3 1761 08116668 8

Purchased for the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

from the

KATHLEEN MADILL BEQUEST

HANDBOUND
AT THE

UNIVERSITY OF
TORONTO PRESS

16
I
10246

ČESKÁ REVUE

VYCHÁZÍ PÉČÍ

KLUBU NÁRODNÍ STRANY SVOBODOMYSLNÉ

DNE 10. KAŽDÉHO MĚSÍCE.

REDAKTOR: VYDAVATEL:

JUDr. VLADIMÍR ŠKARDA EDVARD BEAUF[illegible]

ROČNÍKU IV. PRVÉ PŮLLETÍ.

Lehrer-Bibliothek des Ot. Březina-
Realgymnasiums in Teltsch
Učitelská knihovna reál-
Kymnasia Ot. Březiny v Telči

AP
52
C38
roč. 4
pt. 1

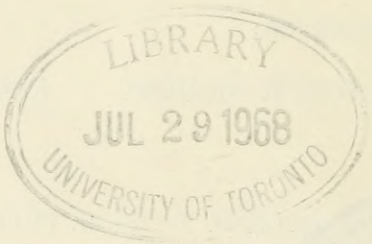

OBSAH

ročníku IV. čísla 1. až 6.

Články a studie.

Eduard Albert * 1841, † 1900. Prof. K. Maydl. 1
Eduard Albert — básník. Jar. Vrchlický. 3
Sociální úkoly venkova. J. Vorel. 8
Něco o potlesku. Jar. Schiller. 17
Bulharský periodický tisk. Dr. Jos. Karásek. 23, 170, 300
O kometách. F. Nušl. 33, 178
Jiří Poděbradský a české mezinárodní styky v 15. stol. Dv. rada prof. Dr. Al. Zucker. 129
Zděnek Fibich. Prof. K. Hoffmeister. 136
Nové názory o původu druhů. Univ. doc. Dr. Boh. Němec. 140, 292
J. K. Šlejhar, Několik poznámek k jeho dílu. Jar. Kamper. . . . 146, 434, 561
Na troskách říše Inků. Prof. B. Bauše. 153
Večeře u Rachelky. Z »Posmrtných prací« Alfr. de Musset. Bož. Kvapilová. 160
Max Müller. Univ. prof. Dr. Jos. Zubatý. 257, 427, 536
České pánve uhelné ku světovým poměrům uhelným. Cyr. Purkyně. 263, 428, 554
O trestním právu vojenském. Univ. doc. Dr. Aug. Miřička. 270
Sudí zalamejský (El alcalde de Zalamea), jejž napsal Lope de Vega, ne Calderon. Napoleon K. Kheil. 280, 415
O reformě chudinství veřejného II. Dr. Ant. Tůma. . . . . 286 III. 401
O dědičnosti. Univ. doc. Dr. Bohum. Němec. 386, 529
František Prešeren. Dr. Jos. Karásek. 393, 546
František Deák. František Brábek. 409, 566
Prognosa povětrnosti, její dějiny a význam praktický. Univ. prof. F. Augustin. 514
M. J. Saltykov Ščedrin. Václav Dresler. 519
† Julius Zeyer. R. 572

Rozhledy.

Přehled politický.

G. Moudrý. Přehled politický vniterní za září 119
» » » říjen 235, 370, listopad 373, prosinec 623, leden 628, únor 756
Jos. Pachmajer. Přehled politický za září 121
» » říjen 239, listopad 380, 504, prosinec 506, 622, leden 762, únor 764
Význam říšských voleb v Č. Budějovicích. Dr. V. Schuster. 576

Přehled národohospodářský a sociální.

Hospodářské vztahy Číny k Evropě. Dr. Eug. Maška. 47
Rostoucí význam německých zájmů námořských Dr. V. Sch. 2071
Sociálně politické rozhledy. —el. 63, 201, 329, 444
Nový druh ochrany dělnictva na obzoru. Dr. Jos. Lukáš. 439
Sociálně pol. rozhledy. Úrazové a inval. pojišťování hospodářských dělníků v Uhrách. Dr. Lukáš. 573
Požadavky českého zemědělství k nastávající úpravě zahraničních obchodních a celních poměrů. (F. Fiedler). Dr. Vý.— 68
Finanční obzor. St. Netuka. Úpadek průmyslové konjunktury. . . . 73
Podzimní episoda peněžního trhu. 205
Zlatý president. Školské pokladny. 331
Novoroční relief. 447
Finanční obava. 574
Jarní hospodářské naděje. 754
O ukrutnosti k dětem. P. 115
Na prospěch zapomenutých a opuštěných. Doc. Dr. Heveroch. 584
K jubileu obchodní a živnostenské komory pražské. O. Kr. 335
Dráhy v Bosně a Hercegovině. Jiří V. Daneš. 588

Přehled školský.

Jak přispívá Praha na školství obecné a měšťanské. 449
Zvýšení příjmův učitelstva. 451
O měšťanských školách. 748
Nedostatek měšťanských škol v okolí pražském. 750

Přehled přírodovědecký.

N. Astronomická zpráva na říjen 58, listopad 199, prosinec 320, leden 462, únor 582, březen 707
O spirálních mlhovinách N. 59
O velikém dalekohledu pařížské výstavy N. 200

Astronomický rádce. N. 463
Biologie v XIX. století. Dr. B. Němec. 54
Zdravotnictví veřejné a lékaři obvodní. Dr. —X— 60
O kovech. Prof. Dr. B. Raýman. 186
O nemocech, úrazech a ochraně horníků (Dr A. Kříž.) Dr. —X— 186
XIII. mezinárodní sjezd lékařský v Paříži. Doc. Dr. Lad. Haškovec. 196
Rozmanitosti přírody. 312
Zlato, stříbro a platina. Prof. Dr. Boh. Raýman. 314
XII. mezinárodní sjezd lékařský v Paříži. Doc. Dr. Lad. Haškovec. . . 321, 456

Přehled literární.

Z literatur cizích.

K dnešní německé literatuře. A. Ondráček. 215
České dějiny ve světle prof. Ad. Bachmana. P. 243
Švédsko a Norsko ku konci 19. stol. Dr. Boř. Prusík 250, 479
Republika Chile ku konci 19. stol. » » » 591
Belgie » » » » » » » 713
Hugues Rebell, Balzacovy lásky. Fr. Sekanina. 353, 473
Habsburská monarchie. R. Renné Henry. 499

Z literatur slovanských.

Wladyslaw St. Reymont. Dr. Boř. Prusík. 76
Wladyslaw St. Reymont. Zaslíbená země. Ukázka z románu, přel. Dr. Bořivoj Prusík. 77
Maxim Gorkij. Dr. Boř. Prusík. 82
Maxim Gorkij. Jednou na podzim. Přeložil Dr. Boř. Prusík. 83
Leonid Nikolajevič Majkov. Dr. Jos. Karásek. 86
Polský překlad Vrchlického »Legendy o sv. Prokopu«. 89
Německý překlad Vrchlického »Soud lásky« 91
Witold J. K. Kochanowski. 92
Z polské literatury. 93
Srakoperova hruška. Fr. X. Meško. Ze slovin. přel. Dr. B. Prusík. . . 219, 466
Pastrnek Fr. Chorvatsko-hlaholský rukopis sienský. Dr. J. Karásek. 223
W Pirenajach. Stanislav Belza. 225
Przeglad powszechny K. 251
France Prešeren. Jubilejní skizza. Dr. Boř. Prusík. 341
» » Z písní. Ze sonetů. Z gazel. 343
Petr Dmitrijevič Boborykin. Lístek k jubileu. 344
Petr Dmitr. Boborykin. Pěna. Veselohra. Jed. I. Výst. 5. 346
Stanislav Schnür Peplowski. 347
Sbornik za národni umotvorenija, nauku i knižina. Kk. 349
Jan Albín, nový český spisovatel. 350
Politická brožura P. Górského »Co robić«. 366
Bronislav Grabowski † Dr. Boř. Prusík. 464

Alexander Konstantinovič Šeller † 465
Hladovící Rusko 466
Sienkiewiczovy slavnosti. Dr. Jos. Karásek. 600
Z ruského pokroku za r. 1900. Literatura a knihy. —ará— 604
Roczniki towarzysztva przyjaciól nauk poznańskiego. Z. 715
Sienkiewiczovy slavnosti. Dr. Jos. Karásek. 716
Sěvernyj kurjer. » » » 722
Hudba na Rusku r. 1900 » » » 724
Kapitolina Valerianovna Nazarjeva. Dr. Boř. Prusík. 725
Ukázka nového překladu moderní čes. poesie. » 726
Noví akademikové ruští. » 726
Stefan Žeromski. » 727
Hodina. (Přel. Dr. Boř. Prusík.) Napsal Stefan Žeromski. 729
Lidová universita v Haliči. Dr. Boř. Prusík. 737

Z literatury české.

Nová prosa (Jiří Jirásek »Gothická duše«). Jar. Kamper. 228
Z nové poesie. (Machar, výlet na Krym) J. Kamper. 96
Z nové čes. poesie (K. Leger: Fantastické povídky). J. Kamper 485
Jan Rokyta, leknínv na hlubinách. Fr. Sekanina. 482
A. Sova. Ještě jednou se vrátíme. F. X. Šalda. 705
Jan Červenka. Babí léto. Fr. Sekanina. 739
Na zemi a na nebi. Básně Ed. Alberta. Fr. Sekanina. 753
Čína. Napsal Dr. Rud. Dvořák. Dr. Aug. Muška. 326
Výbor z polit. řeší a úvah Dra. K. Sladkovského, uspoř. Dr. S. Heller. —r. 338
Polská gramatika Horova a ruská Joklova. Dr. Jos. Karásek. 480
Polabský slovník Fr. L. Čelakovského. Jaroslav Adámek. 734

Přehled divadelní a hudební.

Národní divadlo.

Činohra v Nár. divadle (Noc na Karlštejně, Byl jednou jeden král, Ustupte ženám, Bartoš Tuřanský, Paličova dcera, Pokračování, V panském čeledníku, Námluvy, Maryša, Různé pokusy). J. Kamper. 99
(Vláda tmy, Tolstoj. Figaro, Beaumarchais.) 232
(Vystoupení p. Jiřího Bittnera. Sheridan, Škola pohoršení.) 357
(Nezdar lidových představení. Björnson, Nad naši sílu. F. X. Svoboda, Čekanky.) 489
(Zlato v ohni, J. Šmaha. Přítěž. B. Víková-Kunětická.) 740

Opera v Nár. divadle a hudba.

Lohengrin. Hubička. Komedianti. Traviata. Koncerty Kubelíkovy. Psohlavci. K. Hoffmeister. 97
Fra Diavolo. Carmen. Koncerty. K. Hoffmeister 272

Pád Arkuna. Libuše. Koncerty: filharmonický a čivačelního pensijního fondu, večery komorního spolku, koncert Hoffmanův. K. Hoffmeister. . . 359
Koncerty akademického orchestru, sboru sv.-jakubského a spolku žurnalistů. Beethovenův »Fidelio« K. Hoffmeister. 493
Koncerty. Werther. Carmen. Mignon. † Verdi. K. Hoffmeister. 618
Hosté: p. Bučar, slč. Pivodova. Stávka orkestru. Koncerty. K. Hoffmeister. . 743

Přehled umělecký.

K výstavě Peredvižníků. 104
Dům českých umělců. 108
Autorské právo architekta. 111
Glossy k několika výstavám. 362
Dvě musea. 494
Umělecké publikace. 497
Nová konkurence pro pomník M. Jana Husi. 609
Opět česká galerie. 614
Arnold Böcklin † 617
Alfred Seifert 746

Různé.

Mezinárodní právo ve válce burské. —k— 211
Cvičný řád. —ek. 580
Česká akademie cís. Františka Josefa. Dr. —ý— 453
Hry olympické v Paříži 1900. Gaston Humbert. 709

Z cizích revuí.

Z cizích revuí. Dr. B. Prusík. 124
Ze slovanských revuí a listů 252, 382, 509, 637, 751
Ze Švédských revuí. 254
Letopis matice srbské. 256

Knihopis 512, 640, 767

Eduard Albert.

* 1841—† 1900.

Co stkvělých vlastností tu pohřbeno do té Žamberské hrobky! Co lidí jimi poděleno být mohlo a věru nebyli by to bývali ještě lidé prostřední! Co mužů již nyní, v prvém chvatu posmrtném, dělí se o práci, aby vynikající individualita Albertova, co drahokam v mnohé plochy vybroušený, aspoň na rychlo a dočasně dle zásluhy byla osvětlena!

Ký div, že i ode mne, který jsem mu po dlouhá léta co assistent k ruce stál a který povoláním svým témuž odboru náležím, jako zesnulý mistr, že i ode mne se objevuje stať, mající za účel aspoň prozatímně odborné ocenění Alberta.

Učil se slavnostní řeči při odhalení pamětní desky Rokitanského v jedné z učebních síní gymnasia Králové-Hradeckého, když jsem jej poprvé seznal; nabídl mi assistenturu u sebe v Innomostí a tam jsem jej také v brzku, 1. října 1879 následoval, abych sedm let po jeho boku vytrval.

Čím mi již tehdy imponoval? Ani ne tak činností svou k posluchačům namířenou; tať rozvinula se vlastně teprv později vůči obrovskému auditoriu Vídeňskému; oněch 12—16 žáčků chirurgické kliniky v Innomostí nebylo mu dostatečnou vzpruhou, neinspirovalo jej tak, jako vědylačné posluchačstvo v říšském sídelním městě. Vždyť každému přednášejícímu snáze a vzrušeněji se mluví před plným »domem«, jako herci na jevišti, než když po »parterru« diváci a posluchači sem tam jsou roztroušeni. Mně imponoval onou obrovskou, neumořitelnou chutí a schopností k práci, která byla pro něj vášní, a která jej občasně porážela, sklátila, z pravidla však ne na dlouho. I vážná choroba jeho před málo léty byla patrně

následkem, že oné pracovní vášni bezohledně obětoval, všeho jiného zapomínaje.

Vzpomínám, kolik hodin denně a den co den bez výjimky trávíval u stolku mezi okny ve své klinické pracovně v Innomostí, zahalen v neproniknutelné oblaky dýmu tabákového. Jak si pochvaloval tehdejší sluha Kliefer po odchodu professorově, sbíraje na polo ohořelé doutníky odhozené, že tak intensivně bylo po dlouhé hodiny pracováno.

Albert psal učebnici, také co finanční výpomoc k nevelkému platu professorskému v Innomostí; praxis aurea a již tehdá kollejné scházelo na prosto. Za 8 let napsáno čtvero silných svazků, sporým písmem šetrného nakladatele tisknutých. Vedle toho četná pojednání přísně vědecká!

Počátkem r. 1881 byla učebnice dopsána, a Albert po skončení tohoto obrovského úkolu pojednou, jako ze sna probuzen, ohlížel se po nové práci Herkulově a v Innomostí jí nenalezal. Tu stalo se mu vědomým, že tohoto pobytu na poušti jest s dostatek a že k vyšším cílům by mohl spěti. Náhodou uprázdněno místo primáře v nemocnici Rudolfově ve Vídni a Albert o ně zadal, když naděje, být jmenováno do Prahy na místo Blažinovo a tak se státi chirurgem příští české university se zmařily, hlavně nesprávným vylíčením odboru Albertova, o němž vypravováno na rozhodujících místech, že je pathologickým anatomem.

Tu náhle zemřel v. Dumreicher, bývalý chef Albertův ve Vídni, označiv před smrtí výslovně, že by si přál míti Alberta svým nástupcem. Vzplanul boj mezi Billrothem, jenž svého bývalého assistenta, Čechoněmce (Trutnovana) Czerny-ho (tehdy v Heidelberce) v rozhodující schůzi profesorského sboru Vídeňského 12 hlasy proti 10 prorazil a zastanci Albertovými, z nichž mnozí sice již pod drnem spočívají, někteří však přece ještě Alberta k poslednímu odpočinku doprovodili.

S napjetím sledováno celé hnutí v Innomostí Albertem a i mnou samým, jehož osudy rovněž na jeho výsledku závisely. Konečně 2. února 1881 pod večer — sedím při psacím stole při práci jakés — vnikne bez ohlášení, klobouk na hlavě, zasněžen, Albert do mé skromné assistentské kobky, třímaje nad hlavou telegram a radostným hlasem volá: »Už je to tady!« t. j. gratulace ministra vyučování Conráda k jmenování Albertovu do Vídně.

Innomostí chmúrná minulost — Vídeň zářící budoucnost!

Na Vídeňském výsluní celá osobnost Albertova rozkvetla, jednalot se o to, uplatniti ji v řadě vědecky a sociálně vysoce postavených kollegů. S hloučkem známých a přátel brzo ovládl sbor professorský, denně stával se hledanějším poradcem ve věcech chirurgických, však triumfy slavil nedostižné jako učitel, posluchači v brzku zbožňovaný. Třeba bylo vídati ony každodenní závody, v nichž mládež různých národností a vyznání ze zadních dvorů nemocnice Vídeňské řítila se do posluchárny Albertovy v prvním dvoře ležící, aby uchvátila nějaké místečko v prvních lavicích, jsouc takto na očích milovaného vykladatele discipliny, na všech stranách v úžasné, netušené květy rozpukávající. A třeba bylo vídati onu sveřepou vytrvalost posluchačstva, jež na úkor své výživy neb návštěvy následujícího docenta, vydobytá místa drželo až do posledního slůvka učitelem-mistrem proneseného. Jak očarováni sedávali adepti chirurgie, celou duši v očích, lpící na rtech přednášejícího Alberta, jehož každý záchvěv duševní s lehkostí s posluchačstvem se sdílel a v tvářích jeho obrážel.

Tak asi po Rakousku a po celém snad světě vzpomínají s vděčností a obdivem tisícové žáků na přednes Albertův, jímž uvedeni byli do prvých elementův obrovské nauky ranlékařské, jako s povděkem na paměť si vyvoláváme tváře oněch učitelů, kteří sami uchváceni dovedli zanícení přelíti ve vnímavé duše žactva ku př. při četbě mistrných děl Horácových! Jak těšíval se Albert koncem září na ročně se obnovující kontakt s novým posluchačstvem, uznáním a enthusiasmem neskrblícím!

Toť druhá vlastnost, kterouž po Albertovi zděditi vždy jsem si přával a cením si vysoko, že po léta na škole jeho pobyv aspoň počátky a první stupně její dosahovati jsem se učil. Byla to slavná doba chirurgie na Vídeňské universitě, když Albert a Billroth, z počátku poněkud si cizí, později však správně vysoko se cenice působili současně, tak výhodně se doplňujíce. Šťasten ten, komu osud popřál ji rovněž prožívati! *Maydl.*

Eduard Albert — básník.

Nechci opakovati, co již v četných listech denních bylo psáno o mimolékařské činnosti Albertově, musil bych opisovati data a opakovati znova, co již známo jest.

Všestranný duch jeho neutkvěl na jednom oboru, nýbrž zalétal a těkal skoro po všech nivách duševní práce. Všady jej něco lákalo a dráždilo.

A přece plod snahy té nebyl jen jakýsi lepší druh diletantismu, nýbrž vždy kus positivní práce; tak jeho studie historické a literární, jeho četné překlady z české poesie a konečně i jeho původní skladby básnické do dneška širším kruhům neznámé.

O těchto chci se zde poněkud rozepsati, ne abych snad předbíhal kritice, nýbrž abych osvětlil nový rys v duševní fysiognomii zesnulého.

Že Albert byl duch v skutku básnický, ukazuje jasně již prosa jeho; akademické řeči jeho měly vždy vzlet a sílu uchvacující, byly plné poetických obrazů a duchaplných poznámek. Tento vzletný básnický duch míhal se i v řádcích jeho vědecké prosy a činil ji neobyčejně záživnou a přístupnou širším vrstvám. Ale nebylo to pouhé, čemu Němci říkají Schöngeisterei, pouhé koketování diletanta, bylo to vše vrozené a procítěné.

Dlouholetý styk s poesií, četbou a zvlášť překládáním, dal vznik k prvním samostatným básnickým pokusům Albertovým v češtině. On, který zmohl tolik forem básnických v jazyku cizím, svým vnímavým duchem brzy ovládl techniku českého verše dosti obratně a místy dokonale. Zajímavé zůstane, že první tyto pokusy vznikly v posledním roce jeho života, téměř na prahu šedesátky, kde jinde poetický zdroj i u básníků z povolání pravidlem vysýchá.

Poslal mi první kusy své někdy v březnu, byly otištěny pod pseudonymem E. Pohorského v čísle květnovém těchto listů. Povzbuzen tím, Albert pokračoval a do prázdnin letošního roku vznikla sbírka, kterou po kusech mi posílal a o jejímž definitivním sestavení jsme o posledním pobytu v Žamberku rokovali. Den před jeho smrtí jsem odnesl sbírku do tisku a druhý den stihla zdrcující zvěst o jeho úmrtí. Myslím, že smrtí Albertovou odpadá nezbytnost pseudonymu; byť odhalen již v první noticce »Hlasu Národa«, kde krátce před tím uveřejněna byla satirická causerie »Světci« s jeho pseudonymem.

První kusy Musy Albertovy byly popisné s důmyslnou pointou reflektivní. Forma, z počátku trochu drsná, čím dále se hladila a vyhraňovala, slabé tu a tam reminiscence ustupovaly obrazům, které novostí překvapovaly. V dalších kusech se objevovala vloha k genrovým obrázkům, prosyceným českým duchem v smýšlení a výrazu, přišly i osobní dojmy a zkušenosti a vyslovena mnohá ži-

votní pravda nově a lapidarně. Poslední nota byla jakási poesie vědecká. Albert zabýval se v posledních letech svého života mnoho astronomií a tak vznikl cyklus kosmický, rozjímání a digresse rázu více didaktického.

Dle těchto základních not byla sbírka rozdělena a dán jí souborový název »Na zemi a na nebi«. Mezi oddíl I. a III. vsunuty básně osobní, mající vztahy k oběma polům těmto a nazvány »Mezi oběma světy«, totiž zemí a nebem, mezi kterými se celý život lidský odehrává.

Krajiny, popisy, nálady, city a vzpomínky v každé lyrice musí mluviti za sebe, buď docílí dojmu čtenáře anebo se jím minou, zde je těžko diktovati vkusu nebo zálibě čtenářově. Chci jen ukázati na jednom nebo dvou případech, jaké vroucnosti citu byl schopen zesnulý, jsou to kusy, které patří k mým nejmilejším.

Tak dobrý večer!

Tak dobrý večer! Je tam krásný vzduch!
Dost lijal pravých, vonných nesu,
a petrklíčů, jichž je plný luh.
Nic se mnou není do těch lesů.
Už Dafné, již jsem přinášíval rudou,
i bílé sněženky těm mladším zbudou.

A rozděl, stará, do sklenic to dvou,
zvlášť pro každého, mne i tebe.
Fialky buďtež modrou oblohou
a petrklíče hvězdy nebe.
Jen nebes barvy plaňtež v tuto dobu,
už pučí trávník — připomínka hrobu.

A podobizny starých druhů snes,
ať s nimi v duchu promluvím si,
ať zvědí, jak tam venku krásně dnes.
A onen džbánek podej z římsy,
já přípitek ti vznesu dobře známý:
»Na zdraví tvé a moje! Pán Bůh s námi!«

Stejně jemný elegický ton vyznívá v kusech, jež vyvolalo u Alberta přátelství. Byl Albert přítelem, jak málo kdo. Překrásné jsou básně, jež věnoval památce přítele Valdemara Mazury a příteli J. Černému. První má motiv originelní. Zesnulý sázel za svého

života stromy v okolí města rodného a básník líčí tyto klíčící a vzrůstající lesy jako apotheosu jeho života. V druhé vzpomíná se starým druhem na doby mládí, mužná síla se brání elegii rozchodu, ale »piš brzy!« zní v to a při loučení si připadají oba přátelé jako děti v lese zbloudilé a držící se těsně za ruku, by druha druh neztratil. Jakási předtucha toho, co se brzy vyplnilo, vlá nad těmito verši a splněna bohužel, dodává jim pečetě hluboké pravdivosti.

Frasí není ve verších Albertových naprosto. I tam, kde poesie se místy tratí, zastupuje ji důmysl neb nota satirická. V genru tom byl Albert na stopě tvoření nového genru, jejž bych nejraději nazval poetickou causerií. Pohybuje se tu nenuceně, důvěrně, hraje ostrými, břitkými pointami, neunáší tak jako spíš baví čtenáře. Sem patří delší básně »Moderní«, »Slon« (na památku kongressu přírodozpytců v Haagu), báseň k sňatku dra Kramáře a »Světci«. Stůjž zde nejkratší z nich.

Bacillus souchotin.

Než-li Vilém, císař starý,
opustil ten Svět, chtěl tvary
bytostí těch poznat okem,
které věda tichým krokem
kráčíc v hloubku zpytování
sama žasnouc objevila
jako chorob, Smrti stroje,
jimž se člověk těžce brání.
Koch tu, před císařem stoje,
ukazoval drobnohledem
souchotin bacilla předem.
Starý císař mdlým zře okem
podivil se nad živokem.
Bacillus v té vážné chvíli
představit se honem pílí:
»Ave Caesar Imperator,
můj rod ze živého žije,
barba blanca, triumphator,
žerem také dynastie «

Básně vážné tohoto cyklu jsou plné hlubokých myšlenek a úvah, ale místy jest jejich ton poněkud suchý a příliš didaktický; v nich, zdá se mi, neleží hlavní těžisko Albertovy poesie, ač je tu jedna, která svým důmyslem vévodí všem. Jest nadepsaná »Algol«. Vtipným obratem tu symbolisován vztah hvězd podvojných k poměru muže a ženy.

Pro erotiku místa již v poetické činnosti Albertově nebylo, jen asi dva procítěné kousky, patrně evokace z minulosti, byly vřaděny do motivů osobních »mezi oběma světy.«

Básně Albertovy nejsou poetické prskavky, jsou plody zralého školou práce, studií a života prošlého a zkušeného muže, který na vše se díval s okem zaníceným pro největší ideály lidstva a při tom se srdcem soucitným k jeho bojům a utrpením. Kdesi bylo případně podotknuto, že Albert kráčel na výšinách lidského ducha, pravdu výrazu tohoto potvrdí i sbírka jeho básní, která bude milým odkazem po něm a stejně vedle vědecké a překladatelské činnosti pojistí mu paměť slavnou a trvalou.

Končím krásnou básní plnou snivé nálady a ztajené symboliky.

Červánky večerní.

Je západ. Barvy, stříbro, zlato
těch oblak, růže, zámky, hory —
vše z pohádky jen krátké vzato
a mizí. Za tmavými bory
ohňové vzpláli příšerní;
kde růže byly, dým se valí,
a černé hadry, troudy halí —
to červánky jsou večerní.

Pták velký přes les kamsi chvátá,
na rudém nebi mává křídly,
vstříc jemu mha se žene svátá,
kam letí nocovat, kde sídlí? —
Jak tepny puls kraj jezerní
vlnami šplouná. V loďce tmavé
kdos vesluje. Kam asi plave?
Už červánky mrou večerní.

Tvé myšlenky jak putovníci
silnicí práznou spějí v lese;
kam jdou, sám sobě nechceš říci.
Jdou mlčky. Cosi v tobě hne se,
že přeludové nevěrní
i v růžích jsou i ve požáru
a pozdě pochopuješ k stáru,
co červánky dí večerní.

J. Vrchlický.

*) Básně Albertovy vyjdou nákladem Fr. Šimáčka v době nejbližší.

Sociální úkoly venkova.

Od J. Vorla.

Politika sociální nemůže býti pro venkov stejná jako pro města. Různost poměrů jest příliš veliká, než aby se dalo tu i tam postupovati stejným způsobem. Politika sociální, chce-li se na venkově dodělati nějakých positivních výsledků, musí se přizpůsobiti jeho zvláštnostem. Musí býti pamětliva, že to, co výborně se osvědčuje v průmyslových střediskách, hodí se pro venkov málo nebo docela nic. Kautský klade důtklivě sociální demokracii na srdce, aby na to pamatovala, bude-li agitovati na venkově.

Mluví-li se o sociální politice venkova, myslí se z pravidla na ochranu rolnictva a na ochranu zemědělského dělnictva. Samozřejmo, že při komunálním socialismu běží jen o zemědělské dělnictvo; ochrana rolnictva vyžaduje daleko větších sil, než jakými disponují venkovské obce. Říká se ovšem — Traub — že není i jednotné otázky zemědělského dělnictva, avšak současně se uznává, že se jistá opatření přece jen doporučují. Toto přiznání ovšem povídá všechno.

Obec pro zemědělského dělníka znamená mnoho, ne-li všechno. Stát se všemi svými institucemi neznamená proň celkem nic. Kdy s ním přijde do styku? Jenom v případech výjimečných? Za to s obcí jest v ustavičném, bezprostředním styku, k ní jest po celý život připoután, ona na jeho poměry vykonává značný vliv. Proto jest povinností obce, aby tohoto svého postavení využitkovala co nejlépe a nejušlechtileji, aby svým chováním působila na existenční poměry zemědělského dělníka blahodárně. V našich poměrech musí se to tím spíše žádati, poněvadž obce chtějí a snad i jednou budou základem celé organisace autonomie; jaká pak by to byla autonomie, kdyby spočívala na základech špatných?

V poslední době sociální politikou venkovských obcí silně zamíchal nedostatek zemědělského dělnictva. Dělnictvo opouští venkov a hrne se do měst, do průmyslových středisk. Tento proud z venkova do měst jest někde tak silný, že hrozí hotovou kalamitou. Nebudiž pátráno po příčinách tohoto úkazu. Jisto jest, že není zdravý; nedá se po mém rozumu vyvážiti ani tou okolností, že přílivem venkovského dělnictva do měst rozmnožují se řady proletariátu. Myslím, že i v sociální demokracii jest dávno přemožena naivní víra, že početnost proletariátu jest důležitějším momentem než vyspělost a disciplinovanost. Na sjezdu vratislavském

rozumní sociální demokraté se pěkně děkovali za to, aby organisovanému dělnictvu v městech vpadaly každé chvíle do týlu spousty neorganisovaných dělníků z venkova s lačností vyhladovělého vlka. Než daleko důležitější jest nedostatek zemědělského dělnictva pro rolnictvo. Pro ně znamená odliv pracovních sil ztrátu hospodářské existence. Nehledě k nejmenším hospodářstvím, které si obdělává majitel sám, byl by účinek nedostatku dělnictva na statky malé a střední velikosti přímo katastrofální. Velkostatkáři opatří si pracovní síly v cizině, nota bene laciněji než doma. Není pak divu, že se úsilovně pracuje o tom, aby odliv dělnictva z venkova byl zamezen, aby dělnictvo bylo upoutáno na venek. Z nouze dělá se pěkná ctnost, z nedostatku zemědělského dělnictva vyvinuje se pomalu sociální politika venkovských obcí.

Nejjistější prostředek, jakým se dá dělnictvo na venkově udržeti, jest ovšem slušná mzda. V městech jsou mzdy vyšší i jest zcela přirozeno, že dělník tíhne k městu. Vydělá-li si na venkově průměrně denně 60 kr., vydělá si v městě i v nejposlednějším odvětví výrobním více. Jest pravda, že v městě dělník zase dráže žije, dráže bydlí a vydán jest v šanc mnohým nebezpečím, zejména zdravotním, avšak tyto nevýhody jsou vyváženy četnými výhodami: poměr pracovní jest ustálenější, svoboda celkem větší, kouzlo městského života vůbec a ve spolcích zvláště a j. Pokud bude nepoměr mezi mzdou dělníka na venkově a dělníka v městě, nelze doufati, že příval venkovských dělníků do města přestane. Dělník potáhne stále z venkova do města, domnívaje se, že tu teče mléko a strdí. Náprava může nastati jenom tehdy, když mzdy na venkově a v městě budou vyrovnány. Lze předpokládati, že dělník za stejných okolností dá přednost venkovu, jednak z důvodů zdravotních, jednak proto, že díky boykotu odborových spolků dělnických nepokvetou ve městě pro něho žádné růže.

Než i na tom nebude dosti. Ani slušné mzdy samy o sobě nepřipoutají dělnictvo trvale k venkovu. Bude nutno jíti ještě dále. Úhrnně řečeno, potřebovalo by dělnictvo zemědělské celé té ochrany zákonné, které požívá dělnictvo průmyslové a živnostenské a která ovšem ještě není ani ukončena, ani dostatečná. Tento nedostatek zákonné ochrany se příliš dotýká existenčních zájmů dělníka na venkově, než aby jim trpěl, když má možnost v nejbližším středisku průmyslovém se mu vyhnouti. Nebude to však ani dnes, ani zítra, než se dělnictvu na venkově poskytne taváž ochrana jako v městě. Proto nezbývá, než aby rolníci sami a obce venkovské zároveň

snažili se dělníkům poskytnouti tolik výhod, kolik jen možno. Naznačím je jen zběžně.

Především se doporučuje aby **smlouvy pracovní** dýchaly slušnou uznalostí. Není třeba, aby sedlák svlékl kabát a dal ho dělníkovi, jak říká Alfons Šťastný. Ale ovšem jest třeba, aby poměr mezi rolníkem a čeledínem nebyl poměrem pána k otrokovi, jak si jej představuje zastaralý čelední řád. Jest jen litovati oněch snah — na zemském sněmu českém návrh posl. Albla — které směřují ke zostření čeledního řádu. To jest nejméně správný prostředek k udržení dělnictva na venkově. Drakonickými opatřeními se lidé nezískávají. Nedovedu si představiti, že po vydání anhaltského zákona, který hrozí dělníkům vězením a policejním chikanováním, budou ještě nějací dělníci držeti se na venkově. Zůstanou jen tupá individua, kterým jest všecko jedno. Ostatní odejdou do města, kde mohou místo libovolně měniti, jestliže se jim podmínky pracovní a mezdní nezamlouvají. Ukovati dělníka k jednomu místu neznamená nadchnouti jej pro toto místo. Dělník při nejbližší příležitosti uteče.

Dále jest nutno, aby **koaliční právo dělníků**, zejména pokud směřuje k dosažení příznivějších podmínek mezdních a pracovních, nebylo považováno za něco zlého. Nemůže býti přece něco samozřejmějšího. Každý má právo, aby si svoje životní postavení zlepšoval. Podle návrhu prof. Ruhlanda chce se rolnictvo mezinárodně organisovati, aby ovládlo světový trh a zajistilo si slušné ceny za obilí. To jest dovoleno. A dělníkovi zemědělskému by mělo býti vykládáno ve zlé, když by si také chtěl zajistiti slušnou cenu za své jediné zboží, za svou práci? Co sám rád máš, dopřej i jinému.

Z předchozího vyplývá, že dělnictvu nesmějí býti kladeny žádné meze ve **volné stěhovavosti**. Tato volná stěhovavost jest nejcennějším předpokladem dělnické existence. Daří-li se mu špatně, nedostává-li za svou práci tolik, kolik nevyhnutelně potřebuje, odejde jinam, kde se mu lépe zaplatí. Kdyby nebylo možno hnouti se jinam, byl by vydán zaměstnavateli na milost a nemilost. Musil by se spokojiti se vším, co by se mu poskytlo. To by bylo otroctví daleko horší, než jaké kdysi bývalo. Ve starověku pán o otroka pečoval, aby byl při síle a schopen vykonávati všechny práce, kdežto dnes zaměstnavateli na tom nezáleží. Za jednoho deset, pomyslí si. V tom směru dlužno tedy chrániti se každého nerozvážného kroku. Je-li volná stěhovavost dělnictva venkovu nepohodlná, tu jest lehká pomoc: ať se odstraní příčiny, které dělníka nutkají, aby z místa odešel, ať se mu poskytnou, se zřetelem k hospodářské

mohoucnosti zaměstnavatelově, takové podmínky pracovní a mezdní, aby neměl příčiny odejíti.

Na tyto uvedené požadavky nemůže arci míti obec venkovská rozhodující vliv. Nemůže přinutiti rolníka, aby platil dělníkům slušnou mzdu, nemůže zabrániti, aby vůdcové případného mezdního hnutí zemědělských dělníků nebyli chikanováni atd. Musí se omeziti v této příčině na to, že bude opatrně a koncjšivě zasahovati do poměru mezi zemědělcem a jeho dělníkem, že bude váhou své autority poctivě usilovati, aby tento poměr získal na důvěře a vzájemné ochotě. Jest to tím spíše možné, že zejména mezi malým sedlákem a dělníkem není žádného třídního rozporu, že sedlák není zosobněným Mamonem, který nic jiného nedělá, než shrabuje do svých nedobytných pokladen nadhodnotu, kterou vytvořil dělník. Nadhodnoty této ani není. Obilí roste samo, manuálný výkon jest při tom úplně podřízený. Poměr mezi malorolníkem a dělníkem není odtud naplněn hořkostí a zavilou záští, jako v průmyslu, kde fabrikant závratně bohatne, zatím co dělník žije na rovníku nejmenší nutnosti. Jsou si oba mnohem bližší. Za takových okolností může ovšem obec dělati mnoho.

Než ona nemůže se omezovati jen na úlohu poctivého makléře. To by bylo málo. Musí sama zasáhnouti tvořivě; iniciativně, musí sama pečovati, aby dělníkovi dobře se vedlo na venkově.

Především bude jejím úkolem, aby umožňovala hospodářskou samostatnost zemědělského dělníka. Nic není způsobilejšího, aby dělníka připoutalo k venkovu, než majetek. Dělník, jenž má vlastní jen dvě ruce, jest vždycky elementem pohyblivým, nestálým, který přesouvá se s místa na místo, podle toho, kde trh práce jest příznivější. Touha po samostatnosti vyhání dělníky z venkova a žene je do města. Samostatnost jest tu zpravidla pouhou možností, nicméně požívá dělník i v poměru námezdném jisté neodvislosti, zejména v oněch odvětvích výrobních, která na místo individuálné smlouvy pracovní uzavírají smlouvu korporativní. Na venkově není o něčem podobném ani potuchy. Venkovský dělník trpí nesamostatností vůči zaměstnavateli i jinak. Nemůže se vyšinouti, nemůže se státi mužem samostatným, neodvislým. Uvnitř organisace selských hospodářství může ovšem postupovati od pasáka až na deputátníka, avšak to jest vše. Dále nemůže. Jen v případech zcela výjimečných zakoupí si pozemek a stane se hospodářem samostatným. Právě tady by měly obce nasaditi páky. Měly by dbáti, aby venkovský dělník mohl svým časem založiti si vlastní hospodářství.

Jakmile tato možnost bude jednou dána, jest dělník trvale získán pro venkov. Na venkově jest dost pozemků, které se k takovým účelům dají upotřebiti. Není-li zrovna možno přenechati dělníkům pozemky úplně, doporučuje se aspoň, aby jim obecní pozemky byly pronajímány za levnou cenu. Návrh tento vzbudí leckde odpor. V mnohých a mnohých obcích jsou obecní pozemky pro sousedy nevyčerpatelným zdrojem užitku. Avšak nesmí se zapomínati, že se pro dělnictvo něco učiniti musí, nemá-li býti nářek o nedostatku pracovních sil na venkově právě jen nářkem, vypočteným na efekt. Něco za něco, nic za nic. Nepatrná ztráta, která snad vznikne pronajímáním obecních pozemků dělníkům, bude bohatě vyvážena utvořením pevného kmenu dělnictva.

S pronajímáním obecních pozemků souvisí opatřování vhodných bytů. Tento úkol považuje se zpravidla za ryze komunální. V pruské sněmovně byl ovšem letos podán návrh (poslanec dr. Weihe, Herford a soudr.), aby stát prozatím nákladem dvou milionů marků stavěl po venkově pro dělníky malé domky se zahrádkou, avšak tento návrh jest pochybený. Nikoli proto, že tvoří dalekosáhlý sociální a finanční prejudic pro stát, nýbrž z té jednoduché příčiny, že stát v této příčině nedovede vykonati nic úspěšného. Práce jeho musila by se opírati jen a jen o obec; nač tedy zdvojnásobovati administrativu? Obec ví nejlépe, co a jak má opatřiti. Že potřeba řádných bytů pro dělníky na venkově jest, uzná každý, kdo s poměry jest obeznámen. Byty dělníků zemědělských jsou profanací bytů; byt jest pro takové doupě slovem až příliš eufemistickým. Božena Němcová výborně líčí v novele »V zámku a v podzámčí« takové hrozné byty »podružské spřeže.« Není divu, že z doupat vyskakují andělé smrti. A tu Božena Němcová rozšafně dokládá: »Poživa, byt, všeliké jiné potřeby čím dále, tím více v ceně stojí, mzda za práci nezvyšuje se však v té míře, aby se to vyrovnalo; a tudy čím více jedna část obyvatelstva drahotou bohatne, tím více druhá část chudne a do bídy upadá a následek bídy a strasti bývá konečné úmor, kterého se pak boháči lekají.« To ovšem jsou perspektivy daleké, ale jsou za to způsobilé, aby uvědomily o důležitosti levných a řádných bytů dělnických. Visí na nich více, než si v prvním okamžiku dovedeme představiti. Pro venkov má přirozeně největší důležitost okolnost, že dovedou byty udržeti dělnictvo. Takový útulný domeček se zahrádkou a kouskem políčka jest poutem neobyčejně mocným. Vedle toho jest ještě jedna dobrá stránka. Smlouva pracovní bude se zajisté utvářeti příznivěji,

když dělník nebude bydleti v domě zaměstnavatelově, odkud může býti každé chvíle vyhozen. Bude-li ohledně bytu na zaměstnavateli nezávislým, bude dojista uplatňovati svoje požadavky důrazněji, než když jest mu vydán v pravém slova smyslu na milost a nemilost. Tím jenom získá socialisace pracovní smlouvy.

Dále jest nutno, aby venkovské obce připustily dělníky k užívání oněch výhod z obecního majetku, jichž užívají sousedé. Jest přece hroznou anomalií, když zazobaný soused béře si klestí z obecního lesa zadarmo, kdežto podruh musí je zaplatiti. To jest nejen nadržování majetku oproti práci, nýbrž i samozřejmým důvodem pro dělníka, aby odešel do města, kde s takovou nesrovnalostí se přece jenom nesetká. Dovolávati se jistých práv, jak sousedé zpravidla dělají, jest myslím, naprosto nemístné. Jistá práva jsou vyloženým bezprávím. Robota byla také právem vrchnosti a přece musela být odstraněna, poněvadž moderní doba viděla v ní ukrutné bezpráví. Tím spíše lze bráti práva rustikalistů v pochybnost. Ostatně i kdyby to byla zcela »dobrá« práva, jest ve vlastním zájmu rolnictva, aby se jich vzdalo, neboť ona budou z venkova vyháněti síly pracovní, kterých jest přece již dnes nedostatek. Byla by to politika samovražedná, kdyby rolnictvo jednalo jinak.

Nejpalčivější otázkou, kterou venkov má řešiti, jest nemocenské a starobní pojišťování dělnictva. V tomto ohledu zeje na venku obligátní »citelná« mezera. Zaměstnávatel jest sice čeledním řádem zavázán pečovati o dělníka v nemoci. Avšak tato péče nikterak nedostačuje. Nemůže se ani z daleka vyrovnati dobrodiní, které průmyslovému dělníku poskytuje nemocenské pojišťování. O zaopatření ve stáří není pak postaráno vůbec nikterak. Dělník, čeledín jest v pravém slova smyslu odkázán na žebrotu, když sestárne. Jedno i druhé potřebuje rychlé a pronikavé nápravy. Nemocenské pojišťování dalo by se provésti zřízením ku př. okresní nemocenské pokladny pro zemědělské dělnictvo. Všechny obce v okresu přispívaly by poměrnou kvotou na její vydržování. Se starobním pojišťováním bylo by zase nejlépe, kdyby je provedl stát nebo země. Avšak na to prozatím není pomýšlení. Stát potřebuje peněz na nové pušky a děla a země jich vůbec nemá. Nezbývá, než aby i tu byla nastoupena cesta svépomoci. Pokus v této věci dělá německá sekce zemědělské rady na Moravě. Tvoří starobní pojištění pro čeleď hlavně za pomoci venkovských obcí. Německé obce, počtem asi 500, platily by ročně 10 korun, čímž by se ročně sešlo asi 5000 korun. Ostatní se opatří subvencí státní a zemskou, pří-

spěvky zemědělských společenstev a jednotlivých dobrodinců. Celkem jest naděje, že bude každoročně opatřeno tolik peněz, aby mohlo býti starobní rentou podčleno nejméně 100 osob. Postupem doby počet tento se zajisté rozmnoží, ku prospěchu jak rolnictva, tak dělnictva. Bylo by záhodno, aby příkladu toho bylo následováno. Kdyby obce venkovské se spojily a společným úsilím organisovaly starobní zaopatření venkovského dělnictva, není nejmenší pochyby, že by mohly mnoho vykonati.

Konečně dlužno žádati na obcích venkovských, aby judikaturu, pokud se týká poměru mezi rolníkem a jeho dělníkem, prováděly dělničtěji, sociálněji, aby v judikátech nedocházela výrazu zlopověstná pravda, že pes od psa nikde nejde. Bylo by ovšem nejlépe, kdyby i pro venkov utvořen byl jakýsi druh živnostenských soudů — judikatura by získala na rychlosti a věcnosti. Pokud však tomu tak není, dlužno klásti požadavek, aby obecní starosta při vynášení rozhodnutí neřídil se pochybným přesvědčením, že pravda jest vždycky na straně rolníkově a nepravda na straně dělníkově. Nelze si ani představiti, jak trapně musí na dělníka účinkovati přesvědčení, že nenalézá ve svém okolí žádné ochrany. Vyvoditi z tohoto přesvědčení příslušné důsledky, jest pak jen otázkou času.

To jsou celkem hospodářské momenty, kterých má venkov dbáti. Budou ponejvíce pochopovány, hlavně od rolnictva, jako prostředky k udržení dělnictva na venkově. Tomu ovšem tak ve skutečnosti není. Všechna tato opatření chtějí zasáhnouti hlouběji: odstraniti zlořády a nespravedlnosti, jež na venkově existují, rozřešiti sociální otázku venkova. Tu ovšem bude zapotřebí, aby sociální působnost obcí podporoval každý jednotlivec. Obec není zázračným lékařem, který dovede zažehnati každou nemoc. Není-li účinně podporována všemi příslušníky obce, nezmůže nic. Co by bylo platno, kdyby obec stavěla sobě nákladnější a vkusnější domky pro dělníky, když by rolníci platili dělníkům hanebně nízké mzdy a tím je vyháněli do továren? Nic zhola nic. Každý dobrý úmysl vyjde na prázdno, není-li podporován těmi, kteří jsou k tomu povoláni. Venkov potřebuje, aby byl hodně socialisován. Hojné spory mezi rustikalisty a domkáři, které se odehrávají před soudy, jsou toho důkazem. Zájem o celek, o všechny, o obecní dobro není nikde viděti; každý dbá jen o sebe, o svůj prospěch. Nepřikládá se pilná ruka k tomu, co prospívá všem. Občiny, obecní lesy atd. raději se rozprodají, než by se rozmnožovaly, ba jsou případy, že se raději nechají ležeti ladem, než by se daly k společnému uží-

vání. Více vzájemnosti, více smyslu pro celek musí vtáhnouti do venkovských obcí. Pak teprve hospodářská opatření ve prospěch dělnictva budou míti určitý, vážný cíl a smysl a nebudou pouhým nápadem okamžiku, který má jen pomoci z nemilých nesnází.

Se strany rolníků se nám snad namítne: »Dobře. Jsme proto, aby se dělnictvu vycházelo co nejvíce vstříc. Ale máme také právo žádati od dělnictva jisté ohledy.« Není pochyby, že toto právo rolnictvu přísluší. Všude tam, kde dvě strany se smlouvají, nelze uložiti jedné jenom povinnosti a druhé straně jenom práva. Ačkoli nikterak nelze tvrditi, že by uvedenými postuláty se dělnictvu přes míru nadělovalo, přece dlužno uznati, že dělnictvo ve svých požadavcích musí býti rozvážné. Nemůže hnáti se ku předu jako lavina, následujíc příkladně dělnictva průmyslového. Musí býti pamětlivo, že jest na venkově a že pro výrobu zemědělskou nedá se jen tak užiti požadavků, které jsou samozřejmy v průmyslu. Zemědělství jest svou podstatou zcela něco jiného než průmysl. Proto ku př. odmítají i sami rozvážnější sociální demokraté požadavek Kautského (Die Agrarfrage, str. 437), aby ve výrobě zemědělské byla zavedena osmihodinová doba pracovní. Ta se nedá na venkově provésti. V zemědělství nelze vzíti lineál a podle něho vymeziti dobu pracovní. Když prší, nepracuje se na poli vůbec; z toho rozjiskří se několik pěkných, parných dnů i jest třeba se natáhnouti. Neví se, co druhý den přinese. Příroda má nevyzpytatelné rozmary. Obilí není, řekněme, měděný kotel. Ten, když se neudělá dnes, udělá se zítra. V kotlárně není vskutku třeba pracovati více než 8 hodin denně. Ale obilí, nesklidí-li se dnes, může býti zítra zničeno lijákem nebo krupobitím. Znovu se »vyrobiti« nedá. Musí se na nové čekati celý rok. Tu tedy se nedá stavěti stejný požadavek jako v průmyslu, nehledě ani k tomu, že jde o náš vezdejší chléb. Nesklidí-li se obilí, nemáme co jísti.

Avšak musí býti žádáno, aby rolnictvo zase pracovních sil nevykořisťovalo soustavně. Jak se do lesa volá, tak se má z lesa ozývati. Zejména jest nutno, aby děti byly chráněny před vykořisťovatelskými choutkami. Ochranu dětí nelze odpustiti. V této příčině stojí obce venkovské před jedním z nejdůležitějších úkolů. Dnes se dětí ku pracím polním zneužívá. Dělají to nejen rolníci, ale i velkostatkáři. Dítě jest pracovní silou nejlacinější. V létě jsou venkovské školy zrovna prázdny. Jenom když prší, škola se obstojně naplní. Jest to smutná historie. Povinností obcí jest, aby tento nešvar zamezily, totiž, aby aspoň ti, kteří obec představují a

vedou, nezaměstnávali za plat při polních pracích děti školou povinné. Jinak to bude arci dosti obtížné. Domkáři se ku př. bez spolupůsobení dětí nemohou takřka obejíti; u nich celá rodina tvoří jedno těleso pracovní. Nicméně musí býti naléháno, aby práce dětí byla aspoň omezena na míru nejskrovnější, když už nelze ji úplně potlačiti a zameziti.

Rozumí se, že dělník musí býti k venkovu připoután ještě jinými ohledy než hmotnými. Příznivé podmínky pracovní a mezdní jsou mnoho, ale ještě ne všechno. Jiná jsou ještě pouta, jimiž se dá dělník na venkově udržeti.

Za dnešního stavu dělnické propagandy bylo by především zapotřebí, kdyby se rozšířila politická práva venkovských dělníků, kdyby přiznáno jim bylo *právo spolupůsobení na obecních záležitostech*. Dnes venkovský dělník celkem tone v hrozné lhostejnosti. Ví sice, že obec pro něho mnoho znamená, ale přes to jest nevšímavý k jejím záležitostem. To by se ihned změnilo, kdyby dělnictvo zemědělské mohlo do obecních zastupitelstev vysílati svoje zástupce. Vědomí, že někdo na obecních záležitostech spolupůsobí, že jest zodpovědnou součástkou celé organisace, tvoří zcela jiné disposice než taková lhostejnost. Považí-li se k tomu, že dělnictvo jest si již vědomo, že v obecních zastupitelstvech může pro sebe více získati než v zastupitelstvech zemských a říšských, nemožno neviděti, že poskytnutí volebního práva zemědělským dělníkům byl by státnický čin, který by prospěl jak dělnictvu, tak rolnictvu. Dělnictvu tím, že by bylo probuzeno ze své netečnosti a povzneseno k důležitosti politického činitele a rolnictvu zase proto, že by dělnictvo, opatřené hlasovacím lístkem a ovšem pak i notnou dávkou zodpovědnosti, dvakrát si rozmyslilo, aby poměry venkova porušovalo nepředloženými, nebo dokonce utopickými nápady. Jen nezodpovědnost živí konspirátorství, romantiku, utopism.

Na konec nemožno smlčeti, že jest žádoucno, aby dělníkovi na venkově opatřovány byly, ovšem že v míře poměrné, ony *příjemnosti*, kterých má obyvatel města nazbyt. V městě jsou sbírky, výstavky, zábavy, divadla atd., věci, o nichž na venkově není ani potuchy. Neděle a večery nejsou na venkově vyplněny ničím. V tomto ohledě bylo by povinností povolaných činitelů, aby se postaraly o odpomoc. Sysifova práce by to zrovna nebyla. Slušné zábavy, slušné společenské večery daly by se při dobré vůli všude pořádati; také by nebylo nemožno postarati se o dobrou četbu. Dojista by takové počínání nenalezlo všude a hned porozumění, do-

jista by dělnictvo na mnohých místech dlouho nemohlo nalézti zalíbení ve slušných zábavách, ale to nesmí nikoho odstrašovati. Dobré věci se z pravidla provádějí za odporu těch, kterým mají prospěti.

Něco o potlesku.

Napsal Jaroslav Schiller.

V nynější době — pařížské výstavy — dočítáte se, aneb denně slýcháte od »čerstvých návštěvníků« hrozné stesky na znepříjemňování pobytu v divadlech »mozku světa«. Kromě drahého nepohodlí různých hledišť pařížských, stává se jmenovitě známý rhytmický potlesk příšerným balastem, pod jehož tíhou cizinec tolik úpí, že není-li právě systému železné nervové sítě, není mu naprosto možná, aby setrval až do konce toho kterého právě hraného dramatu neb pieçy.

A přec vůči výborným výkonům jest obecenstvo z nevyhnutelné potřeby přímo donucováno a dohnáno k podobným projevům své blahovůle, své přízně. Na druhé straně pak právem se mluví o těchto souhlasích potleskem, že jistotě umělcův jen přidávají, utvrzují ji, umění jejich zároveň stupňujíce. Tedy omezováním na straně publika byla by pak strana umělecká oloupena o příležitost, aby mohla cenu svých kvalifikací uměleckých vyvolaným účinkem zvážiti.

Zpropadená překážka tenhle potlesk! Různými skřítky favorisovaná jen stěží dá se kdy as přeskočiti. Že pak i u nás učiněny různé návrhy a projekty na zrušení s aplausem souvisícího děkování, tudíž projekt na pochování potlesku — nebude nezajímavým, ohmatati mu puls hezky z blízka. Jak již pověděno, jen stěží dá se asi utlumiti. Vládneť již velmi dlouho v řadách lidstva, stav se mravem celého civilisovaného světa. Historie povídá, že začal v divadlech Římanů, kdež různě utvářen, měl také jisté svoje stupně a pravidla, způsoby a nuance. Jevilť se nejprve váním cípů togy, místo čehož císař Aurelian zavedl máchání všelikými páskami, jež dal z úmyslu mezi diváky rozděliti. Brzy na to začli s luskáním středního prstu s palcem, pak nejprve plochou rukou a konečně dlaněmi dle našeho zvyku navzájem. A karakteristickým je, že i »koupený« potlesk přicházíval v Římě. A to velice často.*)

*) srv. Böttiger Ueber das Applaudiren in Theater b. den Alten. Leipzig.

Avšak nejen na divadla a různá shromáždění omezoval se aplaus; jeho domaina zasáhla i starší kostely křesťanské. I tu o překot tleskalo se, lid hlasitě svůj souhlas projevoval výborným a oblíbeným kazatelům.

Tedy potlesk jako hlasitý sprostředkovatel dojmu, pověření, účinku a úspěchu. Uchu ať již básníkovu, komponistovu, umělcovu či řečníkovu nezvoní zajisté žádné slovo plněji a kovověji aneb sladčeji nad jediné: úspěch. Na toto jest také více méně vědomě veškerá umělecká činnost a produkce odkázána. Básník i komponista mohou zcela pohodlně vyčkávati krásné chvíle, kdy Musa k nim své čelo skloní, avšak tlumočníci jejich ať již herci, zpěváci, či virtuosové nacházejí se zcela pod bezprostředním, kritickým momentem, onou imperatorskou mocí okamžiku.

Tady obyčejně balancují, v šanc vydávají svoje umělecké prostředky, neboť vypoví-li jim tento svrchu řečený suverén svoji přízeň, nejvěrnější paměť, nejsvědomitější duševní příprava, mistrovská technika zůstanou bezmocnou zbrojí.

Pro výkonného umělce závisí tedy všecko od nálady, jež ho při představení prostupuje a oduševňuje. Ona jest ta vlastní tvořivost ve svém způsobu a její síla a čistota není pak ničím tak velice podmíněna, jako důmyslnou vzájemností mezi ním a obecenstvem. A od tohoto okamžiku vzájemného chce souhlas úspěch. Svědectví o účinku. Poněvadž pak ten jeví se zahrnovanou pochvalou, znamená tento výraz dojmu pro jeviště jako koncertní podium oživující a zúrodňující živel. A není to tudíž žádnou milostí obecenstva umělcům hozenou, na jejich marnivost appellující či jí lichotící almužna, nýbrž nic více a nic míň než odpověď, již požadovati a očekávati mohou a na niž také mají svrchované právo, učinili-li právě zadost své umělecké povinnosti.

Tedy a právě nejryzejší, nejoriginálnější a nejpřívětivější formou tohoto uznání či pochvaly jest kaceřovaný potlesk. Mají-li děti radost, tleskají rukama. Nuže také v divadlech a koncertních síních hlasitě se jevící pochvala pravá jest jenom symbolickou interjekcí obecenstva. Má radost, že ztracenou naivnost požehnáním z umění plynoucím, opět našlo. Jásavě pozdravuje vznešený majestát krásy. Ona jest tou všemohoucí královnou, jíž hold svůj přináší. Bezprostředně platí ryzí jásot pouze jí, přisvědčuje a vyjevuje účinek vyvolaný básníkem neb komponistou, při čemž nositelé jejich myšlenek nezůstávají nijak v podruží. Jejich je zásluhou, že vystihli to pravé, věrnou rukou svěřený jim poklad hájili a ostříhali, že dík

energii svého reprodukčního aparátu, osvobodili ducha díla ze zakletí němých písmen, probudili roztomilého spáče teplým, životným dechem. Ne nadarmo říkává se, že každý výkonný umělec připomíná prý rytíře, jenž svým vroucím polibkem lásky v poutu kouzelného spánku zakletou princeznu k milostnému životu vzbouzí.

Avšak jak již bývá: všady koukol mezi pšenicí. Kam by nemohl podvod s klamem! Tak také od té doby, co vnikly do světových divadel a koncertních síní, s patrným úsilím namahají se, aby hlasy obecenstva sfalšovaly a překřičely. A tady jsme se octli u rubu věci. U podloudnické chvály, lichého potlesku a jeho kvalifikace.

Rychle se zapomnělo, že každé uznávání má jen tehdy cenu, je-li zároveň ryzím, dále jeví-li se důstojným výrazem a na patřičných místech. Pouze jednota těchto vlastností, z nichž každá zvláště stojí za uvážení, činí pochvalu oprávněnou, stejně uctívajícím prostředníkem mezi publikem a umělci. Známo ostatně, že právě z těchto řečených tří bodů vznikly různé, specielní zákony divadel cizích. Příklad: zákon bayreuthský o potlesku, teprve po nejzažším dokončení a vyznění poslední noty, po spadnutí opony nad tou onou scénou hudebních dramat Richarda Wagnera. Tedy žádné umlčování orkestru errupcí potlesku mezi scénou či její závěrečných aktů, jako je známe také u nás, žádné oslavování osob na újmu uměleckého díla ať básnického, ať partitury, jímž auditorium darmo surovou rukou přetrhává ta nejjemnější i zároveň nejsilnější vlákna mezi sebou a prováděním mnohdy svrchovaně cenných a krásných, umělecky vyvrcholených, zmíněných právě závěrečných taktů jednotlivých dějství opery.

Než tady máme hned jevící se nemístnost pochvaly či potlesku. Vypovězením či opomenutím jedné z tří předešlých již vlastností mění applaus zcela svoji tvářnost. Zvrhne se. Jeho požehnání stává se kletbou. A na místě, aby jemnocitným porozuměním pravé lásky věci prospěl, stává se nejúhlavnějším nepřítelem jejím, drzým, svatyni krásy znesvěcujícím vetřelcem . . .

Největším však hříchem vůči spravedlivosti potlesku jest zároveň nejpoctivější nezpůsob falešné pochvaly buď umělci samými či přičinlivými agenty zjednané a zaplacené. Tak vznikají různá ta lokajská společenstva na újmu dobré věci pod různými štíty své smutně proslavené působnosti. Různá jména jejich vztahují se hlavně k počátku essaye — u nás díky Bohu jen jmény a nikoliv zatím oborem známá claque, Romains, jak zřejmo jmenovitě u Fran-

couzů se hrozivě ujala, své zkázonosné kořeny hluboko zapustila a rozvětvila. Jako smeť rozmohla se, povíckla a prostoupila půdu umění produktivního i reproduktivního, tak že dnešní Francouz málokdy asi může přísahati na cennost či bezcennost, pravého či čteného nebo poslouchaného díla.

A nejkřiklavějším dokumentem, nejčervenější výslednicí, jak zlořád tohoto zmíněného druhu postupuje, je právě poslední dobou též u nás tak často na tapetu diskusí a polemik citovaná, ba obávaná klaka, o těch všech svých mohutně rozčleněných a rozložených, jako opět na druhé straně svrchovaně škodlivých, vše umění příšerně ohrožujících odvětvích či odrudách.

Několik dat ze života zlopověstné klaky. Historie její počíná r. 1820, kdy v Paříži zřízen jakýsi santon, neb lépe mluveno jakási: »Assurance des succès dramatiques«, kterážto societa »chvályhodná a blahodárná« dle výnosnosti té které zakázky naverbovala jistý počet námezdníků-klakérů, míru jejich »pracného« potlesku zároveň stanovila jako na jiné straně opět za jistou sumu způsobila, že vypískán byl ten či onen rival. Klakéry jmenují v Paříži obyčejně »Chevaliers du lustre«, poněvadž většinou zaujímají místa v parterru pod lustry. Podle »zásluhy« náležejí také pak jistým »hodnostním« třídám«. Jsouť athleti, kteří hodně a vší silou applaudují t zv. »tapageuři«, jiní opět chlubí se pojmenováním »connaisseurs«, kteří pouhým mumláním na souhlas, aneb případnými poznámkami odporučují básníka či herce přízni svých sousedů, pak dále páni »rieurs« a »pleureurs«, již se naučili velice pěkně a srdečné se smát a plakat, umění jichž svým smíchem nakazí, aneb podobně rozsmutní a rozpláče. Pak dodatečně jsou ještě »chatouilleurs« roztomilí povídálkové, kteří dávají direktivu náladě »posluchačů« před představením i v entreaktech. »Chauffeurs« a »bisseurs«, z nichž první klepaři ve dne obdivují a chválí stojíce před plakátem kus jím hlásaný, pokračují pak ve svém chvástavém cenění jeho v kavárnách, kde ke všemu ještě dobré kritiky předčítají, špatné propašujíce ovšem. Druzí z kasty jsou pak neodolatelní da capo-buřiči.

A tihle ti všichni vládnou a nakládají s divadelním či koncertním publikem pařížským jako s automaty. Vytáhnou každý podle popsaného způsobu svého klíček z kapsy, natahnou a — spustí figurky buď k potlesku a pochvale, neb k vypískání a nezdaru.

Není však na tom dost. V poslední době zaměňují v Paříži muže — ženy klakérky. Tedy z neplechy — systém. Proč by ne. Postupem času vyvinul se ze všeho pěkný a čistý obchůdek. Slušně

výnosný. A přes všechna nejnovější zakročování francouzské justice, obchod klakérský nejenom že trvá, ale — zkvétá.

Rovnoběžně s klakou i stejně účinkem zhoubné jsou t. zv. »neplacené ženské úspěchy«, nerozumné da capo volání a konečně naše nemotorné vyvolávání či děkování po aktě za potlesk, o jehož nastávajícím zrušení ostatně svého času pronikla také již u nás do veřejnosti zpráva.

K prvnímu bodu odkazujeme na denní případy ze života, jednající o zničení mladého talentu, jeho korrupci a konečně napnutém bankrotu přepjatými, nerozumnými počátečními chválami a recensemi mladých aspirantek, vlivem takové neplacené klaky, pro všecko jiné než umění nastávající dívy nadšené.

A mnohdy dost pohnutě končívají, u velikých divadel hlavně, takové »divadelní kněžny«, předčasně zhaslé hvězdy: prodejem květin šťastnějším kollegyním. S takovými sensačními třpyty večerů na jevišti i ve hledišti, kde mladý miláček nebezpečně zápasí o cenu večera, vede se tuhý boj před lampami i za nimi. Konečně klaka, ta »jeho« klaka za nic jiného, než že se může slunit v blízkosti divy, jejím domácím uměleckým cvičením naslouchati a tady teď na divadle nějakou zachycenou sladkostí modrého pohledu zázračných očí okouzlena, vyhrává, třebas by tahle klaka právě neměla zrovna tak silných pěstí jako penězi koupená, přec jen výkony těchto v ní soustředěných »resignovaných duší« uměle možno postaviti po bok klakérů placených.

A po podobných pak úspěších »ženských«, vydávajících favority v šanc jich marnivosti a ješitnosti jako zároveň z nich pochodící pýše, effektně vášnivým nezpůsobům egoistické virtuosity, dostavuje se zároveň naprostá hluchota slavených vůči dobrodiní rozumných a oprávněných výtek, hluchota jich vědomí vůči beztaktním výstrahám autokritiky. A jako ku podporování talentu nemůže být většího požehnání nad výraz spravedlivého uznání, tož nic není přirozenějšího opět, aby byl docela zničen, než lichocení, jež nejraději kape nyní sladkým jedem právě v ty duše, jež ho nejhltavěji vsávají. Nuže a mluvilo-li se předem o možném vývinu a vrcholu celého umění, podobných hned samým začátkem slavných individuí, nemluví se o nich teď pranic. Sladký jed účinkoval, — doznala zkázy. Nastal rozklad, úpadek.

Podobné dostihy po zevnějších sensacích úspěchu, jimž se divadlo — toto veřejné kolbiště turnaju závistných a žárlivých soků — rok od roku musí propůjčovati, mohou býti velice vzrušujícími,

snad velmi rozkošnými; avšak v prachu a hřmotu jejich prchá každá umělecká illuse!

A tak i tato klaka ve službách lásky či přátelství není, jak již pověděno, ničím lepší předešlé. Je stejně škodlivou jako zákonosnou, stejně vtírajíc se hlučně mezi nepodjaté obecenstvo a umělce. Usurpuje jako předchozí jen onomu náležející hlas a olupuje tyto poslední o příležitost, aby vyzkoušeli cenu svých darů uměleckých na dojmu jimi právě vyvolaném.

Druhým netvorem v naznačeném triu s klakou ekvivalentním jest osudné volání po opakování některé arie neb hudební scény. Dramatu mluvenému ovšem zůstává něco podobného nepoznatelnem, neboť zde tato da capem způsobená neplecha i dost naivní, hloupoučké mysli tloukla by do očí. Za to ubohá opera a koncert jsou její úrodnou půdou. Pro nerozum a neoprávněnost da capa vysloveny kolikrát již, a to svrchovanými skutečně instancemi hudebními i divadelními nejprudší námitky se zřejmým opovržením. Námitky zajisté že důkladně obrněné pádnými pohnutkami a důvody týkajícími se odstranění všeho podobného. U nás seznamujeme se s da capem jen u příležitosti některých hostí v opeře vystupujících, pokud se týká v reprisách hudebních děl starší koncepce s hudebními k tomu cíli tam vpašovanými vložkami. A i to je nemístné, chce-li na př. publikum, aby (namátkou) »Traviata« ještě jednou loučila se s »Alfredem«, anebo ještě křiklavějšímu v tom oboru pověstnému opakování stretty v »Troubadouru«, by tak k vůli vysokému — C Manrikem! Jeť s důstatek známo, že všecka hudební provedení jsou do jisté míry šťastnými náhodami. Jestli se dvakrát zdaří táž arie neb duetto, jest vždycky náramně nejistou, choulostivou věcí. Následkem čehož »da capu« vyhovující pěvec snaží se ještě lépe žádanou piecu zazpívati než prve. A tady jsme u stinné stránky takového opakování. Sotva tu kdo uchází pokušení brzy spěšnosti, brzy ve vleklost tempa upadaje, dynamiku přehánějc a vůbec vše, co ku karakteru plnému předem náleží. Prvotný vděk arie bývá úplně obětován, setřen právě tímto vyžádaným opětováním. Pak také neuhájíte se stesku, že nestojí před vámi a nezpívá »Traviata«, ale nějaká »casta diva«, jako nikoliv »Manrico«, nýbrž placený světový pěvec. Komedie v komedii. Máte zcela po illusi. Resumé?! Pryč s »da capem« nejen z koncertních síní, avšak a to hlavně z divadel! Konečným projevem pochvaly jest v Německu hlavně obvyklé a dokonale protivné vyvolávání mezi scénou, někde obměnou jen na vyvolání, aneb lépe řečeno děkování za aplaus po aktě omezené. A i tady

opět zavinily to jmenovitě různé intimity v dramatě i opeře, jež svou bezprávnou spekulací na potlesk, týž diskreditovaly, takže na konec z vlastní herecké strany vyšlo hnutí proti potlesku.

V Německu bylo tuším »Deutsches Theater« prvním, jež vypovědělo služby všelikému potlesku a vyvolávání a pak následovala divadla královská, vévodská a ostatní, ne ovšem všude za stejné podpory této novoty a všeobecného souhlasu obecenstva. U nás bylo by na čase, na místě různých těch »ženských ér«, vytasiti se s podobným nějakým zákonem o potlesku. V zárodku, dokud čas, utlumiti každou jiskru vzmáhající se klaky. Interessenti s větším menším napjetím hledí vstříc rozluštění důležitého projektu správou divadla, — jenž nerozřešen stačil by k tomu, aby nám divadlo znechutil.

— Tleskat, netleskat či co? — Nepopírám, že za mého někdejšího pobytu v Berlíně o návštěvě v »Deutsches Theater«, »mlčelivost« entreaktů působila na mne dojmem ve své grandezze přímo velebným.

— Snad omeziti se potleskem vůbec až na konec představení?

Jedno je jisto z uvedeného, že míra tu musí býti zachována, neb zneužívání applausu jest rovněž na škodu, jako jeho správná allura může býti jen k prospěchu umění.

Bulharský periodický tisk.

Sebral Dr. Josef Karásek.

I.

V nedávné době mluvilo se opět mnoho o Bulharsku, které bylo zapleteno do sporu s Rumunskem. Macedonský komitét, jenž bojuje proti Turkům, Řekům a zvláště rumunským Cincarům, přenesl své působiště také do Rumunska; politické vraždy tam spáchané přičítají se na vrub macedonskému komitétu a Rumuni obviňují také vládu bulharskou, že prý je ve spojení s těmito revolucionáři. —

Pokusím se podati našemu čtenáři přehled bulharského periodického tisku, který hrál tak důležitou roli při vzkříšení bulharského písemnictví jakož i při dosažení politické samostatnosti Bulharův. Hlavním vodítkem mně je důkladné pojednání uveřejněné letos ve »Věstníku Evropy« (únor) »Sud'by periodičeskoj pečati v Bolgarii«.

Spisovatel stati oné jest důkladným znatelem bulharského života zvláště za posledních decenií. Trpké pravdy, které tu o bulharském denním tisku pronesl, budou nemily oné části bulharské intelligence, která přestávajíc politisovati věnuje se pouze vědě. Z vlastního názoru svého mohu dodati, že je žurnalistika bulharská tak zdivočilá a hrubá, že podobného případu sotva lze nalézti v revolverových žurnálech evropských. Nyní, když víme, co který německý, zvláště vídeňský žurnál, dostával za podporu systému Stambulova, nyní ještě po letech musíme se diviti, že přece se našly listy, které šly ruku v ruce se »Svobodou«, touto knutou Asiaty— Stambulova. Samy vládnoucí kruhy byly přímo nešťastny nad neurvalým tónem, který (bohužel až dosud) panuje v této žurnalistice.

Dále se opírám ve stati této o vlastní své zkušenosti a známost bulharských poměrů a pak o informace, kterých se nám dostalo od osobností, jež vývin bulharských věcí z blízka viděli. *)

*

Doba národního obrození.

Národní obrození bulharské je data nejposlednějšího. Bulhaři byli poslední mezi slovanskými národy, kteří literárně a politicky dosáhli své samostatnosti. Počátek národního obrození jejich spadá do let čtyřicátých; nejdříve to byl arci směr čistě osvětářský, hlavní zájem tvořila otázka církevní a školská. Směr politický vnesla do něho teprve emigrace bulharská v letech hlavně sedmdesátých.

Obrozená literatura bulharská snažila se býti přístupnou národu jak po jazyku, tak také co do formy. Měla tedy za účel poučovati a vychovávati lid zrovna jako ve škole vidíme. Uvažme také okolnost, že pravoslavná církev si libuje ve své scholastice zrovna tak jako církev katolická; v dobách těchto je duch její obzvláště znáti. Vydávány byly nejdříve malé knížečky, brožurky náboženský-mravního obsahu, různé učebnice, jež poučovaly národ o různých odvětvích lidského vědění, kalendáře prošpikované mravoučnými větami a moudrostmi, a všechno to, co jsme označili slovem pravoslavná scholastika. Jazyk sám byla míchanice církevního jazyka s národním, ale lidová bulharština nabývala vždy více převahy.

*) O věcech bulharských nalezne český čtenář nejlepší informace v Ottově nauč. Slovníku (Bulhaři) a v Jirečkových »Dějinách Bulharských«. Jak známo, je náš Konstantin Jireček nejlepším znatelem dějin a poměrů na poloostrově balkánském.

Tato brožurková, morálně-didaktická literatura vycházela většinou v Cařihradě, a nedotýkala se skoro nic otázek politických, poněvadž turecká censura by nebyla dělala velikých ceremonií s mladou literaturou.

K tomuto typu literárnímu patří také první bulharský žurnál »Ljuboslovie«, jehož padesátileté jubileum oslavovali před pěti lety v Sofii na památku obrození bulharské literatury. »Ljuboslovie« vydával r. 1845—46 učitel Konstantin Fotinov*), kterého ne nadarmo nazývají otcem bulharského periodického tisku.

Fotinov patřil k nadaným »rodoljubcům« čili po česku řečeno, k »vlastencům«, ale jako chudý učitel neměl peněžitých prostředků, aby provedl svůj ideál, totiž aby mohl vydávati časopis, v němž by poučoval nejen svých žáků, nýbrž i veškeren národ. Když se náhodou dostal do Smyrny, kde našel v tiskárně protestantských missionářů také staroslovanské písmo, tu se mohl odhodlati k uskutečnění svého snu. Psal celý časopis sám, také na své útraty jej chudák dva úplné roky vydával.

Obsah »Ljuboslovie« by arci dnes neuspokojil. Ale pro bulharskou literaturu má proto veliký význam, že to byl první časopis bulharský vůbec a za druhé že dovedl vyhověti vkusu své doby a čtenářstvu. Vlastenci bulharští hleděli, aby první pokus časopisecký úplně nepadl do vody.

Následníkem Fotinova byl doktor Bogorov, který také v politickém životě hrával důležitou roli a teprve r. 1892 u vysokém požehnaném věku zemřel. Na efemerním listu jeho »Bulharský Orel« jest již viděti, že redaktor jeho studoval v Paříži. Hned v prvním čísle seznamuje čtenáře se sousedy Bulharův: Srby, Řeky, Rumuny atd. a za úkol si vytýká, že bude probouzeti národní vědomí bulharského národa. Chce seznamovati Bulhary s cizími kraji, zvláště pak s »rodstvennými« slovanskými národy a hlavně s jejich školstvím.

Neopomene přinášeti rady a pokyny rolníku, řemeslníku a obchodníku, bude pěstovati krásnou literaturu, kritiku a zprávy o nových knihách, bude věnovati pozornost minulosti svobodných kdysi předků, činům bohatýrův a caruv a bývalé bulharské slávě. Bogorov nedosáhl vytčeného cíle ani v »Bulharském Orlu« ani

*) O Fotinovi viz krásný, obsažný článek od dra Šišmanova ve Sborníku bulh. min. vyučování (Kniga XI., 1894. str. 591—763) »Konstantin G. Fotinov, negovijatъ životъ i negovata dějnostъ«. Mimo to vydání zvláštní jubilejní sborník na počest Fotinova.

v jiných listech, jež vyjma »Carьgradski Vêstnikъ« neměly dlouhého trvání, ale program jeho charakterisuje pěkně snahy prvních bulharských rodoljubcův — všímají si již života, zasazují se o samostatnost bulharské církve a školy, ač při tom nespouštějí s očí elementy vzdělávací.

Jako se znenáhla rozšiřoval obzor časopisův, tak také se stále víc a více množil počet jejich. Počínají listy bulharské vycházeti nejen v Cařihradě, nýbrž i v cizině. Redaktory a spolupracovníky jejich jsou mužové, kteří později v dobách osvobození hráli přední roli. —

Letos je tomu zrovna padesát let, co vydával ve Vídni Dobrovski »Mirozrênie«, měsíčník rázu filologického, který pak vycházel v Bukurešti. Zmínky zasluhuje, že zrovna ve Vídni také vyšla první bulharská grammatika od Cankova, a to literami latinskými tištěná. P. Slavejkov vydával počátkem let padesátých »Smêsna Kitka« a znamenitý patriot Rakovski, jenž měl obzvláštní účastenství v organisaci povstání, publikoval r. 1857 v Bukurešti krátký čas »Bъlgarska Dnevnica«. V Cařihradě vycházely r. 1858 »Bъlgarske Knižice« za redakce zmíněného dra. Bogorova a Krestoviče, pozdějšího generálního gubernatora rumelského. Roku následujícího počala tamtéž za účastenství všech bulharských vlastenců redakcí Cankova vycházeti v »Bъlgaria«. Až v Moskvě vydávali nějakou dobu »Bratskij Trud« (Žinzifov). Každým způsobem zasluhuje zmínky, že v Rusku přispěl k rozšíření sympatií pro Bulharsko sympatický Turgeněvův Jnsarov.

Také turecká vláda nelenila a podporovala časopisy turkofilské, z nichž zvláště vynikla »Turcia«, kterou redigoval od roku 1862 Genovič. »Turcia« se udržela až do osvobození.

Všechny časopisy tyto mají společný mravoučný, učeně-literární charakter. Druhou obezřetně redigovanou rubrikou byla ona část listu věnovaná zájmům národa. Na předním místě ukazovalo se na palčivé tehdy otázky: školskou a náboženskou, poněvadž zrovna tehdy se chovali cařihradští fanarioté s nápadnou vyzývavostí proti bulharskému jazyku v kostele. Bojováno tedy úsilně proti »feneru«.*)

Boj proti řeckým upírům byl tuhý, ale se strany bulharské byl veden velice obezřetně a mírně; Bulhaři vystříhali se vší »po-

*) Viz o tom pojednání Burnova »Bъlgaro-grъckata cъrkovna razpra 1867 do 1870« ve Sborníku buh. minist. vyučování. XV. (145—221) a řadu statí téhož veterana v »Periodičeskoto Spisanije« (kn. 16—38).

litiky«, aby neskompromitovali dobrou svou věc v očích podezřívavých Turkův. Byli to výborní diplomaté, kteří dovedli znamenitě nositi masku loyality.

Zde příklad, jak obratně dovedli bulharští žurnalisté sypati písek do očí těch, kterým se vždy musilo deklamovati slovo »loyalita«.

Když »България« psala o tom, jakého bezpráví na bulharském národu se dopouští řecký, zvláště vysoký klerus, předložila si otázku, jak lze tomuto zlu odpomoci, kde proti němu hledati záštity? A odpověď zněla: — »u osoby Milostivého Gosudara Našeho Sultana Abdul-Medžida, který jako otec se stará o zvýšení blaha svých dětí. Musíme se úplně spoléhati na vládu, která nám podává stálých důkazů dobroty k nám, věrným poddaným . . .«

A tak to jde dále v tomto tónu, jímž je čtenář až k slzám dojat.

Nebyla to servilnost, bylo to diplomatické chytráctví. Nikdo v Bulharsku neměl lásky k »Milostivému Sultánovi,« jemuž leželo blaho bulharských poddaných asi tak na srdci jako Jovišovi v Blumauerově »Aeneidě«.

První dissonanci do tohoto nuceného podkuřování, do bojů o bulharskou církev a školu, vnesl slavený patriota Rakovski.

Před povstáním.

Hlavou emigrantů byl energický, neúnavný Savva Rakovski,*) tento neobyčejně nadaný člověk — básník, žurnalista, literát učený filolog, povstalec, diplomat, chrabrý řadový vojín jako obezřelý generál, vlastenec a revolucionář, jenž musil za každou cenu osvoboditi vlast.

Už r. 1857 vydával krátce »Bulharskou Dnevnici«, v níž poučoval své krajany také o právech občanských a vladařských a litoval toho velice, že mu rakouská censura nedovolovala »s dostatečnou svobodou napadati sultána jako vladaře.«

Byl to první pokus, kde se ozývala již politická tendence, ale minul bez výsledku. Nepřišel ještě v čas. Národ nebyl ještě připraven, nebylo organisace, nebylo peněz a cizina nebyla také získána pro věc bulharskou. Rakouská vláda zapověděla už při 19. čísle orgán Rakovského. R. 1860 vycházel list jeho obnoven v Bělehradě jako »Dunajská labuť«, ale i Srbové jej za dva roky zapověděli. Týž osud stihl Rakovského »Budúštnost« Budoucnost) a »Záštitník,« jež r. 1864 vydával v Bukurešti.

*) Více o něm v plovd. »Zora«, otištěno v Bulharské Chrestomatiji (Kostofimiš), kde je též nadšená báseň na Rakovského od Iv. Vazova.

Znenáhla dostávalo se Rakovskému přece posily a následníkův. Větší se počet emigrantských časopisů, větší se také počet čtenářův. Časopisy emigrantů mívají krátký věk, ale za to jich přibývá jako hub po dešti.

R. 1862 začal vycházeti Blêskova »Duchoven Pročit« a a »Turcija« Ikonomova a Genoviče. R. 1863. se objevil týdenník »Bulharská Včela, »Gajda« Slavejkova a Burmova týdenník »Sovêtnik« (Rádce).

R. 1864 vydával Rakovski zmíněné již listy v Bukurešti, dále Blêskovy »Duchovní Knižki« (náboženssko-vzdělávací) a týdenník Vaklidova »Zornica«.

R. 1865 se objevilo Burmovo »Vremja« (Čas).

Od r. 1866 do r. 1872 se držela Slavejkova »Makedonija«.

R. 1868 vycházel několik měsíců v Bělehradě spíše učený časopis »Obšt Trud«.

Z roku následujícího máme Kisimovo »Otečestvo« (Vlast), Stojanovo a Najdenovo »Pravo« a Zaprjanova zábavní list »Čitalište«.

Mimo to vycházely koncem let šedesátých v Bukurešti a v Brajle časopisy směru čistě politického jako »Dunajská Zora« (1867) Vojnikova, »Národnost« (1867) Bogorova a Kasabova, r. 1869 L. Karavelova »Svoboda«

U některých z časopisů těchto převládá směr zábavný a poučný, ač úroveň jejich byla dosti nízká, u jiných bylo patrno, že jdou za heslem: propaganda národnostní a boj s Řeky. Listy v Cařihradě vycházející nebo jsoucí pod patronancí »čorbadžijů«*) (konservativních boháčů) byly arci pro cesty legalní, i když se stavěly v řady těch, kteří hájí práv bulharských proti — Řekům.

Bulhaři šli nyní v své troufalosti značně dále než dříve, i když se přímo nestavěli proti vládnoucím úřadům. Teď nešlo pouze o zřízování bulharských škol, o vyučování bulharským jazykem, o připuštění Bulharů za kněze a učitele, nýbrž činili se již přímé útoky na řecké školy, jež boykotovány, řečtí kněží vyháněni z bulharských far a biskupové z eparchií.

Řekové prováděli nerozumnou politiku nesmířitelné neústupnosti a nadutosti, která vzbuzovala přirozeně protitlak. A Cařihrad,

*) O postavení čorbadžijů se nejlépe čtenář poučí z povídky »Hajduk Slavčo« od Ivana Vazova v Ottově Laciné knihovně národní č. 149 (Od Balkánu). Pro poznání bulharského povstání je také důležito Vazovo »V jařmě« (Pod igoto).

rozuměj vládní kruhy, hrál při tom smutnou úlohu. Kdo víc podplácel, kdo nosil větší bakšiš, ten vyhrával.

Nyní lze již mluviti o všeobecném probuzení bulharského národa. Kdo byli hlavními nositeli těchto ideí?

Odpověď je krátká a potěšitelná: všichni poněkud vzdělanější Bulhaři té doby — učitelé, kněží, mnichové, bohatí cařihradští a bukurešťští kupci — a v první řadě ovšem redaktoři periodického tisku. Všechny spojovala naděje na lepší časy; různost směrů mezi nimi ještě neexistovala. Tisk byl vážný, mající mravní zásady, nehonící se za populárností, neplýtval boucharonskými frasemi. Slabou stránkou tisku byla stránka finanční, která udusila předčasně dosti slibný život mnohého listu. Také informační, »vnitřní« politika bývala slabá, za to scházela »soudní síň«, škandální rubrika osobní a stranická polemika. Hlavní podstatu listů bulharských tvořila »vnější politika« a pak oddíl naukovo-literarní.

Kruh čtenářův se stále množil, »църковни въпрос« byl pomalu vybojován, a troufalost bulharských časopisů, zvláště emigrantských, vzrůstala. Nenáviděný Řek padl, ustoupil a učinil místo nenávisti proti — Turkovi. Tyranie církevní padla; jaký div tedy, že se přirozeně ozývají hlasy proti tyranii politické.

Až dosud byl veden boj cestou legální; nyní hlásány myšlenky přímo revoluční. Bylo patrno, že se připravuje bouře. Emigrantský tisk nabývá směru čistě politického.

V centrech bulharské emigrace vycházejí brožurky a pamflety čistě politické, v nichž se ozývala již hlasná struna revoluční.

Některé časopisy schvalují dosud cestu zákona, jako ku př. Dunavska Zora, Otečestvo, Narodnost, z konce let šedesátých, ale polovičaté listy tyto nemohou již konkurovati s časopisy, které vedly již řeč otevřeně revolucionářskou.

V čele těchto listů stála »Svoboda« (později »Nezavisimost«), týdeník vycházející v Bukurešti za redakce Ljubena Karavelova, předního básníka, belletristy, pozdějšího vynikajícího politika. (1869—73).

Z programového čísla vyjímáme tato otevřená slova: »My rumunští Bulhaři žijeme ve svobodné zemi, v níž každý má právo nahlas projeviti své mínění a žádosti, a proto jsme nazvali svůj žurnál »Svobodou«. Naším úkolem jest — hájiti bulharských zájmův a ukazovati bulharskému národu cestu, po níž se musí brátí, aby spíše a dříve dosáhl politické nezávislosti a mravní velikosti.«

Ideálem emigrantů byl Karadže.

»Svoboda« byla velice rozšířena nejen v Rumunsku a Srbsku, nýbrž i v Bulharsku.

Odvážným druhem Karavelova byl nejnadanější básník bulharský Christo Botev, jenž při povstání byl zabit ve srážce s Turky. Christo Botev je dosud ideálem bulharské mládeže. Básně jeho působily jako požár na praerii.

Karadža oslavoval v písni: Živ je toj živ je — tam na Balkana*), u níž praví:

Tosь, kojto padne vь boj za svoboda,
Toj ne umira: nego žalêjâtь
Zemja i nebo, zvêrь i priroda,
I pêvci pêsni za nego pêjątь. — **)

Jindy pronásleduje »patrioty« (boháče), v básni »Vь mechanata« (V hospodě) volá již »Vzhůru na Balkán«.

Pijemь, pêjêmь bujni pêsni
I ząbimь se na tirana;
Mechanitê s namь têsni —
Krêštimь: »chajde na Balkana!« ***)

Každá nová oběť, která padla, přilévala oleje do vzrůstajícího ohně.

A když tragicky zahynul Levski, byv oběšen, rozezvučela se Musa Botevova k srdcelomnému výkřiku.

O! Majko moja, rodina mila,
zašto tъj žalno, tъj milno plačešь?
Gavrane i ti ptico prokleta,
na čij grobь tamь tъj grozno gračešь?

Och! znają, znają ti plačešь majko
za tuj, če ti si černa robinja,
za tuj, če tvoja sveštenь glasь, majko,
je glasь bezь pomoštь, glasь vь pustinja.

*) Podávám tuto výňatky bulharských básní v transkripci, aby český čtenář poznal ukázky bulharského jazyka, který má člen na konci substantiv, neskloňuje, nemá infinitivu, ale za to bohatě vyvinuté sloveso. Místo x transkribuji české ch a ne jak ve spisech filosofických bývá obvyklé jihoslovanské h. Bulharština zná jen tvrdé y, i když se píše i — tedy di, ni, ti = dy, ny, ty. Jer a nosovka (ą) mají dutý, podle dialektu rozličný zvuk (ă).

**) Ten, kdo padne v boji za svobodu, ten neumírá; ale žalostí nad ním země a nebe, zvíře i příroda, a pěvci písně pro něho pějí.

***) Pijeme, pějeme bujné písně a hněváme se (zubíme se) na tyrana; hospody jsou nám těsny, voláme: »Hajdy, vzhůru na Balkan!«

Plače tamъ blizo kraj gradъ Sofija,
stьrči, azъ vidêchъ, černo bêsilo,
i tvoj jedin sinъ Bъlgario,
visi na nego sъ strašna sila.

Gavrana grači grozno, zlovêšto,
pseta i vъlci vij tъ v'poleta,
starci se moljatъ Bogu gorêšto,
ženi-tê pláčątъ, pištj tъ dêca-ta.

Zima-ta pêje svoj-ta zla pesenь,
vichrove gonjątъ tьrnje v'pole-to,
i studъ, mrazъ i plačь bezъ nadêžda
navêvatь na tebь skъrbъ na sьrdcé to.*)

Plamenná, nadšená slova Boteva musila nalézti ohlasu v srdci každého Bulhara. Botev byl odchovancem ruské žurnalistické školy, zvláště Dobroljubova, nadaného, ale předčasně zesnulého Pisareva a Černyševského, podobně jako Karavelov (který je také velikým ctitelem některých českých spisovatelův), ale Botev byl více vznětlivý, hlásal již přímou revoluci, a to jak politickou, tak také sociální. On hřměl jako Perun na nebi bulharských emigrantu proti tureckým tyranům.

Život prvních revolučních listů jako »Duma« bulharských emigrantův (1871), »Budilnik«, »Znamja« 1874, byl zcela krátký, ale řízný.

»Duma bulharských emigrantů« chce býti následovnicí »našich klassických hajdukuv« a vypovídá boj nejen Turkům, nýbrž i zazobaným boháčům (čorbadžiům) a břichopáskům-kněžím, vůbec všem, kdo prodávají vlast anebo mají u sebe klíč jejich okovů. Jen jí jediné může národ věřiti, nechce-li zaměniti jedno otroctví druhým . . .

*) Ó matko má, rodičko milá, proč jsi tak smutna, proč truchlivě pláčeš? Havrane, ty ptáku prokletý, na čím pak hrobě tak hrozně krákoráš?

Och, vím, vím, ty pláčeš, matko, proto, že jsi černou, ubohou otrokyní, proto že tvůj svatý hlas, matko, je hlas bez pomoci, hlas volající na poušti.

Pláče tam nedaleko města Sofie, trčí, viděl jsem sám, černou šibenici, a tvůj jeden syn, Bulharsko, visí na ní strašnou silou (měrou).

Havran krákorá hrozně, zlověstně, psi a vlci vyjí na polích, starci se modlí k Bohu horoucně, ženy pláčí, děti piští (břeští).

Zima pěje zlou píseň svou, vichry honí trní na polích, a chlad, mráz a pláč bez naděje přinášejí srdci pro tvůj zármutek.

To jest arci již zcela jiný obsah a jiná řeč, než s jakou vystupoval na literární arenu Fotinov. Revoluční listy mají všude úspěch, i v kruzích konservativních, jež tak ostře pronásledoval Botev.

Už se cítí, že se musí státi něco velikého; agenti zahraničních revolučních komitetů připravovali lid v tajných schůzkách, ukazovali na krásnou budoucnost, samostatnost, organisovali malé ozbrojené družiny. Ob čas se zjeví na Balkáně ozbrojená četa dobrovolníků, prorazí vojenské kordony na Dunaji, chvilkový úspěch její vzbuzuje nové naděje. Následují strašné tresty se strany turecké, ale krev mučedníků volá po pomstě; ujařmený národ počíná fanaticky nenáviděti svých utlačovatelův. Krvavé repressalie znamenají všude poslední prostředek vladařův.

Stará generace, jež nedávno vyhrála process s fenerem, cítí se velice nevolnou. Také ona má své orgány, jako »Prava«, »Napredok« 1875 redigovaný Najdenovem v Cařihradě, »Den« vedený Bobčevem, Balabanův »Věk«.

Také listy jejich jsou vlastenecké, ale obírají se praktickým řešením k. př. otázky církevní; o revoluci nemluví. Vliv »starých« patrně klesal, čím více rostl Botevův, Stambulova, Levského.

Avšak ani starým nelze mnoho věřiti. Nejlepším dokladem toho byl St. Bobčev, který r. 1875 vydával v Cařihradě umírněný »Den« a skoro současně s ním v Bukurešti revolucionářskou »Starou Planinu« (1876).

A jak jinak tu dovede hovořiti týž redaktor, který byl ještě včera »nejoddanějším sluhou jeho veličenstva sultána!«

»Stara Planina« — tak se dí v jejím programmu — »zjevuje se před obecenstvem za zvláštních, neobyčejných poměrů. Na Balkánském poloostrově hřmí totiž pušky, rozléhají se salvy, břinčí jatagany a šavle. Na jedné straně — kříž, pokrok, mladost, jedním slovem budoucnost; na druhé — půlměsíc, mrak, reakce, hniloba a hynoucí minulost. Na jedné straně — Srbové, Černohorci, Bulhaři, Bosňáci a Hercegovci — všichni jihoslovanští národové se slavnou budoucností — na druhé — různé asijské pronárody, hordy bašibozuků, divocí Kurdové, zvířecí Čerkesové, krvežízniví Albánci, hrabivá a zbůjná turecká plemena, jejichž poslední hodina udeřila . . . . Kdo zvítězí? Kdo padne? Jaké blaho a výhody přinese specielně bulharskému národu tato všeslovanská vojna s asijským barbarstvem?

V čele tohoto boje stojí bulharská emigrace: ona chce hájiti před osvíceným světem opravdových zájmů a potřeb bulharského národa, bez jejichž splnění nelze na Balkanském poloostrově očekávati ani rovnováhy ani pokoje. (Příště dále.)

O kometách.

Napsal F. Nušl.

Poslední opravdu velikou kometu bylo u nás viděti před 42ti lety na podzim roku 1858. Objevil ji Donati ve Florencii dne 2. června, jakožto slabou mlhovinku, jejíž průměr obnášel sotva 3' (asi desetinu zdánlivého průměru Měsíce). Takto nepatrnou, jen v dalekohledu viditelnou, zůstala kometa až do polovice srpna. Koncem srpna začala býti pouhým okem viditelná. V dalekohledu bylo již zřetelně viděti jasné jádro, jako nepatrnou hvězdičku, kolem níž seskupen mlhový útvar, zakončený na straně k Slunci polokruhovitě a rozbíhající se na opačné straně v ohon komety. Ohon jevil se jen $^1/_2$ stupně dlouhý (asi jako průměr Měsíce).

V měsíci září jasnosti i velikosti přibývalo, až v první polovici října byl zjev komety nejkrásnější. Dne 5. října stkvěla se hlava její nad večerní oblohou západní, nedaleko jasné hvězdy Arktura a ohon táhl se celým souhvězdím Boota až daleko mezi souhvězdí Velkého Vozu a souhvězdí Draka, maje celkem délku asi 60° a na konci šířku 10°. Vedle ohonu hlavního bylo ještě viděti dva ohony slabší, téměř přímočaré. Koncem října zmizela kometa pozorovatelům severní polokoule pod obzorem, ale byla na jižní polokouli dalekohledem ještě až do března roku 1859 sledována.

Ještě jasnější, ale v Evropě jen na krátko viditelná, byla kometa z roku 1861, kteráž se zjevila nad naším obzorem náhle dne 30. června v největší jasnosti. Ohon její táhl se do veliké dálky asi 120° a hlava zdála se jako Měsíc veliká. Objevena byla začátkem června na jižní polokouli a zmizela pro pouhé oko v srpnu, ale dalekohledem byla ještě až do jara r. 1862 sledována.

Od té doby nalezeno a pozorováno množství komet malých, hlavně jen dalekohledem viditelných, tak zvaných teleskopických, ale žádná větší, nápadnější. V podstatě není však mezi zjevem velkých komet a komet teleskopických žádného rozdílu, leda že ony jsou velké, a i pouhému oku nápadné, tyto nepatrné. Rozdíl ten však je zdánlivý, neboť »velikost« komety nezávisí jenom na sku-

tečné její velikosti, nýbrž hlavně na vzdálenosti od Země. Obě komety z počátku uvedené prošly velmi blízko Země, a proto hlavně zdály se býti tak veliké.

A co je to tedy vlastně ty komety? Objevovaly se na obloze již v nejdávnějších dobách jako neobyčejné, vzácné zjevy, poněvadž před vynalezením dalekohledu mohly právě jen nejjasnější z nich upoutati pozornost lidí, ale po celá tisíciletí byly lidem hádankou, a ještě dodnes v mnohém ohledu hádankou zůstaly.

Chaldaeové a Číňané považovali je za tělesa nebeská a zaznamenávali pilně všecky, jež kdy viděti bylo. Krásným pomníkem čínské kultury jsou zajisté důkladné letopisy, v nichž počínaje již rokem 2296 před Kristem, zaznamenána jsou pozorování více než 400 komet!

Řečtí a římští filosofové jednak hájili názory učitelů svých Chaldaeů (Appollonius Myndius, Seneca) nebo považovali komety za výpary Země v hořejších vrstvách vzduchu se zapalující (Aristoteles), nebo dokonce za znamení věštná (Plinius). —

Pověrčivý středověk přidržel se názoru Pliniova a »zdokonalil« jej v nejrozmanitějších nestvůrách své nepřekonatelné obrazotvornosti. V kometách viděli posly hněvu božího, předchůdce zimy, vedra, potopy, požárů, vzpoury, zemětřesení, hladu, moru, válek a podobných strastí. Když se kometa objevila, nějaká z těch mnoha strastí se ve světě vždycky našla, takže »věštba« nikdy neselhala. Což divu proto, že když se r. 1402 kometa objevila a o žádném neštěstí a strasti se nevědělo, že vše bylo v napjetí, co asi bude, jak to skončí, co asi zlého nová kometa s sebou přináší? Až konečně k velikému uspokojení nalezeno, že v jakési vesničce nedaleko Říma se dvojhlavé tele narodilo, tu všichni jako by si byli oddechli: zaplať bůh, jen když nevěštila nic horšího!

Ale podivuhodno je, že pověry tyto ještě na začátku nového věku až do konce sedmnáctého století téměř všeobecně za oprávněné byly uznávány. Ovšem ozývaly se ojedinělé hlasy proti pověrám již ku konci středověku, ale úplně zanikly v tehdejší slepé fanatické vřavě nejnesmyslnějších výmyslů a proroctví.

Zatím ujali se komet astronomové. Slavný Tycho de Brahe za spolupůsobení pražského rodáka Tadeáše Hájka z Hájku vypočítal z pozorování komety r. 1577., že je tato mnohem dále od Země vzdálena než Měsíc, tedy že náleží mezi tělesa nebeská a nikoli mezi »meteory« čili úkazy v ovzduší. Kepler míní, že komety

podle vůle boží ze vzduchu povstávají, podobně, jako rostou potraviny ze země bez semen a jako v každé vodě, obzvláště v moři, ryby vznikají a plovou. Obnovuje prý jen staré učení Anaxagora a Demokrita o vzniku všech věcí z vlhkého vzduchu. Kometa prý vznikne, shlukne nebo zhustí-li se vzduch na některém místě v průhlednou světlou kouli. Paprsky sluneční procházejíce touto, odnášejí s sebou něco hmoty a vzniká ohon komety od slunce vždy odvrácený. Tím způsobem se kometa čistí, ničí, její hmoty ubývá a konečně mizí. Podobný účinek paprsků slunečních vídáme, pozorujíce ztrácející se obláčky v jasném vzduchu. Všecky komety pohybují prý se v drahách přímočarých, podobných dráze rakety, majíce z počátku pohyb rychlý, později volnější. Světlo nemůže se sice zahýbati a měly by ohony komet býti přímé avšak z různých příčin na př. větrem nebo pro příliš rychlý pohyb jádra, zakřivuje se hmotný ohon komety. A poněvadž sluneční paprsky, různým ústředím procházejíce, rozličně se lámou, mívá kometa často ohon dvojnásobný i trojnásobný.

Dále zlobí se Kepler na pisatele kalendářů, kteří prý tu stojí s otevřenýma, vidoucíma očima a zůstávají slepí, namlouvajíce lidem, že komety jsou velké pochodně a ohony jejich plameny. Takovými vymyšlenostmi plní prý sklady knih a klamou nejen sebe, nýbrž i jiné, jen aby nebylo možno pravdy se dohledati. Směšný prý je výklad Aristotelův, že komety hoří a svým dýmem větry způsobují. Spíše by se mohlo státi, kdyby paprsky unášená hmota komety smísila se s naším vzduchem, že by tento otrávila a nemoci i mor způsobiti mohla. Avšak to by musila státi právě mezi Sluncem a Zemí, což se zřídka přihoditi může. Proto myslí, že je působení komet rázu docela jiného, a píše patrně pod vlivem své pověrčivé doby takto: »Derhalben so etwas dran, dass nach Ordnung der Natur die besagten Zustände, als Wind, Gewässer, Trückne, Erdbeben, Pestilenz durch einen Kometen verursacht und also vorbedeutet werde, so muss es folgender gestallt zugehen. Wann etwas seltsames entweder von starcken constellationibus, oder von newem Baarsternen im Himmel entstehet, so empfindet solches und entsetzt sich gleichsam darob die gantze Natur und alle lebhaften Kräften aller natürlichen Dinge. Diese Sympathia mit dem Himmel gehet sonderlich diejenige lebhafte Kraft an, so in der Erden stecket und derselben innerliche Wercke regiert«. Kometa dává prý podnět k nepřirozeným pohybům šťáv, a tím vznikají nemoci a mysli pobouřené. Záhubným těm vlivům jsou podrobeni všichni lidé bez

rozdílu, i hvězdáři, žaluje si Kepler, jen že někteří podléhají a u jiných působení sotva znatelno bývá.

Zajímavý je způsob Keplerova věštění: »Derhalben wilt du wissen, was der jetzige Komet bedeute (1607), so sihe dich omb in der Welt, was von der Zeit hero, als der Komet erschienen practicirt, angespunnen, in die Feder gebracht worden, und weil ich nicht dabey bin, so frage bey den Kantzeleyen zu Madrit, Pariss, Rom, Prag, Krakaw, Constantinopel, und wo sonsten ein grosses Stück von der Welt zu finden, und so gewiss als die oberzehlte Authores wahr haben, sogewiss glaube, dass etwas aus denselbigen Sachen (nicht alle, auch nicht viel, sondern etwa eine oder zwo) einen Funcken ins Pulver werfen, und ein Trübseligkeit einem Theil des Menschlichen Geschlechts, dem andern Gegentheil aber ein grosses Frolocken daraus entstehen werde«.

Neunavný pozorovatel komet Hevelius dospěl k jinému názoru než Kepler, tvrdil, že se komety pohybují v drahách křivých od přímky jen málo odchylných a konkavní stranou k slunci obrácených. Avšak druh křivky neurčil. Teprve Jiří Samuel Dörffel roku 1861. z grafického znázornění komety r. 1680. soudil, že dráha její jest parabola, v jejímž ohnisku se Slunce nalézá.

Konečně přišel slavný Newton a podal ve svých Principiích první přibližný a zdlouhavý sice, ale přece zcela správný způsob, jak možno z pozorování komety počítati základní elementy její dráhy, totiž rozměry a polohu příslušné paraboly. Na zkoušku propočítal sám dráhu komety 1680. Jeho představa o kometách nabyla tím mnohem větší určitosti a jasnosti než u Keplera, jakož patrno z následujících slov, jimiž povahu komet ve třetí knize Principií objasňuje: »Musil bych se velmi mýliti, kdyby komety nebyla tělesa téhož složení jako planety a nepohybovala se v podobné dráze. Jádro komet je obaleno velikou atmosférou, dole hustší a sálavým teplem slunečním se zvětšující. Jak ohromné toto teplo jest, možno poznati na kometě z roku 1680. Tato přiblížila se Slunci 8. prosince až na 0·006 poloměru dráhy zemské a mělo se tedy teplo, které od Slunce přijala, k teplu, které v létě pohltí stejný kus povrchu zemského, jako 28000 : 1.

»Podle četných pokusů je zhuštění vzduchu úměrno váze atmosféry nad ním spočívající, a tíže jest nepřímo úměrná čtverci vzdálenosti od středu Země. I lze vypočítati, že ve vzdálenosti jednoho poloměru zemského od povrchu Země jest vzduch tak řídký, jako bychom kouli našeho obyčejného vzduchu o poloměru jednoho

palce rozdělili na celý prostor uvnitř dráhy Saturna obsažený. Ježto se však atmosféra komety až desetkráte výše nad jádro komety zvedá, než obnáší poloměr jádra, musí tu zředění býti ještě mnohem značnější. Poněkud se ovšem tento výsledek mírní tím, že atmosféra při povrchu komety mnohem je hustší než náš vzduch, proto však přece musíme doznati, že k vysvětlení všech úkazů atmosféry komet dostačí jen zcela nepatrné množství vzduchu nebo par.«

Další veliký pokrok ve studiu komet učinil Halley. Dle methody Newtonovy propočítal dráhy všech komet, o nichž se mohl nějakých podrobnějších dat dověděti. Výsledek této, skutečně obrovské práce uveřejnil r. 1705. Propočítal celkem 24 drah parabolických. Dnes netrval by podobný výpočet dlouho, poněvadž známe jednoduché methody, rychle k cíli vedoucí, avšak Newtonova methoda je poměrně velice zdlouhavá, tak že ku provedení výpočtu bylo neobyčejné vytrvalosti třeba. Avšak práce Halleyova korunována skvělým výsledkem; ukázalo se, že dráhy komet z r. 1531., 1607. a 1682. jsou téměř totožné, a poněvadž také doby mezi uvedenými léty 76 a 75 jsou téměř stejné, soudil Halley zcela správně, že se tu jedná o kometu periodickou, která zase po 75 létech se k Slunci vrátí. Dráha její pak ovšem nemůže býti parabolická, poněvadž je parabola křivka neuzavřená, do nekonečna se prostírající, nýbrž eliptická. I propočítal s tímto předpokladem znovu svá pozorování a když úplně souhlasila, odvážil se bez váhání a bez ohledu na nevěřící a pochybující svoje vrstevníky tvrditi, že kometa někdy v létech 1758—1759 opět se k Slunci vrátí.

Po padesáti létech propočítali dráhu Halleyovy komety znovu Clairaut a Lalande a sice s ohledem na změnu její dráhy způsobenou přitažlivostí Jupiterovou, čili jak kratčeji říkáme s ohledem na poruchy způsobené Jupiterem. Původně Lalande vyzval Clairauta, aby dle své methody poruchy vypočítal. Tento však odpověděl, že by k tomu sám nikterak nestačil, i nabídl se Lalande, že část výpočtů převezme, a vypravuje o tom ve svém životopise, že převzal výpočet vzdáleností Jupitera i Saturna od komety po dobu 150 let, výpočet rušivých sil a výsledné poruchy, a že pracoval déle než rok s takovým úsilím, že onemocněl.

Výpočet však šťastně dokončen a 14. listopadu roku 1758. předloženo pařížské akademii pojednání, v němž oznámeno, že kometa Halleyova vrátí se k Slunci a přiblíží se k němu nejvíce — nebo bude v přísluní čili v perihelíu r. 1759. IV. 13. + 1 měsíc·

Výsledek výpočtu byl skvěle potvrzen, když o vánocích roku 1758. sedlák Palitsch (Palič?) nedaleko Drážďan kometu nalezl a výpočtem pozdějším zjištěno, že prošla periheliem r. 1759. III. 12! Kometa Halleyova byla ještě mnohokráte dříve pozorována. Tak zjistil již Halley sám, že jeho kometa je totožna s onou, kteráž roku 1456. poděsila i křesťanské i turecké vojsko kolem Bělehradu tábořící a nad níž prý následkem toho papež Calixtus III. vyřkl kletbu. Později Biot, Hind a Laugier dokázali, že kometa Halleyova také v létech 1378, 1301, 1223, 1145, 1066, 989, 837, 760, 684, 608, 530, 451, 373, 295, 218, 141, 65, —11 se objevila.

Od té doby prošla Halleyova kometa periheliem ještě r. 1835. XI. 16., kdežto Pontecaulant vypočítal 1835. XI. 15., tedy naprostý souhlas, dle něhož možno nejbližší průchod periheliem s velikou pravdě podobností stanoviti na r. 1910. V. 17.

Po příkladu Halleyově snažili se pak mnozí astronomové vyhledati ještě jiné periodické komety, neboť bylo pravděpodobno, že nejen Halleyova kometa, nýbrž i jiné jsou také periodické. Při podobném vyšetřování naskytla se otázka, co by asi následovalo, kdyby se Země naše s kometou srazila a předpovídány nejrozmanitější konce. Když se na jaře 1773. v Paříži rozhlásilo, že Lalande zamýšlí předložiti akademii „úvahu o kometách, které se mohou k Zemi přiblížiti“, nastalo mezi lidem veliké napjetí, — a když Lalandovo pojednání pro množství jiných, naléhavých přednášek a jednání určeného dne na řadu nedošlo a v následujícím sezení odloženo — rozšířila se buď z nevědomosti nebo úmyslně v Paříži pověst, že Lalande hodlal předpověděti na 12 května konec světa, ale že mu to bylo policií překaženo. Hrozná pověst vzrostla záhy v panický strach, který nebylo možno ani tehdy utišiti, když Lalande na rychlo své pojednání vydal tiskem, ba ani když věc žertem, ani když vážně byla vyvracena. Až teprve, když s hrůzou očekávaný den minul bez pohromy, utišily se znenáhla mysli všech.

Toutéž otázkou zabýval se později Euler a petrohradská akademie vypsala v r. 1787. cenu za řešení problému: jaký by byl účinek přibliživší se komety na pohyb Země a na pohyb moře a v jakých drahách by se obě tělesa pohybovala dále.

Otázka ovšem dostatečně zodpověděna nebyla a také přestala býti později tak naléhavou, neboť čím dále, tím jasněji se ukazovalo, že i největší komety jsou poměrně proti oběžnicím tělesa jen zcela nepatrná, tak že by takové setkání se komety se Zemí jen

dráhu komety mohlo zcela pozměniti, kdežto naopak poruchy, jež by Země utrpěla, byly by zcela nepatrné.

Pokusy vyhledati nové komety periodické vedly jednak k rozsáhlým výpočtům, jednak k rozsáhlému vyhledávání nových komet a přispěly tím velice ku zdokonalení i výpočtů i hledání. Mezi počtáři vynikli hlavně: Encke, jenž propočítal celkem 56 drah komet, Hind 43, Pingré a Burckhardt po 39, d' Arrest 35, Mechain 31 atd. Vedle počtářů vyvinula se celá řada pozorovatelů, kteří dalekohledem prohledávali oblohu, aby co možná žádná kometa neprošla Sluneční soustavou nepozorována. Nejvytrvalejší a nejšťastnější z nich byli: Charles Messier, P. F. A. Mechain, Karolina Herschelová, J. L. Pons, Winnecke, Tempel. Karolina Herschelová objevila celkem v 9 létech 6 komet a J. L. Pons v 25 létech 30 komet! V nejnovější době pak hlavně Swift, Brooks a Barnard. Tito pozorovatelé mají oblohu na rovné díly rozdělenu a systematicky ji prohledávají, pozorujíce při malém zvětšení 20ti až 40ti násobném 20 až 80 hodin měsíčně a přec často celý rok i déle pozorují marně. Za to však můžeme býti jisti, že téměř každá kometa, byť byla i jen 10. velikosti, neprojde přísluním nepozorována.

Devatenáctým stoletím začíná ve studiu drah a povahy komet vůbec jakási doba nová. Studium stává se všestranným a nové netušené záhady odhalují se při řešení záhad starých. Téměř každá nová kometa přinesla s sebou něco zajímavého. Začátek učiněn zmíněným již objevem periodičnosti komety Halleyovy V listopadu r. 1818. objevil Pons novou kometu a Encke propočítávaje její dráhu dospěl k nemalému svému překvapení k výsledku, že pozorování nejlépe by odpovídala dráha eliptická s kratičkou dobou oběhu $3^1/_2$ roku! I pátral po předcházejících zjevech téže komety a našel, že nová kometa dle veškeré pravděpodobnosti jest táž, jako ona, kterou Mechain pozoroval r. 1786., Karolina Herschelová r. 1795. a Bouvard, Pons a Huth r. 1805. Podporován ve snaze své Olbersem a Gaussem začal ihned počítati a do srpna 1819. byl s důkazem totožnosti jmenovaných komet hotov. Avšak ukázalo se, že každý následující oběh se aspoň o 3 h. urychloval. Poněvadž pak při následujícím zjevu komety r. 1822. se totéž opakovalo, rozvinul Encke r. 1823. svou proslavenou hypothesu o vlivu odporujícího ústředí, to že zrychlení oběhu způsobuje. Na první pohled zdá se sice, že by odporující ústředí mělo dobu oběhu spíše prodloužiti, avšak ve skutečnosti nastává právě opak, po-

vadž odporující ústředí zmenší obvodovou rychlost a tím převládne přitažlivost Slunce, těleso musí se k Slunci přiblížiti, tím se dráha jeho zmenší a doba oběhu zkrátí. Toto vysvětlení přijali znenáhla téměř všichni tehdejší i pozdější astronomové. Jen veliký pozorovatel Bessel nepřidal se k obecnému mínění a soudil, že by spíše fysické převraty na kometě samé mohly míti vliv na pohyb její. Po Enckeovi ujal se dalších výpočtů Van Asten, propočítal všecky poruchy od r. 1819. do r. 1868. a poněvadž všecka pozorování nasvědčovala zrychlení denního pohybu a zmenšování výstřednosti, zdálo se, že pravdivost hypothesy Enckeovy je najisto dokázána.

V době, kdy Van Asten své výpočty dokončil, známa byla důkladně jen dráha komety Fayeovy a Winneckeovy. Při první kometě nenalezeno žádného urychlení v oběhu, což ostatně nepřekvapovalo, poněvadž její nejbližší vzdálenost od Slunce je více než pětkrát větší než nejbližší vzdálenost komety Enckeovy. Při kometě Winneckeově však nalezl Oppolzer, že možnost vlivu odporujícího ústředí není vyloučena a také dálka přísluní byla jen 0·9 poloměru dráhy Země. Dosud tedy vše svědčilo ve prospěch hypothesy Enckeovy, avšak při následujícím návratu komety do perihelia ukázal sám Van Asten, že očekávané urychlení nenastalo! Po Van Astenovi roku 1871. opakoval výpočty ještě důkladněji O. Backlund a dospěl k výsledku, že Van Asten ve svých jinak výtečných výpočtech jakési chyby se dopustil a tím souhlas s hypothesou Enckeovou obdržel. Když byla opravena, ukázalo se, že ono zrychlení doby oběhu jen do roku 1858. je dosti stálým, ale v dalších létech že se zmenšovalo a v posledních létech ho zase přibývá. I nepřipouští Backlund možnost odporujícího ústředí, domnívá se, že mnohem více pravděpodobným je názor Walkerův, že kometa setkává se v různých dobách s rojem meteoritů a tím že vzniká ono nepravidelné zrychlení doby oběhu.

Velice zajímavým zjevem byla kometa, kterouž ku konci února r. 1826. nalezl baron Vilém Biela, setník v Josefově, poslední ze staročeského rodu pánů z Bělé, kteří se v třicetileté válce z vlasti vystěhovali a poněmčili.

Kometa má krátkou dobu oběhu $6^3/_4$ r. V listopadu r. 1832. objevila se opět, přiblížila se dosti blízko k Jupiterovi a tu patrně nastalo rozdělení její, neboť r. 1846. byla již dvojitá. Rozdvojení jen zvolna pokračovalo, neboť r. 1852. se obě komety vrátily a byly jen asi 400 poloměrů zemských od sebe vzdáleny. Po té však obě komety zmizely, a ani r. 1859., ani později více spatřeny ne-

byly. Bližší propočítání okolností, jež přispěly k jejich rozdvojení a snad úplnému rozpadnutí, není možné, poněvadž by bylo nutno jen z několika prvních zjevů souditi na zjevy pozdější a taková veliká extrapolace je jenom při naprosto přesně známých elementech dráhy možná.

Podobné rozdělení pozorováno také při velké kometě z r. 1882. Ta rozdělila se přímo před očima astronomů v pět určitých jader.

(Příště dále.)

Rozhledy.

Ze světa. Egypt jest darem Nilu. Zadržen v horním toku svém hustou vegetací rostlinnou, jakousi přirozenou hrází, upěchovanou hojnou hlinitou ssedlinou, kterou stále voda přináší, nashromažďuje mladý Nil hojnost vody. Jednoho dne pravidelností kalendářovou, kdy horstvo, z něhož veletok vyvěrá, dešti více vody posílá, prolomí se hráz a řeka unášejíc bahno mrvou hnojící bohatě zaplaví dvě třetiny říše Faraonů (4,130.000 akrů; akr = 0.405 ha). Jedna třetina (2,120.000 akrů) zůstává nezaplavena. Kdežto tam úroda cení se na 240 milionů zlatých, zde sotva desítina se urodí, kdežto tam blahobyt, zde v polohách o decimetry vyšších uskrovnění, ba nouze.

Faraonové byli příliš dobří inženýři, aby neviděli, že zde lze prospěti přiložením ruky lidské, i založili reservoiry, kterými přebytečnou vodu uspořili pro časy horší, suché. Ale to vše není nic proti energickému počinu inženýru anglických, kteří vypracovali plán ohromné hráze nilské u Assuanu, která tak zvýší hladinu zadržené řeky, že i ochuzená třetina Egypta bude moci býti zavlažena, a poušť bude zatlačena zpět a říše Faraonů v samém Egyptě v té míře zvětšena, jak o tom nepřemýšlel ani Ramses Veliký.

Jak plán stal se známým a i pochybnosti o tom nebyly, že anglický kapitál za myšlenkou stojí, čekaje na úrok dobrý přes 200 milionů korun slibující, povstali proti plánu — archeologové, starožitníci. Běželo o chrám bohyně Isis u Philae, který po několik měsíců byl by býval pod vodou. Angličané nejsou úplnými pány Egypta, pouze generálními pachtýři, neb kdyby pány byli, odvezli by jednoduše chrám Isidin do Kensingtonu — tak tedy učinili koncesi a snížili hráz o 8 m. Zachránili tím kus stepi a kapitolu z archeologie.

Hráz assuanská už silně pokročila, jest 111 angl. mil dlouhá a její reservoir zaujme 1.065,000.000 m^3 vody. Hráz jest zdí přímo hnanou do dálky 1950 m., má 140 spodních a 40 svrchních výpustí vodních (horní o 14 m^2 dolní o 7 m^2 průřezu). Základy její zapuštěny jsou do skály žulové. Nejvyšší spád jest 20 m., nejvyšší stav vodní 28 m. Dole jest hráz 24½ m. mocná, na hřebenu 7 m. Nil přivádí v rozvodnění svém 14.000 m^3 v sekundě i budou všechna vrata plavidlová otevřena, jimiž pořítí se proud rychlostí 6½ m

v sekundě při spádu 3 m. Obtíže inženýrům se vyskytující nelze ani uvážiti; na ostrovech, které řeciště zúžují, šla práce, avšak skála sama byla zvětralá a bylo dlužno vháněti základy do hloubek nepředvídaných. Peřeje kolem hrází zadržeti nebylo tak snadno, vždyť balvany žulové čtyřtunové valily se proudem hravě. Nejednou pracně zrobený násep s kolejemi, stroji a parními jeřáby jest stržen a spláknut, i bez reptání opět znovu postaven. Když pak nesčetnými pytly s pískem hráz jest ucpána, nastala starost, zdaž snad zvýšeným tlakem nebude se tratiti voda v nádržce. Veliké práce i zde jsou podniknuty inženýry W. J. Wilsonem a Sir Benj. Bakerem s desíti tisíci dělníků.

Rozumí se, že Angličané nenechají utíkati vodu úrodu působící ze své hráze jen tak, a že i spádu jejího tam, kde vhodno, využitkují. Neboť síla vody jest blahodárná.

Italie má mnoho vodní síly i jest zde otázka využitkování nejaktualnější. Edisonovými závody v Paderno odvádí se již 13 tisíc koňských sil řece Adde a přeměněny v elektrický proud vedeny jsou kably do Manzo a Milana. Nověji však plány sestaveny daleko slibnější. Societa Lombardia per distribuzione di energia elettrica dostala koncesi od vlády, aby z řeky Ticino u Vizzoly odebrala 24 tisíc koňských sil (12 tisíc skutečných) k účelům průmyslovým. Jest pak závod hlavní pod výtokem řeky z Lago Maggiore, kteréž bude vítanou zásobárnou vody nikdy neumdlévající. Sedm turbin a sedm dynamo (vesměs v Němcích objednaných) skládá energii vodní v továrních závodech Vizzoly, Gallarate, Busto, Arsizio, Legnano i Sarzuno. Jediné textilní závody zdejší odložiti míní deset tisíc koňských sil parou opatřovaných za energii novou.

A tak Italie nemajíc uhlí, zbavena středověkými poetickými panovníky svých krásných lesů, má posud hojných toků vodních, velikými spády k moři se řítících. A což by teprv vydala správa těch řek, jejichž koryta jsou rozplizlá v šířkách kilometrových.

Ano, ano, zdroje energie, uhlí, dají starosti. Veliké doly francouzské jsou už valně vybrány, těžení zachází stále do větších a větších hloubek, i zdražuje produkt velice. Přívoz jest čím dále, tím silnější: za posledního roku 10,500.000 tun, a z těch téměř dvě třetiny z Anglie. Trvání ložisek anglických jest tudíž základním bodem trvání průmyslu francouzského i není divu, že Francouzové sami pilně počítají. (E. Lozé: les charbons brittaniques 1900). V Anglii samé stojí pessimista T. Forster Brown proti optimistovi prof. Hullovi a p. Lozé hlásí se k prvnímu. Brown počítá, že do hloubky 2000 stop (za nimiž těžení se nebude prý nikdy vypláceti) jest v Anglii zásob na 15.000 milionů tun. Jak se poměry dnes mají, musí Anglie s tímto uhlím jediné počítati ve svém hospodářském konfliktu se Spojenými Státy americkými. Ovšem takové výrazy, jako že přes 2000 stop do hloubky nebude lze jíti, nejsou předem nikterak námitek prosty: již dnes jdou v dolech pendletonských u Manchestru téměř do 3500 stop a u jezera Hořejšího Amerikáni dolují v Calumet a Heclamine měď v rekordní hloubce 4900 stop. Ventilační stroje

jsou čím dále dokonalejší a dnešní měření pruská vládní u Parušovic ve Slezsku ukázala (do 6573 stop) přibývání teploty o 1° F 62,1 stopách, veličinu zcela rozdílnou od měření starších. Uvážíme-li to, pak chápeme, že jest v Anglii též optimista prof. Hull, a že, nemá-li pan Lozé pro svůj výkřik na konci svého dvojsvazkového díla: finis Britanniae, jiného důvodu, ten uhelný jest slabý. Neboť pan Hull počítá se zásobou 85 miliard tun uhlí, a to je něco jiného.

Kdyby ti »profesoři« jen tak horlivě neprorokovali, čeho naprosto jistě nevědí, není pravda, že na konci jejich rozumu jest také konec světa, mihavých úkolů jest kolem, až dost a dost. Zařízení řiditele velkostatku Altenburgského na maximalnou fruktifikaci mléka pro blízkou Vídeň mají pro poučení lidí větší význam než všechny synthesy bílkovin z amidolátek pomocí fosforoxychloridu. V naprosto čisté stáji, krmeny pečlivě pořádaným krmivem poskytují zdravé krávy mléko, jež v komorách mléčných naprosto čistých chlazeno, jest zdravé. Dle způsobu dánského (Bangova) krmí se i telata pečlivě sterilisovaným mlékem ve stájích sublimatem a roztokem sody umytých, a tak proti tuberkulose *) jsou chráněny. Výpisy naprosté čistoty a svědomitosti, kterou se mlékařství v Dánsku na př. provádí, jsou velmi poučné, a jen takovým úzkostlivým šetřením vymožeností vědy i zkušenosti lze dodělati se úspěchů v hospodářství i politice. Ano pílí a rozmyšlenou, účelnou prací, k níž naše hospodářské listy nabádají, lze postoupiti v před. Nezapomínejme, že v letech 1821—1830 poskytoval hektar půdy na Moravě průměrně 13·52 q. pšenice, dnes 24·41 q., žita tenkráte 10·08, — dnes 17·83 q., ječmene 12·59—23·32, ovsa 7·22—17·92, bramborů 118·98—143·78 q. Pořádnými se musíme státi, učit se musíme rozumně a více, a ne plniti pouze přečetné lavice školské a blouzniti.

Snahy průmyslu nesou se, co do výživy lidské, směrem jiným. Průmysl hledí připraviti hmoty, v nichž jsou bílkoviny živné ve stavu co možná nejkoncentrovanějším. Kalkulace jeho jest založena na analysách chemických: jeden kilogram bílkovin ve formě masa volského stojí asi 9 korun, ve formě zemáku neb chleba $5\frac{1}{2}$ K, ve formě hrachu 2 K (König). Ovšem není lhostejno pro žaludek, v jaké formě tu bílkovinu béře; maso a vejce ji mají ve stavu nejsehna-

*) Nebezpečí šíření tuberkulosy mlékem a mléčnými preparaty vypisuje dr. Lydie Rabinovičová. Bacily tuberkulosy nalézají se v mléce i z takových krav, u nichž choroba jest latentní, již totiž nelze pozorovati klinickými patrnými známkami, nýbrž pouze reakcí tuberkulinovou. Zde tudíž, má li odporučeno býti, musí hospodářství rozhodně podrobiti se diktatu hygieniků. Z velikého množství zkoušek mlék bylo prokázáno, že mléka z krav pečlivě chovaných a tuberkulinem očkovaných neměla bacilů tuberkulosných Zde by měl rozhodně stát o to pečovati, když již tažení proti tuberkulose bylo zahájeno, aby mléko, zvláště dětské, pocházelo od dobytka spolehlivého. Kefir, nápoj sílicí z mléka kvašením pošlý, jenž velmi často od plicně chorých jest užíván, obsahuje tak dobře tuberkulové bacily jako tvarůžky. Plasmon, preparat mléčný níže vypsaný, jest prost těch bacilů, umělá másla (sana) je mívají. Počíná již jeviti se v Němcích proud pro nucené očkování hovězího dobytka tuberkulinem, proti proudu tomu staví se mocná strana agrariů.

nějším, kdežto denní potřebné množství bílkovin jest teprv v 1700 g chleba neb ve třech litrech nejlepšího mléka. Tedy objem jest veliký! Liebigův extrakt masový nemá součástí výživných ani polévka z něho vyrobená, ony pouze chuť dráždí. Za to mají z masa připravené preparaty 20% a více bílkovin: puro, carno, meatjuice, somatosa a j. jsou látky živné. Ovšem stojí 1 kg. bílkovin v meatjuice 1484 K, z vola jen 9 K. Jiné preparaty z bylinstva upravované jsou levnější: mutasa o 58% bílkovin, tropon z masové moučky a luštěnin, v němž 1 kg. bílkovin stojí 5·7 korun. Nutrosa z kaseinnatria (z mléka) poskytuje 1 kg. ztravitelné bílkoviny za 33 K, plasmon (o 73% bílku) — pomocí dvojuhličitanu sodnatého ze sbíraného mléka, z něhož i mléčný cukr vyjat, připravené — dá 1 kg. bílkovin za 7 korun. V samém mléce ovšem třicetkráte vodou zředěném stojí ta bílkovina 67 korun.

Preparaty ty jsou prášky slabě zažloutlé (od odpařování), bez zápachu i chuti. A my máme nervy; kdož z nás šel kolem statku, v němž z pece právě vytahují čerstvý chléb, neb kolem silné hovězí polévky neb vedle okurkového salátu v březnu, aniž by byl nepocítil chuť po jídle? A člověčenstvo by se mělo krmiti pořáde prášky bezbarvými, bez chuti a zápachu? Toť hůře než toujours perdrix; prášky ty buďtež pro slabé, nemocné a rekonvalescenty, pro nás lepší vynálezy!

Tak co ví věda ještě z kuchařství? V gubernii pskovské sedláci během posledního hrozného hladu vynalezli lék proti nejkrutější ráně té i dali mu jméno ljožka (od ležeti). Jakmile zásoby obilí chýlily se ku konci v jeseni a do budoucí úrody bylo daleko, a sil nezmenšených bylo z jara na poli nade vše potřebí, dal hospodář rodině po skývě chleba černého a nakázal uložiti se za teplou pecí. Bez pohnutí leželi spíce, pijíce i sjídajíce, ba žijíce pokud možno nejméně. Každý zbytečný pohyb znamenal luxuriosné plýtvání energií, drahou potravou — a! žít dlužno, stavět válečné loďstvo nedlužno, tedy ljožku! Silný lid v chudobě své a je mu asi jedno, že jest členem jedné z prvých velmocí! Jemu patří svět o to více, oč se opozdil.

Mlynářství není už dávno konservativní živností! Je nuceno dobýti nejvíce a nejlepší mouky ze zrnka daného. Mlynářství není už řemeslem pracujícím s užitkem snadným. Dražší mouku odděliti od slupky otrubné laciné, cenu bílé mouky velice zlehčující i nechati ve slupcích té mouky co nejméně — toť úkolem jeho. Mouky jemné, snadno záživné dociluje, však nikoli nevyužitkovává celého daru božího v zrnku uloženého. Zrnko má výživné látky dvoje: bílou škrobovitou a dusíkaté bílkovité, poslední lpí houževnatě ku slupce. Čím dokonalejší jest moderní vymletí, tím více hmoty bílkové jest odstraněno. To je ovšem lhostejno třídám bohatším, není jedno chudším, kteří bílkoviny podle horních receptů nahražovati nemohou. Ponechati jednoduše slupky v mouce, jak radikálně radil jeden přísný chemik, není zcela milo, neboť, ač bílkoviny jsou v chlebě zachráněny a vojín onoho státu sní chleba daleko méně, není to důkazem, že věc je

v pořádku, chléb v žaludku dlouho leží — neztráven. Máť příroda se zrny houževnatými jiné plány, jsouť ony zárodky budoucího života, a jakožto takové musí vzdorovati i činidlům různým a dlouho v žaludcích vydržeti, aby po případě s výkaly do rolné půdy se dostala a zde se ujati mohla.

Cestou čistě mlynářskou nedostiženo výsledků valných: buď byla vyrobena mouka špatná aneb byl výtěžek mouky (dobré) příliš malý. Pekař O. Schüller výtěžek dusíkatých hmot připojil ku pekařství. Rozmělní hrubou žitnou tluč otrubnou vodou a centrifugou oddělí zbylou mouku a lep obilný, kdežto zbylé otruby zůstávají po několik hodin s vodou ve styku. — Operace opakuje se dvakráte, po druhé s vodou teplejší. Dobře vycentrifugované slupky zůstávají, kdežto kaše s moukou přidává se ku suché mouce k pečení chleba. Ze 100 kg. žita získáno bylo 107 kg. chleba silně aromatického, jemného, kořenitého, poněkud temněji zabarveného (jsouť vyluhována vodou též barviva otrubná). Podle chemických analys jest vytěženo: chlebem novým ze 100 kg. žitného zrna

69·58—9·39% tedy 63·05% } bílkovin a škrobů výživných.

komisárkem známým nejlepším 63·45—9·49% tedy 57·43% }

Chléb domácí využitkuje ztravitelné součásti zrna ještě neúplněji.

Tento způsob úpravy chleba jest patenty přihlášen v různých zemích. Ovšem tu počítáme s moukou jakožto čistě umletým zrnem obilným a nikoliv s »farine industrielle«, kteráž mouka ve Francii mleta tak pilně, že mlýn jeden v době čtyř let, jak soudně zjištěno, umlel 800 tisíc kg. sádry s sebou.

V écho agricole vzdychl si jeden Francouz nad ostatní Evropou, jak silně falšuje potraviny, a annuaire statistique de la ville de Paris přináší tuto pěknou tabulku:

V Paříži bylo falšováno:

mléka,	másla,	olejů jedlých,	vín,	cukrovin	čokolády
25·27%	29·49%	50·92%	31·69%	27·6%	29·58%.

Věru není důvodu ku vzájemným výčitkám, lépe několik postižených továrníku a živnostníků posaditi, ne pak na penězích potrestati. Vždyť využitkují všeho důkladně.

A propos využitkování! Největší obdiv všech bakteriologů vzbudil jeden kůň v ústavu pasteurově v Havaně. Když do něho byli vpravili 5210 cm³ toxinu difterie a jej tím imunisovali, načerpali z něho 37 pouštěními žilou 148.000 cm³ krve o 74.000 cm³ sera, jímž dalo se léčiti 1850 nemocných, každý 40 cm³ sera antidifterického. Co od tebe žádají, zvíře šlechetné! Abys rychleji běhalo, chtí okovati tě podkovou aluminiovou, tak lehkou, že jak mezi vejci skáčeš necítě tíhy člověčenstvem na tě přibité. A jaký na tě vynález ta podkova, kdo as vymyslel ji a první koni přibil! Právě se o to prou technologové s filology. Němci připisují vynález Hunum, strýčkum svým čím dále tím více milým, neb Gotům neb Gepidům — filologové pak technologum Homerovým. Stojít ve XIII. zpěvu Iliady, že ku vozu Neptunovu běhouni byli připřaženi o nohách kovových. Podle všeho pochází celý sport koňský se všemi přívlastky účelného

handikapu z orientu. Mongolové kovali koně své od nepamětna kovem aneb usoustruhovanými úlomky parohů sobích. V Pompeji zachován obraz, kdež na spřežení asijském určitě lze podkov zříti a též na známé slavné mosaice bitvy Alexandra s Dariem podkova zřetelně svítí. Podkovy šířeny rychle v té míře, ve které vznikal celý system pevných, tvrdých silnic římských, spojujících Evropu s Římem. Z roztrhaného panství římského zůstala i podkova po světě, nabývajíc vkusem středověku forem umělecky zajímavých.

Jsme nyní právě v době, kdy ochota jeví se dokázati o našich starých klasických preceptorech gymnasijních, že vlastně vše vynalezli, vše uměli. Co se týče hostin a požitků básnicky materielních, bych věřil všemu. Jest mezi jiným otázka akutní, zdali kouření pochází z Ameriky a přišlo odtud k nám pány konquistadory španělskými aneb zdaž jest též článkem kultury evropské. Abbé Cochet nalezl r. 1844 ve hrobech doby galořímské (Neuville-le-Pollet) dýmky hlíněnky, které leda úhlem zakřivení od moderních šťavnických se lišily a pan dr. Westerhoff napsal dokonce pojednání o dýmkách praehistorických. Ve Švýcařích uprostřed bohatých zbytků římských nalezeny dýmky železné a od r. 1845 i v dlažbě římské vybrány dýmky bronzové a krásné. Staří kouřili — dobrá, ale co kouřili? Číňané, kteří měli i sociální demokracii několik tisíc let před námi, kouřili dávno před kolumbovskou Amerikou listí tabáku nicotiana chinensis, barbaři a římští gurmanové kouřili, jako naši chlapci gymnasisté posud činí, všelicos mimo bramborovou nať. Tak alespoň lze vyložiti jen některá místa z Plinia (XXI. 69, XXVI. 16) a Dioskorida.

Ba v některých věcech byli staří vysoko nad námi. Česká universita pod rukou moderní vlády nemá posud ani věžičky, s níž by učitel hvězdářství mohl předepsaná cvičení vésti a staří Babyloňané opravili už v šestém století před Kristem věž astronomickou, kterou před Nebukadnezarem 42. generace stará vystavěla a používala. Podle rukopisu řeckého, jejž pan de Mely pařížské akademii nedávno předložil, byla věž do roku 380 éry naší k témuž účelu používána. Věž byla 94 km. od Ktesiphonu jižně od Babylonu postavena i spočívala na základu 75 stop vysokém, o straně 184 m. ve čtverci rozměrném. Uprostřed vyhnána jest věž o sedmi poschodích (věnovaných sedmi planetám) o sedmkráte 28 stopách výšky. Ku hrotu věže, pod nímž byla svatyně výzkumná, vedlo 365 schodů, co dní do roka, 305 stříbrných a 60 zlatých (bezpochyby svátků). O kousek té věže k české práci bychom prosili, schody mohou býti též lacinější.

To je ta věž, bezpochyby, na níž dle bible povstal srovnávací jazykozpyt!

A teď dost. Půjčiti starci deštník neb slunečník, sebrati zrno rýžové a pustiti chyceného ptáka, jest v morálce buddhistů jedničkou zásluhy, vzíti si ošklivou pannu, jíž svatbu jsme před léty slíbili = 100 jedničkám; naproti tomu, šlápnouti na broučka jest minus jednička, která se od zásluh odpočítá, jísti maso hovězí neb psí jakož i zabíti děvče = —100 jedničkám. Avšak napsati špatný článek jest

dle Buddhy rovno nekonečné veličině jedniček zatracených ($-\infty$), které anulují miliony půjčených deštníků a oženění se s tisíci oškli-vými pannami, jimž jsme svatby slíbili. Uf.

*

Hospodářské vztahy Číny k Evropě. Není pochyby, že hospodářský význam Číny pro Západ byl jednou z významných příčin nynějšího světového hnutí Východu a Západu; všechny ostatní obvyklé příčiny ustoupily zde docela do pozadí: dlouho připravovaný a nyní vypuknuvší boj nezpůsobily ani plemenné, ani náboženské, ani vojenské a ústavní rozdíly, ani všechny jiné menší příčiny, nýbrž příčina čistě moderní: obchodní a hospodářský význam Číny pro Západ a Západu pro Čínu, resp. pro celý Východ.

Probíráme-li se kolonisačními dějinami evropskými v asijském Východě, vidíme, že již od dob Marco-Polových jeví se snaha proniknouti a hospodářsky upevniti se a zakotviti na místech Západu dosud neznámých. A ještě před ním je to císař římský Marcus Aurelius, který v II. století po Kr. nespokojuje se s dosavadním obchodem římskoindickým, nýbrž vysílá poselstvo ke dvoru čínskému a dosahuje obchodu s Čínou pomocí indických a čínských kupců, prostředkujících známou »silnicí hedvábnickou« vysočinou pamirskou spojení s Indií, a odtud s Evropou. Slavného Marca Pola s jeho synem v XIII. století nevedlo do Číny, než snaha nalézti kýženého obchodního spojení. Obchodní duch Benátčanův nespokojoval se totiž toliko úzkými mezemi Středozemského moře, Černého a okrajů Východní Indie, nýbrž nesl se dále, přes zasněžené Himalaje v kraje a oblasti, o nichž vypravovány dosud jen dobrodružné povídačky, jako o kraji nezměrného bohatství. A teprve, když Marco Polo, ten typický repraesentant kupčivých a obchodních, přece však vznešených Benátčanův, odkryl známou svojí cestou, podniknutou z interessův obchodních, roušku s tajemné Číny a nejzazšího Východu asijského vubec, počíná se Východ čínský sbližovati se Západem. Od té doby, jsou to zde křesťanské missie, které kráčejíce v šlépějích středověké násilné expanse křesťanství napřed kříž stavěly a hned na to upravovaly cestu jako dobrovolní pionýři hospodářským a politickým zájmům západoevropským. Tak již v VII. stol. vnikají missijním posláním do Číny Nestoriáni, docházející vlídného přijetí od císaře čínského. A vedle křesťanských missií razí si cestu dále na Východ i výbojný islam a tak ke konci středověku není již Čína nikterak »terra incognita« — země neznámá. Vlastní poznání a vlastní výzkumy přirozeně spadají teprve do nového věku, a to zvlášť do XVIII. a počátku XIX. stol., kdy hlavně razí cestu obchodním stykům opět kříž; především jsou to Jezuité, kteří připravují půdu Evropanům. R. 1792 vyskytá se na dvoře čínském první stálý vyslanec anglický lord Macartney; povolání a určení jeho v tomto úřadě mělo asi v prvé řadě význam obchodní a hospodářský a v druhé teprve politický vubec. Již za císaře Šun-či (1644—62) poprvé přicházejí Rusové v obchodní spojení s Čínou a kladou základy k hospodářským a obchodním zájmům rusko-čínským; ku konci XVII. střetly se poprvé tyto interessy v boji o hranice (1685

—1689). Nové smlouvy obchodní s Ruskem uzavřeny v XVIII. století. Rovněž anglické obchodní interessy tak rychle se rozvíjely, že již 1840—42 došlo k válce mezi Čínou a anglicko-indickou Společností, jež měla monopol na obchod s Čínou. V Kantonu, důležitém přístavním místě v jihočínském moři vlivem této společnosti založeny velké faktorie britské po r. 1757 i francouzské, rakouské, holandské a dánské. Velkého diplomatického vyjednávání vyžadovala snaha Evropanů, zvláště Angličanův, aby obchod s Čínou vyhlášen byl za svobodný, čehož docíleno 1834, kdy vzat monopol anglicko-indické Společnosti a Čína otevřena alespoň z části západoevropskému obchodu.

Proti této rychlé hospodářské okkupaci evropské na půdě čínské ozvala se v Číně reakce a tak došlo k tak zv. opiové válce 1840, v níž Angličané zvítězili. Hospodářská cena a význam vítězství spočíval v tom, že otevřeny obchodu anglickému i přístavní místa Amoy, Fu-ču-fu, Ning-po a Šang-hai; r. 1844 uzavřeli Američané první velkou obchodní smlouvu s Čínou, t. r. rovněž nové smlouvy obchodní uzavřeny s Francií. Smlouvy tyto znovu potvrzeny 1860; před tím již 1858 Tien-cin prohlášen za místo otevřené svobodnému obchodu; po nastoupení císaře Tsai-čuna 1861 šíří se mocně obchodní i politické vlivy evropské v Číně; všechny větší evropské státy od r. 1861 mají svoje vyslance v Pekingu, 1870 povoleno v obchodním zájmu důležité telegrafní spojení s Ruskem a Indií, 1885 a 1887 uzavřeny důležité smlouvy týkající se dovozu a vyclení opia.

Všechny tyto obchodní výpravy přicházely do Číny po moři. Příčinu toho zcela pochopíme, podíváme-li se jen na mapu Asie. Proti vlivu centralní Asie na západě hájil Čínu vysoký horský massiv Pamir, proti Indii pnulo se věčnosněžné a úplně téměř neschůdné a souvislé velehorstvo himalajské, jakož i vějířovitá, poledníkovým směrem ubíhající horstva Horní Birmy, Tenaserimu atd., na severu proti Mongolsku a celému ruskému poseveří známá čínská zed, jdoucí od zálivu liaotunského v Žlutém moři až k přirozeným zdím vysoké přirozené horské hradby Nan-šanu a Altyn-tagu; na východě ohraničuje čínskou říši vnitromoří a okrajová moře Pacifiku (Tichého okeanu). Moderní výzkum čínský šel tedy po moři a s ním zároveň uchycování se hospodářských a obchodních interessův evropských. Pozemní cesty, jimiž šel hlavní a významný hedvábnický a jiný obchod starověký, jsou vlastně jen dvě, stejné jako v starověku a středověku: jedna z Lančeu (na Hoang-ho) na 36° s. š., 104 v. d., podél úpatí Kvenlunu do pánve Tarimské, odtud úzkými údolími pamirskými do středoasijského Turkestanu, kde dostihovala bohatých středisek obchodních, proslavených hlavně v dobách starověkých obchodníky řeckými a syrskými. Druhá pozemní cesta vycházela z Čili, překročila čínskou zeď přes poušť Gobi, dostihovala jezera Bajkalského; odtud přes Kobdo ve Velikém Altaji k úvalu řeky Irtyše v oblasti ruské. Mimo to bylo spojení obchodní se Siamem, s Birmou, po moři pak i celým východoindickým archipelem. Předmětem obchodu byly od nejdávnějších dob předměty obchodu nynějšího: Čí-

ňané vyváželi hedvábné látky, tabák, ovoce, keramické výrobky, kovové zboží a jiné věci; dováželi hlavně rýži. Tomuto obchodu domácímu počali Evropané a to hlavně Portugalci a Španělé po odkrytí východoindického archipelu, ostrovů Filipových atd. značně soutěžiti domácím obchodníkům čínským i malajským. Vliv ten tak se vzmáhal, že uzavřená Čína nucena znenáhla (ovšem s nemalým krvavým odporem) otevírati brány svoje obchodu evropskému, který poznenáhlou, avšak vytrvalou a postupnou okkupací nejdůležitějších přístavů čínských konečně pole opanoval.

Takový jest asi v krátkosti historický rozvoj evropské hospodářské expanse v Číně. Nyní přihlédneme k vlastní části našeho pojednání: k hospodářskému významu Číny.

Co lákalo vždy evropského kupce, že hledal na březích asijských vůbec a čínských zvláště nový obor své působnosti? Byly to dvě věci. Evropský kupec hledal nejprve nové trhy, na nichž by svoje zboží odbyl, a za druhé vývozem obchodních artiklů čínských hledal nový zdroj příjmů. Že pronikl evropský obchod přes čínskou zeď uzavřenosti a nenávisti k všemu evropskému, vysvětliti si můžeme jen velkou hospodářskou zdatností Číny, jejíž velikost spočívá v okolnosti, že Čína v základech svých jest stát čistě rolnický. Celý onen jihovýchodní cíp Asie od francouzského Tonkinu až po nejvýchodnější pohraní čínské zdi, není než samá zahradnicky zpracovaná ornice, důkladně zavlažovaná třemi mohutnými říčními soustavami: Si-kiangem, Jang-tse-kiangem a Hoang-hem, velmi vodnatými, protínajícími zemi v rovnoběžkovém směru osovém, znamenitě vyvinuté četnými, vodnatými přítoky a spojené navzájem spletí velkých i malých, umělých i přirozených průplavů, stok a nejrůznějších a nejvyvinutějších jiných soustav melioračních. Může-li se proto o některém státě tvrditi právem, že vynikl v rolnictví, jest to Čína, v níž pluh je věcí posvátnou, bohem danou! A je-li co příčinou oné pověstné starověké kultury čínské, není to opět než rolnictví, jež vytvořilo všechny velké kulturní státy asijské. Probereme jednotlivé produkty plodinové, aby hospodářský význam Číny jasně vystoupil.

Nejdůležitější plodinou výživnou jest r ý ž e, jež znamená pro Číňana tolik, jako pro nás brambor. Kultura její rozšířena jest po celém skoro císařství v celé rovinné a planinné oblasti, a jen hornatý západ, pouštnatý sever jí postrádají. Pohranní čára rýže jde od rovnoběžky 23. s. š. až za Tientsin k rovnoběžce 40° s. š. Třeba že se sází v ohromném množství a všude téměř, nepostačuje velké lidnatosti čínské, takže severní provincie živí se hlavně rýží cizí, hlavně japonskou, tonkinskou, kočinčinskou atd.

Vedle rýže největší význam hospodářský pro Čínu má č a j o v n í k (Camellia theifera Grifith), jež je nejdůležitější obchodní rostlinou čínskou vůbec. Kultura jeho zaujímá vlastní nejdůležitější střed celého císařství, oblast 2kráte tak velikou jako mocnářství rakousko-uherské, pohranní čára vegetační čajovníku táhne se od 23. rovnoběžky s. š. až ku 35° s. š. Hlavně daří se v provinciích: Hunan, Kiang-si, Če-kiang, Kvantung (Kanton), Nganhvei, Hupei etc. V celku během

3 století, od XVII. století až do XIX. stol. vzrostl neobyčejně vývoz čaje. Tak r. 1670 obnášel vývoz v celku 80 liber, kdežto r. 1886 dosáhlo nejvyššího čísla vývozu: 295,254.785 liber anglických. V roku 1898—1899*) byl stav vývozu následující:

Na tomto vývozu největší podíl má Rusko (skoro $^7/_{10}$ veškerého vývozu), pak Anglie $2^5/_{10}$ a o zbytek ostatní státy evropské. Roku 1898 obnášela cena vyvezeného čaje 28,879 482 taelů.**)

Bourec hedvábnický a s ním souvisící výrobky průmyslu hedvábnického jsou již od dávných dob předmětem čilého a velkého obchodu evropsko-asijského. Národní tradice klade počátek zdomácnění a vývoje tohoto průmyslu do r. 2600 před Kr., kdy císařovna Siling-si neb Luit-su poprve v provincii Šantung jej zavedla. Od té doby neobyčejně se vyvinul, takže v přítomnosti tvoří nejznamenitěji a nejlépe vyvinutý a specificky čínský průmysl. Již v starých dobách slavná a vzpomenutá cesta hedvábnická z Lančeu do západního Turkestanu přinášela čínské hedvábí na mimočínské trhy cizí. Úzkostlivost, s jakou střežili Číňané tajemství textilního průmyslu hedvábnického, jest jen vhodným dukazem důležitosti, jaká již tehdy tomuto důležitému článku obchodnímu věnována byla. Pohranní čára chovu bource celkem jest shodna s čarou rýžovní, toliko na východě v provinciích Šantung a Nganhvej nedosahuje pobřeží. Morušovníku nejlépe se daří v provinciích Kvan-tung, Se-čuen, Če-kiang a Kiang-Su. Středisky hedvábnického průmyslu jsou města: Nanking, Hang-čeu, Su-čeu.

V celku obnášel vývoz r. 1893 38,114.000, 1898 56,103.914 taelů, z čehož patrno, že vývoz důležitého tohoto předmětu těší se neobyčejně rychlému rozvoji.

Opium není kultury domácí, nýbrž importováno bylo do Číny v IX. stol. po Kr. Araby. Až do konce XVIII. pak prodáváno toliko v lékárnách. Větší rozmach dovozu nastal v XVIII. stol., kdy nejprve Portugalci a po nich Angličané ve větší míře prostředkovali dovoz, který však setkal se s takým odporem, že vznikla z vzájemných roz-

*) Tabulka tato, jakož i některá jiná nejnovější data statistická vzata jsou z článku Ch. Saglia: »La Chine oeconomique« v Revue encyclopedique Larousse 1900 č. 347.

Vývoz do:	černý čaj	zelený čaj	čaj v balíčkách
Vel. Britanie	8,056.313	4,161.506	—
Spoj. obce severo-americké . .	4,411.376	14,396.430	—
Rusko (Oděssa)	47,600.672	19.263	40,065.902
Rusko (Batum)	—	4,807.421	—
Mandžusko ruské a Sibiř . .	3,280.697	336	11,072.766
Britská Indie	—	966.501	—
Rozmanité přístavy evropské .	1,235.480	470.509	—

**) 1 tael = asi 6 korun r. m.

porů angločínských jedna z nejkrvavějších válek čínskoevropských vůbec, válka opiová, o níž jsme se již v předu krátce zmínili. Roku 1827 dovezeno 9535 balíků opia, r. 1836 26.818 bal. v ceně 23,000.000 K, r. 1840 dovezeno 2,000.000 liber angl. opia, roku 1875 6,524.000 liber, r. 1881 12,000.000 liber, r. 1898 pokleslo na 4,400.000 liber. Úpadek vysvětluje se tím, že počíná se kultura maková šířiti v Číně samé, takže poznenáhla bude si moci císařství čínské hraditi spotřebu vlastním opiem. Nejrozšířenější jest dosud domácí kultura jeho v provincii Jün-nan a Sui-Čeu.

Cukrová třtina pěstuje se hlavně ve vnitrozemských provinciích. R. 1898 vyvezeno z Číny cukru třtinového za 2,445.000 taelů.

Tabák sází se hlavně v provincii Sečuen, Lao tang a v Mandžursku. V menší míře též se vyváží.

Len sází se hlavně v krajinách severních; nestačí však potřebě a proto se dováží. Stejně tak i bavlnovník. Tento pěstuje se hlavně ve velkých plantážích v úvalu Jang-tse-kiangu. Průmysl bavlnický byl dříve neobyčejně vyvinutý, utrpěl však velkou vzpourou Tai-pingu, 1863 a 1864, kteří průmysl tento, na vzorech evropských se vyvíjející, v středisku jeho Nankingu úplně vyhubili. Roku 1898 obnášel vývoz bavlněného zboží čínského 3,151.161 taelů; výroba tato nestačí potřebě a proto v značné míře se dováží hlavně Angličany a Japonci; tak r. 1898 obnášel dovoz bavlněných látek cenu: 77,618.824 taelů, čili $^4/_{10}$ veškerého cizineckého dovozu vůbec.

Bohatství nerostné rovná se bohatství plodinnému; podstatný rozdíl v těžbě spočívá však v tom, že doposavad hlavní zřetel věnován agrikulturnímu výtěžku půdy, kdežto z minerálního bohatství dosud ani přibližně není dosud těženo jako z bohatství plodinného. V stejném poměru stojí i průmysl čínský, kotvící přirozeně v bohatství nerostném. Čína má starý, konservativní průmysl železářský, keramický (čínský porculán), sklářský i přepychový vůbec, jemuž vyučili se od Číny čiperní, a nyní již Číně předstihující Japonci, jichž průmysl jest ostatně typický průmysl čínský obráběný evropskými stroji po evropsku. Přihlédněme nejprve krátce k vlastnímu nerostnému bohatství. Prvé a nejdůležitější, dosud však nejpodřízenějšího významu pro Čínu je uhlí.

Uhlí čínské jest výborné jakosti a nachází se skoro ve všech provinciích čínských, z nichž zvláště mohutná a bohatá ložiska ukryta jsou pod loessovým nánosem v jižních a jihovýchodních provinciích. Tak provincie Hunan, Kuantung, Kuang-si, Kuei-čeu, Vünan, Šansi, Sečuen a j.; z evropských cestovatelů poprvé řádněji upozornil na uhelné bohatství čínské slavný německý geolog a cestovatel čínský Richthofen, dle něhož kamenouhelná pánev čínská zaujímá na 35.000 km² prostoru v ložiskách průměrně 15 m tlustých. V celku uhelná pánev čínská zabírá dle téhož na 60.000 km². Uvážíme-li tudíž okolnost a vlastnost uhlí, jakožto veleduležitého činitele a státotvurce uhlí učinilo z Anglie prvou velmoc světa, uhlí povzneslo Belgii na významný stát hospodářský, uhlí je příčinou rychlého rozvoje Německa atd., vidíme, že je to uhlí, v němž spočívá velká budoucnost Číny. Je-li

vypočítáno, že stačí uhlí anglické, z něhož žila dosud netoliko Anglie, ale i několik státu okolních (Francie, Španělsko, Portugalsko, Italie atd.), na 1—2 století, a uvážíme-li známý a vzpomenutý význam uhlí jako národohospodářského a politického činitele po přednosti, nebudeme zajisté vzpečovati se přiznati pravdu shora vzpomenutým slovům! Uhelná ložiska čínská jsou dosud netknuta téměř, tak ku př. bohatá uhlím provincie Šanghaj, dováží potřebu uhlí pro své průmyslové podniky ze sousedního Japonska a přec nepotřebovala by, než ujati se těžby ve vlastních pláních kamenouhelných. Příčina, že dosud se netěží, spočívá v známé konservativnosti čínské proti všemu novému, resp. evropskému. Uhlí čínské, má-li dávati užitek, nesmí býti těženo primitivním a zdlouhavým způsobem, jak se tomu dosud tu a tam v Číně dálo, nýbrž moderními prostředky technickými, neboť jen tehdy může uhlí čínské snésti cizí soutěž. A tak nastane doba, že uhlí zbavená Evropa bude v tomto směru ne mimovolně jako nyní, ale nuceně připoutána hospodářsky k Číně. K mínění tomuto můžeme se tím spíše přikloniti, víme-li, že již dnes ku př. americké uhlí razí si dráhu na evropské trhy. Evropa doposavad dobře na 2 století nemusí se obávati této krise uhelné, ježto chrání ji s dostatek ohromné uhelné pánve ruské doposavad netknuté. Není však také pochyby, že evropské státy námořní, jako ku př. Anglie, Francie, Belgie atd. nebudou dovážeti potřebné uhlí pozemní cestou z Ruska, nýbrž po moři, a tu není rovněž pochyby, že čínské uhlí a uhlí africké přijde na trh evropský, tak jako nyní dostává se uhlí evropské na trhy africké a asijské, a to tím dříve, čím rychleji se Anglie vůči svým státům, jimž uhlí dodává, vyčerpává*),

Železo rovněž bohatě se vyskytá v Číně; zvláště četně v provinciích: Yünanu, Sečuenu, Sansi a Honanu. Již od starodávna se těží, avšak průmysl železářský dosud je nepatrný. Všechny modernější železné stroje a nástroje, pokud připouští se jim dovoz, dováží Japansko neb evropské státy, hlavně Anglie. Dovoz kovů representuje značnou částku na 8,000.000 taelů čínských.

Měď nalézá se hlavně v provincii Yünanu, kde jsou doly vytěžující celkem ročně na 10·0 tun měděné rudy; dříve však hojněji se dolovalo, zvláště v století XVII., kdy čítalo se v Yünanu na 50 horních podniků těžařských. Žíly měděné jsou velmi mocné a táhnou se v dlouhých mezerách z Yünanu na východ až k mořské provincii Kiau-čeu.

Cín dobývá se rovněž nejhojněji v provincii Yünanu, v menší míře v provinciích Kuan-si, Kuang-tung, Kiau-čeu. Průmyslová střediska obrábějící jsou hlavně v Kantonu a Svatovu. Rovněž cinek hlavně dobývá se v Yünanu. V celku do roka dobude se cinku na 2500 tun.

Stříbro těží se s leštěncem olověným hlavně v jižních a jihovýchodních částech provincie; výtěžku upotřebí se hlavně k vý-

*) Tak v minulém roku 1899 stoupl vývoz anglického uhlí jedině do Francie z 2,000.000 tun na 4,500.000 tun!

robě přepychového zboží obchodního; velké ozdobnické továrny, zpracující čisté stříbro nalézají se v Kantonu. Přepychového zboží tohoto vyváží se do roka za 400.000 K.

Zlato dobývá se doposud rýžovnicky v slejpech, přes to, že na několika místech zjištěny zlatonosné vrstvy křemité. Tak hlavně rýžuje se v Šantungu, v Kuang-tungu, na ostrově Hainanu a j.

Sůl kamenná dobývá se hlavně v těch provinciích, v jakých vyskytují se všechny důležitější kovy: tak v Yünanu, Sečuemu, Šansi atd. a j. Solonosné žíly táhnou se v některých provinciích v délce na 100—200 km.

Z ostatních nerostův důležitý jest mramor, porcelánový kámen, důležitý je Amalgatolith hlavně pro drobný průmysl přepychový, z drahokamů agát, kornalín atd.

Typické druhy čínského průmyslu těšícího se zvláště hojnému vývozu do Evropy, jest: čínský porcelán, papír, čínská tuš a skelné zboží. Porcelán čínský známé a chvalné jest pověsti; porcelánové zboží vyrábí se z kaolinu, zvláštní to hmoty připravené z porcelánového, rozmělněného kamene. Středisko tohoto prumyslu je Kiu-čeu v provincii Kiang-si, kde pracuje na výrobě porcelánového zboží na 300.000 dělníků. V celku representuje výroba porcelánového zboží cenu 36,000.000 K. Některé zvláštní luxuriesní druhy tohoto odvětví kvetou především v Kantonu, odkudž se hlavně veškeré zboží porcelánové vyváží.

Papír čínský má již svoji velkou historii. Vynalezení jeho výroby spadá do III. stol. před Kr.; brzy dosáhl průmysl papírnický takového rozvoje, že vytvořil jeden z nejvíce typických odvětví prumyslových v Číně. Bylo-li co ze zpátečnické Číny vzorem Evropě, je to v první řadě čínský papír, jehož výrobě naučila se Evropa od Číny.

Tuš čínská a inkoust čínský rovněž mají tak dobrou pověst jako papír čínský, takže nemuže žádný cizozemský prumysl takový s čínským soutěžiti. Hlavním střediskem tohoto odvětví průmyslového jest Hieu-Ning.

Sklářství čínské není tak staré jako předcházející odvětví průmyslová. Vedle rozmanitého druhu skelného nádobí domácího i přepychového, vyrábí se hlavně barevné i bílé perly, těšící se značnému odbytu a vývozu hlavně do Indií (Východní i Západní), zvláště do Siamu, Birmy a pak do malajského archipelu Východoindického.

Z jiných odvětví menšího průmyslu zmínky zasluhuje výroba přepychových drobností ozdobnických z čínského agalmatolithu, neprůhledného, lesklého kamene barvy načervenalé, nažloutlé, zelené neb hnědé; drobný průmysl tento kvete hlavně v Kantonu a okolí, odkudž hojně se vyváží.

To jsou v krátkosti asi hlavní předměty repraesentující hospodářskou cenu Číny. Vidíme, že jsou velké ceny, a srovnáme-li v krátkosti předměty čínského vývozu a dovozu evropského, obdržíme

následující krátký přehled. Hlavními předměty světového obchodu evropského s Čínou jsou následující věci:

Světový obchod s Čínou, hlavně evropský, v r. 1893:

Dovoz:	K.	Vývoz:	K.
Bavlněné a lněné látky	270,000.000	Hedvábí, surové i zpracované	210,000.000
opium	186,000.000	čaj	168,000.000
rýže	78,000.000	bavlna	33,913.000
cukr	45,000.000	boby	13,915.000
kovy	43,200.000	slaměnné zboží	13,365.000
petrolej	34,420.000	cukr třtinový	12,650.000
vlněné zboží	27,500.000	koberce	10,615.000
rozmanité plodiny, mořské i pozemské	26,000.000	šatstvo (hlavně pro čínské kuli v cizině)	10,120.000
kamenné uhlí	12,000.000	papír	9,460.000
stavební dříví	6,000.000	porcelán, tabák a jiné	26,460.000
různé zboží	4,000.000		
	732,120.000		508,438.000

Vidíme ze srovnání, že dovoz, hlavně evropský, japanský a americký převyšuje vývoz o 224 mil. K.; přihlédneme-li k okolnosti, že i vývoz čínský jest dokonale v rukou evropských, vidíme, kteraký interess má Evropa na hospodářském stavu Číny. Tyto poměry se během let neumenšily, nýbrž jak jsme poznali z jednotlivých předcházejících dat nejnovějších, stouply značně, hlavně když dostalo se v nejnovější době mocněji i na světový trh i výbojné a obchodně výborně operující Německo najmutím čínského přístavu Kiau-čeua. Uvážíme-li pečlivěji všechny tyto okolnosti, uvěříme, že nynější krise evropsko-čínská vyvolána byla toliko těmito hospodářskými i obchodními poměry. Civilisační a kulturní poslání, jímž zastírá právě nejnověji Německo svoji politiku v Číně, není nic než pouhá zástěra, za níž ukryty jsou docela jiné choutky. O tom netřeba šířeji se zmiňovati, bedlivějšímu pozorovateli a srovnavateli věci hned tyto poměry vysvitnou Není pochyby, že toto hospodářské bohatství Číny zůstane ještě na dlouho bohatým zdrojem prospěchářskému Západu evropskému — jistě na tak dlouho, dokud konservativní Čína nepřijme opravdově to, co mu nyní jen tak na oko podává Evropa: západo-evropskou civilisaci. Přijme-li ji, pak bude »civilisační«, »kulturní«, i »hospodářské a obchodní« a jak se všechna ta »poslání« Evropy jmenují, na Východě vůbec u konce a nastanou poměry opáčné: Evropa bude zdrojem Číně. Že v tom boji otužilý, flegmatický, spořivý, s málem se spokojující Číňan vydrží a zvítězí proti lehkovážnému a nepevnému Evropanu, nemusíme ani pochybovati.

A pak nebude to jen toliko boj hospodářský, jako je dosud, ale i plemenný. Že tomu tak bude, všechny okolnosti nynější krise Západu a Východu tomu nasvědčují. *Dr. Eug. Muška.*

*

Biologie v devatenáctém století. Konec tohoto století užívají všecky vědy k uzavírání účtů a k billanci o své minulé činnosti. Pokroky a úspěchy vědy se sice nevážou na časové periody, přes to

však nelze upříti, že poslední století pro mnohé vědní obory znamená dobu nebývalého pokroku, jiné dokonce, že vůbec v něm vzaly první svůj počátek. Takový přehled i s jiného stanoviska je důležitý, neboť ukazuje, který směr se osvědčil, který skončil slepě, kde mohou býti nové cesty a jaký je vůbec dosavadní výsledek. Není tedy s podivením, že mnoho takových přehledů a billancí bylo podniknuto a zvláště v Německu, kde oficiálně účtovali o rok dříve, než jinde. Při sekulární slavnosti slavené universitou kielskou promluvil professor Reinke, výtečný rostlinný fysiolog, o vývoji přírodních věd v devatenáctém století a zvláště o vývoji biologie. Reinke sám zaujímá zvláštní postavení mezi současnými biology. Započal svou vědeckou práci přesnými studiemi morfologickými a anatomickými, přešel ku přesným analysám chemickým látek, z nichž se ústrojenci skládají, chemicky analysoval přímo živou hmotu, protoplasmu, pak studoval obsáhle srovnávacím způsobem formy, v jakých se vyskytují příbuzné rostliny, hledaje nějaké zákony, podle nichž se organismy tvoří a rostou a skončil naprosto vitalistickým, ba přímo metafysickým názorem o životě. Organická těla vskutku jsou podle jeho názoru stroje, jež ve svých fysikalních a chemických vlastnostech neliší se od těl neživých, ale stroje ty jsou tvořeny a řízeny silami naprosto odlišnými od sil přírody neživé, silami, jež nazývá dominantami. Jako je umělý, intelligentní mechanik dominantou stroje, jejž sestrojil a v chod uvedl, oživuje jej svou činností a vtiskuje mu svůj individuální ráz, tak mají všecka živá těla své mechaniky, již těla jich sestrojili a řídí, mají své dominanty. Tento názor ovšem není tak zcela nový, novým je užití názvu dominant v biologii, v podstatě je to novým jménem obdařená a omládlá stará životní síla.

Poslyšme co praví v té příčině J. Sv. Presl (Ssavectvo, 1834, str. 4): »Příčina života v těle, v ústrojí samém jest založena a toliko výminek venčích, nikoli příčin jest třeba, aby živobytí trvalo. Příčina ta může býti jenom moc, kterouž jmenujme životní moc (vis vitalis). Tato moc vzdoruje zákonům přírody všeobecným; základ jest popuditelnosti jejich, dle které venčím účinkováním sami ze sebe svuj stav změniti mohou; puvod všeho pohybování živoku niterního a venčího; pramen nových jednotníku zahynulé dosazujících; židlo jejich ústrojův a šťáv osobliých ode hmot přijatých dokonce rozdílných, jejich vzrůstu a nabytí tvaru osobliého jistého; zdroj jejich trvání a zachování se proti účinkum světa venčího rušícím. Tato moc rozlinuta jest po všech těla dílech; největší jako nejmenší jsou jí nadšeni a ústroje zachovávají svůj vlastivý a osobliý tvar.« Není Reinkeův názor prostou obměnou Preslova výkladu, který ovšem kotví v učení současných vitalistů, hlavně as Trevirana, Autenrietha a j.? Položme místo životní síly dominanty a rozdíly nebudou veliké. V tom názoru se ovšem opakují také starší učení o animismu (G. E. Stahl) o tvořících pudech atd.

Reinkeovy výklady o životě a podstatě životních zjevů jsou však velmi cenným měřítkem pro posouzení nynějšího stavu biologie. Není pochyby, že hypothesa muže tak seriosního, který tolik posi-

tivně pracoval, zasluhuje pozornosti. Příčinou však, že Reinke vůbec k tak metafysické hypothése dospěl, může býti pouze nedostatečná naše znalost základu životních zjevů, neboť odtud vyplývá snaha to neznámé vysvětliti hypothésou. Jako tak často, také zde hypothésa vrcholí v nových názvech, v nových slovech pro něco, co prostě mohlo býti nazváno neznámým a co pravděpodobno je nepoznatelným Zdálo by se tedy, že Reinkeova hypothésa je důkazem smutného stavu biologie. Ale přednáška Reinkeova o pokroku, vlastně vývoji biologie v uplynulém právě století, rozhodně nezní pessimisticky. Budiž nám dovoleno sledovati zde hlavní jeho myšlenky a pronésti sem tam svoje poznámky.

Se dvou stanovisek možno o vývoji přírodních věd a biologie zvláště mluviti: Předně s praktického, pokud vývoj věd člověku byl k užitku v potřebách životních, za druhé s theoretického, pokud věda dostačující sama sobě svých idealních snah dosahuje, jež spočívají prostě ve shledávání fakt a spojování jich v zákonný celek. Toto snažení mělo také svůj vychovávací vliv na názory mizícího století. Neboť kdežto dříve hlavní váha kladena byla na vědění, na učenost, v našem století výše si ceníme vědecké zdatnosti, schopnosti ve vědě něco vykonati. Učenost zmizela před vědeckostí.

»Možnost úplné analysy životních zjevů a spolu rozřešení jich záhady« devatenácté století ani zdaleka nám neukázalo; přece však třeba nazvati pokroky dosažené neumdlévající pílí pozorovací a úsilovnou duševní činností velikými«, praví Reinke poukázav na hlavní pokroky a význačné objevy v oboru věd anorganických. Jako vysoce důležitou vymoženost pokládá Reinke poznání, že zásadního rozdílu mezi živočichem a rostlinou není. Tím ovšem splývá mnoho záhad v jedno a již v tom spočívá velký pokrok. Třemi vlastnostmi se prý živočichové liší od rostlin, neboť jim výhradně přísluší příčně pruhované svaly, nervové buňky a smyslové orgány. Nejnovější nálezy omezily však přednost živočichů na příčně pruhované svaly. Již Ch. Darwin připisoval vrcholům kořenovým mozkové funkce, nové nálezy stanovily zde přítomnost skutečných smyslových ústrojů i dráh vodících podráždění, jež jsou úplně analogické živočišným drahám nervovým.

Že shody mezi rostlinami a živočichy jen v zásadě možno stanoviti, dá se vysvětliti různými směry ve přizpůsobování se podmínkám životním v obou říších. Způsob života u obou je tak různý, že není možno větší shodu si mysliti, než-li jakou vskutku shledáváme. Objevení shody ve stavbě základní přísluší vlivu buněčné, cellularní theorie. Stanovení té a vědě o bakteriích připisuje Reinke cenu největších pokroků biologie v devatenáctém století. Cellularní theorii podali hlavní základy Raspail, Brown, Schleiden a Schwann. Že Purkyně v tom ohledu reklamoval prioritu pro sebe, Reinke neuvádí. Živá hmota jeví se nám ve formě protoplasmy, kterou poznal jako podklad životních zjevů a definoval Mohl, ač jméno tolikéž od Purkyně pochází. Protoplasma ukázala se býti v podstatě shodnou jak u živočichů tak u rostlin, avšak její jemná stavba i chemické složení právě pro složitost svoji stále nejsou přesně vyzkoumány. Záhady

různých životních zjevů zjednodušují se, uvádíme-li je na záhady jednotlivých buněk, z nichž se organismy skládají, neboť z možnosti té redukce vyplývá, že morfologická složitost je významu druhotného.

Že vskutku zjednodušení takové znamenitým výsledkem může býti odměněno, ukazuje studium bakterií nejmenších*) a nejjednodušších známých tvorů, jejichž poznání na vždy je spojeno se jménem velikého Pasteura. Způsob, jak bakterie různé látky, v nichž žijí, rozkládají anebo slučují, jak získávají energie potřebné k vykonávání životních úkonů svých, jak dovedou vytvořovati látky organické z těch, jež jim podává příroda anorganická, poskytuje fysiologii neskonale důležitou látku k luštění záhad chemismu živé hmoty. Studiem výměny látek bakterií v celé její rozsáhlosti mohly býti vymezeny pojmy obnovování organických látek v organismu (assimilace) a rozklad látek těch za účelem uvolnění energie v nich uložené (dissimilace). Záhada, jak mohly existovati první organismy v pradávných dobách na zemi, postrádající vůbec organických látek i ammoniaku, rozluštěna nálezem nitrobakterií, z nichž některé dovedou i beze světla z látek anorganických protoplasmu stavěti. Nebylo tedy třeba hned zelených rostlin, jež by připravily půdu dalším organismům a zvláště živočichům.

V tomto století poznány také pochody rozplozování organismů, rozdíl mezi pohlavním a nepohlavním plozením, známost pohlavního plození rozšířena na všecky skoro ústrojence (vyjma bakterie siné řasy), množství otázek o významu pohlavního a nepohlavního plození vystaveno na základě hlavně formalních pozorování a také na záhady dědičnosti mohla se biologie obrátiti na základě přesných pozorování pochodů, jež se v živé hmotě při tom odehrávají. Zdá se však, že teprve příštímu věku připadne možnost podstatu dědičnosti rozluštiti, neboť formalní pozorování v posledaí teprve době počínají se doplňovati pokusným zkoumáním.

Fysiologie dráždivosti jak u živočichů tak u rostlin učinila ohromný pokrok a je to velikým úspěchem práce biologů, končí-li se století toto poznáním, že ani zde není zásadních rozdílů mezi živočichy a rostlinami.

Podrobné poznání forem, v jakých se život objevuje, vykazuje jmenovitě, pokud se nižších ústrojencu týče, neobyčejně mnoho nového oproti století minulým. A s tím ovšem Al. Humboldtem založená nauka o zeměpisném rozšíření organismů, závislosti jeho na vnějších okolnostech, přizpůsobení atd.

Není-li hned možno fakta pozorovaná spojovati ve příčinné řady, vždy se najde dosti lidí, kteří vystaví ideje, theorie a hypothesy, aby uspokojili nedočkavého člověka. »Ne vždy« praví Reinke, »působí

*) Bakterie jsou ovšem nejmenšími organismy vzhledem k naším optickým přístrojům a není vyloučena možnost, že existují organismy ještě menší i při největším dosažitelném nyní zvětšení neviditelné. Nejnověji oznamuje se, že na tabákové rostlině vystupují infekční nemoci, jejíž původci se dají pěstovati a přenášeti jako bakterie, ač v látce infikující naprosto nelze nějakých organismů pozorovati. Nejúčinnější filtry bakteriové nezbavují látku tu schopnosti infekční.

ideje ty jako osvěcující zjevení. Často jako bludičky poletují anebo se usazují pevně ve hlavách jako strašidla předpojatosti, ducha matouce, místo aby jej osvětlovaly a stávají se svůdnými démony. To se hlavně týká zodpovědění otázky, co je život. Vitalismus a materialismus jsou výstředními odpověďmi a jak s mechanismem daleko vystačíme, ukáže budoucnost.

Reinke přiznává, že nejmocnější biologickou ideou v tomto století bylo učení Darwinovo. Dvě myšlénky jsou v něm vůdčími: Předně myšlénka descendence, nauka o časové posloupnosti organických forem od nižších k vyšším a za druhé názor, že bojem o bytí udržely se vždy jen ty formy, které náhodnou proměnlivostí okolnostem životním nejlépe vyhovovaly. Všemoc přírodního výběru v posledních létech značně vybledla a nauka descendenční nalezla mocné odpůrce, kteří jsou přesvědčeni, že dovede nejvýše podati galerii předků, ale příčiny a význam vývoje neosvětlí. A konec konců, zustane hypothesou a problemem, jejž nové století přejímá od minulého nerozřešený a konečného rozřešení daleký. Přes to, přiznává Reinke, je většina biologů jako kouzlem očarována descendencí.

»Volné myšlení, volné bádání, volné slovo!« Ta slova uvádí Reinke jako heslo pro další cestu lodi zkoumání na oceanu přírody. Škoda, že proti tomu heslu hřeší často sami biologové, kteří bludičku nějaké hypothésy učiní svým dogmatem a ztrácejí objektivnost.

Reinke končí svoji řeč voláním po volnosti a můžeme říci po liberálnosti. A vskutku není nikde třeba tolik liberálnosti, jako v biologii, která by byla tak evidentní, že by vylučovala jiné názory. A ty ideje, které nyní rozdělují biology na různé tábory, jsou vlastně velice staré, několikráte obnovené, opět zvětšelé a uložené a jinými nahrazené. A obyčejně na té změně není vina věda sama a její výsledky, nýbrž přirozená vlastnost člověka, mnoho nebo vše hledět rychle rozřešiti a není-li výsledek takový, jaký byl očekáván, omrzelost a skepse, reakce, jež ze skeptika tvoří fanatika zdánlivě nového učení. Několikrát po slavných dobách materialismu vrátil se vitalismus, oba obyčejně s novým jménem, však starým obsahem. Rozvážní noetikové dělají čas od času hranice poznání, co však je přirozenější, než-li že právě to člověka láká, co leží za těmi hranicemi? Za těmi hranicemi však sotva více ukořistíme, než vratké domněnky a o ty, zdá se, bude vždycky spor. *Dr. B. Němec.*

*

Astronomická zpráva na říjen. Na obloze říjnové již loučí se s námi nízká souhvězdí ekliptiky, souhvězdí Střelce, Kozorožce a Vodnáře, neboť v nejbližších měsících Slunce bude jimi procházeti, tak že nebudou viditelna. Začátkem října je Slunce v souhvězdí Vah a přechází souhvězdím Štíra do souhvězdí výše jmenovaných. Za to vystupují nad východním obzorem vysoká souhvězdí ekliptiky Býk, Blíženci a Rak. Ovšem v říjnu až v pozdních hodinách nočních. Po osmé hodině lze nad severozápadem vyhledati jen předchůdce těchto souhvězdí, skupinu Plejad. Avšak brzy po půlnoci

již vychází souhvězdí Oriona a k ránu září obloha nejkrásnějším leskem, neboť již 4 hodiny před východem Slunce vychází Venuše a přezařuje i jasného Siria. Z ostatních oběžnic vychází málo před půlnocí červenavý Mars a ráno ku konci měsíce, bezprostředně před východem Slunce Merkur. Jupiter a Saturn zapadají téměř zároveň se Sluncem.

Roje meteoritů začínají se již v tomto měsíci četněji objevovati. Od 18. do 22. lze pozorovati Orionidy. Začátkem listopadu nastane ovšem zase nejčetnější roční padání tak zvaných Leonid hlavně od 13. do 16. listopadu. Loňského roku očekáváno padání velice četné, avšak nadarmo. Zjev Leonid byl naopak slabší, než v obyčejných letech předcházejících. Letošního roku nelze nic určitě předvídati. Možná že nastane silné padání Leonid, ale stejně je možná, že nenastane. Obojí výsledek bude zajímavý a bude míti velkou cenu pro poznání dráhy i rozlohy celého roje.

O spirálních mlhovinách. V srpnu letošního roku zemřel řiditel Lickovy observatoře James Keeler, jenž se v poslední době zabýval hlavně fotografováním mlhovin. Fotografoval Crossleyovým reflektorem a dospěl k následujícím výsledkům:

1. Na obloze je mnoho tisíc mlhovin dosud neznámých. Počet těch, kteréž by bylo možno Crossleyovým reflektorem zjistit, lze aspoň na 120.000 páčiti. Počet těch, jež máme zaznamenány v katalozích, je jen malý zlomek počtu předešlého.

2. Mlhoviny ty vyplňují všecky stupně jasnosti, od nejjasnější mlhoviny v Andromedě až k mlhovinám, jež jen stěží rozeznati možno od drobných hvězd.

3. Valná většina těchto mlhovin má tvar spirální.

K těmto výsledkům připojuje Keller velice zajímavou úvahu o významu spirálních mlhovin vůbec. Dle výzkumů Herschelových, Olbersových a v nejnovější době Seeligerových je jisto, že Slunce náleží k obrovské skupině hvězd rozložených kolem nás do velikých dálek. Nejbližší z nich jsou všecky ty, jež vidíme pouhým okem a jež jsou celkem dosti stejnoměrně po obloze roztroušeny. Hvězdy vzdálenější jeví se nám jako hvězdy teleskopické 7., 8., 9. až 15. i 16. velikosti, a jsou nejhustěji seskupeny v Mléčné dráze. Celá tato skupina obsahuje aspoň 40,000.000 hvězd. Tvar její je čočce podobný, avšak rozměrů nikoli nekonečných, jak se Herschel a W. Struve domnívali, nýbrž konečných. Prof. Seeliger odhaduje nejmenší poloměr této čočky na 500 vzdáleností Siria od Slunce a největší poloměr na 1000 těchto vzdáleností. Vzdálenost Siria od Slunce rovná se asi deseti světelným rokům, čili je tak velká, že světlo Siria k nám 10 roků letí!

Spektroskopickým zkoumáním ukázalo se, že veliká mlhovina v Andromedě není mlhovinou v pravém smyslu slova, nýbrž že je to podobná obrovská skupina milionů hvězd, jako je naše skupina Mléčné dráhy. Neboť ve spektru, jež po sedmihodinné exposici obdržel Dr. J. Scheiner, bylo zřetelně znáti některé význačné absorpční čáry slunečního spektra. Na fotografiích jeví se však mlhovina

Andromedy ve tvaru spirálním a je zcela pravděpodobno, že i naše soustava hvězd Mléčné dráhy má tvar spirální. Z toho by následovalo, že všecky spirální mlhoviny jsou vlastně veliké skupiny hvězd, ovšem v nesmírných dálkách od nás vzdálených, ale přece samostatné skupiny tvořících.

Herschel objevil velké množství mlhovin dvojitých, kteréž považovány dlouho za dvojhvězdy v plynném stadiu rozvoje. Na fotografiích Keelerových jeví se tyto vesměs spirálovité, tak že bezpochyby s dvojhvězdami žádné spojitosti nemají. Avšak je také možno, že jsou to útvary plynné v původním stupni rozvoje, útvary daleko složitější než ty, jež Laplace nebo Kant ve své domněnce o vzniku světů předpokládají. Kdyby mlhoviny ty nebyly jen slabé, dala by se věc snadno rozhodnouti spektroskopem, neboť útvary plynné jeví vesměs spektrum z jednotlivých jasných spektrálných čar složené, kdežto skupiny hvězdné spektrum absorpční, spektru slunečnímu podobné. Avšak dosud nelze tu nic určitého říci a nutno vyčkávati, až co další věky nového přinesou. *N.*

*

Zdravotnictví veřejné a lékaři obvodní. Zkušenosti venkovského lékaře vypravuje dr. Leopold Baťěk. (Lidové rozpravy lékařské č. 3.)

Jméno doktora Baťka málo asi bude známo širší veřejnosti české. Jméno jeho však zní velmi dobře v kruzích lékařstva českého. Dr. Baťěk jest jeden z prvých jeho řečníků, pronikavý, bystrý a úchvatný v líčení i v polemice o věcech lékařských vůbec a sociálních poměrech zvlášť. Dr. Baťěk jako bystrý pozorovatel našich poměrů a zkušený praktik zná dobře slabiny veřejných našich zdravotních institucí.

Jako moderně vzdělaný lékař, zároveň též nejčistší humanitou, láskou k bližnímu a českostí zásad svých prodchnutý, bez ohledu na instance vyšší a bez ohledu na klamavou popularnost dolů, kárá, co pokárání zasluhuje a hledí zjednati nápravy pro veřejné obecné blaho.

To jest program Baťkovy brožury psané pro lid, pro lékaře, pro strážce veřejného zdravotnictví, pro obecní i okresní představenstva a státní úřednictvo! Každý odtud odnésti si může, což jeho jest a v tom spočívá hluboká cena Baťkova pojednání — říci pravdu, pravdu čirou, neobalenou, říci ji proto, aby nemožné dosavadní poměry veřejného venkovského zdravotnictví byly zlepšeny.

Za tím účelem pracovati povolán jest nejen lékař, ale i veškeré obyvatelstvo, jež má býti poučeno tak, aby nestavilo se lékaři v cestu, nýbrž po bok jeho. K tomu jest zapotřebí, aby především lid nepozbýval důvěry k lékaři. Avšak nynější poměry hmotného úpadku ve stavu lékařském, jež Baťěk drasticky líčí, podlamují vážnost lékaře. Velmi dobře poukazuje Baťěk k tomu, že společnost netečně přihlíží k úpadku stavu lékařského, ačkoli od nikoho nežádá tolik sebezapření, obětovnosti a nezištnosti, jako od lékaře. Na jedné straně žádá společnost na lékaři takovéto oběti, a na druhé straně snižuje

ve svých paušálech, tarifech a dietách lékařský honorář na úroveň mzdy nádenické!

Osudnou ránu lékařstvu našemu zadalo nejasné naše zdravotní zákonodárství. Dr. Baték vysvětluje, proč.

Zdravotní služba v obcích upravena říšským zákonem z r. 1870. Dle něho přiděleny obcím velké a nákladné úkoly ve příčině policie zdravotní. Zemským zákonem z r. 1888 organisována pak služba zdravotní v obcích následovně: Jedna či více obcí tvoří zdravotní obvod a má svého lékaře obecního neb obvodního. Lékař ten jest povinen, aby spolupůsobil ve všem, co říšský zákon obci ukládá.

Obecní lékař podřízen jest zastupitelstvu obecnímu a politický úřad má dohled.

Kdyby zůstalo při tomto, bylo by dobře. Autonomní špetka v zemském zákonu totiž přivedena byla ad absurdum prováděcími nařízeními a instrukcemi z r. 1889, které jsou skrz na skrz centralistické.

Jelikož zákon říšský mluví pouze o obcích a nezná zastupitelstev okresních, podřídili v instrukcích i obvodního lékaře obecním starostům a nečiní rozdílu mezi obecním a obvodním lékařem. Okresní výbor nemá tu pak jiné moci, nežli přijímati ročně zprávy od lékařů. To znamená: Stát získal v obecních a obvodních lékařích zdravotní síly zdarma, neboť stát nařizuje obcím a obvodní lékař jest dle instrukcí povinen poslouchati, t. j. veškeré zprávy, které politický úřad požaduje od obcí, »přesně a svědomitě« sdělati, úředního lékaře podporovati a své knihy jemu k nahlédnutí předkládati. Obci a okresu stát pouze přenechává, aby obecního a obvodního lékaře platily.

Mezi zněním zákona a instrukcemi vznikají nejednou rozpory, které vedou často i ku zmatkům směšným. Baték podává toho doklady. Instrukce žádají toho na lékaři obvodním tolik, že fysicky absolutně není možno všemu, co se požaduje, dostáti, má-li lékař a svému povolání, praxi, jež ho živí, se oddati. Vyhoví-li instrukcím, zanedbá praxi a co obvodní lékař není ani placen — neboť plat 400 není nikterak graduovaného lékaře dustojným — nevyhoví-li, ztrpčuje se mu život na všech stranách.

Náhrady, jež se za nutné obchůzky po obvodu lékaři poskytují, jsou směšně malé a nedostatečné. Jest stydno říci, že nejednou lékař jest nucen ze své kapsy hraditi výdaje, jež koná v zájmu veřejného zdravotnictví.

Číslice Batkem uvedené jsou výmluvné, a doporučujeme je všem strážcům zákona k bedlivé úvaze.

Obvodní lékař vyslán jest samojediný politickým úřadem do boje, aby odstraňoval staleté zlozvyky, aby drásal staleté tradice lidu, odstraňuje závady zdravotní. Lékař ztrácí popularitu tím, znepřáteluje si obyvatelstvo, a za to všechno ani mravní opory ve státních orgánech nenabývá. A co smutnějšího, za bídný paušál 300—400 zl. béře se četné inteligenci venkovské, lékařům, passivní právo volební. Neuvažuje občanstvo samo, že tím ztrácí horlivé, sobě oddané, hu-

manní a pokrokové zastance ve svých sborech zákonodárných, jakými vždy lékaři byli?

Přes to přece všechno obvodní lékař nezištně a ideálně pracuje ku prospěchu veřejného zdravotnictví. Sám vykoná více, než celý byrokratický centralistický apparát, který spokojí se rád numerovanou zprávou a všelijakým fasciklem, že vše v pořádku, třeba prstem nebylo nikde hnuto. Pravé Potemkinovy vesnice, volá oprávněně Batěk.

Však to také s tím venkovským zdravotnictvím vypadá! Co uplyne ještě času, než lid bude poučen, napomenutí poslušen a než osvojí si zásady veřejného zdravotnictví. Malý příklad. Při cholerové komissi vytýkal dr. Batěk v jedné obci, že jakási hnojnice a vytékající z ní louže jest na závadu. Starý výměnkář opodál stojící dodal si odvahy a rozpředl následující rozhovor: »Ráčej odpustit, pane lékaři, že se do toho pletu, jsem starý muž a tyhlety louže pamatuju co dítě. Pro ty nikdo se nerostonal ani neumřel. A páni od úřadu si jich také nevšímali.« K další poznámce Batkově odvětil stařec: »Jsem hloupý člověk proti nim, pane lékaři, a nerozumím tomu. Ale proč ta močůvka tady u silnice má škodit, když nám neškodí na dvorech? Přec máme každý hnůj pod okny! A zdrávo je u nás chvála Pánu Bohu, od nového roku nikdo v obci doktora nepotřeboval.« Batěk vykládal starci nebezpečí blížící se cholery.

»Cholera, cholera,« pokyvoval prvý stařec hlavou, »znám ji z prajzské války. Všude kolem lidé umírali, ale u nás ani nikdo nezastonal.« Po tomto intermezu členové komisse se škodolibě usmívali a dr. Batěk s nevalnou chutí jal se vykládati nepohodlnému starci základní pravidla hygienická.

Tak vypadá skutečnost.

Byrokratický centralismus ale nařizuje odstranění všech zdravotních závad v obvodu do 8 dnů. Jak se v jednom případu stalo, osm dní nestačí ani ku shlédnutí těchto závad, neřkuli ku jich odstranění. Jak má obvodní lékař následkem instrukcí na růžích ustláno, ukazuje Batěk velmi přesvědčivými doklady. Denunciace kvete a ku škodě hmotné aby lékař vážil cestu ad audiendum verbum k hejtmanství.

Zámožný obecní starosta nechá své dítě stižené difterií léčit lékařem obvodním a když léčení skončeno a pošle lékař účet, vrátí ho starosta s podotknutím, že lékař nakažlivé nemoci má léčit zdarma a připojí svůj účet za povozy, jimiž pro lékaře posílal. Závidění hodné postavení obvodního lékaře!

K jakým smutným konsekvencím to vede též, když se pouze lpí na liteře zákona a když lékař zbavuje se vší samostatnosti, o tom dává poučení příklad následující.

V obci na dvě polovice strouhou rozdělené vypukl v jedné části tyf. Zřídlo jeho bylo vystopováno. Lékař nařídil uzavření jedné studně a nedovolil přenésti nemocné do druhé části obce, aby i tam tyf se nerozšířil. Tyf zůstal lokalisován skutečně v první části. Po-

jednou ale přenesli příbuzní jednoho nemocného do zdravé, neinfikované části obce. Batěk marně proti tomu se vší energií protestoval, neboť pan okresní hejtman na základě znění zákona: »že sice nakažlivou nemocí stižení nemocní z obce do obce přenášeti se nemají, že však proti přenesení jich v obci samotné nelze ničeho namítati«, přenesení povolil. Zde místní poměry velely jinak, než zákon prospěšným učiniti může. A také tyf zavlečen i do druhé části stihnul 12 obětí.

To jest malý obrázek svízelného postavení obvodního lékaře. Ale to není daleko, daleko všechno.

Nekonečná jest řada povinností, jež se obvodnímu lékaři ukládají, a k tomu ještě v poslední době bez náhrady musí fungovat při odvodu domobranců. Proti zneužití jich neprotestovala ani jedna obec česká!

Na lékaři žádá se mnoho, všechno i život, ale jemu nedává se nic.

Lékař lidumil umírá, nepřehledné zástupy provázejí se slzami v očích jeho rakev, mluví se tklivé řeči nad otevřeným rovem — a po pohřbu kolegové zemřelého sbírají mezi sebou almužnu, aby ubohá vdova s dětmi neupadla v nejhroznější bídu a nedostatek.

Tak jest o lékaře postaráno. Sami, ani jejich vdovy pense nemají.

Nikoliv nadbytek lékařů, ale zákony naše podťaly životní sílu stavu lékařskému.

Jimi praxe soukromá přichází v nivec a z lékaře činí se otrok, placený hůře než dělník. Všechno volání o nápravu jest marno a vychází do prázdna. Z úpadku stavu lékařského hrozí velké nebezpečí i ostatním třídám všem a každý, kdož spravedliv, má snahy lékařstva za zlepšení hmotných poměrů podporovati.

Batěk trpce si stěžuje, že i autonomní sbory naše nekonají to, co by mohly ještě v mezích stávajících zákonu. Tak sami sobě pudu podkopáváme.

Navrhuje tedy především, aby reorganisace zdravotní dála se na základě samosprávy. Třeba za tou příčinou změniti zákon říšský. Zdravotnictví tak, jak se nyní provádí, vychází na prázdno a třeba důtklivé nápravy.

Všichni, kdož povoláni jsou spolupůsobiti, buďtež k tomu vyzváni.

To jest asi stručný obsah zajímavé knihy Baťkovy, již doporučujeme vřele každému ku přečtění. — dr. X. —

*

Sociálně politické rozhledy.

Německá a československá sociální demokracie odbývaly svoje sjezdy. První ve Štýrském Hradci, druhá v Českých Budějovicích. Podobaly se jako vejce vejci. Nikoli snad proto, že některé předměty denního pořádku, ku př. komunální socialism, byly společné; základní tenor řečí a diskussí spodoboval oba sjezdy k nerozeznání. Tu i tam ozývala se jednak úžasná sebevědomost, jednak snaha nezadati ničeho hainfeldskému programu. V prvé příčině udělán byl nepopíratelný rekord. Není strany v Rakousku, která by se tak dovedla chlubiti jako sociální demokracie. Nic v Rakousku není dokonalého mimo ni

Ve Štýrském Hradci ujišťoval dr. V. Adler, že všude v Rakousku jest otupělost, bahno, marasmus, jen sociální demokracie se zdravě vyvíjí. Ani měšťácké strany, ani vláda nemají žádného programu a taktiky; sociální demokracie má ovšem obé. A totéž povídali na sjezdu budějovickém soudruzi Krapka, Radimský, Němec, Soukup. Jen sociální demokracie za něco stojí. Všechno ostatní jest bahno a reakce. Rozumí se, že byla dojemná shoda i v návrzích na odpomoc. I ve Štýrském Hradci i v Českých Budějovicích bylo voláno po konstituanté, kteráž by bděla nad zájmy a právy obyvatelstva. Do těchto podkuřovacích kankánů vložen byl jen jeden nesouzvuk. Sociální demokracie nemá peněz. U německé sociální demokracie jsou finanční poměry celkem uspokojivé, nicméně i tu žaloval dr. Ellenbogen, jak liknavě se schází daň strany. Za to sjezd budějovický musil vyslechnouti učiněné jeremiády. Soudruzi příspěvky neplatí, následkem čehož výkonný výbor nemůže nic dělati. Sjezd mohl být svolán jenom proto, že tiskové družstvo nabídlo výkonnému výboru 1000 korun. Bylo tedy usneseno, aby každý soudruh platil měsíčně 2 h do fondu výkonného výboru. V druhé příčině, v uhájení stanoviska hainfeldského programu, postupovalo se dvojím způsobem. Ve Štýrském Hradci hájen víc theoreticky. Posl. Vollmar z Německa, který dostavil se jako host, zasadil mu arci ránu smrtelnou. Konstatoval, že marxismu nedá se použiti na poměry v zemědělství, že zemědělství vyvíjí se zcela jinak než průmysl, že malovýroba zemědělská dokonce není odsouzena k zahynutí. Ale to nikterak nevadilo dr. Adlerovi, aby dělal advokáta marxismu. Ujišťoval, že sice akkumulace kapitálu agrárního nepokračuje zrovna velice, za to však prý pokračuje kvalitativně. Vývoj velice pokračuje a kdo s ním nedrží krok, ten již dokazuje, že klesá. Tato z brusu nová theorie ovšem jest holou frází. Sering, Goltz a sociální demokraté Vollmar, David a Hertz dokázali, že právě malovýroba zemědělská jest kvalitativně lepší a dokonalejší než velkovýroba, že při jistých druzích této malovýroby rozhoduje právě kvalita individuálního výkonu pracovního. Nicméně sjezd vývodům Adlerovým přikývnul a marxism byl zachráněn. Na sjezdu budějovickém si práci usnadnili. Tu řečníci neúnavně dokazovali, že sociální demokracie nemá s měšťáky nic společného, že není jen stranou reformní atd. Hlavně akcentováním provisornosti strany, která v přítomné chvíli nemá žádný cíl, které všechno jest jen prostředkem k »cíli konečnému«, byla obhajována stará etiketta marxistická. Že se to podařilo, rozumí se samo sebou.

Z praktických návrhů zasluhuje zaznamenání především návrh komunální politiky sociální, který byl přijat i ve Štýrském Hradci i v Českých Budějovicích. V jednotlivostech shoduje se s municipálním socialismem, který se v četných velkých městech už provádí, aniž vůdčí osoby byly socialisty. Jest dobře viděti, že sociální demokracie nevede, ale dává se vésti. Soudruh Steiner musil dokonce v Čes. Budějovicích doznati, že mezi sociálními demokraty jest řada osob, které větší váhu kladou na správu komunální než na státní. Dále přijat byl ve Štýrském Hradci návrh na pojišťování starobní a inva-

lidní. Povinnost pojišťování požaduje se pro veškeré dělníky a úředníky malého i velkého průmyslu, podniků obchodních i dopravních, práce domácké, zemědělství a lesnictví, pro čeleď a pro maloživnostníky, kteří pracují jen s učenníky nebo s 1—2 pomocníky a pro hospodáře, kteří pracují jen se svou rodinou, nebo nanejvýš s dvěma pomocnými silami. Jako nejnižší požitek žádá se renta ve výši 50 procent faktického výdělku a to starobní renty počínaje 60. rokem. Renty by se zvyšovaly každá tři léta o 10 procent, až by dosáhly výše 80 procent. V Českých Budějovicích též vymezen byl poměr sociální demokracie ku škole. Bylo žádáno, aby každý člen lidské společnosti mohl nabýti vzdělání, které odpovídá jeho schopnostem. Učitelstvo budiž důkladně vzdělané a úplně nezávislé na třídách, stranách a konfesích. Konečně dlužno se zmíniti, že přijaty byly návrhy, aby rozvinuta byla mohutná agitace pro všeobecné právo hlasovací a proti lichvě uhelné.

Mimořádné pozornosti zasluhuje usnesení sjezdu štýrsko-hradeckého, aby každý příslušník strany byl členem i politického i odborného spolku. Tím přirozeně prohlášena nejužší spojitost strany sociálně demokratické s odborovým hnutím. Neutralita odborového hnutí pro rakouskou sociální demokracii neexistuje. Sociální demokracie v Rakousku nevidí, že v Německu, ve vlasti politického socialismu, vypracoval se pozvolna zcela nový typ odborový. Nejsou to již odborní politikové, jak píše prof. Sombart, kteří mimo své povolání ujali se odborové věci, nýbrž odboráři z povolání jako ku př. Elm, Legien, Segitz a j. Věnují svůj život v první řadě zastupování odborových zájmu. Tím vyvinují zvláštní schopnosti, kterých jest třeba pro odborový ruch. Ty jsou dojista jiné, než jaké vyžaduje politický život strany. Následkem toho se jaksi differencují talenty. Toto differencování má za následek, že stupňuje se výkonnost na obou stranách. Odboráři i politikové zastupují svou věc důkladně, zúplna. Tím uplatňuje se v odborovém hnutí nový duch; ono dostává vlastní duši, vlastní život, prýštící z nitra na venek. To všechno však pro rakouskou sociální demokracii neplatí. Ona požaduje, aby každý její člen měl dvě duše: jednu odborovou a druhou politickou. Že tím ubíjí obě, leží na bíledni. Odborové hnutí nesmí býti slučováno s politikou strany, nemá-li býti odsouzeno k bezvýznamnosti. Řekl to Hué, jeden z vůdců německého hornictva.

Výsledky sprostředkování práce v Rakousku za měsíc červenec se trochu zhoršily. Na 100 nabídek připadalo 159 poptávek, kdežto na 100 poptávek jen 59 nabídek; byl tedy poměr nabídky k poptávce 1 : 1·7 (oproti 1 : 1·6 v měsíci červnu). V městech velkých, hlavně v Praze a ve Vídni, byl poměr daleko nepříznivější; nejhůře na tom bylo dělnictvo nekvalifikované. Z jednotlivých odborů výrobních zhoršil se trh práce pro dělníky obuvnické a oděvní. Vliv saisony jest tu patrný. Celkem bylo za měsíc červenec sprostředkováno 17.827 míst a to pro mužské dělníky 16.898 a pro ženské 929.

Také na Moravě začíná se sprostředkování práce organisovati. Městská rada v Brně se právě usnesla, aby založen byl ústav, který by prostředkoval práci všeho druhu. Zvláštností jest, že tato poptavárna bude také prostředkovati laciné byty a udíleti právní porady. Toto rozšíření úkolů má dojista velký význam. Zejména udílení právní porady dlužno s povděkem uvítati. Pokud nemůže dělnictvo vydržovati ze svých prostředků dělnické sekretariáty, jest na obcích, aby v této příčině vycházely dělnictvu a nezámožným vrstvám vůbec vstříc.

Znamenité pokroky dělá sprostředkování práce v Bavorsku. Jest tu, jak známo, zcentralisováno a to ku všeobecnému prospěchu. V celém Bavorsku zařízeno jest 7 centrálních poptaváren, které prostředkují práce nejen v místním obvodu, nýbrž hledí i vyrovnati nabídku a poptávku všech místních poptaváren. Není-li to centrální poptavárně možno, obrátí se o pomoc k nejbližší centrální poptavárně. Tím způsobem jest možno ukojiti hbitě potřeby jak zaměstnavatelů, tak dělníků. Vedle toho vedou centrální poptavárny seznamy zahálejících dělníků nekvalifikovaných (nádeníků, přidavačů atd.), jež rozesýlají do všech měst, čítajících více než 3000 obyvatelů Všechny centrály jsou soustředěny ve zvláštním svazu. Úkolem jeho jest, aby vysvětloval zásady, podle kterých jednotlivé poptavárny mají postupovati, sestavoval statistiku o výsledcích činnosti všech poptaváren (vedle toho i statistiku nezaměstnanosti), dával popud k zakládání poptaváren, zastupoval společné zájmy oproti úřadům státním a obecním atd.

V měsíci červenci nebyl stávkový ruch u nás zvlášť intensivní. Pouze dvacet stávek bylo, nejvíce v Dolních Rakousích (5), Korutanech (3) a Čechách (3). Nejvíce se stávkovalo v živnostech grafických, čtyřikrát; pak následuje zpracování kovů, průmysl dřevní, oděvní a živnosti stavební. Výsledek byl poměrně dost příznivý. Úspěšně pro dělnictvo skončilo 6 stávek, s částečným úspěchem rovněž 6 stávek a 3 stávky byly bezvýsledné. Na stávkách bylo súčastněno asi 3600 dělníku. Nejhlavnější příčinou stávek byla nespokojenost se mzdou a dobou pracovní.

Tato nespokojenost jest arci stálá. Dělnictvo nejrůznějších odborů formuluje svoje požadavky v této příčině. Dělnictvo pekařské žádá maximální dobu pracovní, minimální mzdu a náležitý 36hodinový klid nedělní. Mlynářské dělnictvo touží po zkrácení doby pracovní, po průměrné týdenní mzdě 5—10 zl., po nedělním klidu a placení všech správek, když jest nedostatek mletí. Požadavky dělnictva sladovnického začínají jedenáctihodinovou dobou pracovní a končí minimální týdenní mzdou 9 zl. Konečně naléhá dělnictvo truhlářské, aby mu byla povolena devítihodinová doba pracovní a průměrná mzda 10—12 zl. za týden. Požadavků těchto, jak se v resoluci praví, bude se dělnictvo domáhati všemi zákonnými prostředky a odhodláno jest v případu nesplnění ku krokům nejkrajnějším. Bojovný signál jest tedy dán.

Ministerstvo železnic zatoužilo po vavřínech sociálně politických. Vydalo nové pensijní a provisní předpisy pro personál

státních drah. Karenční doba byla jimi snížena z deseti na pět let pro ony zřízence, kteří se stali k službě neschopnými následkem nemoci nebo poranění. Přiznání pense vázáno jest pro zřízence, kteří se stali k službě neschopnými, pouze na podmínku, aby byli aspoň den členy provisního fondu. Do pensí a provisí nezapočítávají se renty úrazové. Hlídačům, kteří 31. srpna 1900 vstoupili do pense, zvyšuje se pense z 300 korun na 400, stejně i vdovám. Nezaplacené příspěvky zesnulého člena neodrážejí se od pensí, provisí, příspěvků na vychování, odbytného, příbytečného a pohřebného. Úplně odstraněno bylo ustanovení, že nárok na pensi má pouze ona vdova, jejíž manželství trvalo aspoň tři léta aktivní služby mužovy. Konečně se ustanovuje, že přijetí do pensijního a provisního fondu rozšiřuje se až do 55. roku. Nový řád nabyl platnosti dnem 1. září 1900. Celkem vzato, nelze mu upříti jisté blahovolnosti. Ovšem že výška pensí a provisí zůstala na zodpovědnou a těžkou službu železničních zřízenců nepatrná. V honorování podřízených zřízenců není stát rakouský vůbec ani dost málo splendidní. »Sociální rozhledy« c. k. úřadu pro statistiku práce ku př. sdělují, že v námořním arsenálu v Pulji platí se strojníkům 1 zl. denně a v tabákových továrnách dokonce dělnicím jen — 2·70 zl. týdně. To jsou mzdy, hodné nejnecitelnějšího manchestráka. Vypadá to pak arci velice podezřele, když vláda vystoupí a chce reformovati poměr mezi zaměstnavatelem a dělníkem. Mezdní poměry ve státních závodech nedávají jí k tomu naprosto žádné legitimace.

V Německu byla ochrana dělnictva rozšířena i na závody s pohonem motorovým. Doposud platila jen pro podniky s pohonem parním. Ochrana vztahuje se na děti, mladistvé dělníky a ženy. Závody jsou rozděleny na dvě kategorie, podle toho, zaměstnávají-li méně nebo více než 10 dělníků. V první kategorii smějí býti děti ve věku 13—14 let, nejsou-li povinny navštěvovati školu, zaměstnány denně 10 hodin, v brusírnách jen 6 hodin. V druhé kategorii nesmějí býti děti pod 13 let vubec zaměstnány a mladiství dělníci ve věku 14—16 let nanejvýš 10 hodin denně. Práce jejich nesmí započíti před půl šestou hodinou ráno a nesmí trvati přes půl devátou večer. Pruběhem doby pracovní musejí býti poskytnuty náležité přestávky. Pro dělníky, kteří pracují denně jen 6 hodin, musí přestávka obnášeti aspoň pul hodiny, pro ostatní dělnictvo buď v poledne puldruhé hodiny, nebo v poledne hodinu a po půl hodině dopoledne i odpoledne. Dělnice nesmějí býti v noci zaměstnány a denní doba pracovní nesmí přesahovati 11 hodin. Dělnice nad 16 let, jež obstarávají domácnost, musejí býti půl hodiny před polednem puštěny domů. Šestinedělky nesmějí býti během 4 neděl po slehnutí vubec zaměstnány a během dalších dvou neděl jenom tehdy, když vykážou se povolením od lékaře. Chce-li majitel závodu zaměstnávati mladistvé dělníky a dělnice, musí o tom písemně uvědomiti místní úřad policejní. Dělnice smějí pracovati i přes čas a to jen po 40 dní v roce, k čemuž ovšem musí býti dříve opatřeno úřední dovolení. V případech zvláštního zřetele hodných muže býti i tato lhůta rozšířena. Zákon

tento, který nabude platnosti dnem 1. ledna 1901, neplatí pro ony závody, kde pracuje pouze majitel se svou rodinou.

Na vyzvání c. k. úřadu pro statistiku práce narýsoval v »Sociálních rozhledech« inženýr M. Bellom obraz *starobního a invalidního pojišťování*, jaké se ve Francii připravuje. Ukazuje na dvě karakteristické známky jeho. Předně připravuje osnova řádné pojišťování a ne pouhou výpomoc, za druhé pak stanoví povinnost pojišťovací, nespoléhajíc se pouze na dobrou vůli dělníků. Povinnost pojišťovací platí pro všechny dělníky a zřízence v průmyslu, obchodu a zemědělství. Jsou tedy vyjmuti řemeslníci, maloobchodníci, zemědělci a domácí čeleď, na štěstí však jen prozatím. Pro ně bude totiž utvořen zákon speciální. Předmětně se zákon vztahuje na stáří, invaliditu a smrt. Každý dělník má míti v 65. roce svého věku nárok na rentu starobní, případně dříve na rentu invalidní; umře-li a je-li ženat, nárok na sumu 500 franků ve prospěch manželky a konečně rovněž nárok na 500 franků ve prospěch pozůstalých dětí, které nepřekročily 16. měsíc svého života. Pojišťování jest kombinováno. Pojišťování starobní provádí se bez výhrady, kdežto pojišťování pro případ smrti s výhradou. Podle toho jsou ustanoveny kombinované sazby. Po stránce finanční jest pojišťování založeno na soustavě úhrady kapitálové. Ve zprávě komisse se vypočítává, že finanční zatížení při soustavě přirážkové by obnášelo 86 franků na jednotlivce a rok, kdežto při kapitálové úhradě jen 31 franku. Pojišťovací ústavy jsou pokladnami okresními, na sobě úplně nezávislými. Touto decentralisací má býti ulehčováno zužitkování úhradových jistin. Počítá se, že bude pojištěno asi 7 milionů dělníků a že v prvním roce bylo by pensistu 493.000. Kdyby roční příspěvek obnášel 30—40 franků, musil by stát přispívati 120—129 miliony franků a v okresních pokladnách musilo by býti 12 miliard franků na hotovosti.

V Huddersfieldu konal se *výroční sjezd trade-unií* (odborných spolků dělnických). Sjezd tento přijal také resoluci, která důrazně žádá provedení starobního pojišťování. Náklady byly udány na 10·3 miliony liber šterlinků (247 mil. korun r. č.) ročně. Rozumí se, že starobní zaopatření bylo žádáno jako právo, na které má v určitém věku nárok každý občan anglický a ne jako pouhá podpora chudinská. Jinak byly přijaty resoluce z dřívějších sjezdu, nebo takové, které nemají valné důležitosti. Hlavně dlužno se zmíniti o požadavku osmihodinové doby pracovní. Neobyčejným zjevem bylo, že sjezd dostal se i na pole politické, protestovav proti imperialistické politice Chamberlainově. Zamítnuta byla oslava prvního máje jako svátku dělnického a návrh na zavedení povinných smírčích úřadů. Celkem se sjezd pohyboval v obvyklých kolejích praktické politiky dělnické. Anglický dělník není ani za mák utopistou. —*el.*

*

Požadavky českého zemědělství k nastávající úpravě zahraničních obchodních a celních poměrů říše Rakousko-Uherské. Dobré zdání podané c. k. ministerstvu orby českým odborem země-

dělské rady pro král. České. Sepsal člen výboru a zpravodaj prof. JUDr. František Fiedler.

Obnovení celních a obchodních smluv a spolu též úprava našeho tarifu celního stojí na obzoru. Skutečnost, že vláda naše nemajíc po ruce s dostatek materiálu o poměrech a zájmech našeho obchodu zahraničného při posledních smlouvách obchodních mnohé důležité zájmy hospodářské pustila se zřetele neb alespoň nedosti energicky je hájila, přiměla tentokráte hospodářské vrstvy, aby samy v čas zjednaly vládě materiál pro odůvodnění svých požadavků vůči nastávající úpravě poměrů zahraničného obchodu. Byly to zejména vrstvy obchodní a průmyslové, které vážně věci se ujaly a snažily se celou otázku obchodních smluv prohlásiti za otázku svého zájmu, jemuž ustoupiti mají podřízené zájmy jiných odvětví, zejména zemědělství. Než také vrstvy zemědělské tentokráte nedaly si ujíti příležitosti ku formulování svých požadavků. Jest to zejména český odbor rady zemědělské pro král. České, který věci v čas a s plnou energií se chopil a ve zprávě vládě nedávno předložené shrnul stanovisko českého zemědělství vůči otázkám obnovy smluv a úpravy celního tarifu. Autorem pozoruhodné zprávy této jest člen výboru této korporace pan prof. dr. František Fiedler.

Zpráva sama určena jest více pro účele úřední, leč bohatost materiálu v ní shromážděného, případné znázornění vzájemného poměru a vlivu domácí výroby zemědělské a obchodu zahraničného a zdařilé konkluse těchto úvah zřejmě ukazují, že autor spojiti chtěl se zprávou pro účele úřední i práci vědeckou a dlužno přiznati, že autor oběma účelům vynikajícím způsobem vyhověl. Práce dr. Fiedlera zůstane proto i tehdy, až otázka obchodních smluv dospěje svého rozřešení, cenným příspěvkem pro posouzení agrárních poměrů českých.

Pozoruhodno jest, že autor zájmy zemědělství na zahraničném obchodě vyvozuje přímo z vniterných poměrů a stavu samého domácího zemědělství. Autor nehoruje po umělém vypěstění vývozu, kde v domácí výrobě nejsou dány mu zdravé podmínky aniž po omezení dovozu, kde nelze nadíti se, že domácí výroba nynější činnost dovede řádně nahraditi. Oproti tomu však hledá autor ve spletitých stezkách statistiky výroby a obchodu, kde by nalézti se dalo místo pro zdravé rozšíření vývozu neb kde snad cizí dovoz jeví se zbytečným. A tu přiměřenými návrhy energicky žádá nápravu. Autor jde vesměs až ku detailnímu rozboru podmínek domácí výroby a návrhy jeho vyplývají jako přirozená dedukce z těchto podmínek, lišíce se tak valně od agrárně agitačních návrhů různých korporací, najmě pak od agrární agitace v Německu.

Přecházíme k obsahu zprávy. Dokázav na základě praktických výpočtů provedených na více statcích selských i statcích větších, že nynější ceny obilní sotva stačí, aby mohl hospodář uhraditi vlastní náklady výrobní, vyvozuje autor:

»Při nevýnosnosti hlavních obilin závisí příznivá nebo nepříznivá bilance zemědělství v Čechách na odbytových poměrech několika málo předmětů vý-

roby zemědělské. Rozhodujíť o poměrech zemědělských podstatně jen odbyt a ceny cukrové řepy, ječmene, ovsa a dobytka; v jistém obmezenějším směru pak též odbyt a ceny chmele. Hledíc ku kolísavosti cen těchto předmětů, hledíc dále ku nejistotě jich odbytu, jenž tak snadno může býti ohrožen, nelze nazvati to pro zemědělství v král. Českém stavem příznivým, jestliže výsledky přičinění stavu zemědělského spočívají na základech tak pohyblivých, jaké jsou ceny a odbyt předmětů právě uvedených«

Zemědělství musí se tedy domáhati celní ochrany své produkce. Domáhá-li se však této ochrany, nežádá ochrany trvalé, nýbrž dočasné. Během té doby, pro kterou bude ochrana tato zemědělství zabezpečena, bude třeba rozhodnými opatřeními pracovati k takovému uzdravení a sesílení stavu zemědělského, aby týž v pozdější době takovéto zevní ochrany již nepotřeboval. Cla zemědělská budťtež jen prozatimně zřízeným náspem, pod jehož záštitou vyléčeny budte choré části zemědělství.

Pokud se týče cest a prostředků k trvalému ozdravení stavu zemědělského, dochází autor k těmto návrhům:

O volné dělitelnosti pozemků vyvozuje autor, že by bylo velmi neopatrné, kdyby se děly v Čechách zákonné pokusy za účelem obmezení volného disposičního práva majitelů selských statků, dokud potřeba toho nebude přesnými statistickými údaji zjištěna. Pokud se týče dědického práva pro selské statky, dovozuje, že nejčastěji vznikají dluhy na selských statcích následkem výplaty dědických podílů, avšak po většině právními jednáními mezi živými*) (smlouvy trhové, zápůjčky). Bude tedy třeba hledati vhodné prostředky v těch směrech, aby majitelům statků usnadněno bylo splácení dědických podílů.

Dále odůvodňuje a doporučuje autor úpravu výměnku, opatření vzhledem k nedostatku pracovních sil, scelování pozemků, úpravu toků a provádění meliorací, pojišťování pro případ pohrom, úpravu veřejného bernictví, zejména bernictví samosprávného.

Co do vlastní úpravy poměrů celních a obchodních, autor žádá samostatnou obchodní politiku pro celní území rakousko-uherské a vyslovuje se důsledně proti návrhu na zřízení středoevropské celní unie.

O otázce obnovení smluv s klausulí nejvyšších výhod vyjadřuje se autor takto: Dokud čelnější státové, s nimiž nás víží obchodní styky, nebo s nimiž soupeříme na zahraničních tržištích, přidržovati se budou systému smluv s doložkou nejvyšších výhod, nebylo by radno, by Rakousko týž systém opouštělo. Kdyby však jmenovaní státové přešli k systému dvojitého tarifu, mohl by přechod ten doporučen býti též pro Rakousko.

Zásady, dle kterých by se určovalo stanovisko zemědělství k jednotlivým položkám sazebním, formuluje autor takto:

*) Tím vysvětlují se opačné výsledky statistické, které vykazují poměrně malé zadlužení z důvodů převodu pozůstalosti.

1. Domácí produkce zemědělská, pokud soutěží cizí jest ohrožována, budiž chráněna celními opatřeními; 2. takovým plodinám a výrobkům zemědělským, které těší se odbytu na zahraničních tržištích a přispívají tak k aktivitě obchodní bilance rakouské, musí nejen dosavadní možnost vývozní býti zachována, nýbrž pokud to možno bude, i rozšířena; 3. pokud jde o suroviny, jež poskytuje zemědělství průmyslu, bude spravedlivo žádati za ochranu domácího zemědělství jen ohledně takových surovin, které domácí zemědělství jest schopno dodávati průmyslu v potřebné kvantitě a kvalitě; 4. na vhodném uspořádání a provádění opatření dopravních mají stejný zájem zemědělství i průmysl, i musí výhodnější podmínky dopravy přístupny býti oběma stejným způsobem.

Po té přechází autor k návrhům speciálním a formuluje přání zemědělství českého a návrhy sazební v příčině jednotlivých položek sazebních.

Pokud se týče způsobu a míry celní ochrany, rozlišuje referent dvě skupiny zemědělských výrobků:

1. Skupina prvá zahrnuje ony předměty, pro které vzhledem na soutěž cizí domáhati se sluší ochrany při dovozu do našeho celního území; jsou to zejména: pšenice, žito, mouka, těstoviny, zelenina, některá semena, med, vosk, sádlo, slanina, lůj, maso čerstvé a připravované a sýr.

2. Skupina druhá zahrnuje naše zemědělské výrobky exportní; pro výrobky tyto dlužno v zájmu udržení a rozšíření vývozu zajistiti si přiměřené sazby celní ve státech importních. Předměty takové jsou zejména: ječmen, slad, částečně oves, chmel, ovoce, dobytek všeho druhu, zvěř, drůbež, ryby, mléko, máslo, vejce, líh, dříví a t. d.

V zájmu průmyslu připustiti sluší, aby takové suroviny pro domácí průmysl, jichž zemědělství s dostatek nevyrábí, byly i na dále cla prosty, zejména semena pro výrobu oleje, různé suroviny pro výrobu mýdla a svíček, kůže a p.

Dále žádá autor, by navržená opatření celní též vhodnou politikou dopravní byla podporována.

Bohužel není nám možno stopovati do podrobností všechny návrhy autorovy stran jednotlivých předmětu výroby zemědělské a omezujeme se pouze na vývody v příčině celních opatření pro naši výrobu obilní. Jestiť otázka cel obilních a specielně cel pro t. zv. chleboviny (pšenice a žito), nejdůležitějším bodem z celého plánu agrárně celních opatření. Běžíť tu o vliv cel na vytváření ceny hlavního produktu zemědělského, produktu, jehož vyšší nebo nižší cena značí též vyšší neb nižší výnos hospodaření. Zvýšení cen obilních jest přímo podmínkou další existence našeho zemědělství, neboť s jedné strany zemědělství naše z největší části na produkci jen obilí jest odkázáno, s druhé strany však není pochyby, že výroba obilí za dnešních cen se nevyplácí. Bedlivé šetření o výnosu hospodaření na statcích velkých i malých, které zemědělská rada za příčinou touto podnikla, podala o tom výmluvné doklady.

Otázku, zdali by vzhledem k poměrům výroby a spotřeby obilí v král. Českém a vubec v celním území rakousko-uherském clo obilní mohlo míti vliv na ceny vnitrozemské, zodpovídá referent kladně.

Statistická data zahraničního obvodu rakousko-uherského ukazují, že při žitu a ovse odkázáni jsme v celém mocnářství již na přívoz, takže ochranné clo bude působivým. Při pšenici a mouce klesl vývoz tak povážlivou měrou, že ochrana celní nezustala by bezvýznamnou. Pokud se pak zvláště království Českého dotýče, uvádí referent následující zajímavý výpočet.*) V království Českém vyrobí se chlebovin (pšenice a žita) průměrně ročně 9,313.049 q (průměr 1890—1899), z čehož po srážce potřeby pro setbu zbývá pro konsum as 8 a půl mil. q. Oproti tomu činí potřeba konsumu v Čechách as 13 mil. q., množství to, jakého za posledních 30 let nebylo v Čechách dosaženo. Nedostatek tento nahražovati se musí přívozem. Že by zemědělství domácí nedostatek tento alespoň z hlavní části nemohlo uhraditi, nelze zajisté tvrditi.

Leč nízké ceny obilní nejen že nejsou podnětem k rozšíření výroby obilní, nýbrž naopak působí, že při vzrustu spotřeby výroba chlebovin v Čechách stále klesá, což dokazují i statistická data o klesajícím rozměru plochy pšenicí a žitem oseté. Kdyby podařilo se tedy zlepšiti ceny žita a pšenice pomocí ochranných cel, nelze pochybovati o tom, že bylo by to pobídkou, aby v Čechách obě tyto obiliny hojněji byly pěstovány. Že by pak zlepšení cen obilních bylo nejvydatnějším opatřením ku zmenšení tísně zemědělského stavu v Čechách, to netřeba ani dokládati. Referent neoddává se sice vzhledem k našemu celnímu svazku s Uhry té naději, že by zlepšení cen obilních nastalo takřka mechanicky zvýšením cel, avšak jest přesvědčen, že by přec alespoň ponenáhlým přirozeným postupem ku zvýšení cen a tím i ku zvýšení domácí výroby chlebovin působilo.

Jinak jest tomu při ostatních obilinách, totiž ječmenu a ovsu. Zde neběží tak o ochranu proti cizímu dovozu, neboť hlavně ječmen jest předmětem rostoucího vývozu našeho. Vývoz tento dlužno však co možno chrániti, zejména vůči snahám německých agrárníků, kteří zvýšeným clem německým chtějí omeziti náš vývoz ječmene a sladu do Německa.

Po úvahách těchto dospívá referent k požadavku, by vláda všemožně snažila se udržeti náš dosavadní vývoz obilin a hlavně ječmene (a sladu), zejména aby hájila jej proti každému zvýšení cla do Německa.

Pokud se týče vlastní celní položky naší, žádá autor pro pšenici a žito, aby celní sazba nebyla stanovena pod 6 korun a aby zvláštní výhody (pro Srbsko) byly zrušeny. V příčině ječmene, sladu a ovsa žádá, aby naše celní sazby nebyly nižší než u sousedních států, zejména v Německu.

Podobně i v jiných oborech provádí referent v návrzích svých zásadu: ochranu domácí produkce a udržení i rozšíření vývozu.

Návrhy vesměs vyznačující se věcností a střízlivostí. Referát opírá návrhy své o bohatý materiál statistický, o výsledky konaných šetření a úřad s interesenty. Referent sebral tu nejen bohatý materiál

*) Uvádíme jen konečné cifry tohoto výpočtu.

pro vládu ku praktickému řešení otázky obchodních smluv a celního tarifu, nýbrž podal — jak již řečeno, i vědeckou kritiku časových otázek celně agrárních, kteráž přináší hojně světla ku správnému posouzení otázek těchto ve veřejnosti.

Přiznáváme se, že nehledíme na věc optimisticky a že zejména od agrárně příznivého směru vlády německé obáváme se mnohé škody pro náš vývoz do Německa, na jehož udržení a sesílení referent váhu klade. Než referent vykonal svoji povinnost i v tomto směru, oceniv zájmy našeho vývozu a naše vláda — nebude-li jí možno uhájiti požadavků zdejšího zemědělství vůči německým snahám agrárním — nalezne alespoň v jiných četných návrzích referentových hojné pokyny ku sesílení domácího zemědělství. Německo a podobně i jiné státy budou se všemožně snažiti, aby zemědělství svému v souvislosti s řešením otázky smluv obchodních zjednaly vydatnou ochranu celní a případně i ochranu zájmů vývozních. Bylo by proto tím trapnějším pro zemědělství naše, kdyby obnova obchodních smluv a úprava celního tarifu stala se skutkem, aniž by přinesla zemědělství našemu kýženého prospěchu.

— *dr. Vý.* —

*

Finanční obzor. Úpadek průmyslové konjunktury. Tu l'as voulu, George Daudin, tu l'as voulu! —

Vidíme úpadky kursů německých i rakouských a patříme, jak záznamy papírů nejlepších se hrnou dolů. To již není bursovní epizoda, kterou zahájí a končí skupina finančních faiseurů! V těch událostech, které se před námi odehrávají a jichž poplašné křiky děsí přítomnost, třeba spatřovati víc. My čteme v kursech dementi slavných zpráv o trvání a budoucnosti průmyslové konjunktury. Zejména z hutí westfálských a slezských bylo dusledně popíráno, že zakázky chabnou, — a nyní bursovní bulletin o derutě báňských hodnot německých to dotvrzuje. S úpadkem průmyslové konjunktury, — nechť nyní řekneme, dosavade ještě jenom zdánlivým, — jdou ve psí úspěchy také konjunktury bursovní. Milliardy zisku minulých let se staly milliardami ztráty. Vlna evoluce kursové se vyrovnává, krise jest ale v tom, že vystupovala vzhůru na straně silných, — bohaté činíc ještě více bohatými, — a na straně druhé sestupuje, totiž na straně těch, kdo příliš byvše duvěřivi i žádostivi, za nejvyšších kursů zboží přijali. To byl vrchol situace, když papíry ze silných rukou přecházely v majetek rukou slabých. A vidíme-li nyní oběti oněch činitelu menších, a poukazujeme-li ku jich tragické vině, kterou byla jejich duvěřivost, můžeme užíti citovaných slov: tys tomu chtěl — George Daudine, tys tomu chtěl — — —

Leč bylo by velkou chybou, ten obrat kursů, tající se mezi velkým rozpjetím nyní a kdysi záznamu akcií průmyslových i bankovních a také hodnot k uložení kapitálu, v jeho dusledcích omezovati pouze na mezinárodní území trhu na cenné papíry. Ze vnitřku lesa vychází poplašné volání a zní po hospodářském lese celém. Majitelé cenných papírů byli kursovými ztrátami ochuzeni, široké

obecenstvo bylo obrovskými reakcemi kursu poděšeno, a čeho jsme se dožili — — — Tam, kde na střediskách obchodu cennými papíry, jakými bursy byly — kdysi, obchod měl dospívati vždy té pravidelnosti, že kupce uváděl ve styk s prodavateli, nyní cenné papíry se staly žhavými uhly, jichž kde kdo se bojí dotknouti. Není kupu pro akcie, není kupu pro papíry k uložení kapitálu. Na trzích zbyla toliko jedna strana, a tato jednostrannost jest jim osudnou. Zboží, po němž se nikdo neptá, pozbývá ceny.

Toť dusledek pouze nejbližší. Hledíme-li dál do jitra příští doby, vidíme lány ležící úhorem. Odumírá podnikavost sotva vzbuzená. Investice průmyslu nenacházejí přízně. Kapitalista zažil měnivé štěstí bursovní a proti novým projektům gladstonovským se zbrojí: ruce pryč! Jestliže velké myšlenky byly uskutečněny na základě hesla associace, heslo toto bylo nyní diskreditováno. Finanční pessimismus zachvátil obecenstvo, a rozpoznáváme-li, že jest to po krachu v letech 1895 recidiva, cítíme obavu tím silnější a ve příčině nás tím více oprávněnou, že v našem mikrokosmu finančním, jestliže jsme hřešili, hřešili jsme jen na účet cizí, a že z ciziny si k nám přinášíme nyní rozladěnost, zklamání, vystřízlivění, na zkázu věcí domácích.

Dobojováno, ukončen jest prý již tedy slavný několikaletý zápas průmyslu. V popředí oné úsilné tvořící činnosti šly Německo, Spojené Státy Severoamerické a Anglie. Odlesk jich západu se u nás považuje za červánky východu. Situaci německou nejlépe illustruje skutečnost, že hutě, aby získaly zákazek dalších, na závěrech již hotových, obchodníkům slevily srážku téměř patnáctiprocentní. V tomto příznaku, jímž se dokazuje obrat konjunktury, shledáváme, že jen pessimisté byli tentokráte správnými posuzovateli a přece k oné reakci konjunktury dojíti muselo, protože ceny dospěly výše, již se zalekla spotřeba a již byly ohroženy jiné odbory průmyslu dále zpracující. Vždyť již zdražení uhlí bylo těžkou ujmou průmyslu železářského.

Krisi viděli jsme vznikati již tenkráte, když, jak se zdálo, rozvoj doby ustavičně ještě postupoval vyvinující se křivkou ku nejvyššímu bodu a ještě mnohem dříve, nežli situace se stala posledními úpadky jasnou, zde na tomto místě ji signalisujíce jsme tušili nesnáze doby příští. Et voilà justement comme on écrit l'histoire — tak předem možno napsati historii příštích panik bursovních, obtíží na trhu peněžním, odumírající konstellace ve světě průmyslovém Obrat v Německu nám svojí analogií vždycky nejbližší se vysvětluje nemnohými charakteristickými rysy. Od let devadesátých domohl se i německý průmysl netušeného rozvoje. V oboru elektrotechniky a lučby byl docela na místě předním. Jako průmysl metallurgický a tkaninový se vyvíjely chvatem. Ve všech oborech se šlo v před, jen unavená půda zemědělství zůstávala ztrnulou. Neobvyklý onen pokrok měl obvyklé důsledky: zbavuje i zkušené rozmyslu, byl přeceňován! V té horečce bylo Německo považováno za hospodářsky silnější nežli skutečně bylo. Zvrácená logika dovozovala, že Německo, které ve třech válkách se prokázalo nepřemožitelným, stalo se nepřemožitelným také hospodářsky, že na bojišti pokořivši Francii, přemůže také Anglii na

zápasišti průmyslu. Vedle národnostního rozbujel také hospodářský chouvinismus v celém národu.

Nyní setkáváme se s jeho důsledky. Jeví se konce přílišné sebedůvěry a sebeklamu. Velký úvěr byl považován za velikou hotovost. Jeden průmyslový podnik vznikal za druhým, závody již pracující jeden za druhým byly rozšiřovány. Věcí nejvíce osudnou bylo ale to, že vše bylo oceňováno cenou vyšší nežli po pravdě náleželo. Poněvadž v některých městech, některých střediscích hospodářského života stoupla cena pozemku, byli všude jati klamem, že ji lze hnáti do výše všude. Při tom se v průmyslu stále vyrábělo, jako by potřeba se byla stala bezednou, byla hájena politika ochranářská bez úvahy, že uzavrou-li se na jedné straně dvéře, budou uzamknuty také na straně druhé, se vzrůstem spekulace stoupaly výdeje států a svazů samosprávných. Idea míru nevyžadovala již armády jedné z nejmohutnějších na světě, nýbrž také loďstva, které by se vyrovnalo francouzskému, ne-li anglickému. Skvělá průmyslová konjunktura učinila celý stát marnotratníkem.

A nyní jsme se dožili konců. Banky německé jsou k udušení plny hodnot vysoko oceněných a stojí před příští dobou bez životní podmínky, totiž hybnosti. V dobrých časech špatně hospodařily úvěry a nyní se nemohou vydrati z městských půjček, z akcií a dlužních úpisů, které přijaly od prumyslových společností. Německá vláda dobře uvážila svůj čin, vydávajíc se se svými osmdesáti milliony pokladničních poukázek na trh americký. Německé velké banky s vlastním jměním $1^1/_2$ milliardy marek nebyly s to, aby přijaly onu bagatellu. Balvanem nesmírně tísnivým jsou jim pak ještě obchody cizozemské.

Textilní průmysl již dávno se vzdal klamu, že v dosavadních rozměrech bude moci pracovati dál. Cena surovin vystoupila na bod příliš vysoký a to se vzrůstem mzdy a ceny uhlí stěžuje soutěž. Čínský trh pak uzavřen. Východ proti výrobkum upjatý, pro celná odvětví průmyslu není odbytu již ani na domácí půdě.

Tato neutěšená situace se zrcadlí v setrvačném pohybu kursů i na burse berlínské i vídeňské, při čemž strana à la baisse využívající situace pro sebe, jest setrvačníkem. Věci ty vzbuzují všeobecnou pozornost. V »Zukunft« Maxmilian Harden dospívá ku závěru, že klesnou-li průmyslové hodnoty ještě o 20 procent, pul Berlína jest pod troskami. Tou polovinou Berlína jsou míněny berlínské banky. Otřesy krise zachvívají městem nad Sprevou.

Odlesk německého západu se u nás stále ještě považuje za červánky příštího u nás rozvoje. A přece též u nás názor ten je diskreditován úpadkem papíru domácích a netečností obecenstva ku věcem prumyslovým. Jsou u nás oprávněny obavy před úpadkem jako v oblasti německé? My přece nevystoupili tak vysoko, abychom se báli pádu. Avšak jestliže přílišná činnost a klamající sebedůvěra byly dramatickou vinou prumyslové konjunktury německé, my protože jsme se nedopracovali zlatého středu — juste milieu — trpíme vlastností těch přílišným nedostatkem. Latet anguis in herba. Ne-

mecko zasycené výrobky bude nám vyvážeti své zboží a vypovídati naše lidi. Německa smírnou obětí bylo Rakousko již často.

Stanislav Netuka.

*

Władysław St. Reymont. Biografická črta Dra Bořivoje Prusíka. Mezi mladými, soudobými belletristy polskými výlučné a přední postavení zaujímá vysoce nadaný romanopisec Władysław St. Reymont. Je tomu teprve sedm let, co jméno jeho poprvé se objevilo na kolbišti literárním a po těch sedmi letech upíná se k jeho jménu všeobecná naděje veřejnosti polské a každé jeho nové dílo jest hotovou událostí, jež zvíří nejen kruhy čistě literární, ale i široké vrstvy čtenářské.

Mládí spisovatele zavinilo, že pisatel těchto řádků nemohl se dopíditi biografických dat o něm. Nezbylo než obrátiti se k němu přímo a tu došla odpověď, již nejlépe podati v doslovném znění:

»Narodil jsem se 6. května 1868 ve vsi hluboko v lesích zapadlé a daleké od veškerého ruchu civilisace. Ve školách mnoho jsem začínal, ale neskončil jsem nic. Co dnes umím, za to děkuji jen samouctví; cestoval jsem velmi mnoho a od. r. 1896. bydlím stále v Paříži a navštěvuji svou vlast jen jednou do roka na několik měsíců. Co více napsati o sobě? Ach! karieru literární začal jsem roku 1893. v časopise varšavském »Głos«. Za těch sedm let vydal jsem (nepočítaje drobné věci, po časopisech roztroušené): 1. Pielgrzymka do Jasnej Góry. 2. Komedyantka. Povídka. 3. Fermenty. 4. Spotkania. Tom nowell. 5. Lili. Nowella. 6. Sprawedliwie. Skizza. 7. Ziemia obiecana. Román. A za nedlouho vydám v Tygodniku illustrowannym novou svou povídku »Chłopi«. A to je všechno. Dodám jen ještě, že nezměrně lituju, že neumím česky, ale chci to co nejdřív napraviti a naučím se česky. Přiznámť se Vám, že jsem se zamiloval do Vašeho jazyka, jak milejsem přečetl výbor spisů Zeyerových, jejž do polštiny přeložil p. Miriam, velký znalec a ctitel Vaší literatury . . .«

Tolik Reymont sám. Nemám, co bych doložil — úspěch naší literatury dojista potěší každého Čecha — chci jen krátce zmíniti se o díle Reymontově.*)

Až doposud byly to tři sféry, jež nejhojněji docházely líčení v polské literatuře: velkoměstská, šlechtická a lidová. Nedávno teprve začato blíže přihlížeti k židum a měšťanstvu. Dělníku až doposud skoro si nevšímáno. Teprv teď, v poslední době, odkryt nový terrain: venkov. Ale jiný venkov, než byl onen před léty: města, městečka, židi, statkáři aj., zkrátka ne ten venkov, jak ho líčí Sewer, Orzeszkowa, Prus a taky trochu Sienkiewicz, ale venkov, jaký učinila síť železniční a ruch průmyslový, venkov tovární. A jakmile vynikl tento nový

*) Doporučuji studie A. Potockého o Reymontovi: wrażenia literackie (biblioteka Warszawska 1899. IV.) a »Najmlodsi powieściopisarze polscy (Tygodnik illustrowanny 1899.), jichž tuto užito. Právě v poslední době stal se Reymont obětí srážky vlaků pod Varšavou, byl těžce raněn, opět se však zotavil v Italii.

venkov, už tu byl pionér, jenž vnikal v nejhlubší jeho taje a tímto smělým, bystrozrakým pionérem, jemuž neušla ani łódzská Cosmopolis, ani częstochowští poutníci, ani piotrkowská potulná Thalie, byl právě mladý Reymont.

Reymont jest ve svém pozorování realistou nejčistšího zrna. Nemá té sympatie pro předmět, jakou zaujat je ve svých pozorováních na př. Bolesław Prus, on pozoruje trefně, ale chladně. Jest jako exekutor, jehož odhadujícím očím neujde nic, ale jenž odhaduje chladně, bez nemístné citlivosti. A právě v době dekadentní rozplizlosti citové třeba akcentovati tuto stránku talentu Reymontova. Vliv Zolův jeví se zřejmě a můžeme polské literatuře jen záviděti, že vyrostl jí talent tak silný, tak neochvějný a s pravou zolovskou suggescí uchvacující čtenáře v proud svých pozorování v celý ten svět zkřižovaných zájmů, svět leckdy až dosud čtenáři docela neznámý. Nejlépe vyniká mohutnost Reymontova talentu v posledním jeho románu, »Ziemia obiecana« (Zaslíbená země), z něhož doleji uvádíme v překladě malou ukázku.

Je to Lódź, toto sídlo novodobého průmyslu v království polském, svět německých a po většině židovských továrníků, od malých, počínajících bez peněz a troufajících si vydělati jmění, až k několikanásobným milionářům. Je to svět nám docela neznámý, který tu Reymont odhaluje před námi; jsou to salony, do jichž ovzduší bychom nikdy nebyli vnikli bez pomoci jeho a bylo by to škoda, neb co tu zrovna porážejících názorů, co zkřižovaných zájmů, co konfliktů víry, národnosti, raçy! Hrdinou románu je Polák, syn nebohatého szlachcyce, jenž přišel do Łodzi, aby tu ve spolku s dvěma přáteli židy nabyl jmění a tento člověk »razí si cestu k milionům s bezohledností vlčího hladu.« A kolem něho co tu se skupuje postav překvapujících svým názorem životním, svou praktickou filosofií! A celým tím łódzským světem provádí nás Reymont s dramatičností jenom jemu vlastní! Román jeho »Zaslíbená země« zaslouží si úplného překladu, dokud však toho nemáme, služiž tuto alespoň jen malá ukázka, z níž snad přece aspoň jedna jiskra vzácného, mladého, a do široka vysoka vzlétnuvšího talentu Reymontova zasrší!

*

Zaslíbená země. (Ziemia obiecana). Napsal Władysław Reymont. Ukázku z románu toho přeložil Dr. Bořivoj Prusík.

Heřman Bucholc, majitel továrny, když prohlédl barvírnu, vlekl se dále.

Procházel pavillony, vyjížděl nahoru výtahy, scházel po schodech, táhl se dlouhými chodbami, díval se na stroje, prohlížel zboží, chvílemi vrhal posupný pohled na lidi, chvílemi řekl nějaké krátké slovo, které jako blesk letělo po celé továrně, odpočíval na haldách zboží, chvílemi i na prahu. Mizel, aby za chvíli zas se objevil na jiné straně továrny, v skladišti uhlí, mezi vagony. Byl všude, a chodil jako podzimní noc ponurý a zamlklý; kde jen se zjevil, kde přecházel, tam mlkly rozmluvy, tváře se sklánějí, oči přestávaly vidět, postavy se chýlily a krčily, jako by chtěly ujíti jeho pohledu.

Potkával se několikrát s Borowieckim, jenž běhal v jednom kuse po oddělení. Dívali se na sebe přátelsky.

Heřman Bucholc měl rád svého ředitele tiskárny, ba víc, on ho cenil na celých 10.000 rublů, které mu ročně platil.

— To je můj nejlepší stroj v celém oddělení — myslil si, dívaje se na něho.

Sám už nedělal nic, zeť vedl celou továrnu, ale ze zvyku celého svého života přicházel do továrny každé ráno zároveň s dělníky.

V továrně snídával a sedával do večera a po obědě, když nejel do města, ploužíval se po komptoirech, skladištích a zásobárnách bavlny. Nemohl žíti vzdálen toho silného království, které stvořil vlastní prací celého života a mocí svého genia prumyslného, musil cítiti pod nohama ty rozpukané chvějící se zdi, bylo mu blaze teprve tehdy, kdy podíval se sítí transmiss, roztaženou po celé továrně, když byl uprostřed ostrých vuní barev, škrobu, surového materiálu, a mazů rozhřátých v tom strašném úpale. . . .

Borowiecki vpadal do tiskárny, aby prohlížel činnost nově postavených strojů, porovnával vzorky nově potištěných látek se staršími, dával rozkazy, nejednou na jeho pokyn zaražen vířící kolos, prohlížel detaily a zase šel dál, neb ten mocný rhytmus továrny, ta sta strojů, tisíce lidí sledujících jejich činnost se svrchovanou, řekl bych pobožnou, pozorností, ty hory zboží, rozvážené na vozících z prádelny do barvírny. z barvírny do sušárny, odtamtud do přípravny a ještě na deset různých míst, to vše ho popohánělo ku předu.

. . . Tak proběhl do sálu, kde nacpáno bylo až ke stropu bílého materialu, jenž šel na stroje mezi dva nože. A ty z obou stran utínaly s matematickou přesností bavlněná vlákna povstalá při tkaní. Několik žen pracovalo v téhle bílé, chladné a docela tiché místnosti, naplněné nepozorovatelným oblakem prachu bavlněného povstalého z onoho stříhání materiálu a obklopujícího bílým povlakem lidí i stroje, a třesoucího se na trans missích, jež točily kolem a mizely ve stropě.

Borowiecki rozhlédl se jen po sále a přikročil k výtahu, aby sjel dolů, když rozlehl se krátký, příšerný výkřik lidský.

Jedno z kol, přivádějících v ruch stroje, zachytilo neopatrně se přibližívšího dělníka za kabát, vtáhlo ho v svůj pohyb, udeřilo jím o stroj, obrátilo ho, zhnětlo, polámalo o stroj, zhmoždilo a vyhodilo neforemnou hmotu, nepřestávajíc ani na okamžik dále jíti . . .

Krev vystřikla až ke stropu a červeným proudem polila stroj, část zboží i nejblíže stojící dělnice.

Rozlehl se strašný křik, neboť dělník byl docela zhněten, ležel jako hromada masa krvavou skvrnou na bílém podkladě surového perkalu.

Bylo slyšeti tichý pláč žen a několik starších docela pokleklo u mrtvoly a začalo nahlas odříkávati modlitbu za umírající, dělníci sundali čepice, někteří nábožně se žehnali a všichni skupili se

kolem zabitého. V očích nebylo viděti lítosti, jen blýskala z nich jakás divoká, hrubá apathie.

Síň ztichla a tichem tím nesl se pláč žen a šum i rachot ze sousedních sálů, kde pracovalo se dál bez přestávky. Jak se objevil tovární lékař, vyšel Borowiecki ven. Přiletěl i hlavní dozorce a vida, že se v síni nedělá a že lidi jen stojí kolem zabitého, křičel už ode dveří: »ke strojům!«

A všichni jako ptáci rozplašení jestřábem rozletěli se a za nedlouho už zas šla práce dál, jen ten jeden zkrvavený stroj stál, ale hned počali ho čistiti.

— Verflucht, tolik látky se zkazilo! — klel dozorce, dívaje se na zkrvavené plátno a začal nadávati dělníkům, že jsou neopatrní a hrozil jim, že se zasadí, aby se jim na mzdě srazila cena zkažené látky.

Borowiecki již neslyšel toho, neboť výtah snesl ho bleskem dolů a vyhodil ho v barvírně. Neměla ta scena na něho žádný zvláštní dojem, přivykl již tomu. . .

Zašel do pisárny.

— Co nového, pane Schwarzi?, ptal se hlavního účetního, jenž poníženě stál před ním nacpávaje si dýmku tabákem.

— Rosenberg praskl.

— Docela?

— Neví se ještě. Ale já myslím, že šikovně, ten přece neudělá obyčejný bankrot.

— Firma tratí?

— To záleží na tom, mnoho-li bude platit za sto.

— Bucholc ví o tom?

— Neví, ale až se to dozví, zabolí ho kuří oka. Ten je citlivý ke ztrátám.

— Může ho ranit mrtvice — zašeptal někdo z nachýlených nad prací úředníků.

— To by byla škoda!

— Veliká! Chraň nás Bože!

— Ať žije sto let, ať má sto paláců, sto milionů, sto továren.

— Ať ho vezme sto ďáblů! — zasyčel kdosi.

Schwarz díval se hrozivě na praktikanty a hned na to zas na Borowieckého, jako by se chtěl ospravedlňovati, že on za to nemůže, ale Borowiecki znuděně hleděl oknem.

V pisárně panovala atmosfera rdousící nudy. . .

Do dveří vešla žena, strkajíc před sebou čtvero dětí.

— Pochválen buď Pán Ježíš Kristus — pozdravila tiše, rozhlédla se po všech a pak schýlila se pokorně k nohám Borowieckého, neboť stál nejblíž a měl nejokázalejší zevnějšek.

— Milos'pane, já tady přicházím s prosbou, že to mýmu muži v stroji hlavu utrhlo a že sem teď ubohá sirota s dětma a jsme chudý. . . To 'sem přišla prosit vo spravedlnost, aby mi milos'pán dal náhradu, za to jako, že to mýmu muži hlavu utrhlo. . . Milos'pane. . . — a zas schýlila se mu k nohám, vybuchnuvši v pláč.

— Táhnětě, alou, tady nám s tím nelezte! — vykřikl na ni Schwarz.

Nechte ji! — okřikl ho Borowiecki německy.

— Ale když ona, pane řediteli už půl roku se nám sem courá a nemůžeme se jí zbavit.

— Tak proč nevyřídíte její žádosť?

— Pan ředitel se ptá? Ten chlap schválně vstrčil hlavu do kola; nechtělo se mu dělat a chtěl okrást továrnu. A my teď máme platit na jeho babu a jeho pancharty!

— I ty prašivče jeden, moje děti parchanti? — vykřikla žena, vášnivě přiskočivši k Schwarzovi, až ten ustrašeně couvl za stůl.

— Ticho ženo! — okřikl ji Borowiecki — upokojte se. Promluvím dnes sám s majitelem, přijďte za týden a dostanete své peníze.

— Aby ti Pán Ježíš i ta Częstochovská dala štěstí, zdraví, peněz houf a česť, ty muj milos'pane zlatej — volala, padnuvši mu k nohám a líbajíc mu ruce.

Vytrhl se jí, ale v průjezdě na ni počkal a když šla ven, ptal se jí:

— Odkud jste?

— Tento pane. . . z pod Skierniewic.

— Dávno jste v Łodzi?

— Inu už to budou dva roky, co 'sme se sem přistěhovali k našemu neštěstí.

— Kde pracujete?

— A co pa' mě někde přijmou ty pohani, ty zatracený kacíři, a potom jak pa' já můžu nechat doma ty svý sirotky?

— A z čeho tedy žijete?

— No, máme bídu, milos'pane, máme bídu. Bydlím u tkalců a celý tři ruble musím platit měsíčně za byt. Dokaď byl můj nebožtík živ, to třeba že nebylo pečení, přec jenom'sme žili, ale teďka, to leda že tu tam někde podělkuju, někomu hadry vyperu, ale je to bída, milos'pane, bída. . .

— Proč tedy jste sem šli, nemohli jste klidně sedět na vsi?

— Proč? — vykřikla bolestně — Co pa' já vím? Šli sem všichni, no tak 'sme taky my šli. . . Na jaro šel Adam, nechal ženu doma a šel. Po žních přišel tak vystrojenej jako nějakej pán, že ho nikdo nemoh' ani poznat. Měl hodinky a tolik peněz, že by je na vsi ani za tři roky nevydělal. A tak za ním šel Jankův syn a Řehoře pod lesem a potom už kde kdo letěl do tý proklatý Łodzi. Inu každýmu se chtělo mít hodinky a chodit si jako páni. Já 'sem mýho zdržovala, co 'sem mohla, ale zbil mě jako dobytek a šel si sám a potom si pro mě přijel, Ježíši Kriste — zaúpěla náhle a tak bolestně, že děti ze strachu daly se taky do pláče.

— Tu máte a přijďte za týden pro peníze — řekl Borowiecki, dal ženě pět rublů a rychle zmizel, aby ušel díkům.

— Neměl rád rozcitlivělosť a nechtěl, aby usínající v něm už city znovu byly probuzeny. Podíval se oknem a viděl jednoho z mladších

úředníků státi u domku vrátného a mluviti s toutéž ženou. Ona mu za něco vroucně děkovala a schovávala si nějaký papír za život.

— Pane Horne! — vykřikl, vyhlédnuv oknem. — Co to máte s tou ženskou?

— Horn váhal chvilku, ruměnec pokryl jeho dívčí tvář a v modrých očích zajiskřil plamínek.

— Řekl jsem jí, aby šla k advokátovi, a ten že jí vymůže na továrně zaplacení odškodného.

— A co se o to staráte?

— Proto, že se mě dotýká každá nouze a každá nespravedlnosť.

— Můj milý pane, proto jsme vás nepřijali do závodu, abyste tady dokazoval svou filanthropii, ale abyste pracoval. A nic, než pracoval.

— Nejsem stroj, pane řediteli, jsem člověk.

— Doma. Ale v továrně jste strojem, tady nepotřebujeme od vás zkoušky z humanity. Za to vás továrna neplatí!

— Nemusí mě platit.

— Vy tedy chcete odejít? — ptal se Borowiecki udiven.

— Ano a to brzo. Protože už to nemohu déle vydržeti v tom podlém chámstvu łódzském. Protože z celé duše nenávidím ty Bucholce, Rosensteiny, Goldbergy a celou tu šerednou, továrnickou bandu — vybuchl Horn.

— Hahaha! Hrál byste znamenitě komedii!

— Pane řediteli — ozval se Horn se slzami v očích.

— Co?

Leč Horn už sklopil hlavu a odešel.

— Je to rozfňukaný tulipán — pomyslil si Borowiecki a šel do sušárny. — Hloupý kluk! — hučel po cestě.

Ale stála mu na očích pořád ta smutná, mladá tvář, hledící na něho s jakýmsi žalem. Cítil jakousi nejasnou nespokojenosť.

— Byl jsem taky takovým — letěl v myšlenkách do daleké, daleké minulosti. — Ale přešlo to, přešlo! — dodával hned s jakýmsi pocitem prázdnoty, jako by mu bylo líto těch nenavratitelných illusí, toho šlechetného nadšení, které v něm zardousil život. Dnes už byl jenom ředitelem tiskárny Heřmana Bucholce, chemikem, člověkem rozumným, chladným, chtivým jenom jediného: státi se samostatným a domoci se millionů jako každý pravý Łodzermensch . . .

V těchto myšlenkách šel sálem, když mu jeden z dělníků zastoupil cestu.

— Co je? — zeptal se úsečně, nezastavuje se.

— A tady náš dozorce pan Pufke povídal, že nás vod prvního bude vo patnáct míň pracovat.

— Ano. Postaví se nové stroje a ty nepotřebují tolik lidí k obsluze, jako staré.

Dělník žmolil v ruce čapku, neodvažuje se mluvit, ale když mu za hromadami látek svítící se oči soudruhu dodaly odvahy, šel za ředitelem a ptal se: — A co my jako budem' dělat?

— Najdete si práci jinde. Zůstanou jen nejstarší dělníci.

— A dyť my už taky pracujem tři leta!

— Nemohu vám pomoci, když vás stroj nepotřebuje. Ostatně, možná, že do prvního se co najde. Možná, že vás zaměstnáme jinde — odpovídal bezstarostně vsedaje do výtahu, jenž s ním zmizel v podlaze. —

Dělníci dívali se na sebe mlčky, neklid svítil jim v očích, a strach před ránem bez práce, strach před bídou.

— Zatracený mašiny! Psi, psiakrew — zaklel dělník a kopl ze vší nenávisti do boku jednomu ze strojů.

— Látka se ti vleče po zemi! vykřikl na něho dozorce.

Dělník chvatně dal čapku na hlavu, shýbl se a s klidem automatu odbíral červený barchan ze stroje.

*

Maxim Gorkij.*) V soudobé literatuře ruské mezi mladšími literáty přední místo vedle Čechova zaujal takřka rázem Gorkij.**) Bylo to na podzim r. 1892, když v Tiflise do redakce časopisu »Kavkaz« dostavil se mladík v oděvu dělnickém a nabídl redaktoru rukopis povídky pod názvem: »Makar Čudra«. Rukopis byl psán velmi čitelně a redaktor hned u přítomnosti autorově povídku přečetl. Zalíbila se mu a sice hlavně novým prostředím, do něhož čtenáře autor uvedl, světem to bosých otrhanců, i slíbil redaktor povídku brzo vytisknouti. A slovu svému dostál. Povídka vyšla a byť i nevzbudila bouři, přece jen byla zpozorována a čtena horlivěji hlavně tehdy, když se ukázalo, že autorem jejím je prostý železniční dělník. Za první povídkou následovala celá řada dalších, jež vesměs uváděly čtenáře v málo známé dosud brlohy velkoměstské bídy a nahoty, do středu vyvržených, pracujících v potu tváři o kousek tvrdého chleba. Všechny ty povídky zajímaly čtenáře, ale Gorkij byl by jimi zůstal stále jen venkovským spisovatelem, o němž širší kruhy literární, čtoucí většinou jen listy moskevské a petrohradské, nebyly by ani zvěděly. Ale náhoda svedla Gorkého se spisovatelem V. G. Korolenkem a tento uvedl nadaného dělníka v širší známost, dav vytisknouti jeho povídu »Čelkaš« v revui »Russkoje Bogatstvo«. Tato povídka byla pro další spisovatelskou dráhu rozhodující: jí rázem vybojoval si Gorkij všeobecné sympatie, hlavně mezi mládeží, jež vždy miluje »nové slovo« v literatuře. Bylo to stále ještě prostředí otrhanců, o něž před Gorkim skoro žádný z ruských spisovatelů ani nezavadil, a byl to mistrovský způsob***), jakým Gorkij toto prostředí líčil, co tak uchvátilo ruské čtenáře. Bylo zřejmo, že sám v něm se nacházel, ne jako chladný pozorovatel, ale jako osoba zúčastněná. A bylo tomu tak: narodiltě se Pěškov 14. března r. 1868, co syn čalounického pomocníka v Nižním Novgorodě. Když mu bylo 5 let, umřel mu otec, brzo na to i matka, načež vzal ho k sobě děd jeho, barvíř Kaširin, jenž naučil ho podle bible číst a psát a dal ho na učení.

*) Pravým jménem Alexěj Pěškov

**) Srv. studii V. Rusakova v Izvěstijích po litěratuře, naukam a bibliografii, III. 7. (1900).

***) V té příčině viz nadšený referát Vl. Bocjanovského v Slov. Přehl. II. 6.

Ale za rok Alexěj utekl a dal se do učení k malíři pokojů, pak k malíři ikon, na to se dal na parník za kuchtíka. Pobyt na lodi nebyl pro něho bez užitku, ježto kuchař nabádal kuchtíky, aby v prázdných chvílích četli a sám jim půjčoval: Gogola, Eckarthausena, Gléba Uspenského, Dumase syna a j. Zvláštní tento kuchař — Smuryj jménem — byl toho příčinou, že Pěškova, jenž až dosud velmi nerad čítal*), uchvátila čtenářská horečka a touha po učení. V domnění, že vyučování se udílí zadarmo, odebral se 15 letý Pěškov do Kazaně. Když se však v tomto ohledu zklamal, pracoval pak v různých oborech těžké práce, ale vedlo se mu tak špatně, že r. 1888. pokusil se o samovraždu z revolveru. Postřelil se však jen a uzdraviv se, začal obchodovati jablky. Neklidný duch jeho brzo zahnal ho do Carycyna, kde se stal železničním hlídačem. Pak prodával pivo, stal se advokátním písařem, pak zas to a ono zkoušel, až pomocí Korolenka stal se spisovatelem.

Gorkij dlouhý čas psal jen kratší povídky, později i delší práce »Foma Gordějev«, a »Mužiki«. Gorkij první v ruské literatuře uvedl na oči typ svobodného, potulného otrhance »bosjaka« a oslavuje ho. Tato novinka typův a svérázný »tulácký« sloh jsou hlavní příčinou bouřlivého úspěchu Gorkého. A talent jeho není věru tuctový, jak snad čtenáři naši budou se moci přesvědčiti z ukázky, již v překladu jim podáváme. *Dr. Bořivoj Prusík.*

Jednou na podzim . . . Napsal Maxim Gorkij**). Přeložil Dr. Bořivoj Prusík.

. . . Jednou na podzim přišel jsem do velice nemilého a nepohodlného postavení: ve městě, kam jsem právě přijel a kde jsem neměl ani jednoho známého — octl jsem se bez krejcaru v kapse a bez bytu.

Prodav první dni všechno to ze svého obleku, bez čeho bylo možno se obejíti, odešel jsem z města na místo, zvané »Ústí«, kde byl přístav parníků a kde v čas plavby kypěl živý ruch pracovní a teď bylo pusto a ticho, neboť bylo už ke konci října.

Vláčeje nohy po mokrém písku a upřeně dívaje se do něho s touhou, najíti v něm jakékoliv zbytky jedlých předmětu, toulal jsem se sám mezi pustými budovami a tržními boudami a myslil jsem na to, jak je dobře býti syt . . .

V určitém stavu kultury možno hlad duševní ukonejšiti spíše, než hlad těla. Touláte se po ulicích, vás obklíčují budovy ne zlé dle zevnějšku a (možná určitě říci) ne zle zařízené i uvnitř — to může ve vás vzbuditi krásné myšlenky o architektuře, o hygieně a ještě o mnohém jiném, moudrém a vysokém . . . potkávají vás dobře a teple oblečení lidé, jsou vlídní, straní se vás, nechtíce delikátně ani pozorovati smutné faktum, že existujete. Buh ví, duše hladového člo-

*) O této své vlastnosti praví sám: Nemohl jsem vystáti žádný potištěný papír ani průvodní pas nevyjímaje.

**) Ze sbírky: Razskazy, St. Petěrburg 1900., vyňata tato ukázka.

věka dá se nasytiti lépe a zdravěji, než duše sytého. To jest these, z které dal by se vyvoditi velice vtipný závěr na prospěch sytých! . . .

Nastával večer, spustil se déšť a od severu dul chvílemi vítr. Svištěl v prázdných boudách a krámcích, tloukl do oken hostinců, jež zatlučena byla přes zimu prkny a vlny řeky pěnily se pod jeho údery, s šumem pleskaly na písek břehu, vysoko vymetujíce své bílé hřbety a nesly se jedna za druhou v zamženou dál, střemhlav skáčíce jedna přes druhou . . . Zdálo se, jakoby řeka cítila blízkost zimy a v strachu utíkala kamsi od okovů ledu, jejž mohl na ni přehoditi ještě téže noci prudký severák. Nebe bylo těžké a mračné, s něho v jednom kuse padaly sotva viditelné kapky deštové a smutnou elegii v přírodě kolem mne zvyšovaly dvě oškubané a zkřivené vrby, a loďka u jich kořenů převržená dnem vzhůru.

Převržený člun s prolomeným dnem a oloupené chladným větrem o listí stromy, ubohé a staré . . Vše kolem rozryto, bezlidno, mrtvo a nebe cedí nevysychající slzy. Pusto a mračno bylo kolem, zdálo se, že vše umírá, a brzo zůstanu na živu jen já jediný a také mě čeká chladná smrt.

A mně bylo tehdy osmnáct let — nejkrásnější doba!

Chodil jsem, chodil po chladném a vlhkém písku, jektaje zuby hladem a zimou, a pojednou v napjatém hledání něčeho, co by se dalo sníst, zašed za jednu z bud, spatřil jsem za ní skrčenou na zemi ženskou postavu, v šatech promoklých deštěm a přilepivších se pevně k skloněným ramenům. Zastaviv se nad ní, zadíval jsem se na to, co dělala. Objevilo se, že vyhrabávala rukama v písku jámu, podkopávajíc se pod jednu z bud.

— Co to děláš? — řekl jsem, sednuv si na bobek vedle ní.

Ona z ticha vykřikla a vyskočila. Teď když stála a hleděla na mě svýma široko otevřenýma šedýma očima, plnýma strachu, viděl jsem, že je to děvče mých let, s velice milou tvářičkou, která však bohužel byla znetvořena třemi velkými modřinami. Ty modřiny ji hyzdily, ačkoliv byly na tváři rozloženy s prazvláštní symetrií: dvě, stejné skoro velkosti pod každým okem, a třetí výše, na čele, skoro zrovna nad nosem. V té symetrii bylo viděti práci umělce, jenž s velkou pečlivostí obral si za úkol kaziti lidské tváře . . .

Děvče dívalo se na mě, a strach v její očích povolně hasl . . . Pak setřásla si písek s rukou, poopravila si na hlavě cicový šátek, skrčila se a řekla:

— Ty snad bys taky jed'? No tak ryj . . . já už nemohu. Tam — kývla hlavou na boudu — je jistě chléb . . . snad i uzenina . . . v té boudě ještě prodávají.

Začal jsem rýt . . . A ona, počkavši chvilku, a dívajíc se na mě, přisedla vedle a začala mi pomáhat.

Pracovali jsme mlčky. Nemohu dnes říci, zda jsem v tu chvíli tenkráte vzpomněl na trestní zákoník, mravnost, vlastnictví a jiné věci na které dle mnohých moudrých lidí třeba pamatovati v každý okamžik našeho života. Chtěje býti co možno nejblíže pravdě, musím se přiznati, že pokud se mi zdá, byl jsem tak velice zahloubán do

své podkopnické práce, že jsem úplně zapomněl na všechno ostatní, mimo to, co as může býti v té boudě . . .

Nastával večer. Tma, — vlhká, nahnilá, zimavá vždy víc a více houstla kolem nás. Vlny šuměly jaksi hlušeji než dřív a déšť bubnoval na prkna boudy zvučněji a silněji . . . Kdesi už zavřeštěla trubka nočního hlídače.

— Má podlahu, nebo ne? — zeptala se tiše moje pomocnice.

Nerozuměl jsem, o čem mluví a proto jsem mlčel.

— Povídám — má ta bouda podlahu? Jak má, to se nadarmo mořime. Vyryjem' jámu a tam snad jsou ještě pevná prkna....

. . . Jak ty odtrhnout? To líp zámek ukroutit . . . je beztoho chatrňoučký.

Dobré myšlenky zřídka kdy zapadnou do ženské hlavy; ale jak vidíte, stane se to přece jen někdy. Vážil jsem si vždycky dobrých myšlenek a snažil jsem se používati jich dle možnosti.

Našel jsem zámek a trhnuv jím, vytrhl jsem ho se vším všudy . . . Moje pomocnice mžikem se shýbla a jak had vklouzla v otevřevší se čtyřhraný vchod boudy. Odtamtud zaslechl jsem její pochvalu: »chlapík!«

Jediná maličká pochvala ženy je mi dražší než celý dithyramb muže a kdyby byl výmluvným jako starověcí i novověcí řečníci do hromady! Ale tehdy byl jsem v míň přívětivé náladě, než jsem teď, a proto nevšimaje si poklony své přítelkyně, zeptal jsem se jí krátce a se strachem:

— Je tam co?

Ona začala mi monotonně vypočítávati své objevy.

— Koš s lahvemi . . . Prázdné pytle . . . Slunečník . . . Železný soudek . . .

To všechno bylo nejedlé, Cítil jsem, že moje naděje hasnou . . . V tom však ona nadšeně vykřikla:

— Aha! Tady je!

— Kdo?

— Chléb . . . Bochník . . . Jenom, že je mokrý . . . Chytej!

K mým nohám skutálel se bochník a za ním ona, moje skvostná přítelkyně. Ulomil jsem si už kousek, dal ho do úst a žvýkal jsem . . .

— No, dej mi . . . A musíme odsud. Kam bychom šli?

Ona pátravě podívala se do tmy na všechny čtyři strany . . . Bylo temno, mokro, šumno . . .

— Tamhle je převrácená loďka, nechceš tam?

— Pojďme.

A šli jsme, lámajíce cestou z naší kořisti a nacpávajíce si jí ústa . . . Déšť se sesiloval, řeka řvala, odkadsi donášel se k nám táhlý, posměšný hvizd, jako by někdo veliký a nikoho se nebojící hvízdal na pozemský pořádek i na ten ošklivý podzimní večer i na nás dva, hrdiny toho večera : . . Srdce bolestně nylo od toho hvizdotu, ale to mně nevadilo, abych nejedl chtivě, v čemž nezůstala za mnou ani dívka, jež mi šla po levici.

— Jak ti říkají? — pro nic za nic ptal jsem se.

— Nataša! — zkrátka odpověděla ona, hlasitě mlaskajíc.

Pohlédl jsem na ni, sevřelo se mi bolestně srdce, pohlédl jsem do tmy ku předu a mně se zdálo, že ironická tlama mého Osudu usmívá se na mě ironicky a chladně . . . —

*

Leonid Nikolajevič Majkov. Leonid Majkov, vicepresident císařské akademie nauk, předseda archeografické kommisse, tajný rada, zasloužilý organisátor »Žurnalu ruského ministerstva národní osvěty« a spisovatel, zemřel koncem dubna v Petrohradě.

Ještě nedávno měli jsme příležitost ukázati na skvostné, v pravdě akademické vydání Puškinovo od Majkova, které dnes již patří k vzácnostem, a nyní nás nutí referentská povinnost, abychom věnovali Leonidu Nikolajevičovi několik slov. Když se stal Majkov řádným členem petrohradské Akademie, prohlásil, že pokládá za životní svůj úkol pořiditi Rusům takové vydání Puškina, jako je Grotovo vydání Děržavina. Leonid Nikolajevič sbíral zrovna s manií každou čárku a památečku vztahující se k ruskému velikánovi, s pietou pořádal Puškinskou výstavku, a lze jen opravdu litovati, že mu nebylo dopřáno dokončiti zamilovaného díla jeho. Ve vydání Puškina se bude pokračovati podle pozůstalosti Majkovy.

Akademie nauk ztrácí v něm vicepresidenta, ale největší ztrátu utrpěl snad »Žurnal ministerstva nár. osvěty«, jehož obnovitelem a hlavním spolupracovníkem byl zesnulý Leonid.

Časopis tento přináší také vřele psaný nekrolog hlavnímu spolupracovníku a někdejšímu redaktorovi.

Leonid Nikolajevič Majkov se narodil r. 1839., byl tedy teprve šedesát let stár. Pocházel ze slavné rodiny, která již v několika generacích proslula v ruské literatuře nebo umění. Nejstarší bratr jeho byl Apollon, tento představitel bělostného, mramorového klassicismu a přední epigon z doby popuškinské, o němž jsme loni přinesli obšírné pojednání v této naší revui. Druhý bratr Valerian sliboval, že se stane řádným kritikem, ale zemřel bohužel předčasně; také třetí bratr Vladimir byl literárně činný, ale nejdůležitější místo v ruské literatuře zaujal vedle Apollona nedávno zesnulý Leonid Nikolajevič.

Gymnasium a historicko-filologickou fakultu studoval Leonid v Petrohradě, načež vstoupil do služeb ministerstva financí, do obchodního oddělení, ale brzy bylo patrno, že se bude Leonid spíše věnovati kariéře spisovatelské než úřednické. První vědeckou prací jeho byla magisterská dissertace »O bylinách Vladimirova cyklu« (r. 1863). Na to přešel do centrální statistické komisse, kde se stal »pomocníkem sekretáře« až »mladším redaktorem«, pak i »starším redaktorem« a na konec členem statistické rady. A i tenkráte, když přešel do služeb ministerstva vyučování, zůstal ve stálém styku se statistickou radou. Mimo to byl Majkov činný v císařském geografickém spolku, v jehož ethnografickém oddělení byl tajemníkem a pak redaktorem.

Ale ani v ústřední statistické kanceláři nebyl Majkov vlastně ve svém živlu. S radostí tedy přijal návrh ředitele veřejné knihovny Byčkova, aby přešel do služeb tohoto slavného institutu, v němž se stal vicedirektorem. Služba v bibliothece odpovídala nejlépe celému duchu Majkova, poněvadž nyní měl přístup k bohatým pramenům vědy, jichž mohl užívati při svých pracích vědeckých a pak při redakčních pracích »Žurnalu ministerstva osvěty«.

Leonid Majkov byla všude velice oblíbená osobnost, milých společenských mravů, zvláště byl důkladným znatelem francouzské literatury v minulém století, což se také jevilo ve spisech jeho. Vedle vydání Baťuškova napsal řadu učených knih a pojednání, ale hlavní zásluha jeho o literaturu spočívala spíše v organisatorském talentu jeho, jak dovedl soustřediti síly spisovatelské kolem »Žurnalu ministerstva osvěty!«

Když r. 1868 nový redaktor Georgijevskij se podjal reorganisace »Žurnalu«, který v letech 1862—1867 sklesl na mizerný »Verordnungsblatt«, v němž byla uveřejňována pouze jmenování a schválené knihy, a za úkol si vytkl, že povznese »Žurnal« na výši, na jaké stál v době Uvarova, staral se o spolupracovníky a obrátil se na Majkova, jenž se stal spoluredaktorem »Žurnalu« za Georgijevského a později také za Theoktistova.

R. 1883 svěřeno mu redaktorství »Žurnalu ministerstva národní osvěty«, kteréž zastával až do června r. 1890, poněvadž nyní musil intensivně věnovati síly své akademii, v níž se r. 1889 stal »adjunktem« (sekretářem). A když byl Leonid r. 1893 jmenován vicepresidentem této slavné Akademie, opustil také službu ve veřejné bibliothece; nedávno teprve se stal předsedou archeografické komisse.

»Žurnal ministerstva osvěty« slibuje, že co nejdříve přinese obšírné ocenění literární činnosti Majkovy, nyní pak uvádí styky zesnulého spisovatele s tímto časopisem.

První práce L. N. Majkova v »Žurnale« vyšla r. 1867; byla to recense na nové vydání spisu Fonvizina od Glazunova. Od té doby byl nejpilnějším spolupracovníkem »Žurnalu« a smrt ho stihla, když zrovna dopisoval nekrolog Byčkova; seriosní vědecký a pedagogický směr tohoto časopisu ustanovil takřka Majkov za tři a třicet let, co požíval neobyčejného vlivu na tento »Žurnal«, na který prý nebožtík pohlížel jako »na své dítě« anebo, lépe řečeno, jako na kus sebe. On dovedl získati časopisu tomuto za spolupracovníky spisovatele jako Srezněvského, Vasilevského, Gradovského, Lamanského, Gerje, O. Millera. Obzvláště staral se Leonid o to, aby se stal ministerský »Žurnal« střediskem humanistického vzdělání, a proto zvláště rád v něm uveřejňoval pojednání historická a literární. Mimo to kladl veliký duraz na to, aby v »Žurnale« byla řádně zastoupena vědecká, odborná kritika, která je pro žurnal tento neobyčejně důležita, ale vyžaduje také mnoho taktu.

Všem důležitějším zjevum současného vědeckého a uměleckého Ruska se dostalo v »Žurnale« náležitého a nestranného ocenění, mnohá výborná kritická pojednání umístěná v »Žurnale« během po-

sledních dvaceti let pocházejí z péra samotného Leonida Nikolajeviče a také je charakterisují vzácné přednosti Leonidova způsobu psaní — obsáhlé vzdělání, přesnost a určitost slohu, umění, že s taktem a se vkusem dovedl říci své kritické poznámky. Kde nepracoval Majkov sám, tam si dovedl nalézti na slovo vzaté odborníky, poněvadž skoro všichni universitní professoři v Petrohradě byli jeho přáteli. Také si lze vysvětliti, že Bestužev-Rjumin, Veselovskij, Minajev, Vasilevskij, Lamanskij a jiní zdobili časopis tento kritickými pojednáními.

Zvláště mile vzpomínají na nebožtíka mladí spisovatelé, kterým laskavě otvíral přístup do »Žurnalu«, jen když dovedli mínění své také řádně odůvodniti. Měl neobyčejný takt k začátečníkům, radil otcovsky, dával pokyny, opravoval. Odtud si lze vysvětliti, proč tak mnozí ruští učenci počali svou literární karieru zrovna v »Žurnalu ministerstva osvěty.« Nicméně jednu zvláštnost měl zesnulý Leonid Majkov: vždy přísně hleděl, aby pojednání mělo uhlazený sloh, poněvadž sám byl mistrem stilu. Proto také pilně opravoval po stránce stilistické každý článek, který měl vyjíti v ministerském časopise.

Nicméně hlavní práce Leonidovy nevyšly v »Žurnale«, poněvadž si jako redaktor vytkl za zásadu, že má redaktor dopřáti hlavně místo spolupracovníkům, a proto také se omezoval nejvíce na stati kritické a referáty o učených spolcích.

Měl jsem štěstí, že jsem se mohl informovati o Leonidovi Majkovi u dvou z jeho přátel, totiž u dvor. r. Jagiće a prof. Lamanského. Jagić chválil elegantního znatele francouzské literatury a podal nám řadu jednotlivostí, kterých jsme v tomto článku vděčně použili, a Vl. Iv. Lamanskij dodal široce »Charošij čelavěk«.

Bylo v tom však tolik přesvědčivého: Byl to dobrý člověk.

Úmrtí Leonida Majkova mělo ve Vídeňské žurnalistice zvláštní dohru charakterisující nepěkně povrchnost těchto zdejších kruhův.

Když přišel telegram, že Majkov, vicepresident Petrohradské Akademie, zemřel, soudil z toho některý chápavý žurnalista, že byl Majkov nějaká veliká osobnost, předně, že to přinesla »Cor. Bur.« a za druhé, že byl vicepresidentem carské akademie. Vzal tedy rychle do ruky buď některý lexikon, nebo běžel do informačního knihkupectví — lokalkářství, soudní síň a některé rubriky vídeňské žurnalistiky jsou jinak organisovány než v Praze — a tam hledal »Majkov«.

Hledal, našel, vzal Majkova, rozeslal všem redakcím, které zaplatily za řádek tolik a tolik krejcarův.

Druhého dne ráno četl jistý slavista k údivu svému, že zemřel Apollon Majkov, básník etc. vicepresident akademie. Žurnalista německý vzal hned prvního Majkova — Apollona — kterého v lexikonu našel. Nejstarší bratr Leonidův, o němž jsem Vám psal již loni.

Náš slavista arci nelenil a upozornil slavofilskou »Neue Freie Presse«, v jejíž redakci sedí dva redaktoři obírající se jen věcmi českými, že s tím Majkovem se jí stala mýlka, a že to nejde, aby

Apollon dvakrát zemřel atd., při čemž stručně narýsoval zásluhy Leonidovy o ruskou literaturu.

»Neue Freie« zamlčevši jméno autorovo, přinesla onu zprávu s klidnou tváří, jako by se nebylo nic stalo, a uvozovala ji takto: Aus wohl unterrichteter Quelle erfahren wir. . . že Apollon Majkov již dávno zemřel, kdežto vicepresident akademie, právě zesnulý, se jmenoval Leonid Majkov atd.

V odpoledních otiskovalo s týmž klidem několik jiných vídeňských listů podle Neue Freie: Aus wohl unterrichteter Quelle erfahren wir . . . že Apolon Majkov již dávno zemřel, kdežto atd.

Nedávno přinesl jistý list Vídeňský v čele feuilletonu větu, že blízko nás žije dosti národů, o nichž tak málo víme, načež obrátil svou pozornost k — Beduinům.

Jak pak se na vzájem znají národové na př. ve střední a ve východní Evropě sídlící!

Odpověď — vzorem je uvedený příklad vídeňské žurnalistiky. Jak ve Vídni, tak také jinde. Běda tomu, kdo by chtěl seznamovati na vzájem jednotlivé národy a ukazovati jim, co jim je vzájemného. Pro takové lidi nemá nikdo pochopení.

Karásek.

*

Polský překlad Vrchlického: Legendy o sv. Prokopu. Opět potěšitelné faktum, které rádi zaznamenáváme. Dr. Fr. Krček do polštiny přeložil a nedávno vydal zdařilý překlad této perly našeho mistra, která se zajisté také Polákům líbiti bude. Původně vyšel překlad tento v »Příteli mládeže« (Przyjaciel młodzieży), který dr. Krček obratně rediguje. »Przyjaciel młodzieży« vychází dvakrát měsíčně a jest určen pro dospělejší mládež. Redaktor jeho přináší se zálibou časté překlady z češtiny, jimiž takto prakticky již seznamuje útlá srdce polská s literaturou českou. Nyní vyšla »Legenda o św. Prokopie« také separatně jako úhledná knížečka o 132 str. Dr. Krček připojil k překladu jednak informační úvod o legendách vůbec a o legendě sv. Prokopa zvláště — uvádí zde Polákům také celou literaturu o legendách sv. Prokopa — načež dodává několik slov o světovém významu Vrchlického.

Náš slovutný mistr jest v literatuře polské již dosti znám. Vydány již překlady mnohých básní jeho a několik dramat (trilogie na př.) bylo v Polsku, ku př. ve Warszawě, provozováno. Od návštěvy výstavy ve Lvově stal se Vrchlický osobností v Polsku vedle Ed. Jelínka nejpopulárnější. Jen tak mimochodem připomínám, že k nejdůkladnějším a nejpovolanějším znalcům poesie Vrchlického patří p. Przesmycki (Miryam).

P. Przesmycki, Grabowski jsou tak nadšení ctitelé a při tom důkladní znalci Vrchlického, že vedle nich můžeme jen postaviti našeho slovutného Alberta a prof. Voborníka.

Čtenáře naše bude zajímati, promluvíme-li několik slov o překladateli »Legendy«, p. dru Krčkovi. Každému znateli polštiny je hned nápadno, že jméno, ba i způsob psaní jména Krčkova jest český.

Pocházíť dr. Krček z rodiny české — tuším otec jeho byl Cech — ale on sám jest již v Polsku narozen, vychován a cítí se Polákem, ač zná zcela dobře česky a naším jazykem také obratně píše. Takřka z rodinných tradicí zachoval si sympatie pro věc českou a lásku tuto dává také literárně a prakticky na jevo. Tak ku př. napsal obšírný (68 str.) a pro nás také poučný referát o školství na naší národopisné výstavě (Szkolnictwo na czeskiej wystawie ludoznawczej v Pradze 1895 r. Sprawozdał Dr. Franciszek Krček). Je to víc než referát; je to spíše důkladné pojednání o českém školství, obsahující dějiny českého školství, statistiku atd.; jedním slovem zachycen tu celkový obraz našeho obecného školství.

Když zesnul nezapomenutelný Ed. Jelínek, věnoval mu dr. Krček vřele psanou posmrtní vzpomínku ozdobenou podobiznou tohoto »českého i polského literata« (str. 20). Mimo to vydal v Przewodniku naukowo-literackém seznam všech prací Jelínkových (180 počtem) týkajících se věcí česko-polských.

V Památníku společnosti Mickiewiczovy napsal krátké pojednání o tom, kterak Šafařík sbíral material o Ad. Mickiewiczovi (Z papierów po Szafarzyku).

Zvláště pak záslužná je činnost, kterou vyvinul dr. Krček na poli překladatelském. Separatně vyšly překlady z Vrchlického a Jiráska; jinak jsou ostatní věci roztroušeny po časopisech a novinách; uvádíme jména autorů, které dr. Krček do polštiny převáděl: Jirásek, Arbes, Hořica, Hovorka, V. Mrštík, Šlejhar, Jelínek, A. Černý a j. Známo je, že do Dziennika polského přeložil Pekařovu brožurku proti Mommsenovi; překlady paedagogických článků českých spisovatelů jsou umístěny v Szkole a Muzeum. Dále uvésti dlužno, že také hojně překládal z naší literatury dramatické, jako ku př. »Eponninu« Vrchlického, dále Šimáčka, Svobodu, Lokaje, Vávru, ale většina děl těchto se bohužel neprovozovala. Tento druh našeho písemnictví (poměrně nejslaběji vyvinutého) nedochází v cizině ještě úspěchův.

Konečně nutno vzpomenouti, že dr. Krček při nejrůznějších příležitostech má vždy noticku, zprávu, referát »dotyczący rzeczy (věcí) czeskich«; jen tak mimochodem se dotýkám jeho zájmu o Strejcovu »Islandii«, která vyšla polsky, česky, německy (v 17. stol.) a v tomto století také dánsky.

Pěstiteli takovéto pravé polsko-české vzájemnosti, která miluje, odpouští a pracuje, buďtež vzdány srdečné díky naše.

Jméno Vrchlického šíří tu mezi národem bratrským také slávu jména českého.

Krajanům svým se jistě zavděčíme, podáme-li jim ukázku tohoto šťastného polského překladu:

Zápisky Raracha 265.

Tam zaś znów co za zgorszenie
Za kaplicy szarej ścianą!
Że ich usta się zbliżyły

I całusa słodki odgłos
Po kościele wraz się ozwał.
Rarach śmiał się pełnem gardłem,
Chciał oboje mieć na skórze,
Lecz niestety — brakło miejsca,
Obie strony były morzem
Kropek punktów, vykrętasów,
Ani trochę miejsca nigdzie;
Radby zmazać innych setkę,
Byle dwoje tych zapisać.
Marny trud! W tem zmarszczył czoło,
Ujął skórę silnie w zęby,
O kolano oparł ręce,
Byle ją wyciągnąć trochę;
Ruszył sobą z całej siły —
Buch! i w trop uderzły głową,
Omal że zamroczon nie spadł.
W tejże chwili święty Prokop
Od ołtarza sie odwrócił,
By zanucić dzwięcznym głosem:
»Bracia, módlmy się . . . .«

*

Německý překlad Vrchlického: Soud lásky. Když mluvíme již o nedávném polském překladu Vrchlického, tedy je záhodno, bychom se zmínili také o novém překladu německém, který se prodává v kommisi Braumüllera: »Der Minnehof. Lustspiel in 3 Aufzügen. Autorisirte Übersetzung von R. u. L. Breisky.« Vídeň 1900. Poetické dílo Vrchlického překládal R. (Rudolf) Breisky, bývalý velemocný sekční chef a tajný rada v ministerstvu Taafově, s nímž se markýz Bacquehem tak těžko snášel — a Luisa, sestra jeho, která již dříve se zdarem překládala z Vrchlického pro »Dioskury«, které již bohužel zašly. Je to charakteristické pro nynější rozkvašené časy, že vše, co by mělo třeba literární a pouze zevnější nátěr rakušanství, se nedovede udržeti. Také je pozoruhodno, jak k př. vídeňské listy a časopisy o překladu tomto zarputile mlčí, ač by se dalo předpokládati, že se tam nachází dosti lidí, kterým by byla podobná kniha jako »Soud lásky« Vrchlického dosti sympatická.

Kde vězí kořen toho zla?

Jděte do Vídně, a řekněte tam, že znáte všechny jazyky rakouské, sociální a politické poměry jednotlivých zemí rakouských, a hledejte tam místo, které by bylo přiměřeno Vašemu literárnímu vzdělání! Běda Vám, jaké zkušenosti zažijete! Pro tohle zdravé rakušanství není nikde smyslu; žádný Vám nedovede vynalézti takového čistě rakouského působiště — ani Němec, ani Čech, poněvadž jste — Rakušanem.

Kdo neví, jak se za vlast a vládu, které se třeba zdraví věnovalo, krásně a hlady umírá, ať hledá ve Vídni místo hodící se pro intelligentního člověka se znalostí všech rakouských jazyku (a třeba několika jiných mimo to). —

O »Minnehofu« vyšla již velice pochvalná kritika v »Magazinu für Literatur«, jak mně s nadšením jistý německý literát oznamuje. Píše se tam mezi jiným, že je to »na nejvýš romantická a poetická

hra« — čistý půvab a zároveň mužná svěžest charakterisují báseň; nápadna je zvláštní drsnost lyriky jako znamení pravého básnického talentu«. Nade vším spočívá nálada půvabné, poetické hry atd.

Vím z vlastní zkušenosti, jak si Němci váží Vrchlického, ač sotva znají stý díl jeho veleplodné poesie. Podle mého zdání bylo by záhodnější, kdyby se Němcům spíše předváděl Vrchlický jako lyrik a epik než dramatik. Ale i překlady prací dramatických jsou velice záslužné, a sl. Breiské přísluší všechen dík za překlad »Soudu lásky«.

*

J. K. Kochanovski: Witold, wielki książe litewski. Pozoruhodná historická monografie mladého sympatického, polského spisovatele, který mimo to nedávno vydal dukladné dějiny akademie zamojské.

»Witold, velký kníže litevský«, bude poutati zajisté také pozornost českých historiků, zvláště prof. Golla, který v studiích svých se již specielně obíral styky česko-pruskými. Sv. Vojtěch stal se krvemučedníkem na dalekém severu, králové čeští podnikají křižácké výpravy proti Prusům a Litvě, král český zakládá Kralovec atd. Gollovy »Čechy a Prusy ve středověku«, v knize Kochanovského také citované, jsou věnovány zrovna tomuto thematu.

Kochanovski předesílá před vlastní úlohou, před »Witoldem«, stručnou, ale oduševnělou historii Litvy, které se bylo brániti proti řádu německých křižáku, již tu rozsívali símě Kristovo. Pravdivá byla legendární slova Gedymina: »My zwalczamy nie krzyż, ale — Niemców«. Kříž, který nesli Němci Litvanům ve způsobě meče, podal po staletích látku největšímu synu Litvy, Adamu Mickiewiczovi, že s rozmachem geniálního poetického ducha svého sáhl do dějin Litvy, drahé své vlasti.

Nejpozoruhodnější vladař Litvy, jejíž osudy byly spoutány s Polskou, je Witold (1350—1430), jehož poslední léta vladařství se blízce stýkají s dějinami českými.

Bohatýr tento se nazýval vlastně Vitovt, a ne Vitold. (Witoldem (Vitoldus) ho nazval polský kronikář Długosz, a z něho přejali formu tuto Poláci a od nich pak jiní národové.

Hnutí husitské nabylo také dosti silného ohlasu v Polsku v Krakově, kteréžto styky česko-polské byly o slavnostech krakovské university znova na paměť uváděny. Se strany polské obírali se otázkou touto A. Prohazka (Polska a Czechy, w czasach husytskich, Na soborze w Konstancyi), St. Smolka (Unia Polska i Czeska), po stránce literární Nehring v »Altpolnische Sprachdenkmäler«. Také v tomto spisu Kochanovského často a častokráte vzpomínáno dějin českých. Když po smrti krále Václava nechtěli husitští předkové naši uznati Zikmunda lucemburského za krále, obrátili se k Polákům, jejichž králi nabízeli korunu sv. Václava. Tehdejší Polska nerozuměla »heretickému« hnutí v Čechách, v němž se ozývalo již částečně vědomí slovanské vyvolané značným už tehdáž nátiskem německým. Tu se obrátili k Witoldovi litevskému, který do Čech poslal »ve

vlastním jménu svého bratránka Zikmunda Korybutoviče jako svého náměstníka«.

Osudy Korybutovy jsou u nás dosti známy. Ukazujeme pouze k tomu, že značná část knihy Kochanovského se obírá touto periodou, o čemž se odborná kritika zajisté ještě rozepíše.

Z díla Kochanovského (207 stránek) vyjímáme některé části: Jan Hus, rektor university Pražské, liberální řiditel svobody slova, který byl povolán do Kostnice, aby se ospravedlnil z mínění svého příčícího se nauce církevní, byl tam upálen dne 6. července 1415 jako kacíř, ač měl list zaručující mu bezpečnost, který mu císař dříve udělil.

Věrolomnost tato měla se přísně pomstíti na Zikmundovi, jemuž přívrženci Husovi, podnícení mučednictvím mistra, přísahali krvavou odvetu, spatřujíce v činu konsilia akt nenávisti Němců k Čechům. Jakmile tedy Lucemburk po smrti bratrově vztahoval ruku po koruně sv. Václava, vybuchla v Čechách válka, která pode jménem válek husitských se vznášela šestnáct let nad Evropou. Witold choval v paměti ještě Jeronyma Pražského, žáka Husova a mučedníka, pro jeho zásady, když před několika lety pobýval na Litvě, hlásaje bratrství církve Čech a Rusi.

Učení husitské, které mělo za hlavní požadavky obřad slovanský a přijímání pod obojí, bylo sympatické Witoldovi, který by rád byl viděl unii církevní v zemích litevsko-ruských na základě národní církve. Hnutí husitské nesměřovalo k zavedení obřadu slovanského, jak snad se Witold nebo ruští historikové domnívají, ale užívalo při bohoslužbách jazyka národního jako dnes mnohá vyznání křesťanská činí.)

Po stránce kulturně-historické je neobyčejně zajímavý popis dvora Witoldova, který podal vyslanec a cestovatel francouzský Gilbert de Lamoy, totiž tam, kde vypravuje, jak bohatě byl Witoldem obdarován; mimo jiné obdržel sto dukátů v zlatě a dvacet pět stříbrných hůlek, jež měly také cenu sta dukátů. Ale Francouz těchto peněz nepřijal. »Które złoto i srebro odmówiłem i oddalem je z powodu, że w tym czasie i godzinie sprzymierzył się był z Husytami przeciw naszej wierze.«

Jak skončila politika Witoldova v Čechách, je známo. V otázce této pronesl rozhodné slovo prof. Goll ve vzácné své studii »Čechy a Prusy« a ve Vídeňských »Mittheilungen des Institutes für oesterr. Geschichtsforschung«, který dukladně rozebral kolísavou politiku litevského knížete, jenž by byl právem zasluhoval, aby hlavu jeho byla zdobila koruna královská.

Nám se zdá, že byl Witold přece jen obratným diplomatem a vypočítavým, schopným panovníkem, který věděl, co chce.

*

Z polské literatury. K slavnostem krakovské university. O slavnostech krakovských referoval již v časopise tomto p. dr. Kadlec, který také vhodně připomenul, jaký reflex mělo jubileum university jagiellonské pro polskou literaturu. Nejvýznamnějším

spisem, který při této příležitosti vyšel, jest uvedené již dílo Morawského, z jehož druhého dílu přinášely i nejpřednější časopisy polské delší výtahy. Universita lvovská se dostavila s cenným svým sborníkem, Jabłonowski vydal dějiny akademie Petra Mogillanského. Mimo to vyšly v době poslední nové spisy, které jsou věnovány Almae matri Jagiellonicae.

Doktorka Zofia Daszyńska-Golińska napsala: Przelom w socyalizmie; je to známá autorka spisů: Die Bevölkerung von Zürich im XVII. Jahrhundert, Nietzsche-Zarathustra, Przed jutrem, Zarys ekonomii spolecznej, Własność rolna v Galicyi. Nyní vydá od Lombarta: Socyalizm i ruch społeczny w XIX. stuleciu. — Rawita-Gawroński posvěcuje téže Almae matri Studya i Szkice historyczne (Filip Orlík, dějiny rolnictva v Polsku, Siabrostvo, soudy kupné, několik slov o rodině Tarasa Szewczenky, Ludwika Śniadecka). — J. K. Potocki: Ospólzawodnictwo i współdzialami. (Společnost jako organismus, genius a dav, žena a muž, nepřátelé vědy, ideal lásky etc.)

— Dr. Straszewski napsal: Uniwersytety, ich cywilizacyjne znaczenie w przeszlości i zadunia przyszlości. — V Bibliotece macyerzi polskiej vyšla příruční, informační knížka od dra Wojciechowského: »Uniwersytet jagielloński i jego dzieje.«

Vedle dějin university krakovské vychází také velké dílo Józefa Bielińského: Uniwersytet Wileński (1579—1831) III díl, str. 732. — Spisovatel Witolda, J. K. Kochanowski, sepsal obšírné »Dzieje akademii Zamojskiej. (1594—1784).

Henryk Sienkiewicz. V »jubilejním« roce tomto byly vydány spisy Sienkiewiczovy několikráte. Tak na př. Tygodnik illustrovany vydává Pisma Sienkiewiczova jako »bezplatný dodatek«, u firmy Gebethnera i Wolffa vyšlo již 29 svazků spisů Sienkiewiczových. Nyní tam vychází Rodina Polaneckých (Rodzina Polanieckich) a Quo vadis. Tento poslední román byl přeložen také do francštiny a listy francouzské jsou plny chvály a nadšení nad tímto skvostným románem, který se dočkal během jednoho měsíce již »čtyřicátého« vydání; je to skoro neuvěřitelné, ale čísla nejlépe mluví sama. Čtenáři francouzští se zrovna náruživě zajímají o toto dílo, které bylo již přeloženo také do mnohých jiných jazyků. Je známo, že v italské literatuře se těší spisy polského romanciera veliké oblibě.

Adam Krechowiecki: Najmłodsi (powieść) druhé vydání.

— Velké dílo jest Mariona: Miraje.

— Chrzanowski vydává »Wybór pism« od Zygmunta Kaczkowského (již svazek X.). Zde je dokončena Anuncyata.

— Pereświt: Bajka je dramatisovaná bajka.

— Władysław Orkan: Komornicy (povídka).

— Stefan Żeromski: Ludzie bezdomni (druhé vydání).

— Jahołkowska-Koszutska (Lassota) vydala: »Z teki wrażeń.«

— Vincenty Stroka vydal sbírku básní: Z minionych lat.

— Také u nás je známo jméno Kazimíra Przerwa-Tetmajera. Nyní vydal Gebethner i Wolf čtyři díly jeho Poezye a svazeček »Otchłań«, fantazya psychologiczna.

Kudak (twierdza kresowa i jej okolice, monografia historyczna) — napsal Maryan Dubiecki.

Powiat Oszmiański (příspěvek k dějinám země a lidu) Czesław Jankowski — filosofy bude zajímati dílo Maryana Morawského: Podstawy etyki i prawa zvláště část, kde jedná o poměru války k ethice, otázka židovská, souboj, ethika a umění.

Stefan Morawiecki přeložil fragment Demetrius od B. Schillera. — Szukiewicz přeložil »Sezam i lilje« od Johna Ruskina. Jsou to tři přednášky tohoto nedávno zesnulého velkého filosofa anglického. — Listy Dyonizyi Poniatowskiej do Bohdana i Józefa Zaleskich.

— Listki wichrem do Krakowa z Ukrainy przyniesione od Eu . . . . Heleniusza obsahuje dějiny učených polských spisovatelů z let čtyřicátých v Rusku.

Władysław Studnicki-Gizbert: Wyklad ekonomii politycznej. Příruční kniha pro lidové university a pro samouky. Je to týž autor, od něhož vyšla díla o Sibiři (Współczesna Syberya, Ueber Sibirien a nedávno o Švýcarsku).

W naszych sprawach II. díl. Napsalo několik autorů: St. Bukowiecki: Kredyt robotniczy i areszty; Grabski: Ekonomia v produkcyi rolnej, Korsak: Z naszych stosunków prawno-handlowych, Potocki: O uposażeniu warszawskiej młodzieży uniwersyteckiej, Ryx: Przyczynek do kwestyi robotniczej, Waliszewski: Kilka słów o parcelacyi, Radziszewski: Zarys rozwoju przemysłu w królestwie Polskiem.

Walerya Przyborowského historického románu, Lelum — Polelum (z X. století) vyšlo druhé vydání. — Kazimierz Gliński vydal piastovskou tragedii z r. 1079 »Dwie moce«. — Od téhož autora vyšla úhledná sbírka básní: Ostatni sen. — Stan. hr. Tyszkiewicz vydal: Kilka rymów. — Wacław Sieroszewski: Latorośle pustelnia w górach Czukcze.

— Księga złotych myśli, zdań i maksym (Autor Ks. S. J.). Krásná sbírka.

— Pamiątka ś. p. X. Augusta Czartoryskiego (1858—1893).

— O nejnovějším díle Ibsena má také pojednání od dr. Flacha Przegląd polski (č. 406).

Casopis Młodość (naše Moderní Revue). Druhý orgán mladých je Zycie, redaktor Przybyszewski.

Překrásné jsou »Pomniki Krakowa« s textem dra Feliksa Kopery.

V »Nové bibliotece universalní« vycházejí drobné spisy Kalinky.

Německá literatura dramatická v Przeglądu polském 402 od dra Flacha.

V »Kwartalniku historycznem« II. sešit je pojednání Brüchnera »Język narodowy w Uniwersytecie krakowskim«.

* K.

Z nové české poesie. (J. S. Machar: »Výlet na Krym«.) Zcela jiná, než její předchůdkyně, jest nová kniha páně Macharova, snůška dojmů a nálad, jež zažil za krátkého pobytu pod žhavým nebem Krymu a hrst reflexí, jež vyklíčily v něm tam na té půdě, kde tolik a tak různých kultur se střetlo a navzájem prohnilo. Taková nějaká uklidněná je nová kniha páně Macharova, dýše takovým hlubokým oddechem jako krajina zalitá poledními žáry, kde všechny barvy jako by byly výdechem sluneční výhně spáleny a roztaveny do běla a hned zase jako kraj v pozdní slunné jeseni, nad nímž pne se bledé nebe, jako kraj v jeseni, na němž leží mdlé lesky podzimního slunce a kde v křišťálovém vzduchu všechny linie se tak jasně, tvrdě a určitě obráží. Také zde v té knize najdete takové mdlé, klidné sluneční zlato a čisté, jasně se rýsující linie. Nebýt nějakého zcela zbytečného koketování s jakýmisi vzdálenými nepřáteli a odpůrci — jak možno si jen v takové čarovné přírodě kde prosáknuv se volným oddechem, vůbec vzpomenouti na malé červánky dálné domoviny! — ani byste nevěřili, že máte před sebou knihu básníka, zvyklého bíti se do krajností a stěží jen kratícího svůj nikdy neumdlévající bojovný temperament.

Tak klidná nějak, tak vyrovnaná jest nová jeho kniha. Není v ní té kousavosti, té rvavosti a trpkosti jako v jiných knihách básníkových. Klidný blankyt klene se nad ní a smír, oddaný smír se vším jest základní její notou. Je viděti, že její víno zrálo již v bílém poledním žáru. Dojmy, nálady, reflexe a poznámky básníka, odpoutaného na chvíli od nudy a jednotvárnosti svého životního povolání, vyrvaného na chvíli ze sevšednělého, žádného tvořivého popudu již neposkytujícího okolí a přeneseného do dálné ciziny, do přírody, bující věčně mladou, svěží silou, bohaté na zcela nové barvy a tvary, přeneseného do poměrů širokých a volných, na pudu, plnou úzkých vztahů k dílům drahých autorů, k celému pohádkovému, srdci tak drahému světu — to jest »Výlet na Krym«.

Jest to jenom krátký pobyt mimo vlast, pravý výlet, je tedy nutno všemi smysly vpíjet krásu a novost okolí, připnouti se k němu veškerým zájmem, vydati se cele jeho nárazům a dotykům, ponořiti se v tuto posilující, osvěžující rozněcující lázeň dojmů, dáti se jí na dobro prostoupiti, zachytiti všechen ten nový, čarovný svět vnímavýma, rozsvícenýma, do široka otevřenýma očima. Odtud ta přesnost, sytost, plnost, svěžest všech těchto vjemů, ta chvějící se, napjatá bystrost postřehů, ta prolínavost a síla dojmů, s nimiž se setkáváte v knize. Z každé sloky, z každého verše vycítíte intensitu a napjatost pozornosti, s jakou jest to všechno vnímáno. Jakž také jinak? Vše to, co duši uvádí u vytržení, co zkolébává jí v snění, co vyvolává v její hlubinách svěží, vlhké obrazy, co křísí v srdci zapadlé sny a nítí nové city, co budí reflexy a touhy, všechno to nové, pohádkové, čarovné, co pestrostí a žhavostí svých barev jako prudkými požáry útočí na sítnici, to vše za krátko zmizí, to vše bude v málo chvílích jenom luznou vzpomínkou a vonným snem. Je tedy nutno, aby vzpomínka na to v paměti nevybledla, rychle zachycovati podobu toho všeho, fixovati dojmy a několika málo rysy načrtati pohledy do těchto po-

hádkových krajů, kam duše ještě po létech s bílými plachtami snů popluje modrým mořem vzpomínek.

V tom chvatu není vždy dosti času malovati obrazy, zachycovat alespoň bledý odlesk těchto mihotavých požárů barevných. Někdy musí stačiti jenom črta tužkou, chvatná, nervosně na papír hozená, pokoušející se dvěmi třemi černými čarami vystihnouti celou sytou a kouzelnou impressi. To se daří z pravidla, ne vždycky. Někde duše básníkova, zaživši sama všechny ty dojmy a rozpomínajíc se na ně, bezděky v těchto čarách vidí víc, než my, kouzlí si žhavé barvy tam, kde my vidíme jenom střídání nedbale nahozených černých linií a bílých mrtvých ploch. Machara odjakživa dráždilo balancovati na samém ostří nože, na krajní hranici mezi poesií a prosou. I v této knize najdete několik míst, která působí dojmem suchých, střízlivých, čistě deskriptivních poznámek turisty, jenž s otevřenýma očima a vnímavým srdcem jde feerickými krajinami. Takový turista i z těchto suchých záznamů cítí opojnou vůni vzpomínek. Ne tak ten, kdo čte jeho zápisky.

Ale takový je již tento básník a třeba s touto jeho vlastností počítati. Tam, kde je tolik čarovných, v barvě sytých a vroucností citu, jdoucího z nejhlubších hlubin srdce, provanutých básní, můžete přehlédnouti nějaké to slabší číslo, při němž si Homér sedříml. Nejslabší snad z celé knihy (vedle hodně nestejného cyklu »Na lodi«, kde. vedle divukrásných čísel jsou věci hodně slabé), jest oddíl »Domů» A přece ani tu neubráníte se hlubokému dojmu, čtouce střízlivý smutný konec krátké pohádky, ten návrat do domoviny, jejíž lehké, jakoby z tajemného podzemí jdoucí a přece srdce svírající dotyky básník cítil ovšem i tehdy, když snil v stínů cypřišů a oliv a pinií na břehu moře, jehož nekonečná veleba tak drtila a ohromovala jeho duši! A čistě »macharovská« čísla jsou známý »Portrét mé hostitelky«. »Margarita«, rozkošné »Krymské sonety« (Machar postrádá v Mickiewiczových sonetech vystižení zvláštního koloritu Krymu, jak dalece ovšem tím toho dosáhl, dovedou posouditi jen ti, kdož znají Krym z vlastního názoru), »Metamorfosy«, krásný »Večer u moře«, »Ai Petri« a především ku podivu jednotná ve své náladě jedenáctá báseň cyklu »Na lodi« (»Sestárlá a zbičovaná« . . .).

Nová kniha Macharova jest dojista nejzajímavější mezi básnickými publikacemi našimi z poslední doby. Zasluhuje si bedlivé pozornosti, třeba nebyla ve všem takovým arcidílem, za jaké ji někteří příliš nadšení kritikové vyhlašují. Úprava knihy jest velmi slušná až na obálku, která by snad »Seznamu hotelů na Krymu« nebo »Průvodci po Jaltě a okolí« docela dobře svědčila, ale na knihu básní se, bohužel, nehodí. *S.*

*

Hudba v národním divadle. (Opera a koncerty Kubelíkovy.) Nejzávažnější události v operní reprodukci minulého měsíce tvořilo nové nastudování Wagnerova Lohengrina a Smetanovy Hubičky. Lohengrin neskytá zvláště po stránce orchestrální tak značných obtíží, jako právě před ním studovaný Tannhäuser. Zcela

slohové, dílo plně v jeho zbožné poesii uplatňující podání bylo tedy pod vedením dirigenta tak jemně hudebně cítícího, jak je Karel Kovařovic zde snadno dosažitelno — i dosaženo. Vystihl — třeba nevěda — že ta zvláštní, svatá záře, která je pro dílo význačná, se po něm rozlije, nesou-li se ty klidné, velebné a něžné proudy jeho melodií ve zvucích umírněných, i tam kde jásají, veškerého světského lomozu a třesku prostých: zůstane-li varhanově vázaná instrumentace vždy varhanově ušlechtilou, klidnou ve zvuku. A zpěváci na scéně splnili druhou nezbytnou podmínku účinné reprodukce hudebního dramatu: plnou srozumitelnost plasticky a živě podaného slova. Pan Burian zpíval u nás poprve Lohengrina. Možno si myslit rytíře svatého graalu ve zlatém či stříbrném brnění. Rytíře, již jsou též světci, či světce-rytíře. Pan Burian, zcela přiměřeně své individualitě, povaze svého hrdinského hlasu i svého obvykle většího, ráznějšího gesta zpíval a hrál svoji úlohu pojatu ve smyslu prvějším: skvěle především, pak teprve zbožně. Že veliké umění jeho slavilo v kulminačním bodu opery, ve vypravování o hradu Monsalvatském a o posvátné jeho číši triumfy, netřeba podotýkat. Paní Burianova zpívala Elsu umělecky, se vkusem a s citem; jen té mlhavé, poetické záře — jež, myslím, z postavy Elsy by měla se linouti, nebylo, či nesvítila všude dost intensivně. Paní Maturová jako Ortruda byla nádherný zjev, krásná, tak případně charakterisovaná svým malebným, slohovým staroslovanským kostymem. A dovedla démonickou vášeň, jíž úloha plna, zcela a účinně ovládati: od ztlumeného, skrytého řeřavění až ku rudému, divě šlehajícímu plápolu. Krásný výkon velikého stylu!

Byla-li při představení Lohengrina vůbec dosažena jakási slavnostnost, velikost, dílu vlastní, byla — zase zcela slohově — vystižena plně intimita, prostá domácí poesie Smetanovy Hubičky. Chef opery jakoby zde byl chtěl ukázat, že třeba zanechati již rozlišování sil prvního a druhého řádu, obsadil obě hlavní partie umělci mladšími. Sl. Kubátova zpívala Vendulku, p. Mařák Lukáše. S tímto pokus se plně zdařil. Krásný, šťavnatý, ve výšce lehký hlas vykonal za umělce ze tří čtvrtin jeho práci; k tomu pěkná deklamace (hra je v úloze té prasnadná) — úspěch byl nezbytný. Sl. Kubátova pronikla ne zcela, ale skoro zcela. Lyrika její dojímá, pro vřelý zpěv Smetanův slouží jí výborně zvučná střední poloha. Pro partie rozvášněnější je hlas ve výšce dosud málo zvučný a temperament málo živý. Ty jsou však proti partiím lyrickým zde ve valné menšině: proto, třeba obsazením tím po paní Maturové úloha nezískala — aspoň příliš mnoho neztratila. — Zajímalo ostatně toho večera i obsazení jiné. Pan Kliment zpívával dříve starého pašíře. Tenkráte převzal úlohu otce Palouckého. Znáte umění tohoto našeho mistra charakteristiky: několika tahy načrtne vám na scéně postavu, že ji tak hned nezapomenete, zvlášť byl-li to charakter tvrdší, drsný, sukovitý — ty mu nejlépe leží. Nuže: otec Palouský, ten starosvětský přísný stařec je z nich. A dobře cvičený fond hlasový, jemuž Smetana svými koloraturami nečiní valných obtíží, má umělec náš též. V plné životnosti stála postava ta mezi ostatními; — pan Viktorin, jak obvykle

poutal mezi nimi jako typ ryzího, bodrého českého muže, pouta i vzorným svým zpěvem.

Z ostatního repertoiru vzpomínám Leoncavallových Komediantů a Verdiovy Traviaty. Oněch proto, že zde pan Burian podal výkon jen sálající vášní, hrající všemi barvami jejími. Traviaty proto, že se v ní rozloučila pí. Koldovská s Národním divadlem, dáma velikého nadání pěveckého i snad hereckého. Za dřívějšího vedení nepřišlo ani jedno ani druhé k plnému rozkvětu, dilettantismus se vždy mísil ve pravé umění, ve zpěvu pak docela převládnul. Ale vrozená elegance a jakýsi mondénní půvab spojeny s vysoce vybroušeným vkusem co se masky a toiletty týče, jevily se v některých úlohách v té míře účinnými, že v nich obecenstvo pí. Koldovské vždy rádo vzpomene. Traviata byla jednou z nich.

Řada koncertů Kubelíkových není dosud uzavřena. Zatím buď jen konstatováno, že mladý umělec stojí dnes na plné výši nejzávratnější houslové techniky. Blíže promluviti o něm bude případnější po ukončení všech jeho divadelních koncertů. *K. Hoffmeister.*

*

Národní divadlo. Činohra. (»Noc na Karlštejně«. — »Byl jednou jeden král«. — »Ustupte ženám!« — »Bartoš Tuřanský«. — »Paličova dcera«. — »Pokračování«. — »V panském čeledníku«. — »Námluvy«. — »Maryša«. — Různé pokusy.)

V nejnepříznivější době, kdy zájem pro divadlo stlačen jest na minimum a jenom nepatrný zlomek pravidelného návštěvnictva Národ. div. shromažďuje se v dusných v tu dobu prostorách jeho, ujala se nová správa vedení jediné veliké scény naší. Jenom ta okolnost, že šlo o tak pronikavou změnu v řízení Národního divadla dovedla ve dnech nejdusnějších, nejsálavějších paren zajistiti jakousi pozornost veřejnosti tomu, co v ten čas dělo se na prknech našeho »zlatého domu«. Provázena sympathiemi značné části naší veřejnosti, opírajíc se o podporu veškerého tisku bez rozdílu stran, jenž s důvěrou v pokrok našeho umění hleděl k její činnosti, nastoupila nová správa svoji činnost. V opeře hned na poprvé dostavil se úspěch rozhodný a pronikavý. Skvělý zdar, provázející reprisu nově studovaného a vypraveného »Dalibora« zdál se býti slibnou zárukou nové, šťastnější éry českého divadla. Proto také s nemalými nadějemi hledělo se k prvnímu činohernímu představení, nejvíce nejpopulárnější hry Jaroslava Vrchlického, »Noci na Karlštejně«, Hře, která i za dřívější výpravy dočkala se tolika repris, kolik se jich jen v nejvzácnějších případech dostává původním pracím našich dramatiku, mělo se dostati zcela nové, skvělé, slohové, umělecky zladěné výpravy. Na této hře, kterou v dřívější její úpravě mělo obecenstvo v tak dobré a svěží paměti, chtěla právě nová správa hned na poprvé ukázati, co umí. Jaký div, že očekávání bylo veliké a radostné?

Vskutku také naděje a očekávaní nebyly marny. Výpravě »Noci na Karlštejně« dostalo se pečlivé, slohové přesné a harmonické výpravy, která, jmenovitě pokud jde o kroje, nezanechala jediného nesplněného přání. I dekorace, ač zde nebylo lze se vyhnouti některým

nedopatřením (stěny kastované komnaty karlštejnské vlnily se stejně jako stěny salonů a pálácových interieurů za staré správy), v celku byly přiměřeny době i místu a poskytovaly pohled velmi pěkný. Za to pokud jde o provedení samo — a to jest přece hlavní věcí — nebylo lze pozorovati znatelnějších změn a jmenovitě první část druhého dějství měla stále ještě něco řekl bych operetního do sebe, jako kdykoliv před tím a souhra byla by snesla trochu svěžejšího tempa. Jinak provedení při nezměněném obsazení bylo šťastné a jmenovitě známý skvělý výkon páně Seifertův v úloze Karla IV. zanechal i tentokráte hluboký dojem.

Po tomto v celku šťastném zahajovacím představení činoherním s tím napjatější dychtivostí čekala se první premiera. Té dostalo se nad to zvýšeného významu tím, že k ní zvolena — poprvé v Národním divadle — ukázka z bohaté dramatické produkce dánské, která již pro rázovitost a zajímavost své tradice byla by již dříve zasloužila si trochu pozornosti. Prvním dánským dramatem, provedeným v Národním divadle byla Drachmannova pohádka »Byl jednou jeden král . . .«, napsaná roku 1886 a provozovaná bezpočtukráte na čelných jevištích německých. Není pochyby, že nová správa sáhla k ní v prvé řadě z toho důvodu, že poskytuje možnost pestré, skvělé výpravy a tak mohla by do jisté míry státi se v letních měsících takovou nezbytnou kasovní attrakcí, jakou bývaly dříve různé výpravné hry a ballety, bez nichž by se nové ředitelství nadále rádo obešlo. Očekávaný úspěch dostavil se jen z části. Poetická, třeba nijak zvláště originální pohádka Drachmannova, připomínající tak živě Shakespearovo »Zkrocení zlé ženy« a Schillerovu »Turandot«, dostala se na naši scénu v úpravě nepříliš šťastné a básníkem samým při poslední redakci díla podstatně změněné. V této nešťastné úpravě, bohaté na únavné délky a zbytečné vložky, hra nemohla míti takového úspěchu, jaký by snad jinak býval její údělem. Nejednou mrazivý dech upřímné, neodbytné nudy nás ovál. Také překlad měl býti pořízen přímo z originálů (jak samozřejmý požadavek a přece jest nutno ještě dnes jej zvláště podtrhovati), měl býti pořízen dle nejnovějšího vydání a neměl tak buršikósně — libovolně zacházeti s dílem básníkovým. Pokud jde o provedení hry, vedle některých drobných nedopatření, svědčících o nehotovosti a nepřipravenosti, sluší vytknouti, že průvodní hudba nebyla vždy tak diskretně ztlumena, jak by si bylo přáti. Přes to všecko úspěch novinky, hlavně zásluhou paní Kvapilové, která rozmarnou princeznu, neodpovídající ve všem její temperamentu, sehrála s obvyklým svým uměním, a pana Vojana, jenž úloze prince věnoval všemožnou péči, byl čestný.

Je to naprostým neúspěchem, ba přímo porážkou regimu, slibujícího tolik reform, bylo provedení Hennequin-Valabreguovy »veselohry« (!) »Ustupte ženám!«, kterážto domnělá satira na moderní feminism francouzský jest nejsprostší a nejhloupější fraškou která kdy na scénu Národního divadla se dostala. Jiné neslušnost, módních autorů francouzských, jež nám byly až dosud předvedeny, měly alespoň trochu ducha, kdežto výrobek pánů Valabrègua a

Hennequina obešel se docela bez této ingredience a snaží se nedostatek vtipu nahraditi lascivnostmi a nechutností. Tato hra neměla se dostati na jeviště Národního divadla. Nevím, je-li pravdivou omluva nové správy, že tato slátanina jest její dědictvím po starém regimu. Jisto jest, že omluva taková nikterak neospravedlňuje. Zdědilať nová správa vedle této hry také celou řadu jiných, cenných prací a nemusila tedy sáhati právě k nejhoršímu škváru. A dokonce by správa, jíž tolik záleží na prospěchu divadla a povznesení jeho úrovně, neměla reprise hry, odmítnuté jednomyslně i kritikou i soudným obecenstvem při reprise dělati ještě reklamu zvláštním upozorněním ve svém officiálním bulletinu, že ničemná tato fraška opakuje se »po delší přestávce«. Ke všemu ani provedení nebylo valné.

Jenom poloviční novinkou bylo našemu obecenstvu drama »Bartoš Tuřanský« od Filipa Langmanna, provedené již mnohokráte na jevištích předměstských divadel. Veliký úspěch této hry na všech jevištích, kde se dosud hrála, lze si vysvětliti jen časovostí sociálního pozadí, před nímž odehrává se vlastní drama svědomí, svědomí starého, poctivého dělníka, jenž jen z lásky ke svým dětem pohřeší se na svých soudruzích a jenž pozbyv cti, vyvržen ze středu oklamaných soudruhů, dožívá se i té kruté rány, že mu umírají milované děti, k vůli jichž blahu svědomí své obtížil. Hra, jejíž vlastní dějové předivo jest dost nejasné a zmatené, jest obratně a účinně stavena. Autor jeví nepopíratelnou znalost jeviště, bystrý smysl pro vše, co v rámci scény může působiti a i v ovládání hromadných scén prozrazuje dost síly a obratnosti. Ale zřetel k účinnosti scénické, zdá se, byl jediným hlediskem, z něhož při práci své vycházel a jemuž obětoval všechny ostatní ohledy. Neptá se příliš po vnitřní pravdivosti, nejde mu o hlubší psychologické pojetí. Nade vše staví effekt divadelní, byť i sebe násilnější. Odporné, melodramatické zjevení mrtvého dítěte ve třetím dějství jest toho nejlepším dokladem. Toto třetí dějství jest vubec dokonalým přehmatem opatrného jinak a dobře kombinujícího dramatika. Vlastní drama dohráno jest již druhým aktem. Co následuje, jest neorganický přílepek.

Provedení hry bylo výborné a zasluhuje plné uznání. Výborný hrou i maskou byl pan Šmaha, jemuž vedle titulní úlohy připadla i nesnadná režie, poskytující v druhém dějství (schůze stávkářů a útok jich na domek Tuřanského) nejeden tvrdý oříšek. Hojný potlesk, jehož se panu Šmahovi i jako herci i jako režiséru dostalo, byl dojista zasložený. Pěkný, jednolitý, prostou pravdivostí svojí překvapující výkon byla Tuřanská paní Laudové, která v této úloze dokázala, že i tam, kde nejde jen o rozvinutí nádhery a elegance toilet, dovede býti platným členem činoherního ensemblu našeho. Také všem ostatním účinkujícím — v prvé řadě paní Hübnerové (dělnice Marie Zelberová) — všechna čest. Zvlášť zmiňuji se ještě o panu ze Steinberka (Adolf), který jako Adolf vystihl stlumenou hrou, stísněným hlasem i znamenitou maskou všechnu ubohost takového starého, zlomeného, dlouholetou prací v továrně do krajností vyčerpaného starého dělníka. Úspěch »Bartoše Tuřanského« dokázal, že provedením

tohoto účinného dramatu, vyšlo divadlo vstříc skutečné touze obecenstva po takovéto hře, ve které, třebas nebylo v ní ani stopy po originálnějším, hlubším pojetí a prolínavějším, umělečtějším zobrazení moderních konfliktů společenských a hospodářských, přece slabý jakýsi odlesk všeho tohoto kvasu a kypění, byť i jen odlesk mdlý a rozplizlý, se zrcadlí. A to nás konečně smiřuje s provedením této hry na jevišti Národního divadla, kam ještě tolik velikolepých a umělecky nepoměrně cennějších děl německých dramatiků nenalezlo přístupu.

Z předměstských jevišť, která tolikráte již provedla »Bartoše Tuřanského«, známe i milého hosta Národního divadla, paní Ryšavou, která konečně mohla vystoupiti na první scéně české. Byla by jí již dříve sloužila ke cti, a byvši povolána před lety, v plné ještě síle, mohla se státi z nejpřednějších její opor. Bouřlivý potlesk, kterým byla uvítána, když jako vdova Šestáková v Tylově po dnes populární »Paličově scéně« poprvé vystoupila na prknech Národního divadla, svědčil o souhlasu, jakým obecenstvo provází rozhodnutí divadelní správy, poskytnouti zasloužilé herečce možnost, prokázati svoji zdatnost i v poměrech větších, než v jakých jí dosud bylo popřáno působiti. Prostota, vroucnost a pravdivost jsou hlavními rysy umělecké individuality paní Ryšavé. Kreslí své postavy v liniích prostých, jednoduchých, ale právě proto tím životnějších a pravdivějších. Její vdova Šestáková jest postava jako ze života přímo vyloupnutá a dýše nezkráceným půvabem doby let padesátých. Scéna, kdy po letech setká se s miláčkem své mladosti a kdy oba staří lidé ponoří se ve vzpomínky let dávno uplynulých, dýchala takovým milým, srdečným, v pravdě starosvětským půvabem, že těžko bylo odolati hlubokému dojmu.

Něco podobného, také taková stuchlá vůně květin dávno uvadlých a vybledlých, dýše z druhé z obou scén z »Komedie života«, Gilbertově »Pokračování«, jež patrně k vůli paní Kvapilové, která tento výkon čítá ke svým nejlepším, dostala se znovu na scénu. Ale zde v této hříčce, která má silný melodramatický sklon, cítíme, jak ten kontrast mezi jarem a jesení, to líčení dávné minulosti je uměle a vypočítavě konstruováno a proto schází dojmu, jejž si odnášíte, všechna hloubka a bezprostřednost. S »Pokračováním« hrají se nyní ještě dvě aktovky: Stroupežnického genrový obrázek ze staročeské domácnosti »V panském čeledníku« a rozmarné »Námluvy« od Čechova. Vzkříšení zapadlé aktovky prvního dramaturga Národního divadla jest pěkným všeho uznání hodným aktem povinné, vděčné piety, byť i nebylo lze trvalejšího úspěchu od pokusu tohoto čekati. Ze čtyř historických aktovek Stroupežnického tato má nejvíce historického koloritu (nikoliv pouhý lehký dobový nátěr jako na př. »Zvikovský rarášek«), ale komposice její jest ještě chatrnější, než na př. u »Paní mincmistrové« nebo »Sirotčích peněz«. Všechna pevnější kostra schází této drobnosti, všechno tříští se na konec v řadu zajímavých podrobností, vše topí se v záplavě kulturně-historického materiálu, s velikou péči sneseného. A ke všemu ještě tento dobový

nátěr jest přílišně akcentován a zbytečně tlačí se do popředí na úkor rozvoje děje. Aktovka zvěčnělého dramaturga vypravena byla se zřejmou péčí, ale ne vždy a ve všem šťastně. Jestliže v jiných hrách jsme se již radovali, že ohyzdný, neumělecký křik, který měl nahrazovati přirozenou volnou mluvu, bohudíky již pominul, v této hře se zase křičelo až Bůh brání jak v nejstarší loupežnicko-rytířské tragedii neblahé paměti. Nezáleží konečně tak na tom, jsou-li boty páně Dejmovy do detailu slohové či nic, je-li jelen, kterého uhlíři na scénu přinesou, »skutečný« nebo jenom z plátna a pilin slátaný. Ale na duchu a stylu hry, provedení, záleží. A to nebylo valné. Pan Inemann (Dejm) nevěděl si se svou úlohou rady, pánové Pštros a Kafka přeháněli až běda. Závěrek večeru tvořila známá aktovka »Námluvy«, která v druhá polovině své trpí povážlivými nedostatky technickými, ale přes to prostou, srdečnou veselostí svou obecenstvo dobře pobavila. Že jen mistrovskému výkonu páně Mošnovu v úloze zbědovaného ženicha sluší za tento úspěch děkovati, kdož by o tom pochyboval?

Z prvních her, které nám nová zpráva divadelní předvedla byla také účinná »Maryša« od bratří Mrštíků, jejíž slavná premiéra v máji r. 1894 jest z nejpamátnějších událostí v novější naši historii divadelní. Svěží, kypícím temperamentem a dechem moravských niv provanuté drama, oživené tolika rázovitými, s láskou a značným uměním modelovanými postavičkami, nepozbylo za těch šest let, která od jeho premiéry uplynula, ani s nejmenším na své působivosti. Jest to drama plné ruchu a života, dílo, prohřáté dechem divoké, vroucí krve. Úspěch hry byl i tentokráte značný a nic nezadal nadšenému přijetí, jehož se dílu při prvém provozování dostalo. Titulní úloha, v níž paní Benoniová kdysi vytvořila postavu, dýšící teplem životní pravdivosti a v níž podala výkon každým coulem dokonalý, připadla tentokráte naší roztomilé naivce sl. Grégrové, jejíž subtilní osobička, nepříliš objemný hlásek a jemnější, tlumenější temperament se nedobře hodily pro takovou kypící, temperamentní dívčici, jakou Maryša dramatu býti má. Bolest a tichý žal této od rodičů prodané, k nemilovanému muži připoutané a ve skrytu po miláčkovi srdce svého toužící bytosti dovedla ovšem sl. Grégrova přivésti k plné platnosti, ale za to scházely jí všechny silnější dramatické akcenty, všechen žár a všechna síla a ani hlasově nebyla s této obtížné a namahavé úlohy. Novým byl také pan Šmaha jako mlynář Vávra, kterého až dosud hrával pan Slukov, nyní již ode dvou měsíců na lůžko připoutaný. Výkon páně Šmahův, držený v tlumených, lomených tónech, byl takový, že vlastní, nikterak zlá bytost tohoto drsného, bezohledného a životem tak těžce ztrestaného muže velmi plasticky vynikla. Brillantní byl jmenovitě výkon páně Šmahův v posledním dějství. Jako matka Maryšina vystoupila po druhé se stejně značným úspěchem pí. Ryšavá. Obsazení úlohy babičky mladou paní Kolarovou byl rozhodný přehmat. Také změny, které autoři sami na práci své provedli, byly nešťastné. A tak při dalších reprisách nezbylo než vrátiti se zas k původnímu textu.

Mnoho času a práce vyplýtvalo se různými, namnoze nešťastnými pokusy. Není pochyby, že nebude snadno nalézti rovnocennou náhradu za paní Benoniovou, která svazku divadelnímu nenáleží. Že jí nebude slečna Červená, která ve frašce »Ustupte ženám!« hrála úlohy emancipové malířky, jež by za jiných okolností dojista byla připadla paní Benoniové, jest jisto. Slečna alespoň ani v této úloze ani v aktovce Stroupežnického, kde hrála hocha Jiříka, nedovedla se učiniti sympatickou. Dosti degažované, trochu na »říznost« operetních div připomínající vystupování, není ještě důkazem temperamentu a bez toho lze sotva co kloudného svésti, i kdyby slečna víc uměla, než jsme měli dosud příležitost poznati. Také hlas slečnin zní velmi trudně a neohebně.

Jiným pokusem byla pohostinská hra páně Strouhalova, jenž vystoupil se slušným úspěchem v Gilbertově hře »Pokračování« a v druhé polovině její (jako plukovník) dobyl slušného úspěchu. Tím nepochopitelnější jest, proč jej zpráva divadelní hned na to exponovala v úloze Karla IV. v »Noci na Karlštejně«, kde obecenstvo mělo znamenitý výkon páně Seifertův v téže úloze ještě v nejsvěžejší paměti a kde pan Strouhal ovšem se pokusil o svoje, odchylné pojetí této úlohy, ale bohužel, bez úspěchu. Vinou divadelní zprávy utrpěl tak p. Strouhal porážku, jež jest z nejtrapnějších, co jich Národní divadlo dosud vidělo. Pan Strouhal vystoupil kromě toho ještě v Ladeckého »Dvou světech«. V této úloze jsem jej neviděl a nemohu tedy výkonu jeho posuzovati. Nešel jsem na reprisu této hry prostě proto, poněvadž mi není jasno, proč se toto drama znovu studovalo a poněvadž, pokud se pamatuji, úloha, jež v něm připadla p. Strouhalovi, není z těch, z nichž by se na umění nebo neumění hercovo dalo souditi. Stejně nechápu, proč se hrála Štolbova slabá fraška »Na letním bytu«. Co práce a času pohubilo se zcela beze všeho užitku v těchto marných a trapných pokusech! Jaká to ztráta pro naši činohru, jež musí dnem i nocí horečně pracovati, nemá-li dosavadní převaha opery nad ní, nejen potrvati, ale i, jak se pessimisté mezi námi dle některých příznaků domnívají, i dále ještě stupňovati! *K.*

*

㊐ **K výstavě Peredvižníků.** Tuto zimu poslali jsme do Petrohradu vybranou sbírku svých uměleckých prací a jistě si naši rusomilci asi představovali, že zrovna rozbouří vlny něvské. Byli na omylu. Petrohradská obecnost jim nevěnovala žádné zvláštní pozornosti, poněvadž se jí žurnály nedostalo ani popudu ani poučení, a odborné listy o nich psaly jako o jiných: stejným tonem a se stejnou spořivostí. Přece však nebyl tento výlet podniknut marně. V zápětí se objevily hned dvě statě o českém umění ve velké umělecké revui »Isskustvo i chudožestvo«. Jednu, o dnešní situaci našeho umění výtvarného, napsal F. V. Krejčí, za druhou jsem redakci měsíčníku sám osobně díkem povinen. A u nás v Praze, na den svatého Jana, otevřena byla první umělecká výstava ruská asi o dvou stech číslech. Jednota výtvarných umělců se o ni postarala; vešla ve styk s petrohradským Tovaryšstvem peredvižných chudožestvennych vystavok a

nynější potulná výstava tohoto sdružení přicestovala až do Prahy. Oběma spolkům tento čin kvitujeme s příslušnými díky. Čtyřicet jmen ruských malířů přestává být pro nás tou chvílí prázdným zvukem. Ovšem bylo by závěrem nanejvýš ukvapeným, domnívati se, že v nich seznáváme celý rozsah nového ruského malířství. Ani Peredvižníci netvoří všechnu kvintesenci ruské obce umělecké, aniž jejich výstava byla sestavena za tím účelem, aby dokumentovala všechny domácí proudy v jejich dnešních kulminacích. Neníť tu Serov, Somov, Pomerancov, V. Vasněcov, Susikov na příklad, a jenom I. I. Levitan s M. V. Nesterovem naznačují nejnovější fasi a cíle ruského malířství. Není tu také žádné retrospektivy, pouze Šiškin a Kramskoj výjimečně na ni ukazují. Nelze míti na poprvé všechno. Přízeň a úspěch, s nimiž se Peredvižníci z Prahy na Rus vrátí, mohou to v budoucnosti doplniti, a že již je zde vedle Jednoty také Manes, mohli bychom očekávati, že i mladší proudy ruské najdou v ukázkách cestu do Čech.

Jednota cestovných uměleckých výstav trvá nyní třicet let a má ovšem i své dějiny. Úvod seznamu pražské výstavy je stručně rekapituluje a bylo by dobře, aby si je v našich uměleckých spolcích pozorně přečetli a uvažovali o formě, úspěchu a účinku této instituce. Grigorij G. Mjasojedov, intelektuelní její původce, stojí jí dosud v čele. Není a nebylo to však od počátku pouze Tovaryšstvo výstavní, shluk spolkových umělců, sdružených jedině za tím účelem, aby svoje právě dohotovené práce posílal na cesty po ruské říši od Petrohradu až do Oděsy, od Tuly po Varšavu. Peredvižníci roku sedmdesátého ve sraženém šiku počali propagovati, v nepřetržité missi, co roku třiašedesátého třináct mladých žáků akademie moskevské, s Ivanem M. Kramskojem v čele, pobouřilo a vedlo k revoltě proti sestárlé a zkostnatělé akademické šablone. Nechtěli svou ruskou fantasii nutiti, aby vydala obraz, kterak Odin vévodí Walhale. Toto thema komposiční úlohy Akademie osvětluje jako náhlý bengál ráz a tendence oficielního umění na Rusi, a to v dobách, kdy již dávno psal Gogol a Turgeněv, Tolstoj i Dostojevski, kdy v jejich črtách, povídkách a románech voněla ruská země a radoval se a trpěl ruský lid. Pavel A. Fedotov nebyl však zapomenut mladými a Vasil N. Perov byl prostředníkem mezi mrtvým žánristou a novou generací, z níž se utvořilo tovaryšstvo Peredvižníku. Oproti cizinským uměním, oproti pohodlné nežívé šablone postavili za program, že rusky umělec má ruský svět po rusku malovati. Na Rusech a pro Rusy chtěli dobýti Rusi a dobyli jí. Toto tovaryšstvo propagovalo a dosud propaguje po ruských městech ruskost ve výtvarném umění svými pracemi a svými výstavami. V tom spočívá ideový význam jejich vystoupení, instituce a vší práce. Praví se, že byl Kramskoj duší tohoto hnutí, neunavným podněcovatelem a udržovatelem ohně a nadšení a že více slovem působil nežli štětcem, poněvadž jeho nehojné obrazy samy nemají dosti svěžesti a tepla. Jeho podobizna I. I. Šiškina na výstavě arci vymahá si úctu i k jeho umění. Než zatím budiž tomu jakkoli, tolik se ukazuje docela jistě, že to bylo hnutí již kolektivné, společný výkrok

jednoho šiku a ne běh za imponujícím a všemu vévodícím předákem. Byl tu poznaný cíl — ruský život a jeho pravda — a za ním šli všichni společně. Po třiceti letech vidíme, že nezůstali osamoceni ani ve svém sdružení ani mimo ně. Vodítko jejich uměleckého tvoření stalo se heslem vší ruské malby.

Nebylo ovšem toto hnutí specificky ruské. Všechno umění evropské je prodělalo, každý národ pro sebe buď ze svépomoci, buď jiným povzbuzen a posilován. Všude musili přemoci epigonství a akademický kadlub, osvěžiti a zoceliti se v peřejích realismu z domácího světa vytěženém, nežli se mohli zvednouti ku vzletům do nekonečných výšin novoidealismu.

Mohu se na tomto místě nyní vrátiti k výstavě, která je sice již ukončena a z Prahy odstěhovalá, avšak nežli se to stalo, vydal B. Kočí jako nakladatel knihu s titulem Ruští umělci. Výbor obrazů z první souborné výstavy ruských umělců v Praze. Uspořádala Jednota výtvarných umělců v Praze. Textem provází Jaroslav Kamper.« V ní je na sedmdesát obrazu pěkně reprodukováno a podle výběru vše, co pozoruhodnějšího a závažnějšího letošní výstava Peredvižníků obsahovala i s nějakým přídavkem. Je to jakási trvalejší upomínka na výstavu a chce jí také býti; nepodává více, poněvadž nemohla více podati.

Na výstavě samé obracel se hlavní zřetel k Rěpinovi a Šiškinovi. Publikace obsahuje reprodukce všech vystavených prací prvního a značný výběr z druhého. Ovšem tu není I. J. Rěpin ani se svými Burláky, ani s Ivanem Hrozným, ani s Kozáky, ani s Procesím, ani s Návratem ze Sibiře nebo s odchodem na vojnu, nicméně dvě podobizny a dvě jaksi sociální scény naznačují aspoň šířku jeho obzorů a na nejednom místě mistrnou fakturu malířskou, jejíž pevnost a jistota není bez přísady jaké svéžesti drsné. Dojista je Rěpin muž v pravdě geniálního nadání, překvapujícího uměleckého zjevu, rozhodné odhodlanosti po předmětu i podání, ale vrcholným projevem ruského malířství, jediným vzorem a vůdcem ostatním není. Co do jistoty oka, pevnosti kresby, určitosti štětce, šťavnatosti barvy, ano, ale on podává se příliš okamžiku a jeho dojmu a požadavkům, než aby neodvratně kráčel za cílem, k němuž, k němuž nejstarší a dosavad nejlepší jeho dílo, tažní Burláci na Volze, ukazují. Nejednou jde jen za zevní sensací a zahrává krutě s našimi nervy, a to tim rvavěji, čím dokonaleji ovládá technické své prostředky. Zpomeňme si na Dostojevského, s jehož talentem vykazuje Rěpin značnou příbuznost, pozorujme »díla« obou umělců, a seznáme, že železnou jednolitost a proto neodolatelnou kovovou důraznost má přece jen onen umělec literární. Očima Dostojevského a prostředím duše Tolstojovy vyhlížíme my z dálky na ruský svět, a je potom přirozeno, očekáváme-li, že obrazové umění ruské je venkoncem barevným jeho odrazem. Ba víc. Že analysující oko literátů, úžasnou precisnost jejich slovního líčení a vyjadřování, bezohlednou realnost jejich poznatků a nesmírný soucit a všeobsáhlou lásku jejich s ruským lidem a k němu nalezneme i u malířů; že dále snad i v technice komposiční, tužky

a štětce, ve skladu a jakostném výběru barev objevíme tutéž samorostlost, tutéž nezápadní zvláštnost a originalitu, jako u ruských umělců literních.

Ať to již kdo doznal, či ne, v té příčině dožili jsme se všichni jakéhosi sklamání, neboť jsme sice poznali na výstavě mnoho dovednosti, ne však jiné, nežli jakou odjinud známe, mnoho dobrých krajin a slušných genrů, jež ale jenom geograficky a etnograficky se liší od těch, které s jiné strany k nám docházejí. Nové, nevšední, nějaké specificky ruské pojmutí jsme marně hledali. Všichni jsme chtěli viděti azbuku a místo ní četli jsme latinkou. Arci že je těžko podle běžné výstavy několika umělců souditi na vše ostatní. Také jsem toho dalek a na konec si vše vysvětluju. Hlavní čin Peredvižníků byl a jest realismus látkový. A celá generace byla jím cele zabavena. Vypověděli boj cizím předmětům a látkám a proto bylo všeho úsilí třeba, nahraditi je tím, co ruský kraj a lid skýtá oku malířovu. Bylo nutno ruského mužíka a ruský les a ruskou step udomácniti ve výtvarném umění, získat pro jich, obecenstvu všední, zjev platnost a účinnost uměleckou, získat zájem pro jeho konání a strádání, pro jejich jednoduchou krásu. Na výstavě a ve zmíněné publikaci je k tomu dokladů dost a dost, kdyby však tu byli Burláci Répinovi, pak také by bylo zřejmo, že je na Rusi ještě jiný lid nežli ten, jenž žije a a třeba se opíjí jako který jiný, že je tu lid, nad jehož zvířecím ponížením srdce se svírá a jehož tupá odevzdanost vámi zachvěje, a že jsou tam umělci, kteří s drsnou upřímností a neobvyklou jinde uměleckou bezohledností dovedou vytvořiti něco, co jinde byste marně hledali. Místo pracovitého lidu objeví se v umění vystižená Práce lidu, místo modlícího se mužíka Zbožnost lidu, místo strádajícího Bída a Poníženost, místo idylického žití ten překvapující odevzdaný Kříd ruského lidu, o němž ví již literatura.

Mnoho v ruské výstavě v Praze zůstávalo ještě na stupni reporterském, v dobrém slova smyslu, a vypravovalo, jak zejmena se na ruském venkově žije. Mnohdy to vypravuje umělec s jemným smyslem pro ton barvy a odstín světla, pro prostou malebnost, zaujat jednoduchými půvaby a fenomeny přírody, ale při tom zřídka prodere se na povrch, co by bylo analogií původní básnické receptivnosti a tvořivosti. Je tu dosti pozorné analysy, avšak málo ještě tvurčí syntesy, jakou Michajl Vasiljević Nesterov a Isak Iljič Levitan již projevují. A při tom má první dojista více ruského v sobě nežli druhý. Postavte kterýkoli genre nebo kterou historickou scénu z výstavy vedle obdobných prací německých nebo jiných a napadne rozdíl pouze krojový a typový, ale Nesterovi svatí, poustevníci a pohádkové bohatýři i s jejich něžnými a při tom markantními sceneriemi vedle moderních Angličanů nebo Francouzů, postaveni se v nich neztratí. Nesmísí se s nimi. Jeho vroucnost a mystika, jeho humor i zkazková naivnost mají jiné zabarvení, méně rafinované a znavené, více prostoduché a otevřené, a jeho syntetické krajiny jsou jiné, poněvadž vyrostly z analysy domácího kraje a ne z pouhého napodobení cizé hotové analysy. Překvapují — a mám na mysli ještě jiné práce nežli

»Zjevení sv. Dimitrije« — svou prostotnou rázovitostí liniové koncepce a svým měkým lyrismem koloritu, svou pevností a určitostí pohádkových a mysticko-nábožných visí. To a vše tomu podobné nemohlo arci dříve se projeviti, dokud nebyla zorána a zúrodněna půda ruského umění odhodlaným realismem. Po zevnějšku přichází vnitro na řadu, po hmotě duch, zde jako kde jinde.

Ivana Ivanoviče Šiškina si váží všichni na Rusi, nejen Peredvižníci. Byl však, po mém zdání, větším reformátorem nežli obsáhlým a hlubokým umělcem. Nechci jej více srovnávati s Jul. Mařákem. Učinil jsem to jinde a bylo to jinými opakováno. Jeho veliký význam leží bez odporu v tom, že naučil své soudruhy malovati domácí půdu a kraj, že jim a všemu obecenstvu ruskému ukázal, že eksotismus předmětový není výhodou pro umělecké tvoření, že k závažnému činu uměleckému stačí vyhledati si kterýkoli koutek jehličnatého nebo listenatého lesa doma, aniž by bylo třeba konati daleké cesty do Olevana, Tivoli a Neapole. I on byl upřímným a zdravým realistou na domácí půdě a proto patří k prvním Peredvižníkům. Tímto svým myslem přemohl divadelní efekty Ajvazovského, všechnu umělou úmyslnost koncepce a konvencionální úhlednost barvy. Než i před ním stojí Turgeněv, veliký poeta ruských lesů a polí. Překonává Šiškina svým nadšením a hlavně vystižením toho, co duší kraje nazýváme. U Šiškina vidíme jak vypadají ruské lesy, Turgeněv nám suggeruje jejich osobitou nádheru a hlavně jejich individuální vuni, vystihuje jejich poeticky tajemnou souvislost s životem a s jeho knihou vchází k vám do světnice ozon jejich nesmírnosti, elementární veleby, že slyšíte takořka majestátní oddych jejich vlídných a panenských prsou.

Za Šiškinem jsou již jiní dále. I mezi Peredvižníky, jako Nikolaj Nikanorovič Dubrovskoj a Sergěj Ivanovič Světoslavskij. Ne pouze formací a tonem naplňují svoje obrazy, ale také ruským světlem a vzduchem. I. I. Levitan, ne bez cizinských vlivů, (tuším, že sám není plnokrevný Rus) vystihuje i poetické dojímavé kouzlo večera a noci.

Probíraje se listy nové publikace, ve vzpomínkách na nedávnou výstavu, zaznamenal jsem si tyto úhrnné a závěrkové dojmy, které bohdá bude moci modifikovati jenom nová zásilka z Ruska, nové osobnosti umělecké a novější umění ruské.

16. června.

*

☺— **Dům českých umělců.** Záležitost a otázka nových místností pro umělecké výstavy, tolik v kruzích přímo interesovaných nalehavě pocitovaná a mnohonásob přetřásaná, ocitla se nyní na zeleném sukně stolu, kol něhož zasedá městská rada pražská.

Stalo se to takto:

Nejčipernější a nejčilejší spolek českých umělců »Manes«, který nejdříve se odhodlal vlastním přičiněním aspoň svoje výstavy, ne-li ještě všechny, emancipovati od Rudolfina co do místností a řádu výstavního, došel k přesvědčení, že by sám mohl si příslušnou výstavní

budovu pořídíti a novou instituci výstav podniknouti, kdyby město Praha, jak slušno a jako se všude děje, materielně mu práci umožnilo. Co jsem v nekrologu Topičova Salonu na těchto místech byl naznačil, k tomu nyní dochází. »Manes« vyhlédl si tři místa vhodná pro pavilon výstavní, ne příliš velká, jen co by stačila pro vybranou eksposici podle nových zkušeností výstavních sestavenou a upravenou a 20. listopadu 1899 požádal radu městskou, aby mu ku prozatimní, na omezený čas několika let vypočtené stavbě výstavního pavilonu propůjčila pozemek. A městská rada má právo na uznalost všech, kteří dnes mají zájem o zlepšení pražských výstav uměleckých a v budoucnosti z něho se budou těšiti (a je to víc nežli celá uměnímilovná Praha), má plný nárok na dík nás všech, že ihned k žádosti »Manesu« se obrátila s příznivým okem. »Jednota výtvarných umělců« ve své první výroční zprávě prohlásila, že má cíle podobné jako »Manes«. Také její členové jsou přesvědčeni, že Rudolfinum pořádá výroční výstavy obrazů a ne — co potřebujeme — výstavy umělecké, které by s vkusem a taktem se presentovaly jako občasná musea moderního, vždy nejnovějšího umění. Všichni čeští umělci jsou také — až na jednoho — syti jednak poručnictví amaterů a laiků, jednak přežitku dvojjazyčnosti na venek a němectví uvnitř v Krasoumné jednotě. Umělci sami chtějí býti, jako se jinde již všude stali, svými domácími pány, nás ostatní zvoucí a ve vlastním domě přijímající. Také »Jednota výtvarných umělců« předložila asi měsíc po »Manesu« (18. pros.) městské radě žádost podobnou. Má v úmyslu stavěti trvalý Dům českých umělcu a požaduje k tomu 800 m², dvojnásob tolik co »Manes«. Bylo přirozeno a správno, že hned potom se oba spolky, které nyní v pravdě a s jedinou závažností obsahují a representují významnou českou obec uměleckou, se dohodly a svoje žádosti sloučily. Počátkem letošního roku počala práci komise, složená ze zástupců všech tří interesentů. Nedoporučila sice z technických příčin žádné z míst žádaných, za to vyhlédla nové, výhodné polohou a vhodné rozlohou v jižním dílu Městského parku, tam, kde jej protíná prodloužená ulice Bredovská. A městská rada zase s plnou a pěknou ochotou přijala tento nový návrh, který chce sboru obecních starších ku přijetí předložiti a doporučiti, až by oba umělecké spolky a příslušné městské úřady podrobný návrh předání pozemku a určitý projekt stavební vypracovaly. Byla tudíž naděje, že v krátké době úmysly »Manesu« a »Jednoty« dospějou k realisaci a bylo tak dobře, neboť nové výstavní budovy a hlavně nové instituce výstavní je Praze naléhavě třeba. Praze, českým umělcum a všemu našemu obecenstvu.

Když ale věci již tak daleko dospěly, přihlásila se i »Umělecká Beseda« o stejný podíl a stejná práva, odvolávajíc se, že jest nejstarším spolkem uměleckým (což jest pravda) a největším ze všech (co by ovšem bylo dlužno dokázati). A aby míra byla dovršena, dostavil se i výkonný výbor bývalé výstavy architektury a inženýrství, který by rád Mároldovu Panoramu bitvy lipanské přenesl do Městského sadu, se žádostí o místo, které si tam byl vyhlédl.

O vhodná místa pro stavby veřejnosti sloužící je v Praze známá

nouze. Vyhledati místo i jen pro sochový pomník, přivádí všechny zúčastněné do největších nesnází; nalézti místo pro druhé divadlo je takměř holou nemožností; není místa pro novou radnici atd. A nyní stojí v zasedací síni města čtyři žadatelé o přenechání stavebních ploch, ne zastrčených a úhrnem ne právě malých, jejichž žádosti nelze položiti jen ad akta, a městská rada také nemíní tak učiniti! Žádá tedy, aby se všichni shodli, aby se všechny požadavky kumulovaly; chce se dopracovati jediného návrhu pro rozhodující sbor obecních starších.

Otázka nové výstavní budovy nebo domu českých umělců je tedy nadále otevřenou a nerozřešenou a jak, na ni v městské radě už pohlížejí, asi též komplikovanou. Avšak komplikovanou je jen zdánlivě. Manes zamýšlel původně pouze zatímný výstavní pavilon, Jednota se s ním shodla na »Domu umělců«, to jest snad spojení výstavních místností se spolkovými. Umělecká Beseda by se ráda přiživila, ale výkonný výbor výstavy má v plánu něco zcela jiného. Předloňská výstava neskončila finančně skvěle, v panoramě jest investován kapitál, který by na místě výhodnějším snad lépe se zúročil nežli na odlehlém a zavřeném výstavišti. Pochybuju, že pomýšlí na trvalou stavbu panoramové budovy a na trvalou výstavu střídajících se panoram. Není to také asi možno, neboť, nemýlím-li se, nehodí se její panoramový obraz svými rozměry ke svazu panoram kočovných. Docela dobře by vystačil výbor s kterýmkoli poněkud jen vhodným místem v asanaci, místem, které ladem leží a, jak věci stojí, dosti dlouho nebude zastaveno. Na několik let by sem mohla, ba byla by již před rokem mohla býti přenesena budova výstavní panoramy. Nelze ji naprosto sloučit s domem umělců; má jiné cíle a jiný výměr života.

»Umělecká Beseda« co celek rovněž nehodí se do rámce. Toliko jeden její odbor, třetina všeho jejího obsahu, třetina, která dnes nikterak není rovnocenná s »Manesem« nebo »Jednotou« ani počtem ani členskou kvalifikací, mohla by se při dobré vůli a zmírnění požadavků se strany obou nových spolků uměleckých k nim přiřaditi, neboť se přece nejedná dnes o dům spolkový, nýbrž v první řadě o dům elitních, vybraných uměleckých výstav, eksposicí závažných ukázek českého i cizího umění. Výtvarný odbor »Umělecké Besedy« je ustaven a sestrojen na zcela jiném základě nežli je »Jednota« nebo »Manes«. Kdo nahlédne do stanov a seznamů členů, pozná to ihned. Ovšem že tento odbor býval kdysi opravdu střediskem a shromaždištěm i nejlepších českých umělců výtvarných a není holou nemožností, že by mohly nadejíti časy, kdy by se zase jeho nyní v celku pokleslé niveau zvedlo, ale přes to nestane se přesně spolkem uměleckým, dokud může se k němu kdokoli přihlásiti a, jsa jednou členem, ve schůzích o všech záležitostech hlasovati a rozhodovati.

Městská rada by očividně ráda všem vyhověla. Má dobrou vůli a úmysl účinně a rázně pomoci z výstavní mizerie, kterou po leta již všichni trpíme. Její rozhodnutí a jeho přijetí sborem obecních starších bude znamenati pravé osvobození, ozdravění a zlepšení instituce uměleckých výstav pod českou vlajkou, má to býti a bohdá že bude uvedení nového života výstavního, pokrokového, takového, jaký se všude

kolem nás na prospěch producentů a poživatelů již skvěle byl osvědčil. Nezáleží ovšem všechno na ní. Žadatelé, projektanti a slibovatelé této nové éry musí se vykázati vážnými zámysly, schopností a energií práce. Jenom s těmi jsou naše sympatie, jenom ti mají nárok na vřelou účast veřejnosti a potřebnou a nutnou podporu královského hlavního města Prahy.

17. června. *

Autorské právo architekta.

℗— Dostane-li se architekt do sporu s pánem stavby, diví se tomu málo kdo, a nejméně v tom případě, vidí-li na jedné straně zaníceného opravdového umělce a na druhé muže příliš prakticky střízlivého a vypočitavého. Architekti sami doznávají, že bývají poraženi, že, ať úmluvou, ať jakým rozsudkem, laik objednavatel podmaňuje si umělce, a jiní z toho vyvozují rádi již předem všechnu obranu chyb svého díla. Od listopadu 1896 byl F. Ohmann ve sporu s kuratoriem Severočeského průmyslového musea v Liberci, ve sporu velmi krutém, zajímavém a pro všechny poučném svým průběhem i koncem, a významném tak, že chci zde o něm podati krátkou zprávu. Byl to spor o právo autorské, první, který se opíral o nový zákon ze dne 26. prosince 1895 a v němž poprvé vystoupil sbor znalců ve smyslu toho zákona pro obvod Čech jmenovaných.

Je třeba nejprve vyložiti věc sporu.

Při veřejné soutěži o projekty nové stavby musejní v Liberci 1895 objevilo se 21 plánů. Z příčin hlavně materielních nebyly žádné ceny přisouzeny, za to na prvním místě — s několika jinými — zakoupilo kuratorium návrh F. Ohmanna a požádalo jej, aby provedl v něm jisté změny. Nový tento předběžný plán architekt dodal 6. června 1896 vymiňuje si určitý honorář pro případ, že by byl přijat za základ stavby. Plán byl přijat a z Liberce objednali nyní plán stavební, definitivní, který s plastickým modelem do konce září 1896 měl býti dodán. F. Ohmann onemocněv, lhuty té nedodržel, ale na požádání předsedy kuratoria W. Ginzkeye poslal prostřed října z valné části již hotové plány na den do Liberce k nahlédnutí a počátkem listopadu všechny objednané plány. Deset dní potom ležely na stole musejního kuratoria plány Ohmannovy a zároveň i nové plány od Hanse Griesebacha, u něhož je mezitím předseda kuratoria na vlastní pěst a v očekávání, že dojde souhlasu kuratoria, právě v té chvíli objednal, kdy měl v rukou první zásilku definitivních plánů Ohmanových a H. Griesebachovi je ukázal. Podle přání a za souhlasu presidentova použil Griesebach značnou měrou při svém projektu Ohmanových půdorysů téměř úplně, a ostatního útvaru z velké části. Kuratorium přijalo plány Griesebachovy, objednalo u něho stavbu, kterou také týž provedl. To ovšem F. Ohmann zlehka a zticha nemohl přijmouti a žádal mimo příslušný honorář, aby také jeho právo autorské kuratoriem vždy veřejně bylo uznáváno. Když pak vyjednávání o to nevedlo k cíli, podal Ohmann právním svým zástupcem JUDrem. Leop. Katzem trestní žalobu pro porušení práva autorského.

Při vyšetřování v žalobě tvrdilo kuratorium: Konkurenční projekt Ohmannův jsme zakoupili ve smyslu řádu soutěže v neobmezené vlastnictví a nabyli práva na jeho další zpracování neb použití. Z tohoto projektu vznikl plán předběžný, s malými pozměnami, a ten zaplatíme obnosem, jejž původce žádá. Plány nebyly definitivní, nebyly v čas dodány, nepřijali jsme jich, nezaplatíme je a byli jsme v právu předběžné plány Ohmannovy dáti II. Griesebachovi k použití dle našeho návodu. F. Ohmann tvrdil: I když by předběžné plány byly zaplaceny, nemělo kuratorium práva jich jakýmkoli způsobem upotřebiti, nebyla-li mi stavba svěřena, aneb se se mnou nestalo vyrovnání, a ještě méně směl kdo, aniž by trestně porušil moje právo autorské, užíti a zpracovati moje plány definitivní, třeba že se vyvinuly a vyrostly z jádra mého projektu konkurenčního. Žádal morální i hmotné odškodnění, o němž kuratorium libereckého musea ani slyšet nechtělo. Záležitost sporná nemohla býti považována za věc čistě soukromou, jednalo se patrně o věc, dotýkající se zásadně vlastnických poměru spojených s dílem uměleckým a vídeňské spolky architektů velmi pilně a zevrubně se jí zabývaly. Náš spolek si jí nevšímal, buď že nevystihl její všeobecný význam, nebo že se domníval, že tu jde o zájmy dvou německých umělců a německého kuratoria. Byl na omylu. Přes to, že účastníky sporu byli Němci, patřila záležitost v český obvod, ne pouze proto, že se spor rozvinul na české půdě, ale že zem byla v něm finančně interesována. Ze zemských peněz plyne veliký příspěvek na stavbu musea, které patří velikému českoněmeckému obvodu komornímu. V jednom dobrozdání vídeňských architektů vyslovuje se zvláštní enketa velmi ostře o tom, že stavba bez naprosté nutnosti a na škodu domácích sil byla zadána architektu z říše. »Nemělo být přehlédnuto — vykládá se tam — že při zadávání umělecké práce pro stavbu, která má sloužiti ku povznesení rakouské píle průmyslové a jež jedině za rakouské peníze je budována, měl býti k rakouským architektům po předním právu brán zřetel; nemělo být přehlédnuto, jak velkým počtem pokladem umělecké dovednosti se vlast naše honosí a že rakouským stavebním umělcům děje se urážka, když významná a krásná umělecká práce bez naléhavých příčin se do ciziny zadává.« Jestliže by se kdo z příliš citlivého taktu zpěčoval nahraditi v tomto ohražení výraz »rakouský« slovem »český«, nemělo by býti přece nikoho, jenž by nežádal, aby tato dvé pojmenování nestála aspoň vedle sebe. Než i jinak ještě slušelo se v zájmu domácích a českých architektů věnovati sporu všechnu pozornost. Některé případy, které se za posledních let v Praze udály, vykazují aspoň velmi fatální příbuznost, když ne úplnou analogii, se záležitostí libereckou, a na konec zákonem vymezené a chráněné právo autorské je věcí, která se bezprostředně každého tvořícího a pracujícího umělce dotýká. Spor je ukončen a přináší jim positivní výsledek. Ten budou míti ve vlastním zájmu jistě vždy na zřeteli. Pro spor bylo rozhodným dobrozdání sboru znalcu pro obor umění výtvarného, jenž byl zřízen vedle ustanovení nového zákona o právu autorském. Sbor ten trvá dále a zasedají

v něm za předsednictví Zdenka hr. Thuna: Vojtěch Hynais, Emil Lauffer, J. V. Myslbek, Zdenko v. Schubert-Soldern, Josef Zítek a dr. J. Stupecký a jejich výklad a vysvětlení ze dne 29. listopadu m. r. i s konečným narovnáním budou asi s velkým interesem čísti a studovati právníci v některém svém odborném listu. Sbor znalců v dobrozdání po návrhu prof. Dra. Jos. Stupeckého a prof. Josefa Zítka nejprve si vyjasnil, zdaž, kterak a pokud architektonicko-stavební plány nový zákon před nápodobením chrání. »Stavitelská díla«, tedy hotové, provedené budovy, nepožívají zákonné ochrany proti »neoprávněnému nápodobení«, za to ale — dle § 4, 37 a 21 — plány a návrhy k pracím architektonickým. A výraz »nápodobení« v zákoně je širším nežli »rozmnožování«, neboť zavírá v sobě dle vládní motivace každý způsob reprodukce a tedy také nápodobení trojdimensionální. Zákon chrání plány, respektive autorovo k nim právo, před grafickým i plastickým nápodobením. Ustanovení § 39. ad 2, jednající o tom, že zhotovení jednotlivých kopií děl umění výtvarného nejeví se tenkráte býti porušením práva autorského, když se nestalo v úmyslu jich živnostenského odbytu (gewerbsmässiger Vertrieb), nemá v přítomném případě platnosti, poněvadž se toto ustanovení netýká všech nápodobenin, nýbrž pouze takových, které skutečně jsou předmětem živnostenského odbytu. A to o plánech a návrzích architektonických dojista nelze tvrditi. Hans Griesebach, který ovšem doznává, že Ohmannových pudorysů ku svému projektu užil, neměl k tomu práva, ni autorova dovolení. Mohl si je pro sebe okreslit, ne však jich použíti ku stavbě. Sbor odborníků odmítá ještě dvě námitky. Obrací se proti kuratoriu, které tvrdí, že předběžné plány jsou jen zpracováním konkurenčních, jež jsou jeho neobmezeným majetkem a proti H. Griesebachovi (jehož jednání vídeňští architekti již před tím velmi kousavě a rozhodně odsoudili), který pojednou vyvinuje theorii, že kuratorium jest spoluautorem Ohmannových plánu, poněvadž je tento prováděl podle programu a pokynu kuratoriem v konkurenčních podmínkách vyhlášených i později Ohmannovi diktovaných. Sbor, jenž předběžné plány prohlašuje za nové dílo umělecké, které z konkurenčních podržely sice schema půdorysové a hlavní disposici, ale mají novou konfiguraci pudorysu a nový zevnějšek budovy. A Griesebachova theorie je prostě lichá, neboť, i když pracuje architekt podle daného programu, sám tvoří, sám koná vlastní práci uměleckou tak dlouho, dokud objednavatel sám činně se při této tvořivé práci nesúčastní. Jen v tomto případě, kdy přestává ovšem býti pouhým objednavatelem a stává se spolupracovníkem, má podíl na právu autorském. H. Griesebach převzal z Ohmannových plánů celkovou disposici obou křídel, rozlohu prostorů a místností; jeho hlavní síň, sály a schodiště jsou tak disponovány a upraveny jak bylo u Ohmanna, a pouze v rozměrech a některých detailech vykazuje Griesebach odchylky. Půdorys jest však nejpodstatnější a nejzákladnější, integrující částí každého architektonického projektu. Umělec jej koncipuje, maje již celý vzhled, všechno zevní utváření, celý útvar a obraz budoucí stavby na mysli a v představě. Z půdorysu vy-

růstá organicky zevnější podoba a rozčlenění vertikálné i horizontálné vší budovy. Z podobných půdorysů vznikají podobné stavby a takový jest i poměr nynější provedené stavby severočeského musea od H. Griesebacha ku plánům F. Ohmanna, jemuž autorské právo s nimi spojené jedině náleží. Nic na věci nemění, že jsou některá okna větší nebo menší, a detailní architektonické tvary jiné. H. Griesebach de facto napodobil ve své stavbě plány Ohmannovy a porušil tím jeho právo autorské.

Když po vydání tohoto dobrozdání F. Ohmann, opíraje se o zákon o právu autorském, měl podati trestní oznámení na kuratorium liberecké, které v osobě svého předsedy Willyho Ginzkeye vydalo Ohmannův projekt Griesebachovi se žádostí, aby ho při své práci použil, přistoupilo toto na podmínky vyrovnání, jež F. Ohmann prostřednictvím svého právního zástupce dra. L. Katze kladl: Ve všech svých úředních ohlášeních a údajích vytkne, že stavba libereckého musea jest provedena H. Griesebachem dle plánů Ohmannových a jeho, zapraví veškeré honoráře za plány objednané a dodané a nad to obnos za nedovolené použití plánů Ohmannových v ustanovené výši, a zaplatí nejen veškeré útraty soudní, hlavně útraty vzešlé s podáním dobrozdání, ale i veškeré útraty právního zastoupení. Naproti tomu prohlásil Ohmann, že trestní oznámení odvolá a žaloby nepodá.

Architekti, projektanti a objednavatelé, kupovatelé plánů a pánové staveb vyvodí si sami nejlépe poučky, z tohoto sporu a jeho konce vyplývající, z nichž jistě nejzávažnější a pro hodnocenné umělecké práce je ta, že pouhé zakoupení a zaplacení architektonického projektu, nebylo-li při tom ničeho dále ujednáno, nepřináší novému majiteli právo jich při stavbě libovolně použiti, a že stavěti podle cizích, pouze pozměněných, přepracovaných, ne však nově vytvořených plánu, je porušením práva autorského a prohřeškem proti zákonu z roku 1895.

Přidávám zde malý dodatek, třeba že jen ledabyle souvisel s věcí, kterou jsem právě vyložil.

Před některým časem vypsalo německé kasino v Praze konkurs na plány pro novou stavbu německého domu. Ohmann se soutěže súčastnil, ale první ceny dobyli Verder a Muthe, achitekti ve Strasburku. Předloni tatáž dvojice získala první ceny v konkursu na plány pro museum v Magdeburce. Jenom že po první radosti vítězství dostavila se hrozná bouře, která je s Kainovým znamením nízkého plagiátu z Magdeburgu vymetla. Dopustili se plagiátu tím, že zadali k soutěži projekt, který zhotovili podle Ohmannova návrhu na museum liberecké. Magdeburští povolali potom sami Ohmanna ku stavbě.

Myslím též, že by každý výsledek, který by přineslo srovnání Ohmannových plánu pro budovu Asicurazione Generali v Praze s provedenou stavbou O. Polívky, byl zajímavý a poučný, ne-li po stránce právnické, jistě po umělecké, neboť by ukázalo, které meze při použití cizího výtvoru uměleckého nesmí býti překročeny.

21. dubna.

O ukrutnosti k dětem se v posledním čase u nás mnoho jednalo i psalo. Příčina toho, zvrhlost lidského citu, toho citu, jenž nás uvádí v podiv a mocně námi otřásá ve své ušlechtilosti i ve svém úpadku, není omezena místem ani časem. Nejen u nás, i jinde se tak děje, a zákonodárství národů nejpokročilejších v osvětě a lidskosti jakoby bylo bezmocným vůči tomuto smutnému úkazu.

Zdá se, že francouzský trestní zákonník, který je prosáklý ideou o nezkrácené moci otcovské, tak spravedlivě přísný v potlačování zločinů proti rodičům, nepředvídal zneužití moci, kterého se mohou dopustiti bytosti nehodné jména roditelů u vykonávání své moci. Bezmezná shovívavost úřadů u většině případů, kde se jich bylo dovoláváno v této věci, jen sesiluje u takových rodičů pocit absolutní autority nad jejich potomstvem; bojácnost sousedů, kteří se obávají buď pomsty udaných rodičů, nebo poněkud drsných styku s polici, nebo se spravedlností anebo prostě se nechtějí plésti do těch věcí nepřispívá k zamezení projevu krutosti rodičů; že každý jest doma svým pánem, jest zásadou příliš v té věci zakořeněnou. Anglie, stále mající tak v úctě práva a svobodu jednotlivcu, nicméně již pochopila, že chrániti slabé proti zneužití moci jest povinností nejvyšší mravnosti, kterou si ukládá. Společnost k ochraně dětí (society for the prevention of cruelty to children), založená za tím účelem, prokázala již veliké služby, berouc si úkolem oznamovati přestupky páchané na dětech. V pěti letech tato společnost ohlásila 11.690 případů, týkajících se 24.583 dětí, 6374 rodičům dostalo se první výstrahy, 1657 bylo stiháno a 1540 pokutováno tresty čítajícími 376 let vězení a 13.000 franku pokuty; 10.268 dětí bylo ponecháno pod dohledem policie u rodičů nebo posláno do industrial schools, asi 1000 jich bylo dáno v opatrování. Tři čtvrtiny stížností k soudum pocházely od jednatelů společnosti, zbývající čtvrtina jen od policie. Právnictví anglické nepřipouští sice zrušení moci rodiču, avšak snadnější vymanění z práva pěstounského a odevzdání v opatrovnictví některé dobročinné společnosti. Mezi jiným vystupuje tato společnost již po několik let proti ošklivému obyčeji »baby farming« (pronajímání dětí na vychování), který jest příčinou velké úmrtnosti dětí v Anglii a jehož obětmi jsou děti neočekávané, zrozené z rodiču chudých, anebo, a to častěji, plody nezákonných porodů.

Při tomto vychovávacím zpusobu jsou zúčastněny matka, opatrovatelka dětí a pěstouni. Opatrovatelka se vydává v četných novinářských návěštích za osobu zbavenou mateřských radostí, zbožňující děti a přející si nějaké vzíti za mírnou odměnu. Na tato návěští odpovídají matky, které se chtí z nějakého duvodu zbaviti svého dítěte. Když se ujedná částka, kolísající mezi 125 až 5000 franky, kterou matka má dáti, určí si obě strany příští schuzku, obyčejně v nádražní čekárně, kde se odevzdá dítě i peníze do rukou prostředkovatelky. Ta odnese dítě hned do obydlí pěstounů (baby farmers), kterým dá co nejmenší částku ze sumy, již obdržela. Od té chvíle jsou pěstouni sami odpovědni za dítě a odpovědnost ta jest dosti malá, poněvadž se nikdo nezajímá o malou tu bytost; tito pěstouni

bývají velmi chudi a peníze, které dostali, nemohou vyvážiti náklad na vydržování dítěte, z čehož jde, že jejich přímým zájmem jest dávati mu k výživě co nejméně.

Opatřovatelky dětí jsou mnohdy ženy, jejichž muž neměl štěstí ve svém oboru nebo jest bez místa; jsou to často bývalé švadleny, kojné, komorné a služebné. Slušný oděv jest jim na prospěch; jsou vždycky čisté, dobře chované a vnějšku docela ctihodného. Ohlašují se pode třemi nebo čtyřmi různými jmény a tento druh zaměstnání jest jak rozsáhlý tak výnosný, neboť zmíněná společnost sledovala stopu téže ženy, která se ohlašovala v novinách daleko na severu (v Sunderlandu ve hrabství Durhamském) a na jihu (v Eastbournu ve hrabství Sussexském). Pěstouni náležejí k poslednímu stupni nejnižší třídy lidí; jsou to ženy se zakořeněnou opilostí, jejichž mužové, mají-li jaké, jsou pijany, tuláky, ničemy, ku práci příliš línými, kteří vyhledávají ve skrovném zisku z pěstounství podpory pro svůj bídný, povržení hodný život. Z toho lze souditi o příbytku takových lidí. Jistá prostředkovatelka byla přistižena, když odevzdávala pět nových obětí v takovém brlohu, zadní to místnosti sbořeného domku zemědělského nádeníka, sotva vhodné pro sklad uhlí, asi 12 čtverečních stop veliké. Byly tam dvě děti, které lezly po zemi, hrabajíce se ve svých výkalech. Jiné dvě byly přivázány v houpacích stolicích, jiné leželo ve shnilé vaničce. Zápach v místnosti byl takový, že silný člověk byl zachvácen dávením při otevření dveří. Ačkoli tři děti byly skoro dvouleté, neumělo žádné z nich choditi, jen jedno mohlo státi u stolice. Byl březen, ale netopilo se. Dvě děti měly flanelový pas kolem kyčlí, jedno mělo malý šátek, ostatní mimo tenké, špinavé bavlněné šatečky ničeho. Byly kost a kůže, jejich pleť byla žlutá, zimničná. Žádné z nich slabostí neplakalo. Jedno mělo zánět průdušnic, druhé zkřivení páteře, ostatní křivici, následky to špatného zacházení. V celém domě se nenašlo ani drobtu potravy pro děti. Nahoře byla žíněnka naplněná a shnilá nečistotou, na níž byly na noc ukládány, dva staré hadry byly jim přikrývkou. Veškeré šatstvo v domě záleželo z hadrů, které měly na těle. Muž a žena sedíce krátili si čas pohledem, jak umírají hladem a špínou. Tak se živili, to bylo jejich zaměstnáním! Jedno dítě, jehož matka jim nebyla známa, zemřelo před krátkým časem. Těchto pět dětí bylo jim odňato, ale dvě z nich zemřely brzo po příchodu do nemocnice a dle výroku lékařů nemůže žádné z ostatních nabýti úplného zdraví.

V jiné takové místnosti, záležející z malého kumbálku, bylo kromě muže a ženy ve dne v noci šest osob. V kolébce a vedle ní byly dvě děti, ssající z lahvičky. Na posteli leželo třetí, na zemi bylo čtvrté. Dvě děti byly po několik týdnů těžce nemocny, jedno se podobalo smrti. Nikdo se nepostaral o lékaře. Jedno mělo čerstvé rány u očí a na těle, prý od plžů, kteří tamtudy lezli, jak vykládali pěstouni. Ačkoli toto dítě dle výroku sousedky křičelo po celý den, přece mu je nikdo nikdy neodňal. Jedna sousedka viděla, kterak muž, rozzlobený jeho křikem, naházel mu na hlavu šatstvo, aby je umlčel.

Uvedené případy nejsou výjimkou, ukazují jen, jaká jsou obydlí, do nichž se zavlékají děti, kterých si nikdo nepřeje a zacházení, kterého se jim dostává. Ať se pěstounce platí týdně nebo najednou, výsledek je týž; zařídí se vždy tak, aby ji děti stály méně nežli na ně dostává, aby ze zbytku mohla žíti; když ubohé oběti zemrou, je mnoho jiných, které zaujmou jejich místo. Úmrtní lístky, šetření ohledavače mrtvol, výslechy po smrti jsou v těchto případech prakticky zbytečny. Nějaká nemoc se z nedostatku péče naskytne vždycky; ohledání těla netrvá ani pět minut a patrnost není rozhodující, neboť sousedé této třídy lidí neradi dávají vysvětlení; nelze se tedy dověděti pravdy než od opatrovatelky nebo jejího muže, spoluvinníka jejího zločinu.

Společnost, sledujíc dle zpráv stopu prostřednice, měla důkazy, že dostala nedávno nejméně 24 děti (kolik jich nad to dosud dostala, nikdo nevěděl) z nichž ani jedno si nevzala sama, nýbrž dávala je vesměs na vychování. Někdy se stává, že prostřednice nebeře útočiště ku službám pěstounů, aby poslali dítě na onen svět; jedna taková bídnice přijala za šest měsíců dvanáct dětí, z nichž osm zemřelo. Vzniklo podezření, byla pohnána před soud a po tisícerých nesnázích při vyšetřování, jakmile se přišlo k důkazu jediného případu, byla odsouzena k desetileté nucené práci. Jak vysoko se páčil počet jejích obětí, není známo, ale když se prohledával její byt, našlo se neméně nežli tři sta dětských obleků.

Nynější zákony anglické jsou příliš široké, nemají působnosti na pronajímání dětí na vychování, proto se nelze diviti, že dohled na pěstouny na všech britských ostrovech jest svěřen jednomu úředníku. Avšak, poněvadž společnost pro ochranu dětí dovedla již vykonati kus dobrého díla, byla by žádoucna oprava zákona v tom smyslu, že každá osoba, která přijme dítě pod klamnou záminkou, již tím propadá přísnému trestu, třeba že žalobníkem nejsou nezbytně rodiče oběti; tak by veřejnost nebo sorganisovaná společnost mohla předsevzíti stíhání se značnějším úspěchem a hned v počátcích zabrániti zločinnému utracování mladých životů.

»Baby farming« není jediným nepřítelem neočekávaných dětí v Anglii; pro chudé rodiče jsou ještě jiné výnosné prostředky, aby se jich zbavili: pojištění dětí a pohřební spolky. Kterak podniky dobročinné a moudré opatrnosti mohou býti odvráceny od svého účelu a státi se metlou dětí nižších tříd? Kterak si představiti, že by vnadidlo tak skrovné peněžité částky bylo dosti silným, aby otcové a matky, zajistivše své dítě, úmyslně mu připravovali smrt? Nelze ani tušiti pokušení, jež na hrubé povahy bez mravnosti má naděje dostati bez práce několik liber šterlinků; mnohdy je silnější nežli láska otcovská; když za život dítěte lze si popřáti piva, tabáku, hry a zahálky, jest dítě obětováno. Pravdivost tohoto tvrzení dokazují fakta, zjištěná jmenovanou společností: jistá vdova byla obžalována společností, že zanedbává svou šestiměsíční dcerušku, že ji nechává obyčejně samotnu a bez potravy po celé hodiny. Její sousedka jí toto jednání vytýkala; matka odpověděla, aby se jí do jejích věcí

nepletla, že jí to je lhostejno, ať se dítěti stane cokoli, dostane tři libry šterlinků od pojišťovací společnosti. Téže ženě zemřelo před tím dítě, které bylo pojištěno u dvou společností na čtyři libry deset šilinků. Na stížnost ochranné společnosti byla dána do vězení.

Ctrnáctiletá dívka umírala zimnicí a byla špínou všecka černá, když k ní přišel lékař. Místnost, kde ležela, byla odporná a otravná. Podlaha byla pokryta silnou vrstvou špíny. Dívka zemřela ještě téhož večera. Lékař, byv povolán nazejtří k mladšímu, osmiletému dítěti, shledal, že stůně též zlou zimnicí a že jest tak nečisté, jakoby nebylo několik měsíců koupáno a že je pokryto jen hadry. Nařídil hořčičnou lázeň. Když přišel druhého dne, dítě nedostalo předepsané lázně a bylo tak špinavé jako před tím. Nedlouho potom zemřelo. Tyto dvě dívky byly pojištěny. Jejich rodiče měly šestnáct dětí, které až na tři, též pojištěné, vesměs zemřely. Po vyšetřování byli rodiče odsouzeni do vězení.

Důkazem bezpráví, které působí dětem nejnižší třídy tyto pojišťovací soustavy, jsou data uveřejněná jmenovanou společností society for the prevention of cruelty to children. V době jednoho r. (1890/1) se shledalo, že jest pojištěno 1298 dětí průměrně na 4 lib. 12 šil. 8 pencí jedno; následujícího roku bylo pojištěno 3908 dětí. Ostatně dle statistiky jest úmrtnost dětí nižší tam, kde pojišťování dětí nebylo zavedeno, kde však je všeobecným, jest úmrtnost mnohem vyšší, ba v některých okresích stoupá tak, jak se rozšiřuje pojišťování dětí.

Rodiče nejchudších tříd, kde mravnost pro obtížné poměry životní od prvopočátku jest ještě na nejnižším stupni, neměli by míti možnost těžiti ze smrti dítěte. Pojištěné dítě není ve stavu obyčejného pojištěnce, jehož smrt jest jistou ztrátou pro rodinu, kterou živil; nemá žádné záruky své existence, bylo by tedy na místě chrániti je proti surovosti a hrabivosti jeho vlastních lidí.

Avšak ochrana chudých dětí měla by jíti mnohem dále, neboť nechybí jim nikdy příčin utrpení. Ochranná společnost anglická podává důkazy toho poukazujíc ku pracovním poměrům žen a dětí. Tak píše jistý lékař novoyorský r. 1892. o dílnách, jejichžto prohlídka nespadá do oboru živnostenského dozorce a kde pracovní hodiny nejsou omezeny jinak než fysickou silou, kde děti počínají pracovati ode tří let, ustávajíce ve své denní práci jen, aby vypily číšku černé kávy, snědly skyvu chleba, ženy aby ukojily plačící dítě neb odnesly práci z domova do skladiště. Ubohé tyto děti nemají dětství, žijíce jen pro práci se svými matkami, ovdovělými nebo provdanými za muže chorobné, častěji však za lenochy a opilce, jejichž jediným cílem jest vydělati, co by stačilo k zapravení nájemného a k výživě rodiny.

Jednou z nejdůležitějších otázek při studiu práce v činžovních domech jest účastenství dětí pod 14 let v domácí práci. Ze mnoha příčin nebude nikdy úplně znám počet zaměstnaných dětí a množství práce, kterou vykonají. Všude, kde dívky náležejí k rodinám pracujícím doma, stále pomáhají rodičům buď přímo nebo nepřímo. Nepřímo vykonávají hospodyňské práce, starají se skoro úplně o mladší dítky nebo odnášejí balíky dodavatelům.

Tak devítiletá dívka zastává veškeru domácí práci pro pět osob i s praním a žehlením prádla, aby se matka mohla úplně věnovati svému šití. Jiná šestiletá dívka nosí 3—4 tucty jupek najednou do pátého patra a její matka nemůže pochopiti, proč dítě dobře nevypadá. V 77 rodinách se shledalo, že 4 dítky od 14—16 let, 31 dítě mezi 10—14 lety a 23 děti mezi 3—10 lety pomáhají svým matkám doma. Tříleté bylo jediné; 24 mezi 14—18 lety pracovaly ve dne v továrnách, velký počet jich vypomáhal ještě večer ruční prací doma. Z těchto 24 dívek vydělávalo 8 polovici příjmů celé rodiny; 6 třetinu, 1 dvě třetiny a 9 čtvrtinu.

Přesnou sumu dětského výdělku doma nelze téměř vyšetřiti; ostatně všecky matky tvrdí, že pomoc dětí jest skutečnou peněžitou výpomocí.

Vezměme na př. ženu, jejíž muž je slabý na prsa; jejím zaměstnáním jest oplétati hedvábím dřevěné formy ozdob k šatům, tucet po 4 sous. V práci té jí vypomáhají její tři děti, jedenácti-, sedmi- a tříleté. Rodina ta vydělává průměrně 30 fr. týdně, matka odhaduje, že výdělek jejích tří dětí činí z toho dvě třetiny. Jest tím velmi hrda a tvrdí, že tříleté dítě pracuje po celé odpoledne bez nejmenší únavy.

Vizme jinou vdovu se třemi dětmi u věku 6, 8 a 12 let. Matka zhotovuje dětské šaty; sama dělá dirky a důležitější částky. Dvanáctiletá dívka šlape šicí stroj dělajíc švy a záhyby, osmiletá vystřihuje vyšívání, sešívá předním stehem a přišívá knoflíky. Matka odhaduje, že tyto dvě dcery vydělají polovici jejího celého příjmu. Dvanáctiletá dívka pracuje od 6 let se svou matkou, osmiletá pak ode 4 let. Šestileté dítě, které mělo právě spálu, jest dle výroku matčina poloblbé. Patrně ani nepomyslila, že jest ku práci ještě příliš mladé. — Děti ode 4—10 let obyčejně přišívají knoflíky, srovnávají dlouhé švy a šijí hrubou práci a konají to bez reptání, sedíce skoro celý den až do noci. Konečně, když přirozenost toho již nesnese, přivede se dítě k lékárníkovi, aby mu dal lék a matky jsou všecky v údivu, když se jim řekne, že není jiného léku, nežli trochu více čerstvého vzduchu, méně práce, méně čaje a kávy a více spánku. Na tento předpis odpovídají, že se jim nelze obejíti bez dětské práce a že jest nezbytno dáti jim uzdravující lék.

To jest údělem přečetných ubohých tvorů, jejichž život počíná prací a nemocemi, bez radosti, aby po trudném plahočení se životem také tak skončil. Zajisté neutěšený to obrázek úpadku lidskosti s jedné a ukázka krutého boje slabých za své bytí, za úhájení pouhého života, se strany druhé. (Westminster Review, Journal des économistes). *P.*

*

Politický přehled za měsíc září. (Vniterní.)

Dne 7. září 1900 datován je cís. patent, kterým rozpouští se poslanecká sněmovna a nařizují se ihned nové volby.

Vláda doprovodila tento státní akt poloúřední notou.

Nejprve se v ní konstatuje, že státní rozpočet nemá po tři léta ústavního stvrzení a kontroly, že hospodářský program vlády padl pod stůl. Anonymní osten vládního prohlášení stihl tedy obstrukci německou stejně jako českou. Kladouc váhu jen a jedině na moment hospodářský a finanční, konstatuje vláda, že všecka přání obyvatelstva »musejí státi v pozadí před jedinou, celého státu nikterak se nedotýkající otázkou úpravy úředního jazyka v jednotlivých územích říše«. Snad ani netušili původcové i autoři této z celé stati nejmarkantnější věty, jak jí obnažili Achillovu patu politiky vládní i německé.

Rozpuštěný parlament s jazykovou otázkou stál a padl, zůstavil ji ke všemu ještě jako nejnebezpečnější, při tom nevyhnutelné dědictví svému následníku.

Na to doporučila vláda voličstvu, by při nastávajících volbách se rozpomenulo na své hospodářské zájmy a podpořilo tak sebe i stát; na něm že bude »rozhodnouti, zdali drahocenný statek, spočívající v kontinuitě ústavního zřízení, má býti vší své ceny zbaven tím, že by zřízení to stále znova odříkalo svoji působnost«. Dnes již možno konstatovati jakožto nezvratný fakt, že tato výzva v království českém, specielně v české jeho části nenašla ohlasu pražádného. Buď zůstala nepovšímnuta, nebo vzbudila odpor.

Bezprostředně po formálním rozpuštění říšské rady přesvědčili jsme se my, jak opravdově míněno bylo ve poloúřední enunciaci tvrzení o »důsledně prokázané politické nestrannosti a národní nepředpojatosti vládní«: veřejnými publikacemi o tajných jazykových fermanech, jež nařizují vnitřní úřední němčinu. Éra Kindingerovy ordonance našla pokračovatele. Vše, co bylo řečeno o ní a jejím původci, platí také o těchto.

Krátce po preludiu tajných výnosů vypsány volby v jednotlivých zemích.

Pamětliv vážné doby vydal výkonný výbor národní strany svobodomyslné předvolební provolání. Tři myšlénky daly obsah tomuto provolání. — První vyjádřena rhetorickou otázkou, zda český lid souhlasí s obrannou taktikou, kterou proti vládnoucímu systému zahájili posavadní zástupcové národa. Tato taktika ovšem po všecka léta stejná nebyla. Když roku 1891 sbor poslanců národní strany svobodomyslné poprvé vcházel jako nová jednotná representace národa do poslanecké sněmovny, měl ruce na všecky strany volné. Asi po roce poměry změnily se tak, že klub zahájil ostrou opposici, stupňovanou až v tichou obstrukci. Dosáhnuvše, čeho zamýšleli — konce koaliční vlády — poslanci za Kielmannsegga neobstruovali a za hr. Badeniho vyčkávali. Šestiletí skončeno, a novými volbami schválil národ úplně politiku poslanců svých od r. 1891, tedy také jejich taktiku. V novém, nyní předčasně skončeném zasedání poslanci čeští užívali zprvu taktické volnosti, kterou před rokem zaměnili za opposici rozhodnou, až nejrozhodnější; obstrukční noc 8. června byla jejím vyvrcholením. Toť schema obranné taktiky české až do doby poslední. Tak generálně zajisté myšlena je taktika i v letošním provolání.

Myšlénka druhá manifestuje státoprávní přesvědčení české a z něho resultující základ politického programu, třetí vystihuje tendenci nastávající volební kampaně u nás: má býti projevem sebevědomého národa, bojujícího za své právo a spravedlnost a jeho poměru k Vídni.

Zrovna krvelačně vrhali se Němci na české předvolební provolání! Davše mu libovolný výklad, bez ohledu na věcnou správnost jen takový, jaký se jim hodil a jakého potřebovali, provedli nepřístojnou parallelu mezi ním a tendencí jaselského ultimata a denuncovali nás směrem nahoru. Sami současně přerovnávali své šiky. K vůli dalšímu zachování německého souručenství svolali do Vídně zvláštní schůzi předsedů klubů levice. Odhlasovali si je ovšem, davše v souručenství »místo pro každého, kdo je odhodlán bojovati za práva německého lidu a za jednotu Rakouska«. Při tom opětovali požadavek sprostředkovací němčiny, která na schůzi samé zidentifikována s němčinou státní. První koncentrační akt a krystalisační bod programový, jak byly schůzí pohlavárů bývalé německé obstrukce opakovány, určeny jsou především a hlavně až pro nový parlament. Stejně jejich zřejmé snahy, už nyní isolovati budoucí delegaci českou.

Tato německá politika, jež pracuje k opětnému nastolení výlučně německé nadvlády ve státě a regimu z ní vyšlého, nabývá motivů a posily také z českých řad. Nejvíce požadavkem imperativního mandátu, a priori zavazujícího k obstrukci, se kterým vystupuje zdejší radikální frakce. Mandát imperativní, agitační prostředek radikální frakce, je intellektuelně nemožný, pro čestného politika nepřijatelný a pro uvědomělého voliče nevyslovitelný.

Sjezd německých pokrokovců v Trutnově jest důkazem jich hrozného úpadku. Z celého jednání jest patrno, že strana tato zvýšením svých požadavků úmyslně dohání věci na ostří nože. Neuvolňuje gordický uzel, v jehož smyčkách vězí stát, nýbrž utahuje jej. Bezohledně a slepě. Žádá zachování nynější ústavy, zároveň však proklamuje státní němčinu, jejíž zákonné provedení předpokládá příslušnou změnu ústavy. Tato kontrérnost je jedním z vážných příznaků nynější parlamentní a ústavní krise. Němci sami otřásají ústavou, utvořenou pro ně a proti národum slovanským. Se svou státní němčinou ocitli se Němci nejen v odporu s ústavou, neznající ji, ale i s přirozenou povahou a ideou Rakouska, která jí nepřipouští, ba která ji perhorreskuje jako hořící pochodeň, jež by zapálila celý stát. Tuto pochodeň zapálili Němci a rozdmychují její plamen, rozdmychují jej ze severu i jihu, z východu i západu. Rozžhavenou vnesou do příštího parlamentu. Mohou žádati, by se při jejím žáru a čmoudu pracovalo?

V Praze, 1. října. *Gabriel Moudrý.*

*

Zahraniční. — Za září. — O tom není sporu, že výprava německá do Číny nemá přes morální závěrky Vilémových projevuv čisté materielní cíle na zřeteli. Politika německá pracovala

k seslabení vlivu Ruska v Cařihradě ve svůj prospěch, ona hleděla zatlačiti vliv ruský v Bukurešti a Athénách i působila proti hospodářským zájmům ruským v Malé Asii a na Jordánu i Eufratu a na konec hledí ovládnouti trh východoasijský nejen na úkor Anglie, nýbrž i přátel ruských. V čas pochopili v Petrohradě, že rozmnožení vlivu německého v Číně musilo by seslabiti vliv ruský. Ruský návrh uvázl sice na písku následkem více nebo méně zjevného odporu některých států. — Německa především; leč Rusko samo provádí jej částečně a po jeho příkladu i republika severoamerická. Car odvolal už vyslance svého z Pekinu do Tiencinu a odvolává po částech i své voje odtamtud. Nabývá volné ruky jak vůči Číně, tak vůči »spojencům«; uvolňuje své síly branné pro akci v nejdůležitějším právě kraji Číny, v Mandžursku. Německo pokusilo se paralysovati ruský tento krok vlastním návrhem. Dvě části měl: Vyslanci aby sami vyšetřili na místě vlády čínské, kdo jest vinníkem útoků proti cizincům, za druhé pak, aby od vydání vinníků těch učiněn byl odvislým počátek vyjednávání o mír. Návrh celý odmítla již Unie americká, jež dokonce uložila vyslanci svému, aby na vlastní pěst o mír vyjednávati počal. Rusko a Japonsko projevily odpor aspoň proti druhé a hlavní části návrhu.

Mezitím vojenské operace vedly jen k násilným episodám. Z různých míst okolí Pekinu zapuzeni boxeři, dobyty dále i tvrze pejtonské a po té i lutajské na severu přístavu Taku, odkud ohrožováno spojení Pekinu s mořem.

Hrabě Waldersee přibyl do Tiencinu. Na zítří už bude v Pekinu. Tím se otázka čínská octne na rozhraní. Bude se musit ukázati, zdaliž a které státy jsou ochotny sloužiti pod záminkou zadostiučinění dalekosáhlým projektům Německa, jež by vyžadovaly ovšem další »odvetné« válčení hr. Walderseem, a pokud budou prozíravy dost, aby tyto zálusky na čínské území — také Kiačau získáno bylo jako »satisfakce« za zabití missionářův — stavily a obmezily co nejrychlejším mírem s Čínou. V Italii král nováček osvědčuje proto přece úmysl posíliti podlomenou moc dynastie své reformou: Slibuje aspoň zrušiti nejkrutší berně z potravin chudiny a chce se obklopiti dokonce, zvláštním sborem rádcův soukromých.

Agresivní čínská politika Německa nedochází souhlasu ani u veliké části jeho lidu. Zrovna z konservativních kruhův ozývají se varovné hlasy. Liberálové materialističtí, jako všechen liberalism německý odvislí od velkého průmyslu, jako strana budou v pruském sněmu krasořečniti proti úvěrům na čínskou výpravu, ale vytratili by se ze sněmovny, kdyby jejich hlasy měly by úvěry ty vskutku býti zamítnuty. Socialisté budou v rozpacích. Jich stanovisko protimilitaristické bude je pobádati k řečnickému boji proti čínské výpravě, jich péče o rozmach průmyslu a tím také o zachování lepší mzdy bude v nich rovněž živiti strach, aby jich výprava řečnická neměla — úspěchu. Jen rolník německý nemůže těžiti z této výpravy čínské: odtud odpor, jinak při politických podnicích nepochopitelný, agrárních a konservativních kruhův německých proti čínským dobrodružstvím.

Socialisté němečtí měli sjezd svůj v Mohuči. V jinou rubriku spadá ten. Zde budiž ale zaznamenáno, že po úmrtí neohebného Liebknechta snáze již mohl se — a usnesl se sjezd ten na tom, zasáhnouti na poprv do voleb do pruské sněmovny, kterýmžto volbám dle zastaralého trojtřídního řádu konaným se dosud socialisté vyhýbali, zasáhnouti do nich podle lokálních okolností třeba jen, aby podepřeny byly strany, přející reformě sněmovny té dle zásad moderních a zvláště na základě všeobecného volebního práva. V malém vévodství gotajském dobyli socialisté při volbě do sněmu 9 mandátů z 19. Příště budou míti bezpochybně většinu. První sněm s většinou socialistickou! Ovšem její usnesení nebudou míti dalekosáhlých účinků, poněvadž hospodářské poměry jsou právě — mezinárodní a z gotajského sněmíku nebude lze zvrátiti hospodářské poměry i okolních států na rub. Bude to experiment, jenž nebude experimentem skutečným.

Národ norský, jenž pod společným se Švédskem králem ve věcech vnitřních uhájil si úplnou neodvislost od Švédska, dnes prosáknut skrz na zkrz sebevědomím, že ani této špetky inferiornosti nesnese, chce také oproti cizině jeviti se jako lid, jako stát samostatný. Vymohl již vlajku vlastní, vymáhá vlastního ministra zahraničního i vlastní konsuláty Nové volby do sněmu norského konané schválily tuto akci radikálův norských, kteří také po volbách proti mírné části levice i pravice mají většinu dvoutřetinovou. Ta Oskaru II. předloží opět požadavky zmíněné. Tuhý bude odpor Švédů v. Hrozí Norům na uhájení privilejí svých i zbraní. Však také Norové nelení a jsou odhodláni odpor Oskara II., ostatně neústavní, zlomiti po případě rovněž rukou brannou, jakož také sněm jejich nápadné položky na zbrojení povoluje, — ano po případě, jak sám slavný jich básník a méně slovutný politik Bjornson Björnstjerna doznal, odpověděti na veto štokholmské prohlášením samostatné republiky norské. Od vítězství Versailleských nebylo tolik politických persekucí ve Francii jako dnes. Ano stalo se, že republika sáhla i na právo shromažďovací, jež trpěno i v monarchii. Zakázala banket, kterýž chystala nacionalistická obec pařížská pro starosty měst Francie i ciziny a k němuž pozváni byli i starostové pražský a petrohradský. Za to vláda Waldeck-Rousseauova nastrčivši pana Loubeta uchystala sama z peněz poplatníkův obrovský, přenákladný banket starostum, jímž troufala paralysovati akci nacionalistické Paříže. Pravda, as 22.000 starostů účastnilo se banketu — jedli, pili, hodovali, ale dobrou vůli spolu — přece neměli. Banket nebývalý účastenstvím stal se nebývalým jinou ještě — beztaktností. Hostitelé povolali na své hosty policii. A proč? Proto, že měli tito smělost ne ke shromáždění, ale ke kroužku přátel spoluhodovníkův vykládati své názory osobní. Starosta Alžíru Max Regis vyveden proto z banketu policií! V otázce účastenství »socialisty« Milleranda ve vládě, většina jak mezinárodního socialistického sjezdu v Paříži, tak i sjezdu socialistův francouzských, uchvácená vynikajícím krasořečníkem Janrèsem, dovolila Millerandovi nadále zasedati po boku velkokapitalistických soudruhův.

Odtud roztržka mezi socialisty francouzskými: zde Janrès — tam Guesne!

Španělská monarchie ztratila úmrtím Martineza Camposa hlavní oporu svou. Obránce nejúčinnějšího, jelikož nejchladnějšího a nejumírněnějšího. Martinez Campos proklamací svého voje v Saguntu vynesl Alfonse XII. r. 1874 na trůn. Jeho dědic špatně se mu odvděčil.

V Srbsku odhaleny obrovské finanční šmejdy býv. ministerstva Ďorďevičova na úkor státu. Ku podivu, Alexandr zvěděl o nich teprve když ministerstvo postavilo se na odpor sňatku jeho.

Angličanům v Transvalsku podařilo se na pochodu od Pretorie k východní hranici skutečně zatlačiti čásJ vojův burských přes Romatiport až na území portugalské. Některé zbytky uchýlily se do severovýchodní hornatiny, odkudž povedou dlouho as ještě nikoli válku pravidelnou, ale guerillu, jako ji s úspěchem střídavým vede na dál Devett v severním Oranžsku. Formální anexe vyhlášená Robertsem, jenž ostatně povolán jest už do Anglie, aby nahradil tam Wolsleye u vrchním velitelství britské armády, rozhodně neznamená trvalé podrobení neodvislosti burské. Stařeček Krüger spěje do Evropy, aby apeloval na cit a svědomí její. Marně ovšem. Co v Evropě na rozdíl všech ústrojí jiných shnilo nejdřív, bylo právě srdce její. Přes to Angličané neradi vidí tuto pouť Krügerovu a rádi by ji zamezili.

Pro tu chvíli fanatism proti malému — jak hnusný jest fanatism proti slabšímu! — kmeni burskému ovládá všechen národ anglický. Do té míry, že kořistíc z dojmův a úspěchův válečných konservativní vláda Salisbury-Chamberlainova rozpustila před časem sněmovnu anglickou, aby na dalších 7 let zachovala si většinu svou, málem půl druhého sta hlasů čítající. Prostředek se osvědčuje. Té chvíle přes pohromy a ztráty ve válce africké konservatism anglický vítězí.

V Praze, 1. října.

Jos. Pachmayer.

Z cizích revuí.

První červencové číslo londýnského Athaenea jest vždy hotovou literární událostí. Je dychtivě očekáváno ode všech, kdo zajímají se o soudobou literaturu, poněvadž přináší vzorně psané referáty o produkci všech hlavních literatur evropských za rok minulý. A tak i letos rubrika »Continental Literature July 1899, to July 1900« jest plna zajímavých zpráv o evropských literaturách. Mezi tyto pojímána byla vždy i česká literatura — vedle ruské a polské jediná z celé řady slovanských literatur! Slavica non leguntur! Ta tvrdá anglická odpověď i zde jeví své stopy: o chorvatské, srbské, slovinské, lužické a bulharské literatuře čtenáři Athaenea nezvědí ničeho. Však i referát o české literatuře v loni nebyl otištěn. Letos bohudíky neschází a za první zprávou o belgické literatuře nalézá se hned

milá nám rubrika »Bohemia«. Referát psal dr. V. Tille a to s pečlivou svědomitostí. Všechno, čím opravdu se můžeme pochlubit před cizinou, všechno je uvedeno. Neopomenuty ani události posledních dnů — změna ředitelstva Národního Divadla, otázka druhého divadla atd. Doporučovalo by se, aby tituly děl nebyly uváděny pouze v anglickém překladě, nýbrž aby vedle něho třeba v závorce bylo ponecháno znění původní, české (jako to jest na př. v referátu o literatuře hollandské), nebo ještě lépe byl by poměr obrácený, citovati v originále tituly a připojiti do závorek anglický překlad. Není to jen takovou maličkostí, jak by se snad zdálo. Ale jinak musíme být vděčni za ty tři sloupečky napěchovaného tisku, neboť lépe to málo, nežli nic. Jen když alespoň tohle se o nás cizina doví! Ostatně i druhé referáty vynikají takovou stručností, že zdá se jako by redakce sama byla dala svým referentům rozkaz, jenž dá se vyjádřiti mottem pařížské Révue des révues: Peu de mots, beaucoup d'idées. Literatury, o nichž se letos referuje, jsou: belgická, česká, dánská, francouzská, německá, hollandská, uherská, vlašská, norská, polská, ruská a španělská. O většině slovanských, o portugalské, švýcarské, rumunské, řecké a turecké se tedy vůbec nereferuje. Tuto jen několika slovy chci se zmíniti o jednotlivých referátech. Belgickou literaturou rozumí referent Paul Fredericg jednak produkci belgických Francouzu a jednak produkci vlámskou. Ona skoro vesměs (pokud se vydavatelů týče) přenesla se do Paříže, do téže Paříže, jež svou dramatickou produkcí krmí belgické obecenstvo. Originelní belgické drama je prý vždy víc knižním plodem než dramatem schopným scenického provedení. Za to ale referent může zaznamenati stále větší a větší rozkvět literatury flamské. Všechny obory jsou vždy pečlivěji a četněji pěstovány. Velikým národním svátkem bylo otevření flámského národního divadla v Gentu, třetího to divadla v Belgii, kde hraje se v jazyku flámském. (První bylo v Antverpách, druhé v Brusselu). Nejsilnější úspěch na této nové scéně měl kus »Veva« od G. de Mey-e. — Dánská literatura oplývá letos hojností produkce, ale jak už to bývá, z toho množství možno si vybrati jenom docela málo. Jeden z nejnadanějších spisovatelu, lyrik Holger Drachmann, jehož pohádku »Byl jednou jeden král« viděli jsme na Národním Divadle, zkusil to tentokráte v prose, ale ne se zvláštním štěstím, napsav »Posvátný oheň«. Lyrik prokukuje tu na každé stránce. Velmi důležitým pro folkloristy zdá se referentu laciné, lidové vydání národních dánských písní, uspořádané Axelem Olrikem a sl. Falbe-Hansenovou. Drama dánské mělo letos smutný rok. Hlavní událostí byla — lokální fraška »Umírněný žert« od O. Benzona. To už mluví samo za sebe. Pro kuriositu zmiňuji se ještě o svazku básní E. Blaumüllera, jež jsou vlastně apologií filosofie Spinozovy. Příliš mnoho filosofie a příliš málo poesie, toť o nich úsudek referentův. Celkem tedy za rok minulý v Dánsku psalo se mnoho, ale málo dobrého. O vzniku neb zániku nějakého celého směru literárního není v Dánsku ani řeči. O zjevech literatur francouzské a německé jest naše čtenářstvo zpraveno dostatečně, tak že mohu jen zmíniti se

o resumé těchto referátů. Zpravodaj o francouzské literatuře Jules Pravieux konstatuje, že naturalismus sám o sobě dnes jest zabit, zrovna tak jako před 40 léty byl zabit romantismus a před 70 léty klassicismus. Literaturou budoucnosti jest naturalismus s příměsky romantismu a klassicismu. Tedy určitá synthese tří směrů literárních. A to je hlavním výsledkem loňské produkce francouzské. — O literatuře německé s vrozenou německou rozvláčností píše Ernst Heilborn, pojednávaje o každém sebe nepatrnějším zjevu. Nejvýznačnějším zdá se mu býti hnutí novoromantiků a od tohoto také si nejvíce slibuje. — I literatura hollandská může zaznamenati zjev týkající se určitého literárního směru. Jest to úpadek tak zv. »realistů z roku 1880«, jež seskupil kolem sebe v oné době list »De Nieuwe Gids«. Tehdy s fanfarami a bubny reklamy nový směr zahájil svou trhací a reformní činnost, zjednal si hned houfec slepých přívrženců a dnes nalézá se celá ta strana v úpadku, dnes z celé řady reformatorů k literární produkci přispěl sotva jeden Albert Verwey, a ten ještě nad míru slabým plodem, Het Brandende Braambosch. V dramatické literatuře opět vynikl Heyermanns, autor úchvatného obrazu ze života hollandských židů »Ghetto«, a sice hrou, jež jedná v téže sféře amsterdamské židovské chudiny, »Het Zevende Geboot!« (Sedmé přikázání). Couperus vydal letos jenom sbírku drobných novel »Fidessa«. — Leopold Katcher referuje o literatuře maďarské konstatuje značný rozkvět literatury vědecké (především politické a historické), ale co se belletrie tkne, tu jest již jeho úsudek méně nadšený. Ze známějších i u nás spisovatelů vydal Jókai letos pouze jakousi svou autobiografii »Obstárlý, leč ne starý«. Z dramatické produkce nejvíce vyniká veršovaná komedie Emila Makaye »Učený professor Hatvani«; jakási varianta Fausta; hrdina kusu žil však v 18. stol. — Velice naříká referent o italské literatuře Guido Biagi na to, že za minulý rok v Italii vlastně jediný úspěch měli cizinci a mezi těmi zas polský románopisec Sienkiewicz se svým »Quo vadis«. Domácí produkce nemůže se vykázati ani jediným plodem, jenž by se rovnal cenou cizím v Italii tak obdivovaným veledílům. Giosué Carducci dal již své literatuře vše nejlepší, co měl, Antonio Fogazzaro letos nic nevydal, jsa zaměstnán psaním svého »Piccolo Mondo Moderno«, Giovani Verga mlčí, Gabriele d' Annunzio vrhl se na politickou dráhu a jediný Giuseppe Giacosa vydal své drama »Jako to listí«, které jsme viděli i u nás na Nár. Divadle. To je přece velice smutný resultát! Za to vědecká literatura (a z této zas hlavně dantovská) byla pěstována velice horlivě. — V norské literatuře za minulý rok strmí Ibsenův epilog »když se my mrtví probudíme«, jako hora první velikosti. Ale mimo něj nevyplynul žádný jiný velký talent, nevznikl a nezanikl žádný směr. Norská literatura, zrovna jako dánská za minulý rok nepokročila snad ani o krok. — O polské literatuře za rok 1899 referuje Adam Belcikowski a to dost střízlivě. V celku však shoduje se s referátem Piotra Chmielowského, jehož tresť Česká Révue již dříve přinesla. — Dekadent K. Balmont dost ostře posuzuje produkci ruské literatury za minulý rok;

sklání se před »Vzkříšením« hrab. L. N. Tolstého, ale nade vše velebí Maxima Gorkého, jemuž věnuje větší část svého referátu. Jeť on v pravdě hřebem loňské ruské sezony. — Španělsko-americká válka jeví vliv na literaturu španělskou, že vzbudil nový ruch směřu jící k reorganisaci národní, jehož účastní se nejen politikové, ale i spisovatelé jako Echegaray, Emilia Pardo-Bazánová a j. Ruch tento velmi utěšeně vzkvétá a budí nejlepší naděje, že teď konečně snad probudí se ve vyšších kruzích plné vědomí o tom, čeho je lidu potřebí. A tento ruch reorganisační jest hlavní událostí literární v Španělsku za rok 1899, událostí, před níž ustupuje všechno ostatní.

Dr. Boř. Prusík,

*

Z celé literatury, jež vznikla za doby transvaalské války o Boerech, nejzávažnější zdá se mi býti studie známé spisovatelky Olive Schreinerové »La psychologie et la formation des Boers Africains«, již přináší pařížská »La révue et révue des révues« z 1. a 15. září t. r. S obdivuhodným ovládáním materiálu podává autorka podrobnou historii vzniku a trvání obou jihoafrických republik, historii, jež nejednou v plné nahotě odhaluje kruté a bezcitné jednání anglických guvernerů vůči pokojnému a nešťastnému národu Boerův. Velmi zdařilé jest vylíčení Boeruv se stránky psychologické. Autorka uvádí rozmluvu s jistým Angličanem, jenž tvrdil, že Boerové jsou zbabělci. Vyzvalť totiž kdysi z čista jasna (a jen proto, aby zvěděl, zda raça anglická či hollandská je silnější) čtyři Boery, aby s ním zápasili, a tito nevidouce příčiny, proč by bez jakékoliv hádky měli se potýkati s cizím člověkem, odmítli. »Ano, praví autorka, v povaze Boera leží jistý odpor proti zápasu a válka jest mu nevyhnutelným zlem. On je sice nevyhledává, ale musí-li mu jíti vstříc, pak to koná s chladnou myslí. Kdo útočí na jeho statky a na jeho život, proti tomu postaví se s klidnou myslí muže, jenž hájí to, což jeho jest. Praví se, že Boerové jsou konservativní národ a jest tomu vskutku tak: v osamělosti své v Africe uchovali si Boerové mravy předku svých, jakými tyto byly v XVII. ba i v konci XVI. století, v takové míře, jako žádný jiný národ. Nesmíme však věřiti Angličanum, tvrdí-li, že tento konservatismus učinil z Boeruv zkostnatělé, úzkoprsé lidi, kteří lpí na všem starém tvrdošíjně jen proto, že to jest staré. Nikoliv, mozek Boeruv nepozbyl své čilosti a Boerové velmi chápavě přijímají za své všechny dobré nové ideje a všechny užitečné, nové objevy a vynálezy«. Již tento malý citát ukazuje dojista, jak poutavou jest studie O. Schreinerové.

Ze slovanských revuí vytýkáme pro tentokrát pouze »Istoričeskij Věstnik« a to pro velice zajímavou studii barona V. N. Drisena »Nástin divadelní censury za cara Alexandra I. a Nikolaje Pavloviče (1801—1856)«. Thema to jest dnes tím zajímavější, čím horší zvěsti docházejí nás o soudobé censuře berlínské. A víme také dobře, jak Němci posměšně za každé okolnosti ukazují na barbarské Rusko. Nuže, teď by mohli viděti, že to, co prodělalo ruské drama před celým půlstoletím, že to u nich začíná teprve ted, na

prahu věku XX. Autor studie velice důkladně podává nám historii censury dramatické z oněch dvou epoch, dokládaje se při každé příležitosti četnými historickými dokumenty. A někdy jsou to příklady věru klassické. Tuto uvedeme jen nejvýznačnější: Komedie jakéhos Sandmova »Kapitán Xantilla« nebyla propuštěna na scénu proto, že obsahuje několik »smělých výrazů«, které sice v knize tištěné, »již čte každý pro sebe«, nepůsobí tak ostře »jako jsou-li pronesené s jeviště k divákům«. Jindy zase opera »Dido« nebyla propuštěna censurou proto, že »1. nemá v sobě žádného moralisujícího účelu, 2. jsou v ní výrazy delikátní sluch urážející, na př., och mátuška, och mi'aja, ně ogurčika mně chočetsja« [ach matičko, ach milá, co mi po okurkách] (!) 3. Eneas se v ní velmi hrubě chová k svému strýci, což mohlo by působiti pohoršlivě na diváky.« Třeba dodati, že autorem libretta této nešťastné opery byl sám oloneckýgubernator! Nejhůře působily trudné tehdejší literární poměry na Puškina, a tu jest jedna z nejpoutavějších partií studie Drisenovy: velmi názorné vylíčení poměru Puškinova k caru Nikolaji, k censuře a hlavně k veliteli četnictva Beukendorfovi, jenž byl jakýmsi prostředníkem mezi carem a básníkem. Koho zajímají osudy Puškinovy, ten dojista najde hojně zajímavé a nové látky v této partii. Labicheova veselohra »Le chapeau de paille d' Italie« byla tehdy zakázána proto, že »kazí dobrý vkus a ničí důstojnost divadla«, dnes jest repertoirní hrou carských divadel. Beaumarchaisovu »Figarovu svatbu« propustila censura v originale a zakázala v ruském překladě! Za to ale patriotické a třeba zcela bezcenné hry byly vítány; aspoň o jedné třeba se zmíniti. Nesla tento prazvláštní titul: »City Rusa v Petrohradě při zkoušce hry Mořský svátek v Sebastopolu«. Autorem hry byl jakýs Velikopolskij, major na pensi. Konečně ale přece nastaly jiné časy: sebastopolská válka byla skončena, vzduchem se nesly nové reformatorské ideje, co dříve se zdálo smělým, nebezpečným, stalo se teď všední věcí. Lidé, jak podotkl Tolstoj, šli opáčným směrem nejdřív. A tak přiblížil se konečně 19. únor, den to »osvoboditelného aktu« . . .

Dr. Bořivoj Prusík.

*

Vypsání ceny. Filosofická Jednota v Praze vypisuje cenu *padesáti korun*, p. JUDrem Fr. Voldanem, advokátem v Českém Brodě věnovanou, za nejlepší práci o pojmech mravu a práva se zřetelem k etymologii názvů těch v různých jazycích. Práce nepřesahuj dva tiskové archy. Dostane-li se ceny práci úplně všem podmínkám vyhovující a k uveřejnění připravené, přičiní se Jednota o její publikaci. Práce konkurenční budte zaslány anonymně s adressou auktorovou ve zvláštní obálce uzavřené a heslem opatřené starostovi Jednoty Filosofické, prof. Fr. Čádovi (Praha-II., Smetanova ul. 8a) do konce února 1901. O udělení ceny rozhodne porota výborem Filosofické Jednoty zvolená.

Redaktor Dr. Vladimír Šťastný. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.
Nákladem vlastním.

Jiří Poděbradský a české mezinárodní styky v 15. století.

Dle přednášky prof. Zucker-a dne 18. října 1900 na schůzi Jednoty právnické konané

Snaha, by poměry mezinárodní byly odkázány dorozumění národů aneb delegátů jejich, vystupuje mocně v nejnovější době a vystoupila, jak povědomo, zvlášť na t. zv. Haagské konferenci.

Dne 24. srpna roku 1898 vydán byl onen znamenitý list, který nazván jest v nejnovější literatuře mezinárodního práva manifestem cara Mikuláše, vyzývající, aby zbrojení bylo obmezeno a aby sestoupili se v případě sporů vždy národové ve formě určitého soudu a tomuto soudu smírčímu, aneb jakési mezinárodní konferenci aby byly odkázány spory ku klidnému a smírnému vyřízení.

Dne 11. ledna 1899 byl vydán t. zv. okružní list tehdejšího ruského ministra zahraničních záležitostí Muravěva, ve kterém vybídl kancléř všechny státy zastoupené při carském dvoře Petrohradském, aby sestoupily se k poradě o osmi bodech důležitých a závažných, a poslední odstavec též se týkal ujednání zvláštní konvence, mocí kteréž by se státy zavázaly, že sporné záležitosti odevzdají smírčím soudům a že se vyhnou boji k cíli uskutečnění domnělých nároků.

Tomuto okružnímu přípisu Muravěva se pak připojil okružní spis Beauforta, ministra zahraničních záležitostí v Nizozemsku.

Na základě těchto výkonů připravných sestoupila se Haagská konference dne 18. května 1899, ukončila porady své dne 29. července téhož roku, načež zmíněná zvláštní konvence, sestávající z 61 článků, státům za účelem schválení — t. zv. ratifikace — doručena byla.

Konvence ona schválení již došla, avšak o působnosti docíleného ujednání nelze s jistotou se vysloviti.

Nesplní snad naděje, v ni uložené, ani neodpoví pessimistickým názorům o ní vysloveným.

Jde o to, jaký výklad dají státy pověstným klausulím v konvenci obsaženým o míře »potřeby«, o ohledech »na čest a životní zájmy«, které mohou poskytnouti státu záminku, by po případě smírčímu soudu se nepodrobil.

Avšak přes veškeré pochybnosti více či méně odůvodněné zůstane základní idea k oné konvenci vedoucí velkolepou a zabezpečuje caru Mikuláši II. věčnou a vděčnou paměť ve vývinu práva mezinárodního.

Tomuto jednání z roku 1898 a 1899 předcházejí jiné snahy podobného druhu; jmenuji na př. »svatou allianci« z roku 1815. Svatá alliance byla v Paříži ustavena, a sice opět k podnětu vladaře ruského — cara Alexandra I. i připojili se k ní císař rakouský a král pruský. Alliance tato stala se v kruzích širších již pro titul předmětem jakéhosi posměchu, avšak kdo mezinárodním právem se zabývá, nemůže neuznati, že tato svatá alliance po dobu od roku 1815 až do roku 1848 zabezpečila aspoň mezi hlavními státy Evropy mír, následkem jehož mnohé rány, stálým předcházejícím válčením způsobené, z části se zacelily.

Saháno-li dále do minulosti, setkáváme se s pokusem šlechetného krále Jindřicha IV. francouzského, který z počátku 17. století též činil kroky, aby mír zavládl mezi národy a chtěl, aby celá Evropa byla rozdělena na 15 států, dílem republikánských dílem monarchistických, a aby veškeré spory byly přikázány předcházejícímu jednání míru.

Hledě k těmto státním výkonům a pokusům, čelícím ku zachování trvanlivého míru, musí nás zajímati okolnosť, že v 15. století (v roce 1464.) z lůna Českého tehdejšího státu a zejména ku podnětu krále Jiřího Poděbradského tatáž snaha vystoupila, aby vyjednány byly veškeré spory mezinárodní způsobem jakéhosi smírného dohodnutí mezi státy.

Jest to fakt snad známý, — an již v několika spisech probrán byl — však dosud dle našeho přesvědčení až příliš málo oceněný; a jest snad záhodno, aby v době, v které se o Haagskou konferenci jedná, zevrubnější zmínka o oné zajímavé události byla učiněna.

V roku 1826 nalezl proslulý historiograf František Palacký v archivu budějovickém zprávu o cestě, která byla vykonána v roku 1464. poselstvem českým ku dvoru krále Ludvíka XI. Tuto zprávu Palacký ihned v roku 1827 v prvním svazku »Časopisu českého

musea« uveřejnil.*) Dne 16. května roku 1464 vyšlo velice mocné poselstvo sestávající, jak tvrdí ona zpráva, ze 40 koní, totiž ze 40 rytířů, panošů, sluhův atd. odpoledne z Prahy, putovalo přes Beroun, Plzeň, Tachov a dále Německem do Francie, jsouc vedeno hlavně Vojtěchem Kostkou z Postupic, znamenitým státníkem a důvěrníkem krále Jiřího Poděbradského. Účelem cesty bylo poslání k Ludvíku XI., tehdejšímu králi francouzskému, jenž dle úmluv již dříve ujednaných svolati měl schůzi mocnářů křesťanských aneb důvěrníků jejich, by o sporech vzniklých rozhodovala.

Po boku Vojtěcha Kostky stál v onom poselstvu Anton Marini z Gracioli, navzdor vlaskému jménu — rodem Francouz z města Gratianopoli — Grenoble — pocházející.

Podnět k onomu poselstvu byl dán následující událostí:

Již v r. 1460 zabýval se Jiří Poděbradský některými důležitějšími otázkami, které Marinimu předložil, by tento o nich zprávu podal. Bylo oněch otázek sedm, druhá z nich se týkala svolání schůze králů a knížat křesťanských, kteří mezi sebou mají zachovati mír, papeže a císaře (německého) při právech jim náležejících udržeti a Turkům společně odolati.

Zdá se, že zpráva Graciolim o zmíněné otázce podaná došla schválení Jiřího Poděbradského, neboť zahájil král Jiří ihned rozsáhlou činnost za účelem uskutečnění velkého plánu.

Získal Jiří především v r. 1462 krále polského pro své záměry, načež poslal Mariniho do Benátek, který i tam dobře pochodil, kdežto v roce 1463 se mu nepodařilo získati vévodu Burgundského.

Pak cestoval týž Marini téhož roku — 1463 — ku králi Ludvíku XI. do Francie a předložil nástin tohoto budoucího ujednání, kterýž tak mocně působil na Ludvíka XI., že byl hotov hned podepsat jej a hned vstoupiti v tento pevný spolek s králem Jiřím, kdyby Marini byl měl plnou moc, aby tuto úmluvu na jisto mohl provésti. Tato úmluva uveřejněná pod titulem »Traité d' Alliance et de confédération entre le Roy Louis XI., Georges roi de Bohême et la seigneurie de Venise-Memoires de Commines«**), pokud víme v českých spisech dosud neprozkoumaná, podobá se v podstatných kusech, způsobem až překvapujícím, konvencím v Haagu v r. 1899

*) Původní rukopis zprávy uveřejnil p. prof. Kalousek později v Archivu českém díl VII., str. 427 a násl., však změny v obsahu jsou nepatrné a dotýkají se pouze některých slov, kterých Palacký nebyl do tisku přijal.

**) Sdělení této smlouvy stalo se Markgrafem — Sybel's histor. Zeitschrift sv. 21, str. 280.

ujednaným, a nelze se tomu diviti, že získala si takového uznání u Ludvíka XI., že zmocnil se své strany Mariniho, aby se o přístup krále Matyáše uherského ucházel, načež Marini na jaře 1464 cestu do Uher za tímže účelem nastoupil.

Král uherský Matyáš, zeť krále Jiřího, jevil sice ty které pochybnosti, poznávaje, že osten připravené konvence směřuje poněkud proti papeži i proti císaři německému, avšak dal přece svolení k tomu, by dále a to způsobem o f f i c i e l n í m o věci jednáno bylo, za kterýmž účelem výše zmíněné poselstvo pod vedením Vojtěcha Kostky co zástupce krále českého, a Antonína Mariniho co zástupce krále polského a uherského vypraveno bylo, jež, jak již shora bylo podotknuto, dne 16. května 1464 z Prahy odcestovalo.

Sepsání zprávy o cestě poselstva připisuje se jakémusi J a r o s l a v o v i; zpráva tato není ve všem úplná, neboť byl Jaroslav někdy ze slyšení vyjednávání vyloučen; co však líčí Jaroslav, poskytuje věrný a spolehlivý obraz událostí cestovních.

Líčí zpráva zejména dojemně obtíže, které se kladly poselstvu ohledně setkání s králem Ludvíkem, jehož zastihlo teprve v »Dumpíru« (Dampierre) u Abbevilly, načež se stalo slavnostní přijetí dne 30. června r. 1464., jež zmíněná zpráva vyličuje takto:

»A když nás před JMst. pustili, tu pan Albrecht Kostka najprvé powěděl pozdrawení od krále Českého, a i hned dal list wěřící od téhož krále Českého. Tehdy pan Anton také učinil pozdrawenie od krále Uherského a Polského, a také i hned od obú králí dal listy wěřície. Tehdy král četl sám listy wěřície své raddě a najprvé krále Českého. A když jest je wšecky přečetl, tehdy kázal panu Kostkowi a panu Antoniowi, aby sedli na stolici proti k tomu připravené. A oni se zbraňowali a nechtěli seděti, až radda králowa řekla, že jest ten obyčej, aby poslowé královští sediece poselstwie dali. A prwé než sú sedli, mluvila dva z raddy, přistúpiwše k panu Kostkowi a panu Antoniowi od krále, že JMst. žádá, aby což najkratčeji mohú poselstwie dáli a krátce mluwili. Tehdy pan Kostka řekl, že chce krátce mluwiti; a tak sedše, mluvili sú. Najprw pan Albrecht Kostka mluwil latině, omlúvage se, žeby raději rytířské běhy chtěl wésti, nežli před tak mocným a najkřesťanštějším králem mluwiti; a tak mluwil dlúho a mnoho, ješto sem tu nemohl wšeho slowo od slowa popsati. Než krátce konec a rozum wšie té řeči byl jest tento: že král český žádá a prosí krále franského, jakožto krále najkřesťanštějšieho a toho, jenž miluje obecné dobré wiery křesťanské, aby JMst. »ráčil učiniti sněm a swolánie králów a kniežat

křesťanských, aby se oni osobně, aneboli raddy jich s plnú jich mocí, sjeli v jedno miesto a jeden čas, kdežby a kdyby král Franský ukázal a položil; a že toho žádá král Český pro chválu boží a pro zwelebenie wiery křesťanské a cierkwe swaté Římské obecné a pro swatú Říši křesťanskú etc — a to jest dobře široce a dlúze wymlúval, že jest tomu jednak byla hodina neb wiece. Též jest také i pan Anton mluwil o túž wěc, od krále Polského latině, a od krále Uherského fransky, ačkoli mluwil jest od obú králí wiece nežli to, což jest pan Kostka od krále Českého wymlúwal.«

Z této stati vychází, že slyšení poselstva dělo se v přesných formách mezinárodního obcování; sluší zejména k tomu poukázati, že Antonio Marini byl z v l á š t n í m poslem krále polského a krále uherského, že za krále polského mluvil latinsky, za krále uherského francouzsky, čímž samostatnost každého poselství okázale naznačena býti měla.

I udává zpráva dále:

»K tomu král Franský skrze svého kancléře odpověděti kázal, že ta věc a žádost krále Českého, kterúž gest pan Albrecht Kostka mluwil, gest wěc weliká, a že tak brzo na to odpowědi nesluší dáti, než s dobrým rozmyslem.«

Na to, že chtěl Ludvík XI. jen dáti odpověď s rozmyslem, nesluší klásti příliš velikou váhu, ač jest patrno, že král francouzský, který byl dříve poslal Marina ke králi uherskému a již o věci náležitě zpraven byl, dlouhého přemítání potřebí neměl. Forma snad toho konečně žádala.

Po slyšení u krále vzala však záležitost poselstva, pokud se svolání schůze všeobecné týkala, nanejvýš nepříznivý průběh, jenž jenom z části ve zprávě uveřejněné vylíčen jest. Duchovní radové krále »franského« vystupovali v popředí, jednali za nepřítomnosti krále s vyslanci Kostkou a Marinim, činili všemožné formální a věcné námítky a pochovali za krátko velikolepý plán, načež Kostkovi ničehož nezbylo nežli se uspokojiti se slibem stálého přátelského svazku mezi korunou českou a korunou francouzskou, svazku to, jenž větší skutečné aktualní ceny postrádal. Myslím, že ceremoniální poctění, které se Kostkovi dostalo, že byl do rady krále francouzského přijat, nenahradilo mu nikterak ztrátu, kterou utrpěl tím, že takořka jízlivým způsobem snahy za uskutečnění hlavního účele poselstva zmařeny byly. Nezdar poselstva jeví se zvláště v tom, že Marini v Rouenu (Rotomago) »se s poselstvem rozžehnal« a více do Čech nezavítal. Prameny historické dosvědčují, že na dále zmínka

o jeho působení více se neobjevuje a to ani v Cechách, ani v Polsku, ani v Uhersku; snad se styděl, že dobře nepochodil, a proto více vlast svou neopustil, snad sluší hledati příčinu v nekalém chování se vyslancově, ku kterému vlastní král Ludvík XI. ho byl svedl.

Poselstvo procestovalo pak Francii ve směru jihovýchodním a vrátilo se přes Švýcary, Tirolsko a Rakousko do vlasti bývši, když přijelo domů, uvítáno nemilou zprávou, že vypukl mor a následkem toho král český se vzdálil do Brna, takže poslové teprve 13. září 1464. ho zastihli a mu odevzdali list o obnoveném přátelství a zprávu o cestě sepsanou.

Platí zajisté ohledně líčeného pokusu heslo: »In magnis voluisse sat est.« Zůstane velikou zásluhou krále Jiřího Poděbradského a svědčí o jeho skutečné bystrosti ducha, dovednosti, zmužilosti a obratnosti, že myšlénku tak vznešenou takořka až k samému jejímu uskutečnění provedl a že jedině slabost, neřku-li věrolomnost krále Ludvíka XI. toho bylo příčinou, že konvence, která, jak pravíme, podobá se způsobem téměř zaráživým konvenci z porad Haagských vyšlé, nebyla již v r. 1464 ve blahodárný skutek uvedena.

Za našich dob hledí nepřátelé českého národa zmenšovati zásluhy krále Jiřího tím, že mu vytýkají, jako by byl tenkráte a v jiných případech jednal na mnoze toliko k radě mužův zkušených jako jmenovaného Marini-ho, Martina Mayr-a, Řehoře z Heimburk-u atd.

I kdyby tomu tak bylo, zbyla by vždy ještě zásluha krále Jiřího v tom, že rady zkušených mužův uposlechl a že si jich vybírati dovedl.

Získal si Jiří Poděbradský činností svou velikých zasluh o vývin práva mezinárodního, které by alespoň v Čechách neměly býti nikdy zapomenuty a které by docházeti měly vždy lepšího poznání a ocenění.

Nesluší ale toliko hleděti se stanoviska mezinárodního ku zprávě o cestě poselstva podané, nýbrž i se stanovistka kulturního a sociálního.

Tu však nelze s posudkem Palackého o listu Jaroslava ve všem se shodnouti.

Praví Palacký o listu Jaroslavovu. »Viděti z něho hlubokou nenávist se kterou se tehdáž Čechové potkávali u obecného lidu v Němcích téměř všude«.

Nám nelze nikterak k tomuto posuzování zprávy o cestě se přidávati.

Jedině v Einsiedlu — v Bavorsku na českých hranicích Němci na české poselstvo »škaredě hleděli« avšak dodává Jaroslav sám, že tam — v Einsiedlu — chovali kulí puškových, kteréž sú Čechové na ně do města vstřieleli, když sú ge byli oblehli«.

Za to však bylo poselstvo slavně přijato a pohostěno v následujících čelnějších městech německých:

V Payraitě (Bayreuth), v Norimberce, v Önspachu (Ansbach), v Štokardu, v Kanštotu (Cannstadt), v Padenu, (německém), v Štraspurku, v Pernu (Bern), v Padenu (v něm. Švýcarsku) a v městě Ora (Aarau).

Srovnáme-li zprávu o tom, že v jednom nepatrném městě německém na poselstvo špatně se dívali, s tím, že v důležitějších městech jako v Norimberku, Stutgartě a Strassburku a. t. d. bylo okázale přijato, nemůžeme si stěžovati, že by poselstvu v Německu jakési příkoří bylo bývalo tehdáž učiněno.

A ještě v jiném směru nelze dáti Palackému ohledně posuzování zprávy o cestě poselstva za pravdu.

Praví Palacký, že členům poselstva »v cizině nic v oči nebilo jako přílišná svoboda v obcování obojího pohlaví mezi sebou . . . . . nábožný a mravní rigorismus podobojích zrcadlil se v slovech Jaroslavových« — totiž o onom obcování. —

Uznáváme, že zpráva Jaroslavova na mnoze líčí nám veselý a nenucený život s kterým se poselstvo setkávalo, avšak o nábožném a mravním »rigorismu« poselstva neshledáváme ve zprávě Jaroslavově ani nejmenší stopy. Naopak nám se zdá, jako kdyby byl ovládal pisatelem zprávy jakýsi zdravý humor, se kterým se na zvláštní zábavy díval, jimž se české poselstvo dokonce nevyhnulo.

Na doklad svého tvrzení citujeme následující statě:

»A když jsme přijeli do města Štokard, tu mnohé krásné panny i panie posielaly k nám, abychom k nim přišli; a druhé samy přicházely s měšci, pasy atd., abychom kupowali; tak že pan Bawor želel, že se jest kdy oženil . . . .«

»Na zajtřie v neděli, ochtab sw. Trojice, jeli sme pět mil do města Paden, tu kdež markrabě Padenský dworem bydlí. Tu sme přiwítáni počestně od raddy markrabowy; a poslali nám s hradu dobře weliký sudec vína na karách a zwěřiny. A nazajtřie w pondělí zwáni sme k markrabí na hrad k obědu; a ctil nás markrabě i markrabina, sestra ciesařowa, welmi. A myli sme se w teplicech, a druzí i s hraběnkami: a tancowali i s kněžnú, markrabiny dcerú:

a w tanci klekli, když na páteře zwonili, každý se swú klekl« . . .

O městu Pern (Bern) ve Švýcarsku vypravuje Jaroslav:

. . . . »A ten den přijevše ihned sme šli do lázně, a myli sme se s pěknými měštkami, pannami a paniemi wšichni spolu . . .«

O městě Ora (Aarau) čteme ve zprávě:

. . . . tu byla k nám přišla jakás krásná paní, zemenínka, a diwila se nám z miery welmi.

A když sme přijeli do Paden, byli sme tu w úterý a w středu, a myli sme se s pěknými pannami a paniemi i hraběnkami v teplicech, a byli sme weselí; tak že pan Bawor opět želel, že se jest kdy oženil.

A wikář biskupa Konstanského a jiné to kněžstwo a mnišie myli se s některými jinými, ješto byly s nimi z Konstancie přijely . . . .« a. t. d.

Máme as právem za to, že p. Palacký hleděl s mravným rigorosmem na zvláštní způsob některého uvítání p. Jaroslavem vylíčeného; že by ale ono poselstvo bylo povždy bývalo ovládáno podobnými pocity, jako náš slavný dějepisec, nelze alespoň z textu zprávy nikterak zjistiti.

Zdeněk Fibich.

Ze trojlístku našich nejpřednějších mistrů, jež zvykli jsme jedním dechem vyslovovati, druhý uložen v kruhu našich slavných zesnulých na hřbitově vyšehradském. Po Smetanovi Zdeňka Fibicha tam vyprovodily ve středu 17. října snad v plném počtu shromážděné pražské hudební kruhy. — Nebyl to projev pouhého přátelství či kollegiality: Fibich, tichý samotář, neměl skoro nižádných styků, většině osobně skoro neznám, byl jen s pramálokým sblížen, jen s nejvyvolenějšími spřátelen. Ale byl to projev úcty ku mistru velikého mohutného díla; k umělci, který v poměrech nejnepříznivějších a hmotně tak málo skvělých neustoupil při nadobyčejné své plodnosti na krok z dráhy nejryzejšího umění, který volil, jako stál v životě jako člověk skoro osamělý, stát raději osamělý a málo pochopený a uznaný jako umělec, než byl by co slevil s přísných dogmat své umělecké víry.

Vzpomeňme, jak těsné byly pražské umělecké hudební poměry, když vrátil se ze svých lipských, mannheimských a pařížských studií mladý pianista a skladatel, žák Moschelesův, Jadassohnův

a Lachnerův, tak hudebně vzdělán, s tím širokým horizontem, s tak vypěstěnou intelligencí všeobecnou, jako málokterý český hudebník, při tom plný snův o ryzím umění, o novém jeho jaře a nových, svěžích, ohnivých květech, které viděl rozvíjeti se v díle Lizsta, Berlioze a Richarda Wagnera. Tam bylo pro něho málo půdy. I když se poměry vlivem díla Smetanova pozvolna měnily, leželo veškeré tvoření Fibichovo přec ještě příliš vzdáleno mimo dobytý terrain, příliš exklusivní, příliš vysoké, vytrysklé z duše vysokou kulturou průměrnému niveau příliš oddálené. A přece se tu zachytil na té tvrdé, nevděčné půdě a sílil a rostl a mohutněl. Ani dnes není umělcem doceněným a pochopeným plně a všeobecně. Ale aspoň úctu, když ne lásku a pochopení, si dílo jeho vydobylo již dnes. Láska a porozumění v širších vrstvách jistě přijde časem, až oddálí nás léta od té bohaté stavby jeho životního díla, až uzříme ne detaily příliš blízké a vzájemně se kryjící, méně cvičenému oku příliš složité a umělé, ale celek té veliké a krásné architektury. Vždyt nezří dnes ni jej milující uměleckou jeho bytost jednotnou, nescelují se jim plně její různé stránky.

Neb bytost jeho byla *velmi* složita.

Žil v něm silný hudebník a veliký básník. Žil v něm theoretik a aesthetik, činnost prvých dvou stále stopující a revidující. — Žil v něm volný duch velikého rozmachu, veliké touhy. A snad malé prostředí či neznámé vlivy dědičné či též ten věčný žernov trudného soukromého vyučování vypěstily v něm smysl pro malé radosti skromného občánka, pro ubohé, třeba v půldenních výletech do nádražních venkovských restaurací se kochající štěstí, vrhly naň skoro stín filistrovství. Byl jako člověk tichý, mírumilovný až bázlivý, konservativní. Jako umělec rozhodný, smělý, rudý pokrokář, chcete-li revolucionář. Ty protivné bytosti všechny v něm bojovaly. A ten boj dal ráz jeho dílu — nevzpomeneme-li ani, že určil východ, srázný spád tragedie jeho v plné síle zlomeného žití.

Dílo jeho není dílem naivně tvořící, jen hudebně cítící duše. Fibich jen skizzoval, co přímo, bezprostředně cítil. Báječná bohatost, pestrost a jemnost nálad, jichž duše jeho, cit jeho byl schopen, je nejpatrnější ve klavírních jinak zcela fragmentárních »dojmech, náladách a upomínkách« — zároveň zajímavý pohled do hluboké studny jeho ryze hudební fantasie. V dílech šíře provedených nemluvil u něho snad nikdy sám *jen* hudebník. Měl veliké vzdělání literární a jemný smysl a porozumění pro krásy umění slovesných. A rád se s nimi družil ve svých hudebních pracích. Dílo velikého básníka

— Shakespearův Otello — pár veršů mistra domácí poesie — Vrchlického — bylo mu podnětem případné skladby hudební. A kde přímo obral si slovo básníkovo ku zpracování, ať již v písni, ať ve sboru, v opeře či melodramatu — všude nalezneme jej stavícího se úplně v služby básníkovy, majícího první a jedinou snahu: uplatnit v plném rozsahu poesii textového podkladu i text sám, každý odstín jeho deklamace. Zapomínal opravdu zhusta, jak Gluck o sobě říkával, že je hudebníkem. Býval rád skvělým, každou podrobnost, každý význačný rys vystihujícím illustratorem svého poety.

A vedle toho: mocné slovo ve tvorbě jeho měl aesthet, filosof v jeho duši. Jeho vůle vedla jej hledat nové dráhy, odkrývat nové, budoucí umění. Jak řečeno, Berlioz a Liszt, první průkopníci hudby programní, Richard Wagner v dramatu byli jeho vůdčími hvězdami. A sice ne tak, že by byl chtěl býti jich epigonem, jít jen ve stopách jimi vyšlapaných. Chtěl jít dále, pokračovat v jich započatém díle. Jen někdo, komu je pozdější dílo Wagnerovo zcela neznámo, může tvrdit, že Fibich beyreutského mistra následoval i jinak než v principu. Nebyl ani napodobitelem jeho složité, v širé polyfonii proudící faktury, ani pouhým epigonem co myšlénkové příbuznosti se týče. Neb — v tom leží zase kus jiné kontradikce o jeho bytosti — hudebními svými myšlénkami, tedy částečně povahou svého nadání, byl daleko více než z dobré polovice epigonem epochy předwagnerovské, asi nejspíše mendelssohnovsko-schumannovské romantiky. A fakturu vypěstil si svoji, rázovitou, čím dál tím virtuosnější, prostší a zároveň působivější. Co Wagner umělým kontrapunktickým pletivem příznačných motivů, nejraffinovanějšími jich a nejobtížnějšími kombinacemi hledě[1] vyznačit různé ideové vztahy, illustrovat situaci, scénu, Fibich vedl si, zvláště v posledních dílech, daleko prostěji. Charakterisuje též příznačnými motivy. Ale nespřádá jich v umělé, spletité arabesky. Řadí je prostě na případném místě ve plynný, prostý — jen harmonicky velice bohatý — melodický proud zcela souřadně podle sebe. Jen dle potřeby osvětlení mění. Jeho virtuosita v ovládání orchestru dává hráti takému zcela prostičkému několikanotovému motivku ve všech barvách a odstínech. A ta bohatost barev hrajících po určitých, se opakujících příznačných útvarech stačí mu ku charakterisování scény, ku vyvolání nálady zcela.

Nejdalším důsledkem, k němuž Fibich na základě principů Wagnerových dospěl, bylo dílo, které jediné stačí jméno mistrovo nesma-

zatelně vepsat v listy dějin českého umění. Rozdělen-li Wagnerem úkol pěvce a orchestru tak, že umělci na scéně ponechána deklamace, ovšem na určitou tonovou výši vázaná a povolena-li mu skutečná plynná melodická frase jen v partiích lyrických, orchestru pak přidělen charakterisující, symfonicky rozprouděný, hudebně bohatý a obsažný průvod, tedy vlastní partie hudební: proč nesměl orchestr přejati veškeru malbu situace, veškeru líceň, veškeru suggesci nálad, proč neměl na scéně podržeti básník plné své, nižádnou stylisací v určitou tonovou výši nezkrácené právo? Proč nemělo být komponováno mluvené drama s charakterisujícím příznačnými motivy sjednoceným hudebním doprovodem?

Že theoreticky skvělá myšlénka ani v praksi provedena neselhala, ukázala melodramatická trilogie »Hippodamie«.

Naznačeno krátce, jakou je Fibichova hudba ve vztazích svých k poesii, k jeho názorům aesthetickým a jeho vzorům; třeba ještě několika řádky vytknout hlavní rys jeho hudby o sobě. Myslím, že v citovosti její leží její síla. Kde — a těch míst je valně poskrovnu — nedobývá se u něho reflektující theoretik k výlučnému slovu — kde v dílech scénických situace sama nežádá tvrdost a přísnost výrazu, všude cit jeho proudí, hluboký a vřelý ve sladkých, vášnivých, až překypujících, až divě se svíjejících vlnách Dovedl psát i heroické, rázné, těžce kráčející věty — dovedl, dokonale disciplinován, psát i jak nebylo v nejvlastnější jeho povaze. Ale byla to nezbytná ovšem, formou či situací diktovaná posa — nebylo mu vlastní, měkkému básníku srdce kráčet v železném brnění a zpívat válečné paiany. A nebyl při tom chudý: srdce jeho, cit jeho zpíval v tolika nespočetných toninách! V šeptaném sotva, intimním popěvku i v tónech vítězného nadšení!

Bude-li kdo jednou zkoumati, jak se náš mistr vyvíjel, nalezne asi, že z těch tří bytostí, jež v něm se slučovaly, jedna ku nesmírnému prospěchu jeho díla pozvolna silnější a silnější zaujímala nadvládu: v posledních dílech, tak v operách Hédy a Šárce, tak ve druhé symfonii jest již hudebník nad aesthetisujícím theoretikem i poetou s literárními zřeteli zcela suverénním. Ne že by je byl potlačil: ale ovládá je, nesahají mu nepovolaně v jeho hudební práci. A obrací se pozvolna k nejvlastnějšímu jádru hudby: k melodii plynné, jasné, vyslovené — ovšem nemějme na mysli osmitaktových písniček! Dílo právě připravované, Pád Arkuna, ukáže, jak daleko na této dráze mistr pokročil. A prolomí snad dále a zcela onu hradbu neporozumění, s nímž obecenstvo zhusta Fibicha přijí-

malo. Porozumění plné, jak řečeno, přijde ovšem později, po letech. Pak bude možno také vykreslit ne nejasnou, nedovednou, snad skreslenou skizzu, ale jasný, výrazný, pravdivý profil našeho velikého umělce. *K. Hoffmeister.*

Nové názory o původu druhů.*)

Napsal univ. docent dr. Bohumil Němec.

Již v dávných dobách poznali lidé, že různé jedince organické, ať živočichy či rostliny, sestaviti možno v různé skupiny, jichž příslušníci v podstatných znacích svých souhlasí, od podobných předků pocházejí a podobné potomstvo zplozují. Každá taková skupina tvoří jeden druh přírodopisný a v registratuře organismů pokud možno každému druhu dává se popis, jméno a místo. Neboť podobné v podstatných znacích druhy sestavují se v rody, rody v čeledi atd. Jaký však má význam toto sestavování jedinců v druhy, druhů v rody? Je to pouhá praktická registratura, či pochod hlouběji odůvodněný? Tak ptali se již nejstarší přemýšlející systematikové, t. j. badatelé, kteří se právě touto abstrakční, roztřiďovací činností zabývali. Nemohouce podobnost druhů, jež sestavili v jeden rod, vyložiti, spatřovali v ní quoddam supranaturale, něco nadpřirozeného, nebo docela náhodného. Že jedinci, které k jednomu druhu počítáme, jsou si navzájem podobni, vlastně shodni v podstatných znacích, to bylo možno vyložiti pokrevní příbuzností, neboť zplozoval-li jedinec potomstvo v podstatných znacích shodné, mohli všichni příslušníci jednoho druhu pocházeti od nějakého jediného, dávného předka a dědičností dala se stálá jejich podobnost vyložiti. Ale právě tato stálá podobnost příslušníků jednoho druhu stala se překážkou k dalšímu postupu v úvaze starších systematiků. Jest-li se odvážili pokládati za pokrevně příbuzné příslušníky jednoho druhu, neodvážili se toho pro příslušníky jednoho rodu, neboť byli by museli v tomto případě předpokládati proměnlivost druhů, t. j. potomstva nějakých pradávných jedněch rodičů. A přece byla příbuznost druhů a rodů tak nápadna, že k jejímu výkladu muselo býti užito nadpřirozenosti.

*) Pan docent B. Němec, náš přední fysiolog botanický, zahajuje článkem tímto řadu rozprav populárních zavádějících čtenáře v okruh nejmodernějších otázek biologických, vědeckým světem právě živě diskutovaných.

Redakce.

Avšak podrobné zkoumání jedinců v jeden druh spojovaných a srovnávání druhů zvláště si blízkých vedlo k pochybnostem o stálosti druhů. Mohou-li nyní druhy jeviti tak velikou proměnlivost a nestálost, není-li často možno nalézti přesné hranice mezi zvláště podobnými druhy, mohlo se tak zajisté již v minulých dobách díti a bude to i v budoucnosti možno Tento přirozený závěr provedl Ch. Darwin, ukázav, že vskutku druhy ústrojné stále se mění, nové tvoří, staré vymírají, potomstvo těchže rodičů že se zrůzňuje v různé druhy a toto zrůzňování dlouhá léta trvající vedlo ke stavu, jejž nyní shledáváme. Rozličné druhy, rody i větší skupiny pokrevně jsou spolu příbuzny v bližším nebo vzdálenějším stupni.

Darwinovy zásluhy bývají nyní s oblibou snižovány a proto zde buď uveden posudek známého velikého fysiologa rostlinného J. Sachsa, který v jiných věcech je nejbezohlednějším a nejpřísnějším kritikem Darwinovým. Píšet ve svých dějinách botaniky (str. 12): »Darwinově theorii především přísluší historická zásluha, že jasný výklad postavila na místo nejasnosti, přírodovědecký princip na místo scholastického způsobu myšlení v oboru systematiky a tvarosloví.«

A vytýká-li se Darwinovi přílišná spekulativnost a nedostatek skutečného podkladu pro vystavení hypothésy tak veliké, jakou byla náuka o proměnlivosti a plynulého vývoje druhů, možno opět uvésti slova Sachsova (Dějiny botaniky str. 163): »Darwin nejdůležitější a nejpevnější svoje věty odvodil zcela bezprostředně z fakt do té doby vypracované přirozené soustavy v systematice a tvarosloví.«

Zajisté netřeba podrobně vykládati, čemu Darwin učí. Předně vůbec, že druhy ústrojné nejsou stálé, nýbrž že se během dob mohou měniti a mění a že potomstvo těchže rodičů může se zrůzněním daleko od sebe vzdáliti ve svých znacích; za druhé, že proměnlivost ta a zrůzňování z vnitřních příčin ústrojnosti samé povstávají a se dědí, že však přetrvají jenom ti jedinci ve vzájemném boji a v zápase proti nepřízni okolní přírody, kteří opatřeni jsou nějakou zvláště výhodnou vlastností Tímto stálým — zcela mechanickým a bezduchým — výběrem přírodním udržována jsou jen individua se stále stoupající výhodností svých vlastností. Tím vysvětlíme si, proč u nynějších ústrojenců shledáváme tolik výhodných a účelných zařízení, neboť jejich předkové obstáli v nesčíslněkráte se opakujícím »výběru těch nejzdatnějších.« Podle Darwinova výkladu není tedy účelnost v živé přírodě ničím nadpřirozeným, ničím, co by pouka-

zovalo na někoho, jenž by účel byl stanovil. To je tresť původního učení Darwinova. Během doby sám Darwin v jednotlivostech připouštěl výklad jiný.

Darwinovu učení s leckterých stránek lze dělati výčitky. Pokud se první části týče, kteráž stanoví vývoj druhů a jich bližší nebo vzdálenější příbuznost a kterou stručně označujeme jako theorii evoluční*), možno především vytknouti, že skutečně přesný důkaz pravdivosti zde naprosto není a nebude možno podati. Zde scházejí nám dokumenty objektivním pozorováním v dávných dobách stanovené. Neboť i kdyby nějaký vývoj organických druhů za historické paměti lidstva byl býval podán, zbývá vždycky ještě možnost, že před tím vývoje nebylo a po nás že ho nebude. Ale vývoj v dobách minulých pravděpodobným činí množství fakt srovnáváním druhů a jich vlastností získaných, nálezy zbytků ústrojných ve vrstvách kůry zemské atd. Leč to vše jsou dokumenty, které umožňují pouze nepřímý soud o evoluci a přes to, že ji činí pravděpodobnou, nepovznášejí ji nad pravděpodobnost. Snad se námitka tato bude zdáti malichernou, vždyť i historie spokojuje se často soudem nepřímým, kde není přímých dokumentů a počítá s pravděpodobnost nezřídka jako s faktem. Přes to je námitka ta oprávněna a v posledních létech často pronášena. Proti ní možno pouze uvésti, že člověk také jinde spokojiti se musí s pravděpodobností, tak v názoru o existenci vnějšího světa, o příčinném spojení zjevů atd.

Přihlédneme-li k výsledkům evolučního zkoumání blíže, zřídka uvidíme konkretních evidentních výsledků. Zkoumání to stanoví t. zv. vývojové řady, rozdělování řad těch, konec a počátek jich. Dobře však pověděl o řadách těch kdosi, že mají — nehledě k tomu, zdali vůbec jsou správně sestaveny — tolik počátků, kolik konců. Autoři pak podle své osobní libosti počínají u toho konce, který se jim líbí. A tak shledáváme u poctivých evolucionistů, že během

*) V Německu ustálil se pozoruhodný zvyk shledávati pokud možno výroky různých autorů před Darvinem učiněné, z nichž zdá se vysvítati, že v nich vyslovena je myšlénka evoluce. Možno-li počínání to ospravedlniti se stanoviska literární a kulturní historie, nemožno odpustiti, užívá-li se methody té ke snižování zásluh Darwinových. Jisto je, že Darwin sám svou prací a svým duchem evoluci vtělil v myšlénkový svět druhé polovice uplývajícího století, jeho zásluhou a jeho odůvodněním myšlénka evoluce buď přírodozpytce zcela ovládla anebo k vážné diskussi přinutila. O evoluci sveden byl veliký kulturní boj a jistě ukáže příští doba, jak veliký význam boj ten měl pro duševní vývoj lidstva, třeba myšlénka evoluce sama postrádá té velikosti a důležitosti, jaká v prvních dobách nadšení jí byla přikládána.

svého zkoumání tytéž řady u různých konců počínají, nemohouce se dopíditi skutečného časového počátku.

Však i kdyby všecky ty řady bezpečně byly vyzkoumány, co bude tím podáno? Prostá genealogie, galerie předků, jak se zřejmým pohrdáním vykládají kritikové evoluční theorie (Driesch). Ta galerie však nám nestačí. Proč právě tato galerie, proč ne jiná, ptáme se a na tu otázku evoluce sama neodpovídá. Když už se odehrává nějaký vývoj, chceme se dověděti, proč jde určitými cestami a zdali vůbec cesty vývoje nějaký význam mají. My stále toužíme po příčinném poznání, po příčinné (nutné) spojitosti změn a není-li evolucí možno podati výklad nutné spojitosti, klesá na úroveň chronologie. Avšak i kdyby evoluční theorie měla cenu pouze pravděpodobného faktu (a ta pravděpodobnost je veliká!) vývoje forem ústrojných, je sama o sobě velice důležitou, třeba ne přímo pro hlavní účely biologického zkoumání, ale pro možnost vytvořiti evoluční názor světový a proto, poněvadž dala oprávněnost otázce, proč se vůbec vývoj odehrává. Ostatně nemůžeme nyní a priori tvrditi, že by nemělo vyzkoumání chronologického postupu tvarů ústrojných nějakého hlubšího významu. Není sice přípustno, dělati na základě řad námi sestrojených »zákony« vývoje, jaké dělal Nägeli, neboť zdánlivé ty zákony nemají hlubší ceny, nežli subjektivních abstrakcí. Sem také možno počítati zákony Eimerovy, jež tak mnohým laikům zdály se býti objevenými zákony ústrojného vývoje podle určitých tendencí. Avšak není nemožno, že zákony Nägeliho, Eimera atd. vskutku mohou nabýti ceny zákonů, ač jí dnes ještě nemají.

Myšlénka evoluční, třeba nebylo možno ji dokázati, má tedy svou značnou, třeba relativní cenu. Co však další část účení Darwinova o proměnlivosti druhů z vnitřních příčin organismu a o dědičnosti takto vystupujících proměn, variací? Darwin zprvu označil tyto vnitřní příčiny jako neznámé, žáci jeho jako náhodné. Dosti bylo badatelů, kteří proměnlivost v také míře, v jaké Darwin ji stanovil, vůbec popírali. Ale skutečná pozorování proměnlivost druhů dokázala. Věc je velice zajímavá a proto podrobněji k ní přihlédněme.

Kdybychom ze semene rostliny nějaké vypěstovali individuum, jehož semena za těchže stálých vnějších podmínek bychom pěstovali, nová semena opět atd. po několik pokolení, kdybychom pak u všech individuí znaky, jež se dají kvantitativně přesně stanoviti, vskutku stanovili a čísla takto získaná pro každé pokolení sestavili, dostali

bychom tím způsobem obraz proměnlivosti druhu, jejž jsme pěstovali, jestli by se ovšem měnil vůbec. Takový způsob statistiky biologické jak zoologové tak botanikové s velkým úspěchem a ve značné míře provádějí. Ale nejen prosté statistiky, nýbrž i pokusu, účelného výběru a účelného pěstování se strany botaniků bylo použito, aby pravi la a podmínky proměnlivosti rostlin v podstatě své byly stanoveny. V tom ohledu jmenovitě H. de Vries, professor university amsterodámské získal si pokusy ve velikolepém měřítku založenými trvalých zásluh.

Počátky methody statistické založil známý belgický anthropolog Quetelet. Nalezl, že variace určitého znaku souměrně jsou rozloženy kolem středu, který je také středem nejčastějšího vyskytování se určité proměny (variace). Zákon rozložení a počtu variac souhlasí se zákonem počtu pravděpodobnosti Newtonem a Gaussem vystaveným, že seřadění takové, jež odpovídá binominální křivce, je výrazem pro pravděpodobnost vyskytování se odchylek určité velikosti. »Kde stálé příčiny a náhodné proměnlivé vlivy účastní se na vytváření určitého případu nebo zjevu, tu se při velkém počtu pozorování vymýtí vedlejší vlivy, ježto v nejrůznějších směrech působí a vyplyne, poněvadž příčiny jsou konstantní, konstantní výsledek.« Můžeme tedy tam, kde jsou určité příčiny spolu s vedlejšími vlivy kombinovány, počítati na určitou variabilitu, proměnlivost, ale také naopak z určité, stálé variability souditi na určité stálé příčiny.

Statistickým vyšetřováním proměnlivosti zabýval se především Galton a jeho škola, hlavně ovšem se stanoviska anthropologického a zoologického. V posledních desíti letech však také zoologové a zvláště botanikové se jím zabývají a tu třeba jmenovati práce zmíněného již H. de Vriesa a Ludwiga. Ze všech prací vysvítá, že jednak rostlinné druhy jsou ve svých znacích proměnlivé podle zcela určitých matematických pravidel, což poukazuje ku působení konstantních vnitřních příčin, kteréž však mohou spolu se kombinovati, za druhé, že určitá proměnlivost ta je dědičná, za třetí, že umělým výběrem individuí od průměrného typu vzdálených lze dáti původ novému plemenu, jež jeví proměnlivost kolem znaků vybraných těch individuí kolísající. Abych jenom jeden příklad uvedl, vzpomenu na pokus H. de Vriesem provedený. Úbory kopretiny polní (Chrysanthemum segetum) mají neurčité množství okrajních květů paprsčitě, jazykovitě vytvořených. Vezmeme-li ku př. tisíc takových úborů a počítáme, kolik jazykovitých květů každý úbor má, dostaneme čísla ku př. od 7 do 21, t. j. počet jazykovitých

květů kolísá mezi 7 a 21. S kolika květy vyskytují se úbory nejčastěji? To vysvitne z následujících dvou řad číselných, z nichž první udává počet jazykovitých květů v jednom úboru, druhá počet úborů z 1000 zkoumaných, jež chovaly počet jazykovitých květů v hoření řadě udaných:

7	8	9	10	11	12	**13**	14	15	16	17	18	19	20	21
1	6	3	25	46	141	**529**	129	47	30	15	12	8	6	2

Nejvíce úborů má tedy **13** květů jazykových, to je jaksi typ druhu našeho. Čím více líší se úbory v ohledu tom od typu, tím vzácněji se vyskytují. To platí pro rostliny divoce v Durynsku rostoucí.

U rostlin v amsterodámské zahradě pěstovaných počítal de Vries tolikéž počet jazykových květů a výsledek byl tento:

8	9	10	11	12	**13**	14	15	16	17	18	19	20	**21**	22	23	24	25	26
7	3	3	5	14	**153**	77	60	55	31	33	39	41	**56**	10	1	0	0	1

Počítáno bylo úborů 589 a objevily se dva typy, jeden s 13, druhý s 21 květem. De Vries soudil, že jsou zde smísena dvě samostatná plemena, i vybral ze svých rostlin pouze semena individuí chovajících v úboru 13 (nebo 12) květů jazykovitých, jednak individuí jevících 21 nebo více květů. Obě skupiny odděleně po několik let pěstoval vždy týmže způsobem vybíraje semena k dalšímu pěstění a vskutku vypěstoval dvě samostatná plemena, z nichž jedno mělo za typ úbor se 13 jazykovitými květy, druhé s 21 květem. Jedna rostlina měla značně úborů s 22 jazykovitými květy. Pěstuje semena této rostliny v několika pokoleních došel de Vries k čistému plemenu, jehož typ měl **26** jazykovitých květů. U různých rostlin touto methodou účelným výběrem na základě statistiky se řídě vytvořil de Vries různá nová, čistá plemena, jež vyznačovala se určitým typem, kolem něhož soustředěna byla jich proměnlivost a dědičnosti tohoto typu

Také ve přírodě mohl by se odehrávati podobný výběr, jaký prováděl de Vries. Dejme tomu, že úbory mající hojnost nápadně zbarvených jazykovitých květů, nabývají tím schopnosti lákati vydatně hmyz, čímž umožněno je vydatné přenášení pylu ze květu na květ a následkem toho že úbory takové nesou hojnost semen a ježto zúrodnění povstalo křížením, že semena ta dají původ zvláště silnému a četnému potomstvu. Tím nastane seslabení počtu individuí s úbory méněkvětými, snad vůbec po nějaké době z nedostatku zúrodňování typ méněkvětý vyhyne a udrží se jenom typ 21květý. Ale ani zde snad výběr nestane, nýbrž povede k vítězství typ s 26 květy jazykovitými atd. Pozoruhodno je, že v přírodě v jedné krajině obyčejně

výhradně jeden typ, jedno plemeno se vyskytuje; smíšená plemena hlavně jen v umělých kulturách se vyskytují.

(Příště dále.)

J. K. Šlejhar.

Několik poznámek k jeho dílu. Napsal Jaroslav Kamper.

I.

Žije vzdálen ruchu jediného našeho střediska literárního, vzdálen jeho bojů, sporův o zásady i třenic osobních, bez souvislosti se vším tím, co jmenujeme literárním životem a skoro také bez zájmu pro vše to. Vření současných proudění, jich překotný chvat a kypění jich varu zaléhá jenom ve mroucích ohlasech jako tlumené dunění bouře, hřmící někde daleko, daleko za horami k němu, jenž jde sám. Není mezi dnešními literáty našimi druhého, jenž by tak daleko stál od současného literárního ruchu, tak beze všech styků jako článek, vypjatý z řetězu. Žije na horách na svém statku životem zemědělce, rvoucího se do krve s chudou půdou těch krajů, zcela oddán svému povolání, jež konečně z celé řady jiných, která rychle vystřídal, nejvíce odpovídalo jeho touhám a náklonnostem. A pln jiných zájmů, stále zaměstnáván plány nejrůznějšího rázu, jak přirozeno u ducha tak neklidného, vznětlivého a pohyblivého, Josef Karel Šlejhar jenom chvílemi a jako ve spěchu obrací se k literatuře a tvoří svoje zachmuřená, tvrdá a zoufalou bolestí prosycená díla. Jen občas sejde se svých hor a na několik okamžiků zamihne se mezi námi jeho hranatá postava horského sedláka, s očima neklidně hrajícíma a drsným, trochu chmurným, trochu jízlivě výsměšným výrazem ve vousaté tváři. I v literárních kruzích asi poměrně málo soudruhů osobně zná tohoto originálního autora, jenž zaměnil práci v chemické laboratoři za povolání zemědělce a jehož knihy*) jsou z nejcennějšího, co ve své novější próse máme. Ale ti, kdož jej poznali, kdo byli svědky a účastníky jeho hovorů, živých, zajímavých, často přerývaných, horujících hned pro velikolepost a velebu přírody, hned zalétajících v říši nejvyšších záhad, plných obdivu pro uchvacující krásu a nadpozemskou moc hudby a zas

*) Kromě řady prací v časopisech vydal dosud tyto samostatné knihy: »Kuře Melancholik«. (1889). — »Dojmy z přírody a společnosti«. (1894). — »Florián Bílek, mlynář z Myšic«. (1894). — »Co život opomíjí«. (1895). — »Zátiší«. (1898). — »V zášeří krbu«. (1899).

pro nevystižnou nádheru slunečních světů a pak třeba zase zabývajících se nejvšednějšími, nejubožejšími věcmi, těchto hovorů, jež hned v prudkém vzletu nesou se nad kalným tokem života a hned zase vlekou se denním prachem, kde výrazy nadšeného obdivu střídají se beze všech přechodů s drsnými, jako zúmyslně příkrými slovy člověka, pohrdajícího veškerým vzletem a něžnými ohledy, ti, tuším, mají teprve pravý klíč k jeho dílu, mimo něž není možno jíti bez živé pozornosti, úcty a někdy i upřímného obdivu.

Jaké jest toto dílo? Jaké duše jest znakem? Které jsou jeho kořeny a v čem kotví? Základní tón, nejspodnější kořen jeho díla poznáte ihned, sotva jste přečetli několik stránek kterékoli práce jeho. Z podivné, vzrušené expresse jeho, nahozené na papír jen s namáháním, jehož velikost tušíte, z těch vět jakoby u vytržení psaných, kde podivná nikdy před tím nečtená slova a zase jiná, jichž zvykli jste užívati ve zcela jiném významu, slova nově utvořená a četné provincialismy kupí se v celek podivně zvlněný, zkroucený a vzedmutý, z těchto vět jakoby diktovaných vydrážděným, mocným nějakým hnutím duše raněné a rozbolněné mluví k vám nejspodnější tón díla Šlejharova, jeho pudovost a citovost. Poznáte na první pohled, že, co čtete, nebylo tvořeno s chladnou, reflektující rozvahou, přesným úsudkem, umělcem, v podstatě nedotknutým tím, co líčí a stojícím s mrazivou objektivností vůči zjevům, jež předvádí. Nic z toho všeho. Poznáte naopak, jak náhlé, překvapující, často až neodůvodněné a nelogické jsou jeho úsudky. Cítíte za vzrušenými těmi stránkami, kde slova jakoby se rozlévala vnitřním nějakým žárem a nabývala nových forem a nových zvuků, mohutné vzkypření citu autorova, takové prudké, unášející hnutí mysli, že pro ně marně hledá výrazu, že marně se snaží jeho var sevříti v chladných formách nepoddajného, nepružného materiálu slovního. Marně byste ve stavbě a spádu těchto vět hledali harmonie a umělých rhytmů. Vše řítí a kácí se tu, vše kypí, a vzdouvá se, vše mísí a prolíná se navzájem, splývá v třepetavý závratný rej, bez ohledu na zákony skladby a tvarosloví, beze zření k hudebnosti a úměrnosti formy. Cítíte, jak bez dlouhé úvahy a aniž by dlouho kroužil a hnětl formu svých vět, autor bezprostředně zachycuje, co bouří v jeho nitru a co staví se před jeho duševní zrak.

A toho dojista není málo. Nitro jeho stále jest rozechvěno jako jemná, napjatá struna, stále zvučí, vše resonuje v něm mohutnou a mnohonásobnou ozvěnou a jeho zrak, podrážděný a zbystřený, se vnímavostí až do krajností stupňovanou i na všedních zje-

vech spatřuje stránky, kterých nevidíme, před jeho prolínavostí všechny formy rostou do závratných výší a vlní se v podivných křivkách, všechny jevy kupí a řadí se zcela jinak, než před zraky našimi, nabývají pohádkových rozměrů a tvarů, řadí se ve výjevy, plné, záhadné, omražující a jaksi slavné hrůzy, propadajíce se v hlubokých a dalekých perspektivách, jimiž užaslé oko naše vidí tryskati potopy záře z jiných světů. Pro tyto vise svoje, plné nádhery a hrůzy zároveň, pro tyto zjevy, kdy všechny i nejvšednější věci, vyzařují magický jakýsi přísvit, roztavující všechny pevné, tvrdé hrany a rozkládající všechny známé, sevšednělé barvy, Šlejhar pracně shledává slovný výraz, aby dojem jejich nezkráceně čtenáři reprodukoval, váže k sobě slova zdánlivě si cizí, užívá přívlastků odlehlých a polivných, k vyhraněným názorům věcí připojuje překvapující adjektiva, epitheta k nim se zdánlivě nehodící, měnící a rušící ustálený význam oněch obecně užívaných a otřelých slov, ale vystihující alespoň přibližně to, co autor cítil a viděl; činí vše to se zřejmým chvatem, nemaje času teprve hledati případný výraz, výstižný obrat, správnější rčení, jakoby stále zmítán obavami, že než vtělí ve shluk nepoddajných křehkých slov nádheru svých visí se všemi jemnými odstíny a spodním jich zbarvením, s těmi do věčnosti se otevírajícími perspektivami, zatím všechna pohádková krása a hrůzná veleba těchto vidin zmizí.

A jsou ve pracích jeho celé passáže, o nichž možno s naprostou jistotou říci, že jen ve klokotném vření vydrážděných citů mohly povstávati v celé své zázračné suggestivnosti, v té plnosti, sytosti a šťavnatosti svých barev, v hranatosti, plnosti a bohatství svých forem. Takových kouzelných, silou a vůní nálady prochvěných passáží, kde při čtení úží se vám dech a vy prožíváte všechnu tu hrůzu i krásu, slávu i tajemství chvíle, jak ji právě prožil autor, není lze vytvořiti chladnou, účelnou úvahou a není lze jich vyreflektovati, pracně je vytvořiti úzkostlivým odvažováním každého slova, pečlivým zkoumáním jeho hutnosti, barvy, zvuku a vůně, jako nelze široké, opojné melodie vykouzliti slepováním tónů namáhavě na klavíru vytlučených. Tady cítíte to nezkrotné, eruptivní vzplanutí citu, podrážděného a rozechvěného, citu, jenž se namahavě probíjí z nitra ven. Mám tu na mysli některé ze slavných krajinářských a náladových passáží v knihách Šlejharových, z nichž dýše hrůza i sláva mystických vzrušení. Tak podivuhodný západ při smrti dítěte v »Kuřeti« (»Co život opomíjí«), krajinářské partie v »Lakomci« a »Pobudovi« (»Zátiší«), abych alespoň některé z nich jmenoval. Není

tu stopy po tom, co bychom mohli nazvati líční krajinnou, jakož nic tak nepříčí se povaze tohoto autora jako popis. Ne, po nějakém objektivním zobrazení krajiny nebo čehokoliv jiného není u něho stopy a krajinářské partie jeho knih ukazují nám subjektivně zbarvený obraz kraje, obraz, jenž v kouzelném zrcadle duše autorovy nabyl barev a tvarů a vztahů, jakých ve skutečnosti nikdy neměl. Nikdy Šlejharovi nešlo jen o to, zachytiti, reprodukovati obraz nějakého kraje, jako souhrnu jistých objektů. Co on hledá, jest duše toho kraje, jeho vztah k jistým dějům a jistým osobám, odraz světa neviditelného, jenž v něm se zrcadlí. »Jest slušno dbáti jistých vztahů, jaké jistý děj má s přírodou a jejími pokroky«, praví sám ve »Floriánu Bílkovi« a tyto tajemné »vztahy« jsou to, jež jej zajímají. A jda po jich stopách, u vytržení a rozechvění hází dojmy svoje na papír, u větách s podivným, násilným slovosledem a se slovy odlehlými, jakoby namátkou zachycenými. Nejedno slovo jest zcela jistě nevhodně voleno, leckterá vazba násilná a nepřesná, o jiné dalo by se dojista příti. Ale celkový dojem — a o ten tu jde, — neselže ani jednou. Dojati a uchváceni celkem, nevšimnete si ani, že v podrobnostech tu a tam ozval se zlozvuk, že zde onde něco drsně zaskřípalo, jinde zase přehlédnete, že význam toho či onoho není vám dosti jasným a že některé místo nevyvolává ve vás ohlasu. Podléháte prudkému spádu, síle a brutálnosti, vzrušenému vření a mystickému chvění této pohnuté, bohaté, originální a podivínské expresse, které schází přesný výběr, aby se stala stylem. Jako rány kladiva dopadají ty věty. Někdy tryskne déšť jisker pod jich úderem, někdy vyzní na prázdno.

II.

Jako ve formě, tak není ani v obsahu prací Šlejharových nic, z čeho by se dalo souditi na rozsáhlou, složitou činnost spekulativní, na veliký důmysl konstruktivní a kombinační. I zde vidíte převahu instinktu a citu nad intellektem. Světový názor, ta jistá náplň citová a myšlénková, již si vyberete z jeho prací, ukazují na člověka vedeného jen a jen vnímavým, ryzím citem. Také zde byste hledali marně přesné úsudky, pásma myšlének logicky ze sebe se vyvíjejících, takové nerozborné svory, skuté z oceli. I zde vše jest ve stálém žáru, vše roztaveno vysoko šlehající výhní citů, nic nechlazeno ledovými sprchami logické úvahy. A vše, s čím se setkáte, jest prozářeno čirým subjektivismem. Jaký jest světový názor Šlejharův a co jest nejvýznačnějším jeho rysem?

První část otázky zodpovíme si postupným výkladem. Na druhou její polovici možno ihned bez rozpaků a určitě odpověděti. Četba jediné povídky Šlejharovy postačí, aby nám bylo jasno, že základem všeho jeho nazírání na život a na svět jest hluboký soucit s trpícími a pronásledovanými. O ceně, již Šlejhar přikládá životu i o významu a konečném smyslu, jejž v něm shledává, můžeme se klamati. Není, jak by se snad na pohled zdálo, pessimistou za každou cenu, není předpojatým a nepřístupným popěračem života. I u něho najdou se místa, v nichž líčí nám půvaby života a kde rád na jasné a šťastné chvíle jeho vzpomíná, kde tedy připouští možnost lidského štěstí, místa, jež vyznívají affirmací života (»Můj štědrý večer« v knize »Dojmy z přírody a společnosti«, vřelé vzpomínky na matku a teplo rodinného života ve sbírce »V zášeří krbu« a j.). Ale o čem nemůže býti sporu, co ani u tohoto autora tak vznětlivého a náladově založeného nepodléhá změnám a kolísání, jest hluboký, všechno jeho dílo pronikající soucit. Všem, kdo trpí, patří jeho soucit. S rozhodností a vřelostí, vlastní jeho překypujícímu temperamentu, staví se na jejich stranu. A všechen jeho vzdor, hněv, opovržení a chorobná až nenávist obrací se proti jejich utlačovatelům.

Ti, kdož trpí, zdají se mu býti souhrnem všech cností, jejich utlačovatelé výlupkem veškeré nepravosti. Utlačovatelé, toť jsou ti, kdo mají moc. A proto, že mají moc, jsou zlí, bezcitní, ukrutní, není jediného lepšího hnutí v jejich černých srdcích, otrávených zlobou, lakotou, chtivostí panství a krvelačností. Poslední záchvěvy svědomí odumřely již dávno ve zločinném nitru těchto prokletých vyvrhelů, kteří, aby panství svoje udrželi a nebohé slabochy tím bezpečněji si podmanili, sestupují se ve skupiny a svazky na odboj a výboj, ve spolky sloužící jen k tomu, aby okovy mohly se porobeným ještě úže utáhnouti a šíje jejich ještě hlouběji ve prach zašlápnouti. Proti těmto zlosynům, páchajícím nejhrůznější násilnosti a zvířecké ukrutnosti bez zachvění, bez lítosti a bez překážek, staví autor porobené, jako lidi, na nichž nenalézá viny a je-li již na nich nějaké vady, pak sluší ji připsati ne jejich zvrhlosti a špatnosti, ale slabosti. Jsou dobří, tiší, pracovití, dřou se do úpadu a v slzách jedí svůj chléb. Všechnu sílu, měli-li jakou, utloukli již dávno v marných revoltách a již se ani neptají, proč oni trpí, odkud se bere všechno to zlo a ta bolest, jež jsou jejich údělem.

Nesou tiše a oddaně svůj kříž, vědouce, že jsou odsouzeni k utrpení. Jejich tragická vina jest prostě, že jsou chudí, ubozí, bez

moci. V tom okamžiku, jakmile někdo ať již narodí se ubohým a opuštěným, či stane se tak teprve neblahým osudem životním, v tom okamžiku propadá již moci a násilí sdružených utlačovatelů. Na pomoc bližních, na jich soucit nesmí spoléhati. »Kdo padá, svět se od něho odvrací«, praví na jednom místě svého »Floriána Bílka« (str. 231.) a na jiném místě téže knihy dí: »Kdo je sláb, ať marně hledá účastenství v soudu veřejnosti« (str. 176). Hrozná jsou muka, jež slabým jest snášeti od silných. Není ukrutnosti, které by se zlí násilníci nedopouštěli na slabých, které by nedovedli až do krajnosti stupňovati, jen aby bolest mučených byla větší, muka jejich ukrutnější. Jako v kleštích je drží svojí přemocí, nerv za nervem pomalu trhají, maso s těla rvou, bez slitování a bez milosrdenství. Ani osud ubohého, nevinného dítěte, propadajícího pomalu zkáze nezachvěje kamenným srdcem bestialních surovců (»Kuře«), ani bědný tulák, uchýlivší se za mrazivé noci se svým dítětem do stohu («Ve stohu« ve sbírce »Dojmy z přírody a společnosti«) a vyštvaný psy, ani ubohý šílenec, kamenovaný surovou chátrou (»Havran« ve knize »Co život opomíjí«) ani pobuda, umírající na hřbitově (»Pobuda« v »Zátiší«) nevzbudí jich soucitu. Vrozená touha člověka silnějšího, ujařmiti a podrobiti si slabšího, dáti mu cítiti svoji sílu, neodvratně dere se na povrch, bestie v člověku neodbytně hlásí se o svá práva. A všechna civilisace, celá ta dvě tisíciletí křesťanství nemohla na tom nic změniti, nedovedla zardousiti této bestie, ježto falešný rozvoj naší civilisace přivodil spíše navyknutí zlu, než odpor proti němu. (Předmluva ke knize »Co život opomíjí«). A nebude jinak, nebude líp, »pokud samo srdce, bez úvah a theorií, bez akademické raffinovanosti, pokud samo lidské srdce nezištností, soustrastí a láskou, jak Kristus ukázal, zlu vstříc se nepostaví. Pak vlastně ani zlo nevzejde a nebude vůbec zla, jemuž v životě mělo by se čeliti.« (»Co život opomíjí« str. 10.) Jedině slovo Kristovo může nám býti úspěšnou zbraní proti zlu. Neboť Kristus »nejen poznal, ale i léčil zlo veškero.« (Tamže str. 12.)

Zištnost, necitnost a nedostatek lásky jsou tedy příčinami, že tolik trpíme zlem. A nejen my lidé trpíme I zvířata zakoušejí stále muka veliká pro naši necitelnost. I ti, kdož sami jsou bídni, kdož sami jsou utlačováni, nebohým zvířatům dávají cítiti svoji převahu, mučí je nelitostným, ukrutným způsobem. Takový ničemný, surový tulák, jenž ubohého hladového psa nelítostně zbije a pak na plot nabodává (»Dva okamžiky«), matka, jež ubíjí hada, aby se na nevinném zvířeti vymstila za jiné, jež jí uštklo dítě (»Had«), bezcitní

lidé, vyhánějící uštvanou ubohou, rukám řezníků uniknuvší ryzku do mrazivé noci (»Ryzka«) takový lakomec, vyhnavší věrného psa, aby jej nemusel živiti a pobivší ze strachu před zanesením morové nákazy i ostatní dvě zvířata, jež v domácnosti choval, (»Lakomec«), takoví lidé, pronásledující a surově trýznící ubohá zvířata, nejsou výjimkami.

A přece měli bychom je míti rádi, jako se navzájem máme milovati, neboť ona jsou našimi bratry a něco z jejich bytosti jest i v nás. »Osudy n á s v š e c h jsou jednotny. A m y v š i c h n i: jsme lidé i němá tvář i mrtvá hmota« (motto ke »Kuřeti«.) Osudy naše jsou nerozlučně spjaty s osudy světa, jenž nás obklopuje a jen naše krátkozrakost, naše lpění na věcech viditelných, hmotných, jest příčinou, že úzké souvislosti těchto vzájemných vztahů nevidíme. Toto přesvědčení o jednotě všeho života prozařuje z celé řady míst mystického vzrušení, v něž autor, líče jisté stavy a jisté nálady upadá. Tak při pohřbu dobré hospodyně a vzorné matky (»Kuře«) všechna domácí zvířata i mrtvé předměty se zachvívají: »Domácí pes, po břehu doprovodiv paní a shledav, že dále jíti nebylo by vhodno s takovým množstvím lidstva, vrátil se a usednul na práh, dal se do žalostného vytí; bylať nebožka ta, jejž vždy naň žrádlem pamatovala a často před bitím jej ochránila. Po chlívech rozbučel se dobytek a jevil nepokoj; vždyť nebožka tolik pečovala, aby všeho se mu dostalo a aby děvečky ho nezanedbávaly. — A na zahradě stromy zašuměly táhlým proudem, jakoby si rovněž naříkaly; neb i o ně starala se nebožka, aby z jara dostalo se jim potřebného ošetření. A ještě někdo, jakoby zvířecími myšlénkami provázel paní domu. Nebohé vetché kuřátko zůstavši daleko za svými druhy, rozběhlo se s křikem, aby je nalezlo a zbloudilo k plotu do příkopu. Skrčeno, sledovalo celý průvod, jak zvolna se podle vyvíjel. A když již dávno minul, pořád se tam ještě krčilo. Zdaž neuvažovalo v kuřecí své duši, že ta, již sic neznalo, ale o níž samou chválu slyšelo od celého zvířecího světa v domě, že ta milosrdná bytost také jeho byla by si povšimla a nějakou péči mu věnovala? . . .«

(Konec příště.)

Na troskách říše Inků.

Píše profesor B. Bauše.

Povstání a výbuchy nenávisti proti Evropanům, jichž současníky jsme byli na dalekém západu a jsme na východu, pochopíme teprv zúplna, probíráme-li se v dějinách objevů a kolonisace. Potomstvo pyká tu namnoze za hříchy předků. Historikové evropští mají dost objektivnosti vylíčiti dějiny objevů dle pravdy; jak by líčili dějiny tyto se svého stanoviska teprv potomci vymírajících kmenů, jimž bylo v celé krutosti poznati surovost a hrabivost prvních dobyvatelů, kteří vystupovali jako nositelé evropské kultury. Snad jest lépe pro Indiany a černochy v zemích zabraných, že ve svém stavu zbědovaném a apathickém nepřemýšlejí mnoho o svých osudech minulých a budoucích.

Nejtragičtěji dojímá osud někdejší říše Tahuantinsuyu mocných Inků.

Zde v dobách předhistorických objevuje se národ původu temného, jenž z nejnižšího stupně divokosti postupoval beze vzorů, bez působení jiných národů ku nejvyššímu vzdělání, jakého v Novém Světě lidstvo se domohlo: měl své písmo znaménkové, poklady vědění a bohatství, jež úžasem naplnilo španělské dobyvatele; měl své vynikající umělce a žil šťastně pod vládou oblažujících knížat domorodých. Tu vtrhne houfec krvežíznivých dobrodruhů kořisti lačných, kteří nemají porozumění ani pro zem ani její samorostlou kulturu, nikým neoprávněni leda svou hrabivostí po zlatě, a za přátelské přijetí a pohostinství odměňují se zradou, vraždami a zotročením domorodého obyvatelstva.

V celých dějinách na krvavé násilnosti tak bohatých není příkladu zločinů nicemnějších, nežli napáchali zde Španělé pod heslem šíření křesťanstva.

Jevištěm této »tragedie v ráji« s přírodou velkolepou, kdež pouště střídají se s nejlíbeznějšími údolími, kde nebetyčné hory věčným sněhem jsou pokryté a smutná vrchoviště puny bez lidí a rostlinstva se rozkládají, kde burácející bystřiny k Tichému oceanu spějí, a jiné klidně majestátnými Andami ku veletoku Amazonskému se vinou, provádí nás cestopis E. St. Vráze »Na příč rovníkovou Amerikou«.*)

Co zbylo ze slavné říše Peruanské, velkolepých staveb a hojného obyvatelstva?

*) Viz: Cesty E. St. Vráze, díl I. Nakladatelé Bursík a Kohout.

Odkazujíce na živé a věcné líčení autorovo podáváme zde jen několika rysy průběh události, jež měla tak osudný účinek na zem a obyvatelstvo její.

»Nebohý lid indianský,« praví Vráz, »živořící dnes v dusných a špinavých příbytcích, stojí věru níže nežli divocí Indiani na Amazonu. Tito divoši jsou těla křepkého, ducha bystrého a aspoň se — koupají! Jsou podnikavější a zdobí se půvabnými ozdobami vlastní práce, křepčí a smějí se! Co jsem však odcestoval z Moyobamby, nespatřil jsem jediné veselé tváře. Nevlídní a plaší »serraneros« bojí se a štítí styku s nenáviděnými bělochy. Není lidí méně pohostinných nad indianské obyvatele střední a západní Kordillery perúvské. A že jsou takými, není jich vinou.«

»Nekonečná lhostejnost,« praví Schütz-Holzhausen*) »jest význačná pro peruanské Indiany, lhostejnost ve štěstí i neštěstí, pro bohatství i chudobu, špatnou i dobrou stravu: vše jest jim jedno; jen když má žaludek plný a koku žvýkati může, pak jest spokojen. I jejich přirozené schopnosti, jež dle zbylých starožitností byly značné, klesly dnes pod schopnosti černocha.«

Rozmeteny jsou podivuhodné stavby, vodovody, silnice, visuté mosty, roztahány poklady zlata a stříbra, umělecké práce z kovů vzácných vyrobené roztaveny a dávno rozptýleny, a rozšlapána tu samorostlá kultura, theokratický stát sociální, jenž staral se o blaho svých poddaných. Každý nalezl zde chléb a přiměřenou práci, příbytek pro rodinu a ošetřování v případu nemoce.

Přísně zde byl potrestán úředník, byl-li v okršku jemu svěřeném přistižen někdo, že kradl z nouze.

V domýšlivém přeceňování tvrdí někteří badatelé, že plemeno americké není vyšších schopností mocno, a že přes jistou polokulturu prý nikde to nepřivedlo. Zapomíná se, že vzdělanost evropského západu zakládá se na vzdělanosti starého Egypta, Babylonie, Řeků a Římanů. Kultura staroperuanská vykvetla však jako divotvorný květ v dalekém koutku země, odděleném od ostatního světa největším a nejdivočejším pohořím, neproniknutelnými lesy a největším oceanem.

»Kultura,« praví Cronau,**) »jakou v celé nádheře na vysočinách Kordillerských Španělé nalezli, byla mnohem dokonalejší, nežli ona, kterou španělští dobyvatelé zde zavedli. Evropany za-

*) Téhož: Der Amazonas. Freiburg im Breisgau 1895.

**) R. Cronau, Amerika. Leipzig 1892.

vedená zde tak zvaná civilisace měla za následek, že všechny výkvěty vzdělanosti Inků bídně vzaly za své, a že říše Peruanská před tím nesmírně bohatá a požehnaná náleží dnes k nejchudším a k nejzbědovanějším zemím celého okršku zemského.«

Avšak v tom, jakým způsobem uvedla se evropská kultura do těchto zemí, ono pominutí všeho mezinárodního práva — v tom leží hrozné ono barbarství bílého plemene, a to v století XVI.!

Když Španělé roku 1531. ponejprv přistáli k pobřeží peruanskému v Tumbey, byli hned Indiány co nejpřátelštěji přijati. Jich bílá pleť, skvělé brnění, lesklé zbraně, ohromující pušky a zvlášť nestvůry, na nichž seděli — totiž koně, jichž v Novém světě neznali: to vše oslňovalo dobrácké Indiány, kteří v cizincích spatřovali vyšší bytosti.

Oni také ve své skromnosti představili se jakožto vyslanci nejmocnějšího císaře světa, který je vyslal, aby zemi z temnoty vytrhli, a k samospasitelné víře křesťanské obrátili.

Ve skutečnosti byli to dobrodruzi a žoldnéři vedeni Francizkem Pizarrem, nemanželským synem hejtmana Gonzalo Pizzara, jenž r. 1471. v Truxiko v Estramaduře se narodil a od matky u dveří kostelních byl pohozen. V mládí svém pásl prasata, odtud příjmí jeho »Porquero« (= prasák), a ač přivedl to až na vicekrále Peruanského, ani pak čísti a psáti se nenaučil.*)

Družina Pizzarova skládala se ze sto desíti žoldnéřů pěších, špatně ozbrojených (někteří měli pušky, ostatní ještě luky), šedesáti sedmi jezdců a vezla sebou dvě děla švihovky. Indiánům bylo by bývalo hračkou hrstku Španělů utlouci. Cesta jejich vedla přes mohutný řetěz Kordiller, na všech strategicky důležitých bodech byly silné pevnosti, jež klásti mohly odpor i značné síle válečné. Inka však nařídil, by obyvatelstvo cestu cizincům usnadňovalo, posádky vojenské všude z pevností odvolal, pozval je do svého hlavního ležení a vykázal jim veliké opevněné město Cajamarku, jež kázal

*) Když nešťastný Inka Atahualpa byl vězněm Pizzarovým, jevil velmi ušlechtilé chování a značné duševní schopnosti. Tak naučil se hře v šachy, největší podiv jeho vzbudilo umění psáti, jež někteří španělští vojáci znali. Bystrozrakému Inkovi neušlo, že oba vůdcové Pizzaro i Almagro nevyznají se ani ve čtení ani ve psaní. Aby se přesvědčil o tom, dal si jedním z vojáků napsati na nehet palce slovo »Dios«, a tázal se pak několika jiných, co napsané znamená? Každý přečetl mu stejně: Dios. Pak obrátil se příležitostně s toutéž otázkou na Pizzara. Hrdý generál se zapálil, byl v rozpacích a odešel bez odpovědi. Od té chvíle pohrdal Inka vojevůdcem, jenž znal méně nežli prostý voják. (Viz R. B. Brehm, Das Inka-Reich.)

pro ně vyklidit, a kamž sám dostaviti se slíbil, aby vyslyšel, čeho si v zemi jeho přejí.

Hle, jak jednal barbar a pohan Inka. Ač byl svými místodržiteli dobře spraven, jak bezohledně »poselstvo« si počíná, loupí a po případě i vraždí, jakož i tušiti mohl, že běží o obmezení jeho samostatnosti, šetřil zákona mezinárodního, jehož nejvyšším ochrancem sám byl, dle něhož každé poselstvo jest posvátné a nedotknutelné, byť i přinášelo vypovězení války. Vzkázalť výslovně, že přijde s větší družinou jak pompa a uctění poselstva vyžaduje, že však věrní jeho průvodcové budou bez zbraně, a všeho nepřátelství se vystříhají.

A slovu svému dostál; i když ozbrojenci Pizzarovi na bezbranné Indiány se vrhli a jako berany je vraždili, nehnul nikdo rukou ku své obraně. Není zde místa líčiti celou tuto »tragedii v ráji«, jak se sběhla dle kronikářů současných španělských i tradic domorodců, odkazujeme laskavého čtenáře na zajímavé dílo výše citované Mdra. Reinholda B. Brehma (Das Inka-Reich) věnované korunnímu princi Rudolfu, z něhož výtah některých statí přináší též cestopis Vrázův. Brehm sestavil dílo své účinně a s neobyčejnou pílí na základě nejstarších španělských pramenů a podává živý obraz dějin, státního zřízení i mravů císařství Tahuantinsuyu. Nelze bez pohnutí a hořkosti čísti, co se zde páchalo jmenem učení Kristova.

Atahualpa objevil se tedy se svou stkvělou družinou, princi, dvorními ženami a 5000 neozbrojenými vojíny na náměstí v Cajamarce před Pizzarem. Před něj předstoupil bojovný kněz Vicente de Valverde, v jedné ruce kříž, v druhé breviář třímaje a měl k Inkovi dlouhou řeč. Vyprávěl o stvoření světa, hříchu prvotním, svaté Trojici, jak Kristus ustanovil Petra a jeho nástupce a dal jim moc, by jmenem jeho vládli na zemi. Tento papež že rozdělil všechny země mezi křesťanské panovníky, a říše Inkova že připadla mocnému císaři Karlu, jemuž se má Inka podrobiti a pohanství svého se odříci.

Inka naslouchal mlčky, vše mu snad nebylo stlumočeno, tolik však vyrozuměl, že papež říši jeho císaři Karlovi daroval, a tento že považuje jej již za svého vasalla. Rozčileně odvětil, že mu ani nenapadne někoho nad sebou pánem uznávati, že jest sám nejmocnějším vladařem, že není proti přátelskému spolku s cizím císařem, o papeži však, jenž země rozdává, jež mu nepatří, že nechce ničeho slyšeti. Za stvořitele světa že uznává jen Patšakamaka a úctu že vzdává jen bohu Slunci, společnému otci Inků a bohyni

Měsíci, matce svých předků. Kristus že zemřel, slunce a měsíc že jsou však nesmrtelné. Pak tázal se kněze, odkud vše to ví, co mu zde vykládal? Ten podal mu biblí, kterou Inka hodil na zem se slovy: »Věc tato mně nic nepraví, ovšem jsem však zpraven o tom, jak pleníte, prznite, a poddaných mých trýzníte!« Na to fanatický kněz volal o pomstu a zavznělo umluvené heslo »Santiago« na které Španělé v domech ukrytí vrhli se se zbraněmi na Indiany, polnice vřeštěly, pušky a děla rachotila, jízda upevnila ku zvýšení lomozu koňům svým rolničky a nastalo ono neslýchané vraždění, jemuž v půl hodině padlo za oběť dva tisíce mrtvých a pět tisíc raněných. Ze Španělů nebyl ani jediný poraněn a kdyby nebyla nastala noc, praví Xeres, nebyl by z 30000 bojovníků indiánských snad nikdo zůstal na živě.«

Atahualpa byl zajat, a když věrní jeho poddaní sehnali ohromné výkupné ve zlatě, byl pak ošemetně utracen, ač sám jsa v zajetí, nařídil všem svým generálům, by bděli v zemi nad udržením pořádku. Všem jeho příbuzným, kteří jen poněkud oprávněni byli k následnictví trůnu, vedlo se podobně. Jeden po druhém klesl násilně, jsa Španěly utracen.

A jaké to byly scény, jež krvelační dobyvatelé, honící se hlavně po zlatě v zemi jindy blahobytem a klidem oplývající způsobili! Čtěme jen o popravě Tupac Amarua dne 18. května 1781 (Vrázův cestopis str. 826 a násl.) Aneb o jednom z činů Pizzarových (Brehm str. 724). Pizzaro zmocnil se oblíbené ženy jednoho z následníků Inkových, s nímž válčil. Dle obecných zpráv tehdejších vynikala žena tato neobyčejnou krásou a byla císařem vášnivě milována. Co učinil s ní křesťanský vojevůdce? »Pizzaro velel ji svléknouti, surovými svými vojáky do krve sbičovati, na to šípy tak dlouho do ní stříleti, až mrtva klesla. Aniž by zvuku bolesti ze sebe byla vydala, snesla hrdinná Indiánka všechna muka do posledního vzdechu.«

Snad bylo podobných násilných prostředků třeba, aby lid indiánský do lůna církve převeden byl? Způsob ale, jakým křesťané Boha svého pohanům uváděli a křesťanskou nauku k bližnímu vštěpovali, byl poněkud podivný. Ačkoli Pizzaro šíření křesťanství mezi pohany za hlavní důvod svých výbojných výprav předstíral, dělo se to takto: Deset neb dvanáct domorodců sevřeno bylo na krku dřevěnými vidlicemi a pouty obtěženo; pak předvedeni po stech před kněze, kde vrhnouti se museli na zem. Vedle nich postaveno oddělení vojáku s nabitými puškami a křtěncům prohlášeno,

že kdo se opováží mezi obřadem hlavu pozvednouti, neb jen znamení odporu dáti, bude bez okolků zastřelen. Na to vzal kněz kropáč, postříkal celé množství na zemi ležících svěcenou vodou a velel jim, aby povstali jakožto křesťané.

Tak zacházelo se nikoli s divochy, nýbrž s lidmi podivuhodné samorodé kultury. Trosky stavitelských jich památek podnes překvapují svou velikolepostí, měli své velkolepé státní zařízení, urovnané poměry socialní a zákonodárství velice vyvinuté. I básnictví a dramata zachovala se z doby Inků, z věd pěstovali astronomii, počtářství, užívali písma uzlového a prováděli ranhojičství. (Srov. Vráz: 900—903).

Tkaniva Peruanců byla všeobecně obdivována a císař Karel považoval jednu z uměleckých tkanin za hedvábí, ačkoli byla zhotovena z bavlny tak jemné, že nebylo lze jednotlivá vlákna okem rozeznati. Všeobecně se tehdy uznalo, že tak jemných tkaniv tehdáž v Evropě nikdo by nedovedl provésti. Obyvatelé chodili tehdy vkusně oblečeni a vyznamenávali se čistotou. Inka v zajetí choval se tak důstojně, že vzbudil všeobecnou úctu u vojínů Španělských; k jich cti budiž zaznamenáno, že proti odpravení Inky část slavně protestovala a přímo revoltovala.

Vláda Inkova byla úplně absolutistická ale soustavy socialisticky-theokratické. Inka byl samovládcem a pánem osudů všech svých poddaných i majitelem každé píde země. Nic nebylo přenecháno initiativě jednotlivce, individuum mizelo ve státě. Toť bylo as příčinou, že Španělové, když se jim podařilo zmocniti se Inky, dobyli tak snadno celou velikou, mocnou říši.

Za doby Inků nebylo též majetku osobního, Inka rozděloval šlechtě statky i nevolníky, — ale chránil též lid přede vším bezprávím, před nouzí a nedostatkem. Byloť postaráno i o choré, slepé, hluchoněmé. Zásoby ukládány ve veřejných sýpkách pro čas nouze a války. Chudoba byla neznáma. Proti libovůli a přehmatům nižších úředníků byl lid chráněn objíždějícími inspektory. Vyšší úředníci shromažďovali v jistou dobu všechny zprávy a příjmy a odevzdali je guvernérovi.

I náboženství pokořených Inků jeví rysy ušlechtilé. Zakladateli jeho připisován božský původ: týž sestoupil jakožto syn boha Slunce k zemi, aby vykoupil národy, vězící v temnotách, pověře a hříchu, aby je učil víře, a z nevázaných barbarů učinil mravné lidi.

Ač klaněli se Peruanci Slunci jakožto bohu viditelnému, tříbila se u nich stále myšlénka neviditelného Tvůrce všech věcí.

Dvanáctý císař, jenž žil v druhé polovici XV. století učinil tento výrok: »Mnozí tvrdí, že Slunce jest živá bytost, stvořitel světa a všech věcí; když někdo však něco stvoří, musí nevyhnutelně při tvoření býti přítomen. Jsou však mnohé bytosti, jež vznikají v noci, tedy za nepřítomnosti Slunce, pročež bůh Slunce není původem všeho stvoření. Slunce nemůže též býti bytostí živou, jinak by je, jako jiného tvora každodenní daleké cesty unavovaly; též mohlo by předepsanou dráhu opustiti a na jinou stranu klenby nebeské se odchýliti; tak ale jest nuceno jako uvázané zvíře vždy a věčně v kruhu běhati, musí jíti, kam je posláno a nikoli kam by někdy samo chtělo. Pročež není nejvyšším božstvem, ale poslouchá spíše rozkazu bytosti vyšší.«

Nelze ovšem upříti, že národové peruanští při zvláštních slavnostech obětovali i lidi obojího pohlaví, zvlástě děti krásou kvetoucí. Dle podání Indiánů počal zvyk tento teprv po dobytí provincie Kalljao, kdež zvyk tento ode dávna panoval. Inka učinil prý tamnímu božství slib, dobude-li vítězství, že neodepře mu obětí, jakých tam požívalo. Byl také význačný rys Inků dřívějších dob, že když zvítězil nad státem sousedním, kde vládlo jiné náboženství nežli bylo v jeho zemi, potvrdil všechny bohy výslovně s podmínkou, aby nejvyššího boha a otce jeho, boha Slunce, jenž všechen svět dobrodiním zahrnuje, uznali za božství nejvyšší. Rozkázal pak, by obrazy božstev tří provincií dobytých přeneseny byly do zlatého chrámu Slunce, kdež dostalo se jim náležité pocty.

Když Španělé tak krutě zmocnili se říše Inků, zničili ústavu i trůn i náboženství jejich. Zbořili svatyně, zničili památky, aniž by za to co lepšího dovedli zbudovati. Ač celý národ se dnes nalézá ve stavu zbědovaném a apathickém, není velkým prostopášnostem oddán, leda, že kloní se k chybám Indiánů: opilství a drobnému zlodějství. Jen ve velikých městech, v Limě, Cerro de Pasco, Arequipě a La Paz, kdež jest ve stálém styku s bělochy a mestizy, jsou Indiáni velmi zkaženi a někteří z nejukrutnějších tamnějších banditů byli Indiáni (Schutz-Holzhausen).

Není však divu, že mnozí potomci nešťastných Inků pociťují vůči bělochům jen strach a hrůzu, ale žádnou úctu. Naše vzdělanost, kultura a náboženství příliš ohyzdně se u nich předváděly. Národní jejich cit, tisíceletí pěstěný byl v nich ušlapán násilím.

Čtyřicet let bojoval celý národ zoufale proti Španělům, až konečně k smrti uštván klesl. A vždy, jak jen trochu se lid zmohl, povstal opět.

Poslední povstání domorodých Peruanců bylo roku 1780, tedy více než po dvou stech letech po jejich podmanění. Korunovaný Inka jménem Tupak Amaru, tedy jmenovec r. 1572 statého císaře — objevil se mezi svými věrnými a dokrvácel jako jeho předchůdcové.

Mnozí však z jeho věrných zachránili se do nehostinných údolí vysokých And, kamž pronásledovatelé sledovati je si netroufali. Jim zbývá poslední útěcha založená na tradicích země rodné. Již jedenkráte byla říše jejich podmaněna a stroskotána cizími barbary, kteří jako Evropané ze severu do země vnikli. Stalo se tak as v VIII. století. Jimi vyhubena byla dynastie prvních devadesáti králů Peruanských. As 300 let na to povstal mezi zdivočilým lidem nadšený vykupitel, pod jehož vedením říše rychleji a krásněji než kdy před tím rozkvetla. Minulo opět 300 let a ve skalních údolinách čekají věrní netrpělivě na objevení nového Mesiáše, jenž by je konečně osvobodil od jha — barbarů bílých.

Jsou jinde styky plemen barevných s plemenem kavkazským utěšenější? Tolstoj ve spise »Peníze« dává příklad, jak obyvatelstvo šťastného ostrova Tichomořského pojednou bylo sotročeno zavedením peněz lodmi americkými a anglickými. A tak se děje všude, kam vtírá se živel obchodní vyděračský, v němž naše plemeno předčí leda plemeno žluté dalekého Východu. Kdy nastane mír mezi národy? Vždyť jsme teprv na počátku styků rivalisujících těchto dvou nejčilejších plemen, což kdyby i ostatní plemena přišla k uvědomění křivd na nich páchaných a zmohla se jednou na odvetu?

Večeře u Rachelky.

Z »Posmrtných prací« Alfreda de Musset podává Božena Kvapilová.

Mon génie était dans ta gloire,
mon courage était dans tes yeux!

Mezi posmrtnými rukopisy Alfreda de Musset nachází se zajímavý fragment ve spůsobě listu, v němž básník vyličuje svou návštěvu u slavné tragédky francouzské Rachelky.

Tato, jak známo, slula vlastně Eliška Rachel Felixova a byla dcerou elsaského žida, jenž se živil podomním obchodem. Narodila se 28. února 1820 v Mumpfu ve Švýcařích. Přibyvši r. 1830 do Paříže živila se se svou sestrou Sarou zpěvem při kytaře po pařížských kavárnách. Protekcí některých přátel dostala se pak do konser-

vatoře, aby se dále vzdělávala ve zpěvu, avšak záhy se u ní projevil eminentní talent dramatický, pročež se obrátila k činohře.

Saint Aulaire a proslulý Samson učili ji deklamaci. V letech 1837—1838 byla angažována v divadle Gymnase, roku posléze uvedeného pak debutovala v Théâtre Français jako Kamila v Corneillových »Horaciech«. Byla by snad ani nepronikla, kdyby náhodou nebyl do divadla přišel Jules Janin, který pochopiv rázem její geniálnost, věnoval jí v Journalu des Débats nadšený článek.

Rachelka nebyla krásná, ale měla tmavé, zářící, duchaplné oči a mohutný, kouzelný alt, schopný největšího odstiňování a stupňování. Uchvacovala jím stejně jako svou nedostižnou mimikou. Její postavy dýchaly majestátem a při veškeré vášni v pravdě antickou krásou. Heroiny tragedií Corneillových, zvláště však Racinových měly v ní nejznamenitější představitelku. V době plného květu romantismu, kdy Hugo a Dumas slavili největší triumfy, dovedla toho, že se ku hrám francouzských klassiků hrnula celá Paříž.

Nicméně závisť a rozličné intriky způsobily, že v některých časopisech pařížských byla Rachelka dost ostře napadána. Tehda ujal se jí Alfred de Musset, jeden z nejpřednějších básníků romantické školy, články »De la Tragédie à propos de débuts de Mademoiselle Rachel« a »Reprise de Bajazet«. Od těch dob datují se přátelské styky mezi Rachelkou a tvůrcem »Rolly«, z nichž svrchu uvedenou, nejvýš charakteristickou scénu líčí Alfred de Musset takto:

Madame * * *.

Především díky Vám, madame a drahá kmotřinko, za dopis, jejž jste mi zaslala od roztomilé Paolity.*) Je to list pozoruhodný a velmi hezounký; ale co mám říci o Vás, kteráž nevynecháte nikdy příležitosti, abyste učinila radost těm, kteří Vás milují? Jste toho druhu jediná bytost, jakou jsem kdy poznal.

Leč dobrý skutek nikdy není ztracen. V odpověď na Váš dopis o Desdemoně chci posloužiti »Večeří u slečny Rachelky«, která Vás pobaví, jsme-li totiž posud stejného mínění, a sdílíte-li ještě se mnou obdiv pro tuto vznešenou dívku. Kratička moje scéna bude toliko pro Vás, především proto, že ušlechtilé to dítě nenávidí všelikou indiskretnost, a pak že od té doby, co ji někdy navštěvuji, povstalo tolik pošetilých řečí a pomluv, že jsem se odhodlal ani zmínky nečiniti o tom, že jsem ji kdy viděl v Théâtre Français.

Hráli onoho večera »Tancrèda« a šel jsem jí v meziaktí učinit poklonu; mělať rozkošný kostym. V pátém aktu četla svůj dopis

*) Slč. Pavla Garciova, proslulá zpěvačka.

s přízvukem tak jímavým a oduševnělým, jako posud nikdy; sama mi pravila, že v té chvíli plakala a v také míře byla prý rozechvěna, že se dokonce obávala, aby nemusila přerušit hry.

V deset hodin, odcházeje z divadla, potkal jsem ji náhodou pod galeriemi Palais Royalu zavěšenou o rámě Felixe Bonnaira a provázenou celou četou mládeže, mezi nimi mlle Robert, mlle Dubois, z konservatoře a j. v. Pozdravím, ona mi odpoví: »Odvedu si vás k večeři!«

Nuže a tak jsme k ní přišli.*) Bonnaire se vytratil, tímto setkáním smuten a rozhněván.

Rachelka se nad jeho žalostným odchodem usmála. Vstoupíme; usedneme, přátelé jmenovaných dvou dam každý po straně své vyvolené, a já vedle svého drahého zlatouška.

Po několika bezvýznamných slovech Rachel si vzpomněla, že zanechala v divadle své prsteny a náramky; poslala pro ně komornou. — Jiné služebné k připravení večeře tu nebylo! Leč Rachel vstala, šla se odstrojit a sama spěchala do kuchyně. Za čtvrt hodiny na to vstoupila v domácím obleku, na hlavě půvabný čepeček, foulard přes ouška, krásná jako anděl, držíc v ruce talíř a na něm tři beefsteaky, jež sama upravila. — Položila talíř doprostřed stolu a nás vybídla: »Nuže hodujte!« Pak se ještě vrátila do kuchyně a přinesla v jedné ruce mísu s kouřícím se bouillonem a v druhé nádobku se špenátem.

»Hle, tu je večeře!« —

Ale nebylo ani talířů, ani lžic, její komorná odnesla klíče. Rachelka otevřela buffet, našla ještě misku salátu, vzala dřevěnou vidličku, konečně přece vyšukala i talířek a počala sama jísti.

»Ale,« pravila matka, která měla už hlad, »vždyť jsou v kuchyni cínové příbory.«

Rachelka šla pro ně, přinesla je a rozdala hostům. Tu počal následující dialog, dle něhož poznáte, že jsem ničeho nezměnil.

Matka.

»Má drahá, tvé beefsteaky jsou přepečené.«

Rachel.

»To je pravda; jsou tvrdé jako dřevo. V době, kdy jsem vedla naše hospodářství, byla jsem lepší kuchařkou než nyní. Mám o jeden talent méně. Co chcete! Ztratila jsem na jedné straně, ale získala na druhé. Ty nejíš, Sáro?«

*) Rachel bydlila tehda v passáži Vérot-Dodat.

Sarah.

»Ne, já cínovými příbory nejím.«

Rachel.

»Ah! to snad od té doby, co jsem ze svých úspor koupila tucet stříbrných, nechceš se cínových ani dotknout? Stanu-li se bohatší, bude třeba, aby stál jeden sluha za tvou židlí a před ní druhý.«

Ukazujíc vidličku:

»Však já tyto staré příbory nedám z domu nikdy. Sloužily nám dosti dlouho. Viď, maman?«

Matka (majíc plná ústa).

»Je to děcko!«

Rachel (obracejíc se ke mně).

»Pomyslete si, když jsem ještě hrála v divadle Molièrově, neměla jsem než dva páry punčoch, a že vždycky ráno — — —«

Tu začíná Sarah švadronit německy, aby sestře zabránila pokračování.

Rachel (mluví dále).

»Přestaň zde s němčinou! — Není se zač styděti. Neměla jsem přec než dva páry punčoch, a když jsem měla večer hrát, byla jsem nucena jedny si každé ráno vyprat. Visely pak po jízdecku v mém pokoji na šňůře, co jsem zatím nosila druhé.«

Já.

»Vy jste tedy dělávala hospodyňku?«

Rachel.

»Vstávala jsem každý den ráno v šest hodin, a v osm byly již všecky postele ustlány. Pak jsem šla do tržnice nakoupit k obědu.«

Já.

»A jestli pak jste si také nechávala od cesty?«

Rachel.

»Ne. Já byla velmi poctivá kuchařka, viď, maman?«

Matka (stále pojídajíc).

»Oh! ano, je to pravda.«

Rachel.

»Jen jedenkrát dávala jsem si něco stranou, a to celý měsíc. Když jsem koupila za 4 sous, dala jsem do účtu 5, a když jsem koupila za 10, počítala jsem si 12. Ku konci měsíce jsem byla majitelkou tří franků.«

Já (přísně).

»A co jste, slečno, dělala s těmi třemi franky?«

Matka (pozorujíc, že Rachelka mlčí).

»Koupila si za ně díla Molièrova.«

Já.

»Vskutku?«

Rachel.

»Pro mne, ano. Měla jsem již tenkrát svého Corneilla i Racina; líbil se mi také Molière, koupila jsem si jej za své tři franky, a pak jsem se z těch hříchů vyzpovídala. Proč slečna Rabut odchází? Dobrou noc, slečno!«

Třetina přítomných nudíc se, učinila jako slečna Rabut. Komorná se vrátila přinášejíc zapomenuté prsteny. Položily je na stůl; dva náramky jsou překrásné: stojí zajisté čtyři nebo pět tisíc franků. Při nich jest i zlatá korunka ještě větší ceny. To vše se zde povaluje na stole mezi salátem, špenátem a cínovými lžicemi. Mezitím co jsme byli zaujati věcmi týkajícími se domácnosti, kuchyně, stlaní lůžek a svízelů chudobného života, pozoroval jsem Rachelčiny ruce obávaje se, abych je neshledal ošklivé a znetvořené.

Ale byly hebounké, bílé, buclaté a štíhlé jako cívečky. — Jsou to pravé ručky princezniny.

Sarah, která nejedla, pokračovala německy v plísnění. Je potřebí věděti, že provedla ráno nevím již jaký kousek trochu dál od mateřského křídla, a že se jí dostalo odpuštění a místa u stolu až teprve na opětovnou prosbu její sestry.

Rachel (odpovídajíc na její německé plísnění).

»Ty mne nudíš. Chci vyprávět o své mladosti. Právě si vzpomínám, jak jsem si jednou chtěla vařit punš, v jedné z těchto cínových lžic.

Držela jsem lžíci nad svíčkou a ona se mi v rukou roztavila Apropos, Žofie, přines višňovku. Budeme si vařit punš. Uf!

Jest to odbyto; jsem po večeři.«

Kuchařka přináší láhev.

Matka.

»Žofie se zmýlila. Je to láhev s absinthem.«

Já.

»Prosím o trošínek.«

Rachel.

»Oh! jak bych byla ráda, kdybyste něčeho u nás přijal!«

Matka.

»Říká se, že je absinth velmi zdravý.«

Já.

»Nikoli. Jest nezdravý a odporný.«

Sarah.

»Nuže, proč jej tedy chcete?«

Já.

»Abych přec mohl říci, že jsem u vás něčeho přijal.«

Rachel.

»Napiju se také.«

Naleje absinth do sklenice na vodu a pije. Někdo jí přináší stříbrnou bowli, do které dá cukr a višňovku, pak zapálí svůj punš a nechá jej plápolat.

Rachel.

»Miluji tento modravý plamen.«

Já.

»Je to ještě krásnější, jsme-li po tmě.«

Rachel.

»Žofie, odnes světla.«

Matka.

»Ne, dokonce ne! Jaký to nápad! jářku!«

Rachel.

»To je nesnesitelné! . . . Pardon, drahá matinko, ty jsi hodná, ty's roztomilá (líbá ji, ale já chci, aby Žofie odnesla světla.«

Jeden z pánů vezme dva svícny a postaví je pod stůl. — Nastalo šero. — Matka, ve svitu punše střídavě zelená a modrá, upřela na mne pevně oči a střeží každý můj pohyb. — Světla se opět objeví.

Jeden pochlebník.

»Slečna Rabut nebyla dnes večer hezká!«

Já.

»Vy jste nepochopitelný. Já ji nacházím dosti hezkou.«

Jiný pochlebník.

»Nemá intelligence.«

Rachel.

»Proč to povídáte? Není tak pošetilá jako mnoho jiných, a co více, je to dobré děvče. Jen jí nechte na pokoji. Nepřeji si, aby se takto mluvilo o mých přítelkyních.«

Punš jest hotov. Rachel nalévá do sklenic a rozdává všem; zbytek punše si naleje do hlubokého talířku, nabírá lžicí a srká. Pak si dá podati moji hůl, vytáhne malou uvnitř skrytou dýku a jejím ostřím počne si čistit zuby.

Zde končí všední hovor a dětinské řeči. Stačilo slovo, aby se změnil celý ráz scény a do tohoto obrázku aby vstoupila poesie a umělecký instinkt.

Já.

»Kterak jste četla dnes večer onen dopis! Byla jste zajisté sama dojata.«

Rachel.

»Ano; bylo mi tak, jako by se ve mně něco mělo zlomiti... Ale je to vše jedno: nemám příliš ráda tento kus (Tancrèda). Je to nepravdivé.«

Já.

»Vy tedy dáváte přednost kusům Corneillovým a Racinovým?«

Rachel.

»Mám velmi ráda Corneilla; ale jest někdy triviální, někdy nabubřelý. — To vše není ještě pravdou.«

Já.

»Oh! slečno, pomalu.«

Rachel.

»Hleďte, když na příklad praví Sabina v Horácovi:

‚Je možno zaměniti milence, ne však manžela.'

Nuže, to se mi nelíbí. Je to hrubé.«

Já.

»Ale přiznáte přec, že je to pravda?«

Rachel.

»Ano; ale je to Corneilla důstojno? Avšak mluvme o Racinovi! Toho zbožňuji. Vše, co on praví, je tak krásné, tak pravdivé a vznešené!«

Já.

»A propos, co se týče Racina. Vzpomínáte si, že jste před časem dostala anonymní dopis, v němž bylo pro vás jakési pokynutí stran poslední scény v Mithridatovi?«

Rachel.

»Zajisté! Uposlechla jsem oné rady a od té doby vždy se mi při této scéně tleská. Znáte snad osobu, která mi to psala?«

Já.

»Velmi dobře. Je to dáma známá celé Paříži, která má největšího ducha a nejmenší nožku. Kterou úlohu studujete nyní?«

Rachel.

»Budeme hráti toho léta Marii Stuartku; potom Polyeucta; a možná...«

Já.

»Nuže?«

Rachel (uhodíc pěstí na stůl).

»Nuže, chci hráti Phèdru. Říkají mi, že jsem příliš mladá, příliš hubená a sto podobných hloupostí. Ale já pravím: Je to nejkrásnější úloha Racinova; já si ji vyhražuju.«

Sarah.

»Má drahá, ty snad nemáš pravdu.«

Rachel.

»Nech mne již! Shledává-li někdo, že jsem příliš mladá a že tato úloha pro mne není — Bože můj! V Roxaně jsem mluvila něco jiného. A což na tom? Zdám-li se jim příliš hubenou, tvrdím, že je to hloupost. Žena, která má hříšnou lásku, ale která raději zemře, než by se jí zřekla; žena, která schne vášní a slzami, taková žena nemůže míti poprsí jako madame Paradol. To by byl nesmysl. Četla jsem tu úlohu desetkrát v osmi dnech; nevím, jak bych ji hrála, ale pravím vám, že to cítím. Časopisy se krásně zachovaly, ale mne neznechutí. Nevědí už, co by si vymyslily, aby mne zničily, na místě aby mi pomohly a dodávaly odvahy; ale já budu hrát a nebude-li jinak, třebas jen pro čtyři osoby.«

Obracejíc se ke mně.

»Ano! Čtla jsem jisté články plné otevřenosti a porozumění a neznám nic lepšího a užitečnějšího; ale je tolik lidí, kteří užívají svého péra, aby lhali, aby ničili! Ti jsou horší než lupiči a vrahové. Oni usmrcují ducha bodajíce špendlíkem! Oh! zdá se mi, že bych je otrávila!«

Matka.

»Má drahá, vždyť stále mluvíš a velice se unavíš. Dnes jsi už byla o šesté hodině vzhůru; já nevím, co's to měla v nohou. Žvatlala's celé ráno a ještě ten večer jsi hrála; ty věru onemocníš.«

Rachel (živě).

»Ne; nech mne. Pravím ti, že ne! To jest můj život!«

Obrátíc se ke mně.

»Přejete si, abych přinesla knihu? Budeme čísti tu věc spolu.«

Já.

»Zdali chci! — Nemůžete mi prokázati větší laskavosti!«

Sarah.

»Ale, má drahá, už je půl dvanácté!«

Rachel.

»Nuže, kdo ti brání, abysi šla spat?«

Sarah skutečně odejde do ložnice. Rachel se zvedla a vyšla též. Za okamžik se vrátila, nesouc v ruce svazek Racina; její výraz a chůze měly něco slavnostního a posvátného; řekli bychom — kněz, když jde k oltáři, nesa posvátné nádoby. Posadila se ke mně a otřela svíčku. Matka, usmívajíc se, dřímala.

Rachel (rozvírajíc knihu a se zvláštní úctou nad ní se sklánějíc).

»Jak velice tohoto člověka miluji! Nahlédnu-li jen do té knihy, vytrvala bych nad ní dva dny bez jídla i bez pití!« — —

Rachel i já dali jsme se spolu do čtení Phèdry. Kniha ležela na stole rozevřená mezi námi oběma. Celá společnost se rozcházela. Rachel pozdravovala lehkým skloněním hlavy každou osobu, jež odcházela, a pokračovala ve čtení. Z počátku recitovala jednotvárně, jakoby čtla litanie. Znenáhla oživovala. Říkali jsme si na vzájem své poznámky i náhledy při každé passáži. Konečně došlo k vyznání. Pravou ruku vztáhla přes stůl, levou si opřela čelo podepřena na lokti a pohroužila se do čtení úplně. I nyní ještě mluvila jen polohlasem. Náhle se její oči rozjiskřily. Genius Racinův ozářil její tvář; bledne a zase rumění. Neviděl jsem nikdy něco tak krásného a zajímavého; nikdy na divadle neučinila na mne takového dojmu.

Únava, maličké ochraptění, punš, pozdní hodina noční, skoro horečné oživení těchto jemných líček, vroubených bílým čepečkem, nevýslovné kouzlo, jímž celá její bytost byla obestřena, zářící oči, jež chvílemi tázavě na mne spočinuly, dětský ten úsměv, který dovedl mezi tím vším zde proklouznouti, konečně i stůl tak plný neladu, plápolající svíce, matka spící vedle nás, to vše dohromady tvořilo obraz hodný štětce Rembrandtova, kapitolu románu hodnou Vilhelma Meistra, vzpomínku z uměleckého života, jež z duše mé nevymizí nikdy.

Konečně došli jsme takto až do půl jedné.

Otec vrací se z Opery, kam se šel podívat na slečnu Nathanovu, debutující právě v Židovce. Sotva usedl, obrátil se k dceři a dvěma nebo třemi nejvýš brutálními slovy nařídil, aby své čtení skončila. Rachel zavřela ihned knihu, řkouc: »Tot nesnesitelné! Koupím si křesadlo a sama budu si čísti na lůžku!«

Pohlédl jsem na ni. Dvě veliké slzy leskly se jí v očích.

Bylo to vskutku odporné viděti, že se tak jedná s podobnou bytostí! Vstal jsem a odcházel od ní, pln obdivu, úcty a pohnutí.

Vrátiv se domů spěchám, abych v tomto listě svém vylíčil Vám s věrností stenografa veškeré podrobnosti onoho zvláštního

večera, i doufám, že jej zachováte, a že jednoho dne bude nalezen. — — —

Básník v předtuše své se neklamal, vzácný tento dokument byl pečlivě uložen. Ačkoli dopis neměl data a také obálka se ztratila, bylo zjištěno, že mlle Nathanova debutovala v Opeře v Židovce 29. máje 1839, a že téhož večera byl v Théâtre Français hrán Tancrède. Vylíčení »Večeře u Rachelky« bylo tedy psáno v noci ze dne 29. ke 30. máji r. 1839.

Básník a Rachelka dlouho zůstali dobrými přátely. Alfred de Musset chtěl pro ni složiti tragédii »La Servante du roi«, avšak napsal toliko tři scény jejího čtvrtého aktu.

Kdysi Musset a umělkyně se však pohašteřili a rozešli. Setkali se teprve r. 1843 při jakés hostině u Buloza, přítomen byl též Heine. Rachel se Musseta ptala, jestli se ještě hněvají, a to s tak koketním a roztomilým pohledem, že jí odvětil:

»Proč jste na mne tak nepohlédla a podobně se mne neotázala před třemi lety? Vy víte, že se neumím hněvat, a náš nesvár by byl netrval déle než čtyřiadvacet hodin.« — Ona upřela na něj pohled ještě koketnější nežli před tím, řkouc: »Jaká to ztráta času!« Na to si podali ruce a Musset býval pak u ní hostem každého čtvrtku.

Rachelka vystupovala r. 1840 též v Londýně, r. 1855 se odebrala do Ameriky. Avšak neměla tam úspěchu, jakého očekávala, neboť Američané měli tehdy smysl jedině pro operu. Nad to vrátila se churava, a marně hledajíc úlevy v Kairu zemřela 3. ledna 1858 na svém statečku v Cannes v jižní Francii.

Rachelka měla dva syny, z nichž staršího uznal za vlastního vévoda Morny, bratr Napoleona III., načež byl od tohoto povýšen do stavu šlechtického.

Mrtvola Rachelčina byla z Cannes převezena do Paříže a tam pochována s velikou slávou na hřbitově Père Lachaise.

Alfred de Musset zemřel již zatím 1. května 1857. Mezi jeho papíry našla se též krásná báseň »A Mademoiselle Rachel«, které však Rachelka nikdy neuzřela a nečtla. Poslední dva verše z básně té položili jsme za motto k tomuto článečku. —

Bulharský periodický tisk.

Sebral Dr. Josef Karásek.

Povstání — Osvobození!

V Bukurešti pracoval neúnavný revoluční komitet,*) jemuž po boku stál blagotvoritelen komitet. Věc bulharská našla sympatie v celé Evropě; v Anglii promluvil Gladstone, ve Francii Victor Hugo, v Italii Garibaldi.

Nadešlo povstání v Bosně a Hercegovině — vzpoura se šířila na Balkáně.

Šlechetný car Osvoboditel přichází na pomoc . . .

Boje Bulharů za svobodu mají také náležitý reflex v literatuře. Na prvním místě vznikají básně příležitostné, hlavně vlastenecké, plné ohnivého žáru, hlubokého přesvědčení a obětavosti na život a na smrt. Sotva která literatura evropská — vyjma snad italskou — dovede se vykázati takovými svatým nadšením provanutými a krví psanými patriotickými písněmi jako bulharská; ostří jejich namířeno proti turecké svéreposti, mimo to oslavuje hrdinské činy bulharských heroův. Sultanovi říkali tehdy posměšně na titul jeho »tlustý stín« — debela-ta sjanka. —

Šumi Marica se stala oblíbenou písní také mezi druhými Slovany, a po bitvě u Slivnice dostala se znova do módy.

Šumi Marica
okъrvavena,
plače vdovica
ljuto ravena,
Marš, marš, generale naš,
raz, dva, tři, marš vojnici.

Byl to marš bulharských opolčenců — dobrovolníků, kterým vítali cara Nikolaje.

A když Botev na »Radeckém« (lodi) se přeplavil do Bulharska, zapěl mladý J. Vazov, který byl také členem revolučního komité:

»Tich, bêl Dunav se vъlnuva,
veselo šumi,
i Radecki gordo pluva
po zlatni vъlni.

*) Centralen revolucionen komitet (měl své razítko) a Bъlgarskoto Centralno Blagotvoritelno Obštestvo.

Náčelník jejich Botev praví kapitánu lodi, Němci:

»Az sъm bъlgarski vojvoda,
momci mi sъ têz,
mi letime za svoboda
krъv da lêjem dnes.
Mi letim v Bъlgarija
pomošt da dadem,
i ot tiranija
do ja otъzvem.« *)

Tak vzniklo několik tklivých loučení: Dobrovolník a matka, Loučení, Píseň Panagjurských povstalců 1875 a zvláště opět několik vojenských básní — písní jako: Marš.

Smêj se za nas gord Balkan,
zelenej se šuma,
Bъlgarina kat zaklanъ
ne produma duma . . . . . **)

Patrně podle: Naprej zastava Slave složena:

Napred:

Napred, ti Bъlgarino
na boj se zalovi,
za slavnoto si ime
s puška hajd' vъrvi.
S'oružije v desnica
da gonim naš dušman,
ot našata dobra zemja
da bêga musulman.
Starata mi mila majka
neutêšno mnogo plaka
a mi duma: O sine moj'
ne dêj chodi, tuk stoj!
S' bogomъ mamo i ljubezna,
majka mi je otečestvo

*) Tichý, bílý Dunaj se vlní, vesele šumí, a »Radecký« hrdě pluje po zlaté vlně.

Já jsem bulharský vévoda, tohle jsou moji hoši, my letíme za svobodou, bychom dnes prolévali krev.

My letíme do Bulharska, bychom poskytli pomoci, a tyranie jí zbavili.

**) Směj se místo nás hrdý Balkane, zelenej se lese, kat bulharský zničen (sklán), nepromluví ni slova . .

a ljubezna čest i slava,
za teb chodi nij v' boj. ***)

Povstání bylo také pro novellu a román často vhodnou látkou. Obšírné zprávy o bulharském povstání našel by čtenář u Stojana Zajmova a Zacharja Stojanova (Christo Botev) a pak ve Sborníku bulharského min. vyučování, kde je několik autobiografií (mezi jiným memoiry Poláka Sadyk paše Czajkowského, autora Kirdžaliho, od jeho dcery Suchodolské) a pak stálá rubrika »Materijali za istorijata na bъlgarskoto vъzraždanie«, zvláště v XIII. knize, kde jsou vytištěna také vzácná facsimilia bulharského revolučního komitétu, podpůrného spolku a nadšené provolání, jímž se vítá nezištný Rus, který beze zisku »jde jako bratr bezkoristno na pomošt.« Marinov má tu přehled politických povstání v Bulharsku v minulém — 19. století.

Nejostřeji mezi bulharskými časopisy r. 1876 psaly »Bulharský Hlas« (Bъlgarski Glas), vycházející pod redakcí Tuleškova, Milarovo »Vъzraždanie«, jež mělo heslo »Svoboda nebo smrt«, »Nova Bъlgarija«, kterou po smrti Boteva redigovali Bleskov a Stambulov; Zaimov vydával satirický list »Michal.«

Listy vycházely v době, kdy již na Balkáně řádili Čerkesi a bašibozuci. Nyní nešlo jen o theoretické hájení práv, nýbrž o aktivní bránění vlasti s puškou v ruce. Ti, kteří působili nyní pérem pro dobrou věc bulharskou, hleděli podporovati povstání nejen morálně, nýbrž hlavně materielně. Sbírána pomoc peněžitá, která nejvíc přicházela ze slovanských zemí. Mimo to se snažili žurnalisticky získávati pro sebe evropskou žurnalistiku a hlavně udržovati spojení s »bratry Srby.«

Zatím Rusko vstoupilo na dějiště válečné. Sveřepé činy tureckých dobrovolníků dostoupily zvířecí nízkosti. Jednou ukázkou jest obraz v Museu Sofijském líčící utrpení Bulharův. Ostatně doby tyto nedávné jsou zajisté čtenářům v paměti.

V této době arci — asi ve dvou letech — nezbylo času pro žurnalistiku. Nebylo tu lidí, kteří by byli mohli psáti — ani v Cařihradě ani v Bulharsku, jež bylo krví zalito.

Ne péro, ale rána dělová psaly tehdy dějiny bulharské.

***) Ku předu, Bulhare, dej se do boje, ať za slavné své jméno s puškou ať kráčíš. Se zbraní a pravicí ať honíme nepřítele, nechť z naší dobré země uteče musulman. Má stará milá matka mnoho pláče bez útěchy pravíc mně: Synu můj, nechoď dále, tady stoj! S bohem matko i milenko, matkou je mně vlast, a milenkou čest a sláva, za ně jdeme v boj.

Bulhar byl osvobozen.

Z Bulhara otroka se stal samostatný pán, Bulhar byl svoboden, nadešel nový život, a prudký převrat politický musil se také přirozeně obrážeti v periodickém tisku.

Až dosud byly všichni bulharští patrioti — rodoljubci — ve službách vlasti, kterou chtěli osvoboditi, nebylo tedy mezi nimi politických rozdílův. Také obecenstvo a čtenáři časopisů byli vedeni pouze jediným idealem. Mezi čtenářem a žurnalistou panoval krásný soulad. Spisovatel byl považován za něco vyššího, za učitele; žurnalistika ve smyslu »professionelním« ještě tehdáž neexistovala.

Když se měla prováděti nová konstituční zařízení, tu se objevila po prvé různost mínění, různost politických zásad, která byla rozmanitá podle temperamentův a světového rozhledu jednotlivých předákův. Mezi náčelníky a dosavadními vlastenci vznikají strany, také národ počíná prováděti platonickou lásku k vlasti po stránce praktické, když se jednalo o výnosná místa, správní radovství, úřady, mandáty. Všude se začíná hleděti na život dosti realně.

Včerejší ještě nezištní učitelé stávají se vzájemnými nepřátely, chtíce býti národu ministry nebo vysokými úředníky. Povstávají kroužky, které čekají pouze na příležitost, aby se prohlásily za politické strany. Příležitost tuto podala »trnovská konstituce«.

Do »trnovské konstituce« volil národ demokraticky, ale rádcové mladého knížete a okolí jeho bylo konservativní. Když bylo národní sobrání rozpuštěno a radikální ministerstvo Karavelovo padlo, nastala éra »mimořádných plnomocenství«, a následek všeho byl zjevný boj demokratické většiny národa s dvorskou konservativní cliquou.

Normalní vývin politický byl u Bulharů hned s počátku nepravidelný; místo vážné politiky a seriosního řešení socialních otázek nastalo politikaření. Nadešla doba, kdy každá strana musila vychvalovati národu své zásady, vynášeti své osoby — potírati odpůrce. To je přirozený vznik denního tisku bulharského; až dosud neměli Bulhaři žurnalistiky v obyčejném smyslu toho slova.

To není již tisk emigrace, to nejsou již ideály rodoljubcův! Nové poměry a zájmy stranické a osobní diktují zcela nový směr bulharské žurnalistice.

Tedy: organ »na partijata« čili organ určité strany vynáší a chválí jen svou stranu, hájí a vynáší jen své lidi a napadá a ostouzí druhou stranu a její přívržence. Pro nestrannost a klidné pozorování a objektivní úsudky, — vlastnosti, kterých ostatně ne

vždy shledáváme u žurnalistů velkých národů — nebylo (a není bohužel podnes) v Bulharsku místa. Žurnal bulharský nebojuje tak o principy, jako spíše stará se o to, aby zničil soupeře, při čemž se neštítí vynášeti osobní, čistě privátní věci, ba chápe se třeba pomluv a lží, jen když může dosáhnouti cíle — pravidelně arci mandátů nebo ještě vlivuplnějších míst.

Také vnitřní zařízení časopisů doznalo značné změny. Dřívější žurnalista se nehonil za novostmi, sensací, všímal si také literatury, nyní se zmocnilo žurnalistiky jiné tempo a jiné zájmy.

Sensace, osobní boj, zájmy materiální, redaktora pro literaturu nepotřebovali, za to si vzali redaktora pro soudní síň; nejlíp bylo, měl-li redaktor styky se šefem policie a byl-li jeho důvěrníkem; co skandálů taková, obyčejně nedostudovaná kreatura, která se dovedla vetříti do každé společnosti, věděla! Vypočítavý, nemravný egoismus a šplhavství se šíří; intrikanti bezcharakterní se stávají předními osobami; později se vyvinuje instituce čistě bulharských zástupců »zodpovědných redaktorů«, o nichž budeme ještě mluviti.

Sofia počíná se hemžiti přerůznými dobrodruhy všech národů; jsou tu Francouzi, Belgičané, Korsikáni, Němci, Češi, Poláci (z bývalého pluku Sadyka paše), Rumuni, Řekové — lidé se všelijakou minulostí, kteří hráli někdy důležitou roli třeba mezi diplomaty a politiky jako representanti různých drah, bank atd.

Čechů professorů bylo nejvíc v Plovdivě. Německy v Sofii uměly jen dvorské kruhy. Vláda podporovala hlavně několik francouzských žurnálů, vycházejících v Cařihradě, aby »velvyslanci měli nějaké informace o věcech bulharských«. Při subvencích (pro Cařihrad) došlo jednou k opravdovému skandálu. Teprve Stambulov dával subvenci německým listům.

Také vysoká politika zklamala naději Bulharův.

Svato-Štěpánská úmluva nebyla splněna. Východní Rumelie oddělena od vlasti, Macedonie zůstala pod vládou tureckou.

K bolestem vnitřním se přidružily nesplněné naděje politiky vnější. — Zbyla zde otevřená rána, osvobození nebylo dovršeno. Věnována tedy také náležitá pozornost »vnější« politice, zvláště událostem v »nespojeném« Bulharsku a Rusku.

Rozumí se samo sebou, že převrat tento v bulharské žurnalistice se neprovedl — jak se říkává — přes noc. Stal se znenáhla; v letech osmdesátých byl všem listům společný zájem o Rumelii a Macedonii, byla to páska, která všechny spojovala.

Bulharský tisk v době od osvobození do sjednocení nebyl ještě tak zhrubělý jako v druhé polovici let osmdesátých za tyrannie Stambulovy. Také se vládlo rigorosně podle evropského způsobu, zvláště justice byla spravedlivá. Návrat k asiatství nastal teprve za Stambulova.

Mezi prvními listy z periody osvobození byla plovdivská »Marica« 1878 za redakce Gešova, Načeviče, Beneva, Stojlova, později Madžarova a Bobčeva — všichni tito lidé se stali později ministry a vlivuplnými osobami, ale tenkráte byli většinou ještě neznámí. Byli vůdci konservativní a »sojedinistské« strany, která se snažila o spojení Bulharska s Rumelií. V části politické všímala si bedlivě jak událostí rumelských, tak bulharských a ruských. »Marica« hlásala sjednocení, z počátku dosti ostře, ale později mnohem mírněji, spíše theoreticky, čímž se lišila od radikálů rázu Karavelova, Z. Stojanova a Stambulova, kteří byli odhodláni provésti sjednocení třeba cestou násilnou, třeba opět revolucí.

Hlavními spolupracovníky listu byli »sojedinisté«, kteří kolísali mezi liberalismem a konservatismem; takový směr dosti neurčitý měly podobně »Narodni glasъk, »Sъjedinenie«.

R. 1879 se objevilo sice množství různých novin a lístků, ale ty neměly váhy ani životnosti, poněvadž hlavní intelligence se nyní věnovala mnohem důležitějším, vážnějším otázkám pomáhajíc stavěti státní budovu.

Názvy listů byly sice hřmotné, ale důležitost jejich nepatrná: Bъlgarski lъv« (Bulharský lev), »Znamе«, »Narod«, »Slavjanin«, »Seljanin«, »Sofijanin«. Pozornosti ještě zasluhuje »Cělokupna Bъlgaria«, kterou v Trnově rok vydával Slavejkov, starý, obratný žurnalista rázu radikálního. »My budeme bojovati za sjednocení. Budeme se za ně biti, nebo kdybychom se ho zřekli, tedy by to znamenalo — že jsme se zřekli sebe samých.« Na dalším místě slibovala, že bude hájiti práv a svobod, které byly zaručeny konstitucí. Jak viděti, prozrazují se tu radikálové demokratických zásad. Z počátku mírná, ale později stala se »C. B.« nejbojovnějším orgánem radikálův a strážcem trnovské konstituce; stala se svědomím ministrů, ba i knížete. Ke cti listu je třeba uznati, že se neobíral osobnostmi, neutíkal se ke lži, nýbrž káral nezákonné činy a zrušení konstituce. Také je chváliti, že si všímala literatury a kulturního života jak bulharského, tak i za hranicemi. »Cělokupna Bъlgaria« měla korrespondenty v Macedonii a v Rusku a nepropadla ještě nešťastnému směru listu čistě strannického partisana.

Když »Cělokupna Bъlgaria« zašla, byla založena »Nezavisimostъ«, kterou později r. 1881 redigoval Slavejkov v Plovdivě. Zde nabyla nesmírného významu pro svou stranu, vycházejíc v době těžkého utrpení radikálův.

Ale se stanoviska literárního nelze již říci, že by byla tak stála jako »Cělokupna Bъlgaria«.

Skoro stejně s »Cělokupnou Bъlgarií« vydávali novopečení konservativci Načevič, Burmov a Balabanov v Sofii 1879 »Vitošu«, tak nazvanou podle vysoké planiny vypínající se u Sofie. Z počátku neměla ještě nijakého výslovného směru; ale v brzku jevil se v ní patrný zvláštní onen tón a styl, jehož otcem byl známý bulharský politik, Načevič, který nedávno demissionoval jako ministr obchodu a orby ze zdravotních příčin. Načevič patří vůbec k neobyčejným ministerským zjevům. Z věrohodných úst jsem slyšel, že dovedl vysedět třeba dvanáct hodin v ministerstvu, při čemž rychle a důkladně pracoval, a když v 9 hodin večer přišel domů, napsal ještě úvodník, feuilleton a třeba ještě článek do novin. U nás něco podobného vypravovala »Neue Freie« o knížeti z Windisch-Graetzu, že jako ministerský předseda napsal neb upravil mnohý úvodník. Načevič má rozhled evropský; znát Evropu tak jako nikdo u nás. Když konservativci prohráli boj na velikém národním sebrání, uchylili se se svou politikou ke dvoru nezkušeného ještě knížete Alexandra.

Když »Vitoša« roku 1880 zašla, nastoupil na její místo »Bъlgarski Glasъ«, který byl hlavním orgánem konservativců až do sjednocení. Z počátku vycházel bulharsky a francouzsky, držel se vzorův evropských, ale po několika měsících zdivočel.

Burmov a Balabanov jako příliš umírnění politikové byli vzdáleni z redakce, a místo jejich zaujali Grekov, Stoilov, Kisimov, ačkoliv hlavním inspiratorem a »belzebubem« zůstal Načevič. Nový list byl namířen proti liberálům, které zlehčoval klevetami, ba i lží. Dokazovali svým čtenářům, že strana protivná za několikaměsíční vlády jest úplně hotova; to jsou nihilisté, anarchisté! »Bulharský Hlas« všímal si pilně zahraničných záležitostí, všude chválil konservativní stránku proti liberálům, čímž si také doma hleděl upravovati půdu pro své konservativní idee.

Liberálům se zatím vedlo špatně. Náčelníci jejich byli buď internováni nebo sami prchli do sousední Rumelie. V brzku se mezi nimi objevily různé směry a demoralisace. Krajní členové nespokojení umírněnou politikou předáků počali vydávati jednotlivé listy

ostřejší toniny. Takové byly: »Pobornik« Z. Stojanova (1881), »Svoboden Pečat« (Tisk) Stambulova, »Svirka« Petkova (1883), »Borba« Z. Stojanova (1885), »Samozaštita« Z. Stojanova a Rizova. Úspěchu velikého však neměly.

Jinak bylo s umírněnými liberály, v jejichž čele stál Cankov, který těžce nesl pronásledování a Karavelův zásadní rigorismus, a pořád víc a více se klonil ke kompromissu s konservativci, kteří se cítili zcela opuštěni a také sami se rádi smiřovali.

Zapomnělo se tedy na minulé a souhlasilo se, že se utvoří konservativně-liberalní kabinet, v jehož čele bude státi Cankov. Karavelov a jeho vlivem se řídící Slavejkov nechtěli ničeho slyšeti o tomto kompromissu. Cankov unavený vyhnanstvím a jsa temperamentem opportunista, konec konců s tím souhlasil, se slávou vrátil se z vyhnanství a stal se ministrem (1883).

Ale staří přátelé se rozešli jako nepřátelé.

Od národně-liberální strany se oddělila značná skupina umírněných liberálů-cankovistů, kteří měli za orgán »Světlinu« (založenou již r. 1882 arciumírněným Balabanovem), později »Sredec« od r. 1885 »Zoru«.

Cankovisté se snášeli dobře s konservativci, ale čím dále, tím více se lišili od radikálův.

Do téže doby spadá také vznik strany Radoslavovy; roku 1883 počalo vycházeti »Sъznanie«, jeho účelem bylo, aby sloužilo pouze osobě Radoslavova, jemuž dělalo reklamu. Až dosud byly všechny listy bulharské orgány určitých stran; nyní máme první příklad, že list se stává orgánem jednotlivce, jenž si pak zařizuje vlastní stranu. Ruský (?) spisovatel ve »Věstníku Evropy« se vyslovuje dosti ostře proti tomuto druhu časopisů, které sloužily různým politikářským dobrodružstvím.

R. 1885 objevil se první socialně-demokratický list. Byl to, »Sъvremennyj Pokazalec«, vydávaný v Plovdivě Blagojovem; později zaujal místo jeho »Social-Demokrat«.

Až do roku 1885 do 9 srpna byla strana liberální nejvážnější stranou. Karavelov stal se mocným ministerským předsedou a předním rádcem vrátivšího se knížete Alexandra V době této, 1884 až 1888, byla hlavním orgánem Karavelova »Trnovská konstituce«, ač vedle ní vycházela ještě řada menších listů, které si často dovolovaly ostrou kritiku vlády. Celkem však zachovávaly skoro všechny liberální zásadu, a to jak osobní listy Stambulova a Rado-

slavova, tak také ostatní lístečky, jež se vzájemně lišily tím, jak oceňovaly jednotlivé osobnosti.*)

Konservativci byli svorni, jedné ruky, ale svornost tato byla nezdravým znamením vnitřní slabosti. Strana tato — zrovna jako později a také do dnes byla vždy cliquou mocných, vlivuplných politiků, štábem, skládajícím se z nejvyšších důstojníkův, ale vojska řadového za sebou neměla. Ale jakmile dosáhli moci, ihned se kolem nich objevili jednotlivci, jakoby klientela, která dovedla dělati svým protektorům reklamu, placení officiosové pěli chválu jejich, ale pravých přívrženců bylo málo. Po pádu jejich opustili je vlastní jejich oficiosové, zvláště roku 1884, kdy byla obnovena konstituce a k vládě se dostal opět Karavelov, o němž a pak o Cankovu lze vším právem tvrditi, že patří k nejpoctivějším Bulharům, jejichž ruce zůstaly vždy čisty.

Konservativci čekali tedy po straně, hlavním orgánem jejich byl »Bulgarski glas«, jehož souputníkem bylo umírněně — konservativní »Otečestvo«.

Tím se končí perioda před sjednocením s Východní Rumelií, před bojem se Srbskem, po němž následovalo sesazení knížete Alexandra a diktatura Stambulova.

O kometách.

Napsal F. Nušl.

(Dokonč.)

Professor Kreutz vypočítal dráhu hlavních čtyř a ukázal, že v periheliu, dokud ještě dělení nenastalo, měla kometa rychlost 478.052 m za sekundu a po rozdělení změnila se postupně o — 1·58 m, — 0·46 m., + 0·46 m., + 1·05 m. Avšak tyto zdánlivě jen zcela nepatrné změny rychlosti způsobily poměrně obrovské změny v době oběhu postupně v 671, 722, 875 a 955 let! Z toho patrno, jak těžko je přesně stanoviti doby oběhu komet s velkou excentričností.

Dělení komet zdá se, že není nikterak zjevem vzácným, některé úkazy nasvědčují tomu, že jakési dělení nebo rozptylování

*) Z dlouhé řady nových listů, které svědčí o novém, bujném politickém životě v letech osmdesátých zrovna jako u nás, jmenujeme pouze některé: »Izbiratel« a »Svištov« vycházely ve Svištově; v Gabrově »Gabrovskij List«, ve Vidině »Vzraždanie« a »Venec«, v Silistrii »Vreme«, v Ruščuku, »Russenskij Kurjer« a »Russe«; »Rašeto“ a »Komar« byly listy humoristické; v St. Zagoře »Znamje«, v Burgasu »Burgasski Vêstnik« atd.

jádra nastává při každém průchodu přísluním. Při velkých výstřednostech drah komet je nepatrné jádro jejich podrobeno náhlým, obrovským změnám teploty a tím velmi pravděpodobně nastává pukání a drobení jádra. Kousky Slunci bližší obíhají rychleji, kousky vzdálenější volněji kolem Slunce a tím se jádro komet roztrušuje zvolna sice, ale bezpečně po délce celé dráhy komet, vyplňujíc ji svými vlastními úlomky, meteory, které občas do ovzduší Země vnikajíce, způsobují známý zjev »padání hvězd«. Je zjištěno, že kdykoli se země setkává jen s drahou některé komety, nastává sesílené padání hvězd ve směru dráhy komety. A naopak, pro všecky význačnější roje meteoritů nalezeny byly původní komety, z nichž roje drobením a roztrušováním se jádra patrně povstaly.

Jsou to hlavně kometa z r. 1861. I., jejíž dráha odpovídá roji meteoritů činnému asi od 20.—30. dubna a zvanému Lyridy, dále kometa z r. 1862. III., která odpovídá srpnovým Perseidám, kometa 1866. I., odpovídající Leonidám a konečně kometa Bielova, odpovídající listopadovým Andromedidám čili Bielidám.

Jednou z nejzajímavějších komet je kometa Lexellova z roku 1770. Objevena byla Messierem v červnu téhož roku a Lexell vypočítal, že má dráhu eliptickou a dobu oběhu $5^1/_2$ r. Avšak ani r. 1775. ani v létech pozdějších nebyla nalezena a také nikdy dříve nepoznána kometa s elementy alespoň trochu podobnými. Lexell domníval se, že dráha komety byla značně pozměněna Jupiterem, ale teprve Laplace a Burckhardt záhadu vysvětlili. Kometa byla Jupiterem stejně roku 1767. v novou dráhu uvedena. Roku 1770. prošla přísluním, avšak r. 1779. přiblížila se tak značně k Jupiterovi, že znovu byla z dráhy vyšinuta a zcela pozměněna.

V největší vzdálenosti od Slunce překročila kometa jen něco málo dráhu Jupitera, ale Jupiter nalezal se toutéž dobou mezi kometou a Sluncem, a působení jeho bylo tak veliké, že daleko převýšilo přitažlivost Slunce a Jupiter stal se středním tělesem, kolem něhož kometa, aspoň na krátkou dobu částí své dráhy obíhala. Laplace a po něm Le Verrier zabývali se důkladně touto úlohou, a Laplace při tom poprvé vyslovil proslulou domněnku **o připoutávání komet planetami**, která se zvlášť v pozdějších létech stala velice oblíbenou a pravděpodobnou. Známe totiž již celou řadu komet s krátkou dobou oběhu, které objeveny byly vesměs blízko Jupitera, brzy potom, co tento velikán naprosto změnil jejich dráhy, původně téměř parabolické v eliptické s malou výstředností — a tím je k soustavě Sluneční připoutal.

Domněnka Laplaceova má pro theorii komet tak velikou důležitost, že bude nutno, abychom se s ní i s jejími následky poněkud blíže seznámili.

Pohybuje-li se jakési těleso k Slunci, závisí tvar jeho dráhy na rychlosti tělesa a jeho vzdálenosti od Slunce. Známe-li tyto dvě veličiny, možno vždy tvar dráhy počítati. Předpokládejme tedy zatím, jakoby komety byla tělesa soustavě sluneční úplně cizí a jakousi rychlostí ve veliké dálce od Slunce se pohybující. Slunce již z této veliké dálky je přitahuje — a výpočet vede k výsledku, že výsledná dráha bude hyperbolou, měla-li kometa vzhledem k Slunci jakousi konečnou rychlost a parabolou, byla-li původní rychlost komety vzhledem k Slunci rovna nule.

Do roku 1900. propočítáno je celkem asi 350 drah různých komet, z nichž jen asi 10 je hyperbolických, přes 300 parabolických a asi 40 eliptických s dobou oběhu menší než 100 let. Převládají tedy výhradně dráhy parabolické, nebo správněji řečeno, dráhy parabole podobné. Neboť naprosto mathematicky přesná dráha parabolická asi není žádná, neboť je parabola jen zvláštní, zcela určitý druh elipsy.

Představme si na př. plášť kužele a přímku k ose pláště kolmou, ale mimo osu probíhající (mimoběžku). Vedeme-li touto přímkou nekonečně mnoho rovin k ose kužele různě skloněných, bude rovina jen v jediné určité poloze protínati plášť kužele v parabole v ostatních všech polohách bude křivka průsečná buď elipsou nebo hyperbolou. Vytvoří se tedy nekonečné množství elips, nekonečné množství hyperbol, ale jediná parabola a můžeme dodati jediná kružnice. Musila by to tedy býti velice zvláštní náhoda, aby těleso některé obíhalo kolem Slunce přesně v dráze parabolické. Případ takový byl by stejně zvláštní, jako kdyby některá oběžnice obíhala právě v dráze kruhové. A proč tedy se přece mluví o drahách parabolických? Odpověď je zcela jednoduchá. Oběžnice obíhají kolem Slunce v drahách eliptických, ale málo výstředných — kruhu podobných. Komety obíhají kolem Slunce také v drahách eliptických, ale většinou velice výstředných — velice protáhlých — parabole podobných. A jenom v tomto smyslu je nutno rozuměti hořejšímu tvrzení, že většina drah komet je parabolická, totiž eliptická, ale parabole blízká. Dráhy hyperbolické jsou neuzavřené; těleso, které se vzdaluje od Slunce v dráze hyperbolické, nevrátí se nikdy zpět, a naopak, těleso, které se z prostoru přibližuje k Slunci v hyperbole, nikdy ještě u Slunce

nebylo — ovšem nebéřeme-li ohled ku poruchům oběžnicemi neb stálicemi způsobeným.

Co to však znamená, že většina drah komet je parabole podobná, čili, že v největších dálkách od Slunce mají komety vzhledem k Slunci rychlost nule rovnou? Poněvadž Slunce s celou soustavou Sluneční letí prostorem značnou rychlostí 20ti až 30 km za sekundu, musí se ony komety stejnou rychlostí prostorem pohybovati a odtud jednoduchý závěr: tedy většina komet má se soustavou sluneční společný pohyb a k soustavě sluneční náleží, čili *většina komet v soustavě sluneční vznikla a v ní setrvává.*

Schiaparelli vyslovil opáčné mínění, totiž že většina drah tak zvaných parabolických je vlastně původně málo hyperbolická, a tedy že většina komet je soustavě sluneční cizí.

V Bulletin Astronomique z r. 1898 č. 15. pojednává o těchto otázkách důkladně L. Schulhof a zvlášť si všímá právě uvedené domněnky Schiaparelliho a srovnává ji s Laplaceovou domněnkou o připoutávání komet planetami. Praví, že množství pozorování domněnku podporuje, ale přece se vyskytly některé velice nápadké výjimky. Tak kometa Swiftova 1889. VI. nemůže se k Jupiteru blíže přiblížiti, než na 0.7 poloměrů dráhy zemské, tak že poruchy Jupiterovy zůstávají vždy nepatrné, neboť tak zvaná sféra poruchů sahá u Jupitera jen do vzdálenosti 0.280 poloměrů dráhy zemské, čímž rozumí se vzdálenost, ve které je přitažlivá síla Jupiterova stejně mohutná, jako přitažlivá síla Slunce. Avšak nejen od Jupitera, nýbrž také od všech ostatních oběžnic zůstává kometa Swiftova značně vzdálena, tak že nelze najíti oběžnici, kteráž by byla mohla tuto kometu upoutati. Podobně jest to s kometou Méchain-Tuttleovou a Olbersovou.

Komety s dlouhou dobou oběhu lze nesnadno zkoušeti, poněvadž pozorování jich týkají se doby, kdy byly blízko Země a Slunce; ve větších vzdálenostech, na př. za Jupiterem nebo za Saturnem, již jich není viděti, pročež výpočet velké osy dráhy a tím zároveň vzdálenost jich od drah velkých oběžnic jsou nejisty. Jedině dráhu komety Halleyovy známe zcela bezpečně, avšak ta přibližuje se k Jupiterovi jen na 0·8 poloměrů dráhy zemské a nikdy neprodlévá dlouho v jeho blízkosti, tak že Jupiter může dobu jejího oběhu nejvýše o několik let změniti, brzy zmenšiti, brzy zvětšiti. Nelze nikterak připustiti, že by kometa tato byla bývala kdy upoutána Jupiterem, ani kteroukoli oběžnicí jinou. Naproti tomu je velmi pravděpodobno, že všecky tři komety 1866 I, 1862 III a 1861 I, souvisící s hlavními proudy

meteoritů, Leonidami, Perseidami a Lyridami, upoutány byly Saturnem. Vedle těchto lze periodičnost asi šesti jiných komet také Saturnovi přičítati a asi stejně velký počet Uranovi.

Celkem je na domněnce Laplaceově patrně mnoho pravdy, ale také ještě dosti záhad. Nevysvětlena zůstává také ta okolnost, že mezi 47 kometami s dobou oběhu menší než 400 let jsou jen tři, jichž pohyb je zpětný, totiž opáčný než pohyb oběžnic, kdežto mezi kometami ostatními jest dobrá polovice zpětných a polovice přímých. Snad by se zvláštnost tato dala vysvětliti domněnkou Berberichovou, že veliké množství komet dá se odvoditi dělením několika málo komet původních, neboť známe dnes již neméně než sedm dosti pravděpodobných skupin komet, z nichž každá bezpochyby dělením jediné komety vznikla. K nejčetnějším z nich náleží skupina komety Lexellovy, Finlayovy a Swiftovy (1895 II) nebo skupina komety Wolfovy, Fayeovy a Barnardovy (1892 V.).

Ku konci své úvahy připomíná Schulhof starou domněnku Lagrangeovu, dle níž komety povstaly mohutnými výbuchy na oběžnicích a velmi se za ní přimlouvá, řka, že by také lépe odpovídala Laplaceově theorii o vzniku soustavy Sluneční, než domněnka o původu komet z prostoru světového. Když se dle theorie Laplaceovy tvořila soustava Sluneční, vzniklo patrně veliké množství těles drobnějších, kolem středního Slunce obíhajících a navzájem se v dráze porušujících. A je pravdě podobno, že to, co po tehdejším urputném boji zůstalo — dnešní soustava sluneční, je jen výbor těch nejzpůsobilejších a největší stabilitu soustavě zaručujících členů. Členové překážející byli krátce vyhozeni. A co se s nimi stalo? Snad dnešní komety jsou trosky jejich a jen občas přijdou ukázat se oběžnicím — panstvu!

Bez námitek ovšem ani tato domněnka není. Schulhof sám uvádí následující dvě. Předně předpokládáme-li, že kometa Leonid 1866 I, jejíž dráha dráhu Země protíná, nedaleko Země nebo na Zemi samé vznikla, musila by býti při svém vzniku vymrštěna do prostoru obrovskou rychlostí aspoň 80 km. za sekundu. Podobně kometa Lyrid vyžadovala by začáteční rychlosti 55 km. Za druhé můžeme dle všech dosavadních zkušeností souditi, že komety snadno se dělí a se rozpadají a ne méně než dvě zmizely za jediné století! Je nemožno vysvětliti si, jak komety, které tak vratký osud mají, mohou snad miliony let beze značné změny v soustavě prodlévati, a pak náhle zmizeti (kometa Brorsenova a Bielova)!

Někteří starší astronomové připadli na zvláštní myšlénku, kterouž také Herz i Schulhof hájí. Že totiž kometa není útvar trvalý, nýbrž jenom její jádro, kteréž jako gravitační nebo elektrický střed nové částečky hmoty kolem sebe shromažďuje, aby se po nějaké době zase v trosky rozdrobilo a na jiném místě dráhy nové shluky vytvořilo. Tím snaží se Schulhof vysvětliti i snadné drobení se a mizení komet vedle stálosti původních drah, i také po případě zrychlování nebo zpozďování oběhu.

A proč to, že o ohonu komet dosud nic nebylo řečeno? Poněvadž ohon komety je zcela zvláštní, s problémy gravitačními nic společného nemající. Ohon bývá pravidelně od Slunce odvrácen, tak že tu k vysvětlení především nutno předpokládati nějakou sílu repulsivní. Snad elektrickou, jako Schröter a Olbers, nebo magnetickou s plyny paramagnetickými a diamagnetickými, jako Marcuse? Těžko odpovídati. Bessel první podrobil tvar ohonů výpočtu a počítal poměr síly repulsivní k přitažlivé síle Slunce Rozpočítal hlavně tvar ohonu komety Halleyovy a dospěl k výsledku, že repulsivní síla je aspoň dvakráte tak velká, jako síla gravitační. Prof. Th. Bredichin ve výpočtech Besselových pokračuje a dodělává se znamenitých výsledků. Repulsivní síla je velmi různá dle toho, z jakých látek se ohon skládá. Pro slabé, ale přímé ohony první třídy obdržel Bredichin repulsivní sílu 36krát a 18krát mohutnější než je síla gravitační, pro ohony druhé třídy repulsivní síla 2·2 až 0·5 a pro ohony třídy třetí 0·3 až 0·1 síly gravitační. Když pak srovnával repulsivní síly s molekulárními vahami plynů obsažených dle vší pravděpodobnosti v ohonu komet, shledal, že váhy molekulárné jsou repulsivním silám nepřímo úměrny, tak že nyní naopak z velikosti těchto sil možno souditi na jakost ohonu. Ohony první třídy obsahují jen vodík a helium, ohony druhé třídy uhlovodíky a ohony třetí třídy páry těžkých kovů. Také spektrálným rozborem dokázáno, že aspoň pro typ II. a III. jest rozdělení Bredichinovo zcela správné. Typ I. je příliš slabý, než aby bylo možno spektrálně jej zkoumati.

A co jest příčinou vzniku ohonů? Bylo by snad možno, aby ohony vznikaly mohutným náhlým oteplením komety, když přijde do perihelia? Považme, jak veliké rozdíly teploty způsobuje na Zemi Slunce v krajinách tropických a na polech. Oběžnice mají výstřednost vesměs menší než 0·4, tak že přijímají od slunce aspoň pětkráte více tepla v periheliu, než v afeliu. Avšak komety, i jen ty s krátkou dobou oběhu do 100 let, mají excentričnosti od 0·7 až do 0·9,

následkem toho však přijímají od Slunce v periheliu 30krát až 400krát více tepla než v afeliu! I mohlo by se takto veliké množství par vyvinouti a ohon komety snad vytvořiti? Tak zcela jednoduše by to asi nešlo. Velká kometa z měsíce září 1882 II oběhla kolem Slunce v úhlu 240° za 9 h 20 m průměrnou rychlostí 143 km za sekundu a v periheliu dokonce rychlostí 238 km za sekundu, čili asi osmkráte rychleji než obíhá Země kolem Slunce. I musily by nejkrajnější částečky ohonu jen 1°25' dlouhého obíhati již rychlostí 1000 km za sekundu a při délce ohonu 20° dokonce rychlostí 15000 km, aby mohl ohon zůstati stále stejně od Slunce odvrácen; To se však nesrovnává s nejjednoduššími zákony mechaniky, neboť by dle nich hmotný ohon musil zůstati za hlavou komety, ne však směrem od Slunce přímo pryč, nýbrž směrem tečné. Avšak jistým způsobem hmotné si musíme přece ohony představovati, vždyť tak bezprostředně vyžadují pozorování spektroskopická. Schází nám ještě jen právě ona, až třicetkráte větší síla repulsivní, než je síla gravitační.

Přede dvěma léty byla obohacena theorie komet několika zcela novými ideami, jež proslovili G. Johnstone Stoney a J. R. Rydberg. Stoney odvodil z kinetické theorie plynů některé velice zajímavé důsledky, týkající se mohutnosti, s níž mohou býti v atmosferách oběžnic vázány různé plyny. A dospěl na př. k výsledku, že atmosféra Země nemůže podržeti vodík, ani helium, atmosféra Marta vodní páry a atmosféra Asteroid vůbec žádný plyn. Jen Slunce, Jupiter a Saturn mohou všecky nám známé plyny ve svých atmosférách chovati. Plyny »neudržitelné« opustily atmosféru a vyplňují prostor meziplanetární. Rydberg k tomu podotýká, že také z jiných četných důvodů nutno jsoucnost jakési meziplanetární atmosféry připustiti. Připomíná, že celý prostor sluneční soustavy byl dle theorie Laplaceovy kdysi hmotou vyplněn, že ještě dosud v některých soustavách na př. v Plejadách samostatné mlhoviny prostor mezi jednotlivými členy soustavy vyplňují jakož na fotografiích ukázáno, dále že atmosféra Slunce jak při úplných zatměních ji pozorovati můžeme až do set tisíců km. výše sahá, ale že patrně i ještě mnohem dále může sahati, atd. Atmosféra meziplanetární mohla by ovšem býti jen zcela jemná, neboť by jinak její vliv jakožto odporujícího ústředí musil býti na pohybu planet patrný. Ovšem planety mají ohromnou hmotu a meziplanetární atmosféra bezpochyby má tentýž rotační pohyb kolem Slunce jako planety, tak že na pohybu planet by se vliv odporu v nejmenší míře mohl

jeviti, avšak na pohybu komet mohl by míti již mnohem větší podíl, poněvadž jsou značně výstředné a tedy různými vrstvami »atmosféry« procházejí.

Co se týká theorie komet, kterouž Rydberg k domněnce meziplanetární atmosféry připojuje, vrcholí tato ve výroku, že komety jsou meteory této atmosféry. Přicházejí z velkých dálek do hustší atmosféry meziplanetární, zvětšují svou rychlost, povrch jejich se rozžhaví, plyny absorbované se vybaví a vystupují v »atmosféře« do výše, tedy na stranu od Slunce odvrácenou. Světelné zjevy, provázející tvoření se ohonu, jsou bezpochyby jakési elektrické výboje při nízkém tlaku — podobně jako výboje ve zředěných plynech v rourkách Geisslerových. Že nedaleko přísluní většina komet se rozžhaví a svítí vlastním světlem, to opravdu potvrzeno spektroskopem, neboť pozorováno spektrum spojité, nepolarisované, a mnohdy zdánlivě beze vší příčiny, náhle, třeba již dávno po průchodu periheliem se vyvinující a značné zjasnění komety způsobující. To vysvětluje Rydberg nenuceně průchodem hustšími »mračny« meziplanetární atmosféry. Velice zajímavé takto nepravidelné zjasnění nastalo na př. při pověstné kometě Holmesově z r. 1892 a 1893. Prošla přísluním nepozorována, a teprve 2 měsíce po průchodu objevena. Koncem listopadu byla i pouhým okem viditelna, pak rychle slábla, tak že začátkem ledna r. 1893 byla jen největšími dalekohledy ještě viditelna. Avšak během ledna znovu vzplála a byla ještě v únoru a v březnu dobře viditelna! Podobné vzplanutí po průchodu periheliem pozorováno však také při jiných kometách a to jakožto zjev nikoli vzácný, nýbrž naopak velice častý. Když pak kometa opustí nejhustší části meziplanetární atmosféry, zvolňuje se její běh, kometa zcela vychladne a může ve velikých dálkách zvolna se pohybujíc, nové plyny absorbovati a při svém návratu do přísluní znova ohon vytvořiti. Patrně bude náhrada ztracených plynů tím snáze možná, čím kometa rychleji projde přísluním a čím déle bude moci v afeliu »sbírati nový materiál« — tedy celkem: čím je dráha její výstřednější. Komety málo výstředné se musí záhy vyčerpati. Proto udržuje se tak dobře kometa Enckeova, neboť i při své krátké době oběhu má značnou výstřednost, a malou dálku perihelia.

Jedna z hlavních námitek proti theorii Rydbergově je ta, že by vliv atmosfery meziplanetární jakožto ústředí odporujícího musil býti na všech kometách patrný, zvláště když se předpokládá odpor poměrně přece jen tak značný, že se až i povrch jádra roz-

žhavuje. U některých komet byl při výpočtu dráhy odpor ústředí vzat v počet a vysvětlily se tím mnohé zdánlivé nesrovnalosti pozorování. Avšak všeobecně to přece není možno tvrditi, poněvadž právě u komet s nápadně malou vzdáleností perihelia, nebylo nic podobného pozorováno. Ovšem jsou dosavadní výsledky jen částečně hotové, na mnoze byla kometa jen nedostatečně pozorována, nebo jen po krátkou dobu před periheliem nebo po periheliu, tak že o změnách dráhy způsobených snad odporem meziplanetární atmosféry, nemůže z tak malého počtu pozorování býti rozhodnuto.

Nejsme tedy ku konci 19. století s kometami nikterak hotovi. V každém směru zbývá ještě plno práce, i počtářské, i fysikální. Původ komet i podstata komet, to vše je nám dosud stejně hádankou jako před sto léty. Ovšem víme o nich mnohem více než jsme tehdá věděli, ale dosud není vědění to jednotné a ucelené. Doufejme však, že při nejbližší příležitosti bude mnoho, co dosud je temné, objasněno, a co nepochopitelné, pochopeno. Zvlášť co se fysikální podstaty komet týče, budou práci značně podporovati výtečné nynější stroje i methody, jimiž lze nejen tvar ohonů, nýbrž i jeho spektrum fotografovati. Jen až se zase některá z těch »velkých« z prostoru k nám vrátí. Již dosti dlouho na ni čekáme a »příčin« k tomu, aby přišla, je teď v Číně také dost!

Rozhledy.

O kovech.*) V té míře, jak zvédala se úroveň vzdělanostní, rozvíjela se i poznání vědecká, a jak postupovala poznání ta, zmáhaly se i vědy přírodní. O všechny i nejvyšší problémy pokoušeli se staří, i o problém hmoty, s nímž dnes zápasíme a rady si nevíme, zarazili, a sice velmi směle. Sotva první záchvaty mathematického vrozeného instinktu zableskly, vystupuje tvůrce mechaniky, obdivuhodně moderní Archimedes. Zvědavé prohlížení jednotlivostí předcházelo před tvořením chemických a fysikálních pojmů a mezi tím, co my moderní po stupnici těch pojmů namáhavě vzhůru šplháme zvolna, chtěli staří ihned od cinknutí na hrubý smysl odletěti přímo k nejvyšším větám.

Co zůstalo po starých, byl jejich praktický smysl, kde instinktem člověka k účelům svým vyhledávali užitečné a přiměřené; smysl ten z pozdějších let mizí, mystická spekulace klášterní vzdaluje vědu čím dále tím více skutečna, pomalu stydí se povznesená věda dotýkati se nízké praxe, technického vědění i moci.

*) Vyjato z universitní extense prof. dra B. Raýmana, cyklus III. (výklady v laboratoři chemické každý pondělek od 7½ hod. več.).

Dnes jest zcela jiný směr, theorie i praxe prosákly se tak, že snad kultuře z toho škoda hrozí.

Po celou tu dobu jakousi výjimkou těšily se obecnému interesu kovy — tedy hutnictví, kteréž k denní potřebě i prehistorického člověka sháněly přirozeně složené v rudách poklady. Kovy z rud dobyté zvětšovaly složky síly toho člověka, ba záhy prokázaly se býti zvláště způsobilými, aby hověly i jeho potřebám krasochutným.

Podle kovů počítají se dnes i periody kulturní.

Dříví i kámen vyžadovaly mnoho trpělivosti, měď dokonce i ryze se vyskytující, byla ohněm spíše k přemožení. Byla podajná, formy brala účelné, žádané, věci hotové se nelámaly. A když měď ryzí nebyla, dala se snadně z rud svých dobýti. Slavný francouzký chemik Berthelot shledal, že nejstarší památky egyptské jsou z mědi, a z téhož kovu jsou nalézané památky prastaré v Irsku, horním Rakousku, Uhrách ba i Sibiři.

Staré hutě sinajské, které byly vyčerpávány III. dynastií egyptskou (kolem 5000 roků před Kristem) byly prozkoumány Berthelotem. Ruda byla chudý mědí chrysokol, jenž za přidání uhlí dřevěného a tavidel: vápna i křemičitanů, v pecích ze žulových kvádrů sestavených, byl propalován. Uhlík z uhlí dřevěného vybavil z okysličené rudy měď a z té se předměty lily. Hrotem opatřená, tam nalezená sekyra byla lita i obsahovala arsen, látku, která měď činí tvrdou.

Ten arsen se tam nedostal náhodou, neboť ho kolem v rudách není, arsen přidán byl zúmyslna průmyslným Egypťanem.

Složení, z měďové doby pocházejícího žezla egyptského krále Pepi I. a Gudeah-a z Khorsobadu ze čtvrtého tisíciletí př. Kr. (britické museum) a oštěp krále (Kishe* v Mesopotamii) i památky**) z jezer rakouských, uherské a sibiřské chemicky úplně souhlasí, Doba měďová byla nejstarší všude.

Zajímavo jest, že i vápenec i některé rudy měďové byly sem (dle analys a geologického ohledání) z dálky dováženy a že rudy byly velmi chudy (až 3% mědi). Jaká předcházela zkušenost hutnická, jaká vzhledem k chudobě rud upravující práce otroku, to dnes jen stroji opatřený technolog s citem odhadne. A Sinai sám neměl lesů, jak z daleka dováženo zajisté i palivo dřevěné, na jakou cenu musila přijíti sama měď! Jaké pak jsou strusky těžké, světlé i temné, ba i pěny sklovité! Jaký byl jen chod pecní nepravidelný, nahodilý!

Měď ovládla, i jehly byly měděné.

Velmi zajímavé jsou v té stránce nálezy v kolových stavbách jezer hornorakouských i ze Solné Komory, kde i kelímky tavné i formy a lžíce licí svědčí o domácí technice a vypracování rud tyrolských i solnohradských.

Nedá se jinak mysliti, než že obyvatelé Britanie první v cínu nalezli kov velmi zajímavý, jenž ku mědi přitaven poskytuje pro

*) Emblemy božstva jakéhos, pěkně zdobené, od 5000—6000 let př. Kr. dle nápisů pocházející.

**) Dr. Matheus Much. Die Kupferzeit in Europa. Jahr 1893.

umělce sympatickou bronz. Od Britanie dozvěděli se ostatní národové o důležité oné vlastnosti cínu i opatřovali si všickni kov ten z Britanie. V Egyptě počíná se vyskytovati bronz pod XVIII. dynastií, ze starší doby známe pouze jediný případ bronzi. Cín později zaveden též z Indie; jiných nalezišť až po naši nedávnou dobu nebylo.

Zlato a stříbro, jakožto kovy ryzí již v nalezištích přirozených, nevyžadující tudíž žádné zvláštní dovednosti technické, počaly se vyskytovati porůznu záhy a vedle mědi. Kovy ty vynikaly leskem půvabným, neobyčejnou stálostí i vůči vzduchu, v ohni a vlhkosti; jich zpracování umělecké bylo lehké. Braly formy a vyplňovaly je přesně, nekalily se, aniž se rmutily při obtavování. Krátce, instinkt pravil dobře národům, že jsou to kovy ušlechtilé, a ti užili jich za předměty výměnné (mince) a klenoty. Vzácnost kovů učila řemeslníky užívati vah (jichž obrazy počínají se záhy objevovati na pomnících starých), užívati počínali též měchů a dmychadel. Zlato staré má vesměs podíl stříbra, teprv ve stoletpátém před Kr. počíná dělení obou kovů prostřednictvím olovaí a soli kuchyňské. Od té doby užívají zlata čistého. Naopak Inkové američtí měli hojnost stříbra, které chovalo tak značný podíl zlata, že počátkem našeho století jest peruanské stříbro pilně zkupováno a pralacinou cestou chemickou zlato z něho louženo. Vydělali pak mincmistři francouzští prací tou, jak se praví, přes půl miliardy.

Ve všech zabraných zemích slídili Římané po kovech šlechetných rýžovali je, plavili, z křemene a hlušiny kamenné vytloukali prací otroků, při níž, jak se zdá, velmi málo bylo kalkulováno. I používání rtuti bylo známo k extrakci zlata, i praví Vitruvius, že zlatem protkávaná stará roucha byla zpopelena a z popele zlato pod vodou rtutí že bylo louženo. Rtuť ta pak koží jest filtrována a zbylý škvareček zlata vypálen. Stříbro v té době ze zlata odstraňováno kuchyňskou solí, zelenou skalicí a ledkem a císařové římští brali dávky berní jen jakožto zlato čisté »aurum ad obrusam« sami poskytujíce mincí časem velmi povážlivých. Podle velmi četných analys měly mince římské:

300 před Kristem za republiky 99,5% stříbra, 0,5% mědi
69 po Kristu za Vespasina: 80% stříbra, 20% mědi
138 po Kristu za Antonia: 70% stříbra, 27% mědi a 3% cínu.
180 po Kristu za Comoda: 67% stříbra, 32% mědi a 1% cínu
238 po Kristu za Gordiana: 30% stříbra, 65% mědi a 4% cínu.

Nejvtipnější hlavou byl mincmistr císaře Galliena, jenž s úspěchem překvapujícím stříbro až na 0·5% odloučil, za to 95% mědi obětoval a poněvadž stříbrná mince musí být bílou jakožto povlak 4·5% cínu věnoval. Staré mince jsou totiž prostě ztaženy a mědí i jinými lacinými kovy zřeďovány.

Cena stříbra a zlata sama kolísala časem, nápis z Khorsabadhu (Mesopotamie) udává poměr 1 : 13⅓, za Herodota byla 1 : 16; po válkách perských, kde mnoho zlata dostalo se do oběhu, 1 : 10. Tedy cena zlata klesla, ale to jen jedenkráte v historii.

Zdržme se ještě chvílenku u bílých kovů, jež staří znali. Ve své 34. knize jedná Plinius o různých druzích olova i rozeznává olovo černé (pravé) a bílé (cín s připojeným homerickým jmenem Kassiteron dle cínových ostrovů v moři keltickém). Mimo to praví: »ve zlatých dolech objevuje se časem též jakési olovo, které se elutia (vymyté) jmenuje, ježto je voda z rozdrcených hor vymývá, a to jest tak těžké jak zlato«. Kdyby se tomu výroku měl přičítati vážný význam, musili bychom míti za to, že starým byla známa i platina*). Však staří nebrali to ve věcech přírodních s pravdou tuze vážně: nejen Vergil, to byl básník. ale i Plinius a Columella očkují hrušky na duby, kaštany na buky, ořechy na jahodovník; ba všechno ovoce vůbec na jediný platan, tak že týž nese na téže větvi i ořechy, i jahody, maliny i fíky, hrozny a jablka i hrušky i granáty!

Také bílý antimon jest látka prastará a známa dříve než jí vystrojil Basilius Valentinus slavný currus triumphalis antimonii. Virchow uvádí z nalezišť nejméně 1000 let před naším letopočtem starých jižně od Tiflisu na Kavkaze ohledaných klenoty a ozdobnůstky z čistého antimonu. Z Tello, jednoho z nejstarších babylonských měst, pochází úlomek antimonové nádoby, v Krajině (Cirknica) vyhrabány staré náramky z téhož kovu a tamtéž v Planině odkryt kovový džbán, jenž sdělán byl ze slitiny 90% antimonu a 10% cínu. Otto Helm analysoval předhistorické bronzy staropruské, jež obsahovaly mimo měď, cín, olovo, železo, stříbro, zinek, arsen a nikl i antimon. Ohromný musil to býti obchod klasického starověku, kde zlato vožено z Irska, Hispanie i z Afriky, cín z Anglie, jantar z břehů keltických, antimon z Dacie (Uhry, Sedmihrady), stříbro z Řecka atd. A jest zajímavo, že chemie svými přesnými analysami stopuje obchodní cesty starých z hutí do kulturních středisek a mezi barbary.

Železo, jež ovládá naši moderní kulturu (stroje, dráhy, zbraně, lodi), přišlo ku poznání poměrně pozdě, jestiť cesta k jeho dobývání technickému již poněkud složitá. Rudy železité jsou nejrozšířenější; není horniny, která by je nechovala, z kovů na zeměkouli železa jest nejvíce. V egyptských nalezištích pochází železo teprvé od XXVI. dynastie (650—550 př. Kr.) a tu jeví se jakožto importované zboží řecké.

I ve vědě udržuje se vytrvalá hypothesa, že první železo zpracováno z ryzího kovu, jenž jakožto meteor z prostor meziplanetárních na zem padl. Parská mramorová kronika mluví o pádu meteorů v letech 1300 před Kr., Plutarch a Plinius jednají o meteorech spadlých r. 465 v Thracii na řece Aigos. Avšak nejstarší zachovaný skutečně kovový meteor jest hadžar-el-Aswad v Kabě, kdežto meteorické železo pompejanské ukázalo se analysou chemickou jakožto produkt hutnický. Jest s podivením, jak lid si kamenů těch všímal, ač učení pověsti za báchorky vyhlásili. Tataři

*) Skutečně hájil větu tu Paravey r. 1850 před pařížskou akademií.

vedli kozáka Medvědova r. 1749 ku tak zv. kamenu Pallasovu na Jeniseji a ze starých tradicí původ kovu s nebe odvozovali. Železo meteorové liší se od železa našeho hutnického i lze je poznati chemicky zvláště nápadným množstvím niklu. Již ze složení toho dalo by se souditi, že k účelům mečařství by se železo meteorové valně hoditi nemělo, ač Attila i Timúr meči z nebe zaslanými se chlubili a kapitán Sawerby caru Alexandru I. meč zaslal, jejž z meteoru kapského prý ukovati dal. Železo meteorové některé jest křehké i nelze je kovati (o tom zkušenosti zachoval perský král Torat a Mohamed Seyd, jimž výroba mečů z meteoru neměla se dařiti), některé meteory však jsou kujné, jak přímé pokusy technologův ukázaly (Dr. Ludvík Beck). Nejvíce svědčí proti lákavé a obecně rozšířené hypothese, jakoby první železo z meteoru vůbec pocházelo, ta okolnost, že železa toho jest velmi málo. Dnešní celou zásobu železa toho nelze na více jak 180 tisíc kilogramů odhadnouti, a železo to leží v krajinách ve starověku nepřístupných; vubec na půdě světa starého jsou po dnes pády meteoru železných vzácny. I nejsme dalekými pravdy asi, máme-li za to, že pády meteorů s nebe byly starým známy, meteory samy ale východiskem železářství že nebyly, že však staří v meteorech železo poznali a jména kovů (baaenepe a sideros, kov s nebe) vytvořili.

Železo jest z rud povlovně rostoucí zkušeností vytavováno pomocí uhlí dřevěného i ponecháme si vývoj věci až ku železu samému.*) Uhlím dřevěným jsou kovy vůbec z rud dobývány.

Pak pomalu připojily se ve středověku poznané rudy kovů nových kobaltu a niklu, kteréž hutníkům vzdorovaly a snadno v kov přeměniti se nedaly. Někde ve století osmnáctém (z r. 1735 je zpráva Don Antonio de Ulloa) pronikla platina, v níž pomalu z dolů knížete Demidova z Uralu poznány i kovy vzácné v ní obsažené: paladium, rhodium, ruthenium, osmium, iridium, které dnes vesměs se upravují a prodávají.

Počátkem toho století vešel proud elektrický v obecnější užívání. Davy, chemik anglický zanášel se v prvních létech třináctí vlivem toho proudu v rozmanité soli i nalezl kovy tak zv. alkalické, které jako kuličky kovové brilantně lesklé z konečku proudového se odtrhovaly a plamenem skvělým na vzduchu hořely. Ty kovy nové způsobily ohromnou sensaci, dnes je umíme vyráběti v centech (natrium) a rozsíláme je obchodně. Ovšem jen ten nejlacinější — sodík (natrium) — došel upotřebení. Upotřebení proudu elektrického jest nyní snadné a dostupné v hojnosti, i není divu, že i rozmanité jiné hutnické práce s kovy a jich rudami elektricky se konávají. Máme dnes úplnou elektrometalurgii, níž zlato, měď a zvláště aluminium z rud a solí si připravujeme.

*) Kdož se o detaily z historie železa interesuješ, máš je v hojném přebytku v obsáhlém díle dra Ludvíka Becka. Die Geschichte des Eisens in technischer und kulturgeschichtlicher Beziehung, Brunšvik 1884. Ovšem co do stáří železa mezi ostatními kovy nálezy Berthelotovy z Egypta i Nimive mnohá z Beckových udání přeměnily.

Také o aluminiu šla pověst, že starým známo bylo, ba jakýsi dělník přinesl císaři římskému kov jako stříbro bílý a lehoučký, začež odpraven byl tajně, aby prý stříbro zlehčeno jím nebylo. To jsou báchorky. Cestou namáhavou odkryl je Wöhler r. 1827 a teprv dnes jest výroba snadnější pomocí látek a energií, které pro klasické národy byly nedostupny. Aluminium tak houževnatě drží kyslík v rudách svých, a tak rychle ho jiným látkám béře, že nejnověji pomocí práškového aluminia žárem 3500° i ony kovy z rud se dobývají, které nebylo lze posud hutnicky dobýti. Kovy wolfram, molybden a jiné již po kilogramech hravě se upravují a není doba daleka, kdy jako cín dostupny a prodejny budou.

Ještě několik slov o ceně kovů. Hodnota zlata nejméně kolísá i kolísala, poměr ceny mezi ním a stříbrem téměř týž u Řeků a u nás až do roků devadesátých. Náhle cena stříbra klesla, byloť ho nalezeno množství báječné, i není zvýšené poptávky. I zlata nalézá se nyní více než dříve, ale cena jeho neklesá. I při kovech vsunuli se v době nejnovější mezi duchem úsilovně pracující producenty a bez kovů obejíti se nemohoucí konsumenty pánové sprostředkovatelé. Ti hledí kovy, které jsou velmi důležity a jen omezeně se vyskytují v rukou svých koncentrovati a světu ceny diktovati. Chemie bojuje proti těmto hledáním nových zdrojů, lacinějších method, náhrad jinými kovy. Tak platina omezuje se v průmyslu na spotřebu nejmenší a hledají se její výtečné vlastnosti ve slitinách kovů jiných. Boj ten chemií vedený reguluje energii vydělávačnou sprostředkovatelů, i oni musí se nikoli z pouhé lidskosti mírniti. Tak máme ringy rtuťový i platinový spojené s prvními jmény bankéřskými Rothschildovým a Oppenheimovým. Těmi spekulacemi skáčí ceny kovů časem úžasně. Však my máme i kovy cen, jež ani určiti nelze, těch je málo a využitkování jich praktické jest malé. (Pokrač.).

*

O nemocech, úrazech a ochraně horníků. Napsal dr. A. Kříž, c. k. horní lékař v Březových Horách. (Lidové rozpravy lékařské č. 5—6.)

V nynější době těžkých zápasů dělného lidu s velkokapitálem, kdy veškeré sympatie naše nesly se k lidu hornickému, přichází vhod svrchu řečené pojednání z péra odborného znalce. Jest málo porozumění pro strádající dělný lid v zámožnějších vrstvách. Málo porozumění z neznalosti poměrův a z nevědomosti. Třeba byl dnes vzájemný zápas sociální sebe těžší, třeba rozluštění spletitých všech těchto otázek bylo sebe nesnadnější, na jedno nemá se zapomínati, co vždycky muže mluviti a co nikdy nemusí býti spjato žádnými zákonnými, společenskými a zaměstnavatelskými ohledy a to jest srdce, soucit. Soucitu není v řadách boháču. Třeba ho pěstiti, jako pěstí se i jiné ušlechtilé stránky povahy a duše. Kdyby boháči věděli, co lidu hyne v práci, jež jim bohatství přináší, kdyby věděli, co kapitálu se ztrácí tím, že dělník churaví a zmírá špatným opatřením a špatnou mzdou,

a co by se vyzískalo, kdyby dělník udržen byl při dobrých, svěžích silách, nevzpírali by se mnohým reformám platebním, s nimiž paralelně na dvéře tlukou reformy zdravotní.

Chladný, vypočítavý obchodník pokrčí rameny nad tímto úvodem ku spisu dra Kříže. Ale obsah jeho poučuje nás, že úvod tento není výronem ani zbytečné sentimentalnosti, přecitlivělosti a idealismu, nýbrž že snaží se upozorniti na důležitou a praktickou stránku vzájemného poměru mezi dělníkem a zaměstnavatelem. Otázka mzdy, pracovní doby a osobní ochrany dělníkovy, zejména u horníků, není více pouze otázkou peněžního boje, nýbrž i otázkou eminentně zdravotní. Proč, k tomu nejlepší dá nám odpověď obsah výtečného spisu Křížova.

V předmluvě poukazuje spisovatel na důležitost lidového poučení o nebezpečí, jaké horníkům hrozí z jich zaměstnání a na potřebu, aby ochranná pravidla tu vešla u všeobecnou známost.

V I. kapitole (Prach dolů vůbec. Prach uhelný, prach kamenný, rudy železné a rudy ostatní.) vykládá šíře autor, jaký účinek zhoubný má vdechování prachu vůbec a kamenitého a uhelného zvlášť na plíce. Chorobný pochod, jaký následkem toho plíce zachvacuje, autor blíže rozebírá a líčí za tím účelem, aby tím spíše vštípil v pamět horníkům, kteří náležitých ochranných opatření nedbají, nebezpečí, jemuž se svévolně vydávají v šanc. Autor vykládá, kdy a za jakých okolností horník hlavně nucen jest prach vdechovati a jak daleko pokročily technické vymoženosti, aby zhoubnému vdechování prachu zabránily.

Ukládání se prachu vápenného i uhelného v plících působí záněliv é změny, jež ku svrašťování i jizvení plic vedou. V následek toho zdravé části plic nadouvají se víc, nastává rozedma plic, emfysem. To vše působí špatné okysličování krve se všemi dalšími následky. Časté katarhy trubic dýchacích, oční i kožní bývají horníku údělem Horníci takto choří méně pak snášejí jiné choroby plic, jež je byly nahodile potkaly. Pozoruhodno jest pouze, že horníci v dolech uhelných méně jsou náchylni k tuberkulose, ano že mezi nimi ještě méně se vyskytuje, nežli u obyvatelstva ostatního vůbec.

Okolnost ta vysvětluje se desinfikující vlastností uhelného prachu. K zabránění chorob těchto podává pak autor případné návrhy. Poukazuje pak na některé přesvědčivé doklady statistické týkající se chorobnosti a úmrtnosti horníků, dochází ku přesvědčení, že osmihodinná doba pracovní, vjezd i výjezd v to počítaje, má značná účastenství na příznivých zdravotních poměrech horníků příbramských.

V druhé kapitole (Vzduch v dolech, jeho vlastností a složení. Plyny třaskavé, dolní požáry a plyny jedovaté.) pojednává autor blíže o fysikálních i chemických vlastnostech vzduchu důlního.

Difference teploty vzduchu důlního a denního nejsou pro zdraví horníkovo bezvýznamné, autor promlouvá o nemocech z toho pocho-

dících a příslušné ochraně. Vliv nedostatku slunečních paprsků rovněž jest tu náležitě oceněn.

Důležitější však jest pro zdraví horníkovo chemické složení vzduchu důlního. Horníci sami rozeznávají: větry dobré (vzduch blížící se složením dennímu vzduchu), větry mdlé (množství kyslíku ve vzduchu značně zmenšeno), větry zlé (vzduch obsahuje jedovaté, smrtící plyny) a větry výbušné (vzduch obsahuje lehké uhlovodíky, s nimiž tvoří třaskavou směs, která při zapálení zhoubné výbuchy plodí.)

Autor vykládá pak blíže podmínky a okolnosti, za kterých se špatný vzduch v dolech tvoří, vykládá nebezpečí z něho plynoucí, popisuje choroby, nehody a úrazy sem spadající a šíře rozebírá pravidla ochranná, k nimž moderní technika mnoho a mnoho přispěla. Dnes mnohé choroby jsou vzácností, ano i mizí při pokročilé technické ventilaci dolů. Tvrzení svá dokládá autor i příslušnými statistickými výpočty.

O účinku dvou jedovatých plynu: kyseliny uhličité a kysličníku uhelnatého zmiňuje se podrobně dále. Vzácně i sirovodík někdy otravy v dolech přivodí.

Všechna pravidla, jež k ochraně horníkově tu směřují, jsou jasně, stručně a velice názorně podána, takže každý horník bude za ně vděčen.

Ve třetí kapitole (Dolní vody a měchovec dvanáctníkový) ukazuje autor na nebezpečí, jež hrozí horníkum buď provalením se spodních vod neb jich znečistěním. Epidemie tyfové a cholerové nejednou u horníků pozorovány.

Daleko ale důležitější význam má, co dlouho se nevědělo, cizopasník tenkého střeva: měchovec dvanáctníkový, který velmi těžké i zhoubné chudokrevnosti působí. Cizopasník tento v dolních vodách mnoho se plemení a zanesen byv do dolu, zlé epidemie působí. Autor zabírá se podrobně studiem tohoto cizopasníka a dutklivě na srdce klade horníkům všechna opatření, jichž tu třeba k zamezení nákazy. Díky také moderním opatřením stávají se epidemie tyto vzácné.

Ve čtvrté kapitole (tělesné úrazy horníků) statisticky vypočítává spisovatel úrazy a nehody horníku i dovozuje, že horníkovo zaměstnání jest nebezpečnější než služba vojenská. Horník v dole znenáhla zmírá, není-li rázem schvácen neštěstím v hrob. Příležitosti, za jakých horník může přijíti k úrazu, bedlivě jsou všechny vylíčeny a rovněž i opatření nutná podrobně popsána. Z velice zajímavých statistik zranění a úmrtí horníku uvádíme následující:

Tab. 1.

Příčiny nehod a úrazů	Podíl ze 100 nehod a úrazů smrtel.	Podíl ze 100 těžkých poranění	Podíl ze 100 Souhrn nehod a úrazů smrtelných a těžkých poranění
Sesutím hornin v dolech	24·25	24·54	24·40
Pádem do šachet	7·50	5·00	6·00
Přístroji dopravnými	10·30	23·80	18·30
Třaskavými plyny	19·60	3·20	9·82
Nedychatelnými plyny	3·25	0·16	1·42
Dolními požáry	9·40	0·22	4·00
Stroji a pracovním nářadím	2·40	5·76	4·38
Při dobírání (šramování)	2·37	3·38	2·96
Sesutím hornin denních	2·69	2·14	2·36
Při vjezdu a výjezdu	2·70	1·75	2·15
Střílením	2·60	6·49	4·90
Provalením dolních vod	2·60	0·08	1·11
Jinými příčinami	10·34	23·48	18·20

Pokud pak různých úrazů připadá na jednotlivé doly a kolik horníků připadá na 1 těžkou nehodu, o tom poučují nás následující přehledy č. 2 a č. 3:

Tab. 2.

Druh dolů	Za 16 let: nehod a úrazů smrtel.	Za 16 let: těžkých poranění	Za 16 let: Souhrn úrazů a nehod smrt. a těž. poranění	V ročním průměrů: nehod a úrazů smrtel.	V ročním průměrů: těžkých poranění	V ročním průměrů: Souhrn úrazů a nehod smrtel. a těž. poranění
V dolech kamenouhel.	387	490	877	84·2	30·5	54·7
» » hnědouhelných	880	1140	2020	55·0	126·2	126·2
» » železných	16	69	85	1·0	4·3	5·3
» » na jiné nerosty	453*	254	707	28·3	16·0	44·3
Úhrnem	1736	1953	3689	108·5	122·0	230·5

Tab. 3.

Druh dolu	Průměrným počtem připadá ročně horníků: na nehodu neb úraz smrtelný	Průměrným počtem připadá ročně horníků: na těžké poranění
V dolech kamenouhelných	768	699
» » hnědouhelných	359	373
» » železných	484	272
» » na rudy ostatní	1025	480
Průměrně ve všech dolech	488	454

Přehledy tyto vzaty z udajů, jež týkají se pouze království českého. Následující přehled pak orientuje nás o poměrech, jež v té příčině panují v dolech předlitavských vůbec:

Tab. 4.

Ze všeho hornictva rakouského zaměstnaného	Číselný poměr ku všem horníkům rakouským	Číselný poměr ku všem těžkým poraněním a smrtelným úrazům a nehodám
V dolech kamenouhelných	45%	36·8%
» » hnědouhelných	35·4%	46%
» » železných	5%	3·8%
» » ostatních kovových	14·6%	12·4%

Jaké množství té které horniny v Rakousku bývá vydolováno na každý úraz neb nehodu smrtelnou, neb na každou nehodu a úraz vůbec, ať smrtelný neb těžký, znázorňuje nám tab. 5.

Tab. 5.

Druh horniny	Množství horniny v metr. centech, které se od r. 1879—94 vydolovalo	
	na úraz neb nehodu smrtelnou	na úraz neb nehodu smrtelnou a těžké poranění vůbec
Uhlí kamenného	1,060.725	440.372
» hnědého	1.509 280	536.906
Rudy železné	2,384.802	562.300
Soli kamenné	382.545	173.430
Jiných nerostů	217.192	44.366
Průměrem horniny vůbec	1,084.872	428.065

Podrobně seznámiv čtenáře autor o poměrech hornických, pokud se jeho zdravotního stavu týče, v Čechách i Předlitavsku, obrací pozornost na neméně poučné i statistické výkazy cizí: v Anglii, Německu, Uhrách atd. S lékařského stanoviska pojednává pak blíže o úrazech hornických. Pokroky moderní chirurgie a moderního zdravotnictví vůbec mnoho a mnoho již tu zachránily životů. Autor pokroky ty objasňuje. Zákonodárce bedlivé též všímá si života hornického a autor neopomíná vyčísti celé zákonodárství, jež k ochraně horníkové směřuje. Má ovšem mnoho nedostatků. O jich odstranění se právě jedná a přítomný spis jest dobrou pomůckou k příslušným zákonodárným rozpravám.

V páté kapitole (Vliv práce hornické na ústrojí tělesné) vypočítává se zhoubný vliv hornické práce na organismus vůbec, pokud nebyl v předchozích kapitolách uveden. Týká se nuceného, namáhavého držení těla, očí a plynoucích z toho chorob. Déle

zastavuje se autor u výběru stáří horníků a vyčítá velmi přesvědčivě zhoubnost hornické práce na děti a ženy. Příslušné hygienické návrhy rovněž nescházejí.

Jako znatel sociálního žití hornického autor vchází i do zákulisí rodinného, pokud jej k tomu účelné rady lékařské opravňují. Autor činí tak právem a horníci měli by si dobře jeho rady zapamatovati. Jak vidíme, spis velice záslužný a jediný, pokud nám známo, v českém jazyku.

Dr. Kříž zavděčil se zajisté velice každému, komu na zdraví lidu hornického, u nás většinou lidu českého, záleží.

Doporučujeme vřele spis Křížův ku čtení pozornému. *Dr. X.*

*

XIII. mezinárodní sjezd lékařský v Paříži 2.—9. srpna 1900. Sděluje doc. dr. Lad. Haškovec.

Když jsem před 3 roky referoval v »České Revui« o 12. tomto sjezdu v Moskvě, naznačil jsem, že se význam mezinárodních lékařských sjezdů přeceňuje a částečně sjezdy samy že se přežívají. Naznačil jsem i dále, proč zástupcové malých národů nemají na sjezdech těchto scházeti a proč mají se dáti na mezinárodním tomto kolbišti slyšeti.

Poslední sjezd nepoučil mne o jiném.

Již počíná se šířiti náhled, že by bylo přenésti práce sjezdové na mezinárodní sjezdy jednotlivých disciplin: Chirurgie, neurologie, okulistiky atd., kde by bylo méně lidí, více klidu a více práce a zvláště diskusse. Při tom netřeba nechati všeobecným kongressům lékařským mezinárodním zaniknouti, nechť jsou příjemným dostaveníčkem lékařských kruhů celého světa.

V době našeho sjezdu hemžila se Paříž kongressisty vůbec. Pořádáno současně neb v zápětí množství kongressů jiných: hygienický, studentský, pro fysiku, chemii, mathematiku, tisk, četné sjezdy dobročinné, pro vysoké školství atd.

Připočteme-li pak k tomu ruch výstavní a letní výletní saisonu, nedivno, že jsme se cítili takořka jako doma setkávajíce se se svými krajany.

Dobře jest ven choditi a to nejen, abychom jiné poznali národy, nýbrž též aby oni poznali nás. Co jinde sdružení státem podporovaná konají, oč jinde vlády se starají, to konati namnoze připadá u nás na vrub blahovule a energie vlasteneckého jednotlivce. My sami pečovati musíme o to, aby poznána byla práce česká v cizině. Není pochyby, že naše vítězství na poli práce, vědy a umění v soustátí našeho mocnářství bude mocnou vzpružinou i pro naše touhy a přání politická. Proto celá naše veřejnost a jmenovitě vudčí kruhy politické více by si měly u nás všímati domácího rozruchu vědeckého a více by jej měly podporovati.

S toho stanoviska neupře nikdo, že po národní stránce vykonalo české komité přítomností svou v Paříži kus důležité práce.

Též jiní mocnější národové užívají příležitosti internationalního odborného sjezdu ku sblížení, jako bylo s Němci a Rusy v Moskvě, tak bylo i s Němci a Francouzi v Paříži.

Jako o sjezdu i na výstavě bylo viděti rozpínavou práci německou. Pravda, dali si Němci záležeti. Jich hygienické oddělení svědčí o velké vyspělosti, píli a porozumění pro veřejné zdravotnictví.

Mladší pracovníci francouzští rádi už se honosí znalostí němčiny. Pokud to rozšiřuje jich rozhled a známosti, zajisté dobrá věc, ale spůsob, jakým honosí se svou němčinou, zdál se míti nejednou pečeť vědomí poraženého a vyvýšenosti němčiny; a to mne zaráželo.

Pařížskému kongressu předcházely velké přípravy. Soudíce podle nich mysleli jsme si, že nalezneme v Paříži pravý kongressový blahobyt. Nebylo tomu tak.

Ústřední komité nese toho vinu, mohlo při trochu pozornosti mnohým maličkostem se vyhnouti, které činily zlou krev.

Tak zvané výhody na př. které byly před kongressem účastníkům slibovány, objevily se nevýhodami neb výhodami málo cennými. Vsadil bych se, že každý, byť by náležel kterémukoliv národu, vzpomenul si oné upřímné, prosté slovanské pohostinnosti, která údělem nám byla při sjezdu moskevském.

Průběh a organisace sjezdu.

S překvapením dlužno podotknouti, že účastenství na sjezdu pařížském bylo menší než v Moskvě. Srovnání číslic jest velmi zajímavo. Přední čísla značí počet účastníků sjezdu v Paříži, v závorkách čísla značí počet jich v Moskvě: Němcu 572 (800), Rakušanů 141 (800?) Francouzu 2293 (400), Rusů 805 (4000), Angličanů 222 (300), Američanu 412 (120), Italů 324 (–), Španělů 219, Belgičanu 147, z republiky argentinské 108, Švýcarů 101, Uhrů 75, Čechů 84, Rumunů 60, Nizozemcu 55, Egyptanu 47, Dánu 46, Japoncu 43, Brasilianů 41, Turků 39, Portugalů 38, Řeků 33, Poláků 30, Švédů 28, Bulharů 26, Mexikánů 24, Kanaďanů 20, Norvéžanů 18, Luxemburčanů 16, Srbů 15, Chorvatů 8, z Perú 6, z Australie 4 a 63 ruzných, dohromady 6170, tedy méně než v Moskvě. O prvém sjezdu v Paříži r. 1867 sjelo se 333 Francouzu a 589 cizích lékařů.

Bureau sjezdu sestávalo: z předsedy (prof. Lannelongue), hlavního tajemníka (prof. Chauffard), pokladníka (dr. Duplocque) a jednatelu (de Massary a Weber). Exekutivní komité sestávalo ze 12 profesorů většinou pařížské fakulty. Vedle toho vyslalo ministerstvo vyučování francouzské 2 delegáty, ministerstvo vojenství a námořnictví 6 delegátu. Ustavil se též zvláštní komitét alžírský s prof. Bruschem v čele a tuniský s drem Bertholonem v čele.

Jednotlivé vlády a ministerstva vyslaly na sjezd většinou své zástupce. Naši vládu zastupovali: dvorní rada prof. Albert, co zástupce nejvyšší zdravotní rady a ministerstva vyučování a vrchní štábní lékaři Schücking a Myrdacz, co zástupcové ministerstva vojenství. Národními komitéty účastnilo se pak sjezdu Německo, republika Argentinská, Rakousy, Uhry, Polsko, Čechy, Chorvatsko a Slavonsko, Belgie, Brasilie, Bulharsko, Dánsko, Španělsko, Spojené Státy, Anglie a Irsko,

Australie, Kanada, Řecko, Italie, Japan, Luxemburg, Mexiko, Nizozemí, Perú, Portugalsko, Rumunsko, Rusko, Srbsko, Švédsko a Norvéžsko, Švýcarsko, Turecko, Egypt, Venezuela.

Mezi čestnými předsedy sjezdu nacházíme též dvorního radu prof. Alberta, prof. Hlavu a prof. Pawlíka.

Práce sekční odbývány jednak v Sorboně, jednak ve škole farmaceutické, právnické a lékařské, jednak v různých nemocnicích. V Ecole de Médecine bylo bureau sjezdové, komité dam a místnosti národních komitétů. Tamže nacházela se i pošta, telegraf a buffet.

Každý účastník sjezdu náležel sekci jedné, maje nároky na její publikace, mohl účastniti se její práce a její večerů. Bylo možno ale účastniti se i více sekcí a za doplatek 4 fr. sjednati si publikace jiných sekcí, než ku které officielně náležel. Není pochyby o tom, že každému, kdo s ústavy a vyučováním pařížským obeznámen nebyl, naskytlo se i v krátké době sjezdové mnoho příležitosti k poučení. Jmenovitě dlužno poukázati k tomu, že na demonstrace vzali kolegové pařížští všechnu péči a jak jmenovitě v sekci neurologické denně množství zajímavých nervových případů, praeparatů a obrazů demonstrováno bylo. Též vhodná tu byla příležitost prohlédnouti si musea a nemocnice, k nimž poutá se nejedno nejslavnější jméno lékařské.

Sjezd zahájen byl ve čtvrtek 2. srpna prvým veřejným shromážděním v Salle des Fêtes na výstavišti.

Dopoledne představeni byli prof. Lannelonguem delegáti mocností v Elysejich presidentu republiky, který je vřele pozdravil lituje, že pro úmrtí krále italského nemuže se účastniti odpoledního zahájení.

Ačkoli k odpolednímu zahájení dostavilo se více tisíc účastníků, přece slavnostní sál činil dojem prázdnoty a ohromné rozměry jeho nedovolovaly, aby řeči většiny řečníků, jmenovitě oslovení zástupců cizích mocností, byly i na menší vzdálenost slyšány.

Po přednesu Marseillesy vojenskou hudbou zahájil sjezd prof. Lannelongue. Pozdravuje vědu jako jitřenku národů, praví: »Ona zajisté rozřeší jednou problem všeobecné regenerace mravů ne za pomoci rozkladné, ale zdokonalujíc a přetvořujíc, co již stává dle zákona pokroku a beze všeho zbytečného rozruchu. Vývoj neděje se náhle. Třeba jej někdy okolnosti neurychlily neb pozdržely, přece nevymyká se svým zákonům spojitosti.«

Narážeje pak na potřebu vzájemného se poznávání na poli vědy, obchodu a jiných odvětvích mezi národy, kterouž snahu representuje již moderní škola, přenáší snahu tu i v bádání lékařské, jež podpory nalézati má ve vědách vůbec a jež jen za tím znamením bude se zdokonalovati.

Zdraví cizí zástupce seskupené k práci za nejvyššími ideály lidstva. Na to přečetl svou zprávu generální sekretář p. Chauffard.

Po něm pan Monis, ministr spravedlnosti, pozdravil přítomné jménem vlády.

Účastníkům sjezdu položilo komité přísně na srdce, že jest k zahájení třeba salonního obleku neb uniformy s řády. Ne z malichernosti, ale k posouzení poměrů uvádíme, že kongressisti valnou většinou se dle toho zachovali, zatím co pan ministr přišel v prostém kabátci, kteroužto nonšalanci mu také některé pařížské noviny vytkly.

Po řeči ministrově dála se oslovení jednotlivých delegátů. Německý, tuším, byl volán prvý, ačkoli dle alphabetického pořádku zemí ani dle množství zastoupených národů delegáti voláni nebyli. Každý odměněn byl potleskem, ačkoli většině naprosto rozuměti nebylo, což nejednou budilo trpké ironické veselí.

Nás Čechů nemile se dotklo, že president našeho komitétu allokuci neměl, ačkoli byla v ní příležitost k nejednomu projevu. Bylo nám sděleno, že bylo ustanoveno, aby mluvili jen officiální zástupcové vlád a nikoliv předsedové národních komitétů. Většinou ale předsedové národních komitétů byli zároveň zástupci vlád, pouze český, polský a chorvatskoslavonský národní komitét ve svých řadách officielního zástupce neměl. To znamená, že Čechové, Poláci a Chorvaté za této příležitosti slyšáni býti neměli. Je-li to úmyslné či nic, nevím, jsem nakloněn věřiti v prvé.

(Příště dále.)

*

Astronomická zpráva na listopad. Po deváté hodině večerní má Mléčná dráha směr téměř přesně od východu k západu. Prochází na východě mezi souhvězdím Býka a Blížence, zvedá se souhvězdím Persea a téměř v zenitu prostupuje souhvězdím Kasiopeje, rozdvojuje se nad západem v souhvězdí Labutě a mezi souhvězdím Orla, Lýry a Hadonoše dostupuje k obzoru západnímu. Souhvězdí Velkého Vozu plouží se nízko pod Polárkou podél obzoru severního a vysoko nad obzorem jižním, téměř v zenitu vrcholí souhvězdí Pegasa a Andromedy. Nad jihovýchodem je souhvězdí Velryby se vzácnou proměnlivou hvězdou Mirou.

Z oběžnic vychází po 11. hodině Mars. Venuše je stále ještě jitřenkou a vychází téměř 4 h. před východem Slunce. Merkur bude koncem měsíce a v první polovici prosince krásně viditelný ráno před východem Slunce. Dne 7. prosince vychází téměř 2 h. před Sluncem.

Kolem 15. listopadu nastává každoročně četnější padání meteoritu, tak zvaných Leonid, ponévadž vybíhají vesměs ze souhvězdí Lva. Loňského roku bylo očekáváno padání velice četné, avšak jak známo, nenastalo. Je možná, že letošní zjev Leonid bude skvělejší, možná že i neobyčejně skvělý — avšak nic určitého tu nelze předvídati, neboť neznáme podrobně ani dráhu, ani bohatství roje Leonid. Teprve objeví-li se Leonidy, bude možno dukladné měření vykonati a do budoucna určitěji počítati. Koho by věc zajímala, nechť pozoruje od 13. do 16. listopadu hlavně v hodinách od pulnoci k ránu obzor východní a jižní, a počítá kolik přelétlo v jedné hodině meteoritu. Při obyčejném zjevu

Leonid bývá to číslo 20 až 30, avšak nastane-li vzácný zjev hustého padání, nelze téměř ani stačiti počítati. Zjev bude letošního roku rušen poněkud Měsícem v poslední čtvrti. Za to bude možno dne 27. listopadu pozorovati druhý význačný roj listopadových meteoritů Andromedid nerušeně, poněvadž Měsíc je teprve 5 dní stár, a zapadá velmi brzy po západu Slunce (k 9. hodině). Andromedidy zdají se vybíhati ze souhvězdí Andromedy, kteráž je v listopadu po 9. hodině téměř v zenitu. Běh Leonid je rychlý, kdežto běh Andromedid volný.

O velkém dalekohledu pařížské výstavy dlouho nebyly uveřejněny žádné spolehlivé zprávy, a následkem toho referováno na mnohých stranách o naprostém nezdaru podniku. Navštěvovatelům výstavy že se ukazují jen skioptikem promítnuté velké obrazy Měsíce, ale dalekohled jako obrovské nehybné monstrum že zahálí, a že bezpochyby bude zaháleti i dále. Nebylo by to konečně nemožno, neboť obtíže spojené s vyrobením ohromného rovinného zrcadla, 2 m v průměru majícího, nezáleží jen v tom, takové zrcadlo ulíti a přesně vybrousiti a vyleštiti, nýbrž hlavně v tom, že broušení i leštění děje se v rovině vodorovné, kdežto v siderostatu má pak zrcadlo míti nejrozmanitější polohy šikmé, a poněvadž váží 36 centů, nastane v každé poloze jiné značné působení tíže a tedy prohnutí nebo vubec zakřivení. A podobně je tomu s čočkami objektivu. Ty byly také brouseny a leštěny v poloze vodorovné, kdežto jejich konečné umístění je vertikální. Působením ohromné tíže skel nastane ve spodních vrstvách stlačení, ve vrchních napjetí, tedy vůbec podmínky pro lom světla velmi nestejné. I nebylo by proto nikterak nemožno, že přese všecku péči a důkladnost, by dalekohled na konec přece jen neodpovídal nadějím a požadavkům zhotovitelů.

Avšak lze doufati, že tomu tak není, a že se podnik náležitě vydařil. Neboť v 1615. čísle anglické Nature ze dne 11. října 1900 uveřejňuje C. P. Butler velmi příznivou zprávu o dojmech, jež na něho učinilo první pozorování pařížským dalekohledem. Byl pozván, aby se účastnil systematického pozorování mlhovin jež dalekohledem prováděl M. E. Antoniadi, observator Flammarionovy hvězdárny Juvisy nedaleko Paříže. Butler chválí především, jak jednoduše lze dalekohled ovládati a říditi. Vedle několika sluhů, kteří obstarávají rozevírání střechy a odkrývání a přikrývání zrcadla, stačí k daleko hledu a siderostatu celkem dva lidé; pozorovatel sám řídí vše, co se pohybu okuláru týká a pohyb zrcadla obstarává pomocník, zařizuje polohu jeho dle rektascense, deklinace a hvězdného času. Spojení mezi oběma umožněno je telefonem, jímž dává pozorovatel pomocníkovi znamení, aby ten neb onen objekt mohl pozorovati nebo přivésti do středu zorného pole a p. Když bylo jednou na některý objekt nařízeno, spustí se hodiny siderostatu a hvězda zůstane stále uprostřed pole dalekohledu.

Prvním předmětem pozorování byla kruhová prstencovitá mlhovina v souhvězdí Lyry (Messier 57.) Butler byl překvapen jasností a určitostí obrazu, v němž se mlhovina při nejslabším — ale přece ještě 500násobném zvětšení objevila. Pozoroval prý ji častokráte

dalekohledem 36palcovým, ale nikdy prý nespatřil žádné podrobnosti, až v pařížském dalekohledu v němž podrobnosti zcela bez namáhání bylo možno pozorovati.

Dále pozorovali barevnou dvojhvězdu β Cygni a nesnadnou α Lyrae, jejíž průvodce byl krásně viditelný. Obě tato pozorování provedena byla dosti brzy z večera, tak že mnoho překážel čilý výstavní ruch, odlesk světel ve vzduchu a přítomnost několika set diváků. Vážnější pozorování je teprve po půlnoci možno, kdy výstavní ruch utichl a záplava světel uhasla. Tu otevrou se na půl hodiny všecky otvory ve střeše i v rouře dalekohledu, aby nastalo co možná rychlé vyrovnání teploty. Když se tak stalo, zařízen siderostat na malou planetární mlhovinu v souhvězdí Střelce (G. C. 4572), kterouž Antoniadi pečlivě studoval a kreslil. (Výkres otištěn v Bulletin de la Société Astronomique de France September 1900.)

Po třetí hodině ranní začalo již svítati. I zakryto zrcadlo, střecha uzavřena, a pozorovatelé mohli v ložnici na připravených lůžkách odpočinouti. Pro veliké vedro přestěhovali se však na volné prostranství dvora a před usnutím pozorovali první předchůdce Perseid — z čehož nutno souditi, že celé popsané pozorování provedeno začátkem srpna. Od té doby zajisté dalekohledu hojně bylo užito ku pozorování a zajisté i k fotografování. Avšak konečný úsudek asi ještě nebude možno podati, poněvadž i po půlnoci, když výstava utichla, je vzduch přece jen pln světla luceren pouličních a nezbytného kouře, tak že vlastní zkoumání začne až po výstavě, až dalekohled přenesen bude do příznivějších poměrů atmosférických. N.

*

Sociálně politické rozhledy. Podle výkazu c. k. úřadu pro statistiku práce bylo v Předlitavsku zprostředkováno míst za měsíc srpen 1900 celkem 18.128. Nabízeno bylo úhrnem 34.706 míst, kdežto poptávek po nich bylo 43.907; jevil se tedy poměr nabídky k poptávce jako 1 : 1·6. Oproti předchozímu měsíci se poměr tento zlepšil. Bylo to zejména u kovářů, kteří ve žních byli více hledáni, soustružníku, kovopracovníku atd. Opětně jevil se nedostatek domácí čeledě, patrný dukaz, že poměry její nejsou lákavé. Ženské síly pracovní obracejí se houfně k výrobě tovární, ač ta není s to, aby je umístila; u kvalifikované práce ženské jeví se proto poměr nabídky k poptávce jako 1 : 6·1. Na jedné straně jest tedy nedostatek ženských sil pracovních, na druhé pak ohromný přebytek.

V poslední době se poměry na trhu práce silně pošinuly v neprospěch dělnictva. Některá odvětví procházejí krisi neb aspoň jsou stižena dočasnou stagnací. Některé přádelny ku př. omezují výrobu na dva, tři dny v týdnu. V Německu, Francii, Španělsku, Anglii a Spojených státech jsou poměry ještě horší. Tu velké firmy textilní inscenují, nikterak arci dobrovolné, milionové úpadky; spekulace se surovinou zasadila jim ránu smrtelnou. Podobně jest u nás s průmyslem cementovým, cihlářským a se živnostmi stavebními; krise se začíná ohlašovati. V Německu citelně jest postižen průmysl železářský. Nejpřednější železárny letos nejen že neplatí žádné dividendy, ale ome-

zují výrobu, propouštějí dělnictvo a zbylému dělnictvu redukují mzdy. Světoznámé závody Kruppovy snížily mzdu o 5 procent. U nás nedospěl prumysl železářský ještě tak daleko; postižena jest pouze bursovní spekulace se železem. Ale po nedávném rozbití kartelu železářského, rozvine-li se mezi rakouskými a uherskými železárnami pravidelný boj, není vyloučena možnost, že útraty vražedné soutěže zaplatí dělnictvo redukcí mzdy.

V Německu dělá zprostředkování práce znamenité pokroky. Na nedávném sjezdu »Svazu německých poptaváren po práci« mohl předseda dr. Freund z Berlína konstatovati, že zprostředkování práce se v Německu výborně vyvíjí. Úspěchy tyto byly možny jenom proto, že se pracovalo na půdě neutrální. Budoucnost patří poptavárnám neutrálním. Neosvědčily se, správně dovozoval generální ředitel Roesicke, poptavárny výhradně dělnické, stejně jako poptavárny zaměstnavatelů. Dělníci poptaváren zneužívají k jiným účelum než dělnickým, stejně jako zaměstnavatelé se netají, že v poptavárnách vidí prostředek, kterým lze se zbaviti nepohodlných dělníků. Tím z poptaváren staly se válečné zbraně, jistě ne ku prospěchu věci samotné. Zájem dělníků i zaměstnavatelu toho vyžaduje, aby poptavárny staly se úplně neutrální a aby na jejich správě byly stejnou měrou súčastněni dělníci i zaměstnavatelé. Budoucnost Německa — a to arciť platí pro všechny ostatní státy — leží na poli hospodářském. Aby se úspěšně soutěžilo s cizinou, to nezáleží jen na energii a inteligenci podnikatelů, nýbrž současně i na výkonnosti dělníků. Proto jest nutno, aby dělníkovi bylo vyhlédáno, zprostředkováno místo, jež by mu umožňovalo život, odpovídající kulturním požadavkům.

Na sjezdu samém učiněno bylo několik pozoruhodných usnesení ohledně zprostředkování práce. Především bylo usneseno, aby zprostředkování práce bylo individualisováno a zřízeny zvláštní poptavárny pro osoby ženského pohlaví a čeleď. Bude dobře, když za tím účelem utvoří se dámské komitéty, v nichž však nesmějí zasedati dámy, které mění často služebné. Též bylo nadhozeno, že by nebylo zlým opatřením, kdyby vedena byla »černá kniha« o paničkách, které služky často mění. Dále bylo uznáno za žádoucí, aby zprostředkování práce bylo decentralisováno a poptavárny zřizovány na všech menších místech. Sprostředkování práce pro zemědělské dělníky lze s tím velmi dobře spojiti. Za hlavní úkol poptaváren bylo označeno, aby zadržovaly proud haličských dělníků, slova, která na volání po neutralitě poptaváren hodí se jako pěst na oko. Důležité usnesení bylo učiněno o poměru mezi poptavárnou všeobecnou a odbornou. Není nutno, ani žádoucno, aby v jednom místě byla jen poptavárna veřejná. Naopak odborné poptavárny ulehčují práci poptavárné všeobecné. Jest nutno, aby v každém okrese byla zařízena aspoň jedna veřejná poptavárna, která by přijímala nabídky dělníku a odkazovala je pak podle potřeby na poptavárny odborné. Tato poptavárna byla by zároveň centrálou, která by sestavovala statistická data o sprostředkování práce a o nezaměstnanosti. To jsou celkem hlavní resultáty jednání. Podaří-li se uvésti je ve skutek, není ještě jisto. Na každý způsob však debaty

ukázaly, jakým způsobem se musí zprostředkování práce brátí, aby bylo pevnou pákou hospodářského a sociálního pokroku.

V měsíci srpnu bylo v Předlitavsku celkem 15 stávek. Nejvíce jich bylo v Čechách (5) a v Dolních Rakousích (4). Z 15 stávek bylo jich do 15. září ukončeno 14 a to 4 s úspěchem úplným, 5 s úspěchem částečným a 5 bez úspěchu. Na stávkách bylo okrouhle zúčastněno 1400 dělníků. Hlavní příčinou stávek byla tentokráte nespokojenost s pracovním řádem. Za prvních 8 měsíců r. 1900 bylo celkem 233 stávek, na nichž bylo okrouhle zúčastněno 99.000 dělníků. Z těchto stávek skončilo 38 s úspěchem úplným, 76 s částečným a 61 bez výsledku. Výsledek 58 stávek jest doposud neznám. Výluk bylo v téže době 13, jimiž bylo postiženo okrouhle 3000 dělníků. Výsledky stávek nejsou tedy celkem uspokojivé. Však v dělnictvu proniká již přesvědčení, že stávky dlužno omeziti na míru nejmenší. I vyhraná stávka více dělnictvo poškozuje, než mu prospívá. Proto ústřední odborová komisse ve Vídni a československé odborné sdružení v Praze vypracovaly přísné řády stávkové, kterými se činí přítrž stávkám častým, zejména stávkám dělníku neorganisovaných. Stejné názory se uplatňují v kruzích zaměstnavatelů. Bund rakouských prumyslníku pomýšlí na zařízení jakési pojišťovny, která by poskytovala náhradu za škody, způsobené stávkou. Pojišťovací premie obnášela by 4 zl. z každých 1000 zl. a odškodné by obnášelo 50 procent posledně placené mzdy. Ale ve stanovách jest přísné ustanovení, že odškodné nebude vyplaceno tomu prumyslníku, který nepoužil všech prostředku, aby konflikt s dělnictvem byl smírně urovnán. Tím dochází svého výrazu úsilí, aby stávky se neprovokovaly a aby jich bylo co nejméně. Zaměstnavatelé scházejí se s dělníky ve společném úsilí. Bylo by si přáti, aby toto úsilí přineslo co nejvíce ovoce.

Ve Francii se tomuto úsilí již daří. Ministr obchodu Millerand byl tu zmocněn, aby tvořil pracovní rady (conseils du travail), ústavy, které chtějí dělníky se zaměstnavateli sblížiti a omeziti konflikty mezi nimi na míru nejmenší. Úkolem těchto pracovních rad bude, aby podávaly dobrozdání o věcech, týkajících se práce, aby spolupusobily při šetřeních, která zavede nejvyšší dělnická rada nebo ministr obchodu, aby sestavovaly tarif o normálním dnu pracovním a o normální mzdě, rozumí se, že vždycky jen po předchozím dorozumění zaměstnavatelu a dělníku, aby vyhledávaly prostředky proti nezaměstnanosti a oznamovaly je úřadum, aby podávaly zprávu o subvencích, věnovaných ve prospěch dělnictva a o výsledcích zákonu na prospěch práce. Pracovní rady jsou rozděleny v sekce, podle ruzných odvětví výrobních. Každá sekce se skládá z dělníku a zaměstnavatelu. Nejmenší počet členu muže býti 6, největší 12. Volitelni jsou občané obého pohlaví, kteří jsou starší 25 let a jsou v plném užívání politických a občanských práv. Členové pracovní rady volí se na dvě léta, ale každý rok polovina členu vystupuje a volí se znova. Každá sekce se schází pravidelně jednou za čtvrt roku, mimořádně pak tehdy, když o to aspoň polovina členu žádá. V odůvodňovací zprávě ministra obchodu se praví, že v moderní prumyslové velkovýrobě ne-

uzavírají zaměstnavatelé a dělníci pracovní smlovou jako dva rovnocenní kontrahenti potud, pokud dělník jest sám, nespojen s ostatními svými druhy. Jest proto nutno, aby dělníci se združovali v syndikáty a chránili se tím způsobem proti škodám, plynoucím z jejich hospodářské odvislosti. Sejdou-li se pak zaměstnavatelé a dělníci ve společné instituci a vzájemně si urovnají míru svých požadavků, není pochyby, že se tím mnoho přispívá k dosažení sociálního míru.

Nařízením ministerstva obchodu ze dne 13. září 1900 zřízen byl provisní fond pro poštovní poslíčky. Poslíčkové u neerárních pošt jsou rozděleni ve dvě kategorie. Jedni jsou povinni, druzí oprávněni přistoupiti k fondu. Poslíčkové z první kategorie zaplatí 5 procent zápisného ze základního služného 720 K ročně, tedy 36 K a 2 procenta, nebo 14 K 40 h platějí jako stálý roční příspěvek. Ostatní poslíčkové zaplatí 72 K zápisného a každý rok příspěvek 43 K 20 h. Poštmistři zaplatí za každého poslíčka zápisného 18 korun a každý rok 14 K 40 h. Rovněž tolik zaplatí za každého poslíčka stát. Nárok na provisi má poštovní posííček po 10 letech. Provise obnáší 40 procent roční služby a stoupá každý rok o 2 procenta. Vdova má nárok na provisi, byla li aspoň po tři léta vdána za muže. Provise vdovy obnáší polovinu provise mužovy, nikdy však více než 300 korun ročně. Každé nezaopatřené manželské dítě dostane příspěvek na vychování a to jednu pětinu vdovské pense.

Jiné opatření sociálně politické vláda naše v poslední době neudělala. Měli jsme již několikráte příležitost ukázati na její nehybnost; čeká vždycky na popud z venčí, zpravidla z Německa. Avšak vinu nesou i jiní činitelé. Velkoprůmyslníci usilují všemožně, aby sociální zákonodárství bylo utlučeno. Nedávno se »Ústřední spolek prumyslníku rakouských« rozkřikl na vládu, aby průmysl nebyl již nadále předmětem »nejistých experimentů sociálního zákonodárství«. Rakouský prumysl není prý tak výkonný a nedovede tak soutěžiti, aby unesl táž břemena jako průmysl jiných států. Stanovisko toto zaráží. Naříkáme, že nemáme vyvinutý průmysl, že nemáme exportu a průmyslníci sami zdatnost a výkonnost průmyslové výroby utloukají. Neboť, jak na jiném místě píšeme, hospodářskou moc netvoří pouze energie podnikatelu, nýbrž i síla, zdraví, výkonnost dělníků. Který stát své dělnictvo nechrání sociálním zákonodárstvím, ten jest hospodářsky slabším, ten na světovém trhu jest pátým kolem u vozu. Silný prumysl předpokládá silné dělnictvo. Rakouští průmyslníci, volajíce po utlučení sociálního zákonodárství, vystavují si velice špatné vysvědčení.

V Mohuči odbývala německá sociální demokracie svůj sjezd. Byl opětným dukazem, jak opouští půdu čistého marxismu a stává se stranou demokraticko-reformní. Sjezdové debaty poskytují o tom mnoho dokladů. Tak hned přijatá resoluce Beblova, která doporučuje účastenství na volbách do pruského sněmu a to dle potřeby i se stranami občanskými. Jindy podobné přání bylo by vyvolalo ohlušující odpor. Tentokráte bylo shledáno zcela rozumným. Podobně v debatách o celní politice se ukázalo, že německá sociální demo-

kracie opustila princip svobodného obchodu a začíná kloniti se k ochranářství. Pokud stála na stanovisku dělníku jako konsumentů, byla arci jen pro svobodný obchod; jakmile se však postavila na stanovisko výrobců, nemohla neviděti, že ochranné clo má pro existenci dělníkovu někdy velikou důležitost. Celkem jest viděti ze sjezdu, že strana sociálně demokratická se vyvíjí. Buď ignoruje nebo korriguje stará usnesení, abych užil slov dra. Davida.

Také strana národně sociální v Německu konala svůj sjezd, v Lipsku. Hlavním předmětem jednání byl agrární program, který byl dukladně projednán a schválen. Žádá se v něm další vybudování nynějších smluv obchodních, odstranění cukerních premií, zrušení fideikomissů, sestátnění lesů, odstranění všech nadpráví velkostatkářských, zdokonalení úvěru personálního, rozmnožení úvěru hypotekárního, zaručení svobodné smlouvy pracovní, volná stěhovavost, plné koaliční právo dělníka, rozšíření pojišťování, zastoupení malorolníků a zemědělských dělníku v zemědělských komorách atd. —*el.*

*

Finanční obzor. Podzimní episoda peněžního trhu.

Důkazu bylo třeba o úpadku průmyslové konjunktury?! Mluví číslicemi eskontních sazeb oficiálních i soukromých! Již dávno nepamatujeme toho, aby v době, kdy chlad podzimu obyčejně se rozehřívá v živější činnosti průmyslové a obchodní, a kdy zvýšená potřeba ze všech pramenů pro ni sbírá prostředky peněžní, — již dávno nepamatujeme toho, abychom proti všem zákonum finanční techniky na podzim zaznamenávali úlevu peněžní.

To jest příznak nynější doby. Nynější sazby eskontní v Německu překvapují kruhy domácí i cizinu, a také u nás nemůžeme toho postřehnouti, že by křivka úrokové míry v sezoně letošního podzimu jevila tendenci vzestupnou. Kromě nadání cítíme pohotovost peněžní. Ona oživila trh papíry k uložení kapitálu, ona ve finanční skupině Rothschildově vzbudila zmužilost k emisi 20ti millionu korun uherské korunové renty z oněch padesáti millionů, na niž jí přísluší právo opce. Aspoň se již pro tento finanční čin všestranně činí nálada. Také náš domácí trh peněžní se stal odleskem této všeobecné nálady, která byla vyjádřena zlomkovou sice jen oscillací titru zemské banky i její komunálních, melioračních a železničních dlužních úpisu. Avšak na trhu umrtveném a ke klidu odsouzeném již skrovné změny jsou pozoruhodným životem. V zájmu pro domácí papíry duchodné čtli jsme předně, že jsou přece u nás sumy volného kapitálu a pak také to, že obecenstvo odkládá svoji nechuť proti cenným papírům, které byly u něho divokými změnami hodnot duchodných diskreditovány. Nepopíratelno jest také to, že ti, kdo prví se emancipují od předsudku proti uložení kapitálu v papírech prvně zúrokovaných nadějí se také své premie ve zlepšeném kursu. Ten počet jest úplně správný. Kdo před čtrnácti dny měl za vhodno umístiti svoji hotovost v komunálních dlužních úpisech zemské banky král. Českého při kursu 93.50 na 4·28% zúročení dnes za stouplého kursu 94·— již se potkává s ½% ziskem. Leč, kdo u nás má pochopení pro papíry domácí, kdo

věnuje úvahu jich hodnotě a krátkou chvíli na výpočet jejich výnosnosti? Právo mysleti kapitalista rád přenechává jiným.

Podzim a úleva na trhu peněžním jsou pojmy kontradiktorické. Proto zjev onen zasluhuje pozornosti. Jestliže pátráme po jeho příčinách, není třeba, abychom se daleko rozhlíželi. Hotovost peněžní jest volna, protože povolila dvě velká její pouta: Spekulace bursovní na chvíli odumřela, závazky její jsou ztenčeny na míru nejmenší, strana à la hausse nemá matadoru a také důvěry v budoucnost. Bursa nevíže tudíž kapitálu a také potřeba průmyslu a obchodu jest menší.

V době klesající průmyslové konjunktury se nezakládají nové podniky, ani starých výtěžku se nepoužívá ku rozšíření závodův ani ku nahromadění zásob. A tak pozorujeme-li, jak kapitál se již spokojuje s jinou investicí nežli krátkodobou v eskontu nebo na účtech, když proti starým tradicím vidíme evoluční čáru sazeb eskontních kolísati v obvyklém postupu, — dnes máme doklad o pokleslosti obchodu bursovního a odumírající konjunktuře průmyslové, jestliže jsme důkazu toho potřebovali. Máme se ještě poznámkou vrátiti k události oné. Obchodní konjunktury se mění. Železárny snad zase budou cílem bouřlivého útoku zakázek a přijde snad opět naopak doba, kdy ceny uhlí padnou. Trvalá jsou pouze ta díla, která staví hospodářská politika vedená velikými myšlénkami, činíc je majetkem vážného a zdatného národu. Nesnáze dopravní ať jsou zmenšeny, dále zdokonaleny nástroje výroby a obchodu, zvětšen blahobyt, schopnost ku práci zvýšena, aby tak byla uhájena soutěž světová. Tyto základy průmyslové velmoci nemohou býti rozmetány výbušnými plyny na burse.

Jasný obzor dnešní na trhu peněžním, můžeme-li se domýšleti, jest pouze časovým úkazem. Vykvete-li na podzim jabloň, nečekáme od ní ovoce. A neduvěra ku dalšímu průběhu na peněžních trzích zřejmě se zračí v návrhu Německé banky v Berlíně a amerických členů jejího syndikátu, který tato činí spolkové radě švýcarské. Jde o velikou finanční transakci 300 millionu franků, za něž má býti uskutečněno postátnění drah švýcarských. A pro dluhopisy transakce oné naléhavě se od offerenta spolkové radě doporučuje typ čtyřprocentní, ač ve Švýcarsku jest obvyklým typ třiapůlprocentní.

V tomto návrhu shledáváme nedůvěru v budoucnost. A právem. Nynější úleva peněžního trhu jest zajisté jen pouhou episodou, oddechem po výstřednostech bursovních a úsilné práci hospodářské. Organismus se zotavuje a sbírá nové síly. Netajme si, že neuplyne drahná doba ku novému rozběhu. Před zrakem příštího století se povznáší tolik cílů a již ten, — světu cele získat moc elektřiny — dosud zcela není rozřešen.

Když jsme však zachytili náladu na domácím trhu peněžním, máme za vhodno z ní činiti také závěr na povinnost našich kapitalistů k němu. Mluviti o embarras de richesses — o starostech bohatství u nás dosud není zvykem. Co komu po tom, že majitel kapitálu má jej uchovat a který z nich to ví, že rozumnou správou jej rozšiřovat, jest jeho povinností? A co jest rozumná správa jmění, jak rozuměti umění býti bohatým?

Leč o tom jindy na místě jiném. Ale litovati jest velmi toho, že pochopení pro domácí papíry jest uvědoměním u nás úplně neznámým. Mezi domácími kapitalisty jsou v kursu toliko papíry spekulační. U každé příležitosti mužeme znovu pozorovati, že pro domácí papíry má lepší — nebo lépe řečeno — správné porozumění kapitalista cizí. To se týče našich hodnot pevně zúrokovaných i papíru dividendových. Jsme-li kapitalisticky tak silni, že bychom svoji peněžní potřebu mohli uhraditi doma, jest to dokladem o naší nevyspělosti, když své titry pouštíme do ciziny, zadlužujíce se jí tím způsobem; a sami se honíme za nebezpečnými hodnotami, které jsou hříčkou vášní špekulačních. A již ani to není dokladem o moderním smýšlení, že český soukromník pro své úspory zná jen jednu vyšlapanou cestu se svojí vkladní knížkou. Tak bývalo a je. Dokladem o bohatství našeho středního stavu vždy zůstává vkladní knížka. To jest umístění peněz spolehlivé a reální. Ale pokrok bychom spatřovali v tom, kdyby náš kapitalista umístění svého bohatství považoval za tak důležitou věc, aby pro ně vymýšlel cesty jiné. Není více třeba nežli se ohlédnout. Řada důchodných papíru prvé jakosti v kursovém lístku našeho trhu mu podává velmi výhodné zúročení. Zajímejme se o domácí podniky akciové a shledáme, že i mimo ty, které svým kapitálem nám odloudila cizina, v nich vnášejíc k nám svůj vliv, tak mnohé, přemnohé jsou podniky zdravé a výnosné, o čemž nás přesvědčuje výnosnost jejich akcií.

V té věci mluviti pro domo, jest národní potřebou. Neboť i kapitál není kosmopolitou. Penězum i na mechanické dráze jich proudění má býti zachováno jejich uvědomění pro potřeby domácí.

Stanislav Netuka.

*

Rostoucí význam německých zájmu námořských. Moře jest dnes luznou nadějí a mocné loďstvo stěžejním cílem německých národovcu v říši. Kdo přeje si rozmnožení loďstva a nového rozmachu kolonialní politiky, jest pravým a nad to i loyalním Němcem. Předloha lodní jest zkušebním kamenem poddanské věrnosti i velkoněmeckého smýšlení zároveň. Takový jest v říši bázně Boží a dobrých mravu nejnovější kurs, jemuž mnozí přisvědčují z opravdového přesvědčení, jiní z chauvinismu a panstvíchtivosti, někteří pak, aby osvědčili nezlomné své loyální smýšlení císaři Vilému II. a jeho okolí. Není v Německu oficiální slavnostní řeči, ať podnět k ní jest jakýkoliv, v níž by se nemluvilo o loďstvu a moři. Rektor vysokého učení zemědělského v Berlíně, prof. Delbrück uzavřel svuj slavnostní výklad o možnosti rozmnožení rostlinné produkce skvělou apotheosou německé budoucnosti na moři. Že z každého z četných, či spíše bezčetných řečnických výkonu císaře Viléma dýše svěží mořský vzduch, netřeba teprve dovozovati. Proslavení universitní profesoři sestupují s kathedry, aby s tribun veřejných shromáždění německému lidu vyložili nutnost i prospěšnost rozmnožení loďstva válečného i obchodního. I na pařížské výstavě světové hlásají Němci v nápise svého maritimního pavilonu: »Budoucnost naše jest na moři!« Kdož by se

tedy divil, že mnohopsaví Němci vytvořili již celou literaturu věnovanou otázce námořní a koloniální moci Německa. Podnětem rozpravy jest osnova zákona o německém loďstvu ze dne 30. listopadu 1897, věcným a číselným základem diskusse pamětní spis o námořních zájmech německé říše, za účelem zduvodnění nutnosti rozmnožení loďstva oficiálně publikovaný.*) Valná část veřejného tisku horuje pro rozmnožení loďstva válečného a ovšem i obchodního. Vlastními a opravdovými odpůrci akce námořské jsou pouze sociální demokraté, leč i o nich kolují pověsti, že nejsou jednotni ve svém odporu. Jisto jest, že nelení podávati návrhy, kterak by se bez újmy pro dělnictvo mohly nové výdaje uhraditi. V Kautského »Neue Zeit« vytýká svým sympatickým smýšlením o českém státním právu i u nás blíže známý soc. dem. Bedřich Stampfer německým profesorům, že za lodní předlohu se přimlouvají, aniž by označovali pramen úhrady. Doporučuje vzestupnou daň dědickou, jejíž progrese byla by založena jednak na výši dědictví, jednak však také na míře zámožnosti dědicovy před dědickým nápadem. Malá národně-sociální frakce jest dokonce pro rozmnožení loďstva, vyhražujíc si toliko, aby nezbytné náklady nepostihly právě nemajetný lid. Aby se projekt rozmnožení válečného loďstva a koloniální politika zpopularisovaly, vyhledávají se tu i momenty sociálně-politické. Dokonce se již vážně mluví o »sociální politice na moři«, poněvadž císař Vilém v červnu r. 1899 v telegrammu na společnost nové hambursko-americké linie tohoto výrazu byl užil. Na jaře 1900 německý císař mluvil opět o sociální politice na moři, a ježto téměř nikdo nevěděl, oč vlastně se jedná, znělo slovo to velice krásně. V pravdě však jde o věc praobyčejnou. Angličan Plimsol zavedl v loďařství označování výšky, až do které voda smí loď omývati, aniž by nastalo přeplnění lodi náklady. V Anglii jest toto označování, jehož cena jest ostatně s některých stran popírána, povinně zavedeno již po čtvrt století. V Německu se Plimsolova známka zavádí teprve nyní a poněvadž tímto opatřením má se zmírniti nebezpečí pro plavce i cestující, telegrafuje se dobromyslnému světu »o velikém pokroku v provádění sociální politiky na moři« — — — — Mnichovská státovědecká revue »Annalen des deutschen Reiches für Gesetzgebung, Verwaltung und Statistik«, vydávaná dr. Jiřím Hirthem a prof. dr. M. v. Seydlem přináší obsáhlou úvahu o stoupání německých zájmů námořských v létech 1896.—1899.,**) protkanou zajímavými číslicemi, jíž jest jaksi doplněn řečený již pamětní spis. V obou publikacích jest doloženo, že objem rozličných německých zájmů námořních určují tyto skutečnosti: 1. Obchod zahraniční: vývoz, dovoz a průvoz; 2. doprava osob i zboží, nejhlavněji vlastní plavba na moři, avšak také pouhá průvozní doprava do přístavních východisek cizích; 3. loďařství (Rhederei), jež není zúčastněno pouze na dopravě domácí, nýbrž též na pobřežní plavbě cizozemské; 4. zařízení pro obchod a plavbu na pobřeží; 5. lov ryb mořských, zvl.

*) Denkschrift über die Seeinteressen des deutschen Reiches. Reichstag, 9. Leg. = Per., 5. Sess. 1897/98. Nr. 5.

**) Die Steigerung der deutschen Seeinteressen von 1896. bis 1898. Annalen des deutschen Reiches, Nr. 9., 1900. —

vzmáhající se lov na širém moři; 6. síť kabelová; 7. německé kolonie; 8. německé zájmy v cizině, a to jednak na německých podnicích cizozemských a jednak na cizích zápůjčkách, Německu povinnovaných. — Národohospodářský rozvoj Německa prokazuje vzrůstající zájem německé říše, aby se uplatnila jako stát námořský. Rozvoj ten vedl již k positivním výsledkům v různých oborech hospodářství národního. Nejprve jeví se ve stavu a pohybu p o p u l a c e. Dle vzpomenuté statě v »Annalech« obnášel počet obyvatelstva v říši v r. 1871 — 41 milionů, v r. 1881. — 45 mil., 1890 — 49 mil., 1894. — 51 mil., 1895. — 52 mil., 1896. — 53 mil., 1897. — 54 mil., 1898. — 54 mil., 1899. — 55 mil. — Od založení říše (r. 1871.) vzrostl počet obyvatelstva o 14 mil. = 34 prct. Roční přírustek obnášel v průměru let 1881. 90 — 0,9 prct., 1890./94. — 1,1 prct., 1894./98 — 1,4 prct.. 1898./99. — 1,5 prct. V posledním desítiletí (1890.—1899.) přibylo obyvatelstva v německé říši o 12%, v Rusku o 11%, ve Velké Britanii o 7%, v Rakousku-Uhersku o 6%, v Italii o 5%, ve Francii sotva o 1%. Překvapující vzrůst obyvatelstva říše německé jest v patrné spojitosti s národohospodářským rozkvětem jejím a spočívá na třech skutečnostech: na přirozeném přebytku porodů nad úmrtími, úbytku vystěhovalectví a zmenšení úmrtnosti. Číslice úmrtnosti obnášela v l. 1871. 80. : 27,2, v l. 1891. 98. : 22,4, v l. 1894./98. : 21,5 pro mille. V Německu byl v r. 1898. p ř e b y t e k porodů nad úmrtími (847.000 hlav) značně větší než úhrnný počet v e š k e r ý c h porodů ve Francii! Také sňatků v Německu přibylo. V l. 1881./85. připadalo 7,7, v l. 1896 98. 8,4 sňatku na 1000 osob. Z 1000 Němců vystěhovalo se do zámořských zemí v průměru let: 1881./85. 4,3; 1891./95. 1,8; 1896. 98 0,5. Německý o b c h o d z a h r a n i č n í vzrostl v létech 1894./96. co do hodnoty o 13, v létech 1896./98. o 16%, bezpříkladný to rozmach v dějinách německého obchodu. Podíl n á m o ř s k é h o obchodu na obchodě zahraničním stále se množí. Z německého zahraničního obchodu bylo námořským obchodem v r. 1894. : 66%, 1896. : 68%, 1898. : 70%, 1899. : 71%. Obrat německého námořského obchodu činil 1894. : 4,9 miliard, 1896. : 5,7 miliard, 1898. : 6,6 miliard, 1899. : 7 miliard, vzrostl tedy o 2100 milionu mk. v 5, resp. o 1300 milionu ve 3 létech. Jak dovoz, tak i vývoz zboží rozvíjí se v Německu rychlým tempem. V Rakousko-Uhersku stoupá rychle toliko dovoz, kdežto vývozu jen zvolna přibývá. P o m ě r n ý r o z v o j tržby (dovozu a vývozu zboží) v různých státech u přirovnání s tržbou v průměru let 1882. 84. (která jest postavena na roveň 100), znázorňují tyto číslice:

	Dovoz:			Vývoz:		
	1882/84	1889/91	1896 98	1882/84	1889/91	1896/98
Německá říše	100	129	**147**	100	100	**113**
Velká Britanie a Irsko	100	105	**113**	100	106	**99**
Francie	100	97	**88**	100	107	**102**
Spojené Státy Severoamerické	100	113	**102**	100	107	**137**
Rusko	100	73	**101**	100	119	**114**
Italie	100	100	**99**	100	80	**98**
Rakousko-Uhersko	100	92	**121**	100	103	**06**

V poměrném vzrůstu vývozu předčí Německo Unie Severoamerická (obilí!) a dosahuje Rusko (obilí!); v rozvoji přívozu (dovoz potravin jakož i surovin a jich spracování průmyslové!) žádný stát. V celkové číslici rozvoje zahraničné tržby zbožím pak vyniká Německo nade všechny země. Životní míra širokých vrstev obyvatelstva znamenitě se zvýšila. Lze tak souditi ze stoupání konsumu zboží, potřebného všem vrstvám obyvatelstva. Ze spotřeby cukru připadalo na hlavu obyvatelstva: v r. 1886./87. 7,7 kg v r. 1897./98. 11,8 kg a v roce 1898./99. 12,4 kg. Piva připadalo na hlavu v r. 1880./81.: 84,6 l., 1898./99.: 124,2 litr., spotřeba kořalky však poklesla. Skutečnosti ty svědčí nejen o zvýšení blahobytu, nýbrž o rozumnější životosprávě.

Dovoz zboží určeného pro konsum širších vrstev stále stoupal; připadaloť průměrně na jedotlivého obyvatele:

	V průměru let 1876./81.	1881./85.	1896./98.
	kg	kg	kg
cizozemského koření	0,12	0,12	0.16
slanečků nakládaných	2,38	3,01	3,51
kávy	2,33	2,44	2.60
jižního ovoce	0.61	0,75	1,93
čaje	0,03	0,03	0,05
rýže	1,66	1,81	2,42
petroleje	5,40	8.54	16,84

O vzrůstu průmyslové činnosti svědčí tyto číslice spotřební, vypočítané na jednotlivého obyvatele:

	V průměru let 1881./85.	1896./98.
uhlí	1445 kg	2261 kg
železa	74,2 »	131,5 »
surové bavlny	3,34 »	5,51 »
juty	0,66 »	1,86 »

Netušený rozvoj zahraničního a hlavně námořského obchodu vyžadoval přirozeně neobyčejného rozmnožením loďstva. Dle vzpomenutých již »Annálů« obnášel v létech 1894.—96. přírůstek lodí plavících se německými přístavy 3000, v l. 1896,—98. 25.000. Vysvětliti tento úžasný přírůstek z lét 1896.—98. lze zejména obrovským vzrůstem plavby pobřežním, rozmnožení vlečných parolodí a otevřením průplavu císaře Viléma v r. 1895., který umožnil bezpečné i krátké spojení moře severního a východního. Tonnage lodí německé přístavy projíždějících vzrostla v nahoře označených periodách o $1^3/_4$, resp. o $4^1/_2$ milionů tun.

Pokud tkne se zvláště německé plavby pobřežní, rozmnožila se tato v l. 1894./96. o 9/10 mil., v l. 1896./98. o 1 milion tun. V stejných obdobích stoupla plavba z Německa do cizích zemí směřující o 700.000, resp. o 2,900.000 tun. Zámořské dopravy a způsobilosti dopravní náhle přibývá. Účast německé vlajky na mezinárodní dopravě námořské roste v číslicích absolutních i relativních. Z veškerých lodí německé přístavy propluvších bylo v r. 1894. 73%, 1896. 72,3%, 1898. 75% německých, jich nosnosť stoupla ze 46 na 54% celkové dopravy. Poměrný vzrůst německé dopravy námořské a německého loďstva byl v posledních letech daleko značnější než ve státech jiných. »Ann.« podávají tu zajímavé číslice o obrovském vzrůstu německého lodařství i kapitálů v loďařství ulo-

žených, o výstavbě a vyzbrojení německých přístavů, jakož i o stavbě průplavů, rozvoji loďstva válečného, námořského rybařství, německých kolonií a rozvětvení kabelové sítě. Ann. snaží se horlivě dokázati, jak prospěšným jest rozvoj námořského obchodu a loďstva celé zemi, zejména také německému dělnictvu a kterak jest naléhavě potřebí k ochraně námořských zájmů německých rozmnožení válečného loďstva a námořnictva. Ač data v »Ann.« uvedená se zakládají na statistice úřední, přece jsou pokud lze tak kombinována a sestavena, aby co nejpříznivěji osvětlila rostoucí význam námořských zájmů německé říše. Cena obchodního loďstva německého páčí se na více než 500 milionů ř. mk., — kdyby však dnes bylo nutno loďstvo to znova stavěti, obnášely by prý náklady $^3/_4$ miliardy mk. Zajímavavo jest, že námořské loďstvo válečné bylo staveno výhradně v německých loděnicích a z německého materiálu dle příkazu, který dal chef admirality general v. Stosch. Německá říše, velmoc pozemní, vzrůstá současně na velmoc námořskou a koloniální, a byť přeměna ta provázena byla směšnými výstřelky chauvinismu, přece stane se pravděpodobně jednou z nejvýznačnějších dějinných událostí XX. století. S tímto faktem bude čítati nám a Slovanstvu vůbec.

Dr. V. Sch.—.

*

Mezinárodní právo ve válce burské. V sešitě únorovém přinesli jsme časový článek z péra p. dvor. rady prof. dra Zuckra »O válce transválské se stanoviska mezinárodního«, přednášku to, přednesenou v četně navštívené schůzi Právnické Jednoty v Praze. Otázka burské války podnes poutá mysle většiny obyvatelů všech kulturních národů, potká se tudíž se všeobecným souhlasem, přineseme-li k této přednášce cenný doplněk.

Profesor Rohland ve Frýburku v článku Das Völkerrecht im Burenkriege«*) vřele ujímá se utlačeného a nyní takřka pokořeného hrdinného národa burského, poukazuje na neoprávněnost války této, pokud ji vedou Angličané. Před početím války — píše — byl spor o to, trval-li poměr suzerenity Anglie nad Transválem. Důležitým jest spor tento v první řadě pro posouzení otázky, je-li válka se strany Angličanu spravedlivá čili nic. Stojí-li vskutku burská republika pod svrchovaností Anglie, musí zasažení této ve prospěchu vlastních státních příslušníků do vnitřních poměru Transvalu daleko býti oprávněnějším, než jedná-li se o postup proti samostatnému co do práva mezinárodního rovnocennému státu. Než i průběhem války ukázala se otázka suzerenity nikoli bezvýznamnou, ježto na straně anglické často vyskytla se snaha, válku považovati za povstání a bury za vasaly anglického majestátu.

Pro posouzení právního poměru mezi Anglií a Transválem rozhodnými jsou úmluvy Pretorská z roku 1881 a Londýnská z r. 1884.

Úmluva z roku 1881 v úvodě poskytuje Transválu úplnou samosprávu pod britskou suzerenitou, vyhražuje dále anglické vládě celou

*) v D. Jur. Zeitung č. 14.

řadu práv, jako jmenování zvláštního residenta v Pretorii, jenž měl různá oprávnění, zvláště zájmu domorodců se týkající, pak právo na kontrolu vnějších záležitostí Transvaalu, k čemuž počítáno též uzavírání smluv a diplomatické styky s cizími mocnostmi. Tím ovšem propůjčená samospráva byla valně omezena, neboť nesměl býti vydán žádný zákon týkající se zájmů domorodců beze svolení anglické vlády. Konečný passus obsahuje výslovné uznání britské suzerenity delegáty transvalskými.

Srovnáváme-li úmluvu z roku 1881 s úmluvou z roku 1884, pozorujeme značné rozdíly. Již vnější forma je jiná. Úmluva z roku 1881 jest jednostranným státním aktem, kterým stát svým poddaným určitá práva povoluje. Naproti tomu úmluva r. 1884 jest oboustranným aktem práva mezinárodního, smlouvou dvou států. V nové smlouvě o suzerenitě v ů b e c zmínka se neděje. Všecka práva Anglie, která jako důsledek suzerenity úmluva z roku 1881 uvádí, jsou odstraněna. Resident jakožto zástupce ochranného státu jest nahražen jiným, toliko s hodností konsula, zákonodárství v zájmech domorodců není vázáno na svolení Anglie, ano Transvál může míti a říditi sám i politické styky s cizími mocnostmi, nejsa od Anglie odvislým, toliko s tím obmezením, (čl. 4.), že uzavírání smluv s cizími státy vyžaduje schválení Anglie, při čemž platí pravidlo: smlouva je schválena, neprohlásí-li vláda anglická během 6 měsíců, že by se smlouva příčila zájmům britským.

Tak dosáhl Transvál úmluvou z roku 1884 nejen úplné vnitřní svobody, ale i samostatné výkonné moci na venek. Měl právo, sám říditi svůj styk s cizími mocnostmi, s nimi vyjednávati, smlouvy vypovídati ano i válku vésti. Pouze v tom jediném směru byla svoboda jeho jednání omezena, že Anglie při uzavírání státních smluv měla právo odporu, jež však nebylo všeobecné, nýbrž pouze porušením britských zájmů podmíněné.

Jest úplně lhostejno, jak tento poslední zbytek odvislosti označíme, zda jako neúplnou suzerenitu nad Transválem či přece za jakousi suzerenitu Anglie, jen když věc sama jest jasna. Než výklad, jaký veřejné mínění Anglie smlouvě z roku 1884 přikládá, ukazuje, jak nebezpečno jest souditi z nepravého označení na nepravý stav věci. Nutně sluší tudíž stanoviti, že o nějaké suzerenitě Anglie dle práva mezinárodního vůbec mluviti nelze. Suzerenita předpokládá poměr všeobecné odvislosti a připouští polosuverennímu státu práva jen v tom rozsahu, jak mu byla udělena, ve všech ostatních směrech vykonává vládní moc suzerén. Právní poměr utvořený úmluvou z roku 1884 vyznačuje se právě naopak tím, že Transvál ve vnitřních záležitostech naprosto, ve vnějších naproti tomu jen všeobecně byl svoboden, omezen jsa jen v určitém směru, t. j. pokud britské zájmy mohou býti brány v úvahu. Suzerenita, která spočívá pouze v takovémto právu v e t a není vůbec žádnou suzerenitou. Ovšem možno pohlížeti na poměr Anglie k Transválu s jiného stanoviska práva mezinárodního. Právo v e t a dokazuje existenci anglického v l i v u — nikoli však existenci suzerenity. Tento vliv srovnán se suzerenitou jest se-

slabeným poměrem neodvislosti, jenž v popředí směřuje k vyloučení vlivu mocnosti druhé. Kdežto suzerenita jest všeobecným poměrem odvislosti, předpokládá tento »vliv« právě naopak stát všeobecně svobodný, jehož volnost jednání v tom či onom směru jest pouze zúžena.

Smlouva z roku 1884 proměnila Transvál z polosuverenního státu ve stát suverenní, který však, pokud se týče práva uzavírati smlouvy, má způsobilost k jednáním práva mezinárodního, avšak omezenou zájmy britskými. Ale nejen, že úmluva z roku 1884 suzerenitu skutečně zrušila, byly i obě smlouvající se strany se smlouvou tou úplně srozuměny. To platí především o Burech; než smlouva ta vyhovovala i úmyslům vůdčích anglických státníků. To dokazují jednak vyjádření učiněná k delegátům Transválu, jednak nedávno ještě pronešená řeč lorda Edmonda Fitzmaurice, který ve Swindonu 14. října 1899 určitě prohlásil, že zastával úřad při uzavírání smlouvy a že je toho mínění, že všichni členové vlády považovali suzerenitu za zrušenu. Smlouva ta také skutečně vyhovovala jak tehdejším politickým poměrům tak i nepatrnému zájmu Anglie na Transválsku, uspokojovala nejen přání Buru a umožňovala trvalý dobrý poměr k Transválsku ano právem veta dostatečně pojišťovala britské zájmy, které se vztahovaly jen k zabránění cizího vlivu. Za těchto okolností musí přímo překvapiti, že ještě nyní veřejné mínění v Anglii v suzerenitu věří, o ni pak opírá domnělé právo zasahati do vnitřních poměru Transválska. Vysvětlení tohoto podivného zjevu sluší hledati v jednání anglických státníků, kteří sice svolili, aby suzerenita byla odstraněna, ale mlčky měla býti i na dále v platnosti.

Snad by byla tato politika, která se s pravdou dobře neshodovala, neměla nijakých zlých následku, ježto Burové byli sami sobě ponecháni a také národ anglický by se byl ponenáhlu do stavu věcí vpravil. Běh událostí vedl však k jinému vývoji věcí. Založení německé kolonie v jihozápadní Africe, které uvedlo Transvál v okruh světové politiky, objevení zlatých dolu v Johannesburku, které Transvál poutalo k peněžním zájmum anglickým a — vzniknutí anglického imperialismu, to vše bylo příčinou, že nabyl Transvál v očích Anglie eminentního významu. Důsledkem toho bylo změněné postavení i chování se anglické vlády. Ta prosadila, že Transvál nesměl se zúčastniti haagských konferencí míru, odmítla nabídnutí Transválu, aby vzniklé diference byly odstraněny smírčím soudem, což prý by se nedalo srovnati s poměrem suzerenity a uznala teprve delší čas po vypuknutí války notou zaslanou mocnostem Bury výslovně za stranu válečnou. Angličtí státníci jsou proto zodpovědni za tuto politiku, která stav skutečný zatajovala. Kdyby byl národ anglický znal pravý právní stav, snad by nebyl válku připustil.

Dle toho nepřísluší Anglii právo, vměšovati se do vnitřních poměrů státu. Pouze z důvodu, které mezinárodní právo uznává, bylo by snad mohlo vzniknouti právo k intervenci. Avšak důvodem takovým není nikdy způsob, jímž upraveno nabytí státní příslušnosti — a právě k tomu směřovaly v první řadě stížnosti uitländrů. Právní nárok

jednoho státu, by příslušníci jeho byli přijati ve svazek státu druhého, právo mezinárodní vůbec nezná. Nedostává-li se tudíž právního základu pro postup Anglie, není tu též ostatních náležitostí spravedlivé války.

Vedle kontroverse v příčině suzerenity, hlavní to otázky války burské, jest ještě celá řada jiných otázek práva mezinárodního, jež během války staly se aktuelními. Budiž upozorněno na provádění zásad v příčině zacházení se zajatci se strany Angličanů, na porušení ženevské konvence útokem anglických kopinníků na raněné u Elandslaagte a zajetím lékařů se strany anglické, dále na otázku v příčině dovolených válečných prostředků, povinnosti neutrálů atd. V posledním směru poukazuje se hlavně na chování se Portugalska, které nedávno propujčilo dráhu z Beiry do vnitra Afriky vedoucí k vojenským transportům anglickým. Podporování vojenských operací strany válku vedoucí jest v právu mezinárodním těžkým porušením neutrality a také skutečnost, že právo toto neodvisle na válce burské již smlouvou z r. 1891 bylo zaručeno, nezmění ničeho na počínání si Portugalska se stanoviska práva mezinárodního úplně nesprávném. Povinností Portugalska bylo zkoumati, zda smlouva ona nesměřovala docela k jiným případům na př. k povstání domorodců v anglickém území, a bylo-li tomu tak, měla použití této smlouvy na základě své neutrality odmítnouti. Že tak neučinilo, postavilo se Portugalsko po bok jedné strany válčící.

Mimo to zmiňuje se Rohland o tom, že přes to, že válka burská jest čistě válkou pozemní, se strany anglické učiněna opatření, jako by se jednalo o válku námořní a poukazuje na neoprávněné zabavení a prohledání lodí cizích mocností, jednání, které ač dle obsahu příruční knihy anglické admirality o právu lapacím za nedovolené považováno býti musí, anglickými důstojníky bylo provedeno a vládou anglickou schvalováno.

Vzhledem k posavadnímu bezohlednému jednání Anglie projevuje Rohland odůvodněnou obavu stran příštího osudu pokořené země a obyvatelů její. Nespoléhá na okolnost, že by Anglie považovala oranžský Svobodný Stát a Transvál za anglické kolonie a jim podobnou poskytla samosprávu, snad prý budou museti Burové kalich utrpení dopíti až na dno a dočkají se toho, že jejich vlast prohlášena bude za kolonii korunní. Rovněž vyslovuje nejistotu v příčině osudu členů statečného vojska burského. Proslýchá se, že beztrestnost zajistí se pouze nekombatantům. Než Burové nejsou rebelové a zločinci, nýbrž i nejvýstřednější anglický náhled musí doznati, že byli Anglií uznáváni za moc válčící. Může tudíž s nimi nakládáno býti pouze jako s válečnými zajatci, kteří po skončení války beze všeho propuštěni býti mají. Rovněž tak má se s domnělým zajetím a deportací Krügerovou. Co se mohlo státi s Napoleonem, jenž všemi mocnostmi za legitimního panovníka uznáván nebyl, nýbrž za usurpatora byl považován a který mír evropský co nejvíce ohrožoval, nemůže a po právu mezinárodním nesmí se státi s Krügerem, jenž podnes jest právoplatnou hlavou uznaného státu, státu, jenž sám mír chtěl, cizí mír nerušil.

Třeba passivní chování se velmocí politicky dalo se vysvětliti, ethický účinek zůstane, a ten jest tím více na váženou, že na válce zájem mají nejširší vrstvy obyvatelstva a jejich sympathie platí Burům. Žádná část nedá se odloučiti od celku; každé vítězství moci nad právem v jednom oboru jeho působí tudíž na autoritu práva vůbec. Nic však nemůže býti záhubnějšího pro státní řád, jako otřesená důvěra v zásadu: justitia regnorum fundamentum.

— *k* —

*

K dnešní německé literatuře. Současná literatura německá poskytuje nám dnes obraz tak mnohotvárný, jako málo kdy před tím. I o ní dá se plným právem říci, že mnoho jest tu povolaných, málo však vyvolených. O těchto několika málo, kterým literatura není ani sportem ani prostředkem zabíjení času — o těch chci uvésti několik poznámek.

Na první pohled by se zdálo, že literární německé tvoření posledních let bylo jenom jakýmsi urputným bojem o sloh. Jest sice pravda, že bylo mnoho lidí, zvláště těch nejmladších, kteří pokládají za první a poslední úkol umělce, míti samostatný sloh. Zaběhlo se zde velmi často do krajností, kdy jste se při četbě musili dát do smíchu. Avšak tito lidé, jak se později ukázalo, byli jenom epigony mistrů. Ve slohu viděli originalitu, ne v názoru na umění. Platila o nich slova z Goetheova »Fausta«: »Gewöhnlich glaubt der Mensch, wenn er nur Worte hört, es müsse sich dabei doch auch was denken lassen!«

Padli nedostatkem vnitřní opravdovosti a nedostatkem uměleckého fondu. Blýskli se několikráte hlučnými frasemi a zašli. Nebyl v tom život, intuice. Byla to příliš efemérní práce, než aby se mohla udržet. Přes tyto hlavy rostli pak umělci, kteří věřili, že najdou-li si své stanovisko zorného úhlu uměleckého, přijde pak i styl. Neboť v tom jest originalita a síla: nejprve princip a pak methoda.

A tak mohu ukázati na jména jako: Schlaf, Holz, bratří Hartové, Dehmel, Jacobowski, George a j. Pokusím se nejdříve nakresliti podobizny jedněch z nejzajímavějších, bratrů Jindřicha a Julia Harta. Společně vydávali z počátku »Berliner Monatshefte« a »Kritische Waffengänge«. Brzy však zanechali této kritické negace a dali volný průchod intuitivné síle, která v Juliovi propukla v lyrism, ve starším Jindřichovi pak v epiku.

Nejznamenitější prací Jindřicha Harta jest epický cyklus »Menschheitsfrühling«, báseň z dob renaissance kolem roku 1434. V obrovské této práci vyslovil Jindřich Hart celou svoji lásku k umění a životu. Kniha vymyká se úplně z prostředí dosavadní epické tvorby německé. Bölsche, literární kritik těžšího zrna, praví o knize: »Toto dílo jest ve svém způsobu docela osaměle velikým na konci století, úhelným kamenem německého veršovnictví, jediné veršované epos naší doby, které třeba pojímati vážně, kolosální ve své kresbě lidí zrovna tak, jako nejsladší zvukovou barvou ve své formě.«

Jak silným jest Jindřich v epice, tak Julius Hart jest v lyrice. Jeho »Triumph des Lebens« a »Zukunftsland« jsou pravými lyrickými perlami.

Tím vzácnější jsou tyto práce, čím více jest lyrika dnešku tolik diskreditována lidmi, kteří jsou čímkoli, jenom ne lyrickými básníky.

Mohutná síla rozpjetí, vzácný umělecký fond a jasné, krystallické vyjadřování jest známkou tohoto autora. »Celé plnosti života dejte v sobě a přes sebe proudit a čím šířeji a čím bohatěji žijete, tím užší jest okrsek smrti« — praví na jednom místě. Jásavá touha po životě, víra a umění, moci žít: to jest, co básníka činí opravdovým, co jej vzdaluje jakékoliv falešné blaseovanosti a vylhané znavenosti mladých lidí. A to jej činí tak vzácným i originellním.

Poznamenávám ještě, že oba Hartové jsou znamenitými kritiky, zvláště divadelními. —

Neméně vzácným poetou jest Johannes Schlaf. Naturalista nejjemnějšího zrna, dramatik a novellista, jakých málo. Bývá zvykem, pojit k jménu Schlafovu i Holze. Tento jest dnes výhradně lyrikem a proto promluvím o něm níže. Již »Neue Gleise«, které vydal pod společnou firmou s Arnem Holzem a drama »Meister Oelze« byly znamenitými dokumenty, že autor jest individualita silná a vyspělá, nejen technicky, nýbrž též ideově.

Schlaf dovedl nejen bořit, nýbrž i stavět. Jest to nejlépe vidět na jeho článcích, jimiž bije do dosavadního dialogu v dramatu, jenž se mu zdá příliš machinistickým a strojeným. Co chce, ukazuje hned na svých pracích: dramat »Gertrud« a »Die Feindlichen«. Jsou to díla velmi delikátní, vyciselovaná do nejjemnějších nuancí, zabývající se vesměs problemem lásky. Činnost jeho jest neúmorná. Spousta článků, roztroušených po nejrůznějších časopisech, vzorné essaye a literárněhistorické studie svědčí o tom nejlépe. Než i na poli prósy podal práce trvalé ceny: »Stille Welten«, »Leonore«, »Das dritte Reich«. Jeho sloh v těchto novellistických sbírkách jest plynný, lehký a elegantní, v dramatických pracích živý, vzrušený.

Místa vroucí intimity nenahrazuje, t. j. neubíjí planými, zbytečnými dialogy nebo monology. Vybírá si látky jemné sensitivy, nikdy však neutíká před realitou. Tichá, nehlučná melancholie a tragika leží na jeho dílech.

Chvěje se v tom celá Schlafova duše, ta bolestivá, a sebeuzavřená, osudem bičovaná. »Svoji břitkou satyru uložil v knihách »In Dingsda« a »Neues aus Dingsda«.

Satyru, břitkost, bojovnost a zorný úhel umělecký má společný s Arnem Holzem. Arno Holz jest dnes jedním z prvních německých lyriků. Jeho poesie prozrazuje silný, robustní charakter. Po únavě konce století není u něj ani potuchy. Básník silných, zdravých nervů, a citující život v celé jeho drobnosti, hrubosti, něžnosti i rozkoši. Vše jest krásné a vše je oživené, vše jest v jeho umělecké individualitě slito v harmonický celek a on sám jest nekonečnou, věčně žijící a v umírání věčně se opět rodící částkou všehomíru. Příroda není mu objektem, nýbrž nerozlučitelným kmenem jeho bytosti.

Radost ze života proudí jeho krví a jeho verše zpívají vodopádem, řítícím se do hlubin. Arno Holz má tu v sobě hodnou dosi něčeho — řekl bych — Whitmannovského.

»Podávejte dojmy své tak, jak se vám zrodily v nitru!« — To jest jeho ta t. zv. revoluce lyriky. Podejte dojmy své v celé jejich nahotě v jejich, řeknu, intimním rythmu, v jejich původní, rodící se fluktuaci, v celé naivitě jejich původní melodie. V tom zpusobu vydal autor knihy, nesoucí vesměs jméno »Phantasus«. Někdy se básníkovi v jeho »nové technice« daří, jindy má čtenář dojem pouhé virtuosity neb samolibosti. Ovšem nelze Holzovi vytýkati, že by nebyl mistrem starých forem básnických; dokázal to zajisté již první svou knihou »Bzuch der Zeit. Lieder eines Modernen.«

Arno Holz nalesl mnoho napodobitelů, kteří však hlubší ceny nem ají. Ještě nejblíže tojí básníkovi Georg Stolzenberg (známý hudební skladatel), jenž vydal několik svazečků podobných básní pod společným názvem »Neues Leben«.

Celá tato skupina nemá však — ovšem mimo Holze — trvalé hodnoty: jsouť to právě jenom epigoni. Pravým antipodem Holzovým jest mladý, vysoce nadaný básník lyrický, Stefan George, vydavatel »Blätter für die Kunst«, kde uložena jest velká většina jeho prací.

jest to lyrik, uzavřený v mysticism své krásy, bojící se dotyku drsné skutečnosti. Verše jeho jsou jemné, melodické. Leží na nich intimita a vroucnost básníkovy duše.

Naproti tomu stojí téměř osaměle Gustav Falke, poeta ponurých, vleklých veršů.

Jemu poněkud příbuzný jest Hans Benzmann, nadaný romantik, milující horečně přírodu, básník formy plastické a lehkých rythmů.

Karakteristická jest pro Benzmanna veliká jeho příbuznost s prostonárodní písní německou, zvláště co se týče lehkého spádu jeho verše. Jeho »Sommersonnenglück« jest zářícím drahokamem nejmladší německé lyriky.

Vedle Benzmanna sluší jmenovati z nejmladších také Christiana Morgensterna, nadaného básníka-naturalistu a essayistu, Jeho knihy: »In Phantas Schloss«, »Auf vielen Wegen« a »Ich und die Welt« dokumentují básníka elegantních veršů a jasného, praecisního výrazu. Jest na něm dost pozorovati vliv Liliencronův. Docela osaměle jdou lyrikové Richard Schaukal (»Meine Gärten«), Paul Scheerbart a Wilhelm von Scholz. Silný vliv Goetheuv jest patrný na nadaném a obratném dramatikovi, Hugovi z Hoffmannsthalu. Jeho aktovky »Die Frau im Fenster«, »Die Hochzeit der Sobeide« a »Der Abenteurer und die Sängerin oder Die Geschenke des Lebens« jsou pravou ozdobou mladého Německa dramatického — —

Uvádím dále verše Richarda Dehmela. Když vydal první svoji knihu básní »Erlösungen«, mnoho se mluvilo o tom, že autor vězí v jakémsi circulo vitioso. Určitěji však se nikdo nepokusil

definovati básníkovu individualitu. Čekalo se napjatě na nové jeho knihy, jelikož tímto jeho debutem prorazil jako lyrik, který hledá sobě rovného. Brzy se však poznalo, že Dehmel jest tu již svým, ucelený, hotovým, s pevným názorem, s vlastním slohem. Náležela k tomu ohromná energie a tvůrčí síla, aby básník prošel ohněm zvířených krisí německé mladé literatury. Co tu bylo vlivů cizích, před nimiž básník tak snadno může se zastaviti! Vezměme jenom vlivy lyriky Nietzscheovy, jeho názorů uměleckého i světového! Vezměme po stránce čistě stylistické, formální, vlivy Hauptmanna, Schlafa, Holze!

Dehmel prošel tady jako vítěz.

Jenom dva poetové měli na básníka určitější vliv: Goethe a Liliencron. Ti však nikterak nebyli jeho individualitě na újmu. Ti jenom rozmnožili a posílili jeho umělecký fond. A onen circulus vitiosus? — Bylo to tvůrčí hledání sama sebe, jehož žádný silný talent nepostrádá. Pravda, Dehmel se často ztrácel, pokaždé se však propracoval neúmornou energií k harmonické ucelenosti. Po nějakém běhání v »témže kruhu« ani potuchy. Byla to jistě síla jeho idealismu, která ho stále a stále jenom rozněcovala k novému hledání. Už ve druhé knize jeho, v »Aber die Liebe«, jasně možno vidět, v čem se básník našel, které že to bylo jádro, jež se snažil v sobě odkrýti: touha po tom, nebýt ničím menším, ani ničím větším než — člověkem, přijímajícím svůj Osud, ne s resignací, ne s odporem — ale s láskou, s positivní oddaností se světové nutnosti. A protože to vše Dehmel prožil, protože nestavěl si jenom kratochvilných theorií — proto jeho dílo má do sebe ceny trvalé. Do svých prací vložil celou svoji duši, každý verš je šťávou jeho nervů, v jeho rythmech tluče srdce. —

Forma jeho jest vytříbená a mnohé jeho básně jsou stylisticky tak propracovány, že mohou sloužiti přímo za vzor.

Verše Dehmelovy jsou tak plastické a tak delikátně zaokrouhlené! Básník nebojí se také říci co chce; to jest to jeho silné »chtít« a »moci«! Ta síla žít, radost ze života, láska k člověku jde mu přímo z duše. Jeho nehlučné, nefrasovité vyjadřování činí jej opravdovým, originelním, a tím konečně také imponuje. Máme dnes opravdu málo lidí, kteří by tak upřímně, ze srdce řekli, co chtějí.

Jako kdyby se báli — ne již kritiky, ale — což horší — sebe samých! A proto jest Dehmel tak vzácným ve své síle.

Jeho verše přišly jistě v čas. Přišly nehlučně, ale pevným chodem. Nebylo v nich frasovitosti mladíků nezkušených aniž únavy předčasných starců. Byla to poesie jásavá, bouřlivá, sebevědomá. Mladí ho zbožňovali, staří obdivovali. Přišel jako jarní slunce a zvítězil.

Víra ve vlastní sílu to byla, která nedala zajít jeho uměleckému fondu.

Nedržel se hesla:

»mit Worten lässt sich treflich streiten,
mit Worten ein System bereiten« —

Myslím, že strukturou svých prací a svými díly vůbec daleko více prospěl německé lyrice, než Arno Holz. Také u Dehmela daleko

více přiléhá forma k obsahu. Také harmonie obsahu a formy u Holze nevidím, u tohoto má člověk dojem jednostrannosti a slovíčkářství. U Dehmela jest vše skondolisováno docela přirozeně, bez jakýchkoli schemat a systematických měřítek. Čtěte jenom Dehmelovy »Lebensblätter«, »Weib und Welt«, kde jest tolik psychologického a tudíž velice komplikovaného materialu — a jaká tu harmonie, i ve stylu i v obratech.

Aneb vezměte do ruky jeho, jak autor sám knihu nazval »Ein Tanz- und Glanz-spiel Lucifer«, která přímo oslňuje!

Kromě těchto knih vydal Dehmel ještě tragikomedii »Der Mitmensch«. — —

Co se týče Ludwika Jacobowskiho, nebudu se na tomto místě o něm šířiti, odkazuje čtenáře k »obšírnější své studii o něm v »Lumíru«, XXVIII. roč., čís. 6. Poznamenávám tu jen stručně, že jest zrovna tak genialním poetou, jako prosaistou. Činnost jeho jest nadmíru plodná i jako kritika a redaktora lipské revue »Die Gesellschaft«. *A. Ondráček.*

*

Srakoperova*) hruška).** Slovinsky napsal Fr. X. Meško***), přeložil dr. Boř. Prusík.

No, komu je určeno, aby byl ubožákem na světě a aby byl v opovržení a na posměch, ten ostane ubožákem, třeba se namáhal noc a den a pracoval jako soumar a mučil se až do smrti. I pohrdají jím a posmívají se mu i vysmívají všude, třeba byl nejlepším a nejšlechetnějším člověkem.

Janek Srakoper byl vskutku ubožákem, pravým ubožákem. Při lese nade vsí měl polospadlou chatrč, okolo chatrče pak píď kamenitého políčka. To políčko bylo nakloněno v stranu ke vsi. A na konci políčka — zrovna pod pahorkem — stála veliká stará hruška, strom neobyčejně silného kmene a mohutných, širokých větví.

To byla všecka bída, již poddědil Janek od svých rodičů.

Ale Janek byl i tím spokojen. Nepotřeboval mnoho. Pracoval skoro den za dnem ve vsi, kdež si vydělal výživu a ještě si něco vysloužil na zimu, aby ani v zimě hladem a mrazem nezahynul. — Za

*) Srakoper = tuhýk, masojídek.

**) O povídkách Meškových přinesl příznivý posudek Slavjanskij věk 1900, 4.

***) V galerii soudobých jinoslovanských belletristů (v níž Česká Revue umístila již polské spisovately Przerwu – Tetmayera, Sienkiewicze, Reymonta a ruské Čechova a Gorkého) seznamujeme dnes čtenáře své s ukázkou ze sbírky novell mladého a vysoce nadaného slovinského spisovatele Frant. X. Meška. Autor jest mladý kaplan ve Štýrsku (ve vsi zvané Siyča Ves) a jeho novelly »Slike in povesti« vyšly v sbírce »Knezova Knjižnica« (Ljubljana 1900), o níž tuto k doporučení našemu čtenářstvu, pokud se zajímá o malý, podpory naší hodný slovinský národ, připojujeme několik slov. Sbírka nese jméno velkoobchodníka Antona Kneza, jenž roku 1892 u věku 36 let zemřev, zanechal celé své značné jmění (více než 30.000 zl.) »Slovenské Matici«, uloživ jí mimo jiné, aby vydávala rok co rok »Sbírku zábavné a poučné lidové četby, v duchu národním, na podkladě katolickém ale svobodomyslně.« A »Matice Slovenská« poslušna jsouc posledního přání šlechetného dárce, vydává co rok svazek vybrané četby pro ubohý slovinský lid.

oblek bez potřeby nevydával a neutrácel peněz. Pořád chodil v jedněch kalhotách. A ty byly široké a plandaly se mu podivně, velmi směšně na drobných, suchých nožkách. Sahaly pak mu jen trochu pod kolena. A spodní část nohou zvědavě hleděla do božího světa. Slunce nebeské ožehlo a opálilo ty suché nohy, že se ani nelišily od zamazaně-hnědých kalhot. Silná koudelová košile a klobouk s velikým okrajem, jenž svisle visel hluboko do kostnatého, drsnými chundely obrostlého obličeje — hle, to je celý Jankův oděv.

Byl ubožák a zároveň neobyčejně dobrý člověk. Nikdy nikomu neublížil.

To jsme také věděly vesnické děti. A když Janek kráčel vsí, s dýmkou v ústech a zamyšleně hledě před se — Bůh ví, co pořád přemýšlel, an byl stále zamyšlen, ale nejspíše myslil na svou hrušku — když tedy kráčel vsí a my bosonohá mládež jsme stáli v kopcích někde při cestě, křičeli jsme z plna hrdla: »Strýčku Srakopere, proč pak neletíte? Vyleťte, vyleťte, strýčku Srakopere!«

Časem nás Janek ani viděti ani slyšeti nechtěl. Časem pak se přece vzmužil. Sebral nějaký kámen na cestě a hodil ho za námi, hroze nám svým tenkým chřestivým hláskem: »He, děti drobné, svévolné, zda jste ještě neslyšely, jak se čte v Svatém písmě, že medvědi roztrhali ony chlapce, kteří se posmívali tomu starému muži božímu — co, he?«

»Strýčku, jste-li vy také muž boží?« optal se ten či onen. Druzí pak se smáli a chechtali.

A na takové nicotné otázky Janek ani neodpovídal. Ale viděl-li někde nějakou selku, vyndal na okamžik krátkou dýmku z úst a zvolal: »He, Mico, (jmenovala-li se tak) nevidíš-li děti se mi posmívají. A tvoje jsou také mezi nimi. Potrestej je, potrestej, až přijdou domů. Sice z nich budou docela loupežníci divocí! Nešetři metly, nešetři jí, pravím ti!«

A vstrčil opět dýmku mezi zuby a šel svou cestou

My pak jsme se smáli za ním, napodobili jeho tenký hlásek a rouhali se mu ještě na různé jiné způsoby.

A časem ten či onen doma vskutku dostal k vůli strýčkovi Srakoperovi nějakou ostrou po hřbetě.

* * *

Dvě věci miloval strýček Srakoper: tabák, s nímž byla v nejužším spojení stará Jankova dýmka a starou hrušku pod pahorkem,

»Tabák — kouření — to mně jestě při životě udržuje, to!« tvrdil často, když se hovor týkal zrovna kouření. — »Oběd dám za fajfku tabáku — oběd, já řku! A postavte mi maso na stůl neb koláče — a ať jsou sebe červenější a sebe mastnější — není-li však tabáku, pak mi nic nepůsobí rozkoš, docela nic, povídám vám!«

A při tom s rozkoší a rychle tahal z krátké dýmky. Přes ostrý nůsek pak pohlížel na ni s milujícím a lichotným pohledem.

Druhý předmět Jankovy lásky pak byla jeho stará hruška.

»Má hruška — o má hruška — ano, ano — má hruška! to byl refrén skoro každé jeho rozprávky.

Nikdy a s nikým nemohl rozprávěti delší čas, aby nepřišel po té neb oné oklice na milovanou hrušku. —

Bože nebeský, proč by se nesměl Janek nadchnouti pro tabák a hrušku! Neužíval na světě nic dobrého kromě tabáku. A neměl nic, co by mu plnilo život nějakým úkolem, co by dávalo jeho myšlení nějaký určitý směr kromě hrušky, kterou hlídal jako nějaký bohatý poklad.

No, kdyby byl Srakoper boháčem a miloval své dukáty, nakupené mozoly strádajících dělníků, krví vdov a slzami běd, kdo by mu to za zlé pokládal? A poněvadž byl ubožákem a dobrým člověkem a miloval svou poctivě koupenou dýmku a špatný tabák i starou hrušku — byl lidem jen na posměch!

Když někde pracoval a šli k stolu, zatkl si řádně za pás dýmku a měchýř s tabákem. Ale některý zlomyslný vesnický chlapec mu jí při jídle potichu vytáhl a schoval si jí do kapsy. A když vstali od stola a Janek chtěl kouřiti — nebylo dýmky.

»Hleď ji hleď! Kam pak jsem ji přece položil« — bědoval a znepokojen hledal po všech oknech a po všech koutech.

»Vždyť jsem si ji přece vetkl za pás — a teď jí nemám!« —

»Bezpochyby jste ji při práci ztratil, strýčku Srakopere!«

»Jak pak bych jí byl při práci ztratil, když jsem si přece jistě v sednici zakouřil! — Někde tu musí vězeti, jestli mi jí snad někdo nevytáhl a neschoval!»

Mladí lidé se bujně smáli Jankovi, jenž zbledl při poubé myšlence, že bezpochyby dýmky už nenajde, jestli že jí někde ztratil, nebo že mu jí nevrátí, když mu ji vytáhl někdo z dělníků.

A poněvadž se tento žert vícekrát opakoval, už pokaždé jistě věděl, že jí neztratil, ale že mu jí schovali. A proto naříkal svým tenkým třepetavým hláskem: »K čemu takové dětinství? Já nemohu kouřiti, jinému pak má dýmka také nic neprospívá — a všichni zbytečně maříme čas, co bychom měli pracovati. Není-li to nerozum co — ha? No řekněte, není-li to nerozum?«

A takové řeči Jankovy vzbuzovaly mezi lehkomyslnou mládeží ještě větší veselost a bujnost.

Tu se Srakoper ovšem zlobil, ale jen trochu, neb hodně rozzloben strýček Srakoper ani býti nemohl.

»No, vraťte mi dýmku, já řku! Vraťte — rozmazlené děti!«

Aby nevydával milované dýmky už takovému nebezpečí, Janek jednu neděli všil do všech košil kapsy a sice na vnitřní straně, právě nad srdcem.

A od těch čas nosil v případech, když nikterak nemohl kouřiti, dýmku pořád na srdci, kdež odpočívala obyčejně zcela v míru a bezpečí.

A jestli ještě někdy někdo zkusil nějaký útok na tu drahocenou fajfčičku, vyšel pro pečlivosť a bedlivosť Jankovu každý takový pokus hanebně na zmar. — —

A co teprve hruška!

Chtěli-li jste strýčka Srakopera pobouřiti, bylo jen třeba říci vážným, zcela přesvědčivým hlasem:

»Strýčku Srakopere, vaše hruška už na vršku schne . . . A kmen také práchniví . . . Brzo vám padne!«

Tu Janek strnul.

A když zas trochu oživl, začal mávati suchýma, žilnatýma rukama ve vzduchu a křičeti: »Co? — jak? — Má hruška? — Že schne? . . . O, má hruška ne, má hruška . . . ne—é! . . . O, ta ještě přežije mě i tebe i všechny, co je nás ve vsi! . . . O, má hruška — má hruška, ta, ta! . . . Jen si ji trochu lépe prohlédni, až půjdeš opět mimo! . . . Zelená se, že je radosť! . . . A kmen — jako by byl z železa! . . . A což jsi neviděl, jak po jaru kvetla? A co ovoce je na ní? . . . větve se nějak ohýbají! — O, má hruška . . . ano, ano má hruška . . . o!«

Ale přes tento nadšený slavozpěv na svou hrušku přece nebyl spokojen.

A jakmile přišel ze vsi domů, spěchal k hrušce . . .

A šel desetkrát kolkolem ní. Postál brzo tu, brzo tam, a napjatě i ostrým pohledem prohlížel strom. Jeho kritické oko prohledávalo i přehlíželo každou větvičku, každý vrcholek, každý lístek.

Přistoupil také ku kmeni. Zahnutým, v trojhran skřiveným prstem poklepával naň. Poklepával na svraštělou kůru, od spoda od zahnědlé země nahoru, jak vysoko se jen mohl vypnouti.

A při takových pokusech se mu strachem a očekáváním hlasitě třepetalo a chvělo nepokojné srdce . . .

»Vše v pořádku!«

Oddechnul si. Svalilo se mu se srdce břímě, těžké jako hora . . .

Několikrát ještě pozdáli obešel strom.

Potom jsa spokojen a vesel pokyvuje malou hlavou, kráčel k rodné chatrči . . .

»E lidé . . . lidé . . . nic nerozumějí stromu . . . Ani pojmu nemají, co že je opravdicky strom a jaký má býti! — Není tedy divu, myslí-li, že má hruška schne . . . O, má hruško, má hruško, nad tebe není nikde kolkolem — a není! — O ta, ta moje hruška!«

Když přicházela jeseň se svými bouřnými studenými parami, dozrávalo ovoce na Jankově hrušce. — Hrušky byly opravdu obzvlášť veliké, krásně červené a velmi chutné. —

Když dozrávalo ovoce, Janek obyčejně nemohl spáti.

»Chlapci jsou zlomyslni: Bůh ví, co vše mi vyvedou . . . Snad mi je vše orážejí a odnesou!« — často si pomýšlel s teskným srdcem, když po těžké denní práci lehl na večer v chudou postel, aby si drobet odpočinul a nabyl nových sil na druhý den.

A znepokojen naslouchal zvučnému zpěvu chlapců na vsi. A ačsi šli třeba na druhou stranu vsi, ačsi zvuky toužebné písně už zmíraly v dálce, Srakoperu se přece pořád zdálo, že přicházejí k pahorku, že se blíží k jeho hrušce . . . blíž . . . stále blíž . . .

»Aha — otřesou mi je, otřesou — neštastníci!«

Běduje skočil s postele a k oknu. Napjatě hleděl ven v noc . . . A byla-li lunojasná, stříbřitá noc, v které snadno viděl, že nikde nikdo nepřichází, ponenáhlu se upokojil . . .

Ale v temných, černých nocech — v nocech bez měsíce a hvězd — nemohl nic rozeznati.

A tu naslouchal ven v temnou noc, jako naslouchá na smrť odsouzený zlosyn, blíží-li se už žalářník, by jej odvedl na poslední cestu.

A často se mu zdálo, že slyší pod hruškou tichý šepot, že se kolébají po klidném nočním vzduchu sem od hrušky nejasné zvuky přidušeného smíchu. Najednou slyšel, jak podivně šustí v tichou noc srdčité listí, jak se třepetají větve, lkajíce stenají, jako by ho volaly na pomoc . . .

»Hej — pryč se zlomyslnou rukou, nešťastníče!«

(Příště dále.)

*

Fr. Pastrnek. Chrvatsko-hlaholský rukopis sienský. Všem, kdo se chtí poučiti o osudech nejstaršího slovanského písemnictví, nelze ani dosti odporučiti informační a jasně psaný úvod prof. Pastrnka, který ve Věstníku kr. č. společnosti náuk vydal transkribované čtyři fotografické snímky z hlaholského rukopisu, jež si pořídil Angličan Conybeare v italském městě Sieně. Hlaholský rukopis tento pochází z 15. století a obsahuje chorvatský překlad nějakého latinského traktatu »de officio sacerdotali«.

»Církevní řády, které věrověstové Kyrill a Methoděj na Moravě a v Panonii zaváděli, byly z počátku zajisté pouze řeckoslovanské. Nejstarší hlaholské staroslovanské texty jako evangelia Zografské, Marianské, Assemannovo, žaltář Sinajský, euchologium Sinajské byly překládány z řečtiny.

Ale zlomky Kijevské (zbytky mešní knihy), velice staré, z X. století pocházející, jeví již první stopy vlivu latinsko-slovanského; a právě tento směr se ujal na půdě chorvatské, kam se uchýlili někteří učeníci Methoděje, kteří našli pohostinství a trvalého sídla na kvarnerských ostrovech, v Istrii a severní Dalmacii, kde se přese všechny boje a útisky udržel ritus slovanský podnes.

Papežové římští na radu a výklady biskupů dalmatských zakázali několikráte bohoslužbu chorvatskou psanou hlaholskými literami od »jakéhosi kacíře Methodia« nalezenými. Politika papežská se snažila všude zavésti latinu do bohoslužby, a proto také nebylo vyhověno žádosti českého krále Vratislava r. 1080, když žádal o zavedení bohoslužby v jazyku slovanském.

Ale nic neprospěly zákazy chorvatské bohoslužby, která přece dále trvala, až r. 1248 byla papežem Innocencem IV. na žádost biskupa sienského slavnostně povolena.

Z doby předchozí máme vzácnou Glagolita Cloz (zlomky tridentské a innomostské vydané Kopitarem a Vondrákem) obsahující překlad řeckých homilií; opsána byla na Krku, kde je podnes kolébka chorvatské hlaholice. Zlomky Clozovy navazují přímé styky mezi hla-

holáši chorvatskými a macedonskými. Naproti tomu zlomky Vídeňské z latinsko-slovanského missalu (XII. stol.) nedávno vydané Jagićem, spojují Chorvaty s územím pannonským, kde kdysi působili svatí bratří. Konečně se uvádějí nápisy v Bašce (na Krku) kolem r. 1100.

Po r. 1248 nastává nová, radostná perioda pro hlaholské písemnictví, jež ovšem se obmezuje na knihy církevní, tedy hlavně na missaly a breviáře.

Knihy tyto patří také mezi první benátské hlaholské inkunabule.

V nejstarších hlaholských památkách vykazují texty evangelií, žaltáře, stopy prvotního překladu ještě z řečtiny; ale čím později, tím více se u nich jeví vliv latinských předloh. Avšak ještě v XV. století lze konstatovati v církevních knihách hlaholských stopy nejstaršího překladu písma svatého.

»Z té příčiny« — dí Pastrnek —« mají tyto chrvatsko-hlaholské bohoslužebné knihy pro dějiny písemnictví staroslovanského zvláštní důležitost jako nepřetržitý řetěz, který věkopamátnou dobu cyrillomethodějskou s našimi dny spojuje.«

V století 17. a 18. nastala snaha (Levaković, Pastrić, Karajan) texty chorvatsko-hlaholské vrátiti starému znění, ale pokusy tyto byly se stanoviska filologického málo šťastné. Za to missal Karamanuv koná do dneška dobré služby kněžím-glagolášům, kterým se teprve nedávno, r. 1893 dostalo nového znamenitého missalu vydaného Parčićem v Římě.

Hlaholské písmo se stalo znenáhla zcela běžným písařům, zvláště kněžím, a proto se ho užívalo také při jiných spisech než byly praktické knihy kněží. Psány tedy hlaholicí různé poučné sborníky, morální povídky, kázání, ba hlaholicí se píší také listiny, právní zápisy jako jsou zákony Vinodolský, Krčský atd.

Pozoruhodno je, že také nové náboženství protestantské užívalo k rozšíření svému písma hlaholského, o čemž svědčí tisky Tubinské (Anton Dalmatin, Štěpán Istrianin).

Nejhorlivějšími pěstiteli hlaholice, a to až podnes, jsou Františkáni třetího řádu; více o nich viz ve spisku Stjepana Ivančiće »Poraba glagolice kod redovnika III. rada sv. Franje po Dalmacii, Istriji i Kvrneru« (Zadar, 1887).

Také řehole sv. Benedikta (pro klášter rogovský) byla psána hlaholsky; vedle ní byl též chorvatsko-latinský překlad, také velmi starý, který se choval v pozustalosti Pavloviće, kterou koupil dr. Gracić v Dubrovníku. Hledal jsem ji u dra. Graciće, ale bohužel nenašel; dr. Gracić jí patrně z pozůstalosti neobdržel.

Řeč v zápiskách hlaholských v století 15. jest již čistě vulgerní.

Také později užívalo se hlaholice zvláště na ostrovech kvarnerských dosti hojně. Svědčí o tom ku př. bohatá knihovna kapitoly Krčské — která byla, řekl bych, litteris glagoliticis semper fidelis — pozůstalost Kukuljevićova, a také mně bylo dopřáno, že jsem se obíral hlaholskými památkami ze století 16.—17. na ostrově Lošinjském; loni mi poskyla Vídeňská Akademie nauk podporu, aby mně umož-

nila pobyt na jihu. Výsledek mého studia byl právě nyní uveřejněn v předběžné zprávě balkánské kommisse: (Über eine Studienreise zur Erföschung des kroatischen Dialektes in Lussin piccolo und der Literaturdenkmäler in Ragusa). V Malém Lošinji jsem se obíral hlaholskými matrikami 1594—1674 a knihami snoubenců (1622—1666), mnohé z nich opsal a kopíroval. Ve Velkém Lošinji jsem probral také knihy farní, čtyři knihy křestní (Battesimi) od r. 1560, tři matrimonii 1597, při čemž jsem ukázal, jak biskup Ossorský, Simon Gaudentius intrikoval proti hlaholici, jejíž poslední zápisky trvají do r. 1708, ač se boj o hlaholici ve Velkém Lošinji vedl ještě s počátku našeho století (A. Ljubić, Rad jugosl. Akad. 57). Mimo to jsem našel tamtéž také knihy notářské (testamenty a secreta), hlaholicí psané, jež prozrazují starý výborný správní systém republiky benátské, který zvláště dospěl svého rozkvětu v dubrovnické republice pod ochranou sv. Blaha.

Kněží glagoláši žijí dosud na Kvarneru, v Istrii a severní Dalmacii. Nejlíp se jim daří na ostrovech kvarnerských; zvláště na venkově; v městech jako v Malém Lošinji se čte mše latinsky, ale epištola a evangelium se podnes pak zpívá chorvatsky. Protivníky slovanského ritu bývají nejvyšší kněží (jako nebožtík zaderský arcibiskup), a pak výslovně ve své správě podotýkám: Ti, kdož hlaholskou bohoslužbu nejvíce podkopávají, jsou sami chorvatští kněží, kteří absolvovali seminář gorický nenaučivše se ani hlaholsky čísti (V Gorici totiž velice neradi vidí slovinští a italští páni professoři, když klerikové chorvatští se cvičí v glagolštině).

Ale jsou rovněž obráceně nadšení kněží-glagoláši, uvádím jen Parčiće, Volariće, a vzácného biskupa Sterka, který se před třemi lety ujal našeho krajana, kněze (tuším Vrby), jenž nechtěl upustiti od slovanské bohoslužby.

Jsou však také dobří glagoláši, kteří si opatrují toto dědictví svatých bratří slovanských jako nejdražší, nejvzácnější odkaz.

O filologické části Pastrnkova pojednání nebudeme se zde šířiti.

Ještě však připomínáme, že byla většina knih hlaholských v letech šedesátých a sedmdesátých (věci Berčićovy) vytištěna v Praze.

Karásek.

*

Stanisław Belza: W Pirenejach. Malá, úhledná knížečka ozdobená roztomilými illustracemi. Pravda, Poláci a my dovedeme se bohatě vypravenými spisy representovati, a zvláště co do vkusu můžeme se měřiti s každým jiným národem.

Knížečka ta interessovala mne jak svým obsahem, tak také pro osobnost autorovu. Tatry, Alpy a střední Evropu zná každý z nás. Ale Balkán, Pyreneje, Ural, to nám jest již vzdáleno. A přece mají Pyreneje, tato přirozená hradba mezi Francií a Španělskem, tolik originelního půvabu! S chutí jsem si přečetl skvostné líčení kras Pyrenejských, poučné stati o Bascích, Bearnských, zvláště pak úchvatný jest oddíl, v němž se líčí Lurdy, zjevení Bernadetty Soubirous, a podivuhodný život v tomto světovém poutnickém městě. Belza dovede lehce vypravovati — »W Pirenejach« byla vlastně přednáška —

dovede spojovati zábavu a užitečnost, a jak bystře se umí na zevní i vnitřní svět dívati!

Co vše již pan Beĺza viděl, aby s tím srovnával! Beĺza se těší mezi spisovateli polskými velice zvučnému jménu cestovatele, a spisy jeho jsou mezi bratřími našimi neobyčejně čteny. Je to pro spisovatele pochlebné, když podobný druh literatury se dožije až třetího vydání. Loni mi padlo do ruky druhé vydání »Na Lagunach«, pěkně illustrované, že jsem měl tisíc chutí o něm se rozepsati. Evropu změřil již p. Beĺza křížem krážem. Tak psal »Měsíc v Norvézsku«, »V Dánsku a z Dánska«, »Škotské ohlasy« (vyjdou znova co nejdříve), »Holandsko«, »Za Apeninami« (třetí vydání!), »V kraji tisíce jezer« (tři vydání), »V horách obrech«, »Obrázky z Korsiky«, »V stolici Padišacha«, »Na březích Bosny a Narenty«, »Listy ze Sicilie«. Dále nesmíme zapomenouti, že p. Beĺza patří k nejlepším polským znalcům Slezska, což záhodno zvláště uvésti: »Deset let práce na Slezsku«, a »Na Slezsku polském« mohlo se v nedávné diskusi stran Slezska také citovati.

P. Beĺza jest úředníkem c. k. knihoskladu ve Lvově; poznal jsem ho v Institutě Ossolińských. Poláci si vedou knihosklad (podle »Schulbücherverlag«) samostatně, kdežto u nás je to vídeňská filialka. Odtud si tedy vysvětlujeme, že Beĺza se zdarem také pěstuje literaturu drobnou, určenou pro mládež. Ujišťovali mne někteří Poláci, že prý píše pro děti s velikým zdarem.

P. dr. Kętrzyński, slovutný řiditel Zakladu Ossolińských, mne představil p. Beĺzovi, kterého ve Lvově považují vedle paní Wysłouchové za obzvláštního Čechofila. P. Beĺza rád vypravuje o svých známých z Čech; zvláště mně v paměti utkvěla episoda, kterak koncem let šedesátých cestoval po saském Švýcarsku, v Drážďanech nebo v Lipsku — s naším Hálkem. Seznámili se, měli se rádi a vesele cestovali, ač byli oba »chudá fara«. »Já chudá fara jako student«, a Hálek také »chudá fara« jako spisovatel. Frase tato se mně neobyčejně líbila.

Známost s Hálkem působila na Beĺzu kouzelně. Přeložil totiž do polštiny »Večerní písně«, tento náš sladký »Buch der Lieder«. Polky byly prý uneseny poesií našeho Hálka.

Považoval jsem jaksi za povinnost, abych p. Beĺzovi za jeho pozornost k nám Čechům trochu vděku ukázal. Ale jak? Naše literární směry se úplně různily, já začínal plovati spíše v učených vodách a na svědomí jsem neměl ani čtyři české verše, jak jsem mohl teprve překládati celé básničky! Upozornil jsem tedy p. uč. Khuna, jenž překládá z několika literatur, na paedagogické spisy p. Beĺzy a p. Khun převedl do češtiny jednu sbírku »Dětičky a ptáčátka«, která vyšla u Knappa.

Asi před dvěma lety slavil p. Beĺza padesáté narozeniny, při nichž se mu dostalo mnohých sympatických projevův.

To nám tak napadlo, když jsme čtli vřelým citem a úchvatně psané řádky o poutnickém místě Lourdech a skále Mesabieles.

Kardsek.

*

Hudba v Národním divadle a saisona koncertní. Řada Kubelíkových koncertů v Národním divadle byla šestým večerem uzavřena. Mladý náš Paganini sehrál zde celý tuším, pokud je dnes možný, virtuosní repertoir. Co Kubelíkovu hru zvláště vyznačuje, je nesmírný klid ve vedení smyčce, ve členění a podávání fráse, ve přednesu míst třeba nejobtížnějších. Ba měl jsem namnoze dojem, jako by klidné lehkosti, životnosti, zanícenosti přednesu bylo přibývalo tou měrou, jakou rostly technické obtíže. A tón v nejkrkolomnějších partiích zůstával stejně klidným, měkkým, sladkým při veškerém tom lesku, jímž hra Kubelíkova září. — Většina hraných koocertů provázena byla orchestrem. Pan kapelník Picka osvědčil se v choulostivé úloze výborným doprovazečem: dovedl udržeti orchestr vždy v diskretním pozadí i v plném přilnutí k solovému hlasu.

Jinak operních novinek repertoir říjnový nevykazoval. Chef opery pokračoval pouze ve přestudovávání starých, pro stálý repertoir nezbytných oper. Psohlavci, patrně nedostudovaní, odloženi po jediném ne právě skvělém provedení. Za to značný kus práce vykonán novou úpravou Fra Diavola a zejména Carmen. Zde vybroušeny ty skvostné, ohnivé drahokamy, skládající dílo Bizetovo a vyleštěny do nejzářivějších, nejjemnějších hlatí Kovařovic má podivuhodný smysl pro dynamickou ekonomii. Hledá vždy gradace v největších liniích: počíná rád v temně lomených tónech — orchestr stává se tu někdy až bezzvukým —, dává síle růst a růst s rozvíjecím, přiostřujícím se konfliktem, a rudými, plamennými tóny plného fortissima, v celém jednání pravidelně jen snad jedenkrát v celé síle nanešeného, vyznačuje vrchol. Plastický dojem tak dosažený je veliký. Ovšem právě v Carmen snad ztrácí se z části bujná, barvitá pestrost díla, křiklavým, směle a široce nahozeným akvarelum moderních španělských a vlašských malířů obdobná. Nově, s velikým vkusem vypravená scéna předvedla vám takměř řadu malebných, koloriticky z bohatých obrazů Baliureových či Villegasových oživlých. — Středem pozornosti při představeních: Fra Diavola i Carmen byl zase výkon p. Burianův.

Všestrannost tohoto znamenitého umělce, v níž nalézá pravý, veškeré manýry prostý styl pro úlohy zcela ruznorodé, jest právě tak obdivuhodná, jako jemná hudební dokonalost jeho reprodukce i její oheň, temperament a verva. Carmen slečny Kettnerovy, spíš koketní než démonická, družila se, pěkně pěvecky propracována, ku skvělému výkonu našeho José. Úloh ostatních, obvyklým způsobem po většině obsazených s nyní již zcela normální přesností a dobrým pochopením nastudovaných netřeba ani vyčítat. Jen vzpomenuto buď dvou pokusů: p. Pollertova v úloze van Betta v Caru a tesaři a p. Karasova v Psohlavcích a rovněž v Caru a tesaři. Prvému, hlasově zcela pěkně nadanému umělci chybí právě pro jmenovanou partii podmínka sine qua non: přirozený humor. Proto výstup ten selhal. Pan Karas aspiroval na úlohy tenora buffa. A ukázal pěkným provedením úlohy Jvanova méně Eclovy ve Psohlavcích — že jeho material pro partie také

zcela stačí, stejně jako jeho pěvecká dovednost, a že divadelní rutina, již v Záhřebě a v Plzni byl získal, umožní svěřiti mu časem partie oboru páně Krössingova. — Koncertní saisona, rovněž jako divadelní, stále ještě není v pravém proudu. Prvý letošní večer komorního spolku zajímal vedle skvěle českým kvartettem sehraných dvou děl klassických, Schubertova kvarteta z G dur a Haydnova z D, novinkou, spolkem cenou poctěnou. Sehrán smyčcový kvintett se dvěma celly krajana našeho, mnichovského král. ředitele hudby Miroslava Webera; dílo zdravé, svěží fantasie, vznášející se v normální pruměrné výši myšlénkové, při tom s velikou znalostí nástroju a značnou uhlazeností formální i zvlášť jemným smyslem pro zvukové effekty pracované. Lehkost obsahu a převládání zevnější, zvukové, koloristické stránky, jakož i jakýsi nehluboký program jednotlivých vět činí je ovšem spíše suitě bližším a podobnějším, než kvartettu přísného stylu a obsahu. Ve provedení kvintetta připojil se k českému kvartettu prof J. Burian v dokonalý souzvuk.

K. Hoffmeister.

*

Nová prosa. (Jiří Karásek: »Gothická duše.«) Odkládám novou knihu Karáskovu s pocity, jakých jsem již dávno při četbě české knihy nezažil. Neuchvátila mne, nestrhla mne k obdivu, a přece zase znovu po ní sahám, znovu probírám se štíhlými sloupečky její sazby, co chvíli vracejc se k některé její lyrické passáži, znovu a znovu zachycuje se živým, rostoucím zájmem na některém originálním obratu, zajímavé reflexi, vtipném postřehu. Cítím jasně, že kniha není čirou realisací toho, co autor asi zamýšlel, že nevyhránělo se v ní v jasné, třpytné hlati a ostré hrany, co vřelo v jeho duši. Vím, že jest to ztuchlá vůně hrobek, co z ní vane, něco, co připomíná hořké výdechy pohřebních věnců a hedvábných, setlelých rouch, že v ní mdle kmitá hra pohaslých, vyrudlých barev, že z ní stoupají žalné, mroucí záchvěvy tónů dávno vyvolaných na strunách nyní snad již zborcených a strhaných, že vše, čím na mne působí a čím mne dráždí, jest chorobné, smutné a bolestné kouzlo umění, odvráceného na dobro od života a reality, od její plnosti, sytosti, pestrosti a zpěněného varu její barev a tvarů. A přece znovu podléhám svodum tohoto kouzla, něco tajemného a záhadného láká mne k ní i dávno ještě po tom, kdy jsem přečetl poslední její stránku, kdy tedy zpravidla končí nadobro naše vztahy k dílům, jež nedovedla v nás rozechvěti příbuzných strun a vyvolati hlubších, žhavějších dojmů.

Hle, opakuji si stále, kolikrát setkal jsi se již (i jen v mladé naší literatuře) s postavou, či spíše stínem takového pozdního syna přezrálé, degenerované, k smrti odsouzené rasy, jejíž všechny šťávy a všechnu sílu absorbovala již dlouhá řada předchozích generací, z jejíž ztrouchnivělého a rozhlodaného věky kmene na konec vyrazil již jen tento poslední zimomřivý květ, chvějící se na usýchající sněti při nejslabším záchvěvu vánku, květ chorobných, vybledlých barev, všecek v sebe uzavřený a jako v sebe schoulený! A kolikrát jsi s větším menším vzrušením a zájmem sledoval jeho truchlé živoření, povlovné

zanikání, ten žalostný konec, v němž vyznívají touhy a zápasy, bolesti a jásot tolika setlelých, dávno již rozvátých srdcí, kolikrát sledoval jsi toto pomalé a zoufalé hasnutí osamělé jiskry, v níž není již síly, aby šlehla spoustami popelu, pod nímž mdle doutná, a zajásala vlnivým plápolem vysoko vytrysklého požáru. A co víc, než takové zoufalé, povlovné shasínání a zanikání jest vše, co tato kniha líčí? Kde jest onen ryzí kov, všechno to nové a před tím nebývalé a teprve silnou rukou velikého umělce v život vyvolané, dechem jeho stvořené a krví jeho srdce napojené, co by tento román přinášel, čím by se lišil ode všech ostatních historií takového zániku určité racy?

Cítím dobře, že toho všeho zde není. Vím, že tato kniha není ani tím, zač se vydává: románem. Není velikým uměleckým činem, není ani projevem mohutné hvězdy s nebe rvoucí a balvany k obloze metající tvůrčí síly. A je snad dosti lidí, kteří v ní právě naopak uvidí rozhodnou porážku její autora jako tvůrce, jako umělce, kteří shledají, že příliš bující jeho mohutnost reflektivní podlamuje a rdousí jeho tvůrčí schopnost. Ale mně osobně jest nová kniha Karáskova dražší, než oněch devět, jež ji předcházely, ne tím, co hotového přináší, co z toho šumivého, kypícího kvasu, jehož klokotání slyšíte, se v ní srazilo v pevné, hotové a nepochybné tvary, ale pro to, kam směřovala a k čemu se nesla touha její tvůrce. Zaměřil k metě vysoké a hodné toho, aby se riskoval tragický pád k zemi, když síla perutí k takovému závratnému letu nepostačí. Oč mu šlo, byl sám problém české dekadentní duše.

Ano, nová kniha Karáskova, »román«, jak ji (dojista nesprávně) nazývá, je takovým »dobrodružstvím duše«, o jehož ryze niternou reprodukci, počínaje »Stojatými vodami« se již nejednou pokusil, v tomto případě tedy dobrodružství české duše, v níž ještě dohořívají plápoly, roznécovavší kdysi celé generace její předku. Tedy pokus o umění jen a jen psychické, stopující s neumdlévající bystrostí a neúmornou pečlivostí každý záchvěv nitra, každé podvědomé hnutí, umění, shlížející se jen a jen v jiskřivém, plynulém toku duševních pochodů, omezující se jen na nejnutnější záznamy vnějších dotyku, jimiž neodbytná realita na ni, úzkostlivě před vnějším světem uzavřenou a v sebe obrácenou, přece jen doléhá. Tedy další krok na dráze, jejíž milníky jsou »Mimo život« a »Legenda o melancholickém princi«. Další projev talentu, překvapujícího spíše bystrostí a citlivostí, s jakou sleduje a postihuje každé zavlnění psychy, prolínavostí, s jakou osvětluje intensivními svými paprsky její skryté víry, zamlklé zátoky a náhlé, vysoko vyvřelé proudy, než neoblomnou jistotou a bezprostředností své tvůrčí síly. »Gothická duše«, jejíž zoufalé revolty, křečovité zmítání ve spárech šílenství a truchlý zánik naplnily stránky této knihy, jest bližencem literáta z románu »Mimo život« a vlastním bratrem »melancholického prince«, a jestliže neumírá v královské ložnici při zvucích starobylého orloje, odbíjejícího historickou umrtní hodinu královské rodiny, jako princ Albert, tato »fikce oděná jménem Melancholického prince«, tiše a klidně jako svíce ztrávená plápolem, ale jako šílenec v ústavu choromyslných, jest tím vinnen jenom původ

jeho, náhoda, která jej učinila synem té »marné země«, jak Čechy nazývá.

Není synem královského rodu, jako onen princ, jenž stejně, jako on, tak rád se uzavíral do věže své samoty. Jest jenom »posledním mužským členem staré patricijské rodiny, ze které vycházeli po několik staletí rozsafní měšťénínové a ze které živořilo teď několik starobných žen stížených hysterií, zatím co několik jiných její členů skončilo šílenstvím.« Přinesl si na svět podobu příbuzného, jenž v mladém věku zemřel v náboženském šílenství. Bigotní vychování i vrozená touha přivedly jej do semináře. Ale nestal se knězem, nestal se mnichem, kterýžto stav pro něho člověka vznětlivé, chorobné, od mladosti v jeden směr pobízené fantasie, měl tolik půvabu. Se zničenými illusemi prchl po roce ze semináře. Ale náboženská touha, mystická schopnost jeho duše, neopustily ho ani pak. Vyhýbaje se lidem, lekán stíny, rostoucími v jeho duši, zaklet ve svět, který si sám vytvořil a jímž se obklopil, toulal se chrámy, opíjeje se kouzlem, vanoucím se starých oltářů, zachmuřených obrazů, z oblak kadidla i z mdlých barev umělých květin, rozkvetlých nad skleněnými rakvemi, v nichž dřímala zsinalá těla světců a nad relikviáři, upadaje v mystické ekstase při zvucích varhan a plápolu svící, kouzle si podivné mátohy před oči při pouhém pohledu na výšivky, zdobící oltáře.

Syn racy, schvácené kdysi největším náboženským enthusiasmem, cítil na dně duše své něco z této živé touhy svých předků, něco z toho chorobného blouznění, jež tehdy před tolika a tolika věky rozplameňovalo a opíjelo celé generace. A uprostřed pokolení, lhostejného k otázkám náboženským, vláčí se tato »gothická duše« vřavou přítomnosti, lhostejná a nevšímavá k její zápasům a jen pohroužená ve své náboženské vidiny. Tak po staletích v duši jeho ožívá odlesk toho, co zmítalo myslemi předků. V největším vypjetí své vášně náboženské shledává tato opozděná »gothická duše« pojednou, že klamala sama sebe, že nemá té víry, která kdysi sílila ty mrtvé generace, že nemá vůbec žádné positivní víry, ba že jí ani již není schopna. Klamal se sám, poddávaje se kouzlu, jímž k němu promlouvaly staré oltáře, zčernalé obrazy a sochy, ty symboly něčeho, o čem nyní nejen pochyboval, ale v co již docela nevěřil. To byl první veliký, ohromující, celou duší otřásající otřes. Další pak rychle následovaly. Pokusil se jako básník, vešel ve styk s mladou generací literární, ale i zde zklamání stihalo zklamání, fikce za fikcí padala.

A marně snaží se vejíti v důvěrný styk se svým okolím, s lidmi, před nimiž se uzavřel, jako marně nutí se, vžíti se ve starou víru, již pozbyl. Zmítá se stále mezi potřebou sklesnouti u stupňů oltáře a mezi hořkým poznáním, že není již víry v duši, mezi steskem po společnosti a hnusem před ní. Konečně zapřádá se nadobro ve své bizarní sny, každá realita již raní jeho chorou duši, jež propadla úplnému nihilismu. Toto stálé křečovité zmítání vyčerpává na konec jeho síly. V chrámu Barnabitek na Hradčanech, jehož ponuré, hrůzně — mystické kouzlo jej tak zpilo, propuká u něho náboženské šílení a v jeho tmách umírá pak jako onen jeho příbuzný, jehož rysy zdědil a jenž jím jaksi do rodiny se vrátil.

Gothická duše! Není, tuším, dost výstižné toto určení, jímž autor reka svého označil. Gothickou jest zde nejvýš ona chorobná rozcitlivělost, ono mystické vzrušení, ony záchvaty tajemné hrůzy, jimž tento český dekadent podléhá a jež trochu připomínají blouznivou, chorobně zjitřenou a vydrážděnou náboženskou náladu středověku, jež na konec rozkvetla v kamenných třásních gothických fial a růžic, v lomených, smělých oblucích, vzpínajících se vysoko nad hemžením denního života a v pitvorných maskách chrličů na kathedrálách. Ale u této pozdní »gothické duše«, zabloudilé v nervosní shon naší doby není dětské, skálopevné, hrdě nad všechny pochybnosti jako gothický dóm nad moře nízkých domků povznesené víry, která je tak význačnou pro všechen duševní život středověku. U ní jest to vše konec konců redukováno na šeré, splývavé nálady, vyvolané vlastně jenom uměleckým kouzlem liturgie, tajemným přítmím chrámu a chorobným půvabem jejich dekorace, která není vlastně ani tak gothickou, jako spíše barokní. Jsou to jenom přechodné stavy duše, přelétavé nálady, umělecké touhy a záliby, ale nikde ne hluboká víra. A těžko je si přes všechny ty mrtvé věky, jež zatím uplynuly, možno představiti, že by náboženský názor předků, jejich přesvědčení a cítění u tohoto pozdního potomka, jenž se stále na ně odvolává a souvislost svoji s nimi akcentuje, bylo mohlo vyprchati a zploštiti se tak, že víra jeho řítí se v nic při pomyšlení, že kříž, k jehož nohoum klesl, je ne Buh, ale pouhé dřevo. Je to týž laciný surogát víry, týž fetišismus, s jakým se setkáváme u Zděnky v Hilbertově »Pění«, jež ztratila, prý, víru, když viděla, jak sochu světce drhnou hrubým, rýžovým kartáčem! Jak zde uvěřiti právě v to, co má býti »gothickým« na této duši, co nám má vysvětliti všechna její dobrodružství a tragický jich spád?

Kniha Karáskova problému, jejž si autor položil, nerozřešila. Ale každým způsobem jest pokusem o takové řešení, pokusem cenným a zajímavým. Vyznívá na konec v tóny hlubokého srdceryvného smutku, v poznání úplné nicoty všeho, neotvírá tedy nikterak nových perspektiv. Ale co nás při ní nejvíce zajímá, jest, vedle duchaplných některých reflexí (tak jmenovitě o náboženském rázu české duše), že nevisí tak mezi nebem a zemí, jako ještě »Legenda o melancholickém princi«, že roste z domácí naší půdy a že v ní (pokud to ostatně u románu ryze psychického vůbec jest možno) zrcadlí se kus našeho ovzduší. V této knize zmíněné dotyky reality vystiženy jaksi živěji, pružněji a svěžeji, než v dřívějších pracích autorových. Dojem celku přes všechnu podrobnou a úzkostlivou analysu psychologickou jest plnější a živější, než jindy. Jako dva protivné póly trčí zde první kniha Karáskova, nešťastné, k smrti uštvané »Bezcestí« a nejnovější »Gothická duše« Tam, zmítán četnými cizími vlivy, jak u dvacetiletého autora ani jinak býti nemuže, pečlivě a svědomitě maluje realitu s radostnou pílí genristy. Ale sem tam již v této knize otevírají se průhledy do krajů, kam jej touha nesla. A hle, nyní zde zase, v této knize plné subtilní analysy psychologické zachycuje zase, třeba jen zřídka a jako mimochodem, jevy reality s jemností a sytostí dojista

ne všední. Snad někde tak uprostřed mezi hledisky obou knih jest půda, na níž by se talent autorův mohl rozvíti docela. Umělecky nejvyspělejší v této knize jeho, každým způsobem zajímavé, jsou, tuším, její lyrické passáže. Zajímavo bylo by na př. srovnati jeho líčení nálady kostela Barnabitek na Hradčanech s náladou, kterou týž chrám vyvolal v R. M. Rilkovi (v knize »Zwei Prager Geschichten«). Myslím, že by srovnání nedopadlo v neprospěch českého autora.

Jaroslav Kamper.

*

Činohra. Tolstoj: »Vláda tmy«. — Beaumarchais: »Figarova svatba«.) Do doby, kdy nespokojenost s novou správou, zklamání, způsobené nesplněnými sliby, jednotvárností repertoiru, četnými, nejvýš pochybnými pokusy, slovem důkladným selháním všeho, co se od nových panstev divadelních čekalo, nabývaly již povážlivých rozměrů a projevovaly se čím dál bezohledněji hlasy veřejného tisku, do této doby všeobecné nechuti, rozčarování a omrzelosti spadá první skutečná událost za nového regimu, premiéra Tolstého mohutného dramatu »Vláda tmy«. Připomenouti třeba ovšem, že vnější účinek této události není takový, jaký by byl, kdyby i tato hra nesdílela osudu všech dosavadních novinek nynější správy: Stejně jako »Byl jednou jeden král . . .«, »Bartoš Tuřanský« a, chcete-li, i ničemná fraška »Ustupte ženám!«, není ani »Vláda tmy« pro Prahu novinkou. Sehrál ji zde již před několika lety berlínský ensemble činoherní, sehrálo ji Dělnické divadlo v »Typografické Besedě« a i předměstská divadla seznámila s ní již dávno svoje obecenstvo.

Nová správa i zde nastoupila jen dědictví svých předchůdců. Ještě v posledním týdnu starého regimu mělo se nám dostati její premiéry a teprve takřka v předvečer prvého provozování upustilo staré družstvo od svého úmyslu. Původně ovšem již před dvanácti lety nezapomenutelný první dramaturg Národního divadla, Ladislav Stroupežnický zamýšlel uvésti nejbezohlednější a nejmohutnější hru z druhé polovice devatenáctého věku na prkna jediné veliké scény české. Národní divadlo bylo by tehdy bývalo z prvních velikých jevišť evropských, jež úchvatné drama velikého básníka a myslitele pojala do svého repertoiru. Rozhodnutí intendance, tím podivnější, že bylo jinak úkazem tak vzácným, zabránilo provedení tohoto dramatu na našem jevišti. Poučeni zkušenostmi těchto dvanácti let, jichž bylo potřebí, aby úmysl prvního dramaturga Národního divadla stal se skutkem, nemůžeme, než uznati, že věci samé se zmíněným zákazem intendance jen prospělo. Slyšíme dosud sykot, jímž byli při své premiéře přivítáni Stroupežnického »Naši furianti«, dnes jedna z nejpopulárnějších her našeho ubohého repertoiru, pamatujeme se, s jakými city přijala panstva na plyšových křeslech a v přítmí lóží ostatní pokusy o realistické a naturalistické drama české, jež následovaly. Obecenstvo, jež jásalo při odporných oplzlostech francouzských frašek, upadalo v umělé rozčilení a uměle vyvolaný hnus při »Furiantech«. A jak nevinným jest všechen naturalismus této hry proti bezohledné pravdivosti a upřímnosti »Vlády tmy«! Jak bychom se

byli tehdy musili do duše hanbiti za uvítání, jehož by se dramatu Tolstého bylo nepochybně dostalo!

Poměry se za těch dvanáct let přece jen změnily. »Vláda tmy« nebyla uvítána salvami potlesku, jimiž obecenstvo naše jinak zpravidla neskrblí, snad cena této hry a její význam mravní i umělecký nebyly všem docela jasny, ale hrobové ticho, s jakým sledovány ponuré výjevy, na scéně se odehrávající a napjetí, zračící se v celkové fysiognomii hlediště, svědčily o hlubokém dojmu, jemuž se nikdo asi neubránil. A dokonce nemůže býti řeči o nějakém protestu proti provedení této hry. Byl by se také dojista setkal s tak jednomyslným odporem, jakým při každém provozování stihá převážná většina obecenstva smích, v nějž některé naivní duše upadají právě na místech, kde nejméně by se ho bylo lze nadíti.

Jest také těžko odolati zdrcujícímu, nezapomenutelnému dojmu, jímž toto monumentální dílo působí. Nezadržitelná nutnost, s jakou zlo vždy zase jenom zlo plodí, osudnost každé viny, tato stěžejní idea celé hry, úchvatná a zdrcující svojí hruzou a prostotou, připomínající přímo jednoduché, přísné a velebné linie antických tragedií, tato idea, provedená s krajní dusledností a úžasným mistrovstvím plastické a výstižné charakteristiky, jakož i mravní hloubka dramatu svírají nám srdce jako v kleštích, tíží nás jako balvany na prsou. Jest to grandiosní dílo, dílo básníka, neznajícího ohledu a kompromissů a jdoucího neúprosně za svým cílem, dílo proroka, jenž prostřed doby povrchní a prospěchářské, ignorující odvěké mravní příkazy a frivolně pohrávající věčnými problémy, pozvedá hlas přísného mravokárce, hřímající rozechvěním a rozhorlením. Na tmavém pozadí mravní i hmotné bídy, neuvědomělosti a obmezenosti rýsuje se před naším zrakem ponurý, v nejkalnějších a nejsytějších barvách malovaný obraz panství zla, »vlády tmy«, tmy duševní, jež zalehla všechny duše a naplnila všechna srdce. Do všech mozků vtiskla svůj spár a nyní podle libosti zmítá svými oběťmi, jež jí podléhají bez odporu, bez vůle, proměněny v mrtvé, tupé loutky, jimiž hraje satanský její spár.

Zlo, jako element rozkladný, působící sám sebou, bez jakéhokoliv vlivu a nezadržitelný ukazuje nám »Vláda tmy«. Vše jde logicky, samo sebou, hnáno vnitřní nutností, vše postupuje neodvratně a zákonně jako lučební process. Jde jen o to, aby »drápkem uvázl pták«, jak se ve hře praví, jde jen o ten počátební hřích, a první zlo, vše ostatní dostaví se již samo sebou. Takovým počátečním hříchem jest v našem případě poměr Nikitův k Anisje. Z hříšné této lásky vyvíjí se logickým postupem všechno další a všechny hrůzné důsledky tohoto prvního poklesku vysvětlují se snahou této ženy, v jejíž žilách vře tak smyslná krev, snahou, aby pojistila a zachovala si lásku Nikitovu. Smyslnost a lakota — z těchto dvou elementů stále navzájem se prostupujících a se mísících vyrustá celé drama. Jako nákaza morová zachvacuje tato tma srdce a duše všech, kdož ocitnou se v její čarokruhu. Všichni jí podléhají, všichni jsou jí tlačeni v osudné dráhy zla a hříchu až na desetileté děvčátko, jež ještě

není s to, aby rozumem svým chápalo všechnu bídu a hrůzu svého okolí a jež vedeno jest jenom hlasem svého srdéčka a až na starce Akima, prohlédajícího celé to předivo zločinů, ale neschopného, aby dal výraz všemu, co cítí jeho poctivé, hlubokou vírou rozpálené srdce. Je to stejné, mraky neodvratné nutnosti zachmuřené a osudnou tíhou zla napité ovzduší, jež v starých divadlech řeckých válo divákům vstříc z antických tragedií a nítilo »hrůzu a slitování« v jejich srdcích. »Vláda tmy« jest takovým zachmuřeným dramatem, připomínajícím kyklopické stavby děl antických tragiků. Ale závěrkem svým, tím ryze křesťanským akkordem, v nějž vyznívá, převyšuje ještě jejich mravní přísnost a opravdovost. Očista Nikitova, ne trestem světské spravedlnosti, která jej neděsí, ale veřejnou zpovědí a hlubokou vnitřní kajicností — neuchvacuje-li nás velikolepostí a zdrcující tíhou své mravní hloubky víc, nezanechává-li t r v a l e j š í h o dojmu než nejzvrušenější a nejtragičtější scény, které jsme kdy viděli? A je-li si možno představiti niternějšího, veškerým tradicionálním vnějším apparátem pohrdajícího prostředku, vyvolati hluboké a mocné účiny tragické?

Dojem z této hry, kde všechno redukováno jen na nejprostší, ale za to tím hlouběji ryté linie, z níž jest vyloučeno vše, co právě není nezbytně nutným, příznačným, osudným, z níž dýše taková mravní přísnost a neústupnost, byl by býval ještě daleko hlubším, kdyby provedení bylo bývalo lepším. Ale tentokrát, třeba že mezi účinkujícími bylo několik sympathických umělců, nelze mluviti o zdařilém a důstojném provedení díla takového významu. Selhalo všechno nadobro. Vyjímám paní H ü b n e r o v o u, která jako Akulina podala výkon nejvýš pozoruhodný a zajímavý, byť i ne jednotný a ve všem zcelený. Souhra nebyla právě nejlepší, jak ani jinak býti nemůže, je-li pravda, co se v kruzích divadlu blízkých vypravuje, že totiž k dramatu Tolstého byly všeho všudy celé t ř i zkoušky na jevišti. Bezděky namane se otázka, nebylo-li by bývalo líp, raději hry neprovozovati, když nebylo možno ji provésti v podání důstojném? Dojem z četby jest v tomto případě nepoměrně ryzejší a hlubší, než jakého nabýváme ze scenického provedení »Vlády tmy«.

Nemnohem líp vedlo se B e a u m a r c h a i s o v ě klassické veselohře »Figarova svatba«, kterou jinak s radostí jsme viděli znovu zařazenu v repertoir Národního divadla. Nenapadá mi, šířiti se zde o významu této rozkošné hry, jež svou souvislostí s největším převratem dějinným má pro nás, syny doby roztříštěné, těžkými záhadami a chmurnými tuchami naplněné, tolik dráždivého půvabu, třeba jinak dosti z její prchavé vůně již vyvanulo, o její básníku, její osudech a mnoha jiných krásných věcech, o nichž tak poučně a srozumitelně hovoří všechny konversační slovníky a kompendia dějin literatury francouzské. Chci jen podotknouti, že provedení této hry, v které jsou všechny prvky potomní slavné intrikové komedie, nebylo uspokojující. Nebylo v něm onoho šumného, ráz na ráz postupujícího a bujného tempa, kterého tato rozkošná, tak graciosně lehkomyslná veselohra vyžaduje. Pan S e i f e r t jako Figaro byl, až na taneční svoje pohyby, výborný,

rozmarný a rtuťovitý Figaro. S uznáním lze mluviti o výkonech paní Kvapilové (hraběnka) a sl. Grégrovy (Zuzanka.) Za to pan Vojan (Almaviva) nenahradil úplně výkonu svého předchůdce v této úloze, pana Bittnera,

Sl. Červená hrála Cherubina a jako ve všech dosavadních svých výkonech ukazovala silný sklon k operetě. Ale vše bylo by konečně lze ještě snésti, kdyby nebylo nešťastného obsazení úloh Bartola a Basilia, kdyby nebylo toho žalostného, čím dál víc bujícího a čím dál nechutnějšího přehánění, které nám na tolika místech kazilo všechen opravdový požitek. Není nic hrůznějšího, než takové nevkusné přehmaty ve hře, kde vše má míti křehký půvab a něžnou eleganci osmnáctého věku, není nic trapnějšího, než choditi v okovaných botách tam, kde se má choditi pružně a lehce po špičkách a sotva dotýkati se půdy, jak toho žádá »Figarova svatba«, jejíž všechno kouzlo pro nás, moderní diváky, může spočívati jen v nadýchané, hravé jemnosti její podání! K.

*

Politický přehled za měsíc říjen. (Vniterní.) Dne 1. října vracel se ministrpresident Körber z jubilejní slavnosti gorické do slzavého údolí své vlády. V týž den spěchal do residenčního města Vídně uherský ministr obchodu Hegedüs, kdežto min. předseda uherský Koloman Széll se tam vypravoval ke společným konferencím obou vlád. Jejich obsah a průběh, hlavně však situační jich moment se zpočátku se strany rakouské úzkostlivě tajil.

Mlčeti o nich nebylo tehdy zrovna obtížno, neboť politické veřejnosti rakouské poskytnuta byla látka jiná: kontroversa tyrolských Vlachů s drem Körberem. Za tři neděle po uzavření říšské rady, dne 29. července t. r. zaslal bar. Malfatti jakožto předseda klubu italských zemských poslanců tyrolských ministrpresidentu dru Körberovi soupis požadavku vlašsko-tyrolských, vrcholících v postulátu vlastní autonomní zprávy pro italskou část Tyrol; v listě svém přál si zvěděti vládní stanovisko vůči vyslovenému petitu. Dr. Körber odpověděl Vlachům vesměs zamítavě listem nedatovaným, uveřejněným pak bezprostředně po trutnovském sjezdě německo-pokrokovém, kde obnoven německý požadavek rozdělení království českého a v důsledcích toho utvoření zvláštního správního území pro německou část Čech. Že by vzhledem k tomu den publikace listu Körberova byl volen úmyslně nebo dokonce tendenčně, nikdo neodvážil se ani hádati při tajnůstkářské a nikoli přímé povaze nynějšího ministrpresidenta. Němci naň také v tomto smyslu nereagovali, a to je bezpečné znamení, že si jeho významu byli jisti, a že jejich vůdcové v čas — patrně již předem — o něm byly informováni a instruováni, a že jim konvenoval. Neboť čistě theoreticky posuzován znamená onen ministrpresidentův list také popření a negaci celé té části programu Němců v našem království, která analogicky s požadavky tyrolských Italů chce správní rozdělení Čech. Dr. Körber hájí ve své písemné enunciaci staleté jednoty Tyrol a jednoty jich zemského zákonodárství, zamítá utvoření nových politických útvarů s territoriálním podkladem a co do momen-

tu národnostního bere na pomoc znění a ducha státních základních zákonů, dle nichž »na potřeby národností všude stejně spravedlivým způsobem musí se bráti zřetel.«

Při povaze dra Körbera sotva se stalo náhodou, že ze základních zákonů státních vyčetl pouze »stejně spravedlivý způsob«, jakým prý se »musí bráti zřetel« »na potřeby národností«, kdežto státní základní zákony stanoví výslovně rovnoprávnost. Vždyť p. dr. Körber povinnost změnil ve »zřetele« a s nimi operoval také při svých jazykových osnovách pro obě české země, a pro království české z nich vyoperoval — rozhraničení čistě jazykové, které Němcům nepřímo znova potvrdil v listě bar. Malfattimu pravě, že povinnost (dle státních základních zákonů bráti na potřeby národností zřetel všude stejně spravedlivým způsobem) »může vládu vésti k tomu, aby v jednotlivých zemích uznala zvláštní řeč národnostního území.« Po tomto ministrpresidentově výroku chápeme, že Němci nemusili býti znepokojeni jeho listem k bar. Malfattimu, listem, který by bez citované věty byl pro Němce v království neuprosným vládním mene tekel ufarsin, s ní však je podporou jejich separatismu, ale zároveň novým dokladem vládní raisony: nadpráví pro německý kmen.

Kde zůstala ona povinnost, kterou dr. Körber bezprostředně před tím vytkl sobě a každé rakouské vládě vůbec, je zjevno. Zůstala v zadu, ve druhé a poslední řadě, starý kvas, ze kterého už dávno vykynula krise, jíž Cislajtanie je obtažena, až se nedovede hnouti. Tyrolským Vlachům nezbylo po ministrpresidentově odpovědi než ohlásiti vládě v nové sněmovně příkrou opposici a rozhodný boj. Poněvadž tato odpověď tyrolských Vlachů byla jedině možna, což přece dr. Körber zajisté věděl dříve, než svůj list pustil ze svého bureau, je nade vši pochybnost jasno, že s příštími tyrolsko-vlašskými poslanci říšskými nepočítá, a že má v kombinaci náhradu za jejich hlasy. Nejen to; jako srazil Vlachy, dr. Körber Němcům pomohl. Kterým a jak, ukázalo se později.

Němci mají své úkoly drobně rozděleny. Volební privilej kurie velkých statků umožňuje politikům tohoto sboru hlasitě vysloviti leccos, co jiní jen potichu si myslí. A tak z konference důvěrníků ústavověrného velkostatku, konané dne 2. října ve vídeňském paláci hr. Osvalda Thuna, vyšla parola další solidarity poslanců ústaváckého velkostatku s ostatními skupinami německého souručenství a dalšího jednotného postupu s nimi také v době příští. Tak zní officielní communiquée o zmíněné schůzi. Její účel platí budoucnosti a je dvojí: prohibitivní vzhledem ke snahám o znovuzřízení bývalé nebo nové pravice, a koncentrační pro jádro nové, převahou německé vládní majority. Aby o tom obojím nikdo nebyl na pochybách, uveřejnil dne 4. října nejmenovaný německoústavácký velkostatkář — prý dr. Grabmayr — v »Neue Freie Presse« stať, v níž výslovně za názor celé své strany označil žádost, aby vláda rozhodně vystoupila proti Čechům. Pisatel s německou drzostí, nyní už obvyklou, obvinil, aby svému přání dodal váhy, všecek český lid z antidynastických demonstrací, dodav potměšile, že česká opposice posu-

zována je shovívavě, což z jedné části připsal podpoře konservativního velkostatku. Nerozhodnost nynější vlády prý působí, že proti její vůli utvoří se v nové sněmovně protiněmecká většina. Proto že je více než kdy jindy třeba solidarity všech německých stran. — Kdyby se dělo po vůli české radikální frakce, bylo by německo-liberálním velkostatkářům v takových starostech uleveno. — Německo-ústavácký velkostatek zahájil tedy už nyní koncentrační akci německých parlamentních sil veřejně; více pro ni děje se ovšem soukromě a tajně za tím účelem, aby celá legie parlamentních frakcí německých seřadila se v malý počet velkých parlamentních sdružení. »Pester Lloyd«, jehož vídeňský dopisovatel má přímé styky s rakouským ministr-presidentem, už prozradil, kterak sítě jsou vrženy. K. H. Wolf prý má plán osamotiti Schönerera a přispěti potom ke sblížení s německými nacionály a mladými členy německopokrokové strany ve společný útvar mladonacionální strany, dále prý dosavadní skupina Mauthnerova, ústaváčtí velkostatkáři a zbytek německých pokrokovců utvořiti hodlají sloučenou stranu liberální, konečně antisemité splynou prý s katolickou stranou lidovou. Skupina první čítala by 60 až 70, druhá asi 50 a třetí snad 60 poslanců, dohromady moc, se kterou by počítati musili politikové i vlády.

I kdyby to, co v »Pester Lloydu« sděleno, náleželo do kruhů kombinací budoucích, dosud neaktuelních, jisto jest, že Němci ze všech sil usilují o zisk mandátů svých a seslabení odpůrců nastávajícími volbami — za pomoci vlády, resp. byrokracie. Horrentním dokladem jsou přípravy k volebnímu boji o mandát celjský, kam president vrchního zemského soudu štýrskohradeckého, za německé obstrukce německými nacionály popl'vaný ministr justice, hr. Gleispach, vyslal zástup německých auskultantů, aby se učili slovinsky a odevzdali při volbě říšského poslance hlasy své německonacionálnímu kandidátu Pommerovi. Zpráva daleko protivnější kolportuje se v pražských kruzích, z pravidla velmi dobře informovaných: jeden z pohlavárů německého souručenství projevil prý kruhům výkonné moci státní přání, by jimi působeno bylo k tomu, aby z českého volebního osudí vyšlo — — několik aspoň členů radikální frakce české. Dodává se, že míněný německý politik byl odmítnut. Mohl-li trutnovský purkmistr, německý pokrokovec Rauch, telegraficky přímo od kabinetní kanceláře dožadovati se zákazu trutnovského sjezdu německo-radikálního, mohl snad také některý jiný německý pokrokovec žádati od vysoké byrokracie to, co právě naznačeno. Jak patrno, Němci by v novém parlamentě získali, kdyby tam povstaly dva české poslanecké kluby, a kdyby česká věc byla v novém parlamenté zastoupena poslanci, jimž ostatní parlamentáři nejsou ničím povinováni a ničím zavázáni. S tímto faktem ať české voličstvo počítá.

Nové volby vypsány jsou už druhý měsíc, ale hnutí volební teprve se vyvíjí. Vlastní volební kampaň znenáhla začíná. U nás dostalo se jí znamenitého úvodu: řečí dra. Herolda, promluvenou dne 6. října v klubu národní strany svobodomyslné. Dr. Herold do-

vodil, co v předvolebním provolání jen bylo naznačeno, že národní strana svobodomyslná je národu povinna provésti celou a úplnou volební kampaň, jakož i že celková politická situace vyžaduje, aby nastávající volby nesly pečeť svorné, velkolepé manifestace odporu celého národa — kdežto vláda si přeje opaku. Dr. Herold také prohlásil, že výkonný výbor národní strany svobodomyslné v zájmu manifestačního výsledku voleb, a pokud prospěch národa a vůle voličstva připustí, ochoten je k jakékoli možné oběti, Pro V. kurii otevřel dr. Herold přátelsky cestu součinnosti a společnému postupu s národním dělnictvem. Ne bez příčiny. Výkonný výbor národní strany svobodomyslné vstoupil svými zástupci z vlastní iniciativy a po svém usnesení ve styk s delegáty výkonného výboru strany národně sociální čili národního dělnictva. Intence měl nejlepší a míru požadavků skrovnou; delegáti národního dělnictva však byli málo ústupní a ani pochopení pro nutnost jednotného klubu neměli. Jednak přeceňují své síly — což se nestalo poprvé — a trvali na premissách, pro jejichž realitu není důkazu, a které už historie posledních dnů odbyla dokonale, nesporně a ve všech směrech. Čas kvačil a nejistota pobádala k objasnění, jehož se české veřejnosti dostalo sdělením výkonného výboru národní strany svobodomyslné, že jednání o dohodu při volbách v V. kurii do řísské rady k cíli nevedlo, a že tudíž výkonný výbor národní strany svobodomyslné nucen jest volební přípravy pro tuto kurii provésti samostatně jednak proto, že prospěch společné věci české toho nezbytně žádá, aby nový klub poslanecký, jenž vyjde z nastávajících voleb, objevil se v té síle a v tom počtu, jakým byl předešlý klub svobodomyslných lidových poslanců českých, dále z té příčiny, že organisace strany národně sociální na přesné provedení voleb v V. kurii nestačí, tedy že by se mandátů této kurie zmocnila strana sociálně demokratická na škodu státoprávního momentu české věci. Přes toto nutné prohlášení výkonného výboru národní strany svobodomyslné všecky nitky konnexů strhány nebyly. Kéž možnost konečné dohody ani dnes není ještě vyloučena! Touže přibližně dobou s jiné strany k jisté dohodě došlo. Mezi zástupci výkonného výboru národní strany svobodomyslné a strany rolnické čili »české strany agrární«. Dohodnutí vyznělo v ten smysl, že plnomocníci této podepsali program národní strany svobodomyslné, prohlásili se pro jednotný klub, vyhradivše si v něm zemědělský odbor a své kandidatury tam, kde nabudou schválení většinou důvěrníků. Je buďto povážlivým zjevem, nebo z nedostatku arrangementu rozšířeno bylo volební provolání výkonného výboru české strany agrární, oplývající přepjatými superlativními frásemi, pronášenými bez ohledu na minulé běhy politické, na situaci přítomnou a pravděpodobnou budoucí, a bezdůvodně útočící na parlamentní činnost národní strany svobodomyslné. Jen jediný příklad: »Kdo by mohl popírati, že velké strany, v jichž ruce skládalo české zemědělství (!) své naděje, nedovedly, nechtěly nebo nemohly získati pro nás to, čeho jsme si od nich přáli a co jsme také plným právem směli očekávati.« Tak stěžuje si agrární provolání. O něco dále však

konstatuje: »Pokud stávající ústava je v platnosti, není vídeňský parlament půdou, na níž by bylo lze něčeho velkého docíliti«. Proč tedy ty podrážděné paušální výtky? Ostatně provolání většinou je snůškou několika protichůdných politických a hospodářských idejí; hlásá konservatismus a pokrokovost, vytyčuje na první místo tu program politický, tam ekonomický, tu negaci, tam positivismus, tak že jednotný duch do nedozírna uniká. Stavovský separatismus hlásá způsobem tak okázalým, o jakém na př. ve projevu zastanců třídního boje, ve volebním provolání strany sociálně demokratické není ni nejmenší památky. Konečně přehlíží agrární provolání úplně otázku a zásadu kompetence říšské rady a zemského sněmu.

(Příště dokončení.)

*

Zahraniční. (Za říjen). »Jsme imperialisty: umlčeli jsme konečně strach před velikostí vlastní, strach jenž byl hanbou minulosti. Dnes konečně demokracie anglická nabývá pojmu pro povahu, rozsah i perspektivy velikého imperia, jež nám náleží. Jedná se skutečně o říši, jaké svět ještě nikdy neviděl. Kryjeť velikou část světa. Čítá — pomyslete jen — 400 milionů duší, náležejících skorem všem kmenům pod sluncem. Pomyslete jen na nekonečnou různost produkce její: není ničeho potřebného, užitečného nebo příjemného pro člověka, což by se nevyrábělo pod praporm anglickým. Všem těmto kmenům nám poddaným máme dáti, co dali jsme již všem anglickým kmenům mimo zemi naši: svobodu, spravedlnost, civilisaci a mír«. — Tak mluvil pan Chamberlain před několika dny při jakémsi banketu ve staré, trpělivé City. »Svobodu, spravedlnost, civilisaci a mír!« Jakým tónem cynickým zníti musí v sluch tato slova blahozvěstná stařičkému Krügerovi, jenž té chvíle už pluje vodami indického okeanu kol břehů nehostinné Afriky k nehostinnějším ještě břehům Evropy! S poslední nadějí vystoupí na břehy tyto, aby, až appelovati bude na svědomí Evropy, slyšel od ní úšklebek: »Jen vzdejte se klidně pysnému vítězi Albionu, on nese vám — svobodu, spravedlnost, civilisaci a mír.«

Jak lépe uhodli pravý stav věcí Steijn, Botha a Devet, kteří spoléhají více na svůj meč, byť nalomený, nežli na duši a srdce — rozpukalé srdce — Evropy! Právem hledí branný odboj Burův proti Robertsům a Methuenům udržeti, až by jiné státy, ne ze spravedlivosti k věci burské, ale ze sobectví, ze soupeřství o tu či onu kořisť za mořem, zapletly se s Anglií v konflikt, a až by Anglie ohrožena tak přivolila k podmínkám snesitelným.

Dobře děl tyto dny jeden duvěrník Burův: Nepodrobíme se — my, kmen silný a zdravý, třeba poraženi dnes, rosteme a množíme se, a přijde doba, kdy bude naší celá jižní Afrika«. Přes veškerá popírání odstředivost ve všech osadách anglických roste a přivolila-li dnes Anglie i k tomu, aby osady její v Australii utvořily mezi sebou svaz státův, slibujeli tento ústupek i osadám jihoafrickým, jest to jen na čas, aby zmátla jich postup za úplnou neodvislostí, aby odročila, co na konec bude neodvratné. Snad dříve ještě, než příští století u-

plyne, dovrší se tento stav hrozný, jehož děsil se tentýž ministr osad, Chamberlain: »Čím byli bychom bez naší říše? Dvěma malými ostrovy s příliš četným obyvatelstvem.« Marně se ovšem konejšil Joe ihned: »Čím byla by naše říše bez nás? Skládala by se z národův bez spojitosti, jimž by bylo nemožno podívati se světu tváří v tvář!« Právě v tom, že skládá se světová říše tato — rozčtvrcena nad to ohromnými dimensemi a nikoli aspoň zeměpisně souvislá jako ruské imperium — právě v tom, že skládá se z různých národův beze spojitosti, jest zárodek jejího rozkladu. Tím více, když ještě různost ta jest dnes přeslabě jen zastírána společným původem britských osadníkův, již ostatně v osadách mnohých jsou již jen v menšině. Ano, tato různost, tyto různé zájmy i hospodářské vésti musejí přirozeně k tomu, že jednotlivé části říše budou se hledět osamotiti, aby pěstovaly jen a jen vlastní zájmy, nenechávajíce tyto podlamovati ohledy na ostatní díly říše, ohledy na spolužití celku. Příklad Spojených Států, jež bez Anglie i proti ní vzrostly a vzkvetly teprve, když se osamotnily až do sama hospodářského sokovství se zemí mateřskou, dokazuje, jak prázdnou domýšlivostí jest slovo Chamberlainovo: »Čím by bez nás byly osady?« Dříve nebo později i zbylé osady Anglii přes hlavu přerostou. Dokonce platí to též o nejnověji nabytých »osadách« Anglie, jež včera ještě byly republikami. Ty svým odbojným obyvatelstvem burským, jeho guerillou poutají dnes téměř všecky pozemní vojenské síly Anglie. A guerille Burů daří se téměř napořád. Přes den okupují nenadále poznovu některé město, jehož posádka útoku se nebyla nadála, zajímají vlaky i menší oddíly britské, ba tyto dny byli by přepadl málem i Kimberley, středisko těžby démantové. Věru lze říci, že podnes annexe obou republik zůstala aktem čistě formálním.

Přes to formální akt ten a vnější jeho okázalost stačily lidu anglickému, že schválil novými volbami poslaneckými tuto anneksní, rozpínavou, imperialistickou politiku Chamberlainovu. Dopadly volby ty na vlas tak, jak v minulém přehledu jsme předpověděli. Liberálové zůstali v menšině veliké proti konservativcům a liberálním unionistům, kteří tvoří většinu vládní. Ano, jednoho hlasu ještě pozbyli, kdežto irská opposice zůstala při svých 82 hlasech. Na dále budou míti ministerští v 670 členné sněmovně dolní 134 hlasovou většinu. Na poprv za královny Viktorie podrželi konservativci vládu ve dvou obdobích zákonodárných za sebou. Ovšem nezpůsobil výsledek ten jen slavomam lidu anglického, podnícený několika pochybnými vítězstvími v jižní Africe, nezpůsobila ho jen lačnost po nové kořisti na zemích, jakouž miláček lidu, Joe Chamberlain, zdál se v případě vítězství svého slibovati. Silný díl viny měli liberálové sami. Negací svojí. Úpadek liberálních stran na západě evropském vyplynul zajisté z toho, že program svůj: vymáhání svobod politických a práv občanských, nedovedli doplniti lidovými požadavky sociálními a hospodářskými ani tam, kde onen čistě politický program byl již — jako ve Francii, Belgii, Německu i Anglii na př. — my ovšem jsme cíle toho ještě předaleci! — naplněn, a když tedy strana, obmezující se jen na tento

čistě politický terrain, pozbývala své raison d' être. Zcela jinak vystihla konservativní strana anglická obratu velkého, jenž dovršil se zatím ve společnosti a v životě státním, a pochopujíc, že nějaký spor při nějaké předloze o kompetenci mezi zákonodárnou a výkonnou mocí nestačí vyplniti už životní úkoly strany, rychle se přizpůsobila nutnosti, všímati si také nepolitických potřeb lidu, anebo chcete-li: »mass«. Ano, po smrti Gladstonově upustila liberální strana anglická vedena vůdci tak mělkými a hladkými jako Rosebery aneb ideology, ale bez organisační způsobilosti jako Morley a Harcourt, od boje za specialními požadavky svými, jakými byly požadavek zrušení horní sněmovny nebo zatím aspoň obmezení právomoci její, i požadavek samosprávy v Irsku. Nedovedla býti ani spravedlivou à tout prix, nedokonala ani svých povinností k demokracii. Proti-imperialistický program její pak ani massám nestačil, když tě nedovedla na druhé straně říci, jak má se hospodářsky jinak nahraditi třídám dělným a výrobním zisk nových zemí, to jest nových trhův.

A přidružil se k tomu ještě jiný důvod. Povahy morální. Také liberální strana anglická pěstujíc osvětovými snahami veskrze jen rozvinutí rozumu, nedbala pranic o duší prohloubení, o srdcí pookřání. Zapomněla slov Tetmayerových:

»podkladem prvním díla: víra v jeho konec.
Jen ten, kdo věří slepě, dovede jít napřed.
Zvítězí nebo padne, ale s ranou v hrudi,
jak rytíř . . . Žít, to tvořit, tvořit zas, to věřit . . .
Nevěřit, pochybovat: líp v nic zajít, zhynout! . . .

Liberálové angličtí dovedli dáti vše duchu, nic duši. Prohráli proto také v národě svém, národově — nejbádavějším . . .

Volby anglické, jež trvaly po celý říjen, byly nejdůležitější a nejzajímavější událostí v měsíci . . . Prodleli jsme proto u nich déle, jelikož v nich obráželo se vlastně křížení snah a zjevu celého západu evropského. Jen dodati ještě chceme, že rozvážný Salisbury, aby sám stlumil rozmach upřílišněného a tím nebezpečného imperialismu, po volbách na místě Chamberlaina povolal v čelo zahraničního úřadu dosavadního ministra vojenství L a n d s d o w n a. Váhavost téhož, jež způsobila Anglii ve válčení jihoafrickém katastrofy, snad ji v diplomacii před katastrofami zachrání.

Ostatně Salisbury vlasť svou, vojensky dnes slabou, hleděl zachrániti před případným odstrčením při d ě l e n í Č í n y tím, že uzavřel s Německem smlouvu, ve které, zapřev pro tu chvíli zálusk svuj na Jance-kiang, klade veto své proti dělení Číny v nevhodný pro Anglii čas a spokojuje se zatím politikou »otevřených dveří«. Čína má všem vyssavačům cizím stejnoměrně otevříti dvéře dokořán. Ke smlouvě té věru i Rusko mohlo klidně přistoupiti; bude-li schytralou jeho diplomacie j e n v té míře jako na př. — rakouská, může podržeti Mandžursko i bez annexe formální.

Podklad pro vyjednávání s Čínou byl by zjednán, ale nic víc, než podklad. O speciálních požadavcích až podnes nedocíleno shody nižádné, neboť drakonické návrhy »demokratické« a »liberální« nynější

francouzské vlády Waldeck-Rousseauovy zarážejí dokonce i diplomaty arcikonservativní a nejnehumannější. Jest naděje, že evropská diplomacie ještě po týdnech celých nebude věděti, co má vlastně na Číně chtíti. Zatím stařičký panoš její, hr. Waldersee, dává theatrálně prováděti na dále hru »na vojáky«, kterouž český básník podřipský Ervín Špindler kdys tak trefně karakterisoval:

»Hra na vojáky! . . . Lid bez chleba,
však smí se postaviti v šik,
by slavně pad; svět nazve třeba
tu země píď, kde vykrvácel
a životem píď pánů splácel,
„cti polem“ — národ tomu zvyk.« —

Při všem tom přihodila se hr. Walderseeovi veliká smůla. Chystal Německu veliký triumf. Vyslal německou výpravu proti Paotingu, kteréž město veliké závodilo své doby s Pekingem u vyhánění cizinců. Stalo se však, že v Paotingu byli první místo Němců — Francouzi. Ostatně těžiště situace v Číně přenáší se zvolna víc a více z Pečilska do jižních provincií. Zde vypukla vzpoura reformní strany čínské, jež věcných i osobních plánů svých hledí dosíci svržením nynější dynastie mandžurské a dosazením bývalé domácí dynastie Mingů prostřednictvím domnělého potomka jejího.

Ve Francii, kdež po krachu výstavním kyne ministerstvu nynějšímu krach ve sněmovně, hleděl tento odvrátiti Waldeck-Rousseau velikou řečí v Toulouse proti řeholím. Vytýkal jim, že náboženskou agitaci přenášejí v život politický a že hledí hromaditi ohromné nemovitosti. Pohrozil předlohou, dle níž do státních služeb přijímáni budou jen odchovanci škol státních a nikoli řeholních a církevních.

Sousední Španělsko vystřídalo konservativní ministerstvo Silvelovo ještě zpátečničtější vládou Azcarragovou, za níž šikovně po dosazení vojenského regimu v Madridě gen. Weylerem vyvolán i na severu teatrální karlistický odboj, aby vláda nová měla záminku, by mohla celé zemi vnutiti nová vojenská břemena stavem obležení. Ten prohlásila již. —

Rumunsko, jež vytýkalo »revolucionářskému« Bulharsku, že mazlí se s makedonským »buřičským« komitétem, dnes častuje vlastní sedláky proti berním a bídě bouřící se prachem a olovem.

Akce ruská proti Finům, k níž zchytralí státníci ruští dali se zlákati vlivy cizími, vyvolává skutečně ve Švédsku tak živou chuť na zpětné zabrání Finska, že Rusko samo nuceno jest pro případ příštího velikého konfliktu světového počítati Švédsko předem už mezi nepřátele své. —

Italie sama dnes úředně vyhlašuje, že zavraždění Humberta I. nebylo dílem spiknutí, že zvláště vše, co bájili dobrovolní oficiosové o úmluvách a spiknutí v Pattersonu v Unii, bylo klam a mam. Všichni »spoluspiklenci« Bresciovi také již na svobodu propuštěni. —

V Německu propustil Vilém Hovorný kancléře Hohenloha (byl jím od r. 1894 jako druhý nástupce Bismarckův) ze služeb svých a nahradil jej oblíbencem svým, jinak nepopíratelně talentovaným,

hr. Bülowe, dosavadním státním tajemníkem pro věci zahraničné, jenž vlastně již od let, pokud mu impulsivní povaha Viléma II. volné pole vůbec dopřávala, řídil zahraniční politiku německou. Hohenlohe snášel passivně a trpělivě všechny mistrovské kousky diplomatické svého pána a velitele, protiruské smlouvy angloněmecké ale asi přes srdce přenésti nedovedl. I šel. Bülow stal se i ministrpresidentem pruským. — Krátce před tím měl Vilém II na Saalburgu řeč chlubnou, v níž dokazoval, jak hrdé muže a musí Němec celým světem hlásati »Civis Romanus sum! — Poláci pruští, jimž právě berlínské ministerstvo odňalo i právo soukromého polského vyučování dětí, ano i ten loyální a konservativní publicista pruský Harden, jemuž přisouzeno 6 měsíců vazby na pevnosti a jenž se osmělil jen jako »loyální oposice Jeho Veličenstva« upozorniti, že »němými psy přece jen nechceme být«, — jiných as pojmů nabyli o sladkém občanství pruském »Civis Romanus sum«! Nejen na svobodě, ale i v křesle ministerském jest dosud státní tajemník pro říšský úřad vnitra Posadowský, jenž si za podání protistávkařské předlohy v říšském sněmu vyžádal od svazu průmyslníků úplatek 12.000 marek pod záminkou »podpory na agitace«. Tyto panamičky pruské vynesly socialistům německým nečekané vítězství do říšského parlamentu v arcikonservativním okrese Rathenowu. — Přes tento rozmach dovedli socialisté za Liebknechta, velikého utrpením, obětmi i skutky, kandidovati a ovšem i prosaditi v nejsocialističtějším okrese Německa, v 6. volebním okrese Berlína, malého minulostí i činností dosavadní Ledeboura. Také tato strana prodělává osud všech evropských stran politických, že ve stínu velkých postav, hodných historie, vyrostly jen malé figury, hodné leda jen běžných denních depeší. — Po Bismarcích Bülowové, po Gladstonech Asquithové, po Gambettech Waldeck-Rousseauové, po Cavourech Crispiové. Po bojovnících ideálu — vydělavači vezdejšího chlebíčka. Po mužích velkých skutkův mužové velké — výřečnosti.

V Praze, 1. listopadu. *J. Pachmayer.*

*

České dějiny ve světle prof. Adolfa Bachmanna.

Mohlo by se právem očekávati, že národním fanatismem zkalen toliko historický soud Bachmannův, ale v následujícím budou podány ukázky jasně dosvědčující, že i po věcné stránce dílo Bachmannovo jest pracováno povrchně, s nedostatečným ovládáním látky, a tím znova dotvrzuje se názor náš, že vydány jsou Dějiny Bachmannovy ad usum delphini. Kdo tím dauphinem býti má, netřeba připomínati.

Specialné dílo dějinné musí býti držáno ve shodě s obecně-historickým rázem doby a s historickým zeměpisem. Pokud se týče prvého postulátu, dlužno dbáti dějepisci, aby případné universálně-historické úvahy, jimiž jaksi specialný předmět líčení svého vkládá do knihy dějin světových, zakládaly se na přesných zjištěných praemissách, proti čemuž však v Dějinách Bachmannových shledáváme četné poklesky, o povrchní práci svědčící. V otázce své (str. 15.), odkud přišli do Čech Bojové, nepřihlíží Bachmann k výsledkům studií

romanistických, které nejnovější dobou připouštějí, že nepřišli Bojové do severní Italie přímo z Gallie, nýbrž ze severu, při čemž jest na snadě spojitost postupu bojského do Čech a do severní Italie v zeměpisném ohledu i v chronologickém postupu předpokládati. Hrubým nedopatřením jest, praví-li Bachmann (str. 54), že římský císař L. Verus (161—169) byl adoptovaným synem M. Aurelia. Verus a Aurelius byli adoptovanými syny císaře Antonia Pia. Císař Gallienus nebyl zavražděn r. 270 (str. 56), nýbrž r. 268. Na str. 631 mluví se o poselství krále Otakara II. na dvůr sultána babylonského, což jest nejasné pro toho, kdo neobírá se dějinami východními. Bylo ovšem zvykem ve XIII.—XV. století nazývati říši bahritských Mamluků v Egyptě říší »babylonskou« po tvrzi Babylonu blíže Kaira. O četných omylech chronologických jen obecně budiž zde položeno.

Rovněž v oboru historického zeměpisu dlužno vážné poklesky vytknouti. Ptolemaiovy zprávy o Čechách, jež za novějších dob s mnohých stran osvětlili Sadowski, Sedláček, Schneider a Barvíř, slušelo se bedlivější úvahy hodnými učiniti; cituje-li se dissertace Bachmannova žáka Gnirsa, cituje vlastně sama sebe a tu vzbuzuje podivný dojem, že ignorovány jsou důkladné práce seriosních slovanských badatelů. Z nich by poznal Bachmann, že nejsou všechna jména Ptolemaiova v Čechách původu keltského. O slovanském původu jména Korkontiů nemůže přece býti mezi vážnými badateli pochybnosti, rovněž i Brodentia souhlasí i co do polohy i co do jména s Brodem Bavorským přes veškery námitky Bachmannovy, které ovšem potkávají se s nemilou v tomto případě okolností, že i na nejkrajnějším českém západě uvádí Ptolemaios místní jméno jen ze slovanštiny vysvětlitelné. V seznamu hradišť českých dotčeno Stradonic jen letem, nejslavnější pak hradiště u Hryzel, na Staré Kouřimi, u Kaniné atd. nejsou vůbec připomenuta. Vrbčany nejsou položeny u Černého Kostelce nýbrž u Plaňan. Směšné jest vyhýbati se českému jménu Petřín (str. 823) a nahrazovati je předbřeznovým Laurenziberg(!). V nestvůře Tyrschau, která nad to bezdůvodně překládá se v německé Angerbach, stěží kdo pravého jména »Týřov« se dopátrá. U Askiburgia (str. 16) není lze pomýšleti na Krkonoše, nýbrž se Schneidrem (Verh. der Berl. anthrop. Gesellsch. 1883.) dlužno v něm hledati Jeseník.

Pokud se čistě historického obsahu týče, shledáváme ve spise Bachmannově velice hojné omyly anebo zúmyslné odpory se skutečným stavem věcí. V počátečné části nejsou patřičně respektovány výsledky studia archaeologického patrně z té příčiny, že na mnohých místech, jako v okolí nalezišť dobřichovských, prokazuje se jimi nepohodlná Bachmannovi existence Slovanů v Čechách za dob prvých císařů římských. On sice nemůže nepostřehnouti, že tenor pramenů velí v Čechách severních a severovýchodních shledávati ještě obyvatelstvo jiné (str. 17) (u Ptolemaia zvané Βοϊοχαῖμαι), ale nazývá je obecně ältere Bevölkerung, kteréžto »starší obyvatelstvo« bylo germanisováno (str. 47) a hned na to plnými ústy prohlašuje je za Markomanny, ovšem bez jediného dokladu, kdežto nálezy a linguistické průvody činí slovanský původ jeho nade

vše povzneseným. Markomannská theorie Bachmannova byla po zásluze oceněna netoliko Kalouskem a Píčem, nýbrž i Lippertem, pročež nehodláme se jí déle obírati.

Ale útrpný úsměv musí vzbuditi Bachmannova snaha, aby ukázal, jak byli Markomanné kulturně pokročilí a kterak přispěli i ku kulturnímu povznesení země. Kritickému dějezpytci scvrká se sice pobyt Markomannů v Čechách na krátká decennia, prameny psané jejich vnitřního života sotva se dotýkají a archaeologické nálezy na české půdě ani jich téměř neznají, Bachmann ale dovedl, ovšem na základě analogie anebo pouhé domněnky, zkonstruovati si poutavý obraz markomannské kultury, který chlubně v protivu staví zúmyslna zlehčovaným řádům slovanským. Jemu jsou Markomanné předky nynějších Bavorův, při čemž ale rozhodující byla jemu zvláštní tendence. Uměle prodloužený pobyt Markomannů na půdě české a identita jejich s pozdějšími Bavory mají býti podkladem these, že Cechy jsou od nepamětna částkou Německa, a že od nepaměti zde sídlí kompaktní obyvatelstvo německé. Proto vytýkají se již za Sama alte Hoheitsrechte der Deutschen na zemi českou (str. 86), Samo pak sám vydáván jest za Němce (str. 85), jakkoli o stránku níže vykládá se ze slovanského jazyka, že znamená Samo »Alleinherrscher«. Nedoloženým zůstává i tvrzení Bachmannovo (str. 72), ze zněmčených místních jmen čerpané, že v krajinách od vtoku Ohře do Čech až po Vary Karlovy sedělo a sedí německé obyvatelstvo von den Zeiten der Geburt des Herrn durch alle die Jahrhunderte bis heutzutage, neboť právě v těch končinách rozsazen byl slovanský kmen Sedličanův a poněmčování Loketska u veliké míře podjal se teprve Otakar II. Kam vede stranické zaslepení Bachmanna, ukazuje nejkřiklavěji jeho výklad o mohyle Čestmírově u Turska. Aby překonal pověstný výklad slovanského jména Teplice z jazyka keltského, prohlašuje Bachmann mohylu, kterou již za Kosmovy doby pověst rytířskému vojevůdci Neklanovu Čestmíru připisovala, za obětiště — germánského boha Tyra! »Es liegt nahe«, — odvažuje se Bachmann tvrditi (str. 74) —, »auch in diesem Fels und Grabhügel bei Tursko die Stelle zu erblicken, an der einst der waffengewaltige Tyr verehrt wurde«. Při určování polohy Fredegarova Vogatisburka opomíjí nejnovější a topograficky nejlépe odůvodněný výklad Sedláčkův, který shledává Vogatisburg v nynějších Úhošťanech blíže Kadaně a dotvrzuje názor svůj shodou věcnou i jmennou. Ve příčině Vidukindovy Novae urbis a Nivunburka v listině Oty I. opomíjí Bachmann okázale výklad českých dějepisců, Palackého i Tomka, kteří ve shodě s tehdejší dějinnou situací spatřují v něm Boleslav Starou, založenou již za údělné vlády Boleslavovy v Pšovsku, ale ne, jakož Bachmann dovozuje, (str. 141), teprve za pozdějších let jeho jedinovlády, a utíká se k výkladu přímo směšnému, prohlašuje jej za Nimburk (str. 135, 140), ovšem opět s tendencí určitou, aby ukázal, že tehdy již i ve středních Čechách byly důležité osady se jmény německými. Jemu ovšem nevadí, že jméno Nimburk dáno teprve ku konci XIII. století král. městu, Václavem II. založenému. Velikou neznalost věci projevuje i Bachmannovo tvrzení (str. 165), že bylo v Čechách tolik archidiakonátu kolik kastellánství,

totiž žup, kterémuž pojmu se Bachmann důsledně vyhýbá. Všechny prameny povahy církevně-dějinné poučily by jej, že bylo tolik dekanátů kolik žup, archidiakonátův ale, jichž zeměpisný poměr k někdejším kmenovým územím dotud nebyl vědecky uvažován, bylo toliko deset.

Zvláště však ve dvou otázkách snaží se Bachmann důsledně, aby vyhladil každý moment dějinný, jímž lze podepírati kulturní i politickou samostatnost národa českého. Jest to slovanská církev česko-moravská v poměru k liturgii latinské a státoprávní poměr mezi královstvím českým a říší německou. V obou příčinách doznáváme, že Bachmann v sofistice se překonal, neboť podal obdivuhodný příklad, jak lze z pramenů pravý opak skutečného stavu vyšetřiti.

V prvé příčině snaží se Bachmann pravý význam cyrillo-methodějského křesťanství na Moravě uskrovniti, působení jeho v Čechách popříti, jeho stopy určité, které se v církevních řádech českých a v historické literatuře objevují, za fikci sázavských mnichů prohlásiti, kteří prý takto hledali spojení s působením obou bratří solunských, a veškeru zásluhu pokřesťanění Čech německým kněžím přičísti. S tohoto stanoviska Bachmann na dějiny české pohlížeje, nahrazuje zjištěná fakta tendenčními, libovolnými konstrukcemi. Již za dob Rostislavových existovaly dle jeho vývodů (str. 101) vzhledem k Moravě wohlbegründete Anrechte der deutschen Kirchen, jakkoli toto právo nemělo ani tolik podstaty, kolik přináší nyní titulus in partibus infidelium svému nositeli, a když působením Rostislavovým a papežovým organisovala se samostatná národní církev na Moravě, vzpomíná Bachmann energického odporu der in ihren Rechten gekränkten bayerischen Bischöfe! Ovšem nejnovější dobou z německé strany bere se již v pochybnost i authentičnost papežské bully, kterou Methodios moravským arcibiskupem jmenován, a tu nesmí Čechoněmec Bachmann v překrucování českých dějin býti chabým shledán, proto každý krok, který ze zištnosti němečtí biskupové proti slovanské církvi podnikli, jako protest salcburského arcibiskupa Adalvina k papeži, má po soudu Bachmannovu podkladem Rechte und Ansprüche auf die kirchliche Oberleitung der südöstlichen Slavenlande (str. 107). Na Moravě prý záhy stopy činnosti Methodiovy zanikly (str. 109) a v Čechách prý není o Methodiovi a o jeho činnosti žádné vzpomínky — tak hlásá Bachmann (str. 109, 216, 263) proti hojným a výslovným svědectvím, čerpaným ne z legend, nýbrž z pramenův a z nepřetržitého života církevního. Svědectví o existenci slovanské církve netoliko na na Moravě, nýbrž v Čechách až do XI. stol. není lze z dějinných pramenů odstraniti. Bachmann je sice zná, ale z úmysla jim dává výklad jiný. On nepřihlíží k nepopíratelným stopám slovanského obřadu v Čechách, které zachovaly se ve svatoklimentském titulu nejstarších chrámů, ve známých byzantských rotundách na místech, jež tradice s činností Methodiovou úzce spojuje, v nálezích hojných byzantských křížů v hrobech, ve slavných hymnech »Hospodine pomiluj ny« a »Svatý Václave«, ve svědectví zřejmém, že Václav Svatý a svatý Prokop v mládí učili se »knihám slovanským«, onen v Budči, tento na Vyšehradě, v pastýřské činnosti sv. Vojtěcha, která i dle nejno-

vějšího jeho dějepisce Voigta byla proti slovanskému obřadu v prvé řadě obrácena, on neví, že v lidu českém žijí podnes v živé paměti slovanští apoštolové jmény svatých Crhy a Strachoty, on ignoruje duchaplnou Kryštůfkovu kritiku pozdních zpráv, na nichž zakládá se mylný pojem o někdejším příslušenství Čech k diécési řezenské, on pomíjí významná slova, jimiž se papežská bulla ve příčině biskupství pražského r. 973 vydaná zřejmě proti slovanskému obřadu obrací. Aby korunoval své konstrukce, pramenům naprosto odporující, chápe se Bachmann nepatrné bludičky, již na Moravě Bretholz rozžal, a dovozuje, že Morava nenáležela k veliké říši Boleslavců, nýbrž byla prý po bitvě na Lešském poli Němci dobyta a německými úřadníky spravována, pročež prý nenáležela k diecési pražské, nýbrž obdržela svého biskupa, Mohuči podřízeného! Tím výkladem Bachmann zjednává málo cti tehdejším mocným panovníkům německým, neboť tvrdí-li, že Morava po r. 955 náležela k Německu, ale po r. 1000 že byla zabrána Boleslavem Chrabrým, musí připustiti, že ji Boleslav Chrabrý Ottovi III. nebo Jindřichu II. mocně odňal, o čemž ale prameny té doby pranic nevypovídají. Proti Bachmannovi svědčí i pokřesťanění chána Gejzy a syna jeho sv. Štěpána skrze sv. Vojtěcha, jehož diécése tudíž prostírala se až na blízko Ostřehomě. Popírá-li nejnovější dobou Voigt tuto okolnost a zamlčuje-li ji Bachmann, není tím ještě průkaznost její ani odstraněna ani otřesena, ježto u Voigta převládá hyperkriticism a u Bachmanna tendence na místě věcné kritiky. Ostatně ve příčině této způsobem otázku zplna vyčerpávajícím pojednal Kalousek, k němuž tímto odkaz učiněn.

Ježto existence samostatných biskupů na Moravě v X. a XI. st. jest z pramenů zjištěna, hledí Bachmann rozptýleným pramenným údajům dáti spojitost, shodnou s jeho státoprávními a národními praesumpcemi, vede si ale při výkladě svém s neomluvitelnou libovůlí. Jakkoli these o příslušenství Čech k diécési řezenské byla Kryštůfkem vyvrácena, trvá přece Bachmann i nadále při ní, ano tvrdí, že některá část severních Čech příslušela k biskupství míšeňskému (str. 162). O kritičnosti jeho svědčí nejlépe, že nesrovnal ani pozdní údaje bavorských dějepisců XVI. stol. s přesně určenými chronologickými daty v nekrologiu biskupů řezenských. Poněvadž Kosmas jmenuje na Moravě jakéhosi biskupa Vracena a r. 970 vedle biskupa pražského súčastnil se synody mohučské i biskup moravský, vyvozuje z toho Bachmann logickým skokem, že obdržela po r. 955 Morava latinského nebo německého biskupa Mohuči podřízeného (str. 166, 168), a beze všeho dokladu umísťuje k r. 1036 toto biskupství v Olomouci (str. 197). To již není dějinné bádání, to jest dělání dějin.

Než není třeba, aby Bachmann bral si k srdci oprávněné výtky tyto, neboť postaral se o náhradu na jiné straně, jíž mu zajisté němečtí nacionálové neodeprou. Červenou nití, která se proplétá celým jeho spisem, jest fanatická snaha, aby prokázána byla domnělá více než tisíciletá závislost Čech na říši německé. Po příkladu některých historiků doby reformační zakládá i Bachmann domnělou svrchovanost Německa či vlastně Němců nad zemí českou dobami markomanskými. Proto ohřívá známou báchorku o českém poplatku Karlu Velikému

(str. 92, 93), jakkoli neví ani k d y byl na Čechy uvalen, ani v jaké v ý š i, ani »welcher Weise die Tributleistung an das deutsche Reich seitens der vielgeteilten böhmischen Bevölkerungen erfolgte« (str. 114) a na tomto absurdním, dávno vyvráceném základě buduje kartový domek, na němž domnělá závislost Čech na říši německé spočívati má. Dovodiv s tendencí velice ušlechtilou a pravdy milovnou, že útočné snahy Němců proti Čechům a Slovanům polabským diktovala Pflicht der Selbsterhaltung (str. 391) — kdož by nevzpomněl divokého beránka, který kalil vodu dobráckému vlkovi — dokazuje frásovitě, že již s počátku X. stol. Čechy k říši německé příslušely. Tomu, kdo nevěří slovům našim, poučením budiž následující výrok Bachmannův: Noch war — s počátku X. stol.! — Die alte Zugehörigkeit Böhmens zu Deutschland unvergessen, die Erinnerung an die f ü h r e n d e (!) Stelle, die einst die Bayern im Moldau- und Marchlande besessen, nicht erloschen. Správně sic nevyvozuje Bachmann oblíbených státoprávních důsledků z poplatku, jímž se kníže Václav Svatý r. 928 Jindřichu Ptáčníku zavázal, neboť mohlo by se jemu odvětiti poukazem na poplatnost téhož Jindřicha Ptáčníka Maďarům v l. 924—932, ale z neznámých jinak podmínek míru r. 950 mezi Ottou I. a Boleslavem I. ujednaného — o povrchnosti jeho svědčí nejlépe faktum, že Vidukindův údaj o českých rukojmích, jež r. 946 Otto lidu svému ukazovati dal, klade do r. 936 — kterýž naprostý nedostatek pramenů nahraditi mají Thatsachen, die uns fürderhin entgegentreten (str. 138), dovozuje Bachmann, že Boleslav vedle poplatku musil se zavázati i službou vojenskou a snad již i Čechy lénem přijal (str. 136), ano ze slov Vidukindových, jichž obsah jest ten, že náleželo vévodě bavorskému dbáti proti Čechům povinnosti markrabské, vyšetřuje Bachmann, že byl panovník český podřízen dozoru vévody bavorského. Odtud vysvětluje Bachmann vše, co v Čechách ku zlepšení veřejného života bylo zavedeno, původem z Němec. Doznává sice (str. 159), že byly tehdejší české řády lepší německých, ale s určitostí překvapující tvrdí, že byly Boleslavovi I. při organisování župního zřízení vzorem německé hrabské řády (str. 153), že veškerá nevzdělaná země byla dle německého názoru jmína za majetek knížecí (str. 155), že výsluhy a výprosy udíleny byly dle téhož vzoru německého (str. 157); a když Břetislav I. za výpravy polské dal sněmem přijati slavná snesení hnězdenská, tanul prý mu na mysli francký Maifeld (str. 221). R. 995 vypravil Boleslav II. oddíl vojska na pomoc Ottovi III. proti Polabanům, Bachmann ale překrucuje skutečnost tvrzením, že byla v Čechách opověděna hotovost říšská proti Bodrcům (str. 180), jakkoli nikdy podobná hotovost v Čechách ohlašována nebyla ani býti nemohla. Rovněž jest směšno tvrditi, že obdržel Boleslav II. od Otty II. r. 978 Verzeihung und Gnade, snad jako nějaký loupežný rytíř, jemuž byl hrad nad hlavou zapálen.

Největší zásluhy zjednal si o Čechy po soudu Bachmannovu kníže Oldřich: Eben damals — čteme str. 194 — vollendete sich und kam nach allen Seiten offenkundig zum Ausdrucke, was sich längst bereits angebahnt hatte und dem Zuge der Verhältnisse ebenso wie dem Interesse Deutschland und Böhmens (!) entsprach: Böhmens Aufsteigen (!)

von einem bloss tributären Gebiete zu einem Reichsfürstentume, von einem Zugehör Deutschlands zweiten zu einem Gliede ersten Ranges mit all dessen wichtigen Rechten und Verpflichtungen. Nevadí nic, že před tím na základě nesprávně vyloženého textu Adelboldova vypravuje se udělení vévodství českého Vladivoji polskému (str. 186), nevadí nic, že výklad ten není pražádným důvodem pramenným podepřen: Bachmannovi jsou odtud Čechy knížectvím německé říše, odvěké, na slovanském dědickém právu založené knížecí důstojenství Přemyslovců jest jemu Fürstenamt vom Reiche (str. 232), biskupové pražský a olomoucký jsou Fürsten des Reiches, ve stycích svých ku králi německému mohutní čeští panovníci, jako král Vladislav I., jsou podřízeni seinem Herrn, dem Könige, při povýšení Vratislava I. za krále pomlčuje se o zrušení českého poplatku a sofistickými výklady hledí zatajiti, že právě toto královské důstojenství, jehož se nedostalo do konce XVIII. stol. žádnému knížeti říšskému, říšskoknížecí poměr českých panovníků k říši vylučuje, kdekolivěk některý nespokojený Přemyslovec utíká se ke dvoru německému, aby proti zákonum své vlasti domohl se panství, jedná in legaler Weise; podobně schvaluje Bachmann pokus Fridricha I., aby Moravu a biskupství pražské učinil říšskými knížectvími, a mistruje rozhorleně kurii, která nedbala, že Otakar I. ponížil den reichsfreien Bischof za pouhého zemského biskupa, snaží se oslabiti význam bully sicilské a plnými ústy hlásá, že král německý měl i soudní moc nad králi českými. Vedle toho hledí popříti anebo zamlčeti všechny události, které vyplývaly ze svrchovanosti českého panovníka, jako vypovědění Němců z Čech skrze Spytihněva II., podivuje se, že ve známém církevním sporu českém za Otakara I., při jednání o povýšení biskupství pražského na arcibiskupství i při jiných slavných příležitostech jednal papež s králi českými přímo, že tito jako jiní samostatní panovníci evropští byli v Římě zastoupeni prokurátory svými, že současně s domnělou závislostí Čech na Němcích bylo Polsko Čechům poplatkem zavázáno atd.

Končíme zprávu svou o nejnovějším plodu německé historické vědy v Čechách, jemuž dlužno naprosto odepříti rázu vážného díla historického. Spisovatel propujčil péro své snahám zavržení hodným, snahám po roztříštění odvěkého zeměpisného i historicko-politického útvaru, snahám vládychtivé přistěhovalecké menšiny po ujařmení domorodého, státotvorného a kulturně svérázného živlu českého. Za normálních poměrů by spis jeho nedošel povšimnutí a fantasmagorie jeho potkaly by se s tím osudem, jako práce Höflerovy i jiných následovníku — byly by materiálem bibliografickým a snad by vřadény byly mezi historická kuriosa. Ale dnes jest se právem obávati, že spis Bachmannův bude historickým kompendiem všech, kdož proti národu českému záští chovají, a tu nastává vážná povinnost českým dějepiscum, aby ze středu svého opatřili zevrubné, všemi prameny opatřené a k literatuře nejnovější přihlížející dějiny české, německy nebo francouzsky psané, kterými by zarytost Bachmannovy historiografie byla po zásluze zparalysována. *P.*

*

Švédsko a Norsko ku konci 19. století. Referuje Dr. Bořivoj Prusík.

Právě v těchto dnech byla vydána švédskou a norskou vládou dvě velkolepá díla,* »La Suède et La Norvège, son peuple et son industrie.« Příležitost k vydání obou nákladných děl zavdala letošní světová výstava v Paříži: chtělť sněm jak švédský tak i norský, aby návštěvníkům jejím byla dána možnost odnésti si obraz o tom, čím jest Švédsko a Norsko dnes, na prahu XX. století. A opravdu obě ty tlusté knihy (mají dohromady více než 1500 stránek) informují čtenáře dokonale se všech stránek o skandinavském poloostrově, jakým byl a jakým jest. Bude dojista i pro naše čtenářstvo s prospěchem, sezná-li alespoň ve výtahu co nejstručnějším, jaký je stav v různých oborech, sezná-li to na základě dat nejnovějších a nejlépe ověřených. Obě díla jsou plodem práce nejpovolanějších učenců a spisovatelů, jichž jména již sama poskytují nám záruku svědomitosti co největší.**)

Především věnujeme pozornost svou dílu pojednávacímu **o Švédsku.** Hned na počátku jest několika professory universitními pečlivě sestavený zeměpisný obraz Švédska, jejž nebudou moci pominouti ti, kdo budou chtíti o fysickém zeměpisu švédském psáti neb přednášeti. Nejnovější data a použití posledních výzkumů činí celou tuto partii neocenitelným pokladem pro zeměpisce a přírodopisce. (Partie ta dělí se na tato oddělení: 1. Horo- a vodopis. 2. Klima. 3. Geologie. 4. Flora. 5. Fauna).

Na to následuje historie obyvatelstva království švédského od prvopočátků až na naše dny. Spisovatel E. Svensén s vědeckým ovládáním látky podává nám na několika stranách stručný, ale dokonalý historický obraz Švédska. Jakkoliv snaží se autor populárně podati své vývody, přece jen zůstává na půdě přesné vědy a proto bude v ní mnoho zajímavého nejen pro historiky amateury, leč i pro historiky z povolání.

Poněkud déle možno zastaviti se u následující partie: demografie Švédska. Obyvatelstvo Švédska patří k skupině arijské, větvi germanské a sice k oddělení skandinavskému. Všeho lidu skandinavského odvětví jest 12—13 millionů, z nichž 2 milliony jsou v Americe, $^1/_3$ mill. ve Finsku, $^1/_5$ millionu v Šlesviku a ostatek v Dánsku, Švédsku a Norsku. Posledními studiemi zjištěny byly 4 hlavní dialekty a to: 1. severní, 2. střední, 3. jižní, 4. gotlandský (na ostrovu Gotlandu). Pokud se demografie tkne, dělí moderní věda Švédsko ve tři oblasti: 1. Východní (charakteristika: četné a časné sňatky; malá plodnost; četné nemanželské porody; silná úmrtnost,

*) Díla vydána francouzsky, anglicky, švédsky a norsky.

**) Jednu výtku nemohu potlačiti. Je to nejasné vědomí, jaké mají švédští zeměpisci o nás Češích. Jsou tedy v tom rovni svým francouzským kollegům. Soudím tak z. »Avis au lecteur,« kde čteme: »Evropa západní znamená v tomto díle kraje germanské a romanské, Evropa východní pak Halič, Bukovinu, Uhry, Rusko a Balkán«. Mají tedy nás Čechy za zemi germanskou, rovněž jako Chorvaty mají za Uhry atd. Smutný to zjev!

četné sebevraždy; slabá emigrace). 2. Západní (pozdní a nečetné sňatky; silná plodnost, málo nemanželských porodův; mírná úmrtnost, málo sebevražd, silná emigrace) a 3. Severní (normální počet sňatků; silná plodnost, málo nemanželských porodů; slabá úmrtnost, slabá emigrace). Na ploše 447·862 km² bylo roku 1898 5,062.918 v obyvatel, tak že na 1 km² připadá 11 obyvatel (v Rakousku 66, v Čechách 116). Pokud se politického rozdělení tkne, tu jest království švédské rozděleno na 25 länů (okresů), z nichž největší jest nejseverněji položený Norbottens Län (objímá 106.000 km²; asi o něco víc než Halič s Moravou!) a nejmenší jest Blekinge Län (3.000 km², as jako Gorice). Kdežto r. 1750 na 1000 mužů ve Švédsku připadlo 1123 žen, připadá nyní pouze 1059 žen na 1000 mužů. Průměrný věk, kdy ve Švédsku se lidé žení, jest pro muže 30 let, pro ženy 27 let. Průměrný věk druhého sňatku jest pro muže 45 let, pro ženy 41 let. Nejvíce lidí žení se v říjnu, listopadu a prosinci (44%), nejméně na jaře (14%). Úmrtnost jest ve Švédsku z celé Evropy nejmenší, ob nášelať ze posledního censu 1·6%! Vystěhovalectví ve Švédsku jest velmi četné. Tak za posledních 50 let vystěhovalo se ze Švédska skoro 1,000.000 lidí, z nichž okolo 770.000 do Ameriky, ostatek do jiných Evropských zemí. Z vystěhovalců do sousedních zemí se většina zas do Švédska vrátila, kdežto z vystěhovalců do Ameriky vrací se jen 6%. Švédové jsou zevnějškem obyčejně lidé velcí, rusovlasí, širokého a vysokého čela, očí modrých neb šedých. Náležejí k národům o největší výšce těla: průměrná výška 30letého muže jest u Švédů 170.8 centimetrů. Pro Švédy dobrým vysvědčením jest též faktum, že mezi nováčky pro stav vojenský není analfabetů, jakkoliv mimo Německo všude jinde se hojně vyskytují (Rakousko má jich as 35%, Srbsko 80%!). Jeť umění číst a psát u Švédů přenášeno pečlivě z generace na generaci. (Dokončení.)

*

Przegląd powszechny. Důležitá revue tato dospěla již právě k dvoustému sešitu. Upozorňujeme čtenáře své na obsah několika posledních sešitů. Jan Pawelski obírá se »Vzkříšením« Tolstého, s nímž srovnává poslední dílo Ibsenovo, »Kdy se vzbudíme uprostřed umrlých«, při čemž také rozebírá vývin tohoto pojmu u obou spisovatelů. Týž autor má zde významné a poučné pojednání o »Pojmu literární kritiky«. Professor Antonín Mazanowski rozepisuje se tu dosti široce o činnosti předáka mladé Polsky, Przybyszewském, o jehož právě vyšlém díle »Androgyne« promluvíme co nejdříve obšírněji. Slavnosti university Jagellonské mají také zde literární ohlas. Redaktor Maryan Morawski napsal vzletnou chvalořeč nadepsanou »Alma mater«. Z druhého dílu vzácného spisu prof. Kazimíra Morawského »Z dějin university Jagellonské« podán zde poučný vyňatek o stupních university. Professor Moric Straszewski pojednává také při této příležitosti o názvech universitních; od téhož professora čteme dále informační stať o »Filosofii a filosofických naukách«. Stanislav Kobytecki polemisuje proti Lutosławskému v článku »Filosofie volných duší«. Obsahu dějepisného jsou dva články: Návrat královice Bedřicha Augusta 1700—1720 od St. Załęzského a Poslední leta benedik-

tinův v Týnci od prof. Chotkowského, který je zároveň příspěvkem k dějinám krakovské university. S pochvalou musíme se ještě zmíniti o svědomitě redigované rubrice kritiky, která si přehledně všímá hlavních zjevů polské literatury a rovněž cizí. Zvláště však vytýkáme neobyčejně důležitý přehled veškeré literatury »Mickiewiczowské« v památném roce jubilejním. Překlad tohoto obsažného referátu byl by ozdobou kteréhokoliv časopisu, jenž se obírá literaturou. »Przegląd powszechny« vychází v Krakově, ročně stojí 10 zl. a lze se na něj předplatiti na každé poště. *K.*

Z cizích revuí.

Ze slovanských revuí a listů. »Izvěstija po literaturě« u příležitosti chystané změny zákona o právu autorském v Rusku, promlouvají o poměrech práva autorského i v jiných zemích a státech.

Lhůta, do kdy autor neb jeho dědicové mají výhradné právo autorské je v jednotlivých zemích ustanovena takto:

I. Na vždy: Venezuela, Guatemala, Mexico.

II Po smrti autora neb umělce: 5 let Chili, 10 let Rumunsko, 20 let Haiti, 20 let pro děti, doživotně pro vdovu; 30 let Rakousko, Německo, Švýcary, Japonsko, 50 let Belgie, Bolivie, Uhry, Dánsko, Costarica, Lucemburg, Monaco, Norvézsko, Portugaly, Rusko, Tunis, Finsko, Francie, Švédsko, Ecuador.

III. Od vyjití díla: 15 let Řecko, 40 Turecko, 50 let Brasilie, Hollandsko, Jihoafrické republiky.

IV. Různé systémy:

Spojené Státy: 28 let po vyjití, 14 let dalších ve prospěch autora a jeho dědiců po 2. vydání.

Anglie: 7 let po smrti nebo 42 let po vyjití.

Italie: doživotně nebo aspoň 40 let.

Polské kruhy oslavily v minulých dnech významný a sváteční den: otevření nového městského divadla ve Lvově. U příležitosti této nemůžeme nezmíniti se o tak významné události. Doporoučím tu již tak často citovaný orgán haličských literatů »Iris«, (jenž v posledním čísle mimo jiné přinesli pochvalný referát o posledním čtvrtletí České Revue), kde čtenář najde v stručnosti hlavní a nejpoutavější data z historie nového divadla i ze života nového ředitele Tadeusze Pawlikowského. Dnes, kdy navždy zavřela se vrata starého divadla Skarbkovského, jest právě na čase retrospektivní studie S. P. »Z Starego Teatru« (Kartki z przeszlości), již právě Iris v č. 14.—18. otiskla a již všem, kdož o polské umění se zajímají mohu vřele doporučiti. Teď má polské umění opravdu důstojný chrám, vybudovaný ze zemských a městských prostředků, má v čele i talentovaného ředitele, bývalého ředitele městského divadla v Krakově, Tadeusze Pawlikowského. Potomkem jsa rodiny, jež už v dvojí generaci cenné služby polské literatuře přináší, vyrostl Tadeusz Pawlikowski v nevšední sféře. Děd jeho Gualbert zanechal po sobě nehynoucí památku tím, že učinil přístupnými své cenné sbírky knih, obrazů, rytin a kreseb. Syn jeho Mieczyslaw pak dovršil tento skvělý

skutek, vystavěv pro sbírky ty důstojnou budovu, již odevzdal pak péči veřejnosti. Syn Mieczyslawa Pawlikowského Tadeusz pak od mládí zamiloval si divadlo, jemuž při všestranném vzdělání svém vždy věnoval obzvláštní péči. Výsledkem jejím bylo skvělé zřízení divadla Krakovského. Ujav se řízení toho, našel personal docela neúplný, repertoir kusý, jejž nediktovala nějaká myšlénka umělecká, ale bezmyšlénkovité napodobení jiných divadel; když odcházel, odevzdal Kotarbińskému do rukou vyškolený úplný ensemble, jehož repertoir svědčil o vysokém esthetickém vedení Pawlikowského. A tak i dnes to, co vykonal v Krakově, čeká ho ve Lvově. I tam bude muset vyškoliti si nový ensembl a naučiti lvovské obecenstvo, aby chodilo i na jiný, vyšší a lepší repertoir, nežli na operety a frašky, jež právě ve Lvově tolik našly obliby. Nebude to práce lehká, leč kritika znající energii a dovednost Pawlikowského chová nejlepší naděje.

Známý, velký proces zemské spořitelny ve Lvově doznal aspoň částečného zvěčnění v románě A. Gruszeckého »Dla miliona.« Varšavská »Biesiada literacka« referuje o románě dosti příznivě. Děj odehrává se v Haliči a hrdinou románu jest žid Krausberg, jenž nelítostně odstraňuje všechny, kdož stojí mu v cestě za milliony; proto také ničí Florjanského (rozuměj: právě zesnulého účastníka onoho lvovského processu Szczepanowského, uznaného tehdy za nevina). Hlavní myšlénka románu jest: »Halič, to malá, ubohá země, toť bahnitý močál, v němž vy (Szczepanowski a spol.) s nádherným svým korábem uvíznete, kdežto židovské kocábky, ty poplují dále.« Z pěkného literárního přehledu »Biesiady literackej« vyjímáme tentokráte ještě oznámení nově vyšlých povídek vysoce nadaného spisovatele Stefana Żeromského, s nímž seznámí Česká Révue čtenáře v jednom z nejbližších čísel a potom referát o satirickém spise Michala Baluckého »Pamiętník Munia« namířeném proti »impressionistům, dekadentům, náladovcům a skladatelům »dramatických symfonií««. Jakkoliv nejednou upadá Balucki až v karrikování, přece jen se mu výpad povedl.

Poslední číslo revue »Slavjanski věk« přináší vřelý nekrolog zvěčnělému prof. E. Albertovi a obšírnou historii dvou sjezdů projektovaných sice, ale nedošedších uskutečnění: sjezdu slovanských filologův v Praze a sjezdu slovanských novinářů v Paříži. Jest to smutná historie, tím smutnější, ježto škoda vzniklá Slovanstvu nedá se tak snadno odčiniti. Nejdůležitějším z článků čísla toho zdá se mi býti odezva redaktora Verguna německým listům »Ostdeutsche Rundschau« a »Neue Freie Presse« pod titulem: »Poloslovanská Vídeň«. Autor uvádí, s jakou nenávistí uvítal vídeňský tisk první sešit jím vydávané revue; vrcholem všeho byl však článek »Ostdeutsche Rundschau«, jenž vyznával v appell, aby »bezděky zaťatá německá pěst drzému Slovanu zajela rázně pod nos.« Úkolem autorových vývodů jest dokázati, v čem vlastně ona slovanská drzost záleží. »Jede-li cizí turista po okružní třídě vídeňské a pozoruje vývěsní nápisy, jest najisto udiven, když spatří alespoň polovinu slovanských jmen. A naštíví-li vzdálenější okresy, tu přímo

na každém kroku slyší hovor slovanský. Ptá-li se udiven po příčině, třeba mu poctivě odpovědeti: Protože Vídeň jest napolo slovanská. Úřední statistika udává sice jen 90.000 Čechů a několik tisíc ostatních Slovanů ve Vídni, ale úřední statistika byla vyhotovována na základě řeči obcovací a nikoliv mateřské. Mimo to v roce 1890 vědomí slovanské nebylo ještě tak silně vyvinuto, — dle autorova mínění — jako tomu jest po době Badeniova ministerstva. Letošní sčítání ukáže bohdá zcela jiné resultáty, jakkoliv i nadále bude sčítáno dle řeči obcovací. Obyčejně počítá se ve Vídni přes 400.000 Čechů, 20.000 Slováků, 30.000 Slovinců, 20.000 Srbů a Chorvatů, 20.000 Poláků, tedy celkem kolem 500.000 Slovanů, což činí právě třetinu veškerého obyvatelstva Vídně. Nad to ale musíme ještě připočísti vojáky slovanského původu — Bosňáci, Češi a Slováci jsou tu převahou — kteří svou mateřskou řečí i ve Vídni mluví a tvrzení, že ve Vídni každý druhý člověk jest Slovan, nebude se nikterak zdáti přehnaným Jinak se to ovšem má s právy. Slované nemají ani svých škol, ani kázání v kostelích, jakkoliv tvoří polovinu obyvatelstva!«

* * *

Ze švédských revuí dozvídáme se poutavé zprávy o sociálním postavení jednotlivých tříd ve Švédsku. Jest to postavení velmi zvláštní. Vláda politická od r. 1866 jest v rukou bohatého rolnictva, jež nevykonává však tuto moc (jako jinde) přostřednictvím representantů jiného stavu, obyčejně prostřednictvím městských vyšších tříd, nýbrž samo. Přes 100 rolníků sedí ve švédském »Riksdagu« (říšské radě). Vyšší kruhy, šlechta, uchovaly si však nadvládu při úřadech. Proti rolnické nadvládě zvedá se poslední dobou odpor dělnických tříd, po většině posud ještě bojujících o právo hlasovací. Charakteristickým jest to, že ve Švédsku přechod s jedné třídy (nižší) do druhé (vyšší), je tak snadným, jako snad nikde. Příčinou toho jest velice snadno dosažitelné vyšší vzdělání. Skoro 50% studentů jest nízkého původu a většina předních mužů dnešního Švédska jest v první, nebo nanejvýš v druhé generaci původu nízkého. Mimo to i jiná je příčina, že hranice jednotlivých tříd společenských jsou tak lehce překročitelny. Jest to okolnost, že majetek je po většině skoro stejně rozdělen, t. j. většina obyvatelstva má právě tolik, co potřebuje. Nad míru zajímavé jest tu pozorování statistické:

Více než nutno mělo	v r. 1805	2·96%	v r. 1855	13·75%	obyv.
Právě tolik, kolik nutno	» »	25·74%	» »	**67·05%**	»
Méně než nutno	» »	**54·81%**	» »	15·93%	»
Zcela nic nemělo	» »	16·49%	» »	3·27%	»

Za 50 let tedy stoupl počet boháčů o 11%, počet těch, kteří mají právě tolik co nutno stoupl o 42% (!); naopak počet těch, již mají míň, než nutno klesl o 34% (!) a počet žebráků klesl o 13%! Až letošní statistika zjistí stav mezi lety 1855—1900, bude snad poměr ještě zajímější. Co tu otázek pro sociologa! Počet boháčů zmnožil se skoro zrovna o tolik, oč se zmenšil počet žebráků!

Pokud se mravnosti tkne, jsou poměry švédské dosti příznivy, jakkoliv počet nemanželských porodů jest ve Švédsku

velmi značný (jenom už Italie, Dánsko, Německo a Rakousko převyšují v tom ohledu i Švédsko). Jest však známo, že nemanželské porody nejsou vždy následkem nemravnosti národa. Ostatně v posledních letech ve Švédsku počet nemanželských porodů klesl. Za to však velice stoupl počet rozvodů, smutné to znamení pro všeobecnou mravnost; kdežto r. 1831 bylo 35 rozvodů na million obyvatelstva, jest jich r. 1895 zjištěno 61! Prostituce ve Švédsku jest pouze v Štokholmu a Göteborgu organisována a na obou místech jest pozorovati značné ubývání. Tak v Štokholmu bylo r. 1865 230 prostitutek na každý stotisíc obyvatel, r. 1897 již jenom 166; v Göteborgu ztenčil se počet prostitutek od r. 1887 ze $102^{00}/_{000}$ na $77^{00}/_{000}$ zjištěných roku 1897. I nemoci venerické zmenšily se od r. 1861 do 1891 ze $118^{00}/_{000}$ na $91^{00}/_{000}$. Za to však velice se rozmnožily samovraždy; tak r. 1831 připadlo jen 6 sebevrahů na každý stotisíc obyvatelů, r. 1891 jich jest již 14! Nejvíce sebevrahů sou muži svobodní (též vdovci) a sice po 50 letech ($86{\cdot}9^{00}/_{000}$). nejméně ženy vdané mezi 15—25 léty ($2{\cdot}3^{00}/_{000}$).

Poučnou jest tato tabela statistického vyšetření r. 1891/1895:

	15—20letí	25—50letí	více než 50letí	
Muži ženatí	9·1	22·2	38·5	Počet
Ženy vdané	2·3	5.8	11·3	samovražd
Muži svobodní	9.6	50·2	86·9	na 100.000
Ženy svobodné	15·6	22·1	12·1	obyvatel

Ale celkem jest ve Švédsku ještě proto přece méně sebevražd nežli v Dánsku, Německu a Francii.

Zločinnost rovněž nejeví se tak strašlivou: kdežto r. 1861 bylo 53 případů na 100.000 obyv., bylo r. 1895 pouze 41. Nejvíce zločinů bylo vykonáno mezi 29 a 30 rokem ($105{\cdot}7^{00}/_{000}$), nejméně po 70 letech ($3^{00}/_{000}$). Muži pak jsou ze 100.000 v 68, ženy pouze v 10·3 případech zločinnými. Nejvíce zločinů jsou: krádež a loupež ($615^{00}/_{000}$), pak vraždy ($8.86^{00}/_{000}$) a nejmíň vražda nemluvňat ($6{\cdot}25^{00}/_{000}$).

Pokud se kroje tkne, tu jako všude všeevropský kroj zatlačil krásný národní kostum, který už jen v Dalekarlii a Laponsku živoří. Marně konány při slavnostech pokusy, vzkřísiti zvyk nošení národního kroje. I rozdíl jednotlivých tříd — na př. paní nosila klobouk, služka šátek na hlavu — dnes zmizel, klobouk zdobí hlavy lidí všech tříd.

V příčině potravin žitný chléb (kdysi všeobecně rozšířený) byl vytlačen pšeničným. Tyto číslice pak podávají nám jasný obraz toho, čeho se ve Švédsku nejvíce požívá:

Roční spotřeba 1 obyvatele ve Švédsku:

	Pšenice Kg	Žita Kg	Bramb. Kg	Kávy Hg	Čaje Hg	Cukru Kg	Kořalky Litry.	Piva Litry.	Vína Litry.	Tabáku Hg
Mezi lety: 1861/1870	17	109	202	17·3	0·08	4·87	9·76	11	0·4	7·13
1891/1895	51	124	242	34·5	0·31	16·08	6·67	27·6	0·6	10·53

Jak z těchto číslic patrno, bije do očí nejvíce nepoměrné rozmnožení spotřeby pšenice. Spotřeba kořalky se zmenšila, za to spotřeba piva, vína a tabáku vzrostla.

Dr. B. Prusík.

*

Letopis Matice srpske patří k nejstarším slovanským časopisům vůbec.*) Nejnovější dvojčíslo 202. a 203. prozrazuje, že se spolupracovnictví jeho súčastnily nové síly, které se s chutí a s nadšením podjaly reorganisace tohoto slavného Letopisu, jenž v mnohém připomíná náš Musejník, V Letopise jsou nyní zavedeny nové rubriky, týkající se spolkového života, zvláště divadla; nejvíc byla rozhojněna rubrika literární, které přispívatelé věnovali obzvláštní péči. Vedle obsáhlých kritik od dra Radoniće jsou tu přečetné recense o beletristice, z oboru dějin a filologie, literatury periodické, bohosloví, sociologie, přírodopisu, mediciny. Z české literatury tu čteme zprávu o Pajskerově »Slově o zádruze«, na něž jsme také již obrátili pozornost našich čtenářů. Mezi pojednáními přímo nás se týká velký článek Sime Tomića o literární a vědecké činnosti Pavla Jos. Šafařika, který je zde ukončen; na článek tento jsme již dříve v »České revui« upozornili. Dr. J. Radonić, vedle dra Stanojeviće hlavní spolupracovník Letopisu, má zde dokončení obšírného a důkladného příspěvku k dějinám slovanského obrození.

Popudem ke krásnému pojednání tomuto byl druhý díl »Nových dopisů Dobrovského, Kopitara a jiných západních a jižních Slovanů«, který vyšel za redakce Jagićovy v Petrohradě. Kunšić — jak jsme již referovali — vyňal z tlustého svazku tohoto dopisy, týkající se vzájemnosti česko-slovinské. Radonić material svůj spíše spracoval, avšak připojil také několik neznámých dopisů Stojkovičových metropolitovi Stratimirovičovi, pak listy Stratimiroviće A. Turgeněvu a jiné. Jak dílo Tomice, tak Radonicovo by zasluhovalo, aby bylo převedeno do češtiny. — Mimo to je v Letopise pojednání o Petöfim, jenž pocházel ze slovanské krve. Zahynul chudas tak, jako sedmihradským Němcům padl dr. Fabini, syn »nationis nobilis«, jak vždy v prvilegiích svých byli zváni sedmihradští, vždy loyální Němci. Slavisty zajímá korrespondence Daničice Jovanu Boškovicovi, o němž psal nezapomenutelný Gjorgje Gjorgjevič. Jakšic má tu studii o Vičentiju Jovanoviču, Dr. Ljubomir Nedič o Nenadovičovi. Tím arci bohatost Letopisu není vyčerpána. Dr. M. Savic, redaktor, a mladí spolupracovníci jeho zasluhují, aby časopis jejich byl nejen mezi Srby a Charvaty, nýbrž i mezi ostatními Slovany čten.

Anebo ho nečtou už ani v Srbsku, protože vychází v Novém Sadu? A Chorvaté? A Češi? *K.*

*) Tomić v »Književni i naučni rad P. J. Šafařika« praví, že Šafařík, ač sám srbsky nepsal, přece v první době srbské literatuře pomáhal, on byl mezi spolupracovníky »Letopisu«, a tak říkaje, on mu dodal onen slovanský charakter, kterým se vyznačuje »Letopis Matice srpské« za prvních let.

Redaktor Dr. Vladimír Škarda. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.
Nákladem vlastním.

Max Müller.

Napsal univ. prof. dr. Jos. Zubatý.

Dávno jistě již nedošla zpráva o úmrtí některého učence a k tomu o úmrtí filologa, tolik ozvěny po všem světě, který se hlásí ke vzdělání evropskému, jako zpráva, že ve vzácném věku, po životě tak bohatě vyplněném prací, stáří a chorobě podlehl Max Müller. Snad jen dojem smrti Darwinovy mohl by býti vzat v porovnání; za to nad úmrtím Müllerovým truchlí i učené kruhy indické, odchované onou starou kulturou, jejímuž studiu zesnulý učenec tolik práce věnoval, s jejímž významem tak úsilovně seznamoval Evropu; bez toho indičtí bráhmani, s tolerantností, jaké snad jen Ind je schopen, již dávno zvykali oxfordského »pandita« počítati mezi sebe. Vždyť již zpráva o nemoci Müllerově vzbudila v Indii tolik účastenství, že za jeho ozdravění i oběti se konaly.

Max (vlastně Friedrich Max) Müller již rodem byl jaksi praedestinován. Hluboký myslitel a vychovatel Basedow, patřil mezi jeho předky, otcem mu byl ušlechtilý idealista, básník a nadšený přítel Řeků za jejich bojů o svobodu, Wilhelm Müller. Max Müller narodil se v Dessavě dne 6 prosince 1823. Po pečlivém vychování v »užší« své vlasti anhaltské, která vzletu jeho ducha záhy stala se příliš úzkou, jako brzy i »širší« jeho vlast německá, odebral se na studie do Lipska. Studoval zde filologii a filosofii; zejména literatury a jazyky orientu poutaly jeho pozornost, mezi nimi zvláště písemnictví sanskrtské, jehož studium aspoň v Němcích tenkráte vlastně stálo ještě v idyllických letech mládí a obíralo se skoro výhradně pozdější literaturou, jejíž význam není ničím s poklady teprv později dobývanými. Učitelem Müllerovým v sanskrtě byl v Lipsku Hermann Brockhaus († 1877): plodem těchto studií byl překlad bájek sbírky Hitópadéša (1844). Také v Berlíně pobyl Müller,

poslouchaje hlavně přednášky Frant. Boppa († 1867), zakladatele soustavného srovnavacího jazykozpytu indoevropského a studia jazyka sanskrtského v Evropě; ale hlavního popudu ku pracím, jež jej v nedlouhých letech proslavily, dostalo se mu jinde.

Zaslíbenou zemí studií indických byla tentokráte Paříž. Tam působil Eugène Burnouf, († 1852), učenec, jehož jméno trvale je zapsáno v počátcích celé řady disciplin indo-íránských. Burnouf v publikacích i v akademických přednáškách snášel základní kameny k studiu védské literatury, a zase ke studiu pozdějšího vývoje jazyka indického, i budhismu, ke studiu Avesty, i k luštění klínových nápisů, a sláva jeho přilákala do Paříže celou řadu mužů, jejichž jména nejsou z posledních v historii orientální filologie Ani Müller neodolal jeho kouzlu a vypravil se r. 1845 do Paříže. Tento krok dal vlastně směr všemu dalšímu životu a snažení Müllerovu; vedením Burnoufovým pohřížil se ve studium nejstarších památek písemnictví indického, hymnů védských, a záhy pojal myšlénku, tehdy nad jiné smělou, vydati tyto památky tiskem. Vůbec měla tato doba státi se převýznamnou pro další rozvoj filologie indické. Byly sice již od r 1830 a 1837 známy některé ukázky védské poesie přičiněním Rosenovým († 1837), ale pohlíželo se na ně s úctou, s jakou hledí se na věci, v nichž tušíme cosi důležitého, kterým však hrubé nerozumíme. Teprv jiný žák Burnoufův, Rudolf Roth († 1896), spisem »Zur Literatur und Geschichte des Weda« (1846) přinesl poučení, co vlastně v hymnech védských jest.

Smělý plán, vydati památné tyto hymny, přiměl Müllera k tomu, že přeplavil se do Anglie; rukopisné pomůcky, které měl po ruce v Paříži, mu nedostačovaly, a bylo nutným, obrátiti se ke sbírkám londýnským, zejména ke sbírkám Indické Společnosti. V Londýně byl tehdy pruským vyslancem Josias svob. pán z Bunsenů († 1860), muž, vynikající jak činností politickou tak pracemi vědeckými, obracejícími se hlavně k dějinám náboženství světových. Bunsen byl upřímným přítelem vší práce vědecké, dával podnět k rozličným podnikům vědeckým a rád je podporoval; dům jeho byl otevřen umělcům i učencům všech možných odborů. I mladý, pro podobné cíle horující a elegantní Müller lehko došel přístupu k Bunsenovi a nalezl v něm vydatného podporovatele svého snažení. Bunsenovým přičiněním dostalo se mu od řiditelství Indické Společnosti úkolu, který beztoho tanul mu na mysli, aby vydal hymny Rg-védu tiskem. Toto vyzvání bohaté a obětí hmotných se nelekající Společnosti povzneslo Müllera nad hmotné ne-

snáze, které by se jeho úmyslu byly mohly stavěti v cestu, otevřelo mu přístup ke všem pomůckám, které v Londýně byly pohotově a cestu k opatření nových pomůcek v Indii. A tak pustil se Müller do práce, jejíž dovršení jest a zůstane největším z četných jeho činů vědeckých: v šesti velikých kvartových svazcích, skoro balvanech papíru, vydal od r. 1849 do r. 1875 staré ony hymny s bohatým vědeckým apparátem i s kommentářem indickým, složeným k nim (společným úsilím značného počtu bráhmanů, ovšem pod jednotnou redakcí) v 14. st. po Kr. Na významě této publikace nic se nemění tím, že ještě než byla dokončena, vyšlo jiné příručnější vydání Aufrechtovo (r. 1861—1863.), které ostatně z největší části již mohlo býti založeno na vydání Müllerově; právě monumentální publikace Müllerova, třeba teprv po letech ukončená, umožnila anebo aspoň usnadnila studium těchto památek tou měrou, že obtíže edice jiné, k tomu omezené skoro na publikaci pouhého textu, byly již poměrně nepatrné. Ostatně Müller sám, před ukončením svého vydání velikého pořídil roku 1873 příruční vydání textové.

Ovšem mýlil by se, kdo by myslil, že tato práce absorbovala všechnu činnost Müllerovu v letech 1849—1875. Naopak, v tuto dobu počíná největší bohatost působení Müllerova slovem i perem. Od r. 1850 působil jako professor literární historie a srovnavacího jazykozpytu na universitě oxfordské, vydal nepřehlednou řadu jiných prací literárních, přednášel neúnavně o výsledcích svých studií i mimo universitu v universitních extensích, ba měl dokonce s dovolením církevních úřadů výklady o vývoji náboženství v staroslavném opatství westminsterském atd. Skoro všechnu tuto činnost věnoval vědě, jakožto občan nové vlasti anglické; ač při svém příjezdu do Londýna hrubě anglicky ani mluviti neuměl, osvojil si v krátké době jazyk anglický tak, že Angličanům samým platí za klassika jejich mluvy; anglickým jazykem psal skoro všecky své spisy, a většina jich překládána byla teprv do němčiny jako do jiných jazyků evropských. Po založení university štrasburské stal se sice pokus, získati Müllera pro toto učení, ale pokus se nezdařil; po několika přednáškách se Müller vrátil zase do Anglie. Přes to ovšem nepřestal býti Němcem; sám se vždy hlásil za Němce, a Němci, ač ovšem milejším by jim bylo bývalo, aby psal jazykem mateřským, rádi se hlásili ke svému slavnému krajanu.

Život Müllerův líčiti v době od příchodu do Anglie podrobněji nebudeme, ač takovéto líčení bylo by jistě velice zajímavo. Bylo

by nám líčiti karriéru, jaká i ve velikých poměrech anglických u učence je skoro neslýchána. Ovšem že nenajde se často muž, ve kterém podmínky podobné karriéry tak bohatě byly by sloučeny, jako v Müllerovi. Vzácné nadání vypěstěné ještě pečlivým vychováním, železná a neúnavná vytrvalost v práci, řídký dar o nejnesnadnějších věcech vykládati formou průzračnou a poutavou, duchaplnost nikdy neselhávající, a — last not least, zejména ne v Anglii — obratnost a uhlazenost osobní učinily z něho během nedlouhých let pravého velmože — učence, popularního ve všech kruzích intelligentních, vzácného nejvyšším kruhům společenským. Titulů, řádů, členství učených korporací a jiných vyznamenání nahrnulo se na jeho osobu tolik, že jistě sám o všech ani nevěděl. A byla mezi nimi vyznamenání i nejvzácnější, jako řád pour le mérite, nebo jedno z osmi zahraničních míst ve francouzském Institutu.

* * *

Vědecká činnost Müllerova brala se hlavně dvojím směrem. Jednak směřovala k tomu, aby přístupnými se staly nejstarší památky písemnictví staroindického a aby srozumitelnými se staly jejich obsah a význam v kulturním vývoji Indie a lidstva vůbec. Tato práce vedla přirozeně i na pole jiné. Nejstarší ony památky indické jsou památkami náboženskými, jsou svatými písmy Indů: tato okolnost přirozeně vedla Müllera, aby uvažoval o nich jako takových, vedla jej ku přemýšlení o významu náboženských názorů jejich, a jakož památky ony jsou nejstaršími památkami indoevropskými vůbec, dospěl k úvahám o náboženských názorech indoevropských vůbec, kteréž ovšem rovněž přirozeně sloučeny jsou s úvahami o náboženském životě všeho lidstva. Všecky tyto práce ovšem jsou spolu v nerozlučném spojení s jazykozpytem, jenž jest zejména integrující součástí Müllerových názorů o vzniku a vývoji mythologie.

Již jsme řekli, že v době, kdy Müller dospíval k samostatné práci vědecké, nejstarší literatura indická byla tak říkajíc knihou sedmi pečetmi zavřenou. Těžiště studií sanskrtských leželo vlastně v písemnictví doby, kterou později Müller šťastným jménem pojmenoval dobou indické renaissance. Umělé, ba umělkované poesie Kálidásovy byly tehdejším sanskrtistům vrcholem indické literatury; o Mahábháratam, které na mnoze kladeno bylo v doby báječné minulosti (dnes čím dále tím více uvykáme myšlénce, že tato ohromná báseň není starší než nejstarší kusy literatury římské, nepochází-li z doby ještě pozdější) málo kdo dbal, ač od konce let třicátých bylo přístupno již v dobrém vydání kalkuttském: leda že se čtly

Boppovy ukázky z něho. Že Indové mají ještě mimo takovéto spisy staré »védy«, vědělo se, byly známy dokonce některé ukázky z nich, ale rozumělo se leda nejpozdějším jejich výběžkům poněkud lépe. Ovšem ležely v letech čtyřicátých počátky vlastních studií védských tak říkaje ve vzduchu. Bylo přece již sebráno něco rukopisů véd ských; rukopisy tyto se i studovaly, zvláště v Paříži, studovaly se zlomky staroíránských svatých písem, sloučených v t. zv. Avestě, jejichž jazyk i četné jednotlivosti tak jsou blízky nejstarším kusům védským, řešení klínových nápisů perských blížilo se v celku k svému cíli (v jednotlivostech jsou ovšem pochybnosti po dnes, jako ve všech úlohách, jež starý Orient podává evropské filologii) a tak, kdyby nebylo bývalo Müllera, byl by vydání Rg-védu obstaral jistě někdo jiný. Čím nijak nemíníme snižovati zásluh Müllerových o védskou literaturu: co pro ni učinil, sotva jiný by byl učinil lépe než on, sotva snad jako on. Ale snad nebude od místa, věnujeme-li několik slov i védské literatuře samé

Když předkové arijských Indů počali od západu neb severozápadu v neznámých dobách, z neznámých příčin se tlačiti do Přední Indie a zakládati si v ní nová sídla, dávno již nebyli divokými hordami v panenském stavu osvětové primitivnosti. Přinášeli si podle všeho již velmi určitá společenská i státní zřízení: zejména měli snad již v těchto dobách rodové roztřídění jakési šlechty, z níž i světští náčelníci jednotlivých kmenů, králové, pocházeli, kněžstva a poddanstva, kterému v první řadě bylo starati se o hmotné potřeby, o výživu celého kmene. Přinášeli si také velmi již vyvinuté náboženství, jehož prvky pocházely z rozličných dob, jež však nabylo velmi charakteristických a určitých rysů ještě v dobách, kdy s nejbližšími svými příbuznými, arijskými kmeny íránskými, žili společně někde v krajích íránských. Přinášeli si víru v jistá božstva, mezi nimiž byla božstva povahy čistě již ethické, přinášeli si určitě vytvořené obřady náboženské, v nichž zejména svatý oheň a jisté dary obětní, zvláště opojná šťáva jakési dnes nedosti známé rostliny, kterou Indové zvaly sómem, měly veliký význam. Že tyto prvky náboženské již dávno byly vytvořeny, vidíme z četných a podrobných shod mezi pozdějšími náboženstvími indickými a íránskými, které přese všechna různost pozdějšího vývoje v obou krajích nepochybným způsobem se ozývají zvláště z nejstarších svatých písem obou národových těch skupin. Indové přinášeli si jistě již zvyk a umění, náboženské obřady provázeti obřadními průpovědmi a velebením bohů: dokazují to některé druhdy dosti v oči bijící slovní

shody mezi modlitbami íránskými a indickými, zachovanými v svatých písmech. Kněží byli ovšem tvůrci a recitátory nebo zpěváky takovýchto textů.

Když Indové dostali se do svých nových vlastí v Indii, měli hojně příležitosti, aby dovolávali se pomoci boží. Než jak tak pevněji se mohli usaditi, překonávati jim bylo rozličné přírodní obtíže (svatý oheň byl jim tu vydatným pomocníkem, kde šlo o to, raziti si cestu neproniknutelným houštím a získávati půdu pro orbu), bylo jim vypuzovati domorodé kmeny tmavé pleti, kteří na mnoze se jim ani lidmi nezdáli (aspoň často nečinívají rozdílu mezi nimi a mezi čerty), bylo jim odrážeti jejich útoky, a jak při dobývání a obsazování, chceme-li tak říci, při kultivování nových krajů už tenkráte se stávalo, bylo rozličným kmenům přistěhovalým časem porvati se mezi sebou. Snad již z této doby pocházejí některé z modliteb, průpovědí obětních a hymnů, nám zachovaných: aspoň vzývání bohů při nastávajícím boji v nich je častým motivem, nejstarší hymny, pokud se vůbec dotýkají údajů zeměpisných, hlásí se k nejzápadnějším krajům Indie, k řece Indu a jeho přítokům a více nebo méně pravdě podobné reminiscence na doby, kdy vlastí pozdějších Indů byly jestě mimo Indii, v nich také nescházejí.

Patřilo ode dávna ku předním povinnostem rodin kněžských, starati se, aby takovéto modlitby se nezapomínaly, zvláště modlitby, kterým dostalo se vyslyšení od bohů. A indické rody kněžské povinnost tuto bedlivě vykonávaly. Modlitby a hymny, členem té které rodiny vytvořené, v rodině se zachovávaly — hlavně ústní tradicí — s kolena na koleno; v dobách nejstarších bezpochyby jednotlivé rodiny tyto poklady žárlivě střehly proti rodinám jiným (vždyť jsou i doklady, že dvě rodiny kněžské sloužily dvěma kmenům proti sobě válčícím, ba snad i zachovaly se hymny, složené na vyprošení vítězství pro obě válčící strany z téže bitvy), během času však, když poměry v Indii se ustalovaly a uklidňovaly, takovéto sbírky posud rodinné stávaly se nenáhle společným majetkem kněžského stavu vůbec. Pořizovány sbírky obsáhlejší, rozličné dle rozličných hledišť a potřeb obřadových, které snad již v dobách dosti starých i písmem byly zaznamenávány (hlavním prostředkem vlastně až do našich dob zůstalo v Indii učení a odříkávání svatých písem z paměti): a z těchto sbírek daleko nejdůležitější, obsahující nejstarší texty (ovšem vedle mladších), je právě t. zv. samhitá (»sbírka«) Rg-véd u, čili krátce Rg-véd (»véd« t. j. »vědění« »hymnů«), který poprve a způsobem vzorným vydal nám Max Müller.

(Příště dále.)

České pánve uhelné ku světovým poměrům uhelným.

Napsal Cyril r. Purkyně.

Nedávná nouze uhelná kde koho z klidu vyrušila, zvláště však bezohledné skupovatele těžby celých pánví uhelných, kteří předstihávali se ve vykořisťování neblahé situace zaviněné přímo stávkou hornickou. Surovou ziskuchtivost těch nemnohých jednotlivců musely draze zaplatiti milliony konsumentů, kdežto mnozí velcí odběratelé, továrny i v samém středu bohatých pánví uhelných, musely pro zabezpečení své výroby ve mnohých případech zajistit si dodávku uhlí z pánví cizozemských, hlavně německých. Stojíme tu před paradoxním úkazem, že některé továrny stojící přímo na bohaté pánvi Ostravské zásobují se uhlím prusko-slezských pánví a že i hlavní římské město z velké části z toho pramene čerpá.

Není úkolem této úvahy odpovídati k otázkám, kterak by zažehnány býti mohly, snad pomocí nejvyšších úřadů, příčiny nouze uhelné, nýbrž chceme pokusiti se odpověděti k otázce od mnohých a často kladené: jaké jsou dosavadní zásoby uhelné na světě a jaké místo v té příčině přísluší zemím koruny České!?

Předem možno říci, že jest bilance českých pánví kamenouhelných i pánví ostatních zemí rakouských ohledem ku světovým poměrům neutěšená, že není u nás naděje, že bychom kdykoliv emancipovati se mohli od dovozu fossilního paliva, hlavně uhlí černého.

Dnes již dováží se do říše naší asi 5 mill. tun uhlí kamenného a číslo to zajisté vzrůstati bude se vzmáhajícím se průmyslem a vozbou železniční. Tím dovozem stále rostoucím oddálí se i přes vzmáhající se těžbu domácí okamžik vyčerpání zásob uhelných v říši naší, ale, bohužel, musíme se spřáteliti se smutnou pravdou, že soused náš v říši Německé ještě mnoho set let bude uhlím zásoben, kdy my již z největší části na dovoz odkázáni budeme.

Ačkoliv z množství uhlí vytěženého nelze ještě souditi o zásobách v zemi ukrytých té oné zemé, podávám pro orientaci přehled zemí uhlí produkujících a množství uhlí vytěženého r. 1897 v metr. tunách.

	Metr. tuny.		Metr. tuny.
Velká Britanie	205,373.631		
Kolonie anglické	14,017.160	Chile	243.968
Spojené Státy Severo-		Bosna-Hercegovina . . .	229 643
americké	181,638.161	Švédsko	224.343
Německo	120,474.485	Turecko-M. Asie	176.000
Rakousko-Uhersko . . .	35,939.418	Nizozemsko	150.145
Francie	30,797.629	Nizozemská Indie . . .	139.437
Belgie	21,492.446	Tonking	137.000
Rusko	11,207 475	Srbsko	87.066
Žaponsko	5,019 690	Rumunsko	63.000
Španělsko	2,073 950	Bulharsko	57.350
Jihoafrické republiky . .	1,625.892	Portugalsko	17.338
Italie	314.222	Řecko	13 818
		Celkem . . .	631,513.167

Povšimněmež si především země, jež dosud největší množství uhlí, černého uhlí výborných vlastností dobývá, totiž Anglie.

Anglie děkuje za svoji velikost v průmyslu a obchodu, jež vše převyšuje, co v dějinách lidstva staré i nejnovější doby vykázati lze, hlavně uhlí kamennému, jímž příroda několik krajin anglických obdařila ve množství ohromném a v poměrech těžebných co nejpříznivějších. Ty poklady přírodní a jich účelné užitkování jsou podkladem politické moci toho státu, pramenem jeho moci, jímž podmanil si tolik zemí a národů; moci, jež pouze vývojem podobných sil vítězně přemáhána býti může. Těmi asi slovy charakterisoval již r. 1842 prof. F. X. M. Zippe v Praze výhodné postavení Anglie oproti ostatním zemím a dnes ještě, po více než padesáti létech, uznati musíme pravdivost slov těch, pokud se týče i doby nejnovější.

Od r. 1839 stoupla těžba uhlí kamenného v Anglii ze 31 mill. tun na 205.373.631 tun r. 1897 a stále stoupá. Není divu, že často již uvažováno bylo vážně o otázce, jak dlouho vystačí Anglie se zásobami svými a komisse, jichž účastnili se odborníci nejlepší, zabývaly se výpočty těmi. Jedni odhadli, že netknutých zásob bylo r. 1870 85.000 mill. tun, r. 1880 79.000 mill. tun, čehož asi $^1/_3$ připdá na J. Wales, 12.000 mill. tun pánvím středním; to platí o pánvích nepokrytých mladšími útvary, v nichž prý ubylo 56.000 mill. tun. celkem tedy asi 135.000 mill. tun uhlí netknutého. Zmínky zasluhuje, že sloje uhelné v Anglii nevynikají mocností, majíce většinou jen 0·8—1·3 m. tloušťky. Čísla vypočítaná liší se velmi; r. 1881 vypočítal známý geolog Hull, že vydrží zásoby uhelné při dosavadní těžbě asi 1000 let, jiní ohledem ku stoupající produkci

600 i méně let. Týž Hull odhadl, že zásoby uhelné na konci století vydrží jen asi 400 let, však číslo to jiní opět zvětšili poukazujíce právem na okolnost, že sluje uhelné známy jsou v Anglii do hloubek přes 1000 m, a že zdokonalujícími se způsoby těžení stále i z větších hloubek uhlí dobývati možno, a že dosud netknuty jsou mnohé sloje uhelné, jež v dobách nadbytku pro poměrně malou mocnost ušetřeny zůstaly. Konečně upozorňováno, že na př. při výrobě železa, jež sama ohromné spousty uhlí vyžadovala, dosaženo úspor oproti dřívějšku neobyčejných tak, že na př. 1796 spotřebováno k výrobě 1 tuny železa 9 tun uhlí, kdežto nyní dostačí již 1·5 tuny i méně.

Hlavní pánve kamennouhelné v Angli jsou: 1. Ve Skotsku Clyde, 2. v sev. Anglii Cumberland, Durham-Northumberland (Newcastle), 3. ve střední Anglii Lancashire, Yorkshire-Derbyshire a na jihu Jižní Wales a Bristol. V Jižním Walesu jsou šachty uhelné až 700 m. hluboké; jinde i pod hladinou mořskou uhlí dobýváno. Největší produkci, t. j. asi 45%, poskytují pánve střední, asi 23% severní, 10% Wales a ostatek, asi 13% Skotsko.

Ačkoli není příčiny obávati se, že by zásoby uhelné v Anglii v době několika, aspoň 500 let vyčerpány býti mohly, starali se politikové angličtí o zabezpečení zásob uhelných v jiných krajinách světa, ale nikde, Vých. Indii nevyjímajíc, nenalezeny uhelné útvary té výnosnosti, že by poskytnouti mohly náhrady za zásoby země mateřské. Teprve v době novější podaří se snad Anglii zmocniti se nájmem neb jinak některé z obrovských pánví kamennouhelných v Číně, jež rozlohou i uhlonosností nad všechny pánve Evropské vynikají a jichž otevření bude moci v době snad nedaleké způsobiti netušený obrat na uhelném trhu světovém.

V řadě států evropských jest na druhém místě Německo, s roční těžbou uhelnou r. 1897 120,474.485 t., r. 1898 127,958.550 t.; vzrůst výroby týče se hlavně uhlí kamenného, neboť z těžby r. 1897 bylo 91,054.952 tun uhlí kamenného, 29,419.503 tun uhlí hnědého, r. 1898 96,309.652 t. kamenného a 31,648.898 t. hnědého uhlí.

Hlavní revíry uhelné jsou: Dolnorýnsko-vestfálská pánev (»Ruhrbecken«), jež má plochu 2800 km² a obsahuje ve 3 skupinách přes 60 dobývání schopných slojí černého uhlí úhrnné mocnosti asi 70 metrů. Hlavní těžba je v okolí míst Witten, Bochum, Essen a Duisburg v poříčí Ruhry.

Množství uhlí v pánvi té jest asi 35.000 mill. tun a nevytěženy dosud ani 3000 millionů tun.

O neobyčejném vzrůstu produkce uhelné v té pánvi svědčí tato čísla: r. 1800 vytěženo 230.558 tun, r. 1840 990.352 tun. r. 1888 33,223.614 tun a r. 1898 již 51,001.551 tun; vzrostla tedy těžba za 10 let o 53.5%!

Pánve u Cách; pánev Indeská č. Eschweilerská na východě má plochu asi 9·2 km² a 14 slují dobývání schopných s 9.8 m. uhlí; pánev Wormská na západě má rozlohu 12 km² a 14 slují s 12·5 m. uhlí. U Kirchrathu byly první doly uhelné již ve 12. století. Ročně dobude se asi 3,000.000 tun.

Saarská pánev, východně řeky Saary, má asi 200 slují uhelných a z těch asi 82 jsou hodny dobývání a mají 78 m. uhlí Zásoby uhelné páčí se tu asi na 40.000 millionů tun. Roční těžba asi 7 mill. tun stále se vzmáhá.

Dolnoslezská č. Waldenburská pánev, jejíž pokračování je v sev. vých. Čechách (Žacléř) má asi 16 slojí výnosných s 29 m. uhlí. Ročně se těží asi 4,000.000 tun, z nichž asi 25% vyveze se do Rak. a Ruska.

Hornoslezská pánev, mající asi 3000 km² a zasahující i do rak. Slezska, záp. Haliče i rusk. Polska. Jest namnoze pokryta útvary mladšími. Slojí uhelných schopných dobývání má 104 se 155 m. uhlí, z čehož Dechen jen do hloubky 600 m. vypočetl 55.000 mill. tun jako pravdě podobnou zásobu uhlí. O bohatství slojí uhelných v pánvi té činíme si představu, pozorujeme-li na př. sloje, jež otevřeny jsou právě na fiskalním dolu »Marie Louise«. S hora dolů: »Einsiedelflötz« mocnosti 3 m., »Veronika« 1·5—2.0 m, »Schuckmann« 7—9·5 m., několik slojí 1 m., jež se právě nevyřizují, »Hlinitz« 3—5 m., »Reden-Bohammer« 10—14 m. mocná. V ohledu hornického těžení jsou arci nejdůležitější sloje poměrně menší tloušťky, ano ze slojí mocných přes 3 m. mnoho uhlí v zemi ponecháno býti musí. O důležitosti pánve hornoslezské při říši naší svědčí, že na př. 1897 vyvezeno odtud do Rakouska přes 4 mill. tun uhlí.

Roku 1898 bylo vytěženo z celé pánve 31,902.705 tun a z toho připadá na část pruskou 21,502.199 tun, na moravsko-ostravskou a karvínskou 5,628 087 tun, na Halič 794.132 tun a na ruské Polsko 3,978·287 tun.*)

R. 1899 Mor. Ostr. Karvínský revír 6,252.162 t,
Jaworzno 869.320 t,
Ruské Polsko 3,904.996 t,
Hornoslez. rev. 23,527.317 t.

Mimo to vytěženo r. 1898 v Sasku asi $4^1/_2$ mill. t., v Lotrinsku málo přes million a v Bavorsku ne celý million tun černého uhlí.

Značná jest také výroba uhlí hnědého, třetihorního, v Německu. R. 1898 vytěženy celkem skoro 32 milliony tun hnědého uhlí, z čehož přes 86% v provinciích Sasku a Braniborsku. I pánve hnědouhelné, ačkoli méně důležité, mají příznivou budoucnost; i porýnské pánve hnědouhelné počínají se vzmáhati a jest zajímavo, že tu uhlí hnědé horší kvality briketují neb přímo na dolech spalují pod kotli za účelem vývoje elektřiny.

Ohromné zásoby uhlí, zvláště kamenného, zjištěny jsou v Německu nejen otvírkami horními, nýbrž i četnými s pomocí státní provedenými, často velmi hlubokými vrtbami (Parašovice v Pr. Slezku 2003 m) a proto, i když vezmeme do počtu roční těžbu stále stoupající, můžeme říci, že vydrží zásoby uhelné alespoň na dobu 800—1000 let, zvláště když i považíme, že technika dolování stále se zdokonaluje, že i technika spalování horších druhů uhlí velmi se zlepšila, že při výrobě železa i jinde stále víc a více uhlí se uspoří.

Považíme-li dále, že i z různých jiných krajin Německa docházejí stále zprávy o navrtání slojí kamenno- i hnědouhelných, shledáváme že jest Německo pokud se týče zásob fossilního paliva v poměrech skvělých.

Podívejme se nyní do zemí sousedních, z nichž největším výrobcem je Rakousko-Uhersko (asi 40 mill. t.), pak Francie (asi 32 mill. t.), Belgie (cca 22 mill. t.) a Rusko (přes 11 mill. t.).

Francie má tři hlavní oblasti kamennouhelné, a to na severu mezi Boulogne a Valenciennes, kde přechází pánev kamennouhelná do Belgie; ve střední Francii četné malé pánve u Roannais, Commentry, Creuzot, Blanzy atd. a na jihu pánve u Alais, Aveyron a na Rhôně.

Z těžby r. 1898, obnášející celkem 32,439.736 t., připadá pouze 522.095 t. na uhlí hnědé, jehož poskytla pánev u Aix sama přes 80%.

Uhlí kamenného dobyto nejvíce, t. j. 19,398.230 t., v pánvi u Valenciennes v dep. Du Nord a v Pas-de-Calais, 3,754.908 t. vydala pánev u St. Etienne v dep. Loire, střední pánve u Creuzot a Blanzy 1,914.432 t. a jižní u Alais 1,938.106 t.

Kamennouhelné pánve francouzské neslynou množstvím slojí ani mohutností těchto, ale jsou namnoze velmi příznivě uloženy, na př. v již. Francii, u Alais, Aveyronu i na Rhôně. Sloje uhelné mají průměrně mocnost asi 1 m, ač místy i mnohem větší, ale vytěžují se

(následkem výborné techniky) úplně. Pánve pokryty jsou 50—200 m mocnou pokrývkou útvarů mladších; proto není rozloha kamennouhelných pánví ještě úplně známa, ale vzdor tomu není mnoho naděje, že by netknuté zásoby uhelné zaručovati mohly těžení uhlí v dosavadní míře na dobu delší než asi 100—200 let.

Dovoz uhlí z ciziny (přes 9 mill. t.) jest mnohem větší než vývoz.

Pánve v Belgii jsou střední částí rozsáhlých uloženin kamenouhelných, jež rozkládají se od Boulogne až k Cáchám v Německu. Slojí uhelných jest na př. u Lutichu 85, u Borinage 130—160, z nichž pouze třetina není hodna těžení; sloje, z nichž uhlí se dobývá, mají mocnost jen 0·5—1 m, zřídka 2 m. Těžení jest velmi obtížné pro plyny třaskavé i nepravidelnosti v uložení. Tyto jsou místy takové, že na př. u Lutichu leží vrstvy kamenouhelné pod útvarem devonským, u Namuru i pod silurským! Dobývání uhlí znesnadněno i velikou hloubkou, do které zapadají sloje silně nakloněné; prostřední hloubka šachet jest asi 400 m, avšak šachta St. Henriette u Fleny dosáhla již hloubky 1150 m!

Roku 1897 bylo vyrobeno uhlí 21,492.446 t. (1898 22,0·8.355 t.); těžba ještě stoupá, ale roční přírůstky stále jsou menší a není proto divu, že se v Belgii s velkým napjetím očekává theoreticky i prakticky řešená otázka, nalezá-li se severně Lutichu druhá pánev kamenouhelná, kterou tam tuší geologové belgičtí.

V sousedním Nizozemsku bylo r. 1897 vytěženo celkem 150.145 t. uhlí černého i hnědého; kamenouhelné doly v provincii Limburské dávají ročně asi 18 tisíc tun a mají prý příznivou budoucnost.

V Rusku jsou hlavní pánve kamenouhelné: Donecká, rozkládající se v pořící řeky Donce v již. Rusku plochou asi 30.000 km²; Polská jež jest východním zakončením veliké pánve hornoslezské; t. zv. Moskevská v guberniích Tulské, Kalužské a Rjazanské a mimo to jsou uhlonosné uloženiny kamenouhelné po obou stranách Uralu.

Výroba uhelná vzmáhá se v Rusku utěšeně. Roku 1882 vytěženo $3^3/_4$ mill. tun, r. 1896 $9^3/_4$ mill. tun a r. 1897 již 11,207.475 t. uhlí z největší části kamenného.

Pánve Donecká a Polská produkují samy přes $^2/_3$.

Přes velikou rozsáhlost pánví jest útvar kamenouhelný v Rusku dosti chudý. Zvláště to platí o Donecké pánvi, kde obnášejí v souhrnu vrstevním sloje uhelné pouze 1% (v Belgii 3, 2, Westfalsku 4. 4%). Mnoho terénu jest dosud neprovrtáno a vůbec hor-

nicky neprozkoumáno; jisto jest, že může Rusko počítati se zásobami svými ještě na několik set let, zvláště když bude podporováno odpadky své velkolepé industrie naftové a dovozem uhlí ze Sibiře, kde nalézají se pánve kameno- i hnědouhelné dle zpráv nejnovějších velmi rozsáhlé a vydatné.

Dosud dováží se ze západních zemí do Ruska asi $2^1/_2$ mill. tun.

Dříve než přistoupíme k vylíčení poměrů v říši naší a zvláště v zemích koruny České, pohlédněme na ostatní země evropské, aby srovnání bylo tím úplnější.

Španělsko produkuje ročně (1898) kamenného uhlí 2,434.232 t., hnědého 20.105 t. Dovoz obnáší asi 2 mill. tun. Přes polovinu veškeré těžby má Oviedo v Asturii. Pokud jsou uhlonosné útvary v zemi té známy, nelze očekávati, že by zásoby uhelné dovoliti mohly velké zvýšení produkce na dlouhou dobu. V Portugalsku nalézá se u Kap Mondego malá pánev uhelná útvaru jurského, jejíž celá zásoba prý nepřevyšuje 3 mill. tun. Roku 1897 bylo vydobyto 17.838 tun.

Italie poskytuje ročně (1898) 341.327 t. antracitu a uhlí hnědého. Mnohem větší produkce nelze očekávati. Dovoz obnášel toho roku přes 4 mill. tun.

Na poloostrově Skandinavském jediná Skánie na jihu dává výtěžek 224.343 t. (1897) uhlí útvaru rhätického. Dovezeno bylo přes 2 mill. tun.

Ve Švýcarsku mají některé malé třetihorní pánve u jezera Zuryšského a j. jen nepatrnou důležitost místní; velké budoucnosti nemají. Hlavní zásoby uhelné byly vydobyty již před padesáti lety.

V Srbsku nalézají se doly uhelné při Dunaji; největší u Požarevce. Kamenné uhlí výborné hodnoty v údolí Timoka. R. 1897 dobyto 87.066 t. Budoucnost nejistá.

Rumunsko má prý slibnou budoucnost ve svých slojích uhlí třetihorního, jež produkují nyní asi 63.000 t.

Nezjištěné zásoby uhlí hnědého má i Bulharsko; hlavní pánev nalézá se u Perviku záp. Sofie. Roku 1897 vytěženo 57.350 t.

Řecko produkuje nyní asi 15.000 t. uhlí hnědého z malých pánví třetihorních v Laurionu na Euboji a j., jež mají význam jen místní.

(Příště dále.)

O trestním právu vojenském.

Dle úvodní přednášky docenta Dra. Aug. Miřičky ze dne 15. listopadu 1900

Trestní právo vojenské činí zajisté dojem discipliny poněkud appartní, ba snad i exotické, jsouc neprávem podceňováno. Neprávem proto, že hlavní příčinou toho jest takořka úplná netečnost širších kruhů a zejména i kruhů právnických.

Výhradnými téměř nositeli trestního práva vojenského jsou vojenští soudcové z povolání, kteří ovšem zvláštními poměry svého postavení vedeni jsou více ku praktickému pěstování oboru svého.

Mimo tento úzký kruh právníků vojenských zůstává vojenské právo trestní bohužel skoro úplně nepovšimnutým.

Následkem toho jest i literatura tohoto práva chudičkou.

Začátkové její spadají u nás teprve do druhé polovice devatenáctého století.

Mimo spis Molitorův »o válečných soudech a trestech v XIX. století« (z roku 1855.), generálního auditora Damianitsche, nestora rakouského trestního práva vojenského, komentář k voj. trestnímu zákonu a téhož několik porůzných studií a článků, dále některé spisy generálního auditora Dangelmaiera a vídeňského advokáta Dra. Weisla (zejména všeobecnou část materielního tr. práva voj.) a konečně mimo několik duchaplných rozprav majora auditora rytíře Korwina-Dzbańského není v rakouské literatuře jiných zmínky zasluhujících prací v oboru tom, leda snad několik kratičkých nástinů určených pro potřebu kadetních škol.

Nelze ovšem zatajiti, že ani v jiných státech a obzvláště v Německu nedařilo se vojenské trestní vědě lépe, vyjímajíc snad dobu nejnovější, kdy připravovaná a provedená reforma trestního řízení vojenského vzbudila v říši německé poněkud živější ruch literární v tomto oboru.

Každým způsobem jest zjevem symptomatickým, že voj trestní právo nemá ani odborného listu svého v Rakousku.

Za takového stavu věci sluší uvážiti, zda trestní věda vojenská toho zasluhuje, že se s ní tak macešsky nakládá. že se snižuje na pravou popelku mezi ostatními disciplinami právními a dále z jakých důvodů toho snad zasluhuje.

Důvodů takových není.

Již skutečnost ovšem více formální, že trestní právo vojenské je podstatnou částí trestního práva vůbec, mluví pro to že zasluhovalo by osudu lepšího.

Arci lze namítati, že vojenské právo trestní jest určeno výhradně pro jistý stav, stav více méně uzavřený či aspoň proti stavům ostatním se uzavírající, že je právem zvláštním, právem stavovským, a že tudíž je zcela přirozeno, nebudí-li zájmu kruhů širších.

Avšak námitka tato zdá se časově opozděnou, přehlížejíc úplně podstatný rozdíl mezi vojsky dob minulých a vojskem nynějším.

Vždyť vojsko dnešní doby není více tím, co dříve bývalo; není to více žoldnéřská soldateska, tlupa námezdníků ze všech končin světa na dobu války zverbovaných, s jakýmiž na př. ještě i válka třicetiletá byla vedena.

Již perioda po válce této následující přinesla potud změnu, že vojska nebyla po skončení války úplně rozpouštěna, nýbrž podržena aspoň částečně i na dobu míru a že se proměnila takto v instituci stálou, ač ovšem i na dále sestávala výhradně z dobrovolníků často i v cizině najatých.

V tomto směru úplný obrat přineslo teprve století devatenácté přijavši princip všeobecné povinnosti branné, t. j. zásadu, že každý státní občan ke službě vojenské způsobilý je volán do zbraně. Tím přivedena služba ve vojště v těsnou spojitost se státním občanstvím a dokonán vlastně opět návrat ku stavu původnímu, totiž ku starodávné instituci vojsk národních.

Zásadní změna tato způsobila, že vojsko naší doby není, jako dříve bývalo, jakýmsi cizím tělesem ve státě, od občanstva odloučeným, jakýmsi klínem, vraženým do masa ostatních stavů.

Jet následkem všeobecné povinnosti branné mezi armádou a ostatními společenskými útvary státními těsné organické spojení, četné svazky víží příslušníky armády s neozbrojeným občanstvem, mezi oběma stavy je stálá fluktuace, stálý přítok i odtok, jejž žádná uměle snad zbudovaná čínská zeď staviti nemůže.

A tyto zásadní změny v samé podstatě soustavy branné měly v zápětí i podstatně jiné nazírání na trestní právo vojenské.

Pro dočasné sbory žoldnéřské pouze na dobu války najaté úplně ovšem stačil obmezený počet článků či artikulů válečných, v nichž celé pro vojsko platné trestní právo jak materiálné tak namnoze i procesuálné bylo obsaženo.

Již instituce vojsk stálých přivodila potřebu značného rozšíření těchto předpisův a z části i přibrání obecného práva trestního jako práva podpůrného, netknutým však nechávajíc celkový ráz norem oněch jako práva stavovského.

Tento ráz setříti zůstaveno teprve všeobecné povinnosti branné, kteráž jako z vojska vytvořila organickou část celého ústrojí národního, tak i vojenské právo trestní učinila neodlučitelnou součástkou trestního práva vůbec.

Z hlediska praktického ovšem je znalost trestního práva vojenského nejdůležitější pro ty, kdož povoláni jsou právo to prováděti, tedy pro vojenské soudce z povolání, pro auditory.

Avšak auditor je pouze jedním z osmi členů trestního soudu vojenského první instance, tak zv. práva válečného; všichni ostatní soudcové, počtem sedm, přibírají se ze řad kombatantů, či aspoň vojáků neprávníků a jest tudíž zřejmo, že znalost trestního práva vojenského jest důležitou nejen pro auditory, nýbrž i pro ostatní osoby vojenské, poněvadž kdykoli k úkolu soudcovskému povoláni býti mohou

Než nehledě ani k této možnosti mělo by zajisté každému, kdo příslušníkem armády jest, záležeti na tom, aby znal právo, jemuž podléhá.

Dále sluší uvážiti, že příslušnost vojenských soudů není obmezena výhradně na osoby vojenské. Mohout jim za jistých okolností podrobeny býti i osoby k vojsku nepříslušící, osoby civilní.

Případ ten nastává v době válečné. Tu totiž podléhají pravomoci soudů vojenských jisté osoby stavu občanského vstoupivší v určitý poměr právní neb faktický k moci branné — zejména tak zv. (civilní) průvod armádní — a to pro jakýkoli skutek trestný. Kromě toho pak i všecky ostatní osoby civilní podrobeny jsou soudům vojenským pro tak zvané delikty proti válečné moci státní za války spáchané.

Za jistých okolností mohou dle práva mezinárodního postaveni býti před soudy vojenské i obyvatelé obsazeného vojskem naším území nepřátelského.

Dále pak shledáváme z části již v našem voj. zákonu trestním, valnější měrou ovšem v moderních zákonodárstvích vojenských trestní ustanovení na ochranu zvyků válečných právem mezinárodním sankcionovaných, zejména předpisy proti drancování, proti týrání i ubíjení vojínů bezbranných, raněných neb zajatých, proti zohavování mrtvol a jiné, kdežto na druhé straně opět právo mezinárodní nám dává odpověď na důležitou pro voj. trestní právo otázku, koho sluší pokládati za zajatce válečného.

Z toho jest patrno, že trestní právo vojenské, pokud se vztahuje na válku, tedy tak zvané právo válečné je v nejužší souvislosti s právem mezinárodním, tak že určitým partiím jednoho bez znalosti druhého ani dobře porozuměti nelze.

Všecky tyto okolnosti nasvědčují tomu, jak značný má význam trestní právo vojenské i pro osoby k vojsku nepříslušící.

Zejména by však soudcové občanští neměli postrádati důkladné znalosti trestního práva vojenského.

Již na př. sama příslušnost soudů civilních oproti soudcům vojenským jest v obecném řádu trestním vymezena pouze způsobem negativním, totiž prostě odkázáním ku předpisům platným pro kompetenci soudů vojenských

Pokud dle předpisů těchto sahá pravomoc vojenských tribunálů, je vyloučeno zasahování soudů civilních, a to naprosto t. j. pod sankcí nullity. Jak z toho zjevno, je podrobná znalost vojenských norem kompetenčních jakož i oněch institucí vojenských, kteréž těmto normám slouží za základ, pro soudce občanského conditio sine qua non pro rozpoznání příslušnosti vlastní.

Nejstarším a zároveň nejdůležitějším z platných zákonů o vojenské pravomoci trestní, známou vojenskou normou jurisdikční z r. 1869. přesunuta byla pro dobu míru na soudy civilní se soudů vojenských příslušnost ku stíhání dotčených již deliktů proti válečné moci státní, totiž špionáže, nedovoleného verbování a svádění i pomáhání ku zločinům vojenským. To však jsou vesměs delikty, jichž pochopení a správná subsumce bez znalosti trestního zákona vojenského ani mysliti se nedá, což platí v první řadě ovšem o trestním skutku posléze uvedeném; neboť máme-li správně posouditi, zda někdo sváděl vojína ku zločinu vojenskému neb jemu při něm pomáhal, jest přece nezbytno, abychom prvé dobře znali příslušné normy vojenského zák. trestního, jak všeobecné tak i ony, jež o zločinech vojenských zvláště jednají.

Avšak i formálně prohlašuje zákon předpisy trestního práva voj. závaznými pro soudce občanského, stanově, že takové obecné delikty vojína, jež ve známost vejdou teprve po vystoupení téhož ze služby činné, stíhati mají soudové civilní, a to dle předpisů zákona vojenského, pokud je v té příčině mírnějším práva obecného.

Ovšem je ustanovení to málo praktické a proto také asi v praxi málo známé, poněvadž voj. zákon trestní, pokud se týče deliktův obecných, recipoval většinou ustanovení tr. zákona obec-

ného, tu i tam je ještě přiostřiv, tak že se případ podobného druhu sotva asi může přihoditi.

To ovšem nijak neumenšuje význam, jejž jinak má znalost voj. práva trestního pro soudce občanského.

Dle nového voj. řádu trestního říše německé připouštějí se jako obhajcové v procesech vojenských za jistých podmínek také advokáti, pročež se s veškerou pravděpodobností dá očekávati, že reforma našeho vojenského řádu trestního přinese ustanovení obdobné, ve kterémž případě disciplina naše i pro příslušníky tohoto stavu nabude jisté důležitosti.

Ostatně stávají se případy v životě našem, kde věc na pohled sebe odbornější, sebe učenější stane se pojednou předmětem nejživějšího zájmu širokého obecenstva jako když mohutná vlna života všedního vrazí silou elementární do hlubin moře vědy, aby částečku její vynesla na povrch, či jako když vichr potřeby davové náhle zaduje v tichou pracovnu badatele učence, aby zmocnil se částí poznatků jím vyzpytovaných a jich ku svým účelům využitkoval. Výsledek bývá ovšem často dosti pochybný. Nelzeť takovouto nezvyklou stravu tak snadno zažiti.

Zjevu podobného jsme byli svědky v době nedávné, zjevu, jehož dozvuky tu i tam se dosud ozývají.

Jde tu o řadu trestních případů z doby poslední pojících se k otázce, jakým jazykem hlásiti se dlužno či volno brancům při kontrolním shromáždění.

Jak známo, byly to dvě hlavně kontroversy, kteréž zajímaly v té příčině rozvlněné mínění veřejné, jednak totiž otázka, zda právem lze případy, o kteréž jde, subsumovati pod ustanovení voj. zákona trestního o zločinu či přečinu porušení subordinace a otázka druhá, zda přípustno by bylo dle zákona eventuálně užíti práva stanného ku potlačení podobných zjevů.

Vedlo by příliš daleko, kdyby na tomto místě tyto otázky měly býti se stanoviska vědy řešeny.

Nelze tu však mlčením pominouti, že vědecké zodpovídání těchto otázek dokonce není tak snadným, jakým si je učinila na př. jistá část časopisů politických, věcí tou se zabývavších.

Jest vskutku neuvěřitelno, jaké názory tu byly pronášeny a to nejen snad v listech tuctových, nýbrž i v žurnálech seriosních — intra et extra muros — názory, jež ve zřejmém odporu jsou s předpisy voj. práva trestního.

To dokazuje, že pozdě je sáhati po neznámém zákonníku, když již nastala flagrantní potřeba předpisův jeho užíti, tak jako pozdě jest pátrati teprve po prameni, když žízní již padáme neb hledati zbraň teprve potom, když už jsme byli napadeni.

Vším právem tvrdí v té příčině Steinbach ve svém spisku: »Die Rechtskenntnisse des Publikums«, že i jen vyhledání předpisů pro určitý případ rozhodných bývá pro laika takřka nemožným. »Jet« — tak praví bystrozraký pisatel ten doslovně — »i odborníku ne zcela ve věci zběhlému při této operaci bojovati s obtížemi nenepatrnými a nemálo je případů, kdy i dobří právníci v této spoustě látky náhle překvapeni jsou vyskytnutím se předpisu, o jehož existenci posud skutečně ani zdání neměli.«

A s takovými zjevy setkáváme se častěji. Tak ku příkladu jest v kruzích laických velmi rozšířeno mínění, že souboj důstojníka vůbec není skutkem trestným; přemnozí pak z těch, kdož sice vědí že duel i dle voj. zákona trestního je zločinem, míní opět, že důstojník záložní (i neaktivní důstojník zemské obrany) podléhá v té příčině i za neaktivního poměru svého pravomoci soudu vojenského, ač-li jen při souboji měl na sobě vojenský stejnokroj.

Jeden i druhý názor je ovšem zhola nesprávný, a to poslednější z té příčiny, poněvadž souboj patří k deliktům obecným a nikoliv k deliktům vojenským.

Než co říci tomu, že někdy i u samých záložních důstojníků se setkáváme s tímto lichým míněním, že totiž pro souboj spáchaný za neaktivního sice poměru, avšak ve stejnokroji by podléhali soudu vojenskému?

A to není snad případ ojedinělý, naopak lze — ač to často bývá nebezpečeno — v tomto případě generalisovati a tvrditi, že vojenské právo trestní je celkem mimo nejužší kruh právníků vojenských pravá terra ignota.

A přece opět na druhé straně nelze neviděti nejživějšího zájmu, jejž věci vojenské jinak vzbuzují ve kruzích nejširších.

Nemíníme tu snad — a budiž prominuto, jesliže u věci vážné sáháme ku vtipu snad poněkud lacinému — onen zájem, který budí pověstné dvojité sukno v našich dámách. Však každému zajisté známo s jakým účastenstvím již chlapci stopují vše, co vojska se týká, jak dobře znávají i jednotlivé povely a obraty taktické, jak znají se v celé té stupnici šarží od prostého vojína až do polního maršálka.

A s jakým zájmem sleduje i dospělé publikum vojenská cvičení, nemluvě ani o horečném shonu po zprávách z bojiště ve případě války!

Čím tedy vysvětliti, že právě jen vojenské právo trestní je pro širší kruhy španělskou vesnicí, ač přece často způsobem citelným zasáhá do života vojenského a ačkoli jest jednou ze základních podmínek vojenské kázně a tudíž i podmínkou zdárného výsledku ve případě vážném?

Přihlédněme poněkud, jak se věc v té příčině má, pokud jde o jiné vědy právní; snad nás to přivede na stopu správné odpovědi na položenou otázku. Přicházíme tu totiž k poněkud snad překvapujícímu poznání, že tento smutný los, tato netečnost, tato nevšímavost širokého publika není snad z celého oboru věd právních výhradným údělem trestního práva vojenského.

Naopak kdo jen trochu sbíral zkušenosti v tomto směru, ten bez rozpaků podepíše to, co tak přesvědčivě o té věci dovozuje Steinbach ve svém citovaném již spisku: »Die Rechtskenntnisse des Publikums«. »Celkem«, praví týž slovně, »nedopouštíme se bezpráví, tvrdíme-li, že široké obecenstvo neví takřka praničeho o právu, ani o veřejném, ani o soukromém; ba není snad druhé vědy, která by obecenstvu byla tak neznámou, jako právě věda právní.«

Jedinou výminku právem spatřuje Steinbach ve trestním právu (ovšem obecném) jak hmotném tak i procesuálném, jehož předpisy širšímu obecenstvu daleko lépe známy jsou, než na př. ustanovení zákona občanského neb procesu civilního.

A důvod toho?

Ten hledati sluší zajisté se Steinbachem hlavně v ústním, veřejném řízení trestním, již po několik desítiletí u nás platném.

A tím dospěli jsme zároveň k odpovědi na otázku svrchu položenou, odhalili jsme nejdůležitější příčinu, proč u trestního práva vojenského pozorovati zjev přímo opačný, totiž úplnou ignoranci širokého publika.

Příčinou tou jest zastaralé trestní řízení vojenské, z části ještě na Theresianě založené, písemný a tajný to proces inkvisiční.

Kdežto u soudův občanských proces trestní či aspoň hlavní jeho stadium se odehrává z pravidla před zraky veřejnosti, kteráž z něho čerpá ať přímo ať prostřednictvím čilé žurnalistiky zároveň

poučení o předpisech trestního práva jak materiálného tak i formálného, ve trestním řízení vojenském shledáváme pravý opak všeho toho.

Jako když černá tůň se zavře nad obviněným, jenž propadl právu vojenskému!

Bezvýminečná takřka vazba praeventivní odloučí jej již v řízení předběžném od veškerého spojení se světem vnějším. Žádný obhajce mu není k ruce dán, on nevidí zpravidla ani svědků, kteří svědčí o skutku jeho, ba on takřka nespatří — ovšem mimo jediného auditora — ani svých soudců, leč na okamžik za formálným více prohlášením, že trvá při tom, co řekl ve vyšetřování.

Po skončeném za jeho nepřítomnosti řízení závěrečném oznámí se mu prostě nález pánem soudu potvrzený a pak se vykoná. Neboť nějakých žádných prostředkův opravných s účinkem suspensivním, jak je má obecné právo trestní, v procesu vojenském odsouzený proti rozsudku nemá: to odporovalo by prý zásadě vojenské subordinace.

Jen jaksi z dobré vůle své, z milosti přezkoumávají vyšší soudové vojenští cestou jakési mimořádné revise nález soudu prvního. Však obsah příslušných rozhodnutí zůstává před veřejností pečlivě utajen a judikatura soudů vojenských je tudíž pro vědu nepřístupnou, ztracenou.

Právě tento separatismus vojenského soudnictví nese patrně hlavní toho vinu, že trestní právo vojenské nemohlo udržeti stejného kroku s obecným právem trestním, nýbrž že daleko za ním zůstalo propadnuvši takměř petrifikaci.

Lze očekávati, že jen tehdy nastane pro vojenskou kriminalistiku obrat k lepšímu, bude-li vyhledávati nejužší styky s vědou trestního práva obecného, bude-li čerpati ze svěžího vždy pramene této, sdíleti její pokroky.

Především pak musí se právo vojenské státi všeobecně předmětem přednášek universitních, jakž po tom již od let volají jednotliví hlasové, bohužel dosud hlasové volajících na poušti, tak zejména dotčení již vynikající právníci vojenští Damianitsch a Dangelmaier.

Zajímavo jest, že Damianitsch podnikl i praktický pokus v tomto směru. Když totiž v r. 1869 po 37leté činnosti služební

dán byl na odpočinek s charakterem generála-auditora, počal o voj. právu trestním na universitě vídeňské konati přednášky, v nichž ale, jak se zdá, po nedlouhé době, z neznámých příčin opět ustal.

Než za hlavní podmínku zdárného rozvoje voj. práva trestního musíme pokládati, aby vojenské soudnictví konečně vystoupilo ze své dosavadní uzavřenosti. K tomu pak prvním krokem je zajisté brzská reforma trestního procesu vojenského, rok co rok z míst kompetentních slibovaná a přec opět a opět odkládaná.

Znamenalo by věru nositi sovy do Athen, kdybychom pro nevyhnutelnost a neodkladnost této reformy zde snad chtěli uváděti důvody.

A přece, ač to je skoro k víře nepodobno, vyskytují se tu i tam hlasové, kteříž reformu tu nijak nepokládají za tak zvláště nutnou, kteří naopak tvrdí, že platný náš voj. řád trestní pro zvláštní poměry armády vlastně dobře se hodí, kteří naivně se táží, kde že vlastně se jeví nedostatky řádu toho a zdaž snad způsobeno jím někomu bezpráví!

Budiž oproti této námitce či otázce dovoleno ukázati na jedinou okolnost, že totiž dle faktického stavu věcí u našich soudů vojenských položen jest osud obviněného takřka úplně do rukou jediného člověka, totiž do rukou auditora, a že to byli právě vynikající vojenští právníci sami, kteří téměř s hrůzou pociťovali ve případech pochybných tíhu této strašné zodpovědnosti před svým svědomím. Považme jen, — a možnost toho není zajisté nijakž vyloučena — že by před soudem vojenským se měl projednávati případ tak záhadný jako je ten, jenž právě byl předmětem sensačního procesu před porotou v Písku.

Ostatně lze na dotčenou námitku sotva as lépe odpověděti, než učinil major-auditor rytíř Korwin-Dzbański, jenž (v čís. 26. Jur. Blätter r. 1900) dovozuje, že nelze bohužel čekati brzského uskutečnění reformy našeho voj. procesu trestního, protože — tak praví do slova — »ti, kteříž v té příčině rozhodují, necítí neb netuší nedostatky i nebezpečí té zející kaverny našeho sociálního organismu, jež se zove vojenskou justicí; ti ale, kdož snad tím trpí, nikdy ještě v otázce reformy nerozhodovali.«

Ano, těch, kdo ne snad zlovůlí soudců, avšak vinou vad a nedostatků samého procesu trestního nespravedlivý trest vytrpěli či dosud trpí, těch arci nikdo netáže se, zda reforma tohoto procesu

je naléhavou. Ovšem nevede se, jakž přirozeno, ani žádná statistika o takovýchto omylech justičních.

Naše platné trestní řízení vojenské je výronem procesuálných theorií století osmnáctého, věrným obrazem písemného, tajného procesu inkvisičního, svazujícího ještě k tomu přesvědčení soudcovské pouty zákonné theorie průvodní.

Jakýsi dech šeré dávnověkosti ovane každého, kdož odkojen vědou moderní, probírá se předpisy tohoto zastaralého zákona. Máme pocit, jako bychom vstupovali do omšených zdí starodávného hradu neb do ponuré hrobky, v níž objeví se nám vyschlá tvář mumie nebo když zadíváme se na trouchnivějící kmen odumírajícího lesního obra.

Než tu snad napadne otázka: Proč že se má kdo vlastně zabývati touto kriminalistickou ruinou, touto mumií, tímto shnilým kmenem a zda není snad škoda času na to věnovaného?

Odpověď je krátká: Ona ruina je bohužel dosud obydlena, mumie se ještě hýbe, prohnilý peň lesního velikána posud trčí vzhůru, maje na pohled pevně ještě kořeny zapuštěny v zemi a nikdo neví, kdy konečně se skácí tento obr věkům vzdorovavší.

Ano, naše zastaralé trestní řízení vojenské — a to je faktum, s nímž nám je počítati — je dosud v platnosti a rád bych znal toho vševěda, jenž by si dnes troufal říci, jak dlouho ještě bude platiti.

Avšak poznání tohoto řízení jest užitečno i se stanoviska práva obecného. Neboť abstrahujíce od některých zvláštností plynoucích z organisace vojenských soudů a z poměrů vojenských vůbec nabudeme jasného obrazu starého procesu inkvisičního, založeného na zásadě písemnosti a tajnosti řízení a na zákonné theorii průvodní, jak po recepci trestního řízení římsko-kanonického též u soudův občanských v platnosti byl ještě v první polovici století devatenáctého, tedy obrazu procesu, z něhož jinak neseznáme než snad základní zásady organisační.

A právě jako krása nové stavby nejlépe vynikne, když postavíme ji vedle budovy staré, jako výhody stroje moderního nejvíce bijí do očí, srovnáme-li jej se strojem zastaralým, tak poznáme i přednosti moderního řízení trestního nejlépe z vad procesu starého.

Konečně nesmíme si představovati, že při zamýšlené reformě voj. řízení trestního bude učiněna úplná tabula rasa s pro-

cesem dosavadním, že po něm v novém zákoně snad nezbude ani památky.

Nikoliv. Neboť jako ve přírodě vidíme ze stromů zetlelých bujeti mladé, čerstvé výhony, jako nová generace vždy ze staré se vyvíjí, život nový ze starého klíčí, tak musí i právo reformované, má-li prospívati ústrojí, pro kteréž jest určeno, býti v jistém organickém spojení s právem starým.

A tak musíme na to býti připraveni, že i do nového voj. řádu trestního převzaty budou z práva dosavadního některé instituce byť i ve formě změněné.

Má tedy studium platného dosud trestního řízení vojenského v několika směrech značnou cenu a zajisté význam rozhodně větší než snad poznání jakési právnické starožitnosti.

Jen na jedno ještě budiž tu k závěrku poukázáno: Nelze neviděti, že, přísluší-li vědě hlavní zásluha o theoretické pokroky v oboru práva trestního učiněné, že na druhé straně zase to byla v první řadě účast veřejnosti, byl to zájem širokých vrstev národních, jenž naukám theoretickým zjednal průchod do zákonodárství a tím do života skutečného a že takový to zájem obecný, takový nátlak veřejného mínění by i v tomto případě se mohl státi nejmohutnější vzpružinou pro konečné uskutečnění reformy trestního práva vojenského.

A z tohoto hlediska nebude bez významu, podaří-li se úvodem tímto aspoň poněkud přispěti k tomu, aby kruhové širší věnovali předmětu tomu svou pozornost. Výsledkem tím byl by s dostatek odměněn tento stručný podnět.

„Sudí zalamejský“ (El alcalde de Zalamea),

jejž napsal Lope de Vega, ne Calderon. Podává Napoleon Kheil.

Zvláštní pochoutkou literárních historiků zdá se býti, vyčísti básnickému geniu: plagiát. Shakespeare, Racine, Corneille, ti byli vesměs »plagiátoři«; Calderon ovšem též. Poněvadž Garcia de la Huerta r. 1785 ve svém »Theatro Hespañol« sestavil seznam Lopeových komedií, mezi nimiž uveden »Sudí zalamejský« a poněvadž po Lopeovi Calderon napsal drama, které se stalo světoznámým pod tímtéž titulem, jak může býti — dle mínění novodobých Zoilů — pochybnosti, že Calderon prostě spáchal

na Lopeovi praobyčejný »plagiát«? Sám Ad. Fried. von Schack (spisovatel: Dějin dram. literatury a umění ve Španělsku), tento »nenapravitelný enthusiast« — jak jej nazval pražský jeden universitní profesor — dal se strhnouti k trpkému úsudku: »Calderon užil Lopeův kus, z něhož vybral netoliko celou disposici děje a karakteristiku osob, ale i nejtklivější scény, tak že jeho dílem není než mluva«.

Toť se ví, že pověstný I. L. Klein, který ve svém třinácti svazkovém díle (Děj. dram. literatury) na špaň. autorech brousí svůj začasté gaminský vtip, beze všeho opakuje ostrá slova Schackova a dále podezřívá o své újmě Calderona, aniž by byl Lopeovo drama znal!

Schackův přehnaný výrok opakovali po něm ti, kdož se Calronem zabývali. Spoléhali na autoritu Schackovu. Vždyť Schackovo dílo bylo i do španělštiny přeloženo a v Madridě vydáno.

O tom, že již v lednu 1864 španělský básník Don Juan Eugenius Hartzenbusch (Španělé nazývají ho Arsénbuš) v madridské knihovně »Biblioteca nacional« přednášel o komediích »El Alcalde de Zalamea«, jež napsali Lope a Calderon a že dospěl k výsledku: »No es El Alcalde de Zalamea, que nos dió Calderon, un plagio de la obra de Lope« t. j. Sudí zalamejský, jejž zanechal nám Calderon, není plagiátem díla Lopeova — o tom širší kruhy literární nezvěděly.

Hlavní překážkou, že neujal se již dávno spravedlivý názor o výtce: »Calderonův Sudí je plagiátem«, hlavní překážkou byla vzácnost Lopeova »Sudího«. Vždyť Lopeův »Sudí zalamejský« patřil k nejvzácnějším knihám španělské literatury. Originál této Lopeovy komedie nenalézá se podnes v žádné knihovně španělské. Jediný exemplář v Madridě měl dvorní královský lékař Don Manuel Casal, jehož bohatou knihovnu po smrti jeho koupili cizozemci. Don Augustin Duran, proslavený literát, který před 70 lety vydal sbírku španělských romancí, na štěstí v čas opsal si Casalův exemplář a tento opis po smrti Duranově zdědila madridská »Biblioteca nacional«. Téhož opisu užil později Hartzenbusch ku přednášce, o které s vrchu byla učiněna zmínka, a opis ten jest jedinou památkou, kterou chová Španělsko po Lopeově »Sudím zalamejském«.

Jinak Anglie! Jako ve všem, kde o rarity se jedná, i tu bohatá Anglie chloubně kráčí na prvním místě. Chovát dva originální exempláře! Jeden nalézá se v »British Museum«, které dědilo jej po spolupracovníku londýnského »Athenaea« J. R. Chorley-ovi, druhý

exemplář ukryt je v rodinné bibliothece r. 1840. zemř. lorda Hollanda v Kensingtonu.

A hrdé Španělsko? Nemá ani jednoho tištěného exempláře! Chová toliko opis Duranův. — — —

Lopeův »Sudí zalamejský« patřil tedy mezi knihy, kterých nebylo lze dosíci. — Dnes tomu není tak! Dr. Krenkl v Drážďanech, spisovatel tří nákladných svazkův o Calderonovi, dal vytisknouti ve III. svazku těchto svých »Klassische Bühnendichtungen der Spanier« Lopeovu komedii »Sudí zalamejský« dle rukopisného exempláře Duranova.

Dříve tak převzácný Lopeův »Alcalde«, takto stal se zbožím za krámskou cenu všemu světu přístupným. —

Se zřením k tomu, že v »Národním divadle« opětovaně dáván Calderonův »Sudí zalamejský«, pisatel těchto řádkův, pozorně pročet Lopeova »Sudího«, má za to: že nebude nezajímavo v krátkosti porovnati stejnojmenná díla obou básníků Lopea a Calderona.

Hned předem budiž vytknuto, že u Lopea vystupují d v ě dcery sudího a d v a kapitáni-svůdcové. Sudí dá popravit oba kapitány a slovy:

»Descubrid ese balcon«

presentuje (v poslední scéně) králi Filipovi dvě mrtvoly uškrcených.

Mladší Calderon naproti tomu uvádí na jeviště j e d n u dívku a j e d n o h o kapitána. Tím soustřeďuje se zájem divákův a konflikt nabývá ostrosti.

Než přistupme k Lopeovu dramatu.

I. j e d n á n í.

Vystoupí Crespo, sedlák, a dovídá se, že dvě jeho dcery tajně scházívají se s dvěma kapitány, právě nalézajícími se posádkou v Zalamei. Zarmoucen volá otec:

»Dejan — — — —
De estar en el pueblo honradas
Y buscan soldados tales
Que las dejan deshonradas.«

(Nedbají, by v obci byly ctěny, vyhledávají vojáky, kteří je nechají zneuctěny.)

Ihned na to dochází jej zvěst **(již v 2. scéně I. jednání!!)**, že zvolen »Alkaldem« či sudím. Hodnost tu Crespo přijímá.

Následují episódy, které as mají býti dokladem spravedlnosti alkaldovské.

Crespo totiž, sotva zvolen sudím, radí svému písaři, obecnímu to zřízenci, aby se oženil, jako »b u e n c r i s t i a n o« (dobrý křesťan)

se svou souložnicí, jinak že ho z obce vyhostí. Na to široká scéna: spor jakéhos sedláka, ošizeného kramářem. Zajímavo pro tehdejší dobu tím, že Lope zde uvádí na jeviště kramáře pokrytce, který okázale ověnčil se růženci, aby zdál se býti »buen cristiano«. Napálený sedlák dobromyslně namítá: Yo soy cristiano tambien (jsem také křesťan).

Mezi tím co sudí spor ten vyřizuje, vystoupí jeho dcery, jimž sudí-otec pro jich známost s kapitány vyčítá lehkomyslnost, na to na scénu přicházejí oba kapitáni, kteří známost zapírají. Jeden z nich — Don Diego — přímo praví:

»Es que han venido á mentiros«

(Lidé vás obelhali.)

Crespovi však, v následující scéně, dostane se čiperným čeledínem Ginesillem list kapitánův do rukou, kterýmž dívkám navrhují únos. Na to Crespo-sudí zapřísáhá se, že únosu zabrání. —

Nová scéna: vystoupí obě dcery Crespovy, těšící se, že stanou se »manželkami kapitánů«, odstraní slídícího čeledína Ginesilla a vítají dostavivší se kapitány, kteří přišli, aby o útěku porokovali.

Obě sestry hodlají tajně s kapitány prchnouti. V tom blíží se otec Crespo! Obě dívky plny úzkosti, kapitánům radí kudy rychle vzdáliti se mají.

Leonor volá:

»Libraos de tan gran peligro.
»Presto Señores.«

(Zachraňte se před nebezpečím tak velikým. Rychle pánové.)

Následují dva výstupy podřízenější, až ku konci nadejde hřmotná scéna. Zmařený únos! Kapitáni i s dívkami přepadeni jsou Crespem a jeho chrabrým důvěrníkem Bartolem. V půtce té kapitáni, zanechajíce obě dívky, dají se na útěk, nepoznáni (!) Crespem. V reji tom klopýtne strážmistr (Sargento) a toho zatkne Sudí zalamejský.

Tím končí I. jednání.

Netřeba dokládati, že z celého I. aktu Lopeovy komedie, Calderon nepoužil ani jediné scény.

Co při četbě, již prvních scén, Lopeovy komedie zaráží: jest frivolnost obou dcerek Crespových. Jaký kontrast proti těmto představuje Calderonova Isabel, tento milý zjev cudného děvčete.

Totožno v obou dramatech je toliko jméno sedláka-sudího: Crespo a místo děje: Zalamea. Tedy jména — nic než jména užil Calderon. Tolik připustiti musíme, pročetše I. jednání z Lopea.

II. jednání.

V II. jednání a to v jedné z prvních scén, vystupuje starý drsný jenerál (tehdy velmi populární) Don Lope de Figueroa, provázen oběma kapitány (!): aby poznal »drzého sedláka« — rozuměj Crespa — který zatknul strážmistra. Crespo směle odpovídá:

»Yo soy el Rey«

(já jsem králem).

Jenerál přikazuje:

»Suelta el sargento ó; voto á Cristo, Alcalde
»Que queme este lugar!«

(Pusťte strážmistra, nebo — přísám Kristu — dám zapálit celou obec!)

Mezitím za scénou »justicia« (selský tribunál) ohlašuje, že strážmistr dostane trestem 200 ran výprasku.

Nyní teprv Crespo vypravuje jenerálovi o »únosu«; jenerál rozloben rozkáže: »žádný voják nesmí ukázat se na ulici« a odsuzuje strážmistra na »deset let ke galéře«.

Nová scéna: Crespův čeledín Ginesillo oznamuje, že dívky prchly s kapitány. —

Crespo zničen lká:

»Sin honra estoy, quiero ver
»Siguiendo loco á mis hijas.«

(Jsem zneuctěn, chci spatřiti, hnán šíleností, své dcery.)

Zde je na místě vytknouti, že v starých španělských kusech neznali rozdělení na scény, ani udání, »kde« se koná děj. Divadlo představovati-li má krajinu, ulici, obydlí . . . toho čtenář teprv musí se dovtípiti. Při tehdejších představeních nebylo lépe.

Právě (koncem října 1900) vyšla v madridském listě (Blanco y Negro) studie o »Teatro español«, kterou napsal E. Contreras y Camargo. Autor vypravuje: »Tenkrát (rozuměj za doby »zlatého věku«) celá mise en scène záležela v jediném kusu plátna, které mělo ten privilej, že představovalo očím obecenstva veškerá místa děje. Měla-li se měniti »dekorace« tu herec, který právě byl na jevišti, na chvíli odešel a vrátiv se pronesl k obecenstvu tato svátostní slova: »teď jsme v paláci, v lese, v chrámě nebo v žaláři« a hrálo se dále, aniž by se bylo na jevišti něčím hnulo«. —

Následující scéna, jak ze smyslu lze za to míti, odbývá se někde za Zalameou, kamž uprchly dcerky Crespovy s kapitány.

Obě vskutku básnicky líčí utěšený duševní svůj stav. Cítí se býti přešťastnými.

Tento dialog dívek jest nejskvělejším místem v celé komedii.

Na to objeví se oba kapitáni, kteří dívek se již nabaživše, z čista jasna chtí se jich zbavit. Oba přezdívají jim »selek«.

Don Diego, milovník jedné, volá:

»Siempre has sido villana
»infame y loca como lo es tu hermana«

(Vždy jsi byla selkou, podlá a hloupá jako tvoje sestra).

Oba láteří — a kapitán Don Juan dokonce jim vynadá »rameras« (nevěstky).

Dívky vidouce se opuštěny, dojemně naříkají. —

Mezitím Sudí Crespo vypravil se, aby hledal své uprchlé dcery. Vystupuje na scénu, než v tom oba kapitáni, aby se na něm vymstili, zákeřnicky vrhnou se na starce — kapitán Don Diego volá:

»Echale el lazo presto«

(hoď naň rychle provaz) a spoutají jej ke stromu.

Následuje odporná scéna. Přicházejí totiž dcery sudího a spatříce otce svého uvázaného, jedna po druhé deklamuje, »že není hodna, aby otce osvobodila« a obě odcházejí, zanechajíce otce svému osudu. — —

Teprv hrdinský Bartolo, z poslední scény prvního jednání nám již známý, osvobodí sudího.

Tím končí II. jednání.

Calderon užil z postav: starého jenerála Figueroa, bodrého, dnou postiženého hromotluka, drsného ale spravedlivého vojevůdce, který krutě trestá brutální soldatesku a užil z děje: scénu vojanského násilí, spoutání sudího Crespa ke stromu. Toť vše. Jinak kráčejí Lope a Calderon každý svou cestou.

III. jednání.

Třetí jednání započíná se episodou. Zedník Alonso má za sudím pohledávku dávno prošlou. Sudí, stále spravedlivý sudí, vlastním rozkazem dá si zabaviti své movitosti, aby ukonejšil věřitele. Tím událost ukončena. —

Nyní nastává bojovná nálada. Sedlák jakýs oznamuje sudímu Crespovi, že »dvě leguas« (as 3 hodiny) cesty za Zalameou řádí šest vojáků:

»Que no son mas cristianos que Mahoma«

(Jsouce tak málo křesťany jako Mahomed).

Sudí Crespo zřizuje ozbrojenou výpravu, aby bujnou tu posádku ztrestal.

Mezitím ohlašují se dvě ženy u sudího, žádajíce »rozsudek«. Jsou to obě dcery Crespovy, předstupující v pláštích a k nepoznání zakukleny, aby přednesly svou stížnost: »že odešly s kapitány a tito nyní odepírají jim slíbený sňatek.«

Praví mluvkyně:

»No hacemos de fuerza quejas
»Seňor, sino del engaño.«

(Nestěžujeme si na násilí, nýbrž na lesť.)

Touto žalobou objasňuje Lope základní myšlénku své komedie. Nejedná se zde o brutální únos — jako později u Calderona — nýbrž o umluvený útěk dvou dívek se svými galány, mnoho přislíbivšími.

Namítá jim sudí: jak že mohly dát se obelstíti, že není malicherností postoupiti čest. Neboť:

» — — no hay precio que la compre
»sin la bendicion de la iglesia«

(— — není ceny, zač by ji koupil, bez posvěcení církve).

(Příště dále.)

O reformě chudinství veřejného.

Píše Dr. Ant. Tůma.

II.

Subsidiární povinnost obce opatřovati chudé k práci úplně neb částečně neschopné zahrnuje v sobě závazek poskytovati chudému to, čeho ku své existenci nezbytně potřebuje. Míra tohoto veřejnoprávního závazku obmezuje se tedy na opatření nejnutnějších potřeb životních a nesmí ovšem převyšovati životní míru nejnuznějšího poplatníka, ba ani nejchudšího dělníka, který na výdělek své práce jest odkázán, nemá-li porušovati záruku spravedlnosti a potlačovati snahu počestné a poctivé práce.

O tom, jak se to státi má, jedná chudinský zákon v § 11., který stanoví, že určovati způsob chudinského opatření zůstavuje

se na vůli obci, která má se při tom říditi dle zvláštních okolností místních, šetříc co nejvíce fondu chudých a občanů příspěvky povinných se strany jedné, a majíc co nejvíce zření k osobním potřebám chudých se strany druhé.

Tímto velice všeobecným a kusým předpisem hoví se příliš autonomii obcí na úkor řádné péče a správy chudinské a doporučovalo by se v zájmu zlepšení a zdokonalení chudinství veřejného, aby přesně vytknuty a specialisovány byly jednotlivé způsoby opatřování chudých a upraveny tak, aby vyhovovaly poměrům a potřebám chudých i zájmům jednotlivých obcí.

Potřeby chudých jsou ovšem různé dle toho, jaký jest jejich stav tělesný i duševní, věk i jiné poměry osobní a následkem toho jeví se také potřeba různých forem chudinského opatření. Přihlížejíce k této různosti potřeb chudých, můžeme rozeznávati dvě důležité skupiny osob majících nárok na zaopatření z prostředků veřejných.

Do jedné z nich zařaditi možno osoby, jichž zdravotní stav i jiné poměry jsou takové, že je obec domovská v místě samém s prospěchem opatřiti může, a které tedy péči obce samé zůstaveny býti mohou.

Do druhé náležejí pak osoby choré, slabomyslné a epileptické, dále slepci hluchoněmí a děti nedospělé, jichž potřeby přesahují schopnosti i síly obcí domovských, jež pro nedostatek vhodných ústavů a jiných potřebných prostředků a zařízení i při nejlepší vůli nejsou s to, aby poskytly jim onu péči, které vyžaduje jich stav tělesný i duševní, a které opatřiti lze řádným způsobem toliko přispěním a součinností vyšších svazků autonomních.

Potřebám chudých náležejících do kategorie zprvu uvedené vyhovuje více méně t. zv. opatřování volné, jehož nejprimitivnější a zajisté i nejstarší formou jest opatřování střídavé neboli okolek, který záleží v tom, že osadníci dle poměru přímé daně na ně vypadající poskytují chudému byt i výživu ve své domácnosti, neb objevuje se okolek také v té formě, že chudý ubytován je v obecním domku (chudobinci), neb u některého z osadníků a že dostává toliko stravu pořadem od jednotlivých poplatníků obce in natura.

Tento způsob naturálního opatřování, jehož u nás dosud hojně se užívá, zejména v krajinách chudších, bývá často spojen s mno-

hými nepřístojnostmi a trpkostmi, klesaje pravidelně na stupeň pouhé žebroty a netěší se proto valné oblibě.

Z příčin těch směřují novější snahy reformní k úplnému jeho odstranění, jak stalo se v poslední době v Dol. Rakousích.

Naproti tomu dlužno uvážiti, že okolek souvisí úzce s poměry obcí venkovských, provozujících hospodářství polní, a že by úplné odstranění jeho vedlo ku značnému zvýšení finančních břemen stavu rolnického, jemuž stížil by se tím ještě více jeho těžký boj o existenci.

Ježto pak opatřují se okolkem pravidelně jen osoby částečně k výdělku neschopné, jež různé lehčí práce konati mohou, má tento opatřovací způsob pro stav rolnický také tu výhodu, že částečná síla pracovní takových osob může býti náležitě zužitkována, což při nynějším citelném nedostatku pracovních sil na venkově není též bez významu.

Z těchto důvodů nelze doporučovati, aby byl okolek budoucně zákonem zakázán a úplně odstraněn, nýbrž aby byl se stanoviska sociálně-politického zákonem přesně upraven tak, aby se zamezilo všeliké jeho zneužívání, jež zaviněno z valné části právě nedostatkem příslušných předpisů zákonných a nedostatkem řádné kontroly.

Především mělo by se toto naturální opatřování obmeziti, jak stalo se v novější době ve Štýrsku, pouze na ty chudé, kteří jsou jen částečně k práci a výdělku neschopni a při nichž lze způsob ten srovnati se zásadami zdravotnictví, humanity a mravnosti, i měly by se proto vyloučiti z něho děti, osoby choré a neduživé, které patří do chorobinců neb jiných k tomu zvlášť určených ústavů, jakož i ti, kdož by chováním svým ohrožovali mravnosť a bezpečnosť svých živitelů.

Mnohým poplatníkům, zejména velkostatkům, bývá výhodnějším poskytovati chudému místo opatření naturálního příslušný equivalent peněžní, jiní zase nemajíce v obci vlastní domácnosti, nejsou s to, by sami vyhověli závazku jim okolkem uloženému, a jeví se tudíž potřeba, aby zákon odstranil různé nepřístojnosti a nesrovnalosti ve směru tom panující přesným ustanovením o tom, jakým způsobem vyměřuje se příslušný equivalent peněžní a kteří poplatníci povinni jsou poskytovati tento equivalent místo zaopatření naturálního.

Bude-li okolek tímto způsobem upraven a omezen, může býti i budoucně v užívání zachován, čímž vyhoví se zájmům chudých i poplatníků.

Vedle okolku užívá se k volnému zaopatřování chudých nejčastěji podpor peněžitých, jež poskytují se buď přímo chudým samým, aneb ošetřovatelům, jimž výživa a opatřování chudého jsou svěřeny a to pohříchu pravidelně v obnosech, které dostačují sotva k částečnému uhražení nákladu na nejnutnější potřeby životní, jsouce chudému nepřímým vyzváním k tomu, aby ostatek opatřil si žebrotou. —

Tento způsob opatřovací, jehož rozšíření přičísti dlužno zastaralé zvyklosti, jakož i tomu, že se jím značně zjednodušuje řízení a správa chudinská, měl by z důvodu prospěšnosti obmezen býti hlavně jen na takové případy chudoby a nedělnosti, kde bezpečně očekávati lze, že podpory peněžité užije se řádným způsobem k účelu, jemuž byla věnována, a kde zdravotní stav a jiné osobní poměry chudého jsou takové, že ospravedlňují toliko částečné zaopatření jeho z prostředků veřejných.

Hodí se tedy — podobně jako okolek — zejména k opatřování osob k práci a vlastní výživě jen částečně neschopných, doplňuje jich nepatrný výdělek na míru k uhájení existence nezbytnou. Kromě toho lze s úspěchem užiti podpor peněžitých jako příspěvku vdovám i rodinám na výživu a vychování nedospělých dětí a konečně jako částečné podpory oněch osob k výdělku úplně neschopných, k volnému ošetřování spůsobilých, jimž dostává se částečného příspěvku na výživu od jich příbuzných, pojišťoven, soukromých fondů dobročinných a podobně.

Zvláště vhodnou jeví se často podpora peněžitá tehdy, když jedná se o částečnou podporu příslušníků bydlících v obci cizí.

Obce domovské, dovolávajíce se nesprávně shora uvedeného ustanovení § 11. zákona chudinského, odepírají obyčejně peněžitou podporu těmto přespolním chudým, žadajíce na nich, aby přestěhovali se do své obce domovské, kde by opatřeni byli způsobem v obci obvyklým.

Takový nucený návrat bývá však často spojen s mnoha těžkostmi a trpkostmi pro chudého, jenž ve stáří násilně má býti vytržen z dosavadních poměrů rodinných, společenských i hospodářských, zvláště když po dlouhou řadu let mimo obec domovskou se zdržoval a dlouhým pobytem v cizině poměrům své domoviny úplně se odcizil.

Právo rekursní, které vyhraženo jest chudým na základě ustanovení § 35. zákona chudinského k vyšším instancím autonomním,

jest jen nedostatečným prostředkem proti tomuto nesprávnému počínání obcí, vyplývajícímu z neurčitosti příslušného předpisu zákonného. Neboť jen nepatrná část chudých jest s to, aby prostředku toho skutečně užila.

Nepřístojnosť ta bude poněkud zmírněna účinky nového zákona domovského; přes to však je záhodno, aby dosavadní autonomie obmezena byla přesným ustanovením zákona o tom, kdy obec nemůže poskytování určitého opatření chudinského, zejména podpory peněžní, učiniti závislým na tom, že se chudý v cizí obci bydlící přestěhuje do své obce domovské.

Obmezení takové doporučiti lze tím spíše, ježto nikterak neodporuje zájmům obcí, pro něž daleko výhodnějším bývá poskytovati takovému příslušníku skrovnou částečnou podporu peněžní, než úplné opatření naturální.

Vedle uvedených forem opatřování volného objevuje se v Čechách měrou ovšem nedostatečnou t. zv. opatřování uzavřené v příslušných ústavech chudinských, které má hlavně tu přednosť, že přístupno jsouc všestranné kontrole poskytuje bezpečnou záruku, že chudému dostane se skutečně toho, čeho ku své existenci nezbytně potřebuje.

Mimo to jest opatřování uzavřené účinným prostředkem proti zneužití chudinství veřejného, neboť obmezení osobní svobody, které spojeno je s přijetím chudého do ústavu, má přirozeně za následek, že zříkají se ho osoby, kterým nejde ani tak o zaopatření skutečně potřebné, jako spíše o nespravedlivé a nemístné vylákání příspěvků peněžitých.

Konečně nabádá řečené obmezení osobní svobody lid nezřídka k tomu, aby pamatoval v dobách spůsobilosti ku práci a výdělku na dny staroby a nouze, probouzejíc v něm smysl pro šetrnost a přičinlivost.

Přes to nelze však prohlásiti ústavy chudinské za jedině správnou a přípustnou formu opatřování chudých, jak tomu je v Anglii.

Neboť všeobecným, obligatorním zavedením tohoto způsobu opatřovacího vzniklo by značné zvýšení nákladů chudinských, způsobené jednak nákladnou správou těchto ústavů, jakož i stavbou a udržováním potřebných budov, v jejichž zdech bylo by zbytečně uloženo mnoho kapitálu.

Kromě toho nevyžaduje tohoto způsobu opatřovacího často ani zájem a prospěch chudých samých, kterým, dokud zdraví jejich připouští, milejším bývá zaopatření volné, jež má pro ně tu výhodu, že mohou býti ponecháni při dosavadních poměrech a obvyklém způsobu života. —

Z příčin těch považovati dlužno ošetřování uzavřené za obligatorní jedině tehdy, když opatřování volné vzhledem ku zdravotnímu stavu chudého jeví se nedostatečným, jakož i tam, kde zájem veřejný tento způsob opatřovací nutným činí.

Má-li zaopatřování v ústavech účelně a prakticky býti upraveno a má-li odpovídati požadavkům humanity, zdravotnictví a mravnosti, jest nezbytně třeba, aby ústavy chudinské byly specialisovány dle tělesného stavu a věku osob, jež tímto spůsobem mají býti opatřeny.

K ústavům takovým náležejí v prvé řadě chudobince, které hodí se hlavně k zaopatřování osob k práci úplně neschopných, věkem sešlých, jež na podporu veřejnou výhradně jsou odkázány.

Ježto však předpokládá tento způsob opatřovací, má-li účelně a hospodárně býti prováděn, větší počet ošetřovanců a vyžaduje zároveň dosti značného nákladu zařizovacího i vydržovacího, shledáváme chudobince skutečné, v nichž poskytuje se chudým nejen byt, nýbrž i výživa a vůbec celé zaopatření, toliko ve větších městech, kdežto chudobince (obecní domky) venkovské jsou určeny hlavně jen k tomu, by poskytovaly přístřeší místním chudým, jimž dostává se výživy buď okolkem, neb poskytováním podpor peněžitých.

Nucené zřizování a vydržování skutečných chudobinců v jednotlivých obcích venkovských mělo by přirozeně za následek jich finanční přetížení.

Z příčiny té vyslovuje se často přání, aby se obce slučovaly za tím účelem v širší svazky chudinské.

Cestou dobrovolnou nedá se však spojení takové provésti. Tomu odporují autonomistické snahy jednotlivých obcí. Neboť nynější zákon chudinský ponechává sice v § 34. politickým obcím na vůli, aby se spojovaly za účely chudinskými v širší svazky chudinské, zdá se však, že ve skutečnosti k takovému dobrovolnému spojení nikde dosud nedošlo; spíše naopak pozorovati lze snahy opačné, směřující k tomu, aby jednotlivé osady samy o své chudé se staraly.

Vzhledem k tomu nesnadno je stanoviti v té příčině nějakou určitou normu. Na všechen způsob lze však tvrditi, že nynější počet i stav chudobinců stávající potřebě nevyhovuje, a že je třeba, aby nedostatek ten náležitým způsobem byl odstraněn.

Nové názory o původu druhů.

Napsal univ. docent dr. Bohumil Němec.

(Dokončení.)

Mohli bychom pochybovati, že ve přírodě takový výběr se přihází. De Vries však sděluje tento zajímavý případ: Je známo, že u některých pryskyřníků počet korunních lístků je proměnlivý. Tak u pryskyřníku bambulinatého (Ranunculus bulbosus) počet jich obyčejně obnáší 5, ale i méně nebo více. U Hilversumu v Hollandsku nalezl de Vries častou proměnlivost, ale vždy byl počet plátků 5 nebo více, nikdy méně. Roku 1886 zkoumal 337 květů a nalezl plátků 5 6 7 8 9 10

u květů 312 17 4 2 2 0

Zde máme proměnlivost, jako by ji účelně někdo řídil, aby dosáhl plemen rostliny s typem, jenž má více než 5 plátků. De Vries přenesl některé rostliny do své zahrady a sil dále jen semena ze květů, jež měly více než-li 5 plátků, později jen z těch, jež měly 9 nebo více plátků. Po sedmi létech vypěstoval plemeno, kde nejvíce květů mělo 9 plátků, od tohoto typu šly proměny až ke květům s 5 nebo opačně s 15 i více plátky. Pozornou kulturou dosáhl pak typu s 10 plátky, kteryžto typ zajisté by nějaký botanik neznalý jeho původu popsal jako nový druh nebo odrůdu.

Zde tedy příroda započala výběr, jejž badatel vedl dále. Není nemožno, že téhož cíle, jako de Vries, byla by příroda sama dosáhla, snad ovšem až během delší doby.

Uvedené příklady, jež z odborné literatury daly by se snadno rozhojniti, ukazují, že vskutku druhy jsou proměnlivé a výběrem že možno ustáliti plemeno se stálými znaky, jež se liší od typu předcházejícího. Proměnlivost ta není nepravidelná, neboť se dá přesně vyjádřiti matematickým vzorečkem. Jsou však také poloha a znaky typu, kolem něhož se proměny hromadí, nepravidelny nebo libovolny? Není dosud dosti prozkoumaných případů, abychom na otázku tu mohli přesně odpověděti, ale pro některé případy je zcela

bezpečno, že také znaky typů jsou zcela přesné zákonitosti podrobeny.

Počet jazykových květů a rostlin složnokvětých, jakož i počet okolíčků v okolíku rostlin okoličnatých u všech dosud zkoumaných druhů a plemen poskytují v tomto ohledu neobyčejně překvapující důsledky. Čísla, která se v nejčetnějších úborech nebo okolících vyskytují, která tedy představují znaky typických rostlin, jsou zcela určitá čísla t. zv. Fibonariho a představují řadu 3, 5, 8, 13, 21, 34, kde každé následující vzniká součtem dvou předcházejících. Anebo jsou to násobky těchto čísel, konečně i součty tří za sebou následujících čísel. Tak jsme viděli, že u kopretiny polní typy vyznačeny byly čísly 13 a 21, ale také 26, což jest 5 + 8 + 13. O příčinách, proč typy spadají zrovna na tato čísla, máme dosud jen sporé domněnky. Ludwig snaží se zjev ten zvláštním způsobem dělení při vzniku orgánů vysvětliti, de Vries spojuje vše se zvláštní svojí theorií o dědičnosti. Jisto je, že také v tomto ohledu proměnlivost podléhá přesným zákonům, čili, že není náhodná. Touto proměnlivostí spojenou s výběrem přírodním rozhodně by se dal vyložiti vznik nových druhů, při čemž ovšem by typ starý pozvolna přecházel prostřednictvím spojovacích tvarů v typ nový. Je však možno zevšeobecňovati takový způsob vývoje druhů?

Již Nägeli vytknul, že během vývoje ústrojných forem měnily se znaky a vlastnosti, které naprosto nemohly hráti při výběru přírodním nějakou úlohu. A jak vysvětliti vývoj některých orgánů, které přece nevystoupily při svém prvním objevení ihned tak, aby mohly se jeviti prospěšnými a rozhodujícími v boji o existenci a jak vysvětliti původ kvalitativně nových ústrojů vůbec. Ten původ a další vývoj orgánů přírodní výběr vůbec není s to prý vyložiti (Wolff). A přece, jestli druhy opatřené takovými ústroji kdysi povstaly ze druhů ústrojů těch postrádajících, musily se také ústroje ty nějak vyvinouti. Je zde několik výkladů možných. Příčiny vývoje orgánu toho buď byly vnější, t. j. mimo organismus, anebo vnitřní, t. j. v ústrojnosti individuí, o něž nám jde, tkvící.

Že z vnitřních příčin druh může se měniti, bylo již svrchu vyloženo. Takováto proměnlivost dotýká se však pouze počtu již přítomných ústrojů, jich tvaru a velikosti; ona je pouze stupňová, měnit se jí pouze stupeň toho, co je přítomno, nic nového však organismu se nepřidává. Darwin sám nazývá ji fluktuační variabilitou, oproti té, která nové znaky ústrojenci přidává a která tvoří tím nové druhy. Vytvořují se však také nové znaky proměnlivosti

z vnitřních příčin? Je tomu vskutku tak a De Vries podal přesné důkazy přímým pozorováním pěstovaných rostlin

Galton ku znázornění takové proměnlivosti užívá tohoto obrazu: Mysleme si nějaký mnohostěn na jedné ploše ležící, jejž postranními údery uvádíme v kolísání kolem jeho polohy rovnovážné. Pokud ty údery nepřestoupí určitou mez, vrací se těleso vždy zpět ve svou polohu rovnovážnou. Přestoupíme-li mez tu, zvrátí se těleso na novou plochu a kolísání děje se nyní kolem nové polohy rovnovážné. Při obyčejné fluktuační proměnlivosti kolísají znaky druhu kolem určitého typu. Náhle však může se objeviti proměna zcela neočekávaná, nová, novými znaky opatřená a potomstvo tohoto individua kolísá ve svých znacích kolem nového typu. Tento nový typ vystupuje náhle, bez přechodů, hotový a nový.

Nedávno byl de Vriesem případ takový popsán. Ve své pokusné zahradě amsterodámské pěstoval druh pupalky (Oenothera Lamarckiana), který jevil pouze nepatrnou proměnlivost stupňovou, jinak všecka individua byla blizka svému typu. Tu mezi množstvím individuí jevících znaky typické náhle se objevila jedna rostlina znaků zcela nápadných a odchylných od rostlin ostatních. Hned objevily se na tomto jedinci znaky, jimiž od typu se zcela lišil, aniž bylo možno nalézti nějakých tvarů přechodních. De Vries podává popis té rostliny a ukazuje, že se na všech skoro znacích odlišuje od rostliny mateřské a typické a že ji možno považovati za nový druh (Oenothera gigas). Pěstována odděleně od ostatních a chráněna před zúrodněním cizím pylem dala semena, z nichž vyvinuly se rostliny opět znaky nového druhu jevící, což ve třech pokoleních se opětovalo. »Objevení se nového druhu (Oe-gigas) stalo se náhle, bez přechodů a viditelných příprav, druh ten objevil se hotový, s plností svých znaků a bez nějakého vracení se k typu původnímu.« Tento případ zvláště proto je důležit, že stanoven za zcela známých okolností vnějších a že mýlka je zcela vyloučena. Druh starý přešel tu náhle v typ zcela nový, kvalitativně různý od starého. A třeba bychom znali dosud jeden jediný případ bezpečně a přesně zjištěný, máme přece již tím podklad pro soud o možnosti vzniku nových druhů ne ponenáhlým přechodem, nýbrž skokem a sice vlivem vnitřních příčin. Ostatně brzo byl de Vriesem stanovený případ rozmnožen jinými od hr. Solms-Laubacha popsanými. Tyto týkají se některých rostlin křižatých. Pravidlem mají křižaté rostliny dvojpouzdré semenníky, ale náhle vyskytují se formy se čtyrpouzdrými semenníky, a sice u různých druhů. Tato

»nepravidelnost, abnormita« je dědičná a je ji možno za stejných vnějších okolností po několik pokolení udržeti. Zde abnormální objevení se nové, kvalitativně různé formy vede přímo k vytvoření nového rodu a sice skokem, bez přechodu. Solms-Laubach má za to, že takovýmto způsobem dnes ještě stále nové druhy vznikají, ač mnohé z nich pravděpodobně zase v boji o bytí podlehnou. Uvádějí se ještě starší případy zoologické i botanické, ale schází jim přesné udání okolností, nedostatek zpráv, zda přece nebylo pozvolných přechodů a hlavně vyšetření variability fluktuační, Kölliker, který poznal důležitost takových případů pro názor o původu druhů a který vznik takové náhlé proměny vysvětloval náhlou změnou vnitřní struktury buňky vaječné, nazval případy ty heterogenesí.

Není možno tvrditi, že všecky druhy vyvíjejí se heterogeneticky. Jisto však je, že heterogenesa velmi je rozšířena a že vede přímo ku tvoření nových forem. Zdali všecky ty formy přetrvají v boji o bytí, je otázkou. Ale i kdyby většina jich podlehla a zbyly formy něčím výhodným vyznačené, nehrál by tu přírodní výběr úlohu tvůrce druhů, nýbrž úlohu ničitele druhů životním podmínkám nedosti vyhovujících. Boj o bytí neprodukuje druhů nových, nýbrž redukuje počet nových forem heterogeneticky tvořených. Z té příčiny Koršinský heterogenesi přikládá veliký význam pro původ druhů, větší, než povlovnému vývoji, spočívajícímu na proměnlivosti stupňové (Živa, 1899, 9.).

Přes to nesmíme povlovný vývoj zcela zamítati. Přesné výsledky de Vriesovy ukazují na možnost takového vývoje. Avšak ještě jiný činitel (mimo fluktuační proměnlivost z vnitřních příčin) mohl při tomto vývoji povlovném spolupůsobiti a sice přímý vliv vnějších okolností. Již dávno před Darwinem vystavil Lamarck theorii, podle které vedle jiných příčin přímý vliv prostředí způsobuje změnu organismů a povlovným hromaděním změn těch, že se tvoří nové druhy.

Vskutku by bylo možno takovýmto způsobem vyložiti vývoj nových druhů, bylo by však nutno předpokládati, že změny vnějšími vlivy, ku př. teplem, světlem, chemickými vlastnostmi okolí atd. v organismu vyvolané jsou dědičné. Že vskutku vnější vlivy na vytváření se ústrojných individuí působí, o tom nelze pochybovati, ale že by se následky vlivů těch dědily, o tom dosud možno pochybovati, aspoň pro vyšší organismy. Znova tu třeba vytknouti, že se nám jedná o vytvoření forem vynikajících nějakými „qualitativně novými znaky a ne snad o proměny stupňové vyvolávané vnitřní

fluktuační variabilitou. O této otázce možno však mluviti až při výkladech o dědičnosti.

Velmi důležito by bylo dokázati, že vskutku vnějšími vlivy, jež představují v tom případě přirozený výběr, tvořeny nebo udržovány jsou druhy nové, vzniklé fluktuační variabilitou.

Takový případ snaží se dokazovati vídeňský botanik Wettstein. Jsou druhy rostlin, kde některá individua květou a zrají konstantně na jaře, jiná konstantně v pozdním létě nebo na podzim. Tato vlastnost je stálá, o čemž se možno pěstováním rostlin těch ze semen v zahradě přesvědčiti. A přece jsou obě formy, časně i pozdě zrající skoro úplně sobě ve tvaru rovny. Je pravdě podobno, že pocházejí od téhož rodiče a že výběrem rozdělily se ve dvě plemena, z nichž jedno zraje časněji, druhé později. Wettsteinovy pokusy ukázaly, že vysejeme-li obě taková plemena mezi trávu luční, jarní forma rychle se vyvinuje, předstihne trávu a květe a zraje dříve, než trávou je předstižena. Pozdě kvetoucí forma roste zvolna, zůstává nízkou a dá se trávou předstihnouti. Jakmile však okolní trávu v létě vyžneme, počíná tato forma rychle růsti, květe a zraje. První plemeno hledí tedy uzráti před úplným vývojem okolo rostoucích lučních travin, druhé hledí se svým vývojem posečkati, až traviny zmizí. Mezi dobou květů obou plemen leží as doba vývoji jejich nebezpečná, nepříznivá. A tu ukázal Wettstein, že v dobu tu spadá právě velká středoevropská senoseč. Rostliny, které v tuto dobu květly a na rozmnožování pomocí semen byly odkázány vyhynuly. Jenom ty zplodily potomstvo, které uzrály před senosečí anebo vyvinuly se po ní.

Že vskutku rostliny téhož druhu v různou dobu mohou kvésti pozoroval již Kerner a zjev ten nazval asyngamií. Také de Vries zjev ten pozoroval a statisticky dokázal. Máme tu zajisté co činiti s proměnlivostí fluktuační a jak jsme již pověděli, je možno umělým výběrem vytvořiti na základě této proměnlivosti nové typy. V našem případu člověk nevědomky prováděl svou senosečí přirozený výběr ve smyslu Darwinově a vytvořil nové typy. Nové typy mají pouze stáří lidského lukaření a přece, jak Wettstein pokusy dokázal, jsou zcela pevny, jich znaky dědičny. Při tom ještě jiná věc je důležita. Zprvu u rostlin, o něž se nám jedná, nebyla snad proměnlivost v době květu tak příliš veliká. Rostliny však, které se ve svém vývoji jen málo opozdily za okolními travinami, utlačeny byly ve svém vývoji vlivem zastiňujících je a bujících trav, takže se vývoj jejich opozdil oproti těm, které traviny předstihly a

měly dosti světla i prostoru. Jestliže však rychlost vývoje vlivem okolí stoupala, až přišel člověk se svou senosečí a provedl výběr, měli bychom zde jeden ze příkladů zděditelnosti následků vnějších vlivů. Ať tomu je tak neb onak, Wettsteinovy nálezy potvrzují, že na základě fluctuační proměnlivosti přirozený výběr může vésti k oddělování nových druhů anebo aspoň plemen.

Je však ještě jiný způsob původu nových tvarů ústrojných, nových plemen a nových druhů a sice mísení se různých druhů rostlinných čili bastardace. Tato je ovšem jenom tam možná, kde druhy se rozmnožují pohlavně, t. j. kde zárodek nového jedince je vytvořován splynutím dvou oddělených, samostatných porcí živé hmoty, čili dvou samostatných buněk. Je málo skupin ústrojných forem, kde takovýto způsob rozplozování se nevyskytuje, ba je pravděpodobno, že za určitých okolností všecky organismy mají schopnost pohlavního plození. U některých ovšem právě proto, poněvadž se tyto určité okolnosti nedostavují, způsob ten zdánlivě vymizel a na jeho místo nastoupilo prosté rozplozování nepohlavní.

Splývají-li při pohlavním plození dvě buňky téhož druhu, dávají obyčejně původ zárodku, z něhož se vyvine individuum odchylné od rodičů pouze v míře proměnlivosti fluktuační anebo, což ovšem řídčeji se stává, ze vnitřních příčin objeví se forma heterogenetická, jak výše bylo vyloženo. Co se stane při splynutí buněk pohlavních pocházejících od různých druhů nebo rodů? Ve značném množství případů vyplyne z toho splynutí forma, která stojí ve svých znacích buď uprostřed rodičů anebo má částečně znaky jednoho rodiče, částečně znaky rodiče druhého. Kerner ukázal, že také individua smísením dvou druhů vzniklá, či-li bastardi, jsou schopni života i rozplozování jmenovitě, když více bastardů najednou povstalo a na místě, kde nejsou vystaveny boji s příslušníky druhů, z nichž povstali. I v tom případě, že by bastardi měli jen znaky svých rodičů, ovšem v jistém vzájemném poměru, měli bychom formy nové, bastardací vzniklé, schopné života a rozmnožování. Jelikož znaky bastardů se dědí, dána je bastardací možnost vzniku nových forem organických; a Kerner nepochybuje, že tyto formy mají význam pravých skutečných druhů.

Zvláště však je důležito, že podle Kernerových pozorování mohou se na bastardech objeviti znaky docela nové, jichž rodiče vůbec postrádají. Bastardace vedla by tudíž také ku kvalitativně novým tvarům ústrojným, které vyznačují se zcela novými nebývalými znaky. Jest li tomu tak, je zde další způsob původu nových

tvarů ústrojných. Kerner, který byl výtečným pozorovatelem a hlubokým myslitelem, zcela byl přesvědčen, že jen bastardací vznikají nové druhy. »Květení a zúrodňování umožňuje původ nových druhů«, praví ve své výtečné knize o životě rostlin. On vidí u rostlin mnoho zařízení na oplození křížem, ve druhé řadě, když křižové oplození nenastalo, oplozují se rostliny vlastními buňkami pohlavními. To lze vysvětliti tak, že je to zařízení účelné pro vytváření se nových tvarů. Ovšem odkud ta účelnost! O ní třeba pojednati zvláště, neboť jest větší biologickou záhadou, než původ nových druhů sám.

Kerner přichází k důsledku, že pouze mísení se pohlavních buněk různého vnitřního složení mohlo a může vésti k objevování se nových ústrojných tvarů. To však předpokládá, že ode dávna je na zemi množství těch tvarů, jich buňky mohou se mísiti. A kdybychom šli až k původu, počátku života vůbec, musely býti na zemi nejméně formy dvě, a sice formy rozdílné, jež mísením se vzájemným daly původ formě třetí a ta mísením se s původními formám dalším. Avšak není pravděpodobno podle Kernera, že by tak málo tvarů mohlo zploditi mísením se vzájemným tolik tvarů nyní žijících. Pravděpodobno je, že ode dávna, snad od věčnosti existovalo množství forem organických, což zkamenělými zbytky vrstev kůry zemské je stvrzováno. Zbytky ty ukazují, že za všech period geologických veliká byla rozmanitost ústrojných forem. »Nebylo tedy třeba žádného vývoje, nýbrž jenom přetvoření, přeměny toho, co tu již bylo. Ale toto přetvořování dálo se tak, že mísením se existujících již forem povstávaly počátky nových druhů«.

Theorie Kernerova vystavena byla v době, kdy nebylo ještě statistiky rostlinné proměnlivosti. Nyní víme, že také jinak, na základě fluktuační proměnlivosti a heterogenese mohou povstávati nové druhy. Kernerova theorie tím nepozbývá ceny. Ona udává další způsob, jakým původ druhů je umožněn. V různých případech může míti vyskytnutí se nového tvaru ústrojného různou příčinu. A bylo by násilím páchaným na biologii, kdybychom pro všecky případy požadovali tentýž vzoreček. Kerner dokázal, že mohou vznikati nové druhy bastardací, jiní však ukázali, že také heterogenesou anebo přirozeným výběrem.

Dosavadní výklady zřejmě dokazují, že nové druhy, nové tvary ústrojné vskutku mohou vznikati a vznikají. Nové ty tvary za příznivých okolností mohou se udržeti, jindy v boji o bytí mizí. Příčiny tvoření se nových druhů nebo tvarů jsou různé. Jednak zalo-

ženy jsou v zákonité proměnlivosti druhů, jež vytváří buďto variace fluktuační anebo v heterogenních převratech druhů, jež vytvořují náhle nové ostře ohraničené formy, konečně v mísení se různých forem, čímž vznikají bastardi za určitých okolností schopní života i rozmnožování. »Pro všecky theorie původ druhů vysvětlující tvoří důležitý doplněk výběrová theorie Darwinova«, praví Kerner. Přirozeným výběrem netvoří se druhy, nýbrž jen ze mnoha ústrojných, stále na ně tvořených forem některé se udržují. Většina nových forem obyčejně hyne nepřízní vnějších i vnitřních okolností.

Není tomu dávno, kdy Weismann prohlásil přirozený výběr za všemocný. Dnes je pouhým doplňkem pro výklady o příčinách tvoření se nových druhů. Darwin sám tolikéž přirozený výběr pokládal za pomůcku pro tvoření se nových druhů. Nové znaky těch druhů podle Darwina ovšem povstávaly ze vnitřních, neznámých příčin. Nynější snažení obrací se hlavně k výkladu těchto neznámých příčin a proto princip výběru přírodního tak ve své slávě vybledl. Ovšem je jisto, že ve všech případech výběr ten vůbec nemusí se účastniti udržování nových druhů, pro všecky případy ho zamítati bylo by však stejně neoprávněné, jako pro všecky ho činiti hybnou silou.

Jestliže můžeme přesně, pokusně dokázati objevování se nových druhů, je tím podáno nové odůvodnění vysoké pravděpodobnosti evoluce. A to je velice důležité! Bylo-li dříve souzeno na evoluci nepřímo, hledíme dnes přímým pozorováním a účelným pokusem možnost její dokázati. Jsme oproti evoluční theorii sice skeptickými, ale pro skutečné odůvodnění její má to větší význam, než kdybychom v ni slepě věřili.

Budiž mi dovoleno skončiti slovy jednoho z nejvážnějších kritiků vývojové (descendenční) theorie o významu zkoumání odnášejícího se k vyšetřování původu a vzájemného vztahu příbuzenského organismů a jich orgánů (fylogenie), totiž J. Reinke. Praví v nejnovějším svém speciálním pojednání (Ueber Caulerpa), že výsledek fylogenie, pokud spočívá na prostém srovnávání ústrojných tvarů, byť sebe pečlivěji s ohledem na vnitřní i vnější stavbu a na vývoj byla provedena, vždy bude jen zníti: tak asi dal by se ten pochod mysliti, tak tomu asi bylo — — —« Více se nedá dosíci. Uvažujeme-li o pochodu tvoření se organismů s ptačí perspektivy přítomnosti, je to po výtce činnost básnická a více než uměleckého jakéhosi ponětí v tom ohledu nedosáhneme. »Přiznávám se k descendenční theorii ne abych holdoval duchu času, — — ale že se mi zdá, jakoby celá oživená příroda poukazovala na princip vývoje ze zárodku«.

A tím přicházíme k veliké záhadě biologické. Jestli vskutku se organismy vyvinuly z nějakého pradávného zárodku, z nějakého pratvaru, proč povstalo tolik a tak rozmanitých tvarů? Na malé pídi půdy nalézti můžeme celou spoustu nejrůznějších, mikroskopických i větších ústrojenců, kteří na tomže místě, za těchže vnějších podmínek žijí. A přece zdá se mnohým přírodozpytcům, že všecky ty formy pocházejí od dávného společného pratvaru. Reinkeovi zdá se býti největší záhadou života právě ta obdivuhodná rozmanitost ústrojenců. Odkud ta rozmanitost? Buď na tuto otázku vůbec neodpovíme anebo ji musíme prohlásiti za jednu ze základních vlastností přírody vůbec. Rozmanitost je vlastností přírody živé i neživé. Živá příroda vyznačuje se nad to druhou základní vlastností a tou je proměnlivost, stálé tvoření nových forem ze vnitřních příčin. Tuto proměnlivost statistice biologické podařilo se nade všecku pochybnost zjistiti. Dalším úkolem biologie je vyšetřiti příčiny její.

Z dějin bulharského periodického tisku.

Sebral Dr. Josef Karásek.

Stambulova tyrannie.

Mladé knížectví bulharské se vyvinovalo cestou přirozenou, třeba dosti chvatnou. Nyní přicházíme k neblahé periodě tyrannie Stambulovy, z jejíž následků se Bulharsko dosud bohužel nevybavilo.

Uveďme si na paměť vnější, historické momenty, jež vyznačují tuto periodu, která počíná nekrvavou revolucí, při níž byla sloučena Východní Rumelie s knížectvím. Následovala osudná bratrovražedná válka se Srby, po níž hrdina od Slivnice a Dragomanu, kníže Alexander, byl přinucen vzdáti se trůnu. Bulhaři jsou hrdi na dny, kdy Milan byl donucen couvati do Pirotu. S jakým nadšením mně vyprávěli studenti bulharští, když jsme odjížděli z Caribrodu k Sofii, jak kde stáli a jak se hrdinsky bránili. Nebožtík vládní r. Lukeš, jako zpravodaj Corr. B. byl očitým svědkem celého boje po boku Milanově.

Diktatura Stambulova, tak osudná pro Bulharsko! Nastala perioda přímého rusofobstva. Regiment Stambulova do nebe vynášejí vídeňské a německé listy, nyní ze Sofie subvenciované. V Sofii a v Srbsku stoupl vliv Rakouský. Říše naše měla na Balkáně dva obratné diplomaty, hr. Khevenhüllera v Bělehradě

a v Sofii barona Buriana (rodem, myslím, ze Slovenska, který výtečně zná rusky a ruské poměry; má dceru maďarského ministra Féjérvaryho), kteří tam nabyli velikého vlivu.

Strany rusofilské byli krutě pronásledovány. V zemi se vládlo policejně, vlastně četníky. Zásadou Stambulova bylo, že deset četníků musí rozehnati tisíce lidstva, jest-li do nich jednou střelí! Ve vězeních prý je tma, a proto tam ani pán Bůh nevidí; bylo tedy dovoleno ve vězení činiti největší bestialnosti. Také mezi vojsko bylo vneseno politikaření. Smutným následkem tohoto systemu bylo, že byl potlačen všechen smysl pro zákonnost a na místě toho postaven princip hrubé síly, který počal jeviti zhoubné následky jak ve vládních kruzích, tak také mezi širokými vrstvami lidu, jehož mravy, zvyky a vkus se tak nešťastně dovedly přizpůsobiti východní despocii; společnost bulharská byla velice zdemoralisována, špionství kvetlo, i na Bulharech v cizině studujících bylo patrno, jak úzkostlivě i mezi sebou se vyhýbají každému slovu, jež by snad mělo politický nátěr.

Vypuzení energického Alexandra, za něhož se přece jen vládlo moderně, po evropsku, bylo osudnou chybou. Spojení Východní Rumelie s knížectvím se událo sice násilným způsobem, ale to nebylo ještě příčinou k rozvratu mezi Bulharskem a Ruskem. Novou potravou dalších sporů byly strany čistě rumelské, jež se spojily s politickými stranami bulharského knížectví; boj jednotlivých stran tím nabyl nové posily. K historickému neštěstí však patří převrat ze dne 9. srpna.

Od toho nešťastného dne se datuje všechna bída a útrapy, které pak stihly Bulharsko.

Spiknutí ono namířené proti památnému hrdinovi od Slivnice, obnoviteli konstituce, jehož nyní radikálové počítali za svého, nebývalo by mělo oněch následků, k nimž došlo, kdyby se nebyla dostavila reakce a protipřevrat, v jehož čele stál Stambulov. Pravda, kníže Alexander se pak skoro současně sám vzdal trůnu, ale zlo a neštěstí přivoděné jednou jeho vypuzením, nedalo se již odčiniti.

Hlavní otázkou se nyní stalo, jaký byl poměr intelligence k Rusku. Ti, kteří byli pro samostatné Bulharsko a vlastní národní nezávislost, stali se veřejnými nepřátely Ruska, kdežto rusofilové byli prohlášeni za zrádce, renegáty a buřiče. Tímto způsobem se jevil Stambulov doma i v cizině vzorem bulharského patriota; on dovedl strhnouti vládu na sebe a celých osm let byl svrchovaným pánem v Bulharsku. Heslem jeho bylo »nezávislé Bulharsko«;

šťastný pojem tento mu přivodil moc a vládu, která se opírala o policii a vojsko; pod záminkou hesla tohoto dal postříleti důstojníky, kteří se zúčastnili spiknutí zosnovaného ve prospěch Ruska v Silistrii, Ruščuku a v Burgasu, ve jménu hesla tohoto dal pozavírati své protivníky nebo je vypudil do vyhnanství.

Hrubý, prudký a ukrutný tento »oriental«, který neměl »morálních předsudků«, opíral moc svou o nejnemravnější terrorismus; pojmů konstituce, spravedlnosti, ba ani soucitu neznal.

Jen tak mohlo se státi, že za heslem »nezávislosti Bulharska« směl tento člověk osm let tyrannisovati Bulharsko, ba i samotný dvůr.

Ovšem dovedl toho, ale za velikou cenu, jak bohužel bývalo i v jiných státech na balkánském poloostrovu. Občanské ctnosti, na něž ve spořádaných, velkých státech jsme zvyklí — vědomí osobní důstojnosti, přesvědčení jednotlivcův a volnost přesvědčení, nezištné plnění všeobecných povinností, úplně zmizely a místo jejich zaujala neupřímnost, licoměrnost, lstivost, prodajnost a špionství; všeobecně zavládla nedůvěra mezi přátely, jednotlivé strany se navzájem nenáviděly, nastal odpor a hnus k veřejnému životu. Druh se bál promluviti před druhem; udavačství kvetlo. Mravy společenské, a tím více politické zhrubly »do úžasa«. Těm, kdo byli při moci, bylo vše dovoleno; zákony a konstituce byly jen na papíře; vláda si dovedla obstarati poslušnou většinu ve sobranii.

Rozumí se, že s touto demoralisací bulharské společnosti šla ruku v ruce také hrozna demoralisace novin bulharských.

Tolik bylo nutno předeslati, aby se pochopil v pravdě orientalský úpadek bulharského časopisectva, do něhož kleslo za dob Stambulových.

Dříve se nesly noviny směrem moralisujícím, poučným, učitelským, ale v novém sociálně-politickém ústředí se změnil důkladně, jak žurnalista-učitel, tak také čtenář-žáček.

Dříve bylo novináři prodělati mnohou trpkou zkoušku a strádání, hlavní odměnou jeho bylo morální uspokojení, ale teď se proměnila žurnalistika v živnost, v obyčejnou professí, pomocí níž se hledělo dospěti k postavení a penězům. Pro ideal nebylo místa v nové této společnosti; následek toho byl hrozný; místo zájmů stran nastoupily zájmy jednotlivcův. Tyto osobní zájmy jevily se zvláště v žurnalistice v celé své hrozné nahotě; v přední řadě to prozrazovala polemika a výpady čistě osobní.

Na protivníka se hledělo jako na nepřítele a rozbojníka tisku. Bylo tedy dovoleno, měl-li se protivník poraziti, kredit jeho zničiti a ve veřejném mínění zabiti, uvésti jednotlivosti ze soukromého jeho života, ba sahalo se po případě ke klevetám a lži, jen aby se dosáhlo touženého cíle. Udělati ho směšným, snížit, zostouzet, klepů na něho nadělat — to bylo hlavním úkolem této žurnalistiky (a zůstalo jím i na dále po pádu Stambulova), a čím byl kdo obratnější a prohnanější v tomto svérázném sportu, tím větších se dodělal úspěchů a tím vyšší dělal karrieru. V době té vynikla zvláště rubrika »entrefilé«, která v jiných listech mívá podřízenou úlohu jsouc hlavně pro vyplnění místa. Ale v Bulharsku se stalo »entrefilé« nejdůležitějším nervem celého listu; tam šlo vždycky do živého, tam se ničili protivníci druhého tábora. Za to úvodníky, rubriky, v nichž se musí projeviti trochu intellektu a pak opravdových znalostí, dále telegramy byly hodně zredukovány.

K vydávání takových novin nebylo třeba vědomostí ani rozumu, dostačoval talent notně vynadat, redaktorem se mohl státi člověk nevzdělaný, jen když byl hodně nestydatý. Morálka, zákony, rozum, logika nic neplatily; hlavní zbraní byla lež, kleveta, kterou nebyly ušetřeny ani ženy a děti.

Palma ovšem přísluší osobnímu officielnímu orgánu Stambulova, totiž »Svobodě«, které bylo svobodno dělat, co chtěla a směla tedy úplně otevříti překypující srdce své. Stavidla výmluvnosti její nebyla nikdy zavřena, a také »list si nedala nikdy před ústa« — jak se po německu říká. Nejpřednějšími redaktory, kteří dávali tón, byl »stilista« Z. Stojanov*) a D. Petkov.

Když byl Ferdinand Koburský zvolen za knížete, považovala »Svoboda« jaksi za svou povinnost, aby národu připomněla seznam jeho nepřátel. Z květomluvy toho listu uvádím charakteristiku nejpřednějších Bulharův (škoda, že mnohé nadávky se nedají vůbec ani do češtiny přeložiti): »Radko Dimitrov — ruský akademik; podlá a nízká tvář, která si usmyslila, že se může státi bulharským Napoleonem; — Major Grujev — Bessarabec; ruský akademik (okolnost, že tací lidé požívali vzdělání v Rusku, jest arci přitěžující!) — dobrodušný — jako ovce; hloupý jako sto sviní. Major Stojanov — velitel strumského pluku — zlé, lstivé a mstivé zvíře — který nemohl zapomenouti, že ho nejmenovali podplukovníkem. Kesjakov — v Rusku vychovaný — bulharsko-

*) Zemřel r. 1889 na pařížské výstavě. Zlí jazykové tvrdili, že se přejedl bulharskými klobásy, které si vozil s sebou po Evropě.

moskevsko-byzantinec; »rozvratník do kostí mozku«; zloděj, který okrádal vojíny na porcích. Dr. Cankov — nejpodlejší atd. nepřítel bulharské svobody. Najednou katolík, pravoslavný, rusofil, liberál, ale ve skutečnosti — špion a . . . . . Bobčev — vtělená podlost. Balabanov — fanariotský panchart, chytrý a lstivý byzantinec, licoměrný a úskočný« atd. atd.

Když metropolita Kliment pozdravil nově zvoleného knížete, věnovala mu »Svoboda« celý sloupec a skončila filippiku svou těmito energickými slovy: »Kdyby nebylo toho největšího podlce mezi podlci, totiž Karavelova, byli bychom zbaveni skvrny 9.ho srpna, kdyby nebylo toho nectného a prodajného černorizce Klimenta, s Cankovem a jeho přátely — byli bychom neměli restaurace a Kaulbarsa, dále spiknutí v Rusčuku a Silistrii. Prokletí na hlavu těchto darebáků! Buďte pomstěny tyto kreatury, jež podlostmi svými by nejraději obrátili náš národ v otroky!« —

Jsou lidé milovníci dlouhých vět, v nichž rádi směstnají chaos své bezhlavosti. Zde úkaz takové periody, která podává důkaz, že i dlouhatánské věty neunavují, jen když jsou hezky šťavnaté.

Když »Trnovská Konstituce« kdysi přinesla článek o stavu věcí v Bulharsku, odpověděla »Svoboda«, tento anděl strážný volnosti a ducha vlasteneckého takto: »Zdali pak by si mohl někdo představiti, že by člověk, který se dovedl státi během jednoho a téhož měsíce i nihilistou, i liberalem, i radikalem, i positivistou, i »bentamistou«,*) i konservativcem, a vůbec darebákem, člověk, který vše zostudil, čeho se jen dotekl, který padělal a podle falsifikoval dokumenty, který jako kluzký had a špinavec se připlazil sem z Plovdiva, a úskočně lízaje ruce knížete Alexandra, namlouval mu svou věrnost a oddanost; který ve své »Nezavisimosti« psal, že je Aksakov — pijavice a za několik měsíců potom pořádal na počest téhož Aksakova tábory — aby tento podlec mezi podlci**), jehož jméno je Petko Karavelov, který jako ministerský předseda prodal bulharskou korunu týmž fariseům, kterých dříve sám nenáviděl a jež pronásledoval, člověk, který po všech těchto zločinech byl by musil běžeti na konec světa a zakrýti tam svou hanbu, — zdali pak by si mohl kdo pomysliti, že tento nectný a nestydatý šarlatán by měl

*) Karavelov se obírá filosofií a čte mnoho knih směru filosofického a z národního hospodářství. Přívrženec zásad anglického učence J. Benthama, zakladatele utilitarismu.

**) ponechávám výborné substantivum toto k vůli — výraznosti.

dosti měděnou lebku, aby znova vystupoval na scenu a mluvil o Bulharsku, o jeho koruně a jeho svobodě! . . .«

Řeč přece jádrná, vybraná!

Vůbec chudák Karavelov a činitelé ze dne 9. srpna se stali na několik let pravou »bête noire« pro »Svobodu«. Na něho měla »Svoboda« zvláště namířeno a neustala, dokud ho nepřivedla na několik let do vězení. V jednom entrefilé mu dělala »Svoboda« tuto reklamu, z níž podáváme výtah:

»Pravdu mluví lidé, že horšího, podlejšího, zhoubnějšího a zaslepenějšího člověka nad Karavelova není a nemůže býti na světě. Přečtěte si jen úvodník v posledním čísle »Trnovské konstituce« a uvidíte, jak pekelnou škodolibostí je naplněna podlá dušinka tohoto fatalního subjektu . . . . Opět zamýšlí a připravuje nové spiknutí, znova chce dostati do svých rukou vládu, která mu z nich vyklouzla vlastní nezpůsobností a zrádností.«

A nyní následuje ukázka čistého klepařství.

»Uvádíme, k př. scenu, jejíž podrobnosti jsou nám známy, podle vypravování blízkého přítele Karavelova: na jisté schůzi své strany se tak dalece zapomněl, že skočil se židle, oči se mu krví zalívaly, při čemž křičel chraplavým hlasem: »Zradím vlast! Zradím duši čertu, ale musím se pomstíti! . . Oni mne poznají! . . . Stambulova pověsím, a s Mutkurova a Nikolajeva servu hlavu! — — Zničím všechny a pověsím!« . . . a křiče tyto nesouvislé hrozby, uchvátil v zběsilosti příbor čajový a hodil jej na podlahu . . . .«

Český čtenář má zajisté dosti na těchto ukázkách, jak »Svoboda« dělala slávu bývalému ministerskému předsedovi — také Bulharovi. Je to smutný úkaz, jak si menší národové dovedou vážiti svých nejpřednějších lidí.

O důstojních — emigrantech se mluvilo takto.

»Vinníci ze dne 9. srpna (prav. datum) — ti mravně padlí lidé, jimž je nedostupen každý ušlechtilejší cit, volají k druhým důstojníkům, chtíce jich přesvědčiti, by i oni se stali zrádci . . .

Ó vy proradové, křivopřísežníci, otcovrahové, vy nikdy nepochopíte citů vlastence, který bojuje za svobodu a nezávislost své domoviny! A kterak pak byste jim porozuměli, když vaše otrocké dušičky, vaše idiotské hlavy se staly hnízdy podlosti a bláznovství, zrady a prodejství . . . Uprchli, poněvadž by jich rozhořčený národ jinak rozsápal na kousky, utekli, aby tím dříve dostali třicet stříbrných, za něž prodali svou domovinu . . .

A hle, nyní, cítíce se v bezpečnosti v rumunských veřejných domech, tito strašpytlové a podlé dušinky vztyčují znova hlavy! —

Jen račte, národ na vás čeká, a buďte přesvědčeni, že v Bulharsku se najde pro vás dost šibenic«.

Úchvatná slova, jadrné obraty, šibeniční pointa . . . .

Tak se vedlo odpůrcům Stambulovým.

Ale také tací lidé, kteří ještě včera byli přátely a ministry Stambulova jsou traktováni hned následujícího dne tituly jako nejsprostší zločinci. Zvláště závidění hodnou sortou takových oslavenců byli někdejší ministři bulharští.

Když k př. Radoslavov vystoupil z ministerstva Stambulova, stal se přes noc z »patrioty« — sojkou a v epithetech se blížil skoro k oslovi.

»Co pak je to zač, ten Radoslavov?« — tázali se spolupracovníci »Svobody«, a tu jim lidé odpovídali — »Ten — to je hloupý pták sojka, to je veliká nicka, kterou za uši vytahal Stambulov, a nic víc! Dokud ho řídil Stambulov a on ho poslouchal, tedy ještě jakž takž vykonával své povinnosti. Ale jak se jen na sekundu zbavil řídící ho ruky, ihned se ukázal v celé slávě své hlouposti a po uši uvázl v blátě . . .«

Ovšem, není to pravda. Radoslavov je inteligentní člověk, který mezi jiným umí také česky.

Neméně zle pochodil Načevič, který se z bývalého spolupracovníka Stambulova obrátil v zapřísáhlého nepřítele jeho. Bylo to ku konci Stambulovské epopee r. 1894, když bulharský národ četl tuto charakteristiku bývalého ministra svého:

»Známé všem špinavé zvíře (životnoje), nazvané Načevič, nemajíc nic na práci, brodí se celé dni uprostřed nečistoty a smetí, jež se vyvážejí za město. Včera ho viděli v cikánské čtvrti v největší nečistotě. A my jsme se naivně divili, proč se zvíře toto stalo tak hrozně ušpiněným, umazaným, a proč v poslední době tolik píše o nečistotě. Nepřišlo nám totiž na mysl, co je známo z přírodopisu že pravé místo pro s . . . . jest — uprostřed nečistot. Načevič jako politikářská s . . . . zůstane si sobě zcela věren . . . Bohužel, Bulharsko jest otevřeno pro taková zvířata, a oni mohou špinit, kde a kolik jim vhodno . . .«

Ba ani ženy bývalých ministrů nebyly ušetřeny klepů.

Skandální historky byly na denním pořádku.

Z entrefilé přešel tón »Svobody« do jiných rubrik jejich. A bohužel, špatné příklady kazí dobré mravy, což se osvědčilo také

při bulharské žurnalistice, která zdivočila úplně; hvězdou její zůstane však oficiosní »Svoboda«, jež nádavkami ničila své protivníky, stejně neurvale psala o Rusku a ruské vládě, a toutéž zbrani hájila knížete, jemuž samotnému se stávala tyranie Stambulova stále nesnesitelnější: Noviny evropské, jež nebyly placeny Stambulovem dělajícím v krátké době obrovské miliony dluhů, psaly o Bulharsku neutěšené věci, což prý bylo knížeti Ferdinandovi velice nemilé. Dlouho do noci čítával »Zeitungsschau«, a rozčilením ani spáti nemohl. Ba kníže dožil se i toho, že »Svoboda« obrátila drze a neslušně sloupce své proti němu, když Stambulov klesl s ministerského piedestalu a stal se zas obyčejným Bulharem.

O knížeti, jenž byl až doposud »Svobodě« osobou svatou, psal pak list týž dlouho nešetrně a neloyalně.

»Svoboda« je typem bulharských novin, a zůstala jím i po pádu a smrti Stambulova, kdy byla listem opposičním.

Rozhodujícím je tu moment osobní, a tu dodati třeba, že na hroznou nemoc tuto stůňou podobně listy srbské, rumunské, řecké, a často i chorvatské, zvláště lokalní. Čtenář cizinec už skoro listům těmto ani nerozumí, o nějaké politice není řeči. O své domovině, k př. celém Rakousku, se nedoví ničeho. Za to je tam tolik špinavého prádla, že cizinci přichází z toho na nic, poněvadž neví, kdo jest onen velikán, na něhož se chrlí tato láva nadávek.

Listy jihovýchodních národů v Evropě připomínají opravdu někdy proslulé listy americké.

Jádro celek listu se koncentrovalo v entrefilé, to byl nervus, tam se lidé »trhali a odpravovali«. Zde bylo hnízdečko polemiky, která špinila protivný tábor a jeho jednotlivce. Je tedy přirozeno, že se veškeren interes listů soustřeďoval na vnitřní, respektive na osobní politice. Následek toho bylo: patrné rozdvojení bulharské intelligence v lidi, kteří se vzdalovali politiky, ale za to tím úsilovněji pracovali v oboru vědy, a za druhé lidi politisující a žurnalisty, kteří za posledních dvacet let přímo zkameněli; myšlénkový horizont jejich přesahuje na nejvýš z Bulharska do Macedonie. Mimo to žijí a tyjí ze vzpomínek a dob studentských — v Moskvě, Paříži, Cařihradě, a z Čech. Jinak se jich zub času ani nedotekl, a pokrok tím méně. Oni si zůstávají věrni — semper iidem.

A přece bychom mohli Bulharům v lecčems záviděti; intelligenci jejich bývá pravidelně umožněno, že se podívá na delší dobu daleko do světa; a to je zdravé!

Jiný zjev vyplývající ze stranickosti novin je nedostatek objektivnosti, směšné přehánění, které je možné jen tam, kde čtenářstvo přísahá na směr svého žurnálu, ale nedovede ho ještě kritisovati a tvořiti si samostatný, správný úsudek.

Čtenář opposičního listu má dojem, že všichni přívrženci a úředníci vlády, od nejnižších až po ministry, ba až po knížete, jsou darebáci a poběhlíci, že porušují zákony, kradou, a hlavně ničí opposici, jejíž předáky ubíjejí vládní bandité. Ale vezmi do ruky vládní orgán, co tam najdeš! Kolikráte čteš na každém sloupci, že vládní agenti — všichni bez výjimky — jsou vtělení andělé, moudří jako Solón, loyalní jako Cincinatus, nejschopnější lidé, ochránci »zákonnosti a svobody«; jedinou příčinou nepořádku a vší bídy jest rozvratná opposice, lačná po vládě a penězích.

Za to jiné rubriky bulharských novin se stávaly vždy hubenější a sterilnější; nebylo divu, poněvadž nebylo nikde smyslu pro theoretické otázky, život zahraniční, sociálně-politické poměry, pro národní hospodářství, ba ani ne pro literaturu a vědu — která bývá i jinde ubožátkem. Obsah byl mělký, frasovitý, pode vší úrovní seriosního evropského žurnálu; také formát klesal na velikost krejcarových listův.

Příčiny tyto spočívají v abnormálním vývinu bulharského veřejného života, v politikaření, v nízké úrovni všeobecné mravnosti, zvláště redaktorů; mimo to však jest hledati příčinu úpadku periodického tisku bulharského také v stránce materielní.

Pisatele článku ve »Věstníku Evropy« zaráží způsob, jak se předplácí na bulharské listy. Je totiž v Rusku zvykem, že se platí abonnement napřed a pravidelně na celý rok; mnohé časopisy mají na nejvýš »podpisku« na půl roku.

My však předplácení a živoření bulharských listů dobře chápeme; letos zanikl »Vyšehrad« a »Česká stráž« — na úbytě.

V Bulharsku je totiž nezměnitelným zvykem, že předplatitel — čili lépe řečeno čtenář — není povinen zaplatiti novin dříve, dokud jich neobdržel.

Dřívější bulharské listy mívaly podporu od různých vlastenců, a poněvadž sloužily určitým ideám a straně, šlo jim na prvním místě o to, aby získaly pro své zásady co nejvíce přívrženců; rozesílány byly tedy často noviny mnohým osobám, ač se vědělo již napřed, jak bledě vypadne předplatné. Mnozí z takových »předplatitelů« dostávali listy pravidelně, ale neplatili ani groše; jiní platili

nepořádně a po částkách a musili býti často upomínáni. Nejmenší díl byl těch, kteří řádně platili.

System tento se stal zvykem; čtenářů novin přibývalo, lidé rádi si přečtli noviny, ale neradi se předpláceli; toto by nebyla ani čistě bulharská specialita. Hrozby redakce jsou marny; není tedy jiné pomoci než vybírati předplatné pomocí agentův a sluhův.

Následkem toho u většiny listů bývá — holá žebrota; slušný, lidský život mohou vésti jen vládou podporované listy nebo listy seriosních stran. Obyčejně se protlouká tento život dosti krušně; noviny bývají spokojeny, když zaplatí papír, tiskárně a ještě »odpovědnému redaktorovi«. Spolupracovníkům se neplatí nic; příspěvky pak vyhlížejí podle známého přísloví: Darovanému koni na zuby nekoukej. (Ostatně naše denní listy platí literární příspěvky od $1^1/_2$—3 kr. za řádek, v poměru k Němcům hanebně; u nás se feuilleton a literární články v novinách cení jako práce písaře u advokáta, ač by výnos některých listů odporučoval neskrblit na českém spisovateli.)

Když se přispívatelům nic nebo málo platí, vyhlíží literární výše novin také podle toho. Mimo to nastává jiná nutná okolnost, které propadá list za listem; buďto se musí zaprodat vládě, nebo sloužit některému velikáši anebo konečně si vypomáhati smyslným, nemravným obsahem.

Na štěstí nestojí vydávání bulharských listů, zvláště týdenníků, příliš mnoho. Každé místo má již svůj »žurnál«. Dostačí, má-li ctižádostivý politik několik tisíc levů v kapse, a již se může dáti oslavovati svými novinami. A někdy se to povede, a patron novin začne hráti důležitou roli na politické areně.

Cesty takových listů bývají rozličné.

Nyní se již počíná vypláceti kluzký, smyslný směr; jiné listy si hrají na antisemity (v Sofii je mnoho vídeňských a maďarských židů), jiné jdou za heslem velkobulharské propagandy — Macedonie; to jsou vlastenci non plus ultra, nikdo nesmí proti nim ani ceknout, »Bosna a Macedonie« bývá nezřídka na Balkáně ochranným heslem mnohým darebákům. Obyčejně však vrhají se na »vnitřní politiku«, té arci každý rozumí a pak nejvíce vynáší; doporučuje se býti nějakou dobu »nezávislým« a čekat, která strana víc dá, té se zaprodat. Dobré také bývá, má-li takový list vládní podporu, ač se nesmí také podceňovati směr opposice a radikalismu za každou cenu. Plátky tyto nevydrží sice dlouho, ale dříve než se kdo nadál, stal

se majitel jejich vynikající politickou osobností, poslancem, vysokým úředníkem.

Je to příznak silné demoralisace!

A nyní přicházíme k čistě bulharské specialitě, která naše čtenáře zajisté novostí překvapí; jsou to totiž »odpovědní redaktoři« čili nastrčení panáci, kteří jsou najati proto, aby vždycky ve vězení odseděli trest, k němuž byla redakce odsouzena.

»Otgovorníci« tito vyvinuli se opět jen z bulharských poměrů. Tiskový zákon bulharský nežádal od takových zodpovědných redaktorů nižádného vzdělání. Když totiž byly žurnály bulharské pronásledovány soudy, byli vybíráni za odpovědné redaktory ne lidé spisovatelé a talenty, noviny v pravdě vedoucí, nýbrž taková individua, která musila být připravena jíti každou minutu do vězení. U takových odpovědných redaktorů rozhodovala jen výška odměny, kolik za následky svého »redigování« dostali. Tak se ovšem stávalo, že jako »redaktoři« novin fungovali drožkáři, posluhové, cikánští nosiči a jiné subjekty a »spisovatelé«, kteří spíše rozuměli módě než péru. U redaktorů takových bylo rozhodující, byli-li laciní a neměli-li velkých nároků v žaláři; mimo to měl systém tento onu výhodu, že se rychle našla náhrada za podobného »redaktora«.

Instituce »odpovědných redaktorů« stala se bulharskou specialitou, na niž byli někteří patrioté dokonce hrdi — jako na drahocennou národní zvláštnost a vymoženost!

Konečně byla vláda nucena zakročiti proti tomuto nešvaru, žádajíc, aby odpovědní redaktoři měli jistý stupeň vzdělání a stáří. Zákon tento existuje teprve asi rok a vzbudil v Bulharsku veliký pokřik, jehož ohlas roznášel do světa také telegraf.

Lidé se divili, proč vláda sáhla k ostřejším prostředkům proti novinářům; vzpomeňte si jen na poslední městské volby ve Vídni, kde měli socialisté hojnost redaktorů a spisovatelů« za kandidáty, z nichž mnozí vládli do nedávna různými instrumenty, jen ne — pérem.

Avšak když známe vzácnost postavení bulharských »odpovědných redaktorů«, pochopíme, proč vláda musila žádati od těchto »veřejných posluhů veřejného mínění« aspoň trochu intelligence. Ostatně nařízení vládní má také dobrou stránku; přišlo vhod celé řadě chudých studentů z vysoké školy v Sofii. Ti dostávají za své redaktorství 50—100 levů (korun) měsíčně, za které mohou aspoň dokončiti svá studia.

Jedna z okolností, proč si v Bulharsku a Srbsku noviny neukládají umírněnost a slušný tón, spočívá v tom, že žádná vláda

netrvá věčně; prvním činem nové vlády je, že prosadí amnesti uvězněným redaktorům, kteří pak vycházejí z vězení jako vítězové a národní mučeníci.

Za Stambulova neměly opposiční žurnály věru na růžích ustláno. Tak na př. s počátku diktatury jeho uvaleno bylo na »Narodni Prava« za jeden rok — čtyřicet processů, při nichž byla „Narodni Prava« arci vždy odsouzena. Pak není divu, že se musili vyvinouti odpovědní redaktoři a že listy na dlouho podobných persekucí nevydržely.

V Bulharsku existuje volná kolportáž jako v Italii a ve Francii. V městském parku, gradině, u hlavní kavárny bývá veselo. Kluci provolávají jména listů, jež prodávají, udávajíce zároveň cenu jejich.

A kluci křičí nabízejíce svůj list a snažíce se překřičeti. Rádi také označují politickou situaci reporteurským titulem: »Nová půjčka«, »Burové zvítězili« atd.

To jsou ovšem poslední obchodníci v politice.

Takové byly všeobecně-politické, morální a materielní poměry, jež se vyvinuly za despocie Stambulova. Hlavním představitelem jeho vlády byla »Svoboda« neblahé paměti, kterou ostatní nezávislé orgány kopírovaly; novinám opposičním se vedlo nad pomyšlení zle. Nejváženějším protivníkem »Svobody« byl »Progress«, který otevřeně vedl vojnu proti stambulovštině. Vydával jej kroužek mladých bulharských demokratů, kteří bojovali za vysoká hesla spravedlnosti, práva a národní souverenity. Ale »Progress« proti Stambulovi ničeho nesvedl. Teprve, když se od Stambulova oddělili druhové jeho Načevič, Stoilov a Radoslavov, kteří založili v posledním roce Stambulovy vlády opposiční orgán »Svobodno Slovo«, tu teprve se cítilo, že je tyranský režim Stambulova otřesen. »Svobodné Slovo« bylo dobře financováno, ba těšilo se sympatiím samotného knížete, jemuž bylo asijské kruťáctví již také nesnesitelno.

Stambulov zdemoralisoval nesmírně Bulharsko; národ úpěl pod četnickým systemem, dělány miliony dluhů, ale na školství a vyzbrojení vojska byly také vynakládány velké peníze. Volné mínění jednotlivce a veškera občanská práva nebyla známa za Stambulova ani na papíře. A skvrnou bulharské žurnalistiky na vždy zůstane revolverový list jeho »Svoboda«.

Ubohé Bulharsko si oddychlo, když padl tyran Stambulov.

Rozhledy.

Rozmanitosti z přírody. Když parní kotel lodi vyletí a pohřbí v sutinách mnoho pasažerů, vrhá se z klidu vyrušená veřejnost na topiče. A přece může i material, z něhož kotel jest vyroben býti příčinou celého neštěstí. Díváš-li se na silný železný plech, na železniční kolejnici ocelovou, na kavalek centový kovů, považuješ každý ten kus za definitivní, tichý material, v němž změny není. A přece kdybys drobnohledem setřel závoj jeho, kdybys slabou kyselinou naleptal leštěnou plochu kavalku onoho, odhalil bys vnitrnou strukturu, zrnka nepravidelně zmačkaná, s konturami zcela zřetelně vyslovenými. Každé to zrnko jest krystal, přísně vyjádřená zákonitá forma, diktovaná látce snahou přírody po symetrii; jest pravda, že rychlým schlazením byl krystal stykem se sousedy stejně snažlivými v pohodlném vytváření se zadržen, smáčknut, ale ona mu přírodou diktovaná snažlivost zůstává v něm, každé to zrnko není definitivně uloženo, ono »chce« polohu napraviti i čeká okamžiku vhodného.

Krásný a jasný obraz takového virváru krystalového poskytuje koláč právě ztuhlého bismutu neb zlomená tyč ocele, jenž drží alespoň 4½% křemíka. Když pak kov v huti přestupuje ze stavu roztavení v pevný, hledí z nich plyny všemi škvírami prchnouti ven na povrch, obhajujíce stav svůj nejvyšší pružností. I jest každý kov následkem toho svého boje s plyny prostoupen jemnými bublinkami, sklípky a dutinkami, do nichž trčí rohy nejpodařenějších krystalů.

Vůči tomuto zkrocenému chaosu nyní uvažme působení denního života v kovy. Díváme-li se na vlak rychle se pohybující, vidíme, že kola nešinou se stejnoměrně po kolejnici, nýbrž že po ni skáčou, kolejnici jak kladivo spracovávajíce. Jen při zvolna se pohybujícím vlaku běhají i kola klidně. Tu náhle vlak jest brzdami zarážen, tlak nastává, jenž nutí zrnka železa v kolejnici, by řídila a posunula se ve směru pohybujícího se vlaku. A vůči tomu nucení hnací kola lokomotivy opět působí obráceně, opírajíce se proti směru celého pohybu. Pan J. E. Stead) seznámil nás s drobnohlednými fotografiemi takových rozrušovaných kolejnic i ukázal, kterak v jednom směru (směru všech vlaků) jsou zrnka železa posunuta, násilně zahnuta, zakroucena. Dokud může sousední ocel se někam vyhnouti, je dobře, když ale stálým nátlakem místo trpné ztvrdne, vznikají trhlinky, které se rozšiřují těžkým vlakem dále a dále — až kolejnice praskne.

Jen se podívejte drobnohledně na raženou minci, kterak od kontur figur i čísel trhlinky drobnohledně se rozbíhají; staré mince lité toho nejeví; ráz rozbil hladkou plochu.

Druhý důležitý vliv na vniterné ustrojení kovů jeví proměna teploty. Cín jest kov svou krystalickou strukturou dobře známý, již staří o něm říkali, že ohýbán křičí, jak u vnitru jeho zrnka o sebe se trou. Zima roku 1869—1870 byla velmi ostrá, zvláště v Rusku i proběhla časopisy zpráva, že následkem mrazů v ruských chrámech cínové svícny popraskaly, ba i zvonky prý popukaly. Chemik jeden pozoroval na zásilce bloků Banka-cínu na povrchu plyskéře a trhliny,

ba cín rozpadl se v prášek šedých zrn. Rok na to přišla jednomu domu rotterdamskému zásilka bloků cínových, která po železnici se otřásající za mrazů byla vezena, jakožto šedý prach bezcenný. Firma podezřívala dodavatele, však Oudemans dokázal, že cín ten jest čistoty nejvyšší, obsahuje pouze 0,3% nečistot cizích. Přeměna rozmarného cínu byla způsobena mrazem a otřásáním, součástky se uvolnily a rozstrkaly v prášek šedý. Ba Holanďan Eijk volá po dlouhém výzkumu toho kovu: mimo několik horkých neděl nalézá se náš svět cínový v jakémsi nestabilném stavu! Docela podobně se to má s ocelí, na níž při snížené teplotě pozorovány byly podivuhodné vnitřní revoluce součástí, individualnost svoji krutě hájících. Osmond, slavný technolog francouzský dokázal, že i jiné kovy v ocel zavedeny s sebou teplotě tak podléhají, jakoby ocelí kladivem za studena zpracovány byly. Pokusy na rejdě ve Wilhelmshavenu konané prokázaly, že kusy železné a ocelové, zvláště válcované a kované nesmírně trpěly mrazy, menší vliv jevil se u oceli lité.

Jest to zvláštní, onen zdánlivě klidný kov jest u vnitru svém zbouřen pohyby nejmenších součástí, které se kolem sebe i proti sobě smykají a individualnost svoji hájí. Jakmile horká, právě za surové taveniny vyšlá mosaz chladne, uloží se v ní krystalové úlomky bez pořádku proházeny v okolí hustě beztvaré. Pomalu však krystalky počínají se rovnati a odlišovati. Sir Roberts Austen položil kavalek zlata do roztaveného olova, jež ohřáto bylo hluboko pod bodem tání zlata. Jakmile olovo tuhlo, prostoupilo zlato celou hmotu jeho i dalo se všude dokázati. Již při bodu varu vody (100° C.) proniklo zlato celým olovem po 41 dnech. Ostatně jest známo, že prášek uhelný proniká rozžhavenou ocelí hluboko pod její bodem tání, tak upravují si ocel damascenskou i afghanskou.

Zcela zvláštní jest pokus mechanický: táhneme-li kavalek oceli silou ohromnou, zaškrcuje se na místě, kde má prasknouti a se přetrhnouti, přestaneme-li táhnouti, srovná se zaškrcenina. Táhneme-li znovu, seškrcuje se kavalek na jiném místě než prve i připadá nám, jakoby se molekuly na místě nebezpečném sebraly i utvrdily v odporu. Ostatně takového cos mystického vězí skutečně v kovech i jest známo, že dráty, které mají voditi proudy elektrické, povlovně, čím dále, tím většího odporu proti procházejícímu proudu jeví, tak jakoby, po lidsku řečeno, umdlévaly, jako sval neb oko, jimž souzeno dlouho konati tutéž práci stejnou. I jest nutno popřáti odpočinku umdlenému organu, by opět schopným byl podobnou konati práci. Lord Kelvin dokázal přesnými měřeními, že i dráty vodivé od pondělka do soboty na vodivosti ustavičně ztrácely, že však odpočinuvše si opět ku vodění se vzpružily. Elektrický drát, jenž místo nedělního klidu po prázdniny třínedělní nepoužit odpočíval, zdesaterónásobnil svoji mohutnost vodivou. I k jiným účelum používány umdlévají prý kovy.

Ostatně hrají kovy i v životě samém úkol asi nemalý, vždyť všude pozorujeme, že ochotně v živou tkáň se vtělují. Szigmondi připravil si zvláštním způsobem krásný, červený roztok kovového zlata. Kov sám, zlato ryzí zde bylo u podivném tom roztoku, nikoliv snad

sůl zlata. Mimo jiné zajímavé vlastnosti, jevil roztok přitažlivost mimořádnou k jistým plísním, které — o toho labužnictví — padly na zlato. Šlahounky jemných nitek plísní odumírajíce, zanechávaly teninké pletivo zlata. O mravencích se vypravuje, že zlatá zrnka z písku vybírají a do hnízd svých je odnášejí, kdežto ty plísně zlato dokonce pohlcují. Jaká to náruživost!

Stromy žijící na půdě americké zlatonosné, hromadí v sobě též ten ušlechtilý kov a tuna popelu z kořenů dubů měla zlata as za 0,40—1,40 korun, ve větvích ho bylo více, za 1,40—4,60 korun. Duby se zdají býti skromnějšími. V Burgundsku, tam kde roste ohnivé Beaujolais, vpadla také na révu nemoc způsobená plísní, i byla nemoc potírána jedovatým sublimatem. Však nastojte, rtuť z léku objevila se v moštu vinném, v kvasnicích, v matolinách, ba i, ač skrovně, ve víně. Slovák, vinař nás ubezpečoval, že to nic neškodí, když hrozny se vší nečistotou se lisují to prý kvašením všechno se vyrmutuje, oho! to je pravda jen z hruba, právě réva je báječně citliva.

Nad horami měďnatými, zvláště quercus macrocarpa hromadí v 1 kg sušiny své až 500 mg mědi (nejvíce v kůře, méně ve dříví), ba horníci dle rostliny polycarpaea spirostylis měď v zemi podezřívají — a tu i ve zvířatech, drůbeži, měď bývá.

Na haldách zinkových roste viola calaminaris, která obsahuje mnoho zinku; réva i tabáková rostlina vybírají ze země soli kovů nejvzácnějších. Naproti tomu nejrozšířenějším kovem jest železo i ve hlíně, kameni i v bylinstvu i živočišstvu. Chceme-li vědecky porozhovořiti si o výživné ceně potraviny, obyčejně vypočítáme, kolik že má bílkovin, kolik látek cukru blízkých, málo kdy nám napadne, že i kyseliny fosforečné i vápna a zvláště železa jest nevyhnutelně potřeba k udržení té mašinerie tělesné. Nejvíce železa, ku obnovení krve velenutné (mají krevní tělíska ve 100 g sušiny 340 mg železa), nalézáme v mase (100 g asi 16,6 mg) a v zelenině (30 mg ve špinatu. V Aarau onemocněl studující 18letý, jenž pocítil nepřekonatelný odpor ku zelenině i masu, ba i chlebu. Slábl, ztrácel na váze, byl studený, nerad chodil, mnoho spal, tlučení srdce jej mořilo, nenáviděl ve škole všechny předměty mimo mathematiku! Velmi podivno, znám též jednoho červeného mathematika, nemusí tudíž nedostatek železa zvláště fedrovati nauku tuto.

*

Zlato, stříbro a platina.*) Kovy ušlechtilé, drahé na vzduchu nenabíhající, v ozdobném řemesle i v mincovnictví hledané. Zlato nalézá se v oceanu rozpuštěno jakožto kov a sice v množství nikoliv nepatrném. Prof. A. Liversigde stanovil je poblíže břehů Nového Jižního Walesu na 0·5—1 grain v jedné tuně vody mořské (1 grain = 3.887.937 g), což odpovídá 130—160 tunám zlata v 1 kub. míli či 100 milionům tun pro celý světový ocean. Stříbra jest tam množ-

*) Pokračování stati »O kovech« (Extense universitní, III. cyklus prof. dra Bohuslava Raýmana), uveřejněné v 2. čísle ročníku III. (listopad 1900).

ství asi dvojnásobné. Poklady podmořské, kteréž byly již často předmětem zajímavých fantasií básníků, jsou stále okem lakotným hledány od námořníků, když měří hloubky neb zkoumají vytažené kotvy. Ob čas pak ze země dolarů opětují se zprávy o prášku zlatém z dna mořského vyloveném (ostrovy pod Kalifornií, San Clemento, Santa Catharina).

Správná vyskytá se otázka, odkud vzalo se zlato v moři? V říčních vodách se nenalézá, ale přece z rýnského písku chuďasy zlato jest hledáno i z něho dukáty raženy s chlubným nápisem: »Tak blýštějí se břehy rýnské!« V Maryborough-Victoria nalezeno zlato ve starém kotelním kameni, ač kotel jest napájen vodou křišťálově čirou. Newberry zkoumal staré dříví ze 13 dávno zatopených dolů i nalezl je prosáklé zlatem, jež pouze chemicky stopovati se dalo; ani drobnohledno nebylo. Kmeny měly je i v zachovalém jádru dřeva, tak že mechanické vnikání kovů naprosto je vyloučeno. Chemické srážení zde musilo nastati, jakési přilákání hmotou organickou, dřevnou. Pěkné experimenty v té stránce vykonali Daintree, Wilkinson a j, kteří i v zlatových rýžovištích časem nalézané větší kusy zlata takovému choulení a chemickému srážení z roztoků připisují.

Nescházelo na lidech, kteří vypočítali, že by ze zlata mořského vypadlo na každého obyvatele zemského téměř po 4 milionech korun a zdvojné měny by i na stříbru přišla asi desetina sumy té, však posud marna jest naděje, ač jsou i pěkné myšlénky uveřejněny, kterak by bylo lze v silných proudech mořských sráželi drahé kovy elektrickými proudy na velkých deskách kovových. Ba moře samo mělo zaplatiti elektrickou práci přílivem svým i odlivem. Skutečně zařídil velikolepý závod Reverend P. F. Jernegan z Middletown Conn., kdež pomocí duchaplně konstruovaných strojů podařilo se mu ne sice z moře, ale z kapes akcionářů vytáhnouti sumy reelné i ve zlatě i v papírech. Jednoho dne odsublimoval pan Jernegan a opuštěný uzavřený závod svědčí tomu, že problém lákání zlata z moře jest posud problémem otevřeným.

Užitečné mineraly jsou na zemi buď v ložiskách původních neb druhotných. Ložiště druhotná chovají trosky a rozdrobeniny i přeměniny kamení z ložišť původních. Drobení i přeměny vykonává ponejvíce voda i vzduch, voda mrznouc rozšiřuje svůj objem i drtí nejtvrdší skálu v drť prachovou. Ruští inženýři ponechávají zlato- i platinonosný písek sibiřských řek, když z něho byli zlato všechno plavením vyzískali, přes zimu v klidu ležeti. Budoucí léto rýžuje se znova i nabývá se nového zlata, neboť mráz roztrhal z vody obnažený písek a v jeho zrnkách utajené zlato ven vyloudil. Z ložisek původních z tvrdých kamení pořízených stává se touto drobnou prací vodní i vzduchovou bahno písečné a látky v té vodě částečně vzplývající, částečně rozpustné. Nejtěžší součástky uloží se pak tam, kde jejich hutnost transportu byla na závadu, a zde na takových místech zakládáváme svá rýžoviště zlatová.

Jaké pak mohou býti mineraly na takových rýžovištích? samozřejmo takové, které vynikají ohromnou tvrdostí: diamant, safír, rubín,

topas, spinel, neb vysokou hutností: zlato, platina, železná ruda magnetická neb cínovec. Stříbro, jež jen slaboučce vzdoruje chemickým vlivům na rýžovištích docela chybí.

Zlato až do nedávna hledáno na rýžovištích, teprv v posledních 30—40 letech zakopnuto i na ložiskách původních (zlato horní či důlní). Příčina jest ta, že práce na rýžovištích byla snadnější a též lacinější i jest každé takové ložiště záhy vyhledáno a docela vytěženo; zlato důlní naproti tomu vyžaduje velikého kapitálu, neboť jeho dobývání jest nesnadnější, velikého technicko-strojnického aparatu nutně potřebující. Ložiště původní hledáno z toho důvodu později a sice výše proti toku vod, potoků, řek. Výdělek podnikatelů na zlatě dulním jest přirozeně menší, zlato zde bývá v tvrdé hlušině co nejjemněji vtroušeno, za to může zlato rýžovní dosíci časem rozměrů kusů celé jmění znamenajících. Nedivte se, že letopisci zlata kusům jako obrovským diamantům i zvláštní jména dali. Kusy (nuggets) jsou: nejstarší Welcome Stranger, nalezený u Moliagulu (Viktoria) vážil 71,75 kg., u Spasov-Preobraženska (ze Sibíře na řece Čibišce) nalezen masivní kus 30·4 kg. těžký, kus z Chile na londýnské výstavě ukázaný byl 153·16 kg., kusy australské 83·95—68·8—68·4 kg. I balvany zlata důlního jsou známy, kus z Monumental dolu kalifornského vážil původně 90 kg. a v letě r. 1896 ukopli v Delamar dolu v Nevadě balvan na 680 kg. odhadnutý.

Zlato rýžovné poznáš od zlata důlního: prvé dalekým transportem vždy bývá zakulaceno, důlní jevívá zevnějšek dokonce i krystalický, nikdy zakulacený.

Zmínil jsem se prve, že i mezi odborníky platí zásada, že zlato může v rýžovacím materiálu na sebe nabírati, růsti, jak říkají, i jest to úkaz pravděpodobný při známé pohyblivosti zlata, jíž různé hmoty, jak vidíme, ochotně proniká. Proti tomuto zjevu jest právě u zlata znám docela opáčný též úkaz, totiž, že zlato se umí znamenitě rozptylovati; o vodě mořské jsem se již zmínil, a pyrity (sirník železitý) mívají téměř vždy stopy zlata v sobě uzavřené. Pyritů potřebuje průmysl velmi mnoho i není divů, že hledí z nich i zlato využitkovati; z pyritů pochází i zlato bohatých ložišť jihoafrických, neb pyrity rozpadnou se vlivem vody a kyslíku vzduchového v látku ve vodě rozpustnou, kdežto zlatý prach valí se dál hledaje sourodé druhy. Zpracované zlato podléhá ze všech kovů nejvíce otření. Černá špína při mytí náramků a prstenů odtékající, chová mimo tuk a saze i mineralný prach též zlato; ve prachu a smetí velikých měst jest též zlato a cestovatel Jagor, nedávno zemřelý, vypravuje o chudé kastě žebráků, kteří v Benares smeti městské spalují a z popele dovedně zlato louží. Dojímavý obrázek žebráka, jenž pracně ze zlata žije.

Z písku a kaménků na zemi neb do mírné hloubky (3 m.) jen jdoucích, vybírá sibířský sedlák »staratěl« plavením své zlato. Střední výtěžek zlata z 1000 kg. písku obnášel asi 0·8—1 g, jsou však uralské řeky, které i 6·29 g. zlata v 100 kg. písku drží. Těžení takového zlata postupuje čím dál tím více k východu Sibiře a statistika

Ruska jeví zde čísel utěšených. Dle posledních výkazů mělo průměrem 1000 kg. písku:

v Jenisejsku . . . . . 0·8g zlata
» Jakutsku . . . . . 6·2g »
» Zabajkalsku . . . . 1·46g »
» Amursku . . . . . 4·30g »

Těžení sibířské svěřeno jest posud převážně rukoum dělníka, nemůže tudíž jíti tak daleko, jako jde těžení americké. Zde vyplácí se ještě práce s pískem, jenž drží 0·27 g. (ba na jednom místě dokonce 0·135 g.) zlata v 1000 kg. písku. Ovšem i v Sibiři jest pokrok znatelný, i zde začíná dráhu si raziti práce chemická i strojnická. V Americe zpracovává se i skála, v níž zlato v mohutných uloženinách kyzových odpočívá, jako v Sierře Nevadě, trysky vodními, které pod tlakem 4—5 atmosfer do stráně bijí a odtud písek a hlínu odstřikují. — Voda zakalená teče dlouhými kanály dřevem vystlanými, v nichž hlušina i zlato dle své váhy se ukládají. Způsob ten jest ovšem možný jen tam, kde po ruce jest hojnost vody a kde dostatečný spád volné ukládání zákalů připouští. Hromový třesk vody pod obrovským tlakem do boků skal bušící plní údolí nevadská, jejich debřemi pak probíhají ručeje drahocenný balast svůj ukládající. Výtěžek zlata byl 0·50—7 K na 1 m^3 kamení, zřídka zvýšil se na, 20 až 120 korun. Je-li zlato příliš jemné, vytěží se takto 40—60%, jeli hrubší i 70—95%. Ostatní se ztrácí do řek. Během dlouhých let vyplnila se dna amerických řek bahnem zlatonosným v té míře, že dnes i baggry a kesony bahno se zdvihá a znovu zpracovává. Takový bagger zvedá denně asi 2300 tun materialu, koná práci asi jednoho tisíce lidí i vydělá denně podle okolností 2400—15000 korun. Jak viděti, jest toto těžení zlata pouhým obchodem.

Před několika roky zalomcovala světem nejsilnější horečka zlatová, která kdy byla propukla: od poledníku ku poledníku letěla zpráva, že nalezeny doly v jižní Africe a v západní Australii, jejichž bohatství přesahuje vše, co kdy v tomto oboru bylo vypovídáno.

Než přikročíme dále, položme přehledem tabulku si před oči v jakém rozsahu asi produkce drahých kovů vubec na světě kolísala Dnes jsou data ve příčině té zcela spolehlivá, neboť jsou zvláštní úřady, kteréž hodnoty přesné pro ministry finanční sbírají a sestavují. Snad bude interesovati i následující kapitola historická.

Nejstarší perioda zlata a stříbra až do konce XV. století nám statisticky jest naprosto neznáma. Ku konci tohoto století jest Evropa docela ochuzena i považuje se poklad evropský kovu drahých nanejvýše na jednu miliardu franků.

Druhá perioda zlata jde od vynalezení Ameriky až do počátku století XIX.;

perioda třetí od roku 1850—1875 a

perioda čtvrtá, jejíž hlavním znakem jest stále rostoucí nepoměr mezi hodnotou zlata a hodnotou stříbra. Toť perioda finančně i technicky velmi důležitá, perioda moderní.

Hodnoty peněžní v tabulce následující byly počítány dle poměru obchodního a peněžnického: 1 kg. zlata jemného za 3444 franků 44, a jeden kilogram stříbra (1000 tisícin držícího) za 222 franků 22.

	zlata		stříbra		
od r.	váha kg.	cena v milionech franků	váha kg.	cena v milionech franků	cena veškerá
1493—1520	5.800	20·0	47.000	10·4	30·4
1601—1620	8.520	29·3	422.900	94·0	123·1
1701—1720	12.820	44·1	355.600	79·0	123·1
1801—1820	29.223	100·6	1,434.920	318·9	419·5
1841—1350	54.759	188·6	780.415	173·4	362·0

Za periodu druhou od r. 1493—1850:
4,752.070 16.367·6 149,826.750 33,249·4 49.617·0
třetí od r. 1850—1875:
4,775.625 16.448·5 31,003.825 6.890·0 23.385·5

V té celé době jest to Jižní Amerika, která nejvíce poskytla (16 miliard stříbra a za 10 miliard zlata), po té Mexiko (1 miliardu zlata a 17 miliard stříbra). Amerika jest v té ohromné periodě při 73 miliardách účastněna 53 miliardami.

Perioda moderní:

	zlato		stříbro		
od r.	váha v kg.	cena v mil. fr.	váha v kg.	cena v mil. fr.	celkem mil. fr.
1846—80	830.477	2.860·4	10,979.273	2.439·8	5.300·2
1881—85	768.217	2.646·1	13,307.285	2.957·2	5.603·3
1886—90	849.312	2.925·4	16,937.362	3.763·9	6.689·3
1891—95	1,225.877	5.222·4	24,468.560	5.446·0	9.668·4
1896—98	4,975.665	16.448·3	82,529.611	18.348·4	34.796·7

Celý přehled jest velmi poučný, nemůžeme však zde šířiti se, abychom zbavili čtenáře nutnosti, aby na tabulce samé chvilku přemýšleje se zdržel. Země sama udílí zde plnýma rukama a mimo ty kovy nelze nalézti jiných, jimiž by báse finanční technicky se směla přesunouti.

Zlato má následující čtyři distrikty těžné:

1. Republiku transvaalskou (87.700 kg. na konci roku 1897).
2. Spojené Státy americké (86.300 kg. v roce 1897),
3. Australii s její dependenciemi (asi 84 tisíc kg. v témže roce), a
4. Rusko (35.000 kg. v roce 1897).

K tomu přistoupilo r. 1898 Klondyke, jehož roční výtěžek byl:

zlata . . . . . za 68,500.000 fr.
stříbra . . . . za 12,920.000 fr.

Také americká Aljaška se počíná hýbati.

Nověji dobývá se všude z hor vytlučené zlato ze své hlušiny procesy chemickými, o nichž čtenář nalezne přiměřeného poučení v časopisu Živě r. 1900, str. 65. a násl.

Všechno to vzmáhající se množství zlata však člověčenstvu nestačuje, ono pořáde fantasií svou je vedeno ku starým alchymistickým

myšlénkám, jak by z kovů méně šlechetných zlato dobylo. Jak známo, předpokládali egyptští alchymisté, že každý kov složen jest z podílu ušlechtilého a z podílu nešlechetného; zlato dle nich má onoho podílu ušlechtilého nejvíce. Byl by tedy mezi zlatem a kovy ostatními rozdíl nikoliv hmotový, nýbrž jaksi jen stupňový, a nic nepřekáží, tak myslili alchymisté, než ubrati kovům buď oněch součástí nešlechetných aneb přidati podílů šlechetných, aby všechny ve zlato proměněny byly. Za sny těmi se ubírati nebudeme, jen tolik říci si musíme, že sny ty neuhasly, že alchymisté posud žijí a občas vyskytnou se zprávy o jejich úspěších, jež pak kolportovány jsou i časopisy nejvážnějšími. Podivno, že tak málo komu u výrobě zlata, kdyby možna byla, nepřipadne spíše národohospodářská katastrofa, než úspěch finanční. Mnoho by se dalo povídati o způsobech podvodů alchymistů, ba též o dobrých stránkách jejich vytrvalosti a píle.

Zlato vyniká barvou žlutou; krystaluje pěkně v soustavě krychlové, zrnka australská bývají zcela pěkně vytvořené dodekaedry. Jest to kov měkčí než stříbro a ze všech nejtažnější. 280 tisíc lístků na sebe položených bylo teprv palec zvýší; lupeny takové nepřesahují tloušťky 0·0001 mm. i propouštějí světlo barvou bledězelenou. Pozlacený drát stříbrný neměl vrstvu zlatou tlustší nad 0·000002 mm. Kovové zlato možno z velmi zředěných roztoků sraziti jakožto jemné blánky, které ve vodě plavou a ve světle odraženém červeně se stkví. Tato červená barva jemně roztroušeného zlata jest zjevna v onom překrásném známém skle rubínovém, jež opět dnes tak ohnivé hotoviti umí sklárny francouzské (purpur Cassiův).

Zlato jest 19,265kráte vody těžší i taje při 1061,7° v taveninu tekutou modravě zelenou. Proudem 360 amp. a 70 volt vypařil ve své elektrické peci Moissan asi padesát gramů zlata v kouř hojný žlutě zelený, jenž na studenějších místech se sázel jakožto prášek hnědý s odrazem purpurovým. I kapičky žluté opodál se usazující měly kolem aureolu barvy pěkně nachové. Ostatně vypařuje se zlato jsouc s plyny unikajícími ve styku (kysličníkem uhelnatým) neb s parami látek těkavějších daleko pod teplotou peci elektrické. Cínová střecha Old Tabernacle Church vedle komínu mincovny ve Filadelfii ležící byla před lety seškrábána a v nečistotě povrchové nalezeno zlata za tisíc liber šterlinků. A každému, kdož navštíví sedmihradské doly zlatové, kde zlato v trachytu přichází, jest zajímavo spatřiti, kterak kov ten vzácný v puklinách ze země vyvřelého trachytu se usadil, zajisté z formy párové přibyv.

Od těkavosti té jest třeba líšiti ztráty zlata, které se z pravidla vyskytují, když pomocí chloru v dolech zlato se dobylo a pak ze zbytků vypalováno bylo. Sloučenina chloru se zlatem jest látka těkavá, ona pak může i při přetavování kovů zlatonosných se solí kuchyňskou vzniknouti a taveno-li nepozorně, vážné ztráty v zápětí míti. Samuel B. Christy dokázal, že v dolech jeho kalifornských r. 1882 asi 49,58 proc. veškerého zlata tím způsobem se ztratilo; podobné údaje pocházejí z Minas (Mexiko). V Sedmihradsku byla ztráta na zlatě udána při procesu chlorovacím na 8 proc. Francouzský chemik

Debray vypařil v proudu chloru zlato již při 300°, a dle Krüssa již při 140—150° počíná zlato v atmosféře čistého chloru vypouštěti páry červenohnědé, kteréž na studenějších místech zhusťují se v prášek oranžově zbarvený. Tyto ztráty zlata v atmosféře chlorové závisí na maličkosti zrnek zlatých a dále na teplotě: do 250° těkání roste, od 250° do červeného žáru klesá, aby odtud až ku bodu tání zlata opět nápadně stoupalo.

Ještě jeden zajímavý příklad o zlatu prolézajícím kovy teplé nikoliv roztavené. Ve valném shromáždění anglického Iron and Steel Institutu předváděl Roberts-Austen, znamenitý zpytatel slitin, sloup olověný, jenž až do hrotu svého zlatem byl prolezlý. Na desku zlata přitlačen jest sloup olověný a obojí zahříváno pod teplotou bodu tání olova. Vzdor tomu, že zlato nalézalo se mnoho set stupňů pod svým vlastním bodem tání a snad tisíce stupňů pod bodem varu i vzdor tomu, že jest daleko hutnější než olovo, proniklo vzhůru až do hrotu sloupu olověného. Platina vykazující podmínky mnohem ještě obtížnější (bod tání 1675°, těkavost menší zlata, i vyšší potažnou váhu) proniká dokonce olovem ještě rychleji.

Podobných zjevů poznáme též u jiných kovů, zvláště při železe.

*

Astronomická zpráva na prosinec. Hvězdná obloha zdobí se nejkrásnějšími svými stkvosty. Z večera září nad východem Orion, Blíženci a Býk s Plejadami. Po 10. hodině vychází Mars a téměř 3 hodiny před východem Slunce Venuše. Až téměř do 20. prosince bude možno na ranní obloze vyhledati Merkura, jakož bylo již ve předešlé zprávě naznačeno. Nejkrásnější je pohled na oblohu ráno kolem 3. a 4. hodiny.

Očekávané Leonidy se v listopadu zase neobjevily! Vyhnuly se nám, a snad se s nimi loučíme na vždy. Snad i ten zcela obyčejný zjev jejich, jak se každoročně jevíval, zmizí a o Leonidách si jenom budeme vyprávěti. Snad se obávají velikých příprav, jež na všech stranách byly vykonány, aby se jich co možná mnoho fotograficky zachytilo!

Universální čas. K začátku nového století chystají se některé změny dosavadního rozdělení času se týkající. Jak známo, je Země naše jako veliká koule Sluncem tak osvětlena, že jedna polovice povrchu má den, druhá současně noc. A dle toho, na kterém místě Země se kdo nalezá, má i různou polohu vzhledem k Slunci a proto i různý čas. Hodiny věžní ukazují na každý stupeň rozdílu v zeměpisné délce o čtyři minuty méně nebo více než hodiny základní dle toho, jsou-li od těchto vzdáleny na východ či na západ. Na př. když je v Paříži poledne, je v Praze již tři čtvrti na jednu, v Moskvě čtvrt na tři, v Teheranu v Persii čtvrt na čtyři, v Šanghaji v Číně osm hodin a t. d. Pro společné zájmy, zvlášť pro službu železniční a námořní bylo by výhodno, kdyby mohl býti zaveden pro celou Zemi jednotný čas. Tomu však vadí všeobecný zvyk, že poledne dělí den na dvě polovice, a že by pak poledne mělo nastati pro celou Zemi současně na př. tehdá, když v Greenwichi vrcholí Slunce. V Číně by

pak v poledne Slunce zapadalo a v Americe vycházelo. Konečně všemu lze zvyknouti, avšak není radno vynucovati změnu tam, kde není zvlášť výhodná. I učiněna změna jen částečná. Zaveden čas tak zvaný pásmový. Tím docíleno aspoň té jednoty, že ručička minutová jde na celé zemi stejně, jen v hodinách je rozdíl. Základním časem je čas Greenwichský, jenž byl úředně v poslední době také ve Španělích zaveden. O 15 stupňů dále na východ je pásmo času středoevropského, jímž řídí se hlavně Německo, Rakousko a vůbec střední a východní Evropa, a jenž je o hodinu před časem Greenwichským. Podobně rozdělena je celá Země na pásy po 15ti stupních, jichž čas se o hodinu liší — minuty a sekundy jdou naprosto stejnoměrně s minutami a sekundami v Greenwichi.

Zároveň s touto změnou má býti docíleno i zlepšení v označování hodin dopoledních, odpoledních a nočních. Den má býti počítán stejně jako dosud od půlnoci do půlnoci, avšak má býti číslováno od 0h. do 24h. a nikoli do 12ti a znova od 0 do 12. Počítání do 24ti nezpůsobí žádných obtíží, poněvadž bude možno jen kolem ciferníku hodin od 0h do 12h připsati druhý kruh čísel 13, 14 . . . . 23, 24.

Kéž jen bude docíleno jednomyslnosti a jednotného provedení. Bylo by záhodno, aby se vůbec čas občanský i s astronomickým dal srovnati v jeden společný chod, aby astronomové nepočítali den od poledne do poledne, nýbrž dle obyčejného způsobu od pulnoci do půlnoci. Námitky některých astronomů, že lze proto těžko k návrhu přistoupiti, poněvadž většina pozorování děje se kolem půlnoci a tu že by se musilo datum měniti, je bezpodstatná, poněvadž naopak při nynějším způsobu počítání právě v poledne, kdy děje se určování času pasážníkem, stejně se datum mění — a nikomu to nevadí! Doufejme proto, že začátkem nového století budeme míti o několik »časů« a několik »zlořádů« méně.

Ve Španělích je ono počítání dne od půlnoci do půlnoci od 0h do 24h úředně zavedeno. N.

*

XIII. mezinárodní sjezd lékařsky v Paříži 2.—9. srpna 1900. Sděluje doc. dr. Lad. Haškovec. (Pokrač.)

Bylo-li to úmyslné, pak ústřední komitét dělal politiku, kterou dělati neměl a která na sjezd nepatří.

Mezi osloveními delegátů vynikala nejvíce nejlépe ještě slyšitelná a srozumitelná řeč dvorního rady Alberta asi tohoto znění: XIII. mezinárodní sjezd lékařský, jejž mám čest pozdraviti, odbývá se v jednom z nejstarších sídel evropské kultury a bude se zaměstnávati úkoly, které jí právě po nejlákavější stránce pečeť vtiskují. Nechť uvažujeme o životě lidském jakkoliv — a nevylučuji tu i nejpessimističtější názor, který považuje smrt za něco toužebného ano i za štěstí samo — přece nikdo nepřipustí, že by bolest a nemoc rozšiřovány neb množeny býti měly. Každý bude považovati za nejpřednější úlohu kulturní, bolesť a nemoc mírniti. Této úloze věnuje se lékařství úplně. Kdežto pak starší lékařství zaměstnávalo se v prvé řadě problemem choroby jednotlivcovy, pokročilo naše lékařství tak dalece, že považuje problem

veřejného zdravotnictví za nejrozšířenější. Správně pak chopivši se věci přispělo v tomto století mocně k socialním reformám. Po dlouhých dobách odkryl člověk v jednobuničných organismech své nepřátely a vyhledává neúnavné prostředky, jak by tyto nepřátely potřel. Více než před půl stoletím pravil jeden známý chirurg, že možno označiti vojny jako traumatické epidemie. Obráceně mohli bychom epidemie pojmenovati vojnou v míru. Lékař má tu úlohu vojáka: Vědění a odevzdanost jsou jeho zbraní. Historie francouzského lékařství ukazuje nám zvláště dva velké předchůdce: Jan Dominik Larrey jest vzorem neúnavné obětovnosti a Ludvík Pasteur vzorem směrodatného badatele. Blahopřeji sjezdu, který uprostřed mánu tak slavných předchůdců se odbývá.«

Řeč Albertova provázena byla hlučným potleskem; neméně přijat byl Lister a vynikající zástupce německý. Po oslovení delegátů ujal se slova stařičký Virchow, uvítán bouřlivým potleskem, aby promluvil o traumatu a infekci. Virchow těšil se zvlášť obecné pozornosti Francouzu. Zasluhuje si všeobecné sympatie, a šediny jeho budí úctu.

Ve chvíli enthusiastického nadšení nevzpomněli si zajisté Francouzové, a jsem přesvědčen, že o tom ani nevěděli, co napsal Virchow r. 1870 při válce německo-francouzské v čelo světoznámého archivu svého ve článku: »der Krieg und die Wissenschaft«, kde jedním dechem žaluje na porušený mír, touží po společné internacionální práci, a jakoby nevěděl kým a proč byla vlastně válka vyvolána, emfaticky volá: »— stört uns die unerträgliche Anmassung eines herschsüchtigen Nachbarn und zwingt Alles zu gemeinsamer Abwehr. Wir müssen siegen, um endlich Ruhe zu haben im eigenen Hause.«

Krásně pokračuje Virchow ve zmíněném archivu dále, velebí mistry francouzské, odsuzuje břitce, co nezdravého ve Francii i doma, napomíná oba rozvaděné národy ke svornosti a společné akci za nejvznešenějším cílem všeho lidstva — humanity — vynáší vědu, která vznáší se nad všemi národy a jež k sblížení jich přispěje.

Jelikož čas po Virchowově přednášce již valně pokročil, odložena druhá přednáška petrohradského profesora Pavlova: Experimentální therapie jakožto nová a velice užitečná methoda pro fysiologické výzkumy, do druhého veřejného shromáždění.

Týž den začly již některé sekce své přednášky.

Druhé veřejné shromáždění odbýváno bylo v pondělí 6. srpna ve velkém sále Sorbony. Za onemocnělého prof. Pavlova, který nepřijel, čehož všeobecně litováno bylo, přečetl přednášku jeho prof. Lichačev. Na dalším programu byly pak přednášky:

Prof. Burdon Sanderson:

Některé dnešní pathologické problemy.

Prof. Jacobi: Lékařství a lékaři.

Bylo-li pozorovati zvláštní pozornost na veřejných shromážděních a slavnostech Němcům z říše prokazovanou, nelze podceňovati

vážné přijetí, jehož se příslušníkům naší říše v sekcích, hlavních to pracovních místech sjezdových dostalo. Všeobecně uznána jejich vážná práce. Jmenuji jen dvorního radu Alberta, který vedle veřejné své přednášky přednášel ještě o jiném odborném thematu, prof. Picka z Prahy, Kaposiho z Vídně, Horbaczewskiho z Prahy (Surla formation de la graisse dans l'organisme animal), Hlavy (Histogenèse des epithéliomas a Typhus exanthématique), Montiho z Vídně, Lorense z Vídně, (Traitement non sanglant), Mráčka z Vídně. (K otázce o hereditární syphilis).

Z Čechů přednášeli vedle prof. Horbaczewskiho a Hlavy dále v sekci neurologické: doc. dr. Heveroch: neurom míchy, dr. Sitta: Autopsie jednoho případu infantilní obrny, doc. dr. Haškovec: 1. Nové příspěvky o účinku thyreoidinu na ústřední čivstvo. 2. O účinku alkoholu na innervaci srdce. V sekci stomatologické: dr. C. Zbořil: Příspěvek k technice zubní. V sekci psychiatrické: doc. dr. Haškovec: Příspěvek ke studiu nucených představ. Doc. dor. Švehla: O působení thymu, v sekci pro lékařství dětské.

Dále ohlásili přednášky, ale sjezdu účastniti se nemohli: dr. Truneček: Příspěvek k léčbě tuberkulosy kostí a léčba rakoviny arsenovými praeparaty. Doc. dr. Honl: Proteinotherapie. Dr. Franta: Kysta hydatická co překážka porodu. Prof. Maydl: Příspěvky k chirurgii mozkové. Doc. dr. Kukula: Autointoxikace při oklusích střevních. Prof. Deyl: Anatomické vysvětlení migreny.

Překvapuje ale malý počet přihlášených a odbývaných přednášek, který jest proti přihláškám moskevským rozhodně počtem slabší.

Nezkoumejme toho všechny příčiny. Jedna z nich jest naprostá netečnost a neporozumění naší veřejnosti pro snahy vědecké

Český národní komitet nezanedbal ničeho, co by bylo zdar početné i duchovní naší výpravy nepodporovalo. V čas obrátil se pro příslušníky své za vědecké podpory na akademii věd a umění, český a moravský zemský výbor, městskou radu pražskou, peněžní ústavy: Slavii, Prahu, Živnostenskou banku, Městskou spořitelnu, Generali a Úrazovou pojišťovnu. Jediný Spolek českých lékařů, Ústřední jednota českých lékařů a Česká Komora lékařská dle prostředku svých některým účastníkům sjezdu stipendia udělily. Ostatní korporace k žádosti českého komitétu zůstaly hluchy. Omluviti lze akademii věd, která poskytnuvši již dříve jednotlivým pracovníkům badatelská stipendia, vyčerpala tím roční svůj duchod a tudíž stipendií uděliti nemohla. Jinde scházela dobrá vůle a účinné porozumění pro širší potřeby národní. Čeští lékaři, kteří stojí ve službách všech těchto korporací, kteří denně prokazují jim velkých služeb, budou toho paměťlivi, aby na příště vedle jiných potřeb slyšány byly zde i potřeby českého vědeckého lékařského dorostu a širší věci národní.

IV. Slovanská schůze.

Důležitým zjevem českým popudem vyvolaným byla valná schůze všech slovanských lékařů v Paříži na sjezdu přítomných. Schůze odbývala se pod protektorátem výkonného výboru 6. srpna ve velkém amfiteátru v Hotel-Dieu.

V referátu svém o moskevském sjezdu nadšen svéráznou slovanskostí moskevskou psal jsem před 3 roky doslovně: »Ideu vzájemnosti slovanské pochopuji i s praktického hlediska a považuji ji za ideu zdravou. Mám za to, že lze s rozumem hovořiti i o možnosti jednoho sprostředkovacího jazyka slovanského, kterým přirozeně může býti jen jazyk ruský. Není nemožna myšlénka založení všeslovanského sborníku vědeckého. Slované mají navazovati mezi sebou styky nejen v ohledu kulturním a jazykovém, ale i národně hospodářském. Slované rozdvojeni slouží zájmům cizím, Slované mezi sebou se bijíce, bijí se za zájmy cizí.....«

V Moskvě z politických ohledů ke společné schůzi slovanské nedošlo. V Paříži stala se skutkem, ano učiněny na ní již i přípravné kroky k založení sborníku slovanského.

Že se tak stalo, přísluší zásluha neunavné komissi ze středu českého národního komitétu vyšlé a sestávající z pp. prof. Pešiny, doc. Veselého a dra Semeráda, kterým buď vysloven náš vřelý dík za moudré a rozhodné kroky.

Zástupcové všech slovanských národů podali si ruce a svorně dohodli se o společném postupu na poli literatury lékařské.

Především pečovala česká komisse o uspořádání důvěrné schůze delegátů lékařů slovanských, kde by material pro veřejnou schůzi se připravil a jednotlivé položky formulovaly.

Důvěrné schůzi přítomni byli: prof. Diakonov z Moskvy, prof. Hlava, prof. Kostanecki a prof. Wicherkiewicz z Krakova, prof. Pešina, prof. Subbotič z Bělehradu, doc. Lysenkov z Moskvy, doc. Veselý, dr. Gundrum z Kříževce v Chorvatsku, dr. Kwasnicki z Krakova, dr. Semerád, dr. Sieminovič z Chikaga, Malorus, dr. Vasič z Bělehradu a omluvili se prof. Horbaczevski, prof. Pašutín z Petrohradu a dr. Solotovič ze Sofie.

Dle referátu v Časop. česk. lékařů uveřejněného ujal se tu nejprve slova prof. Hlava co předseda českého národního komitétu a řídě schůzi po vzájemném představení předložil shromáždění ku pojednání následující otázky:

1. Založení svazu lékařských žurnalistů slovanských a vydávání lékařského slovanského časopisu. Referent prof. Pešina, korreferent Čačkovič.

2. Pořádání periodických slovanských lék. sjezdů. Referent doc. Veselý.

3. Lékařská terminologie slovanská. Referent dr. Semerád.

Prof. Pešina především poukazuje k tomu, že jest to nesmírná skromnost slovanská, nedostatek sebedůvěry a nesjednocennost, která jest příčinou, že hmotná i duševní práce Slovanů není ve světě odmě-

něna a oceněna tak, jak si zaslouží. Trpí tím hmotné i duchovní statky slovanské.

Poukazuje k tomu, že národnostní rozmach a kvetoucí literatury národní vytlačily latinu co sprostředkovací jazyk vědecký vůbec. Evoluce to přirozená. Rozvoj literatur slovanských, jmenovitě ruské nabyl pak netušených rozměrů. Přes to ale utápí se mnoho dobrých pracovníků v literaturách cizích, buď že píší cizím jazykem, buď že nestarají se o to, aby překlady jich prací nesly pečeť původní práce slovanské. Zde třeba odpomoci. Však i žurnály slovanské musí se organisovati ku společnému postupu, aby práce slovanská co slovanská světem prošla a byla ceněna. Především postarejme se o to, abychom se vzájemně poznali. K tomu služtež dobře organisované referáty, dopisy atd. Dále založen buď velký slovanský archiv, který by francouzskými referáty činil cizině přístupnou slovanskou literaturu. Referent podává pak tu případné návrhy.

Po zprávě prof. Pešiny předčítá dr. Gundrum referat dra Čačkoviče. Ke slovu přihlásili se prof. Wicherkiewicz, doc. Veselý, dr. Semerád a prof. Hlava.

Přijímá se pak jednohlasně návrh prof. Pešiny na založení svazu lékařských žurnalistů slovanských.

Druhý návrh Pešinův formuloval prof. Wicherkiewicz v ten smysl, aby vydáván byl referující orgán o všech lékařských pracích, slovanských pod titulem: »Revue générale médicale slave« kteryžto návrh též jednohlasně přijat. Zvolena pak komisse, jíž uloženo vypracování obou návrhů a do níž zvoleni: Diakonov, Gundrum, Kobrýnski, Kwaśnicki, Pešina, Subbotič, Šlajmer z Lublaně a Zolotovič.

Po té zahajuje předseda rozhovor o dalším návrhu:

Slovanské sjezdy lékařův a přírodozpytcův. Referent doc. dr. Veselý praví: Sjezdy slovanské již na jiných odvětvích vědy se zdarem pořádány byly. Sjezdy ty mají praktické důsledky a referent blíže je objasňuje. Myšlénka tato ventilována jest již od moskevského sjezdu a referent vytýká, co dosud v té věci bylo vykonáno a navrhuje:

1. Pořádání periodických sjezdů.

2. Než k tomu dojde odbývejtež Rusové, Poláci a Čechové své sjezdy střídavě a organisujte je tak, aby na nich účast mohli bráti zástupcové všech slovanských národů a účastniti se disskussí a přednášek svým jazykem.

3. U slovanských národu, u nichž takové sjezdy pořádány nebyly, buďtež pořádány.

Po rozhovoru, jehož účastnil se Diakonov, Wicherkiewicz, Kwaśnicki, Veselý a Semerád schváleny v podstatě návrhy Veselého.

Třetím bodem programu byl návrh dra Semeráda: Terminologie mezinárodní, národní a mezislovanská. Referent praví: Vývojem národních literatur nastala potřeba domácí terminologie na místě dosavadní řeckolatinské.

Přeměňovací tento proces pochopitelně narazil na největší překážky u Slovanů. Povstala jakási míchanina nových národních názvů se starými řeckolatinskými. Zdělání národní terminologie jest věcí národní cti, věcí pro lid potřebnou a k vyplnění ideálu, za kterým nese se věda sama, nezbytnou. Zdělání národní terminologie, děje-li se nesoustavně a jednotlivci, vyžaduje mnoho práce, mnoho energie, jíž i část na zmar přichází, ku vzdělání národních terminologií třeba součinnosti všeho Slovanstva a jen na tom základě možno zbudovati dobrou, účelnou terminologii. V ní vrátí se k sobě jazyky slovanské různým vývojem po staletí rozešlé.

Referent jest si tu dobře vědom všech obtíží a námitek, přes to ale přistupuje ku praktickému řešení celého problému, jehož případný nárys podává. Nejdříve postarejtež se jednotliví slovanští národové o sebrání své domácí stávající terminologie a zatím netvořtež slova nová.

Referent shrnuje pak vše v určité návrhy, jež se po sympatických slovech Wicherkiewiczových, Diakonových a Kwašnickiho jednohlasně přijímají.

Na návrh doc. Veselého usneseno, aby zvolená komisse podala prvé svoje zprávy již r. 1901 na schůzi v Praze.

Na to usneseny podrobnosti stran zmíněné veřejné schůze, které přítomen byl za ústřední výbor dr. Duflocque.

Všem účastníkům jejím rozdány byly referaty (česky, polsky, rusky, chorvatsky, francouzsky) jednotlivé, takže každý účastník náležitě o všem orientován býti mohl. Schůze byla navštívena přes 200 lékaři. Zahájil ji prof. Hlava. Položen důraz, že běží o zájmy čistě kulturní a vědecké, podle slov Pasteurových: »Si la science n'a pas patrie, l'homme de science en a une et c'est à elle, qu'il rapporte l'influence, que ses travaux peuvent avoir dans le monde«.

Po přečtení protokolu důvěrné schůze a jednotlivých referatů s potleskem přijalo shromáždění iniciativu a návrhy české na zdar dobré věci slovanské. (Dokončení.)

*

Čína. Dr. Rudolf Dvořák. Popis říše, národa, jeho mravů a obyčejů. V Praze 1900. Nákladem českého lidového knihkupectví Josefa Springra, I. číslo »knih pro každého«.

Vřelý přítel všeho dobrého a dokonalého v staré i moderní Číně, neunavný tlumočitel jazyka i nauk jednoho z nejstarších kulturních národuv světa, udává nám v praktické knížce tresť svých lidových přednášek o Číně. Jestiť tudíž knížka tato pěknou ozvěnou známé extense universitní, zasáhnuvší účinně a prospěšně v náš život, pořádáním lidových kursů, na nichž přednášely nejosvědčenější síly universitní o všech oborech lidského poznání a lidské práce. Přednášky prof. Dvořáka, byly jedněmi z nejpozoruhodnějších, a to tím spíše, čím více »Čína« jest nám zemí neznámou.

Mluvíme-li o Číně, myslíme vždy na zpátečnictví čínské; vždycky tane nám na mysli symbolický čínský cop. A přec není tomu tak.

Pan prof. Dvořák ukazuje nám v zajímavé své knize, že netřeba všechno všudy čínské podceňovati; jeť mnoho dobrého, zvláště v morálce čínské, jež stojí výše než namnoze mnohé morální zásady naše. Proto dlužno propagovati vzácné a krásné morální zásady staré Číny jakož i správněji nazírati na poměry čínské. Čína toho plnou měrou zasluhuje. Jeť jednou z nejstarších kulturních zemí a má svoji osobitou, do všech podrobností svéráznou a vyvinutou vzdělanost, a čínská historie sama jde vznešenějšími cestami než ona kultury západní. A jiných mnoho dobrých předností mohli bychom uvésti.

O těchto všech poměrech, vnitřních i vnějších, vypráví nám kniha prof. Dvořáka způsobem zajímavým a slohem vzorným. Je to vzorná kniha pro lid, stručná, přece však látkově obsažná, poučná i zábavná, plně přehledná, takže činí dojem drobné, dokonale a plně původní monografie o Číně.

Literatura čínská i o Číně zaujímá v přítomnosti v literatuře belletristické i vědecké svoje čestné místo. Autor podává nám toho zajímavé doklady na str. 144.

Může-li býti vzdělanost kterého národa lepší pochvaly hodna než řekne-li se o něm, že nejvíce cení si učení a všeobecného vzdělání. Spisovatel toto zajímavými daty dokládá, takže přečtouce tuto zajímavou stať (čínská literatura) rádi věříme jeho slovům: »čínská literatura je z nejbohatších, nejrozmanitějších a nejsamostatnějších literatur světa, v některých oborech, (hlavně zeměpis, národopis a dějepis) je i z nejdůležitějších.« Čína měla své encyklopaedisty, kdy ještě evropská vzdělanost omezovala se na nejužší cely kláštera.

Zajímavých dat dovídáme se o jednotlivých vědách samých. Spisovatel volil šťastnou cestu, že vždy ohlíží se po poměrech evropských a všude, kde možno, srovnává, ukazuje na vespolné rozdíly kultury čínské a kultury západní, dovedně a duchaplně vysvětluje příčiny těchto rozdílu, takže čtenář nabývá jasného obrazu a zduvodněné, plné představy o všech těchto poměrech. Čtenář lehce se poučuje o literární historii i nynějším stavu čínské literatury vůbec, o jejím roztřídění ve skupiny, podstatně podobné našim atd. Zhusta nalézáme i kritické poznámky spisovatelovy, takže i po stránce čistě vědecké kniha sama podává některých zajímavých novinek. Výborně líčena stať o vědách přírodních stejně jako šťastně probrána je poesie čínská a čínské drama.

Stejně podrobně a zajímavě probírá spisovatel a seznamuje čtenáře se všemi ostatními poměry v císařství čínském. Nevynecháno ničeho, o všem čteno, třeba že kratičkou zmínkou.

Tak na počátku podán jest rozbor jména »Čína«, v II. kapitole pak podán zeměpisný popis čínské říše. Podána charakteristika půdy, politické rozdělení, vodopisné a horopisné roztřídění; zvláště zajímavou zde je stať o průplavech čínských, jich původu, vývoji a účelu. Rovněž krátce podána i charakteristika podnebí čínského, jakož i zajímavě vyloženy všechny mesologické i anthropogeografické účiny a vztahy. Celá kniha v tom směru pevně je učlánkována, takže vývod vychází z vývodu, čtenář nepoznává následky, aby dříve neby poučen o příčinách.

Stručně vylíčeno přírodní bohatství Číny, podán přehled rozvoje celého dopravnictví čínského od nejstarších dob až po doby nejnovější.

Zajímavým jest ethnografický díl knihy (Obyvatelstvo kap. IV.). Podán stručný vývod národu čínského, popisuje nejdůležitější jeho repraesentanty, zmiňuje se i o zbytcích původního obyvatelstva, jakož i o čínské psychologii národové; dobře charakterisován je poměr Číňana k Evropanu. Spisovatel nepokrytě a zajisté správně projevuje zde sympathie své k Číňanu a čínské morálce, opovrhované jakožto barbarské západoevropským světem. Tak pěkně svoje slova příklady dokládá a vysvětluje, že rádi upouštíme od svého předpojatého názoru o některých domnělých převrácenostech čínských a počínáme mimoděk nabývati úcty před kulturou čínskou.

Zajímavá slova konečně čteme i k nejnovějším krvavým událostem čínským. Otevřeně doznává, že Evropané sami zavinili nynější čínskou krisi. »Vtírání se Evropanů násilně do Číny a její vykořisťování na úkor četného obyvatelstva domácího, t. zv. vnášení evropské civilisace se současným bagatelisováním všeho, na čem Číňan tak sobě zakládá, bezohledné vystupování bez šetření i nejjednodušších společenských forem, toť jsou asi hlavní příčiny čínské nevraživosti k Evropanům. Číňan přiučil se od Evropanů vlastně jen jejich necnostem.«

Stejně zajímava jako předcházející jest i následující kapitola o čínské společnosti. Stavovské rozdíly a společenské roztřídění čínské ukazuje nám mnohé zajímavosti a vede k uvažování. Stejně i kapitola o rolnictví čínském. (VI.) Dovídáme se z ní důležitých podrobností a rádi věříme p. spisovateli, že by po mnohé stránce mohlo se evropské rolnictví od čínského mnoho naučiti. Spisovatel dobře vystihuje a charakterisuje, podávaje v nové formě to, co již dříve obšírněji zpracoval (Rolnictví v Číně staré a moderní, Atheneum 1892 a 1893)

Rovněž i následující kapitola VII. (rodina) není propracována poprvé, nýbrž autor již dříve jí se obíral (Z čínské domácnosti 1892.) Velmi názorně vede si spisovatel v této kapitole, podávaje k příslušným pojmům příslušné čínské písmové značky. Z ukázek, jež podává kniha, čtenář rychle zasvěcuje se i do přehledného a základného poznání čínského písma znakového.

Zajímava je kapitola o státě. Obratně a důvtipuplně podáno vysvětlení, »proč mohla se Čína udržeti po tisíciletí, v době, kdy nejen v Asii, ale i v Evropě vystřídala se řada velmocí na obrovských vojscích založená a s nimi všecky vládní systémy.« Rovněž vysvětlena čínská konservativnost, nehybnost a nezměnitelnost a to pěkně historicky.

Kapitola o náboženství náleží k nejlépe zpracované části knihy. Autorovy spisy o náboženství čínském (Chinas Religionen 1894, Číňana Konfucia život a nauka 1891 a j. m.) jsou dostatečně známy stejně jako i jeho samostatná nazírání různých otázek náboženství orientálních se týkající Všude čerpáno dle origi-

nálních pramenů z nauk samých náboženských myslitelův a filosofův čínských, takže kapitola činí dojem dokonalé originálnosti. Případně připojena stručná historie křesťanských missií v Číně.

Stejnými přednostmi, jako předcházející, vyniká i kapitola následující o jazyku, písmu a písemnictví čínském. Četné autorovy práce specielní, (linguistické a ze srovnávacího jazykozpytu orientálního), známy jsou jak z tištěných publikací, tak i z přednášek spisovatelových, a přehled, jenž v knížce podán, vyhovuje dokonale.

Se skutečným zájmem čteme konečně kapitolu XI., o čínském umění a průmyslu. Krátkými rysy podán jeho vývoj, načrtnut ráz i umělecké choutky Číňanovy.

Kniha vyzdobena je řadou pěkných, účelně volených obrázků. V celku čítáme (třeba že toliko pro lid psanou) Čínu p. Dvořákovu k nejlepším a nejnázornějším knihám o Číně vůbec, jež nám starší i současná bibliografie o Číně podává. Nejnovější události na východě, postrčily Čínu značně do popředí politického a světového ruchu. Vydány řady monografií o Číně (Wirth, Williams, Ravenau, Korostovec, Johnston, Douglar, Beresford atd. atd.), avšak žádná z nich tak pěkně a při tom tak stručně nevyčerpává všechny okolnosti Číny se týkající. Jsme tudíž upřímně přesvědčeni, že kniha prof. Dvořáka zasloužila by, aby přeložena byla do světových jazyků a tak přístupna světovému čtenářstvu vůbec.

Úspěch její zaručuje dokonalost, původnost i rázovitá její stylisace příručková.

A na konec několik slov z předmluvy autorovy. Účelem knihy jest: »na rozdíl od ostatní časové literatury, Číny se týkající, podati na základě klassické literatury čínské obraz toho, co tvoří podstatu individuality čínské, a jest právem chloubou Číňanovou, podávající nezřídka klíč k nynějším smutným poměrům čínským. Kniha má jest do jisté míry obranou Číny a Číňanův, ovšem ne nynějších poměrů, v nichž krásné zásady staré Číny zustávají namnoze jen theorií. Přál bych si, by přispěla kniha má k správnějšímu nazírání na poměry čínské, než jaký vyplývá z okřídleného slova o potřebě, vnášeti do Číny t. zv. evropskou civilisaci.«

Odporučuji knihu tuto upřímně.

Dr. Eug. Muška.

*

Sociálně politické rozhledy. Výsledky sprostředkování práce v Rakousku se nelepší. Poměr nabídky k poptávce jest stále týž. V měsíci září připadalo na 100 nabídek 154 poptávek, u dělníků nekvalifikovaných dokonce 198. To jest úkaz, který není příznačný jen pro Rakousko. Všímneme-li si sprostředkování práce v cizině, vidíme, že na trhu práce nedělá také žádné zázraky. V Německu jest na jedné straně nadbytek sil pracovních a na druhé straně málo příležitosti ku práci. Prumyslová konjunktura ocitla se ve psí. Musí-li už světový závod Kruppův redukovati dělníkům mzdy o pět procent, musí-li nejrenomovanější závody textilní redukovati pro nedostatek zákazek dobu pracovní, pak jistě není všecko v pořádku. Ve Francii

a Anglii zase přibývá nezaměstnanosti. Výkazy odborových spolků dělnických zle touží na nepříznivou situaci na trhu práce.

Za takových poměrů jsou úkoly sprostředkování práce stále obtížnější. Těžko si z dlaně chlup vytrhnouti, když tam není. Přes to však se neskládají ruce v klín. U nás vyžádala si ústřední poptavárna německých kupců a průmyslníků na velitelství osmého sboru v Praze, aby upozorňovalo reservisty, než odcházejí na dovolenou, že mohou se na ni obrátiti, a dostati místo. Předpokládá se opět, že zmínění reservisté patří k obchodnickému stavu. Místo se jim prostředkuje zcela bezplatně. V Německu, jak jsme se již stručně zmínili předešle, se horlivě pracuje o vybudování řádné organisace poptaváren po práci. Propaganda soustřeďuje se ve »Svazu německých poptaváren po práci«, v němž jest zastoupeno 105 spolků. Orgánem tohoto sdružení jest měsíčník »Arbeitsmarkt«, výborně redigovaný známým sociálním politikem dr. Jastrowem. Jest škoda, že doposud nebylo možno docíliti jednotné statistiky. Vedoucí kruhy ve svazu holdují doposud nemístné shovívavosti, která nechce jednotlivým poptavárnám uložiti povinnost, aby zasílaly řádné výkazy. Připravovaná organisace má býti centralistická, kterážto forma nejlépe odpovídá podstatě sprostředkování práce. Na vrcholu byl by říšský úřad práce, ministerstvo práce. Podobná organisace existuje již ve státě Missouri. V každém městě, jež má více než 100.000 obyvatelu, musí býti poptavárna po práci, veřejná a bezplatná, a všechny jsou scentralisovány v úřadě pro statistiku práce. K nabídkám a poptávkám béře se zřetel pouze po 30 dní od jich podání.

V měsíci září bylo v Rakousku celkem 16 stávek. Výluka nebyla žádná. Nejvíce bylo stávek v Dolních Rakousích, Čechách a na Moravě. Ze 16 stávek bylo jich ukončeno 14. Plný výsledek měly 4 stávky, částečný výsledek 5 stávek a bezvýsledně skončily 3 stávky. Na stávkách bylo okrouhle zúčastněno 900 dělníků. Nejčastější příčinou byla nespokojenost se mzdou.

Za tři čtvrtě letošního roku bylo v Rakousku celkem 257 stávek, na nichž bylo zúčastněno 101.200 dělníků. Z nichž mělo 38 úspěch úplný, 90 částečný a 74 stávek skončilo bezvýsledně. Výsledek 55 stávek jest doposud neznám. V této době bylo 13 výluk, jimiž bylo postiženo asi 3000 dělníků.

Ve Francii učinil ministr obchodu Millerand pozoruhodný pokus s uzákoněním povinné stávky. Předložil sněmovně osnovu zákona, podle níž v každém závodě průmyslovém, kde jest zaměstnáno více než 50 dělníků, musí býti o každé stávce hlasováno, dříve než se zahájí. Jakmile však většina dělnictva stávku odhlasuje, jest menšina povinna tomuto usnesení se podrobiti. Vzpouzí-li se, může býti na ni uvalen peněžitý trest nebo vězení. Každý týden musí býti o stávce znovu hlasováno. Předloha tato má světlé i stinné stránky. Dojista jest jí omezena individuální svoboda jednotlivcova, každý dělník stává se pouhým hlasovacím číslem. Také dlužno se ptáti, zdali většina dělnictva bude vždy hlasovati pro stávku a pro další její trvání jenom proto, aby prospěla dělnictvu; u dělnictva, které stojí na stanovisku

třídního boje, mohou aspoň rozhodovati důvody a pohnutky zcela jiné. Ale na druhé straně nelze neviděti onu výhodu, která spočívá v tom, že všechno dělnictvo bude povinno stávkovati, jakmile jednou bude právoplatně odhlasováno. Nedojde nikdy k onomu roztrpčení, jaké zpravidla vyvolávají stávkokazové a nebude také nutno vymýšleti — viz nedávný pokus v Německu — všelijaká opatření na ochranu dělníků ku práci ochotných. Za tím arciť nelze nic definitivního říci, poněvadž od předložení Millerandovy osnovy k jejímu uzákonění jest velice daleko. Parlament francouzský podle toho nevypadá, aby jí beze všeho udělil svou sankci.

V Rakousku připravuje se **akce proti alkoholismu**. V příštím roce bude se konati ve Vídni kongres proti-alkoholistický, k němuž se už konají pilné přípravy. Předně dalo ministerstvo vnitra sbírati statistická data o užívání alkoholu v Rakousku, o jeho zdravotních, hospodářských a sociálních následcích. Rozeslán byl obšírný dotazník, který jest tak sestaven, že jej muže každý okresní lékař bez námahy zodpověděti. Po druhé konají se v jednotlivých zemích korunních schůze přípravných komitétů. Dne 27. listopadu konala schuzi česká sekce. Než byly ustaveny subkomitéty, podal o alkoholismu v Čechách dvorní rada dr. Pelc obšírný referát, uveřejněný v listech denních.

Nedávno zabýval se úřad prostatistiku práce **ochranou dělnictva při veřejných pracích**. Přijat byl návrh, aby dr. Bach vypracoval příslušnou osnovu zákona, opíraje se o zkušenosti a pokusy, podniknuté v cizině. Statistický úřad práce vydal o tom celou publikaci (Der Arbeiterschutz bei Vergebung öffentlicher Arbeiten und Lieferungen), která nyní bude sloužiti za podklad. Nejpilnějším asi úkolem bude, aby stanovena byla minimální mzda a maximální doba pracovní pro dělníky, zaměstnané u oněch podnikatelu, kteří obstarávají veřejné práce a dodávky. Ochrana tato jest již provedena v Anglii, Francii, Ženevském kantoně ve Švýcarsku, v Kansasu a Novém Yorku, částečně též v Belgii a Nizozemsku. Otázka minimální mzdy jest trojí soustavy. Jednak se zaměstnavateli určí, aby platil obvyklé mzdy, jednak se zase předepíše mzda v určité výši, kterou musí platiti, jestliže reflektuje na provádění veřejných prací. Samozřejmo, že pro naše poměry se bude hoditi soustava druhá, poněvadž není dostatek silných organisací dělnických, které by provádění zákona dovedly kontrolovati úspěšně.

*

Finanční obzor. **Zlatý president.** — **Školské pokladny.** Prvého úterka v listopadu se shromáždili američtí občané ku volbě volitelu, jichž hlasu většina pak pronese jméno nového presidenta. Titíž mužové ucházeli se opět o hodnost prvého úředníka státu a jako před čtyrmi lety zase zněla volební agitace hesly: Mc. **Kinley** se strany republikánské, Bryan z řad demokratů. Leč pozorovali jsme, že vlny volebního rozruchu již nekypěly do takové výše jako tenkráte, když strana republikánská nabyvši volebními úspěchy v kongresu a ve státním zastupitelstvu nebývalé moci, za program presidentských voleb vytkla: silnou politiku, zavedení

ochranných cel a zlatou měnu. Se strany druhé se ve volbě bojovalo pro měnu stříbrnou. Spor kandidátních programů svojí důležitostí poutal také Evropu, otázkou měny nepřímo, otázkou cel přímo na volbě súčastněnou. Den 3. listopadu 1896 byl s úzkostlivým napjetím očekáván na všech trzích peněžních.

Letos po druhé kolísalo rozhodnutí mezi presidentem zlatým a stříbrným. Veřejné mínění po americkém způsobu sázkou zvážilo pravděpodobnost výsledku a jako na koně v dostihách přijímali bookmakeři sázky na kandidáty presidentství v poměru 4 : 1. Pro Mc. Kinleye byly nejsilnější státy Unie: New York, Pensylvanie, Ohio a 16 jiných, a svému kandidátu zaručily 221 volitelů. A tak bylo potřeba toliko nepatrného počtu hlasů, aby Mc. Kinley dále vítal americké občany jako své hosty v Bílém domě Washingtonském.

Ceníme-li pak hospodářskou důležitost volebního výsledku ve Spojených Státech Severoamerických, dojdeme ku závěru, že zůstal-li starý president, také náš poměr k Americe zůstane při starém. Nezhorší se asi, avšak bohužel také asi nezlepší. Táž osoba za Oceanem, znamená také před Oceánem tentýž status quo. Vysoké hradby cel budou dále čeliti evropskému vývozu, vždyť v jejich stínu Mc. Kinley nastoupil a šel svoji politickou karieru. On vnutil Spojeným Státům svoji politiku celní, a jeho političtí přátelé jej postavili na význačné stanovisko v otázce měny. Otázka ta hlavní tenkráte pro Bryana byla vedlejší pro Mc. Kinleye.

Pod heslem zlaté měny zvolený Mc. Kinley nikdy nebyl pravověrným jejím přívržencem a dlouho váhal, nežli svými přáteli se dal posunouti na své stanovisko exponované zásady. A i při tom není pochyby, že ochotně by se súčastnil mezinárodní konference mincovní, která by měla příležitost uvažovati o reálních návrzích ve příčině měny dvojité. Problém ten dosud nevystoupil z mlžin theorií, které uznávajíce vady jednotných měn: stříbrné i zlaté, kombinují měnu dvojitou a hlásají s Cernuschim: Jest litovati a svět si tím škodí sám, jezdí-li raději v jednospřeží, ušlechtilého bílého běhouna ve stáji nechávaje státi nečinně.

Kvadraturou kruhu jest však poměr jednotek. Latinská relace se dávno již stala nemožnou, protože nevyhovuje skutečným poměrům a o nové se proto nemohly shodnouti ještě vlády, protože poměr ten jest i nejčistším theoretikům dosud čirou záhadou. Tam, kde Balfour, Luzzatti, Kardorff jsou v nejistotě, co mají dekretovati vlády? A kdyby i vlády zákonem legalisovaly závěr theorie, jak se proti ní staví jiná theorie — ekonomistů klassické školy, tvrdící, že relaci nelze opříti o mezinárodní shodu, protože vzájemnou hodnotu zlata a stříbra neurčuje ani vůle vlády ani vůle všech spojených vlád, nýbrž pouze zákon poptávky a nabídky a stanovení těchto se vymyká úplně moci zákonodárcově. Toť jistě také zajímavý názor, byť skutečnosti úplně nevystihoval.

Poměr hodnoty pak ve dvojité měně jest podmínkou životní. Relace nesprávná nebo vývojem poměrů dementovaná vždy vychází ve vývody zákona Greshamova, že mince lehčí z oběhu vypudí minci

těžkou a bimetalický stát se octne v té situaci, že zachová si v oběhu měnu jedinou a to měnu horší.

S těmi nejistotami republikánský president experimentovati nechce, neboť není záruky, zda za zlo měny zlaté, která znehodnotila cenu stříbra a při níž jest nebezpečí větších skoků cen, by nezvolil zlo horší. Tudíž čeká, a čas nese růže, nové theorie, ale pouze theorie.

Také z volební agitace jsme seznali, že otázka měny vlastně již přestala býti pièce do resistance letošních voleb; kormidlem, které proráží vlnu veřejného mínění. Bryan, kandidát demokratů, věc měny ponechával otázkou podružnou a pointy svých kandidátních řečí stavěl na kritiku skutků svého soupeře, na niž mu na řečnické tribuně příslušelo právo.

A s toho hlediska posuzujíce situaci, shledáváme, že jeho kandidatura zůstávajíc hospodářskou z milieu finančního přešla na pole sociální. Vytýkal Mc. Kinleyovu regimu imperialismus, vypovídal boj kartelům, potíral plutokracii. To heslo zní jako stříbro z voleb minulých.

Využívají-li strany vládnoucí obyčejně svého vlivu, strana republikánská v Americe má svoje existence katilinárské. Nemravnost politické výchovy tam ve státě millionářů bez ostychu hýří ve společnosti, zbujně přeskakuje meze práva, podrývá vážnost úřadu a spravedlnost zaprodává bohatým. Mocným jest dovoleno všecko a v soustátí chudého Washingtona jsou mocnými nyní bohatí. Vřed jitří na těle Yankea.

A když konečně kabel ohlásil Evropě výsledek volby, tato objevila pro Mc. Kinleye 14,900.000 hlasů tudíž většinu 1 milionu hlasů proti 600.000 roku 1896. Divadlo volebního zápasu bylo skončeno, diváci tleskali novému presidentu, jímž zůstane president starý.

Trhy peněžní a fondové v tom výsledku spatřujíce záruku hospodářského rozvoje, neboť hra Bryanova svými rozvraty by byla znamenala snad hospodářskou poruchu, — své uspokojení projevily úsilným vzestupem četných kursů . . .

A Evropa by byla následovala ve stopách toho bursovního hýření, kdyby byla měla síly. — A přece spíše jen z druhého výsledku presidentské alternativy americké mohl jí kynouti zisk. Tu i tam sice vědomí o zajištěném dalším trvání statu quo, — leč pro nás a Ameriku, il y a fagots et fagots. Jest rozdíl mezi dřevem a dřevem. —

Školské pokladny. Před nedávnem pronikla do veřejnosti zpráva o vládním úmyslu zařídíti spořitelny školské. Ti, kdo účel spořitelen shledávají v tom, aby vyloučila každodenní výdeje lehkomyslné, které stanouce se zlem zakořenělým, vedou k utrácení ve velkém, v projektu vládním se neshledávali se svou ideou.

Jest však v něm přece čísti pokrok, neboť působení poštovní spořitelny — tak asi věc školských spořitelen jest myšlena, — se obrací také na pole politiky sociální. Myšlénka poštovní spořitelny před sedmnácti lety stávajíc se skutkem, měla již staré vzory v Anglii, Belgii, Italii a také již v Rumunsku a Nizozemí, — a přece u nás

byla přijata velmi skepticky. Leč instituce rakouská záhy se upevnivši na postati svého původního programu, aby po anglickém vzoru popularisovala heslo spořivosti, k úsporám poskytla všestranné příležitosti, úspory tříd nemajetných přejímala způsobem ku spořivosti povzbuzujícím i oživila spořivost v těchto třídách, — neboť to jest základní myšlenkou poštovních spořitelen, aby sbíraly úspory i nejmenší a odváděly je do pokladen státních, tu je pak spravovaly a zúrokovaly, — řešila veliké problemy finanční a také je rozřešila. Poštovní spořitelna sbírá i nejmenší úspory avšak od těchto prvku vystupuje ku nejvelikolepějším obratum ve styku šekovém i clearingovém, v žirovém spojení s rakousko-uherskou bankou a v obchodu státními papíry. Tak v duchaplné kombinaci jest poštovní spořitelna pojítkem mezi jedničkami kapitálu od nejmenší do největší a stala se organisací neocenitelnou.

Skeptické úvahy ji vítaly při jejím vzniku, neboť zrodila se právě v době zásadného sporu o to, zda stará schraňovací methoda jest správnou. Tenkráte emfaticky parafrasoval se výrok Colbertův, že jest vlastně urážkou lidu namlouvati mu, že může uspořiti. Jako za jeho dob i tenkráte bylo vytýkáno, že spořitelny prý odvrací kapitál od zaměstnání plodnějšího. A nyní zmohutněla v obrovský organismus, který na 5892ti místech u sebe vítá všude po 4331 vkladatelích a který pod jednu myšlenku svolává 5·5 procent všeho Rakouska.

Rakouská poštovní spořitelna, zdokonalivši organisaci platební na podivuhodné dílo finanční techniky, se tudíž obrací na pole sociálně politické. Prvá její činnost byla původní, druhá jest vyznačena vzory. Školské pokladny shledáváme již nejen v Anglii a Belgii, nýbrž také ve Francii, Italii, Nizozemí. Již ve Smilesových základech blahobytu se uvádí, že mládež anglická za rok ve svých pokladnách uspořila 180 tisíc korun národního jmění.

Důležitější nežli effekt finanční jest effekt morální. Šetří děti a z nich se stávají muž a žena. Vstupují do života se zásadou základu blahobytu, které se naučily snadno jako počtum nebo pravidlům mluvnickým. Dětská mysl jest přístupna poučení, jest vnímava pro rady. Zvyky dospělých jsou již pevny, jejich způsob života jest již ustálen, proto nesnadno jest přesvědčiti je o významu uspořeného krejcaru. Ale jsou výjimky, kde rodiče se naučili spořivosti od děti.

V Anglii netoliko poskytují dětem příležitosti, aby schráněly si na své malé potřeby, — jak to činí mladá generace budoucích obchodníků, že si spoří na milou knihu, na dárek sourozenci k svátku, na výlet, na šaty, — tam se spořivost považuje za vlastnost tak důležitou, že se přednáškám o ní věnují zvláštní hodiny vyučovací. Spořivost, ctnost dřevních Římanů, již nazývali druhým udatenstvím, kdy se toho dočkáme u nás?

A nyní také zpráva o »burse« dětí, školské spořitelně byla přijata se skeptickým úsměvem. Jest lék ne jed, co ti podávám. My jsme již příliš uvykli jedu.

Socialně politická činnost spořitelen se v cizině šíří v okruhy ještě další. Tam výchova spořivosti nezůstává u prahů školních, starší generace do života vyprovázejíc a mladší vítajíc, šíří se také do drsného ovzduší kasáren, že zakládány jsou jako v Anglii spořitelny vojenské zdárně prospívající přes to, že jich Wellington neuznal, také u nás na lodích jsou zřizovány spořitelny námořnické a dál a dále se pusobí ve stopách humanismu Smilesova. V Belgii každému novorozenci stát sám do vínku klade základ jmění, spořitelní knížku — livret général — se vkladem jednoho franku, a tam také dospěli výše názoru, že prospěch z milionových vkladů vkladatelů nejmenších má se spravedlivě vrátiti těmto vrstvám, čímž se řeší slavná myšlenka, že chudé máme učiniti spolupůsobícími o zlepšení jich vlastního stavu.

U nás vklady poštovní spořitelny se velkou sumou umísťují ve státních papírech, čehož rub nám právě tento čas objevila »insolvence« spořitelen anglických. Tam totiž ústavy platíce vkladatelům vyšší úroky, než co jim vynášely jejich investice ve státních papírech, jistou dobu pracovaly se ztrátou. V Belgii jsou miliony poštovní spořitelny svěřovány rolníkům prostřednictvím zemědělských sdružení a dělníkům prostřednictvím společností stavebních. Finančníkem podnikatelstva dělnických domků jest tam Caisse générale d'épargne et de retraite rozšiřujíc idey poštovních spořitelen. Dle zprávy za rok 1898 poskytla devadesáti čtyřem úvěrním družstvům zemědělským půjčky v sumě 24 mil. franků a dvacetišesti společnostem stavebním 1·1 milionů franků. Pokladna ona umísťuje a spravuje také veřejná jmění státní, obecní a nadační, ona následujíc svého krajana i do ciziny, rozšiřuje své působení také na službu mezinárodní v Nizozemsku a Francii, kam odchází na práci valný počet dělníků belgických. I v cizině jim připomíná: Spoř a pamatuj na domov.

U nás sociálního pusobení poštovních spořitelen příliš nepociťujeme. U nás jsou, ale nenabízejí se, u nás se chodí k nim, jinde ony chodí za vkladem, u nás jsou jí účelem peníze, jinde jsou cílem té instituce lidé.

Nyní se v této příčině uznává za vhodno přece něco učiniti i bude se appelovati na děti. Školské pokladny mají býti činem. Kde ale zůstalo slovo přednášek o významu spořivosti? To poslední podmiňuje prvé. Čin onen na písku má míti základ svůj?!

Stanislav Netuka.

*

K jubileu obchodní a živnostenské komory pražské. Dne 18. listopadu 1900 slavila obchodní a živn. komora pražská jubileum svého padesátiletého trvání; zároveň byla nová budova umělecko-průmyslového musea komorního odevzdána svému účelu. K jubileu bylo vydáno obsáhlé (438 stran čítající) dílo, věnované dějinám pražské komory v posledních padesáti letech. Nikoliv obvyklý pamětní spis, obsahující více neb méně jmén a číslic; jest to dukladný dějepis průmyslového a obchodního rozvoje českého v uplynulém pulstoletí, sepsaný, jak z předmluvy zřejmo, v době kratičké s pílí i znalostí obdivuhodnou. Autor, komorní koncipista JUDr. Josef Gruber, roz-

vrhl dějiny komory na tři hlavní oddíly. V prvém líčí činnost komory, ustavené dne 18. listopadu 1850 na základě provisorního zákona komorního ze dne 26. března 1850. V tu dobu spadá vydání živnostenského řádu z r. 1859, jímž odstraněna různost předpisů a praxe živnostenskoprávní. V období druhém (1868—1884), kdy instituce komorní byla již trvale založena na zákoně ze dne 29. června 1868, č. 85 řz., nad jiné vynikli dva mužové v komoře činní: Richard rytíř Dotzauer, 34 léta člen komory, 23 léta její vicepresident a president, a dr. Edmund Schebek, jenž byl 33 léta konceptním úředníkem, 28 let I. sekretářem komory. Byli to dva opravdoví přátelé a horliví spolupracovníci, z nichž prvý vynikal zdravou iniciativou, druhý proslul vědecky a na poli praktické politiky hospodářské.

Roku 1884 byla komora rozpuštěna a z voleb provedených na základě nového volebního řádu ze dne 31. března 1884 vyšla poprvé vítězně česká majorita komorní. Prvým českým presidentem byl Bohumil Bondy (1884—1888), druhým František Šebor (1889—1895), třetím nynější president cís. rada Jos. Wohanka. Sekretářem stal se po odstoupení Schebkově r. 1884 dr. Ant. Haasz, po odstoupení Haaszově r. 1891 JUDr. Josef Fořt; v r. 1898 jmenován II. sekretářem JUDr. F. Čuhel, kterýž byl od r. 1888 ve službách komory.

Periodu 1884—1900 charakterisuje rychlý vzrůst agendy, intensivní podpora školství pokračovacího a odborného, rozvětvení sítě železničních tratí lokálních a podružných, rozšíření působnosti komorní téměř na veškery obory zákonodárství a zejména správy, pokud souvisí se zájmy národohospodářskými. Celková agenda komory určována jest mnohem větší měrou než bylo dříve dotazy vlády a úřadů státních i samosprávných. K tomuto rozčleňování a zdrobňování činnosti komory přispěly zvláště vydatně živnostenské novely z let 1883, 1885 a 1897, jimiž vznikl komorám vůbec nový rozsáhlý obor působnosti. V novelách těch vytčena celá řada případů, kdy komory musí býti vyslechnuty. Kromě toho však bývají komory tázány o dobré zdání o obchodnické povaze živností, o přípustnosti firem a označení živnostenských, o otázkách tarifních, o taxách pro dopravní podniky, posluhy atd., o stanovách a učebních osnovách škol odborných a pokračovacích, o povinnosti k úrazovému a nemocenskému pojišťování, o přípustnosti výprodejů, o povolení ke prominutí neb slevám celním při dovozu strojů, chemikalií a jiných věcí k průmyslové potřebě, o povolení zušlechťovacího řízení, vydávají legitimace obch. cestujícím atd. Obchodní komory musí býti dále požádány o dobré zdání před zřízením burs, veřejných skladišť, veřejných vah, navrhují členy státní rady železniční, členy poradního sboru celního, členy poradních sborů pro daň z piva, cukru, líhu a petroleje, navrhují laické soudce pro obchodní soudy a senáty, censory pro filialní ústavy banky rakousko-uherské (při čemž však nebývá vždy shoda s bankou docílena), volí poslance říšské a zemské, jmenují zástupce své do zemské rady železniční, do správních výborů četných škol, do musei průmyslových, do průmyslové rady a zemských živnostenských komisí atd. Větší komory zřídily si kanceláře statistické a exportní.

Okresy komor obchodních jsou také ukládacími okresy pro I. a II. třídu všeobecné daně výdělkové a volí komory též po 1 členu a 1 náhradníku do zemských komisí pro daň výdělkovou. Iniciativa, kterou se pražská komora již za německé správy vyznamenávala, neutuchla ovšem ani za české majority; komora podnítila na základě návrhů členů presidia, členů komory a velmi často k návrhům svých konceptních úředníků celou řadu reforem zákonodárných i správních.

Přípravy k obnově úmluv obchodních a celních vloženy z valného dílu na bedra obch. komor, a zvláště také komory pražské.

Z pravidla není předlohy zákona neb osnovy minist. nařízení, týkající se zájmů obchodu nebo průmyslu, jež by nebyla sdělena prve obch. komorám k dobrému zdání, a nezřídka staly se tu zprávy komory pražské podkladem konečné úpravy zákonodárné neb administrativní. Státní a zemská akce na podporu maloživností vyžaduje neméně značné součinnosti komor.

V působnosti komory pražské vždy větší měrou převažují záležitosti maloživnostenské, ať již jde o dobrozdání úřadům či o positivní činnost k povznesení národohospodářskému.

Umělecko-průmyslové museum komorní z valné části věnováno jest zvelebení drobného průmyslu uměleckého, zejména účinně zasáhla však komora v akci na podporu malých živností založením musea technologicko-průmyslového (dne 2. prosince 1898), jehož prostřednictvím lze jí za přispění země a státu čelné úkoly pomocné akce živnostenské bezprostředně vykonávati.

Není takměř železné dráhy v obvodě komorním, jejíhož zřízení by se byla komora nedomáhala zvláštními peticemi nebo pamětními spisy o vybudování železniční sítě v Čechách vůbec, majíc při všech projektech na zřeteli, aby Praha zůstala obchodním a komunikačním středem království a aby byl umožněn levný dovoz uhlí z ložisek českých do středu a na jih země. Snažila se o splavnění Labe a Vltavy až k Praze a nad Prahu, chopila se horlivě podnětu ke zřízení průplavu dunajskovltavskolabského a zakročila naproti nákladným projektům železničním v jiných zemích o vybudování splavných cest vodních v Čechách. Komora pražská odmítala vždy nedobře rozmyslená, často sice populární, avšak ve skutečnosti ničeho neznamenající a neproveditelná hesla, která bývají opravdové práci hospodářské jen na překážku. Snad tím někdy nezískala na popularitě, vždy však prospěla věci posuzujíc otázky národohospodářské nikoliv s úzkého hlediska některé třídy výrobní, nýbrž s vyššího hlediska obecného dobra národohospodářského.

Bývá také obchodní komora pražská zvána »ostrovem míru« uprostřed rozbouřeného moře národnostních zápasu. Dvě třetiny českých členů stojí tu oproti třetině německých a skutečnost ta naznačuje sama zřejmě příčinu dobré shody: snášelivost české majority, ovládané touhou po společné práci národohospodářské. Nikdy nestal se pokus, aby Němcům odňata byla jich država, dle skutečných poměrů jim přináležející. Že pokus takový nebyl by nemožným, dosvědčují obchodní komory moravské, kde většině českých voličů ve sboru

malých živností nedopřáno zastoupení. Jako v obcích, tak i v komorách obchodních ve veliké výhodě jest strana vládnoucí, jejíž vliv na výsledek voleb, je-li bezohlednou a méně výbíravou v prostředcích, jest veliký a podporován i povahou voleb komorních.

Česká majorita komorní však touží po společné práci a míru beze všech mentálních reservací.

Věcný tento zájem, jemuž oddány jsou obě strany národní v komoře, zaručuje zdárnou práci a rostoucí důležitosť otázek národohospodářských, vyvolávaných stále hojněji rozvíjejícím se ruchem průmyslovým i obchodním, otevírá komoře nové, široké obory působnosti.

Bude-li komora tak jako doposuď bedliva pečlivého výběru svého členstva i úřednictva, dostojí zajisté i velikým úkolům budoucím.

O. Kr.

*

»**Výbor z pol. řečí a úvahy dra. Karla Sladkovského.**« Uspořádal dr. Servác Heller. (Sborníku spisů politických a národohospodářských vydávaného péčí národní strany svobodomyslné redakcí dra. Ladislava Dvořáka sešity 28.—40. Nákladem J. Otty).

Konečně dostalo se nám sbírky, v níž se věrně a jaksi celistvě odráží veřejná, řečnická a publicistická činnost zakladatele a prvního vůdce naší národní strany svobodomyslné! Co státi se mělo již dávno, aspoň před dvacíti léty, učiněno teprve nyní, však jsme rádi, že stalo se tak vůbec.

Mladší generaci, která neslýchala ještě kovově zvučících řečí prvního našeho novodobého tribuna lidu a nečítala jeho politických úvah, jež navzdor anonymitě mluvou, slohem a myšlenkovým obsahem asi tak se vyznačovaly, jako nyní články publicisty Karla Tůmy, jest či byl dosud Karel Sladkovský jakýmsi politickým mythem, jakousi velkou sice a vynikající, ale mlhavě neurčitou a nejasnou postavou našich novějších politických dějin, a to tím více, ježto nemáme dosud spisu, kterýž by povahu, ducha, osobní ctnosti, vlastnosti a zvláštnosti Karla Sladkovského vyličoval na základě jeho řečí, spisů a činů, aniž memoirového díla, v němž by politická i soukromá osobnost Sladkovského dopodrobna vymodelována byla tak, aby poskytovala věrný a plný, barvitý i plastický obraz muže, jenž v programu a politickém vyznání českého lidu, dovedl harmonicky sloučiti historismus s ideami novodobého pokroku a kterýž svým duchem našim národním snahám dovedl vdechnouti jas i žár moderní osvěty. vůdce, jehož stopa v našich politických dějinách nesmazatelna zůstane.

V tomu směru máme toliko životopis, jejž v den po smrti Karla Sladkovského v »Národních Listech« uveřejnil přítel zesnulého, publicista Karel Tůma a jejž pořadatel v čelo naší sbírky položil. Pořadatel učinil dobře, že tuto biografii čtenářům předložil jakožto průchod a průpravu k četbě Sladkovského řeči a úvah, neboť jeho úkolem nebylo prozatím, aby snad sám na základě širších studií nějakou novou monografii o životu, osobě a činnosti Karla Sladkovského sepsal, nýbrž aby z řečí a úvah jeho anthologii sestavil a tím teprve

valnou část materialu k studiu Sladkovském z lůna zapomenutí vyzdvihl — a přece bylo potřebí, aby hned osvěžen byl portrét Sladkovského aspoň tou měrou, jak učiniti lze bylo přímo jeho smrti. Životopis tento bude zajisté vhodným základem i podkladem příští nové biografie, ať se té práce podejme kdokoli a již proto také bylo účelno, že v čelo sbírky byl položen.

Osobnost a povahu Karla Sladkovského vyznačuje pořadatel sbírky případně a zcela správně dle osobní znalosti v prvních třech odstavcích úvodu.

Dále pak uvádí pořadatel za účelem podrobnější charakteristiky podstatnou část nekrologu, jejž uveřejnily »Národní Listy« den po smrti Karla Sladkovského. Zde bychom viděli raději, kdyby byl pořadatel sám v retrospektivě a podrobnostech obraz Sladkovského dolíčil; jemu šlo patrně o to, aby knize i po této stránce zachoval ráz sbírky, aby citátem ukázal, jak se v táboře naší strany o Sladkovském soudilo v době jeho smrti a snad také, aby čtenáře předem již do žádoucí nálady, to jest do myšlenkového a citového proudu té doby uvedl.

Citát s předeslanou črtou prozatím vystačuje a krom toho nalézají se i na dalších stránkách vhodné poznámky a drobné příspěvky k charakteristice Karla Sladkovského.

Kapitola »Karla Sladkovského vstup do veřejného života ústavního« jest, jak pořadatel výslovně připomíná, doplňkem životopisu a spolu přechodem od tohoto k výboru řečí Karla Sladkovského a je zcela na místě, neboť podává charakteristický obrázek z volebních zápasů roku 1862. a obsahuje také část politického vyznání Karla Sladkovského v jeho vlastní řečnické stylisaci.

Druhým oddílem knihy jest výbor z řečí Karla Sladkovského. Řeči tyto, pronešené v době od našich dnů valně již vzdálené, v prvních letech obnoveného ústavního života našeho a v době, kdy buditelská činnost naší inteligence ještě značné úkoly měla, vyžadovaly, aby správně posouzeny, oceněny a procítěny býti mohly, rámcových úvodův, obsahujících stručné a jasné náčrtky doby a okolností, v nichž pronešeny byly, a potřebě této vyhověl pořadatel měrou úplnou, ba neváháme říci, namnoze až přílišnou. Téhož způsobu úvody jsou opatřeny také úvahy Karla Sladkovského, jež vyplňují třetí a čtvrtý oddíl sbírky.

Tyto úvody namnoze samy sebou jsou již zajímavou četbou, obsahujíce poutavé upomínky na různé slavnostní okamžiky našeho národního života let šedesátých, úvody k slavnostním řečem Karla Sladkovského, nebo přehledná líčení našich politických zápasů s centralismem a německou hegemonií — situační předmluvy k politickým řečem a úvahám. V těchto historických přehledových a situačních črtách zaběhl pořadatel tu a tam až přes potřebu do podrobností detailových údajů. Chtěl tím nepochybně docíliti, aby byl »výbor z řečí a úvah Karla Sladkovského« politisujícímu obecenstvu také jakýmsi politickým kalendariem a knihou k vyjedávání různých historických dat z let, v nichž Sladkovský jako politik a publicista působil.

Při rozvrhu sbírky na řeči a úvahy a při pravidlu, jež si pořadatel uložil, že má býti každá řeč a úvaha opatřena dle potřeby jakýmsi úvodem, nebylo zbytí, že se při úvodech k úvahám leccos opakuje z toho, co již při řečech bylo pověděno, avšak zdánlivé této vadě ulomil pořadatel osten tím, že po druhé uvedl nové podrobnější údaje, podávaje takto jakousi amplifikaci věcí dříve již dotčených. V doslovu ke sbírce praví pořadatel, že jest účelem těchto úvodů, »aby i širší obecenstvo v této sbírce nalezlo četbu doplňující jeho znalost aneb oživující jeho paměť politických bojů našich z let šedesátých a sedmdesátých.« Neváháme uznati, že účelu toho dosaženo.

Třetí díl sbírky, 74 tiskové strany, zaujímá traktát: »Výklad voleb dle práva a spravedlnosti.« O tomto spisu praví pořadatel v úvodu:

»Práce tato jest hlavní literární pozůstalostí dra. Karla Sladkovského a spisem ceny zajisté trvalé. Ona nepozbyla prodlením let nikterak na ceně, ba lze říci, že cena její postupem času teprve poroste, ježto obecné toužení všech vrstev a stavů po jakémsi, a to přiměřeném zastoupení ve sborech zákonodárných, samosprávných, hospodářských, odborových atd. proud událostí vždy mocněji ženou k metě, kdež otázka poměrného zastoupení naléhavou či palčivou se stane a Sladkovského volební theorie rázu časového rozřešení nabude.

Tento spis Karla Sladkovského vyšel v době, kdy v Čechách ještě v celé hnusné podobě své řádil boj způsobený naprostou politickou nesnášenlivostí strany, kteráž — při své výtečné, zrovna obdivuhodné, a proto tak tuhé a silné organisaci a kázni nebyla s to spřáteliti se s myšlenkou, že by vedle ní mohla trvati a svým směrem pracovati jiná politická strana s jiným politickým — byť i týmž národním — vyznáním a nezávislou samosprávou. Tento boj sestoupil tak hluboko, že nesměla být uznána neb oceněna žádná, ani nepolitická literární práce stoupenců vzmáhající se strany »mladočeské«, ba že se literární díla nepolitická, básně, belletrie a cestopisy, vydané od »mladočeských« literátů ve staročeských listech nesměly ani ohlašovat, a když se něco docela umlčeti nedalo, vynecháno aspoň spisovatelovo jméno. Za takovýchto okolností nemohl ovšem spis tvůrce a náčelníka »rozkolnické« strany mladočeské dojíti slušného ocenění. On došel povšimnutí jenom u několika socialistů a přátel spisovatelových, ale nedošel na veřejnosti žádné téměř ozvěny. Zapadl takřka ve válečné vřavě a vešel v zapomenutí, k čemuž arci přispěla také okolnost, že v době jeho uveřejnění ještě většina obyvatelstva země české na sněmu byla v menšině a že Sladkovského snaha pojímána byla tak, jako by mu šlo jenom o náležité zastoupení menšin, kdežto princip jeho žádá spravedlivého, to jest poměrného zastoupení stran vůbec. Jest tedy oprávněn výrok, že Sladkovského pojednání »Výklad voleb zástupců dle práva a spravedlnosti« svého ocenění teprv čeká, ale jistě také — dojde!«

Čtvrtý díl sbírky jest vyplněn výběrem z článků, jež Sladkovský prodlením let do »Hlasu« a »Národních Listů« napsal.

Články tyto ovšem prodlením času sestárly, avšak nepozbyly přece zajímavosti zejména tím, že se v nich pojednává namnoze o sporných otázkách, jež dosud veřejnost naši zaujímají a aktuálními jsou, ačkoli se prodlením celých desítiletí politické a národnostní poměry u nás — na pohled aspoň — valně změnily, na př. o německém požadavku na rozdělení Čech, o projektu národnostně ohraničených okresův, o federalistickém programu, o českém státním právu atd. Četba těchto článků, jichž výběr asi nebyl snadný, je pro politika i prostého

čtenáře novin v nejednom ohledu poutavá a skoro naskrze poučna.

V doslovu ku sbírce připojenému praví pořadatel:

»Sbírka tato obsahuje, jak už nadpis praví, výbor z řečí a úvah dra. Karla Sladkovského, tedy nikoli všechny jeho řeči a všechny jeho úvahy. Nebylť pořadateli dán úkol, aby vše co Karel Sladkovský na veřejnosti kdy promluvil a pro veřejný tisk napsal, sebral, a v souborném vydání do Sborníku pol. spisů zařadil, nýbrž aby z řečnických výkonů i literárních a publicistických prací zesnulého vůdce národní strany svobodomyslné to vybral a pro tisk uspořádal, co za nejdůležitější považovati sluší, co Sladkovského jako řečníka a politika nejvíce charakterisuje a co z jeho novinových úvah prodlením času ceny či zajímavosti docela nepozbylo.

Pojaty tudíž do této sbírky řeči, práce a úvahy, jež dle pořadatelova skromného mínění buď absolutní, trvalou cenu mají, ducha a směr Sladkovského jasně vyjadřují, aneb ráz doby, v níž Sladkovský působil, jakož i citové a myšlénkové proudy doby té ukazují, a konečně také způsob tehdejší žurnalistické tvorby znázorňují«.

Seznámivše takto čtenáře s povahou »Výboru z politických řečí a úvah dra. Karla Sladkovského« nerozpakujeme se uznati, že vykonáno vydáním této sbírky dílo v nejednom ohledu cenné a tedy záslužné. —*r.*—

*

France Prešeren*). Jubilejní skiza. Po národním svátku českém, polském a ruském došlo i na malý, ale zdatný národ slovinský; po oslavě Palackého, Mickiewicze, Puškina, chystáme se všichni Slované uctíti památku jihoslovanského pěvce France Prešerna. Pravím všichni Slované a myslím především na nás samy. My nejvíce lásky měli bychom prokazovati malému a dobrému národu tomu, my nejvíce sblížení měli bychom hledati se Slovinci nejen na poli politiky, leč i na poli literatury a umění.

A proto nemá těchto několik řádků jiného účelu, než upozorniti naše čtenáře na velikou slavnost, k níž celý národ slovinský v prosinci se chystá; než nejen upozorniti, leč i k účasti co nejhojnější appelovati.

Slovinský nejpřednější básník France Prešeren narodil se právě před sto lety, 3. prosince roku 1800 ve Vrbě v Krajině, z rodičů selských. Narozen v den zasvěcený sv. Františku Xaverskému, obdržel po patronu tom i křestní jméno, ač otec jeho nazýval se Šimon. Jsa synkem chudých a nad to ještě šesti dětmi obdařených rodičů, byl by asi sotva se dostal na studie, kdyby už na obecné škole v Rybnici nebyl tak pěkně se učil, že jméno jeho každoročně do zlaté knihy bylo zapisováno. Proto rozhodli se rodiče a syna dali do Lublaně na gymnasium. Léta ztrávená na gymnasiu měla veliký vliv na duši Prešernovu. Z malé vsi postaven byl Prešeren do velkého poměrně města, kde kontrast jeho nuzoty s bohatstvím rodin — v nichž vyučoval — tím více vystupoval.

Právnická studia odbyl si Prešeren ve Vídni. Pobyt v podunajském městě měl ten blahodárný vliv na něho, že seznámil se

*) Nyní se vůbec píše Prešeren, kdežto dříve psali Preširen dle místní výslovnosti e jako i. Má pak »preš ren« význam »rozpustilý, nezbedný«; Srv. čes. příšerník t. j. dobrodruh (Jungmann).

v něm s naším Celakovským, jenž v něm probudil silné vědomí slovanské.

27. března 1828 promoval na doktora práv, 24 července roku 1829 nastoupil definitivně službu co neplacený praktikant u finanční prokuratury v Lublani. Jakkoliv jeho představený Anton ze Scheuchenstuelu Prešerna při každé příležitosti označoval co úředníka vzorného v každém ohledu*), přece Prešeren v státní službě nemohl si vymoci ani 300zlatového adjuta; tyto ústrky roztrpčily básníka do té míry, že se vzdal státní služby a přešel k advokatuře. Dr. Chrobák v Lublani byl mu šlechetným ochráncem; a přece ani zde štěstí Prešernovi nepřálo.

Jakkoliv netrpěl teď alespoň bídu hmotnou, přece jen tísnilo ho vědomí, že dosud není samostatným advokátem, když tehdy při advokatuře vládl numerus clausus. A na samostatnost ubohý básník čekal dlouho! Až r. 1847 konečně uděleno Prešernovi uprázdněné místo advokáta v Kranji. Tu konečně zasvitlo slunko štěstí Prešernovi, leč bylo již pozdě . . . Zdraví jeho podkopáno bylo strašným a vysilujícím bojem o život, věčnými ústrky a řadou sklamání — již co mladík miloval nešťastně Julii, dceru bohatého kupce Primice; později měl s jinou dívkou dvě nemanželské dítky a marně snažil se nabýti pevné půdy pod nohama, aby dítkám svým mohl dáti i své jméno**) — zdraví to kdysi skálopevné, bylo otřeseno a zhroutilo se konečně 8. února r. 1849 o osmé hodině ráno. Zemřel v náručí sestry své Kateřiny, jež mu domácnost vedla, a děkana Dagarina, jejž křivě nařkli četní jeho nepřátelé, že spálil rukopisnou pozůstalost Prešernovu. Soudný člověk pomluvě takové neuvěří.

Slovinci cítili, že v Prešernovi shaslo jim světlo první velikosti. Také žal jejich nad smrtí byl nevýslovný.

Pohřeb, jaký mu Slovinci vystrojili, pohřeb takový Kranj dosud neviděla. Sjeli se vlastenci se všech stran a mnohé oči zaslzely, když tak znamenitého básníka utlučeného životem kladli v hrob.

Nevelká jest pozůstalost básnická F. Prešerna, nevelká, ale vzácná svojí vnitřní cenou. Co báseň, to perla, skromná sic, ale vždy drahocenná. Prešeren jest lyrik a lyrikem zůstává i při epických svých básních. Hluboký cit něžného a šlechetného srdce proniká a prozařuje vším; žel že i těžký příkrov melancholie a roztrpčenosti nad životem ústrkuplným táhne se jako šedá podzimní mlha překrásnými plody jeho Musy . . .

Dnes po stu letech, kdy vděčný a víc a více k vědomí slovanskému se probouzející lid slovinský oslavuje památku nešťastného svého básníka, dnes připojme se bratrsky k oslavě té, šiřme znalosť života i díla Prešernova i mezi lidem naším a postavme mu tak pomník aspoň v duších našeho národa!

---

*) Doporučuji vřele podrobnou studii F. Levca: Odlični pesniki in pisatelji Slovenski II. Franc Preširen. (Zvon 1879. str. 34 a násl.), plnou zajímavých podrobností ze života Prešernova.

**) V té věci a v tom, že není dochována ani jediná jeho podobizna podobá se Prešeren K. Máchovi.

Zasloužíť si France Prešeren vděčnosti nejen svého vlastního národa, ale i vděčnosti všech Slovanů a v řadě přední vděčnosti nás Čechů! *Dr. Bořivoj Prusík.*

*

Z písní. *)

Nezakonska [1]) mati.

Kaj [2]) pa je têbe treba biló,
dete [3]) ljubó [4]), dete lepó,
mêni [5]) mladi deklici, [6])
neporočêni [7]) materi? —

Oče so kleli [8]) têpli [9]) me,
mati nad mano [10]) jokali se; [11])
moji se mêne sram'vali so, [12])
tuji [13]) za mano kazali so. [14])

On, ki [15]) je sam bil ljubi moj,
on, ki je pravi ôče tvoj,
šel je po svetu, Bog ve [16]) kám,
têbe in mêne ga je sram. [17])

Kaj pa je têbe treba biló,
dete ljubó, dete lepó!
Al [18]) te je treba biló, al ne,
vender [19]) presrčno [20]) ljubim te.

Mêni nebo odprto [21]) se zdi, [22])
kadar [23]) se v tvôje ozrem [24]) oči,
kadar prijazno [25]) nasmejaš [26]) se,
kar [27]) sem prestala, pozabljeno [28]) je.

On, ki ptice [29]) pod nebom živi,
naj [30]) ti dá srečne, [31]) vesele dni!
Al te je treba biló, al ne,
vedno [32]) bom [33]) srčno ljubila te.

*) Ukázky vyňaty z nejnovějšího stkvostného vydání básní Prešernových pořízeného skriptorem L. Pintarem v Lublani 1900.

[1]) Nemanželská, [2]) co, [3]) dítě, [4]) milé, [5]) mně, [6]) dívce, [7]) nezasnoubené, [8]) Otec klel, [9]) tepal, bil, [10]) mnou. [11]) plakala, [12]) hanbili se za mě, [13]) cizí, [14]) ukazovali, [15]) který, [16]) ví, [17]) tobě i mně je zaň hanba, [18]) ať, [19]) přece, [20]) přesrdečné, [21]) otevřeno, [22]) zdá, [23]) když) [24]) pohlednu, [25]) libě, [26]) usmíváš, [27]) co, [28]) zapomenuto, [29]) ptáky, [30]) nechť, [31]) šťastné, [32]) neustále, [33]) budu.

Ze sonetův.

O Vrba![1]) srečna,[2]) draga vas[3]) domača,
kjer[4]) hiša[5]) môjega stoji očeta;
da b'[6]) uka[7]) žeja[8]) me iz tvôj'ga svéta
speljala[9]) ne bilà, golj'fiva[10]) kača![11])

Ne vedel bi,[12]) kako se v strup[13]) prebrača[14])
vse, kar[15]) srcé si sladkega obeta;[16])
mi ne bilà bi vera v sêbe vzeta,
ne bil viharjev[17]) notranjih[18]) b' igrača.[19])

Zvestó[20]) srce in délavno ročico[21])
za doto,[22]) ki je[23]) nima[24]) miljonarka,
bi bil dobil[25]) z izvoljeno[26]) devico.

In mirno[27]) plavala bi môja barka;
pred ôgnjem dom, pred točo[28]) mi pšenico
bi bližnji sosed varoval[29]) — svet'[30]) Marka.

---

[1]) Vrba je rodná ves básníkova, u Bledu (pod Stôlem), [2]) šťastně, [3]) ves, [4]) kdež, [5]) otce, [6]) kéž by, [7]) po učení, vědění, [8]) žízeň, [9]) svedla, [10]) podvodný, [11]) had, [12]) nevěděl bych, [13]) jed, [14]) převrací, mění, [15]) což, [16]) slibuje, [17]) vichrů, bouří, [18]) vnitřních, [19]) hračka. [20]) věrné, [21]) pracovitou ručku, [22]) věno, [23]) jaké, [24]) nemá, [25]) dostal, [26]) s vyvolenou, [27]) klidně, [28]) krupobitím, [29]) chránil, [30]) svatého.

Z gazel.

Al bo kál[1]) pognalo[2]) seme,[3]) kdòr[4]) ga seje, sám ne ve,[5])
kdòr sadi drevo, al[6]) bode zred'lo[7]) veje,[8]) sám ne ve;
se pod strôpom[9]) néba trudi let'[10]) in[11]) dan nomad,
al pa kônec leta bode kàj prireje,[12]) sám ne vé;
in kupec po svetu hodi, al pa kàj dobička[13]) bo,[14])
za blago[15]) kadàr gotove denarje šteje,[16]) sám ne ve;
in vojščak, ki ga trobenta[17]) vabi med[18]) kanonov gróm,
kaj plačilo[19]) bo vročine[20]) ran in žeje,[21]) sám ne ve. —
Lèj[22]) tak pevec teh gazelic, al[23]) jih bêreš[24]) ti al ne,
al pri njih srce ledeno se ogreje, sam ne ve;
in al veš,[25]) da[26]) tí ga vnemaš,[27]) tí mu pevski[28]) ôgenj daš,
al se smèl[29]) bo razodeti[30]) vsáj[31]) pozneje,[32]) sám ne ve.

---

[1]) Kel, pušťák, [2]) vyžene, [3]) sémě, [4]) kdož, [5]) ví, [6]) zda, [7]) vypěstí, [8]) větve, [9]) klenba, [10]) rok, [11]) a, [12]) přírostek, [13]) výdělečku, [14]) bude, [15]) statek, jmění, [16]) počítá, [17]) trouba, [18]) mezi, [19]) odplata, [20]) vedra, [21]) žízně, [22]) hle, [23]) zda, [24]) čteš, [25]) víš, [26]) že, [27]) vzněcuješ, [28]) pěvecký, [29]) smíti, [30]) zjeviti, [31]) přece, aspoň, [32]) později.

*

Petr Dmitrijevič Boborykin. Lístek k jubileu.

Ruská literární obec slaví svátek: jubileum čtyřicetileté literární činnosti jednoho z nejvážnějších členů obce této, romanopisce a kritika Petra Dmitrijeviče Boborykina.

Boborykin narodil se 15. srpna 1836 v Nižním Novgorodě, kde i gymnasium vystudoval. Věnuje se vedle právnického studia na universitě Kazanské i vědám přírodním a medicinským, zamiloval si tyto do té míry, že přešel k nim docela, a na universitě Dorpatské — nynější Jurjevské — setkáváme se s ním na lékařské fakultě. Ale tu již silný literární pud mocně v něm propukl, tak že po úspěchu dramatu »Jednodvorec« rozhodl se zanechati lékařství a věnovati se cele belletrii. Proto r. 1860 odejel do Petrohradu, kde hnedle na to zdědiv slušný majetek, zahájil svou činnost velmi obětovně: koupil živořící list »Biblioteka dlja Čtenija«. Však oběti Boborykinovy byly marnými, list zašel a Boborykin odejel do Paříže, odkud o událostech francouzských zpravoval hlavní listy ruské způsobem rozhodně Francouzům příznivým. Věnovav své síly zcela literatuře, byl nucen psáti mnoho a psáti o všem, a to v něm vyvinulo těkavou povahu. Boborykin nevydrží dlouho na jednom místě; jeho život je věčným cestováním; není snad koutku, kam by nebyl zajel, jejž by nebyl svým pátravým zrakem prohlédl. Jemu třeba je stále nových, svěžích a střídajících se dojmův a tak silně rozmanitou jest i jeho tvorba; jeť Boborykin nejen romanopiscem, ale i dramatikem, divadelním kritikem i cestopiscem, politikem i filosofem. Ale »v dílech svých jeví se Boborykin býti ne tak umělcem, tvůrcem a belletristou, jako spíše feuilletonistou, publicistou, novinářským dělníkem, který nemá ani čas pročísti, pečlivě propracovati a přepsati dílo své. Zámysl jeho bývá pravidelně pěkný, plán dobře promyšlený; počátek románu bývá napsán překrásně, prostředek bývá slabší, konec pak scuchán«. Tak trefně charakterisuje literární historik ráz děl Bokorykinových. Chvat novináře obráží se ve všem, tak že leckdy svědčí díla Boborykinova*) o dobré sic vůli ale slabých silách. To však neubírá hodnoty zásluhám Boborykinovým. On opravdu jest jedním z předních, soudobých literátu ruských, z oněch úžasně plodných a veškery síly své rodné literaruře obětujících literátů. A proto stojí v řadě první.

Tím podivnější jest okolnost, že poměrně k ceně svých spisů jest Boborykin nejen v cizině, leč i v samé Rusi málo znám a málo oceněn. Nemohl si odepříti, aby to sám při oslavě jubilea své 40leté literární činnosti nevyslovil: »Kdyby venkovský náš čtenář spatřil přede mnou vás — pravil Boborykin k blahopřejícím deputacím — zástupce literatury, věd a umění, dojista by ztrnul údivem. Vždyť něco podobného, co jste mi právě laskavě přednesli, nikdy o mě v listech nečítal. Mohu věru říci, že celý můj život není nic jiného než boj s lhostejností obecenstva a tisku. A třeba že chvilkami stanul můj život na příjemné zeleni oasy, přece jen v celku po celý svůj život narážel jsem na necitelnost obecenstva«.

---

*) Nechci tuto uváděti bibliografii jeho spisů. Kdo se o věc zajímá, ten dojista vyhledá si seznam jeho plodů v některé — třeba Stínově — historii literatury ruské. Tuto upozorňuji jen na právě vyšlý I. díl jeho velkého díla kritického »Evropský román« a na poslední jeho drama »Nakip«. Veselohru »Dámy« chystá pro tisk.

Ale proto přece pravil ku konci své řeči: »Kdybych byl nucen snésti ještě horší osud, nepřál bych si naroditi se nikým jiným, než zase ruským spisovatelem!«

Jubileum čtyřicetileté literární práce oslavil důstojně ruský spolek spisovatelů v Petrohradě — v témž Petrohradě, kde Boborykin doznal nejvíce ústrků!

Spolek ruských spisovatelů uspořádal na jeho čest slavnostní schůzi, při níž deputace všech literárních, uměleckých i vědeckých spolků a ústavů skládaly oslavenci svůj hold. Večer na to uspořádán srdečný a slavnostní banket, k němuž došlo jubilanta hojně pozdravů ze všech koutů Rusi i daleké ciziny. Z Čech, dle referátu ruských denníků, nedošel pozdrav ani jediný . . .

*

Pěna. (Veselohra o 4 jednáních P. D. Boborykina.*)

Jednání I., výstup 5.

Mosejeva (vdova po obchodníku) Pereverzev (s lilií na dlouhém stvolu v rukou), kněžna Olga (neteř Mosejevé).

Pereverzev (líbá jí ruce): Přišel jsem schválně první.

Mosejeva (něžně): A vždy vítán! Co je to? Pro koho?

Pereverzev: Zapomněla jste Valentino Semenovno? Bylo přece ustanoveno, že se obleče tak, jako na tomhle akvarelu. I v rukou i ve vlasech musí mít takové květiny. Je už hotova?

Mosejeva: Poslala jsem již pro ni.

Pereverzev: Kněžna bude okouzlující . . . v bílých šatech . . s tím účesem . . . Pravý motiv z Burn-Jonesa nebo z Rosettiho. A deklamace při harfě. Nevydaná dosud báseň mého přítele . . . Ach, pardon [líbá jí ruku] zapomněl jsem vám říci, že jsem k dnešnímu večeru pozval i referenty listů; nevadí to?

Mosejeva: Ani dost málo, ať celý Petrohrad to zví, co vy vnášíte v naše ubohé, mužické umění. Jakou novou . . . novou . . . jak bych to řekla . , . novou . . .

Pereverzev: Náladu.

Mosejeva: Ano, ano, náladu.

Pereverzev: A v kněžně se ona ztělesňuje . . . ta vyšší nálada. Ach, tu jest! Jaká rozkoš. (Kněžna Olga vejde). Jaká toileta náladovitá . . . jak suggestivní . . , (Srovnává ji s akvarelovým portretem).

Olga: Bojím se tolik dnešního večera!

Pereverzev: Nebojte se . . . vím, že budete proniknuta náladou . . .

Olga: Bojím se, bojím. Nemám k ničemu nadání. I v malířství zůstanu věčně mazalkou! (Ukazuje na studii).

Pereverzev: Naopak: Ten motiv je právě velice dobrý.

---

*) Podáváme tuto kratičkou ukázku z veselohry »Nakip«; kritika ruská vyslovila se o této satiře na umění dekadentské velice příznivě. Osoby naší ukázky jsou malíř-dekadent a jeho protektorky.

Olga: Bez přírody to tak těžko jde!

Pereverzev: Chraň vás Bože! Chcete, aby nějaká hloupá Čuchonka nebo pastýřka věčně před vámi trčely a odháněly tak svým zjevem od vás náladu, vaši náladu?

Olga: Ale co možno obírati se pouze sám s sebou?

Pereverzev: Nic jiného není zajímavo.

Olga: Ale to je přec čirý egoismus!

Pereverzev: Egotismus chtěla jste snad říci, egotismus! Ano, egotismus, a my jsme jeho kněží! Co může býti dražší umělci, člověku vůbec, než vyšší nálady jeho vlastního já? Proto o nic jiného se nestaráme než o vlastní naše já, protože ono jest nám nejzajímavějším a nejbližším. My v sobě nosíme vyšší svět . . ! Věřte mi že jen takový život stojí za žití . . . Své duševní ladítko . . . Sledovati jeho vzmach a kolísání, pátrati po delikátních, intimních, nepřístupných davu pocitech, po celých složitých états d' âme . , . a pohrdati tím davem, jenž tam kdesi hluboko pod námi se hemží ve své nicotnosti . . . to, ano, jen to já nazývám životem . . .

Přeložil *Dr. Bořivoj Prusík.*

*

Stanisław Schnür Pepłowski. Smutná zpráva doletěla k nám po drátě telegrafickém ze Lvova: ve středu 14. listopadu po 40hodinném zápasu se smrtí zemřel redaktor listu »Iris« a sekretář spolku literátů »Kolo literacko-artystyczne« Stanislav Schnür Peplowski. Literatura polská ztrácí v něm nadaného a pilného pracovníka, hlavně na poli historie, literáti haličtí ztrácejí v něm nejen dobrého soudruha, ale i obětavého redaktora svého spolkového listu »Iris« a neúnavného tajemníka svého spolku, celá lvovská společnost ztrácí v něm účinného a ochotného účastníka všech veřejných podniků, a my Češi ztrácíme v Schnürovi vřelého, a hluboce nám oddaného přítele.

Smrť jeho rozechvěla všechny, kdo ho znali, rozechvěla je tím více, ježto zdál se býti zdráv a silen a ježto zemřel v nejkrásnějším věku mužném. Narodil se Schnür-Peplowski v r. 1858, vystudoval gymnasium i právnickou fakultu ve Lvově, ale při advokatuře zůstal jen krátičký čas, načež věnoval se cele literatuře a to hlavně badání historickému. K studiu historickému přivedla ho hlavně okolnost, že byl určitý čas též úředníkem universitní knihovny ve Lvově. Tím dobýval si svůj chléb vezdejší, plně sloupce skoro všech listu polských a mimo to jsa členem redakce »Dziennika polskiego«. Jeho vědomosti historické byly obdivuhodné a mohl-li kdo napsati monografii Haliče, pak to byl zvěčnělý Schnür Peplowski. Byly to především předměty místní, jimiž se zesnulý obíral; tím také vysvětluje se ta divná věc, že jakkoli ve Lvově a v Haliči vůbec náležel k nejoblíbenějším a nejváženějším spisovatelům, cizina — a především země jinoslovanské — o něm nevěděly skoro praničeho. I neočekávané jeho úmrtí prošlo v listech českých skoro bez zmínky . . .

Zvláště divadlo již od mládí Schnüra mocně zajímalo, a především divadlo lvovské. Historii tohoto věnoval veliké dvousvazkové dílo,

sahající až po rok 1890. Dobu od r. 1890—1900 měl již přichystánu pro třetí svazek, k jehož vydání však bohužel již nedošlo.

Značné popularnosti těšily se jeho historické práce »O Lwowie« a velice cenné »Opowiesci historyczne«, jež dočkaly se v krátce několikera vydání. Jednou z posledních prací byly skizzy historické »Ludzie z r. 1848«; ale nejdůležitějším jeho dílem bylo »Zprzeszlosci Galicji«. Jakým neúnavným byl zesnulý pracovníkem, můžeme souditi z toho, že roztroušená jeho díla a články vydána budou v souborném vydání péčí jeho přátel, a že vydání toto rozpočteno jest při nejmenším na 20 svazků!

Zesnulý měl vysoce vyvinutý smysl organisační; on dovedl kolem sebe shromážditi lidi práce chtivé, on dovedl podporovati a k práci podněcovati mládež polskou. A proto již na universitě byl duší všeho ruchu studentského a duší tou zůstal i později ve světě literátů, jimž věnoval veškeré síly své. To co on vykonal jako tajemník pro »Kolo literackie« a »Towarzystwo dziennikarzy polskich,« co vykonal s nezištností obdivuhodnou, to dovedou oceniti jen vděční jeho kollegové literáti. Jeho zásluhou bylo, že ve Lvově probudil se nový čilý ruch literární, jeho zásluhou založen byl z ruchu toho literární list »Iris«*), jehož redaktorem obětujícím čas, síly i zdraví byl opět Schnür Peplowski. Než nebylo mu dopřáno ani druhý ročník dovésti ke konci... Poslední číslo, jež zredigoval bylo 1. listopadu, číslo dušičkové . . . Osud tomu chtěl, že do čísla toho zvěčnělý redaktor napsal »Wspomnienie w dzien zaduszny«, dušičkovou vzpomínku všem vynikajícím mužům a ženám, odpočívajícím na Lyczakovském hřbitově ve Lvově. Jak tklivě znějí závěrečná slova jeho vzpomínky, poslední řádky, jež vyplynuly z jeho péra:

»Pracovité to pokolení, šťastně odpočívá po krvavé práci v lůně otčiny. A když po letech náhrobní kámen se rozpadne, a když časem nebude tu starostlivé ruky, jež by o Dušičkách hrob ozdobila byť i skromnými květy, pak alespoň ty cizinče, jenž jdeš kolem, ucti vděčnou vzpomínkou památku v zapomenutém hrobě ležícího nadšence, jenž obraně a cti vlasti své obětoval vlastní krev svou . . .«

A za dvě neděle na to spočinulo jeho znavené životem tělo na témž hřbitově, jemuž věnoval poslední vzpomínku . . .

Pravil jsem, že smrť jeho rozechvěla všechny svou brutální neočekávaností. Příčina její ležela však v silné a dlouholeté chorobě prsní. V loni v zimě přiměla ho, aby opustil Lvov a veškeru práci a aby v zátiší Zakopanském hledal úlevy, letos na prahu zimy vtiskla mu strašná ta nemoc revolver do dlaně... Schnür Peplowski zemřel, oplakáván mladistvou vdovou Bronislavou a sedmiletým synáčkem... Zemřel oželen všemi, kdož jen trochu mohli poznati jeho vzácnou, šlechetnou povahu. Literární historie polská postará se již o to, aby mu vykázáno bylo důstojné místo v obci spisovatelské, vděčný národ polský nedopustí, aby památka uštvaného prací literáta kdy zapadla v zapomenutí . . .

Dr. Bořivoj Prusík.

* V listě tom s neobvyklou péčí a láskou všímal si Schnür Peplovski všech hlavních zjevů naší literatury, i pravidelné korespondence literární z Prahy si od pisatele těchto řádků vyžádal!

Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižina, který vydává bulharské ministerstvo vyučování, dospěl ke knize sedmnácté, jež tentokráte předchází před knihou šestnáctou. Těžká kniha tato obsahuje »naučen otděl«. Letos je tomu deset let, co počal Sbornik tento vycházeti; je to pro bulharské intelligentní kruhy jubileum, k němuž jim lze gratulovati. Každý Sbornik ministerstva vyučování je vždy radostně vítán nejen v Bulharsku, nýbrž ve všech kruzích slavistův. Nejpřednější ozdobou posledního Sborniku jest obsáhlé, důkladné pojednání dra Šišmanova o původu Bulharův. Je zde podán přehled celé literatury ve všech možných jazycích, co kdy bylo o původu Bulharů psáno, jaké theorie byly proneseny. První díl učené stati se týká otázky o jazyku prabulharském, totiž o jazyku oněch Bulharů, kteří přišli do někdejší Moesie a pod Asparuchem opanovali Slovany, bydlící v krajinách nynějšími Bulhary osedlých. Původní Bulhaři ztratili svůj jazyk, přijavše jazyk slovanský, jenž se pak dále vyvíjel, kdežto houževnatí Slované podrželi svou řeč, ale přijali název dobyvatelů. V oddílu tomto cituje učený autor také ve zvláštní kapitole hlas slavného starožitníka slovanského, našeho Šafaříka; jazyk bulharský je »podle vyšetření Klaprothova a Frähnova nejpodobněji ugorský č. uralskočudský, velmi časně s Turky spřízněný.« V dílu druhém obírá se dr. Šišmanov etymologií slova Bulhar, jak se vykládalo slovo toto již od 10. století až po nejnovější dobu. V dílu třetím provádí kritiku těchto theorií, uvádí všechny doklady, hlavně vlastní starobulharská slova, jež se nalézají v řeckých a staroslovanských pramenech, a dospívá k tomuto závěrku: Bolgarin (Bulhar) značí člověka, muže od Volhy, Volžanína. Druhé, neobyčejně cenné pojednání pochází od dra Miletiče, jenž se tu znova obírá literaturou a jazykem banatských Bulharů. Tentokráte podává Miletič hojné ukázky jazyka prostonárodního, písně a ukázky z literatury Bulharů bydlících v Uhrách; k tomu je připojen praktický slovníček. Týž rozebírá tu brašovskou listinu z r. 1422 od Joana Dana, nalézající se nyní v Peštském museu, které ji koupilo před čtyřmi lety v Praze (Uhři mají peníze na takové věci!). Původně patřila listina tato brašovskému městskému archivu, odkud byla ukradena a dostala se do známé sbírky barona Rédena. Od r. 1885—1896 byla »im Besitze des Schriftstellers Theodor Hutter«. Ve vlachobulharské listině přichází také slovo »Čech«, značící »fabrikaty z Čech«, jak myslí prof. Jireček: Miletič se domníval dříve (vydávaje jiné listiny brašovské), že je to zkratka za »čechli«. V Brašově měli důtklivého milovníka starých listin; některé z nich se nalézají ku př. ve Wiesbadenu.— Načov uveřejňuje apokryfické ukázky z vesnice Adžar u Plovdiva, pro národopis a literární historii velice zajímavé. Český učenec, profesor dr. Jiří Polívka, má v Sborníku tomto obšírné pojednání z oboru srovnacího folkloru nadepsané »Le chat botté«. Mimo příspěvky k »tajné« řeči je v této knize od Goneva takřka ideální návod k popisování bulharských nářečí. Čtenáře mého článku o bulharském tisku by zvláště zajímaly dvacet tři dopisy Levského, jež vydává K. Cankov.

Rakovski, Ljuben Karavelov, Christo Botev, Levski a přátelé jejich byli nejslavnější bojovníci za svobodu bulharskou. R. 1898 vyšel na památku 25letého úmrtí Levského »Sborník Levského« — který je v Rakousku zrovna tak vzácný jako sborník Fotinova. Takřka paralelu k mému článku tvoří kritickobibliografické studie dra Mincese o vývinu vládní a národohospodářské idei v bulharské literatuře v době před osvobozením. Bulhaři jsou již dvacet let samostatní, a »dějci z doby povstání počínají pomalu vymírati. D r. Minces*) rozvádí, jak se vyvinoval pojem »národnosti«, jakých reforem chtěli Bulhaři docíliti. — Mezi jiným by se jim byl líbil »dualismus«, kterým hr. Beust nalezl prostředek, »aby uzdravil monarchii Františka Josefa.« Mnohým, zvláště idealnějším tanula na mysli jihoslovanská federace — s dvěma »komorami«. R. 1860 se ozývaly hlasy, jež radily Bulharům, by se přestěhovali do Ruska; tím vznikla otázka »panslavismu«, která se jevila hlavně v poměru k Rusku. Poměr k Cařihradu zplodil čorbadžie, antičorbardžie čili »staré« a »mladé«. Otázka socialní, politicko-oekonomická literatura, heslo »spolčujme se« — ideata za sdružavaneto —, jemuž se také u nás holdovalo, obchodní politika, velkoprůmysl, železniční otázka, hospodářská otázka.

Spisovateli byla přístupna bohatá sbírka literatury obrozenské v Sofijské Národní bibliothece, ač i ta není úplná. U nás by podobná studie byla naprosto nemožná. Mimo to jsou ve Sborníku tomto obsáhlé studie o bance bulharské, o úvěru, také oddíl přírodovědecký se pěkně representuje. Připojena je krásná geologická mapa okolí Kjustendilu, bulletiny, meteorologická centralní stanice v Sofii (bulharsky a francouzsky) a několik vkusně provedených fotografických snímků lublaňského rukopisu (bulharského).

Bulharský »Sbornik ministerstva vyučování« patří k nejkrásnějším a nejlépe vypraveným knihám slovanským vůbec. *Kk.*

*

Jan Albín nový český spisovatel. Professor Antonín Truhlář, na slovo vzatý znalec naší literatury, podal nám opět vzácný příspěvek k studiu humanistickému v Čechách, v němž je s jmenovcem svým Josefem Truhlářem známým odborníkem. Albín je český překladatel »Fabulí Ezopových«, které nebyly dosud v celistvosti naším literárním historikům známy. Až dosud měli jsme několik vydání »Fabulí Ezopa Mudrce«, ale žádné bohužel se nedochovalo celé, mnohá vydání zmizela, jako by se byla propadla. Teprve nedávno podařilo se prof. Antonínu Truhlářovi, který daroval Museu přecennou svou sbírku latinských humanistův, že ve Vídni za 60 zl. koupil úplně zachovaný exemplář »Fabulí Ezopových« vydání Prostějovského z roku 1557. Překladatel jejich se jmenuje »Jan Akron Albín«, o němž prof. Truhlář dokládá, že pocházel z osady Vrchbělé (přivtělené k městu Bělé pod Bezdězem). Vrchbělský vysvětluje nám jméno jeho »Akron Albín«, jak se podle tehdejšího zvyku humanistického psal. —

*) Psává do Vídeň. »Zeit.«)

Narodil se asi roku 1525 a zemřel v Praze r. 1551, tedy ještě v mladém věku. Zajímavý je jeho překlad tím, že překládal přímo z řečtiny, tak že sbírka jeho vyniká daleko nad bajky vydané Steinhöwlem (život Ezopův, bájky Phaedrovy v parafrasi Romulově a rozprávky Brantovy) a nad vydání Frobeniovo, čímž vyrostla kniha jeho o nových 100 kusův. Prof. Truhlář na jednotlivostech dokazuje, že Albín si při českém překladu dosti obratně a samostatně vedl, ač se musil dosti potýkati s řečtinou.

Z testamentu Jana Albína z Bělé (v němž vidíme, jaké učené pomůcky a knihy mívali mladí literáti v XVI. století) poznáváme, že knihy své odkázal Vítovi Trajanovi, písaři radnímu, anebo mu dal moc, aby jiné rozdělil mezi žáky. Je tedy patrno, že Trojan obdržel také rukopis Aesopa. Truhlář myslí, že se pak rukopis tento dostal prostřednictvím Pavla Vorličného, čili Aquilinas (přítele Trajanova, člena tovaryšstva Jana Hodějovského, překladatele knih Josefa Flavia O válce židovské), který žil od roku 1548 v Prostějově, do rukou čilých tiskařů moravských Kašpara Aorga v Prostějově a Jana Günthera v Olomúci, kteří pak bajky ony vytiskli »Létha Tisýcýho, Pěti Stého, Padesátého Sedmého.«

Jest si jen přáti, aby prof. Truhlář Albínův Ezopa Mudrce život s Fabulemi« v brzku[1]; vydal jeť k tomu nejpovolanější osobností. —

Při jméně Ant. Truhláře vynořuje se nám na paměť Časopis Musea království českého, který Truhlář již řadu let rediguje. Až dosud byl Musejník, jenž napřesrok se dočká již 75. roku a snad také praktického Ukazatele, hlavně útočištěm pro pojednání vědecká z oboru historie, literární historie, filologie, mimo to vydávána česká korespondence našich buditelů a pěstována vědecká kritika. Za nových spoluredaktorů, dra. Č. Zíbrta, jenž tu svědomitě ukládá zprávy bibliografické a Fr. Kvapila rozšířena v Musejníku také rubrika týkající se nové české literatury, jak viděti z pojednání Jaroslava Kampra o Ladislavu Stroupežnickém.

Z článku pana Kampra, našeho spolupracovníka, vyjímám pár řádek jako illustraci, jak tak zvaný »morální pojem« veřejnost se stará o hladovící literáty.

V květnu roku 1878 stal se L. Stroupežnický, jak žertem se rád nazýval, „magistrátním škrabákem“. Byl přijat s denním platem jednoho zlatého a po celá čtyři léta zůstávala tato mzda jeho nezměněna. Marně se snažil, aby byl jmenován úředníkem. Neměl velkých požadavků. Chtěl si jen opatřiti jistý podklad, který by mu činil možnou samostatnou tvorbu literární. „Rád bych pracoval, a to dramaticky a byl bych úplně spokojen, kdybych měl jen šest set zlatých ročně. To by mi stačilo.“

„Konečně, pobyv ve svém úřadě jistý stanovený čas, měl právo na zvýšení svého platu. Toho se mu také dostalo. Bylo mu přidáno — dvacet krejcarů denně a zároveň poukázán k výplatě obnos 18 zl. 40 kr. jako doplatek za dobu předcházejících tří měsíců, kdy ještě dostával 1 zlatý denní mzdy. Vrátil, jak přítel jeho Josef Havlík ve své stati „Za Ladislavem Stroupežnickým“ vypravuje, peníze ty tehdejšímu starostovi pražskému se žádostí, aby ona částka, kterou po čtyřleté službě u sl. magistrátu pražského obdržel, ráčil co almužnu podle svého zdání přiděliti třem chudým rodinám, které jsouce bez přístřeší, nalézají se v městské věznici fišpance. Tento dopis sta-

rostovi datovaný dne 16. června roku 1882, zakončil tím, že se poroučel též i na dále vzácné přízni jeho jako „v nejhlubší úctě oddaný Ladislav Stroupežnický, spisovatel.“

To nutno přibíti!

Nechtěl by k tomu někdo napsati pendant o nebožtíkovi Řehořovi?

Konečně dopomohl dr. Rieger Stroupežnickému k místu dramaturga při Národním divadle.

»Spisovatel Ladislav Stroupežnický vyhověl přání četných přátel svých a přijal úřad dramaturga. Tak skoro přes noc stal se z magistrátního písaře ve významné a památné době první dramaturg Národního divadla.«

Jak viděti, že by takováto nová rubrika »Revue des Journaux« a »Revue des revues«, jaká je v ruských časopisech obvyklá, také u nás dělala dobré služby. Česky by se mohlo nadepsati: »Hlas svědomí«.

Přímo referenta se týkal veleobsažný a důkladný článek dra. Kamila Krofty »Kněz Jan Protiva z Nové Vsi a Chelčického mistr Protiva«, na nějž — dovolí-li medicus — jindy a jinde odpovíme. Z ostatních článků uvádíme vždy časové: Platy a důchody učitelské v XVI. věku od dra. Z. Wintera, které již tenkráte byly hodně malé.*) Dr. Vondrák má tu referát o nejnovějším stavu slavistiky, zvláště o některých otázkách, jako o domovině církevní slovanštiny, o prasídlech Slovanů etc. Zajímavé jsou Šebestovy zprávy Arabův o středověku slovanském. Dlouhé pojednání Zdeňka Nejedlého o české misii Jana Kapistrana svědčí o neobyčejné píli a sečtělosti autorově. Prof. Kalousek podává zprávu o anglické písni o sv. Václavu, a za příčinou Legerova vydání Remešského Evangelia máme tu příspěvek Vladimíra Franceva, jenž objasňuje »historii vydání« tohoto evangelia, jež v létech čtyřicátých rozvlnilo vlny slavistiky. V. Flajšhans referuje o svátečních kázáních Husových, jež se našla ve Strahovské knihovně.

Nemalý vzruch způsobil článek Hanuše Kuffnera o bitvě u Lipan namířený proti dru. Pinskerovi, jenž Kuffnerovi již odpověděl. Otakar Zachar má tu nový příspěvek k dějinám alchymie v Čechách. S chutí jsme si přečtli pojednání J. Vrchlického o Giuseppu Parinim, jenž před sto léty zemřel. Parini, autor »Dne«, byl také rakouským officiosem v Lombardii, pro jejíž kulturní život měli velký smysl místodržitel hrabě Firmian a hr. Kaunitz. Na proti panu Smetánkovi brání se Havlík v článku, k otázce významu slovných shod rýmových«. Práce je klidná a přesvědčivá.

K Franceva článku o vydání Remešského evangelia a k nevysvětlenému dosud chování Kopitarovu lze na paměť uvésti, co čteme v úvodu »Novyja pisma Dobrovskago, Kopitara etc.« str. LXVI.

»V písmě ze dne 8. února 1840 vzpomíná se se zálibou pojednání Hankova o hlaholské části Remešského evangelia, ale o cyrillské

*) V Jindř. Hradci bával rektor školní 8 kop č. gr.; tenkrát dostával tamtéž tesař za deset dní práce kopu. Učitel si mohl koupiti za roční služné 30 korců pšenice čili dva voly.

části jeho tvrdí Kopitar, že písmo i pravopis patrně dokazují, že pochází ze století nikoliv sv. Prokopa, nýbrž Karla IV. Při této příležitosti dodává »Lächerlich ist es, wie nun Polen und Russen sich mit der Entdeckung brüsten, während sie mir gehört, der zuerst die Hoffnung, er möchte doch nicht verbrannt sein, fasste und sofort in Paris und wegen Dobrowsky auch in Petersburg die Nachforschung einleitete. Mein Glück, dass die Chronique de Champagne I. 40, II. 204 in Paris, und nöthigenfalls von Köppen in Russland für mich zeugen«. —

K tomuto místu připojil Hanka tuto poznámku:

„Der Geheime Rath Al. I. Turgenew war der Entdecker Texte du sacre, obwohl er auf solche Entdeckungen nicht a sgegangen, denn sein Fach war Monumenta rossica in extraneis archivis zu sammeln. Aus Petersburg ist dann die Nachricht weiter verbreitet und Strojeff und Jastrzebski gingen das Entdeckte zu untersuchen".

Ve sporné této otázce by se slušelo prohlédnouti dotyčná místa Chronique de Champagne.

R. 1840 dne 23. března poslal Kopitar Hankovi sedm exemplářů nového vydání Hesychii discip. glossogr. a v listu přiloženém mluví opět o Remešském evangeliu: „Strojev wird Ihnen auch Unrecht geben. Es ist kein Zweifel, dass der cyrillische und der glagolitische Theil aus Carls IV Zeit selbst sind. Zu was wäre sonst die Kritik, wenn sie so etwas nicht wüsste? Wenn wie mir Silvestre versprach und ich ihm neuerdings, da er nach Petersburg reisen will, einschärfte, der ganze Text litographirt seyn wird, so ergeben sich vielleicht noch andere Dinge" .... K tomu připsal Hanka: „Blind müsste man seyn, um das cyrillische mit dem glagolitischen für coev zu halten, auf den ersten Blick ist der Unterschied mehrerer Jahrhunderte".

A přece měl Kopitar pravdu.

Dne 2. července téhož roku píše Kopitar znova o této věci:

„Um ein endliches Schlusswort über den Text du sacre zu sagen, wäre nur noch eine neueste Einsicht der 1654 aus Nydprucks Papieren zuerst edirten Epist. ecclesiae Const. ad Bohemos von J 1451 nöthig. Das Original war und ist noch im Archiv Eueres Collegii Carolini (Hankův přípisek: Kann nicht gefunden werden). Der Historiograph der theolog. Facultät, den ich darum ersucht hatte, geh' gar her und stirbt lieber".

Před osmi lety jsem opsal v Krakově řadu polsky psaných dopisů Hankových zaslaných Bandtkemu. Jsou velice zajímavé. Mimo jiné vybízí Hanka Bandtkeho, aby budoucí vydání své grammatiky zpracoval podle Lehrgebäude Dobrovského, by všichni Slované měli »společnou grammatiku«. — Bandtke opravdu grammatiku svou podle Dobrovského upravil jako podobně učinili Jordan u Lužičanu, Metelka u Slovincův.

Upozorňuji na to proto, aby se tyto dopisy, listy Hankovy snad znova zbytečně neopisovaly; jsem ochoten přenechati je každému, kdo by jich mohl užíti. *Karásek.*

*

Balzacovy lásky. Velice zajímavým způsobem pojednává francouzský spisovatel Hugues Rebell o intimním životě Balzacově. Článek, prosycený vzácnou nestranností autorovou, jakož i hloubkou pronikavé kritičnosti, vzbudil nemalý zájem v uměleckých kruzích,

tím spíše, že časově objevil se v jubilejním roce umělcova úmrtí*) a že vynesl na světlo několik interessantních detailů ze života onoho »genialního hranáče«, jak nazval jej Champfleury.

Balzac býval dlouhou dobu svého života denním navštěvovatelem pařížského restaurantu Véry, kam za času Ludvíka Filipa dávala si dostaveníčko pařížská elita. Hosté zmíněného hotelu velice často spatřovali přicházeti tam podvečer ve společnosti veselé a vyfintěné maličkého, otylého muže, se širokými rameny, velice červenými tvářemi a s dlouhými černými, v divém nepořádku splývajícími vlasy. Nosil na krku nedbale uvázaný červený šátek, starý svrchníček barvy oříškové, příliš krátké kalhoty a ohromné zaprášené střevíce. Sotva se usadil a opřel pěsti o stůl, počal pronikavým hlasem, jenž zaznával celou místností, objednávati hostinu, jíž by se přecpala celá garnisona. S neobyčejnou hltavostí pouštěl se do jídla a podoben hrdinům Rabelaisovým, ohryzoval maso až po kost, vypíjel a vyssával ovoce, vyprazdňoval plné sklenice vína d'Anjouského a Tourainského — a vše to v proudu výstředních a tučných šprýmů i vtipů, pronášených tonem nízké všednosti a přerývaných pouze skřípáním zubů a pomlaskováním retů. Hosté metali opovržlivé pohledy na onu rozpálenou tvář s odulými, smyslnými pysky, jimiž probleskovaly silné a skvoucí zuby. Oči upíraly se na širokou býčí šíj, pohybující se čelisti, ponékud zdvižený nos, velké zvedající se a klesající břicho, na tvář současně přímou i uštěpačnou, v níž zářila síla i skvělost dvou černých očí, zasazených pod čelo, které mohlo objati celý svět. Řekl bys, že je to obchodník s býky z Poissy!

Kdo by byl poznal v tomto veselém žroutovi Honoré de Balzaca, mystického spisovatele »Séraphity«? A v tomto venkovanu v křiklavém šatě, opotřebovaném a plném špíny, kdo by byl hledal elegantního šviháka, jenž v chrpově modrém šatě byl vídán, jak řídí lehkou kolesku směrem k Boulogneskému lesíku a koří se Italkám v loži komtesky Guidoboni-Viscontiové?

Upřímněji než La Fontaine mohl říci Balzac: »Rozmanitost je mým heslem!«

Však lidová představa či spíše tradice zachovává si z lidí pouze obraz. Jestliže Napoleona představuje si národ stále jen v šedivém jeho převlečníku na vzdor jeho přepychovým uniformám ve Fontainebleau a Tuileriích, zůstavil Balzac dnešním spisovatelům svůj obraz jakožto masku tvrdého askety, vzdor síle i zdraví veškerých svých spisů a vzdor všemu humoru i rozpustilostem, obsaženým v jeho chef-d'oeuvru: v »Rozpustilých povídkách«.

Nutno přiznati, že vinu toho nesou jeho současníci Champfleury, Léon Gozlan a Werdet, jichž biografie jsou plny nesrovnalostí, tak že z nich nemožno přijmouti více, než dva, tři společné rysy. Nikdo z nich nepátral po logice a tajné ekonomii oné duše, která rozhodně nebyla by nikdy stvořila dílo à la »Comédie humaine«, dílo tak harmonické, kdyby byla bývala tak rozháraná a roztříštěná. Jak možno

*) Honoré de Balzac narodil se roku 1799 v Toursu a zemřel v Paříži v srpnu r. 1850.

také psáti o člověku tak zázračné proměnlivosti ducha i zvyků, omezuje-li se životopisec pouze na dojem okamžiku, na dvě, tři učiněné návštěvy, na zvláštní zvyklosti, dané okolnostmi zcela nahodilými? Při všech bytostech, při těch nejčistších stejně jako při nejrafinovanějších, shledáváme se s určitým instinktem, jehož většina ani vědoma si není a který nutí je často projevovati se zrovna opačně, než předepsáno je přírodou. Příroda chce, by žena zahalovala své tělo, by zvíře vycenilo své zuby a vystrčilo drápy. Často však nepoznáme ani dobře člověka, s nímž po dlouhou dobu žijeme v přátelské důvěrnosti. Jak teprve, setkáme-li se s ním v saloně nebo v kavárně?

Co však neklame, je napsaná myšlénka. Lhát může řečník, spisovatel však nikdy. Psáti znamená utvořiti akt velkomyslnosti, upřímnosti a — opuštění! Marně by se snažil spisovatel podváděti: nechtě, vyzná se.

Abychom Balzaca dokonale poznali, chopme se jeho děl. Tam najdeme jeho duši a vše to, co tvořilo jádro jeho cítění. Oba svazky jeho »Korrespondencí« nás úplně poučí. Zevnější poznatky mohou jen uceliti romancierovy tužby, často bezděčné a nevědomé. Tu jest zcela význačný — a to více než rozhozené světem anekdoty — ucelený onen svazek, jenž tolik kontrapolných aktů víže dohromady. Existence tyčí se tudíž vedle knihy, jakoby ji chtěla osvětliti. Je to veledílo přírody vedle veledíla lidskosti.

* * *

Při čtení nejen »Korrespondencí«, nýbrž kteréhokoliv Balzacova díla, překvapen jest upřímný čtenář drsnou absurdností snahy, učiniti z autora asketu. Ač třeba nebyl Balzac vždycky realistou v pravém smyslu slova, přece jeho portrety žen, tak přesné a delikatní, dodávají jeho dílu povahy podivuhodné pravdivosti. K tak přesným popisům nestačily pouze jeho živá obraznost, jeho pozorovací schopnosti, ani jeho paměť, kdyby nebyl víc než jedenkrát živě si představil svůj model, kdyby nebyl dokonale vniknul v jeho život intimní a kdyby dlouho nebyl žil a pohyboval se v jeho atmosféře. Ku proniknutí jeho hrdinek v ohledu prostředí, dekorace a příhod jejich nestačily pouze disposice umělecké, nýbrž více ještě disposice skutečné lásky. V celém díle jeho patrno je jakési tajemné spolupracovnictví. V oněch měsících dobrovolného odloučení se od světa, kdy psával svoje díla, ponořen do snu, přicházela snad k němu ta či ona důvěrná návštěva připomenout jeho geniovi formy skutečnosti a posílit jeho péro.

To, co romanopiscův nakladatel Werdet dává nám o něm tušiti ve svých vzpomínkách, potvrzeno je Balzacovým listem, který napsal svoji sestře Mme. Survillové. Pod kouzlem prvního setkání s paní Hanskou, snaží se Balzac naleznout důvěrnici svého štěstí a táže se, je-li mezi drahými jemu ženami některá, tak prosta žárlivosti, aby mu naslouchala. Ku konci zmíněného listu dodává:

»Tobě, drahá sestro má, která jsi byla starou společnicí mojí bídy i slz, chci vypravovati o svojí radosti, by umřela na dně tvých vzpomínek . . .«

V nejsilnějším doteku nových svých vášní nezapomínal Balzac na svoje staré; povždy měl pro každou nejednu dojemnou vzpomínku; v jeho paměti sledují se asi tou řadou, v jaké byly vyvolávány a prožívány.

Ženy, které stály v duševním styku s Balzacem, dlužno rozděliti na dvě třídy: do prvé náležely ony, s nimiž pouze si dopisoval, do druhé zahrnuty jsou jeho maîtressy. Balzac po celý svůj život náruživě pěstoval korrespondenci se ženami. Diktovala mu to životní potřeba náruživé sdílnosti a snad tím doufal též mnohé důvěrné sdělení vylouditi, jehož užil pak mnohdy v uměleckém zpracování. Jakési neznámé, již nazývá prostě Louisou, svěřuje svoje bolesti i svoje naděje, zcela důvěrně a prostě, zrovna tak jako staré nějaké přítelkyni, bez nejmenší obavy, že vzbudí její žárlivost nebo nedůtklivost. Korrespondentka, uražena jeho nedbalostí, kterou považovala za pohrdání, ustala v dopisování. Balzac se tomu diví, však ihned se uspokojuje a v posledním dopise přeje jí tisícerého štěstí . . .

K Mme. de Berny choval Balzac veliké náklonnosti. Tato žena, byvši jeho rádkyní a často též inspiratorkou, zrovna tak jako Mme. Carraud, jevila pro něho v těžkých dobách přímo mateřskou oddanost. Když na počátku svojí literarní karriery zanechal Balzac knihtiskařství, které dle jeho výpočtů mělo jej učiniti člověkem bohatým, byla to právě Mme. de Berny, jež s pomocí přátel a známých zaplatila jeho dluhy a zabránila úpadku. Později půjčovala mu i značné obnosy peněžité.

»Po dvanácte roků«, píše Balzac, »ubíral tento anděl svojí rodině i sobě dvě hodiny denního času, aby je ztrávil u mne . . . dvě hodiny, chápete? — — Bez ní byl bych již dávno zemřel. Velice často uhodla, že jsem již několik dnů nejed!. Pečovala o vše s andělskou dobrotou.«

Přicházela k Balzacovi, aby u něho zapomněla na veškery strasti a domácí nesnáze, jež jí bylo snášeti. Snášela je s podivuhodnou resignací; marnotratnost jejího syna, šílenství dcery a brutalnost chotě nebyly s to zlomiti její klidnou sílu. Balzac ji zvěčnil pode jménem Mme. de Mortsaufové. Často, když prodlévala v Nemoursu ve svém domě de la Boulonnière, přicházela k Balzacovi, aby vynutila na něm odpočinek po namahavé práci. V jejich známosti bylo cosi podobného něžné důvěrnosti, která pojila Rousseaua s Mme. de Varensovou. Láska zdá se tu býti pouze důkazem anebo podporou přátelství, nemá však svých rozkoší ani záchvatů opojení:

»Mme. de Berny nebyla mláda,« napsal v dopise jiné svojí přítelkyni, »a vy víte přec, že krása i mládí za něco stojí. Můj sen tehdejších dob byl vždycky nějak neúplný . . .«

Smrt paní de Berny překvapila jej zrovna, když byl dalek od ní, v době nejnamahavějších jeho prací a nejtěžších nesnází finančních. Zdá se, že dotkla se jej ona zpráva velice bolestně. V té době nenapsal ani jediného dopisu ostatním svým přítelkyním, aniž se zmínil o tomto úmrtí a o zničení celé své bytosti.

*

(Příště dále.)

Činohra. (Vystoupení pana Jiřího Bittnera. — Sheridan, »Škola pohoršení«).

Když jsme se loni v letě loučili s p. Bittnerem, uchylujícím se do soukromí, vyslovili jsme naději, že alespoň občas shledáme se ještě na prknech Národního divadla s tímto umělcem, jehož předčasný odchod znamenal opravdovou ztrátu pro naši ubohou činohru. Dříve, než jsme čekali a plnější měrou se naděje tato uskutečnila. Pan Bittner se vrátil. Vrátil se do pevného, trvalého engagementu, zotaven po vleklé chorobě, která tak dlouho podlamovala jeho tvořivost, ochoten i na dále sloužiti věrně a oddaně divadlu, jemuž po tolik let byl spolehlivou oporou. Jest třeba ještě zvlášť ujišťovati, jak upřímně se radujeme z tohoto návratu, jak rádi vítáme oblíbeného a zdatného umělce?

Nepochybovali jsme ani dost málo, že se nám bude po něm stýskati, věděli jsme, ještě než odešel, jak velice bude naší činohře scházeti síla tak platná a vynikající. Ale čím vším nám byl, pocítili jsme teprve, když opravdu odešel. V kolika hrách, v nichž jsme jej byli zvyklí vídati, scházel nám teď jeho elegantní zjev, jeho distinguovaná umírněná hra, uhlazenost jeho vystupování, odměřený soulad jeho gest! Kolikrát vzpomněli jsme naň, vidouce pojednou v ovzduší salonů, v jichž rámci zvykli jsme viděti jeho zjev, tolik hranatosti, neurovnanosti, takové nedostatky jemnějších forem společenského styku! Postrádali jsme ho i v úlohách, na kterých si snad ani nijak zvláště nezakládal a jež nebyly z parádních čísel jeho bohatého programu.

A nyní se vrátil. Představil se obecenstvu, jež ještě nezapomnělo na jeho někdejší výkony i na veliký úspěch jeho jarních pohostinských her v jedné z nejlepších úloh svých, jako Kounic v Bozděchově oblíbené »Zkoušce státníkově«. Volbu této hry sluší jenom schvalovati. Byť bychom dnes již nespatřovali v ní takového znamenitého díla, za jaké tak dlouho byla považována, byť bychom i sebe více byli přesvědčeni, jak nehistorickou figurou jest Bozděchův Kounic, tak velice podobný Buckinghamovi v Scribově »Sklenici vody« a tak málo skutečnému Kounicovi historie, byť bychom i sebe líp věděli, jak v této hře (jako konečně ve všech pracech Bozděchových), historický kolorit jest zcela povrchním, lehko odprýskávajícím nátěrem, divadelní působivosti »Zkoušce státníkově« upříti nemůžeme. A stejně nemůžeme podceňovati momentu jiného, rovněž závažného, že totiž tato veselohra obsahuje několik drobných úloh, poskytujících umělcům možnost podati výkony scelené a plastické. Kounic sám jest dojista z nejvděčnějších úloh celého domácího repertoiru. Pan Bittner ode dávna čítá je ke svým nejlepším výkonům, přiváděje všechny skryté třpytné hroty duchaplného dialogu k plné platnosti. Také tentokrát výkon jeho byl přímo koncertantní, ačkoliv na něm zůstaly lehounké stopy únavy po nemoci, stejně jako na výkonu p. Sluk o v a, jenž rovněž poprvé po delší chorobě vystoupil v úloze Františka Lotrinského. Snad se neklameme, očekávajíce, že s vrátivším se p. Bittnerem se nyní častěji shledáme. Těšíme se na toto shledání i pro ten

případ, kdyby tento distinguovaný umělec nemohl se odhodlati novými výkony rozšířiti svůj dosavadní repertoir. Jeť tento tak vybraný a bohatý, že postačí na řadu let.

Sheridanova veselohra »Škola pohoršení« není rovněž tak jako novinky, o nichž se již zmínka stala, českému obecenstvu již dávno neznámou. Asi před třiceti lety přinesla stará Pospíšilova »Divadelní bibliotheka«, její překlad, pořízený Štěpánem Ostrovským. Pod názvem »Klevety« sehrána tato práce na celé řadě jevišť kočujících společností, ochotnických jednot i soukromých kroužků, až konečně nyní i Národní divadlo ji předvedlo svému obecenstvu. Hra jest z těch, jejichž chválu čteme při každé příležitosti, ale které se nám z pravidla tak málo líbí, když je sami na scéně vidíme. Jest jisto, že práce duchaplného anglického satirika a politika přijata byla spíš s uctivou pietou než s jakýmsi opravdovým, hlubším zájmem. A dokonce již není možno říci, že by byla nějakým šťastným obohacením repertoiru. Jest to práce dojista graciosní, vtipná a zábavná, ale těch sto let, jež leží mezi dobou jejího vzniku a dneškem, zůstavilo na ní znatelné, hluboké stopy. Máte týž dojem, jako když se díváte na starý pastel, který nebyl dost chráněn před vnějšími vlivy. Všechen barevný pel, jenž tvořil kdysi jeho půvab (ten, to cítíte ještě, tu jednou opravdu byl) jest setřen, jeho lesk je smyt, jeho svěžest vybledla.

Sheridanova satirická komedie jest dnes již zcela jistě zastaralá. Není ovšem vinou autorovou, že situace, které vám předvádí, vás již neupoutají a nepřekvapí, poněvadž je znáte z dlouhé řady prací, které ovšem povstaly teprve po jeho hře, ale které vy jste viděli dřív. Ale »Škola pohoršení« nedocílí dnes hlubšího úspěchu také proto, že kresba postav, ve hře vystupujících, jest daleko jednoduší, primitivnější, než se dnes snese, poněvadž jim schází (alespoň v celku) všechen plastičtější relief. Jsou příliš ležérně črtány, než aby mohly vás zaujmouti víc, než lehké, pitvorné stíny, míhající se zběžně a plaše po světlé stěně. Satirická moralistní tendence svedla někde autora tak daleko, že pro ni zapomněl na uměleckou stránku hry. Tam, kde měl pracně figurky svoje ze sukovitého, tvrdého dřeva vyřezávati, najdete žertovné panáčky, pohodlně vystříhané z lepenky.

Ale přes to vše v této staré hře jest ještě dosti srdečného humoru a břitkého vtipu, že může se občas objeviti na scéně. Trvale na repertoiru ji udržeti nepodařilo se dosud žádnému z divadel, jež v novější době pokusila se vzkřísiti ji k životu. Ale jednou za rok dá se ještě docela dobře poslechnouti, když není právě nic lepšího a přes ctihodné svoje stáří, odhalivší tak nediskretně její skryté nedostatky, pobaví. Jest jen otázka, je-li správno, uváděti tuto starou veselohru na scénu právě v prostřed saisony, kdy má divadlo rozvinouti nejintensivnější činnost, a je-li v zájmu žádoucí rozmanitosti repertoiru, aby se tak stalo několik málo týdnů po tom, kdy sehrána jiná klassická veselohra, Beaumarchaisova »Figarova svatba«. Což světová žeň novinek jest opravdu tak ubohá, že nelze z ní nic vy-

brati a že je tedy nutno sahati k takovým ctihodným »novinkám«? A není tam v tom starém repertoiru, když se již k němu musí sahati, opravdu nic lepšího, nic, co by se nám líp hodilo?

K.

*

Hudba. Pád Arkuna. Libuše. Koncerty: filharmonický a divadelního pensijního fondu; večery komorního spolku, koncert Hoffmannův.

Divadlo naše opravdu pěkně uctilo památku právě zesnulého mistra. Jako veliké rekviem zaň provedena poslední jeho opera »Pád Arkuna«; dílo hlásající jasně životnost Fibichova umění, neumírajícího se svým tvůrcem, dílo, které zdá se mít naději, že — vyjma snad melodramatickou trilogii Hippodamii — všechny ostatní jeho práce dramatické přetrvá.

Neb má v plné míře vlastnost, bez níž života na scéně není. — Je divadelní v každém svém výstupu, v každé své scéně. Rozumím tím »divadelní«: že nemá partií, které by na jevišti působily jinak, slaběji, než očekáváte z prostudovaného libretta a partitury; že je zde vše dobře vypočteno a odváženo, že nic neselhává; že je dojem scénický dokonce nepoměrně silnější, než dojem pouhého intimního studia. A připojuji hned: je, pro můj vkus aspoň, divadelní i s tím nádechem příhany: je tu skoro patrna snaha přiblížit se masse, která o divadelním úspěchu rozhoduje. Ovšem, sklonit se k ní veliký, ryzí, aristokratický umělec Fibich nedovedl; jeho umělecká kultura byla příliš silna, než aby to byl dovedl, i kdyby byl chtěl. Ale zcela pohled svůj od publika zde přec neodvrátil, ani on ani sl. Schulzová, jeho librettistka: hledél je zde získat. Konečně — vždyť právě v tom získání leží život díla . . .

Libretto založeno velmi široce. Nechci vypravovat, jen naznačím co nejkratčeji děj příliš bohatý a obšírný. — Dargun, pohan, rek rujanský, svede a opustí Helgu, křesťanku, dceř Gunarovu, která pro něho byla zradila ženicha svého Absalona. Opustí ji, sleduje svůj jediný cíl: dojít síly a moci. Toho dosíci může dle věštby jen, odřekne-li se lásky, dá-li zkamenět svému srdci. Zoufalý Absalon nemstí štěstí svého. Ponechává pomstu bohu: tomu posvěcuje svůj život, stává se knězem. — Tolik zvídáme ze předehry díla »Helga« zvané.

Po dvaceti letech setkáváme se opět s Dargunem i Absalonem. Prvý, velekněz Svantovítův na Arkuně na Rujaně, byl došel splnění svých snů. Druhý, nástroj pomsty boží, kancléř říše dánské, přistává pokřestit pohanské Rujce i vyvrátit sídlo jejich božstev. Margit, dceř Helgina, následuje ho a nevědouc, mstí svoji matku: v lásce, v něze k dítěti svému, ve vzpomínkách na tu, již přec snad miloval, Dargun zpronevěřuje se podmínce své síly a moci: dává se v lásce Margit poznat. A dlouho — i odporem domácích knížat proti jeho samovládě — připravovaný pád jeho je rozhodnut. Dánové s Absalonem v čele a domácím kněžicem Jaroměrem, Margit milujícím, podporováni, ztékají pevnost i chrám. Svantovítovo sídlo ze zlata i purpuru i svatý prapor »stanice« požírají plameny. A Darguna, zoufalého nad

mocí svých bohů, pohřbívá socha Svantovítova pod svými troskami. Absalonovo »Te Deum« nad žárovištěm Arkuna intonuje pohřební zpěv rujanskému Slovanstvu.

Scénická úprava těchto příběhů, v celku zcela logicky, aspoň bez rušivých nepravdivostí se rozvíjejících, je velice šťastná. Je všudy patrno, že sl. Schulzové nešlo tak o vylíčení duše těch súčastněných osob — který librettista kdy o duši dbal! — že nešlo jí ani o nějakou líceň zápasu dvou mocných živlů, křesťanství germánského se slovanským pohanstvem. Že šlo jí především o najití příhodného, velikostí svojí mistrově tvůrčí povaze odpovídajícího materiálu, a o vystavění materiálu toho do forem scénicky co nejúčinnějších a k hudebnímu zpracování co nejzpůsobilejších. Že šlo jí především o vybudování řady scén vždy koncem jednání stoupajících a se přiostřujících i o vybudování celého díla, všech jeho jednotlivých jednání v tomto způsobu: o velikou, dlouhou, jednotnou čarou stoupající g r a d a c i, jejímž koncem je veliký pád velekněze Svantovítova a zároveň veliký pád arkonské svatyně. A skladatel nalezl kostru své práce v tak utvářeném librettu téměř danou: formální stránka, tuším, byla Fibichovi zde skoro určena a předepsána — či předem s librettistkou ujednána. Vystihnout tvary kostry té hudbou, nebylo jemu, tak výbornému hudebnímu pracovníku, tak virtuosně práci ovládajícímu, těžko. Ta krásná, přehledná, plastická stavba Fibichova díla opravdu sama o sobě je obdivuhodna: to stálé stoupání výrazu či síly, tu a tam náhlým kontrastem přerušované, nemíjí se nikde s účinkem.

Je tím obdivuhodnější, ana celá ta veliká a nádherná a přec tak jasná architektura plane nejskvělejším bohatstvím barev. Odehrávají-li se na scéně výjevy největší pestrost i malebnost scenerie rozvíjející: orchestr plane, září a svítí barevnou škálou největšího koloristy. Ani jediného šedivého, neznějícího tonu tu není: vše zní pestře, kouzelně. Tak, že v té nádheře barev, rozložené po formách, po tvarech příliš plastických a určitě modelovaných, než aby mohly jí býti utlačeny, ztrácí se vám skoro, co nebylo nejsilnější Fibichovou stránkou: hudební myšlénka.

A přec je zde právě v melodice oproti dílum prvnějším veliký pokrok. Je tu patrno, jak mistr chtěl melodii povýšit nad ostatní prvky své hudební krásy. Postavil ji nad práci thematickou: vzdal se polyfonie a pracoval skoro výlučně homofonně. Postavil ji nad deklamaci: deklamuje přesně a krásně, ale co možno v liniích melodicky půvabných. Ba nalézá melodické široké útvary vzácné, jemné krásy: celé dílo jimi oplývá. V melodii chtěl nechat rozproudit tentokrát všechen ten bohatý svůj fond citový.

Ale kolorismus jeho přec podržuje nade vším vrch. Ne že by stránky ostatní: hudební myšlénku, plastiku formy a dokonce výraz, charakteristiku právě utlačoval — toho, jak řečeno není; naopak poslednější namnoze zvyšuje, sesiluje. Než výslední dojem je přec asi dojem nádherného, velikolepě koncipovaného obrazu, jehož ideový obsah i bližší formy nám z paměti časem vyprchávají, zanechávajíce pouze nesmazatelnou vzpomínku nesmírné své nádhery barevné a svých velikých útvarů. —

— Vedle veliké této novinky, vypravené i provedené s největší péčí — orchestr, regie i solisté, z nichž zejména ve předních partiích p. Kliment jako Dargun, pí. Buriánová a pí. Klánová i slečna Kettnerova, pp. Šír a Benoni i Burian a Mařák podali svoje nejlepší — nově nastudován zase kus smetanovského repertoiru: Libuše. Řadila se pěkně ku předchozí Kovařovicově reprodukci Dalibora, Hubičky a Prodané nevěsty. Byla zde táž podrobná a jemná a přec celek především v jeho největších rysech předvádějící vypracovanost orchestrální. A na scéně opět ušlechtile hudební frase a logika i výraz slova zcela jasně a srozumitelně deklamovaného. Pan Viktorin byl stejně skvostný Přemysl, měkký a mužný, jako paní Maturová, zjevem i zpěvem nádherná Libuše. —

— Z koncertů tohoto měsíce i významem i svým apparátem asi nejzávažnější byly orchestrální produkce české filharmonie a večer ve prospěch divadelního pensijního fondu.

Oskar Nedbal a Karel Kovařovic předvedl každý po jednom Beethovenově veledíle: prvý dirigoval Eroicu, náš chef opery devátou. Nedbal stojí — nevěda, snad o tom — na stanovisku, jež Max Graf ve svých »Wagnerprobleme« hájí, jež i Mahlerovi je zásadou: že třeba, ba že jedině možno dílo přešlé již doby předvádět zcela prodchnuté duchem doby naší, že třeba je reprodukovati pojaté v našem smyslu, beze všech antikvárních reflexí o tom, jak se snad hrálo za dob skladatelových: že nutno je znovu tvořiti v naší přítomnosti, nové. Kdo by, přemýšlením k této zásadě dospěv, Beethovena tak tradoval, dospěl by jistě k podivuhodným výsledkům. Nedbal, který, silný, mužný a drsný, je pro Beethovenovu reprodukci jako stvořen, nemohl přijít na scestí, poněvadž styl jemu, hudebníku rozenému, jemuž dotknutím vše se v hudbu mění, nemohl se ztratit ani při propracování detailu sebe rázovitějším ani při podání díla sebe živějším, temperamentnějším a smělejším. Tak byla jeho Eroica veliká, mohutná, tragická a nám tak zcela blízká . . .

— Kovařovicovo provedení deváté nepůsobilo na mne tak bezprostřední silou. Ale dovedlo upoutat tím více hudebníka ve mně. Neohromovalo svojí mocí, tou titanskou velkostí, která v díle vlastně leží: ale podmaňovalo odvážeností přednesu, lahodou zvuku, jemnou vybroušeností celku. Jako takový Canovův antický hrdina, jehož brutální sílu vlašský mistr mramoru jakýmsi lehounkým měkce morbidním, raffinovaným nádechem byl ztlumil, mi připadalo. Titan přizpůsobený trochu našemu slabému, unavenému pokolení . . .

Vedle Eroicy provedl Nedbal Čajkovského suitu z G-dur: skvělý kousek duchaplné, zvlášť po zvukové stránce nanejvýš effektní, ba snad až trochu přeraffinované práce. Ukázal se zde výborným virtuosem orchestru a dirigentem obdivuhodné jistoty a bravury. — Wagnerovsky velkolepý smuteční pochod z »Nevěsty messinské« otevřel koncert touto pohrobní vzpomínkou na mistra Fibicha; pan Burian pak kontrastem k těm zamženým pohřebním rhytmům zapěl celou radostí jara jásající, veškerým ohněm planoucího slunce žhoucí Siegfriedův milostný zpěv z Wagnerovy »Walkyry«.

— Večery komorního spolku poutaly vedle vždy stejně skvostných výkonů našich kvartettistů — reprodukci Brahmsova kvartetta z C-moll a Beethovenova Razumovského připisuji k nezapomenutelným — svými solisty: panem Ernestem Consolem z Milána i výborným, zdravě hudebně cítícím klavírním virtuosem překrásné dokonale čisté techniky a neobyčejného citu pro rhytmus; pak slečnou Emmou Destinovou, umělkyní nám již dobře známou, hlasu, setmělou svojí vášnivou nádherou na purpurově černou růži upomínajícího, pěvkyni vzácné intelligence a smyslu pro styl tak jemného, že jen vlastnost ta sama o sobě by stačila, nás pro slečnu silně zaujati.

Ale zajímal zase poslední z nich i kusem produkce naší. Vítězslav Novák ve svém smyčcovém kvartettu pokouší se vésti naši českou hudbu zase o krok dále. Přibírá ku rozšíření našeho myšlénkového materialu myšlénky moravské, slovácké a valašské, činí je podkladem svého díla, které vybudovává na tomto základě s veškerou duchaplností, raffinovaností a technickým uměním skladatele pobrahmsovského. Krása tektonická zdá se mi převládati v díle tom nad krásou poetickou, které jinak dosud v dílech Novákových vše bývalo podřízeno. Či spíše: nad lyrikou a erotikou, které je ponecháno jen skrovné pole. Jen jedna lyrická myšlénka, melancholické violové solo, pojí v jedno složitou stavbu všech tří vět. Dílo v tolika směrech zajímavé zamlouvá se i zvukovou svojí stránkou — ovšem právě jen českým kvartettem plně k platnosti přivedenou. *K. Hoffmeister.*

*

Glossy k několika výstavám.

Ⓨ — Listopad byl nad obyčej hojný na české výstavy umělecké v Praze a ve Vídni, a prosinec se mu jistě vyrovná. Ba listopad byl v jistém smyslu i bouřlivý a snad jím bude i prosinec, třeba že o něco menší měrou. Co toto píši, jsou tři z oněch výstav již zavřeny, ale než se to v tisku objeví, budou čtyři ještě nově otevřeny. Na štěstí ne všechny v Praze, sic by se mohly setkati s týmž truchlým osudem jako nedávno skončená výstava »Manesa« v Novoměstských sálech, roztomilá ve svém celkovém zjevu, závažná ve svých jednotlivostech, výstava statečné a čilé družiny, přísná ve výběru, krásné kusy obsahující a ve výpravě, tuším, že nejumělečtější ze všech, co jsme kdy v Praze měli. A tato výstava, jako téměř všechny podniky »Manesa« skončila deficitem. Jeho publikacím a exposicím dostává se pochvaly, zasloužené pochvaly se všech stran nepředpojatých a duší vkusných a jemných, uznává se, aneb aspoň nepopírají, že »Manes« tvoří skupina umělců, kteří všemu, co konají tvořivého a propagatorního, věnují všechno své pěkné, nejednou vysoko vynikající nadání a svoje mladé nadšení. Kdybyste ničemu jinému se u nich nechtěli obdivovati, tomuto musíte, neboť je to statečnost a nezmarnost vzácného zrna, nepolevují-li ani vůči sobě, ani vůči veřejnosti, když přece tato jim odplácí chladem, lhostejností a netečností. Jejich výstava byla slabě navštívena a skoro všechno, co bylo vystaveno, vrátilo se do atelierů. Obojí je tak dutklivý zjev, že by měl vlastně pobouřiti kde koho, jenž náš kulturní pohyb sleduje a má zájem na jeho po-

stupu. Uvažme jen, že výnos návštěvy ani neuhradil běžné výdaje výstavní, uvažme, že z těch, kteří na pozvání dostavili se k vernisaži, ani snad pětina nepřišla po druhé, patrně ve správném vědomí, že jejich druhá návštěva nebude registrována v novinách a byla by tudíž zbytečná, uvažme, že v číslech návštěvníku schází patřičné percento možné inteligence a studentstva a že hlavní kontingent dodaly třídy střední a spolky dělnické. Toto poslední není ovšem věc politování hodná, naopak, ale pro ostatní dojista zahanbující. Uvažme dále, že z půldruhého sta dobrých a výborných obrazů, soch, kreseb a rytin, zakoupeno bylo jen několik leptů a dekorativních nádob. Jak to všechno je smutně výmluvné!

Něco zde churaví, ale churavost se nářkem ani nezmenšuje ani nehojí. Není zdravý a správný poměr našeho obecenstva k vážnému a statnému umění. Schází mu dojista všechno jemnější, citové porozumění a hlavně si není vědomo svého vlastního významu součinitelského na poli umění výtvarného. Ni jedno ni druhé nelze přivolati přes noc, ale obojí nutno napravovati a zlepšovati. Slova »výchova umělecká« se dostavují na mysli, ale také hned uvědomění, že nikde nejsou pro její zdravý vývin a postup poměry tak málo příznivé a ujasněné, jako právě u nás, neboť nejpřednější místo, kde by měla počít, školy nejsou v naší moci, a kde jinde se dějí jaké o to pokusy, stává se to bez plánu a soustavy. Dobře víme, že k »lásce se nedá nikdo nutit«, a že pouhou cestou rozumovou nelze všeho dosáhnouti. Dobře také víme, že cit a rozum pro umění musí býti v teplé krvi a že pro všechen ráz a karakter umění domácího je povaha života lidu a národu směrodatná, ačli nemají umělci býti vystrčeni na výspy, odkud jen po cizích březích touží. Kde bráti odvahu a lásku ku práci, o níž předem se ví, že zustane nevšímána? Jest asi pravdou nevývratnou, že každý pravý, zdravý a silný umělec přes to vše musí tvořiti po elementárním zákonu přírodním o tvoření uměleckém, ale rovněž je pravdou, že nemá národní život ve vší své rozloze krásnějšího oblažovatele nad umění své pudy a krve. Obojí mu musí býti uchováno.

»Manes«, mezi tím, co jeho výstava doma jen tak tak se udržovala nad vodou nejprumérnějšího zájmu, sbíral již pole na novou výpravu. Měl zamířeno do Vídně a sestavoval pro ni zvláštní exposici, z nynější vystavy i z dřívější produkce svých členu, neboť chce v »Domě umělcu« na Lotringerstrasse vystoupiti jako pevné sdružení, vyložiti obraz snah společných naší mladé generace, ukázati, co tvoří a kam míří a spěje naše mladé dnešní umění. S ním zároveň otevře svoji výstavu V. Radimský u Miethkeho. Zájezdy našich umělcu do ciziny nejsou ovšem nic nového, ba pro ně mělo naše obecenstvo vždy více interesu, nežli, když mu ukazovali umělci doma svoji sílu a své cíle. Vycházeli slabší a slabí, kteří, ku podivu (či vlastně ne ku podivu) těšili se doma nejobsáhlejší popularitě, ale vrátili se zase schlíplí uvnitř a na venek roztrušovali, že cizina je ignoruje, protože jsou Češi. Schovávali svoji slabost a nedostatečnost

za štít národnosti a bylo jim zde věřeno, vzdor tomu, že jiní rodáci, silnější a statnější, v téže cizině nalézali uznání a respektu.

Máme v sobě jakousi nemoc, pochopitelnou chorobu. Chceme si vymoci, aby cizina uznala, že svoje právní nároky na kulturní existenci můžeme doložiti uměleckými výkony na všech stranách, a při tom si sami hned přiznáváme, že naše umělecká práce se ve všem jiným vyrovná. A žízníme zrovna po tištěných dokladech tohoto uznání — až do směšnosti.

Kterak »Manes« ve Vídni a jinde, kam se chystá, pochodí (nebo V. Radimský), nevím v té chvíli, nemám však nejmenší pochybnosti, že řádná, věci znalá a sebe důstojná kritika vydá o něm soud pěkný a podle zásluhy. Za to však vím zcela jistě, že každičký sebe obskurnější hlas vídeňský, který na Manesáky se rvavě nevrhne, bude ihned telefonován za tepla do Prahy a zde bude chtivě čten a všady po venkově opakován jako nějaký hlas Zjevení, a zálibně že naň bude ukazováno čtrnáct dnů po tom, co tytéž umělce doma jen ledabyle odbývali a oněm perům, která se snažila netečnosti vykládati a před krátkozrakostí obhajovati pěkné vlastnosti jejich mladého svěžího umění, se vysmívali, anebo jich zrovna tak nedbali jako obrazů a soch, o nichž tato referovala.

Znova ve Vídni a zrovna teď již, před výpravou »Manesa« se to dělo. Vystavují tam již Antoním Hudeček a Jóža Úprka, každý hned krásnou a bohatou kolekci. Hudeček se nemůže honositi, že by doma byl na rukou hýčkán a Úprka se dobře pamatuje, co všechno mu bylo vytýkáno a jak byl ignorován, a dobře ví, že jej mnozí, kteří prý mají váhu slova, považují za hrubého malíře, jehož obrazy jsou jen národopisně zajímavé, jinak ale beze vzletu a všeliké ušlechtilé idealnosti. Také Václav Sochor by mohl stejnou písničku zpívati a s nimi všichni ti, kteří v jejich uměleckou konstituci věřili a mluvili a psali o nich tak, aby ostatní na pravou cestu požitku jejich díla uvedli. Ach, jak jsme všichni ti malí a nepatrní ve své leta trvající práci a námaze proti proudu lhostejnosti a nedoslýchavosti, vedle všelikých obskurantů nejzapadlejšího vídeňského žurnálu, kteří, nemohouce jinak, třeba jen na reklamu entrepreneura napsali pětiřádkovou pochvalnou noticku! Honem a za tepla s ní na telegrafní stroj! Nic tu nespadá na váhu, kdo to psal, a jaká je jeho soudnost a autorita ve věcech uměleckých. »Lobende Zeitungsausschnitte« těší se nejhorlivější úctě. Včera ještě neměl nikdo ani tušení, že jsou kde jaké Volksblatt, Vorstadt- nebo Mittelstadtzeitung, nikdo neví, kdo tam vládne »kritickým« pérem, ale pojednou je po celých Cechách onen třeba jmenovaný anonym směrodatnou autoritou, nejvyšším pečetníkem, jehož diplomy z našich ubohých malířů činí obratem ruky vynikající umělce.

Já zajisté nepodceňuju cizí posudek. Naopak vážím si ho a bedlivě jej čtu: ba přímo studuju. Hledám v něm nové výhledy a nejednou nalezám v cizineckých referátech o našem umění poznámky, jaké nikdo z nás, kteří prožíváme sebou náš ruch umělecký a nejednou v něm s interesem po krk vězíme, není s to napsati, poněvadž vidíme příliš z blízka, kdežto oni mají výhodu přiměřené vzdálenosti

a tím také možnost a schopnost postihnouti momenty zvláště karakteristické, jež jsou pro nás samozřejmé a běžné. Ale tyto posuzovatele vybírám pozorně, nežli mi jejich slovo co platí. Tak mezi všemi, kdo zásobují Vídeň zprávami o umění, pouze tři mohou míti jakou platnost: Ludvík Hevesi pro své jemné cítění a svou rozmyslnost, Hermann Bahr pro svůj umělecky živý temperamet a Franz Servaes pro svůj velký rozhled a svoji bystrou analysu, a všichni tři pro svůj zápal pro pokrok v umění a svoje porozumění pro národní distinkci v umění. Není třeba, abych vždycky s nimi ve všem souhlasil, ale také netřeba jimi pohrdat, soudí-li jinak než já. Jenom soud těch a takových slušno vyslechnout pozorně a z něho se radovat a ne z každého žurnalistického smetí a odpadku.

Jeden nebo druhý se již ve svém listu vyslovili o našich vystavovatelích ve Vídni, a také jejich referáty přeběhly po telefonním drátě ihned do Prahy. Zde potom nesmírná radost v Israeli, neboť oni skutečně také velmi pochvalně psali. Nepověděli tenkráte sice ničeho nového a jiného, nežli co naše kritika již před tím řekla, ale toto se nečetlo a neváželo, poněvadž netrhalo, ono pak se opakuje všude jako neslýchané proroctví.

Úspěch a vítězství českého umění v cizině, jako jsou právě skutečně úspěch a vítězství jeho ve Vídni, tento tanec naší publicistiky a našeho obecenstva kol oněch pochvalných výstřižků, má vlastně mnoho zahanbujícího pro nás. Kdo by chtěl být bezohledným, mohl by mluvit o jisté inferioritě, již je třeba vší mocí potírati. A mnoho nerozumu je v tom. Nechci sem zabírati příkladů z minulosti. Nebylo by jich také málo. Zůstávám v dnešních. Bylo Hudečkovo umění do pětadvacátého října slabší, horší nežli po tomto dnu? Bylo Úprkovo umění před desátým listopadem nám zakrýváno jako obraz saiský? Byl Sochor do dvanáctého listopadu matný a neurčitý umělec? Zajisté že nikoli. Jejich největším hříchem bylo však, že jsme je měli doma, že patřili nám, kteří máme tak málo času se starati o umění a tak málo radosti z podařené práce domácí a tak rádi na svém sousedu a českém bližním vidíme jen nedostatky a chyby, a stokrát raději věříme zlomyslnosti, nevědomosti a pomluvě nežli jednou upřímnosti a poctivé zaujatosti a horlivosti pro věc dobrou a prospěšnou. Téměř ničeho nečiníme na prospěch svého umění, vítáme je s pohledem, jakoby nám překáželo a přece hladově sbíráme drobty uznání ciziny a honosíme se jimi, kladouce je na špinavý talíř své vlastní ignorance a indulgence. Není to zahanbující? Není to přímo zkrušující? Věru, že se nic nedivím, pozoruju-li zase na druhé straně nezdravou touhu a snahu umělců po úspěchu v cizině, chorobný stav tvořící mysle umělce, který ne na domov a svůj lid, nýbrž na německé jeviště a cizokrajní efemerní pochvaly staví své naděje. To není zdravé ani správné. Spíše se to státi může zhoubným, nežli býti českému umění na prospěch. Jen to umění je zdravé a silné, jen to platí dnes a bude platit vždycky příště, které z jádra silného národa a z jeho živné půdy vyrůstá. Potřebuje tedy ku svému zmohutnění tyto dvě podmínky. Jak snadno však hlaholivá doma ozvěna cizích chval může svésti mnohého k to-

mu, aby si je koncesemi zajistil, aby kmenovou původnost v sobě potlačil a cizímu vkusu se přizpůsobil, když domácího není?

Tak mísí se v radost nad živým a ručným rozvojem našeho umění hořká kapka pelyňku, kterou přidávají naše vlastní poměry. Nejsme zdraví. Na jedné straně chlubiví a honosiví, na druhé straně neteční a bez teplého zájmu v téže věci. Víc je nám lesklý, třpytivý povrch nežli pevné tuhé jádro. Ve všem, v osobách i poměrech. Víc jdeme do šířky nežli do hloubky; více si hrajeme nežli vážně prožíváme, co život podává a národní celek potřebuje. Zdá se, že dlouhověká poroba ještě nevyšla docela z našich žil, a jistě ještě jsme nezaujali plně svůj nový byt. Každá haranga a efemerida vyplaší naši veřejnost víc, nežli nejvážnější práce a snad nikde velcí pracovníci ducha a tvořitelé krásy nemají menšího vlivu na utváření se a organismus veřejnosti jako u nás.

29. listopadu.

*

Politická brožura P. Górského: Co robić? Poláci mají dosti hojnou literaturu brožurkovou. Je to vlastně výhoda; v brožurce se dá klidněji o všem promluviti, rozumněji rozebírati; u nás zůstává veliké množství pozoruhodných článků, jež vyšly v jednotlivých zemích, zcela bez povšimnutí. Na nejvýš se tu a tam zablýskne efemerní posouzení nebo odsouzení žurnalisty, a věc je pro užší i širší forum odbyta. My nedovedeme ještě žíti v »tlustých« knihách nebo v brožurkách: ti, kdo stojí stranou, cítí bohužel příliš dobře, že nám schází onen duch literatury, v němž se diskutuje a klidně uvažují důvody pro a proti. Je to škoda, že není u nás dosud vyvinut tento druh literatury a že jak život politický, tak i bohužel vědecký trpí nezdravou jednostranností. Hlavní příčinu tohoto zla je hledati v tom, že veškeren náš život se soustřeďuje v jednom, jediném, nejdůležitějším centru, s nímž ostatní subcentra se nemohou měřiti. Je těžko venkovu ku př. konkurovati s Prahou jako asi venkovský nakladatel nic nesvede naproti pražským svým kollegům.

A třeba jinde nebylo v mnohém líp, aspoň veřejná diskusse bývá lépe upravena. Nemluvím o Němcích, kteří mají vedle důležité posice v Rakousku tak politicky, sociálně a kulturně vyspělý stát v Německu s tolika malými centry, starými semeništi kultury, asi 50 universitami a několika akademiemi.

Nechodím pro příklady mezi Němce, již Poláci jsou na tom lépe než my. Jednak jsou roztříštěni na různé državy, a pak mají více literarních a učených středisek; Krakov se starou universitou, Akademií, museem Czartoryského, a stranou silně konservativní, Lvov s universitou, starými národními instituty Ossolińských, Dzieduszyckého, Warszawu, která má přece jen největší důležitost v polském životě, a pak přijdou drobnější Poláci v Německu, Petrohradě (Kraj) a chcete-li v Rapperswyllu, šlechtická representace v Paříži a také ve Vídni, kde mají u některých ministerstev a na určitých místech nesmírný vliv.

Každý Polák nosí v srdci všem Polákům společnou Polsku. Všechny jejich snahy směřují k tomu, aby se prospělo věci polské,

vždy dobře katolické, a o tom se pak vede diskusse. A tu je viděti, že vedle žurnalistiky má v životě polském důležité slovo literatura v periodických časopisech a brožurách.

Také u nás byla před nějakou dobou literatura brožurková v značném rozmachu, ale byl to hlavně prostředek agitační, jenž rozšiřoval obyčejně řeči předáků té neb oné strany. Mně však tane na mysli něco zcela jiného.

U nás vychází do roka v různých časopisech dosti článků, které by zasluhovaly, aby se o nich trochu podiskutovalo. Bolívávalo mne zrovna, že tolik pěkných věcí, které by byly ozdobou každé literatuře, u nás tak rychle propadá zapomenutí. Bylo tedy již ode dávna mým ideálem, vydávati německý časopis jako je »Česká revue«, který by kontroloval veškeren český život a dělal jej cizině přístupný. Poněvadž se o tom ve Vídni vědělo, vyzval mne zrovna z té příčiny nebožtík vl. r. Lukeš, abych s ním šel do Prahy a tam prakticky a hned prováděl svou myšlenku. Podjal jsem se této »seznamovací« práce s opravdovým zápalem a třeba pro redakční obtíže a jiné různé příčiny jsem nemohl uskutečniti svého ideálu, přece jsem se poctivě o to staral.

Už dříve jsem pozoroval, že by mnohý článek, kdyby byl uveřejněn německy, způsobil pravý déšť výměny mínění. Tak ku př. v »Kollárově Sborníku« je veleobsažný článek dra Murka o všeslovanském jazyku, a přece tak málo se o něm psalo. Také článek dra K. Kramáře »České státní právo« č. 9. v této revui zasluhoval, aby se mu bylo věnovalo více a širší pozornosti, zvláště vědecká, odborná pojednání by zasluhovala, aby se stala přístupna širší vědě a tím byla náležitě oceněna.

V »České revui« ku př. jsem na to ukázal, že v Prusku byla při posledním sčítání lidu rubrika »mateřská řeč« (str. 1007). Myslil jsem si, co platí pro Prušáky, může býti dobré také pro nás, ale — u nás si toho málo všimli. A lidé, kteří znají jediný obcovací jazyk, o mé zprávě arci nevědí.

Mimo to mně byla potřeba německy psané »České revui« ode dávna jasna také proto, abychom měli svůj orgán, který by systematicky a s výběrem podával cizině také překlad nejlepších a charakteristických prací belletristických. Mám o tom divné zkušenosti. Ženuška moje má do tisku připravený výběr povídek a novel od Raise, Zeyera, Šimáčka, Gabriely Preissové atd. V Německu jim to bylo příliš »vzdálené a rakouské«, dal jsem to tedy do redakce »Österreichisch-ungarische Revue«, která je přece vládou subsidována — ale dosud tam nic nevyšlo.

Jistý německý literat mne žádal, abych přeložil aspoň některou »podobiznu« z literárně-historických prací Vrchlického. Němci prý by si to s chutí přečtli . . . Věda, jaké obtíže bych měl s uveřejněním překladu, začal jsem něčím, co bylo Němcům bližší a přímo by je interessovalo. Přeložili jsme krásné a přesné pojednání dra Wagnera o Lenauovi a jeho poměru k Polákum (z Věstníka Akademie); článek byl mimo to aktuelní, ponévadž letos tomu bylo padesát let, co

tento Němec (Nimbsch) zemřel. Překlad byl již v únoru do Vídně zaslán, od té doby ještě nevyšel a patrně v jubilejním roce nevyjde, ač prý pan Donath by jej někde rád umístil.

Je to staré, výtečné »slavica, bohemica non leguntur« —

Němci tu stojí konservativně na stanovisku, pro něž se jim už před sto lety smáli. Ústupek učinili jen moderní ruské literatuře.

Vida, jak nesmírné zásluhy si získal nebožtík Albert překlady z češtiny jím vydanými — lituji velice, že zemřel již Eim a vládní rada Lukeš, kteří by byli snad zachytili neobyčejný vliv Albertův jako politika zvláště za dob Taafeových — chtěl jsem jíti k Albertovi stran překladů těch a zatím nám Albert k nenahraditelné ztrátě všech, nás všech, zemřel. Dr. Svoboda, nyní lékař v Nabrezině u Terstu, který napsal krásné dílo o Nikobarech, jež před sto lety byly první a jedinou rakouskou kolonií, měl v překladu asi 900 národních písní (upravených pro citeru) a chtěl je věnovati také Albertovi, ale nyní je veta po všem. Šlechetného mecenáše věd a umění nám nikdo nenahradí.

A ještě z jedné příčiny bylo by nutno vydávati německy psanou »Českou revui«. Člověk to cítí, přijde-li do ciziny, kde se vždy s počátku na každého našince divně hledí. Teprve tam, kde cizincům vědomostmi a znalostí světových poměrů dovedeme imponovati, tam pak začíná býti líp. A co je toho příčinou? Stálé ostouzení a telegrafování do celého světa, že jsme rebellanti, lupiči etc. My prý jen revoltujeme; pamatuji se, že před dvěma lety říšské listy dělaly slavnými všechny záložníky, kteří se hlásili slovem »Zde«. V rubrice »Ausland-Österreich« stávala pouze jedna, jediná zpráva: »Zdehier«, jako kdyby celá naše říše spočívala na této otázce.

Pamatujete se na ostudu z případů jiných, kde jsme byli obviňováni z darebáctví, která by byla všude vyvolala rozhořčení. Kdo měl ku př. zájem na tom, aby telegrafoval do celého světa o krveprolití mezi dělníky chorvatskými a českými? A přece nic nebylo pravda!

A teď se ptáme, kde je ta instituce, která by byla řekla: To, čím byli Čechové zostouzeni, to je lež. —

Kde, ptáme se znova?

Kdybychom měli klidně psanou vědeckou revui, tam bychom si to pověděli, ač tím nechci naprosto zmenšovati velikých zásluh pražské »Politik«, jejíž zásluhy tuto čestně uznávám.

Dejme tomu, vyjde důležitý článek v nějakém časopise; článek ten by mělo znáti literární bureau u ministerstva zahraničních záležitostí. Kolik úředníků tam zná také české poměry, kulturu a literaturu, nevím (vlastně vím, abych nelhal). Českou »Zeitungsschau« dělá p. Hübscher, bývalý redaktor úředních listů, nyní zase v Reichswehr sedící. Jestli on nebo někdo jiný kontroluje kulturní život český pro toto ministerstvo, opět nevím.

Pro existenci německy psané naší revue mluví ještě jiné důvody. Cítíme všichni nedostatek podobného časopisu jako soli. Je potřebí

jen lidí, kteří by tyto myšlenky vzali za své a chtěli je provésti; kapitál se pro podobnou věc nalézti musí. — —

Vzdálil jsem se daleko malé polské brožurky, o níž jsem chtěl referovati. Ale neškodí dáti se někdy unésti případnými výpady a reflexemi, jen když jsou dobré a zdravé.

Podívejme se nyní na haličské hospodářství, s nímž není Piotr Górski v brožurce »Co robić« nikterak spokojen. Hledá teda příčiny toho, a udává také lék, jak odpomoci. Brožurka je psána klidně, rozvážně.

V Haliči, ač se těší výminečně šťastným podmínkám, jakých nemá žádná jiná polská země, není to nějak v pořádku. Slepý by to viděl, ale lidé to nechtí viděti; kraj polský po třiceti letech autonomie představuje obraz materiální a morální bídy. Političtí a soudní organové jsou také v rukách polských, místa ta nejsou obsazena nejzatvrzelejšími nepřáteli národními, zrovna místa nejvyšší vykazují nejpřednější a nejintelligentnější Poláky, také autonomní úřady jsou zcela v rukách jejich, a přece je zle.

Co by tomu odpomohlo, jaký lék se odporučuje? Radí všichni, skoro všichni pracují — ale výsledků tu není. Nedostačí však jen naříkat, nýbrž nutno hledati také nápravy. A tu se mínění lidí různí. Jedni jsou pro agitaci, která prý vykonala velké divy v Čechách a v Poznaňsku. Górski vidí však zcela správně také stinné stránky agitační, poněvadž sliby, frase, hesla agitatorů šíří demoralisaci v širokých vrstvách každého národa. Ostatně v Haliči není zápasu národnostního, mají tam volnosti a svobody, co se jim ráčí, a proto nelze si od hesla »agitace« mnoho slibovati, poněvadž příčinu zla je hledati jinde a hlouběji. Správa úřadů autonomních spočívala dosud v rukách lidí pilných, pracovitých, ač během doby vyvinul se i zde byrokratismus a poloúřední samosprávní novinářství.

A přece hrozí všude desorganisace a hotový bankrot, všeobecné se vid, že polská autonomie je karikaturou veřejné správy.

Chyba prý je ta, že předpisy správy autonomní vyjma předpisy, jež provádí četnictvo, jsou a zůstávají jen předpisy na papíře, čili jak se říká »eh, w Galicyi wszystko wolno« — to znamená jinými slovy, že se tam jeví nedostatek vlády, která by vyvinovala náležitou energii. Kde není vlády, není ani zodpovědnosti. V Polsku třeba reorganisovati počínaje ode vsi až po onu sebevědomou vládu, která nesmí propadati formalismu. Třeba se tedy obnovit. A myšlenky reformní najde čtenář v programu reforem Dunajewského, jež předložil sněmu. Základem všeho je silná dědina.

Spisovatel radí, aby se polská společnost rychle vzchopila k nápravě, by nebylo pozdě, jako kdysi k nápravě Rzeczypospolitej.

Poučná brožurka velice obezřetně, jasně a popularně vykládá nutnost návrhu bývalého ministra Dunajewského.

V Haliči je zle; ale není snad přece tak zle jako se tady líčí. Dokud budou míti Poláci takové hlavy jako Dunajewského, vždy se ještě v čas zachrání.

Galicya ma wyjątkowo szczęśliwe warunki.

—á—

Politický přehled za měsíc říjen. (Vnitř. Dok.) V provolání strany agrární nemuže nezaraziti, že u výpočtu postulátů svých zprvu žádá »úpravu hospodářských poměrů mezi oběma polovinami říše«, a pak po celé řadě národohospodářských, finančních a sociologických hesel jako samostatné požadavky precisuje dvě součásti celního a obchodního svazku z rak.-uherského vyrovnání, a to každou zvláště: požadavek definitivního zrušení mlecího zřízení a úpravu veterinářství (jakou, se nedefinuje). Co některých požadavků programových se týče, jsou totožny s příslušným oddílem volebního provolání národní strany svobodomyslné na př. z r. 1891. Jako celek působí volební provolání výkonného výboru »české strany agrární« dojmem nejednotným, místy však přímo trapným.

Neveselo je v táboře polském. Staré vedení polského kola kolísá, opposice vzrůstá. Organisace hlavního polského volebního výboru je protržena, odstíny, frakce a strany vystupují samostatně. Volební provolání polské strany lidové, čistě demokratické, zní stejně demokraticky jako liberálně, jedině bývalému polskému klubu vypovídá boj. Ovšem: provolání je jiné a faktická činnost na říšské radě také jiná.

Nepokoj a kvas zachvátil i klidné jindy Tyroly. V zemi, kde alfa a omega znamená politika biskupů, zrají letos první plody německého nacionalismu. Německo-nacionálně smýšlející antisemité spějí i tam k vedení, jehož první obětí má býti nejschopnější hlava a největší muž nynějších Tyrol, bar. Dipauli. Nedávno vyslovil ministr-president dr. Körber rozsáhlé anathema proti tyrolským Vlachům, hned na to měl poradu s vůdcem německoliberálního tyrolského velkostatku, drem Grabmayerem, a brzy se ukázalo, že sbor důvěrníků ústaváckých toryů dal svým členům volnost, kterou ve svém communiquée chytře zamlčel: volnost kompromisů. Pro Tyroly je to desetiletý kompromis mezi konservativci a liberály. Uzavřen na vyšší přání, živené faktem, že ve vlašském Tridentě — nikoli bez vlašské agitace — při slavnostních bohoslužbách dne 18. srpna bylo ve chrámě prázdno, za patronance dra Körbera a za součinnosti inspruckého místodržitele hr. Merweldta v ten způsob, že tyrolští Vlachové ztratili, němečtí konservativci nabyli a — hlavní věc — němečtí ústaváci si na dlouhou budoucnost zajistili po dvou mandátech. Koncentrace německého živlu nabyla zde konkretního tvaru. Za to v neprivilegovaných volebních skupinách tyrolských vydán bar. Dipauli přímo ve psí.

Proti Čechům volal nedávno dr. Lueger nynější vládu, proti Čechům obrátili němečtí politikové jaselský výrok mocnářův ze dne 13. září, že »rozpuštění parlamentu a vypsání nových voleb je posledním ústavním prostředkem, jehož vláda použije,« proti Čechům chtěli Wolf a Bareuther nedávno v Aši absolutně německou vládu, hrozíce jinak zmarem delegačních voleb, odepřením daní a vojáků a vůbec nedělností příští sněmovny, proti Čechům zvedl se dr. Ebenhoch, když přečetl naše předvolební provolání a v něm opětovaný požadavek českého státního práva, které dosud mu nevadilo v allianci s če-

skými poslanci v útvaru pravice. Proti Čechům a pak proti Slovanům vůbec, — toť jediná myšlénka, vůdčí a společná všem Němcům v nynější volební kampani.

Státní nebo totožná s ní dorozumívací němčina je positivním pendantem negativní premissy. Není dnes německé strany, která by do voleb táhla bez praporu prvenství němčiny. Nejmírnější je hornorakouská phalanx katolické strany lidové, která pospíšivši si s manifestačním projevem předvolebním, uznala nynější dobu za nepříhodnou pro jmenovité vyhlášení státní neboli sprostředkovací němčiny, trvajíc na faktické její platnosti; za hornorakouskými klerikály jde německá konservativní strana štýrská, která žádá tolik vlivu němčiny, kolik „přirozeně nutné sprostředkování mezi národy a státem a jednotnost správy jí vyžadují.« Za to němečtí nacionálové usilují o Rakousko pod německým vedením a s německou státní řečí, nelišíce se hrubě od německých pokrokovců, prahnoucích už nyní po okamžiku, kdy bude vysloveno ono osudné slovo moci, imperativní »Machtwort« proti nám.

Štýrské křídlo německých nacionálů zůstalo svým provoláním ovšem věrno hlavní myšlénce nacionální, k zápasu proti Čechům, Slovanům a klerikalismu přibravši boj proti Uhrům i za cenu zrušení dualismu. Strana Wolfova jde ovšem ještě dále; přibírá požadavky: pryč od Uher, pryč od Haliče, Bukoviny a Dalmacie, pryč od Říma i od židů, ale blíže k Německu celním a obchodním svazkem s ním. Provolání spojených stran německopokrokové a německonacionální v Tyrolích akcentuje ovšem rovněž v první řadě státní němčinu, pro domo pak vyhlazovací boj klerikalismu. Katolická strana lidová vůči tomu všemu zůstává klidnou aspoň na venek. Jejích sedm vůdcův a důvěrníků od předvolební manifestace provoláním upustilo, německému souručenství v náruč nekleslo a aspoň na jedinou součást bývalé pravice — na Poláky — nezapomnělo. Dr. Fuchs chce zůstati svým a uhájiti pro své sdružení úplnou neodvislost na všecky strany. Kyne mu při tom výhoda často velice cenná: býti v kritických chvílích jazýčkem na váze.

O něco méně sanguinismu, než mají bouřliváčkové německého souručenství, za to tím více expansivity a nadutosti vloženo je do volebního provolání nejubožejší rakouské politické bankrotářky: strany německo-pokrokové. Ona předpokládá provedení státní němčiny a potom chce silnou, výlučně svou vládu, za kterou by se schovala.

Kryje se při tom celkovým zájmem jednotného Rakouska a jeho další existencí. Obé ze samého strachu před Slovanstvem stotožňuje s nynějším centralismem s takovou drzou vyzývavostí, až samy vládní orgány ji musily zakřiknouti. Nikdo však při té příležitosti neřekl, co bylo pověděti, že Rakousko jakožto stát má dvě určitá a zřejmá státní kriteria své jednoty. Jsou dána dvěma státoprávními akty: první, principielní a absolutně závazné pragmatickou sankcí, druhé, konkretní, smluvné a relativně závazné rakousko-uherským vyrovnáním z r. 1867. První jednotnost Rakouska zásadně tvoří, druhé v daném případě provádí, aniž může vyloučiti i jiné pří-

pady dané a analogické. Tak ani české státní právo by základní jednoty Rakouska nerušilo, jako ji neodstranilo provedení státního práva uherského a částečně i chorvatského. Co německo-pokroková strana ve svém provolání nazývá státní jednotou Rakouska, je pouze jednota německé hegemonie, táž, která zpusobila ony těžké otřesy všech nynějších státních poměrů, na které němečtí pokrokovci mrzce poukazují v úvodu své volební proklamace.

Smutné jubileum, na 14. říjen připadnuvší výroční den zrušení jazykových výnosů, je dosud palčivým dokladem takového otřesu, který mnoho zla již způsobil a nové ještě v sobě skrývá a tají. Zajisté že Němci dobře si toho jsou vědomi. Svými provoláními vyvrcholují vnitřní krisi, jež zmítá státem, kalkulujíce, že ji za polské pomoci řešiti budou dle svých záměrů a výhradně svých choutek. Proto již nyní touží po unifikaci svých sil, s níž teprve budou moci převzíti vládní otěže.

K tomu se nesla celá řeč bývalého ministra dra Bärenreithera v Plzni. Způsob převodu oněch sil řečník plzeňský zatajil; patrně jej čeká od onoho slova moci, od onoho »Machtwortu«, na něž se těšil pověstný trutnovský Rauch na kommersu pokrokovců před měsícem v Trutnově shromážděných. Ano: onen způsob převodu Němci rakouští dosud v ruce nemají. Že by jim jej doručila budoucí delegace česká, o tom pochybujeme. Opak považovati budeme za její situačně politickou povinnost. Konservativnímu velkostatku náleží zásluha, že zavčas ještě vztýčil první, prozatím provisorní ochrannou zeď: obnovou svazu stran pravice, povstalého po zničení pravice bývalé ryt. Jaworskim.

Panství německé hegemonie: toť heslo, se kterým Němci jdou do volební kampaně, heslo, v jehož znamení jsou svorni. Jen v agressi mohou společenství své udržeti. Budoucí české poslance čekati bude především obrana a odraz útoku přesily. Úspěch je možný jen v semknuté řadě. Sestaviti ji je úkolem nastávajících voleb mezi námi. Jen jako uvnitř jednotná, na venek početně silná potence bude budoucí český poslanecký klub s to, by se uplatnil ne v zájmu svém, nýbrž v zájmu národa, připraven a vyzbrojen pro každou eventualitu.

Právě ve dnech posledních mrtvo a ticho mezi dvěma parlamenty, intermezzo primátu byrokratického regimu přerušeno je hlučným konfliktem o bosenské dráhy mezi zalitavskou a předlitavskou vládou. Jde nejen o zájmy hospodářské a hmotné, nýbrž i o politický prestige, a dr. Körber stojí na kluzké půdě, kde jej může ztratiti. Stojí před porážkou, jako vlastně poražen odešel ze sjezdu rakousko-německých průmyslníků, na němž freneticky byl uvítán, kde však přičiněním německých průmyslníku z Čech propadl se svým absolutně protiobstrukčním stanoviskem. Taková už je německá uznalost. Dr. Körber chtěl si jí mermocí zasloužiti vždy; Němcům k vůli odmítl přesně konstituční usnesení, po návrhu dra Škardy učiněné v zemském výboru království českého a vyslovené žádostí za bezodkladné svolání sněmu království českého.

Nevyhověl tomuto vyzvání, záplatoval mezeru pochybným nařízením o dalším vybírání přirážek zemských, zástupce národa českého takto do opposice přímo vháněje. Zjednal takto Němcům posici, ale ti hledí se založenýma rukama, an sám a sám klade odpor uherskému nenasytovi, opřenému o zasedající maďarský parlament, bavící se zatím debatou o ženitbě následníka trůnu. Neplodný měsíc zapisuje rakouský premier do dlouhé bilance svých passiv. Jaké bude účtování konečné?

V Praze, 5. listopadu. *G. Moudrý.*

*

Politický přehled za měsíc listopad. (Vniterní.) Na sjezdu rakouských průmyslníků, konaném koncem října ve Vídni, opakoval ministerský předseda dr. Körber svoji programovou parolu zvýšené péče o hospodářské potřeby této poloviny říše. V tomto znamení se uvedl obyvatelstvu, v tomto znamení se představoval parlamentu, dovolávaje se pro ně podpory, v tomto znamení přál si míti provedeny nové volby do říšské rady. Měl příležitost, aby v tomto znamení ukázal, co dovede jeho ministerstvo. Stará, nyní obnovená otázka bosenských drah byla podnětem, jakého energická vláda jen přáti si mohla v době politické stagnace. Otázka bosenských drah byla věcí, ze které se mnoho dalo udělat hospodářsky i politicky. Zde vláda mohla pracovati a dopracovati se výsledku nyní beze sněmovny, ale zároveň pro příští parlament. Dr. Körber stanul před Rhodem; v té chvíli soustředil na sebe zvláštní pozornost a zájem den ode dne potom rostoucí, zájem, jehož premier byl povinen vážiti si jako poutník v Sahaře osvěžující oasy. Zde nejhlavnější kontury otázky bosenských drah: Společným ministerským konferencím, jež počátkem října byly zahájeny, předložen byl náčelníkem generálního štábu bar. Beckem, který se jich súčastnil, prý vzhledem na četné hrozivé momenty situace na Balkáně projekt strategické dráhy, proponované ze Sarajeva k Novému Pazaru. Tím znova otevřena stará otázka výstavby potřebných bosenských drah. Přišli se svým řešením zástupcové vlády uherské, kterým vojenský požadavek, ignorující otázku výnosnosti, vlastně passivity, byl vhod, i chopili se ho všemi silami. Maďaři již dávno pojali smělý plán, dosíci přímého spojení železničního mezi Pešťí a Soluní. Požadavek vojenské správy byl tedy jakoby pro ně pracován: zvláštní hra osudu tomu chce, že tatáž trať, která pro rakouského stratega má význam vojenský, má pro Maďary veliký positivní význam hospodářský, otevřela by nové cesty uherskému obchodu a uherský stát stála by toliko 34·4 procenta nákladu. Ale táž trať má také pro Cislajtanii hospodářský význam — negativní: stejně jako by obchod vehnala do náruči Translajtanie, vzala by jej Cislajtanii, a kromě toho by za ni tato polovice říše zaplatila 65·6 procenta. (Dráhy vojenské náleží přece do ressortu vojenství a hradí se ze společných financí, opatřených dle vyrovnací kvoty!) Nehledě k projektům vojenským je stanovisko zástupců cislajtánských v otázce bosenských drah dáno minulostí: veškerým jednáním, které se v této záležitosti dělo v obou sněmovnách říšské rady. O nutné dráhy v krá-

lovství dalmatském jedná se již od r. 1862. Projekty od té doby se objeviví jeden po druhém zapadaly. Od okkupace Bosny otázka drah dalmatských dostala nový obsah: spojení Dalmacie s Bosnou, vitální pro obě země. Již před 20 lety pojali je poslanci království dalmatského do svého hospodářského programu, se kterým se objevovali na říšské radě; většina byla několikráte na jejich straně, nejen ve sněmovně poslanecké, nýbrž i v panské. Souhlasil také správce zemí zabraných, ministr společných financí Benjamin Kállay. Před pěti lety prohlásil se tehdejší ministr obchodu, nyní ministr železnic, dr. Wittek pro železniční spojení bosenského vnitrozemí s dalmatským Splitem. Tedy: stanovisko rakouské vlády na nedávných společných konferencích, precisované v projekt dráhy Split-Aržano-Bugojno, projekt jen částečně odpovídající potřebě celkové, bylo předem dáno, mnohokráte odůvodněno, opatřeno dlouholetou historií z annálů rakouského parlamentarismu, a úkolem vídeňských účastníků konferencí bylo: uhájiti je. Prognosa, že rakouský požadavek budoucí sněmovna schválí, byl na základě všech antecedentií na snadě a tedy další jeho podporou. V devíti společných konferencích ministerských projednávána byla otázka bosenských drah za předsednictví ministra zahraničních záležitostí hr. Goluchowského, který byl zároveň makléřem. Výsledek, jehož dne 6. listopadu v Pešti na společné konferenci dosaženo, byl kompromis, který úředním sdělením ohlášen byl jako vzájemné a úplné dohodnutí, dle něhož stanoven byl program pro dráhy, které nejprve jest pořídíti. Program ten má býti v nejkratší době předložen oběma parlamentům jako souhlasné předlohy. Poněvadž finanční náklady, jež k tomuto účelu jsou po ruce, ani technické síly nestačí k současnému provedení všech usnesených projektů, byl postup určen tak, že nejprve se postaví dráha, která je v zájmu celé monarchie, totiž trať ze Sarajeva k hranici Sanžaku s odbočkou přes Vyšegrad k srbským hranicím. Ta zřídí se během 3 let. Bezprostředně po tom stavěti se budou současně obě další trati, z nichž jedna přivodí přímé spojení na hranici rakouskou v Aržaně, druhá na uherskou do Šamce. Takový je hlavní obsah officielního communiquée. Výsledek je zřejmý: vláda uherská dosáhla všeho, čeho té doby dosíci mohla, rakouská ničeho. Zavázala se jen k neplodnému obtížení rakouského rozpočtu. Nyní Maďaři odnesli smetánku pro sebe a mají od dra. Körbera závazek zaplacení 65·6 procenta nákladu, jehož vyžadovati bude uskutečnění příznivého jim projektu. Po třech letech — theoreticky počítáno — má se provésti na uherskou stranu připojení do Šamce k uherské dráze již hotové, a na rakouskou (dalmatskou) stranu do Aržana, odkud do Splitu žádného dosud železničního spojení není, ovšem jen v tom případě, že oba parlamenty monarchie projekty schválí. Že se tak stane, není ani nemůže býti garantováno. Více než nápadny jsou motivy: že se nedostává technických sil ani finančních prostředků. První je vytáčka naprosto lichá, a ve druhém je skryto faktum, že zástupcové maďarští odepřeli, čeho k financování projektů všech bylo by potřebí. Dr. Körber vrátil se tedy z Pešti úplně na hlavu poražen v bitvě, na kterou s napjetím hleděli všichni politikové rakouští, pro

kterou aspoň část i politických jeho odpůrců měla porozumění, jsouc odhodlána v budoucím parlamentě v této věci přijíti mu vstříc. Dr. Körber zklamal — vyjma Luegerovy antisemity — všecky, kdož od něho v eminentně hospodářské otázce té očekávali řádný čin, a pravděpodobný následek peštské porážky bude ten, že, dočká-li se svého vystoupení v nové sněmovně, bude se svou bosenskou železniční předlohou odmítnut a poražen podruhé.

Co na Němcích záleží, ti, jakoby nebyli půl třetího roku pro kus spravedlnosti, nám dané, ubíjeli parlament, konstruovaný pomocí křiklavě nespravedlivého volebního řádu pro ně, nyní plnými ústy horlí pro pracovitou říšskou radu. Křesťanští sociálové na ni položili ve svém volebním provolání důraz stejně jako na křesťanství, dobré rakušanství, němectví a odpor proti federaci říše. Klerikální dr. Ebenhoch se opětně přičinil, aby ukázal, že je stejně dobrým Němcem jako ostatní: na schůzi katolického lidového spolku pro Horní Rakousy zase prohlásil se pro sprostředkovací němčinu jakožto nutnou z důvodů praktických. Ač autonomista, je hornorakouský zemský hejtman pro záchranu ústředního parlamentu a eo ipso proti obstrukci, jež má býti potřena koalicí umírněných, stát zachovávajících stran, z nichž by se vykrystalisovala pracovní majorita. Jen že koalice i všech německých stran je minoritou a Poláci, kteří jako první namanují se v počet do majority, jsou té doby nad míru zdrželivi a koaliční plány pro tento čas odkázali. Zdaž jen vzhledem na volby, či opravdu z vnitřních pohnutek, jaké se jevily v polemice »Czasu« proti německo-polským mesaliančním snahám dra Rutowského?

Nikdo se nediv, že Němci tak dlouho před volbami nové sněmovny, již nyní osnují plány budoucí většiny se svým vedením. Jsou v tom vydatně podporováni politikou nynější vlády. Po nešťastných pro ni konferencích o bosenských drahách sice jako na daný povel unisono spustily německé listy do ministerstva dra Körbera nejprudší palbu, která však nápadně brzy umlkla a v listech zahraničních vyvážena byla nepokrytým doznáním, že si Němci rakouští ministerské změny té doby naprosto nepřejí, že jsou s nynější vládou úplně spokojeni. Palba nebyla zahájena bitvou, nýbrž manévrem! Budiž otevřeně řečeno, že Němci nemají příčiny, by s drem Körberem a hlavními jeho spoluministry byli nespokojeni. Naopak: ministr-president i ministr financí i justice mají plný nárok na německý vděk. Skonstruovali nový a originelní způsob, jímž hravě plní protičeské jazykové postuláty německé.

Kdežto dr. Baden i bar. Gautsch vydali se souhlasem koruny, — první dokonce na její přání, jež teprve u celé řady poslanců národní strany svobodomyslné způsobilo, že jazykové výnosy akceptovali — jazykové výnosy, jež byly a měly býti prováděcími nařízeními platných zákonů, výnosy písemné, pojaté do sbírky zemských zákonů, vláda nynější chopila se methody jiné: rozkazů ústních, authenticky veřejně nikde nezaznamenaných. Možny byly teprve tehdy, když skončena předehra v Dalmacii!

V Dalmacii, zemi z 96 procent slovanské, užíval soudní adjunkt Ferri i v t. zv. vnitřní službě chorvatštiny. Příslušný vrchní zemský soud nařídil, aby užíval italštiny, Ferri však setrval při své praxi. Vzneseno naň disciplinární řízení, proti němuž Ferri se vzepřel, veda svou až k nejvyššímu soudu. Týž uznal, že v záležitosti té nepadá na váhu ani §. 19. státního zákl. zákona o všeobecných právech občanských ani základní zákon o soudcovské neodvislosti, poněvadž šlo o styk úřadů mezi sebou, který není prý vázán na jazyky v zemi obvyklé, a adjunkt Ferri svou při prohrál. Jeho případ stal se případem disciplinárním. Ferri prohřešil se proti úřední disciplině, neřídě se rozkazem nadřízeného mu vrchního soudu. Z tohoto případu odvodil ministr spravedlnosti bar. Spens-Booden důsledek i pro země české — nesprávně, poněvadž zde platí jako zákon kabinetní list císaře Ferdinanda ze dne 8. dubna 1848. Otázku vnitřní úřední češtiny učinil bar. Spens věcí rozkazu a disciplinárního řízení. My pak můžeme si postaviti otázku, nestojí-li nyní moc nad právem?

Ale s klesajícím právem klesá také stát sám. Ubývá mu vnitřní síly. Je dokumentem dekadence, je projevem notorického reakcionářství, najdou-li se lidé, kteří volají moc nad právo. Takovou politickou degeneraci konstatujeme na řeči jednoho z duševních vůdců strany německopokrokové, dra. Grossa. Týž hlásal na voličské schůzi v Jihlavě, že je třeba cestou administrativní odnímati národu českému posice, jichž se domohl. Dle této rady řídí se postup bar. Spense-Boodena, který zajisté nemůže zatajiti, co i jeho přítel dr. Gross v Jihlavě veřejně přiznal, že platnost jazyka německého již dávno není nespornou.

K velikému boji, který je neodvratný, seřaďují se šiky. Každý z nás vidí horečný ten ruch na straně německé, a každému je zřejmý význam všeho toho, co se v německém táboře děje nyní a připravuje pro budoucnost. Každý, kdo dovede politicky vnímati, chápe také význam volebních příprav německých od zrušení vlašsko-německého kompromisu v Tyrolích až po koalici všech německých stran v Olomouci, od obnovy německého souručenství v době mimoparlamentní až po disciplinární hrozby bar. Spense-Boodena. Stejně Poláci vynakládají doma, co dovedou, aby do Vídně vyslali opět jednotný politický klub; největší jeho nepřítel, dr. Rutowski, muž, který už tolik se napracoval Němcům do rukou a jim vděk nyní rozbíti chce jednolitou representaci polského národa, je vypískáván ze schůzí, ve kterých se objeví. Na slovanském jihu Chorvati, Srbové i Slovinci podali si ruce ke kompromisní dohodě volební. Mezi Slovinci sice svádějí se šarvátky, ale ty jsou více rázu interního, neboť solidarita budoucích poslanců slovinských, representovaná jich říšským klubem, ať výsledek je jakýkoli, zůstane nedotčena. Tak zřejmé koncentrační snahy, ve všech táborech živené úsilím o veliké strany, které by už počtem hlav svých zajišťovaly si váhu, nemůže a nesmí ignorovati ani u nás nikdo, kdo činí nárok na seriosní posuzování své politické akce. Proti jednotnému táboru nepřátel je nutností jednolitý tábor český. Nutností tím větší, čím nerovnější boj

je nám vnucen s nepřítelem silnějším počtem, politicky privilegovaným, protežovaným s hůry a podporovaným vším apparátem exekutivy. Nutností také proto, aby ulomena byla pointa Körbrovy myšlénky rozpuštění říšské rady i aby desavouován byl plán bar. Chlumetzkého, rozpuštěním posl. sněmovny dosíci rozvratu v parlamentní representaci českého národa. Nikoho v českých vlastech není, kdo by axiomatickou váhu postulátu jednotné representace českého národa v ústředním parlamentě odčinil proposicí jinou a lepší. Jsou však někteří, kdož ji ignorují: radikálové ze záští a sobectví, národní sociálové i z neporozumění i z tartufferie, moravští klerikálové z fanatismu přímo pohanského, čeští agrárníci ze stavovské třídní úzkoprsosti. Radikální frakce nepodala veřejnosti — pokud nám známo — žádný vážný a officielní projev aktuelní, kterým by odůvodnila pro nastávající volby svoje odpůrčí stanovisko vůči národní straně svobodomyslné. Přestává na plochých statích svého orgánu, v němž je mnoho místa určeno a dáno pro kritikářství politické činnosti národní strany svobodomyslné, pramalinko věnováno oposici proti nepřátelské našemu národu činnosti vlády, přestává na fakciosně opositních statích, které opravňují výrok, že frakce ta živoří jen ze sobectví a záští. O straně sociální již minule na těchto místech bylo pověděno, co bylo třeba říci. Moravští klerikálové na svém brněnském sjezdě 12. listopadu resolucí kodifikovali, že program „strany mladočeské“ je .... „jednostranný, tudíž pochybený a nepřiměřený ústrojí a povaze národa českého“; současně vyslovili se pro státní právo české, pro úplnou rovnoprávnost a rovnocennost národní, t. j. pro dávné a hlavní politické požadavky, hájené — národní stranou svobodomyslnou. Vytýkají poselstvu národní strany svobodomyslné nesprávnost taktiky, specielně postup obstrukční, sami pak v resoluci své proponují oproti vládě, která by nedbala zájmu a prospěchu českého národa, i nejrozhodnější oposici. Dějiny parlamentarismu doby nejnovější učí, že nejrozhodnější oposice jeví se ve formě obstrukční, a že vláda dra Körbera nedbala a nedbá prospěchu, zájmu a práv českého národa, k tomu snad přisvědčí i vůdcové moravských klerikálů. Perla vrtaná šídlem vzácného ducha navlečena je do téže resoluce: jen od mužů volných rukou na říšské radě lze očekávati, že získají našemu národu sympatií a příznivé majority. Zajisté. Jen že moravští klerikálové dle vlastní své resoluce jsou povinni vyčkati nové éry, diametrálně odlišné od nynější, ve které na př. arcibiskup Stadler dostal důtku za volný projev svého přesvědčení. A což je arcibiskup dejme tomu proti knězi-jubilarovi, který musí vystoupiti ze vzdělávacího spolku, v němž se konala přednáška o Husovi! Krátce: dokud klerikálové žijí jako vlasatice, nemající vlastního světla a tepla, nuceni točiti se okolo třetí moci, které musili a priori přísahati věrnost a poslušnost, vubec pokud nemají práva volného sebeurčení, do té doby nechať jedinou útěchou jim je křesťanská pokora. Český národ neprchá totiž na oslu do Inšpruku nebo do Solnohradu, aby jeho politické pány prosil: pane, zůstaň s námi, neb se připozdívá, a den se již nachýlil, — nýbrž povstati musí, aby silnou rukou z chrámu práva a spravedlnosti vypráskal hamižné penězoměnce, kteří jej znesvěcují.

Docela jiného rázu než opposice moravských klerikálů je povstání českých agrárníků. Moment stavovského třídění vyvolal jejich nynější postavení. Zprvu presentovali se jako skupina sloučená pojítkem jednoho a stejného životního povolání, vzhledem k volbám pak usazená v jediné kurii. Jednalo se o kompromis mezi nimi a národní stranou svobodomyslnou. Kompromis se rozbil, nikoliv o otázky zásadní, nikoli o politický program, nikoli o směr taktiky, nýbrž o justament jedinké osoby.

Justamentu svého nominelního pohlavára obětovala česká strana agrární vše ostatní, co oběma stranám ve spojení nepřekáželo.

Strana agrární lehkomyslně a bez směrodatného věcného důvodu rozbila kompromisní jednání a vystupuje nyní jako samostatná strana, ohlašujíc vlastní kandidatury ve všech volebních skupinách kurie obcí venkovských. Jakmile se etablovala jako strana samostatná, máme právo vyhledávati u ní všech nezbytných přívlastků samostatné strany. Předně samostatný program všeobecný. Není přípustno, aby strana, třeba zemědělská, přestala jedině na programu agrárním. V okrsku jejím nežijí pouze rolníci, nýbrž i živnostníci i obchodníci i stavy t. zv. intelligence, a každý okrsek je integrující částí vlasti celé a národa celého. K oběma má právo, k oběma má však také svaté povinnosti. Jak právům, tak povinnostem musejí postaveny býti základní pilíře v programu strany. Nuž, ať vůdcové strany agrární ukáží celému národu ne pouze svůj program agrární, nýbrž i kulturní, a ať prokáží, že mají ve svém kruhu a mezi svými kandidáty síly, které jsou s to, aby směrodatně pracovati mohly v oboru školském, finančním, kommunikačním, státoprávním, justičním, živnostenském, v oboru veřejné správy, v oboru zahraniční politiky atd. Nemají-li pro všechny tyto obory veřejného života programu a nemají-li také výkonných sil, jež kterýkoli a v celku každý z oborů práce veřejné ovládají, pak nemají morálního práva vystupovati jako samostatná strana, a v případě volebního vítězství jako samostatná organisace na cizí, k tomu ještě nepřátelské půdě vídeňského parlamentu.

Samostatnost agrární strany v případě úspěchu může míti za následek pouze oslabení posice české vůbec a posice rolnictva českého zvláště. Vina padne jen a jedině na stranu agrární, úhona v první řadě na její přívržence a vyznavače. Uvážili vůdcové agrárních dissidentů dopodrobna možné následky svého separatismu, svého kastovnictví, jež k volebnímu heslu pozvedli v době eminentně politických zápasů?

Brutální jich ozva zalehla ve sluch náš z pražského sjezdu důvěrníků německé strany pokrokové v Čechách. Z něho mohli se čeští agrárníci poučiti, že Němci, kterým přece také záleží na hospodářském rozkvětu a rozmachu občanstva — jako zajisté nám všem — přece přednost dávají a i budoucně dáti chtějí vybojování svého politického zápasu, čili své výlučné politické nadvlády, svého panství, otázky hospodářské stavíce do řady druhé. Česká strana agrární buď se chce postaviti proti nim, a pak musí své stavovské zájmy postaviti stranou, nebo dá přednost jim a pak musí Němcům

nechati politické pole volné. Rozhodne-li se pro eventualitu poslední, povstane proti ní všecek ostatní národ, chopí-li se praporu prvního, je ihned zjevno, že volební kampaň na vlastní pěst podniká zbytečně.

Žijeme v době, kdy všude kol a kol jediné politická struna zvučí. Slyšíme ji zníti ze všeho, co se děje mimo nás i u nás. — I osobní změna v presidiu vrchního zemského soudu je otázkou politickou. Dosavadní předseda vrchního zemského soudu Fr. Jansa bez pochyby na základě listu přede 2 roky napsaného, odešel na odpočinek. Činnost jeho neodpovídala očekávání, jež při jeho jmenování bylo projevováno.

V klidných, normálních časech nebylo by valné příčiny, aby odchodu presidenta Jansy bylo zvláště litováno, třeba odcházel z vysokého soudcovského úřadu Čech, na tak význačném místě zjev převzácný. Ale doba dala celé záležitosti rozčilující politický relief. Němci vyslovili požadavek, aby při této příležitosti vláda deklarovala svůj přátelský poměr k nim a sice tím, že na uprázdněné místo dosadí muže jejich smýšlení. Poněvadž obsazení presidentského stolce při vrchním zemském soudě bylo vytepáno v břitké politické ostří, mluvilo se o vakanci, která teprve po několika nedělích měla minouti jmenováním nového presidenta. Zatím však místo obsazeno hned, a to ryt. Wesselym z Brna. Vůdčí žurnály německé prononcovaly jej ihned jako svého muže, a z příslušných kruhů nestalo se pranic, co by tvrzení to zamítlo. Posl. dr. Herold adresoval mu otevřený list, v němž do výkladu právnického a odborného českého stanoviska v jazykové otázce u soudů v království Českém vložil svůj důmysl.

Na den 12. prosince svolán jest sněm království Českého, Na přibližný termin také ostatní sněmy zemské. Mají uchystánu vládní předlohu o zemských přirážkách ke státní dani lihové. Vláda si přeje, aby předloha tato byla přijata brzy, dříve než rozpočet. Věc prý spěchá. Podivno, že svolání sněmu přes to vládě — nespěchalo, ana nepotřebovala než jen chopiti se usnesení, učiněného po návrhu přísedícího zem. výb. dra Václ. Škardy, v zemském výboru zavčas podaném a jím přijatém. Zemský sněm má lhutu 10—11 schůzí. Je jisto, že z nastávajícího zasedání sněmu vyšlehne oheň nespokojenosti na všechny strany z debat, k nimž příčinu vláda zavdává všude, kam pohlédneme. Jak veliká je nespokojenost, toho frappantním dokladem je řeč nejvyššího maršálka sněmu království Českého kn. Jiřího Lobkowicze na jubilejní schůzi pražské obchodní a živnostenské komory dne 18. listopadu. Kníže, jenž na slavnost zvláště přijel z Vráže, pronesl svůj názor o rovnoprávnosti a o vládní činnosti zdrcující kritiku, obsaženou ve slovech: »Žijeme v době, v níž s jedné strany stavějí se zásady rovnoprávnosti zrovna na hlavu v předstírání, že se uskutečňují.« Nikdo nedovede zabrániti, aby poslanci čeští nastávajícího sněmovního zasedání nepoužili k nejostřejší kritice nynějšího vládního systemu.

*

Malý účet jest mi vyrovnati osobně: Zaznamenal jsem zde stručně, že jistý německo-pokrokový politik ucházel se u jistého státního hodnostáře, řekněme na př. dr. Funke u hr. Coudenhovea o volební pomoc vládní pro české radikály a že byl odmítnut. V radikálním táboře tato moje zpráva netěšila. Tím méně budou potěšeni nejen oni, také ostatní český svět politický zprávou, která mi byla od osobnosti, začasté velmi dobře informované, dodána s vědomím, že na těchto místech bude uveřejněna. Zpráva zní v podstatě a v nejzdrželivější formě a stylisaci asi takto: Kýs člen organisace české radikální frakce nabízel se již před drahným časem vládním kruhům k rozbití dosavadní jednotné organisace národa českého, a sice u příležitosti nastávajících voleb do říšské rady. Jeho zrady však nikdo nechtěl.

Bude-li českým radikálům tato poznámka nepříjemna, nemohu za to. Ani mně není příjemna, ale musí býti zaznamenána. Není-li pravdiva, dotčení pánové mají k dementi dvéře otevřeny na všech stranách.

V Praze, 1. prosince. *G. Moudrý.*

*

Přehled zahraniční. (Za listopad.). Celým Londýnem zachvívalo mocné rozechvění a nadšení obrovské. Všechen svět politický, členové parlamentu, zástupci obce, přední mužové ducha spěchali, aby poklonili se před zástupcem malého národa, jenž právě byl dobojoval proti přesile nešťastný svůj zápas za neodvislost. Pouhé pomyšlení na boj malých proti přemoci, na ideální, nerovný zápas za svobodu vznítil veškeré mysle anglické. Jak klnuli těm, kteří odvážili se zváti tyto bojovníky za svobodu pouhými buřiči, jak hlasitě odsuzovali každou konfiskaci jmění těchto odbojníkův!

A celý Southampton, celý Londýn byly na nohou, aby s jásotem zvedly na štít zástupce přemožených, jenž přicházel, aby propagoval u veřejném mínění i u vlády poloztracenou věc malého národa. To bylo v říjnu 1850, a mužem slaveným tak nadšeně chladnou krví britskou, slaveným a opěvovaným za neodvislost svého národa byl — Ludvík Košut.

Jak se lidé mění a jak se mění národové s nimi! Štěstí odvyká ideálům, moc právu. Bylo-li možno vytýkati Košutovi mnohé, co zastiňovalo jeho ohnivou lásku k vlasti, jeho zápal pro svobodu, bylo-li možno vytýkati jemu ukrutnost proti Chorvatům, tedy jaksi proti vlastní krvi, jakož i nezřízenou ctižádost a ješitnost osobní, Krügerovi nelze vytýkati ani těchto osobních vad, jež by mohly sympatie i jen k osobnosti jeho, nehledě k tomu, že i tak by zustal representantem téže idey velké, téže snahy šlechetné, jakáž před půl stoletím uváděla v nadšení všechen ten lid anglický, hlavně jeho státníky. — A jak vítá Anglie dnes šlechetného starce toho, s nímž mohla by sice zápasiti v poli, jejž nicméně měla by ctíti a jehož bolest nemusila by zvyšovati utrhačstvím? Dnes zahrnuje jej posměchem jako šosáka, jehož rozhled nepřesahuje sousedské názory, zítra zase líčí jej jako hrabivého zlatalačného dobrodruha, jejž presidentství obohatilo, a při

tom ztrpčuje mu nejbolestnější léta stáří i malicherným pronásledováním. Nad to Albion hospodářským bojem, ano již i válkou hrozil těm národům šlechetnějším, kteří v Krügerovi slaví stejně jen zápasníka za svobodu, jako jej slavil tentýž Albion pyšný před pul věkem v Košutovi. Jaký to obraz ošklivý, jaký to úpadek mravnosti v době tak krátké!

Krüger připlul na »Gelderlandu«, jejž poskytla mu mladistvá královna holandská Vilemína, dne 21. m. m. do Marseille. Frenetický jásot vítal jej a ovace stupňovaly se v Paříži do míry neuvěřitelné. Vláda byla zdvořilou sice, ale i chladnou. Jak víme ze sdělení soukromých, neslíbila Krügerovi pranic. Přes tajuplné, senzační nápovědi některých dopisovatelův! Nic! V Berlíně Vilém II. nepřijal ani návštěvy jeho. Ovšem po anglonémeckých úmluvách veřejných i tajných, jež byly podivným ponekud spečetěním někdejší depeše Vilémovy Krügerovi, nebylo lze ani nic jiného čekati. Krüger zamíří nyní do Haagu.

Burové činí se zatím, seč jsou, aby vytrvali v poli, dokud Evropa se nerozmyslí, aby jí nedopřáli výmluvy pohodlné: »Pozdě již!« ... Vůdce guerilly burské Devett přiblížil se, prošed celým státem oranžským od severu na jih až i k hranici Kapska a vzbudil nakažlivou blízkostí svou mezi Holandany severního Kapska mocné rozechvění, jež každé chvíle hrozí přejíti v odboj proti svrchovanosti anglické. Bouří však soukmenovce Burův hněv spravedlivý nad brutálním, ukrutným vedením války. Lord Roberts, jenž ztratil ve válce syna i dceru i pověst svou, vrací se do Anglie jako nejvyšší velitel armády britské, po Woolseleyovi dosazený, a zanechává v jižní Africe vrchním velitelem Kitchenera, jenž v Sudanu nestyděl se rozmetati hrob a kosti mrtvého velkého odpůrce Britův, mahdiho. Kitchener mečem a ohněm má vyhladiti vše, co jest burského. Volá však po dalších posilách, o dalších 20.000 mužův řadových vojáku z mateřské země. Tato nemůže mu jich ale již dáti; vojsko pak v jižní Africe zmalátnělé a vysílené jest každodenními útoky burskými. — A tak také větší naděje nežli od sympatií celého světa, kyne i Burům z vlastní vytrvalosti, z vlastní síly. — —

Vyjednávání s Čínou neučinilo valných pokroků. Vyslanci v Pekingu dohodli se sice o drakonických požadavcích vůči Číně; když ale na tyto přistoupil i vyslanec Unie Conger, ať hraje tu potají smluvenou hru s vlastní vládou, či ať jedná na vlastní pěst, Unie překvapuje zvěstí, žádajíc za zmírnění požadavku jak co do trestův smrti pro prince — vinníky, tak co do výše odškodného. Jen děti politické mohly by věřiti ovšem, že Unie Mac Kinleyova činí tak ze shovívavosti k Číně, nebo dokonce z lidskosti a nezištnosti. Ví ale prostě, že bezohledné požadavky musila by Čína odmítnouti a že pak by následovalo odvetou se strany spojenců dělení její. Má však sama dnes příliš ještě práce na Filipinách i na Kubě a Portoriku, než aby mohla energicky pro sebe vymoci patřičný díl a proto hledí posunouti poslední akt tragoedie čínské do dáli, až bude míti sama ruce volnější. Získat času! Tím pomohli si i státníci méně spekulativní a

mazaní — chytří bylo by slabým výrazem — než jakými jsou dnešní státníci Unie. Přesídlení císařského dvora čínského do dalného Singanu a zima nastalá nutí obmeziti operace spojenců na okolí Pekingu.

(Příště dokonč.)

*

Z cizích revuí.

Ze slovanských revuí a listů. »Věstnik Jevropy« věnoval skoro celý poslední sešit literárním článkům. Sofia V-šteinova končí svou rozsáhlou studii o paní de Staël, V. D. Spasovič otiskuje svou věcnou kritiku — celé pojednání — o novém díle P. D. Boborykina »Evropský román«, N. Gutiar píše o »J. S. Turgeněvu a V. G. Bělinském« a básník A. Žemčužnikov věnuje vroucí verše památce filosofa V. S. Solovjeva. Velmi pěkný jest dramatický obraz ve verších »Slepý« od Polixeny Solovjevové. Je to milý, antický obraz.

»Izvěstija po literatuře« seznamují nás v posledním čísle s literaturou Lotyšů. Slovesné výtvory Lotyšů byly z počátku jen národní písně, po většině truchlivého rázu, popisující hlavně porobu, v jaké od XII. století Lotyši úpěli. Písně ty jsou do té míry umělecky cenny, že i soudobí lotyšští spisovatelé obírají si je za vzor. Celkový počet těchto starých, národních písní je víc než 80.000: písně ty jsou sebrány a vycházejí v sešitech. Lotyši byli dlouhý čas nevzdělanými. Známí »kulturträgeři« Němci, nestarali se o jejich duševní rozvoj, jim stačilo, když Lotyši dali se křtíti a modlili se latinsky, třeba že nerozuměli ani slovu. Teprve v minulém a našem století se poměry poněkud zlepšily: byla to hlavně zásluha Stendersa, jehož nazývají ruským Lomonosovem, a Merkelsa. Roku 1862 vyšla lotyšská »Petrohradská Gazeta«, jejíž zakladatelem byl Waldemar a prvním redaktorem Juris Allupans, básník, jenž obral si za vzor německé poety. Vedle něho těšil se přízni obecenstva i Juris Nejkens, autor několika zdařilých povídek, znázorňujících plasticky život Lotyšů; ale miláčky obecenstva v ten čas byli Pumpurs a Auseklis, již dovedli vyjádřiti ve svých plodech tehdejší náladu celého národa: světlé naděje v budoucnost, nadšení pro mythickou minulost, pohrdání pobaltickými Němci a železná víra v životní sílu, to všechno chvělo se tehdy v celém ovzduší, to obráželo se i v plodech Pumpursa a Auseklisa; a proto ten pronikavý úspěch jejich. Auseklis psal málo: vydalo to po jeho smrti dvě nevelké knížky. Dnes jsou jeho spisy úplně vyprodány. Pumpurs, žije dosud, ale nepíše už nic. Po obou těchto velkých opravdu básnících vyrojila se celá řada pseudobásníků, již měli tak krátký úspěch, že jména jich dnes jsou již skoro vesměs zapomenuta. Kritiku zdrcující o nich vyslovil již před lety učitel Seiferts. Dnes stojí lotyšská literatura dosti vysoko: nemají sic Lotyšové ani dnes genia, ale dobré plody jejich dnešní literatury rovnají se cenou zúplna průměrným, dobrým plodům cizích literatur. Spisovatelů z povolání Lotyšové nemají: všichni, kdož píší, vydělávají si svůj

chléb něčím jiným, než psaním. Také samostatně vychází málo co, buď kniha veršů, nebo tu tam nějaký román. Ale většinou vše vychází v různých časopisech. Teprve v poslední době knihkupec Ozol vydává co rok sborník nejlepších básní a povídek lotyšských. Z druhů literárních nejvíce vyvinuta jest poesie, pak román a teprve na posledním místě drama. Ze soudobých básníků jmenujeme: Evargulju Edvards, přísný, chladný filosof; Fridensberg Měrinš, Essenbergu Janis, Edvard Veidenbaums, a dvě básnířky Aspasia a Viola. Z prosaistů přední místo zaujímá Rudolf Blaumanis, ale hlavně originální Poruku Janis. V celku literatura lotyšská jest v utěšeném rozvoji a v stálém pokroku. Autorem tuto uvedené stati jest Lotyš P. R. Bergs.

Ruskij Listok přináší poutavý článek Dra Glubokowského o tom, jakými nemocemi nejvíce stůňou literáti. Alkoholismus zaujímá v literátských nemocech čelné místo; novinář neužívající nápojův rozpalujících náleží prý k výminkám. Četné jsou případy nadužívání tabáku a spojené s tím žaludečně — střevní choroby. Většina novinářů jest ve svém manželství prý nešťastna. Nervosa, tento úhlavní nepřítel novinářů jest jednak následkem rozčilující jejich práce, jednak následkem nadužívání lihovin a tabáku.

»Slavjanskij Věk« dává čtenářům svým otázku, co jest oprávněnější, zda Slavjanofilstvo či Slavjanomilství. Jakkoliv se nezdá býti rozdílu v těchto dvou pojmech, přece jen rozdíl tu jest a autor stati — Slavjanoljub — hned praví jaký. Slavjanofilstvo jest dle něho uznávání hegemonie ruské v styku se všemi ostatními národy slovanskými Slavjanomilstvo jest láska všech Slovanů navzájem, při níž politická situace jednotlivých větví slovanských zůstává zcela stranou. A pro takovéto Slavjanomilství autor se rozhodně vyslovuje: »nechme Slovanům jejich politickou situaci, jakou jí jest dnes, a za to věnujme se vzájemnosti slovanské ve vědách, literatuře a umění!«

Umělecká revue ruská »Tèatr i iskusstvo« přináší v posledních dvou číslech hned několik článků věnovaných stoleté památce narození slavného herce ruského P. S. Močalova. Po oslavě herce Volkova přišla na řadu oslava bližšího nám časem Močalova. Jubilejní slavnost jest v těchto dnech na Rusi přední událostí divadelní a kde jaké jeviště, každé věnuje památce velkého interpreta slov básníkových aspoň jeden večer. Ruský Divadelní Spolek mimo to nad míru důstojně oslavil památku Močalova slavnostní akademií v sálech petrohradské radnice, při níž brali účastenství výkonné všichni přední umělci ruští.

Ale nejen památka zemřelých umělců ctí se na Rusi, tam váží si i žijících, sestárlých a zchudlých herců. Dle sdělení téže revue zřízen právě pro sestaralé umělce celé Rusi útulek v Petrohradě: dvoupatrový dům, jenž mimo společné sály (jídelna, čítárna atd.) bude míti čtyřicet pokojů, tak že muže býti najednou 40 umělců (obou pohlaví) v opatrování. Mimo celé zaopatření dostane každý z ošetřovaných ještě něco peněz měsíčně na drobné výdaje. Jak humanní to zřízení vůči uštvaným umělcům, jichž osud obyčejně k stáru vždy býval velmi trudným!

Doporoučím našim čtenářům, pokud znají, neb aspoň rozumějí srbsky, dobrý měsíčník, jejž na Cetyni pod názvem »Luča« a za redakce Lazara T. Peroviče vydává literární spolek »Gorski vienac«. Poslední číslo jest velmi pestré: jsouť v něm i dobré verše, i pěkné novelky i vážně vědecké a odborné články (na př. o vojenství a j.). Též několik překladů, hlavně z ruštiny (Kolcov, Polonskij, kníže Volkonskij) jest v čísle tom uveřejněno. Lidové literatuře věnován celý oddíl čísla a hlavně lidové písně nacházejí pojednání v četných studiích. Celé číslo dělí se vždy na tři díly: I. Nauka a belletristika. II. Národopis. III. Literatura. Zajímavo jest, že i jedna z černohorských spisovatelek přispívá horlivě do Luči, je to Milka Grgurova, z jejíhož péra jest velmi pěkná novella »Lažna vaspitačica«.

Ljubljanski Zvon přináší v listopadovém čísle vřelé nekrology o Zdenku Fibichovi a Dru E. Albertovi. Doporoučím hlavně studii A. Aškerce o A. M. Slomškovi. Příští číslo slibuje býti se stránky literárně-historické nad míru cenným: budeť cele věnováno památce F. Prešerna. Neopomeneme svým časem hlavní tresť z něho našim čtenářům vybrati.

Sympatický záhřebský »Vienac zabavi i pouci«, vší si jako vždy horlivě literatur jinoslovanských a v přední řadě i české. V č. 43. přinesl velmi pochvalný posudek K. V. Raisovy novelly »Paničkou«; v č. 45. doporoučí svým čtenářům pěkným referátem J. R. Vilímkovo dílo »Devatenácté století slovem i obrazem«; v č. 46. cituje obšírně J. Kamperovu studii o Macharově Výletu na Krym a Stehlíkově sbírce veršů »Paříž«. Mimo to přeložil z češtiny J-iev v čís. 43. pěknou drobnost Boleslava Smutného »Básník«. I s ruskou literaturou, hlavně s mladší, Čechovem, Gorkim a j. seznamuje »Vienac« čtenáře své ukázkami překladovými. Všeobecnou poutavost chová v sobě článek »Poljski idealista«; týká se totiž českému čtenáři dojista ne neznámého polského literáta Zdziechowského.

Vždy pěkně vypravená, úřední, illustrovaná revue Sarajevská »Nada« oplývá v posledních číslech rozmanitostí obsahu. Jakobu Bartu-Čišinskému, zasloužilému lužickému spisovateli, věnuje J. Milaković obsáhlou studii provázenou i ukázkami jeho poesie. Autor ovládá plně celý materiál a oceňuje mimochodem i zásluhy Adolfa Černého, velkého přítele Lužičanů. V. Albertinov promlouvaje v souborném článku o soudobém bulharském umění, zmiňuje se pochvalně i o našem krajanovi malíři Věšínovi. Pěkné a vřelé jsou i články věnované biskupu Strossmayerovi, jehož opravdu nádherný portret »Nada« přináší. Illustrační část »Nady« celkem stojí na výši na bosenské poměry až neuvěřitelné. Ba snad předstihuje i leckterý náš illustrovaný list.

Redaktor Dr. Vladimír Škarda. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.
Nákladem vlastním.

O dědičnosti.

Napsal Dr. B. Němec.

Jsou rostliny, které po nesmírnou řadu let vystupují ve zcela nezměněné podobě na zemi, neboť jejich zbytky nalézáme ve vrstvách kůry zemské již ku př. ve třetihorách. Od těch dob se druhy ty nezměnily, z jednoho pokolení na druhé přenášely se vlastnosti jejich dědičností. Ale také u druhů, jimž nelze dokázati velikého geologického stáří, přenášejí se znaky z pokolení na pokolení aspoň nyní se značnou ano obdivuhodnou zákonitostí. Neboť nejen že se hlavní znaky přenášejí, dědí úplně přesně; v podrobnostech možno je nalézti u potomstva těchže rodičů proměnlivost, ale proměnlivost ta řídí se zákony, jež platily pro příbuzenstvo rodičů. Nedědí se tedy určitá forma, nýbrž v podrobnostech i zákonitost proměnlivosti formy té, což zajisté je obdivuhodnější, než kdyby dědičnost byla absolutně přesná.

Schopnost ústrojenců dědit po svých rodičích a předcích vůbec v určitém stupni jich vlastnosti ode dávna zajímala biology, a již v minulém století vypracovány byly theorie o příčinách nebo způsobách dědičného přenášení vlastností předků na potomky. Ty theorie jsou dvě, a zastanci jich nesmiřitelně stáli naproti sobě po dlouhá léta a stojí částečně dosud. Neboť to je zajímavo, v různých obměnách, ale v podstatě tytéž přecházely obě theorie z pokolení na pokolení až do našich časů. První z obou theorií vykládá, že již v zárodku všecky vlastnosti individua, jež z něho povstane, určitým způsobem jsou přesně založeny, majíce tam své hmotné základy již působením těla rodičů vytvořené. Vlastnosti jedince jsou podle učení této theorie praeformovány, napřed vytvořeny v zárodku a zove se tedy theorie ta praeformační. Odkud však nabylo tělo rodiče schopnosti sama sebe opakovati v základech zárodků

svých potomků? Podle praeformační theorie samy nelze jinak to vysvětliti, než-li, že schopnost ta založena byla již v zárodku rodiče samého. A schopnost opakovati se dána byla dědu od praděda atd., či-li v původci druhu nějakého skryta byla schopnost opakovati se pro množství potomstva v zárodcích jednotlivých jedinců. Jelikož podle této theorie vlastnosti dědičností přenášené hmotně i tvarem byly napřed vytvořeny, musely býti v původci druhu nějakého hmotné základy pro veškero množství potomků; jeden potomek vězel jaksi ve druhém a během věků dálo se pouze vzrůstání a individualisování napřed vytvořených jedinců (evoluce). A tak došlo ku vypočítávání, kolik v sobě uložených pokolení zárodků praeformováno bylo ku př. v lůnu pramateře lidstva. Druhá theorie opírala se o fakt, že na zárodcích anebo nejmladších základech organismů není možno pozorovati nějakých hmotných základů oněch částí, jež na dospělém ústrojenci pozorujeme, že základ ústrojenců skládá se z nerozlišené hmoty, která teprve pozvolna a probíhajíc řadou formálních změn od jednoduché organisace ke složité, vyvine se v dokonalého ústrojence. Nevědělo se sice, jaké jsou příčiny, že se z nerozlišené a jak původce této theorie (C. F Wolff) za to měl, neorganisované hmoty vytvoří organismus a části jeho, ale tolik bylo jisto, že v zárodku není hotové individuum praeformováno, nýbrž že se část po části během vývoje pozvolna zcela znova vytvořuje. Tato theorie nazvána epigenetickou.

Obě theorie, v minulém století vybudované, scholasticky vedeným bojem dlouho zápasily o vítězství. V novější době nemohlo se o nich vůbec mluviti, pokud byly ve své původní, dosti hrubé formě. Souhlasně s rozšířením našich znalostí vývoje organismů musely theorie o dědičnosti vzíti na sebe nový tvar a přizpůsobiti se nově poznaným faktům. Neboť v zárodcích nikdy není od počátku jich vyvinut anebo ve všech svých částech založen organismus, jak se v dospělosti jeví, tak, jak si to k. př. Haller představoval. Ale také není zárodek složen ze hmoty neorganisované, prostě stavební, jak Wolff za to měl. Počátek zárodků anebo nejjednodušší zárodky samy jsou již složitě ustrojeny, avšak odpovídají nejjednodušším, života schopným částem organismů, jež vůbec samostatného života a všech základních životních funkcí jsou schopny, t. j. buňkám. Jediná buňka tedy oddělíc se od těla mateřského může dáti původ individuu, které všecky neproměnlivé znaky rodiče opakuje a nad to jeví schopnost podle těchže zákonů varírovati, jako rodič a jeho pokrevní příbuzenstvo. Můžeme tedy nyní otázku

o dědičnosti formulovati: »Jak je to možno, že — — jediná buňka, je schopna od millionů nejrůznějších ostatních, z nichžto se organismus skládá, se odděliti a že se dělením a složitým rozlišováním nové individuum vytvoří, které se prvnímu podivuhodně podobá, tak že tato podobnost často po mnoho geologických věků nezměněně trvá?« Tak formuloval otázku dědičnosti A. Weismann, který největší část své duševní práce věnoval řešení otázky dědičnosti. A tomuto znění otázky o příčinách dědičného přenášení vlastností musí býti také přizpůsobeny theorie praeformační anebo epigenetická, mají-li vůbec býti brány v úvahu. Praeformační theorie nemůže tvrditi, že v buňce jsou skutečné základy údů dospělého individua, nýbrž pouze energie (podmíněná určitou konstitucí či strukturou živé hmoty) vytvořiti během vývoje takové tělo, jaké bylo tělo rodiče. Tato struktura význačná pro každý druh organický a podmiňující určité vytváření individuí od zárodku počínaje až do dospělosti a opětného zplozování zárodků nemusí (ale může!) se dotýkati veškeré živé hmoty i mohla by býti omezena na určité části zárodku, ano i pro vývoj různých údů nebo vlastností mohly by býti v živé hmotě zárodku určité její části směrodatnými svou hmotnou skladbou (kteráž nemusí se pouze jeviti v chemickém složení) podmiňující určitý vliv jejich na osudy vyvíjejícího se zárodku. A tu měli bychom před sebou starou theorii praeformační, ovšem ve formě poněkud pozměněné.

Mohlo by však také býti, že živá hmota zárodku nikterak nechová již napřed takové vlastnosti, jež by všecky nutně samy o sobě vedly ku vytvoření těla podobného tělu rodiče. Zárodek je sice nadán určitými vlastnostmi, jež počáteční anebo některé části pochodu vývojového samy sebou podmiňují, k vybavení dalších pochodů, které by vedly k vytvoření těla podobného tělu rodiče, je však zapotřebí určitých vnějších vlivů. Není-li těchto, zastavuje se vývoj, po případě hyne. V tomto případu tedy směr vývoje celého určován je jednak vlastnostmi zárodku samého, jednak vlivy vnějšími, k vývoji nutnými. Zárodek sám o sobě nemá schopnosti vyvinouti se v dospělé individuum vyznačené všemi vlastnostmi rodiče. Během vývoje samého původní stavba zárodku samozřejmě se mění a tím také životní zjevy ve svých jednotlivostech a vzájemných vztazích a také to musí na další vývoj zárodku působiti, ač působení toto ani hmotně ani energeticky v zárodku nebylo praeformováno. To by asi tvrdila theorie epigenetická nové formě otázky o příčinách dědičnosti přizpůsobená.

Přemýšlíme-li však o obou theoriích podrobněji, přijdeme k poznání, že rozpor mezi nimi není zásadní. Epigenetická theorie vždycky připouští částečně praeformaci; stavba zárodku každého druhu musí v prvních počátcích jeviti něco svého zvláště význačného, jinak by bylo možno toho dosíci, aby za úplně stejných vnějších podmínek zárodky dvou různých druhů stejným vývojem stejným individuím původ daly. Vlastnosti těchto individuí musely by se změnou vnějších vlivů na vývoj dáti pozměniti a sice stejnou změnou ve stejné míře. Mohlo by tomu tak býti, ač to není pozorováno, a je těžko, ba nemožno říci, zda-li jsou druhy, jež vytvořují zárodky úplně stejné. Ale již ten fakt, že i druhy za těchže podmínek žijící dávají původ zárodkům aspoň nepatrně rozdílným (ku př. houby) a i kdyby tyto byly stejny, že při vývoji za stejných vnějších podmínek vytvoří se vždy individua své rodiče opakující, dává praeformační theorii částečně za pravdu. Zárodek má v sobě něco, co aspoň první počátky vývoje vede tak, aby výsledek byl podobný rodiči. Epigeneticky mohou anebo musí se ovšem na dalším vývoji účastniti vnější vlivy. Jde však o to, zda-li vůbec tyto epigeneticky působící vlivy možno připustiti. Snad se jedná pouze o všeobecné podmínky životní a nikoli o nějaké zvláštní popudy vývojové a pak by se ovšem opět dala dědičnost vyložiti pouze praeformací. Neboť je zřejmo, že odehrávají-li se životní pochody vůbec jen za určitého komplexu vnějších okolností, které tvoří jakési necessarium existentiae, musí ten komplex také při vývoji zárodku v dospělé tělo býti přítomen, že však na vytváření vlastností toho těla přímo vlivu nemá. Ve skutečnosti mají vnější vlivy značný vliv na vývoj zárodku, takže dospělí jedinci rozhodně mohou se lišiti podle podmínek vnějších, jimž byli při vývoji svém vystaveni. Ale na vlastnosti zárodku jimi vytvořeného různosti ty nemají vlivu. Zárodek ten vystaven vývojovým podmínkám svého děda, opakuje formu dědovu a nikoli formu svého rodiče (v největším počtu případů). A také tento zjev poukazuje na oprávněnost theorie praeformační.

Skutečným epigenetikem byl by pouze ten, kdo by byl přesvědčen, že zárodky skládají se původně z neorganisované hmoty asi tak, jak si to Wolff představoval. Kterážto hmota ovšem má schopnost za určitých vnějších podmínek žíti, vlivem těchto vnějších podmínek se vyvíjeti a rozlišovati, vytvořovati nové zárodky neorganisované. Neboť byly-li by zárodky ty snad vlivem těla mateřského nějak rozlišeny, již bychom se vraceli k praeformaci. Je zřejmo,

že takovýto názor je absurdní. Neorganisovaná hmota nemůže žíti a uvidíme, že každá hmota živá má svoje zvláštní druhové vlastnosti. A z toho následuje, že v podstatě všecky theorie o dědičnosti musí býti praeformační. Jde jenom o to, jak ve skutečnosti způsob praeformace vykládají.

V posledních desítiletích vystaveno bylo několik theorií dědičnosti, podlé stoupání poznatků našich o životních pochodech stoupala také jejich pravděpodobnost, ale také složitost. Bohužel, není možno říci, že by některá z nich tak prostě pozorovatelný fakt vysvětlovala. Mají více cenu symbolů a jediná jejich zásluha je, že dávaly podnět k novým a novým konkretním pracím a nálezům, A právě z tohoto důvodu některé z nich zde stručně uvedeme, abychom pak mohli uvésti nová fakta k dědičnosti se vztahující a k podstatě dědičnosti ukazující.

Mimochodem budiž ještě podotknuto, že není o tom dnes sporu, že život je plynulý, souvislý, t. j. že veškerá živá hmota jen ze živé zase povstala, a že domněnky, že kdysi tomu bylo jinak, jsou jen domněnkami. Životní pochody jeví tolik zvláštností oproti vlastnostem neústrojných těl, že si nedovedeme dobře představiti, jak a zda-li vůbec mohl život vzniknouti ze hmot neživých. Tato plynulost života či-li živé hmoty ve skutečnosti není umožněna nesmrtelností všech hmotných částí živého těla, neboť částečně smrtelnými zdají se býti i nejjednodušší ústrojenci, nýbrž schopností děliti se v samostatné části živé a zvětšovati množství živé hmoty vzrůstem. Prvním způsobem předně dosazují se odumřelá individua, druhým odumřelé části individuí, za druhé množí se prvním způsobem počet individuí, druhým se absolutně zvětšuje množství živé hmoty. Nejjednodušší, samostatného života schopný tvar, ve kterém živá hmota vystupuje, je buňka. Tedy dělení buňky je pochod, kterým je plynulost života především podmíněna.

Také mnohobuněčné ústrojenci udržují plynulost svého druhu většinou tvořením zárodku jednobuněčného. Jediná tato zárodková buňka může dáti původ novému mnohobuněčnému ústrojenci a z toho je viděti, že jediná buňka musí míti schopnost přenésti zděditelné vlastnosti. Je zajímavo zvěděti, zda-li snad to jsou určité části buňky, které dědičné přenášení vlastností umožňují či snad veškerá její hmota. Vskutku ukazují některé pokusy, že zvláštní ten úkol připadá snad buněčnému jádru, ústroji to, který s neobyčejnou nápadností v buňkách všech skoro ústrojenců je přítomen, a jehož rozdělení při dělení buněčném příroda jaksi zvláště pečlivě provádí.

Není ovšem tento názor bez opponentů. Především je možno ukázati k tomu, že tato péče při dělení jaderném není všude tak veliká, jako u vyšších rostlin a zvířat. Ano umělým pozměněním vnějších okolností možno přinutiti jádro k rozdělení zcela jednoduchým zaškrcením a přece dceřinné buňky, jež potom chovají takovéto přímým dělením vzniklé jádro jeví normální vlastnosti druhu, k němuž náležejí. Dále jádro samo o sobě není schopno života, nýbrž jenom ve spojení se živou hmotou jádro obklopující (cytoplasmou), a jenom součinností jeho s touto plasmou trvale umožněny jsou nejdůležitější a základní životní pochody. Přes to pokusy provedené s vajíčky, jež zbavena byla jádra a oplozena samčími buňkami cizího druhu, načež dala původ individuu, jež jevilo pouze vlastnosti druhu, k němuž náležely samčí buňky, svědčí ve prospěch theorie, že jádro je nositelem zárodků dědičných vlastností. Nesmíme však zapomenouti, že jádro jenom v součinnosti s protoplasmou určitého druhu může úkony svoje vykonávati a je možno, že kdyby bylo možno spojiti je k součinnosti s jinorodou plasmou, dán by byl původ novému druhu ústrojnému. Pokusy s oplozením bezjaderných vajíček samčími buňkami jiného druhu nejsou však absolutně přesvědčivé. Neboť do vajíčka vniká tu celá buňka s jádrem i svojí cytoplasmou a je pravdě podobno anebo aspoň možno, že tato cytoplasma užije vaječné buňky jenom jako potravy a stavebního materialu. Že jádro je výhradným nositelem dědičných vlastností, je tedy pouze pravděpodobno anebo možno, ale ne zcela na jisto postaveno.

Vraťme se ku theoriím o dědičnosti. Všecky snaží se vyložiti, jakým způsobem, jakým mechanismem se dědičné vlastnosti přenášejí. Že otázka je vysoce důležitá, není sporno. Již před více než půl stoletím veliký reformator všeobecné botaniky Schleiden stanovil hlavní dvě otázky biologie, z nichž první zní: Jaká je konstrukce soustavy aktivních sil sebe samu v pravidelné periodicitě udržující?

Přes to, že otázka zní poněkud mechanisticky, nelze neuznati, že v ní je problem dědičnosti ve svých hlavních rysech vystižen. Jde o mechanismus periodicky se objevujících těchže zjevů, t. j. o mechanismus tvoření zárodků, vývoje jich v dospělého jedince, o opětné tvoření zárodků, z nichž vyvinou se jedinci rodičům podobní atd. Některé z theorií o dědičnosti jsou velmi shodné v tom, že vykládají o tělískách hmotných, pevně stavěných částicích, jež mají schopnost v určitém stupni vývoje vstoupiti v činnost a dáti

vývoji určitý směr. Tak všecky skoro theorie praeformační. Ale co nutí určité tělisko v určitý čas vstoupiti v činnost? Snad je to zase jiné tělisko, jiná hmotná částice mající vlastnost v určitý čas tu první přiměti k vystoupení atd.

Tak na př. Ch. Darwin má za to, že zárodečné buňky přijímají do sebe nepatrné částečky od ostatních buněk oddálené, a v těle (ve šťávách, krvi atd.) kolující. Částečky ty mají schopnost dáti popud k vytvoření buňky téhož druhu, z jaké pocházejí. V zárodečné buňce spojují se podle příbuzenství svého, vlastně buněk, z nichž pocházejí, v strukturu, z níž se při vývoji zárodku právě zase podle svého příbuzenství oddělují, aktivními stávají a popud, k vytvoření takových buněk, z jakých pocházejí, dávají. Ale co je toto příbuzenství, jinak řečeno, proč sestavují se zárodečky buněk v určitou strukturu a v určité době z ní vystupují? Právě zde theorie končí. To co podává, je jednak názor, jak je možno, aby zárodek měl v sobě schopnost opakovati rodiče, ano každou buňku jeho a jak schopnost ta se při vývoji uplatňuje. Ale je-li první část theorie přímo nemyslitelna, je druhá část jenom obrazným a nikoli příčinným výkladem.

H. de Vries také podobná tělíska (pangeny) považuje za nositele určitých vlastností. Jsou uložena v jádru, a při vývoji určitá tělíska z jádra vystupují do cytoplasmy, čímž se aktivují a vývoji dají určitý směr. Ale proč v určitý čas určitá tělíska vystupují z jádra? Na to de Vriesova hypothésa neodpovídá. Ještě dále jde Weismann. Pro všecky vlastnosti — i pro proměnlivost jich — předpokládá hmotné částice, jež mají schopnost vlastnosti ty přenésti z buňky na buňku, z jedince na jedince. Částečky schopné přenésti vlastnosti celého jedince sestaveny jsou ve vyšší jedničku, a každá buňka může býti nadána množstvím takovýchto jedniček. Při dělení některé rozkládají se ve své součásti a ty aktivací v určitý čas dávají vývoji směr a jej specialisují. Tento rozklad děje se z neznámé příčiny, ale přesným postupem a v pravý čas a sice za příležitosti dělení jaderného a buněčného. Ony vyšší i nižší jedničky dědičné vlastnosti přenášející mají samy schopnost růsti a se děliti. Ale aby plynulost druhových vlastností ještě přesněji byla umožněna, při určitých děleních nevstupují v aktivní činnost vyšší ani nižší jedničky, při jiných některá vyšší jednička rozkládá se v částice určité vlastnosti dospělého ústrojence podmiňující a ty částice v určitém poměru rozděleny jsou na dceřinné buňky. Tyto buňky vytvoří pak specialisované ústroje, ony však dají původ novým zárodkům anebo

vůbec buňkám nerozlišeným, navzájem energeticky úplně sobě rovným.

Weismann propracoval svoji theorii praeformační v největší téměř myslitelné míře do největších podrobností a aby stále nově se hromadící námitky vyvrátil, anebo ve shodu se svou theorií přivedl, stále nové dodatky vymýšlel, takže správně theorii jeho charakterisoval Driesch, pravě, že je pyramidou postavenou na svém vrcholu. Vrcholem je základní myšlénka, od ní do nekonečna stále se zvětšuje množství přídavků, jen aby byla zachována základní myšlénka proti přívalu námitek. Jeho theorie však je jenom jakýmsi symbolem, jak asi by se mohly dědičné vlastnosti přenášeti a jak při vývoji nebo jiných pochodech možno je realisování pochodů vedoucích k opakování rodičů. Neboť proč v určitý čas určité hmotné částečky, jež dědičné vlastnosti přenášejí, v činnost vstupují, proč se vyšší jednotky rozkládají ve své složky a tyto na určité své místo přesně se dostavují, o tom Weismannova theorie nepodává zprávy. Pochody ve svých příčinách neznámé skrývají se v ní za hmotné částečky přímo zázračných vlastností, řízené neznámými silami všeho schopnými. Weismannova theorie je pouhým obrazem, zakrývajícím naši neznalost pochodů dědičnost podmiňujících. Nelze jí upříti jakousi duchaplnost, ale třeba také přiznati, že Weismann upadl v sebeklam, měl-li za to, že jeho theorií se dědičnost vykládá. Z badatelů, kteří Weismannovu theorii pokusně chtěli dokázati a vývoj zárodku na jejím základě vysvětlovali, třeba uvésti Rouxe. Při vývoji jedince rozkládají se ony vyšší jednotky chovající základy (potenciálně) vlastností celého individua na různé buňky, které se tím od sebe odliší jako různé kaménky mosaiku skládající. Ano v některých případech rozlišeny jsou již části zárodečné buňky. Bylo však ukázáno, že většina Rouxových nálezů nesouhlasí se skutečností anebo připouští také jiný výklad.

Mírněji praeformační jsou theorie Nägeliho a H. Spencera. Nägeli z okolností, že samčí buňky obyčejně daleko jsou menší, nežli samičí a přece obojí ve stejné míře jsou schopny přenášeti dědičné vlastnosti svého rodiče na zárodek jejich spojením vzniklý, soudí, že ve vajíčku není všecka hmota stejně důležita pro dědičné přenášení vlastností, nýbrž jen část protoplasmy účastní se tohoto pochodu, kdežto druhá, zbývající část je pouze výživná, nebo stavební látka. Oné látky, jež vyznačena je schopností dědičné vlastnosti přenášeti (Nägeli zove ji idioplasmou). je sice v buňce nepatrné množství, ale ona složena jsouc z malých, pevně strukturo-

vaných hmotných částic, uspořádána je v síť, která celou buňku a celý organismus plynule proniká. Vnějšími i vnitřními popudy mohou ze síti té jednotlivé částice býti uvolněny, aktivovány, i dávají pak vývoji anebo životním pochodům určitý směr. Idioplasmatické částice mohou růsti a množiti se, jsou v každé buňce přítomny, tedy také v buňce zárodečné. Působení vnějších vlivů dotýká se také idioplasmy, a ta může ve své struktuře býti pozměněna. Změna ta však rozšíří se v tomto případu na celý organismus, vlastně na jeho idioplasmu a ovšem také na buňky rozplozovací. Jestli tedy vnější vlivy vůbec změní vlastnosti idioplasmy, která je nositelem vlastností druhových, musí se změna ta vztahovati také na potomstvo, čili získané vlastnosti jsou za těchto okolností zděditelné. Nägeliho theorie je velice jednoduchá, a podstata její, že totiž v živé hmotě každého druhu zděditelné vlastnosti vázány jsou na konstituci určitých částí její, je velice pravdě podobná. Ona dopouští také působení vlivů epigenetických, dědičnost získaných vlastností, dalo by se jí tedy v různých případech užiti. Ale ačkoli má pravděpodobně jakýsi positivní podklad, nedovede přece vyložiti mechanismus přenášení vlastností dědičných, ani způsob vlivu idioplasmy na směr vývoje, zůstávajíc v tomto ohledu také jen jakýmsi symbolem.

(Příště dále.)

František Prešeren.

K slavnostním dnům slovinského národa podává Dr. Josef Karásek.

Po slavnostech Čelakovského přišla řada na slovinského přítele jeho, básníka Prešerna, jehož stoleté narozeniny byly také u nás v novinách, časopisech a literárních spolcích oslavovány.

Nedávno vzpomínali Slovinci, padesát že uplynulo let od smrti »Franceta Prešerna«, dne 3. prosince slaveny sté narozeniny téhož nejpřednějšího básníka jejich.

Prešeren je nejpřednější slovinský básník v první polovici devatenáctého století, ano nechybíme, řekneme-li, že je prvním slovinským básníkem vůbec, poněvadž důstojný soupeř jeho, nadšený ctitel illyrismu, Stanko Vraz, se přiklonil k písemnictví chorvatskému. Prešernův zjev na obloze slovinského básnictví září jasně a blahodárně jak slunce vše omlazující, vše znova k životu křísící.

Literatura slovinská se v době zvláště zcela poslední utěšeně rozvila, ale na pravý rozkvět této pěkně bující zahrádky nutno ještě

čekati; plody nynější generace básnické budou sklízeti první decenia dvacátého století. Na proti tomu je Prešeren hotová individualita, spisovatel představující celý program, literární zjev prvního řádu, tvůrce nové aery, ba vlastní původce slovinské poesie vůbec.

Pro nás Cechy má František Prešeren důležitost větší než mnohý jiný, třeba slovanský literát. Prešeren je nám Čechům velice sympatický, blízký, a abych tak řekl, zrovna s námi příbuzný.

Prešeren jest u nás také lépe znám než jiní slovinští a jihoslovanští básníci. Zdařilou anthologii básní jeho vydal již r. 1882 p. r. Josef Penížek; zde najde čtenář také svěže a duchaplně psaný úvod týkající se života básníkova a rozebírající také básnickou činnost jeho. Za nedlouho bude míti čtenářstvo české celého Prešerna v překladu Dra Jaromíra Boreckého, a tu bude se moci nejlépe přesvědčiti o přečetných perlách poesie Prešernovy, i když v překladu někdy přirozeně lesk jejich zmizí

Hlavně však je pro nás Čechy potěšitelným úkazem, že to byl náš spisovatel, Čelakovský, který první správně posoudil Prešerna a poesii jeho vystihl, že to Čech byl, který povzbuzoval Slovince k práci, že Čech učil krajany básníkovy, by si ho vážili.

V dopise k Čopovi (10. III. 1835)*) dává Čelakovský pozdravovati Kastelice a Prešerna. O tomto pak nadšeně dodává s českým postskriptem: »Dr. Preshern soll dichten, dann dichten, und endlich abermals dichten — kraginsky, to se rozumj!«

To je přec tak jasně řečeno, jako když se řekne: K válce je potřebí peněz, peněz, peněz — a životů lidských . . . .

Literatura slovinská v první polovici minulého století byla chudá, chudičká. Přítel a žák Prešernův, hrabě Auersperg, Anastasius Grün, přinesl již po smrti Prešernově celou literaturu slovinskou zlomyslně do sněmu v Lublani pod paždí,**) a kdyby dnes dala vláda Slovincům vyšší gymnasia nebo realky, neměli by slovinští páni professoři — milovníci bocců a jiných her — ani potřebných

*) Pintar: Prešern v pismih sodobnikov.

**) Čelakovský (Musejník 1832 a Sebrané spisy, sv. IV. str. 431 (»Jaké to štěstí! — Byť ostatně celá literatura jejich na prstech u jedné ruky vypočísti se dala — nic neškodí — Slovinci mají ouplný tucet grammatik, a pročež dostatek utěšeného, ducha i srdce vzdělávajícího srdce! — ó velicí reformatorové — v abecedách!« píše posměšně Čelakovský. Po Dajnkovi přišel Metelko, ale oba nenalezli milosti ani před Čelakovským ani před Prešernem, který v známých verších o »Kaši« trefil také Kopitara:

»S'noshmí prepira stariga kopita«.

učebnic. Jak teprve zle a smutno bylo slovinskému geniovi s počátku devatenáctého století!

Na Parnasse vévodila suchopárná Musa Vodnikova. Vlastně o poesii slovinské nelze skoro ani mluviti. Ještě ve vědě, zvláště slovanské, se Slovinci statečně drželi. Kopitar, intimus Dobrovského, patří k nejčilejším slavistům; on má smysl pro velké otázky rázu všeslovanského, jako ku př. orthografii; na jeho podnět vznikají veliká díla, ba takřka celé literatury. Vedle něho píše Metelko slovinskou mluvnici podle Dobrovského Lehrgebäude, učený Čop, Kastelic, Zupan, Jarnik, všeslovan. dr. Majar. Organisatorský talent dra Bleiweise otvírá literatuře nové dráhy.

Mezi tím přichází Prešeren, který pravou poesií svou všechny oslňuje; jenom několik zpátečníků — tmářů nedovede ji pochopiti, oceniti.

Prešerna bych nejraději srovnal s naším Čelakovským nebo s Lužičanem Zejlerem. Čelakovský (a také Kollár) měli na Musu Prešernovu patrný vliv; ale Čelakovský byl duch kritičtější, ostřejší, větší Slovan, kdežto Prešeren je měkčí, vroucnější lyrik. Zvláště příhodné se mně zdá býti srovnání se Zejlerem. Před Zejlerem a Prešernem je v literaturách jejich skoro prázdno. — Na jednou tu však stojí dva velcí, opravdoví básníci, kteří stvořili národu svému kus literatury. Jsou jako dva majáky, ozařující pustinu dvou malých, ubohých národů, jako dvě zářná světla, dvě dennice oznamující lepší budoucnost. Oba jsou rozené talenty, oba přemáhají obtíže jazykové, oba dovedou si zkrotiti »bujného oře jazyka svého.«

V letech posledních nutí mne bohužel otřesené zdraví, že projíždívám skoro každoročně dvakráte rozkošným Posávím vedle mohutného Triglavu k Trvížu. Kdykoliv se blížím ke Kranji, na vysokém břehu rozložitému městu s mohutnou věží, vždy mně je tak bolestno, tak truchlivo. Vždy si vzpomínám na Prešerna, který tu skončil svůj veleslibný, a přece tak nešťastný život.

Proč, proč zrovna nejlepší pracovníci literární, lidé za svůj národ myslící a pracující, proč zrovna ti bývají pronásledováni neštěstím, stíženi nemocmi, proč zrovna ti klesají předčasně do hrobu? Kdykoliv jedu kolem Kranje, kde zemřel nebohý Prešeren, bývá nálada má smutná, truchlivá.

Už několikráte jsem si tam opakoval: Pane, jak je mnohé na světě nespravedlivé.

Jaká to byla podivuhodná doba naší a slovinské renaissance národní, jaký romantismus pomáhal nás křísiti! Někteří z buditelův

našich skoro nikdy ani česky ani slovinsky nepsali, jak zvláště u nejpřednějších znalců jazyka našeho pozorujeme. U nás to vidíme na Dobrovském, u Slovinců na Kopitarovi.

Slovansky myslili, slovansky cítili, o povznesení jazyka svého pracovali, a při tom všem se radili a dohovořívali — německy. Ba v počátku literární své činnosti básnil mnohý náš křisitel německy, chtě nerozumným způsobem nositi sovy do Athen, kdežto vlastní role — národu pole dědičné — leželo ladem. Čelakovský, Marek a jiní naši buditelé zkoušejí se v německém verši. Gabler, Havlíček a přátelé jejich filosofují o povznesení mateřského jazyka německy. Teprve když se Havlíček vrátil z Ruska, udála se v jeho kruzích náprava.

Zrovna tak bylo mezi Slovinci.

Spisovatelé slovinští počínají karieru básnickou na německých chůdách, a mezi sebou celý život si dopisují a myšlénky si vyměňují německy, i když směřují ad majorem gloriam slovenicae linguae.

Život Prešernův byl celkem nešťastný.

Hlavním bodem jest beznadějná láska k Julii Primicové, dceři bohatého obchodníka, kterou jsa na gymnasii učíval. Láska tato připomíná na lásku Petrarky k Lauře. Bohatá dívka nechápala nikdy lásky básníkovy, z níž však ke cti slovinského národa vytryskly nejvroucnější básně lásky. V sonetách a jiných písních na Marii Primicovou máme ukázku našich »Večerních písní«. Marie Primicova neměla však porozumění pro city nešťastného učitele a ctitele svého; také matce její se zdál býti syn šlechtice Scheuchenstuela, představeného básníka Prešerna, výhodnější partií. Svět už je takový, že hledí na jmění, dietní třídy a rodovou povýšenost. Básník pak pěje, bolestně pěje a Milka — Laura, kdož ví, bude-li po boku jiného šťastna.

Z beznadějné lásky této vytryskly četné perly opravdové poesie. Prešeren do své smrti nemohl zapomenouti na svůj ideal, i když s dívkou jinou měl dítky. Ernestina Jelovškova, dcera Prešernova žijící v Lublani, píše krvácejícím perem vzpomínky na svého otce, jenž na smrtelné posteli uznal dítky Anny Jelovškové za své. Děkan Dagarin jí psal: »Prešeren je uznal za své dítky a klidně umřel«.

Ernestina Jelovškova píše v Prešernově albu v stati »V samotni uri«: »Již sto let uplynulo od té doby, co se narodil Prešeren! Budou ho oslavovati, vynášeti do nebes. Při pěnícím se šampanském budou se mluviti řeči . . . . .

Ano, byl vaším básníkem; on je vaší pýchou a vaší vděkou; slavte ho a milujte ho!

»Jaz pa samevam in mislim in sanjam . . .

Mož, kateremu velja to slavje, je bil moj — oče! A konec, bolestný konec: Hči Prešernova — nezakonska . . . .

Življenje — trpljenje . . . .

Dcera Prešernova — nemanželská. Život — utrpení . . . .«

Z poměru tohoto s Annou Jelovškovou vytryskla ona láskyplná, vše omlouvající, všelidská báseň: Nezakonska mati, jež byla vytištěna v »České revui« seš. 3. 1900.

Jak otřese člověkem nešťastný poměr jeho k Anně Jelovškové, která tolik útrap a bolestí vytrpěla za lásku svou k básníkovi! Anna sloužila v domě Dra Chrobata, chefa Prešernova. Choť Chrobatova byla duchaplná Polka, v jejímž domě se scházela slovinská intelligence Čop, Smole, Kastelic, Langus, Prešeren a polští emigranti, hr. Horodinski a Korytko, jenž upozornil Prešerna na vycházejícího Mickiewicze. Netka — Anna — učarovala několika mužům, jak pěkně Fran Govekar v Prešernově albu vypravuje. Prešernovi se však věnovala celá; z poměru tohoto vzešly tři dítky, z nich zůstala na živu Ernestina; synek zemřel r. 1855 na choleru. V poměru tomto byl Prešeren — člověkem; památka jeho by byla zůstala nejčistší, kdyby si byl ubohou Neti vzal za choť! Vypila kalich utrpení až na dno. R. 1856 se odstěhovali k vůli chlebu do Terstu. R. 1866 se obrátila s dcerou Ernestinou do Vídně, kde se ubohá živila šitím rukavic; byl to krutý boj o skývu chleba. Ve Vídni odpočívá na hřbitově sv. Markse jako pěvec Slávy dcery Kollár, jako kněz Obrenović. Před třemi lety přenesli z téhož památného hřbitova ostatky krajana jejího Kopitara do Lublaně a ostatky Vuk Karadžiće do Bělehradu.

Přežila Prešerna 26 lety.

I velikán Goethe smířil své svědomí sňatkem s prodavačkou květin. A nikdo, nikdo se neujal ubohé matky dětí Prešernových. Mnohý člověk je odsouzen prožívati — tragoedie . . . .

Ale poměr tento neměl na poesii Prešernovu význačného vlivu.

Zdrojem jeho Musy byla a zůstala beznadějná láska k Julii Primicové. To byl onen zefyr, jenž se opíral stále do lodice poesie Prešernovy a hnal ji do svatého onoho nadšení, z něhož pak vyplývaly verše básníkovy.

Zřídlem kastalským je tedy nešťastná, nepochopená láska, ale přece vroucí láska celou bytostí básníka i čtenáře prochvívající.

Neobyčejná hloubka milujícího srdce charakterisuje lyrické básně jeho. Z básní jeho vane bolestná, ale přece mírná beznadějnost, nikoliv zoufalství, hněv a rozervanost. On klnouti nedovede; vždy idealu svému štěstí přeje; nemůže a nemůže na ni zapomenouti i když je vše marno. Jak těžko se odhodlává k tomu, aby řekl: »dříve byla b o ž k o u, nyní kráskou.«

Z mírnosti a klidu básníkova vyplývá přednost jeho, že básně jeho jsou pěkný, zaokrouhlený, harmonický celek; ke šťastně voleným přirovnáním se druží myšlénka prozrazující vždy pravého syna Musy.

Tak se stala láska jeho k Julii vůdčí hvězdou, idealem jeho v pravém smyslu slova — často nám připomíná na lásku světoznámé milky Petrarkovy Laury.

Nevadí, že vedle lidské lásky nemohl zapomenouti na svůj nedostižný ideal. Zrovna tato okolnost dává v něm viděti srdce básníkovo. a také jej přece jen omlouvá,, proč se nemohl odhodlati aby podal ruku Anně Jelovškové.

Nechtěl zaměniti idealu za skutečnost.

To jest hlavní pramen poesie Prešernovy.

Ale Prešeren je nejen největším lyrikem Slovincův, ba mnozí tvrdí i Jihoslovanů vůbec, on je také zakladatelem formy básnické u Slovincův. Z neohebného, nepoddajného slova učinil poslušné, elegantní verše, jež zůstanou povždy vzorem následujícím generacím. Mimo to zavedl Prešeren v literatuře slovinské několik v ní neobvyklých forem básnických, jejichž vzory našel hlavně v literatuře italské a české, s o n e t u Petrarky a Kollára, ba i smělou g a z e l u, kterou teprve nedávno sami Němci přijali z orientu. Prešeren se pokusil ve všech formách básnických.

Prešeren nejen že vytříbil jazyk básnický, nýbrž i formy básnické neobyčejně rozhojnil.

Mimo to vzpomenouti dlužno, že Prešeren pěstoval rozmanité druhy písemnictví, čímž opět připomíná Čelakovského. Také rozdělení poesie jeho nám na mysl uvádí české básníky. Jsou tu básně, balady a romance, různé poesie, gazely, věnec sonet, epigrammy, v nichž poznáváme Prešerna také jako hlubokého myslitele, kritika a dosti ostrého posuzovatele svých dob, které nebyly příznivy slovinské poesii. Ba i přední nositelé slovinského patriotismu, sami kněží, byli jako hluší a slepí, nejen že nedovedli pochopiti jeho poesie, nýbrž příkře proti němu stáli. Ba podnes nedovede i mnohý slovinský profesor nalézti pravých kras v poesii Prešernově. Jistý

profesor, jenž dává v posledních třídách gymnasia, vypracovat žákům thema »Co vypravoval starý frak«, má ve zvyku diktovat úlohy na př. »O důležitosti železa«, při čemž musí končiti pojednání větou »A proto buďme vděčni Pánu Bohu, že stvořil železo«. Kdo by věty té neměl, dostane špatnou známku. Ale o básních Prešerenových nechce dotyčný pan profesor ani slyšeti.

Slovinci jsou proti nám ve veliké nevýhodě. Oni chudáci nemají měst, a tedy skoro žádné intelligence, tedy ne čtenářů, zvlášté poesie; je přece jen veliký rozdíl, co čte venkovan a co může čísti měšťan. A jsou-li do dnes poměry slovinské literatury neutěšené, byly před šedesáti, sedmdesáti lety tím horší.

»Deutsch sprechen in der Regel hier zu Lande
die Herrinnen und Herren, die befehlen,
Slovenisch die, so von dem Dienerstande.«

Patřila k tomu nesmírná dávka duševní síly býti slovinským spisovatelem. Není divu, že se Prešerna zmocňovala někdy rozmrzelost. R. 1847 vydal Prešeren sebrané básně své, z 1200 výtisků se celkem prodala třetina. Dr. Bleiweiss a lublanští přátelé Prešernovi sebrali 100 zl. a odevzdali je nakladateli jeho, aby je dal básníkovi jako honorář — že prý se stržily za jeho básně.

Chápeme, že idealista Prešeren utrousil někdy také bolestné slovo jako v Glose:

»Slep je, kdor se s petjem vkvárja,
Kranjec moj mu osle kaže;
Pevcu vedno sreče laže,
On živí, vmerje brez dnarja.«

P. r. Penížek to přeložil takto:

Bloud je, kdo se zpěvem týrá,
Krajinec mu hlupců spílá,
osud stálý klam mu sílá
bez peněz on žije, zmírá.

Nic však naplat, rozmrzelý Prešeren zůstává přece idealistou Prešernem. Jsou lidé, kteří i při praktickém zaměstnání si podržují vyšší názor světový a nesklesnou nikdy na živnostníky nebo obchodníky, i když je materielní skvostné postavení druhů jejich nutí k hořkému slovu. Platí to zde o Prešernovi, a připomíná mně to Miklosiche, který v letech čtyřicátých byl koncipientem u dr. Bacha, otce pověstného ministra Bacha. Když jakýsi štýrský sedlák chtěje rekurovati k nejvyšší instanci vypověděl mladému koncipientovi proces, řekl mu tento klidně jako filosof: »Jděte domů, tenhle proces prohrajete.« Sedlák namítal, ale Miklosich ho odbyl, aby byl rád, že aspoň nyní uspoří útraty; až dosavad že prý jistě byl v ru-

kách nesvědomitého advokáta. Sedlák odcházel, a v tom vešel dr. Bach, jenž se tázal, oč jde. Dal si vše znova vypravovati a posílil sedláka znova do pře, řka: »My jim ukážeme.« Miklosichovi pak mezi čtyřma očima řekl: »Z Vás nebude nikdy advokát!« — a měl pravdu.

V každém člověku vzdělaném je soubor zásad a náklonností, jež ho nutí k tomu, by si vyvolil určitý směr životního povolání. Ze záliby pak vzniká jednostrannost, jež na štěstí plodí odborníky. A kdo hlasu toho neposlechne, minul se s cílem životním. Ten, komu je povolání zřídlem živobytí, je prostřední chamraď. Ale zrovna láska k vyšším zásadám a vyššímu životu nám vysvětluje, proč učenec, umělec, spisovatel dovede tolik strádati a zůstati přece věren svým zásadám.

Tak si vysvětluji, že Prešeren i v trpké zkoušce životní i přes ztroskotané ideály zůstal básníkem.

Malý národ slovinský ukázal při jubileu prvního básníka svého, že si dovede velkých svých lidí vážiti. Národ, z jehož středu vzešel Prešeren a největší filolog Miklosich, jehož spisů nedovedla evropská věda ani kritisovati, má právo, by pro sebe požadoval úcty, jaká mu patří.

Za příčinou jubilea Prešernova povstala u Slovinců malá literatura Prešernova. Zvláště radostnou okolností bylo, že spadla obě jubilea Prešernova skoro dohromady.

V posledním desítiletí se převalilo přes literatury slovanské několik velkých vln jubilejních. Počátek jsme učinili my, dr. Pastrnek dr. Blaho a já, sborníkem Kollárovským. Pak oslavován Šafařík ač se cítilo, že málo bylo těch, kteří by bývali mohli psáti o spisech jeho. Pak přišly tři vysoké, úctu vzbuzující vlny jubilea Palackého Mickiewicze, Puškina, v paměti čerstvé jsou dni Čelakovského a s ním tolikrát spřízněného Prešerna.

V literatuře Prešernově zasluhuje přední zmínky nádherné vydání Pintarovo, které vyšlo letos a je bohatě a překrásně illustrováno a skvostně vypraveno. Část illustrační činí básním Prešernovým všechnu čest; obrazy přiléhají k textu; malíř prozrazuje moderní školu a genialní štětec. Nyní se již cítila dosti povážlivě potřeba nového vydání. První vydání, ještě básníkovo z r. 1847 jest již vzácná rarita. Vydání druhé, Jurčičovo s předmluvou Stritarovou, vlastně vydání Levstikovo z r. 1866 má v úvodu leckterý zastaralý názor a výklad, podle nichž se pak kolem osoby básníkovy vyvinul jakýsi mythus stran přátelství jeho k Celakovskému, pak v poslední

době Prešernově. Teprve nejlepší biograf Prešernův, prof. Levec, rozptýlil mnohou pověst o básníkovi, ač přece leccos, jako ku př. legenda o Dagarinovi, jenž prý spálil některé manuskripty poetovy, brzy se popírá, brzy znova jako věrohodná líčí. Vydání Jurčičovo má praktický formát.

Roztomilé je kabinetní vydání »Poezije doktorja Franceta Prešerna«, jež vyšlo r. 1896 u Maxe Fischera s podobiznou básníkovou. V knížečce této není životopisu ani poznámek, vyjma obvyklých vysvětlení ke »Křtu při Savici«. Vydání jako by bylo určeno za dárek pro ušlechtilá srdíčka slovinských slečen. Vydání toto patrně ušlo pozornosti Fedora Korše, universitního profesora v Moskvě a obzvláštního ctitele národa a literatury slovinské.

Snahou pana skriptora Pintara bylo, aby podal čtenářům básně Prešernovy v jazyku literarním, poněvadž original jeho dosti mívá často sledy dialektické; básník byl Gorjenec.

(Příště dokonč.)

O reformě chudinství veřejného.

Píše Dr. Ant. Tůma.

III.

Nejpalčivější stránkou našeho chudinství veřejného jest úplný nedostatek chorobinců, v nichž opatřovaly by se osoby stížené trvalou chorobou tělesnou, neb duševní, jež nemají způsobilosti, aby mohly býti přijaty do veřejné nemocnice neb do ústavu pro choromyslné a které náležejí do oné kategorie chudých, jichž opatření v obci samé, zejména na venkově, naprosto je nemožno a nedostatečno.

Zákon nynější zmiňuje se o ústavech podobných zcela všeobecně v § 27. a 28., kde stanoví, že okresům náleží přihlížeti k tomu, aby se zřizovaly a chovaly okresní ústavy pro ošetřování nemocných, pro zaopatření a zaměstnání chudých a že zastupitelství zemskému přísluší péče o ústavy dobročinné, jichž zřizování okresem není přihodno, anebo jichž náklad převyšuje důchody okresní, jsou-li ústavy ty společnou potřebou zemskou.

Uznávaje potřebu chorobinců a nedostatečnost těchto předpisů zákonných, uložil sněm království Českého usnesením svým z r. 1887 výboru zemskému, aby zřizování a vydržování chorobinců,

dokud nebude chorobnictví upraveno zvláštními předpisy zákonnými, podporoval dle určitých, sněmem schválených zásad, jež byly pak sestaveny jako pravidla o zřizování a vydržování chorobinců v království Českém.

Dle těchto pravidel zůstavuje se zřizování chorobinců na vůli kruhům (zejména okresům a obcím), jimž bezprostředně záleží na tom, aby ústav takový ve skutek byl uveden a mají v nich na útraty veřejné opatřovány býti osoby choré, k práci neschopné, jichž neduh dle zákonných předpisů jich přijetí do veřejné nemocnice nedovoluje, anebo jich propuštění z veřejné nemocnice nutným činí, a dále osoby blbé, pokud stav jejich nevyžaduje zvláštního dohledu.

K nákladu vydržovacímu přispívají obce za své chudé příslušníky příspěvkem, který obnášeti má nejméně 10 kr. a nejvýše 20 kr. za osobu a den. Co se neuhradí těmito příspěvky a vlastními příjmy, rozvrhne se stejnou měrou na okres a zemi.

Na základě těchto pravidel upravena byla správa tehdy již stávajícího okresního chorobince v Říčanech a později zřízeno ve smyslu těchto ustanovení ještě pět nových okresních chorobinců a to ve Slaném, Českém Brodě, na Smíchově, v Novém Strašecí a v Německém Brodě.

Za příčinou stanovení bližších předpisů o vnitřní organisaci chorobinců dle těchto zásad zřízených, byla správní pravidla, platící pro chorobinec Smíchovský, prohlášena později za provisorní normální statut.

Na základě těchto pravidel vede správu ústavu výbor okresní, kdežto výboru zemskému vyhrazen je vrchní dozor nad hospodářstvím a činností chorobinců,

Koncem roku 1898 bylo v těchto chorobincích úhrnem 360 osob; průměrný hrubý výdaj zu osobu a den obnášel 34·99 kr. a průměrný denní náklad za stravování 21·25 kr. za osobu. Celoroční schodek všech šesti chorobinců obnášel v roce 1898. 28.481 zl., z čehož hradily polovici okresy, polovici země.

K snadnějšímu krytí nákladů vydržovacích zřízeny byly téměř u všech těchto chorobinců kmenové fondy ze soukromých příspěvků, jichž úroků užívá se k částečnému uhrazení nákladu vydržovacího a které u některých z nich dostoupily značné výše, jako u okresního chorobince v Říčanech, kde obnáší fond ten téměř 25.000 zl.

Ačkoli se chorobince dle naznačených zásad zřízené v ohledu humanitním, finančním i administrativním dobře osvědčily, nedošlo

přece k dobrovolnému zřizování takových ústavů ve větším počtu. Teprva v poslední době pozorovati lze ve směru tom jakýsi čilejší ruch, jevící se tím, že některé okresy, uznávajíce důležitost a potřebu chorobinců, zamýšlejí podobné ústavy zříditi.

Samo sebou se rozumí, že uvedené chorobince, jež určeny jsou hlavně jen pro příslušníky dotyčných okresů, nestačí ani z daleka všeobecné potřebě, o čemž nabudeme přesvědčení tím spíše, srovnáme-li v tomto ohledu království České s jinými zeměmi rakouskými, zejména s vévodstvím Štýrským, jež vzornou a nenákladnou úpravou chudinství veřejného nad jiné vyniká a které má nyní šest rozsáhlých zemských chorobinců, v nichž opatřováno bylo v roce 1897 1482 osob po úhrnnou dobu 357.441 dnů, nákladem 150.241 zl., k jehož uhrazení přispěly obce a strany obnosem 69.362 zl., zbytek uhrazen z fondu zemského.

Připomeneme-li si dále počet obyvatelstva i poplatní sílu obou zemí, seznáme, jak nedostatečným a zanedbaným je chudinství naše po této stránce.

Okolnost ta dá se vysvětliti asi tím, že u nás zájem pro podobné záležitosti humanitní zatlačován je různými otázkami národnostně-politickými, jež spotřebují mnoho sil i času na úkor jiných důležitých a neodbytných úkolů sociálních a hospodářských.

Z uvedeného patrno, že cestou dobrovolnou potřebná náprava těžko dá se zjednati. Má-li se nedostatku tomu odpomoci, bude nezbytně třeba, aby dosavadní libovůle odstraněna byla určitým obligatorním předpisem zákona, stanovícím, že každý zastupitelský okres povinen je zříditi a vydržovati ve svém obvodu chorobinec, na jehož vydržování poskytovaly by mu obce i země příspěvky vyměřené způsobem shora naznačeným.

Ježto se však z důvodů ekonomických doporučuje zřizování větších chorobinců pro značnější počet chorých, mohlo by býti zároveň okresům na vůli ponecháno, aby se za tím účelem spojovaly v širší obvody.

Neboť je zkušeností dokázáno, že průměrný náklad ošetřovací za jednu osobu jest tím menší, čím větší jest počet osob v ústavě ošetřovaných a to proto, poněvadž jednotlivé výdaje jako: náklady správní, udržování budov stejnými zůstávají, po případě nerostou neb nezmenšují se ve stejném poměru jako počet ošetřovaných.

Z důvodu toho hodila by se pro zřizování a správu chorobinců ovšem i zastupitelstva krajská, kdyby jednou ve skutek byla

uvedena; s tím však vážně počítati nelze, ježto zřizování krajů pro obor autonomie bylo by jinak zbytečným vzhledem k její skrovné kompetenci, pro kterou nynější territoriální roztřídění svazků samosprávných úplně dostačuje.

Zřizování chorobinců zemských — jako ve Štýrsku — nedoporučuje se jednak vzhledem k větší rozloze království Českého jednak též proto, že ústavy ty, určeny jsouce pro příslušníky určitého menšího území rovnajícího se obvodu jednoho neb několika zastupitelských okresů, hodí se již účelem i povahou svou spíše pro správu okresů pod dohledem země. Kromě toho jest u nás autonomie okresů poměrně mnohem vyvinutější a k úkolu tomu způsobilejší než ve Štýrsku.

Zřízením potřebného počtu chorobinců bylo by chudinství veřejné bez přílišného nákladu značně zdokonaleno a obcím břímě chudinské valně ulehčeno. Neboť tímto způsobem byla by obcím odňata starost právě o ty chudé, kteří jim nejvíce jsou na obtíž a kterým obce samy často i při nejlepší vůli náležité opatření poskytnouti nemohou, takže nesnesitelné strádání a utrpení bývá údělem staroby těchto neduživců.

Kromě toho ulehčilo by se tím též veřejným nemocnicím, do nichž posýlají nyní obce často své chudé příslušníky, stížené trvalou chorobou, za tím účelem, aby tam na útraty fondu zemského byli ošetřováni. Většina těchto chorých dostavuje se tam ve stavu největší sešlosti, tak že je z důvodu humanity a pro nemožnost vhodného zaopatření v chorobinci zamítnouti nelze, čímž odcizují se nemocnice účelu svému jako ústavy léčebné.

Příčinou tohoto přeplňování a zneužívání veřejných nemocnic k účelům zaopatřovacím, jakož i stálého vzrůstání nákladů nemocničních, jež dostoupily v roce 1899 obnosu téměř tří milionů korun, jest kromě nedostatku potřebných chorobinců dále ještě ta okolnost, že obce nemají přímého zájmu na šetrné a hospodárné správě nemocničních výloh ošetřovacích, jež uhrazuje za chudé příslušníky výhradně fond zemský.

Z příčiny té dlužno uvážiti, zda neměly by obce nějakou byť sebe menší kvotou přispívati k uhrazování nákladů za ošetřování svých chudých příslušníků ve veřejných nemocnicích, jak děje se v některých jiných zemích rakouských, jako v Hor. Rakousích, Korutanech a Tyrolsku. Neboť obce, jež neparticipují na těchto nákladech, počínají si začasté velmi ledabyle a povrchně při vyšetřování

majetkových poměrů dotyčných osob a jich příbuzných, stvrzujíce nedobytnost nákladů ošetřovacích ku škodě fondu zemského i tehdy, když to skutečným poměrům neodpovídá.

Těchto příspěvků, jakož i úspor získaných tím, že by se zamezilo zneužívání nemocnic k účelům zaopatřovacím, mohlo by se výhodně užiti na vydržování chorobinců.

Nepatrná újma způsobená obcím tímto opatřením byla by daleko vyvážena prospěchem, jaký by jim vzešel z toho, že by jejich choří příslušníci trvale zaopatřeni byli v chorobincích za mírný poplatek, který by výminečně i úplně prominut býti mohl, kdyby se jednalo o obce nemajetné, chudinskými náklady zvlášť přetížené. —

Zaopatřování v ústavech nezbytným je dále též pro slepce, osoby hluchoněmé a idioty, jichž ošetřování, po případě i vychování vyžaduje zvláštní péče, kterou by jim obce samy nikdy poskytnouti nemohly.

Zříditi, vydržovati a spravovati ústavy ty mělo by býti úkolem země. Neboť pro každou z uvedených kategorií chudých stačil by zajisté jeden nebo jen několik málo ústavů pro celé království České, což nejlépe nasvědčuje tomu, že jsou společnou potřebou země a že by zřizování jich okresy nebylo vhodné a praktické.

Dosud nenalézá se však ve správě zemské ani jediný z těchto ústavů, jichž zřizování a vydržování zůstaveno téměř výhradně dobročinnosti soukromé, která plní tento důležitý humanitní úkol dosti jednostranně a nedostatečně.

Země přispívá na tyto úkoly toliko ročními subvencemi nebo poskytováním stipendií pro ošetřovance v příslušných ústavech soukromých, z nichž prospěch má jen nepatrná část těchto nešťastníků.

Většina z nich odkázána je k bídnému živoření, nemajíc příležitosti a možnosti, aby vyučila se práci a zaměstnání, odpovídajícímu jejich schopnosti, jež bylo by jim nejen útěchou v jich neštěstí, nýbrž i prostředkem k tomu, aby si, pokud možno, sami chléb svůj vydělali.

Neboť řečené ústavy nemají toliko úkol zaopatřovací, nýbrž i vzdělavací, směřující k tomu, aby ošetřovaný stal se způsobilým k výdělku a přestal býti břemenem veřejnosti.

Jest tedy požadavkem nejen lidskosti, nýbrž i zájmu veřejného, aby působnost ústavů takových byla všestranná a účinná, čehož docíliti lze hlavně tím, že uvedeny budou ve správu zemskou.

Aby se pak dobrodiní toho dostati mohlo bez přílišného přetížení fondu zemského pokud možno všem obcím, resp. všem, kdož

zmíněnými vadami jsou stíženi, měli by i do těchto ústavů přijímáni býti chudí z pravidla s tou výhradou, že obec domovská, po případě příbuzní hraditi budou část příslušného nákladu ošetřovacího, čímž docílilo by se zároveň šetrné a hospodárné správy těchto výdajů. —

Nejdůležitějším oborem chudinství veřejného je bez odporu výchova a ošetřování chudých sirotků a dětí opuštěných, jemuž zvláštní péči a pozornost věnovati dlužno.

Neboť řádným plněním tohoto důležitého úkolu podporuje se mravní, duševní a hospodářské povznesení příštího dorostu i jeho potomstva, kdežto nedbalost ve směru tom má za následek, že děti takové, podlehnuvše zkáze tělesné i duševní, zůstávají i v pozdějším věku trvalým břemenem veřejnosti, která neplnila vůči nim svých povinností, neuživši v čas náležitých prostředků praeventivních.

Nynější zákon chudinský ukládá sice v § 13. obcím domovským povinnost starati se o to, aby chudí sirotkové a děti opuštěné řádně byli vychováni a stali se způsobilými k výdělku. Avšak řádné plnění tohoto důležitého úkolu přesahuje zájem i skrovné síly obcí domovských, jež nekonají po většině náležitě povinností jim zákonem uložených, jsouce v té příčině bez patřičného dozoru i přispění jiných činitelů.

Jakousi výjimku činí v ohledu tom jedině děti mravně zpustlé, o jichž polepšení a výchovu postaráno jest aspoň poněkud třemi zemskými polepšovnami (v Králíkách, Opatovicích a Kostomlatech) a dále děti nemanželské, narozené v porodnici (nalezenci), jichž zaopatřování děje se po dobu šesti let nákladem zemským (ošetřování nalezinecké), a to tím způsobem, že se ponechávají děti takové v nalezinci jen tak dlouho, jak to jejich tělesný stav vyžaduje; načež dávají se v ošetřování pěstounům za poplatek, který obnáší v prvním roce věku dítěte 22 kr., v druhém roce 15 kr. a od třetího do šestého roku 12 kr. denně. Pro nalezence, nacházející se v péči vlastních matek nebo prarodičů, zkrácena je tato normální doba ošetřovací, jakož i obvyklý poplatek na dvě třetiny.

Po uplynutí této šestileté, po případě čtyrleté péče nalezinecké jsou však nalezenci úplně na roveň postaveni ostatním chudým dětem bez rodičů a nastává tudíž obci domovské povinnost, aby se o ně dále starala.

V roce 1897 ošetřováno bylo v péči nalezinecké celkem 10.823 dětí ve 2,849.652 dnech úhrnným nákladem 451.954 zl.,

z čehož připadá na ošetřování u pěstounů 81·6 procent, na ošetřování v nalezinci 18·4 procent, průměrný náklad za jedno dítě vůbec obnášel 16 kr.

Z uvedených číslic zřejmo, že oběti, které přináší země tomuto oboru chudinství veřejného, nejsou nepatrny. Přes to však nelze říci, že by bylo u nás o chudé sirotky a děti opuštěné náležitě postaráno.

Příčinu toho hledati sluší především v nedostatku řádného a účinného dozoru, jehož úkolem by bylo vyhledávati způsobilé pěstouny a bdíti nad řádným a svědomitým piněním jich povinností, jakož i v tom, že řečená působnost správy zemské jest značně jednostrannou a nestejnoměrnou, vztahujíc se toliko na určitou kategorii chudých dětí, totiž na děti nemanželské v porodnici narozené a to ještě jen do věku šesti let, kdežto zbývající značná část chudých dětí, jakož i nalezenci po uplynutí zmíněné doby poukázáni jsou na nedostatečnou péči a podporu obcí domovských.

Z ošetřování nalezineckého jsou tedy zejména naprosto vyloučeni chudí sirotkové manželští, jakož i děti nemanželské, narozené mimo porodnici, což je zajisté zřejmou nespravedlností.

Sirotčince zřízené v některých pokročilejších okresích jsou počtem i zařízením svým jen počátečným a nepatrným krokem k odstranění těchto nedostatků a nesrovnalostí. Má-li se zjednati náležitá náprava všeobecná, bude nezbytně třeba, aby se chudinství dětské upravilo a organisovalo na jednotném základě a aby se rozšířilo spolupůsobení země na všechny chudé sirotky a děti opuštěné, a to až do věku čtrnácti let.

Ve Štýrsku provedena byla nutná reforma tou cestou, že bylo ošetřování nalezinecké zkráceno na dobu dvou let, za to však účastna je země veškerého chudinského zaopatřování dětského tím způsobem, že poskytuje obcím příspěvky nejen na výchovu a opatřování dětí z péče nalezinecké propuštěných, a to až do věku čtrnácti let, nýbrž že se téhož příspěvku zemského dostává obcím též na ošetřování všech ostatních chudých dětí, jež nebyly v péči nalezinecké, a že země, udržujíc tyto děti a pěstouny jich ve stálé evidenci, vykonává nad nimi dozor příslušnými orgány chudinskými, přihlížejíc k tomu, aby byly řádně ošetřovány a vychovávány a staly se jednou prospěšnými členy lidské společnosti.

Tato i jinak velice účelná úprava má se stanoviska finančního tu výhodu, že provedena byla bez značnějšího zvýšení dosavadního nákladu.

Též u nás všeobecně uznává se potřeba reformy tohoto oboru správy chudinské, k níž přikročiti lze nyní tím spíše, ježto možno bude užiti k účelu tomu úroků z reservních fondů sirotčích pokladen, jež na základě zákona říšské radě vládou předloženého, dosud však ústavně neschváleného, mají býti odváděny jednotlivým zemím za tím účelem, aby jich užily k ošetřování a výchově chudých sirotků do věku šestnácti let, jakož i dětí spustlých a opuštěných.

Tímto způsobem dostalo by se království Českému každoročně obnosu rovnajícího se bezmála jedné čtvrtině milionu zlatých, jehož mohlo by se výhodně užiti předem ku zlepšení ošetřování a výchovy nalezenců po šestém roce, jakož i ostatních chudých sirotků a dětí opuštěných, odevzdaných péči pěstounů, a to tím způsobem, že by země poskytovala obcím na jich zaopatření a výchovu příspěvky, jimiž doplňovaly by se podpory obecní na míru nezbytnou k řádnému ošetřování.

Část tohoto obnosu měla by se dále věnovati na zřízení a vydržování zemského ústavu pro sirotky slabomyslné, choré, po případě i jinými vadami stížené, pro něž ošetřování uzavřené nezbytným se jeví.

Vedle toho bylo by ještě třeba několika zemských sirotčinců pro ony sirotky duševně i tělesně zdravé, jež nebylo by možno zaopatřiti u řádných pěstounů na venkově, na jichž vydržování mohly by přispívati obce i okresy placením menších poplatků za své příslušníky.

Ošetřování sirotků v ústavech mělo by totiž i budoucně zůstati jen výminečným způsobem opatřovacím, jehož užilo by se z pravidla jen tehdy, když by řádné zaopatření volné bylo v jednotlivých případech nemožným neb nevhodným.

Neboť ošetřování v sirotčincích má sice různé výhody spočívající zejména v tom, že umožňujíc řádný dozor, poskytuje bezpečnější záruku, že dětem skutečně dostane se potřebného ošetření a výchovy, přes to však dlužno omeziti zásadně tento způsob opatřovací na míru co nejmenší, a dáti pokud možno přednost ošetřování sirotků u pěstounů na venkově, které doporučuje se, nehledě ani k výhodám zdravotním a finančním, předem proto, že lépe dovede nahraditi sirotkům život rodinný, jehož tak těžce postrádají, jakož i z toho

důvodu, že se jím děti takové účelněji vychovávají pro budoucí život, navykajíce poměrům, ze kterých vyšly a v nichž jednou v pozdějším věku samostatně mají působiti.

Zdárný výsledek ošetřování volného předpokládá ovšem, že bude svěřováno toliko osobám svědomitým, jež řádně plní povinnosti, které na se vzaly. — K cíli tomu potřebí je náležitého dozoru, o jehož organisaci a provedení na jiném místě bude pojednáno.

Zde dlužno zmíniti se ještě o tom, že by zaopatřování dětí nemanželských veřejné správě chudinské značně bylo usnadněno, kdyby dostalo se dětem takovým řádného a účinného poručenství, jež by se ve shodě a za spolupůsobení příslušných úřadů autonomních energicky staralo o to, aby zjednána byla platnost jich právům soukromým, obzvláště alimentačnímu nároku na nemanželského otce a jest tudíž nanejvýše žádoucno, aby soudy vrchnoporučenské nastupovaly ve směru tom se vší přísností a rozhodností plníce přesné povinnosti, které jim zákon v té příčině ukládá.

František Deák.

Píše František Brábek.

Kdo sleduje nynější parlamentární život v Uhrách, přichází k poznání, že řečníci a politikové mnohem slabšími zbraněmi se potýkají, než dělo se druhdy, ve zlatém věku uherského parlamentarismu, kdy velikáni, jako hrabě Štěpán Széchenyi, baron Mikuláš Wesselényi, Ladislav Szalay, Josef Eötvös, Kossuth, Zikmund Kemény, Deák, Klauzál, Szemere, Julius Andrássy a j. slučovali brilantní elokvencii s velikým věděním a nové reformní ideje s naprosto čistým, vší sobeckosti prostým patriotismem.

Dospívají-li však nicméně i v dobách nejnovějších k výsledkům snad ani jimi samými dříve netušeným, k výsledkům, kdy již žurnalistika a sice nejen žurnalistika stran tak zvaných osmačtyřicátníků a neodvislých, nýbrž i stran stojících na státoprávním útvaru z roku 1867, nejednou prohazuje slovo o posunování se těžiska monarchie na země koruny sv. Štěpána, ano, kdy politikové — jako zejména Beöthy Ákos ve svém nejnovějším spise A magyar államiság fejlődéséről és küzdelmeiről — Uhry uvnitř rámce

říše habsburské jako stát organický (rozuměj života schopný) vedle Rakouska jako státu mechanického staví, je zřejmo, že to dlužno krom neshodám v této polovici říše přičítati také onomu fysickému zákonu setrvačnosti, dle něhož síly shora uvedenými velikými státníky a politiky v pohyb uvedené stále ještě účinkují.

Lví podíl na tomto uvedení všech příznivých živlů v pohyb náleží bez odporu Františku Deákovi a úkolem této stati budiž podati stručný přehled života i činnosti tohoto státníka, řečníka a politika, jenž svobodomyslností, moudrostí, nepoddajností a umírněností uvedl národ svůj do zaslíbené země jeho práv a zůstal mu ve své bezpříkladné skromnosti na věky vzorem ctností občanských. —

* * *

František Deák narodil se 17. října 1803 na rodinném statku v Kehidě župy zalánské z rodiny zemanské, školy navštěvoval v Komárně a Győru (Rábu), kde na tehdejší akademii právnické se věnoval studiu práv a vědy státní. Po návratu ze studií počal vyvinovati ve své župě horlivou činnost, co se týče šíření ideí svobodomyslných a opravných. Veškerý veřejný život tehdejší soustřeďoval se v poradní síni župní, do níž měl přístupu každý plnoletý, stavovskými právy nadaný občan, kdež mohl volně své náhledy pronášeti a porad se účastniti. Bylať to první příprava k politické a parlamentární činnosti; ony, kteří v těchto župních poradách vynikli, posílávala obyčejně župa jako posla svého do sněmu říšského, takže v ústředním sboru zákonodárném se scházívali již vyškolení řečníci a vyspělí politikové. Již jako mladý muž požíval Deák v župě zalánské pověsti bystrého myslitele oddaného reformnímu hnutí a přátelé jeho dychtivě čekali na dobu, až se mu naskytne, aby se mohl dostaviti do sboru zákonodárného.

Tato příležitost naskytla se za sněmování v Prešpurku v letech 1832—1836, kdy vstoupil do sněmu Deák na místě svého odstoupivšího staršího bratra Antonína dne 1. května 1833. Sotva že Deák ve sboru zákonodárném se objevil, počal tam svou výmluvností, logikou, ušlechtilostí mysli, pevností povahy a parlamentárním taktem vyvíjeti ve prospěch svého systému politických oprav činnost tak mohutnou, že stal se za krátko populárním a vůdcem tak zvané národní opposice. Státi se tehdáž rychle populárním nebylo věcí snadnou, neboť jest známo, že řeči ve sněmovně pronášené nesměly se vydávati tiskem, takže nebylo vlastně žádného jednání veřejného ve smyslu našem nynějším. Župou zvolený posel vodíval s sebou

do místa sněmování obyčejně písaře, který jeho řeč, pokud stačil a jí rozuměl, psával a župě jako zprávu o činnosti jejího poslance zasílal; jednotlivé župy dostávaly tudíž každá svou zvláštní zprávu; zprávy se v žádném souborném celku nespojovaly a neměl tudíž vlastně nikdo přehledu o celkové činnosti sboru zákonodárného.

Vůbec byl mezi tehdejším sněmováním Maďarů a nynějším jejich parlamentárním životem neskonalý rozdíl. Tehdejší sněm byl stavovským shromážděním, jehož členové zůstávali stále na svých voličích závislými, mohouce býti od nich kdykoliv odvoláni, ale oni byli také na vládě závisli, která jejich immunity neuznávala a konečně byli též závisli na galerii, jejíž mladistvé, ohnivé obecenstvo je nejednou terrorisovalo.

Teprv Kossuth počátkem let třicátých vynutil, že vydávány tištěné sněmovní zprávy (Országgyülési Tudosítások) které zasílány byly o všech řečech a o celém sněmovním jednání všem župám; tu teprv počalo se tvořiti veřejné mínění a nové idey počaly vnikati do vrstev nejširších*), a to byl v Uhrách počátek politického tisku.

Když jal se Deák přesvědčovati své stavovské sousněmovníky o nezbytné nutnosti zavedení rovného práva pro všechny před soudy a úřady, o nutnosti obmezení výsad šlechtických, rozvržení daní stejnoměrném a všeobecném, zrušení svazku nevolnického, nalezl již půdu připravenou hrabětem Štěpánem Széchenyim, jenž již od roku 1825 pracoval pro obnovení zastaralé ústavy ve smyslu požadavků doby moderní. Jeho spisem Hitel (úvěr) zaklepala doba nová na bránu starého Uherska, duchové počali se probouzeti ze spánku a národ maďarský nastoupil cestu k novému politickému i kulturnímu životu. Vůdčí hvězdou — Julianum sidus inter minora sidera — byla mu agitační činnost Széchenyiova.

Nejpalčivější otázka, kteráž zaujímala tehdáž všechny politiky, byla emancipace stavu rolnického a změna feudálních poměrů agrárních. Všechny daně platil dosud jen rolník, ale jen šlechtic měl právo volební, diety zvoleným poslancům platil opět jen rolník.

*) Poněvadž pozdější svobodný tisk nebyl s to zachovati naprostou objektivnost při uveřejňování a kritisování řečí parlamentárních, barvil je dle strany ku které náležel, oblíbeným řečníkům křídel přidával a neoblíbeným je stříhal, často opak mluveného uveřejňoval a pravdu nejednou na hlavu stavěl, usnesli se v Budapešti koncem listopadu 1900 uveřejňovati řeči v parlamenté pronesené dle stenografických protokolů v listě úředním, aby takto vznikl autentický pramen pro posuzování prací parlamentu a jich kontroly.

Deák postavil se v čelo oněch, kteří počali útočiti proti těmto zastaralým, středověkým institucím. Mnohá místa jeho řečí v otázkách těchto dostupovala až k vášnivým akcentům, jakých bychom v pozdějších řečech tohoto státníka marně hledali. Herodotem uváděných třicet tisíc bohů řeckých — zvolal jednou svým šlechtickým kolegům vstříc — bylo skromnějších než maďarský šlechtic. Neboť, kdežto z oněch jeden se spokojil s vodou, druhý se zemí, třetí s podsvětím atd., žádá maďarský šlechtic pro sebe celý svět.

V starších dobách nebylo v Uhrách statků svěřenských. Teprv Leopold I. zavedl toto zřízení pro uherskou oligarchii v odměnu za to, že vzdala se svého »jus resistendi« (práva odporu).

V jedné z řečí svých ve prospěch lidu v oněch dobách pronesených pravil s rozhorlením: »Volali jsme k Vám, dejte lidu vlastnictví, připoutejte jej k oné vlasti, kterou on udržuje a hájí. Nikoliv, odpověděla většina, neboť omnis terrae proprietas ad dominum spectat (veškeré vlastnictví půdy náleží pánu) a vlastnictví jest svaté a nedotknutelné. Nuže dobrá, pravili jsme, dovolte tedy alespoň, aby lid od tohoto pána, jemuž vše patří, nabyl svobodnou koupí majetku. Bůh uchovej, volala majorita, to se příčí naší ústavě, Tu konečně jsme žadonili: dovolte tedy alespoň sedláku, aby se ze své roboty vykoupil, aby času pracovního pro sebe použil, který nyní ve službách pána s nechutí promrhává. A opět nám bylo řečeno, o tom poradíme se později, neboť i to dotýká se ústavy. Nyní ale máme k Vám prosbu poslední: Starejte se o to, aby lid dostal svůj chléb, neodebírejte posledního sousta onomu lidu, který všechna břemena státu na svých bedrách nese. To nestrpí odkladu a to se nepříčí konstituci! neboť by to byla bídná konstituce, která by nedopouštěla, abychom se starali o chleba pro ony miliony chudých, kteří všechna břemena státu nesou a ze všech požitků jeho jsou vyloučeni!«

Podivuhodným jest, jak Deák již tehdáž bystrým duchem nazíral na vady tehdejšího zanedbaného národního hospodářství, jak potíral zastaralé názory v tomto odvětví a stavěl proti nim zásady směřující k uvolnění rozvoje národohospodářského.

Jednoho dne naskytla se otázka, kdo má míti právo provozovati obchod? Rozumí se samo sebou, že vláda a zejména sněmovna panská (tabule magnátů) i rozřešení této otázky chtěla vykořistiti ve smyslu rozmnožení práv a důchodů panských.

»Jisto jest — pravil — že poddaný, chtěl-li až dosud prodati svůj skot, své obilí, své víno, to zcela svobodně činiti mohl. Nepři-

padlo-li tudíž ani při nynější soustavě výsad a útisků nikomu na mysl pojiti obchod se surovinami k jakýmsi podmínkám, proč chtěli bychom tak činiti při maloobchodu, kde nebezpečí je tím menší? Co se týče nutné způsobilosti, o které se zde mluví, dlužno si připomenouti, že v ničem se nedovednost a nezpůsobilost sama tak netresce, jako právě v obchodě. Nevědomý úředník škodí obecenstvu, nevědomý soudce jest metlou na spravedlnost a nevědomý kupec škodí sám sobě.«

Povznesení stavů nižších, zejmena stavu rolnického proti tížícím je výsadám stavu panského bylo nejdůležitější částí činnosti Deákovy v tomto prvém období jeho veřejného vystupování. Několikráte chápal se též slova, aby získal veřejné mínění pro věc nešťastné Polsky. Přesvědčujícími slovy svými získával znenáhla i majoritu pro své zásady. Ač proti tabuli magnátů, která všem reformám se vzpírala, prudkostí až dosud nezvyklou vystupoval, prudkostí, za kterou by jiným v tehdejší době bylo bývalo i vězením pykati, neodvážil se proti Deákovi nikdo nijakého násilí, neboť duševní jeho převaha imponovala i vládě i tehdejším velmožům.

Po odstoupení smírného hraběte Adama Revického z úřadu uherského dvorského kancléře a nastoupení hraběte Fidéla Pálffyho (1836—39) na toto místo změnil se podstatně poměr vlády k liberálně-reformní straně, za jejíž hlavu Deák již po celých Uhrách považován byl.

Za Pálffyho počala provozovati vláda opatření směřující proti ústavním právům a svobodám země, ano jala se i některé populární, ale jí nepohodlné muže, jako Lovassyho, Kossutha a j. pronásledovati a věznit (1837), čímž odpor v zemi rostl a dán zárodek k oné »gravaminální agitaci«, z které se vyvinuly několikaleté prudké boje mezi vládou a svobodomyslnou oposicí.

Když se byl sněm r. 1839 opět sešel, postavil se Deák znovu v čelo oposice a řídil dolní sněmovnu mu zcela oddanou takovým taktem, že akce sněmovní nejprudšími debatami zahájená skončila r. 1840 zastavením politických pronásledování a smířením krále s národem. Deák nikdy nepropůjčil se k transakcím, kteréž by se byly dotýkaly kardinálních, ústavních práv národa a byl v tomto ohledu naprosto neústupným, za to ale rád povoloval v záležitostech vedlejších a jevil vůči vládě ochotu ve věcech podružných, jsa vždy hotov něco obětovati, aby celek zachránil, jako »moudrý plavec, který v dobách velikého nebezpečí odhazuje část nákladu, aby zachoval náklad hlavní i s lodí.«

Po skončeném zasedání sněmovním (1832—36) přešla v prvních dvou, třech letech část maďarské oposice pokrokové v tábor Kossuthův, jenž ve svém listě Pesti Hirlap (Peštský Denník) proti vládě radikálněji vystupovati počal.

Pokud nevydal Kónyi Manó sebrané řeči Deákovy,*) mohla panovati zde a tam domněnka — jakž také Neményi Ambrus ve svém posouzení záslužného a namahavého díla Kónyiova připouští — že snad byla také tato okolnost jednou z příčin, proč Deák mandátu do sněmu svolaného roku 1843 již nepřijal a veškerým pokusům, jej do tohoto sněmu dostati, důsledně vzdoroval.

Teprv pilným sbíráním Kónyiovým, prostudováním archivu župy zalánské a na jevo vynesenými dopisy Deákovými objasněna byla tato episoda politického života jeho, kteráž svědčí o ryzosti a pevnosti jeho politické povahy.

Bylo zjištěno, že František Deák již r. 1836 zaslal Kossuthovi dopis, v němž si naříká, že v župě jeho panuje velká nespokojenost ne snad proto, že bylo lidu dáno málo svobod, nýbrž proto, že nadržováno příliš poddaným. Nespokojenost s reformatorskou agitací Deákovou nabývala čím dále, tím větších rozměrů a když došlo ku svolání valné hromady župní roku 1843 za účelem vykonání voleb do sněmu a udělení poslanci poučení, jak by ve sněmu počínati si měl, vyslovili se šlechtici »bačkoráři« (bocskorosok) počtem několika tisíců proti všelikým pokusům uvalování daní na šlechtu a zakázali svému poslanci v tomto smyslu mluviti a hlasovati. Deák, ač zvolen, nepřijal mandátu a dopsal v dubnu 1843 Kossuthovi takto: »Věc spravedlivá u nás podlehla a jakž jsem ti již řekl, nepůjdu do příštího sněmu. Jen jedno prosím, kdyby snad někdo navrhl mé zvolení v Pešti, zabraň tomu, poněvadž bych mandátu toho za žádných okolností nepřijal.«

Obávaje se, aby Kossuth jako přítel a stranník ve svém listě proň neagitoval, praví ku konci svého dopisu: »Až budeš přinášeti ve svém listě zprávy ze župy zalánské, nemluv o mé osobě více, než o osobách jiných a mluv o mně vůbec co možno nejméně; ty víš, že mi podobné vynášení vždy nepříjemným jest a nyní by mohlo býti i škodným; chraň se za všech okolností mluviti o mně tak, aby tím ješitnost kohokoliv jiného uražena býti mohla; to očekávám od tvého přátelství.«

*) Deák Ferencz Beszédei 1829—1847. Budap. 1882. (Řeči Františka Deáka, první svazek 1829—1847.)

V župě nastalo následkem odmítnutí Deákova ohromné kvasení. Drobná šlechta by byla ráda zůstala prosta daní, ale Deáka jako poslance nebyla by přece ráda ztratila. Svolávána voličská schůze za schůzí, mandát nabízen tomu, onomu, ale nikdo se neodvažoval přijati mandátu, který byl — Deák zamítl; tak veliká byla již tehdáž autorita jeho.

Této naprosté bezvýslednosti všech snah zvoliti poslance, použili stoupenci Deákovi k účinné protiagitaci proti nepovolné šlechtě, sváděny boje až krvavé, mnoho peněz vyplýtváno, až konečně nastal úplný obrat ve smýšlení župy a tato usnesla se velikou většinou pro uvalení daní také na šlechtu. Ale sklamali se ti, kteří doufali, že Deák, byv za těchto změněných okolností opět zvolen, po takovémto volebním zápase volbu přijme.

(Příště dále.)

„Sudí zalamejský" (El alcalde de Zalamea),

jejž napsal Lope de Vega, ne Calderon.

(Dokonč.)

Nyní teprv vytasí se dcerky »cedulemi«, ve kterých jim kapitáni sňatek přislíbili; neuprchly tedy jen tak na zdař Bůh s oběma galány, nýbrž svolily teprv pak k útěku, když měly »černé na bílém«, že budou manželkami kapitánů. — Sudí-otec dá dívky, pořád nemaje tušení, že to jeho vlastní dcery jsou (!), odvésti do svého domu, kde zůstati mají do vynesení rozsudku. Svému důvěrníku Bartolovi uloží:

»Estas dos señoras tengan
»Como si fueran mis hijas
»Regalo en casa.«

(Těmto ženám, nechť dostane se v domě všeho pohodlí, jakoby to byly moje dcery).

Komedie nyní rychle spěje k svému zakončení. Události stíhají jedna druhou ráz na ráz. Jedna scéna: předvádí nám posádku bujných vojáků, jež obávají se, že sedláci proti nim as podnikají útok; druhá scéna: schůzi sedláků pod vůdcovstvím sudího, ve které ujednáno přepadnouti posádku i s náčelníky jejími a oběma kapitány.

Nastane boj. Srážka sedláků ozbrojených s vojáky. Vojáci podléhají. Kapitán Don Diego, obléhán, zhurta táže se sudího: »Kdo

jsi zuřivý sedláku, že odvažuješ se na kavaléra.« Na to sudí: »Nejsi kavalérem,

»Aun no pagas, lo que debes.«

(Neboť neplníš, co povinnuješ) — narážka to na kapitánův manželský slib.

Sudí-vítěz ukládá kapitánům:

»Quiero que en saliendo el día
— — — — — — — — —
»con mis hijas os caseis«

(Chci, abyste, než uplyne den, s dcerami mými se oženili). Tím prozatím zakončen triumf sedláků nad vojáky.

Následují nové obrazy. Po krátkém výstupu krále Filipa, jemuž sděluje jenerál Figueroa o sporu sudího s kapitány, vynoří se nová scéna překvapující: přicházejí svatebníci, neboť konati se má svatba kapitánů s dcerami sudího. Kapitáni, na oko stavíce se, jakoby z dobré vůle vcházeli ve svazek manželský, hovoří sladce o lásce jak Seladonové, jakmile však zabouří poplach, že »král se blíží« tu počnou vymlouvati se ženichové, že nutno míti od krále »licenci« k sňatku.

Sudí Crespo přísně odpoví:

»Vuestra voluntad teneis
»Que es la perfecta licencia.«

(Máte svoji vůli, ta platí jako licence).

Dojde ke sňatku. — — —

Čtenář Lope-ovy této komedie nyní má za to, že děj je ukončen. Per tot discrimina rerum kapitáni pojali dcerky sudího zalamejského za manželky. Dobrá! Tedy opona spadne a vůkol rozléhá se asi všeobecný souhlas spokojenosti. Tak totiž domnívá se čtenář.

Chyba lávky! Pak nebyla by to španělská »comedia famosa«! Následuje ještě jenom jedna, a to poslední scéna, kterou nikdo netušil.

Vystupuje král Filip, aby poznal sudího, o jehož sporu s kapitány mu byl jenerál Figueroa vypravoval.

Sudí volá ke svým lidem:

»Descubrid ese balcon«

a ku králi:

»Aqui mis yernos vereis«

(Odkryjte balkon, tam spatříte mé zetě).

Lidé odhrnují záclonu a sudí ukazuje králi dvě mrtvoly. Dalť oba kapitány, své zetě, uškrtiti!

Král, který v předešlé scéně z úst jenerála Figueroa slyšel o sporu sudího s kapitány, zděšen táže se:

»No era mos justo casarlos?«

(Nebylo by bývalo spravedlivější oženit je?)

Sudí na to: »Ano! oženil jsem je, jak toho církev žádá, pak ale dal jsem je popravit« a dále praví:

»— — — fué
Porque ellas quedaban viudas
Y no rameras«.

(Stalo se, aby mé dcery zůstaly vdovami a ne nevěstkami).

Král, schvaluje (!), namítá toliko, že měl kapitány aspoň dáti »stíti«, načež sudí hájí se:

»Seňor cómo por acá
Viven los hidalgos bien,
No ha aprendido á degollar
El verdugo«.

(Pane, u nás šlechtici dobře se chovají a proto nenaučil se kat náš stínati).

Na otázku královu »co bude s vdovami«, odpovídá sudí, že půjdou do kláštera. Král jmenuje pak Crespa: »Alcalde perpetuo«, totiž »sudím doživotním« a jenerál Figueroa slovy:

»Pues con este Seňor ven
Dando fin á la comedia
Pues premias tan justo juez«

vybízí k odchodu krále, že zakončil komedii, odměniv spravedlivě sudího. Tím končí kus.

Poslední tato scéna, neobyčejně účinná, jediná je z celého Lope-a, o které lze říci, že jí Calderon užil.

Shodují se: námitka krále Filipa, »že místo uškrcením, měla vykonati se poprava stětím«, odpověď Crespova »že v Zalamei kat neměl příležitosti naučiti se stínání«, rozhodnutí Crespovo »že dcera půjde do kláštera« a konečně akt králův »že jmenuje Crespa doživotním sudím«. Vše to čteme u Calderona v témž pořadu jako u Lopea. Zdá se, že Schack prolétnuv toliko poslední tuto scénu prohodil přenáhleně apodiktický svůj úsudek »o plagiátě Calderonově«. Úsudek ten pak jiní po něm opisovali.

Lopeova tato komedie jest práce celkem chatrná. Tvořil ji as rychle, psal ve spěchu co mu bohatá jeho obrazotvornost podala

a proto ta nesouvislost a ty cizotvárné scény, které do rámce děje se ani nehodí. Avšak Lope sám o sobě napsal, »že opouštěl ve svých dílech správnou dráhu pravdivých základů a regulí, touže toliko, aby se obecenstvu zalíbil«. Že komedie o sudím zalamejském musila za jeho doby se líbiti, je jisto, neboť jinak by nebyla vyšla tiskem. Snad líbilo se španělskému publiku ukrutné zakončení, při kterém ovšem divákům stydla krev, ale jásati mohli, že zachráněna »čest«.

Vždyť k manželství donuceni a po té ke smrti uškrcením odsouzeni byli kapitáni jen proto, aby zachráněna byla »čest« jich mladistvých žen! Zůstali-li by mužové-manželé na živu, nebyla by »čest« jich žen čista. Teprve jsou-li muži-manželé popraveni, jsou manželky jejich rehabilitovány, jest jich »čest« netknuta. Toť fabula Lope-ovy komedie!

Tedy zase exemplum »pojmu o cti« dle specificky španělského názoru! Pověstného »pojmu o cti«, Calderonem ve slavném krvavém dramatě »Lékař své cti« (El médico de su honra) tak přehnaného, že pojmu tomu dnes nikdo z nás nerozumí.

A Lopeův »Sudí zalamejský« je jeden z dalších dokladů k bizarrnímu »pojmu o cti«, španělskému, přidá si čtenář.

Tak zdá se. Avšak není tomu tak. Fabula Lopeovy komedie, že svůdník je nucen vstoupiti v manželský stav se svou obětí, aby na to byl popraven, není naprosto ryze španělská, ale obrazem středověké justice vůbec.

Ve spisu Karla Simrocka »Die Quellen des Shakespeare, II. vyd. 1870«, v kapitole, ve které citují se prameny k Shakespearově hře »Measure for measure«, uvedena je (nepřehledně sestavená) řada případův, z nichž podány buďtež toliko tyto tři.

Spis z r. 1565. vlašského novellisty Giraldi-ho Cinthia, obsahuje tuto povídku z doby Maxmiliana (1493—1519): Inšpruský místodržitel Juriste slíbil dívce Epitii, jejíž bratr měl býti popraven, že jej osvobodí, bude-li mu ona po vůli. Epitia byla po vůli, ale Juriste daný slib nedodržel. Dal bratra popraviti. Císař Maxmilian dozvěděv se o tom, rozkázal, aby Juriste dívku pojal za manželku a aby po té byl popraven.

Spis z r. 1613. Lipsii monita et exempla politica: Karel Smělý, vévoda burgundský (1433—1477) rozkázal jednomu ze svých šlechticů, oklamavšímu dívku, aby si ji vzal. A když se stalo, dal jej popraviti.

Spis z r. 1640. Cooke's vindication of the professors and profession of the law: Guvernér milánský García, z doby Karla V., slíbil — za podmínkou jako s vrchu uvedený Juriste — ženě, že osvobodí jejího manžela uvězněného. Nedodržev slib, musil pojati ji za manželku, načež byl popraven.

Podobných případů uvádí Simrock z novell Masuccia Salernitana a z Grimmových »pověstí«. Tam král Sicilský, syn Don Juana de Aragon, zde císař Otto jsou přísnými soudci. Po sňatku, následuje poprava novomanžela.

A uvádějícím několik těch pramenů připadá nám na mysl, že i Calderon, ve své romantické komedii »La niña de Gómez Arrias« (= Milenka Gómeza Arriasa) stejně trestá svůdníka Gómeza. V poslední scéně královna Isabel káže, aby Gómez pojal za manželku svou milenku. A když se stalo, dá jej stíti.

Nejstarším pramenem dosud známým bude asi italská novella z r. 1476. S vrchu již jmenovaný dr. Krenkl našel, že existuje stará italská povídka, kterou napsal Masuccio Guardato ve knize »Il Novellino« r. 1476 vydané. Zde v krátkosti obsah té povídky:

»Královic Fernando přijde r. 1473 se svou družinou do Valladolidu, kde ubytuje se v domě kavalíra, jenž má dvě dcery. Dva aragonští šlechtici-zhýralci z družiny Fernandovy vniknou v noci do ložnice dívek a násilím je zneuctí. Otec dívek z rána stěžuje si královici, který nařídí občma šlechticům, aby dívky ihned pojali za manželky. Když tak se bylo stalo, královic dá, »aby spravedlnosti byl průchod dán«, oba šlechtice-manžely popraviti.«

To trest povídky vlašského novellisty Guardata, ve které královic Fernando je soudcem.

Lope zkrátil process; učinil přímo otce dívek samotným soudcem u vlastní rodinné tragedii. Avšak soudcem nad jakými to dcerami? Nad dívkami lehkomyslnými, hodícími se zcela k věrolomným kapitánům.

Tak pozměněna karakteristika čelných dvou osob. V tom též vězí slabost Lopeovy komedie, U Lope-a dcerky Crespovy nevzbuzují v nás nijakou sympatii. Jsou nám tak jako jejich milovníci stejně odporny.

To postřehl geniální Calderon a vybásnil dráma, v němž dívka padne za oběť násilí, které — dle biblického »oko za oko, zub za zub« — spravedlivě oplácí se násilím.

Že děj je vymyšlen, že nic podobného nepřihodilo se v klidném městečku Zalamea, to odbytá je věc. Nicméně když r. 1881 v Madridě nádherně slavili 200 letou památku Calderonovu, pozvali si

starostu Zalamejského, který přítomen býti musil v divadle slavnostnímu představení »Sudího Zalamejského«, kde dostalo se jemu, ovšem nevinnému, netušených ovací.

Calderon končí drama slovy, jež pronáší Crespo:

»Con que fin el autor da
»A esta historia verdadera,
»Los defectos perdonad«.

(čímž autor končí tuto pravdivou historii, její vady račte odpustiti).

Jakoby se jednalo o událost, skutečně se přihodivší. Jest to výmysl Lope-ův, který z pohnutek nevypátraných položil děj Alkaldova soudnictví do Zalamey. V tom následoval Calderon Lopea, přibarviv událost tak, jakoby se byla stala v době Filipovy výpravy proti Portugalsku. Tenkrát vskutku táhly španělské voje Zalameou a nedalekým horstvem Guadalupským.

Praví u Calderona jenerál Figueroa:

»Que yo en esta casa estoy
»Desde hoy alojado, en tanto
»Que á Guadalupe no voy
»Donde está el Rey.«

Calderon nad to uvedl na jeviště kapitána-náčelníka jménem: Alvaro de Ataide.

Dokázáno, že tehdy ve vojště španělském skutečně byl oficír téhož jména, což Calderonovi mohlo býti známo. Vždyť sám býval oficírem a přístupny mu byly rejstříky armádní.

A posléze zakončení Calderonovo:

»Con que fin el autor da
»A' esta historia verdadera.«

vnucuje diváku, aby smýšlenku bral za dějinný fakt.

Tato poslední slova Crespova, mluvená k obecenstvu, na našich divadlech vynechávají se. Neprávem! Staré španělské kusy měly by se dávati věrně dle původního textu. »Sint, ut sunt, aut non sint.« Buď ať se dávají jak jsou, nebo ať se vůbec nedávají.

Na španělských divadlech při závěrečném takovém appelu k publiku, všichni herci na scéně podají si ruce, uklánějí se, aby tak symbolicky naznačili díky za přízeň obecenstva. A obecenstvo potěšeno odchází.

Za našich dnů tento roztomilý mrav, antikvární prý to nešvar, odstranili.

Nejspíše proto: aby komedie nezdála se býti komedií.

Napoleon M. Kheil.

Max Müller.

Napsal univ. prof. dr. Jos. Zubatý.

(Pokrač.)

Sbírka ta je dosti nestejnorodá: obsahuje sbírky pocházející z rozličných rodin kněžských (tyto rodinné sbírky na mnoze ještě ve sbírce celé jsou přesně rozlišeny), i sbírky pořízené k účelům ryze liturgickým, přirozeně i kusy pocházející z dob velmi různých, i přídavky patrně velmi pozdní. Vznik sbírky v jednotlivostech se vymyká plnému poznání. Nevíme, ze které doby pocházejí kusy nejstarší. Někteří kladou dobu tu do počátku prvního tisíciletí před Kristem, většina někam do tisíciletí druhého, v době poslední ozývají se i hlasy, které ukazují, aspoň pro první počátky celého tohoto tvoření, až i do čtvrtého, pátého tisíciletí před Kristem (stáří takové zdá se nám zatím přece jen upřílišeným, zejména proto, že kdyby bylo pravdivé, mělo by nutně za následek jisté dlouhé mezery v ostatním kulturním vývoji Indie a jeho poměru ke kulturnímu vývoji jiných národů indoevropských, tak hned k vývoji kultury staroíránské). Najisto tvoření textů v Rg-védu zachovaných, nenáhlé sbírání jich a konečná redakce ve sbírce naší táhly se dobou při nejmenším několika století, od dob, kdy Indové v poříčí Indu hledali sídla až do dob, kdy mezi Jamunou (Džumnou) a Gangou zakládali veliké říše. Ba, vedle kusů velmi starých jsou — v sbírce Rg-védu i ve sbírkách jiných — kusy liturgické poesie, které pocházejí z doby velmi pozdní.

Tato nestejnorodost védské poesie působí časem sice jisté obtíže, ale daleko větší jest prospěch, jaký z ní plyne vědě. Kdyby všecky její památky byly z jediné doby, měli bychom v nich jakýsi doklad, jakého stadia dospěly životní poměry, názory o světě i jeho zařízení, dovednost ovládati jazyk a verš atd. v jisté určité době: takto však máme možnost, sledovati řadu jistých věcí v rozličných stupních vývoje, a evoluce je i v dnešní filologii mocným heslem.

Védská poesie je nestejnorodá i v obtížích, jaké vykladači její je překonávati. Jsou v ní kusy, které snadno zmůže i začátečník znalostí staroindické mluvnice a staroindického slovníka do jisté míry vyzbrojený. Ale většim dílem je to poesie nesnadná, mnohému, velmi mnohému v ní podnes nerozumíme. Obtíže ty jsou z části pochopitelny stářím védských památek: v oněch dobách jinak se mluvilo i myslilo než v dobách, ze kterých pochází pozdější literatura indická. Z části daleko větší plynou však ony obtíže

z povahy staré liturgické poesie vůbec, jak ji známe na př. z hebrejských žalmů a proroctví, z tak zv. gáth (»písní«) Avesty, do jisté míry i z řecké poesie Homerické. Básník obřadový ani nechtěl básniti způsobem, jakým se myslilo a mluvilo v obecném životě anebo v poesii světské (na př. epické): výtvory jeho nejen obsahem, ale i formou měly se povznášeti nad všední život; rozumí-li jim člověk profanní snadno či těžko, rozumí-li jim vůbec, kněz — básník nehrubě dbal: ba, zdá se, čím pečlivěji zahalen byl vlastní smysl, tím výše že ceněno bylo jeho dílo. Symbolika, rozmanité obrazy a allegorie, neobyčejná, nebo zastaralá, často dvojsmyslná slova, neobvyklý pořádek slov, vzácné a neběžné tvary mluvnické, úryvkovitost v rozpřádání myšlénky (»lyrické skoky«) a podobné věci, které náš básník uvykl omezovati na jistou míru, byly v starém básnictví kněžském velice oblíbeny a hromaděny. Nepopíráme, že současnému posluchači — laiku leckterý obraz, leckterý způsob mluvení, jehož významu dnešní filolog v potu tváři se dohledává, byl docela běžný, a že rozuměl vznešené védské poesii obětní snáze než my: ale mnoho z jejích plodů jistě i vzdělanému knížeti zůstávalo záhadno. »Bohové milují nezřetelnost«, tak čteme bezpočtukráte ve spisech indických kněží; užívání slov, v obecném životě neběžných nebo zastaralých, bylo jim znakem »řeči božské« na rozdíl od »řeči lidské«; a dle toho z veliké části si vedli ve svém básnickém tvoření. Zachoval se hymnus, patrně z úmysla složený ze samých filologických záhad, kterému dnes nikdo nerozumí, kterému nerozuměl jistě hrubě více než my současný posluchač, a kterému snad nerozuměl ani jeho tvůrce. Ještě v dobách, kdy tvoření v tomto druhu básnictví zaniklo, zůstalo bráhmanům zvykem, dávati si jakési rebusy v strofách schválně záhadně složených.

Jak řečeno, mnoho ve védském básnictví je posud záhadného, jakkoli v posledním půlstoletí mnoho se vykonalo na jeho vysvětlení. Max Müller má i o vykládání védských hymnů veliké zásluhy. Již tím, že vzorným vydáním učinil přístupným indický kommentář k hymnům Rg-védu, jehož význam a spolehlivost bývaly sice časem podceňovány, jenž však přes některé nedostatky dle mínění čím dále tím určitěji se uplatňujícího přece založen jest na starých domácích tradicích o významě jednotlivých hymnů, jednotlivých slov, a jest tedy velice platnou pomůckou vykladači dnešnímu. Kromě toho Müller i sám stojí na čestném místě mezi oněmi učenci evropskými, kteří se přičiňovali o výklad védského básnictví a o utváření methody, jakou mělo by se v této práci pokračovati. Byl z prvních,

kteří podali ukázky kritického vykládání védských hymnů ukázkami celkového překladu (1869), do své sbírky svatých písem východních, o které ještě se zmíníme, přeložil další ukázky s cenným pojednáním úvodním a poznámkami, ve spisech jiných stále nalézal příležitost, obírati se významem védského básnictví.

Hlavně to bylo náboženské jádro hymnů védských, které v první řadě poutalo Müllerovu pozornost, které se snažil v pravé jeho podstatě poznati a vyložiti odborníkům i vzdělanému obecenstvu vůbec. Úkol, který není tak lehký, jak by se zdálo na první pohled. Nejen že potřebí je k němu především znáti podrobně védské hymny a rozuměti jim, pokud jim dnes vůbec lze rozuměti: následky nestejnorodého jejich původu jeví se velmi mocně i v jejich názorech náboženských. Vychodištěm těchto názorů náboženských — nemluvíme o vychodišti prvním, které jako vznik náboženství vůbec je zahaleno mlhami posud neprostupnými, — jak je nalézáme v hymnech védských, je pantheismus, mnohobožství.

Indové věřili, když se dostali do Indie, v celou řadu bytostí božských, které rozličným způsobem mocně zasahovaly v život jejich i v život celého světa. Tyto rozličné bytosti božské byly jistě původu velmi rozličného, víra v ně pocházela z dob velmi různých a vznikala na velmi nestejných stupních vývoje světového. Mimo to národy různé vždycky všelijak na sebe působívaly a se svářily, a v dobách starších snad více než dnes. I Indové byli snad již v prastarých dobách národním útvarem původu nejednotného: jsou i některé momenty anthropologické, které zdají se nasvědčovati tomu, že indické kasty jsou, ne-li naskrze, aspoň z veliké části původně rozličnými plemeny, která se v prastarých dobách amalgamovala v jediný národní celek. (Kasta čtvrtá, nearijská, vyloučená v starých dobách úplně ze účastenství národního, náboženského i společenského, vyvinula se beztoho teprve v Indii z indických porobených domorodců). Takové splývání nebylo v Orientě (ani jinde) patrně ničím neslýchaným; Hommel a před ním jiní ukázali, že v některých říších starého Orientu, jejichž základem byly vlastně národy rozličné neindoevropské, v 2. tisíciletí před Kristem rody původu arijského vystupují jakožto rody královské a šlechtickovojenské: jako když dnes pro pletky čínské přes tu chvíli se dočítáme poučení, že panovníci ohromného národa čínského, jeho šlechta a jádro jeho vojska pocházejí z národa cizího, mandžujského. Rozličné kmeny si přinášely, když splývaly v jediný národ, m. j. i své bohy, kteří z části zanikli, z části se stávali společnými novému

útvaru národnímu. Říše nebes bývá zkrátka podobně rozmanitá a nestejnorodá, jako říše pozemská se všemi svými institucemi osvětovými: a už z toho, mimochodem řečeno, lehko jest poznati, že sotva asi se dá vývoj nějakého útvaru náboženského řešiti podle jediné formulky, jak často se chtívá (dnes tou formulkou bývá animismus).

Zkrátka, Indové v nejstarší době, ze které je známe, měli množství bohů — a ovšem také škodlivých mocí zlobožských — velmi rozmanitého významu. Byla božstva významu rozhodně elementárního: nebeský otec Djáuš (Zeus starých Řeků), jehož sláva ostatně v těchto dobách už silně byla pobledla a později tak říkajíc zanikla; jeho družka, matka Prthiví (země); krásná Ušas, která na rudém voze s rudým spřežením den co den přijíždí od východu, vypuzuje svou sestru Nakt před sebou, světu světló a požehnání přináší, lidi k modlitbě a ku práci budí; zářivý Súrja (slunce); bouřlivý Vájn (vítr), jehož vůz žene se s rachotem, všecky překážky drtě, aniž víme, kde se zrodil, odkud přišel; nad jiné mocný Indra, který s družinou bojovných Marutů vzdušnými prostorami projíždí, opojen obětovaným nápojem sómovým v boje se zlobohy se pouští, zabíjí je hromovým klínem a na vypráhlou zemi spouští proudy vod, daemony zadržovaných. Atd. Jsou i božstva přírodní podřízenějšího významu; tak genius lesa, Aranjání, jíž věnován pozdní ale velmi plastický hymnus, líčící tajúplné zvuky, v lese ze všech stran se ozývající. Jsou i božstva významu morálního. Tak zejména Áditjovci »synové bohyně Aditi« (»Svobody«), hlavně nejvyšší z nich, král Varun, sedíci na zlatém trůně, jenž skrze zvědy své zná všecko konání lidské, dobré odměňuje a zlé tresce, zvláště hřích starým Arjům indickým i íránským nejtěžší: lež a zpronevěru (Mitra, ochránce věrnosti a úmluv, stojí mu nejblíže). Jest i bůh mrtvých, král Jama, do jehož říše odebrali se všichni předkové a za nimi, cestami starými, odejdou i všichni žijící. Jsou i bohové rázu rozhodně liturgického. Tak Agni, bůh ohně, zvláště obětního, jenž dary obětní bohům nosí, bohy k oběti přiváží a praskotem svým je velebí (jsou v něm ovšem i rysy hojné, ukazující k ohni neliturgickému); »Král« Sám, vtělení síly, ležící v nápoji, který (zvláště Indrovi) byl nejpřednějším darem obětním; božská Vák, zosobnění řeči, zvláště řeči při obětech hlaholicí. Atd. Všem těmto a ostatním božstvům se přinášely oběti, vlastně z úmyslů čistě egoistických. Bismarkovo »do, ut des« bylo heslem i starých Indů a pružinou jejich zbožnosti. Obětovali bohům a vzývali je, aby se jim oni zase

odměnili svými dary, svým požehnáním. Hojnost potravy, země, potomstva, dobytka, síla kmene, záhuba nepřátel a pobobné věci stále čteme v hymnech védských v rejstříku přání obětovníkových. A obětovalo se bohu, kterému to které přání bylo nejbližší. Kdo se chystal k boji, obětoval bojovnému Indrovi, kdo úpěl pod následky těžkého hříchu, anebo kdo se stal obětí zrady nějaké, dovolával se milosti a pomoci Varunovy. Atd.

Bohů měl Ind nad sebou veliké množství. Ale záhy již ozývaly se v něm i pochybnosti, vyvolané snad nejprvé právě velikým tím množstvím. Jak pohlížel na vše lid, ovšem nevíme: známe náboženský život staré Indie jen z výtvorů nejvyšší intelligence tehdejší, z poesie kněžské A v této poesii stále mocněji probleskují doklady, svědčící, že nastaly doby, kdy aspoň kněží indičtí si byli vědomi odporů, k jakým příkré mnohobožství nutně musí vésti. Není druhého národa na světě, ve kterém volání po neznámém Bohu tak dávno by se bylo ozvalo, jako u Indů, ve kterém by se bylo ozývalo tak mocně, jako u Indů, ve kterém by bylo způsobilo tak ohromné převraty v myšlení a cítění náboženském. Ani není druhého národa, ve kterém tyto převraty náboženské by byly tak vzdáleny intolerance a exklusivnosti náboženské jako právě zase u Indů. Ind během tisíciletí změnil se v příčině náboženské velmi důkladně, ale s úctou pohlíží podnes na nejstarší studium tohoto vývoje náboženského. Vzdělaný kněz dnes a z veliké části již od staletí je z pravidla filosofickým theistou, kterému víra v bohy i obřady náboženské nejsou než bezpodstatným, povrchním výrazem náboženského myšlení a cítění; tímto svým přesvědčením ani dost málo se netají: to však nikterak není na závadu, aby vykonával s upřímnou zbožností obřady, které vykonávati jest jeho povinností, a aby lid prostý vzhlížel k němu s upřímnou úctou. Ind ode dávna zvykal myšlénce, že božství jest cosi úplně povzneseného nad pomyšlení lidské, čemu každý rozuměti může, jak mu jest dáno a jak se naučil a uvykl, co však přes takovéto rozdíly zůstává stejným a nezměnným. Ind proto dovede pohlížeti na náboženství sebe cizejší se snášelivostí, nýbrž s úctou, jakou bychom jinde marně hledali. A ne jen Ind vzdělaný, i Ind docela prostý. Jeden z posledních spisů Müllerových (Râmakrishna, his Life and Sayings, v Londýně 1898) věnován je chuďasovi, který zemřel na vsi u Kalkutty za naší paměti, roku 1886 (narodil se 1833). Râmakršna pocházel z rodu bráhmanského a byl vychován obvyklým způsobem v náboženství svých otců. Ale záhy oddal se nábo-

ženskému přemýšlení a konec konců dospěl ku poznání, že není jediného pravého náboženství, že ve všech náboženstvích je pravda, všecka rozličná náboženství že jsou rozličnými cestami k jedinému a témuž Bohu. Při tom ovšem žil životem nejzbožnějšího bráhmana a věnoval všechnu svoji zanícenou zbožnost bohyni, Kálí. A jeho lid? Lid vidí v něm světce, zbožně si opakuje jeho výroky a vypravuje si příběhy i legendy z jeho života. A každý slouží tomu z bohů, kterému věnoval svoji zbožnost. Dnes vlastně náboženství jednotného v našem smysle slova u bráhmanských Indů není, a skoro lze říci, že kolik hlav, tolik náboženství. Rozdíl v té věci mezi Indy a jinými národy je snad menší, než by se na první pohled zdálo. Ale tím větší jest rozdíl jiný: Ind jest si vědom, že jeho myšlení náboženské jest odchylné od myšlení jeho souseda, zvolí si po případě z bohů starých boha, který mu je vším, po případě si jej i sám utvoří (Wilson se setkal se žebravým bráhmanem, kterému prach byl božstvem všeho míra), anebo i nahradí pojmem spíše filosofickým. A odchylným svým míněním nikomu se netají, ani se nikomu nevtírá. Proto pochopíme, že se stanoviště indického pozbývá vší absurdnosti a podivnosti, vidíme-li, že sekta džinistů (džáinů), která svých kněží nemá, dává si vykonávati obřady své od pravověrných bráhmanů. Proto pochopíme, že myšlénka, svolávati sjezdy náboženské a rokovati na nich o základech náboženství lidského vůbec, nenašla nikde ohlasu tak hojného a nadšeného, jako v Indii.

A počátky, ze kterých během tisíciletí utvářely se tyto divné poměry, sahají, jak jsme řekli, do védské poesie. Snad spory, obsažené v čirém mnohobožství, vedly časem i ke skutečným konfliktům náboženským. Tak časem i čítáme, že naskytly se v Indii spory, kdo je vyšším božstvem, zda-li smyslovější Indra či vznešený Varun: možná ovšem, že spor ten, ke kterému některé kusy Rg-védu opravdu se zdají ukazovati, má spíše ráz jakýchsi »řečnických« otázek. Jisto jest, že myšlení indické od čirého mnohobožství se obracelo směrem, který vedl někam k jednobožství, anebo pro Indii snad lépe řečeno, ke všebožství. Stupínků, které vedou od jednoho ke druhému, jest ovšem veliké množství a při nestejnorodosti védských sbírek jest i přirozeno, že v nich nalézáme ukázky z rozličných stupňů celého vývoje. Ani nedovedeme s určitostí říci, který kus patří kterému stupni vývojovému: je docela možno, že podle potřeby a nálady kněz-básník, ač myšlením stál na stanovišti již vyšším, vžil se na stanoviště ryzeji mnohobožské a podle toho

i boha nebo bohy velebil. Indové od čirého monotheismu přirozeně (jako jiní národové) museli býti odváděni, jakmile jednotlivé jevy, které jim byly výkony božské moci, přestávaly býti čímsi isolovaným, nýbrž stávaly se čím dále tím více články souvislého řetězu událostí. Indové od mnohobožství dostávali se na stupeň, který Müller nazval Henotheismem (anebo Kathenotheismem): dle Müllera vlastně na něm stáli od prvního počátku. Ono božstvo, ke kterému mysl věřícího se právě z jakékoli příčiny vznáší, není mu tu ničím, co by se dalo odloučiti dokonale od ostatních božstev: všecka velikost a moc božská jest pro tu chvíli věřícímu sloučena v oné jediné postavě, která mu tane na mysli. Vedlo by nás daleko, kdybychom věc chtěli podrobněji rozpřádati; jenom k některým úkazům, z něho plynoucím, ukážeme, charakterisujícím náboženské názory védské. Indovi touto cestou jednotlivá božská postava přirozeně pozbývala více méně své individuálnosti, stávala se mu spíše částí všeho božství, než bohem jednotlivým. Proto záhy ustaloval se i zvyk, vzývati boha ne jediného, nýbrž božstva dvě, navzájem v celek jakýsi se doplňující. A zvyk, obraceti se současně ke všem bohům; ba, jméno »Všichni bohové“ (Viśvé dévás) nabývá časem skoro významu, jako by samo bylo označením určitého, jednotlivého božstva. Objevují s druhé strany se výroky, že jediné určité božství slučuje v sobě všecka ostatní. V jednom hymně na př., věnovaném Agniovi, jako v litanii čteme asi, »ty, Agni, jsi Indra, býk dobrých; ty jsi Višnu široko kráčející (Višnu třemi kroky přešel vesmír), velebení hodný; . . . ty, Agni, král Varun, zákon věrně držící; ty Mitra jsi zázračný, vzývání hodný . . .“ atd. Anebo jinde: »O Indrovi, Mitrovi, Varunovi, Agniovi se mluví, a také jest to pták nebeský Garutmán; ač jen jedno jest, mudrcové různě o něm mluví, mluví o Agniovi, Jamovi, Mátaríśvanovi.« Zkrátka, pěvcové védských hymnů počínají viděti v různých bozích části jediného božstva, jen ztělesnění, znázornění rozličných jeho stránek.

* * *

Logický postup ovšem vedl indické myslitele dále. Bohové, kteří tak na vzájem si překážejí a zase na vzájem se doplňují, nemohou býti pravým božstvem: toto jest čímsi mimo ně, nad nimi, za nimi. Krok logický, ale krok do nejista a do záhad, kterých i Indové sami dobře si byli vědomi. Jedna z básní Rg-védu (ovšem dosti pozdní) jasně tu záhadu vyslovuje:

»Kdo v pravdě ví, a kdo vám v světě poví,
od koho vyšlo toto tvůrčí dílo?

On původem jest, bohové že vznikli:
Kdo ví, On sám as odkud přišel?

On, z něhož vyšlo tvůrčí toto dílo,
— ať sám už vlastním tvůrcem jest, či není, —
jenž v nebi nejvyšším bdí nad vším mírem,
jen On to ví — snad ani On to neví.«

Kdo anebo co jest oním záhadným původem všeho, jaký jest poměr tradicionálních bohů k němu, to jsou záhady, které na dále zůstaly východištěm všeho indického hloubání náboženského i filosofického. Odtud přímo i nepřímo vzalo počátek hloubání bráhmanské před vystoupením Buddhovým a po něm, odtud buddhismus sám a reformatorské pokusy jiné jemu podobné a s ním celkem současné, odtud pozdější obměny starého náboženství tradicionálního, odtud rozličné filosofické soustavy indické. Počátky podobného hloubání objevují se v pozdních kusech Rg-védu a sbírek s ním příbuzných a zachovaly se tu v několika básních, které hloubkou svou i tklivým tápáním po nejvyšších problémech lidského myšlení patří k nejvážnějším kusům lidské poesie vůbec; ale celkem vymyká se toto hloubání z rámce vlastní poesie védské a nalezlo místo ve spisech jiných.

Ku poesii védské přidružila se i prosa. Tato prosa je ovšem mladší než védská poesie, třeba bylo i možno, nýbrž pravděpodobno, že mezi prvními počátky védské prosy a posledními výběžky védské poesie nejenom nebylo časové mezery, nýbrž že asi pěstováno bylo obojí po jistou, snad dosti dlouhou dobu i současně. Ale védská prosa vznikla patrně teprv ve východnějších krajích Indie, v dobách i v poměrech podstatně různých od oněch dob, ze kterých pocházejí nejstarší kusy a vlastní jádro védské poesie. Rozdíl mezi obojím odvětvím literárním docela určitě jeví se i jazykem, i názory, i celým ovzduším, ve kterém obojí vznikalo.

(Dokonč.)

České pánve uhelné ku světovým poměrům uhelným.

Napsal Cyril r. Purkyně. (Pokr.)

Majíce nyní stručný obraz výroby uhelné v zemích evropských kromě říše naší a zemí okkupovaných a kde možným byl i přibližný

odhad netknutých zásob uhelných, přikročíme k vylíčení poměrů především zemí koruny České a ostatních zemí naší poloviny říše.

Předem opět uveden budiž přehled veškeré těžby r. 1898 obou hlavních druhů uhlí v jednotlivých zemích.

	Uhlí kamenné Tuny	Uhlí hnědé Tuny	
Čechy	4,043.394	17,375.179	
Morava	1,509.378	143.655	
Slezsko	4,548.344	918	
Rakousy Dolní	51.871	2.826	
Rakousy Horní		403.751	
Štýrsko	4.032	2,509.001	
Halič	794.132	79 260	
Korutany		95.670	
Krajina		247.768	
Dalmacie		112.091	
Istrie		90.628	
Gorice-Gradiska		200	
Tyrolsko		22.360	
V celku	10,947.522	21,083.307	= 32,020.829 t.
Uhry, Sedmihradsko-Chorvatsko	1,239.499	4,206.694	= 5,446.193 t.
V celé říši			37,477.022 t.
Bosna-Hercegovina		263.700	

V Čechách poskytují nám především dva útvary nerostných paliv. Jest to útvar kameno-uhelný se slojemi uhlí černého a mnohem mladší útvar třetihorní, poskytující uhlí hnědé.

Útvar kamenouhelný tvoří rozsáhlé složeniny hlavně ve středu země a na sev. východě, útvar hnědouhelný rozkládá se na již. úpatí Rudohoří a v již. Čechách.

Mimo ty dva útvary nalézají se zcela nepatrné sloje uhelné i v útvaru křídovém a ve vlastním útvaru permském a nemají ty sloje žádné důležitosti praktické.

Pro porozumění uloženin kamenouhelných ve středních Čechách doporučuje se každému návštěva pánve Radnické, jež má rozlohu asi 2050 ha a tvar laločnatý. V pánvi té, na př. v části jižní zvané též pánví Břasskou, vystupují sloje uhelné skoro úplně na den a jsou velkými lomy (odklizy), na př. u Vranovic, tak obnaženy, že každý o mocnosti a složení slojí kamenouhelných sám přesvědčiti se může.

Sledujeme-li veškeré uloženiny z dola nahoru, přicházíme nejdříve na t. zv. sloj spodní, jejíž celková mocnost jest asi 4 m. Sloj ta obsahuje uhlí horší kvality a proto nebyla na četných místech

dobývána. Nad ní jest asi 15 metrů mocná vrstva pískovců a lupků význačných (brousků) a pak t. zv. sloj hlavní dosahující mocnosti až 12 m, jejíž plásty uhelné jsou proloženy proplásty lupkovými, velmi význačnými i hornicky důležitými; nad slojí hlavní jest souvrství lupků a pískovců, nepřesahující v pánvi té 70—80 metrů. K pánvi Radnické druží se některé menší osamocené, většinou již vyčerpané, jako u Sviné, Lohovic, Moštiště, Skoup a Darové. Největší důležitost má z Radnických pánví Břasská, mezi H. Stupnem a Vranovicemi a Chomelsko-Vejvanovská, mezi obcemi stejného jména; z osamocených pánví Darovská.

Přes to, že vypočítáno bylo v létech šedesátých, že v pánvích Radnických a menších okolních ukryto jest 106 mill. tun uhlí, jež vystačiti měly asi na 500 let, není pochyby, že budou veškeré pánve Radnické během příštího století vyčerpány. I při dosavadní těžbě, jež obnášela r. 1898 164.397 tun, vyčerpána bude pánev Břasská dle výpočtů asi za 50 let, pánev Darovská, dosud skoro netknutá, ale malá, a pánev Chomelsko-Vejvanovská později, snad za 100 let, ostatní menší, pokud již vyčerpány nejsou, mnohem dříve.

Proslulá pánev Mirošovská, j. v. Rokycan ležící, počítána byla ještě před 20 roky k vydatnějším pánvím středočeským; těžba uhelná byla r. 1895 94.456 t., r. 1898 90.564 t. a stále klesá, neslibujíc delšího trvání než 15—20 let.

Pánev Merklínská (Vituna) má délku asi 4.75 km a šířku 3.75 km; její sloje uhelné jsou nepatrné, sotva 1 metr mocné; vytěžilo se tu r. 1895 41.685 t., r. 1898 56.623 t.

Z malého rozměru pánve a malé vydatnosti slojí nelze očekávati, zvláště při zvýšené těžbě, dlouhého trvání dolů zdejších, nejvýše snad padesát let.

Malé pánve středočeské jsou ještě u Žebráka (Stilecká a Lisecká), u Malých Přílep, Holoubkova a Setkova. Jsou buď skoro bezuhelné, nebo z velké části vyčerpané; první tři poskytly r. 1895 1482 t., r. 1898 1324 t.

Velká pánev Plzeňská má rozlohu asi 480 km²; rozdělena jest řekou Mží na dvě části, jižní a severní, skoro stejně veliké; tato dosahuje na sever k Plasům, na západ k Touškovu a Všerubům, na východě omezena čarou nerovnou mezi Plzní, Třemošnou a Plasy. Část jižní omezena jest zhruba čarou spojující Plzeň, Dobřany, Chotěšov, Touškov (vesnice), Sekyřany, Vlkýš, Blatnice, Kozolupy (u Touškova města) a Plzeň. Ohledem k veliké rozloze

pánve té není těžba zvlášť vynikající. R. 1895 vydobyto 981.535 t, 1898 1,029.576 t; z toho připadá přes 99 proc. na část jižní.

V pánvi Plzeňské rozeznáváme tři pásma slojí uhelných. Nejspodnější 1—3 sloje jsou obdobou spodní a svrchní č. hlavní sloje Radnické. Mocnost slojí jest tu mnohem menší, 1—3 metry. Nevysoko (asi 10—20 m) nad těmi slojemi vyvinuta jest u Nýřan (a Třemošné) sloj nejvýše 2 m mocná, t. zv. sloj Nýřanská, jež obsahuje dvojí uhlí, obyč. kamenné a plynové, též plackové neb svíčkové zvané a ve středních částech pánve, vysoko nad předcházejícími slabou, jen asi 80 cm mocnou sloj Kounovskou č. Líňskou. V severní části vyvinuty jsou sloje uhelné, a to Radnické a u Třemošné též Nýřanská, jen na východním okraji. Zásoby uhelné byly tu již z největší části vytěženy doly uhelnými u Kazňova a Třemošné; zcela nepatrné těžení na spodní sloje je dosud na Bílé Hoře u Plzně a sev. Třemošné v Jalovčinách. Poněkud větší zásoby netknuté nalézají se dosud mezi Třemošnou a Plzní a místy snad i sloj nejsvrchnější poskytne v budoucnosti nějakého výtěžku. Západní část severní pánve Plzeňské jest dle dosavadních vrteb bez vydatnějších slojí uhelných. Nelze tudíž doufati, že by sev. část pánve Plzeňské mohla příště vyvinouti nějakou vydatnou produkci uhelnou.

Skoro veškerá těžba uhelná jest soustředěna v jižní části pánve a lze tu, zvláště uprostřed, mezi Nýřany a Chotěšovem očekávati ještě vydatnější těžbu uhelnou. Poněvadž však doly uhelné, nalézající se na okrajích pánve, z velké části zásoby své vyčerpaly a nové vrtby, provedené na východ, mezi Nýřany a Plzní, měly výsledek nepříznivý, nelze ani v jižní části pánve Plzeňské očekávati vydatného dolování než asi na 50, nejvýše 100 let.

Malé pánve kamenouhelné u Vranova a Těchlovic u Stříbra (Vranov r. 1898 jen 148 t) mají význam malý a jen místní.

Manetínská pánev, rozkládající se na sev. záp. od Plzeňské, má značnou rozlohu, asi 190 km². Jako v sev. části pánve Plzeňské bylo i zde jenom na východě dostiženo místy (Močidly, Stvolny, Ladměřice, Spanková), a to nepatrné, nejsvrchnější sloje uhelné; doly záhy opuštěny pro vyčerpání sloje neb nával vod. O sledu vrstevném na okraji západním a uprostřed pánve víme velmi málo, rovněž i o přítomnosti slojí v místech těch. O tom poučí nás teprve příští vrtání.

Z některých zjevů geologických možno souditi, že nelíší se pánev ta, zvláště pokud uhlonosnosti se týče, valně od západní a nejsevernější části severní poloviny pánve Plzeňské.

Z českých pánví největší a vůbec i nejplodnější jest pánev Kladensko-Slansko-Rakovnická, jež pokryta jsouc na mnohých místech mladšími útvary, především vrstvami útvaru křídového a třetihorního, omezena jest na jihu zhruba čarou jdoucí na západ od Kralup přes Zákolany, Stelčoves, Kročehlavy, Ploskov, Senec u Rakovníka, Hostokryje a Petrovice. Od Petrovic jde hranice útvaru na sev. sev. západ., obrací se pak na jih k Jesenici a odtud vybíhá laločnatě směrem j. z., tvoříc východní hranici úzkého výběžku, jenž sahá na jih až k Plasům; západní hranice jde pak od Plas směrem severním podle Mladotic, Žihle k Blatnu; odtud uhýbá se náhle na západ přes Lubenec, pak zase na sever k Valči a směrem sev. vých. přes Panenský Týnec, Vrané, Velvary a odtud na jih opět ke Kralupům.

Toto severní ohraničení jest velmi neurčité, neboť jest tu pánev pokryta vrstvami mladšími, pod nimiž vrstvy kamenouhelné místy ve značné hloubce rozkládají se na sever k řece Oharce.

Odkrytá, nebo jen menšími krami útvaru křídového pokrytá část pánve má rozlohu asi 1300 km², ale její skutečné rozměry jsou mnohem větší!

V pánvi té, již nazývati budeme kratčeji Kladensko-Rakovnická, jsou vyvinuty tytéž vrstvy a sloje jako na Plzeňsku: nejspodněji jsou obě sloje Radnické, z nichž opět svrchní, hlavní, jest příčinou pánve té. Sloje ty vycházejí na den anebo se přibližují k jižnímu okraji pánve od Kralup k Rakovníku a od čáry té se rozkládají v nestejné hloubce a často jsouce přerušeny vrženími a nerovnostmi dna (jako v pánvi Plzeňské) na sever tak, že jejich severní zakončení vůbec jest nezjištěno.

Všechny hlavní doly jsou založeny v té svrchní sloji Radnické. Sloj, jež odpovídá Nýřanské, vyvinuta jest, avšak ne v té mohutnosti, u Rakovníka (Lubná) a nejvýše opět nalézá se v krajině Slanské, Rakovnické i v nejzápadnějších částech pánve opět ona vydatná sloj Kounovská č. Líňská.

Mocnost hlavní sloje je velmi rozdílná: od Votvovic ke Kladnu vzrůstá ze 4 až na 11 metrů, odtud klesá zpět k Lánům na 2 m, k Rakovníku se opět sesiluje až na 7 m a dále na západ k Oráčovu opět slábne, až je dobývání neschopná. Hlavní sloj vyvinuta jest a byla ve třech sníženinách dna prahorního, jež tedy tvoří jaksi samostatné pánve, v okruhu míst:

1. Votvovice, Zeměchy, Volovice, Zvoleňoves, Podlešín, Blevice, Slatina.

2. Brandýsek, Cvrčovice, Stelčoves, Hnidousy, Dubí, Kladno, Motyčín, Vinařice, Rozdělov, Libušín, Jemníky.

3. Rakovník, Hostokryje, Petrovice, Poříčina, Senec, Lubná, Lužná.

O výrobě celé pánve, jež rozdělena je ve dva revíry horní, Slanský a Pražský, poučí nás nejlépe následující přehled.

	1878	1886	1898
Rev. Slané	293.503 t	581.131 t	1,806.490 t
Rev. Praha	973.509 »	916.060 »	641.342 »
	1,267.012 t	1,502.191 t	2,447.832 t

Z celé těžby r. 1898 připadá na svrchní nejmladší sloj u Kněževsi, Mutějovic, Hředel 1269 t, u Slaného, Studněvsi, Kroučov atd. 58.326 t, celkem tedy 59,595 t; všechna ostatní těžba náleží slojím spodním, hlavně opět svrchní sloji Radnické. Poněvadž tyto spodní sloje v Rakovníku poskytly jen 12,631 t a v části Votvovické 10.047 t, jest patrno, že daleko největší část veškeré těžby dala krajina mezi Kladnem, Buštěhradem a Slaným. Z přehledu toho patrno také, že se těžba pomalu přenáší z jižních partií pánve na sever, kde nyní v obcích Libušín, Vinařice, Hnidousy, Cvrčovice, jsou doly nejvydatnější.

O budoucnosti celé pánve lze těžko vysloviti konečný soud. Jisto jest, že křídlo nejzápadnější od Plas a Lubence až do krajiny Rakovnické dle dosavadních zkušeností slibuje do budoucnosti málo; část nejvýhodnější u Votvovic produkuje stále méně. Z postupu těžení od jihu k severu patrno, že dlužno hledati hlavní pole budoucnosti na sever čáry, vedené směrem j.-z.-západním mezi Kladnem a Slaným. Na sever od čáry té dlužno bude vykonati četné a hluboké vrtby, abychom se přesvědčili, jsou-li vydatné spodní sloje vyvinuty pod nejsvrchnější slojí, po případě ještě i pod vrstvami útvaru křídového mezi čarou tou a Oharkou. Kdybychom vzali za základ výpočtu zbývající nedobytá pole se zjištěnými zásobami uhelnými, mohli bychom dle některých autorů vypočítati, že hlavní zásoby uhelné vyčerpány budou za 50—75 let; avšak považíme-li, že nové odkrývky na sev. od Kladna v šachtách Mayrau, Jan I. a II., Ronna, Max, jsou velmi pěkné a to v místech, jež dříve považována byla často za jalová, můžeme těšiti se nadějí, že zásoby ukryté, arci v hloubce stále větší, vydrží na dobu mnohem delší než 50—75 let.

(Příště dále).

J. K. Šlejhar.

Několik poznámek k jeho dílu. Napsal Jaroslav Kamper.

(Pokračování).

III.

Není pouhou náhodou ani prchavým rozmarem, že Šlejhar soucitu svého neobmezuje jen na lidi, nýbrž rozšiřuje jej i do oblasti zvířat a věcí, a že nejednou právě k nim přikloňuje se s vroucnější, žhavější láskou, než k člověku samému. Tento hluboký, vše objímající soucit jeho podmíněn jest jeho přesvědčením o jednotě všeho života. Sám praví, že veškero stvoření představuje mu celek, že všude shledává projev téže životní síly. Všechen zoufalý boj životní, všechno hemžení obrovských lidských mravenišť jest projevem téže jediné síly životní stejně jako kroužení hvězdných světů, jako let ptáka nebo ševel vichrů, hrající ve stvolech travin. Vzrušen až do hlubin duše, s utajeným dechem a vznícenou myslí stopuje tuto jednotu všeho života v různých jeho projevech, hledá ty tajemné nitky odvěkých vzájemných vztahů, poutajících k sobě tyto všechny jevy a otvírá své nitro dokořán jich mystickým, nezbádaným vlivům.

Nejvšednější zjev, nevšímaný a opomíjený kýmkoliv z nás, vyvolává v něm tajemné ohlasy a rozněcuje jej. Spatřuje v něm důsledek nebo projev jistých od věků do věků působících, nikým nezjištěných, nepoznaných, ale jím živě citěných a tušených vztahů, jichž záhadné prolínání, křížení, splývání a zápasy určují život nás všech, existenci všeho, co jest. Jako vzdálená, z nedozírných sfér zaznívající a jiným neslyšná hudba doléhají záchvěvy těchto tajemných vztahů na jeho zbystřené smysly. Sychravé, mživé šero podzimního dne v horách nebo kovové svity západu, kladoucí se na stmívající se kraj dávají mu tušiti jisté mystické stavy a zjevy, jichž jsou pouhým odleskem. Slyší z nich tajemnou mluvu věčnosti, hlásající slávu odvěkých mysterií. Hle, něco z jeho bytosti, z jeho vlastního života chvěje se v tom mživém šeru a v těch kovových svitech, část jeho bytosti, část bytosti nás všech. Se vzrušením maga, chystajícího se k velké oběti, naslouchá této mluvě jiných sfér. »Ve všech zjevech, jež kdy byly, hledal jsem vždy větší dosah, než jen smyslům jevily«, praví úvodem ke svému »Havranu«. (»Co život opomíjí« str. 219.)

Tento v podstatě pantheistický názor světový jest zdrojem jeho vroucí, nadšené a hluboce oddané lásky k přírodě. Ta mu

zůstala, i když zklamán a zhnusen odvrátil se od lidí a když i zvířata, ku kterým tak lnul, mu zlhostejněla. Příroda jediná ho nezklamala. Žije v stálém styku s ní, noře se v její krásy a její velebu, podléhaje její moci a slávě. Co je ten malý mravenec-člověk proti její nesmírné velebnosti a zdrcující velikosti! Což jiného, než jedním projevem, jedním vtělením té nekonečné, vším proudící a všechno prostupující síly životní, stejně jako jest jím zrnko prachu nebo klas? Ale není to blouznivý obdiv básníka, co v něm příroda vzbuzuje. Nemiluje ji láskou nadšence, jemuž tato láska jest esthetickým požitkem. »Byl jsem zemědělec tělem duší, život přírody byl mně nade všechno. Nebyl jsem pouhým planým takovým ctitelem té milé přírody, leže někde na mezi či v lese a v pohodlí dávaje se ovívati její skvostnou něhou. Mé nadšení nebylo dělané, vynucené, přicházelo samo sebou. Z pravého zdroje poznání a z přiložení ruky k dílu. Život přírody je tak přísný, opravdový jako každá krása, — jí nelze obelstít, planě ji odbýt. Vyžaduje napjetí všech sil, péče nejseriosnější. Ani jedné povinnosti vzhledem k ní nelze se lehkomyslně zbýti. Klade všech požadavků na celého člověka. Leč pak se ukáže matkou, dobrodějkou, živitelkou, těšitelkou — pak živí a také utěšuje srdce. Tak jsem vždy jen pohlížel na přírodu se stanoviska povinnosti a pravdy. Krása dostavila se pak sama . . . V našem ponětí slouží me my přírodě, odvislí jsme životem a smrtí od ní, jsme si vědomi neskonalých její milostí a přízně a vše očekáváme od ní, neustávajíce jí blahořečiti.« (»Z výletního setkání« v knize »V zášeří krbu« str. 65.)

A přece tato velebná, nekonečná příroda v jedné příčině neuspokojuje jeho milujícího, jen pro ni bijícího srdce: Shledává ji lhostejnou, mrazivě necitnou a zatvrzelou vůči utrpení člověka. Čím jest jí všechna hrůza a bolest, všechna zoufalá muka a šílené zápasy, jež pozemská existence člověku přináší? Čím nekonečné zlo, jež naplnilo svět? Je lhostejna k jeho slzám, hluchá k jeho prosbám, výkřikům a kletbám, nevšímavá k jeho utrpení. Bez její účasti odehrává člověk hrůzné drama svého života, lhostejna zří zápasiti a umírati jednotlivce, pokolení a národy. Bez ohlasu a bez vyslyšení tříští se o její skály a o klenbu její nebes výkřiky a vzdechy milionů. A i tehdy, když má se ukázati »matkou, dobrodějkou, živitelkou, těšitelkou«, jest k tomu, jak sám praví, potřebí »napjetí všech sil, péče nejseriosnější«. V tom právě tkví kořen zla. Jest třeba rváti se s ní o každé sousto, jest třeba vyrvati jí její poklady, jenom tehdy, když byla přemožena, vydává dary, jež kryje ve svém

klíně. Kdo v tomto zápase projeví víc síly, víc neurvalosti, bezohlednosti a vytrvalosti, vítězí. A odtud ten boj mezi lidmi o skývu chleba, ten bezohledný, se zvířecí surovostí vedený boj mezi lidmi, z nichž každý snaží se pro sebe co nejvíce urvati a pokud možno oloupiti své bližní.

Z tohoto zdroje vyvěrá všechno zlo. Velikost obětí, jichž bylo k dobytí jich potřebí, činí lidem výtěžky jejich zápasu drahými, z vědomí, jak těžce a svízelně byl nabyt, klíčí láska k majetku. Touha po jeho zvětšení a rozšíření, po zneužití vlastní síly a moci na úkor slabších a bezbranných, šílená, nikdy nenasycená žízeň po mamonu jest jenom dalším důsledkem tohoto »prvotního hříchu«. A před zrakem Šlejharovým rozvíjí se příšerné drama lidstva: Jediný šílený, zuřivý zápas, jediné klubko postav, utkavších se v boji, jakoby slitých v surovém zápolení o svou existenci, jediné nekonečné bojiště, kde bez milosrdenství se vraždí ti, již by si měli býti bratry. A nad touto změtí bijících a rvoucích se, zápasících a rdousících se postav zvedá se hrdý, nebetyčný trůn Zla, jež od věků do věků ovládá ty massy, svíjející se v prachu u jeho nohou a nade vším vlaje vítězný prapor Hladu. Hlad jest to, jenž žene tyto slepé, rozběsněné massy v boj, hlad svírá je všechny drtivou svou paží a tiskne jim ostrý svůj spár do lebek. Hlad ovládá všechno, co jest, k jeho pokynu utkávají se ve vražedných půtkách lidé a zvířata.

Jest to konec konců jenom pekelný vír rozpoutaných pudů, co oko Šlejharovo v životě vidí, zločin, hřích, bída a utrpení. Z počátku zrak jeho spíš jako náhodou na výjevech takových utkvíval. Dovedl si v životě nalézti i stránky jasnější, harmoničtější, klidnější a prvá kniha jeho »Florián Bílek, mlynář z Myšic«, práce let mladistvých, prozářena jest dokonce hřejivým svitem humoru. Těm, kdož znají jen pozdější knihy Šlejharovy, těžko uvěřiti, že tato jinak slabá a velmi nestejná práce má ve svých nejlepších partiích náběhy k humoru přímo gogolovskému. Jsou mezi staršími věcmi Šlejharovými některé, v nichž jasnější souzvuky této první periody autorova vývoje ještě doznívají (»O panu Špačkovi«). Ale pak zavírají se oči jeho před světlejšími stránkami života, před takovými chvílemi slunečna a oddechu v zápase životním a již jenom kalné, těžké, příšerné vise staví se před jeho duševní zrak. Dříve sem tam nalezl ještě v lidském nitru čistší hnutí, světější pocity, ušlechtilé vzněty. Nejkrásnějším toho dokladem jest dojista krásný pomník lásky mateřské, jímž jest čarovně luzný, světlý zjev zemřelé matky, tato toužebně jemná a sladká vidina, schvívající se nad zachmuře-

nými, srdce rozrývajícími ději »Kuřete«. Ale později když udeří na nitro lidí, místo srdce nalézá v něm jen kámen. Již jenom hrůzné, otřásající výjevy shledává v hemžení života, jeho oko nedovede již ani jinak na svět se dívati, než zakleto v tento čím dál více se užící ponurý zorný úhel. A hrůza zjevů, jež nachází, stupňuje se ustavičně. Někdy, pravda, na okamžik zakolísá. Zdá se, jakoby hledal vyrovnání se životem, jakoby pátral po nějaké jasnější stránce jeho, jakoby snažil se docíliti vlídnějšího, přátelštějšího »soutyku« (jest to oblíbené slovo jeho) se společností, od níž se odvrátil. V takových chvílích jakoby váhal, zlomiti hůl nad životem, který se mu hnusí, nad lidmi, kteří propadli zkáze. Má takové okamžiky, kdy se zdá, jakoby se chýlil ke kompromisu. Podléhá vůbec, jako každý člověk prudkého temperamentu, rychle měnícím se náladám.

Ale pak vzchopí se vždy zase a život zjevuje se mu ještě v kalnějších barvách, v ještě hroznější, potvornější a zavilejší podobě, než kdykoliv před tím. Děsný Moloch zla v celé své ponuré moci ještě vítězněji týčí se před ním. Nikde není světlého jasného bodu, na němž by hrůzou vyděšený zrak jeho spočinul. Potácí se v bludném kruhu příšerných zjevů a děsivých představ. Již nevidí jen postavy navzájem se rdousící a vraždící, ale přímo pitvorné zkřiveniny a podivné zkomoleniny jako obrazy, zachycované v šalebných plochách dutých zrcadel. Přirozeně nechová k nim již soucitu, nýbrž naopak je nenávidí a pronásleduje řezavým výsměchem. Nedovedl nikdy objektivně reprodukovati, co pozoroval a prožil. Vadil mu v tom vždy čirý jeho subjektivism. Ale teď chýlí se již častěji ke karikatuře (nejvýznačněji v knize »V zášeří krbu«), k níž ostatně hned od samého počátku jevil jakýsi sklon. (Porůznu v knize »Florián Bílek, mlynář z Myšic«.)

Pessimistický, ryze subjektivní jest životní názor Šlejharův. Jako nekonečný řetěz útrap a muk rozvíjí se život před ním. Váhá ještě dáti si odpověď na poslední otázku, vyhýbá se jí vůbec: Neptá se, co jest konečným cílem života, ale káže činiti dobro a bojovati proti zlu. Ve vítězství nauky Kristovy, v potírání zla spatřuje, jak jsme si připomněli, konec panství hříchu a jediný možný základ šťastnějšího bytí. Jeho dílo konec konců provanuto jest širokým dechem křesťanství, dechem evangelia soucitu a lásky. Nejde v té příčině vždy a všude až do posledních krajností, ale tento tón křesťanského slitování nese se celým jeho dílem, schvívá se jako jediný zlatý paprsek v černé mlhy jeho světa. A tak jest soucit kořenem, z něhož celé dílo jeho vyrůstá i konečným bodem jeho,

Všechny nárazy vnějška v jeho nitru vyvolávají vlastně jen tento jediný tón, rozechvívají u něho, člověka po výtce citového, jen tuto strunu. Tyto jímavé zvuky křísí v jeho srdci bolest a utrpení cizí. Ale i muka duše, jeho strast a jeho bolest slévá se s cizím utrpením v tomto soucitu v jedinou melodii. Že se v té příčině neklameme, toho dokladem jsou slova, jež sám napsal: „Jen to srdce, jež samo je postiženo hořem, dovede se přidávati k utrpení cizímu. Kdo ukojen, oblažen, zabezpečen a v pohodlí, ten nemůže a nechce porozuměti údajům bídy a zla; neb porozuměv, musil by se vzdáti vlastního oblažení a pohodlí a přidati se na pomoc utrpení. A to on nechce, nemíní! A tak jen hoře hoři porozumí. („Jumr se vrátil“ v knize „Zátiší“ str. 45.).

IV.

Po tom, co jsme si připomněli, nepřekvapí, když při pohledu na svět Šlejharových vidin a představ, shledáme jej takým, jaký právě jest. Jest to svět plný hrůzných výjevů, rozrušujících scén, plný útisků a násilí, bídy, zločinů a ukrutností, oživený postavami šešlými a zbědovanými, vyčerpanými a zlomenými. Kraj, v němž odehrávají se jeho ponuré, rozechvívající povídky, dělí jenom úzký pruh země od dějiště povídek K. V. Raisových. Tu i tam vstupujeme do kraje krkonošského předhoří a přece jak různé jsou světy obou autorů! Rais, klidně, objektivně líčící, střízlivě a podrobně maluje scenerii svých povídek, tak že můžete jíti po jeho stopách a krok za krokem srovnávati skutečnost s jeho popisem. Také Šlejharův svět rozkládá se na úbočích a hřebenech oněch hor, v kraji, do něhož vážně hledí vrcholy Krkonoš. Vlnivé křivky jejich obrysů, modrající se v dáli, uzavírají ten kraj chudý a smutný, prostoupený černými chumly pochmurných lesů, posetý vískami s domky vysloveně horského typu, v jichž nízkých světničkách za drobnými tabulkami oken tušíte tkalcovské stavy, hrčící pod zčernalými stropy svoji monotonní píseň. Úzké, jako pod tíží bídy kolkol panující shrbené, klesající chaloupky, jejichž doškové střechy jakoby oddaně čekaly, až vzmach divé bouře horské smete je a učiní konec smutné jich existenci, chaloupky, v jichž lomenicích, zdobených primitivními, ale tak milými řezbami, klátí se v podzimi jasné koraly schnoucích jeřabin, rozedrané a jako zimomřivě schoulené chaty, smutně hledící svými okénky na cesty zapomenuté a opuštěné, lesy plné podivných úvozů a výmolů, se stromy podivně zohýbanými pod divokými pocely horských větrů, chudá role, táhnoucí se do dáli, s brázdami vyrytými v jich zarudlé, červenavé půdě, opuštěné zvětralé

kříže a omšená boží muka, snící na truchlých křižovatkách, zapadlá, tichá, jako od světa odříznutá a zakletá městečka, — takový jest asi svět, v němž Šlejhar prožil svoje mládí a v němž odehrávají se jeho povídky.

(Příště dále.)

Rozhledy.

Nový druh ochrany dělnictva na obzoru. Pomalu ale jistě postupuje ku předu zásada, že dělník ochrany nejen zasluhuje, ale že též ochrany této účastným státi se musí. Ochrana dělníků vzniknuvši původně v lidumilnosti a soucitu jednotlivých podnikatelů a podporována byvši odbornou associací dělnickou stala se konečně předmětem jednání sborů zákonodárných, tak že nyní ve velké většině států kulturních ochrana dělnická vynucena býti může platnými předpisy zákonnými. Veřejná moc, stát vzal na se úkol, aby ochranu tuto provedl, — která ovšem za lidumilné součinnosti podnikatelů tím více prospívati a zevšeobecněti může; než na státu někdy bývá, aby jako veřejnohospodářský podnikatel, jakým stát v novější době velmi zhusta se objevuje, plnil též úkol, který i soukromohospodářští podnikatelé již plní. Kde stát takovým soukromohospodářským podnikatelem jest a je-li v území jeho ochrana dělnická do jisté míry uzákoněna, plní zajisté i sám předpisy v příčině té vydané.*) Někdy však správa státní, zemská, obecní vystupuje jeho zákazník a se soukromým podnikatelem umlouvá práce a dodávky, na nichž pracují dělníci v pracovním poměru pouze se soukromým podnikatelem stojící a na jichž poměr ten přirozeně zákazník žádného nemůže míti vlivu. A přece vyskytla se snaha, aby i zde správa veřejná zasáhla ve prospěch dělníků a byla též snaha ta tím spůsobem výsledkem korunována, že veřejná správa při zadávání veřejných prací a dodávek podnikatelům, kteří se o práce a dodávky ty ucházeli, určité podmínky ve prospěch dělníků, již práce ty vykonávali, diktovala.

Úkolu tohoto podjal se ke zmocnění c. k. ministerstva obchodu c. k. statistický pracovní úřad a studoval sociálně politickou stránku submissního řízení, aby podal příslušné návrhy po vyslechnutí stálé rady pracovní. Předmětem tohoto studia byly některé otázky, které při zadávání veřejných prací a dodávek vyskytnouti se mohou a byly to hlavně zajištění minimální mzdy, zejména však přiměřené mzdy, (t. zv. fair wages), ochrana práce domácí vyloučením všech cizích sil dělnických, na kterýchžto otázkách a jich řešení moc veřejná spolu s třídou dělnickou nemálo jest zúčastněna. »Právo a povinnosť státu a veřejných korporací, při zadávání prací a dodávek soukromým podnikatelům, hleděti na ochranu osob při provádění převzatých prací zaměstnaných a o ochranu tuto se zasaditi, uznány jsou v západních

---

*) Sr. na př. Mitth. des k. k. Fin. Min. 1900 seš 2. v příčině monopolu tabákového a seš. 5 v příčině dolů solných.

státech průmyslových skoro všeobecně. I tam kde dlouho existovaly a podnes existují obavy před vsaháním do svobodné soutěže zákonným obmezením doby pracovní dělníků dorostlých a jinými předpisy ochrannými pro takové dělníky, pronikly dnes zásady o normálních nebo minimálních mzdách, normální nebo maximální době pracovní při veřejných pracech nebo dodávkách.

Ovšem ustupuje zde v příčině možného přímého převalení zvětšených výloh na odběratele protiva zájmů mezi podnikatelem a dělnictvem vzbuzená péčí o udržení soutěživosti, ačkoliv i tyto reformy zejména ve Francii narazily na odpor jednotlivých skupin podnikatelských, které odvolávaly se na zásadní porušení soutěživosti. S druhé strany však našla úprava pracovních podmínek při provádění veřejných prací právě v kruzích živnostenských podnikatelů též vřelé zástupce, zvláště když úprava ta zcela vhodnou jest, aby čelila některým újmám řízení submissního zvláště bezměrnému snižování cen.

Vzhledem k tomu a poněvadž organisované dělnictvo v četných zemích postavilo a zastupovalo požadavek ochrany dělnické při veřejných pracích, podniknuty záhy pokusy s jednotlivými ochrannými klausulemi, jichž, jak se zdá, ponejvíce uspokojivý výsledek vedl k stabilisování dotčených předpisů. V západních zemích, v Anglii, Francii, Belgii a Nizozemí skoro vůbec při veřejných pracích přišla k platnosti dalekosáhlá ustanovení na ochranu dělnictva, nežli jaká platí pro dělnictvo průmyslu soukromého. Tak poskytuje Nizozemí dělníkům při pracích státem zadaných přibližně onu míru ochrany, jakou v Rakousku požívá veškeré dělnictvo tovární: nedělní klid, 11hodinná doba pracovní, která pouze se schválením úřadů překročena býti může a pojištění proti úrazům.

V popředí snah v příčině ochrany dělnické stojí úprava doby pracovní a pracovní mzdy.

Nehledíc k Americe a k anglickým osadám v Australii, kde platí většinou osmihodinná doba pracovní a částečně též všeobecně závazné minimální sazby mezdní, čelilo hnutí z pravidla k zajištění přiměřených pracovních podmínek t. j. takové mzdy a doby pracovní, jaké odpovídaly míře dotčených odborů dělnických a na těch kterých místech.

Minimální mzdy a normální nebo maximální doba pracovní stanoví se tudíž různě pro každou veřejnou zadávku zvlášť a dle kategorií pracovních. Tam kde jsou silné a uznané odborné organisace dělníků a podnikatelů, jako ponejvíce v Anglii, stačí ovšem všeobecný předpis t. zv. »fair wages« o obvyklé mzdě a době pracovní v jednotlivých odvětvích živnostenských, což v případě žaloby na porušení klausule snadno a určitě zjištěno býti může. Ve Francii však, kde organisace dělnické nejsou s dostatek pevně vyvinuty, aby jim ponechán býti mohl dozor nad skutečným dodržením přiměřených podmínek pracovních, bylo rozhodnuto se pro předchozí úřední stanovení minimálních sazeb mezdních a doby pracovní. Než i zde počítá se přece ve větších městech a místech průmyslových s úmluvami mezi organisacemi podnikatelskými a dělnickými (syndikáty) o době pra-

covní a sazbách mezdních a pouze subsidiárně předepisuje se úřední stanovení sazby předsevzaté na základě dobrého zdání komisí, stejným počtem z podnikatelů a zaměstnaných složených a na základě odborných informací zadávajícím úřadem přímo vyžádaných. Francouzská rada pracovní, která zavdala příčinu k sestavení smíšených komisí k určení neumluvených, normálních sazeb mezdních a doby pracovní prohlásila se, odůvodňujíc své návrhy, i proto výslovně pro tento system, poněvadž system ten je s to, aby podporoval odborné organisování zaměstnavatelů i zaměstnaných v syndikátech.

Na snadě jsou obtíže, se kterými setkalo by se přenesení fair wages — systému na zemi, jakou jest Rakousko, kde odborné organisace zaměstnavatelů a zaměstnaných, které ve stálém styku co do společných sazeb býti musí, velmi malým počtem jsou zastoupeny.

Nepochybno rovněž, že kde sazby mezdní jsou, jako na př. v živnosti knihtiskařské, dodržení jich při zadávání veřejných dodávek a prací poměrně snadno žádáno býti může, jak tomu též jest při dělnících zaměstnaných v c. k. dvorní a státní tiskárně. Zdali však přes to úřadům náleží, aby stanovíce podobné sazby pro odvětví živnostenská, která sazeb těch posud nemají, zasahovaly do organisačního procesu podnikatelů a dělníků a zda by se tím vzájemná shoda mezi nimi podporovala či ohrožovala, musí se asi vážně vyšetřiti a uvážiti, jestliže vubec příklad západních států prumyslových pro nás má býti vzorem.

Pozoruhodným jest všeobecné působení mezdních klausulí na zaměstnání osob pro mládí nebo vysoké stáří nebo tělesné vady k práci úplně nezpůsobilých, což vedlo k přiměřeným ustanovením výjimečným v jich prospěch vydaným, tedy k možnému zaměstnání jich při sazbách nižších.

Na ochranu domácích dělníků proti soutěži cizích dělníků z pravidla na nižším stupni životních potřeb stojících a tudíž nepříznivě na výši mzdy dělnické působících zakazuje se na mnoze užívání dělníků takovýchto při pracích veřejných nebo se na nejmenší míru obmezuje. Účelnost podobných opatření se však právě na straně dělníku rozhodně popírá a rovněž budí též i obavy hrozící represse.

Požadavek klidu nedělního, dále pojišťování pro případ úrazu a nemoci při veřejných pracích a dodávkách mají v Rakousku význam ovšem jen retrospektivní. Tím větší pozornosti zasluhuje předpis, že v případech nutné potřeby úřadem schválená práce nedělní nebo práce přes čas výše má býti odměněna, nežli jaká sazba platí pro pravidelnou dobu pracovní.

Docela zvláštní význam má však vzhledem k velkému objemu užívání domácí práce v Rakousku podmínka v cizině při zadávání dodávek oděvu a práce konfekční všeobecně stanovená, aby práce venkoncem provedeny byly ve vlastních závodních místnostech vydražitele prací těch, poněvadž jenom potud dá se provésti též ochrana dělníků, pokud týče se vhodných zařízení místností pracovních.

Jiné předpisy, jako zákaz dalšího zadání vydražených prací a dodávek na podpodnikatele (akkordanty) bez výslovného schválení úřadu zadávajícího a převzetí ručení pro dodržení podmínek osobou touto, dále oprávnění úřadu, při průtahu submissionáře při uspokojování mezdních nároků jeho dělníků a zřízenců, nároky tyto bezprostředně na účet podnikatele uspokojiti, jsou dosti všeobecné a mimo spor.«

To byly úvahy, které byly pro c. k. statistický úřad pracovní *) vodítkem, když na poli tomto činil pokusy a zkoumal stávající v příčině té předpisy ve státech evropských i zámořských, při čemž hleděl též ke stávajícím snad podobným zařízením v zemích našich, zejména při ústřední správě státní, při autonomních úřadech zemských a při větších obcích, dále v Uhersku, při ústředních ústavech společných a v Bosně i Hercegovině.

Vedlo by nás příliš daleko, kdybychom měli vypočítati všecky zkušenosti, kterých statistický úřad pracovní načerpal a ve zmíněné zprávě uveřejnil. Snad se nám jednou udá, že základní myšlénky a zásady budeme moci u nás pozdraviti jako předpisy zákonné. Zmíniti však se musíme, třeba krátce o těch zařízeních, s nimiž nás zpráva tato blíže seznamuje a jež týkají se poměrů zemí našich. Nejobšírnější a nejhojnější ustanovení nalézáme při sboru ministerstva vnitra při zadávání prací za příčinou provádění staveb pozemních, silničních a vodních; v menším objemu pak i při ostatních odborech ministerských. Ustanovení tato lišiti lze ve dvé skupin: ustanovení, s nimiž setkáváme se v řádu živnostenském a týkající se výplaty mzdy jak co do doby tak i co do druhu, zejména ustanovení, že výplata musí státi se v penězích hotově, nikoli v místech hostinských, že ke koupi potravin z určitých krámů neb od určitých osob dělníci nesmějí býti nuceni, zákaz uvěřování potravin a líhových nápojů na účet mzdy a pod. a v zákonech o pojišťování na případ úrazu a nemoci; ke konání povinností, v řádě živnostenském a v těchto posledních zákonech submissionáři výslovně ofertními podmínkami se zavazují; do druhé skupiny sluší pak zařaditi ta ustanovení, s nimiž v rakouském zákonodárství se nesetkáváme a k nimž nuceni jsou submissionáři podmínkami při zadávání veřejných prací a dodávek stanovenými. Sem patří zejména podnikateli ukládaná povinnost, aby se postaral o přístřeší, péči a léčení a hojení dělníků, někdy i zřizování samostatných nemocnic, ustanovování lékařů a ošetřovatelů, zřizování baráků a místností, v nichž by se dělnictvu opatřila snadno a lacino dobrá a zdravá strava a pod.; dále bývá podnikateli uloženo, aby mzda dělníkům v čas a správně byla vyplácena, jinak že zadávající úřad na účet submissionáře nároky dělníků splní. To platí též při stavbách státních železnic. V příčině těchto jest zvláště t. zv. stávková klausule ve všeobecných podmínkách zadávacích tím způsobem upravena, že podnikatel, bylo-li by mu vypuknutím stávky

*) Ve zprávě jeho: Der Arbeiterschutz bei Vergebung öffentlicher Arbeiten und Lieferungen. Ve Vídni 1900.

jeho dělníků zabráněno, v ustanovenou dobu povinnostem svým dostáti, jen tehdá může býti osvobozen od smluvených následků průtahu, dokáže-li, že stávka vypukla bez viny jeho, pokud se týče jestli bez jeho viny trvala dále. Důkaz tento může býti podán zvláště vysvědčením živnostenského dozorce. Obyčejně bývá správou státní vymíněno, že z těchto zařízení nesmějí eráru vzejíti žádné výlohy.

Všimneme-li sobě nyní ustanovení ze skupiny prvé, uznati musíme, že tím nejsou stanoveny žádné novoty, a že by správa státní vkládajíc dotčená ustanovení do všeobecných podmínek zadávacích, pečovala zvláště o dělníky zaměstnané při pracích, jež pro správu státní mají býti dodány. Vždyť ustanovení tato obsažena jsou již v řádě živnostenském, v zákonech o pojišťování na případ úrazu a nemoci, kterýmžto zákonům z pravidla podrobeny jsou všecky podniky, o které se jedná, zvláště jedná-li se o dodávky (na př. k účelům vojenským), které z pravidla vyrobeny bývají v továrnách. Myslíme tudíž, že správa státní ukládajíc plnění těchto povinností, jichž plnění již zákonem samým jest uloženo a příslušnými pokutami a tresty vynuceno býti může, dopouští se zbytečnosti, jež nejméně sluší na př. ústředním správním úřadům říšským, již přece jsou povoláni, aby nad řádným plněním zákonných povinností bděli. Divně se tudíž vyjímá v podobných podmínkách c. k. ministerstva vnitra ustanovení, že submissionář má hleděti k tomu, aby učinil potřebná opatření sloužící k ochraně dělníků, aby dbal stávajících předpisu policejních a platil příspěvky za pojišťování dělníku na případ nemoci podle zákona ze dne 30. března 1888 č. 33 ř. z.*)

Jinak se to má ovšem s ustanoveními skupiny druhé, kde skutečně nové věci a vzhledem k zaměstnání dělníku, stanovišti jich zaměstnání, způsobu práce a pod. vskutku prospěšné a vhodné povinnosti se ukládají a o nichž, budou-li důsledně a usilovně prováděny, mluviti můžeme, že jsou skutečně novotou na obzoru socialního postavení dělníků.

Při autonomních úřadech jsou po většině podobná ustanovení pro submissionáře jako při zadávání prací a dodávek úřady státními. Novota vyskytuje se při podmínkách zemského výboru království Českého za příčinou zadávání prací následkem stavby drah železných zemí zaručených a to v tom směru, že úředníci a dělníci podnikatelovi z pravidla musejí býti příslušníky království a zemí v říšské radě zastoupených a že v příčině dělníků především dlužno míti zřetel k příslušníkům království. Posudek o tom, zda povinnostem těmto s dostatek bylo vyhověno, přísluší správě stavební. Město Solnohrad chrání domácí dělníky tím způsobem, že se podnikatelům větších prací stavebních vymiňuje, že nejvýše 50% zaměstnaných dělníků smí býti národnosti italské. Rovněž ojedinělým ustanovením jest v podmínkách v příčině stavby hlavního sběracího kanálu a regulaci Vídeňky ve Vídni vyloučení klausule stávkové tím způsobem, že

*) Str. 130 zmíněné zprávy statist. úřadu pracovního.

nedostatek sil dělnických nebo drahota cen pracovních žádným způsobem neomlouvají průtah prací převzatých.

Dr. Jos. Lukáš.

*

Jazykový spor na hřbitově. »Blätter für Selbstverwaltg« č. 20. přinášejí praktický příspěvek, jenž nejlépe illustruje jazykové poměry v naší říši, případ jenž i v naší užší vlasti byl již praktickým. Měšťan T. obce istrianské U. zřídil své choti na jaře r. 1897 zemřelé a na městském hřbitově v U. pochované skvostný náhrobek s nápisem v řeči chorvatské. Sotva byl náhrobek postaven, obdržel T. od starosty obce U. rozkaz, aby náhrobek do 3 dnů pod následky exekuce odstranil. Rozkaz byl tím motivován, že nápis na náhrobku byl v řeči chorvatské, kdežto dle hřbitovního řádu obce U. nápisy na hrobech smějí býti pouze v řeči latinské nebo italské. Ke stížnosti T. byl rozkaz tento okresním hejtmanstvím v P. zrušen s odůvodněním, že dle několika dvorních dekretů z let 1784 a 1790 každý může ctíti památku svých zemřelých postavením náhrobku a že ve volbě jazyka při nápisech na těchto náhrobcích nesmí býti nikterak obmezován. Proti tomu stěžovala si obec U. k místodržitelství. Ve stížnosti poukazovala obec na hřbitovní řád a přiváděla k platnosti, že T. nebyl oprávněn, svoji choť na místech pro jednotlivé hroby vyhrazených dáti pochovati. Připomenuto budiž, že T. obci za hrob předepsanou sazbu 25 zl. nabídl, že však obec nabídku tuto odmítla. Místodržitelství a v poslední stolici ministerstvo vnitra zamítly rekurs obce poukazujíce na jmenované dvorské dekrety s dalším odůvodněním, že nápis náhrobní místního zájmu obce U. dotýkati se nemůže. Obec stěžovala si nyní ke správnímu soudu. Ten stížnost jako neodůvodněnou zamítl, jsa toho náhledu, že nikdo po zákonu nemůže býti obmezován ve volbě nápisu na náhrobcích. Pozoruhodno jest, že mezitím následkem nařízení obce U. jmenovaný náhrobek ze hřbitova cestou exekuce byl odstraněn. —k—

*

Sociálně politické rozhledy. V měsíci říjnu bylo v Rakousku celkem 12 stávek, z nichž 4 skončily s výsledkem úplným, 5 s částečným a 1 bezvýsledně. Nejčastější příčinou stávek byla opětně nespokojenost se mzdou. Nejvíce stávek bylo v Dolních Rakousích (5) a v Čechách (4). Na stávkách bralo účastenství asi 900 dělníků. Výluka nebyla za měsíc říjen žádná.

V poslední době trousily se zprávy o nové stávce horníků. Vskutku také vypukla stávka u Nového Sedla, ale konflikt tento byl brzo vyrovnán, když správa dolů slíbila, že hlavním požadavkům dělnictva vyhoví. Také ze středoněmecké pánve uhelné došel povzbuzující signál; německé hornictvo zastaví prý ihned práci, jakmile horníci v Čechách pustí se do zápasu. Než nebylo všeho toho zapotřebí. Ku stávce hornické letos nedojde. Dělnictvo jest jednak plně zaměstnáno zápasem volebním, a mimo to jest známo, že správy dolů mají ohromné zásoby uhlí, tak veliké, že jsou nuceny snižovati cenu uhlí. Za takových okolností byla by stávka buď vyloženým

šílenstvím nebo manévrem, vypočítaným ve prospěch uhlobaronů, aby se pohodlně a za drahý peníz zbyli zásob uhlí. Hornictvo by v pravém slova smyslu šlo na jatky, kdyby se dalo ku stávce letos strhnouti.

Zajímavým úkazem byla v Německu stávka sazečů v tiskárně sociálně demokratického listu »Leipziger Volksztg.« Správa závodu, takto »třídně uvědomělá« až na kost, počínala si vůči personálu způsobem, který nedal se i při nejlepší vůli srovnati se zásadami, které sociální demokracie s takovou bravurou hlásá. Pod svícnem bývá arciť vždycky největší tma. Nejpozoruhodnější však jest, že správa sociálně demokratické tiskárny docela klidně pracovala se stávkokazy, když soudruzi opustili práci. Při tom po stávkujících soudruzích házela výtkami, které se z pravidla dělají »měšťákům«, když u nich dělnictvo stávkuje. Případ tento vzbudil velikou nelibost v kruzích sociálně demokratických a to tím spíše, poněvadž skoro všechny závody sociálně demokratické mají do vzornosti hezky daleko. Byla o tom uspořádána celá anketa, ale výsledky její nebyly sděleny s veřejností jenom proto, že by nebyly ku cti sociální demokracie, která se tváří, že má na sociální cítění a jednání patent.

Ve Francii, jak jsme se již stručně zmínili, pokusil se ministr obchodu Millerand pomocí stávky o sesocialisování pracovní smlouvy. Příslušná osnova zákona ustanovuje v hlavních rysech tolik: každému dělníku v závodech, kde jest zaměstnáno více než 50 dělníků, doručí se před vstoupením do práce tištěné oznámení, ve kterém se žádá, mají-li býti spory, vyplývající ze smlouvy pracovní, vyřizovány před smírčím soudem čili nic. V prvém případě má se za to, že podrobuje se zákonu, když do 3 dnu nečiní žádných námitek. Z uznání zákona vyplývá pospolitost zájmů dělníků téhož závodu a zavazuje je, aby se podrobili rozhodnutím, která vyplývají z tohoto zákona. Všechny státní dodávky smějí býti zadány jenom oněm závodům, které uznávají povinné smírčí řízení.

Stejné opatření mohou učiniti i okresy a obce. Dělníci v takovém závodě, který podrobil se zákonu o smírčím řízení, volí ze svého středu delegáty. Aktivní právo volební mají všichni 18letí dělníci obého pohlaví, passivní právo jenom dělníci francouzští, kteří dosáhli 25. roku. Zvolené delegáty musí správa továrny vyslyšeti aspoň jednou za měsíc. Jestliže správa předloženým požadavkům nevyhoví, mají delegáti právo podati je ještě jednou písemně. Během 48 hodin musí zaměstnavatel dáti dělníkům písemnou odpověď. Setrvá-li zaměstnavatel na svém rozhodnutí, má jmenovati svoje důvěrníky. Jestliže zaměstnavatel nejmenuje svoje důvěrníky pro rozhodčí soud, mohou se dělníci usnésti o stávce. Jmenuje-li však zaměstnavatel svoje důvěrníky, musejí dělníci během 48 hodin jmenovati zase svoje důvěrníky. Počet důvěrníků jest na obou stranách stejný. Jestliže rozhodčí soud šest dní po jmenování důvěrníků dělnických nevynese rozsudek, mají dělníci rovněž právo zahájiti stávku. Tato stávka může býti usnesena jen v uzavřené schůzi písemným hlasováním a to nadpoloviční většinou hlasů. Rozhodne-li se hlasováním, že se bude stávkovati, jest

toto rozhodnutí závazné pro všechny dělníky a zřízence v závodě. Každých 7 dní se hlasuje, má-li se ve stávce pokračovati čili nic. Jestliže se nestalo usnesení o stávce, jest povinnost dále pracovati. Účastenství na stávce, která nebyla odhlasována, trestá se vězením až do jednoho roku nebo peněžitou pokutou až do 3000 franků.

Přesný úsudek o tomto novém zákoně bude možno podati teprve tehdy, až bude vydána důvodová zpráva. Ale již teď lze říci, že tato »povinnost stávková« jest nejen dobře míněným, ale i správně provedeným pokusem sociálně reformním, pokusem, kterým stát chce vynutiti konstituční soustavu v průmyslové výrobě. Na vrchnostenské právo zaměstnavatelovo vede se smělý útok; bude-li zákon tento přijat a uskutečněn, přestane býti »pánem ve svém domě.« Také sebeurčovací a rozhodovací právo dělníkovo bude silně omezeno. Resultát hlasování bude pro něho závazný, ať už mu to bude příjemné čili nic. Než tím, že utrpí rozhodování na obou stranách, získá jen věc. Pracovní smlouva stane se věcnější a spravedlivější. Vedle toho odpadnou stávky nepřipravené a za určitým cílem záludně vyprovokované, což jistě bude ku prospěchu i zaměstnavatelů i dělníků. Hlavní předností Millerandova zákona jest, že zavádí demokracii průmyslovou, že povyšuje dělníky na rovnoprávné a spolurozhodující činitele v průmyslové výrobě, aniž tím — a to vzhledem k osobě autorově jest jistě pozoruhodné — utrpěla soukromokapitalistická povaha výroby.

Mluví-li se již o smlouvě pracovní, dlužno doznati, že v četných případech se již v ní dává výhost individualismu. Úmluvy c e n n í k o v é a t a r i f o v é jsou negací individualní smlouvy pracovní. Jednotlivý zaměstnavatel nebo jednotlivý dělník není vázán tím, co by chtěl nebo mohl vyjednati, nýbrž tím, na čem po vzájemné dohodě se usnesou delegáti obou stran. Pokud lze přehlédnouti výsledky tarifových úmluv, jsou uspokojivé. Žehrá se sice tu a tam, že tyto úmluvy podvazují křídla, zejména dělnictvu, ale na druhé straně nelze neviděti četné výhody, které z úmluv tarifových nezbytně vyplývají. Zvláštním druhem cenníkové úmluvy jest škála mezdní a tak zv. průmyslová alliance, která těší se značné oblibě v Anglii. Zaručuje se jimi určitá kvota zisková na stoupající konjunktuře.

T r h p r á c e se doposud nelepší. Spíše se výdělkové poměry dělnictva s nastávající zimou zhoršují. Silná nezaměstnanost řádí v průmyslu kovy zpracujícím, zejména ve výrobě hospodářských strojů. Zdá se, že stíny železářské krise v Německu padají i do Rakouska. Stísněnosti na trhu práce odpovídají malé výsledky ve sprostředkování práce. Za měsíc říjen bylo dle výkazu c. k. úřadu pro statistiku práce sprostředkováno pouze 24.002 míst, ačkoli se o práci hlásilo 51.033 dělníků. Bylo tedy možno umístiti pouze 47 procent ku práci se hlásících dělníků. Poměr tento byl u jednotlivých poptaváren po práci arciť různý. V Čechách si nejintensivněji počínaly ústavy pro bezplatné sprostředkování práce na Smíchově, v Praze a Hořicích. První sprostředkoval 8 míst, druhý a třetí po 6 místech na 1000 obyvatelů. —*el.*

Finanční obzor. Novoroční relief. Domácí trh peněžní také v roce minulém byl bez velikých vášní, poněvadž byl bez velikých snah. Dávným, vydroleným řečištěm plynul jeho proud. Staré stesky zůstávají stále novými. Není zájmu pro domácí trh ani pro domácí hodnoty, neboť volný kapitál se ještě stále uchyluje jinam. Idylla pražské bursy je odstrašuje. Tu papíry jsou sice znamenány, avšak nenacházejí kupců, a tak v největším nebezpečí se ocitá jejich likvidnost. V nesnáze upadá ten, komu jest zbaviti se položky domácích akcií. U většině případů jest vydán na milost a nemilost toho, kdo kurs nabízí.

Pražská bursa i dále trpí nedostatky. Nemá ani papírů ani účastníků. Snad nemá ještě víc. U nás se ničeho nevynakládá na čest řádného finančního střediska a již v tom jest také shledávati stupeň hospodářské vyspělosti. Než když v poslední době se věc tato dostala před forum úvah a rad platonických i praktických, také pozorujeme spíše hospodářskou politiku srdce — na málo výjimek — a vzdáleni jsme oné sebevědomé a odhodlané, ale také bezohledné nálady myšlének, která z jiných stran cesty do cizích světů vyhledává a těchto také dobývá. Považují-li v Německu za podmínku politického i hospodářského zdaru, aby srdce poslouchalo hlavy, my politiku hospodářskou na veliké oblasti pěstujeme dosud stále srdcem.

Ráz bursovního roku určuje bilance kursů. A srovnáváme-li úroveň prosince 1899 s niveau prosince 1900, setkáváme se se ztrátami u všech hodnot bursy pražské a to pravidlo potvrzuje jediná výjimka: akcie Živnostenské banky, které oproti loni znamenají o 3 koruny výše. Akcie České průmyslové banky utkvěly na svém kursu. U ostatních papírů rozdíl záporný. Tak akcie české banky Union — 1·50 (258·50—260), České eskomptní banky — 250 (1440—1690), hospodářské banky — 30 (350—380), Pražské úvěrní banky — 14 (668—692), Rustonky — 5 (290—295), Daňkovky — 7·50 (468—475·50), Cukerní — 29 (215—244);

5% zástavní listy České hypoteční banky — 2·50 (203·50—206), 4% zástavní listy hypoteční banky — 2·70 (192·30—195), 3½% zástavní listy hypoteční banky — 3·50 (180—183·50), 4% základní úpisy Zemské banky — 10 (188—198), 4% komunální dlužní úpisy tohoto ústavu — 5 (188—193), 4% meliorační dlužní úpisy — 4·20 (188·50—192·70), 4% železniční dlužní úpisy — 4·50 (188·50—193).

V tomto mikrokosmu pražského kursovního lístku shledáváme obraz veškeré svojí situace. Také domácí papíry pevně fondované a dobře umístěné podlehly vyrovnávajícímu vlivu všeobecného bursovního úpadku, ačkoli bezměrnou spekulací se nehřešilo u nás, nýbrž vždy jen ve hlavních městech: Vídni a Berlíně. Tedy pražské papíry byly strženy baissou, aniž by byly užily plného dobrodiní haussy. A tím jest vyjádřena naše domácí situace celá. Kdežto v Německu sklon konjunktury hospodářské se níží po neobyčejném rozmachu sil, který vyprýštěl ze zásoby peněz i podnikavosti, u nás bez tohoto rozmachu cítíme důsledky krise. I v dobách nejvyšší konjunktury v Německu, průmysl domácí neprospíval právě nejlépe, jeho

odbyt a ceny byly sotva normální. Proto reakce, která nyní zastihuje jisté výrobní odbory nejen v Německu, nýbrž také u nás, tím tíže nás postihuje, neboť jako na druhé straně nebyli jsme s to, abychom pro čas nepříznivého přechodu si uspořili jakési premie.

Vídeňská bursa funkcionuje nyní automaticky, — pražská již dlouho živoří v tomto stavu apathie. Ke konci roku přece ale považovala za přirozeno, aby sama k sobě se obrátila s otázkou, jaké aspekty jí skytá nový rok. Vidíme, že přestává zlatý dešť, který pršel minulé trienium na půdu bursovní — a mnohým rozbil svým zlatem hlavy. Kursy se staly stabilnějšími a solidnějšími.

Ve příčině bank dlužno znamenati, že loni finanční obchod byl skrovný, — dividendy však utkví na své výši, ježto ústavům bylo možno vzhledem ku trvalé sazbě peněžní peněz výhodně použíti. Ovšem nebylo v této příčině poměrů tak zvláště výhodných jako předloni. U domácích ústavů povšechně očekáváme dividend lonských, ohledně cizích bank se prorokují výtěžky nižší. Za nedostatek činnosti emisní, pro niž rok pohnutý svojí depresí bursovní a nejistý úpadkem konjunktury nebyl považován za příhodný, byl zlatým hřebem činnosti bankovní obchod běžný. Toho použito, pokud čilost ústavu připouštěla. Nebylo vytvořeno nové, ale všecka námaha byla věnována tomu, aby plně bylo těženo ze starého. Zachování loňských dividend jest svědectvím o zvláštní agilnosti domácích ústavů. A také o rozumné politice dividendové.

Ve kleslém oproti loni kursu Rustonek a Daňkovek vidíme menší naděje českého průmyslu strojnického, jehož chance poklesly zejména ve druhé polovici minulého roku. Tu se cítil nedostatek objednávek textilního průmyslu, poněvadž nyní živoří, nepatrná potřeba domácího cukrovarství nepodnikajícího ani investicí ani oprav ve větších rozměrech, cítil se také ostych domácích průmyslníků, kteří nejeví příliš odvahy za daných poměrů něčeho podnikati A jako dříve zase nyní pointou věcí: národnostní spor a náš poměr k Uhrám. Příkazů z Uher naše strojírny postrádaly úplně, ježto tamnější vláda při zřizování závodů poskytuje výhod toliko tenkráte, bude-li dotyčná práce zadána strojírnám domácím. Rovněž mostárny jsou v obavách o budoucnost, protože vláda, které by bylo provésti mnoho staveb a oprav v tomto směru, není s to, aby je provedla. Naše strojírny žijí tudíž a rozdílejí dividendy ještě ze zakázek minulých. Pro leta budoucí padnou však ve vší své tíze na váhu okolnosti již vytčené a kromě toho také zdražení uhlí a suroviny i také břemena sociálně politická. Logický důsledek těchto věcí se již nyní jeví: dělníci jsou propouštěni z našich strojíren.

Příznivější jest konstelace na poli průmyslu cukrovarského. Řepa poskytla letos většího užitku cukrovarům nežli rolníkům. Ceny suroviny byly před počátkem kampaně dosti vysoké, od té doby však poněkud klesly. Akcie cukrovarů jednané v obchodu soukromém za těchto nadějných ale dosud nevyjasněných aspektů kampaně jeví nyní úplnou zdrželivost.

Charakteristickým příznakem finanční situace byl zájem pro hodnoty pevně zúrokované. Vznikl z úpadku papírů spekulačních v Německu, který majitelům kapitálů připomenul pomíjejičnost stoupajících kursů, — ale jest nebezpečí, že tento zájem pro hodnoty k uložení kapitálu by z Německa mohl býti opět diskreditován — oněmi skandálními událostmi v lůně pruských hypotečních bank. Také zlevnění peněz bylo důvodem ke koupím cenných papírů, avšak toto nemůže býti pohnutkou uspokojení, ježto jest důkazem chudokrevnosti našeho hospodářského organismu, malé potřeby našeho průmyslu a následkem toho také malé potřeby trhů na cenné papíry. Dřív bylo zase kapitálu uloženo příliš. Tak stýkají se dvě protivy.

Obchodu papíry k uložení kapitálu hrozí ale v budoucnosti nebezpečí, kterého nelze podceňovati. Má ztratiti svého největšího kupce totiž společnosti pojišťovací.

Tyto dosaváde braly mnoho millionů zástavních listů a priorit z trhu, a to se prý změní. Ohromné ztráty kursové, které letos utrpěly společnosti pojišťovací, jim byly důvodem, aby se odvrátily od trhu k uložení kapitálu a své peněžní prostředky ukládaly v hypotekách, jak ode dávna již činí pojišťovací společnosti německé. S tím třeba počítati trhům k uložení kapitálu. Z pokladen pojišťujících společností budou stále do nich prouditi uvolněné papíry vyměňované za hypoteky a podrženo bude pouze tolik, kolik bude třeba jako záruka nebo kolik se musí uložiti ve státních pokladnách. Může dojíti k tomu, že jako v Německu 90% jmění oněch ústavů bude uloženo v hypotekách. Emisní ústavy by měly uvažovati nejen o této abstinenci ústavů pojišťovacích, nýbrž také o tom, že zboží, které stále poplyne z jich pokladen, stále bude tísniti kurs hodnot pevně zúrokovaných a bude hrázi jeho vývoje. Ztráta této síly, která byla důležitou složkou trhu papíry důchodnými, na výslednici, která určí postup záznamu a jakost umístění, může míti působení zvláště významné.

*

Jak přispívá Praha na školství obecné a měšťanské? Král. hl. město Praha tvoří dle zákona zvláštní městský okres, který veškerý náklad na školství obecné a měšťanské uhrazuje sám; jenom pense platí se učitelům z pensijního fondu zemského.*) R. 1901. vydržuje Praha 17 škol měšťanských (9 chlapeckých, 8 dívčích), 41 škol obecných (21 chlapeckých, 20 dívčích) a 1 školu pomocnou pro slabomyslné. Nehledíc ke školám obecným, spojeným s vychovatelnami, vydržuje Praha dohromady českých a německých škol **67 o 382 třídách**. (Po připojení Libně přibude ještě 8 škol s 68 třídami.)

Na školy ty nakládá Praha r. 1901. z obecních důchodů dle § 2. zákona z 24. února 1873. úhrnem 1,090.676 K; jako zvláštní okres školní dle § 15. téhož zákona je povinna uhrazovati ještě 948.016 K. Dobrovolně přispívá ještě na referát školní, na útulky

*) I tu odvádí učitelstvo pražské do pensijní pokladny mnohem více než stojí pense těch několika starých učitelů ve výslužbě.

stravování dětí a na přípravku při vyšší dívčí škole a na pensi učitelstvu 148.694 K. Tak činí veškerý náklad na školství povahou svou obecné a měšťanské v Praze **2,187.386 K.** Náklad ten uhrazuje vedle vlastních příjmů školních 157.550 K, mezi nimiž jest školného 134.102 K a náhrada země za školné cizích dětí 97.698 K školními přirážkami a to 13% k daním z pozemků (výnos 1221 K), 13% k dani domovní činžovní (880.899 K), 18% k všeobecné dani výdělkové (169.748 K), 18% k dani z výdělku od podniků, povinných skládati veřejné účty (795.319 K), 18% k dani z důchodů (21.329 K), 18% k dani z vyššího služného (12.626 K), kteréžto přirážky vynášejí dohromady 1,881.142 K.

Takto uhrazuje Praha sama náklad na své školy obecné a měšťanské. Vedle toho však přispívá Praha i na školství obecné a měšťanské ve venkovských okresích školních.

Praha totiž jako jiné obce platí také všecky dávky zemské. Na r. 1901. je zase sněmem povoleno vybírati zemské přirážky k daním přímým 55%. Praha platí přímých daní: 1. pozemkové 9.392 K, 2. domovní činžovní 6,776.151 K, 3. všeobecné výdělkové 943.046 K, 4. z výdělků od podniků povinných skládati veřejné účty 4,418.442 K, 5. z důchodů 118.497 K, 6. z vyššího služného 70.142 K, t. j. dohromady **12,335.670 K přímých daní**. Z těchto daní platí tedy poplatnictvo pražské 55% zemské přirážky, což činí **6,784.618 K.** Avšak z 55% přirážek zemských připadá na uhrazení nákladu školního ve venkovských okresích školních nejméně 39% této zemské přirážky, která činí **4,810.911 K, jimiž tedy přispívá obec Pražská na venkovské školství.**

Počítáme-li 1% zem. přirážky na 656.000 K, přispívá Praha na venkovské školy částkou, která representuje 6¾% zemské přirážky, čili jinými slovy řečeno, kdyby Praha hradila jen své školství a nebyla nucena přispívati také na školství venkovských okresů musila by se zemská přirážka v celé zemi zvýšiti o 6¾%.

Dle toho platí kr. hl. město Praha na školství obecné a měšťanské: a) své 2,187.386 K, b) na venkovské 4,810.911 K, úhrnem **6,998.297 K.**

Může se tedy říci, že Praha sama bez předměstí platí na školy obecné a měšťanské **7 milionů korun** a z toho jen třetinu na školy své a dvě třetiny na školy v okresích venkovských.

Na sněmě jedná se o zvýšení služného učitelstva a je vypočítáno, že by úprava ta dle usnesení školské komise vyžadovala vyšší náklad o 9½ millionů korun. Kdyby se náklad ten měl uhraditi přirážkou zemskou k přímým daním, vyžadovalo by to 14·5% přirážky. Z toho připadlo by pražským poplatníkům platiti zase **1,788 672** K na zvýšení platů venkovského učitelstva. Vedle toho by však obec ještě sama musila zvýšiti platy svého učitelstva, což by činilo jen asi **162.000** K. Dala by tedy Praha na zvýšení příjmův učitelstva dohromady ročně **téměř 2 miliony korun**, ale pražské učitelstvo dostalo by z toho pouze 7%! Bude-li se hraditi zvýšení

platův učitelských přirážkou k daním nepřímým, budou pro Prahu poměry ještě nepříznivější.

Takovému to nesmírnému nepoměru, který je zřejmě na úkor školství pražského, neučiní se jinak přítrž, než když bude Praha žádati, aby aspoň polovice toho, čím poplatnictvo pražské přispívá na školství venkovské, vracelo se obci na uhrazení vlastních její potřeb školních jako dotace zemská.

*

Zvýšení příjmův učitelstva. V posledním krátkém zasedání sněmovním stal se konečně vážný krok k upravení stísněného postavení učitelstva škol obecných a měšťanských. Sněm zabýval se předně návrhy školské komise, dle nichž měly by se upraviti příjmy učitelstva. Sluší konstatovati, že až na posl. A. Šťastného všechny strany sněmovní byly v tom za jedno, že se musí přistoupiti k bezodkladnému upravení a zvýšení platův učitelských. Návrhy školské komise byly také přijaty za základ k osnově zákona, již vypracovati a v nejbližším příštím zasedání sněmu předložiti bylo uloženo zemskému výboru, který má zároveň navrhnouti způsob úhrady. Tak bude palčivá otázka služného učitelstva konečně rozhodnuta v jarním zasedání sněmovním.

Uvedeme aspoň hlavní zásady, dle nichž mají se příjmy učitelstva upraviti, aby čtenářům našim bylo zjevno, oč tu jde.

Místa podučitelská všecka mají se změniti v učitelská. Zatimní učitel se zkouškou dospělosti učitelské měl by roční odměny 900 K, učitel se zkouškou způsobilosti zatimní i definitivní měl by v prvním pětiletí ročního služného 1200 K, potom 1400 K, v Praze, předměstích, K. Varech a v místech nad 30.000 ob. 1600 K. Na měšťanských školách by měl učitel v prvním pětiletí 1600 K, potom 1800 K, v Praze a obcích svrchu uvedených 2000 K, při čemž by se mu léta definitivní, na obecné škole ztrávená, vpočitala. Kvinkvenálek bylo by 6 po 200 K a počaly by se počítati od té doby, kdy učitel dosáhl plného základního platu t. j. od 5. roku po zkoušce způsobilosti. Vedle toho náleží každému učiteli služební (aktivní) přídavky do pense nevpočítatelné, jimiž se mají vyrovnati místní různosti, které by činily v obcích do 2000 obyvatel 10% služného, v místech do 4000 ob. 15%, v místech do 10.000 ob. 20%, v místech do 30.000 ob. 25%, v Praze, předměstích, K. Varech, Teplicích-Šenavě, Marianských Lázních, Frant. Lázních, v Libni, Košířích, Vršovicích, Pankráci-Nuslích, Fišern, Podmoklí, Děčíně, Škvrňanech a v obcích nad 30.000 ob. 30% služného. Příjmy učitelek postaveny jsou na roveň učitelům. Pense řídí se dle ustanovení pro úředníky státní.

Zemský výbor vypočítal, že by se dle těchto zásad zvýšil náklad na platy učitelstva o $9\frac{1}{2}$ millionu korun, což by se rovnalo 14·5% zemské přirážky. Původně pomýšlelo se na to, aby výdaj ten — protože rozpočtová komise trvá na tom, aby se přirážka zemská k daním přímým nezvyšovala — hradil se z přirážek k dani z lihu a k dani osobní. Když však v Dalmatském sněmu předloha o přirážce té propadla, odvolala vláda předlohu tu, takže bude nyní na zemském výboru, aby učinil návrh, jak mají se opatřiti prostředky k tomuto zvýšení

platův učitelských. To byl jeden směr činnosti v krátkém zasedání minulém, směřující k tomu, aby trvale otázka služného učitelstva se vyřídila.

Aby však sněm již nyní něco učinil k zlepšení neutěšeného postavení učitelstva zabývala se rozpočtová komise také zatímní úpravou příjmův učitelských.

Poslanci němečtí navrhovali, aby se dala do provisoria na r. 1901 částka 4,750.000 K — t. j. polovice nákladu projektované úpravy — a z té aby se hradilo zatimní zvýšení příjmů učitelstva od 1. července 1901 počínajíc. Naproti tomu jménem národní strany svobodomyslné dr. Fořt navrhl, aby se sice dala do rozpočtu částka svrchu uvedená, ale aby se již od 1. ledna 1901 vyplácelo zvýšené služné jako zatímní přídavek podučitelům a učitelům v V. a IV. třídě platební do výše projektovaného zákona. Sněm v sezení dne 22. prosince přistoupil na návrh dra Fořta precisovaný v ten smysl, »aby plat učitelských sil s vysvědčením zralosti zvýšen byl až na 900 K a základní plat učitelských osob se zkouškou způsobilosti na školách obecných až do 1200 K a na měšťanských až do 1600 K«.

Následkem tohoto usnesení zvýší se od 1. ledna 1901. příjmy učitelstva následovně:

1. Zatímní podučitelé se zkouškou dospělosti v V. a IV. třídě platební dostanou zatímní přídavek **180 K.** (Bude se týkati asi 1500 osob.)

2. Zatímní nebo definitivní podučitelé se zkouškou způsobilosti v V. třídě dostanou přídavku **400 K.** (Týká se asi 2250 osob.)

3. Zatímní nebo def. podučitelé se zkouškou způsobilosti ve IV. třídě dostanou přídavku **300 K.** (Týká se 700 osob.)

4. Učitelé a řídící učitelé v V. třídě dostanou přídavek **200 K** (Týká se **8000** osob.)

5. Učitelé a řídící učitelé ve IV. třídě dostanou přídavek **100 K.** (Týká se asi 1300 osob.)

6. Učitelé a ředitelé měšťanských škol def. i zatímní IV. třídy platební dostanou přídavek **200 K.** (Týká se as 1200 osob.)

Dohromady zvýší se takto příjmy asi 75% všeho učitelstva, a to učitelstva nejpotřebnějšího. Možno arci, že budou čekati učitelé na přídavky ty až do jarního zasedání sněmovního, nebude-li zemský výbor moci bez sněmu určiti sám způsob úhrady.

*

Česká Akademie císaře Františka Josefa odbývala slavnostní valnou hromadu dne 2. prosince, jak zvykem. Před četnými hostmi vzácnými zastupujícími vládu, nejvyšší úřady i korporace vědecké i autonomní zahájil shromáždění kníže Jiří z Lobkovicz řečí, která vyjadřovala sympathie s kulturními snahami národa českého i vzpomínkou na práci obrovskou vykonanou prvními buditeli našimi i se stavem dnešním, prací tou jedině vyvolaným. Řeč vznešeného řečníka vzbudila vřelý ohlas nejen ve shromáždění, nýbrž i ve společnostech pražských, avšak s pocitem bolestným má každý za to, že

jest to ohlas, bohužel, snad dvou, tří šlechtických srdcí, že však nebude nikdy programem tam, kde by v okamžiku vážném bylo nám váhy šlechty české zapotřebí ve skutcích. Ovšem jest věda i umění daleko v položkách ethických i hmotných celého soustátí tohoto; jen okem závistivým pohlížíme, kterak interes dvorních kruhů vysokých i tak zvaných nejvyšších v Německu, Italii i Anglii nese se k institucím vědeckým, ku práci samé a fedrování její i k umění, podpory ustavičné a mocné stále vyžadujícímu. Skvostné památky stavitelské i u samé Vídně (bývalý zámek hrdiny Eugena Savojského) propadají zkáze odevzdány účelům jiným neb rozpadají se nevzpomenutím na bývalou slávu rodinnou, archivy dány do stoup papíren a rozejděte se po sídlech šlechty české, kolik obrazů novodobé školy naší tam najdete. A v bibliothekách nejvyšších rodů, kolik knih českých, kolik podpisů na zakladací listině této Akademie a kolik vznešených přímluvců u tehdejší vlády?

Obratem stilistickým by tak nutkáno péro bylo podle známých obdob říci: nám mecenášem jest náš lid! Co je to lid: zajisté všechny jeho vrstvy, k lidu patří boháči, učenci, stavové umělečtí a vědečtí tak dobře jako průmyslníci, obchodníci, živnostníci, měšťané, rolníci a předem ovšem též tlumočníci jeho, denní časopisy. V časopisech jsou specialisté pro divadlo, pro bursu a obchod, specialistů pro vědy není, aniž se redakce starají, aby jich nabyly. Vědeckého spisu zaslaného si nevšímnou, činily tak se všemi zasílanými spisy Akademie. I redaktoři odborných listů vytýkají, že nevědí o činnosti Akademie, ač se jim zdarma dle informací získaných dodává »Věstník« její, a kritický list jeden přinesl za periodu dlouholetou mimo samé hany pochvalu o jediné knize a ta je nejslabší ze všeho, co tam vyšlo v té Akademii.

Žalostný jest účet, kolik exemplářů prodá se díla přírodního, vydávaného za cenu tiskovou i cenu pouhého papíru; po 20 haléřích prodá se šest, sedm výtisků práce znamenité, již otiskují časopisy zahraničné, a to práce, psané od učitele, jenž vyslal do světa jistě přes 2000 žáků výtečně postavených! Jak jinak bylo v době »fangličeк«, kdy nadšení národní rozebralo celá vydání drahocenných knih i obsahem lidu jistě vzdálených. Doufám, že nebude nikoho, kdo by myslil, že snad zde běží o bilanci peněžní!

Původní produkce vědecká tudíž posud jde jen darováním: ústavům, knihovnám, spolkům. K representaci národa mají sloužiti bulletiny cizojazyčné, takový vydává skutečně pouze třída přírodnicko-lékařská.

Zasílání publikací, psaných jazykem širší kruh čtenářů vykazujícím, do ciziny, výměna s korporacemi zahraničnými jest práce správná, neboť věda naše representuje národ náš, jako umění samo (vlastně umělci) učinili nověji pro ocenění národa více než ostatní stavové čeští. I učenci a umělci jsou »národ náš«. Dále ukázala Akademie, že podporuje snahy vědecké hmotně a sice velikým procentem veškerých příjmů svých. Podpory ku pracím dávají se po většině členům generace mladší a na spisy, které by jinak v Čechách vůbec

vyjíti nemohly. Pravda, mnoho jest zamítnutých, proč jich odmítají? Jednak jest při velmi širokém programu Akademie (česká Akademie má program ze všech nejširší) příjmů velmi málo, jest zajisté naprosto nesrovnalo, máli celá třída Akademie tolik ročních příjmů, jako dva pražské odborné spolky, jejichž program jest jednou desítinou programu třídy té. Jaké požadavky klade celá koruna česká na tu třídu a kolik povinností připadne na takový spolek, jenž ovšem jest jen dle jména spolkem vědeckým. Další odstavec odmítnutí týká se prací necenných, themat nezralých. Bylo by velikým omylem (a takového se ku př. dopustil dopisovatel největšího listu pražského od sjezdu jednoho), že stačí říci Akademii: já jsem doktor, dejte mi thema a peníze. V takové třídě zajisté sedí také lidé, kteří pana doktora líp znají a též požadavky vědecké, než on se zná sám, i musí odpustiti, nebyl-li vyhledán. Konečně, jak sám z několika případů vím, nedodrželi pánové časem slibu prvého, jakž chtí dráždíti korporaci ku závazkům novým. Či děje se tak v životě veřejném?

Že tací páni nespokojenci s otevřenou náručí bývají přijímáni tam, kde korporace za každou cenu jest nenáviděna, jest pochopitelno, a to jest jedna část onoho hanění veřejného.

A nemá snad Akademie sama chyb vlastních? President slavné akademie bavorské, jedno a půl století staré, Karel A. v. Zittel, vzpomenul při valném shromáždění letošním rozvoje té společnosti své. I pravil: založili ji jakožto volné sdružení badání vědeckého od vnějších vlivů neodvislé, které mělo v sobě soustřediti výkvět duševních sil Bavorska i býti v otázkách vědeckých rádkyní koruny i státní správy. Jaké však nastaly periody: činnost od veřejnosti nepovšimnutá záležela pouze v tisknutí pojednání obecného interesu prostých, která čtlo několik lidí! A což akademie berlínská, kteráž nedávno slavila své jubileum dvěstěleté. Celá první perioda akademie té jest pouze odleskem práce a snažení jediného Leibnize, prvního presidenta jejího. Vedle Leibnize, jenž zázračnou silou ducha universalního vynikal a z akademie tehdejšího města pustiny akademii světa učiniti chtěl, vedle té síly ohromné byl tam hlouček členů málo významných. Ačkoliv Leibniz podporován byl i kurfürstem a králem i královnou duchaplnou, ač stále nové plány vymýšlel, aby život vdechl i činnost vzpružil, vše ostatní bylo proti němu i jeho duchovnímu dítku. Členové akademie se sešli a předem odhlasovali, aby plat presidenta L. byl na polovičku zredukován, a při pohřbu tohoto, jednoho z největších mužů Německa, akademie berlínská nebyla zastoupena ani jediným členem svým.

A. Harnack, duchaplný historik akademie berlínské, vykládá příčiny této nesrovnalosti. Praví: Leibniz znal pouze věci a cifry, jeho idealismus měl do sebe cosi mrazivého. Jemu chyběla moc řeči i neuměl lidi ovládati. Jako osoba nepoutal nikoho, nad to aby byl vzbudil lásku a oddannost. On nebyl stromem, v jehož ochranném stínu lze spočinouti, u jehož paty by dařilo se květinám, v jehož haluzích by sídlili ptáci nebeští. On rozdával plnýma rukama, přehojně, ale oné vznešené síly se mu nedostávalo, která člověka ku

člověku pudí a v jeho nitru blaze a účelně působí. Ovšem musil Leibniz sám na sobě zakusiti dle věčných zákonů božích, tragiku veliké osobnosti své, sám plně sklízel nevděk celého okolí svého a celá jeho vůle železná přece jen pozvedla národ a obohatila jej a život vzpružila.

Následující perioda akademie berlínské jest ještě úpadkem její větším, neboť sám král vojensky silný ale nejemný, Bedřich Vilém I., cynickým vtipem svého dvorského blázna Jakuba Pavla Gundlinga postavil jí v čelo za nástupce Leibnizova. Krvavě červený frak sametový a černé výložky s knoflíky zlatými dodaly váhy úřadní presidentovi tomu u dvora všeho ceremonielu prostého. Tak pomáhali utloukati jednotliví lidé, tam kollegové, zde sám král instituci vyvolanou myšlénkou nejvznešenější k účelům nejdůležitějším. V každé korporaci autonomní podle většího neb menšího intelektu národního dřímá největší nebezpečí právě v této moci jednotlivců. Však chceme, aby naše autonomie proto byla podryta? Nikoliv; pomocí dobře smýšlejících musí nastati běh normálný jako nastal v akademiích berlínské i mnichovské.

U výše vzpomenuté řeči presidenta akademie bavorské úpadek přičítán předem té okolnosti, že zakladatelé chtěli, aby věda v první linii sloužila životu praktickému a bezprostředně byla užitečnou. Tendence taková může býti akademiím světovým na závadu a velcí národové jsou svými universitami i vysokými školami hojně opatřeni tak, že snad zařízení na př. laboratoří při akademi bavorské jest jakousi zbytečností. Avšak u malého národa musí akademie vedle vysokých škol míti čistě vzdělavací účely své a zakladatel akademie české i její stálý fedrovatel měl tyto účely na mysli (pořízením Věstníku, v němž o pracích vynikajících zahraničných se referuje, a jenž všem školám zdarma se rozesílá), podporováním bibliotek, spisů vědeckých i překladů uměleckých, literárních a j. Česká Akademie sama také v té stránce jest činnou a leží chyba spíše v příslušných kruzích vědeckých dnes — není-li posud ani nejnutnějších učebnic pro universitu a techniku. Jak naivní zajisté připadá interes o druhou universitu na Moravě, není-li interesu tohoto v záležitosti tak palčivé a jejž lze našimi prostředky docela uplatniti.

Pokud informace naše jdou, vím, že nikdy president České Akademie neodepřel hmotné pomoci tam, kde běželo o vydání spisu vědeckého pro národní poučení (a studující vysokých škol jsou také národ), i že on to byl, jenž v těch myšlénkách akademii podporoval. Ovšem, že ale bylo by zaznamenati i zde rozmanitá překvapení a nedostatečnosti. Nestrkejme, pánové, chyby na jiné, které máme snad my sami.

V práci vědecké mimo podporu isolovaného výzkumu, vykazuje i naše Akademie spolusdružením více sil podivuhodné, velmi cenné výkony. Jednotlivec může zde dobrou práci svoji vždy udati a co by sám nesvedl, s jinými podniknouti. Práce historické, komise archeologické, soupis památek umění, vydávání starých dokumentů a listin pokračují zdatně. Na velkovýrobu institucí světových ovšem nesmíme

pohlížeti, posuzujeme-li práci korporace své a práci báječně dotované vídenské Akademie, se už trochu přirovnati smíme. Na pracovnících našich jest, aby ve správnosti a poctivosti u výzkumu vědeckém jen setrvali a neodchylovali se od vlastností těch přeceňováním neb velebením veřejných lidí prohnaných a pouhých »štrébrů« vědeckých. Že tito na šosy žurnálů denních se věsí, jest přece přirozeno.

Pěstování dějin kulturních světových i bavorských stalo se předním úkolem akademie mnichovské, i pozorováno záhy, že hranice činnosti I. a III. třídy padají, i že by součinnost byla žádoucí v třídě jediné. I pomýšlí se na fusi obou tříd. Velemoudré bylo základní pravidlo stanov, dle něhož theologie, právnictví a praktická medicina byla ze tříd vymýtěna, praví Zittel, jen té prozíravosti děkujeme, že v korporaci naší bez sporů praktických jest svorné spolupůsobení, směřující ku fedrování a prohloubení vědy. Také zdemokratisování akademie se osvědčilo, odpadlo direktorium a jiná centrální zařízení, třídy staly se autonomní a čtyři doživotní tajemníci střídali se po každých třech měsících v řízení instituce celé.

Nejnovější stadium rozvoje akademií jest, že sdružují se ku veliké mezinárodní associaci, která by chápala se problémů obsáhlejších, které vyžadují prostředků velikých a mají interes všelidský. Mimo to, zvláště zástupcové věd přírodních k tomu pracují, aby různojazyčná literatura vědecká, která zasáhnutím do práce i národů menších stala se velmi pestrou, tak byla organisována, že by snadné srozumívání se vzájemné docíleno bylo. Impuls, jak obecně jest známo, vyšel z royal Society londýnské a sice z její kruhů přírodovědných, i bude také našincům povědomo, že zde práci přírodozpytné české věnován byl hold zasloužený. Osmnácte předních akademií světa sdružilo se, jak řečeno, ku takovým společným zájmům vědeckým pro století dvacáté, mezi těmi korporacemi jest z Rakouska vídenská a budapeštská akademie, není zde ani krakovské ani české. Nevadí zajisté nezastoupení to, vždyť prozatím tolik jest úkolů domácích, tolik potřeb na všech stranách, že to bude ještě chvíli trvati, než i u vědě bude národ náš směti právem vstoupiti v koncert evropský.

Akademii naší tu vykázáno mnoho práce, neboť ona nesmí ani na okamžik s oka spustiti mimo ty úkoly domácí i vývoj akademií světových, k nimž přivésti národ jest vzdálenějším pro okamžik ale naprostým problemem též jejím. *Dr. —ý.*

*

XIII. mezinárodní sjezd lékařský v Paříži 2.—9. srpna 1900. Sděluje doc. dr. Lad. Haškovec. (Dokonč.)

Kéž první tento počin přinese hojného štěstí a hojného užitku! Společné práci, jak též referenty na to poukázáno bylo, předcházeti musí vydatná práce domácí. Na dva body v programu českého subkomitétu uvedené poukázal referent těchto řádků na lednové valné hromadě spolku českých lékařů: na sjezd českých lékařů a přírodozpytců a na terminologii českou. Oba návrhy byly ve výboru spolku českých lékařů přetřásány, ale vzhledem ku blížící se akci subkomitétu českého národního komitétu definitivní jich propracování

odloženo po sjezdu pařížském. Těším se, že rozmach pařížský bude míti vliv náležitý na rychlejší postup českých sjezdů a české terminologie! Za rok mnoho se nevykoná, třeba si přispíšiti!

Rovněž třeba s povděkem přijati iniciativu Pešinovu, že upozornil na psaní cizím jazykem a učinil z toho otázku aktuální. Není pochyby, že každý z nás souhlasí s vývody Pešinovými. Nicméně mám jednu omluvu pro některé z těch, kteří vedle rodného jazyka chopili se i péra cizího. Mnohá naše práce objektivně a bez pretensí psaná stává se někdy předmětem domácí kritiky tak nespravedlivé a surové, že nutně ohlíží se spisovatel po kompetentním úsudku cizím a v sebeobraně, nezná-li francouzsky, publikuje německy.

Mnoho stěžují si u nás, že se práce domácí náležitě nestudují ani nečtou, nýbrž a priori že již dle jména, kabátu, nálady a protekce se odsuzují nebo chválí. Má-li dojíti k tomu ušlechtilému ideálu, za který tak krásně horuje Pešina, musí tomu předcházeti úzdrava celých poměrů a celého našeho soužití.

V. Přednášky sjezdové.

V referátu tomto nemožno přirozeně přihlédnouti k celému obsahu přednášek sjezdových. Zmíním se pouze o těch, které mají i pro laika nějaký zájem a jsou jemu přístupny. Podotknouti sluší, že v množství přednášek, sdělení a demonstrací, jež konány byly, nacházejí se vedle méně cenných a lhostejných detajly v theoretickém i praktickém směru velmi důležité. Hlavně ale demonstracemi četnými, na nichž, jak praveno, dali si Francouzové záležeti, stal se sjezd účastníkům svým především užitečným.

I. Prof. Virchow: Trauma i infekce.

Úraz a nákaza. Úrazem rozumíme násilné poškození některé části těla. Rozeznáváme úrazy zjevné, viditelné či zranění, rány a úrazy skryté či pohmožděniny. Jest pochopitelno, že prvé snadno zaneseny býti mohou zvenčí vzniklými cizími látkami, prachem, a tak je nakaziti. Naproti tomu při pohmožděninách, kde není zevního poranění, nastane-li nákaza zraněné kosti, děje se tato cestou vnitřní, nakažlivými látkami vnitř organismu se nacházejícími. Stává se často, že po úrazu zanítí se dřeň kostní, aniž by na kuži i pod kuží viděti bylo nějakého porušení. Dle dnešních názorů zánět vyvolán jest mikroby. Hojnost jich nalézáme v takto zanícené dřeni kostní. Odkud přišly? Případy tyto neskytají jen zájem pro vědátora, zájem čistě theoretický, nýbrž nabývají vážného významu praktického v soudním lékařství.

Soudní lékař má se prohlásiti, nastal-li zánět kosti po úrazu, po němž nevidíme žádných stop ani známek na kuži, čili nic. Těžká někdy odpověď. Všeobecně má se za to, že mikrobi do zanícené kosti zaneseni byli krví z jiného zraněného místa. Někteří chirurgové připouštějí minimalní, jedva viditelné škrábnutí kůže, jež stačilo, aby brána chorobotvorným mikrobům byla otevřena. Těžko jest někdy dokázati, bylo-li poranění a nákaza současná. Třeba dobře se orientovati o předchorobí a po případě povaha zánětu poučí nás o době jejího trvání i jejího původu.

II. Prof. Pavlov: Léčba pokusná jakožto nová a bohatá methoda pro zkoumání fysiologická. (Četl prof. Lichačev.)

Ve velmi krásném přehledu, ovšem jen pro vědecký svět psaném, líčí Pavlov, jak experiment pomohl zkoumati jevy životní. Experiment způsobiv chorobu a smrt a stopuje příčiny její, nalézal i prostředky proti oběma. Tak stala se fysiologie vážnou učitelkou rationalní therapie.

Lékař, léčící myxoedem injekcí šťávy ze žlázy štítné, nápodobí fysiologa v jeho práci. Experimentální therapie v tomto pojetí zaslužuje největšího prohloubení, rozšíření a užití.

V experimentální therapeutice spočívá nedohledné zřídlo dobrodiní pro trpící člověčenstvo. Vše to vděčíme fysiologii. Pavlov končí vřelou vzpomínkou pak na slavného fysiologa Claude Bernarda, který harmonicky v sobě pojil fysiologa, pathologa a experimentálního therapeutika.

III. Prof. Burdon Sanderson: Některé dnešní problemy pathologické.

Vzdává dík francouzské vědě lékařské, která stála na výši své v době jeho mládí a z níž počátky vědecké své kariéry čerpal. Přehlíží pokroky, jež v poslední době vykonány, a zastavuje se u bakteriologie, kteráž tak hluboko zasáhla v naše názory lékařské. Pokračuje dále, vytýká úkoly, jež připadají chemii ve studiu jednobuněčných organismů a buněk vůbec. Studium životního děje rozpadá se ve studium chemismu buněk. Experimentální fysiologie vymýťuje mysterie života. Po dlouhé době opět rozkládáme jevy životní v jevy fysické a chemické. Chemismus buňky rostlinné v nejednom blíží se chemismu buňky živočišné, který jest velmi složitý. Poznáváme jej nejlépe na bílých a červených krvenkách. Odkazuje na význam autointoxikací, upozorňuje zároveň na chemickou úlohu, jakou hrají v nich samy buňky jednotlivých organů.

IV. Prof. Jacobi: Lékařství a lékaři ve Spojených státech

Nejdříve vykonávali lékařskou službu kněží. John Foster z Bostonu napsal prvou knihu lékařskou r. 1677 »Pravidla lidem v Nové-Anglii, jak léčiti .... neštovice etc.«

První lékaři přišli z Evropy: Wooton 1607 a Russell 1608. Od té doby uvádí se více lékařů. V 17. století ale málo bylo příležitosti naučiti se lékařství. Jediný doktor Giles Firmin na universitě v Harvardu r. 1647 přednášel o kostře lidské, V této době přiučovali se lékařství na způsob řemesel »učením«. Mladík sloužil a učil se 3 až 7 let u nějakého praktika a pak buď něco uměl nebo neuměl. Tento system potrval skoro až do poslední doby. Není tomu dlouho, co většina škol lékařských dala přednost tomuto učení před kursy ve školách. Než ti, kteří se chtěli více vzdělat, spěchali do Evropy: Paříže, Leydenu, Padui, do Anglie, a oddali se tu klassickému studiu, které tak ve vážnosti napotom stouplo, že lékařská společnost v New-Jersey před 120 roky považovala latinu a řečtinu jakožto nevyhnutelnou k obdržení práva provozovati praxi lékařskou. To se zrušilo a před nedávnem ustanoveno, že školu lékařskou může navštěvovati každý: dělník literárně nevzdělaný i nevzdělaný obchodní příručí.

Před válkou za neodvislost byly 2 školy lékařské. Jedna ve Philadelphii, založená r. 1660, druhá v New-Yorku r. 1768. R. 1800 bylo 5 lékařských škol, nyní jest jich 156. Školy rostly jako houby po dešti. Zakládali a vydržovali je jednotlivci. Ti měli v nich osobní zájmy, když pak lékařská kolej ve Philadelphii ustala vyžadovati latinu a řečtinu, i fysika, přírodopis, botanika a vůbec každá průprava vyžadována nebyla. Na mnoha školách jest tak dodnes.

Všechny ty školy zápolily mezi sebou, pokud se týče levnějšího zaopatření žáků, trvání pracovní a studijní doby a lehkosti skládání zkoušek. Před 50 lety nebylo ještě klinického vyučování ani ve velkých městech. Před 40 roky uznána fysiologie, chemie, pathologie, chirurgie a porodnictví za důležitou součást lékařského vyučování. Lékařský kurs obnášel 4—5 měsíců. Nabytý diplom opravňoval k praxi. Jestliže některá škola chtěla býti pokroková a rozšířiti obor vyučování i dobu jeho, ihned hrozilo jí nebezpečí zaniknutí odchodem žáků, jimiž byla vydržována. Tak se stalo universitě v Pensylvanii před 30 roky. Vyrostli tak lékaři nedostateční a nedostatečnost jejich i potřeba obecenstva sama vyvolala cestu k nápravě, která připravována od r. 1837, hlavně pak r. 1846. V r. 1899 konečně pak Společnost lékařských kolegií postavila studium lékařství na podklad moderní. Po 20leté námaze vymohla, že nutny jsou jisté vědomosti předběžné, nutny zkoušky a nabytí doktorského diplomu před zvláštní, státem jmenovanou komisí. Od vydání tohoto zákona obstálo při zkouškách ze 4808 zkoušených 3722. Dnes zřízeny jsou školy po způsobu evropském s tou výjimkou, že není svobodná volba předmětů, nýbrž že vyučuje se také každý rok postupně. Řečník líčí pak blíže některé postupy v moderním vyučování lékařství.

Dnes vychází v Americe ročně 300 knih a brožúr, a na 5000 článků lékařských v journálech.

Prvý journal pochází z r. 1797 (Medical Repository). Journaly se rozmnožily, některé z nich jsou pravým vědeckým pokladem. Bohužel, mnoho jich jest, které slouží jen reklamě, obchodu, ctižádosti. Jest tomu tak i jinde.

Vážným střediskem jest lékařská akademie v New-Yorku a lékařské kollegium ve Philadelphii (od r. 1787) a některé spolky odborné.

Ročně schází se vážné shromáždění ve Washingtonu.

Literatura lékařská jest velmi bohata, a mnoho se čte. Výběr není vždy nejlepší. Lékař nemá lekárny, nemá činiti reklamy nejmenší. Lékař, který tak činí, není přijat do vážného spolku, a je-li v něm, je disciplinován. Rozumí se, že v eminentně demokratickém státě jest mnoho lékařů, kteří si dělají ethiku i zákony sami.

Ne bez humoru vypráví Jacobi o lékařích politicích, o ustanoveních zdravotních a hygienč americké. Trpce pak žehrá na šarlatanerii lidovou a humbug s tajnými i netajnými prostředky, na samozvané specialisty, kteří bez předchozího vzdělání, jen aby se obohatili, klamou lid.

IV. Dvorní rada prof. Albert měl velmi krásnou přednášku o struktuře kosti lidské a zvířecí.

VI. Procházka výstavou.

Lékařská procházka výstavou tvoří součást sjezdového programu věcně i formálně. Jest pochopitelno, že na výstavě tak z široka založené, jakou byla letošní světová výstava, najde lékařství a především veřejné zdravotnictví mocného ohlasu.

Exposice lékařská vydatně podporována byla obšírným průvodcem uveřejněným v »Bulletin médical«, který o sjezdu denně vycházel.

Lékařství zastoupeno bylo na výstavě pochopitelně hlavně veřejnou hygienou a odbory těsně s ní souvisejícími. Rozptýleny pak byly jednotlivé výstavky v hygienickém paláci, vojenském a námořním paláci, v různých exposicích na poli Martově, v paláci města Paříže, v palais des congrès, v Trocadéru a v některých pavillonech cizích mocností (rumunský, Monaco, rakouský a j.). Týkala se pak exposice jednak různých objektů (anatomie, bakteriologie, instrumenty, elektrické apparaty, chemikalie, dopravní prostředky atd.), jednak četných modelů, nárysů, výkresů, statistických výkazů atd. atd. V exposicích hojně byly zastoupeny cizí mocnosti (Německo, Rusko, naše říše, Anglie, Amerika, Dánsko, Švédsko, Portugalsko, Švýcarsko, Belgie Nízozemí, Italie a j.) Na Martově poli v oddělení vyučování nacházely se university, vysoká učiliště, společnosti a školy lékařské. Zastoupena byla universita pařížská, Montpellier, Lyon, Bordeaux, Lille, Nancy, Toulouse. Z cizích mocností Rusko, Uhry, Belgie, Dánsko, Portugalsko, Španělsko, Rumunsko. Fotografie budov, chorob etc., statistické výkazy, publikace, instrumenty, konservované i mikroskopické praeparaty, některé obrazy se zajímavými předměty historickými z lékařství — toť předmět označené exposice ne bez zajímavosti.

V dánské exposici zvlášť poutá phototherapeutický ústav prof. Finsena (1. Úplná installace červené komory pro léčení varioly; 2. přístroje ku soustředění voltaického světla k léčení lupusu atd.) v témž paláci zajímala mne exposice anatomických modelů lidských i zvířecích pocházejících od doktora Auzouxa, z nichž jmenovitě velmi pečlivé provedené modely jemné vniterní skladby mozkové a míšní zasluhovaly pozornosť.

Bohatě na výstavě zastoupeny byly přístroje elektrické, jednak v paláci elektřiny, jednak na poli Martově a v paláci vojenství a v paláci města Paříže.

Zajímají tu zdokonalené přístroje ku léčbě elektřinou statickou (sprchy, výboje), která den co den nachází většího rozšíření.

Množství tu bylo přístrojů k paprskům Roentgenovým. Nové přístroje s vysokým napjetím (Tesla, d'Arsonval).

Přehledně znázorněno jest též na výstavě **nemocnictví** francouzské a některých cizích zemí. Francouzské znázorněno jest jednak v pavilonu města Paříže, jednak na poli Martově. O nemocnictví pařížském zmínil jsem se již ve svých »Zápiskách z Paříže«. Nemohu zde do detailů vcházeti, jež nalezne čtenář ve zmíněných číslech Bulletin médical, ale opakuji, že nemocnictví jest tu dobře opatřeno. — Kéž by si jen též správy i lékaři nemocnic lépe hleděli.

Z cizích států na prvém místě uvádějí se Uhry, které nelenily v ničem, aby ve všem ukázaly co mají. Německo vystavuje plány nové »Charité«, nemocnice berlínské. Zřejmo, že ničím nešetřeno, aby stala se vzorem nemocnice moderní, jak pro lékaře i nemocného. I některá města německá přicházejí pochlubit se, co na tomto poli vykonala. Dále jest tu zastoupena Anglie, Spojené státy a Rumunsko.

Důležitou součástí výstavy hygienické byla výstavka týkající se mikrobiologie. Nacházela se hlavně v salonu Pasteurově v paláci hygienickém. Byl to věru nejmenší a povinný vděk, jaký manům Pasteurovým byl vzdán, že »Salon de Pasteur« učiněn. Viděti v něm staré instrumenty Pasteurovy, množství různých kultur chorobotvorných mikrobů, jich přípravu, statistické výkazy a pod.

Mimo sál Pasteurův súčastnily se tu na exposici též Italie, Švýcary, Rakousy, Amerika a Anglie. Podobně na poli Martově Rusko, Německo a Belgie účastnily se skvěle mikrobiologické exposice. Této části hygienické věnována byla jak Francií, tak i cizími mocnostmi a jednotlivci péče veliká.

Internationalní společnost Červeného kříže, založeného v Ženevě r. 1863, zastoupena jest výstavkou své činnosti v Palais des Congrès. Všechnu péči, ukázati světu přehled činnosti své, věnovaly dále různé ženské dobročinné společnosti francouzské. Na poli Martově možno pak též se přesvědčiti o blahodárném působení ruského Červeného kříže.

Vedle specialních odborů lékařských i jisté důležité, dnes hlavně v popředí se deroucí jednotlivé otázky nalezly na výstavě zastoupení.

Tak spolky založené proti alkoholismu (ve Francii, Rusku, Nizozemí, Švýcarech) v Palais des Congrès postaraly se o exposici znázorňující jich snahy. Boj proti tuberkulose neochabl v exposici. Nejen Francie, ale i cizí mocnosti daly si záležeti, aby graficky znázornily celé nebezpečí tuberkulosy a snah moderních proti ní. Zatím ale co na všech stranách líčí se nakažlivost chrchle tuberkulosního, potřeba veřejných plivátek, jež by chrchel činily neškodným, není viděti na výstavě, kam přijdou miliony lidí, skoro plivátka k obecnému použití, ačkoli usnesl se sjezd proti tuberkulose konaný r. 1898, aby na výstavě poskytnuta byla příležitost k praktickému výcviku všeho obecenstva proti tuberkulose.

S interessem zastavil se divák též u exposice anthropometrického oddělení policejní prefektury v pavilonu města Paříže. Viděti zde různé přístroje měřící a k zjišťování identity osobností sloužící, fotografie, náčrtky atd

Bohatá a poučná byla též exposice lékařství vojenského, námořního a v koloniích francouzských.

Prvých súčastnily se i cizí mocnosti (Rusko, Uhry, Norvézsko, Portugalsko, Nizozemí, Rakousy, Belgie, Rumunsko, Švýcarsko).

Konče svůj referát, prosím laskavého čtenáře za odpuštění, že jsem jej tak dlouho zaměstnával. Bylo to v upřímné snaze, říci otevřeně a spravedlivě všechno, jak na mne to či ono působilo.

*

Astronomická zpráva na leden. Pohled na večerní lednovou oblohu je velmi význačný. Nad západním obzorem září velký čtyrúhelník Pegasa tak, že z úhlopříčen jedna je s obzorem rovnoběžná, druhá k obzoru kolmá. Od nejvyššího rohu Pegasa svisně vzhůru k zenitu zvedá se souhvězdí Andromedy, směřujíc k souhvězdí Persea, rozloženému kolem zenitu. Mléčná dráha půlí celou oblohu, táhnouc se od jihovýchodu zenitem k severozápadu, kdež končí v souhvězdí Labutě, které jako veliký pravidelný kříž nad severozápadem zapadá. Na jihovýchodě po obou stranách Mléčné dráhy stkvějí se nejkrásnější souhvězdí naší oblohy, v levo souhvězdí Blíženců a v pravo souhvězdí Oriona, Býka s Plejadami a Velkého Psa se Siriem.

Z oběžnic pouhým okem viditelných vychází po 10. hodině Mars zároveň se souhvězdím Lva. Ostatní oběžnice možno spatřiti až ráno před východem Slunce. Nejjasnější z nich Venuše vychází nejdříve, asi 2 hodiny před východem Slunce. Pak následují Jupiter a Saturn. Během ledna Venuše ustupuje kolem Jupitera a Saturna, až koncem měsíce vychází již jen hodinu před Sluncem.

Astronomický rádce. Často bývají činěny a opakovány dotazy po astronomických pomůckách i literárních i mechanických, pročež sestavíme v následujících řádcích vše, co jakožto nejvhodnější pomůcku všem milovníkům astronomie doporučiti možno.

Každoročně vychází celá řada populárních astronomických kalendářů, v nichž je uveden přehled všech pozoruhodných úkazů. Z těchto nejvhodnější jsou francouzské annuairy: Annuaire astronomique pour 1901. par Camille Flammarion (cena 1 fr. 25 c.) Paris, nebo: Annuaire pour l'an 1901, publié par le Bureau des longitudes (cena 1 fr. 50 c.) Paris.

První z nich je populárnější a obsahuje zvlášť veliký počet vyobrazení, hvězdných mapek a diagramů a mimo to několik souvislých článků o pokroku astronomie nebo o některých zvlášť zajímavých zjevech posledni doby. Druhý annuaire je objemnější a obsahuje mnohem více dat tabelárně sestavených a vyčerpávajicích nejenom obor astronomie, nýbrž i fysiky a částečně i chemie a statistiky. Druhá část obsahuje »Notices scientifiques«. Je psána nejpřednějšími vědátory francouzskými ve formě uzavřených článků, přesně vědeckých, avšak velice přístupných, poněvadž jsou vybírána themata vesměs populární a všeobecně zajímavá.

Měsíční přehledy úkazů i nejdůležitějších konstant astronomických obsahují: astronomické rozhledy Živy, v každém čísle uveřejňované.

Co se map oblohy týká, hodí se nejlépe levné: Tabulae caelestes. Descripsit R. Schurig, Leipzig, Ed. Gaebler. Cena 3 M. Mapy tyto obsahují všecky hvězdy pouhým okem viditelně od 1 až do 6·3 vel. Mimo to jsou zřetelně vyznačeny hvězdy dvojité, proměnlivé, mlhoviny i skupiny hvězd.

K orientaci na obloze dobře poslouží: Dvanáct mapek oblohy, jež vydal Frant. Nušl aneb: Otáčivá mapa oblohy, kterouž vydal Dr. Fr. Nábělek.

Dosud uvedené pomůcky jsou vesměs levné, avšak co s dalekohledem? I ta možno s malým nákladem vystačiti. Za 5 K možno pořídíti dalekohled, jímž lze dobře pozorovati krátery na Měsíci, měsíčky Jupiterovy, prsten Saturnův, skvrny na Slunci, srpek Venuše, Merkura atd. Jednoduchý návod, jak takový dalekohled pořídíti, dán byl v VI. ročníku »Živy« na str. 91. a znova v X. ročníku na str. 66.

Dobrý dalekohled achromatický ovšem stojí více! A odhodláme-li se koupiti dalekohled dobrý, pak obětujme raději více než méně. Velice pěkné dalekohledy astronomické zakoupila v poslední době na př. reálka v Ječné ulici v Praze a reálka v Hradci Králové od firmy Jos. a Jan Frič na Král. Vinohradech v ceně asi 1200 K. Dalekohledy jsou $3^1/_2$palcové (9 cm) o délce asi 150 cm až 200 cm a připouštějí zvětšení 150 až 300násobné. Mají jemný pohyb v rektascensi a deklinaci, a jsou montovány na pevných, těžkých železných sloupech.

Návod ku pozorování dalekohledem uveřejněn byl v 1. čísle X. ročníku »Živy« jakožto úvod k rozhledům astronomickým od prof. V. Šafaříka. Dosti pěkných poznámek shledá čtenář ve spisech: Handbuch für Amateur-Astronomen von L. Brenner, Leipzig 1898, a Führer am Sternenhimmel von Dr H. J. Klein, Leipzig.

Těm, kdož by se zajímali o snadno přístupnou theorii některých základních astronomických výpočtů, možno vřele doporučiti: Počátky zeměpisu hvězdářského od K. Steinicha, Praha 1900. Jsou tu důkladně a pěkně probrány úkoly o stanovení času, výpočet pokrytí hvězd Měsícem a zatmění Měsíce i Slunce. Podrobnější zpráva o zajímavém tomto spise podána je ve 2. čísle letošního ročníku »Živy«. *N.*

*

Bronislaw Grabowski. Smutná zpráva dolétla z Pinczowa: Bronislaw Grabowski zemřel právě o svátcích vánočních po delším utrpení, byv raněn mrtvicí. Tentokrát věsť o smrti polského spisovatele dotýká se stejně bolestně nás Čechů, jako našich bratří polských. Neměliť jsme nad zvěčnělého šlechetnějšího přítele mezi Poláky! To, čím pro polský národ byl náš Edvard Jelínek, to národu našemu byl Bronislaw Grabowski. Jeho zápal pro vše české byl tak mocný, tak jímavý a idealně vznešený, že nemůžeme se mu ani dosti odvděčiti. Hluboká soustrasť celého českého národa provází předčasně zesnulého přítele našeho ke hrobu, nezapomenutelná památka zbude po něm v srdcích našich . . .

Zvěčnělý zesnul předčasně: byloť mu teprve 59 let! Narozen r. 1841 v Kaliszu, skončil r. 1857 gymnasium v Piotrkově, studoval na universitě v Petrohradě a pak ve Varšavě, kde za dissertaci »O etymologicznym pochodzeniu narzeczy w języku polskim i staro-słowiańskim« dosáhl titulu magistra. A pak oddal se namahavé a leckdy nevděčné práci gymnasijního professora ve Varšavě, Čenchostově a konečně v Pinczowě, kde i požehnaný život svuj před časem dodokonal. Povolání své zastával vždy vzorně, ač nebylo tajno, že výklad latiny a řečtiny na gymnasiu zaujímá mysl jeho jen z nutnosti a že v svobodné chvíli tíhne mysl jeho jinam, k novodobé literatuře krásné a především k dramatickému umění . . . Tak toužil býti

v centru polského duševního života, žel, že tužby jeho nedošly splnění a že zastrčený Pinczow stal se mu místem posledním. Tam uložena byla v pátek dne 28. prosince k věčnému spánku tělesná schránka idealního muže, velkého přítele našeho národa.

Jako snad všichni spisovatelé, tak i Bronislaw Grabowski vystoupil nejdříve s lyrickými básněmi, ale poznav hnedle, že poesie není pravým jeho polem, obrátil se jiným směrem. První větší jeho práce vyšla r. 1872 v »Niwie« pod názvem »Słowieńcy, národ i dzieje« a po ní pak následovala celá řada studií: »Słowianie i Niemcy«, »Czarnogórze i Czarnogórcy«, »Zwyczaje doroczne ze stanowiska mitologji porównawczej«, Bośnia i Hercegowina«, »Bułgarja i Bułgarowie«, »O pieśniach Bułgarów Macedońskich«, »Zadruga«, »Istoty mistyczne Serbów łużyckich«, »Karolina Swietla«, »Teatr czeski«, »Trylogja antyczna Vrchlickiego«, dějiny literatury české v díle »Dzieje literatury powszechnej« a m. j. O naši literaturu především zasloužil se Bronislaw Grabowski nejen původními pracemi (výše uvedenými), leč i překlady z češtiny do polštiny. Byl to hlavně náš mistr poesie Jaroslav Vrchlický a vedle něho Sv. Čech, Karolina Světlá, Eliska Krásnohorská a j., jež polskému čtenářstvu zvěčnělý v mistrných překladech předvedl. Jednotlivé články o naší literatuře rozptýleny jsou po všech listech polských a jsou nám důkazem vroucí jeho lásky k nám.

I belletrie polská tratí v něm velice pilného a nadaného pracovníka: jeho novelly a obrázky, čerpané hlavně ze života venkovského, byly velice oblíbeny a nejednou cenami obdařeny, hlavně však jeho historická dramata (Mściwoj i Swanhilda, Syn markgrafa, Królewicz Marko) a satyrické společenské veselohry (Na wodach, Sprzymierzeńcy, Pod upadli) zjednaly mu čestné místo mezi polskými spisovateli.

»V Bronislawu Grabowském ztrácíme velkého vlastence, muže vědy, spisovatele, milujícího především všechno, co je dobré a krásné«, psaly polské listy.

Totéž ztrácíme i my a nad to ještě vzácného, nenahraditelného přítele . . . Budiž mu rodná země lehkou . . .

Dr. Bořivoj Prusík.

*

Aleksander Konstantinovič Šeller. Posmrtná skizza od Dra. Bořivoje Prusíka. 3. prosince 1900 v chudobném bytu v Petrohradě zemřel plodný a oblíbený ruský romanopisec A. K. Šeller, známější pod jménem A. Michajlov. Smrti jeho želí veškera literární Rus, tím více, ježto smrť ta byla předčasnou, a jen trudnými poměry majetkovými a chorobou z nich vzniklou přivoděna. Byl' A. K. Šeller na sklonku života nucen prodati svůj list »Syn Otěčestva« — v dražbě a uchýliti se do ústraní, kde nuzný život podryl mu zdraví. A přece nebyl tak stár a tak velice miloval život!

Narodil se 30. června r. 1838 co syn carského komorního hudebníka, rodem Estonce, jenž synu svému dal vychování co nejpečlivější. Absolvovav petrohradskou universitu mladý Šeller trávil

delší dobu v cizině jako sekretář hraběte F. M. Apraxina. Vrátiv se domů, účastnil se horlivě ruchu literárního a stal se žurnalistou. Dráha tato, často trnitá, byla pro Šellera dvojnásob utrpení plnou, neboť jeho vrozená obětavosť činila mu veškery rány osudu dvakrát bolestnými. Trudnou existenci novináře, zakončila, jak jsem výše pravil — veřejná dražba a hnedle na to smrť vybavila ho z muk tělesných i duševních.

A. K. Šeller debutoval verši, a jakkoliv nedosáhl v poesii místa prvního, přece jen vyznačoval se pěkným talentem. Velmi dobře jevilo se to hlavně v jeho překladech. Měkký lyrismus ozařuje i jeho poesii i jeho prosu. V této ovšem dosáhl jména daleko zvučnějšího: co romanopisec jest na Rusi Šeller velice oblíben. Náležeje mezi přední členy »tendenčně liberální belletristické« školy, vychované kritikou Pisareva, trpěl i Šeller všeobecným neduhem školy této »přílišnou knižností, theoretičností a nedostatkem bezprostřední elementární tvorby«. Ježto pak popisuje více vnější život, než aby pouštěl se do analyse vnitřních, duševních stavů, proto vysvětluje se ona obliba, jíž Šeller těšil se u širokých kruhů čtenářských. Jeť známo, že gros čtenářstva daleko raději čte třeba i povrchnější líčení vnější, než aby se s autorem zahloubalo do pozorování jemných a intimních stavů duše lidské . . . .

Prvý román, se kterým A. K. Šeller vystoupil, byl v »Sovremenniku« otištěný román »Gnilyja bolota« (Shnilá bláta), jímž rázem vynikl. Na to pak napsal celou řadu působivých románů (Když les kácejí, třísky lítají, Cizí hříchy, Mlatem a zlatem, Dvě rodiny, První láska a m. j.), věnuje psaní jich veškeren čas, jenž mu zbýval po vykonání prací redakčních. Byltť Šeller neúnavně zaměstnán v redakci Ruského Slova, později Děla, pak Nědělje, Živopisného Obozrěnije a konečně Syna Otěčestva. A tato jeho vysilující a neúnavná práce připravila mu předčasnou smrť, ale na druhé straně zjednala mu jméno poctivého a obětavého pracovníka, jehož památka i za hrobem jeho dojista potrvá ve vděčné mysli ruského čtenářstva.

*

Hladovící Rusko. Referuje Dr. B. Prusík. Pod lákavým tímto titulem vyšla právě teď ve Stuttgartu 536 str. silná kniha, hojně illustrovaná. Autory jejími jsou Dr. C. Lehmann a Parvus a možno hned předem říci, že se autoři ukázali býti mistry — v snesení pomluv a klepů, ba možno říci i očividných lží. Jest to jedna z oněch milých knih o Rusku, z nichž zrovna srší jedovatá zloba. Účel knihy označují nám vstupní slova: »Pařížská výstava a již před tím chicagská výstava poskytla ruské vládě příležitosť k velkolepé reklamě. Nádherné uspořádání vykouzlilo diváku obraz bohatství a nadbytku. Ale víme dobře, že Rusko, jakkoliv jest v skutečnosti zemí bohatou, jest přece v tomto bohatství chudo. Kniha tato ukazuje druhou stranu medaille: oficielní carské Rusko vydává se za bohaté Rusko, naše kniha líčí Rusko hladovící«. A této zásadě zůstali autoři věrni. Obrali si za úkol studování poměrů v guberniích zastižených hladem. To byl by věru vděčný předmět pro badatele, kdyby jen nedal se svésti

s cesty nestrannosti. Ale německá závistivost vyzírá z každé řádky. Jsem jist, že kniha vyjde hnedle v anglickém překladě a že ji Angličané budou propagovati po celém světě, jen aby jí zakryli daleko horší poměry v — hladovící Indii. Již na první pohled poznáme u knihy té úmysl postaviti poměry ruské do nejhoršího světla, kde jaká rozdrbaná chalupa už je ofotografována co příklad »hladovící vesnice«, kde jaký hubený člověk, už z něho autoři udělali vzor hladovícího mužíka. Na Rusi jest hlad a strašný hlad, ale vláda všemožné stará se poměry zlepšiti, nouzi a hladu odpomáhati a to jest to, čeho autoři knihy uznati nechtějí. A poněvadž při jejich knize velmi brzo »zpozorujeme úmysl a jsme rozladěni«, proto ztrácí okamžitě nová kniha o Rusku ceny vědecké a stává se jen výronem osobních názorů, dvou cestovatelů po Rusku. A to výronem názorů, na něž nepřízeň k Rusku a priori měla na směr jejich vliv rozhodný. A proto upozorňujeme tímto referátem na knihu tu, ne abychom ji doporučovali, nýbrž aby nikdo nedal se zlákati svůdným opravdu titulem a nehledal v ní toho, čeho v ní naprosto není: nestranně vědeckého vylíčení hladem stížených částí Ruska.

*

Strakoperova hruška. Slovinsky napsal Fr. X. Meško, přeložil dr. Boř. Prusík. (Dokonč.)

Ale jen jeho vlastní hlas se ozýval v tiché noci — žalně, prosebně a hrozebně . . . a z lesa zavzněl ohlas, jako by si někdo blázny tropil z ubohého muže . . .

A listí ještě šustělo a větve ještě stenaly, lkaly, jako by plakala zakletá duše v stromě.

Janek pak celý postrašen poklopil starý klobouk na malou hlavu nebo též holohlav vyskočil z chatrče a jako blázen spěchal po pahorku dolů k hrušce.

A křičel prosebným, zoufalým hlasem: »Nechte, lidé boží . . . nechte . . . pro Krista Pána . . nechte toho!«

Když pak celý ustrašen a zcela udýchán přiběhl k hrušce, nenašel nikoho.

Jen tichý noční větřík jemně houpal vrcholky. A listí poloutiše, tajemně šumělo a šustělo, jakoby se kolébalo v tichém, sladkém snu . . .

Janek pak unaven a chvěje se pobouřením opřel se o vrásčitý kmen hrušky.

Poslouchal tajné šumění a šustění. Zavřel oči; dýchal tiše, pomalu, zdržuje dech.

»Jak to šepce . . . jak to šustí . . . šumí . . . jako by člověk slyšel dalekou hudbu . . . oj . . . oj!«

Slastně, s nějakým — skoro bolným — údivem srkal v sebe tajný šepot třepetavých listů.

A když se dosti nasrkal té poesie, když se dosti opojil podivuhodnou slastí té noční hudby, vracel se ponenáhlu na své chudé lože . . .

A ještě ve spaní mu znělo — tiše a chvějně — v duši ono měkké, opojné tajemné šustění neklidných listů. —

A časem se mu ve snách náhle zdálo, že leze někdo na hrušku — nějaký vesnický chlapec — a bezpochyby se zlým úmyslem.

Jako postřelený tur skočil Janek vzhůru a vzkřikl s velmi třaslavým hlasem:

»Oj — nech — nech . . . pro ukřižovaného Boha — nech toho — nehřeš!«

A povrchně oblečen běžel bránit a hlídat hrušky . . .

A ani u hrušky ani na hrušce nenašel nikoho.

Jen noc snila dokolkola svůj tichý sen.

Na nebi pak se leskly planoucí hvězdy, mihotaly se, třepetaly . . . A tu i tam některá se zatřásla, utrhla a v přímé čáře střemhlav letěla k zemi . . . v nesmírnou propasť . . . za sebou pak rýsovala dlouhou ohnivou dráhu . . .

Janek pak si oddechl z hloubi srdce . . .

Oj, kterak miloval tu hrušku! —

* * *

Jednou v letě pobouřila naši ves příjemná novina: po naší dolině budou přece jednou stavěti železnici.

Mnoho se o tom už mluvilo na schůzkách a v soukromých hovorech.

A dosud celá ta věc jen ještě tak ve vzduchu visela. Železnice byla jen srdečným přáním krajanů a všechna řeč byla pouze domněnkami. —

Nyní pak ty domněnky se staly pevnou skutečností. Uskutečnilo se přání všech krajanů, aby se spojila trať o—ská s l—ou.

A to spojení bylo projektováno a nyní definitivně ustanoveno po naší dolině. Byla zajisté k tomu nejvhodnější.

Radosť! . . . Veselí! . . . Vítězství!

Celá ves byla vzhůru.

Ano, tlustý strýc představený — byl to teď Balež Lipe — tedy představený, který si sice vedl vážně jako nějaký paša a který si vždy vykračoval tak pomalu a promyšleně jako nějaký generál, běhal teď rychle jako vesnický pastýř po vsi.

A kde na někoho vrazil, křičel už z dáli: »Ho — máme ji — máme ji — železnici . . . ho . . . ho!« . . .

A celý udýchán běžel dále.

A jestli někde vrazil na větší hromadu vesničanu, postál delší dobu a oznamoval nadšenými slovy novinu o železnici a frásovitě velebil její dobrotu.

» . . . Dosud musil choditi člověk pořád pěšky, chtěl-li do města. Nebo si musil najati vozku . . . A co to stojí, kolik drahých peněz! A kolik času se zmaří zbytečně! Ale teď! Pět krejcaru zaplatíš a jsi ve čtvrthodině v městě . . . To tedy je železnice, moji drazí, to! — A kdo nám ji vydobyl — kdo — ha?«

»Kdo? Vy strýče představený, vy jste se nejlíp a nejvíc namáhal!« říkali lichometníci, chtíce se přilísati strýci představenému, aby směli v jeseni bezplatně hrabati v obecních lesích stelivo . . . .

»Ano, ano — nechválím se a nehonosím, ale to mohu říci: víc než stovku mě stály cesty a různé žádosti, než jsme ji dostali. A co teprve proseb od Pontia k Pilátovi! . . . Ó — nechci se chváliti, ale co je pravda, je též Bohu libo. A s klidným svědomím pravím: beze mne by jí neměli ještě brzo!«

»Pravda . . . pravda!«

Byl-li strýc představený oholen, smál se jeho červený a pěkně krmený obličej sladkým uspokojením a rajskou blažeností . . .

No, vše bylo pobouřeno, vše veselo. —

Jen staré ženské vrtěly hlavami.

»E — železnice! Však jí prve nebylo a přece jsme žili —« mínila Petková Anna, stará jako země.

»A sám Bůh ví — bezpochyby bude žíti mladé pokolení ještě huř, třeba mělo železnici« — řekla Strgarová Nežka sklíčená pod tíží let.

»Železnice . . . železnice! Můj Bože, někdy jsem slyšela, že vlak pohybuje sám čert . . . Ostatně já nic neříkám, protože tomu nerozumím . . . Ale podivná věc je to přece, podivná! — tak děla Slívková Jera, jež byla na jedno oko slepa.

»Podivná — opravdu podivná! . . . A Bůh ví, bude-li nám to ke štěstí.«

Celá hromada byla jednoho srdce a jedné mysli.

A železnice vskutku nebyla všem ke štěstí.

Avšak dovolte! —

Brzo po té zprávě přišla do vsi komise, aby určila směr nové železnici. Pečlivě přehlíželi pozemky a měřili i posuzovali, kudy by se mohla nejvhodněji a nejlépe vésti nová železnice.

Vesničané s napjatou pozorností a s živým zájmem pozorovali práci i vše přípravy. Ačkoli všichni si přáli železnice a ač věděli, že dostanou přiměřené odškodné, přece byl leckdo nepříjemně dotčen, když viděl, že začali měřiti a staviti tyče zrovna středem přes jeho pozemky.

Za vsí ustanovili dráhu zrovna pod pahrbkem, co na něm seděla Strakoperova chýžice.

Janek právě sklízel kukuřici na svém malém pozemku, když přišli zeměměřiči pod pahrbek. Za nimi pak dělníci stavěli tyče.

Celá věc se Srakoperovi hned v prvém okamžidu nezdála zcela v pořádku. A když viděl, že páni ohledávají jeho hrušku, stísnilo mu srdce náhle nějaké nepříjemné tušení, nahoře kolem hrdla pak ho začalo nějak mačkati. Kapky potu pak, jež mu přivábila na čelo těžká práce, množily se mu a stávaly se většími a většími . . .

I vrhl motyku stranou a seběhl do doliny.

»Je-li hruška vaše?« tázal se ho obstárlý pán, když Janek, přikvapil k stromu a uctivě a poníženě sundal klobouk s hlavy . . .

»Má, má, pane ctihodný a milostivý! — Oj, jaký strom! . . . . Vidíte-li, moc-li ovoce se už na ní ukazuje? . . . Oj, hrušek bude na podzim, hrušek! Ještě, pane ctihodný a milostivý, je snadno dostanete, budete-li si přáti« . . .

Pán se tiše usmál.

»Příteli, strom bude třeba poseknouti. Tady budem dělati železnici.«

Strakoper ustoupil o krok nazpět.

»Co? — Jak? — Pane milostivý . . . zda žertujete? — Tu hrušku, ten strom, jenž nikomu nikdá neublížil? — Ó té hrušky přec ne, pane milostivý a vší cti hodný — mé hrušky přec ne — nikdá ne!«

»No, poseknou ji jiní, když vy nechcete!« — nedbale řekl pán.

Ale Strakoper naříkal a bědoval: »Jak to, že by ji jiní posekli, když je přece má! To přec ne, to ne! — Mým majetkem je, mého otce už majetkem byla — co stojí, měl ji náš rod . . . Jak by ji tedy směl někdo druhý pro nic za nic poseknouti?«

Ale pána nehnul a neobměkčil zármutek zoufalého muže.

Janek pak nešel opět sklízet kukuřice

Sedl si nedaleko od hrušky na trávník. S žalným pohledem pozoroval zeměměřiče i svou hrušku. Nechtělo mu do hlavy, jak by měl někdo druhý právo k ní než on sám . . .

»Je-li moje, jak by ji tedy směl někdo poseknouti, když já nedovolím. A nedovolím, ne! — O, má hruška!« . . .

A toho odpoledne Jankovi ani tabák nechutnal, tak jej znepokojovala a mučila starost o hrušku . . .

K večeru pak celý zoufalý šel do vsi.

Umínil si jíti k strýci představenému.

Představený Balež Lipe právě seděl při stolíku pod stinnou lipou na velikém svém dvoře. Z misky vybíral lesklou vidličkou měkký, smetanou rozdělaný tvaroh. Vedle misky pak stála konvice vína, aby si ho představený časem přihnul.

Tu zeza rohu přicházel Janek. Byl bled a spadlý a poděšen hleděl v boží svět.

»No,Janku, no — co pak dobrého přinášíš — no?«

Strýc představený byl dobré mysli — dobré mysli byl totiž vždy, když jedl a pil, což mu leželo ještě skoro více na srdci než všechna představenská čest a sláva.

»Strýci představený — pomozte — zachraňte mě!«

»Co pak Janku, co? — Zda ti někdo přetloukl žebra neb jiné takové kosti? — Či se k tobě snad vlámali zloději — víš, ten Veldin Jakub ten . . .«

»Ne, ne, strýče představený . . . Hrušku mi chtí poseknouti!«

»A — hrušku! . . . Vím, železnice půjde tamtudy . . . Vím, už jsem slyšel . . . už jsem slyšel . . .«

»Pomozte, strýče představený . . . při všech svatých vás prosím a zapřísahám.«

»E, Janku měj rozum! — Buď rád! Strom je stár, nerodí beztoho nic víc! Budeš míti aspoň dříví na zimu. A nad to dostaneš ještě několik zlatých odškodného — já se o to postarám!«

»O — k čemu mi budou! Nechte si je sám . . . O, zda mě chcete také vy zničiti? . . . Strýče představený, ve vás jsem důvěřoval! . . Avšak taky nic . . . taky nic!«

Chytil se za rozpálenou, churavou hlavu. Bez vlády se opřel o lípu.

»Buď rád, povídám ti, Janku!« — domlouval mu představený a přihnul si opět. A aby ukázal ubožáku Strakoperu svou moc a vážnost, dodal sebevědomě:

»Víš, já sám jsem řekl pánům, by vedli železnici podle pahrbku. »Aspoň dostane ubožák Janek několik zlatých,« myslil jsem si . . . Buď povděčen!«

Janek pak náhle narovnal a vysoko vytáhl své drobné tělo a hledě planoucíma očima na spokojeně se usmívajícího představeného, vykřikl:

»Co — vy — strýče představený — ha, vy! Toho vám nezapomenu! A to mi povídáte do tváři — chlubíte se tím . . . potupujete mě! . . . O, toho vám nezapomenu!«

A jako zblázněn chvátal ze dvora, mumlaje sám u sebe nesrozumitelná slova . . .

Představený pak odložil vidličku a udiven zřel za ním . . .

* * *

Strakoper celou noc nezavřel oka. Nepokojně se válel po posteli. Víckrát vstal a přistoupil k oknu. Dlouho, dlouho hleděl ve lunojasnou, vlahou noc.

Klidně, tiše stála hruška pod pahrbkem, jako by dřímala, spala, snila. Přes ni pak tiše, nevidně pluly stříbrné vlny bledého svitu měsíčního.

Oj — netuší asi, co jí hrozí. —

Starému muži bylo najednou teskno a bolno u srdce, jako by mu umíralo dítě . . .

»Poseknou ji . . . poseknou» . . . mumlal mechanicky a jako v bezvědomí. — »Mou hrušku . . . cizí lidé . . . lidé bez srdce . . . bez citu . . . beze smilování . . . oj!«

V těžkém bolu se opíral o okno. Po vrásčitém líci pak mu sjela na chvějící se ruku veliká slza, lesknoucí se jako démant v bledém svitu měsíčním. Za ní pak mu sjížděla druhá . . . třetí . . . čtvrtá . .

* * *

»Oholím se a půjdu k panu faráři. Snad mi pomůže!« řekl druhý den Janek sám u sebe, když ukul už nesčetně záměrův, které všechny opět zavrhl.

A vskutku hladce se oholil, navlekl si nedělní, sice už staré, ale ještě přece posud ušetřené kalhoty, oblekl si kabát a vzal s police lepší, pečlivě v papír zabalený klobouk. A tak pěkně svátečně oděn kráčel k faře.

Srdce mu mocně bilo. —

Pan farář byl starý muž a už nahluchlý. Ale byl dobrý člověk a nikoho nepropustil bez pomoci a útěchy, jestli mu bylo jen trochu lze pomáhati.

Byl poslední nadějí Strakoperovou. —

Na schodech Janek trochu postál. Odkašlal si — pěkně tiše a slušně — sundal si klobouk, upravil si suché vlasy, utřel si rukávem kabátu zarosené, spocené čelo — a bázlivě zaklepal.

Ticho . . .

»Pan farář je nahluchý. Zaklepu ještě jednou.« —

»Ave!«

Janek pomalu otevřel, slušně se poklonil a pozdravil.

»Co nového, Janku, co?

Stařeček seděl ve velikém koženém fauteuilu a vlídně hleděl na mužíčka, jenž stál se skloněnou hlavou před ním.

»Mou hrušku mi chtí poseknouti — velectěný pane — mou hrušku — mou jedinou . . . Pomozte, zachraňte — při ukřižovaném Bohu vás zapřísahám.

A široce a dlouze povídal o své hrušce a o pánech, kteří mu ji chtí poseknonti, třeba je výhradně jeho majetkem . . .

»Nemohu ti pomoci, Janku, nemohu, ač bych rád. Jestli vyměřili a ustanoviti tamtudy dráhu, pak půjde tamtudy . . . V tom ti nemohu pomoci . . . Mohu-li ti někde jinde a nějak jinak pomoci, rád, srdečně rád . . . Bůh s tebou!« — —

Janek odešel, zoufalý, zničen . . .

Zdálo se mu, že mu vzali půl srdce, půl duše, půl života. Bylo mu, jako by ubývalo kolem něho vzduchu. Zdálo se mu, že ani dýchati už nemůže, že nemůže více žíti a nemůže . . . Vem rybě vodu a nech jí život . . . zda může žíti?

Svět ztratil proň veškeren svůj půvab. Vše se mu stalo cizím, vše bylo najednou proň mrtvo. Ve všem viděl něco k sobě nepřátelského, něco, co číhá na jeho záhubu . . .

Vše, co někdy miloval, bylo tak oddáleno od něho. Vše se zastřenými, blednoucími konturami ztrácelo se někde v dálných sférách . . . A všeho toho nemohl už viděti, poznati, ano, ani tomu rozuměti — tak to bylo cizím!

Nic neměl už svého, nic, co by ho vázalo k životu . . . Noha mu kolísala na neznámé cestě toho nového života bez úkolu a určení . . . Kam má stoupnouti, oč se má opříti? . . . Oko marně hledalo předmětu, na němž by utkvělo, hvězdy, v niž by se upřelo, která by mu ukázala cestu z toho dřímotného labyrintu, která by jej vodila, aby vyšel z noci, která jej zahalovala a tiskla temnými vlahými pouty . . .

Ano, vzpomínky na lepší život, vzpomínky na lepší, jasnější dny se ztrácely někam v nevidné dálky. Zdálo se mu, že ani nikdy nežil lepšího života . . . že byl celý jeho život hluchý, prázdný a pustý . . . že byl úplně bez světlých okamžiků, hodin, dní, let — jako by bylo jeho srdce už od narození hlucho a němo pro vše štěstí . . . Odejmi zemi slunce — zda je to ještě země — naše země!? . . .

* * *

Sestaral.

Do vsi přicházel zřídka kdy.

Neustále sedal na prahu své malé chyžice neb na trávníku na pahrbku. A pořád hleděl bud do země před sebe neb tam dolů na hrušku . . .

Blízko k ní nešel. Ne — vždyť to nebyl už jeho majetek, už to nebyla jeho hruška. Od té doby, co jiní měli právo k ní — a

po jeho mínění musili míti takové právo, poněvadž by jí sice nemohli o své vůli poseknouti — no, od té doby byla proň ztracena . . . mrtva . .

Zející, nepřeklenutelná propast, nesmírná dálka je dělila. Byli jako dvě bytosti z docela různých světů . . .

Jen v srdci — někde hluboko, skryta mu ještě žila vzpomínka na ni. A ač ji den co den vídal, ač ji pozoroval a objímal svým smutným pohledem — pohledem bez života a zájmu — celé denní i dlouhé noční hodiny . . . přece se mu zdála tak hrozně cizí, tak daleko od něho, že zcela jasně poznával, že nemůže nikdy víc k ní . . .

V noci pak v neklidném, mučivém spánku často — jako kdysi — snil o ní. A proto — jako v dřívějších nocech — vyskočil vzhůru a skočil k oknu.

»Stojte . . . nešťast . . .«

Ale slovo mu uvízlo v hrdle.

Když totiž zahlédl strom, jenž se koupal v luniných paprscích jako v roztopeném, ticho a klidně po nekonečném všemíru se přelívajícím stříbře; když slyšel, jak tiše se chvěje větvoví a šustí i šeptá, jako ve snách o štěstí někdejších dní . . . bezpochyby věje také těžké tušení blízké smrti ve větvoví — tu si najednou vzpomněl, že ten strom není už jeho, že už nemá práva k němu . . .

Odskočil od okna a vzlykaje svalil se na chudé, tvrdé lůžko . . .

Vše to duševní a zároveň tělesné utrpení ho více zmořilo než deset let těžké práce.

Tvář mu zhubeněla, vlasy mu sešedivěly.

Do vsi přicházel časem prosit jídla, časem pak ještě taky u toho či onoho něco pracoval. A pracoval bez zájmu, mechanicky, bez života, mrtvě.

Sám cítil, že třesoucí ruka nemá už síly, poněvadž duše nemá už nic, oč se by opírala, z čeho by pila život . . .

Když jednoho dne pozvolnými a únavou poklesávajícími kroky a skrčen jako osmdesátiletý stařeček, ač mu nebylo ještě úplně šedesát, šel ve vsi mimo představeného, stanul náhle na okraji cesty. Narovnal se vysoko vzhůru.

Byl celý změněn. Byl rozhořčen, rozzloben, rozjitřen jako horský lev . ..

»Tu máš, člověče bez srdce! . . . Tys vinen . . . Vzal jsi mi život — měj ještě to!«

Něco zasvištělo ve vzduchu . . . tabulka v okně zacinkala . . . a do prostřed sednice představeného padla Jankova — dýmka . . .

A stařec se vrátil tiše a pokojně domů . . .

Lidé pak říkali, že se Jankovi mate rozum. — —

* * *

Minuly dva měsíce, co jsme dostali zprávu o železnici a už ji dělali mimo naši ves.

Co bylo v cestě, musilo pryč! . . . Osení pošlapali, podkopali, brambory vytrhali, stromy padaly pod sekyrami . . .

Bylo jitro a na listech Strakoperovy hrušky ještě visely rosné kapky. Svítily a leskly se v prvých slunečních paprscích, jako se svítí a leskne slza v dívčím oku nevinné dívky . . .

Tu zapěly sekyry. —

Čím déle pěly svou smrtnou píseň, tím více se třáslo listí. Bolest udeřených ran chvějně plynula po tenkých žilkách tam vzhůru do větví a větévek, vršků a vršíčků — i poslední lístek ji cítil. I třásly se větve a větévky i chvěly se srdčité listy . . .

Ve své úzké sedničce pak na nízké stoličce seděl Janek a zakrýval si suchýma rukama hubené, v padlé líce . . .

Zvuky ran od sekyr se po tichém, klidném vzduchu hlasitě a jasně houpaly tam vzhůru na pahrbek.

Strakoper slyšel každou ránu, a poslední mu vzbudila v srdci hlasitou ozvěnu, bolestný vzlyk . . . Každá rána udeřila též jej . . . se stromem ubíjeli také jej! —

Třesoucíma rukama si ucpával uši, aby neslyšel.

Ale třeba neslyšely uši, slyšelo srdce a křečovitě se stahovalo i krvavělo. Slyšela duše a plakala . . . plakala . . .

A Jankovi se počalo zdáti, že se menší ona nesmírná dálka, která jej dělila už dva měsíce od hrušky, že mizí ta zející propast, která mu k ní bránila . . .

Bylo mu, jako by byl opět zcela blízko ní a jako by jej — jako někdy v minulých dnech — chvějící listí prosebně volalo na pomoc, na obranu . . .

Čím déle poslouchal porážeče, tím podivněji mu bylo. Dusilo jej, dávilo jej. Široko otevřel ústa a chroptivě dýchal. Prsy pak se mu zdvihaly jako kovářský měch . . .

Divě se hrabal třesoucíma rukama v sešedivělých vlasech. Líce se mu rdělo, na čele se mu napínala žíla, chřípě se mu zachvívaly. Oči se mu vypoulily a zalily se krví.

Vyskočil vzhůru. Udeřil do vrat, že se sténajíce otevřela . . .

»Nechte toho . . . z lásky k ukřižovanému Bohu . . . nehřešte! . . . Nezabíjejte! —

Rukama mávaje ve vzduchu a křiče jako blázen seběhl do doliny . . .

»Stojte! — Padá! — Nešťastníče!« — —

Příliš pozdě!

Strom se zatřásl, zakolébal . . . listí zašumělo . . . a s lomozem se svalila hruška na zemi a pohřbila pod sebou majitele, který právě přichvátal do doliny . . .

Těžce raněného a v bezvědomí vytáhli jej zpod stromu.

Umřel ještě ten den.

No, kterak by byl měl také přežiti hrušku, když byla přece jeho duše v ní. —

*

Balzacovy lásky. (Hugues Rebell). (Pokrač.)

»Mme. de Berny, ač provdána, byla mi andělem. Byla mi matkou, přítelkyní, rádcem i dobroditelkou; pomáhala v literarních

pracích, těšila mne, tříbila vkus, plakala jako sestra, smála se a každodenně přicházela jako dobrodějný spánek, aby uspal bolesti. Proto také její vzpomínka je pro mne vším. Je nesmazatelná, neboť se pojí ku všemu. Dnes mohu roniti slzy pouze pro dvě osoby: pro ni, které již není a pro jinou jestě, která žije dosud a bohdá bude žíti v mé paměti pro vždy . . .«

Nicméně nebyla Mme. de Berny jedinou dobrodějnou přítelkyní Balzacovou; ještě jiné ženy, ducha ovšem méně šlechetného, však živějšího půvabu a větší citovosti, podněcovaly radost i štěstí romancierovo. Mme. Werdetová, žena příštího vydavatele Balzacova, byla uchvácena živým zájmem k jeho románům, tenkráte dosti neznámým ještě. Přinutila svého manžela, jenž byl té doby pouze knihkupeckým pomocníkem závodu Mme. Béchetové, aby promluvil se svojí chefovou a odporučil jí náklad Balzacových románů. Werdetovi podařilo se to skutečně. Byl to pro Balzaca ovšem neočekávaný úspěch. Měl nejen značně summy peněz platiti za svoji knihtiskárnu, však poněvadž i jinak té doby málo peněz vydělával, nalezal se ve značných rozpacích. Dvanácte svazků, uveřejněných té doby, vyneslo mu 30.000 franku. Však Mme. Werdetová nepřestala na tom; pohnula svého chotě, aby opustil závod Béchetové a stal se jediným nakladatelem Balzacovým. V pěti letech stal se jím skutečně a stal se mimo to i jeho bankéřem. Dle všech okolností bylo přirozeno, že tento krok přivodí úpadek; Werdet, jenž nedbal však ničeho, šel ještě i dále a pozbyl všeho svého jmění. Myslím, že právě Mme. Werdetová je to, kterou nazývá Balzac v dopise paní Survillové »rozkošnou občankou« a již přirovnává k zamilovanému neviňátku v jedné ze svých povídek.

Vedle paní Werdetové nemožno zapomenouti oné neznámé, již nazýval Balzac pouze Marií a jíž připsal tak dojemné věnování na první stránce knihy »Eugenie Grandetová.« Tato sesterská přítelkyně spisovatelova jevila dle jeho slov ihned vážnost i radost, vzrušení i klid. Dnes provázela jej do plesu neb do Opery, aby zítra a celou řadu dalších dní seděla s ním nad jeho romány a skizzami. Balzac jí napsal kdysi: »Řekni mi o všech místech, jež se ti zdají špatná, vtěsnej malé hrnečky do velkých, to jest, zdá-li se ti možno uliti ze dvou vět jednu, učiň tak . . .«

Nazýval-li Balzac téměř veškeré svoje přítelkyně anděly, měl k tomu zajisté dosti důvodů. Nikdo snad z genialních duchů nebyl obklopen tak oddanou intelligencí a tak nezištným přátelstvím jako právě on.

Při tom nemluvím ovšem o některých přítelkyních méně intimních, jichž přátelství bylo více méně prchavé. Jsou to zejmena Mme. de Girardin, Mme. Junot a j. . . . Však jak bylo jen možno, že obklopen jsa těmito dobrými vílami, upadl v osudná osidla dvou neblahých bytostí, jimiž se mu staly markýza de Castries a Mme. Hanska? Bylo to kouzlo propasti, kterému podlehl? Či byla to snad vášeň, toužící po nesnázi dobytí, chtění odporu a překážky či konečně možná a silná touha poznati ženu — odpůrkyni?

* * *

Markýzka de Castries, kterou vylíčil Balzac pode jménem vévodkyně de Langeais, je snad ženou, která mu vnuknula vášeň nejpravdivější a nejlidštější.

Byla to vysoká žena, nádherná blondýna, s profilem Římanky, jenž byl poněkud tvrdý, ironický, vznešený, koketní a impertinentní zároveň a v němž dřímala unylost i dojetí a něco jakoby plačtivého.

Praví se, že kdysi na honbě spadla markýzka s koně a poranila se tak nebezpečně, že nemohla se z toho úplně pozdraviti; chodila pouze s těží a trávila své dny v lenošce. Když vyšel román »Peau de Chagrin«, v němž hlavní hrdinka Fédora zaplétala celou Paříž v osidla svých intrik, napsala markýzka autorovi anonymní list, v němž tlumočila mu svůj obdiv. Byl to obdiv diskretní, plný reservy a patrně málo upřímný u dámy velkého světa, jíž bylo umění dosti indifferentní, která však ve svojí nucené nečinnosti zasažena byla rostoucí slávou romanopiscovou a která chtěla jej patrně získati pro svoje dosti opuštěné salony. Balzac byl příliš citliv pro poklonu; není divu tedy, že odpověděl, obdržel nový list, znovu odepsal a prosil hned o odložení roušky anonymní. Odpovědí na tento dopis bylo pozvání do hótelu de Castries v ulici de Varenne.

Vzrušení Balzacovo bylo nesmírné, když zvěděl, že jeho ctitelka je jednou z nejkrásnějších dam Pařížských a že její rod je prastarou větví francouzské šlechty. Jsa dalek ovšem bláhové marnivosti, přece jen vysoko cenil tak vznešenou okolnost, která mohla mu přinésti užitečných výhod.

Když se mu markýzka objevila, dobyla si jej rázem. Svojí krásou, elegancí i nádherou toilet vznítila v něm tisícerá touhy a její delikatní pochvaly uvedly pýchu spisovatele na pokraj šíleného vytržení. Byla rozkošná i koketní, dovedla zahrávati s neobyčejnou virtuositou a její něžné oči, unylý pohled zdravé pacientky dodával jí kouzla, které odzbrojuje protivníka. Balzac neodporoval ani v nejmenším rozkoši, která jej dráždila. Výraz utrpení mladé ženy dojímal jej vřelým soucitem a byl proň novým kouzlem.

Od této doby byl Balzac obvyklým hostem salonu de Castries; aby se stal hoden své přítelkyně, změnil naprosto způsob svého života, koupil dva kočáry, zjednal si služebnictvo a zařídil se vubec elegantně. Odejel brzy s markýzkou do Aix-les-Bains, kde celé dny pracovával, aby večer pobaviti mohl svoji milostenku svými »Rozpustilými povídkami« anebo úryvky nových knih. Však Mme de Castries, aniž byla snad disgustována svým slavným oblíbencem, přece již nepociťovala prvotního svého nadšení. Jeho uzavřenost pracovníka, jistá sobeckost i změny nálady počaly poněkud unavovati vznešenou paní, jež byla zvyklá zdvořilému tonu vysoké společnosti. Často dala na jevo svoji náladu Balzacovi slovy, které se nezapomínají snadno a které smýti dovedla pouze její krása nebo nové slovíčko obdivu. Však to Balzaca nezaslepilo. Napsal Mme Zulma Carraudové:

»Přišel jsem hledat v tato místa málo i mnoho: mnoho, jelikož jsem ve společnosti dámy vznešené i roztomilé; málo, jelikož ji nikdy

nebudu milován! . . . Říkám si, že život mému podobný nemá se poutati k nižádné suknici a že mám osud svůj snášeti samoten a pozvolna . . .«

Nicméně stále umiňoval si setrvati v její blízkosti, hýčkaje přece jen jakousi vzdálenou naději. Tu konečně v Aix anebo v Ženevě udál se jeden z oněch směšných případů, jež se přiházejí tak často, je-li muž vznětlivý a důvěřující, žena koketní, lhostejná a rozmarná. Zamilované svazky byly zpřetrhány; zůstala pouze lehoučká páska světského přátelství. Mme. de Castries uchovala si z oné příhody tajenou nevoli, Balzac nesmírné hoře. Neodpustili si již nikdy vzdor opětovným stykům, jež měly někdy i zdání veliké upřímnosti. Po dvou letech asi napsal jí Balzac:

»Mísila jste tolik hořkosti ke všemu, co jste mi lichotivého ráčila namlouvati o mojí knize, jakobyste byla zcela dobře znala dosah svých slov a rány, jimiž mi zbodají nitro. Tisíckrát raději byl bych vás viděl pohlížeti na knihu i na péro mé jakožto na věc zcela vám všední, než přijímati ony elože. Však nemohu tu ani celou svoji myšlénku vysloviti; podivila byste se jí asi nemálo; potřebovala by ostatně závoje, jenž by ji před vámi zastínil; nyní, ubohý dělník, musím se znovu vrátiti k dílu. Zvon zazněl na mojí zvonici a já musím dokončiti pro Revui vylíčení tak mohutného pocitu, že odporuje neustálým záchvěvům: je to studnice, z níž nevděk čerpá bez naděje vyčerpání úplného. Mohu líčiti tento druh pocitů bez obavy vyčerpati barvy svojí palety, již osud příliš jimi obohatil — běda mi! . . .«

Paní de Castries opovrhovala těmito bolestnými výčitkami; projevovala však svoji odvetu způsobem daleko krutějším. Jednou večer, kdy Balzac u ní obědval, obdržel galantní lístek, kde neznámá osoba prosila jej o dostaveníčko na týž večer. Sotva skončena večeře, omluvil se romancier spěšně markýzce a běžel k dostaveníčku. Koho tam nalezl? Starou, příliš ubohou i ošklivou dívku, Angličanku, která vyučovala v domě markýzky a groteskním způsobem a se slzami v očích vyprávěla Balzacovi, že jí bylo nutno uposlechnout paní a zahráti nepěknou tuto komédii . . .

Ve svém dopise k paní Hanské naříká si Balzac příliš na svoje styky s vysokou společností. Příliš prý trpěl neuznalostí a hrdým povznášením se nad jeho stav, což jej uráželo při nejmenším. Jeho vzpomínka zaznamenává pouze bol a zase jen bol z těch dob . . .

Jeho tvrzení, do jisté míry paradoxní, nepostrádá nicméně pravdivé oprávněnosti. Uprostřed družiny svých dobrých i šlechetných přítelkyň zůstal Balzac přece jen vzdálen lásky, která snižuje a pobluzuje, pokořuje a bouří se. Nesvědomitá krutost zamilované ženy ku všemu, co se jí v jediném třebas ohledu pouze nevyrovná, jde až do krajnosti. Pro studium jeho »Lidské komedie« bylo však ono prostředí zrovna stvořeno. Nebylo ovšem nutno seznati veškery osoby, hrající úlohu v oné práci, veškery city a myšlénky prodělati životně a prakticky —, avšak stačilo mu prostudovati pouze nejhlavnější typy

a zažíti nejvřelejší z vášní, aby odstínil správně úlohy podřízenější. Ohromnou stavbu jeho díla možno roztříditi v 6 nebo 7 hlavních typických oddílů. Líčil hlavně hrdiny dobrodružné, peněžníky, umělce, zamilované i milovníky, lidi prostosrdečné i raffinované. Kdo by uvěřil, že právě oddíl oněch zlých duší, Mme. Marneffová, la Rose de la Rabouilleuse, slečny Goriotovy a konečně vévodkyně de Langeais byl vzat pouze z ovzduší salonů mazkýzky de Castries?

* * *

Jeho styky s Mme. Hanskou zdály se proň míti z počátku následek velice neblahý; nicméně, je-li výsledkem podobných zápletek člověku obyčejnému pouze hoře a zklamání, odnáší si umělec přece jen jakýsi užitek.

Styky ony započaly jako velká většina jeho známostí dopisem. Dlužno zaznamenati, že v tomto případě děkovati měl Balzac méně snad svému geniovi a svojí popularitě, jako spíš svojí nanejvýš dovedné vlastnosti, že v každém svém díle lichotiti dovedl celé třídě dam, takřka kandidátek nevěry, které nejsou dosud v rozporu s manželem, avšak samy se sebou, které chtěly by, však neodvažují se dosud přilákati si milence a které, obrazně řečeno, stoupají špičkou jedné nohy v kal nepravosti, aniž opouštějí druhou nohou předepsanou cnost. Takové ženy píší nesmírně.

První dopis, podepsaný slovíčkem »cizinka« a daný na poštu v Oděsse, adressován byl Balzacovi ke Gosselinovi, vydavateli jeho románu »Peau de Chagrin«. Nevím, přikládal-li mu Balzac tolik důležitosti, jak se tvrdí. Velice rád ovšem dopisoval si s damami. Jeho radost z toho byla velice rozmanitá. Však tento prvý dopis cizinky nezdál se jej příliš vyrušiti. Spokojil se pouze tím, že dle přání podivné dopisovatelky stvrdil přijetí dopisu v časopise »Quotidienne« ze dne 9. prosince 1832. Když později v novém dopise bylo mu řečeno, na kterou jistou osobu mohl by odpověď svoji adressovati, odpověděl dopisem, jehož ton je prosté zdvořilý a odměřený. Byl ostatně v dalším průběhu dopisování tak málo zaujat svojí »cizinkou«, že poprosil paní Carraudovou, aby odpověděla za něho. Když mu byla vytýkána změna písma, omluvil se samozřejmou lží: »Mám tolik různých typů písma, kolik je v roce dnů, aniž jsem při tom sebe méně vrtkavý.« Již v prvých dopisech je zřejmo, že obdivovatelka nechápe příliš Balzacova genia, příliš mužného a příliš málo sentimentalního vzdor vší korrespondenci a vzdor knize »Lys dans la Vallée.« Velicí spisovatelé sentimentální, jako Racine neb abbé Prévost, přicházejí vstříc čtenářům slohem prostým, nikdy emfatickým. Jazyk »Phèdry«, »Bérénice«, »Bajazeta« i »Manon Lescautové« je zrovna tak mladistvý, ne-li mladistvější ještě, než jazyk našich moderních komedií. Zcela opáčně je tomu u Balzaca: jeho jazyk, líčí-li hrdiny, je přirozený a silný, však celkem v románech, zejmena v oněch slabších, zabíhá v emfasi a vášnivý jargon. Patrně jen zpola prociťoval dojmy líčené. Když vyšla »La peau de Chagrin«, nelíbila se. »Contes drolatiques« mohly jej raniti ještě víc. Jeho mistrovská díla, zejména »Vieille Fille« zůstavila obecenstvo chladným.

Zrovna tak bylo tomu asi u tajemné cizinky. Balzac nevěděl, čemu přičítati tento neúspěch. Domníval se pouze, že současníci jeho jsou příliš blazeováni a že nutno je silně dráždíti ku procítění dojmu.

Ze dvou prvých dopisů, které jsou známy, nemůžeme příliš souditi na duševní zvláštnosti Cizinky. Ciší z nich pouze exaltace, jistá domýšlivost a podivná náměsíčnost.

»Spojení andělské má býti Vaším údělem, píše Balzacovi. Vaše duše opojiti se má neznámými blaženostmi. Cizinka chce Vám být přítelkyní . . . Umí milovat — však to je vše . . . Oh, rozumíte mi — — Cítím jak mne oživuje věčná pravda; rozplameňuje mne; Vy jediný můžete ji pochopit a vystihnout záchvěvy lásky čisté, posvátné . . .«

Je pravděpodobno, že Balzac by se byl v tomto případě málo zajímal o tyto sentimentální věty, kdyby zvláštní náhoda nebyla se vmísila v celou záležitost jako pokyn Prozřetelnosti. V té době dopisoval právě svoji knihu »Séraphita«. Jedna z přítelkyň, troufám že právě Mme. de Berny, vnuknula myšlénku v průběhu jakési delší konversace a matka romancierova, která četla díla Swedenborgova, dokumentovala ji. Balzac vždycky, když krystallovala v něm nějaká idea, byl její zbožňovatelem i otrokem současně; opojen myšlénkou, že podaří se mu odkrýti tajemné vztahy bytostí, býval často přítomen rozhovorům o magnetismu a poradám náměsíčných bytostí. Dokončiv »Séraphitu«, pojal ideu knihy čistě křesťanské, moralistní. Počal pracovati na díle »Médecin de campagne.« Kdysi večer, kdy zcela byla jeho duše napjata rozjímáním a přeplněna obrazy nového románu, obdržel od »Cizinky« objemný svazek bohatě vázaný v zeleném safianu: »Následování Ježíše Krista«.

Tato nahodilá vzájemnost myšlének rozhodla u Balzaca neočekávaně. Nemusil ani napínati příliš svojí obraznosti, aby spatřoval v »Cizince« spřízněnou duši, hvězdu svého života. Od oné chvile zaujal se pro ni láskou idealní, ton jeho dopisů stal se náhle ohnivý, plný touhy a žádosti. Známost započala.

Okamžitý mysticism nebyl, jak se zdá, jediným důvodem romancierova vzplanutí. Vzpomínka na Mme. de Castries pronásledovala jej dosud bolestně. Toužil po nových vášních, jež měly přivésti v zapomenutí starou bolest a osvěžiti palčivou ránu, kterou utrpěla jeho pýcha. Naříkal na svůj osud. »Psáti studená dramata«, napsal jisté osobě tenkrát, »a potlačovati dramata, kypící ohněm a zžíhající srdce i mozek!« Byl nedočkav okamžiku, kdy bude se moci zcela někomu svěřit.

Konečně vyslyšela »Cizinka« prosby Balzacovy a dala se poznat. Dala mu dostaveníčko v Neuchâtelu. S neobyčejným chvatem poněkud upravil svoje stále zmodrchané záležitosti, opustil veškery drahé práce, zaopatřil se penězi a opustil Paříž. Dle umluveného znamení měl ji poznati mezi množstvím dam na promenadě městské. Konečně se setkali. (Dokonč.) *Fr. Sekanina.*

*

Švédsko a Norsko ku konci 19. století. Referuje Dr. B. Prusík. (Dokončení.) Dnes všimneme si díla pojednávajícího o Norsku. Jest vypraveno se stejnou pečlivostí a nádherou jako dílo o Švedsku, a také uspořádání látky jest skoro stejné. Tak i tu po důkladných partiích o zeměpisu Norska (Horo- a vodopis, klima, geologie, flora, fauna) a o dějinách království Norského docházíme k partii pro nás nadmíru zajímavé: Demografie Norska. O tom, jaký počet obyvatelstva byl v Norsku ve středověku, jsou jen skoupé zprávy. V polovici XIV. století bylo prý 300.000 obyvatel. Počet ten ale klesl hnedle na to: přivezlať anglická obchodní loď do Norska mor, který obyvatelstvo zdecimoval. V polovici XVII. stol. dosáhl počet obyvatelstva 450.000,

roku 1769 bylo 727.600 obyvatel
» 1825 » 1,051.318 »
» 1855 » 1,490.047 »
» 1875 » 1,813.424 »
» 1895 » 2,110.000 »

Uvážíme-li, že celková rozloha Norska obnáší 322.304 km² a vezmeme-li v úvahu tuto uvedený počet obyvatel, seznáme, že Norsko jest zemí velice málo zalidněnou. Připadáť tam na 1 km² 6.2 obyvatelů (ve Švedsku 11, v Rakousku 66, v Čechách 116). Většinu obyvatelstva — 76·3% tvoří venkov, obyvatelstva měst jest pouze 23·7%. Měst jest nyní v Norsku 61 (proti 42 z roku 1801), jež vesměs skoro jsou malá. Pouze Kristianie, Bergen a Trondhjem jsou větší (222.000, 68.000, 33.000 obyv.).

Jako ve Švedsku, tak i v Norsku jest žen více než mužů a sice na 1000 mužu připadá v Norsku 1072 žen (ve Švedsku 1059).

Charakteristickým je, že v Norsku jest velmi mnoho starců, ba že počet jich v posledních 50 letech značně stoupl. Nejlépe nás o četnosti obyvatelstva v různých věcích života lidského poučí tato tabulka:

Roku:	bylo ve věku:	všeho obyvatelstva %:
1801	0—30 let 58·4%,	30—60 let 32·7%, více než 60 let 8·9%.
1845	» » 61·6%,	» 29·8%, » » » 8·6%.
1891	» » 59·4%,	» 29·4%, » » » 11·2%.

Za 46 let tedy vzrostl počet starců (nad 60 let) o 3·6%. Srovnáme-li tuto tabulku s poměry jiných evropských zemí, shledáme: 1. že počet obyvatelů ve věku 0—30 let jest celkem normální, 2. za to však počet obyvatelů věku 30—60 let jest slabší, než jinde a 3. počet obyvatelů přes 60 let starších jest daleko silnější než jinde.

Pokud se stavu manželského tkne, tu dle statistického vyšetření z r. 1891 jest 50·11% všeho obyvatelstva ženatých a 49·89% neženatých. A sice na 100 mužů připadá 53·36 ženatých, na 100 žen 47·45 vdaných. Za to jest vdov daleko více (11·71%) než vdovců (6·3%).

Cizinců mezi obyvatelstvem Norska jest 2·39%, počet to poměrně dosti značný; obyvatelstvo hlásí se k víře protestanské, jen asi 30.000 z 2,110.000 Norů přináleží jiné víře.

Slepců jest v Norsku velice mnoho: 1·28‰ (v jiných státech nedosahuje počet slepců ani 1‰!); jsou to obvykle lidé velice staří. Ve věku od 85—95 let jest 40·6‰ slepých, ve věku vyšším než 95 let jest jich docela 64·6‰!

Hluchoněmých jest v Norsku o něco méně: 1·07‰, i v porovnání s ostatními státy je to stav příznivější.

Úmrtnost jest v Norsku tak malá jako ve Švédsku: 1·52‰ a z celé Evropy nejmenší!

A na těchto ukázkách z obou velkolepých děl prozatím přestáváme. S nejzajímavějšími partiemi seznámíme čtenáře své svým časem v krátkých, samostatných výtazích.

*

Polská grammatika Horova a ruská Joklova. V poslední době vyšly dvě praktické knihy, na něž rádi obracíme pozornost českých čtenářův. Je to prof. **F. A. Hory**: »Praktická mluvnice polská s čítankou« a Dra **Ferdinanda Jokla**: »Nová methoda ruského jazyka, jakožto první čítanka a učebnice pro školy i učení soukromé.«

Professor Fr. Hora je známý polonofil, přítel prof. Grabowského a jiných polských spisovatelu, kteří si zajížději schválně z Prahy do Plzně, aby navštívili tohoto polského konsula na západě českém. Prof. Hora vydal již množství překladů z polštiny, mimo to polsko-český, a nyní vydává česko-polský slovník, o němž jsme tuto psali, a ted vydal polskou grammatiku, kterou ne nadarmo nazval praktickou. Učíť prof. Hora v Plzni polsky, má množství navštěvovatelů a kursy jeho se honosí pěkným úspěchem. Předností knihy jeho jsou cvičení provedená praktickou methodou: čtenář musí si doplňovati sám věty, ale pro kontrolu má tu přece překlad.

Polština je Čechovi velice blízká. Dovedeme-li operovati v reflexu nasalů, jatě, r sonans a l, a charakteristickým polským měkčením souhlásek, máme v celku obraz tohoto jemného slovanského jazyka. Slovo čtené nebo slyšené snadně doplní naše známosti. Čech má ještě jinou přednost, že oba jazyky mají velikou lexikální příbuznost. Vlastně je to divno, že u nás skoro každý druhý obyčejný člověk nerozumí polsky.

Jinak je při ruštině. Co by za to mnohý vlastenec dal, kdyby takhle rusky rozuměl, dovedl si přečísti ruské noviny, případně si po rusku trošku pohovořiti. Ruština — bolestná stránka naší vědy. Kolik professorů češtiny, dějin, práv, mediciny by dovedlo v Rusku representovati českou universitu, českou Akademii, českou vědu? Kolik? . . —

Nám by se mohlo přihoditi. že by na představitele české vědy — mluví-li ruskou řeč — třeba volali Němci nebo Maďaři posměšným »Učitěs po russki!«

Je zcela správno, že pan Holeček píše názvy ruských novin jen originalem, ať se český čtenář trochu potýká »Novým vremenem« nebo různými »Vědomostmi.«

Ach, téhle cyrillštiny!

Kolik našinců mělo již dobrou vůli naučiti se rusky, s jakou chutí se třeba několikráte pustili do nejmohutnějšího slovanského jazyka — ale pokaždé klopýtli přes prožluklou cyrillici. Výmluva tato svědčí vždy o povrchnosti učícího se, nám filologům je něco podobného přímo nepochopitelné. My dostaneme do rukou písma, jichž nikdo nedovede čísti, a za čtrnácte dní je rozluštíme, za měsíc na to již vykládáme text psaný v některém dosud neznámém dialektu nebo docela jazyku. Jak pak je možné, aby písmo vzaté z řecké uncialy, a připomínající jméno svatého slovanského věrozvěsta bylo kamenem úrazu intelligentnímu Čechoslovanu, když mu otvírá písemnictví asi 150 milionů lidí, z nichž Rusové se honosí ještě k tomu literaturou prvního řádu!?

A přece tomu tak bohužel bývá.

Pravděpodobnější je výmluva, že písmo cyrillské zastírá jaksi Čechovi slovanský ráz ruštiny. Našinec bojující se zevnějškem slova (písmem jeho) nepoznává v něm slovanské podstaty.

Jak známo patří ruština k nejtěžším jazykům vůbec. Čech v Rusku usadilý, dříve ruštiny neznalý, rozumí všemu teprve za dva roky. Ale kdyby měl po ruce n á v o d, jenž by mu znázorňoval příbuznost češtiny a ruštiny, jistě by chápal rusky za čtvrt roku, jakmile si ucho navyklo na výrazný, ruský přízvuk.

Aby této a podobným výmluvám a bolestem konec učinil, sepsal Dr. Jokl »Novou methodu ruského jazyka,« (Brno, Píša, K 2·80) k níž v subtitulu připojil tuto větu »Učí analyticko-přímou methodou s neustálým zřetelem k nářečovým vztahům češtiny a ruštiny.«

Jokl ví dobře, zajisté z praxe, co Čecháčka od ruštiny odstrašuje, snaží se mu obtíže vysvětliti ulehčiti neb je odstraňuje. Někdy dělá podařené výklady filologické (»nepravidelné sloveso«, obtíže Rusovy při psaní t e p l o a t ě l o a častěji na více místech). Ač bychom jich v praktické knize ani nehledali. Že výmluva o tíži ruštiny je nakonec přece jen laciná, dokazuje zcela nahodilý příklad jeho, že z 48 slov ruských je pro nás 40 známých, 7 nezvyklých a teprve jedno dělá dojem cizoty.

Co se mne týká, byl bych při podobném pokusu věnoval více pozornosti propracování substantiva, a pak adjektiva, a přece bych byl tu a tam připojil malé cvičení. Zvláště jinak bych byl zařídil část druhou.

Pro našince rusky se učícího je první úlohou, aby se naučil čísti cyrillici, ale tím není ještě vyhráno! Ruský mohutný přízvuk má také vliv na vyslovování samohlásek, a to jak přízvučných, tak i nepřízvučných, zvláště v dialektu moskevském, kterým mluví veškerá ruská intelligence. Byl bych tedy hleděl, abych obě tyto podmínky spojil. S levé strany byl bych uvedl original (cyrillici s přízvukem), v pravo pak jeho transkribovanou moskevskou výslovnost (jako je ve Vávrově »Tlumočníku«). Pod čáru, jak Jokl správně činí podle francouzských vydání latinských a řeckých klassiků, byl bych připojil český překlad, respektive výklad. Tím bych byl přinutil čtenáře, že by se byl musil vpraviti do cyrillice, jejíž znalost si musí každý Čech

osvojiti. Tak by byl Dr. Jokl idealně provedl svůj úkol, který si vytkl v úvodu.

Z grammatiky jeho vane duch odborníka i praktika, při tom však je zajímavá snaha jeho, aby se čtenář naučil ruštině a při tom se nemusil trápiti ani pravidly. Vše u něho jde hladce. Dostačí, abys si přečetl knihu jeho, pak je nutno trochu tyto vědomosti obrousit na četbě, a již to jde. Pak již možno vzíti do ruky ruský žurnal.

Dnes tedy odpadá výmluva, že je učení ruštiny spojeno s obtížemi. Za týden si přečtete knihu Joklovu, a pak Vás bude již tento světový jazyk těšiti.

Jestliže by slavista ze školy Jagićovy, znající akademická pojednání nebožtíka Grotta nesouhlasil s jednotlivými výklady, tedy to neubírá ceny knize, která si vytkla hlavně praktický účel, ač přece jinak stojí na stanovisku vědeckém.

Při prohlížení obou těchto grammatik — jež možno vřele doporučiti všem, kdož chtí poznati polsky a rusky — připadlo mně na mysl, že bychom se měli vraceti někdy k starým vzorům, osvědčeným vzorům z oboru slavistiky. Dobré by bylo hned s počátku podati rozdíl jazyků skupiny západní, východní a jižní, jako bývalo u Dobrovského a po něm později uváděno. Tím nechci říci, že by charakteristika tato udávaná pro jazyky jihovýchodní byla správná, ale v mnohém by usnadňovala učení ruštiny k. př., l epenthetikon, iz, raz etc. Pak teprv bych podal charakteristiku ruštiny: polnoglasie, reflexy ga, jery, jednotlivé samohlásky, zvláštnosti guttural před jať etc. V celku možno pro to nalézti vzor v Šafaříkově »Národopisu«. Z něho patrně to pro polštinu přejala polská grammatika Špachta-Jelínkova. Ale přece bych si nepočínal tak, jako shledávám u Špachty, kde je množství theoretických pravidel příliš nahromaděno. V grammatice praktické třeba jíti v před pomalu, ale přece jen systematicky.

Jokl podal s počátku své knihy pěkný příklad toho, co nám tane na mysli.

Ukáži na příklad, jak by mohl český čtenář louskati filologi a vybírám první větu na str. 86 (31).

Шёлъ однáжды крестьáнинъ со своúмъ сы́номъ въ го́родъ. „Посмотри́ка, Тимóша“, сказáлъ отецъ; „вонъ на дорóгѣ лежи́тъ подкóва; поднимú её. (Šël ǒdnáždy krestьjánin sǎ svojím sýnom v górod. »Pǒsmotríka, Timóša», skazál ǒtěc; »von na dǒrógě ležít pǒdkóva; pǒdnimí jejě.)

Nepřízvučné o před přízvukem transkribuji jako ŏ (čti a), za přízvukem nechávám o. ъ není třeba v češtině označovati, pouze ь.

Šel — přízvučné e = po sykavce o;

odnaždy = jednou — 1. od — ruské charakteristikon viz odin, ozero; 2. koncovka ždy; čtenář by znal již vliv církevní slovanštiny na ruštinu. Netranskriboval bych výslovnost oďn, poněvadž bych také netranskriboval odňim, nýbrž odín, odním;

krestьjánin — sedlák, rolník; totéž co české křesťan, s koncovkou -in jako Pražan-ín, ale význam se změnil;

so — reflex za ъ je v ruštině o; stále a tisíckrát se opakující charakteristikon ruštiny; v češtině je e (sen, mech, v srbochorvatštině a — san, pas);

synom týž reflex o za ъ (zde mimo to n-kmen);

górod = město; česká obdoba jest: hrad; za h má Rus vyjma dialekty a dvě, tři slova g; místo skupiny ra nacházíme v ruštině plnohlasé óro, místo rá — ŏró ku př. górod, ale vŏróna; srovnej podobně skupinu la — olo a přízvuk; zóloto a bolóto (bláto). Mimo to je zde případ semasiologický; místo ohražené = město; claustrum, kloster, klášter, kostel na západě u nás.

Pasmatri-ka = sloveso smotrit a iterativum přichází v ruštině a jižních jazycích, -ka sesiluje imperativ jako dneska, v němčině mal (schau mal). Místo -ka bývá tě; pojděmka, pojděmtě, podle 2. osoby plural. jako na, nate;

skazál — skazať = říci, praviti; přichází velmi často;

otěc (atěc);

von = ven (ku), reflex za ъ, srovnej podobně vot (hle);

na dorógě = na cestě (na dráze), železnaja doróga (ferrovia) = železnice; ra = oro; rá = oró cf. gó rod (ră = óro) doro-gě; původní k, g, ch zůstává v ruštině beze změny před ě: ku př.: rukě, dorogě, nogě;

ležít = leží; 3. sing. a plur. má koncovku t jako slovo »jest«;

podnimí jejě = vezmi, zdvihni ji. Tu by čtenář musil znáti již sklonění zájmena ona a zvláště rozdíl v orthografii genitivu a accusativu.

V druhém průběhu by se jednotlivé případy opakovaly, nové by třeba bylo vysvětliti. Jakmile by čtenář měl v hlavě takový »putěvoditěl«, snadno by si přečetl celý článek 31., zbylo by mu pouze málo nesrozumitelných slov (kuzněc = kovář, děньgi = peníze, taščitьsja = vléci se, točiti se, šag = krok). Ale i tato »nová« slova se stanou brzy »majetkem« čtenáře jako ku př. tatarské slovo: děňgi.

Podobně jako v ruštině, dala by se věc provésti při polštině, kde hraje velikou roli harmonie vokalů jako v staré češtině reflexe nasalové a měkčení.

Spis Dra Jokla měl by býti pohnutkou, aby se do proudu dostala otázka o transkripci cyrillských textů latinkou; resp. českým pravopisem. Každý, kdo se více zabývá slovanskými věcmi a musí z ohledu na čtenáře nebo na tiskárnu přepisovati cyrillské texty latinkou, ví, s jakými obtížemi a nekonsekventnostmi zápasí.

Dvor. r. Gebauer připouští, že usus a ignorance se rozhodly pro instrumental Gončarovem. Podle téže zásady by měl zníti instrumental od Tolstoj — Tolstojem. Tolstoj, Tolstoje, Tolstojovi může však skloňovati jen ten, jehož slovanský obzor jde jen až po hranice české a myslí, že se Tolstoj skloňuje jako — loj. Instrumental od kníže Trubeckoj nebude snad přece zníti: knížetem Trubeckojem? Pane, to by byla »tolstojovština«!

Ruské ja' se vyslovuje jinak, než naše ě, které Němec ihned správně vyslovuje, to tuším chtěl také Jokl graficky zobraziti čtenáři ku př. na str. 14: ňe'veďeňije. Místo zapoët, koe, ego bych transkriboval zapojët, koje, jego (jevo) jak se ta slova pronášejí. Napsal bych vóše'm, aby si čtenář při š nemátl polskou výslovností a orthografií.

Co máme dělati s ъ a s ь? Jer vynechávají již sami někteří Rusové; vynechal bych je tedy také v latinské transkripci; ale ь se musí psáti. Ještě hůře jsme na tom při bulharštině, kde se »polohlásky«, někdy nevyslovují, ale jinde jsou slyšitelny. Při článku o bulharském periodickém tisku byl jsem stran toho v nejistotě; na radu na slovo vzatého znatele bulharštiny, pana prof. Jirečka, jsem jery na konci souhlásek vynechal.

Otázka cyrillské transkripce volá, tluče na dvéře . . .

Ještě něco! U nás v Rakousku hlupci myslí, že znalost ruštiny patří k politické demonstraci. Ve Vídni se Němci rádi učí česky a rusky — a ti pak dělají »karieru« — a nikdo jim to nemá za zlé. Spíše je politování hodno, že u nás tak málo lidí zná tento světový jazyk. V Německu jím vládne císař, v obchodních kruzích mají přednost lidé znající rusky, a v Bavorsku nabádal nedávno ministr (tuším vyučování) studentstvo, aby se učilo rusky. Je to věc důležitá.

Nedávno dostala se do popředí »otázka všeslovanského jazyka« a dobrácký »Neues Wiener Tagblatt« smlsl si na nás Ceších a citoval výrok prof. Jagiće, ale tak upravený, jako by v jeho redakci židé ani německy neuměli. Do světa se dostal zfalšovaný citát, který byl různě komentován.

Nejnovější dvojčíslo »Slavjanského Věku« otiskuje doslovně výrok prof. Jagiće o »všeslovanském jazyku« v »Archivu für slav. Philologie« XX. ročník a připojuje následující výrok Jagićův:

»Pro jazykozpytce jsou ovšem všechny slovanské jazyky rovnocenné, jako má před zákonem rovné právo i chudas, mající v kapse pět kopějek i boháč, vládnoucí miliony. Ale v životě to chodí jinak. Tak i ruský jazyk, s nímž jsou slovanští bratři rovnocenní, je bohatší svým účastenstvím při všelidské myšlence, svými spisovateli, kteří pronesli nové slovo k Europě. To je příčina, proč se musí státi časem všeslovanským. Ale Slované toho nepochopí do těch dob, dokud je k tomu nepřinutí sama Západní Europa, zvláště ovšem Německo, které už dnes předčí všechny Slovany co do znalosti ruského jazyka . . .«

To ovšem mluví.

U nás mnohý vyhlášený vlastenec dovede promluviti velikou řeč — německy, ale jméno ruského časopisu Нива čte — huba . . .

Dr. Jokl píše pro svou osobu svým českým pravopisem. Neoznačuje délky a píše y jen tam, kde se čte. S počátku nejde to rychle, bychom si zvykli na novou orthografii; jsme lidé konservativní. Ale kdyby se pokus jeho ujal, mnoho cizinců by se rychleji

a snáze naučilo česky a stali by se přátely našeho národa. Píši to jako starý praeceptor českého jazyka.

Kniha prof. Hory vyšla v Plzni u J. Housera.

Arco. *Dr. Josef Karásek.*

*

Z nové české poesie. (Karel Leger: »Fantastické povídky.«) Přes dvacet let již v koncertu domácí naší poesie ozývá se jasně slyšitelný, odlišný a svérázný tón Legerův. Hned, jak poprvé se objevil, přinášel svoje osobní tóny a svoje barvy a již prvými pracemi vzbudil veliké naděje. Byl romantik, který má jemný smysl pro intimní detail a pro subtilní postřeh skutečnosti a který těmito realistickými allurami dovedl na chvíli zmásti svoje čtenáře. Hle, realistický básník, myslelo se, básník, jehož Musa nekrouží ve hvězdných sférách, kterou naopak let její vede přes pozemskou hrudu a jejíž hvězdný plášť svým lemem vláčí se řepnými poli požehnaného Polabí. Vskutku v pracech jeho ožil tento žirný pruh domoviny, rozlehlá rovina kolínská se svými nízkými, do nedohledna rozlitými obzory, ten úrodný, požehnaný kraj, jemuž vévodí mírný chlum Vysoké, věnčený modravým vínkem svého lesíku, kraj tučné prsti na svých do nekonečna rozběhlých rolích, kraj, jímž klidným, líným tokem splývají zahnědlé vlny potměšilého Labe, Kolínsko se svými nízkými, písčitými břehy a střízlivými plochami svých lánu. Tento málo malebný, ale požehnaný kout Čech nalezl v něm svého pěvce. Zachytil i řadu portrétů ze svého okolí, předvedl nám dlouhou galerii figur, oživujících tento kraj, moderní sedláky, statkáře, hospodařící na této žírné půdě, drobné měšťáky, plné komických předsudků, intelligenty zbahnělé a zesedlačelé v tomto ovzduší blahobytu i souchotinářské snílky, sentimentální, blouznivé slečinky, zklamané ve svých romantických touhách i neposedné, svůdné diblíky a koketní, záletné židovky — vesměs postavičky, dýšící životním teplem, dobře odpozorované a přece básníkem samostatně modelované.

Spjato tolika jemnými svazky s půdou, z níž vyrostlo, pusobilo dílo Legerovo dojmem životnosti a pravdivosti. A přece nebylo to umění realistické, jak se na pohled zdálo. Básník sám byl romantik, zalétající v říše, které nejsou z tohoto světa, romantik, který dovedl si do skutečného života vbásniti tolik krásy, že na konec shledával poetickými i ty střízlivé lány řepných polí i cukrovary, dýmající nad krajem plochých, slehlých obzorů. Byl romantik, jehož fantasie k rozletu v říše nadpozemské krásy potřebovala dotyku rodné hrudy. Hned od prvních prací (»Z deníku Satanova«) dílo jeho ukazuje nepopíratelný sklon k fantastice. Dva světy stále jej znovu a znovu poutají a lákají k sobě, i svůdná, v duhových barvách rozzářená romantika i všední, průměrná skutečnost. Jako mezi dvěma póly zmítá se mezi oběma těmi světy, jejich neustálý spor láme jeho dílo a spusobuje v něm hlubokou trhlinu. Ale právě v tomto vzájemném mísení a splývání dvou různých sfér spočívá přední puvab jeho díla, po němž klouzají barevné svity srdečného humoru i jizlivého sarkasmu. A co nám zvláště milým činí jeho práce, jest známá vůně naší rodné země,

jež z nich stoupá, záchvěvy našeho domácího života, sociálního, hospodářského i politického, jež jimi se kmitají. Jest to sympathický zjev básníka, oddaného vroucí láskou sedláka své rodné hrudě, básníka, vyzbrojeného zdravým smyslem pro malé radosti života a nacházejícího tolik krásy a poesie v ovzduší, v němž by je jiní marně hledali.

Nová kniha jeho veršovaných povídek jest zajímava hlavně tím, že v ní struna fantastiky, u tohoto básníka leckdy dost tlumená, tentokráte zvučí plným, jasným hlaholem. Tentokrát Musa jeho vzlétá hezky vysoko nad prosaické hemžení denního života. V rozpálené hlavě básníkově rozkvétají horečné sny, před rozzářenýma očima splývají mu vidiny bizarního rázu, působící démonickým, tajemným kouzlem. A ze všech mluví stesk po něčem odvanutém, po čem srdce marně volá a touží, »stesk po něčem, co dávno uletělo« (»Opilý«), zoufalý výkřik nad mládím utraceným, nad životem, který po jediném prudkém vyšlehnutí mocného plápolu vášně byl prázdným a marným. Ve většině těchto povídek jakobyste nacházeli illustraci k slovům »Písně písní«, že »silné jako smrt jest milování«. Láska a smrt jdou ruku v ruce. Jí obětuje svůj život cigánka, umírající za vinu svého Orlíka, skolivšího bledého městského panáčka, jejž láska k černovlasé cigánské krásce zmámila (»Cigánka«), jediné její hříšné vzplanutí stojí život nešťastnou Frýdu, oddavší se skeptickému Vláďovi (»Návštěva«), šílená, neopětovaná láska k mladému venkovanu přinesla zkázu vodní žínce, zakleté v poupě leknínu (»Leknín«), do jizby umírajícího souchotináře (připomínajícího, mimochodem řečeno, poněkud studenta Vraného z povídky »Naposled« v Legerově knize »Drobné povídky a kresby«), skoro současně vstupují láska, naposled vyšlehlá rudým plápolem divoké vášně a smrt. A jen mladičká mimosovitá židovka v »Moru v Kolíně l. P. 1680.« umírá nemilována, nechtíc se provdati za ženicha, jenž jí byl vnucen. Všichni tito lidé hynou, ztravováni žárem vysoko vyšlehlých svých vášní. Všichni odcházejí z tohoto světa roztrpčeni a rozčarováni, zdrceni tíhou svých zklamání, nenašedše, po čem toužili a píseň jejich života vyznívá táhlými vzlyky stesku a žalování na osud. A všechny tyto bytosti jsou křehké a jako z par utkané, zdá se, jakoby při dotyku měly se rozplynouti právě tak v mlhu, jako rusalka z povídky »Leknín«. Cítíte podivné mrazivé chvění, čtouce jejich osudy, v nichž jako černé vody podzemních řek stále splývají a mísí se osudné, věčné dva živly: láska a smrt.

Zvláštní výjimku tvoří povídka »Vesnický hřbitov«. Líčí se v ní noční beseda mrtvých na vesnickém hřbitově, kam jen vždy po dlouholeté přestávce zase někoho pochovají. Právě dnes pohřbili zde zase dítě, hocha. Mrtví, plni zájmu o žijící své blížní, které musili opustiti, vyptávají se po nich hocha, ale ten neodpovídá, ježto nemůže se s nimi srozuměti a jen stále koktá začátek německého otčenáše. Vesnička se totiž zatím poněmčila a mrtví o tom nezvěděli, poněvadž poslední jejich druh, před mnoha lety v jejich kruh přijatý, byl hluchý a tedy nic nevěděl o změně, která zatím nastala. Nepochybuji, že tato povídka setká se s největším úspěchem. Ale mně v ní vadí nedostatek koncisnosti, přílišné rozpředení dějového vlákna, jež na

tak rozměrnou poměrně skladbu jest přece jen příliš slabé. A českost této práce nevidím tak v pozadí, jež dává tušiti, jako spíše v té hluboce dojemné lásce babičky, jež ujímá se svého po německu hovořícího vnoučka. V té měkkosti a hloubce citu jest opravdu kus naší české duše. Já sám osobně cením si nejvýš »Mor v Kolíně«, malbu plnou hrůzy a truchlého zmaru a »Návštěvu«, jejíž bizarrní fantastika mne okouzluje. V pravdě pohádkovou suggescí působí »Leknín«, který má několik míst přímo kouzelné nálady. Verše jako:

»Jdu, noc je a z temna oblohy kanou
třpytivé jiskry a svítí a planou,
jak by mi pěšinu zlatily v před«.

nebo

»Z močálů bludiček třpytivé roje
ve dlouhých řadách a zamlkly jdou,
od řeky zpěvy zní vil,
pod břehem vym'etým vodníka kvil,
s oblohy zlato hvězd kane!«

již svým rhytmem a svou vonnou náladou rozšlehují v duši pohádkové představy. Forma povídek (se střídáním delších a kratších veršů) jest leckdy trochu příliš ležerní a jednotvárná. Ale v celku jest to milá a cenná kniha.

Jaroslav Kamper.

*

Jan Rokyta: **»Leknín y na hlubinách.«** Básně. 1898-1900 V Praze 1900. Vlastním nákladem. Cena 1 K. Mottem z předcházející svojí knihy, »Lilie z Tvých zahrad« přenáší básník náladu i základní sujet dřívějších knih do těchto veršu nejnovějších. Tato poznámka příliš málo lichotila by sbírce, kdybychom neměli pro její zdůvodnění několik prvku, se kterými nutno především počítat a které vlastně tvoří umělecký kořen básníkovy emoce vůbec a několika jeho knih zvlášť. Dokud pseudonym básníkův pouze velice uzounkému kroužku jeho intimních přátel byl znám a dokud širší obecenstvo dohadovalo se v něm nejrůznějších známých i neznámých autorů, působila druhá i třetí kniha jaksi neutralně. První přijata byla ovšem s pronikavým nadšením. Veliká hloubka citu, podloženého snivou a přece mužnou touhou po něčem dávno již mrtvém, zastřeném závojem dalekých let, budila zájem. Žhavost touhy této, tak nezvykle vzněcované i vrcholící, elektrisovala. A mlhavá neurčitost předmětu, za nímž se nesla, obestírala krásně vyslovené verše měkkounkým ovzduším kouzelného mysticismu. Tato prvá sbírka, »Když se připozdívá« (r. 1897), odhalila zkrátka všecky základní prvky, z nichž vypučely časem prosté, však za to tím jímavější květy další. Ve sbírce druhé, »Světla a bludičky« (r. 1898) i ve třetí básnické knize, »Lilie z Tvých zahrad« (r. 1899), až na malé výjimky setkáváme se s týmiž elementy, ovšem že jinak vyslovenými a prosycenými hlavně vzrůstajícím pocitem odevzdání se a uklidnění. Vrchol tohoto klidu a důvěry křesťanské nanacházíme v knize přítomné! Není tu oné divoké bolesti bez úkoje, která charakterisovala první knihu, však němé vanutí neodvratného

Fata obchází nás. Něco divně mystického vnáší se nám do duše, jako by chtělo nás na měkké perutě uchopit a zanést v říši zapomnění. Toto tajemné přináší sbírce vzácné okamžiky nálad:

Večer byl, plameny pojednou vzplály —
a my se úzkostí ohlednout báli.

A my se báli zašeptnout hlasitě,
nikdo z nás s místa se nehnul —
zatím kdos v náhlém plamenů zásvitě
k bratru se polibkem sehnul.

(Str. 41, V podzimním vanutí.)

Zejména ve třetím cyklu »Usmíření« vyniká tento rys odevzdání se. A najdeme tu někde místa neobyčejně silná svojí suggestivností. Tak působí ku př. v básni »Resignace« (str. 55.) třikráte opakovaný refrain, jímž přispůsobuje se básníkova duše nutnosti světového řádu, že všecko na konec upadne v zapomnění:

Aspoň bude všecko bílé,
v dálné lány, v dálné míle . . .

Toto třikráte zpívané dvojverší, zvláště ku poslední sloce velmi organicky přibásněné, stupňuje pocit krásy. V tom ohledu na jedno z prvních míst knihy řadím drobnou básničku prvého cyklu, jejíž milá prostota opájí. Slyšíte z ní vanout cosi rokokového, drobně, ba titěrně koncipovaného, však milého právě touto dobře pochopenou a volenou titěrností. Básník si vzpomíná báby své i děda, jich zamilovaných básníků i sladounkých themat jejich, kterými ve sladké tužby uspávali svoje čtenářstvo:

V noc vodotrysky šuměly
a pěli slavíci —
o všem tom verše uměli
psát staří básníci.

A náhle lehkým rokokovým krůčkem obkročí veršík, aby v další vzpomínku vetknul dvojí dvojverší, jimiž báseň otevřel:

V nich hvězdy byly rozsety,
jich světla kmitala —
číst budu staré poety,
jež bába čítala.

A měsíc vzcházel nad hory
v těch verších, bílý květ —
číst budu staré autory,
jež čítával můj děd.

(Str. 18, Nálada).

Jako menuet mi připadá tato básnička, jichž několik má Rokyta ve svých knihách. Nebýti oné zmíněné již veliké touhy, oněch křečovitě sepjatých, po něčem v dálce stále vztažených dlaní, jimiž individualita básníkova tak silně se charakterisuje, vystoupil by tento rys, za daných poměrů podružný, k dosti zajímavé platnosti.

Realita nesvědčí Rokytovi. Některými příliš reelními šlehy, jichž nedovedl uvésti ve pravý soulad s citovým podmalováním verše, hodně nízko stlačil milý dojem svých básní. Platí to o některých číslech prvého cyklu »Bolesti a smutky« a o dvou, třech básních z cyklu

druhého »Před pohledem smrti«. Tak ku př. slovo »vředy«, jímž označuje jaksi druh nemoci, na kterou umřelo milované dítě, zní příliš prosaicky v záplavě vlnícího se citu, není-li zmírněno případnými ovzduším. Ostatně slovíčkářství citu nesvědčí. Rokyta nemá v tomto ohledu onoho vzácného daru, jímž oplývají Vrchlický nebo Machar a kterým dovedou v homogenní hmotu organicky staviti nejreelnější naturalism s nejčistší poesií. Však v ružových sadech Poesie je básník zcela svůj; je volný a neodvislý, přímo kráčeje rozkvetlými luhy, s nichž voní opojné květy Touhy a Uklidnění. V své duši nese plno obrazů, jimiž se kochá ve chvíli roztoužení a které mu v příhodné chvíli osladí hledání přístavu Klidu. Tímto je motivován fakt, že ač Rokyta již první svou knihou základní prvky své duše řekl, přec kráčí dál i roste v tomto hledání přístavu; hraje-li znovu na strunách duše dávno již rozezvučelých, činí tak proto, by uvyknul bolesti a posílil se vzpomínkou na ni. V hledání rovnováhy zřím pokrok posledních Rokytových knih, a je pokrok tohoto směru zcela odůvodněn, uvážíme-li, že první knihu psal básník letitý, jenž veškeru evoluci, jak jí za obyčejných poměrů rozumíme, prožíval dlouho a skrytě v nejhlubších záhybech svého raněného srdce.

Nové Město na Mor. 30. listop. 1900.

Fr. Sekanina.

*

Činohra. (Nezdar lidových představení. — Björnstjerne Björnson: »Nad naši sílu.« — F. X. Svoboda: »Čekanky«.)

Večerní lidová představení sobotní, o něž se nová správa divadelní pokusila, selhala nadobro. Hned při prvém pokusu nedostavili se ti, k vůli nimž vlastně představení tato se pořádala a na něž se v první řadě čekalo, o druhém večeru nepřišli již ani — ti ostatní. Prázdnota, jaké nikdo v Národním divadle nepamatuje, zela v našem »zlatém domě« při druhém večerním představení lidovém, k němuž zvolena reprisa nově nastudovaného Šimáčkova »Jiného vzduchu«. A hned po tomto večeru bulletiny divadelní kanceláře zvěstovaly, že tento druhý pokus byl zároveň posledním a že správa divadla nemíní na příště pořádati »lidových« představení před prázdným hledištěm.

Nezdar lidových her v Národním divadle způsobil větší vzrušení, než zprávy, jež tento nezdařený pokus zvěstovaly. Úplný tento neúspěch v době, kdy kromě několika korporací, pracujících k stavbě druhého, jak se v celku souhlasně ujišťuje, lidového divadla, jest tu ještě samostatné sdružení, usilující o brzké aktivování skutečných lidových her, byť i zatím v budově najaté, všeobecně překvapil. Otázka, máme-li již opravdu dosti obecenstva pro samostatné, ryze činoherní divadlo, na novo zachvěla se na rtech všech interesentů a ti, kdož hájili a hají zásadu (zcela jistě falešnou a všechen rozvoj dramatického umění našeho poutající), že budoucí druhé divadlo má býti součástí Národního divadla, mnuli si asi spokojeně ruce.

A přece neúspěch večerních lidových představení v Národním divadle není, než nejpádnějším dokladem pro skutečnou a nalehavou

potřebu druhého, samostatného, jen a jen činohře (v nejširším smyslu) věnovaného divadla. Neboť Národní divadlo jako každá veliká, s ohromnou režií pracující scéna, postrádá první podmínky úspěchu lidových her, totiž laciných míst. Hodina počátku představení a volba jistého dne v týdnu nerozhodují. Na čem záleží, jest, aby kde kdo mohl za několik haléřů dostati pohodlné sedadlo. Toho ovšem večerní sobotní představení neposkytovala, poněvadž toho ústav, operující tak nákladným aparátem prostě poskytovati nemůže. Ke všemu ještě pokus stal se beze vší přípravy, bez podkladu authentických informací a vlastních zkušeností. Hned pozdní hodina začátku v sobotu, kdy přece, alespoň ve většině závodů, práce končí se dříve, nebyla šťastně volena. A konečně, bylo takovou nutností, aby tato představení byla právě v sobotu?

Zde bylo by bývalo rozhodně na místě, poptati se dříve u velikých organisací dělnických, jichž členstvo mělo přece býti hlavním kmenem těchto večerních lidových představení. Ze zkušeností těchto korporací, statistických dat ochotnických představení, jimi pořádaných, bylo by vyniklo i poučení, k jakému repertoiru jest pro počátek, než by si toho nové obecenstvo navyklo na pravidelnou návštěvu Národního divadla, sahati. Neboť chci-li povznésti vkusovou úroveň něčí, chci-li, aby si zvykl na hutnější, zdravější, uměleckou stravu, musím jej nejdříve získati a toho docílím jen tím, vyjdu-li jeho touhám a náklonnostem vstříc. Nechť nikdo nenamítá, že by takové koncesse vkusu širokých davů nezbytně musily znamenati snížení umělecké úrovně Národního divadla (o niž by se mimochodem řečeno, bylo lze příti). Zajímavé a i literárně cenné pokusy Dělnického divadla v Typografické besedě, odehrávající se před hledištěm do posledního místečka naplněným, mohly zde podati mnohé cenné poučení. Je rozhodně pochybeno, z nezdaru těchto večerních lidových představení v Národním divadle souditi na možnost a prosperitu jejich vůbec. Jediný pohled na přeplněná hlediště ochotnických a předměstských divadel, kde lidé třeba se choulí zimomřivě v zimnících, ale kam přece tak rádi chodí, stačí k poznání, jak široké vrstvy pražského obecenstva jsou dosud z návštěvy Národního divadla vyloučeny a jaké davy vděčných návštěvníků by mohla získati scéna, jež by vedle přiměřeného repertoiru dovedla je lákati i levnými cenami. Toho všeho v Národním divadle ovšem nebylo.

Celý pokus byl vůbec málo uvážen a skoro budil dojem, že byl podniknut jen proto, aby se zdálo, že se vůbec něco stalo. Jinak nelze si vysvětliti proč právě při takovém lidovém představení měl býti sehrán Šimáčkův »Jiný vzduch«, hra na nesčetných ochotnických a jiných jevištích a ne vždy špatně sehraná. Tím samým představení to pozbylo již základní podmínky celého úspěchu, své přitažlivosti.

Také Björnsonovo drama »Nad naši sílu«, jehož prvý díl po nedávném berlínském úspěchu dostal se i na naši scénu, nezdá se mi vhodným, aby se jím zahajovaly lidové hry. Práce takového rázu, kde podléháte zdrcující tíze věčných otázek, kde vše točí se kol faustovského problému, mohutným rozpjetím přenésti se přes hranice naší ubohé existence a vzdorně zaťatou pěstí proraziti mlčící, prázdná

nebesa, vyžaduje k plnému porozumění, tuším, hlubší přípravy, než jakou v tomto případě bylo lze předpokládati. Alespoň krátká informační přednáška musila by obecenstvo v pravdě lidové připraviti na práci tak těžkého myšlénkového zrna.

Myšlénková náplň tohoto dramatu jest totiž rozhodně zajímavější a cennější, než umělecký jeho ráz. Zajímavosti a originálnosti neupřete této práci, v níž tak jasně se zračí radikalismus jejího autora, i když si po klidné úvaze řeknete, že konsekvence, jež básník z případu svého odvodil, znamenají, všeobecně vzato, právě tak málo, jako případ sám a že nelze jich nikterak generalisovati. Jde o otázku velmi bolestnou pro moderního člověka, o zjitřenou ránu našich duší, o sám současný problém náboženský, o rozpor mezi touhou moderního člověka po víře a jeho neschopností opravdu věřiti, pevně, bez pochybností a s celým zápalem. Přes všechno opačné ujišťování otázka náboženská nepřestává nás bolestně zajímati. Nejsme-li fanatiky a nesnášelivci v této příčině, nepojímáme-li již víru jako něco hotového, přejatého, nedotknutelného a všeobecně platného, hledáme-li každý pro svou osobu svoje vlastní rozřešení, změnila se jen forma, ne problém sám. Cítíme dobře ten nedostatek svého světového názoru, nespouštíme se zřetele těchto věcných, nikdy nezodpověděných otázek a unaveni stálým hledáním, chtěli bychom, ach, celým srdcem bychom chtěli zase věřiti, jak věřily všechny ty generace dávno setlelé, jimž víra byla oporou a pramenem síly a klidu. Ale ledová skepse, dědictví pozdních, přezrálých pokolení kovovými svými spáry vždy zase rdousí tuto naši touhu. Marně zvedáme ruce k obloze, marně pokoušíme se vzlétnouti v mystické ty sféry, z nichž jsme vyděděni a vyhnáni. Jenom bolest a sžíravá, mučivá pochybnost zbývá na dně srdce.

A my bychom přece tak rádi všechny svoje poznatky dali za ten jediný, po němž marně toužíme! Na okamžik přehlušena, vrací se věčná ta otázka vždy zase znovu, aby nám otevřela srdce a zjitřila duši. Je přirozeno, že bádavý duch Skandinavců, ode dávna náchylných k pozorování vlastní duše a její tajů, moderními problémy náboženskými zabývá se častěji a intensivněji, než tomu jest u národu jiných, ač i jinde věčná tato otázka v moderním písemnictví dochází tu jasnějšího, tu tlumenějšího výrazu. (U nás srovnej, abych alespoň jeden příklad jmenoval, Hilbertovo drama »Pěst«.) Není dojista náhodou, že v dílech hned několika vynikajících básníků skandinavských s problémy podobnými se setkáváme. Ibsen, Garborg a Björnson řeší je každý po svém způsobu. Björnson věren svému temperamentu a všemu rázu své literární a politické osobnosti pojímá ovšem problém krajně-radikálně. »Buď všechno nebo nic, buď ihned nebo nikdy víc!« — tak asi zní problém, jím formulován. Že právě jemu chce se zázraku, že jen na nadpřirozeném projevu zakládá svoji tragedii, překvapuje poněkud. Ale za to schematičnost a dialektika s jakou thema svoje provádí, ty mátohy lidí, pod jichž maskami poznáváme vlastně vtělené principy, celý ten suše logický, víc pronikavý a duchaplný, než teplem cítěný a dechem života prosycený způsob, jímž problém svůj pojal, ukazují na protestantský ráz jeho ducha a jeho myšlénkové i citové

výchovy. Hra má několik silně napínavých a vnější úspěch zaručujících momentů. Jest to vůbec práce zajímavá a každým způsobem cenná. Ale dojista není pochyby, že byla u nás silně přeceněna. Stejně překvapuje, že tato práce, která přece již asi více než před patnácti lety byla v Německu známa, u nás působila dojmem čiré novinky. Překlad pořízený patrně z němčiny, není nikterak vzorný.

Velikého a zaslouženého úspěchu dobyl tříaktovou svou veselohrou »Čekanky« F. X. Svoboda. Úspěch jeho byl tak pronikavý, že rázem odčinil poslední dvě divadelní porážky autorovy, jež některým dobrým duším v Čechách způsobily tolik škodolibé radosti. A co víc, úspěch ten byl plně zasloužen a potrvá dojista i v budoucnosti. »Čekanky« jsou práce, jejíž celý ráz nejlíp vystihuje slovo: roztomilý. Není to žádná práce, překvapující hloubkou prolínavé, leptané kresby psychologické, ani nárazy osudných konfliktů a vřením rozpoutaných vášní. Vědomě a úmyslně autor podává čiročirou selanku a vyhýbaje se všem prudkým a sytým tónům barevným, okouzluje lehkým nánosem křehkých a průsvitných pelů pastelových. Takový půvab na té celé práci leží, půvab čisté smavé radosti, půvab bezstarostné lásky k životu, něco tak nevýslovně milého a sladce-důvěrného jako jest půvab, jímž dýší staré, vykládané sekretáře, plné filigránských ozdob a tajných zásuvek a nábytky květovaných, vybledlých látek, jako sežloutlé lístky starých památníků, kde vidíme omšelé urny, obepjaté břečťanem, zříceniny hradů, za nimiž zapadá veliké slunce a anděly v pósách beznadějného smutku, s pochodněmi vyhaslými a k zemi obrácenými. Mluví z té práce sladké kouzlo doby sentimentální a romantické, jež již dávno zapadla, ale z jejíž vůně několik vláken třese se ještě i v našem vzduchu.

»Čekanky« uvádějí nás na jakýsi venkovský zámeček, do sféry panských úředníků a jejich zkyslých nevěst, otevírají nám pohledy do světa, jenž žije jen svým malicherným zájmům, radostem a žalům, nestaraje se o nic, co děje se mimo hranice jeho oblasti. Jest to taková klidná zátoka bez vírů a bez zpěněného příboje. Všechen rušný život doby jako by byl usnul před jejími skalami. Je-li nějaký život i mimo zdi zámečku a městečka, kde se děj odehrává, a jaký jest, nedovídáme se. Nezvíme nic o vřeních a zápasech, jež hýbají současným lidstvem. Jenom ty drobné, komické figurky omezených karabáčníků a písařů, koketních fiflenek a sestárlých krásotinek v mírně pohnutém, zábavném reji táhnou před našimi zraky. Autor položil děj práce své do let třicátých. Snad možno jej klásti ještě o nějaký rok nazpět, asi tak do desítiletí mezi dobu vypuknutí řeckého povstání a červencové revoluce Pařížské, do té zajímavé a pohnuté doby, kdy kvetla fantastika E. T. A. Hoffmanna a Hauffa, kdy se tiskly první věci Heinovy a Grillparzerovy a kdy kníže Pückler byl skoro právě tak v modě jak Jean Paul a Zschokke. I verše úmyslně primitivních, ne vždy korrektních rhytmů a rýmů zdají se domněnku tuto potvrzovati.

Z této doby, na niž nás připomínají ještě zděděné zlacené stojací hodiny a vybledlé rodinné silhouety, nakreslil nám Svoboda obrázek

neobyčejně půvabný, v pravdě roztomilý a teplem skutečného humoru jako mírným jasem jarního slunce prozářený. Jeho figurky připomínají trochu silhouety v tuto dobu tak oblíbené. Jsou docela ploše a lehce črtány a několika nejnutnějšími rysy portrétovány, jako z černého papíru obratnou, zběžnou rukou stříhány. Jest to všechno lehké jako pěna a hravé jako sen. Ale rádi poddáte se milému kouzlu, které dýše z této selanky. Opakuji: Roztomilá, podařená práce. Autor zavázal si Vás k díku. Nezapomenete mu toho. *K.*

*

Hudba. (**Koncerty** akademického orchestru, sboru svatojakubského a spolku žurnalistů. Beethovenův Fidelio.)

Slyšeli jsme dvě produkce sborů orchestralního a zase pěveckého, kterým vystupování v koncertní síni není vlastním úkolem. První z nich, náš akademický orchestr pěstí hudbu jistě, jako umění zušlechťující a vzdělavající především pro vytříbení vlastního uměleckého citu a pro hlubší porozumění a vniknutí v díla veliké, vážné hudební literatury — v první řadě tedy pro sebe. Veřejná produkce a její úspěch má býti zde jednak veřejnosti dokladem, jaké plody nese ta tichá, pilná práce, tak krásně nahrazující sport pochybné třeba ceny, jednak má být úspěch ten členům orchestru povzbuzením k dalšímu radostnému studiu. A stejně pan Douša, tiše v ústraní svého kůru pracující, přišel se jen vykázat výsledky své práce; předvedl sbor svůj, by úspěchem, uznáním veřejnosti roznítil jej k další píli, by posílil jeho vytrvalost v pěstění zpěvu chrámového. — Bylo-li to účelem obou produkcí, pak dosaženo ho úplně. Třeba přiznati, že v obou případech s materialem těžko ovladatelným, ale patrně ochotně vůdčí ruce se poddávajícím, vykonali páni Douša i dirigent orchestru B. Wendler velmi mnoho. Provedení orchestrálních skladeb rozvážné a s pečlivým zřetelem k vychovávacímu momentu volených, technicky snadných či aspoň ne z míry obtížných a v té plastické, jasné kráse tak snadno pochopitelných děl Mozartových, Haydnových a Gadeových bylo skutečně veskrze velmi pěkné — leda že některá věta snad by byla připustila více živosti. A stejně provedení sboru pěvci svatojakubskými bylo, uvážíme-li zvláště tíži vokální polyfonie století šestnáctého, velmi zdařilé. Zejména zřetelnému uplatnění a vyzdvižení práce thematické věnována patrná, veliká péče; větší než celkovému nuancování, které místy zustávalo v příliš úzkých mezích, nestoupajíc ani vysoko nad normál síly, ni příliš nízko pod něj neklesajíc.

Koncert žurnalistický přinesl zase obvykle pestrý pořad, mající každému vkusu aspoň soustem vyhověti. Vedle dnes už jen svým Andante možného Haydnova tria — vlastně klavírní sonaty, jejíž melodii a bass smyčcové nástroje prostě zdvojují — hraného slečnami Nesslerovou, Ptáčkovou a Žákovou, slyšeli jsme tu kontrabassová sola p. Kuchynkova — imponoval v nich i ušlechtilou, krásnou i brillantní technikou, především pak výborným, lehoučkým spiccatem; — slyšeli jsme i neméně virtuosně, hudebně vysoce delikátně a poeticky hraná harfová sola pí. Nebeské; pí. Jelizaveta

Děkanova, ruská umělkyně, zdařile podala ukázky ruské produkce. A korunou koncertu zahrál Kubelík oslňujícím způsobem Paganiniho variace »Nel cuor non più mi sento«. Jakoby velký kouzelník houslové techniky pro našeho umělce byl psal ty dvojité flageoletty, ty skály jen sršících staccat, prolamovaných pizzicaty, ty bizarrní pizzicatové trilky a passáže levou rukou hrané — tak vše mu leží, vše hravě přemáhá a v plném skvostném zvuku uplatňuje. Bachova Ciaccona byla mi velikým překvapením; té promyšlenosti v přebohatém odstiňování tohoto divu umění houslistského osmnáctého století jsem od dosavadního mistra pouhé techniky nečekal. Zde bylo vše myšleno varhanně. Ne v tom velikém monumentálním stylu, jak Hoffmann dílo hraje. Ale registrováno, odstiňováno a zbarveno dle vkusu moderního francouzského varhaníka, pracujícího s menším, méně mohutným sic strojem, ale nahrazujícího velkolepou monotonii právě duchaplnou, raffinovanou pestrostí. Snad to Bach tak nemyslil či — jistě to tak nemyslil. Ale v díle jeho je, co Kubelík hraje vše; není tam nic jeho novým pojetím nelogicky vneseno, nic, co by odporovalo dílu a jeho povaze. —

Jakýmsi uklidněním působily v tomto pořadu samých lesklých virtuosních čísel prosté, jímavé sloky legend Heydukových, básníkem vřele přednesených.

V divadle došlo ku provedení Beethovenova Fidelia. Zase kus veliké, těžké práce, která, třeba nebylo aspoň na poprvé dosaženo všestranně toho nejvyššího, třeba nezpěvné partie činily našim umělcům patrné obtíže, jistě nebyla bezúčelnou a nezůstane neplodnou. Pěvci podnikli zde malou studijní cestu do světa, jim málo známého, rozhlédli se zde zase jednou a připomněli si jeho zvláštnosti. Prostudovali poněkud styl klassické opery, na scéně tak málo obvyklý. A — prostudovali jej s velmi pěkným výsledkem! Obecenstvu taký výhled do sfér nejvyššího umění jistě také prospěl. Byl tím jasnější a utěšenější, ano vypracování stránky orchestrální bylo velmi pečlivé, jemné, v obou předehrách skutečně skvělé: zcela na výši obvyklých Kovařovicových představení. *K. Hoffmeister.*

*

Dvě musea.

Ⓜ — Museum král. města Prahy a Umělecko-průmyslové museum přestěhovala se minulého měsíce do nových budov pro ně postavených. Denní listy přinesly o zahajovacích slavnostech a řečech příslušné zprávy, náležitě obšírné a bezbarvé, svojí studeností však dobře odpovídající jak poměru našich novin i podobným institucím, tak i oficialné temperatuře oněch ceremonielních aktů. Sbírky prvního musea jsou již i, až na nepatrnosti, cele nově přerovnané a vyložené, sbírky druhého pouze z polovice. Obě musea jsou málem stejně stará a obě svojí bohatostí i výborností sbírek vysoce pozoruhodná. První museum chce ve výtvarných památkách oživiti a doplniti historický obraz staré Prahy, druhé starým uměleckým průmyslem poučiti a povzbuditi nový. První sice by po právu a spravedlnosti mělo se ve svém majetku omeziti na objekty jedině z Prahy buď výrobou buď majet-

kovým původem pocházející, ale nečiní tak vždy. Druhé shledává emaily, textilie, skla, výrobky kovové, kamenné, dřevěné jen po stránce jich výbornosti kdekoli. Opravdu také v mnohých odděleních nestává žádného znatelného rozdílu mezi museem na Poříčí a v Sanytrové ulici. Jako jsou budovy po stránce architektonické a ve vnitřní úpravě si příbuzensky podobny, tak i v uspořádání, výkladu a obsahu. Budovu Umělecko-průmyslového musea projektoval Jos. Schulz, městského jeho žák Ant. Balšánek, oba, podle dosud obvyklé normy, spokojili se širokým rozčárováním uvnitř a běžným schematem středových vstupů, schodišť a slavnostních síní. Vstoupíte-li do jejich sálů, nikde nepoznáte, že každý z nich má zvláštnímu účelu sloužiti a knihovna jest umístěná v prostorách na vlas podobných sálům výstavním a tyto zase síni pro přednášky.

Nynější musea, jakkoli poměrně velmi mladá zařízení, vykonala již mnoho dobrého, ale jistě že nejsou na konci svého vývoje. Spíše jenom na jeho začátku. Musea historická jsou dosud jen pročistěné a vědeckými etiketami opatřené staré kabinety vzácností, sbírky rarit bohatých a umění milovných jednotlivců, a nejméně se líší od nich svým uspořádáním, vlastně vystavením. Jsou urovnány podle materií, jsou nám všem přístupné a jsou majetkem korporací a ne králů nebo kurfirstů. Musea umělecko-průmyslová se jim úplně podobají, až na to, že jsou rozšířena o veřejné odborné knihovny a přednášky, že svolávají interesenty, kdežto první na ně trpělivé čekají. Ovšem i naše Městské museum, nemáli na vždy snad zustati jen parádním kusem města a chceli být živě působící organisací k poučení a badání sloužící, bude muset být spojeno s dobrou knihovnou lokálně historickou, přiblížiti se městskému archivu a hledati stálejší a intensivnější styky s obecenstvem ať přednáškami, ať publikacemi. Jemu dobře sluší a právem patří rys historický, tvář do minulosti obrácená. Umělecko-průmyslová musea, a pražská s nimi, vedou si stejně. Dnes však by neodpovídala více svému vlastnímu účelu, kdyby se i na dále spokojila s programem z let padesátých, který je jim všem dán za základ. První část své úlohy, povzbuditi a povznésti produkci umělecko-průmyslovou vykonala zajisté vysoce čestným spůsobem a volila k tomu nejlepší a nejkrásnější prostředky, jaké jen před půl stoletím mohly být nalezeny. Jejich pomocí ožily znovu mnohé zanedbané i zapomenuté techniky, jejich sbírkami obnovena zevrubná znalost starých slohů historických. Avšak fase jejich prostého napodobování anebo jich obratné aplikace a adaptace chýlí se ku konci. Byla nepochybně nutná a nevyhnutelná pro budoucnost, v níž se právě nalezáme, ale nemohla zůstati trvalou pro věky a konečným cílem vší práce a všeho tvoření. Mohla býti průpravou k nové samostatnosti. Musea tyto snahy po nové své různosti připravovala, ale má-li jim býti i nadále uchována důstojnost vůdčí, nesmí zůstati za těmi, kdo ženou v před.

Musí se zmodernisovat. Toho slova se mnozí bojí a strachují. Domnívají se, že se v něm tají zhoubná a ničivá revoluce, označují stoupence modernosti za umělecké anarchisty, nesprávnost celého proudu dokládají ve všech koutech shledaným břidilstvím, jakoby

neznali rozdílu mezi ním a uměleckým tvořením, a shánějí kde jaké vhodné heslo proti moderně. To vše je značně podezřelé již svojí fanatickou horlivostí. Nejspíše cítí, kterak se jim boří půda pod nohama a proto volají po umělecko-historicko-esthetické policii. Nepomůže jim, nedovedouli si sami vlastní silnější prací uměleckou pomoci. Vždyť bojují proti věci na světě nejpřirozenější, proti tomu, co je pouhým svým životem již oprávněno, proti tomu, v čem sami žijí, proti dnešnosti.

Musea umělecko-průmyslová svým dnešním obsahem, svými nahromaděnými poklady staré produkce budou pro vždy vhodnými korektivy uměleckého nesmyslu a nevkusu. O to není strachu. Ne však tím, že by na svých návštěvnících požadovala, aby se jim líbilo pouze to, co před staletími bylo vyrobeno a na oněch, kteří pomoci a rady v něm hledají, aby zrovna opakovali, co kdy bylo vykonáno. Budou učiti vždy vážiti si umělecky vynikajícího objektu a učiti se na něm řešiti tuto trojčlenku: Jestliže pro měšťana žijícího v době a zvyklostech šestnáctého věku umělec dal žádanému předmětu formu a vzhled, které v museu vidím, jaký tvar a jakého provedení mám dáti objektu určenému pro občana žijícího v době a potřebách dnešních? Každé museum žije při tom ve velké nevýhodě. Co schraňuje a vykládá na stěnách a vitrinách jsou jen úryvky, zlomky, z celku vyrvané jednotlivosti. Těm schází pravé okolí a jim vlastní sousedství, a přece žádná forma, žádná linie, žádná mísa, židle neb okrasa nevznikla sama o sobě: tvoří jen část velkého stylového a také uměleckého celku Idealním museem byl by každý starý palác se svým úplným puvodním zařízením, každá světnice starého měšťana se vší svojí výpravou. Proto se také pokoušejí některá musea o sestavení starých interieru, kterým se arci přísní historikové a archeologové vysmívali, a ne docela neprávem, poněvadž v jich uspořádání měl slovo umělý, odvozený a ne přirozený vkus, a obsah jejich byl přece jen snůškou různorodých věcí, kterým při narození nebylo souzeno dlíti jednou pospolu. Popud a záměr byly přes to správny, pouze prostředky stávající nestačily.

Dnes vyzouváme se z antikvarních zálib posledních decennií. Neprodukujeme, jak staří observanci trpce vyčítají, v naprosté negaci starého umění, nahromaděných velkých činů uměleckých. Činnost naše, jak ona trojčlenka výše položená ukazuje, směřuje ku stejné produkci jako byla dřívější a na starém umění se učíme, kterak nově tvořiti. Na všech stranách, na staré i nové pevnině jde nebývalý ruch tímto směrem. O něm i v domácích snahách je povinností pražského musea nás poučovati. Jeho obsah nesmí více míti za nepřekročitelnou hráz rok 1800 nebo 1830; musí se živiti a rozmnožovati i nejnovějším přílivem. Umělecký průmysl český má býti musejní institucí fedrován. Kterak a kam? Někteří jsou přesvědčeni, že se má státi tak dokonalým, aby s každým jiným, cizím mohl podstoupit vítězný zápas. Mnozí z nich vidí dokonce velkou jeho snahu tam, kde v cizině tamnější výrobky poráží. Není třeba tak dalekých cílů. Nejsou také domácí poměry vždy podle toho. Byli bychom však úplně spo-

kojeni, kdyby naše výroba umělecko-průmyslová nám samým stačila, našim potřebám a našemu vkusu, aby byla tak silná, že by vedle ní pro nic cizího nebylo místa v našich domácnostech, aby cizí vkus a cizí dokonalost technickou naším náležitým ekvivalentem u nás dostihla a, dá-li, Bůh i předstihla. Museum k tomu může velmi platně přispěti. Dobrý vojevůdce musí znáti polohu a sílu nepřítele, má-li sestrojiti plán bitvy, a potom svoji v náležitém množství případně rozložiti, počítá-li na vítězství. Tím chci říci: naše museum umělecko-průmyslové má krásný, v nejednom svém oddělení vynikající základ starého, historického umění ve svém poučovacím aparátu a bude jej dojista dále a pravidelně rozmnožovati. Nadále však nemůže se v dosavadní výhradnosti omezovat na toto heslo. Vždyť není jen museem, ústavem ve smyslu schraňovacím a uchovávacím, chce a musí býti institucí poučovací a hlavně iniciativní, poklady starého umění mají potom úkol pevné hráze, a bezpečné opory proti přívalům nedisciplinovaným a neuměleckých hnutí, kolem nich však třeba rozestaviti již moderní produkci, byť by zdánlivě a formově největší oposici vůči starému vyjadřovala. Průběh věcí a udalostí sám upraví rozlohu domáhané se nové emancipace od minulosti a urovná vzájemný poměr obou. O tom můžeme býti ujištěni.

V nové budově Musea zanedlouho budou nově upraveny oba české interiery, kterými Obchodní a živnostenská komora a c. k. umělecko-průmyslová škola pražská na světové výstavě v Paříži ukazovaly dnešní zdatnost uměleckého zdejšího školení i mimoškolní, samostatné produkce. Budou stále ukazovat, kde jsme stáli na samém sklonku devatenáctého věku. Ale státi nechcem a nesmíme. Nejprostší život sám ku svéma pouhému udržení vyžaduje trvalý ruch a pokrok. Umění neméně. A vše, co s ním souvisí. Proto čekáme, že se i umělecké ústavy naše budou rozvinovati ku předu, prosté strnulého konservatismu nebo krátkozraké reakce.

*

— **Umělecké publikace.** Onehdy jsem začal stavěti cifry pod sebe a počítat, mnoho-li by stál slušného člověka v Čechách Ježíšek, kdyby nic jiného sobě a svým milým nekupoval, nežli, co mu umělecko-reprodukční trh náš nabízí. Vyloučil jsem ze své kalkulace zásadně všechny listy a knihy, které tu již byly a jenom nově k vánoční příležitosti se ohlašovaly, Jansovu Starou Prahu, Švabinského Dívčí poprsí v premii Klubu Mladých, Prombergerovy barevné listy Schwaigerových a Uprkových obrazů, Bílkovy fantasie k Zeyrovi a Trévalovi, Muchovy dekorace, a přes to, nechal jsem počítání, pozoruje, kterak úžasně suma roste, jistě vysoko nad naše poměry. Nechal jsem toho také proto, že taková kalkulace nesluší mně, nýbrž patří našim nyní přehorlivým nakladatelům, kteří najednou, jako ze sna probuzení, vrhají vždy nové listy umělecké a knihy uměleckých reprodukcí ven, spíše jako by vzájemně spolu závodili, nežli naléhavé potřebě se poddávali. Na stole mi leží »Praha-Paříži«, Muchův »Otčenáš«, »Jóža Uprka«, Jurkovičovy »Pustevně«, u stěny stojí opřené veliké barvotisky Pirnerovy »Nebeské a Pozemské lásky« a »V rozkvětu«, Švabin-

ského »Splynutí duší«, z knihkupeckých seznamů a výkladních skříní se dovídám o Suchardově bronzovém reliefu »Pokladu«, Olivových illustracích k Čechově »Sněhu«, a jistě to není ještě vše, co se o naši přízeň a pozornost uchází. Není toho málo a přece ještě prostořecí zpravodajové ohlašují další nové publikace.

Povšimněte si blíže tohoto vánočního inventáře, v němž ještě scházejí Alešem illustrovaní »Psohlavci«. Tito a »Sníh« jsou jediné knihy illustrované, kde malíř básníkovo slovo obrazem doprovází nebo komentuje, kde výtvarník formové fantasii čtenářově přichází na pomoc nebo se jí nabízí za vůdce. Před několika málo lety se umění české jinak ani v publikacích nepresentovalo. Měli jsme, jako jiní, svoji illustrační horečku, která ostatně trvá až do teďka, a před níž nebyl žádný autor, mrtvý nebo živý, povídkář a romanopisec, veršovec a popularisator, jistý a bezpečný. V celku máme illustrovaných kněh a děl legiony, ale illustrační umění, ono které krásnou formou se přimyká ku psanému slovu a tištěnou knihu povznáší na umělecký výtvor, toho illustračního umění přece jen nemáme. Ovšem, jsou tu výjimky, ale právě jen výjimky, a při nich i tam, kde malíř přinesl illustrace výborné ano i dokonalé, vložili je prostě do knihy, která se tiskla jako kterákoli jiná, jenom snad na lepším papíře. Soulad mezi typem a obrazem, barvami papíru a tisku, ušlechtilým písmem a karakteristickou kresbou, potištěnou a nepotištěnou plochou na každé stránce a v celé knize, té sličné a nutné harmonie našim knihám se po většině dosud nedostává. Všude patrno, že naši knihtiskaři se nedovedou rozpomenouti, že jejich práce kdysi s právem a hrdostí se jmenovalo »umění knihtlačitelské«.

V letošních publikacích má však hlavní slovo výtvarný umělec sám. Není v podruží s illustratorem: co se z jeho práce podává, nebylo provedeno na zakázku a k vyšperkování literarního díla, nýbrž vzniklo z vlastního popudu, z intuice, která na publikaci, na grafické rozmnožování nepomýšlela. Muchův »Otčenáš« ovšem je koncipován pro reprodukci a publikaci, než jeho fysiognomie není illustrační v běžném slova smyslu. »Otčenáš« je od A až do Z samobytným, uceleným uměleckým projevem A. Muchy jako myslitele, visionaře, ornamentisty, symbolisty a slovního i kreslícího stylisty. Muchova kniha jako celek a jen v této formě jest zamýšleným a dokonaným dílem uměleckým. Dušana Jurkoviče »Pustevně« jsou zase detailovanou publikací několika dřevěných letních domků na Radhošti, staveb s určitou tendencí, aby v nich totiž vžity se udržely a po případě k moderně městským účelům a potřebám využity byly stavby a nábytky slovenské vesnice; »Jóža Uprka« pak obšírné resumé vší dosavadní produkce tohoto temperamentního a křepkého malířského líčitele života na moravském Slovácku; »Praha-Paříži« reprodukuje světlotiskem všechny akvarelové listy, pohledy na Prahu a česká města, jež naše hlavní město letos podalo přátelským darem francouzskému. Ostatní jsou volné listy pro velké mapy sběratelů nebo k oživení stěn obytných pokojů. M. Pirner a jeho první odchovanec M. Švabinský v nich hovoří k nám svojí lahodnou a v sličné verše vázanou poesii.

Všechno toto umění, všechny tyto umělecké osobnosti, všechen rozdílný karakter jejich děl má při tom přijíti k platnosti co možná nezkrácené. Mechanická reprodukce se vší svojí vynalézavostí a dovedností nastupuje zde ku práci, aby výsledky domácí produkce rozneseny byly stům a tisícům k jednostejnému požitku. Všechno tu pracuje k jeho zdemokratisování. A pro toto poslání, jež je úlohou oněch publikací, patří všem těmto podnikům naše sympatie. Nejkrásnější výklady a největší horlení, nejsubtilnější rozbory a nejhledanější blýskavice analysní v psaném a tištěném slově nejsou s to rozesíti po kraji tolik lásky a vřelého pochopení uměleckého, jako častý anebo dokonce trvalý myslivý názor sám. Umění malířské lze jen okem proniknouti až do ledví. Samo pracuje optickými prostředky a optickou cestou zase vniká do mysli a duše pozorovatelovy. Nelzeť se mu naučiti z kněh, jako se nikdo nestane jemným oceňovatelem obrazu na základě četby.

Až na Muchův »Otčenáš« jsou všechny publikace uvedené domácí prací reprodukční firmy Unie-Vilím. Černý a barevný světlotisk, fotogravura, černá a barevná zinkografie se o ně rozdělily se společnou všem snahou, vystihnouti vzhled, jakost, tonovost a kolorit předloh, jak jen nejkrajněji dnes možno, silami světelnými a aplikovanou chemií, s neodvratným cílem, podati reprodukci naprosto objektivní a nestrannou, při níž jen urovnané síly a pochody přírodní, lidským důmyslem vedené, uvádějí se v činnost. Také se vskutku nic neztrácí z malebně výrazných a rozkošně výmluvných perokreseb Švabinského, barvotisky usilují o všechen aksamitový pel Pirnerových pastelů a barevné autotypy dobře vystihují světelnost a kolorismus Uprkových impresí.

I nejsobečtějšímu kolekcionáři zablýskne v oku, když vidí, kterak kusy jemu milé jiný s obdivem prohlíží, a nejprostší čtenář odporučuje a nabízí svoji lekturu jiným, ne aby jim na výdaji uspořil, ale z čistě lidského hnutí, neboť si přeje, aby jeho požitku lidé jemu blízcí a milí byli také účastni. Nejinak ti, kteří se zachvívají až do základu pod dojmem silné a vzletné produkce umělecké. Svoje povznesení a svoji ušlechtilou emoci by nejraději hned a nezkráceně přenesli na všechny ostatní, přesvědčeni o její obšťastňující ryzosti. Proto aspoň hodnověrný odlesk uměleckého díla obrazového by rádi viděli před očima bez počtu.

29. prosince.

*

»**Habsburská monarchie.**« Pod tímto názvem vyšel otisk pěkné studie o poměrech a osudech této říše, již napsal tajemník předsedy francouzské poslanecké sněmovny Renné Henry, a již uveřejnila jedna z předních francouzských revuí: »Révue Politique et Parlamentaire«. Dříve však, než tento vážný článek rozebeřeme, jest nutno připomenouti, že v poslední čtvrti tohoto století zájem o toto soustátí tak vzrůstá u politiků francouzských, že znenáhla bude o této věci celá politická literatura, nad míru duležitá, zejména pro všechny Slovany mimo Rusko. Tito Slované totiž jsou hlavním předmětem

všech těchto studií, úvah a článků, jež stále častěji potkáváme v nejrozšířenějších revuích francouzských. Zejména český národ zaujímá v této politické literatuře vynikající místo.

Dva takoví mladší pracovníci dobře jsou známi i politickým kruhům českým, ani nemluvě o starších. (A. Leroy-Beaulieu, Charles Benoist, Louis Leger). Jsou to André Chéradame a René Henry, z nichž první uveřejnil (v Révui Hébdomadaire) velmi dokumentovanou studii o výbojnosti pangermánské.

Význam těchto a všech podobných prací jest v tom, že jsou psány výhradně za tím účelem, by upozornily francouzské politiky na náš velký dějinný zápas a přesvědčili ji o tom, že Francie v této velké »při« nemá se postaviti jako rádce, jak to myslil ještě Eduard Hervé, nýbrž jako rozhodný a věrný spojenec Slovanstva proti Německu. Měl jsem příležitost sám se přesvědčiti, že toto úsilí dosáhlo již značných úspěchů a to právě u lidí, kteří se jednak ukázali dobrými státníky, (Méline, Deschanel) jednak u učenců, kteří požívají evropského jména a působí nemalým vlivem na další rozvoj vnější politiky francouzské (Lavisse, Lemaître, Rambaud, Sorel).

Touto myšlénkou proniknuta jest celá zmíněná práce, jež uvádí:

Dvě hornaté massy a tři roviny činí území rakousko-uherské.

Západní hory zvedají se se dvou stran vysočiny podunajské: na severu čtyřúhelník český a na jihu východní část velkých Alp, které k jihovýchodu mezi mořem Adriatským a chorvatskou rovinou prodlužují se ve vysočinu Kraskou a řetěz Alp dinarských, jež sahají až k Balkánu. Na východ této soustavy připojují se Karpaty v podobě oblouku a objímají svojí zahnutou východní částí vysočinu sedmihradskou. Mezi těmito dvěma hornatými massami prostírá se hlavní rovina, zavlažená Dunajem, Tisou, Sávou a Drávou. Za Karpaty na severu jest rovina haličská. V čtyřúhelníku českém jest stištěna vysoká rovina, druh kotle, v němž sbírá své prameny Labe. Jest svazek těchto různých elementův tak neladným celkem, jak se to často tvrdilo? Všeobecně se sice dopouští, že největší částí tohoto území jest střední pořící Dunaje . . . . ale poukazuje se na to, že Čechy jsou částí pořící Labe, řeky německé, že Halič . . . , jest jen kousek roviny polské, přecházející v rovinu ruskou; že přímoří Adriatské jest zvláštním světem. Jeli však správné, na fysickou kartu Rakouska applikovati tuto přesně analytickou methodu?

Každý velký stát musí míti přístup k moři: odtud potřeba opanovati úzké přímoří Adriatské. České vody tekou do Německa jen průsmykem otevřeným ve vysoké a široké stěně severní. Na jihovýchodě naopak jsou mezi Čechy a ústředními zeměmi říše jen pahorky moravské . . . . Konečně Čechy a přísně vzato také Halič musí tvořiti část Rakouska z důvodů strategických.

Celkem možno říci že Rakousko-Uhersko tvoří střední pořící Dunaje s jeho pevností v Čechách, s jeho hrází v Haliči a s nutnými mořskými přístavy. Bylo by snadno ukázati, že mnohý evropský stát, zejména Německo, nemá s territorialního stanoviska tak souvislého celku.

Ethnografický rozbor jest ovšem mnohem, mnohem zajímavější. Na prvý pohled nás překvapuje tento jeho přesný úsudek, jenž v době plemenného záští jest nad míru charakteristický pro nestrannost francouzského ducha: »Latini mají jen vedlejší význam, jelikož Italův jest jen 729.000, Rumuni v počtu 2,940.000, v té chvíli jsouce ujařmeni Maďary, nemohou míti ni nejmenšího vlivu na politický život monarchie.«

Po tom přichází se »k třem velkým plemenům: k Němcům, Madarům, Slovanům«. Němců jest 10,960.000, tedy čtvrtina veškerého

obyvatelstva. Ale aspoň 8,000.000 z nich je seskupeno v hornaté obrubě Čech, na dunajské vysočině a na Alpách, v sousedství bratří německých. Zbytek připadá na katolické kolonie v podunajské rovině, bez energie a bez souvislosti mezi obyvatelstvem maďarským, kdežto saské a protestanské kolonie v Sedmihradsku jsou energické a přesně ohraničené.

Maďarů jest 7,508.000, tedy 17.2% veškerého obyvatelstva říše. Jsou nahromaděni v podunajské rovině a smícháni s několika osadami německými, slovanskými a israelitskými. Asi 1 milion z nich žije dále na východ na vysočině sedmihradské. Nemají soukmenovcu vně monarchie.

Slovanů jest $21^1/_2$ milionů, tedy asi polovina všech obyvatel. Kdežto však Němci a Maďaři činí skupiny poměrně souvislé, byli Slované vždy rozděleni ve více národností a od X. století, kdy Arpádovi, Maďaři vpadli mezi ně, jsou roztrženi na dvě části, na severní, sestávající z Čechů a Slováků, Polákův a Rusínův a jižní.«

Nyní udává se počet Čechův a Slovákův na 7,770.000 a klade se důraz na to, že sami tito Slované jsou četnější než Maďaři, že více než 300.000 žije jich ve Vídni, že činí přirozeně lidovou demokracii, že mají bohatou a originální literaturu a že jsou vůbec intelligentní a pracovití. Dříve ještě se zvláštním důrazem upozorňuje se, že tyto číslice jsou úřední, ze statistiky vlády příznivé Němcům a Maďarům, provedené na základě obcovací řeči a falšované v neprospěch Slovanů. O Polácích (3,900.000) praví se pěkně, že se stanoviska politického jest to element aristokratický, katolický a rolnický, poněkud despotický, podkopávaný hypothekami israelitskými. O Rusínech (3,668.080) se vhodně praví, že jest to národ sedlákův, uniatského náboženství, téže národnosti jako Malorusové, probouzející se teprvé k politickému životu.

Mluvě o Jihoslovanech (6,204.000, tedy 14·1% všeho obyvatelstva), ukazuje podrobnou znalost poměrův, považuje je všechny (Chorvaty, Slovince, Srby a Bulhary) za jeden národ, klade důraz na to, že dvě plemena, (používá toho výrazu i ve francíně) Chorvaté totiž a Slovinci jsou úplně v říši a že spor chorvatsko-srbský jest mnohem méně náboženský než politický, zejména v Bosně.

»Vidí se tedy, že 22,000.000 Slovanů v říši, již jsou roztrženi hmotně na dvě skupiny, jsou kromě toho rozděleni na rozličné národnosti, z nichž jedna soupeří s druhou. A přece by bylo nepřesno mluviti, že jsou roztrženi a rozdrobeni úplně. Jsou-li jejich jazyky rozdílny, nejsou přece tak nepodobny, by si nerozuměli . . . . . Již nyní zvykají si na společných kongressech, by každý mluvil svým jazykem . . . . . Ba ještě více, ve svých nedávných bojích Češi, Poláci, Chorvaté, všichni více méně utlačovaní, cítili se solidárními. Minulého léta čeští Sokolové byli v Celji na slovenské půdě, by Němcům materielně ukázali vzájemnost severních a jižních Slovanů. Slovanský patriotism rodí se: viděl se to dobře za posledních bojů parlamentních.«

My bychom řekli, že konečně začínají se tvořiti první pevné základy slovanské společné vnitřní a vnější politiky, na půdě Rakouska.

Po stručném a přesvědčivém vysvětlení příčin, jichž následkem ani Slované ani Maďaři nehledí za hranice této říše, končí autor tím, že i sami Němci paralysují jedni druhé, takže vnitřního nebezpečí

v této chvíli monarchie se nemusí obávati, ovšem pod podmínkou, že bude »státem decentralisovaným, federalistickým, poněkud těžkopádným, tedy mírumilovným: monarchickým Švýcarskem.«

To jest ideální Rakousko, jež by již dávno bylo skutkem, kdyby nebylo vnějších nebezpečných vlivů, jejichž následkem historie této říše šla nepřirozenou, klikatou cestou, na níž nejednou objevila se před ní propast, kterou překlenula věrností právě těch národův, jimž není na růžích ustláno.

Tuto historii probírá brošurka uvádějíc fakta všem nám více méně známá. Pro nás jest zajímavo, že zcela správně naznačují se elementy, z nichž tato říše historicky povstala: dědičné země rakouské, království České, království Uherské a království Chorvatské.

Jednou větou vystižen celý charakter pochybených těchto dějin: »A Rakousko jest německý tábor, v němž velí imperator . . .«

Nejdůležitější pro nás jest ta část studie, v níž se upozorňuje na vnější nebezpečí pro tuto říši. Po stručném historickém úvodě a po důkazu, že si Rusko nepřeje a nemůže přáti, by se habsburská monarchie zmenšila nebo rozdělila, uvádí historický příklad, jak se král pruský, děd Viléma II. pletl do záležitostí vnitřních u nás, když do Vídně poslal krále saského, by jmenem celého vítězného Německa zmařil korunovaci českého krále a takovou změnu ústavy, která by podunajskou federaci učinila pravou nezávislou velmocí. Na to se přichází na německou nadvládu v Rakousku a na příčiny, jež Německo nutí, by ovládlo celou střední Evropu.

»Možno říci, aniž bychom přeháněli, že německá nadvláda v Rakousku založená na křehké a otřesené již soustavě volebních kurií a nestejných volebních okresů, udržuje se dnes jen vlivem Německa: bez tohoto vlivu by ostatní národnosti dnes, kdy již mají politický vlády schopný personál, pokročily brzy k federační svobodě. Do dnešního dne Německo jest snášelivé, ježto dosavádní soustava trva. Ale co učiní, změní-li se Rakousko vzdor jeho opposici pod nátlakem samých poměrů? Nesní-li Německo již nějaký sen, jejž se vynasnaží tehdy uskutečniti; anebo správněji — vždyť se jedná o hmotné zájmy, v nichž není nic poetického — nepokusí-li se na účet Rakouska provésti smělou a brutální operaci, by pojistilo zdraví německého hospodářského organismu? Vždyť Německo jest před nejtěžší hospodářskou krisí, a nebude se příčiti jeho charakteru, vyjde-li z ní násilím a na účet druhých? Vedle Německa feudalního a rolnického povstalo Německo dělnické a obchodní. Staré Německo bylo zemědělské a samo sobě stačilo jsouc téměř úplně nezávislým na druhých hospodářských organismech. Německo nové naopak vyrábí více továrního zboží než ho může spotřebovati. (Na počátku tohoto století rolnické obyvatelstvo činilo 80%, a dnes činí jen 30% veškerého obyvatelstva). Musí tedy hledati klienty v cizině.

Německo však podniká obchodní zabrání světa ve chvíli, kdy je mezinárodní trh přeplněn, a kdy většina státův sesiluje své celní hradby. Vzdor své střízlivosti, své neúnavné a svědomité práci, vzdor inteligentní obratnosti, s jakou vyhovuje zvláštnímu vkusu svých rozličných klientů a vzdor nové síle, již dávají mu kartely, Němec se táže, bude-li mu možno docíliti, by prodal tolik, kolik je nutno vyráběti, by existoval v té době nadvýroby a ochranných cel. Němec jako též Angličan zřekl se žíti hlavně ze svého vlastního fondu. Problém tržišť vnucuje se mu tedy jak Angličanu nevyhnutelně. Angličan hledal nejdříve spásu v celní federaci anglosaského světa a v umělé kolonisaci opuštěného venkova Velké Britanie. V obojím však bídně se mu dařilo . . . . . Všechno jeho úsilí čelí dnes k tomu, by si za každou cenu pojistil

trh východní Afriky od Nilu do Kapského města skrz Fašodu a země burské. Němec mohl voliti mezi dvojí politikou: buď se dále otrocky opičiti za Anglii, vytlačovati ji a dobývati osad; aneb učiniti v Evropě Německo, pokud možno největším a hledati tržiště v sousedních zemích germánských. Do dnešního dne Němec tápal a dle okolností začal prováděti každouz těchto dvou politik. Německý prapor vlaje v Africe, v Australii a v Číně. O telegramu německého císaře presidentu Krügrovi zdálo se, že otevře éru boje proti koloniální Anglii. Osnovy, zvětšiti námořnictví, jsou více než kdy jindy na denním pořádku. Ale to jsou plány daleké budoucnosti a během nedávných událostí jihoafrických nezaujal německý císař jako kdysi stanovisko bojovné.

Mezitím Hollandskem, zeměmi Flámskými a Švýcarskem německým probíhají více méně oficielní němečtí obchodníci a agenti: německé kolonie se tam zvětšují. Dvě krajní stanice porýnské železniční dráhy, Antwerpy a Geneva, jsou každým dnem více přeplňovány a zabírány. Rakousko se zvláštním způsobem hlídá . . . . . mnohem více než Francie před válkou r. 1870 a 1871.«

Tímto přichází autor k velkoněmeckému hnutí, jehož vlny nebijí jen v české a slovinské menšiny, ale hrozí zaplaviti i samé jádro západních a jižních Slovanů a přelíti se daleko za země české a za Dunaj, k Adriatickému moři a dále. My tomuto hnutí věnujeme příliš málo pozornosti jednak proto, že jsme zabráni do theoretických sporův a do strannických půtek, jednak že nemůžeme přehlédnouti celé délky německého přívalu, upírajíce své zraky vždy na tu neb onu jeho vlnu. Proto jest pro nás kategorickým imperativem, bychom si všímali všeho, co se o této věci píše za hranicemi, bychom takto i svůj rozhled rozšířili i mnohé své zakořenělé malichernosti střásli.

»Mohutné spolky organisují vědecký boj: jednota všeněmecká (Alldeutscher Verband), řízená drem Haasem, říšským poslancem za Lipsko; má 18.000 členův, z nichž velký počet v Rakousku; Všeobecná německá matice školská (Allgemeiner deutscher Schulverein), jazykový německý spolek (Deutscher Sprachverein), Evangelická jednota (Evangelischer Bund), Spolek Gustava Adolfa (Gustav Adolf Verein), Jednota Němců v Čechách (Bund der Deutschen in Böhmen), Německá pošumavská jednota (Deutscher Böhmerwald-Bund). K tomu dlužno počítati četné »Jugendbunde«, jež od roku zakládají se ve všech městech císařství německého s účelem, by se mládež nadchla pro myšlénku rozšířiti Německo na účet Rakouska.

Poesie se do toho také vmísila, a nedávná píseň začíná těmito slovy: Böhmer-Land bergumschlungen, právě tak, jak před útokem na Dánsko Germánie zpívala: Schleswig-Hollstein meerumschlungen. University nestraní se také práce a profesor Mommsen odsuzuje inferiorní rasy.

Již existuje celá velkoněmecká literatura; brošury přizpůsobené nynějším potřebám a ethnografické mapy a mapy o příštím rozdělení Rakouska rozšiřuji se všemožně: Praha, Vídeň a Terst připojeny jsou k Německu, jež stává se státem Středozemního moře. Veřejné německé mínění jest rozvášněno, a lidé, stojící na výtečných pozorovacích stanicích, prohlašují, že jest téměř jednomyslné. Jest pravda, že veřejné mínění jednoho státu neřídí vždy jeho diplomacii; vzepře-li se však vláda německého císaře ve vhodné chvíli národnímu hnutí? Na to je těžko odpověděti; můžeme si však připomenouti, že 20. srpna r. 1898 Vilém II. prohlásil, že jednota a součinnost všech germánských kmenů je nezbytná. Zdá se, že císař německý jest tak málo nakloněn k politice protianglické, že nedávno byl v Londýně proti všem a kromě všech. Konečně chtěl-li pan Bülow upokojiti francouzskou citlivost, odmítaje lehkomyslné nabídky pana Chamberlaina, pronesl vzdor tomu řeč s tendencí ryze všeněmeckou. Jest tedy dovoleno věřiti, že Německo roztřídivši otázky stará se, by se ještě před svým rozšířením koloniálním rozšířilo v Rakousku. Vždyť Německo pochopuje, že jeho koloniální a námořnická akce může býti tím úspěšnější, čím silnější a mohutnější je jeho základ na pevnině.

Tyto řádky dokazují nám jasně, jak vážně posuzují dnešní politickou situaci ve francouzských kruzích. Z toho zároveň vyplývá, že ve Francii rozhodně jsou proti tomu, by podunajská říše zanikla právě proto, že vědí, jak slabý jest její německý nátěr, a jak umělý její německý ráz. Francie počítá jistě, že na evropské pevnině nenajde se velmoc, která by se ještě jednou propůjčila Prusku a znovu podporovala jakoukoliv jeho loupežnickou výpravu. V Paříži počítají jistě s tím, že chytrá Anglie jen proto tahá Německo přes Sudety a přes Kras, by je odvrátila od politiky koloniální, a jináče že by právě v Londýně nejvíce byli proti tomu, by se Germanie až k Suezu rozšířila a stala se takto nezdolatelnou sokyní Velké Britanie. Francouzská diplomacie plným právem uvažuje také, že Italie a Prusko byly by si ve vlasech, jakmile by Prusko chtělo pro sebe Terst. Nejspíše by ještě mohlo se Německo opětně dohodnouti s Ruskem, ale i tato kombinace jest téměř nemožná, pokud trvá alliance v této věci, v níž jedná se hlavně o osud Podunají a východu evropského, tudíž jedná se mnohem více o zájem francouzský než o ruský, a proto zde Francie může a musí míti první slovo; ovšem jen potud, pokud je doma silná a s Ruskem srozuměná.

V Evropě, v níž by Německo ovládlo Rýn a Dunaj, Hamburk a Terst, byla by Francie malou loďkou jedoucí za velikým německým parníkem. A již proto dnešní náš boj dochází hlubší pozornosti než dříve. *R.*

*

Politický přehled za listopad. (Zahraniční.) (Dokonč.)

President Unie Mac Kinley má ostatně pro tu chvíli, ano pro celá další čtyry léta presidentského období pevnou půdu pro všelikou politiku pod sebou. Byl první úterek v listopadu jako kandidát republikánské strany presidentem republiky znovu zvolen proti kandidátu demokratické strany Bryanovi většinou ještě větší nežli v roce 1896. Přes příliš působil strach obchodního světa před hospodářským převratem, jejž chystal Bryan rehabilitováním stříbra v poměru 1 : 16. Nic před chtivostí po zisku okamžitém nepůsobila úvaha, že celý ten soubor hospodářských reforem, jaké Bryan chystal, v budoucnosti bohatě nahradil by ztrátu okamžitou. Nad to záchvat imperialismu vítězil nad skromnější snahou vnitřního povznešení a ohromné fondy »ringův« a »trustův« Mac Kinleyem chráněných pracovaly vedle toho mezi voličstvem nejubožším. Co v tě věci i jen pouhé fondy obcí dokázati mohou, slyšeli jsme před lety při skandálních procesech v Chicagu a New Yorku. Nezvítězilo ostatně při volbě výhradně jen zlato nad chudším stříbrem, zvítězilo i nad nejchudším grošem. Ano i dělnictvo dalo se zlákati celním ochranářstvím Mac Kinleyovým, libujíc si, že průmyslníci zvýší mu při této hrozně výlučné soustavě mzdy. Zapomnělo ale, že »ringy« a »trusty«, usnadněné celní politikou takou, zvýší sice mzdy snad o 10%, ale že hospodářský systém taký na druhé straně zdraží i jemu, dělnictvu, životní potřeby nejméně o procent dvacet! Ale složitější, ač správnější počet taký není massám tak dostupným, jako jednoduchá ona formulka

prvotní. S tou massy se spokojí ku své škodě. Až druhé se dopočítají, pak, ale teprvé pak, zbledne sláva Mac Kinleyova. Brzy to as nebude: hospodářská období pomaleji se dokonávají než politické převraty.

Jako Unie, tak i Velká Britanie nemohla si ve chvíli ochablosti své přáti urychleného a definitivního vyřízení otázky čínské. Přes to, že potlačila povstání Ašantů v Západní Africe, jsou i její síly upoutány. Netoliko válkou jihoafrickou. Bouří se kmenové i na její pruhu somalském, roste následkem hrozného hladomoru kvašení v Přední Indii, propuká ve zřejmou vzpouru v Indii Zadní a irské demonstrace pro Bury nejsou rovněž známkou slibnou. V té chvíli bylo pochopitelno i nám, zásadním odpůrcům militarismu, že také mocný Salisbury, jenž právě dokonal svou rekonstrukci ministerstva ve smyslu konejšivém, ve své řeči na radnici (Guildhallu) londýnské ohlásil proti nebezpečím, vyvstávajícím Britanii na všech stranách, přetvoření a rozmnožení branné moci její. Ovšem, kdož neleká se rozhledu do větších dálek, řekne: Pomoc z nouze — výpomoc na čas! Proti vnějšímu nepříteli může říši ohromná massa branná na čas ochrániti; ale co ohrožuje říši tuto více než nepřítel vnější, jest rozklad vniterný. A ten urychlí se tím spíše sesilováním systému, kterýž, jako systém militaristický, příčí se i mysli i základní povaze anglosaského kmene.

Všaktě také Rusko pocítilo tentokráte, co jest i pro obra bez hlíněných nohou míti svázané — ruce. Učinilo proto také — ač před tím bylo dokonalo okupaci Mandžurska a ač také s Čínou již spíše jako příští suveren mandžurských krajů vyjednávání o příští jich správě zahájilo — v posledním měsíci ústupky spojencům, zvláště v otázce železniční. Car po celý skorem měsíc těžce tyfem churavěl a donutil bezděčně tak politiky ruské k nerozhodnosti. V zápětí pak i k úvahám, jaké že povahy bude příští ruský car, pro případ, že by slabé vůbec tělo Mikuláše II. podlehlo, jak toho nepřeje jemu ovšem člověk nižádný. Nemáť car nynější nepřátel osobních, nejméně pak na západě. Rusští však politikové pochvalují si bratra jeho, 22letého následníka Michala, jeho energii, silnou vůli a jeho slovanské smýšlení, nepodléhající žádným cizím vlivům, ni ženským. Vidí v něm přímého dědice politiky a vlastností tuhého a pevného Alexandra III.

Do menší míry upoutány byly síly Ruska i vzrůstajícím socialismem. Zvláště v Polsku ruském. Vykonané tam v listopadu popravy pěti socialistův, třeba že ze zločinu obviněných, nejsou ovšem prostředkem, by hnutí takové bylo utlumeno. Tím méně, když pak následovala bezprostředně skorem náhlá smrt generálního guvernéra varšavského Imeretinského, jež vyvolala nejrozmanitější, spíše zjitřující než konejšivé pověsti. Stín i světlo spravedlivý rozpozná v hlubinách každé povahy. Mezi světlými stránkami Imeretinského jest, že hleděl zmírniti povždy stav tížící lid polský, a to netoliko na poli hospodářském.

Taktiku důvtipnější nežli Imeretinski zvolil proti nepřátelům útočníkům Vilém II. Rychle postihnuv, že vážný atentát budívá jisté v lidu zvlnění, ale že posměch zabíjí, dal poslati v bídě sestárlou obchodnici Schnepkovou, jež po něm 16. listopadu v ulici vratislavské hodila sekerou, do blázince.

V Rumunsku dokonán byl proces proti domnělým neb i skutečným členům makedonského výboru pro politické vraždy. Pro zavraždění těch, kteří ke hnutí tomu odpírali prostředky, neb kdož i denuncovali. Vinníci odsouzeni byli porotou nepopíratelně zaujatou a vyměřeny jim tresty žalářní na delší a kratší dobu, třeba že v rozsudek pojaté spiknutí proti životu krále Karla rozplynulo se v pravdě v pouhý dým. —

Odboj Karlistův v jedné provincii ve Španělsku byl »potlačen« hned na zítří po vyhlášení stavu obležení.

Několik parlamentův mělo v listopadu živé a pohnuté schůze. Francouzský o vypovězení Sipidově a všeobecné politice vlády, německý o aféře Posadowského posledně zmíněné i o výpravě čínské, italský o rozpočtu a vojenském soudnictví. Však tyto parlamentní turnaje — boji, ano ani souboji nesmíme je nazvati — zasluhují více místa pro posouzení, než jakéž by nám přiznáno bylo v tomto svazku naší revue. Promluvíme si příště o nich. Úpadek jevil se ve všech třech. Po řečích skorem revolučních následovala krotká usnešení.

V Praze, 3. prosince.

Jos. Pachmayer.

*

Zahraniční. — Za prosinec. — Jednou z frasí, kteráž udržela se — každá naivní tradice jest houževnatou — u povrchních pozorovatelů věcí cizích, jest, že v Německu pro případ vnějšího nebezpečí nastal by rozklad vnitřní, vnější útok vehementní že by pak dokonce vedl k rozpadnutí. Názor ten ovšem mohl vzniknouti právě jen z neznalosti skutečných dějin Německa i jen v posledních desítiletích — spokojovaliť se mnozí vnějším zjevem, nehledíce k jeho zákulisnímu vytvařování se — mohl vzniknouti také jen z falešného pojímání partikularismu středoněmeckého i jihoněmeckého. Onen měl opory nejvíce právě ve dvorech (hannoverském a hessenském) a ve dvorních stranách, jež žárlily na lesk a vzestup Hohenzollerův. A to právě ve dvorech nejreakcionářštějších, které natýraly se lidu svého tolik, až i pokládal anexi pruskou za menší zlo, takže k obraně vlastního trůnu ni rukou nehnul. Jak možno proto očekávati nějaké opory od této středoněmecké »strany práva« (welfské) pro případ velikého zápasu Slovanstva s Germánstvem (a byly naděje takové vysloveny také od nejvážnějších politikův našich!) — věru nepochopujeme. Stejně nedovede se rozlišovati pravý cíl a vnitřní podstatu partikularismu jihoněmeckého. Tento namířen jest sice proti převaze Pruska, ale nikterak proti jednotě Němectva, proti německé říši jako takové, — a tak neznalým jeví se podnes nepochopitelným, že bavorský Ludvík II. při své nechuti osobní k Prusku mohl nabídnouti pruskému králi Vilému I. císařský trůn Německa. Ovšem ti, kteří si dali trošku práce, sledovati vnitřní vývoj věcí bavorských, nespokojovali se odvoláváním se na pozdější porušenou duševní rovnováha nešťastného krále, nýbrž seznali z vývoje dějů a zvláště z projevů volebních, že Ludvík II. odhodlal se ke skutku tomu, Německo zcelujícímu, ze strachu před vlastním lidem ba-

vorským, jenž donutil jej mobilisovati pro Prusko a kterýž donutil jej potom přijmouti i sjednocení pod žezlem Hohenzollerův, ovšem za výhrad, chránících do jisté míry samostatnost Bavorův v některých méně důležitých otázkách. V tom právě jest podstata věci: tito partikularisté bavorští nenávidí Prusko, ale v míře daleko větší touží po jednotě Německa; a tento právě cit solidárnosti a jednoty jest u nich vyvinut ještě silněji, než odpor k Prusku. Dnes, kdy poznali i hospodářské výhody jednoty té — po šťastné celkem hospodářské a vývozní politice Berlína — a když kořistili z hospodářského rozmachu toho, byť i v mensí míře než samo Prusko, přijímají jednotu pod hegemonií Pruska raději, než aby nebylo jednoty žádné. Ovšem viděli by raději ve zceleném Německu převahu katolického živlu a proto touží po tom, aby vliv protestantského Pruska paralysován byl přistoupením i katolického Rakouska k jednotě německé. Ale odtud právě měli bychom pochopiti, že v tomto tak řečeném »partikularistickém hnutí Jihoněmecka a Středoněmecka« není zdroj pomoci neb opora pro slovanské národnosti Rakouska, nýbrž větší ještě nebezpečí pro ně, než od samé pruské převahy v Německu. Zrovna tito jihoněmečtí »partikularisté« jsou všeněmečtější a rozpínavější než Prusové sami, třeba by dnes — účel světí prostředky, tím více u těchto vychovanců Jezovitův! — zapírali a zastírali konečné cíle svoje, troufajíce si zapřáhnouti také nějakého naivního Čecháčka do svého spřežení velkoněmeckého! Však i dnes jest také jihoněmeckému lidu nynější jednota pod Pruskem milejší než rozdrobenost dřívější, jak již výsledky volební v Bavorsku po vyhlášené válce franko-pruské dokázaly. Každý proto náraz z venčí by toto lpění při jednotě spíše sesílil a vyvolal by pravou lidovou válku Všeněmecka (i Jihoněmcův) proti cizákum, třeba že pod nemile snášeným vrchním velitelstvím pruským.

Škrtněmež proto již také i tuto illusi, toto spoléhání v partikularism německý ze svých budoucích výpočtův politických. Sklamaly by nás Čechy ještě rozhodněji nežli sklamaly Rakousko v roce 1870, ano i v roce 1866, kdež Langesalza byla možna právě jen proto, že boj proti Prusku byl věcí dynastií jihoněmeckých, ale nebyl u massy jihoněmeckých kmenův nijak populárním.

Měli jsme za povinnost přispěti k rozptýlení těchto illusí, pěstěných u nás povrchními frázovitými kronikáři, u příležitosti zmínky o cestě, kterouž nový kancléř říše německé, hrabě Bülow, vykonal po vstupu v úřad svuj u dvoruv jihoněmeckých. Zdařilo se mu za cesty té do té míry rozptýliti nevrlost dvoruv jihoněmeckých nad výpravou čínskou, tak že byl dokonce po návratu svém ze sídel partikularismu od Viléma II. vyznamenán nejvyšším řádem pruským. I jest karakteristické, že skutečný Velkoněmec duchem, tělem, tento hr. Bülow, došel v jižním Německu více opory a souhlasu nežli bývalý kancléř kníže Hohenlohe, kterýž se vždy spíše za Jihoněmce pokládal, více než Bülow, jehož původ a vzestup nejeví nic ani za mák odlišného, jihoněmeckého, specielního, samostatného. —

Však hr. Bülow neměl také ani valné námahy zapotřebí, aby v říšském sněmu německém obhájil svou politiku čínskou i vnitřní.

Již v minulém přehledu prohodili jsme, že poukážeme k úpadku parlamentarismu německého. Jeví se právě ve dvojakosti stran. V rozdílu mezi jejich hesly ideálními a jejich praktickou politikou čistě — materialistickou. Ona velela na příklad i nejopozičnějším stranám: svobodomyslné lidové (Richtrově) i sociálně-demokratické řečniti proti výpravě čínské, ale také byla by jim kázala vyklouznouti jakž takž ze zamítavého hlasování, kdyby byla měla býti jím skutečně znemožněna výprava čínská, hledající trhy pro průmysloníky svobodomyslníky i pro dělníky socialisty. Ona zatracovala sice krasořečnictvím odřeknutí návštěvy Krügerovy v Berlíně, ale v duchu schvalovala — a v případě kritickém byla by i hlasováním umožnila — shodu s Anglií, pojišťující nové trhy. Bismark byl skutečně státníkem — ze svého stanoviska — prozíravým, ano ironickým, když klidně přiznal lidu německému všeobecné právo hlasovací umožňující opoziční řeči, ale i vláda milá rozhodnutí. I v Německu smí se hlas lidu projeviti všeobecným právem hlasovacím toliko — v negaci. Nic víc. Je dovolena demokratická kritika, ale nikoli demokratické vládnutí. A zkolébán šumem silných slov spokojuje se lid německý revolučními řečmi a už ani nedbá valně toho, že po nich sledují reakcionářská hlasování. Spousta řečnických rachejtlí — v jichž oslepujícím lesku zůstávají nepovšimnuta dalekosáhlejší zpátečnická věcná rozhodnutí.

Za takových okolností nebylo ani příliš nesnadno pro hr. Bülowa uhájiti v říšském sněmu německém i čínskou výpravu i finanční oběti její, i úplatek 12.000 marek, kterýž státní tajemník vnitra Posadowski přijal od svazu průmysloníků ve prospěch protistávkovské předlohy — ano i odmítnutí návštěvy Krügerovy, kteréž ostatně bylo v úplné shodě s nynější anglofilskou politikou Německa, vypočtenou ovšem na osadní zisk. Upřímnost, s jakouž Bülow vytkl čistočistý egoism za vůdčí heslo politiky Německa, nezůstala bez libého vlivu na státníky, kteří v takové přímosti vidí přednost. Ale méně líbý dojem vyvolalo, když se ukázalo v jiném smyslu, že »zásady« ty šíří se i směrem dolů. V tom smyslu, že jako stát na úkor státu, stav proti stavu dovolil si užíti prostředkův nejbezohlednějšího egoismu: tak zv. Spielhagenovy banky i s vysokými činiteli svými užily taktiky téže k obelstění klientův svých, policejní úřadníci, i nejvyšší, v procesu Sternbergově šli na prospěch svůj za tímto egoismem, jak jej hr. Bülow na prospěch státu prohlásil za cíl. A řídili se dle těchto hesel Bülowských, neohlížejících se po spravedlnosti a šlechetnosti, i ti orgánové a státníci němečtí, kteří se dali Anglií uplácetí — miliony — aby působili ve prospěch její. A proč nikoli? Špatný příklad států kazí dobré mravy jednotlivcův. (Příště dokonč.)

V Praze, 1. ledna 1901. *Jos. Pachmayer.*

*

(Vniterný přehled pro nedostatek místa tentokráte odložen.)

Z cizích revuí.

Ze slovanských revuí a listů.

Krakovská modernistická revue »Krytyka« přináší velmi zajímavý článek A. Nowaczyńského o známém satirickém malíři ze Simplicissima Teodoru Tomáši Heineovi. Autor nejen že oceňuje uměleckou stránku jeho tvorby a po té stránce tedy podrobuje ho přísné, ale ve výsledku příznivé kritice, nýbrž seznamuje nás i s troškou denního života »mladého Hebrejce, mladíka velice již lysajícího, velice ošklivého, zlostného a při tom vášnivého šachisty«. Ti, jež mladý a nanejvýš talentovaný karikaturista zajímá, najdou mnoho zábavy v tomto článku.

Illustrovaný list varšavský Wędrowiec věnoval jedno z posledních svých čísel zcela spisovateli Aleksandru Glowackému, známějšímu spíše pod pseudonymem Bolesław Prus. Redakce tím více zavázala si čtenářstvo k vděčnosti, ježto o Prusovi až dosud, pro jeho přílišnou skromnost, veřejnost velice málo zvěděla.

Dvě nové revue přibyly Polákům: »Przegląd chemiczny« a »Świat artystyczny«, věnovaný hlavně umění plastickému a řízený známým i u nás umělcem Wojciechem Gersonem.

»Niwa Polska« přináší z pera S. Brandowského vylíčení poměrů haličských. Jakkoliv líčení to jest na některých místech poněkud přehnáno, přece jen dává tušiti, že pravý stav všech poměrů haličských jest strašlivý. »Měli jsme velkého muže, Smolku (píše mimo jiné autor stati), ale ten umřel. Měli jsme Szczepanika, ten skoro bos musel z Haliče, až mu ve Vídni teprve Kleinberg dopomohl i k slávě i k bohatství. Obchod, ten je u nás v rukou židovských. Malířství: Matejko, Kossak — jsou v hrobě. Siemiradzki v Římě. Druzí pracují na lvovském divadle a berou plat od metru. Až bude práce v divadle u konce, budou snad malovat vývěsní tabule; míň nadaní budou malovat pokoje, nebo se stanou lakýrníky.

Spisovatelé: Bałucki sestárl a nedělá už skoro nic. Krechowiecki lepí své historické romány. On i Maslowski směstnají se zrovna tak pod patu Sienkiewiczovi. Hr. Łoś zamkl již svou literární dílnu. Psal sice špatně, ale za to mnoho. Jsou u nás známí Tetmajer a Kasprowicz. První odejel z Haliče a nechce o ní ani slyšet, druhý žije z novinářství, neboť matce poesii již vyschly prsy. Wyśpianski maluje, co by měl psát a píše, co by měl malovat. Rydel po »Začarovaném kole« zcela umlkl. K osvěžení zblasovaných nervů béře si selku. Chce v ní najít nadšení. Ano, Przybyszewski. Dokud byl v cizině, svítil jak hvězda prvého řádu. Ale jak přijel do Krakova, bylo po všem. Má ho na svědomí alkohol. Jen naše novinářství je dojemně svorné v tom, že každý list líže oddaně paty svého protektora . . .«

»Biblioteka Warszawska« jako vždy má velice bohatý a pestrý obsah. Ze studií literárních vyjímám monografii A. Drogoszewského: Eliza Orzeszkowa, jedna z nejlepších studií, které kdy o polské spisovatelce napsány byly. Velmi poučným jest článek o Socialní ekonomii, jak představena byla na výstavě v Paříži.

»Głos«, dobrý, literárně-politický týdenník varšavský účastní se v posledních číslech rozsáhlé diskusse o soudobé polské mládeži. Diskussi tu zahájila Gazeta Polska útokem na studující mládež. Biblioteka Warszawska uznala sice smutný stav současný, jaký panuje mezi studenty polskými, leč beře je v ochranu aspoň potud, že nejsou tím vším sami vinni, a svádí veškeru příčinu na tři hlavní věci: ústředí, v němž studenti žijí, špatný stav středních škol a neumělost učiti se. »Głos« v té příčině hájí do jisté míry studentstvo, ukazuje na smutný materielní stav většiny studentstva a vybízí k přemyšlení, jak by se dala odstraniti nebo aspoň ulehčiti peněžní tíseň studentů polských.

»Pogląd na Świat« všímá si bedlivě českých literárních událostí. V posledním čísle referuje o Slovanském Přehledu, o studii Jar. Vrchlického »Devět kapitol o novějším románu francouzském« a o studii J. Mikše »Henryk Sienkiewicz«, uveřejněné v Osvětě. List ten, »věnovaný potřebám vzdělání, čtenářství a samostatného vyrobení duševního« zasluhuje naší plné pozornosti.

»Iris«, číslo dušičkové, poslední, jež vypravil zvěčnělý Stan. Schnür-Pepłowski. Táhne se jím jakási melancholie, skoro všechno pokryto jakýmsi smutečním příkrovem. A nikdo přec netušil, že za čtrnáct dní ponesou duši celého listu ke hrobu.

»Biesiada Literacka« referuje v literární své rubrice o zajímavé nové knize Viktora Gomulického, dvousvazkovém románu »Wyzwolona«. Hlavní myšlenka vyslovena jest ústy 80letého profesora, jenž stoje nad hrobem 23leté adeptky vědy, Wandy, přemýšlí, co zachovalo na živu jeho, 80letého chorého člověka, a co zabilo mladou, 23letou ženu? »Láska k vědě zachovala mě. A to, že mladá žena ta vědě se zpronevěřila, to ji zabilo. Věda jest mstivá a žárlivá. Protože mladá žena ta nemilovala vědu pro ni samu, ale pro pozemský zisk, jakého možno dobýti s její pomocí, proto pomstila se jí věda . . .«

»Slovenské Pohlády«, list, jenž zaslouží si nejúčinnější podpory našeho odběratelstva, končí právě 20. rok své, možno říci dosti trnité pouti, Obsah posledního čísla jest stejně pestrý a zajímavý, jako všech předchozích; nás Čechů týká se hlavně pohrobní vzpomínka na † prof. E. Alberta, a referáty o Vlčkových dějinách české literatury a o Vrchlického překladu Andersenových pohádek.

»Slavjanskij Věk« přináší rozbor a ukázky z nového slavjanofilského románu knížete Golicyna »Babyloňané«. Upozorňuji na tento román co nejdůrazněji a doporoučím jej našemu čtenářstvu; podařiloť se v něm autoru zpopularisovati své slavjanofilské názory.

»Kijevskaja Starina« přináší zase hojný a zvláště pro historiky vysoce zajímavý obsah; obzvláště doporučuji bohatý oddíl bibliografie o obzoru revuí (mezi nimi i náš Slovanský Přehled).

»Istoričeskij Věstník« popřál místa obsáhlému referátu o letošním mezinárodním sjezdu žen v Paříži, jenž vysoce zajímá každého přítele ženské otázky. Je tu v tresti podáno celé bohatství

k studiu ženského hnutí. Chci tuto dotknouti se jen některých resolucí sjezdových. Velmi důležito jest, co kongress žen požaduje v příčině žen-dělnic po čas porodu. Resoluce ta zní: 1. Sněm se vyzývá, aby vypracoval zákon, jenž by ženě-dělnici zajistil měsíc odpočinku. 2. Zaměstnavatel jest povinen zaplatiti doktora a léky. 3. Jest nutno, aby opatrovna byla otevřena dětem všech pracujících a nemajetných žen.

V příčině alkoholismu kongress se usnesl na tom, 1. že ženy bez rozdílu mají se postaviti proti alkoholu jako proti ničiteli domácího štěstí, 2. že stát jest povinen zříditi pro alkoholiky léčebné ústavy a polepšovny, 3. všechny jídelny pro dělnice mají být zařízeny v duchu přísné střídmosti, 4. že stát má se starati o zmenšení míst, kde se lihoviny prodávají. Otázky prostituce sjezd dotkl se resolucí: 1. Prostituce není zločin a nenáleží ji pronásledovati. 2. Žena nemá býti podrobena lékařské prohlídce pod záminkou ochraňování veřejného zdraví. Otázkou nemanželských dětí rovněž se sjezd důkladně obíral atd. Autorkou referátu jest A. E. Čebyševa-Dmitrijeva.

»Věstnik Jevropy« přináší obsáhlou kritiku kapitoly »Rusko a Západ« vyňaté z knihy Josefa Holečka »Zájezd na Rus« a přeložené do ruštiny. Kritik věnuje plných 10 stran knize J. Holečkově a uznávaje zajímavosť její pro ruské obecenstvo, neváhá přednésti i své výtky proti názorům českého spisovatele. Bylo by velmi zajímavo — pro vyjasnění všeobecných názorů — kdyby J. Holeček na tuto z mezí věcnosti nevybočující kritiku odpověděl. Z ostatního obsahu doporučuji vysoce poutavé memoiry L. A. Žemčužnikova »Moji vospominania iz prošlago« a pak literárně důležitý článek »Iz vospominanjj staroj iděalistki ob A. J. Gerceně«.

»Moloda Ukrajina« v posledním čísle přináší počátek velké studie Theofila Melenja o ukrajinském filosovi 18. století, Grigoriji Saviči Skovorodě.

Russkaja Mysl přináší velice objemnou a lapidárním slohem psanou studii na slovo vzatého učence A. Skabičevského: »Asketické neduhy v naší soudobé vůdčí intelligenci«. Upozorňuji velice důtklivě na tuto do jisté míry sensační studii, jež dojista vyvolá i živou debatu. Podnět k sepsání jí daly slovutnému autorovi tři ženské romány: Lětkové »Mertvaja zyb«, Jelcové »V čužom gnězdě« a Barvenkové »Razdolje«. V těchto třech románech obráží se nejjasněji novodobý ruský asketismus ve všech svých formách. Soud Skabičevského jest snad mnohdy tvrdý, ale spravedlivým zůstává vždycky.

Ljubljanskij Zvon vyšel 1. prosince v nadobyčej nádherné úpravě co »Prešernov Album 1800—1900«. Přestáváme na této poznámce, odkazujíce čtenáře na jiné místo tohoto čísla.

Vienac oznamuje, že bude na příště vycházeti ve větším objemu, v takovém prý asi, jako je český »Zvon«. Nový redaktor, Dr. Gjuro Arnold, letošní rektor záhřebské university, (jejž si majetnictvo »Vienca«, »Matica Hrvatska« zvlášť vybrala), činí vše možné k zvelebení vnitřnímu i vnějšímu tohoto sympatického týdenníku.

Nada přináší velice obsáhlý (na 3 foliových stranách!) a příznivý referát V. Jelovška o letošní umělecké výstavě spolku Manes. Mimo

to umístilo číslo to vřelý článek o českém vlastenci Dru. Janu Melicharovi a nekrolog R. Fibicha. Z illustrací toho čísla uvádím reprodukci akvarelu Ludvíka Kuby »Motiv z Ramy«.

Dr. Bořivoj Prusík.

J. Otto.

Literatura.

Kalendář paní a dívek českých na rok 1901. roč. XIV. Bohatý obsah tohoto almanachu zaručují nejpřednější jména našeho ženského světa spisovatelského, které daly si zde dostaveníčko. Všemi příspěvky vládne duch vlastenecky uvědomělý a moderní.

Psohlavci. Román Aloise Jiráska v novém (6 tém) vydání vyšel s illustracemi Mikuláše Aleše. Slavný u nás román zasloužil si právem skvostného roucha, jímž jej firma Ottova oděla a tak na vánoční stolek českých rodin položila. Jiráskovo dílo je příliš známé, jeť jedním z hlavních sloupů činnosti výborného vypravovatele a z prvních faktorů jeho zasloužené popularity. O illustracích Alešových pojedná náš umělecký referent zvlášť v článku, v němž probere ještě jiné illustrované novinky letošního trhu vánočního.

Jan Červenka: »Babí léto«. Verše. Známý lyrik »Amorosa« a »Písní Závišových« podává knihu obsahující žeň zralého života mužného. Je to poesie zdravá, sytá, ve formě dokonalé. Názvy oddílů jsou: Hrst popela — Růžová jitra — Úsměvy — Pole krve — Trilky. K takovému »babímu letu« lze ze srdce gratulovati.

Anglické knihovny vyšlo jako dokončení II. dílu románu R. D. Blackmore-a Lorna Doonéová seš. 27. a díla III. počátek románu J. M. Barrie Malý farář seš. 28.

Sborniku spisů politických a národohospodářských vydávaného péčí klubu národní strany svobodomyslné J. Ottou vyšly Niccola Machiavelliho slavného díla Kníže a téhož Úvah sešity 3. a 4. Lumíra vyšla čísla 9. 10. a 11. roč. XXIX. redakcí V. Hladika s bohatým obsahem.

Grossman & Svoboda.

Dr. Václav Fleišhans, Písemnictví české slovem i obrazem od nejdávnějších dob až po naše časy. Sešit 18tý líčící dobu J. Kollára a Fr. L. Čelakovského s hojnými vyobrazeními. Po dokončení díla vrátíme se k hlubšímu a zevrubnějšímu ocenění této publikace.

Alfons Breska. Hlasy v bouři. Dramatická báseň (věnovaná J. Vrchlickému) o jednom dějství. Mladý lyrik nevychází ještě ze zakletého světa vil a trpaslíků a z říše romantiky. Verš je zvučný a formálně vytříbený. Úprava bizarní. Označování knížky, jako op 2. působí trochu komicky.

Výbor dramat Calderonových v překladech J. Vrchlického dospěl k IV. svazku, který obsahuje efektní drama »Lékař své cti«. Rychlejší vydávání oznámených a jak víme již hotových překladů z Calderona bylo by podniku jen prospěšné.

J. Piša.

František Sekanina Lyrické intermezzo. Básně (1896—1900) druhá kniha mladého bohatě nadaného lyrika z Moravy. Obsah: Prolog — Hovory duše — Pohádky modrých očí — Krajiny při měsíci.

Šerem kránu. Verše Č. Ostravického rovněž druhá sbírka samouka (A. Hüttlera) autora »Slezských pověstí«, které vyšly ve známé Slámově Slezské knihovně. Básně (z let 1895—1900) moderní formy a zajímavého obsahu opatřil pan Ad. Kubis krátkou informační předmluvou. Mohl již, když psal, říci něco více.

Nákladem vlastním:

Gustav Dörfl, Miscelly, výpravné verše. Sbírka obsahuje 11 veršovaných prací epicko-lyrických, z nichž vane prostá, upřímná duše, jejíž roztomilosti k vůli přehlédnete již nejeden prosaický obrat anebo násilný tvar jazykový. Zvlášť osobně jest pro autora zajímavá úvodní báseň »Korrektor« (místo předmluvy).

Redaktor Dr. Vladimír Škarda. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.
Nákladem vlastním.

Prognosa povětrnosti, její dějiny a význam praktický.

Napsal univ. prof. F. Augustin.

Vzduch obklopující naši zemi jest jevištěm četných úkazů, které svou pohyblivostí a proměnlivostí poutají naši pozornost.

Stav vzduchu mění se neustále a výjevy z něho pocházející, jež spatřujeme na obloze, střídají se do nekonečna. Tvářnost stále se měnící oblohy je kontrastem ztuhlé a nehybné kůry zemské.

Moře vzduchové, objímající naši zemi se všemi svými pohyby a bezčetnými výjevy, jest nám, kteří žijeme na jeho dně, velmi důležité. Především zdobí naši zemi klenbou nebeskou, oživenou rozmanitými effekty světelnými, barevnými a nejrůznějšími tvary oblačnými. Kdyby nebylo vzduchu kolem naší země, zmizel by blankyt nebeský s modrou oblohou a zel by na nás se všech stran černý prostor světový.

Bez vzduchu byla by země naše ohromnou pouští, na které by panovalo mrtvé ticho, neboť vzduch jest nám nejen oknem, kterým pohlížíme do prostoru světového, nýbrž zároveň ústředím zvuku, sprostředkovatelem myšlenek a poměrů společenských.

Důležitost, jakou má pro nás vzdušný obal země, pochopíme teprvé, když považíme, že veškeré ústrojenstvo čerpá z něho první podmínky životní. Život všech bytostí, které se pohybují na zemi, všech rostlin, které zapouštějí kořeny do země, jest podmíněn vzduchem. Teprvé když země ve svém vývoji dostala nynější obal vzdušný, mohla se odíti pestrým šatem Květeny a vytvořiti různotvárný zástup Zvířeny.

Práce, kterou vzduch na povrchu země vykonává a která zůstává obyčejně skryta oku pozorovatele, záleží hlavně v rozšiřování

a rozdělování tepla přicházejícího od vzdáleného slunce, v udržování mírného tepla při povrchu zemském a v rozšiřování vláhy, kterou přijímá vzduch z vodních hladin. Výkony tyto uskutečňují se oběhem, s nímž jest ve spojení pravidelný oběh vody.

Velkými proudy vzduchovými, stále kroužícími mezi rovníkem a točnami, dýchá země a vyrovnávají se rozdíly tepla v různé zeměpisné šířce se vyskytující; jimi přivádí se teplo potřebné k udržování života do končin, ve kterých následkem nízkého postavení slunce mají jeho paprsky pouze malou sílu výhřevnou.

Při oběhu vzduchu účastní se též voda, jež do něho vniká zvláště nad hladinami vodními v podobě páry a nad pevninami se z něho v podobě srážek vylučuje. S oběhem vody ve vzduchu jest ve spojení střídání se sucha s mokrem, jasna s podmračnem; v těchto proměnách má svůj původ celá řada výjevů povětrnostních jako jsou: mlha, dešť, sníh, kroupy, dále výjevů optických i elektrických. Jezera a řeky jsou též jednotlivými články oběhu vody mezi mořem a pevninou, sprostředkovaného vzduchem. Páře a srážkám vodním ve vzduchu děkujeme za to, že možno jest bydleti na povrchu zemském.

Pohybem vzduchu parami nasyceného tvoří a ruší se kamenné vrstvy nejenom na povrchu, nýbrž i ve všech známých hlubinách. Součásti, z nichž se vzduch skládá, dávají podnět nepřehledné řadě proměn v pevné hmotě zemské, ba není na povrchu zemském ničeho, co by nebylo výsledkem těchto proměn. Půda zemská podléhá ustavičným účinkům výjevů povětrnostních a jsou v různých krajinách vlastnosti její v úzkém spojení s těmito výjevy.

Uvedený oběh vzduchu a vody na povrchu zemském nevykonává se však s pravidelností hodinového stroje, nýbrž bývá často rušen zvláště v dolních vrstvách rozmanitými útvary půdy zemské a pak nepravidelnými proudy opačného směru, které vznikajíce z příčin lokálních nabývají časem dosti síly, že vytlačují proudy všeobecného velkého oběhu vzduchového.

Souvisí to s povahou vzduchu jakožto plynu, že se nachází v ustavičném pohybu. Rozličné příčiny stále ruší rovnováhu, tak na př. nestejné oteplování povrchu zemského během dne a během roku, rozmanitého rozdělení pevnin a moří jakož i rozdílná jejich vnímavost tepla, stálé a měnící se množství par ve vzduchu a j. Tyto příčiny působí, že jest rozdělení a nakupení vzduchu nad různými částmi povrchu zemského velmi rozmanité a následkem toho proudění velmi nepravidelné.

Moře vodní bývá rozvlněno pouze na povrchu, kdežto moře vzduchové, na jehož dně žijeme, nalézá se často celé v pohybu. Bezčetné vlny různé velikosti a různých rozměrů vyskytují se ve všech vrstvách atmosfery a střídají se stále za sebou dva druhy vírů, jimiž bývá atmosfera do značné výšky a hloubky daleko široko rozbouřena. S postupem těchto vírů cyklonálních i anticyklonálních střídají pak se proudy kolmé, vzestupné, sestupné a proudy horizontalní různého směru a různé síly.

S postupem cyklonálních vírů vzduchových, v jichž oboru vystupuje vzduch do výše, jest spojeno rozšiřování špatného počasí deštivého, kdežto víry anticyklonální s klesajícím vzduchem přinášejí počasí pěkné s jasnou a slunečnou oblohou. Proměny povětrnosti jsou závislé na drahách, kterými postupují středy těchto vírů, označených snížením nebo zvýšením tlaku barometrického a pak na vystřídání se proudů vzduchových, jež v těchto vírech krouží a jež přicházejíce do víru z různých stran světových mají též různé vlastnosti povětrnostní.

V naší zeměpisné šířce ustupují hlavní proudy všeobecného oběhu vzduchového pasáty a antipasáty vířivým pohybům větrových soustav cyklonálních a anticyklonálních. Jelikož se víry tyto ubírají různými směry, nebývá zde povaha různých ročních dob tak stálá, teplota, oblaky a deště nemají zde tak pravidelného průběhu, jako v pásu tropickém, kde panují proudy všeobecné cirkulace vzduchové po celý rok a víry vzduchové bývají omezeny malými rozměry. Rozmanitost a střídání jest karakteristickou známkou výjevů povětrnostních v našich krajinách.

Vzduchové míry cyklonální bývají často sídlem výstředních a následkem toho zhoubných výjevů povětrnostních jako vichřic, průtrží mračen, bouřek, krupobití a j. Nejpověstnější tvary vzduchové toho druhu jsou smršti, cyklony bouřlivé, hurykany a tyfony. Velká vedra letní a kruté mrazy zimní, jakož i trvalá sucha povstávají působením jasné oblohy a klidného vzduchu, usnadňujícího vzařování tepla slunečního a vyzařování povrchu zemského do prostoru světového v oborech vírů anticyklonálních, když se tyto udržují delší dobu v jedné a téže krajině,

Z mnohých příčin jest člověk nucen věnovati pozornost působení vzduchu a výjevů v něm se vyskytujících, neboť zasahují buď příznivě nebo nepříznivě v jeho různé zájmy. Mimo to náležejí některé z nich jako bouřka k nejvelkolepějším úkazům v přírodě a jiné opět jako ranní a večerní červánky, duha, zbarvení nebes poutají k sobě po-

zornost svou krásou, aneb svou stálou proměnlivostí jako oblaky, deště, vítr a j.

Poměr člověka ke vzduchu jest poměrem úplné závislosti, kteráž se jeví v tom, že by člověk nemohl bez vzduchu žíti, aniž tělesně a duševně se vyvinovati. Vzduch jest pro člověka vězením, kterému nemůže ujíti po celý život. Vzduch panuje nad námi svými častými proměnami brzo veselou a brzo smutnou náladou, teď v klidu, jindy v rozbouření a ustanovuje naše konání způsobem nejrozmanitějším.

Výjevy vzduchové zasahují do všech oborů činnosti lidské; není povolání ani zaměstnání, jehož by se poměry povětrnostní nedotýkaly. Nejvíce ovšem jsou na povětrnosti a jejím průběhu závislá zaměstnání konaná pod širým nebem jako plavba, zemědělství, lesní hospodářství a j.

Zdar plavby námořníkovy jest závislý hlavně na větru a bývá-li polní hospodář za namahavou a neúmornou práci odměněn hojnou žní, záleží jenom na průběhu povětrnosti. Výstřední výjevy povětrnostní, které ničí rostlinstvo, stále ohrožují jeho dílo.

Poměry povětrnostní zasahují někdy mocně do osudu lidstva a do běhu událostí světových, jako na př. tuhé mrazy v Rusku r. 1813, bez nichž by měla Evropa dnes docela jinou tvářnost politickou.*)

Pevnými a nerozlučnými páskami spoutána jest existence člověka k výjevům povětrnostním a jeho podniky jsou buď podporovány přízní aneb mařeny nepřízní sil přírodních. Člověku, jenž nemůže dle své vůle zasahovati do tohoto působení, jevícího se často velice rozmarným, nezbývá nic jiného, nežli aby se snažil předvídati výjevy tyto.

Vlastní prospěch vede člověka k tomu, aby hleděl vyšetřiti příčiny rozmanitých výjevů povětrnostních a seznati jejich budoucí průběh. Kdyby věděl napřed, jakou povětrnost a jakých živelních pohrom lze očekávati, mohl by se dle toho opatřiti a za včas uchopiti prostředků, jimiž by se zmařily účinky výjevů, křižující jeho záměry.

Kdyby bylo známo, jaký průběh bude v určitém případě míti povětrnost, mohlo by se též již napřed věděti, jak úrodný bude

*) Napoleon I. dal si Laplacem vyšetřiti, kdy se dostavuje v Rusku průměrně největší zima. Předčasné objevení se tuhých mrazů mělo pak za následek zničení francouzské armády.

rok. Plodiny zemské nedaří se každého roku ve stejné hojnosti, a bylo záhy seznáno, že příčina toho záleží hlavně v povětrnosti různých dob. S otázkou úrody neb neúrody souvisí velmi těsně též otázka drahotní, jež se dotýká veškerého obyvatelstva. V dřívějších dobách, kdy nebylo dostatek dopravních prostředků, mohla míti neúroda snadno za následek hlad a různé nemoci, jak se dosud stává v krajinách přelidněných.

Otázka předvídání povětrnosti slibovala tolik výhod, že jest pochopitelno, když se s ní člověk obíral od nejstarších dob. Můžeme směle tvrditi, že jest tato otázka tak stará, jako lidstvo samo. Zaměstnávalať člověka již v dětském věku, kdy žil v bezprostředním styku s přírodou, stejnou měrou, jakou jej zaměstnávala v dobách pozdějších a zaměstnává až po dnes.

Prognosa povětrnosti má dlouhé a bohaté dějiny, jež jsou s dějinami všeobecné vzdělanosti ve velmi úzkém spojení. Můžeme zcela dobře dle toho, jak pohlížel člověk na úkazy povětrnostní v různých dobách a jakým způsobem se snažil jich předpovídati, souditi o všeobecných vědomostech vzdělanosti a pokročilosti té které doby. Obšírné dějiny prognosy povětrnosti znamenaly by velmi důležitý příspěvek k dějinám kulturním.

Nemůže býti naším úkolem, abychom podali na tomto místě podrobné vypsání všech pokusů, jež byly kdy podniknuty za účelem řešení problemu prakticky tak důležitého, aniž bychom předváděli zde nepřehlednou řadu spisů o těchto pokusech, nýbrž máme za to, že postačí k pochopení a ocenění významu tohoto předmětu úplně, když se seznámíme s hlavními dobami dějin prognosy povětrnostní a s nejdůležitějšími názory o příčinách výjevů povětrnostních, jimiž se průběh těchto výjevů řídil a porovnáme-li starší pokusy předpovídati povětrnost s pokusy novějšími dle zásad vědeckých konanými.

Ovládání výjevů povětrnostních vyššími bytostmi a silami nadpřirozenými.

Nejstarší názor na výjevy povětrnostní zakládal se na víře, že jsou výjevy tyto působeny a řízeny nějakými vyššími bytostmi aneb nadpřirozenými silami. Člověk v dětském věku svého vývoje nedoveda při výjevech přírodních, jež pozoroval a jichž účinky pociťoval, rozeznati jasně příčiny od účinků, domníval se, že všechny tyto výjevy pocházejí od bytostí, nadaných větší mocí a větší duševní intelligencí nežli měl sám. V očích člověka pohlí-

žejícího naivně na výjevy přírodní byli bohové strůjci a správci těchto výjevů.*)

Vzduch působící nejrozmanitějším způsobem na povrch zemský i na člověka a prostředkující působení světla a tepla slunečního, byl nejpřednějším zjevným božstvem na zemi. V různých mythologiích byl pokládán vzduch, v němž všechno žije a dýchá, za ducha Tvůrce, vládnoucího vesmírem, za otce bohů a lidí, jenž rozvádí oblaky a deště, poutá vodu na vrcholky a vládne bleskem a j. V bájesloví slovanském znamenalo slovo bůh oblohu, kteráž není ničím jiným, nežli optickým výjevem atmosféry.

U jiných národů bylo slunce, od něhož pocházely den a noc, teplo a zima, střídání ročních dob se všemi příjemnostmi a nepříjemnostmi, ctěno jako nejmocnější bůh, jenž vysoko na nebi vládne nad celým světem společně s manželkou svou Lunou, bohyní měsíce, jíž bylo též přiznáváno působení na zemi, zvláště v době noční a zimní.

Vzduch v pohybu zosobňován byl všude několika bohy podle toho, z které strany přicházel a jakou silou se děl. U Řeků slul severní vítr Boreas, jižní Notos. U Slovanů představovaly hlavní směry větru čtyry bratry, bytosti sice dobromyslné, avšak velmi prudké povahy. Vírová vichřice zosobněna byla v bohyni Herkyni, jež měla za odznak hůl ovinutou hady. U Slovanů byl Vichor bohem vichřice obyčejné, Rarach bohem vichřice vírové.

Proměny, které se dějí za deště a za bouřky na nebi, mohly býti viděny a pozorovány, jelikož pak dešť a blesky přicházely z oblaků, tedy bylo zcela přirozeno hledati skrytého původce v oblacích, to jest na obloze. Sídlo všech těch bytostí, řídících výjevy povětrnostní, kladeno bylo nad oblaky. Nebe, jež pokládáno bylo za skutečný hmotný tvar, stalo se nejen sídlem, ale též dílnou bohů, kde tito připravovali všechny výjevy povětrnostní: oblaky, destě, kroupy, blesky a j. Jelikož tito bohové mívali též rozmary, žijíce mezi sebou často ve sváru, a jelikož ke člověku chovali někdy nepřízeň, musilo to vše míti za následek velkou rozmanitost, nestálost a proměnlivost výjevů povětrnostních.

(Příště dále.)

---

*) Obšírnější zprávy o tom viz v díle: van Bebber: Handbuch der ausübenden Witterungskunde, Stuttgart 1885.

M. J. Saltykov Ščedrin,

největší ruský satyrik XIX. věku.

K jeho 75letým narozeninám.

Michal Jevgrafovič Saltykov, v ruské literatuře známý více pod pseudonymem Ščedrin, narodil se 15. ledna 1826 ve Spas-Ugole v gubernii Tverské. Jeho rodištěm byla malá, nepříliš lidnatá vesnička, s životem uhnívajícím, bez širších obzorů a mimo vyšší zájmy tekoucím. Úzký a mělký život zapadlé vesnice tvořil málo poetické pozadí Ščedrinova mládí. Jeho rodiče byli po svých předcích šlechtici, ale mimo lesklý erb z rodinných panství zůstal jim jediný větší statek v Ugole. Ačkoli nesměli tedy svými prostředky příliš plýtvat, dali mladému Michalovi vychování, jakému se těší jen děti z nejvyšších společenských kruhů. Prvním učitelem byl mu jakýsi Pavel, poddaný jeho rodičů, který prý měl bohaté znalosti literární a umělecké. Hlavně v malířství byl prý vzácným odborníkem. Když byl sedmiletému chlapci vštípil zárodky svých všech vědomostí a položil tak základ k jeho dalšímu vzdělání, ustoupil do pozadí a duchovní vývoj svého svěřence nechal v rukou své sestry Naděždy a její přítelkyně guvernantky Petrovny Vasilevské. Těmto dvěma pěstounkám ve výchově nadaného chlapce pomáhal ještě duchovní ze Zájzeří, jenž ho učil latině a pak jakýsi posluchač duchovní akademie, dvakráte meškající ve Spas-Ugole na prázdninách. Poněvadž se u hocha ještě sotva desetiletého projevily znamenité náběhy k bohatým duševním schopnostem, byl r. 1836 poslán do šlechtického ústavu v Moskvě, z jehož šesti tříd byl ihned přijat do třetí.

Ústav tento měl právo vysýlati občas několik svých nejschopnějších chovanců na státní útraty do carsko-selského lycea, už tehdy proslulého, které vychovalo později Rusku celou řadu vynikajících literátů a umělců. Této výhody, která byla zároveň vyznamenáním, dostalo se r. 1838 mezi jinými také Saltykovu. Už v prvním ročníku tohoto ústavu probudily se v něm vnitřní záliby, hledající svého ukojení v tvorbě literární. Pro své veršovnické prvotiny, stejně jako pro svou vášeň v četbě snášel všemožná stíhání a pronásledování jak se strany vychovatelů, tak zejména od svého učitele ruštiny Grozdova. Zajímavá jsou některá data ze života Saltykova této doby. Vnitřní život v ústavě byl sešněrován spoustou paragrafů a předpisů, jichž chovanci musili přísně šetřit. Jsa si jich dobře vědom, schovával Saltykov své básnické pokusy, zvláště ony, jejichž obsah neměl ráz přílišné esthetičnosti a bezvadnosti, do rukávů a do bot, ale

přes to přese všecko býval často prozrazen, což mělo zase vliv na jeho známky z mravů. Ale příčinou těchto neuspokojivých známek bývaly i rozmanité nezpůsoby a »hrubosti«, jimž Saltykov později navykal, jako rozepjatý knoflík u munduru, nesprávné nosení čepice, kouření a podobné školské přestupky.

Ve druhé třídě lycea bylo už chovancům dovoleno předplácetí se na některé časopisy. Mimo několik méně významných odbírali tenkráte chovanci »Otěčestvennyja zapisky«, »Biblioteku dla čtěnija«, řízenou a vydávanou Senkovským, »Syna otěčestva«, »Majaka« a »Revue étrangère«. Vliv literatury byl tehda v lyceu vůbec velice mocný. Působilať v té příčině do jisté míry vzpomínka na bývalého lyceána Puškina, nedávno teprve zemřelého a v každém skoro ročníku byl někdo, na nějž ostatní ukazovali jako na pokračovatele Puškinova. Tak ukazovali v jedenáctém ročníku na Zotova, ve dvanáctém na Semenova, ve třináctém na Saltykova atd. Chovanci čítali časopisy s velikou dychtivostí. Zvláště veliký vliv měly na ně »Otěčestvenné zapisky«, přinášející kritiky Bělinského, povídky Panajeva, Kudrawceva a jiných. První verše uveřejnil Saltykov už r. 1840 v »Bibliotece dle čtěnija«. Další své příspěvky uveřejnil až zase r. 1843 a 1844. Pletněvův »Sovremenník« přinesl dosti velký počet jeho básní, které byly už zároveň jeho básněmi posledními. Od této doby veršů nepsal.

R. 1844 opustil Saltykov lyceum, které bylo zatím změněno na »Alexandrovské«, a vstoupil do státní služby v kanceláři ministerstva války pod knížetem Černyšovem. Ale setrval v ní pouze čtyři léta, načež se jí nuceně vzdal. Příčinu k tomu dala jeho literární činnost, která obrátivši se od veršů k prose, rok od roku rostla a budila vždy větší pozornost v ruském kritickém světě i v obecenstvě. Po své prosaické prvotině »Protivorečija«, otiskl v březnovém sešitě Otěčestvenných zapisků r. 1848 novou povídku pod záhlavím »Zaputannoje dělo« (spletitá pře). A tato práce, mimo svůj satyrický živel jinak nepříliš významná, rozhodla o celé životní kariéře Saltykova, zanechavši své stopy na jeho soukromém životě i na směru jeho spisovatelské činnosti. Jejím publikováním byl Saltykov rázem přesazen ze svého dosavádního zákoutí do samého středu ruského vesnického života.

Následkem politických událostí v západní Evropě roku 1848 a 1849 byl tenkrát i na Rusi sesílen dozor na domácí literaturu, hlavně na onu její část, která vystupovala s tendencemi politickými, sociálními nebo satyrickými. Vedle stávající censury působil v té

příčině ještě zvláštní sbor, zkoumající, co bylo už censurou prohlédnuto a připuštěno do tisku. Ačkoli censura Saltykovu »Spletitou při« propustila, byly na ní v tomto komité nalezeny některé socialistické narážky a její autor následkem toho za trest poslán z Petrohradu do Vjatky, kde byl přidělen venkovskému gubernatorovi jako úředník pro konání zvláštních nařízení. V tomto východním zátiší ztrávil celých sedm let, zastávaje všelijaké funkce a prošed celou stupnicí různých úřednických hodností až po titul gubernského rady. Rok 1855 vysvobodil ho z tohoto vesnického zakletí a navrátil ho zase širokému životu petrohradskému, do něhož mu bylo dovoleno se uchýlit.

Ve Vjatce nejednali s ním sice jako s trestancem, naopak mu gubernator časem svěřoval vyšetření dost choulostivých policejních záležitostí, byl tam vážen a skoro i milován pro své bohaté vědomosti a pro svůj jasný názor na svět, ale neměl svobody, nemohl se volně pohybovat, volně psát a mluvit, byl na každém svém kroku vázán, každé jeho slovo a každý samostatnější projev byl úzkostlivě kontrolován a vážen na přísných vážkách. Ale v následcích byl tento trest velmi blahodárný a pro další Saltykovu literární činnost přímo neocenitelný. Jako svého času nevolný pobyt Puškinův na ruském jihu a Mickiewiczův na Krimu dal ruské a polské literatuře plody vzácné ceny, poskytl i Saltykovu pobyt ve Vjatce možnost nahlédnout do života ruského venkova u samého jeho pramene, uváděl ho ve styk s drobným úřednictvem, se svérázným ruským obchodnictvem a zejména s prostým selským lidem. Tento styk působil příznivě na živý, pozorovatelsky hluboce založený talent mladého spisovatele, podav mu nevyčerpatelnou látku k satyrickým náčrtům, v nichž kreslil později život venkovského lidu a odhaloval i tepal nešvary gubernského úřednictva. A právě tyto skizzy a náčrtky to byly, jež jeho jménu zajistily v ruské literatuře trvalou slávu.

Jak už bylo řečeno strávil Saltykov ve Vjatce sedm let. Po celou tu dobu kromě úředních listin nepsal ničeho a zdálo se, jakoby zvolna srůstal s nízkým prostředím guberského života a jakoby chtěl v sobě uhasit ze svých dřívějších snah jednu po druhé. Na samém konci r. 1855. vrátil se jako třicetiletý muž v hodnosti vysokého úředníka do Petrohradu. Teď byl úplně svoboden a mohl volně volit směr pro svou další činnost. A zvolil literaturu, k níž ho v něm už dávno všecko táhlo. V krátkém poměrně čase po svém příjezdu do středu velkoměstského života uveřejnil v Katkově Ruském Věstníku své studie z vesnického života pod jménem Gubernskije

očerki (gubernské náčrty), které rázem rozlétly se do ruského literárního světa a autorovi zjednaly neobyčejně chvalnou pověst. Vyvolaly hluboký dojem nejen svým uměleckým zpracováním a jemným humorem, jenž se ještě nevybarvil v později pověstnou Ščedrinskou jedovatou satiru, nýbrž i, a snad hlavně, novostí látky, líčením reálních událostí z lidového života a odkrýváním nezákonitého jednání úřednictva. Od nich se teprve datuje vlastní literární činnost Ščedrinova, jimi si sám nakreslil dráhu, kterou musil projít, aby se stal slavným a jedním z nejslavnějších evropských satiriků v XIX. století. Příští historik vnitřního života ruského v právě uplynulém věku nebude moci pominouti ve svém studiu satirické práce Ščedrinovy, v nichž je zachycena a ostře nakreslena řada typů a charakterů z třetí čtvrti století se vzácnou přesností, zevrubností a úplností.

Ščedrinovy gubernské obrázky přišly v čas. Nemohlo ani býti příznivější půdy pro ně, nežli byla ta, na kterou Saltykov začal je rozsívat po Rusi. Byla to doba ustavičného kvasu v ruské společnosti, doba hromadného volání po reformách ve zřízení státním i společenském, volání po spravedlnosti a lidskosti. Za takových poměrů každá nová řada obrazů ze života ruských rolníků, sedláků, úředníků a pod. byla v obecenstvě přímo s vášnivou hltavostí čtěna a šířena. Už sama látka, ovzduší a ráz Ščedrinových kreseb lákala a tuto pozornost ještě zvýšila jeho mistrovská kresba a nevyrovnatelný humor. Gubernské obrazy jsou cyklem kratších a delších povídek, maleb a črt, dle obsahu rozdělených do několika serií. Nejoriginelnějším je autor v kresbě povah ze světa ruských selských rozkolníků. Podává v nich dojmy, jež nasbíral při svém intimním styku s prostým a svérázným venkovským lidem v zapadlé gubernii. V nich uvedl Ščedrin do ruské literatury poprvé skutečný, nestrojený prostonárodní jazyk a stal se v té příčině tak rutinovaným mistrem, že se mu snad ještě jen Tolstoj v tom vyrovná.

Od r. 1856. byl Saltykov báječně plodný, skoro neustále pracuje, vydávaje a tiskna v předních ruských listech a revuích. Všecky jeho spisy, uveřejňované a roztroušené po časopisech, vydány byly také samostatně a tvoří dvacet svazků. Skoro bez přestání, měsíc co měsíc po třicet let následovaly za Gubernskými črtami vždy nové a nové obrázky a povídky, v nichž Saltykov bez milosti odhaloval, kde co bylo shnilého v ruském životě, mrskal a tepal všelikou nepravdu, nespravedlnost a přetvářku, ujímal se ubohých a slabých a jejich utiskovatelům do očí stavěl zrcadlo, v němž se viděli ve své celé nahotě.

Starší z těchto sbírek, jako na př. »Satiry prosou«, »Nevinné povídky«, »Příznaky doby« a ještě snad »Listy o venkově« jsou svou povahou i obsahem více méně pokračováním náčrtků. Jsou to tytéž živé obrazy provinciálního života, z části postavené do satirického zabarvení a provedené z pravidla ve směru uměleckého realismu, ale tu i tam už zabředlé do jakési přemrštěnosti. Zvolna začíná se do tvorby Saltykovy dráti nový, jen jemu vlastní způsob satirických allegorií a narážek, jež se v pozdější době staly typickou vlastností všech jeho spisů a vytvořily zvláštní ščedrinský sloh. Zajímavo je, že Ščedrin sám svůj sloh jmenoval jazykem Esopovským. Zvláštnost jeho leží v tom, že čtenář čta slova, nesmí v nich hledat smyslu, nýbrž mezi řádky. Tato manýra ovšem, jsouc důsledně prováděna, zaviňuje jakousi nejasnost a neurčitost v obrazech a lomí jednotný dojem literárního díla, ale časem dovedl se z ní Ščedřin propracovat a rozlétnout se k dílům opravdové umělecké ceny

Ve svých satiricky zabarvených kresbách propaguje Ščedrin nejohnivější protest proti zneužívání politické moci, jež hmatal všude kol sebe na ruském národním životě. Pozdějšími satirickými pracemi v sobě tento protest ještě více zaostřil a hlásal ho až přímo vášnivě. A to je druhá typická vlastnost Ščedrinových děl, máme-li zvláštní sloh za první. V jednom i v druhém směru se znamenitě vyškolil a nabyl v něm skoro jakési virtuosity. Ale čím více se zdokonaloval jeho esopovský jazyk, čím kousavější a jedovatější se stávala jeho satira, tím dále ustupoval v jeho literarních dílech do pozadí tvořící umělec a tím markantněji v něm převládal dravý, ale i těkavý, a v drobných skizzách se vyčerpávající publicista a feuilletonista. Jeho některé práce z let sedmdesátých jsou přímo přecpány samou politickou satirou a jen několik mají světlejších trhlin, z nichž vytryskla hrst nových, čistě umělecky tvořených a sytých barev a vůní. Ale tyto vzácné passáže se zdají skoro nadobro utápět v záplavě kriticky politických afforismů a narážek. V tom je Ščedrin, pravda, mistrem a je málo satiriků, kteří měli tak tvrdé a tak jistě vedené péro, zarývající se hluboko do živého těla a zanechávající ve svých stopách čerstvou, ještě teplou a násilně vytrhanou krev, ale do umělce mu na tomto poli scházejí celé lány. Satira byla v jeho rukou příliš bojovným materiálem, aby ho mohl a chtěl měkce uhníst a vytvořit z něho opravdu umělecké tělo. Na to neměl sil. Vyčerpal se hledáním, pozorováním a bičováním, tedy prací čistě negativní ve smyslu uměleckém. Ruský život znal velmi podrobně, vedrav se do všech jeho záhybů a všemi jeho odstíny proniknuv,

ani jedinké, jen poněkud charakteristické stránky na ruském veřejném životě neopominul, aby ji nezanalysoval ostřím svého úsudku a nevystavil z ní na pranýř vše, co tam našel falešného a křivého. Důsledně pronásleduje a kritisuje licoměrnictví a bezpráví, kdekoli se v společenském a politickém životě projevilo, zavadil často i o vládní orgány a o zřízení státní. Vznikaly konflikty mezi jeho úřednickou povinností a jeho volností jako satirického spisovatele, rostly, vždy do větších šířek se rozvíraly, až ho, aby ho nadobro nepohlitly, přiměly složit hodnost státního úředníka.

Vrátiv se r. 1856. z Vjatky do Petrohradu, praví jeho životopisec, nevzdal se hned svého úřadu, nýbrž stal se za nedlouho vícegubernatorem v Rjazani, pak v Tveři, načež zastával postupně úřad gubernského finančního ředitele v Penze, v Tule a konečně opět v Rjazani. Teprve r. 1868. vstoupil do výslužby s hodností skutečného státního rady nebo, jak říkají Rusové, civilního generála s titulem »prevoschoditelstvo« a přestěhoval se do Petrohradu, kde se výhradně oddal literatuře. Podobně uznal za dobré změniti orgán, v němž uveřejňoval své práce. První své povídky otiskl v liberálním tenkrát Ruském Věstníku Katkově, ale když později začal Katkov měniti barvu, byl mezi prvními, kdo se od něho odtrhli, i Saltykov. Brzo na to vstoupil ve spojení se Sovremennikem, v němž po smrti Dobroljubova a deportaci Černyševského udával tón. Po zaniknutí Sevremennika přešel r. 1868. do Otěčestvennych zápisek, do kterých přenesl liberální tradice Sovremennika a když se trvale přestěhoval do Petrohradu, stal se i redaktorem belletristické části tohoto měsíčníku a po smrti Nekrasova r. 1878. převzal jej úplně do svých rukou. Když byly zápisky r. 1884. pro svůj opoziční směr zastaveny, neměl už »svého« časopisu a vystupoval pohostinsky jednak v Moskevských ruských Vědomostech, kde tiskl své Skazki a Meloči žizni, jednak ve Věstníku Evropy, kam uložil i svou poslední práci, Pošechonskou starinu. R. 1875. nebezpečně ochuravěl a byl od lékařů poslán do ciziny. Lékaři měli v úmyslu zdržeti ho na čas od úmorné a vyčerpávající literární práce a dopřát na chvíli jeho věčně předrážděnému duchu oddechu. Ale Saltykov jejich tendencím patrně neporozuměl. Zdržel se sice na krátkou dobu od bičování nepravd ruských, ale za to se pustil do nepravd a zvráceností západoevropských a když se vrátil na Rus, přinesl s sebou celou knihu, nadepsanou Za Rubejom (za hranicemi). Dokonale zdráv nebyl od té doby už nikdy. Stýskal si na chorobu a při tom čím dále, pracoval úsilovněji. Když psal Pošechonskou starinu, byl

dle svědectví svých přátel do té míry chorobou utýrán, že ho měli za člověka už úplně nepříčetného. Takový dělal dojem před prací, nebo když odpočíval. Ale jakmile vzal do slábnoucí ruky péro, choroba okmžitě mizela a Saltykov psal pln nadšení a energie jednu ze svých nejlepších prací. Tak svěží, průzračné a tak umělecky soustředěné jsou obrazy, z nichž se skládá Pošechonská starina. V ní vyšlehla pochodeň jeho ohnivého genia naposled celým snopem plamenů a jisker a pak rázem uhasla. Dne 8. května 1889. ranila Saltykova mrtvice, po níž nenabyl už vědomí a 10. května 1889. zemřel.

Ščedrin po celý život bojoval svou nevyrovnatelnou zbraní: satirou. Nebyla to satira chladná, klidně se posmívající, horatiovská, nýbrž satira kypící hněvem vybouřeného srdce, satira pošmurná, prosáknutá žlučí. Často je z ní slyšeti hučet sarkastický, kousavý chechtot a svatý hněv vlastence, jenž oddán celou silou své šlechetné duše svému národu a jsa do všech jeho záležitostí zasvěcen, ničeho nedbá, na nic se neohlíží, nikomu neodpouští a bez ohledu na čas a na okolnosti tluče do všech, vytýká chyby, ukazuje vady a staví do světla klam a podvod. Po třicet let zápasil za nejlepší a nejvyšší cíle lidstva: za pravdu, krásu, lidskost a právo, po třicet let hřměl do ruské uhnívající společnosti hlas tohoto přísného soudce. Ščedrin zůstal svým zásadám věren, se vztýčenou hlavou, pevně a hrdě stál na své basi a vzrůstaje ustavičně silou a zkušenostmi, nutil čtenáře k obdivu svého talentu, svěžesti svého ducha, síly obrazů a nevyčerpatelného humoru.

Z veliké řady jeho děl za nejlepší pokládá se obyčejně román »Páni Golovlevi«. Po stránce psychologické a umělecké je to práce rozhodně mistrovská. Ale i skoro v každé jiné, sebe drobnější Saltykově práci zračí se neobyčejný talent, jenž několika slovy, jediným pohybem výtečně řízeného péra tvoří postavy neobyčejně plastické, živé a pravdivé. Vývojová linie u Ščedrina stále stoupá, od díla k dílu prochází stupnicí vnitřních processů, nikde nestrnula na určité, vybojované basi, vždy do větších výšek jde, rozpíná se do šířek, vlní se a prohýbá. Je nepochybno, že talent Ščedrinův během času rostl a mohutněl a odhodiv záclonu esopovského a allegorického jazyka, kterým tak obratně vládl, ale v němž se širokým massám čtenářstva stával nesrozumitelným, zmohutněl a rozvinul se ještě více, až uzrál v »Drobtech života«, »Pošechoňských povídkách« a připomenutých už »Pánech Golovlevých«.

Literární činnost Ščedrinova dá se chronologicky jaksi rozdělit na dvě periody. Je to měřítko méně vhodné, dotýkajíc se jen okolností vnějších, ale nepřetržité pásmo Saltykových děl nedá se jinak trhat. Je do sebe tak úzce vpjato, jeden jeho článek tak zapadá do druhého, že řetěz bez svého jediného článku není už řetězem. A máme-li už pro lepší přehled v Saltykově tvorbě odstiňovat nuance a směry, řekneme, že v jedné části svých satirických prací kreslí, bičuje, šlehá a odsuzuje dávnou minulost a její mrtvé poměry a řády, v druhé pak se zabývá více přítomným stavem věcí, stejně trpce ho odsuzuje a se stejnou bezohledností odhaluje s něho zlo za zlem, vadu za vadou. Ačkoli mají dnes pro nás práce z prvního období význam už jen historický, neztratily svou cenu úplně. Posud nalezneme v nich ledaco dobrého a vhodného, ano i na takové myšlénky v nich tu i tam narazíme, že se nám zdají jako vystřižené z dnešních poměrů.

Ščedrin je bez odporu jedním z nejduchaplnějších ruských belletristů a je přece jeho jméno za hranicemi Ruska známo méně, než ledakterého belletristy lehčího zrna. Ba i v samém Rusku přes to, že bylo jméno Ščedrinovo svého času neobyčejně populární, měl poměrně málo čtenářů. Bylo to jméno, které svým zvukem vábilo, ale i odpuzovalo. Bylo to jméno, s jehož zvukem byla nerozlučně spojena fysionomie politicko-satyrického feuilletonisty, píšícího evropským jazykem, k jehož četbě mohl se odhodlat jen člověk se značným průpravným vzděláním, člověk tak obeznalý se současnými poměry, aby mohl číst mezi řádky, aby hned postřehl, kam Ščedrin svou narážkou bije, co znamená jeho allegorie a proč ji napsal. Čtenář nezasvěcený do poměrů, autorem kreslených, přelétne dvě tři stránky v jeho knize, zívne a pohodí knihou, která je mu vrcholem nudy a nesrozumitelnosti. Většina prací Ščedrinových má cenu jen pro znalce esopovského jazyka, nebo jen oni z ní dovedou vybírat jádra, autorem do ní uložená a pouze v jejich rukou stane se kusem seriosní, umělecky chutnané práce. Ale znalci esopovského jazyka poznenáhlu vymrou, obává se náš J. Hrubý, a co se stane s politickými satirami Saltykova? Již dnes se činí návrhy, aby byla tato část Ščedrinovy literarní tvorby vydána s komentářem. Jsou-li takové obavy už nyní v Rusku možny, je přirozeno, že nemohla Ščedrinská satyra nalézt mnoho čtenářů v cizině.

Ale jsou v literární pozůstalosti Saltykově i práce, které tohoto komentáře nepotřebují, jimž rozumí každý čtenář, Rus i cizinec a které dlouho ještě budou poutat pozornost čtenáře, neudusivšího

v sobě všechen cit pro pravdu a právo. Literární tvorba Saltykova je i při svých vadách kusem historie Ruska, jsouc nepředpojatou a střízlivou malbou všech stinných i dobrých stránek ruského národního života. Že je u Saltykova více barev naházeno na líčení stínu a kalu, je věcí jeho satiry a jeho pessimistického názoru na život. Světlé a dobré věci satiry nepotřebují a upozorňovat na ně není tak účelné a vděčné jako u věcí černých a šedých. Co Saltykov napsal, je materiálem, o který se bez váhání opře budoucí kulturní historik.

Na Saltykova dívá se dnešní literární kritika různě. Jsou essayisté, kteří ho do nebe vynášejí a jsou jiní, kteří s pohrdáním mluví o jeho politické satiře, ale v tom se shodují všichni, že v něm se obrodil Gogol. Saltykov se tedy pokládá za přímého dědice idei Gogolových a snad právem uvedu některé hlasy současné ruské kritiky, z nichž vstane aspoň přibližný obraz Ščedrinovy literární podobizny, jak ji v něm vidí dnešní ruská generace.

Známý ruský publicista a kritik Arseněv praví ve své literární studii o Ščedrinovi: Přes to, že si Saltykov získal popularnost ohromnou, jsou jeho plody společnosti ruské známy méně, nežli plody spisovatelů stojících s ním na umělecky stejné úrovni. Tento úkaz lze snadno vysvětlit. Román čte se mnohem lehčeji a utkví v paměti hlouběji, nežli satira, zvláště je-li to satira tak shuštěná jako Ščedrinova. Tady je třeba pracovat mozkem a ne jen číst, nejmenší podrobnosti pozorně pročítat a vmyslit se do poměrů, v nichž autor žil a za nichž tvořil. Během své bezmála čtyřicetileté literární činnosti směle zasahoval do strun, vydávajících zvuky nejpronikavější a nejfalešnější. Dráždě touto falší citlivé uši a civy čtenářovy, chtěl přimět ruskou veřejnost, aby rozladěné struny naladila Ale přes sílu a talent v úspěšnost svých prostředků příliš nevěřil. Tento mrzutý pessimism, jehož příčinou bylo asi tělesné i duševní utrpení, zaráží mnohdy ostrým smíchem mefistofelským.

Ve svém pozdějším článku »Ruský společenský život v satiře Saltykově« praví doslovně: »Satira se vždy a všude více zabývá ponižovateli a utiskovateli, nežli poníženými a utisknutými. Ščedrin neodstupuje od zásady té ani dost málo. Pochopil dokonale, že podstata dobra se zakládá ve spolupůsobení temného množství a osvícené menšiny, že první nesmí nikdy být hněteni a zlehčováni druhými. Vytýkají mu, že někdy v satiře upřilišoval a následkem toho byl nespravedlivý. Buď jak buď, taková nespravedlivost neuškodí nikdy. Pravilo se o něm, že nebojuje s ďábly, ale s blátem,

ne s lidmi, ale s okolnostmi a okolím. Neomaleně přibíjí potupné znamení každému zlu, je však velmi šetrný k lidem, ve kterých toto zlo, často nevědomky, vězí.

Jiný ruský současný kritik Burenin praví v jedné ze svých studií: »Není pochybnosti, že Saltykov vyšel přímo ze školy Gogolovské, a jako satirik že byl nejbližším následovníkem tvůrce Mrtvých duší. Celkovým rázem svého nadání měl se svým učitelem mnoho společného a příbuzného, ačkoli se od něho zase v ledačem různí.« Hlavní rozdíl mezi Saltykovem a Gogolem vidí Burenin v tom, že Gogol byl především umělcem, básníkem, v jehož výtvorech při veškerém jejich realismě stále ještě zvučí poeticky romantická struna, patrná i na Mrtvých duších, na př. při líčení obrazů z přírody a v koloritu některých typů, při čemž vpadá satira svým ostrým smíchem jen jako mimochodem. Saltykov naopak v sobě poetickou strunu úmyslně přehlušuje. Jen v prvních jeho plodech se nesměle ozvala, kdežto za vyspělých let se Saltykov jeví výhradně jen jako přísný, chladný satirik. Jinde čteme výrok, ústící v podobný závěr: »Saltykov byl přímým následovníkem Gogola, vlastním jeho synem po nadání i po způsobu zásluh o rozvoj společenských názorů ruského obecenstva. Ale své poslání neviděl ve službách umění, nýbrž ve službách veřejného mínění. Neoblékal se v togu Rafaelovu, ba ani v almavivu Puškinovu, nýbrž chodil ve všední bluze novinářově. Myšlénky v něm nerozkvétaly, nýbrž kypěly a soptily z něho. Nepřikládal proto významu formě a vystupoval-li tu i tam přece jako umělec, činil to bezděky . . . Jako belletrista stojí níže než Gogol, ale jako publicista mnohem výše«. Dráha, na niž Saltykov tak směle vstoupil, byla pro belletristu nadmíru nebepečná a kluzká. Vytvořil několik typů sice realních, ale nedosti reliefně zachycených, ztrácejících se skoro v mlhách.

Velice zajímavý je poměr Saltykova k současné literatuře a publicistice. V jednom svém listě praví do slova: »Lnu náruživě a výhradně k literatuře. Jí děkuji za všecky lepší okamžiky svého života, za všecka sladší hnutí a potěchy . . . Literatura je mi drahá, neboť v ní soustředily se od dětinství mé všecky naděje. Ona mi dala více, než jsem byl hoden. Všecek životní proces tohoto světa, přičiněním osudů zavřeného, byl mým osobním procesem životním. Jeho bezbrannost byla mou bezbranností, jeho muka mými mukami. Literatura neumře nikdy! Ona bude věčně žíti v pozůstatcích minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Nic nedotýká se ideje věčnosti tak zblízka, nic ji neobjasňuje tak, jako pojem literatury . . . Spo-

lečnost nemající literatury, není ani společností, nýbrž jen nespořádanou hromadou jednotek Země pohřešující literatury nalézá se mimo svazek všehomíra. Kdyby nebylo literatury, jediného to ohniska, ve kterém může lidský duch zůstavit trvalé stopy, chodili bychom nyní o čtyřech, jsouce obrostlí srstí, pili bychom blátivou vodu, živili bychom se syrovými bylinami a kobylkami . . . Veškery vědomosti, které máme, dala nám literatura. Pojmy, názory, soudy, zákony, vše, čím se v životě řídíme a spravujeme, je výsledek jejího působení. Bez literatury nebylo by ani malířství, ani hudby, ani krásných umění vůbec, neboť ona rozebrala všecko, i světlo a barvu, zároveň vše spojujíc. Jedině literatura má dar shromažďovat všecky pod svýma křídloma«. Ščedrinovi je literatura mocným činitelem kulturním a prostředkem, hýbajícím davem. V jeho satiře není ani pýchy ani opovržení vůči davu. On trpí utrpením veškeré společnosti. Je znám podobný výrok Mickiewizcův.

Saltykov psával v letech šedesátých také literární recense, ale anonymně, tak že kromě několika zasvěcenců nikdo o této stránce jeho činnosti nevěděl. Teprve S. Pypin na ni poprvé upozornil delším článkem, v němž praví, že byl Saltykov v příčině kritiky odchovancem Bělinského, uznávaje umění pouze v nejužším spojení s životem a jeho nejširšími projevy, na literaturu se pak dívaje jen jako na tlumočníka života a vyjádření jeho společenských ideálů. Na ruský realism dívá se dost sympaticky a vítá v něm všecky jeho přednosti, káraje i jeho vady. V čem vidí úkol současné ruské literatury? Buď prý má ve formě satiry provázet do říše stínů vše, co dožilo svůj věk anebo má upravovat půdu novým, teprv tušeným silám, jichž blízkost a příští všichni vyciťujeme. Nový, teprv se rodící život může tedy být vyjádřen buď negativně ve formě satiry nebo positivně ve formě předtuchy a očekávání.

Ruská společnost jistě nikdy nezapomene na svého velikého spisovatele a vlastence, který jí stále připomínal její povinnosti a s tímto připomenutím na rtech zemřel. *Václav Dresler.*

O dědičnosti.

Napsal Dr. B. Němec.

(Pokračování.)

Jiní autoři nepovažují vůbec za nutno přijímati nějaké zvláštní plasmy, dědičné vlastnosti přenášející a směr vývoje a způsobu života udržující. Tak na příklad Kerner. Podle jeho názoru třeba

za to míti, že protoplasma každého druhu jeví svou zvláštní konstituci, jež má za následek, že všecky pochody životní u téhož druhu podle téhož plánu se odehrávají. V čem zvláštnost té konstituce spočívá, Kerner neudává. Také Spencerova theorie nepočítá s nějakou zvláštní idioplasmou. Podle ní složena je veškerá živá hmota ústrojenců z malých tělisek, z nichž každé chová potenciálně vlastnosti druh vyznačující, může totiž dáti původ celému individuu, po případě ztracené části doplniti. Ovšem nejsou tyto částečky snad prostými nějakými chemickými molekulami, nýbrž velice složitými tělisky, jež u každého druhu mají své zvláštní, ovšem třeba poměrně nepatrně od částic příbuzného druhu odlišné složení. Spencer nazývá ty částice fysiologickými jedničkami. K podobnému názoru došel jinými cestami také Wiesner, ale on přiznává i pro týž druh a tutéž buňku možnost rozlišení jedniček (Wiesner je zove plasomy), specialisaci jejich. Činí tak na základě nových názorů o struktuře rostlinné buňky, kdežto Spencer nepřihlíží k tomu, že u organismů v buňky rozlišených není možná menší fysiologická jednička, než-li buňka. Spencerova theorie mohla by býti tedy zachráněna tak, že bychom jeho fysiologické jedničky pojímali jako buňky. Ale to by k výkladu dědičnosti a jiných s ní spojených zjevů nestačilo. Neboť to je prostý a snadno pozorovatelný fakt, že jediná buňka dovede přenésti z pokolení na pokolení dědičné vlastnosti. A není-li tomu tak, je-li totiž buňka sama složena z množství fysiologických jedniček, jak Spencer sám za to má, není jeho theorie v podstatě příliš vzdálena od Weismannových názorů.

V posledních dvou desítiletích bylo ještě množství obměn praeformačních theorií o dědičnosti vystaveno. Zdá se však, že všecky jsou pouhými obraznými výklady, jak as bylo by možno přenášení dědičných vlastností si mysliti. Ve všech zbývá něco nevysvětleného, co se při bližším ohledání objeví býti podstatnou součástí celého problému o dědičnosti.

Na místo čistě praeformačních theorií a jmenovitě na místo theorie Weismannovy postavil znamenitý berlínský biolog O. Hertwig svoji theorii biogenesy. Hertwig především vychází od faktu, že všecky organismy rozlišeny jsou v buňky anebo aspoň jako jednoduché buňky vystupují. Dále, že všecky organismy během svého vývoje procházejí stavem, v němž tvořeny jsou jedinou buňkou. Tato buňka musí tedy v sobě chovati potenciálně v nejjednodušším způsobu všecky základní vlastnosti druhu, k němuž náleží. Kolik tedy je druhů, tolik je kvalitativně rozdílných buněk. V čem ty

rozdíly spočívají, nelze přímo udati. Buňky však mají jistě nějakou zvláštní pevnou strukturu, na kterou základní, význačné vlastnosti druhu jsou vázány. Hmota touto »idioplasmatickou« strukturou se vyznačující tvoří jen malou část celé hmoty, z níž se buňka skládá. Podle názoru většiny biologů a také Hertwiga je vázána na buněčné jádro. Buňky, jež dávají původ jedincům téhož druhu mají stejnou hmotu idioplasmatickou. Ale jak je možno, aby tato hmota vývoj vedla tak, aby dospělý jedinec byl shodný s rodiči? Tak, že buňka se dělí, a při jednobuněčných organismech vlivem vnějších okolností idioplasma v nový stav a v nový způsob vlivu na životní pochody vstupuje, při mnohobuněčných ústrojencích dělením buňky a vzájemnými vztahy buněk tímto dělením vzniklých. Vedle toho i vnější vlivy na vývoj působí. Jednotlivé buňky dostávají se do prostorově i časově různých poměrů a tím se zvláštňují. Jmenovitě prostorové zvláštnění vede dále ke zvláštnění podmínek, jimž buňky jsou vystaveny a z toho vznikají různosti v rychlosti dělení, buňky i stářím se zvláštňují. Tím se jak vzrůst tak výživa buněk modifikuje, buňky nabývají speciálních vlastností, jimiž u vyšších organismů mohou ztratiti také schopnost samostatného života. Ty, které schopnost tu neztrácejí, mohou dáti původ novému individuu, mohou se státi buňkami zárodečnými.

Hertwigova theorie má tu výhodu, že dovoluje přidržovati se vždy skutečných, stanovených fakt. Počítá s vnějšími i vnitřními okolnostmi, jež na vývoj působí anebo působiti mohou, je trochu praeformační, trochu epigenetická. Hertwig svou theorii odůvodnil podrobně, zdá se však, že ve mnohém spokojil se stanovením, jak se vývoj děje, jak se individua různých druhů vyvíjejí, méně že odpovídá na otázku, proč se to a ono děje tak a ne jinak. Ano zdá se, že problém dědičnosti pojímá poněkud lehce, nechtěje vše vykládati, jednak protože tu není možno výklad podati, jednak protože by se objevilo, jak málo v konkretních případech životní pochody jsou nám známy.

To co dosud bylo zde pověděno, jsou pouze ukázky z veliké literatury o dědičnosti a vlastně úvod k ukázce, jak se positivně pracuje a jak třeba positivně pracovati, aby otázka dědičnosti aspoň pokud nám je možno, byla rozřešena. Jako většinou v biologii musíme se spokojiti s nepřímými soudy a již napřed možno pochybovati, zdali se v dohledné době doděláme rozřešení úplného. Omezíme se na dvě otázky. Předně zdali se dědí vlastnosti v individuálním

životě získané, za druhé zdali určité vlastnosti ústrojných jedinců v zárodku jako celky samostatně jsou praeformovány.

Jedinci téhož druhu často od sebe a od svých rodičů se liší nejenom následkem zákonité proměnlivosti, nýbrž také vlivem náhodných vnějších a někdy též vnitřních okolností. Vlastnosti vlivem náhodných vnějších okolností na nich během jich života se objevivší zoveme získanými. Jsou tyto vlastnosti zděditelnými? Budou potomci takového vlivem vnějších okolností pozměněného jedince jeviti — i bez působení oněch vnějších okolností — něco ze získaných vlastností svého rodiče? Je zřejmo, že otázka ta má velikou důležitost pro otázku přeměny a vývoje druhů. Neboť vnější vlivy mají na vytváření ústrojenců rozsáhlý vliv a kdyby následky vlivu toho se dědily, povstávaly by z jedněch prarodičů prostě vlivem různých podmínek vnějších, jimž potomci jejich byli vystaveni, různé formy ústrojné, během delších dob snad i druhy nové.

Ze se získané vlastnosti dědičně přenášejí, tvrdil již zakladatel vývojové theorie Lamarck. Pro něho však nejen vliv vnějších okolností, nýbrž i změny údů, které během individuálního života v nich mohou povstati užíváním nebo neužíváním jich, jsou dědičné. Lamarck omezuje svůj zákon jenom potud, že musí oba rodiče jeviti tytéž získané vlastnosti, aby tyto se dědičně přenesly. Rodiče podle jeho theorie přenášejí na své potomstvo část svojí osobnosti ve způsobě vlastností, jež během svého individuálního života získali.

Ale podati důkaz, že se vskutku získané vlastnosti dědí, je v největším počtu případů nesmírně těžko, ne-li nemožno. Vyjímaje zděditelnost chorobných získaných vlastností (u ssavců) a přeměny výměny látek u bakterií vlivem vnějších okolností vyvolané nebylo dosud přesně stanoveného případu dědičně přenášené získané vlastnosti. A pochopíme odtud, že ti, kdož zděditelost získaných vlastností přijímají, přiznávají, že tak činí hypotheticky a na druhé straně že přemnozí možnost dědičného přenášení získaných vlastností zamítají. Přisvědčíme-li těmto, úplně oddělujeme vývoj ústrojného světa od přímého vlivu vnějšího světa. Tvoření se nových ústrojných tvarů odkázáno a omezeno pak je na samostatnou činnost živé hmoty. V celkový vývoj ústrojného světa zasahuje pak vnější svět jenom nepřímo t. zv. přírodním výběrem.

Vývoj ústrojného světa pozbyl by pak příčinného spojení se zjevy ve vnějším světě se odehrávajícími. Život a změna jeho pochodů byl by pak něčím naprosto samostatným, z vnitřních příčin se pře-

měňujícím a svým směrem se ubírajícím. Příčiny vývoje a proměnlivosti ústrojenců bylo by pak třeba hledati pouze v živé hmotě samé. V ní snad od počátku tedy je praeformován vývoj, as tak jak Snell a Eimer (svojí orthogenesou) si představovali; a není-li praeformován v ní samé, nesouvisí-li vývoj určitého směru přímo se živou hmotou a není-li podmíněn (aspoň z největší části) ani změnami vnějšího světa, pak snad příčiny vývoje třeba hledati v něčem transscendentalním, nadpřirozeném. —

Zdá se, že strach před tímto transscendentalním, snaha po »příčinném vysvětlení ústrojného vývoje« (O. Hertwig), je to, co mnohé biology vede ku přesvědčení, že získané vlastnosti jsou zděditelné. Ovšem důkazů přesných máme velmi málo, ba skoro žádný. Na druhé straně je těžko si představiti, jak je možno, aby organismus získavší za svého života nějaké vlastnosti, vytvořil zárodečné buňky, na které se nevztahuje vliv změny mateřského ústrojí, ač přece jsou zárodečné buňky často přímo zplozeny buňkami, na nichž se získané vlastnosti jeví. Jinými slovy, jak je možno, aby se při tvoření zárodečných buněk vrátil organismus ke svému typu, bez ohledu na různosti vnějších okolností? Theorie, které počítají se zvláštní plasmou zárodečnou vlastnosti druhové přenášející (idioplasmou), mohou říci, že vlivy vnějších okolností na tuto plasmu se nevztahují, ta že trvá nezměněna. Vnější vlivy, jež způsobují objevení se vlastností získaných, vztahují se pouze na onu část živé hmoty, která tvoří stavební a plastický materiál ústrojného těla; všude tam, kde se projevuje čistý vliv idioplasmy bez účasti náhodných vlivů vnějších, vytvořuje se její působením ústrojenec typických vlastností tomu kterému druhu příslušících. Je-li však možno, aby vnější vlivy vztahovaly se na idioplasmu a její stavbu trvale změnily, aby uvedly ji v nový stav rovnováhy, pak je možna ovšem zděditelnost získaných vlastností i dle praeformačních theorií s idioplasmou počítajících. Vskutku Nägeli přijímal zděditelnost získaných vlastností, Weismann však nikoli. Jeho nositelé dědičných vlastností úplně jsou uzavřeni vlivu vnějšího světa. Ježto však druhy se mění a organický svět vyvíjí, je také Weismann nucen přijímati proměnlivost pro svoji vnějšímu světu uzavřenou plasmu zárodečnou. Ale proměnlivost její vykládá opět z vnitřních příčin, bojem o uplatnění se mezi jednotlivými částěmi idioplasmy samé, mísením idioplasmy a vznikajícími tím novými kombinacemi její částic atd. Weismann omezil však svou theorii na pohlavně vznikající buňky zárodkové. Pro nepohlavní buňky rozplozovací jakož i pro t. zv. rozmnožování vegetativní, kde

celá část jedince beze zvláštních přeměn se oddělí a novému jedinci může dáti původ, Weismann nepopírá možnost přenesení získaných vlastností.

Ve skutečnosti není rozdíl mezi pohlavními a nepohlavními buňkami zásadní, což zvláště u nižších rostlin lze pozorovati. Buňky které se hotoví k pohlavnímu snoubení, lze změnou vnějších okolností přiměti k tomu, že ihned, beze snoubení vzrostou v jedince, který se ve svých vlastnostech neliší od jedince vzniklého z buňky splynutím dvou pohlavních povstalé. Přenášejí-li nepohlavní buňky vlastnosti dospělého mnohobuněčného jedince, musí také pro ně býti přijímán v podstatě týž mechanismus přenášení dědičných vlastností, jaký předpokládáme pro buňky pohlavní. Jestliže nějaký mnohobuněčný organismus vytvoří zvláštní jednobuněčné nepohlavní buňky rozplozovací (výtrusy) a tyto dají původ novému jedinci, na němž se objeví i získané vlastnosti rodiče jejich, je stejně dokázána přenosnost získaných vlastností, jako při ústrojencích pohlavně se množících. O tom nemůže býti sporu. A takové případy byly vskutku dokázány. Ale chceme-li se dodělati výsledků, jistě je třeba nízko organisované tvary bráti k pokusům, neboť výsledky při malé složitosti pokusného materialu snáze dají se kriticky posouditi.

O přenosnosti získaných vlastností u bakterií máme již celou literaturu. Pasteur podal první přesné doklady, že bakterie jevící určité vlastnosti (hlavně ve výměně látek) pěstováním za zvláštních okolností vlastnosti ty mění a zachovávají nové, získané vlastnosti také tenkráte, když vrátí se v původní podmínky, v nichž původní, typické vlastnosti své jevily. Získané takto vlastnosti přenášejí se z buňky na buňku při dělení se bakterií a nejen to, Vincent dokázal, že zachovají se i při tvoření se výtrusů bakteriových a objeví se tedy na generacích z výtrusů těch se vyvinuvších. Ale snad by se proti všem těmto případům bakterií se týkajících daly uvésti námitky. Snad při nich přece jenom se nejednalo o vytvoření pravých buněk rozplozovacích a dědičnost získaných vlastností je pouhou setrvačností pochodů vegetativního života. Nyní však podány jsou přímé důkazy, že také pravými rozplozovacími buňkami přenášejí se získané vlastnosti. Na popud brusselského professora Errery konal Hunger pokusy otázky té se týkající s plísní (Aspergillus niger). Výtrusy plísně té vysil jednak do normální výživné tekutiny, která chovala všecky látky ke vzrůstu plísně potřebné. Jiné vysil na tutéž tekutinu, ke které přidal však 6% kuchyňské soli. Kuchyňská sůl stěžuje většinou vůbec vzrůst rostlin a tak také v po-

kusech Hungerových klíčila a rostla plíseň pozvolna v tekutině sůl chovající. Ale přece vytvořily se výtrusy (A), rostlina tedy prodělala celý svůj životní běh normálně. Tyto výtrusy vysety znova na tekutinu se 6% soli a plíseň pěstována, až dala opět výtrusy (B).

Nyní vysety byly výtrusy A i B i výtrusy (N) z rostlin pocházející, jež rostly na tekutině bez soli, na tekutinu výživnou, chovající 18·4% soli kuchyňské. Výtrusy N vůbec neklíčí, A po pěti dnech začínají slabě klíčiti, B vyklíčily hojně a rostou bujně po 5 dnech. Vedle toho trojí ty výtrusy vysety též na tekutinu výživnou bez soli. Výtrusy N klíčí brzo a dozrávají po 3 dnech v dospělou rostlinu. A ve 4 dnech, B v 5 dnech. Pokusy ukázaly, že plíseň po několika generacích na tekutinu s přídavkem soli si »zvykla«, přizpůsobila se, a tuto vlastnost přenesla i na rozplozovací svoje buňky. Vlastnost přizpůsobiti se soli a nebýti jí ve vývoji omezován je získaná a z toho, že výtrusy takových rostlin na silných roztocích soli daleko lépe a dříve klíčí, než výtrusy rostlin nepřispůsobilých na tekutině bez soli rostlých, třeba usuzovati, že se tu jedná o výtrusy, na které byly přeneseny získané vlastnosti jejich rodiče. Získané vlastnosti v tomto případu objevily se býti dědičnými. Ano výtrusy rostlin přizpůsobených soli, klíčí v normální výživné tekutině bez soli pozvolněji a pomaleji se vyvíjejí, než na prostředí, jemuž se rodič jejich přizpůsobil. Získané vlastnosti udržují se na plísni po několik generací.

Errera má za to, že se jeho pokusy přesně dokazuje, že vlastnosti získané individuem a sice těmi jeho částmi získané, jež přímo neúčastní se na tvoření rozplozovacích buněk, dědičně se přenášejí na potomky. A vskutku má tento výsledek veliký význam pro theorii o dědičnosti: ona hmota, onen mechanismus, kterými se přenášej vlastnosti rodičů na potomky mohou vnějšími okolnostmi těla rodiče se dotýkajícími tak býti pozměněny, že potomci uchýlí se od typu druhu a jeví vlastnosti, jež rodičové jejich vlivem náhodných vnějších okolností získali. Mohou, ale ne všecky získané vlastnosti musí se dědičně přenésti. Obrazně můžeme říci, že ne všecky vnější vlivy mohou onen mechanismus a onu strukturu, kterými se druhové vlastnosti dědí, převésti ze staré rovnováhy do nové. Předně as ne ty, které jenom části organismu a části jeho životních pochodů se dotýkají, dále ne ty, které organismu celé části odnímají nebo usmrcují. Neboť jedná se o přeměnu struktury po případě chemismu živé hmoty a té dosáhneme vlivem na žijící organismus a jeho části, nikoli usmrcením částí těch anebo odnětím

jich. Vnější vlivy musí jistě míti určitou sílu, aby změnu v idioplasmě vyvolaly, musí však také, jakž je samozřejmo, míti určitou kvalitu. Neboť i prostá chemická sloučenina ne každou jinou sloučeninou a ne každou silou se mění ve sloučeninu novou. A právě proto, poněvadž ani příroda ani my ve svých pokusech nedovedeme tu kvantitu a kvalitu přesně stanoviti, máme tak málo skutečných vědomostí o zděditelnosti získaných vlastností.

(Příště dokonč.)

Max Müller.

Napsal univ. prof. dr. Jos. Zubatý.

(Dokonč.)

Védská prosa vznikala dosti podobně jako védská poesie. V rodinách kněžských se uvažovalo a rozprávělo o věcech týkajících se obětních obřadů a o jejich symbolickém významě, zvláště v takových případech, kde týž obřad v některém detaile se vykonával nestejným způsobem; a rozprávky takovéto nabývaly zvláštního významu, když ustalovaly se kněžské společnosti a školy, kterým mimo jiné máme děkovati i za sbírky staré obřadové poesie. Výroky mužů vynikajících se počaly šířiti mezi součastníky a udržovati tradicí i v dobách pozdějších; vznikaly pomalu i traktáty souvislejší, až na konec z nich skládány a doplňovány celé soustavné spisy, provázející výkladem rozličné obřady náboženské, zvláště veliké obřady obětní. Tyto spisy jmenují se b r á h m a n a (t. j. »spisy o brahma«, o obřadech náboženských, zvláště o obřadových průpovědech a modlitbách); a takovýchto bráhman se zachoval větší počet. Obsah jejich nazval Müller dosti neuctivě »theologickým žvástem«. Nepatří opravdu k nejvyšším požitkům, čísti nekonečné výklady o tom, jaký význam má na př., že ta a ta modlitba má tolik a tolik slabik, že se při obřadu děje to a to, že kněz modlitbu říká nahlas nebo potichu, že na jednotlivé části oltáře užito tolika a tolika cihel atd.; poctivý filolog ovšem najde hojně odměny za trpělivou resignaci, s jakou se oddal čtení těchto moudrostí, v krásném jazyce, jakým jsou sepsány. Ale i jiné věci dovedou čtenáře časem upoutati: ob čas otevře se mu výhled na život indický oněch dob, ob čas dočte se nějaké reminiscence historické nebo mythické obyčejně ovšem pošramocené kněžskou applikací k obřadu, na jehož výklad se v bráhmaně octly. Veliký význam bráhmanům dodává zvláště okolnost, že jsou rozmnožením dokumentů, ze kterých lze

vyčísti cesty, na jaké se dostávala mysl indická v hledání neznámého boha. V této příčině mají vynikající důležitost zejména spisy, které z části jsou jakýmisi přídavky k bráhmanům, z části spisy samostatnými: t. zv. upanišady.

Co slovo upanišad znamená jako jméno literární, není docela jasno. Takto znamenalo původně »přisednutí« a podle toho obyčejně vykládá se asi za »sedění, schůze«; jiný výklad hledá v tom jméně vlastně »vzývání« (nejvyšší božské bytosti). Ale o jméno a jeho význam konečně nejde: tím jasnější je veliký význam spisů samých. Upanišady obsahují rozmluvy vynikajících bráhmanů a znalců věcí náboženských vůbec o záhadách zařízení světa, a zejména právě o vlastním původě a o vlastním bytí všeho, co kolem nás jest. Některé, zvláště starší upanišady slovou také áranjaky, t. j. spisy lesními, proto, že podobnému přemyšlování se oddávali (anebo měli oddávati) zejména starci, kteří dokonavše životní svůj úkol, dosti učinivše svým povinnostem tím, že se učili svatým písmům, konali bohům oběti a zplodili rodu svému potomstvo, uchylovali se na sklonek života do lesních samot. Také zvláštnost indická, zaručená bezpečně mimo zprávy domácí i řeckými svědectvími o indických lesních »gymnosofistech« (»nahých mudrcích«); zdá se dosti podobným, že v tuto instituci se v Indii zidealizoval zvyk primitivnějších stupňů osvětových, staré lidi jako nepotřebnou veteš bez pomoci nechávati jejich osudu a urychlovati tak jejich domírání. V oněch áranjakách a upanišadách zachovalo se hojně rozmluv; zvláště často se v nich objevují učený bráhman Jádžňavalkja, jedna z největších autorit kněžských své doby, a Džanak, král Vidéhů, který leckterého bráhmana předisputoval. Dialogická forma poučení o rozličných problémech náboženských, metafysických a ethických vůbec je v Indii velice oblíbena (v Mahábháratě je takových rozmluv spousta); účastníci významných rozmluv skutečných rozmluvy opakovaly vědychtivcům jiným, vypravovaly se i rozmluvy osob dávno zemřelých, a rozumí se samo sebou, rozmluvy podobné se pak i uměle vymýšlely a skládaly. Upomíná tento způsob docela na sokratovské rozmluvy Xenofóntovy a Platónovy i jejich napodobitelů; podobnost mezi obojími památkami jde i sice dosti daleko (tak na př. i indický mudřec problém zvláště nesnadný rád přednáší ve formě jakéhosi podobenství).

Jak indičtí myslitelé řešili záhady, do kterých se dostali poznáním, že bohové známí nejsou vskutku pravým božstvem, pro starší dobu dočítáme se právě — mimo poslední výběžky védské poesie — z bráhman

a zvláště z áranjak a upanišad. I zde setkáváme se se stopami Müllerovy práce. Že dokumenty v otázce vývoje indických názorů náboženských nemohou scházeti v pramenech, ze kterých čerpal pro svoje výklady o tomto předmětě, leží na snadě. A kusy velmi důležité, nejdůležitější z upanišad, učinil vůbec přístupnými ve vzorných překladech, uveřejněných s úvody ve dvou svazcích jmenované již sbírky svatých písem východních.

Sledovati myslitele indické v jejich pokusech, vysvětliti záhady neznámého božství, bylo by prací velice zajímavou, ale zároveň ovšem dosti nesnadnou, vyžadující daleko více místa, než zde nám může býti poskytnuto. Nemůžeme než jen nejhrubšími rysy naznačiti směry, kterými hledali východiště z labyrinthu, do kterého se dostali.

Řekli jsme, že logickým postupem se dostali Indové ku poznání, že bohové, v něž věřili jejich otcové, nemohou býti vlastními představiteli pravého, svrchovaného božství. Přísná logika měla je zavésti vlastně dále. Nejsou-li Indra s Varunem a s ostatními »bohy« oním, čeho lidská mysl potřebuje, aby vysvětlila si původ toho, co kolem sebe vidí, není jich vůbec. Vždyť není pak ničeho, co by vůbec svědčilo o jejich existenci. Ale k tomuto důsledku mysl indická se aspoň v prvních dobách nedostala (vyjma snad jednotlivce). Staří bohové svrženi s nejvyššího trůnu, ale existence jim proto neupřena. I budhismus, ač tendence jeho v příčině metafysické vlastně jest, pochopiti svět bez Boha, nechal bohům bývalým jakousi existenci. Theosofie předbudhistická upřela bohům — anebo raději řekněme dévům: skutečnými bohy jí již nebyli — božství a hledala nad nimi bytost nebo bytosti, které by byli důstojnějšími představiteli tohoto božství, ale bohy, dévy při tom podržela; budhismus se liší od ní podstatně jenom tím, že neuznává potřeby ani existence onoho vyššího božství. Theosofie předbudhistická vidí v bozích, v dévech bytosti právě tak stvořené, jako jsou lidé a jiní živí tvorové; připouští jen, že jsou abych tak řekl »světospolečensky« výše postaveni než lidé; nejsou jí ani nesmrtelni, nýbrž mají jen život delší než lidé i mohou se svého dévského postavení býti i svrženi, a po případě i lidé se mohou dostati na jejich místo. Dosti podobně na ně hledí budhismus; leda že v budhismu jsou bezbarvějšími než před tím; hlavně proto, že budhismus neuznává potřeby jim obětovati.

Ono nejvyšší božství bylo nahrazováno původně vlastně jen slovy. Problém z počátku řešen nebyl; jméno, které vlastně je jenom slovným výrazem problému, kladeno, jako by bylo odpovědí k celému problému. Jako když mathematik provádí algebraické pochody veličinou

které nezná, a kterou nazývá dejme tomu *x*. Takováto jména byla v starší době na př. Puruša (»Muž«), Višvakarman (»Všetvůrce«), Pradžápati (»Tvorstva pán«); ano, jako mathematik mluví o záhadném svém *x* jako o něčem, co přes svou záhadnost je něčím, nazývali občas Indové ono nejvyšší božství i zájmenem tázacím Ka (»Kdo«?), V bráhmanech zejména Pradžápati nabývá jakýchsi mlhavých obrysů. Čtem o něm jako o nějaké bytosti, která ze své vůle se rozplodila: jeho potomstvem — tvorstvem jsou dévové, jejich demonští nepřátelé asurové, lidé i zvířata. Asurové vlastně dříve než dévové měli moc nad světem: »dévové a asurové, obojí Pradžápatiovci, vedli spolu boj«, jak nesčíslněkráte čteme v brámanech; a konečně »bohové se vzmohli, asurové podlehli.« A čím vzmohli se dévové? Tu dostáváme se k potenci, která byla tehdy mysli indické hybnou silou všehomíra, která dévy učinila tím, čím jsou, a která po případě člověka by mohla povznésti na jejich místo: je to o b ě ť. Obětí dévové přemohli asury a stali se dévy.

Oběť a obřady náboženské vůbec nejsou podlé názorů této doby ovšem výmyslem lidským. Jsou rovněž podstatným a stejně samostatným dílem všeho zřízení světového jako cokoli jiného. My mluvíváme o silách a zákonech přírodních, které byly od počátku světa, kdy člověk neměl o nich ani tušení, které neměnily se, když člověk kdoví jaké bludy o nich si osnoval, kterých posud cele neznáme, aniž naše nevědomost co mění na jejich existenci. A cosi podobného jsou oběti. Kdo všecky oběti dokonale zná, se všemi podrobnostmi obřadů je provázejících, se všemi průpovědmi, modlitbami a zpěvy, které při nich mají se říkati nebo recitovati, jest tak říkajíc všemohoucí. Po každém skoro popise a výkladu obřadu nějakého v bráhmanech čteme poznámku, že toho nebo onoho jím dosáhne, »kdo tak ví«, »ja évam v é d a«: poslední slovo této poznámky stalo se základem pojmenování celé drahocenné literatury, obsahující vědění tak vzácné, v é d a, v é d y. A vykonavatelé oněch vzácných výkonů, bráhmani, — aby obřad byl náležitě vykonán, bylo nezbytně potřebí, aby jej vykonával kněz rodu bráhmanského — byli sobě dokonale vědomi moci, jakou jim dává znalost obětních obřadů a povolání je vykonávati. Vždyť bráhman, vykonávající oběť ve prospěch jiného, na př. krále, nebo kohokoliv, mohl při svém výkonu každou chvíli způsobiti, aby obětující nedosáhl účelu, za kterým oběť podnikl, ba, mohl místo prospěchu nevědomky — neúmyslnou chybou, i vědomky — změnou některé podrobnosti nebo průpovědi, na hlavu obětujícího přivolati

záhubu místo požehnání: obětující zřídka znal tak podrobně předpisy obětní, aby kněze mohl kontrolovati, a kontrola jiných (při oběti poněkud významnější účinkovalo kněží více) přestávala vůči častým případům, kde kněz průpověď obřadovou odříkával šeptem. Bráhmana často podávají i návod, jak by kněz, »kdyby si přál«, mohl svého klienta zničiti. Doby, ve kterých Arjům zpronevěra bývala nejtěžším hříchem, se patrně poněkud změnily ... A přece obětující musel kněžím zaplatiti (nejběžnější mincí byl tenkráte hovězí dobytek, kterému, kdo mohl a chtěl, pověsil na př. ještě něco zlata na rohy), a pořádně zaplatiti. Vždyť »oběť bez dakšiny (daru kněžím) není ničím.« Kdyby z každé řádky bráhman nedýchalo nejsvětější přesvědčení, že vše je pravda, co v nich napsáno, musili bychom skladatele jejich, bráhmany, přičísti k největším ničemům, kteří kdy zneužili nevědomosti a víry svých bližních; takto v názorech bráhman vidíme úkaz v dějinách lidstva dokonce ne ojedinělý, že poměry vytvořené nenáhlým vývojem z příčin docela pozemských a přirozených byly pokládány za věc, která sama sebou se rozumí jako podstatná a nezbytná část zařízení všehomíra.

Společenské zařízení v arijské Indii bylo tenkráte takové, že nejvýše vážností stáli bráhmanové. »Dvojí zajisté jsou bohové (dévové)«, čteme nejednou v bráhmanech, »totiž bohové sami, a pak bráhmanové svatých písem znalí: ti jsou bohy mezi lidmi. Mezi ně na dvé rozdělena jest oběť: obětované krmě pro bohy (dévy), dakšiná pro bohy mezi lidmi, pro bráhmany svatých písem znalé. Obětovanými krměmi získává člověk lásku bohů (dévů), dakšinami lásku bohů mezi lidmi, bráhmanů svatých písem znalých. Ti pak obojí bohové, jsou-li člověku nakloněni, do nebe mu pomáhají.« Král (z kasty bojovníků) byl s členy své kasty repraesentantem moci světské, povolaným v první řadě k tomu, aby chránil svůj národ; byl ovšem odvislý od bráhmanů tím, že počínaje od jakéhosi křtu, kterým nabýval moci královské, obětmi a obřady vyhledávati musel požehnání nebes. Lid arijský (zvaný v i š, jmenem totožným s naší v s í, nebo v á i š j a »vesský«) pracoval a rolnictvím (hlavně pěstováním rýže) i chovem dobytka živil národ. Kasta čtvrtá (š ú d r o v é), vzniklá jak řečeno z lidu, který býval původním majitelem krajů indických, byla podobna Indianům v severní Americe; šúdrové nepatřili k národu, bylo jim leda dovoleno, aby žili, a z náboženských obřadů úplně byli vyloučeni. Jen při jistých obřadech měl i šúdra účastenství: a sice tenkráte, když — snad na památku příchodu Arjů do Indie — předpisy obětní kázaly, aby nějaký šúdra dostal výprask.

Oběť tedy byla všemohoucí silou světa. Bohužel, že jí člověk dle tehdejších názorů nezná ve všech jejích podrobnostech. Ba, co známe a co je obsahem védů lidstvu známých, je jen nepatrným zlomkem všeho. Podle indické legendy svatý Bharadvádža žil tři věky lidské a stále se učil svatým písmům. Když sestárl a schřadl, přišel k němu bůh Indra a ptal se ho, kdyby mu dal čtvrtý věk, k čemu by ho užil. Bharadvádža, že k učení svatým písmům. Tu mu Indra ukázal na tři nezřetelné spousty čehosi, jako hory, a řekl, to že jsou védy. Pak vzal z každé hory hrstku, a to že jest, čemu se naučil ve třech věcích: védy že jsou bez konce. — A co zná lidstvo, zná jen z milosti boží. Skladatelé starých hymnů védských byli si ještě vědomi, že oni sami (třeba z daru a nadšení božího) skládají své hymny. Básník hymnu velmi často se v něm sám jmenuje, anebo aspoň rod, ze kterého pochází. V době pozdější ovšem i oběť i hymny a průpovědi ji provázející považovány za cosi, co existovalo od počátku světa. Vyvoleným mezi lidmi jen zázrakem zjevují se jednotlivé obřady a teksty k nim slušející; vlastně Ind zázrak tento vyjadřuje výrazem činným, pravě, že ten a ten světec v i d ě l jistý obřad, jisté průpovědi. A zázraky takové jsou přece jen vyjímkou a udávají se tím řídčeji, čím lidstvo více klesá svatostí a zbožností: proto zatím lidstvu nezbývá než zůstati lidstvem.

* * *

Zdrželi jsme se v prvních počátcích indického vývoje náboženského o něco déle, než snad bylo nejnutněji potřebí: ale zdálo se nám úkolem jednak dosti zajímavým, jednak i dosti důležitým vyložiti podrobněji aspoň vychodiště processu duševního, který patří k nejpamátnějším kapitolám duševní činnosti lidské vůbec. O dalších fasích tohoto vývoje se šířiti nebudeme: jednak by líčení podrobnější přesahovalo míru, kterou v této stati jsme si vytkli, jednak i Müller sám, ač hleděl i ku pozdějšímu vývoji indických náboženství, přece jen se nejvíce obíral jejich prvními počátky. Bylo by nám sledovati, jak Indové nenáhle dostávali se k názorům monistickým, k systémům s nejčiřejším idealismem, ku poznávání, že jest jediné věčné prabytí, v podstatě nezměnné, jehož pomíjejícími zjevy, ba, jehož pouhými sny jsou všechny věci, které kolem sebe domníváme se viděti a poznávati. Toto prabytí jmenovali Indové m. j. b r a h m a, slovem, které původně znamenalo »modlitba« a p: zřejmý důkaz, že názory tyto vycházely z názoru o všemohoucnosti oběti a náboženských obřadů. Logickými důsledky těchto nových názorů byly buddhismus a jiné podobné směry reformační, které

v podstatě byly náboženstvími bez boha. Jiné důsledky nalézáme v pozdějších náboženstvích bráhmanských, »orthodoxních«, která jsou vlastně kompromissem mezi starou vírou v skutečné bohy a názory o jediném prabytí jakožto základu světa: pojem »brahma«, čistě filosofický, Indům samým dosti záhadný a všelijak vykládaný, nahrazován znovu postavami božskými, s obrysy určitějšími a makavějšími. Ale tyto nové postavy lišily se od bývalých bohů nejstarší doby védské právě tím, že na ně přeneseny byly výsledky předchozí spekulace theosoficko-filosofické. Nalézáme v těchto pozdějších náboženstvích indických vždy jednoho boha, který je jediným vlastním božstvem věčným a v podstatě nezměnným, od něhož vycházejí nevěčné, proměnlivé a časem zanikající bytosti jiné, bohové, lidé a jiní tvorové živí i neživí. Ono jediné pravé božství je jediným živlem skutečně existujícím, vše ostatní je jen pomíjejícím jeho výronem nebo zjevem. Tak se z onoho filosofického pojmu brahma, (jméno rodu středního) vyvinul bůh Brahma, (jméno rodu mužského); když i ten byl příliš bezbarvý, nahrazován božskými postavami jinými, z mythologie staré i lidové vzatými; bohem Šivou, Višnuem, a kterýmkoli božstvem jiným. Indické věření zaplétalo se tak ve spory, ze kterých jenom zbožná oddanost a pevná víra v božství vyvolené jednotlivce vyvádí: jednotné víry od zaniknutí starých názorů védských Indové se již nedomohli.

* * *

Vybrali jsme z předmětů, kterým Max Müller věnoval svou činnost, onen, kde tato činnost jeho byla nejintensivnější a kde dle mínění dnes asi obecného vydala plody významu největšího a nejtrvalejšího. Činnost Müllerova neomezila se, jak jsme svrchu naznačili, pracemi o starých svatých písmech indických: ale práce jeho na polích jiných časem v posledních letech bývala posuzována i dosti přísně, ba nepříznivě. Vinu má zde z veliké části dlouhý věk, jehož Müllerovi bylo dáno se dožíti. Názory, které před lety o jistých věcech Müller hlásal a které tenkráte z veliké části bývaly přijímány jako nezvratné a nepochybné, ukázaly se během času pochybnými, ne-li nesprávnými: opakuje se při Müllerovi, co se událo u vývoji věd nesčíslněkráte před ním bez újmy učenců, kterých se týče. Co na př. z výkladů Bopových dávno již uznáno za nemožno, aniž tím trpí sláva zakladatele soustavného jazykozpytu srovnavacího? Bopp ovšem zemřel v době, kdy sláva jeho výkladů stála v zenithu. Z části má vinu i Müller sám. Müller nedovedl se podrobiti soudu, jaký pokračující věda pronesla nad některými jeho

theoriemi. To ovšem také před ním se událo nesčíslněkráte a bude se ještě často opakovati: ale stará sláva a popularita Müllerova způsobila, že staré spisy jeho opět a opět byly vydávány, aniž názory v nich hájené se měnily, že Müller názory tyto stále a stále opakoval v nových spisech, při čemž odporu, jejž u jiných badatelů vzbuzovaly, vlastně si ani nevšímal. Proto na př. v jednom z nejčelnějších časopisů filologických čteme krátce před smrtí Müllerovou slova: »musíme se přímo nutiti, abychom nezapomněli, jak bohaté a veliké zásluhy si získal Müller o objasnění indického starověku, jak velikými díky my později narození jsme mu zavázáni, chceme-li opanovati nevoli, která vinou Müllerovou v nás opět a opět propuká.« Proto slýchati a čítati i výroky, že vlastně sláva Müllerova je nepochopitelna, že ani jeho práce o staroindické literatuře nestačují, aby ji vysvětlily, že jiní vydávají o této literatuře i práce důkladnější a p. Nechceme býti počítáni mezi slepé obdivovatele Müllerovy: ale odečteme-li tvrdošijnost, s jakou na sklonku svého žití zavíral časem oči před výsledky bádání cizího, a vyznáme-li třeba, že k jeho slávě velice mnoho přičinila skvělá a poutavá forma, přístupná vší intelligenci, v jakou své názory dovedl odívati, a připustíme-li i, že i veliké poměry anglické mají značný podil na Müllerově popularitě, přece jenom neváháme prohlásiti Müllera za jednu z nejvýznačnějších postav vědy minulého století. Především nám nenapadá pochybovati o vysokých jeho zásluhách o indickou filologii: práce, kterou pro ni vykonal, byla by se sice asi vykonala i bez něho, ale i na př. zákony Newtonovy byl by asi našel jiný, kdyby nebylo bývalo Newtona. Ani nepodceňujeme významu jiných Müllerových prací vědeckých, třeba snad věda opouští dráhy jim naznačené: kdyby nebylo ničeho jiného, než že obrátily činnost vědy na pole, kterým posud se z veliké části vyhýbala, již to zaručuje jim trvalé místo v historii vědy.

Studium náboženství staroindického uvedlo Müllera k úvahám o vývoji náboženství vůbec. Lze mu vyčítati, že k úvahám těmto přistoupil před časem; založil je příliš na názorech, které vznikly v něm studiem náboženství indického, ač je nezbytno, aby před konečným studiem vývoje náboženství vůbec podrobně se studoval vývoj všech náboženství známých, zejména náboženských názorů u národů primitivních; v názorech jeho veliký význam mají výklady jazykozpytné, ač jazykozpyt po dnes jest, a byl zejména za první doby činnosti Müllerovy vědou dosti neucelenou a rozháranou. Ostatně Müller sám aspoň pro poznání náboženství různých národů

získal si velikou zásluhu založením sbírky Svatých písem Východu (The Sacred Books of the East), přinášející ve vzorných překladech s obšírnými úvahami a poznámkami svatá písma rozličných literatur východních prací vynikajících učenců (od r. 1879 vyšlo v Oxfordě 49 svazků; Müller sám do sbírky přeložil staroindické upanišady, část védských hymnů, a budhistickou sbírku průpovědí o mravném životě, Dhammapadam). Číře fysický původ všeho náboženství (z dojmů meteorických), jaký předpokládal Müller, sotva se dá déle hájit; ale zdá se nám, že v naší době věda upadává v podobný omyl jako on, hledá-li vznik náboženství výhradně v názorech o mrtvých předcích. Náboženské názory jsou útvarem tak složitým, že snad ani první jejich vznik nedá se řešiti podlé jediné formule.*)

Jazykozpytné názory Müllerovy roztroušeny jsou po všech jeho spisech, soustředěny pak hlavně v slavných jeho čteních o jazykozpytě, od r. 1861 opětovně vydávaných a překládaných. Také tento spis patří dnes již minulosti, a také tento spis vydal své doby hojně ovoce a prospěchu. Müller obírá se v něm — mimo výklady instruující o jazykozpytě vůbec — zejména vývojem významu slov. Tyto jeho výklady jsou v nejtěsnější souvislosti s názory jeho o vývoji náboženství: vykládá si vznik jmen bohů a mythů o nich tak, že původně to byla podobenství, jichž vlastní, neskutečný význam časem se zapomněl a vykládán za skutečnost, jakož vůbec nesprávné porozumění slova často mělo podobné následky (řekl li původně na př. Řek, »Selene objímá Endymiona«, rozuměl »měsíc objímá zapadající slunce« a vyjadřoval tak podobenstvím, že slunce zapadá, měsíc vychází; teprv později, když zapomněl se původní význam slov, viděly se v Seleně a v Endymionovi bytosti božské, lidem podobné). Také zde platí, co často ve vědě: myšlénka plodná, v rozličných případech zajisté i oprávněná, která však nesmí se generalizovati na případy všechny.

* * *

Spisů Müllerových a jejich opětovných vydání zde vyčítati nebudeme. Kdo by je všechny snesl, měl by před sebou slušnou knihovnu; zvláště kdyby přibral i hojné překlady do jiných jazyků. Jedna věc bohatou tuto činnost literární charakterisuje a na první pohled odlišuje od prací většiny jiných filologů; je to poutavost formy.

*) Komu by šlo o bližší poznání Müllerových názorů o náboženství, našel by je v Královýchvýkladech o studiích mythologických v Listech filologických (1888 a 1890).

Odečteme-li snad vydání védských hymnů, nefilologa děsící ovšem již písmem, pak seznamy kritického materiálu, slov a p., a mluvnici sanskrtskou, kterýkoli jiný spis Müllerův se stejným interessem čte odborník i vzdělaný neodborník. U Müllera není skoro rozdílu mezi spisem přísně vědeckým a spisem populárním. Jeho čtení o jazykozpytě, Třísky německé práce, Čemu nás učí Indie a jiné a jiné knihy přinášely filologu nové vědomosti jako nefilologu poutavé poučení; nefilolog leda že si odpustil čtení hojných poznámek pod čarou, nebo raději za knihou, ve kterých Müller rád vyhovoval důkladnějšímu filologu. Také mu to bylo i vyčítáno; zvláště na začátku učitelské činnosti Müllerovy v Anglii se ozývaly káravé hlasy počestných filologů, kterým skvělý styl Müllerův se zdál i čímsi vědy nedůstojným. Müller ovšem se nedal másti a zejména v četných pracích, při kterých měl na mysli přímo obecenstvo širší, dovedl výsledky vědecké práce odívati rouchem nejpoutavějším. O populární práci vědecké napsal Müller krátce před smrtí slova, která vlastní jeho činnost popularizující nejlépe charakterizují. »Ať si nikdo nemyslí«, píše v únoru 1900 v Deutsche Literaturzeitung, »že taková populární pojednání jsou něčím lehkým. Je naopak lehčí, snésti a sděliti ohromný materiál, než důležité odlišiti od nedůležitého a je průzračně předvésti. . . Je potřebí zralejšího poznání, má-li se látka zažiti, než má-li se hromadně pohltiti a svědomitý učenec ovšem neupadne v pokušení, aby pracoval s menší důkladností to, co píše pro větší obecenstvo, než co je určeno jen pro odborníky. Odborník si opraví malá nedopatření sám, ale kdo není odborníkem a spoléhá se na slovo učencovo, má právo očekávati jen přesné a jisté resultáty. Mnoho se dá při tom vynechati. Vše nedůležité, byť sebe více na odiv stavělo naši vlastní učenost, musí se bez milosrdenství potlačiti. A právě toto vylučování všeho nedůležitého jest, čemu učenci tak zřídka rozumívají, třeba je už Bedřich Veliký byl napomínal ke stručnosti. Z kultury, která se neprobírá, nebude nikdy les, a neprostupné lesy mívají větším dílem jen zakrnělé stromy . . .« Zapomněl ovšem přidati, že ku podobným věcem mimo dobrou vůli potřebí jest i nadání, kterého málokomu tolik se dostane, jako se dostalo jemu.

František Prešeren.

K slavnostním dnům slovinského národa podává Dr. Josef Karásek.

(Dokončení.)

Verš slovinský je velice těžký; Slovinec rozeznává otevřené a zavřené o, e, při čemž bohatý a rozmanitý akcent slovinský má důležitou roli. Viděti tak ze studií Valjavcových a nedávného vydání jeho básní, z nichž chtěl filolog tento skoro každou báseň úplně předělati, aby vyhovovala správným rýmům — ale smrt mu úmysl tento překazila. Každého filologa s počátku překvapuje subtilní orthografie Škrabcova; když jsem však bohatost a barvitost slovinských dialektů seznal — člověk je musí arci slyšeti, grafické označení málo pomáhá — tu teprve jsem důstojnému Františkánovi na Kastanjevicích řekl: »Teď již chápu, proč píšete puntíky při e v pravo, v levo, nahoře a dole.«

Snad je tedy vydání Pintarovo pro slovinskou literaturu a slovinské čtenáře vhodné a šťastné, ale se stanoviska vědeckého nelze s ním souhlasiti. Byl bych raději viděl, kdyby byl Pintar za základ položil původní vydání básníkovo, — třeba v jeho orthografii, pak měl připojiti u každé básně, kdy poprvé a kde (v které Čbelici) vyšla, a pod čarou mohl vytisknouti literarní své vydání, anebo ještě spíše: nahoře měl tisknouti svého Prešerna a dole pod čarou třeba petitem Prešernova Prešerna; tím by se byl pilný tento spisovatel takřka přiblížil idealním zásadám vydavatele. A objem knihy nemusil ani vzrůsti. Pintar, jako by cítil tento nedostatek, brání se proti němu v úvodu, vytýkaje zásady, jimiž se při svém vydání řídil.

Ostatně snad má pravdu; je rozumnější, aby čtlo knihu tisíc čtenářů, než aby vyhovovala dvěma, třem kritisujícím odborníkům.

»Nejcennějším darem, který byl připraven k jubileu Prešernovu, jest bez odporu »Prešernov album«, které vyšlo jako poslední sešit Lublaňského »Zvonu« a zároveň separatně. Je to vlastně celá kniha, sličný sborník, o jehož provedení a vypravení si neobyčejnou zásluhu získal sympatický redaktor »Zvonu« A. Aškerc, také u nás již z překladů Jaromíra Boreckého známý.

Je to krásná, bohatá kytice uvitá z básní, upomínek, pojednání a výkladů životopisu a básnické činnosti básníkovy, kterou podal redaktor Aškerc. Jen ten, kdo podobný sborník sám redigoval, ví, s jakými obrovskými obtížemi se sestavuje podobné »album«. Redaktor musí sám důkladně ovládati celou látku, roztříditi ji, nalézti

jednotlivá themata, pro ně pak vhodné a pravé spisovatele; toho psaní a jakého taktu je třeba! Ten odřekne v poslední chvíli, ač slíbil příspěvek, nyní nutno hledati náhrady, nejčastěji psáti v poslední chvíli sám.

»Prešernov album« připomíná mně v mnohém náš Kollárovský sborník. Zde jako tam zúčastnilo se práce množství nejpřednějších spisovatelů všech slovanských národův; zde jsou sice Neslovinci slabě zastoupeni a pouze články Chorvata a Srba jsou vytisknuty latinkou v původních jazycích. Prof. Korš — Rus — psal velezajímavé pojednání své slovinsky, drobné články prof. Franceva, Rusa z Varšavy, Čecha Jaromíra Boreckého a Švéda Alfreda Jensena, přítele našeho z romantické republiky dubrovnické, jsou patrně přeloženy redaktorem do slovinštiny. Škoda, že p. red. Peníżek nenapsal sem českého článku, jak původně zamýšlel. Mohli jsme býti v Prešernově albu hezky representováni. Také lituji, že co do obsahu mně již známý článek přítele dra Murka nemohl býti v tomto čísle umístěn. Jednáť také o poměru Čelakovského k Prešernovi. »Prešornov album« (ob stoletnici pesnikovega rojstva, 1800—3./XII. 1900) zdobí krásná podobizna básníkova z »Heliog. Unie Vilím Prague« s autografem »Dr. Prešérin«.

Redaktor A. Aškerc zahajuje album Prešernovo vzletnou básní a provolává

»Proroku — pesniku izpod Triglava,
Prešernu slava!«

Zvláště zdařile vyjadřují význam Prešernův v slovinské literatuře tyto verše Aškercovy:

»Odkod ti verzi novi, blagozvočni?
Odkod bogastvo novih slik, idej?
Kako pričaral té si nam zaklade?
Kdo videl jih med nami je dotlej?«

Mimo to dostavili se na oslavu Prešernovu s básněmi E. Gangl, pěknou parafrazi Prešenových veršů z Elisia zbásnil T. Doksov, jmenem slovinské omladiny vzdává hold Prešernovi Oton Zupančič, jenž vydal již sbírku básní »Času opojnosti«, z nichž některé jsou přeloženy do češtiny. Slibuje, že mládež půjde stále v před; v před, tak nejlíp uctí básníka.

Šťastnou myšlénkou bylo, že v několika novelkách je zachycena nálada, za které některé básně povstaly, nebo se kreslí ústředí a pozadí, v němž básník žil a působil. Některé tyto črty vystihují tak znamenitě náladu básníkovu, že se zdá čtenáři, jako by tam

prožíval jednotlivé momenty ze života básníkova, a proto také chápe některé básně a sceny z života jeho líp, než kdyby byly objasněny klidným tónem vědeckým. (Dvě z nich byly přeloženy v Národních Listech).

K básníkovi se hodí trochu vzletu básnického.

Dále je tu řada básní Prešernových do cizích jazyků přeložených. Čtyři básně do ruštiny převedl známý Vjačeslav Nikolajevič Ščepkin v Moskvě. Ostatně Rusům se co nejdříve dostane ruského překladu Prešernových básní z péra prof. Korše. Alfred Jensen je neúnavný pěstitel literární vzájemnosti česko- a jihoslovansko-švédské. Z naší literatury přeložil nejkrásnější díla Čecha, Vrchlického a vydal zdařilou anthologii naší literatury, nyní již dokončuje velké dílo o Gundulićově »Osmanu«. Rád vzpomínávám na sympatického přítele svého, s nímž jsem loni pobýval několik měsíců v Dubrovníku. Jensen napsal r. 1895 obšírnou studii o Prešernovi, v níž podal krátký přehled slovinské literatury a pak ukázky z poesie Prešernovy. V albu jest přeložena do švedštiny báseň »Pevcu« (Tibl skalden). Ivan Trinko, professor ve Vidmu (Udine) přeložil devět básní Prešernových do italštiny, překlad se čte plynně. Ivan Trinko je professor bohosloví a vydal pod pseudonymem »Zamejski« před několika léty sbírku slovinských básní »Poezie«. Je to nadaný básník. V Udine bydlí též dr. Mussoni, o němž jsem loni referoval. On pochází z friaulských Slovinců, o nichž hlavně psal Baudouin-de-Courtenay a také Ed. Jelínek učinil do sv. Petru z Gorice výlet, jehož popis vyšel po jeho smrti před třemi lety v »Zlaté Praze«.

Řadu pojednání otvírá Rajko Nachtigall, bibliothekář slovanského semináře ve Vídni, jehož nadšená řeč při letošní »dunajské« slavnosti je zde uveřejněna. Slovanský je charakter, slovanská je duše Prešernova, sourodá s velikým Puškinem, Mickiewiczem a Čelakovským, třeba se činnost jeho nevztahovala na tak veliký národ. Nachtigall klade na to důraz, že Prešeren byl také velikým Slovanem.

K nejzdařilejším pojednáním v celém sborníku tomto patří »Več Prešerna!« od Ivana Prijatelja. Přiznávám se upřímně, že jsem si přečetl s neobyčejnou chutí myšlénky slovinského slavofila, prozrazujícího neobyčejnou znalost slovanské myšlénky a také láskyplné její ponětí.

V slovanské renaissanci je něco krásného a tragického. Nadšený odkaz Kollárův o slavné minulosti a krásné budoucnosti, která spočívá jen v rukách samotných Slovanů, povzbudil filology, archeo-

ogy, filosofy, historiky, ethnografy, politiky a básníky k úsilovné práci. Čas stvořil velké lidi; sešli se pracovníci budující babylonskou věž V tom chrámu mělo nalézti místo všeslovanské združení, v němž by byly zastoupeni všichni Slované. To byl ideal . . . Zastanci jeho byli Kollár, Pogodin, Kostomarov, Kucharski, Maciejowski, Štur, Kuzmani, Gaj, Vraz, Majar. Když začali definovati svůj ideal, všude se víc a více jeví interessy jednotlivých slovanských národů.

Všeslovanský chrám byl široce založen, ale v brzku se nedostávalo dělníků. Někteří z nich budují dále na svůj vrub; na prvním místě jsou to ruští slavjanofilové Kirjejevskij, Chomjakov, Aksakov, Danilevskij, Leontjev, jimž bylo nejpřednějším příznakem Slovanstva pravoslaví, které stavěli naproti katolicismu a protestantismu romansko-germanského světa.

Jiní, řekněme idealnější, chtěli aspoň sjednotiti malé slovanské národy mezi sebou; tak povstává illyrismus, snažící se o sjednocení Srbů, Chorvatův a Slovincův. Když zemřeli rusofilové a na jihu Stanko Vraz r. 1851, nadešla u slovanské myšlénce nová fase. Každý národ hledí realisovati nejprve své zájmy; individualita jednotlivých národů slovanských se hlásí mocně k slovu. Egoismus tent› nenašel podnes formule pro řešení slovanské myšlénky.

»Nekaj visokega je v slovanski renesansi — lepega ni tragičnega.«

Zajímavé je — praví Ivan Prijatelj — stanovisko a zásady Čechů v této otázce. Jungmann, Hanka, Linda, Kollár, Šafařík patří k staré škole. Havlíček pronáší již zásady svého češství. Palacký dějiny českého národa oproti slovanským mlhovinám Kollára počeštil. V slovanské myšlénce projevují Čechové největší — modernost (ale »Slovanský Přehled« nemá v Čechách a Slovensku ani tisíc odběratelů). Slovanský sjezd r. 1848 v Praze byl výrazem těchto česko-slovanských zásad — vlastně specificky českých požadavků: rovnoprávnost všech národů (naproti russofilské hegemonii jediného, ruského národa), svoboda a volnost vyznání náboženského (Rusové byli nadšeni pro »všeslovanské« pravoslaví).

Na to pronáší Ivan Prijatelj o našem národu několik lichotivých a uznáníplných vět, jež svědčí o srdci v pravdě »přátelském«.

Také mezi Slovinci působilo slovanské vědomí blahodárně. Uvésti lze jména Majara, Trstenjaka, Raiče. Prešeren zůstal však věren svému národu, kdežto Stanka Vraza vábila idea illyrismu. Prešeren znal svůj lid a chtěl jej moralně pozdvihnouti; mimo to

mu bylo vždy snadněji básniti v jazyku mateřském než v jazyku chorvatském, jemuž by se byl musil teprve důkladně učiti. Zde se dovídáme, jak se Prešeren pilně učil druhým slovanským jazykům; sestra jeho vypravovala záhřebskému prof. Šrepelovi, že bratr její uměl »sedem šprach«. Jakým byl ctitelem českého národa, viděti je ku př. z dopisu Čelakovskému (22. srpna 1836); »Der rege Eifer, der bei den Čechen . . . herrscht, erfüllt uns mit Freude und Hoffnung auf eine bessere Zukunft für Slaven, wir fürchten nur, dass nicht eher unsere Nationalität zu Grunde geht«.

Každý národ slovanský musí zvlášť pracovat, škoda času sníti o nemožných věcech. »Pomáhej si sám« zvolal náš Palacký, z něhož tu citovaná veliká myšlenka z Radhoště jako motto k článku Prijatelja . . . »I poněwadž powinnost bývá spolu matkau práwa, tedy my, majíce powinnost, wzděláwati jazyk swůj, máme i práwo činiti tak«.

Na to následují dvě zajímavé rozpravy od dvor. r. Kreka (o některých netištěných básních Prešerna) a Pintarův článek »Prešeren v listech svých vrstevníkův«. Prof. Krekovi se dostal do rukou sborník různých písem Poláka Korytka, který jako vyhnanec obcoval často s Prešernem v rodině Dra Chrobata. Korytko upozornil Prešerna na Mickiewicze a sám překládal do němčiny básně Prešernovy do pražského »Ost und West« a do »Illyrisches Blatt«. Pozůstalost tohoto Poláka je velice interessantní; professor Krek zde konstatuje, že Korytko zemřel v stáří 25 let posledního prosince r. 1838, což se až dosud nevědělo. Pozůstalost jeho se nalézala v rukách dra. Makse Gumplowicze, syna známého universitního professora ve Štyrském Hradci. Mladý Gumplowicz byl intimní můj přítel z dob studentských ve Vídni a r. 1894 byl mně laskavým průvodcem po Hradci. Sotva se stal lektorem polského jazyka při vídeňské universitě, usmrtil se. Zpráva tato mne zrovna ohromila. Byl to čistý idealista a přítel našeho národa, nedělal nikdy dojem přemrštěného člověka.

Skriptor lublaňské studijní knihovny, L. Pintar, o jehož vydání Prešernových básní jsme se již dříve zmínili, podává zde neobyčejně zajímavé výpisky o Prešernovi již z dob studentských u Gollmayera, šl. Perka (příbuzný p. Perka, osobního tajemníka kor. prince Rudolfa, jenž byl také znám v Praze, nyní bydlí v Dubrovníku), a jiných, nejvíc však z písem Jana Copa, bratra Matěje Čopa, intimusa Prešernova. Mezi jiným píše: 22/I 1833. »Ich habe im Laibacher Illirischen Blatte mit vielem Interesse den Artikel des Zhelakowsky und die

Hälfte Deiner Bemerkungen dazu gelesen . . Gut ist unter anderem der Hieb, den Du dem Zhelakowsky für die vernachlässigte Assonanz versetzest.«

Nevím, byl-li celý článek Celakovského přeložen v Illirisches Blatt nebo z něho podán jen delší výtah. Jinde praví o sonetech Prešernových »che anche in Viena eccitarono gran furore presso tutti gli amanti della patria letteratura.« Zde slibuje, (psáno z Vídně) že půjde do dvorní knihovny, aby viděl Kopitara tváří v tvář (ove ebbi il piacere di vedere le Kopitni — mosh faccia a faccia.) R. 1834. je zmínka o Gajovi — »prav uzhen ino otêhan mosh, okoli 26 let star . . Njegove novize bo s zhesko ortografio natiskal katero kakor on pravi bodo horvatje radi gori vseli — « Už zde je tedy zmínka, že Gaj zamýšlí zavésti českou orthografii pro chorvatskou literaturu.

Vladimír Francev podává tu epigram Prešernův, který napsal J. Srezněvskému r. 1841. konajícímu cestu po slovanských zemích; svou dobou jsem referoval o dopisech Srezněvského ze »Živé Stariny« v »Národních Listech.«

Posluchač slavistiky na vídeňské universitě, pan Šlebinger, sleduje překlady Prešernovy mezi Slovany, zvláště u nás Čechů. Duchaplný úvod Penížkův o Prešernovi zůstane vždy cennou literárně historickou studií. Na jiném místě zmiňuje se p. Borecký o novém překladu Prešerna do češtiny. Dr. Žmavc, jenž umí výtečně česky a promovoval sub auspiciis Imperatoris ve Vídni, obírá se sociálními problémy u básníka, prozrazujícími také hlubokého pozorovatele a — pravého altruistu.

Redakce alba postarala se také mezi ostatními Slovany o příspěvky, by se osvětlil Prešeren v překladech u Srbů, (zdařilé články prof. Gavriloviče o básníku u Srbů) a Chorvatů, zvláště pak důkladně rozebrán je vliv Prešerna na Stanka Vraza od přepilného a účinlivého prof. Šrepela, cenné jsou příspěvky prof. Korše obsahující také kritiku posledního vydání Prešernova přízvuku veršů jeho. Pendantem k předešlým článkům jest pojednání redaktora říšského zákoníka Dr. Vidice, o německých překladech Prešerna. Žádný básník slovanský nebyl snad tolikrát do němčiny přeložen jako tento slovinský koryfej. První do němčiny překládal své písně — Prešeren sám, nejvíc však básní Prešernových do němčiny převedl hrabě Ant. Pace, sekční chef v ministerstvu vnitra, v rukopise má překlad všech básní Prešernových vyjma »Krst pri Savici«. Zvláště o Prešerna se zasloužil Vídeňský básník Jindřich Penn. Opět

nyní by bylo na čase, kdyby se ohřály články »Franz Prešern und Anastasius Grün« a »Zwei österr. Dichter«. Také dcera Dr. Chrobata, Lujiza Pesjakova, překládala básně jeho do němčiny; rovněž Felix baron Pino přeložil Drobnosti z Prešerna. Jak viděti, měl nešťastný básník několik vznešených tlumočníků. Některé básně Prešernovy jsou až šestkráte do němčiny přeloženy. O překladech Prešerna do italštiny čteme v poučném pojednání starožitníka a přítele našeho, p. Rutara.

Fr. Ilešič, jenž napsal »Prešeren a Slovanstvo« a v našem čilém »Slovanském přehledu« zrovna dokončuje pozoruhodné pojednání o »Lavantinském biskupu Antonu Martinu Slomškovi«, vykládá, že Prešeren byl k jiným mírným, k sobě samému přísným kritikem. O tom, jak se měl státi Prešeren redaktorem literárního listu r. 1839, který chtěl vydávati Blaznik, píše prof. Štrekelj z hradecké university, jenž býval také vychovatelem v Čechách. Slovutný životopisec a přední znalec Prešerna, prof. insp. Fr. Levec, uveřejňuje zde dopis Potočnika z Gorice, který mu před svou smrtí daroval nejstarší podobiznu básníkovu, již maloval po smrti Prešernově malíř Kurz šl. Goldenštein r. 1850. Jiný obraz básníkův pochází od Langusa. »Prešerns Gesicht war, wenn auch kräftig, knochig und markirt, doch geistreich, jovial angehaucht, voller Ironie und doch gutmüthig«.

Také poslední články alba poutají originálností. Šl. Radics se rozepisuje o Prešernech vůbec v sl. literární historii, Fr. Gerbič ukazuje, kolikrát byly písně básníkovy harmonisovány, dr. Tominšek provádí nás po slovinských čítankách, v nichž byl Prešeren až dosud poměrně slabě zastoupen. O stati Jaromíra Boreckého jsme se již zmínili. Ke konci je několik menších poznámek, jako ku př. do kterých hostincův obyčejně Prešeren chodil a že chorvatská Akademie uctila památku Prešernovu zvláštní schůzí, při níž přednášel dr. Musić o »Křtu při Savici«.

Také v národě našem bylo slaveno různým způsobem jubileum Prešernovo. »Národní Listy«, a »Zlatá Praha« přinesly články o Prešernovi, v mnohých spolcích pořádány o něm přednášky, časopis náš »Česká revue« přinesla životopis básníkův s ukázkami básní jeho. Dnes se má za to, že Prešeren v Čechách nebyl, ač sestra jeho říkala, že prý byl vychovatelem kdesi na Moravě.

Zvláště čestně se representuje Černého »Slovanský přehled«, který v prosincovém čísle přináší několik ukázek z nejnovějšího překladu Jaromíra Boreckého, načež následuje obšírné pojednání

J. Hudce o Prešernovi, kde se čtenáři otvírá také přehled bývalé slovinské literatury vůbec. Pojednání Hudcovo bude delší a slibuje býti ozdobou »Slovanského přehledu«.

Mne velice zajímal výrok Anastasia Grüna, jenž při sbírce na Prešernův pomník napsal jako Němec tato pamětihodná slova: »Když četl jsem provolání vaše, pokládal jsem se dvojnásob vyzván vyplniti tuto povinnost, plním ji nejen jako syn země, jejíž národní mluvu vlastenecký básník obohatil a zušlechtil, abych tady svůj obol pro tohoto mrtvého odevzdal, nýbrž rád bych také před vámi, pánové, ještě jinou posmrtnou oběť do hrobu položil, oběť nejvřelejších a nikdy nevyhladitelných díků, jimiž povinen jest žák bývalému učiteli svému za dnů mladosti. Jestliže kdy dřímající jiskra v prsou hochových vzňala se v ušlechtilejší plamen, nevyvinutý kel vypučel ve květ, děkuji za to především jemu. Byl si toho předobře vědom onen muž, že ušlechtěný jazyk národní blahodějným jest proudem, jenž v hlubinách nese zlaté zrní onoho vyššího umravnění, kteréž jediné schopno jest ukonejšiti a přetvořiti svět křečemi se svíjející. Ve smyslu tom zvěčnělý svými spisy zanechal národu odkaz nejvážnější.«

Je to krásná a trefná charakteristika zásluh spisovatele vůbec a Prešerna zvlášť. Bylo by přece jen smutným úkazem duševní degenerace rozvášněných dob, kdyby se na vzájem nectili ani duševní aristokratové různých národův.

Neboť, kdo nectí oněch mužů, kteří jménem národa svého literárně pracují, ten není hoden, aby sám byl uctěn. Zde přestává otázka národnostní — tu rozhoduje duch, talent, genius.

Ukončuji krásnými, ideálními a zrovna prorockými slovy, jež napsal Čelakovský o družině slovinských spisovatelů shromážděných v »Krajnské Čbelici« (Včelce): »Nuže tedy, vy mladí, šlechetní Slovenci! vy první naděje vlasti své! pokračujte již dále na cestě, kterou jste nastoupili, věrně se přičiňujíce o zvelebení jazyka, tohoto vám nejdražšího pokladu .... netužte pro maločetnost čtenářstva a publikum svého; vaše publikum nejbližší buďte vděčná srdce krajanů vašich, jichž přibývati bude den ke dni s přibýváním zdařilých plodů rozumu a obraznosti vaší; vaše pak druhé publikum — pomněte na to s radostnou myslí! — jest šedesát a více milionův Slovanů, kteří s libostí na vaši horlivost patří a zajisté vašich lepších spisů bez povšimnutí nenechají. Nerozptylujte se, ale

shromažďujte v jednotu, vám jakožto prvním v novém tom sadu i vaše dobrá vůle vysoko bude počtena. S tím se dobře mějte!«

Byly to tenkrát ideální doby slovanské vzájemnosti a nadšení!

Je to radost, jak se tenkráte spisovatelé slovanští vzájemně ctili, dobrou vůli spolu měli a navzájem se — znali.

A zrovna toto vědomí, že bratří vedle nás pracují, bylo nejdůležitější pružinou — obrození českého a slovinského národa.

Arco.

České pánve uhelné ku světovým poměrům uhelným.

Napsal Cyril r. Purkyně. (Dokonč.)

V uhelno-permské uložení u Čes. Brodu a Čes. Kostelce nenalezeny dosud známky, z nichž by se na větší nějaké zásoby uhelné souditi dalo.

Plodná pánev kamenouhelná Žacléřsko-Svatoňovická nalézá se pak až v sev.-vých. Čechách, tvoříc pruh as 32 km dl. a průměrně 5 km šir., jenž u Landeshutu a Líbavy v pruském Slezsku přímo souvisí s dolnoslezskou pánví waldenburskou. V Čechách rozkládá se pánev ta od Žacléře podél Svatoňovic k Hronovu. Rozeznáváme tu tři pásma slojí. Nejstarší Žacléřské hlavně v sev. části pánve, počtem asi 30 a mocnosti až přes 2 metry. Dle úsudku znalců vydrží zásoby v dolech Žacléřských na dlouhou dobu. R. 1894 vytěžilo se tu 114.680 t, r. 1898 již 167.521 t. Prostřední je pásmo Svatoňovické, mající asi 7 slojí dobývání hodných, jež vydaly r. 1898 72.769 t; pásmo Radvanické, nejmladší, má pouze 3 sloje, z nichž se uhlí vybírá, (mocnost 0·4, 0·5, 0·7 m); r. 1898 poskytla 3240 t při stále klesající těžbě.

Zajímavá jest osamocená malá pánev Bradvany v Rudohoří; v níž se dobývá antracit. Roku 1895 vytěženo 400 t, 1898 již 2700 t, při těžbě tak neobyčejně stoupající budou zásoby brzo vyčerpány.

Konečně zasluhuje zmínky nevelká pánev mladších vrstev kamenouhelných mezi Budějovicemi a Hlubokou, jež poskytla roku 1895 3850 t, r. 1898 6112 t antracitu; z té těžby souditi lze na sloje poměrně dosti vydatné, avšak s ohledem k malé rozloze pánve nebude moci míti těžba v ní dlouhého trvání.

Z přehledu těžby uhelné bude patrno, že produkují Čechy hledíme-li k uhlí černému, více než čtyrnásobné množství uhlí hnědého.

Třetihorní pásmo hnědouhelné tvoří skoro nepřetržitý pruh souběžný se sev. záp. hranicí od Chebu a Wildsteinu přes Falknov, Žatec, Chomutov, Most, Duchcov, Ústí n. L., Benešov až za Hajdu a Č. Kamenici v sev. Čechách. Osamocené malé díly jsou ještě u Hrádku (Grottau) a Friedlandu.

Rozsáhlé, avšak národohospodářsky mnohem méně důležité, jsou třetihorní uloženiny v jižních Čechách, zvláště v okolí Budějovic, Hluboké a Třeboně.

Na četných místech v sev. Čechách jsou vrstvy třetihorní prostoupeny čedičem a rozeznáváme proto vzhledem k době vyvežení horniny té, sloje uhelné předčedičové a mladší počedičové.

Geograficky lze veškeré uloženiny hnědouhelné v Čechách rozděliti v pět částí.

I. Pánve u Friedlandu a Hrádku.

II. Pánev Žatecko-Duchcovská.

III. Pánev Falknovská.

IV. Pánev Chebská.

V. Pánve u Budějovic a Třeboně.

V malých pánvích u Friedlandu a Hrádku jsou nečetné a nepříliš mocné sloje uhlí hnědého (incl. lignit) v malých hloubkách. Roku 1898 se tu vytěžilo 56.587 t.

Pro malé rozměry pánví a poměrně nevydatné sloje nelze tu očekávati dlouhého trvání dosavadní těžby.

Pánev Žatecko-Duchcovská jest nejrozsáhlejší, rozkládá se na východ Doupovského pohoří; její sev. hranice jde přes Kadaň, Chomutov, Jirkov, Duchcov, Chabařovice, Děčín za Č. Kamenici, hranice jižní přes Podbořany, překročuje Oharku mezi Louny a Postoloprty, obrací se na sever k Bilině a odtud opět směrem skoro východním přes Labe sev.-záp. Litoměřic na Ouštěk a ku Boru (Hajda). Ze 158, roku 1898. činných dolů hnědouhelných v Čechách připadají asi dvě třetiny na pánev tu. O neobyčejném bohatství pánve nabudeme názoru, považíme-li, že jsou na př. mezi Mostem, Chomutovem, Hor. Litvínovem a Bilinou rozsáhlé sloje až 40 m. mocné; sloje 10—20 metrové nejsou vzácné.

O velikosti zásob uhelných v pánvi té rozcházejí se náhledy; Geinitz udal r. 1865. 3500 mill. tun, jiní více méně, ale jisto jest, že zásoby ty vydrží i při stoupající těžbě, nejméně 200 let, zvláště když se zmenšovati bude procento ztrát, dosud veliké, při dolování.

Pánev Falknovská jest oddělena od předešlé pohořím Doupovským a od západnější Chebské prahorním hřbetem u Chlumce (Maria Kulm); na severu jest omezena Rudohořím, na jihu pohořím Karlovarským.

Sloje uhelné jsou četné, až 30 m mocné; sloj svrchní je hlavně lignitová.

Mnoho uhlí pro neschopnost dopravy se briquetuje. Geinitz odhadl r. 1865 zásoby té pánve na 613 mill. tun, jsou však zajisté mnohem větší.

Pánev Chebská, nejzápadnější, ohraničena jest městy: Chebem na záp., Žandovem na j., Kynšperkem na vých. a Schönbachem na sev. Má sloje až 30 m mocné ještě na náměstí v Chebu navrtána sloj 3 metrová. Mnoho uhlí se briquetuje. Dle Geinitze obnášely by zásoby asi 75 mill. tun, avšak i ta číslice jest zajisté příliš malá.

V třetihorních pánvích jihočeských konány byly četné pokusy s dolováním uhlí (lignitu); r. 1895 vytěženo všeho všudy 496 t, v letech 1897, 1898 již nic. Jest tedy oprávněná obava, že v panvích těch nedočkáme se těžení, leda nepatrného, zvláště vzhledem k pánvím severním. Dle novější zprávy navrtány jižně Budějovic na osmi místech ve hloubce 31—40 m sloje lignitové »různé mocnosti«.

O neobyčejném vzrůstu těžby v hnědouhelných revírech severočeských nabudeme pojmu, považíme-li, že se v l. 1860—1870 těžba zšestinásobila, 1870—80 více než zčtvernásobila, 1880—1890 skoro zdvojnásobila a od r. 1890—1898 zvýšila se asi o 50 proc.

V jednotlivých horních revírech bylo r. 1898 vytěženo:

Revír Hora Kutná (Frýdland-Hrádek)	56.587 t
» Falknovský	1,518.135 »
» Loketský	755.894 »
» Chomutovský	836.894 »
» Mostecký	11,411.484 »
» Teplický	2,796.185 »
» Budějovický	— »
	17,375.179 t,

což jest přes 80 proc. veškeré těžby v Rakousku.

Z toho vyvezeno za hranice, hlavně do Německa skoro 50 proc.

Na Moravě poskytují tři útvary nerostná paliva: Útvar kamenouhelný, jenž vyvinut je v okolí Moravské Ostravy, ve středu země u Rosic a Oslavan; útvar křídový, vnikající

z Čech přes Mor. Třebovou, Jevíčko a Boskovice až k Blansku a konečně též útvar třetihorní, poskytující v již. Moravě u Kyjova, Dubňan a Kelčan uhlí hnědého.

Nejdůležitější jest Moravská Ostrava, kdež bylo r. 1898 vytěženo 1,079.743 t uhlí černého. Větší část pánve rozkládá se ve Slezsku, kde zvláště část Těšínská (Karvin) má velkou budoucnost. Na různých místech dobývá se tu uhlí asi ze 60 slojí; zásoby dosavadní v moravské části pánve Ostravsko-Karvínské budou jistě na dlouhá léta bohatým zdrojem výborného uhlí.

V Rosicko-Oslavanské pánvi těží se uhlí ze dvou nakloněných slojí kamenouhelných a počítá se tu s velkými zásobami zvláště ve větších hloubkách. R. 1898 vytěženo 428,577 t.

Moravsko-Třebovsko-Boskovická pánev křídová poskytla r. 1898 ze sloje 0·2—1 m mocné 1958 t uhlí nevalné jakosti.

V třetihorní pánvi v jižní Moravě vydobyto r. 1898 143.655 t uhlí hnědého a lze tu snad očekávati ještě další rozvoj i dlouhé trvání.

Ve Slezsku vykazuje velikou těžbu část Těšínská od Mor. Ostravy ke Karvínu; r. 1898 dobyto zde 4,548.344 t. Těžba stále stoupá a jest jisto již dle dosavadních odkrývek, že jsou v této části pánve zásoby uhlí na mnohá léta.

Hnědého uhlí vytěženo 918 t.

Pokud se týče ostatních zemí naší poloviny říše, má větší důležitost Štýrsko, jehož doly hnědouhelné při stálé vzrůstající těžbě vydaly r. 1898 2,509.001 t. a slibují dlouhé trvání, podobně snad i sousední Krajina těžbou 247.768 t. hnědého uhlí.

V Haliči západní jest pozoruhodné dolování na černé uhlí u Jaworzna a j. R. 1898 bylo vydobyto 794.132 t. a očekává se, že zjištěny budou velké zásoby; i hnědouhelná produkce jest dosti značná, zvláště ve východní Haliči (Stanislav), kdež obnášela r. 1898 76,150 t.; na záp. (Jasla) jen 3109 t.

Zmínky též zasluhuje hnědouhelná produkce v Hor. Rakousích (403.751 t. r. 1898), v Korutanech (95.670 t. r. 1898), Dalmacii (112.091 t.) v Istrii (90.628 t.) a v Tyrolsku (22 360 t.).

Uhry a Sedmihradsko mají znamenité zásoby uhlí tří útvarů. Útvar kamenouhelný poskytuje uhlí v Szekulu a Renalbu vých. Řečice; v útvaru jurském jsou četné sloje s uhlím výborným u Pětikostelí v j.-záp. a u Steyerdorfu a Drenkovy v j.-v. Uhrách. Hnědouhelné sloje třetihorní jsou dobývány v sev. Uhrách v okolí Salgó-Tarjánu (Matra) a v Sedmihradsku u Petroszény. Zde jest

zjištěno 19 slojí s úhrnnou mocností 37 m., z nichž sama hlavní má 22 m. Mimo to zjištěny sloje uhelné, zvláště třetihorní, na mnohých jiných místech, též v Chorvatsku (Vrdnik). V Uhrách i Sedmihradsku bylo vytěženo r. 1898 černého uhlí 1,239.499 t, uhlí hnědého 4,206.694 t.

V zemích okupovaných jen Bosna produkuje třetihorní hnědé uhlí ve státních dolech u Kreky a Zenice. Mimo to zjištěny též sloje u Banjaluky, Ugljeviku, Gacka, Tesliče a j.

Roku 1898 vydaly doly u Kreky 171.796 t. doly u Zenice 125.430 t. Výroba uhelná vzmáhá se utěšeně, obnášelaf r. 1880 jen 500 t., r. 1885 23.009 t., r. 1890 59.342 t., r. 1895 195.441 t., r. 1898 263.700 t., r. 1899 297.226 t. Zásoby jsou veliké, prý několik milliard metr. centů.

Odbyvše Evropu, podívejme se ještě do ostatních světa dílů, jak se tam postarala příroda o zásoby uhelné. Začneme opět se zemí, obývanou plemenem anglo-saským, se Spoj. Státy Americkými, jež asi záhy svoji starší sestru evropskou, Anglii, v těžbě uhelné předstihnou.

Přes polovinu veškeré těžby kamenouhelné, jež obnášela roku 1897 181,638.161 t, připadá Pensylvanii, druhá polovina státům ostatním.

Největší pole kamenouhelné leží západně řeky Mississipi ve státech Iowa, Missouri, Arkansas, Indian Territory a Kansas (uhelné pole Trans-Mississippské); sloje dobývání schopné rozkládají se na souvislých plochách 50—200 čtver. mil — celá pánev má rozlohu 202.000 km. čtver. a mají mocnost až 50 i více stop. Nejvýchodnější pánev Appalašská má rozlohu 152.804 km. čtver., střední pánev (Illinois, Indiana, Kentucky) 121,725 km. čtver. I zásoby uhlí v těch pánvích jsou tak veliké, že jen Čína s nimi konkurovati může.

Kanada produkuje nyní asi 4 mill. tun uhlí černého i hnědého a má prý velké zásoby uhlí v útvaru kamenouhelném, třetihorním a křídovém.

Vydatné jsou též pánve na Nov. Foundlandu, v Kalifornii a nedávno oznámeno, že i v Aljašce objevena třetihorní pánev u Cook-Inletu, jež má délku 70 a šířku 20 angl. mil a 6—7 slojí mocnosti 4 stop.

Hůře je s Amerikou jižní, kdež, zdá se, má nejrozsáhlejší a nejvydatnější pole uhelná Peru, mimo to i Chile, ač i z jiných zemí (Columbie, Argentina) zprávy došly o objevení slojí uhelných.

V pořící dolního Amazonu jest dle zpráv krajana našeho p. dra. Katzera málo naděje na objevení slojí uhelných.

V Asii jsou největší země uhelné na východě. Především Čína budí náš zájem, neboť obrovské zásoby uhelné té země jsou nepřímou příčinou hnutí nynějšího. Chvalozpěvy barona Richthofena a jiných přírodozpytců německých a anglických o nevyčerpatelných pánvích uhelných v Šansi, Šensi, Santungu a j. spíše přispěly k obsazení území východních státy evropskými, než touha po obnovení pořádku u dvora čínského a nezištné šíření náboženství a kultury evropské vůbec.

V jižní Číně jsou veliká pole uhelná v provincii Hunan, jež mají asi 47.000 km. čtver.; velkolepé jsou zásoby uhelné v provinciích Šansi a Šensi na severu, jež mají rozlohu 340.000 km. čtver. se slojemi mocnosti asi 12 m. (místy mnohem více), z čehož by dle výpočtu vyplývaly zásoby 630 milliard tun. Obrovská je též pánev v jiho-záp. provincii Sz'čwanu a j. V provincii Šansi dobývají uhlí a rudu železnou již přes 2500 let. Při nynější spotřebě uhlí na světě mohla by sama pánev uhelná v Šansi a Šensi zásobovati celý svět na tisíc let! Baron Richthofen napočetl čísla ještě vyšší, zásoby uhlí 1200 milliard tun a dobu možného zásobování celého světa na 2 a půl tisíciletí.

Velké zásoby uhelné jsou zjištěny v Tongkingu; Žaponsko produkuje nyní asi 6 mill. tun, ale obává se, že v 50 letech zásoby své vyčerpá.

Východní Indie má v Bengalsku, Nizamu, Baluchistanu zásoby uhelné, jež angličtí geologové páčí na 25 milliard tun. Nyní se těží ve velkých dolech v pohoří Rádžmahálském a j. asi 4 a půl mill. tun. Není pochyby, že vstoupí Indie, až podnikne rationelní těžení, mezi hlavní země uhelné.

Sibiř má rozsáhlé pánve uhelné se slojemi různého stáří. Mnohé byly zjištěny teprve při vyměřování nové dráhy a dráha ta teprve k životu je probudí. Jsou to především rozsáhlé, přes 45.000 kilometrů čtver., pánve jurské v guvernementu Tomském, jež mají až 18 slojí uhelných s výborným uhlím. Třetihorní pánve uhelné nalezeny v kraji Zabajkalském, na pobřeží moře Ochotského a na četných jiných místech.

V Persii bylo dosavádní pátrání po uhlí málo úspěšné. Jedině u Teheranu a Täbrisu nalezeny nevydatné sloje uhlí hnědého. Též v Malé Asii jsou jediné doly kamenouhelné u Eregli (He-

raklea), jež vydaly r. 1897 176.000 tun; o netknutých zásobách nemám dat.

Velkou důležitost místní mají uhlonosné útvary v Austrálii, kdež doly v Nov. Již. Walesu vydaly od. 1857 přes 80 mill. tun. Roční těžba r. 1897 byla 4 mill. tun.

I Nový Seeland těží ročně skoro 1 mill. tun.

Neprozkoumané jsou dosud ostrovy Borneo, Sumatra a j., ač i na nich pánve uhelné zjištěny byly.

V Africe jsou dosud hlavní doly uhelné v Transvaalu. Roku 1893 vytěženo 548.534 t, r. 1897 již 1,667.725 tun, jež spotřebováno hlavně při těžbě zlata. Velká ložiska nalezena prý byla na horním Zambezi a v Něm. Vých. Africe.

V mnohých zemích má i nejmladší palivo minerální, rašelina velikou důležitost v přítomnosti a bude ji míti i v budoucnosti. Rozsáhlá a vydatná rašeliniska, jež jsou na mnohých místech dobývána, jsou v Německu; n. př. v provincii Hannoverské mají rozlohu přes 7000 km. čtver., v Bavorsku přes 1000 km. čtver. a j. rovněž značnou.

V Čechách jest rašelin pouze 250 km. čtver., v Krajině 196 km. čtver., v ostatních zemích říše naší mnohem méně.

V Irsku mají rozlohu asi 10.000 km. čtver. Tundry severoruské a Sibiřské skrývají zajisté obrovské množství toho paliva!

Majíce posuzovati vydatnost některé pánve uhelné, přihlížíme nejen k rozloze pánve samé, nýbrž hlavně k rozloze slojí uhelných i jich počtu, uložení a mocnosti. Že může býti velikost pánve s její uhlonosností v poměru zcela převráceném, ukazují v Čechách pánve Radnická a n. př. pánev Manetínská; zde rozloha asi 190 km. čtver. a zásoby uhelné nepatrné, tam rozloha malá, 20·5 km. čtver., ale za to velké bohatství uhelné. Kde jsou sloje uhelné nakloněny, nelze z pravidla tak snadno udati zásoby uhelné, jako v pánvi se slojemi ploše uloženými, neboť záleží na tom, do jaké hloubky sloje zapadají v nezměněné mocnosti.

Kdybychom tedy pohlédli na mapu světovou, na níž jsou útvary uhlonosné označeny určitou barvou, shledali bychom sice veliké rozdíly v rozloze, ale nemohli bychom ještě říci, jaké jest bohatství pánví těch a to hlavně z příčin nahoře uvedených.

Ale nepřímý poměr, uvedený příklady pánve Radnické a Manetínské, není, bohužel, tak hojný. Naopak jsou právě ve střední Evropě uhlonosné, kamenouhelné útvary, mající velikou rozlohu (Hornoslezská 3000 km. čtver., Dolnoslezská 2800 km. čtver.,

Ruhrská a j.), také neobyčejně uhlím bohaté. Totéž platí o velikých pánvích v Anglii, Americe a Asii, zvláště v Číně.

Třeba jsou některé kamenouhelné pánve české poměrně dosti rozsáhlé (Kladensko-Rakovnická, Plzenská), s nemnohými, nýbrž mocnými slojemi (Radnice, Kladno) neb s četnými slojemi méně mocnými a více nakloněnými (Žacléř, M. Ostrava), tolik jest jisto, že nejsme ve většině pánví těch daleci dostoupení vrcholu těžby uhelné a že do sklonku příštího století vyčerpány budou všechny, vyjma snad Slezskou část, Mor. Ostravsko-Karvínské pánve kamenouhelné a pánev Kladensko-Rakovnickou, podaří-li se nalézti pokračování hlavní sloje ve směru severním od dosavadních odkrývek. Mnohem delší trvání budou míti pánve hnědouhelné.

Vzdor tomu, že dnes ještě země koruny České stojí v čele veškeré produkce uhelné celé říše a na třetím místě mezi evropskými státy uhelnými, není možno oddati se naději, že bychom se mohli kdykoli zbaviti potřeby dovozu uhlí cizího.

Aby okamžik vyčerpání slojí uhelných, zvláště kamenouhelných, byl pokud možná oddálen, bude nám vyhledávati kde kterého praménku; bude nutno (a děje se již) vraceti se k částem slojí, jež v době malých cen uhelných v zemi ponechány, budou vydobývány slabé nejsvrchnější sloje a dojde snad v mnohých případech i na pilíře uhelné ponechané v zemi pro zabezpečení vrstev stropových a budou provrtávány více než dosud vrstvy útvaru kamenouhelného a někdy, z přílišné horlivosti neb z naprosté neznalosti základních pravidel geologických a z nedůvěry k vykladačům pravidel těch, pro posměch veřejný, třeba i vrstvy prahorní.

J. K. Šlejhar.

Několik poznámek k jeho dílu. Napsal Jaroslav Kamper.

(Dokončení.)

Ale marně byste v pracech jeho hledali věrný, přesný obraz těchto míst. Popis krajinný zaujímá ovšem v jeho tvorbě důležité místo, ale jak již řečeno, není to popis objektivní, vystihující všechny charakteristické znaky a podávající všechny podstatné údaje. Tento umělec ryze subjektivní ani se nepokouší, aby podal věrný a výstižný popis volené scenerie. Podává jen smytý a zamžený, subjektivně zabarvený a pozměněný jeho obraz, s barvami a světly, jak prošla hranolem jeho subjektivního nazírání a cítění. Jeho sub-

jektivism jeví se již ve volbě míst, jež líčí. Jsou to nejčastěji smutné samoty, zapomenuté a pusté kouty, místa, jež noha lidská nejraději mijí, brlohy, obývané nejchudšími mezi chudými, bídná a odporná doupata, plná puchu a špíny, z nichž vane dech smrti, a nad nimiž visí morové výpary, taková hrozná odpuzující zákoutí, kam přišly sešlé, zbědované postavy lidské dokonat trudnou svoji pouť.

A jeho lidé! Jaké zástupy zbídačelých, uštvaných bytostí! Vyrostl mezi chudými tkalci, viděl je, jak do úpadu se plahočili za svými stavy, viděl jejich pobledlé, zapadlé líce, nachýlené nad prací od prvního ranního zábřesku až do pozdního večera, vídal je, jak po týdenní lopotě odváděli svoji práci a kostnatýma, vyzáblýma rukama brali hubený její výtěžek. Tyto dojmy nesmazatelně vryly se v jeho paměť. Stýkal se s těmi ubohými, uštvanými lidmi v domě otcovském a od mládí zachoval si živý zájem pro jich osudy. Nejednou mezi nimi nalezl motivy ke svým pracem. Ale nejen tkalci zaujali jeho pozornost, nýbrž všichni ubozí a bědní. Zašel mezi nejschátralejší proletáře, mezi vyvrhele lidské společnosti, mezi tuláky a mrzáky, jichž ruce ošlehaly mrazivé větry a jichž bosé nohy jsou rozedrány štěrkem cest, po nichž, vyháněni od lidských prahů, bloudí, mezi postavičky znetvořených těl a uštvaných duší, mezi otrhance a nuzáky, již štváni bědným osudem, marně hledají útulku a odpočinku a jež necitelné ruce zahánějí vždy zase znovu do mrazivých nočních metelic a rozpoutaných bouří. Jeho svět jest světem lidí bídných a ubohých, zmrzačených a znetvořených, lidí, jejichž nouzí, nemocemi a bídou zbičovaná těla jen bídně jsou kryta špinavými, rozedranými cáry, světem lidí, propadlých zkáze, určených k smrti a přece zoufale se bránících té, jež jediná by jim přinesla vysvobození z jich útrap. Jako příšerná galerie míhají se kolem nás tyto postavy vpadlých lící, vytřeštěných, vodnatých, krví podlitých zraků, mrzáci, odpuzující trapným svým zevnějškem, tuláci, páchnoucí špínou a líhovinami, anemické děti, v jichž líce vepsán ortel smrti, schátralé, upracované, vyčerpané postavy žen, šílenci, štvaní chorobnými svými představami, vyvrhelové a ubožáci — jediný hrůzný, pekelný rej!

A tyto lidi vidíme páchati ukrutnosti, zločiny a surovosti, skutky krajního sobectví a nutné sebeobrany, vidíme je pronásledované jako zvěř, mučené, trpící duševně i tělesně, podléhající bezohlednému násilí, vidíme je trpěti, pozvolna umírati (povlovné umírání jest vůbec oblíbeným motivem prací Šlejharových), klesati pod tíhou ran, jež na ně dopadají a konečně zmírati opovržené a opu-

štěné. Nejčastěji setkáváme se s nimi v žáru léta nebo v mrazu zimy. Letní poledne, plné nesnesitelného žáru, slévajícího se s bezoblačného, žhavého nebe, na rozpálenou, zprahlou zemi a zase zimní noci, kdy chladný svit měsíce srší hustým, mrazivým vzduchem a svítí miliony jisker v sněžném povlaku, pod nímž je všechno jako schouleno, divoké noční bouře horské, vyvracející stromy z kořene a nesoucí se šíleným letem po krajích, ozařovanými modrými přísvity blesků, chvíle, kdy se zdá, jakoby rozpoutaný vichr smésti chtěl celé lesy s povrchu zemského a vrhnouti je až k oblakům, pak chvíle divokých metelic a bouří sněžných, řádících v těchto horských krajích, jsou dobami, jež nejraději Šlejhar líčí. Nečiní tak jen proto, že v celku jednotné barevné a světelné naladění takového letního poledne neb zimní noci nejlépe odpovídá jeho pozorovacímu talentu, nepostřehujícímu jemnějších odstínů a tónů, nýbrž i proto, že živelná tíha takových chvílí šíleného žáru, prudkého zžehujícího mrazu nebo hrůzných dojmů bouře působí mocně na pud sebezachování, dráždí spící instinkty a bičuje vášně, slovem dává bujeti a rozvíjeti se vrozeným elementům a štve lidi do určitých drah. Tlak prostředí, určující naše konání, Šlejhar na takovýchto momentech nejjasněji může dokumentovati.

Jeho mysl zaměstnávají stále útrapy a muka tělesná i duševní, jež jest jeho lidem snášeti. Vidí všechna tato muka jasně před sebou, vžívá se v ně, a líče je, ani jediného momentu nepomíjí. Vžil se tak v tento svět hrůz a bolestí, že vždy znovu se vrací k jistým jich formám. Tak ode dávna mysl jeho naplňují představy štvanic, pořádaných na ubohé lidské oběti. Hned v první jeho knize »Florianu Bílkovi«, objevují se některé formy takových štvanic Jenže v této knize, kde ještě převládá jasný, harmonický názor na svět, mají nepopíratelný nádech humoristický. Tak na př. léčka nastrojená na rváčovské ševce, vracející se z jarmarku a jich rvačka a štvanice uspořádaná na kramáře Jehůnka a jeho ženu o svatbě při návratu z kostela. K jaké závratné tragické hrůze dospívají však štvanice surové chátry na mladého muže v »Havranu« (»Co život opomíjí«) a na ubohého tuláka v »Pobudovi« (»Zátiší«)!

Stejně jako v líčení utrpení a hrůz, jest Šlejhar přesný a podrobný i v popisu svých lidí, jimž jen nerad dává určitá nějaká jména, poněvadž prý se mu zdá, jako by již tím samým ztrácel nad svojí látkou vládu. Věnuje jejich zevnějšku i každému pohybu velikou péči a zaznamenává každou podrobnost, jež se mu zdá důležitou. S menším štěstím pokouší se o jejich psychologii. Zde

zpravidla podává jen dojmy a reflexe, spokojuje se líčením jistých processů a jich výkladem a nahrazuje jemnou, jako leptanou kresbou psychologickou passážemi spíše rhetorickými a suše demonstrujícími, vypravuje pouze o vniterných jevech, místo aby je přímo podával. Nedovede umlčeti svých vlastních výkladů a poznámek a obmeziti se jen na reprodukci dohadnutých duševních processů cizích, stejně jako nedovede podati jich řečí. Dialogy jsou nejslabší částí jeho prací, zůstávají nejvíc na povrchu, mají nejmíň šťávy a vůně jako jeho psychologie.

V.

Psychologie Šlejharova není prolínavá. Jeho pohled, který tak bystře proniká samu podstatu věcí, nedovede hloub se zabořiti v nitro lidí. Nestopuje míhavého, jiskřivého vlnění, plynulého toku lidské psychy, jeho vypjetí a klesání, nesnaží se postihnouti nejsubtilnější hnutí a záchvěvy jeho hladiny. Tento důsledný subjektivista skoro napořád podává jen obrazy svého nitra, podkládá svým postavám myšlénky, dává jim rozechvívati se svými pocity. Nepokouší se ani o plnou evokaci cizího života niterného, nejde až k samým kořenům bytosti, nevniká v poslední záhyby duše. Jeho lidé důsledně také nejsou povahy komplikované, duše, rozlité několika směry, ztravované a lámané několika proudy. Jemu stačí jeden bod jedna linie, jeden tón. Všechen duševní život jeho figurek, jich povahy, touhy a chtění vyhráněly se jen v jediném směru. Sám přiznává se, že nechce lidi »popisovat zevrub«, nýbrž že postihne na nich jen jednotlivý rys, jenž v něm utkví a pod dojmem toho jednotlivého rysu »sám ze sebe« vytvoří své figury.*) Cítí asi sám dobře vady tohoto svého nazírání a proto daleko raději zabývá se studiem a popisem stavů tělesných, než duševních.

Tento základní ráz psychologie Šlejharovy vyplývá z jeho prudkého temperamentu. Stejně, jako nedovede nikoho líčiti, aby při tom nepodával svých dojmů a zažitků, tak také nedovede vypravovati, aniž by o tom co líčí, nevyslovil svého úsudku. Všechno jeho dílo prostoupeno jest nesčetnými autorovými reflexemi, poznámkami a invektivami. Nedopřává svému čtenáři, aby z toho, co četl, odvodil si sám své důsledky, aby sám o věci utvořil si vlastní názor. Vždy a všude autor sám vnucuje mu svůj soud, své názory, neústupně a výmluvně háje svoje pojetí líčeného zjevu a jeho významu. Nedovede zmizeti za svým dílem, nemá té impassibility a

*) Srovnej zpověď autorovu v »Čase«, ročník VIII., strana 547 a následující.

čiré nesúčastněnosti na tom, co líčí, které žádali naturalisté. U něho právě naopak za každým zjevem vidíte ihned autora, demonstrujícího a vykládajícího svoje názory. Není ani jinak možno u spisovatele tak výlučně citově založeného, neschopného při svém tvoření umlčeti svůj cit a tvořiti s chladnou rozvahou. Nedovede odmysliti si svou osobu od svého díla, co chvíli prolamuje jeho architekturu, aby s rozhořčením a hněvem, vášnivě a podrážděně z něho vystoupil a s vámi o své city a názory se sdělil. V něm stále moralista a agitator zápasí s umělcem.

A tím ocitli jsme se u posledních význačných rysů tohoto rázovitého uměleckého profilu, u jeho moralistního rázu a sociálních tendencí jeho díla, kteréž jest útočné, vášnivě rozpálené a hněvivě rozechvěné. On sám ovšem popírá, že by byl dílem svým chtěl sledovati jakési »mravokárné tendence«, ale v téže předmluvě ke knize »Co život opomíjí«, kde ohrazuje se proti této výtce, vyznává: »Zlu odpírati, poznáním zlo odstraňovati — taková aspirace byla by mojí jedinou ješitností a vřele vytouženým přáním celé té mé tak zvané literární práce.« Dílo jeho pak samo jest nejlepším toho dokladem, že, byť snad i někdy nevědomky, vždy autoru tanuly na mysli cíle ethické. Je moralista, proniknutý duchem evangelia Kristova, roznícený láskou k té smutné říši porobených, utlačovaných, opuštěných, nešťastných a zbídačených, k těm »chudým duchem« z kázání na hoře. Co chvíli tušíte za stránkami jeho děl rozhořčeného, bolestně podrážděného moralistu, hřímajícího s rozechvěním starozákonního proroka a s přesvědčivou výmluvností apoštola. Není ani jinak možno u díla, jímž na venek propukla palčivá, vydrážděná bolest nitra, raněného všemi těmi surovostmi a násilnostmi, vším tím zlem, jež oko vidělo. Tak stala se mu tvorba umělecká nezbytnou úlevou. »Co ve mně bouřilo a protestovalo, majíc kořen v pochmurném a jaksi těžkém pojímání života, musel jsem s někým sděliti, jinak, zdálo se mně chvílemi, nesnesl bych toho zjitřeného, vnitřního napjetí.« (»Co život opomíjí« str. 6.)

Proniknut naukou Kristovou a vida, jak málo řídí se jí svět, v němž je tolik zla a bídy, neustává hlásati návrat k evangeliu. Staví před oči současné společnosti, ovládané sobectvím a ziskuchtivostí, zrcadlo, v němž spatřuje ona svůj obraz, úmyslně zkřivený, nejčernějšími barvami malovaný, plný zoufalých smutků, těžkých stínů a příšerně rudých záblesků, osvětlujících šílené, vražedné zápasy a pusté řádění odpoutané lidské bestie. Hle, to jste vy volá autor k representantům této společnosti.

Neohlíží se po tom, prohřeší-li se při této malbě snad na některém zákonu uměleckém. Jemu jde o to, aby zlo bylo poznáno, aby se zhnusilo společnosti a vyvolalo v ní touhu po odstranění jeho a po nápravě. Této tendenci, pronikající celé jeho dílo, obětuje všechny ohledy umělecké, vždy ochoten, prohřešiti se raději na kráse a harmonii, než sleviti něco s požadavků přísného a rozhorleného moralisty. Neuznává umění pro umění, dává svému dílu od samého počátku určité poslání sociálně-ethické. Nic nevadí, je-li komposice jeho děl roztříštěná, psychologie některé postavy vratká, ten onen obraz smytý. Jen když určitě, jasně a přesvědčivě vyslovil svoji myšlénku. Chce přesvědčovati, chce názorně jisté věci čtenáři svému na oči stavěti a jako všichni horlitelé a propagátoři libuje si v rhetorických výlevech.

Krajní pessimista, rozhorlený mravokárce a mystický snílek, autor, proniknutý duchem evangelia a unášený překotným spádem svého prudkého temperamentu — takový jest Josef Karel Šlejhar. Není ryzí umělec, tvořící díla ledově čistých hran a pevně vedených linií. Jeho dílo, v němž slilo se tolik různých kovů, není bez kazů a nejednou v něm umělec podlehl úplně moralistovi. Ale jest to dílo vážné a zachmuřené, rysů bolestně zkřivených a sevřených, plné úžasné síly suggestivní, dílo otřásající a zdrcující tíhou své tragiky. A především dílo mužné. Dílo umělce, jenž zhrdaje líčením erotických hříček, nebál se pohlédnouti životu odhodlaně v jeho Medusinu tvář, a zachytiti v zamženém zrcadle svého umění šílenou vášeň a hřích, bolest a hněv, zoufání a kletbu, bídu a hrůzu, všechen ten těžký, rdousivý stín, jenž leží na nicotné pomíjející a soumračné hře naší pozemské existence.

František Deák.

Píše František Brábek. (Pokrač.)

On zatratil násilnosti svých přátel právě tak jako výstřednosti svých odpůrců. »Takovýmto výstřednostem — pravil ku shromážděným — vzpouzí se všechno mé cítění. Jak bych mohl za takovýchto okolností vystoupiti jako posel lidu. Co by mi řekli, kdybych mluvil proti kortešování? Vyčtli by mi, že má vlastní volba stála 30.000 zlatých, vyčtli by mi, že mé jmeno bylo napsáno na prapory, pod nimiž tekla lidská krev a kteréž roznítily boj bratrovra-

žedný. Kdybych byl ještě včera mandát přijal, dnes již bylo by mou povinností, jako poctivého muže říci: já nepůjdu!«

Přátelé i odpůrci spojili se nyní a bouřlivě naléháno na Deáka, aby mandát přijal. »On nepatří sobě — volá jeden řečník — nýbrž vlasti a jest povinen jí sloužit.«

»My se pána neprosíme, ale poručíme mu, aby na říšský sněm šel« — volá druhý — »poněvadž vlast má právo mu poručiti.«

Ale Deák odpovídá: »Odstupuji, poněvadž to žádá mé svědomí. Kdyby mé přesvědčení se rozcházelo s přesvědčením celého světa, jest to mým neštěstím, ale žádným zločinem. Mé svědomí mi praví, že jest mou povinností odstoupiti a není ničeho na světě, co by mne nutiti mohlo, abych jednal proti svému přesvědčení, neboť kdybych tak učinil, přestal bych sama sebe ctíti.«

Přes to vše prohlásil předseda, že župa zalánská zvolila Františka Deáka svým poslancem na sněm říšský. Deák, aby donutil shromáždění voliti poslance jiného, opouští sídlo župy, ale župa zůstala si nyní také již důslednou a nezvolila nikoho jiného. Křeslo za župu zalánskou zůstalo v tomto zasedání skutečně neobsazeným. Deák píše přátelům do Prešpurku, vřele lituje, že nemůže s nimi spolupůsobiti, ale dokládá, že žádná moc světa nemohla by jej donutiti, aby přijal mandát — krví potřísněný.

Společně s Aurelem Dessewffym a Ladislavem Szalaym vypracoval Deák osnovu trestního zákonníka, která došla uznání učenců vzdělané ciziny.

Z řečí jeho v oné parlamentární periodě pronesených vychází na jevo, že jako muž práva štítil se bouřlivých agitací, a zvláště demonstrací uličních, ale tam, kde viděl, že někdo sáhá na práva země, dovedl se rozhorliti až k výstřednosti, v takových okamžicích nešetřil nikoho. »Na pevnině byli oné doby — praví Neményi — různí revolucionáři, spiklenci a radikálové, ale kde bylo takového monarchicky smýšlejícího liberála, jenž by byl se odvážil vésti tak mužnou mluvu i vůči trůnu?

Když byl podán návrh, aby odeslána byla petice císaři a králi za propuštění oposičního vůdce Wesselényiho z vězení, do něhož byl pro příliš smělé své řeči uvržen, opřel se Deák tomuto návrhu a klada důraz na zásadu imunity, stál na tom, aby propuštění nikterak jinak než jako právo žádáno bylo.

R. 1840 prohlásil zásadu oddělení státu od církve a smýšlení jeho v tomto směru zračí se nejlépe v jedné z jeho řečí, kterouž měl ještě krátce před svou smrtí a v níž pravil: »Víra božská ne-

žádá lidské ochrany, ale dlužno jest povzbuzovati čistou nábožnost, která jest oporou státu. Běda národu, v němž lid aneb vláda oddávají se fanatismu. Tam zmizela bezpečnost státu a zlo toto zanechává krvavé stopy za sebou. Kdo chce vyrvati posvátné pocity lásky ze srdce lidí, přivádí na ně kletbu a uvaluje kletbu též na svou vlastní památku. Kristus učil nás lásce a v čí duši tato láska nesídlí, ten nemá náboženství. Náboženství káže nám ctíti občanské zákony a ten nejedná po vůli boží, kdo těchto zákonů si neváží.«

Tak jako nenáviděl náboženského fanatismu, tak mu byly i výstřednosti národnostního šovinismu odporny.

Jest naplněn láskou k národu vlastnímu, ale káže též úctu a ohledy k národnostem jiným.

Když učiněn byl návrh, aby se volby směly konati jen jazykem maďarským, pravil: »Neshledávám to spravedlivým, aby ten, kdo není jazyka maďarského mocen, ztrácel právo volební. Chraňme se toho urážeti a dráždíti. Přeji si, aby naši spoluobčané jen cestou smírnou a přesvědčováním byli přiváděni k tomu, užívati jazyka maďarského.« Jeho zásadou bylo národnosti nemaďarské ne ovládati nýbrž na ně přitažlivě působiti.

* * *

Po námahách obou sněmovních zasedání, jichž se byl Deák účastnil, uchýlil se na nějaký čas na svůj statek a vyhledával zotavení sil též v některých lázních cizozemských. Během čtyř let, od roku 1844 do 1848, v nichž pozvolna se připravovaly a blížily veliké převraty březnové, učinili přátelé Deákovi několik pokusů vylákati jej z jeho zátiší a přiměti k pobytu v hlavním městě, toužíce s ním se raditi a odevzdati opět vedení oposice do jeho rukou.

Na takový jeden pokus odpovídá roku 1845 v listu Kossuthovi zaslaném mezi jiným toto: »Rád bych trávil větší část roku v Pešti ve vašem milém kruhu, kdybych byl dosti bohat, abych tak činit mohl. Ale osud uvázal mne na tuto hroudu, která mi dává chléb a já mohu svou samostatnost hmotně jen tak udržeti, pakliže se vyhnu každému výdaji, který mé jmění přesahuje. Ač mi zpráva, kterouž mne ve svém středu míti chcete, v prvním okamžiku zalichotila, vidím v ní po zralém a chladném uvážení neklamné znamení smutného stavu nás všech. Když ti, z nichž každý jednotlivý má alespoň právě tolik síly, nadání a vůle jako já a všichni dohromady o velmi mnoho více a když vy jednotlivci i dohromady přece jen mne, vzdáleného očekáváte a si žádáte, ano mou přítomnost mezi sebou za nezbytnou považujete, doznáváte

tím bezděčně, že beze mne, ani se mnou nemáte naděje na dobrý výsledek. Ty víš, že již dlouho bez naděje s vámi a mezi vámi v boji stojím a že jsem hotov i bez naděje na výsledek bojovat, poněvadž mi čest a povinnost tak kážou. Proto ale přijdu přece dle vašeho přání ještě tuto zimu po třech králích do Pešti, abych tam strávil několik týdnů, budu se s vámi raditi a jsem ochoten vše učiniti, čeho by veřejné dobro žádalo.«

Jak dojímá tato beznadějnost u muže, jenž nepoznal nikdy málomyslnosti. Patrně vrhaly již v ducha jeho stín blížící se události kteréž se položily na rozhraní mezi Uherskem starým, Uherskem hýřivých, nádhery milovných magnátů, latinsky mluvících táblabírů a ujařmených sedlákův a Uherskem novým, které po krvavých bojích 1848—1849, po nejvýstřednějších výronech ideí svobodomyslných a po scénách neskonalé tragičnosti uvádělo se do společnosti moderních států evropských.

Krom Francie, kde zápas o občanské svobody již od velikého hnutí z konce minulého století s malými přestávkami stále trval, byly ostatní státy evropské pohříženy ještě zcela v poměrech patriarchálních, nad nimiž bděl system svaté aliance.

Jen v mezích starého autokratického Rakouska »byl ještě tajůplný, ostatnímu světu neznámý politický ostrov, který zachoval ústavní kontinuitu a na který vlny absolutismu marně dorážely« — ostrovem tím bylo předbřeznové Uhersko.

Než došlo k událostem r. 1848, předcházela v tomto starém Uhersku ponenáhlá přeměna ideí, předcházely zápasy opravných myšlének s názory zastaralými; toto myšlénkové a společenské hnutí vylíčil mistrně Michael Horváth ve svém díle Huszonönév Magyarország történetéből 1823—1848. (Dvacetpět let dějin Uherska, 1863 v Genevě), kteréž dílo jest dějinami vývoje reformních ideí v Uhrách.

Vídeňské vlády, snažíce se dostati i tento konstituční ostrov do své moci, pokoušely se o to, dosaditi v čelo některých žup tak zvané administrátory, t. j. úředníky vládní, kteří měli sice tutéž moc, ale nikdy tutéž vážnost a tentýž vliv jako velcí župani, kteří patřili k nejbohatší šlechtě. Pomocí těchto úředníků snažila se vláda strhnouti v dosavadní zcela autonomní správě žup vliv na sebe. Kde se jí toto nepodařilo, snažila se podplácením drobné četné šlechty přehlasovávati národně uvědomělejší a neodvislejší živly v župě. Nelze upříti, že v některých případech tyto snahy vlád ani nesměřovaly tak příliš k seslabování župní autonomie jako ku

provádění různých opatření, v skutku veřejnému dobru sloužících, ale tehhejší páni pohlíželi na věc přece jen nedůvěřivě a větřili v tom úskoky proti ústavě a snahy centralisační, a brzy počaly se jeviti následky v nastalé nespokojenosti, v tomto zřídle všech převratů.

Tato nespokojenost živena byla i jinými opatřeními. Zákony uherské neznaly žádné předchozí censury, i tuto jala se vláda zaváděti, při vypisování daní a rekrutů taktéž nedbáno opatrnosti a nešetřeno ústavních citů, takže nespokojenost a s ní také moc a vliv — Františka Kossutha považlivou měrou růsti počaly. Jeho list Pesti Hirlap uchvacoval široké vrstvy lidu, ale konservativní pány jako Széchenyiho a Dessewffyho naplňoval obavami. Vůdce konservativců hrabě Aurel Dessewffy, vida publicistické úspěchy Kossuthovy, odhodlal se jej potírati taktéž publicistickými zbraněmi. Ve svém listě Világ (Světlo, 1841) odhodlal se Dessewffy, v Uhrách první, pracovati pro utvoření silné, národní, rozumně pokrokové, svých cílů si vědomé centrální vlády. Bojoval proti »vzduchovému systému« Kossuthovy župní všemohoucnosti. »Kossuthova theorie — pravil — chce odsouditi stát jen k úloze diváka (benevolus spectator), župa zasahuje do státní správy, do zákonodárství, aby je takřka pohltila. To je čirý federalismus. Idea župy je v theorii Kossuthově až k výstřednosti provedena.«

Muž tento, jenž hájil myšlénku jednotného státu proti rozkladnému společenskému »atomismu a proti župnímu federalismu,« podlehl r. 1842 nemoci, a Kossuth zbaven svého největšího soka, opanoval zcela situaci.

Deák, předvídaje již, že násilným převratům neubrání, vzdaloval se poslední 3 léta před vypuknutím nepokojů jeviště politického a neúčastnil se ani důležitého zasedání r. 1847, jako by byl tušil, že předurčen jest, až bouře se uklidní, postaviti se jako rádce a lékař k loži svého raněného národa a vésti jej až k úplnému jeho uzdravení.

Ani tehda když již nadešly chvíle, které smetly vládu mocného Metternicha a které v Uhrách vynesly Kossutha na vrch moci, ani v oněch dnech vítězného opojení nespustil národ zraků svých se svého, v zátiší vesnickém uchýleného vůdce a vycituje instinktivně, že moudré jeho rady v těchto dobách kritických postrádati nemůže, žádal, aby se Deák objevil opět na sněmu. Poslanec za župu zalánskou, Pavel Czúzy vzdal se tudíž svého mandátu a župa vyslala opět Deáka do

Prešpurku, kde naň naléháno, aby přijal úřad ministra spravedlnosti v nově se utvořivším ministerstvu hraběte Ludvíka Batthyányiho.

Služby, které Deák v tomto svém postavení národu svému a potomstvu prokázal, jsou neocenitelnými. Svým státním sekretářem jmenoval praktického právníka Kolomana Ghiezyho a pro sekci, v níž konány porady ku zorganisování veškeré uherské justice ve sněmu moderním, získal učeného právníka a historika Ladislava Szalayho, vedle nichž zřídil zvláštní komisi odborníků. Porady komise řídil neunavně sám, slyšel návrhy jednotlivých členů, činil své námitky a používaje připravené látky, na konec sám formuloval texty, dbaje toho, aby jim nejen advokát a soudce, ale i neškolený pouhý člověk jasně rozuměl.

V poradách ministerstva hlasoval vždy se stranou umírněnou, s Batthyányim, Götvösen, Mészárorem a Klauzálem. Vzpíral se vždy vší mocí úplnému se rozejití s korunou, ale tyto jeho snahy zůstávaly obyčejně bezvýslednými vůči rostoucí převaze Kossuthově, který počal hnáti věci do krajností. Když v září 1848 boj již neodvratným býti se jevil, byl jmenován také Deák členem oné deputace, která se odebrala na říšský sněm vídeňský, aby s ním porokovala a se dorozuměla. Deputace vrátila se s nepořízenou a právě tak nedařilo se jednání Deákovo a Batthyányiovo s palatinem, jednání to, jehož účelem bylo zachovati shodu mezi národem a korunou a mír se zemí.

Přehmaty množily se na všech stranách a události počaly býti mocnějšími než síla lidská, která by je byla mohla na uzdě udržeti. Deák viděl, že úloha jeho jest na ten čas dohrána. »Splaší-li se koně — pravil — stane se někdy, že vůz se nepřevrhne, ale jistě se převrhne, pakliže drží otěže dva a jeden na pravo, druhý na levo povoz řídí«. Mínil tím, že by v této době marně se pokoušel postaviti se Kossuthovi v cestu a věda, že by v těchto chvílích národu služeb prokázati nemohl, ustoupil po rozejití se ministerstva z veřejného jeviště.

Posledním jeho činem bylo ještě, že v Batthyányim a arcibiskupem Lonovitsem vyšel vstříc Windischgrätzovi s vojskem proti Pešti postupujícímu. Učinil ještě v posledním okamžiku pokus na odvrácení katastrofy, ale Windischgrätz prohlásil v Birske dne 3. ledna 1899 deputaci, že s odbojníky nesmlouvá, dal členy deputace zatknouti a teprv později dovolil Deákovi, aby se odebral do svého kraje zalánskěho.

Katastrofa nadešla, »Kossuth jal se — jak jeden biograf Deákův praví — zapisovati krví srdce národa zapomenuté jméno Uherska opět do listů dějin« a konec byl — u Világoše.

* * *

V Uhrách nastala krutovláda Haynanova a s ostatními soudruhy i Deák těžce nesl pokoření národa. Za vlády Bachovy a Schmerlingovy vyhybal se důsledně všem stykům s rakouskými vládními. Když později pomýšleno ve Vídni na zreorganisování vlády Uherska ovšem ještě v duchu centralistickém, byl pozván také Deák, aby spolupůsobil. Rozumí se samo sebou, že Deák odmítl a vytkl v otevřeném, Schmerlingovi znějícím listě, že odmítá proto, poněvadž politika vlády vůči jeho vlasti provozovaná, zásadám jeho naprosto se příčí.

V širokých, zamlklých vrstvách národa byla malomyslnost, lid tapal ve tmách a očekával zprávu od nějakého cizího mesiáše. Jen starý Széchenyi, »poustevník döblinský«, ač mrákoty mysl jeho zahalovaly, nepozbyl pevné víry, že národ s korunou opět se smíří a byl o tom přesvědčem, že až nadejde okamžik rozhodný, tato velika úloha jedině osobnosti Deákově se podařiti může. Bystrý zrak jeho v okamžiku světlém postřehl, že Deák jen tehdáž tuto úlohu bude moci vykonati, odebéře-li se trvale do Pešti a vejde ve středu země v trvalé styky s ostatními patrioty. I dal zakoupiti statek Deákův a spůsobil tím, že od r. 1854 Deák téměř neustále čas svůj tráviti mohl v Pešti, kde jednoduchý jeho byt u »Královny anglické« stal se v novějších dějinách Uherska na vždy památným střediskem života politického, srdcem, z něhož krev do všech tepen v zemi proudila. (Konec příště.)

† Julius Zeyer.

V noci ze dne 28. na 29. ledna zemřel po dlouhé a trapné nemoci básník a románopisec Julius Zeyer v stáří 59 roků. Zeyer jest jednou z našich nejsamostatnějších a nejsilnějších individualit básnických, plnokrevný romantik se sklonem k mysticismu básník květnaté dikce a brillantního stylu. Stál stranou našeho veřejného života a jeho otázek a zájmů, pohroužen docela v své sny a svou tvůrčí práci. I na divadle se pokusil se zdarem, ač hlavní těžisko jeho činnosti jest na poli epopeje a románu. Jelikož zpráva o jeho smrti došla při závěrce čísla, dlužno se nám omeziti na tuto noticku; v příštím čísle přineseme obšírnější studii o Zeyerovi z péra pana F. X. Šaldy.

Budiž mu země lehká a trvalá čest památce jeho.

R.

Rozhledy.

Sociálně politické rozhledy.

Úrazové a invalidní pojišťování hospodářských dělníků v Uhrách. Dnem 1. ledna 1901 vstoupil v platnosť článek XVII. zákonů z roku 1900 v příčině podporování hospodářských dělníků k úrazu přišlých jakož i dělníků invalidních v Uhrách. Podpora záleží v tom, že léčení dělníka, jenž při práci k úrazu přišel, obstarává pomocná pokladna. Je-li dělník ještě týden po úraze k práci neschopným, poskytuje mu pomocná pokladna 1 korunu denní podpory. Pokladna stará se o léčení tak dlouho, pokud třeba; podpory peněžité může dělník požívati nejvýše 60 dní po úraze. Po té má nárok pouze na rentu invalidní. Při úrazu smrtelném obdrží pozůstalí jednou pro vždy podporu 400 korun. Byl-li dělník svoboden, vdovec nebo bezdětek, obdrží dědicové jeho pohřební příspěvek 100 korun.

Podpora invalidní záleží v tom, že invalida od pokladny pomocné dostane měsíční podporu 10 korun; při tom pokládá zákon za invalidu toho, jenž není s to, aby sobě vydělal polovicku té sumy, kterou vydělá si čeledín stejného věku v dotčené krajině. Dělník, který až do svého 65. roku nepoužil ani podpory úrazové ani invalidní, obdrží dosáhnuv tohoto věku od pokladny kapitál 100 korun, při čemž nárok na další snad podporu zůstane nezkrácen. Vedle dosti dlouhé doby karenční (týden, dle našeho zákona nemoc. 3 dny) má odměna tato ten účel, aby se zamezilo přihlašování nepatrných zranění jako úrazů. Zemřel-li dělník smrtí přirozenou, obdrží vdova nebo sirotci jeho podpory od 200 do 270 korun, dle toho, jak dlouho byl zemřelý členem pokladny.

Členové jsou buď zakládající (když najednou a jednou pro vždy do pokladny zaplatili aspoň 50 korun bez nároku na podporu), řádní nebo mimořádní. Pojištění není obligatorní, nýbrž každý hospodářský dělník bez rozdílu pohlaví ve věku od 14. do 35. let může státi se členem pomocné pokladny. V přechodní době, v prvních 5 letech po zavedení zákona mohou i osoby starší, nejvýše však 50leté, náležející k stavu dělníků hospodářských a čeledi státi se členy pomocné pokladny. Platí větší zápisné, na místě 2 korun 4 koruny; osoby tyto mají však teprve po 5 letech nárok na podpory svrchu zmíněné. Členové řádní mohou, vstupujíce do pokladny, za jediné zápisné vyžádati sobě dvě členské knížky a platíce dvojnásobný příspěvek zajistiti si dvojnásobnou podporu.

Kdežto invalidita úrazem vzniklá poskytuje v každou dobu nárok na rentu invalidní, má ten, kdo následkem vnitřní nemoci nebo tělesné slabosti se stal invalidou, nárok na rentu invalidní teprve tehdá, byl-li po 10 let, kdo pak vstoupil po roce 35., byl-li po 15 let než se stal invalidou, řádným platícím členem pomocné pokladny. Mezi příčinami invalidity zákon tedy nerozeznává, a delší doba karenční (10 a 15 let) činí odiosní předcházející prohlídku lékařskou zbytečnou, od níž též zákon upouští.

Pojištění jest vesměs dobrovolné. Pouze v příčině takových osob, které sice pracovní sílu ztratily, ale přes to v hospodářství lehčí prací zaměstnány jsou (jako poslíčkové, hlídači a j.) ponejvíce z milosti hospodářovy (členové mimořádní), ustanovuje zákon, že každý zaměstnavatel jest povinen, pro svou hospodářskou čeleď platiti ročně za každou osobu do pokladny 120 haléřů, zač pokladna osobám těmto nebo jich pozůstalým poskytuje ty podpory, jakou dostávají řádní členové její v neschopnosti k práci úrazem způsobené.

Všecky tyto podpory a výlohy manipulační hradí pokladna členskými příspěvky a příspěvky zaměstnavatelů a státu. Členové platí zápisné 2 koruny a týdenní členský příspěvek 20 haléřů. Aby se však i dělníci s prostředky ještě omezenějšími mohli státi členy pokladny, přijímá pokladna též členy za týdenní příspěvek 11 haléřů, tito mají však nárok pouze na polovičku podpor; pouze podpora úrazová zůstane nezkrácena. Povinný příspěvek úrazový obnáší pro podnikatele, jak shora zmíněno, 120 haléřů ročně za osobu. Jestliže však podnikatel svou čeleď přihlásí za řádné členy pokladny a členské příspěvky sám zaplatí, neplatí příspěvků podnikatelských žádných. V příčině příspěvku státního počítá zákon, že dokud nepřekročí počet osob pojištěných jeden milion, že stačí státní příspěvek asi 100.000 korun.

Uskutečnění této instituce ponechá zákon dílem initiativě zúčastněných, jednak initiativě vlády. V každé obci, kde pokladna má aspoň 50 členů, zřídí se místní komise, a sice z těch, které zvolí zúčastnění zaměstnavatelé, dělníci a zastupitelstvo obecní. Komise místní přijímá členy, kontroluje nároky těch, kdož za podporu žádají, zkrátka vede osobní styk se členy. Všeobecnou správu pokladny vede ústřední ředitelství, utvořené z delegátů komise místní a zmocněnců vlády. Ředitelství kontroluje též působnosť komisí místních.

Dr. Lukáš.

*

Finanční obzor. Hospodářská peripetie německá. Uzpůsobiti zemi tak, aby dostačila sama sobě, jest pravá idea ochranářská. V autonomních skupinách vznikajíc, z rodiny vyšla na město, zabrala tržiště národní, často na sebe strhla hospodářskou politiku státní. Devisa její nabývá nyní plného zvuku za hraničním šraňkem pruským. Z tábora zemědělců vyvolána, dle všeho bude požadována za cenu povolnosti také od kruhů průmyslových. Hospodářská politika od případu k případu se stala nyní Colbertismem. Evoluce se vrací.

Události, které se před námi vyvíjejí v Německu, neznamenají ovšem obrat, nýbrž toliko větší akcent. Zákulisním jich pozadím jest tichá úmluva: do, ut des. Hrabě Bülow, »onen muž bez předsudku a nejmodernější z moderních,« a pan Miquel dlouho váhali, až konečně se přichýlili k pravici. Jich slunce se obrátilo k agrárníkům.

Bülow jako pruský ministerský předseda prohlásil v pruském sněmu, že pruská vláda v říši případně ve spolkové radě bude se snažiti o větší ochranu zemědělství novým celním tarifem — to jest, že bude se snažiti o zvýšení obilních cel. Číslice dosud jmenována nebyla, avšak nemýlí se asi ten, kdo má za to, že zástupce Bülowův

se již asi důvěrně dohodl s konservativci o výši, na niž příští obilní cla mají býti vysunuta. Původní německé obilní clo činilo M 1.—, roku 1885 bylo zvýšeno na M 3.—, roku 1887 na M 5.—. Za německo-ruské celní války dostoupilo clo na ruské žito vyminečné výše M 7.50.

Zvýšení cla na chleboviny znamenalo vždycky zvýšení ceny chleba. Toto právo věty svobodného obchodu závažně trvá, třeba při důsledku vývoje cen by často spolupůsobily také četné okolnosti jiné. Byť i snad část cla nesl rolník s obchodníkem, část jeho zajisté ponese také konsument. Tím vznikají pro něho větší náklady. Zemědělec získá na jeho útraty.

Roční spotřeba chlebovin v Německu v průměru posledních let činila 12 millionů tun. Bylo-li z nich 5 millionů vlastní spotřebou producentovou, zbytek, který byl prodáván a kupován, stoupl, právě o cenu cla. Skutečnost ta byla dokladem o pravidelném účinku dovozních cel, že se nejen připojí ku ceně všeho dováženého zboží, nýbrž i k ceně zboží uvnitř země vyráběného, takže obecenstvo ze své kapsy platí ve formě zvýšené ceny desetkrát tolik, než co obdrží stát. Leč o to nejde tam, kde clo není fiskálním.

Effekt zvýšeného cla vynikne nejlépe sumou. Číslice vyššího cla znásobí jeho sumu na 350 millionů ročního poplatku. Dle prof. Lotze zvyšuje každé zdražení velkoobchodu s obilím o M 1.— cenu chleba dělníkova o 2 pf. denně, tudíž o M 7 ročně za každou hlavu a v domácnosti o pěti členech zvyšuje náklad domácnosti o M 35.—. Dělníkova mzda bude tudíž zkrácena, a jeho kupní síla oslabena. Leč to snad pouze pro začátek. Dělník bude zajisté žádati kompensaci úbytku svých příjmů, aby se jeho rozpočet zase vyrovnal. Očekávejme agitaci pro vyšší mzdy, která ve vyšších cenách výrobku bude uvalena opět na konsumenta.

Vyzíráme po důsledcích dalších. Na získanou přízně zemědělců jest osnováno nové zvýšení cla. Avšak, cui prodest?! Rolníku, který vyrobí pouze tolik, mnoho-li spotřebuje, zvýšení cla požehnáním nebude. Jím získají toliko majitelé latifundií. Větší výnos statku bude základem větší ceny pozemku, a pomoženo bude těm, kdo uznají za vhodno, aby se jich zbyli. Druzí majitelé budou již v poměrech normálních, oni majetku získali za poměr výnosnosti, a ceny budou vyrovnány. Úvahou třeba sledovati poměr spotřebovatelů. Myšlénka: hojiti se na rukou dalších, která vznikla z kruhů zemědělských, se stane vůdčím heslem ostatních tříd. V Berlíně, kde soustředí se všecky tyto proudy, již dávno jest zjevným směr po vyšších cenách. Dělnictvo žádá vyšší mzdy, majitelé domů větší nájemné, živnostník zdražuje výrobky, továrníci se spojují v kartely za účelem docílení vyšších cen. Octneme se v přechodní době, kdy touha po bývalém poměru cen způsobí veliké jejich kolísání. A až tato přechodná doba se uklidní jako jezero po hozeném kamenu, seznáme snad, že číslice jsou chiméra pouhá. Budou vyšší, avšak poměr blahobytu zůstane týž.

Prozatím budeme ale svědky klasického zjevu, že uzříme jak se vrací theorie a periodu. Cobden v Manchestru roku 1838 počal

boj proti colbertismu útokem proti ochranným clům obilním. Již tenkráte s pathosem bylo poukazováno k odpornému divadlu, že angličtí lordové přivlastnivší si právem dobyvatelů téměř veškerou půdu království, potlačují dovoz cizího obilí, aby dráže prodávali své vlastní. — Rozpoutáno bylo hnutí tak rozhořčené, že komoře lordů bylo povoliti.

V Německu na krátkém Prokrustově loži se cítí nyní průmysl. Domýšlí se, že proti němu jest namířen hrot vyšších sazeb celních. Na prohlášení Bülowovo bylo odpověděno poplašným voláním opposice — ale nebylo to hnutí Cobdenovo, a jak se zdá, agitace proti obilním clům ku jeho výši ani nevyspěje. V Prusku se střízlivě počítá se skutečnostmi.

Průplavová předloha jest přáním koruny, a na koni oné předlohy se zemědělci snaží se dostati dál. Průmysl místo aby se stal obětí mezi kovadlinou a kladivem, na základě osvědčené zásady: do ut des, bude vyjednávati také. A když bude slyšena také tato druhá strana, dovíme se, že také německému průmyslu je třeba vyšších cel.

Tak obchodní soustava německá bude přizpůsobena zvláštním, poměrům říše.

Když však prohlášení pruského ministerského předsedy na burse berlínské bylo přijato derutou a zamlklostí na trzích ostatních, — vyciťujeme tam obavu, která předstihuje sběh událostí. Na burse neomezujíce svoje hledisko na species aeternitatis pouhého Německa, patří dále. V pesimismu jest často obezřelost. Nedůvěra, že precisován, ochranářské these by za hranicemi mohlo býti odraženo ozvěnou celní války, jak nebezpečnou jest pro trhy na cenné papíry! Jak snadno by na tomto poli mohla býti zaplavena kořist německých agrárníků! Můžeme zase užíti pověstných slov Frankenbergrových. Vlákno hospodářských snah v Německu se zamotává v peripetii tak důmyslnou, že jim náleží pozornost všech, od kruhu nejvznešenějších až k umělci.

A naše poslední hospodářská Thule?!

Stanislav Netuka.

*

Význam říšských voleb v Č. Budějovicích. Dne 19. března 1897. zvolen za České Budějovice, které od zavedení přímých voleb do rady říšské r. 1873. volí samy poslance, poprve český poslanec říšský. Téhož roku konány rovněž poprve volby v nově zřízené kurii páté. Při volbách v V. kurii jsou pro Čechy budějovické nejvýznamnější volby voliteľů, kdež číselná převaha českého obyvatelstva v Budějovicích dochází zřejmého výrazu. Roku 1897. zúčastnilo se voleb těch přes 70% voličů. Poměr hlasů byl následující:

Ve vnitřním městě [na něž připadá 16 volitelů]: Češi 487, Němci 466, soc. dem. 90, němečtí lidovci 22;

na pražském předměstí (starém městě) [na něž připadá 21 volitelů]: Češi 663, Němci 260, soc. dem. 700, něm. lidovci a roztříštěné 40;

na vídeňském předměstí [na něž připadá 14 volitelů]: Češi 384, Němci 325, soc. dem. 214, něm. lidovci a roztříštěně 25;

na lineckém předměstí [na něž připadá 6 volitelů]: Češi hlasovali pro soc. dem., Němci 249, soc. dem. 205, nepl. 2.

V užší volbě volitelů uzavřen kompromis se sociálními demokraty, tak že se jevil výsledek volební následovně:

Ve vnitřním městě: Češi 729, Němci 589; na vídeňském předměstí: Češi 700, Němci 406; na pražském předměstí: Soc. dem. 800, (Němci nepřišli do užší volby).

Zvoleno tedy celkem 30 volitelů českých, 21 sociálně-demokratických (české národnosti) a 6 německých (pokrokových).

Při volbě poslance, na níž jest ovšem zúčastněn celý XVI. volební okrsek V. kurie skládající se převahou z krajů německých a smíšených, obdržel v prvé volbě český kandidát 196, německo-pokrokový 208, německo-lidový 142 a soc.-demokratický 164 hlasy. V užší volbě připadlo česk. kandidátu 264, něm.-pokrokovému 308 hlasů.

V prosinci r. 1900. byl při volbách volitelů v V. kurii výsledek následující:

Vnitřní město (16 volitelů): Češi 510, Němci 327, soc. dem. 58.
Pražské předměstí (staré město) (21 volitelů): Češi 1086, Němci nevolili, soc. dem. 302.
Vídeňské předměstí (14 volitelů): Češi 465, Němci nevolili, soc. dem. 146.
Linecké předměstí (6 volitelů): Češi 123, Němci 230, soc. dem. 138.
V užší volbě na lineckém předměstí: Němci 310, soc. dem. 249.

Pozoruhodným byl při volbách těchto trojí zjev. Předně, že Němci ve dvou volebních sekcích ani nekandidovali, pak že společní kandidáti strany národně-sociální a českých stran měšťanských zvítězili ihned v prvé volbě velkými většinami nad Němci i sociálními demokraty, a posléze že sociální demokraté na lineckém předměstí (ve čtvrti tovární) podlehli, ač čeští voličové pro ně v užší volbě vesměs hlasovali. Příčinou toho jednak nátlak se strany německé, zejména prostřednictvím německých továren, jednak skutečnost zvláště pozoruhodná, že sociální demokraté německé národnosti hlasovali v užší volbě pro volitely německé, kteří jim patrně byli bližší než volitelé sociálně-demokratičtí české národnosti, již by byli volili českého sociálního demokrata za poslance. Při volbě poslance za XVI. okrsek V. kurie obdrželi v prvé volbě: Český společný kandidát (nár. soc.) 250, německý pokrokovec 249, soc. dem. 146, německý radikál 35, křesť. soc. 7 hlasů; v užší volbě německý pokrokovec 309, český společný kandidát 271 hlasů; — sociální demokraté zdrželi se volby.

Ještě významnějšího úspěchu, než při volbách volitelů v kurii V. dosáhli Čechové budějovičtí při volbě v kurii III. (za město Č. Budějovice).

Dne 19. března 1897. odevzdáno bylo 2196 hlasů; z nich obdržel společný český kandidát JUDr. Bedřich princ Schwarzenberg 1213, německý kandidát Vojtěch Wunderlich, budějovický starousedlík, 976 hlasů; as 7 hlasovacích lístku bylo prázdných neb roztříštěných. Při volbě následující, konané dne 10. ledna 1901. bylo odevzdáno 1250 hlasů. Společný český kandidát JUDr. Bedřich princ Schwarzenberg obdržel 1215 hlasů, sociálně-demokratickému sčítacímu kandidátu připadlo 32 hlasů, mezi nimi patrně i hlasy německých sociálních demokratů a snad několika nesocialistů, 1 lístek

byl prázdný a 2 porůzné. Všech ve volební seznamy zapsaných voličů bylo 2994. Německý volební výbor prohlásil, že Němci voliti nebudou. Prohlášení toto opřel o důvody, vlastně jen tvrzení zcela nicotná a nesprávná, obviniv na př. politický úřad budějovický ze strannictví a nadržování Čechům (!); zároveň neopoměl německý volební výbor opětovati starou povídačku, že mocný vliv strýce zvoleného českého poslance, Ad. Jos. knížete ze Schwarzenberga, vévody krumlovského, uplatňuje se při volbách na prospěch Čechů. Tvrzení toto bylo na schůzi českých voličů dne 6. ledna t. r. již předem trefně a číselně vyvráceno. Pravou příčinou volební abstinence byla však stará a po soudu našem v Budějovicích nikoliv pochybená taktika předsedy německého volebního výboru, který nerad vchází v zápas tam, kde si je porážky jist. Ke strnulé náladě německého tábora přispěla též vleklá krise v měšťanském pivovaře budějovickém, již měšťanstvo německé pociťuje tíže než leckterý neúspěch politický.

Ostatně nebylo mínění v německém táboře ustáleno a bylo zejména doléháno na oblíbeného purkmistra Jos. Kneissla, aby vzdor velmi pokročilému věku svému německou kandidaturu přijal. Kneissl však rozhodně odmítl. Jisto bylo, že Češi mají zabezpečenou většinu as 400 voličů, a to nejen následkem své převahy, nýbrž i z toho důvodu, že obcí sestavené velice neúplné volební seznamy byly pečlivými reklamacemi Čechů náležitě doplněny a opraveny, kdežto Němci své reklamace tentokráte nesmírně nedbale provedli. Vzorné voličské katastry dr. Zátky a obětavost českého volebního sboru, doplněného bdělou, trvale mu přidělenou silou sekretářskou usnadnily provedení voličských reklamací, jichž bylo podáno v kurii III (městské) 875 (542 k zanesení, 230 k vyloučení a 103 oprav), v kurii V. (za obvod města Č. Budějovic) 3010 (2394 o zapsání, 512 o vyloučení a 104 oprav).

Dlužno se zmíniti ještě o volbě v obchodní a živnost. komoře v Č. Budějovicích, která vyslala na radu říšskou dne 12. ledna t. r. stejně jako roku 1897. továrníka p. Jos. Brdlíka, uznavši jednomyslnou volbou i výslovně jeho opravdovou práci a obětavou ochotu. Komorní mandát budějovický — a jest v tom tradice z let osmdesátých, kdy Čechové budějovičtí neměli na říšské radě jiného zastoupení, — pokládán bývá zároveň také za mandát místní, a i v tomto směru poslanec komorní horlivě spolupůsobil.

Myšlénka kandidovati v Českých Budějovicích dra. Bedřicha prince Schwarzenberga vznikla na sklonku r. 1896. ze soukromých úvah některých čelných Čechů budějovických; později byl princ, jehož vlastenecká veřejná činnost byla Čechům budějovickým dobře známa, požádán Politickou besedou občanskou a českým volebním výborem, aby kandidaturu přijal. Čechové sami pokládali tehdy volební vítězství za pochybné a hr. Badeni považoval kandidaturu českou za — rušení německé državy. Leč přes to vše dr. Bedřich princ Schwarzenberg projevil ochotu kandidovati. Na velikolepé, v pravdě imposantní schůzi voličské dne 14. března 1897., kdež si rázem získal důvěry a sympathie všech českých voličů, byl jedno-

myslně za společného českého kandidáta prohlášen. Nikdy nebylo nadšení českých voličů budějovických tak jednosvorné a obětavost tak příkladná, jako v den volební dne 19. března 1897. Sociální demokraté, kteří několik dnů před tím vzdor kompromisu ostentativně odmítli voliti v užší volbě českého kandidáta v kurii páté, chovali se tu zcela pasivně, národně uvědomělejší z nich společného českého kandidáta i volili. Ovšem že v III. kurii byl sociálně-demokratických voličů počet jen nepatrný. Po téměř 4 létech byl dr. Bedřich princ Schwarzenberg na schůzi voličské dne 6. ledna t. r. opět jednomyslně za kandidáta prohlášen a dne 10. ledna zvolen velikým počtem voličů, kteříž se k volbě dostavili vzdor tomu, že Němci voleb se zdrželi, osvědčivše tak svému poslanci na novo neztenčenou důvěru. Z jednání a zachování naprosté jednomyslnosti při volbách, kteráž v Č. Budějovicích jest nezbytnou podmínkou volebních úspěchů, dlužno přičísti k hlavním zásluhám B. Schwarzenberga. Vyličovati působnosť budějovického říšs. poslance se stanoviska povšechného není naším úkolem; z četných prací a úspěchů jeho významu místního vytkneme toliko jeden důležitosti zásadní: Při sestátnění vyšší reálky místní »Matice školské« v Čes. Budějovicích započtena byla profesorům veškerá léta tak, jakoby je byli strávili ve službě státní. Ostatně ani Němci nemohou právem vytknouti zástupci Č. Budějovic na radě říšské, že by byl nedbal národohospodářských zájmů města, poněvadž ani v tomto směru nebyla činnost jeho neplodnou.

Že vítězné volby říšské jsou morální vzpružinou Čechů budějovických, jest samozřejmo, volby ty jsou však významu ještě hlubšího. Volbami volitelů v kurii V. prokázána úplná početní převaha českého živlu, který přirozeně chce se uplatniti i v zastupitelstvu obce. O rušení »německé« državy nelze již tedy právem mluviti. Kdyby volební řád obecní spočíval na těchže zásadách, jako volební řád v kurii páté, bylo by zastupitelstvo obecní téměř výlučně české. Volebním vítězstvím v kurii III. prokázána nad to však ještě rostoucí poplatní síla českého obyvatelstva. Početní převahu českou německé vedení již musilo uznávati, poplatní sílu však reklamovalo z největší části pro Němce. Nyní jest jasně dokázáno, že i kdyby volební právo do obce zbudováno bylo na těchže zasadách jako volební právo v kurii III. (census 8korunový a osobní vykonávání volebního práva zletilými muži), správa obce českobudějovické připadla by nezbytně Čechům. Zatím však trvá monstrosní třísborová soustava se stejným počtem zástupců, platí volební řád, jenž sestavení rozhodující volební komise ponechává ve skutečnosti straně v obci vládnoucí, který favorisuje volení plnými mocemi a otevírá ne dvířka, ale širokou bránu různým machinacím volebním, jenž jest takměř bezmocným i proti případnému nekonečnému opětování nesprávností volebních a naprosto nerespektuje poplatníky nejvýnosnějších obecních dávek nepřímých. S těží lze uvěřiti, že takovýto volební řád mohl slaviti vstup do XX. století v nezkrácené platnosti a těžko vysvětliti, proč zejména obyvatelstvo větších měst spokojuje se s touto

nestvůrností. Nejlepším výsledkem vítězství při volbách do rady říšské v Č. Budějovicích by bylo, kdyby jím byla podnícena — změna volebního řádu o b e c n í h o. *Dr. V. Schuster.*

*

Cvičný řád. Správa vojenství překvapí armádu v nejbližší době vydáním nového »Cvičného řádu« pro pěchotu.

Cvičný řád obsahuje nejen věci formálné, nýbrž i základy taktiky; je-li dobře pochopen a prováděn, činí armádu zdatnou. Zkoumejme, je-li nyní na čase měniti taktické zásady, které jsou v každém Řádě věcí hlavní. Vojenský gigant Napoleon I. praví, že třeba měniti taktiku každých deset let, aby vojevůdce byl vždy originálním, překvapil odpůrce. Kdo stále válčí, musí tak činiti, by vlastními svými zásadami nebyl paralysován a přesilou dokonce i udolán, jak se stalo i Napoleonovi. V budoucnosti provedou se veliké války v ohromných časových mezerách a potrvají krátce, takže netřeba měniti po čas války taktiky, jsou-li dosavádní taktické principy správné, to jest: jsou-li založeny na momentání technice zbraní a odpovídají-li právě fysickým i mravním potencím vojska i národů.

Nynější Cvičný řád vydán byl r. 1889; technika zbraní byla táž jako dnes (opakovačky), mravní potence byly přibližně tytéž jako nyní. Jedině správný závěr je pak: buď byl dosavádní Řád špatným a bude opraven, anebo bude nový Řád chatrným, anebo bude se lišiti tento od dosavadního jen nepatrně, snad formálnostmi . . .

Vývoj cvičného Řádu za posledních 30 let je asi tento: Řád z roku 1874, respective druhé jeho vydání z roku 1880, platné až do roku 1889 byly daleko za dobou; všechny válečné zkušenosti roku 1866;, 1870—1871 a 1877 potoky krve nabyté, zůstaly nepovšimnuty bodáková taktika byla i dále v květu; v periodě od roku 1870 až 1886 ručnice všech armád střílely rychle, dráhy střel byly rasantní (ploché), útok bodákem mohl míti jen tehdy úspěch, byl-li nepřítel olovem už takořka prošpikován a morálně nadobro otřesen; rakouský Cvičný řád však s těmito faktory ještě nepočítal; on považoval vojáka v boji nikoliv za affekty ovládaného člověka, nýbrž za bezduchého panáka; na výchovu morální a charakteru, tyto rozhodující faktory v boji, nebyl položen náležitý důraz. »Řád« byl tudíž až do roku 1889 za svou dobu, důstojníci pak z valné většiny ještě za Řádem, neštastné taktické zásady roku 1866 vládly dále.

Všechny interessantní studie německé, francouzské a ruské ve válkách r. 1866, 1870—1871 a r. 1877 zůstaly nepovšimnuty.

Tu vyšel r. 1889 nový Cvičný řád; liší se v podstatě ke svému prospěchu od Řádů předešlých; jest konečně na výši své doby; neznačí nenáhlý vývoj Řádů předcházejících, nýbrž veliký skok. Zde jsou všechny zkušenosti v moderních válkách nabyté plnou měrou praktikovány; na každé stránce počítá se už se silami morálními i charakteru; všeliká bezmyšlénková šablona je zakázána; každý představený má míti i v míru při každé příležitosti na zřeteli jedině účel válečný atd. atd.

Shora už jsem podotkl, že nebylo důstojnictvo z valné části na výši Řádu z roku 1880. Tím více to platí, jakž při nynější výchově důstojnictva není jinak ani možno, o Řádě z roku 1889. Chceme uvésti některé toho doklady, poněvadž mnozí čtenáři při nynější všeobecné branné povinnosti o to zajímati se budou: obraty tělem za pohybu konají se v celé armádě na obou nohách; při velení těchto obratů hledí velitel na nohy postupujících vojsk; obé je proti předpisu; u hmatů ručnicí žádá se všude především stejnoměrnost, ač Řád žádá rychlost a jistotu; hmaty tyto konají se na tempa; Řád toho nezná; při střelbě stoje žádá se obyčejně na vojáku, by stál na bříškách nohou a trup byl předkloněn; Řád však praví: »tíže těla spočívá stejnoměrně na celých šlapadlech obou nohou«, jakž také je přirozeno.

Řád předpisuje, by v čele vřaděni byli do prostředku a na obě křídla lidé nejchytřejší a nejšikovnější; nikde v armádě se toho nedbá, ač je to tak důležité; při cvičeních proti jezdectvu má býti udán (z psychologických důvodů) směr, odkud jezdectvo přijíždí, a vzdálenost; nikdo toho však nečiní; rozvoj setniny se schematisuje, ač je to přísně zakázáno.

Řád z roku 1880 stanovil: »setniny v praporu začnou s rozvojem současně na znamení šavlí;« Řád z roku 1889 tento odstavec úmyslně vynechal a stanoví výslovně: »jednotné evoluce setnin nesrovnávají se s poměry válečnými a nebuďtež proto žádány ani při cvičeních.« Však i nyní děje se rozvoj setnin v celé armádě stejnoměrně na znamení šavlí. Z toho jasně vysvítá výše předpisu a nedostatečnost orgánů prováděcích.

Povely dávají se obyčejně velmi pomalu anebo zase příliš ukvapeně (proti jízdě), ač Řád praví: »všechny povely dávány buďtež vždy týmž způsobem, klidně a ostře vysloveny«, což je psychologicky velice důležito.

Velice interessantní jsou taktické zásady nynějšího Řádu, na př.:

»Boj nedostatečnými silami vedený má v zápětí zbytečné ztráty a poškozuje mravní síly vojska.« »Kdekoliv vůbec možno, buď nepřítel překvapen«. »Pohyb v před děje se v boji obyčejně tak, že celé setniny současně vyrazí« (tedy ne jednotlivé roje a čety, jak tak často se stává). »Celý postup, jakož i provedení útoku musí míti ráz nezdržitelného pudu v před.« »Bez převahy palebné nelze na útok vůbec ani mysliti.« »Obrana, která chce dosáhnouti výsledků positivních, vedena buď vždy s úmyslem útočným« atd. atd. Všechny tyto absolutně správné zásady taktické bývají jen nedostatečně uplatňovány. Náš úsudek konečný jest: Když už správa vojenství přikročuje k novému vydání Řádu cvičného, buďtež v něm akcentovány tyto zásady:

1. v úvodě: zásady v tomto Řádě stanovené buďtež pochopeny a prováděny nejen podle litery, nýbrž i dle smyslu svého: kdokoliv by se proti tomuto ustanovení provinil, anebo věci, kde Řád volnost připouští, schematisoval, buď propustěn;«

2. varujeme před podrobnými předpisy pro věci docela podružné (postavení pyramid, intervally harcovníků v boji atd.);

3. na výcvik a výchovu jednotlivcovu (co do intellektu, morality a charakteru) buď položen jestě větší důraz;

4. salvy buďtež vůbec odstraněny; při útoku nepodařily se v posledních válkách nikdy, při obraně jen velice zřídka;

5. voják měř tam, kam chce trefiti (motiv psychologický);

6. s důrazem buď uvedena jako kardinální zásada mravní a vlastenecká výchova vojínova; pouze převaha sil morálných vede za týchž okolností k vítězství;

7. buď položen co největší důraz na to, že výcvik, výchova a zdatnost setniny je v organismu armády nejdůležitější;

8. převaha palebná musí býti při postupu už na 1000 kroků od nepřítele, nejméně však na 800 kroků, trvale uhájena; jinak nastane katastrofa;

9. voják buď vychován k rychlému míření (Fangschuss);

10. kardinální poloha vojákova je v boji »leže«, proti jízdě výminečně »kleče«, není-li žádných krytů;

11. zákopů buď užíváno v obraně zřídka, jen při velikých frontách; vedou k falešným frontám, ničí morální síly a vojín neutrpí leže rovněž větších ztrát;

12. pro boj s bodákem buď voják cvičen jen pro mocný a rychlý výpad, útok; útok je známka síly, parirování známka slabosti;

13. výcviku formálnému buď věnován jen čas nevyhnutelně nutný; za to buď výcvik ve vedení v boji co nejintensivnějším;

14. při formálních cvičeních buď žádána co největší křepkost, v boji co největší volnost, rychlost a samostatnost;

15. velitelé nesamostatní aneb odpovědnosti se strachující buďtež propuštěni.

Varujeme správu vojenství, by nedbala různých těch »exercier-meistrů«, jichž alfa i omega je »v ponos zbraň, čelem vzad atd.«, doporučujíce, by dbala rad jedině oněch mužů, kteří na základě zkušeností r. 1870—1871 a r. 1877 nabytých, pak na zásadách psychologických, sociologických a národnostních dovedou vypracovati moderní Cvičný řád, jenž by povaze všech národů rakouských vyhovoval.

Kéž se tak i podaří!! . . . . *ek.*

*

Astronomická zpráva na únor. K deváté hodině večerní září nad obzorem jižním nejkrásnější souhvězdí naší oblohy Orion. Z jasných jeho sedmi hvězd jsou prostřední tři v jediné přímce blízko vedle sebe, a tvoří pás Orionův, pod nímž je malá, ale velmi nápadná skupinka hvězd, v níž i jen malým dalekohledem spatříme nádhernou mlhovinu Oriona, kteráž dle spektrálního prozkoumání je hlavně z ohromných plynových mas složena. Gravitační nebo fysikální poměry tohoto druhu mlhovin jsou dosud zcela neznámy. Avšak aspoň některá záporná tvrzení možno prosloviti. Aby taková mlhovina svítila vlastním světlem, k tomu není třeba skutečného rozžhavení, tak

jak si je na zemi představujeme, nýbrž dle všech dosud v tom ohledu vykonaných zkušeností může i tehdá plyn svítiti, když je na zcela nízkou teplotu uveden, a nebo ve zředěném plynu působením elektrických výbojů.

Jiná velká mlhovina, také dobře viditelná pouhým okem, je velká mlhovina v Andromedě. Avšak ta je jinak složena než mlhovina v Orionu. Pozorována malým dalekohledem jeví se ve tvaru podélném jako silně sploštěná koule, kdežto mlhovina v Orionu je zcela nepravidelná. Mlhovina Andromedy není vlastně žádnou mlhovinou, nýbrž shlukem hvězdným, tvořícím bezpochyby jakousi pro sebe uzavřenou rodinku milionů hvězd, podobnou skupině Mléčné dráhy, k níž také naše slunce s celou svou soustavou náleží.

Souhvězdí Andromedy Skládá se z hlavních tří hvězd, jež v únoru večer spatřujeme nad severozápadní oblohou nad zapadajícím souhvězdím Pegasa. Mlhovinu nalezneme mezi souhvězdím Kasiopeje, jež je v Mléčné dráze v pravo od vrchní hvězdy Andromedy a má tvar dvojitého W, a mezi nejnižší hvězdou Andromedy.

Vedle těchto dvou typických mlhovin velkých, obsahuje však únorová obloha veliké množství podobných mlhovin malých, jen dalekohledem viditelných.

Z řídkých, jen z nepatrného počtu hvězd složených skupin hvězdnatých možno ještě jmenovati známé Plejady čili Kuřátka v souhvězdí Býka v pravo nad Orionem, dále Praesepe v nepatrném souhvězdí Raka pod souhvězdím Blížence nad jihovýchodem, a bohaté dvě skupiny těsně vedle sebe, mezi souhvězdím Kasiopeje a souhvězdím Persea, jež je rozloženo mezi Plejadami a Kasiopejou.

Z oběžnic možno pozorovati Marta a Merkura. Mars opisuje v souhvězdí Lva krásnou kličku. Kolem 20. listopadu byl právě nad Regulem a od té doby směřoval ku Spice v souhvězdí Panny. V lednu r. 1891. obrátil se v opačnou stranu, tedy zpět nad Regula, kamž dospěje asi v polovici března. Na začátku dubna obrací se znovu a pohybuje se pak nerušeně stále směrem ku Spice. Merkur je 19. února v největší východní elongaci od Slunce a možno jej proto pozorovati nad západním obzorem po západu Slunce, a to dobře asi od 12. do konce měsíce. Slunce zapadá v této době asi v 5 h. 30 m., ale Merkura možno pouhým okem spatřiti teprve asi 45 minut po západu. V nejpříznivější poloze je od 17. do 23., to zapadá téměř 2 hodiny po Slunci, tak že je déle než hodinu viditelný.

Světlo meteorů. Obyčejný plynový hořák s motýlovitým plamenem jeví se z dálky šesti metrů stejně jasným, jako úplněk, a z dálky dvou kilometrů asi tak jasným jako hlavní hvězda v souhvězdí Boota Arktur, která v únoru k jedenácté hodině vychází. Spatříme-li meteor tak jasný jako je Arktur, můžeme asi takto přibližně počítati. Meteory jasné bývají od pozorovatele 50 až 100 km vzdáleny, což je 25 krát až 50 krát vzdálenost 2 km, tak že aby tak svítily jako Arktur, musí tolik světla vydávati, jako 600 až 2500

plynových plamenů! Není také divu, neboť tu v jediné sekundě shoří několik gramů železa silným žárem tak, jakoby kus magnesia spálil.

N.

*

Na prospěch zapomenutých, nešťastných. Píše Doc. Heveroch.

'Tis not enongh to help the feeble up, hut to support him after.
Timon of Athens I., 1.

Těmi zapomenutými, nešťastnými jsou nemocní ústavů pro choromyslné.

Nešťastni jsou, že zbaveni jsou toho nejvznešenějšího, před čímž klaníme se při člověku: rozumu, svobodné vůle, paměti, spokojenosti, radosti ze života a t. d., zkrátka zbaveni jsou správně fungující duše, a v mozku jich jen bludy, šalby a pocity nekonečného neštěstí se líhnou. Nešťastni jsou i proto, že není neštěstí jich provázeno a tlumeno soustrastí; spíš nahořklosť i pošklebek zní z hovoru, když známí si vyprávějí, že ten či onen se zbláznil . . . !

Zapomenuti jsou, víc a více zanedbáváni od svého okolí i příbuzných. Lékaři ústavů nejlépe cítíme, jak v týdnech, měsících, chladne starosť příbuzných o osud našich klientů; kde se udržuje péče ta, jen vzácně bývá to výsledek ethického podkladu, ale z pravidla prosaický, velmožný moment: peníze. O nemocné s penězi se příbuzní bližší i další nejen starají, ale pohádají, poperou! Zapomenuti jsou naši nešťastní i u těch, kteří vzhledem ku svému veřejnému postavení o ně starati se mohou i mají.

Zapomenuti jsou naši nemocní od celé veřejnosti, která v názorech o choromyslných je o celé století zpátky. Nejen prostý lid, ale i tak zv. intelligence, bohužel i někteří lékaři představují si duševně chorého jen jako zuřivce zmítajícího se, rvoucího se, sápajícího, přikovaného řetězy a t. d.

Zeď ohraničující ústav v Kateřinské ulici koná tu dobrou službu, že brání, aby nebezpeční nemocní se po Praze nerozběhli, ale škodí tím, že celá veřejnosť bojí se podívat přes ní, dovnitř. Kontrola širokého publika netoliko bláznicům, nýbrž všem veřejným ústavům je na prospěch. Jsou-li starší lékaři ústavní hlasateli věty: »nejlepší je ten ústav, o kterém se nejmíň mluví«, mám já ten důvodný názor: nejlepší — pro nemocné — je ten ústav, do kterého se veřejnosť dívá i vidí a o kterém pak nejlépe mluví!

Než nechci dnes psáti o prospěchu pro nemocné z kontroly širší veřejnosti a poznámka tato v úvodu vtipným stačí.

Zasluhují-li ve svém neštěstí nemocní naši účast i pozornosť veřejnosti po dobu pobytu v ústavě, potřebují účasti té ještě více ve chvíli, kdy ústav opouštějí. Ve chvíli té je u nemajetných nemocných neštěstí jich nejčernější a nutí mne psáti na prospěch jich tyto řádky:

Choroba duševní neprobíhá u všech nemocných stejně: někteří jsou po kratší či delší době propuštěni vyléčeni, či polepšeni, jiní zůstávají na čas, či doživotně v ústavním ošetřování, část jich v ústavě umírá.

Statistika*) ústavů v král. českém uvádí poměr ten po letech 1811—1897. Uvádíme ze statistiky té čísla jen každý 10. rok, počínaje rokem 1817.

Rok	Zbytek minulého roku	Během roku přibylo	Celkem ošetřováno	Během roku ubyli			V ošetřování zbyli
				vyléčeni	polepšení nepolepšení útěkem	zemřeli	
1817	143	40	184	17	6	12	149
1827	199	103	302	46	17	15	224
1837	271	129	400	50	14	53	281
1847	403	269	672	93	51	131	397
1857	606	298	904	98	73	118	615
1867	682	357	1039	85	91	121	724
1877	1454	766	2220	96	287	469	1368
1887	2302	1457	3759	217	522	441	2579
1897	3934	2310	6244	268	1104	773	4099

Vidíme z tabulky, že procento vyléčených či propuštěných není vzhledem ku počtu ošetřovaných právě příznivé. (4, 3%!) Při snaze každého lékaře docíliti pokud možno největšího procenta vyléčených pacientů není úspěch lékaře ústavního tudíž nikterak závidění hodný. Ještě při tom malém procentu je radosť naše z úspěchu kalena novou kletbou, která se na vyléčené nemocné naše zavěsí.

Nemocný je vyléčen a přece nemůže vrátiti se mnohdy do svého okolí, povolání, poněvač zapomněli naň zatím příbuzní, staví se proti jeho propuštění oni, a vzpírá se vzíti ho domů i obec domovská. Jiná část těchto vyléčených dostane se domů ku příbuzným. Ti, když jsou nuzní, nemohou přibrati si ke stolu člena, který nepracuje. Ženou ho do práce, ale ta těžko se shání. Po zavedení knížek pracovních, musí vykázati se poslední prací. V záznamu chybí mu doba ztrávená v ústavě. Jak se prozradí, že byl v blázinci, jistě práci nedostane. Každý se bojí při stávajících názorech i těch, kdo se v blázinci jen vyspali. Příbuzní nemají na výživu a hledí dostati nepracujícího zpět do ústavu, je to pro ně laciné a ne těžké. V nejnižší třídě společnosti, kde morálka není tak železné podstaty, takový po letech vrátivší se nemocný, je všude nepohodlný. Překáží jim v rodině, překáží ženě, která si za muže, jenž po léta již je v blázinci, našla mladší náhradu; podpichují ho a podlubují, až se rozpálí a pohrozí: a takový vyléčený propuštěný je v týdnu zpátky.

Aby nezdálo se vypravování o osudu propuštěných nemocných románovitou smyšlénkou, uvedu některé doklady:

*) Zpráva v král. čes. zem. ústavech pro choromyslné za rok 1897.

B. obuvník, svobodný, přepaden byl chorobnou myšlénkou, že je zvolencem božím, aby pomstil se na židech, že ukřižovali Krista a na strážnících, že odvezli korunního prince. Na Jungmannově náměstí vrhl se na strážníka s vytaseným nožem. Poznáno, že jedná se o šílence, zavezen do ústavu. Jednalo se u něho o transitorní psychosu, chorobu, jež trvá jen několik dní. Poblouzení po několika dnech se mu z hlavy vykouřilo. Pro jistotu, zda snad záchvat se mu nevrátí, ponechán v ošetřování několik měsíců. Po celou dobu pilně se zaměstnával, jevil neobyčejnou manualní zručnosť.

Vyučený švec dovedl vázati knihy, naučil se fotografovat, pomohl při technice mikrospické, ano vydával s jiným nemocným i domácí žurnál (psaný a illustrovaný): »Humory z blázince.« Byl vyléčen propuštěn. Vrátil se do svého starého bytu a pustil se do hledání práce. Našel několik míst u různých firem, ale jak musil s barvou ven, že přichází z blázince, všude byl odmítnut. Zatím paní, u níž byl na bytě, ze strachu před ním i o nájemné, když práci neměl, dala mu — za šetrných omluv — výpověď. Když se večer rozplakal nad drsnou, nezaviněnou bídou, zavolán strážník, prohlášen za »trudnomyslného« a dodán k nám. U nás druhý den zas fotografoval, maloval, psal, lepil a t. d.

Celkem byl as 4 kráte propuštěn a vždy vrátil se bez choroby duševní, z bídy, že báli se mu dáti práci. Jak jsem zaslechl, skočil letos sebevraždou.

Jest až dusno nám často v kanceláři, kdy vyjednává se s příbuznými, aby odvezli si nemocného úplně vyléčeného. To je námitek a vyptávání: jestli ještě bude pracovat, jestli se neopije, jestli jistě se mu to nevrátí, jestli, jestli . . . až něco vyšťárají či nějakou výmluvu najdou, aby ho tam nechali.

Ošetřuji nemocného velmi intelligentního i ochotného, který dnes je úplně zdráv, tři čtvrti roku vede písařství pro celé oddělení a nemůže se přece domů dostati. Píše on, píše ústav, píše se příbuzným, píše se domovské obci, nikdo proň nejede, většinou se výzva taková ignoruje, někdy odpoví se protestem, a chudák náš úplně zdráv, musí dál býti zavřen, protože ho venku nechtějí. Na demonstraci, jak to s takovým vyhledáváním zaměstnání z ústavu dopadá, uvedu aspoň dvě odpovědi na jeho dopisy. Bratranec, jenž má určitý vliv v jistém soukromém ústavě, odpovídá mu na prosbu, aby mu tam místo zaopatřil: »Milý bratranče! Radím ti upřímně, abys raději ucházel se o podobné místo v nějakém ústavě veřejném . . . Přeje Ti při tom mnoho zdaru a pozdravuji Tě!« Druhá odpověď od švakra: »Píšeš, že tě to trápí, že musíš tak nečinně tráviti čas v ústavě. Milý švakře, važ si toho, že v ústavě jsi. Víš, že na nás s ničím počítati nemůžeš, my sami z toho mizerného platu při nynější drahotě bídně živoříme. Vždyť je nás tolik! Abys chtěl spoléhati na jiné příbuzné, to taky nemůžeš a varuji Tě před tím vůbec. . . . ! Nespoléhej na to, že místo nějaké obdržíš! . . Všichni Tě co nejuctivěji pozdravujeme«. Pozdravený i pozdravovaný nemocný civí u nás dál.

Zkoušel jsem kdys druhému z redaktorů »Humorů z blázince«, bývalému železničnímu úředníku, zaopatřiti aspoň místo písařské. Po půlhodinné horké domluvě dovedl jsem to tak daleko, že dva advokáti, moji známí a dobří přátelé, dali si ho představiti, ale za písaře z »jakýchsi« důvodů přece ho nepřijali. Báli se ho. Až teprve as po čtverém navazování až k samému presidentu zemského soudu, dostal jsem ho za písaře k soudu. Jak našel zaměstnání na nějaký čas, jímž vykázati se mohl, již sám se uchytil a živí se obchodem. Bylo to prvé a poslední místo, které se mi povedlo vyléčenému zaopatřiti.

Dopisy, kterými ústav oznamuje výboru zemskému, že obec nechce nemocného si odvésti, jsou u nás na denním pořádku.

Příbuzní, obec i veřejnosť se nemocných našich bojí a hledí se jim stůj co stůj vyhnouti. Jakých triků při tom se užívá, snad bude baviti toho, kdo studuje hromadnou mravnosť, mravnosť společnosti.

Když obec je donucena pro nemocného poslati, vybere si čilého poslíka. Ten vykrucuje se všemožně v kanceláři až přece donucen, odchází s nemocným. Ví dobře, že bude líp uvítán, přijde-li bez něho. Pomůže si tím, že ztratí se nemocnému v pražských ulicích. Nemocný bloudí v cizích ulicích, v úboru ne právě vybraném, až zastaví ho strážník, doví se, že přichází z blázince a chudák vrací se týž den v policejním průvodu.

Surový jest tento případ. Obec X. velice rozmrzena byla, že musí vyzvednouti z ústavu epileptickou nemocnou; ještě méně těšilo ji, že má se o ni starati. Z nepříjemností pomohl nápad: Vyjednali s přicestovalým vagabundem, do jiné obce příslušným, že dostane věna 25 zl., když s ní se ožení. Nabídka přijata, a nemocná od té doby byla nerada viděna v obci Y. —

Případů obdobných každý všímavý lékař mohl by uvésti celou řadu. Přestávám na těchto dokladech, aby dalšími ukázkami, jež čtly by se pikantně či anekdotovitě, pozornosť od vlastního thematu nezavedl.

Jest fakt, že část vyléčených našich nemocných nemůže domů z ústavu se dostati, buď že na ně zapomněli, či že rodina se jich štítí a bojí, a veliký díl těch, kteří domu se dostali, neudrží se tam, poněvač se neuživí; společnosť při svých zastaralých názorech odmítá každou jich nabízenou práci. Fakt navádí ku přesvědčení, že přechod z opozděného blázince do volného života je prudký a pro nemajetné neproveditelný. Přechod ten je srázným nejen pro nemocné ale i pro společnosť. Proti sráznosti přechodu toho nutno nalézti opravu. —

Chybí organisace, která starala by se o mravní i hmotné blaho vyléčených nemajetných nemocných, propuštěných z ústavů pro choromyslné. Organisace ta chybí však jen u nás v Čechách a již dávno i před půl stoletím zavedena jest ve Francii, Německu, Švýcarech, Anglii, Italii, Štýrsku, Rakousích, Americe, jak níže o tom se zmíním.

(Příště dále.)

*

Dráhy v Bosně a v Hercegovině. Ref. J. V. Daneš. Mohutná síť výborných silnic, jež v době římské procházela tehdy hojně obydleným územím Bosny a Hercegoviny, zničena byla v prvních dobách středověku tak důkladně, že nyní již velmi málo stop se nachází, dle nichž by se aspoň přibližně mohla určiti rozsáhlost tehdejší kommunikační sítě. Hrozné zmatky panovavší v nešťastných zemích těch po celý středověk nebyly nijak příznivy nápravě; rovněž opravní činnost za vlády turecké zůstala bezvýznamnou. Obyvatelstvo naprostým nedostatkem sjízdných cest bylo nuceno vrátiti se k používání primitivního prostředku dopravního, totiž k soumarům, kteří neztratili téměř výhradného významu svého v kommunikaci až do posledních desítiletí.

Jaké byly poměry kommunikační v Bosně a v Hercegovině ještě v posledních létech vlády turecké, o tom podává nám výmluvný obraz setník generálního štábu rakouského Daudlebský ze Sternecku, jenž ve spise svém*), rok před okkupací vydaném, líčí poměry bosenské dle zkušeností na vlastních cestách získaných a podává zároveň náčrtek aspoň částečné nápravy bědných poměrů.

V době té bylo v celé zemi celkem sedm silnic vedle některých sjízdných cest v tureckém Chorvatsku a v Posavině. Skutečně po celý rok sjízdná byla jen hlavní silnice z Brodu bosenského do Sarajeva, ostatní byly v takovém stavu, že doprava vozy byla po nich skoro nemožná. Cesty soumarní a pěšiny byly z velké části nedokonalé a v době silných deštů téměř nepřístupné. Následkem toho bylo ovšem, že obchod a průmysl byl ve stavu úplně primitivním, že značné přírodní bohatství země leželo ladem a že veškeré obyvatelstvo žilo v nuzných poměrech hospodářských. Za éry turecké vystavěna dopravní společností evropskotureckých drah jediná normálně kolejní trať z Doberlinu do Banjaluky v délce 102 km; otevřena 24. prosince 1872, leč pro nepatrnou dopravu zavřena již 14. listopadu 1875.

Dvě léta po nezdaru tom vydal Sterneck svůj výborný již zmíněný spis, v němž podává plán příští železniční sítě pro Bosnu a Hercegovinu. Za nejdůležitější pokládá trať od Sávy údolím Bosny na Sarajevo, přes předěl vodní do Hercegoviny a údolím Neretvy k moři. Neschvaluje směru projektovaného tehdy pokračování trati z Banjaluky na Travník, Sarajevo, údolím Prače, Driny a Limu do Nového Pazaru a Mitrovice; uvádí, že trať tato nedotýká se hospodářsky nejdůležitějších krajin Bosny a že dráha směrem tím vedená narazila by již v Bosně samé na těžce překonatelné přírodní překážky, stavbu pak Rascií pro neúrodnost, neschůdnost a nebezpečnost krajiny té a pro naprostý nedostatek obchodu ve směru projektovaném prohlašuje za nesmysl a varuje před ní též z důvodů strategických.

Okkupace rakouská přivodila náhlý obrat v poměrech kommunikačních, způsobila velmi rychlý rozvoj sítě železnic i silnic a zároveň i značné zlepšení poměrů obchodních a průmyslových. Na-

*) Geographische Verhältnisse, Communicationen und das Reisen in Bosnien, der Hercegovina und Nord-Montenegro. Wien 1877.

prostý nedostatek kommunikací, jenž již vlastní okkupaci vojenské neobyčejné působil obtíže, činil transport potřeb vojenských a potravin do vnitra země přímo nemožným. Bylo tedy ovšem nutností co nejrychleji aspoň nejdůležitější spojení zříditi. Vojenský erár ujal se opuštěné a zpustlé trati Doberlin-Banjaluka*) s vynaložením kapitálu 186.308 zl., učinil ji sjízdnou a odevzdal dopravě 24. března 1879., sjednal jí připojení na trať Sisek-Doberlin uherských státních drah a podržel ji i na dále ve vlastní své správě. Do r. 1887 vynaloženo celkem na úplnou úpravu normální této trati 512·257 zlatých R. 1891 prodloužena o 3 km. až do města Banjaluky, kde má též ředitelství své sídlo. Zároveň s opravou staré trati prováděna též stavba hlavní a nejdůležitější železnice od Sávy k Sarajevu. Slavonský Brod spojen tratí, vedoucí po novém železném mostě přes Sávu 489 m. dlouhem, s bosenským Brodem, jenž stal se východištěm první úzkokolejné dráhy bosenské.**) Malá vzdálenost kolejí 760 mm. zvolena tehdy nahodile, ponévadž byl právě dostatek vzorného materiálu pro dráhu takovou, osvědčila pak se svou lácí a příhodností pro přírodní poměry země tou měrou, že i na dále podržena při stavbě všech tratí v Bosně a v Hercegovině. Dráha vedena údolím Ukriny až k Derventu, odtud přestoupila nevysoké rozvodí, dosáhla údolí Bosny pod Kotorskem a pokračovala jím vzhůru míjíc města Doboj, Maglaj a Žepče až k Zenici. Stavba pokračovala velmi rychle, za $7^1/_2$ měsíce hotova byla trať až do Žepčů (144·5 km.), v dalších $4^1/_2$ měsících až do Zenice (45·1 km.); první vlak dojel do Doboje 24. března 1879, trať až do Žepču otevřena 8. června, do Zenice 10. září toho roku. Stavba dráhy provedena s největším kvapem a nedosti důkladně, vyžadovala proto nákladných oprav po řadu let, aby řádně mohla sloužiti veřejné dopravě, již za nedlouho po dokončení svém byla přístupnou učiněna.

Pokračování dráhy až k Sarajevu jevilo se brzo nezbytným; zákonem ze dne 4. února 1881 povoleno 3,831.000 zl. pro stavbu 78·6 km. dlouhé této trati, jež otevřena 5. října 1882. Náklad stavební a opravní obnášel při linii Brod-Zenica do konce r. 1888 7,042.301 zl., při trati Zenica-Sarajevo 3,887.036 zl. Při stavbě dráhy vyplněny všechny podmínky, jež umožňují rychlé případné proměnění trati úzkokolejné v normální.***) Dopravu na dráze nazvané »k. u k. Bosnabahn«, jež byla majetkem zemského eráru přijala vojenská správa. Ředitelství sídlící původně v Derventě přistěhováno r. 1886 do Sarajeva, správu vedl vyšší štábní důstojník přímo podřízený c. a k. ministerstvu vojenství. Způsob správy zařízen dle vzoru rakouských státních drah.

---

*) Encyklopaedie des gesammten Eisenbahnarsens. I. 299.

**) Encyklopaedie d. gesammten Eisenbahnwesens II. 673., Oesterr. Eisenbahnzeitung 1895 str. 253.

***) Bosnien u. Herzegovina auf d. Milleniums-Ausstellung 1896 str. 142 a sled.

Přirozeno, že strategické důvody a příčiny, které vystavění prvních drah způsobily, počaly ustupovati v době několika dalších klidných let účelům národohospodářským, jež stále více nabývaly platnosti. Hospodářský rozkvět obou zemí nutně vyžadoval též strategicky důležitého železničního spojení s pomořím Adrie a přístupnost přírodním bohatstvím vynikajících krajin.

Zákonem ze dne 5. června 1884 povolena půjčka 1,700.000 zl. na zbudování 42·4 km. dlouhé, úzkokolejné trati Mostar-Metković,*) jež prodloužiti se měla postupně až k Sarajevu. Poměrně snadná stavba počala 27. srpna 1884, dráha otevřena dopravě 13. června 1885, správu dopravní se sídlem v Mostaru vedl vrchní inženýr přímo podřízený říšskému ministerstvu financí. Město Metković mělo po provedení regulace delty Neretvy státi se hlavním přístavem obchodním pro země okkupované; leč naděje tyto ve velký obchodní jeho význam se nesplnily. Nedostatečná hloubka regulovaného kanálu stále pískem zanášeného dovoluje přístup do přístavu nejvýše lodím o 600 tunách, musí tedy velké lodi náklad svůj na moři překládati do menších, jež jej pak do přístavu dopravují. Pro pokračování dráhy údolím Neretvy vzhůru až k Ramě povolena zákonem ze 7. července 1886 půjčka 2,800.000 zl. ze společných aktiv říše a pro konečný kus trati přes rozvodí Adrie do Sarajeva 5,500.000 zl. Stavba prováděna obyvatelstvem povinným zemskou robotou pod dozorem vojenským. Kus trati od Mostaru až za Vojno vystavěn snadno, odtud však v propasti podobném, více a více se sužujícím kaňonu Neretvy setkávala se stavba s náramnými překážkami, jež vrcholu dosáhly u Grabovice, kde koryto řeky v délce 3 km. tak jest sníženo, že rozdíly výše vod v krátké době obnášejí tu až 15 m. Stavba prováděna neobyčejně obtížně a nákladně, nutno bylo vystavěti několik mostů, z nichž jeden má délky 75 m. Dráha vede až ke Konjici stále údolím Neretvy, jež tu dosti širokou pánev tvoří; od Konjice stává se ryze horskou drahou, vystupuje po příkrých svazích divokého údolí Trešanice vzhůru a mění se konečně v dráhu ozubenou, přestupuje množství viaduktů, prochází 6 menších tunelů úhrnné délky 833 m. a dlouhý tunel pod sedlem Ivanským, v němž na hranici Bosny a Hercegoviny dostupuje 877 m. výše. Odtud sestupuje do údolí Lepenice, u stanice Rasteljice stává se opět jen adhesní drahou a postupuje pak do údolí Zujeviny a Sarajevským polem k hlavnímu městu. Trať Mostar-Ostrožac (66 km.) otevřena 22. srpna 1888, Ostrožac-Konjica (13 km.)10. listopadu 1888; prokopání 648 m. dlouhého,*) 4 m. širokého a 4·4 m. vysokého tunelu Ivanského dokonáno 27. dubna 1890 a trať z Konjice do Sarajeva (558 km.) otevřena 10. srpna 1891. Při ozubené dráze použito smíšeného systemu Roman-Abtova s nejvyšším stoupáním 60%. O něco později počalo se se stavbou dráhy velikého významu národohospodářského, jež umožnila vykořišťování

*) Pecz: Mostar u. sein Kulturkreis, str. 137. Bosnien u. d. Hercegovina a. d. Milleniumsausstellung i. J. 1896 str. 144.

**) Archiv f. Eisenbahnwesen 1892. 136.

minerálně bohatého okrsku Tuzelského. Zákonem ze dne 25. dubna 1885*) povolen na stavbu 66·7 km. dlouhé dráhy z Doboje do Siminhanu kapitál 1·3 mil. zl., stavba provedena s velikým úsilím a trať otevřena veřejné dopravě 29. dubna 1886 a odevzdána do dopravní správy c. a k. ministerstva vojenství jako odbočka dráhy Brod-Sarajevo. Trať tato náleží k nejlaciněji vystavěným v celé Evropě, neboť stavba *1 km* délky stála pouze 19.490 zl.

Nově založené podniky průmyslové mající za účel těžiti z přírodního bohatství země, zejména okolí Tuzelského, Zenického a Varešského nacházející se jednak v majetku zemského eráru, jednak v držení montanní společnosti Bosnia, potřebovaly k rozkvětu svému praktického připojení k hlavní dráze Brod-Sararajevo. V době, kdy stavěno spojení k Adrii a velká průmyslová dráha do okresu Tuzelského, počíná se tvořiti též síť drah vlečných k jednotlivým dolům neb podnikům průmyslovým. Dráhy tyto mají vesměs vzdálenost kolejí 760 mm., pohon jest u většiny parní, jen některé poháněny jsou silou zvířecí. Všechny dráhy tyto většinou nepatrné délky vypočítávati nemůžeme, podotýkáme jen, že r. 1891 existovalo 6 vlečných drah parním pohonem úhrnné délky 3700 km. a 3 dráhy koňské v délce 38·240 km.**) Počet drah vlečných s pohonem parním vzrůstal velmi rychle, r. 1897 mělo 25 drah celkem délku 18·849 km., r. 1899 34 délku 27·367 km.

(Příště dokonč.)

*

Republika Chile na konci XIX. století. Referuje Dr. Bořivoj Prusík. Republika Chilská po příkladu jiných států vydala též u příležitosti světové výstavy pařížské nevelký, ale velice informativní spis, v němž na základě posledních, úředních dat podán jest obraz dnešního stavu této republiky jihoamerické. Spis vyšel v jazyku španělském a francouzském; německý jeho překlad vyšel právě teď v Berlíně.

Anonymní autoři díla podávají předem ovšem celkový zeměpisný obraz Chile. Celou republiku dělí na tři přirozená pásma: severní, divokou a skalnatou: tam jsou nejvzácnější minerální poklady chilské; střední pás jest dobře vzdělán, podobá se jediné velké zahradě a probíhají jím četné železnice, toť pás rolnický; konečně nejjižněji jest pás lesnatý. Republika celá dělí se na 1 territorium a 23 provincií, jimž v čele stojí intendanti; provincie dělí se na 2—6 departementu s guvernery v čele. Intendanty i guvernery jmenuje president republiky.

Sčítání lidu jest v Chile velice obtížné, ale proto přece odhaduje se počet obyvatelstva na 3,500.000. Hlavní město Santiago má as 300.000 ob., Valparaiso, hlavní přístav, as 150.000 obyv.; ostatní města mají průměrně daleko méně než 50.000. Santiago jest město zcela moderní, až na kanalisaci, jež teprve se zřizuje. Elektrickou tramway však již mají. Pokud se obyvatelstva tkne, jsou zastoupeni v něm skoro všichni národové bílého plemene; za to žluté a rudé

*) Centralblatt f. Eisenbahnen u. Schifffahrt 1885 str. 1075.
**) Archiv f. Eisenbahnwesen 1892 str. 137.

plémě jest tu velice vzácným. Tak prý v celé republice jest jenom 797 Číňanů a Negrů prý vůbec není. Přední snahou vlády prý jest zákonitě vystupovati proti opilství, které v Chile dosahuje hrozivých rozměrů. Poslední občanská válka r. 1891 prý jest úplně zapomenuta, tehdejší rozvášněné strany žijí prý zas v dokonalé shodě.

Poslední president Don Fréderico Errazuriz řídí republiku od r. 1896. Vývozu a přívozu obchodnímu slouží 53 námořních přístavů a 19 průsmyků.

V roce 1897 byl dovoz 138,2 millionů peset a vývoz 136,6 mill. peset.
» » 1898 » » 102,2 » » » » 168,1 » »

Zmenšil se tedy dovoz a zvětšil značně vývoz. Jasné to znamení průmyslného vzrůstu republiky Chile. Předměty, jichž dovoz se značně zmenšil, jsou: hovězí dobytek, olej, stavební dřevo, stroje hospodářské, lokomotivy a vagony.

Z dovozu nejvíce těží Anglie (38,4 millionů), nejmíň Rakousko (0,01 millionu).

Železné dráhy velice dobře se vyplácejí a jsou skoro vesměs majetkem státním. První dráha otevřena byla r. 1852., v témž asi čase také byla založena síť telegrafní. Poštovnictví trpí každoročně značným deficitem, ježto jest porto velice nízké a časopisy jsou poštovného prosty. Přesnosť, s jakou chilské pošty pracují, jest prý nad obyčej vzorná. Státní příjem obnášel r. 1898 176,3 millionů peset, výdaj 139 millionů, takže jeví se přebytek více než 30 millionů! A k tomu v republice chilské neznají přímých daní!

Zřízení státní jest čistě lidové. Každý departement volí 3 volitele k volbě presidenta, jehož řízení trvá 5 let. President jmenuje si 6 ministrů a 11 státních radů. Zákonodárnou moc vykonává kongress, sestávající ze dvou komor: poslanecké a senatorské. Poslancem může býti každý občan, jemuž jest 21 let, jenž zná číst a psát, jenž není úředníkem a má aspoň 500 peset příjmu ročního. Poslanci jsou voleni na 3 léta, senatoři na 6 let; senatorem může se státi občan chilský až v 36. roce svého života.

Svoboda spolčovací a svoboda tisku jest v Chile úplná a to nejen na papíře, leč i v praxi.

Literatura, hlavně vědecká, jest v Chile bohatá a u veliké vážnosti; časopisů a politických listů jest v Chile víc než 120; nejstarší z denníků jest »Mercurio«, založený r. 1842, v době, kdy v celé Jižní Americe ještě nebylo denního tisku; nejdůležitější jest »Ferrocarril«, vycházející od r. 1855 v Santiagu.

Trestnic má republika chilská 87 a 1 polepšovnu pro ženy. Vězňové jsou nuceni učiti se číst a psát a pracovati v průmyslových závodech.

V Chile mimo svobodu náboženství znají též svobodu vyučovací, t. j. každý smí vyučovati a učiti se, co sám chce, jen když to není proti dobrým mravům a proti bezpečnosti státu. Kdo však chce studovati universitu, musí složiti zkoušku před 14 člennou komissí universitní. Vyučování od obecné školy až po universitu jest bezplatné.

University chilské jsou v Santiagu a sice dvě: státní a katolická. Státní universita má 5 fakult (theologickou, právnickou, medicinskou, přírodnicko-mathematickou a filosofickou), katolická má jen 2 fakulty (přírodnickou a právnickou).

Střední školství jest zastoupeno hlavně »Národním Ústavem« v Santiagu (mívá kol 1000 žáků), pak různými lycei a přehojnými odbornými školami.

Bibliotheka největší jest v Santiagu »Národní Bibliotéka«, mající přes 100.000 svazků, pak knihovna »Národního Ústavu« (přes 40.000 sv.) a četné knihovny při vědeckých ústavech.

Válečná moc chilská sestává z 10 pluků pěchoty, 8 pluků jízdy, 5 pluků dělostřelectva, 2 pluků pevnostní dělostřelby a 1 pluku ženijního. V čas potřeby mobilisuje se národní garda (všichni občané více než 21 let staří, mimo učitele, duchovní a hasiče!), jež obnáší 60—80 tisíc mužů. Námořní moc chilská (9 panceřových lodí, atd.), jest ze všech republik jihoamerických nejsilnější a nejlépe zorganisována.

*

Balzacovy lásky. (Hugues Rebell.) (Dokonč.)

Balzac, jenž představoval si tuto ženu dosud jen ve svojí fantasii, byl silně zaujat její tváří mužatky s tvrdými rysy a velikým čelem. Malá a kulatá ústa, téměř dětinská, jež byla jediným kouzlem v nevděčné tváři, dovedla jej uchvátiti; fialová roba, jíž byla oděna s jistou elegancí, dokončila dílo. Jaké byly naproti tomu pocity »Cizinky?« Balzacova fysiognomie, hrubá, rudá a ve své radosti téměř vulgární na první pohled, nebyla ani v nejmenším svůdna ani způsobila nadchnouti k mysticismu; vyjadřovala však nicméně sílu snu; a proto byla »Cizinka« jeho pohledem překonána.

Balzac tolik toužil po štěstí lásky! Měl pro ně výrazy plné něžnosti i pochlebování. A potom znamenal pro ni Balzac novinku: dobrodružství! Říkala si stále: je to slavný muž! Ani toho sama příliš nepociťovala, však bylo jí to namlouváno se všech stran.

Hned prvním spatřením nabyl Balzac jistoty, že tato žena nastoupí místo Mme. de Castries. Jako ona náležela tato rovněž vysoké aristokracii. Pocházela z rodu Rzewuskich, provdala se za hraběte Hanského a měla s ním dítě, dcerušku, kterou nazvali Aničkou. Hrabě byl nesmírný boháč, však o dvacet roků starší své ženy a dosti nepříjemné povahy. Sám doprovázel svoji ženu do Neuchâtelu. Hraběnka, aby nevzbudila možného podezření, rozhodla se představiti mu Balzaca, s nímž shodnul se znamenitě.

Po několikadenním sblížení odjel Balzac, opojen štěstím, odnášeje si bezpochyby více, než pouze vzpomínky, sliby a vřelé vášně. Vzdor svému socialnímu postavení žila hraběnka ve svém útulku část roku a sice obývala se svým starým manželem zámek Wierzschownia v Ukrajině; a tu je pravděpodobno, že přes veškeru svoji devotnost i svůj mysticism snažila se zapomínati po boku svého genialního přítele na smutné dny svého polovičního vdovství.

V dopise svěřuje se Balzac svojí sestře se svým štěstím a láskou. Paní Hanské však píše později: »Naše těla spojila se jako naše duše . . .« A v témže dopise snaží se odvrátiti hraběnku od úmyslu vyznati se ženevskému jezuitovi z lásky, jež nebyla patrně nevinna.

Balzac triumfoval. Aniž zanedbával svoje bývalé maîtressy a důvěrnice, věnoval nejvíce lásky přece jen paní Hanské. Křivda, spáchaná paní de Castries, byla pomstěna. Byl to úspěch pýchy, marnivosti i mužné citlivosti jeho.

Za svého pobytu v Neuchâtelu pozbyl všeho bývalého mysticismu. Však rychle, mocí i schopností jemu vlastní, vytýčil i vykrášlil svoje city lásky. V jeho nových dopisech je hraběnka Hanská buďto hvězdou, buďto zbožňovanou paní. Jsou v těch dopisech slova plná kouzla a dětinskosti, z nichž čiší jediná vášeň. »Můj bože, jak jsou bohatí šťastni! Projíždějí krajiny a proletují se jako vlašťovky! Však moje myšlénka jest ještě rychlejší a celé noci proletuje se kol Tvého srdce, Tvojí hlavičky — — celou pokrývá Tě . . .«

V těch dobách psával Balzac šestnáct i osmnáct hodin denně. Zmiňuje se o tom v četných svých dopisech, odůvodňuje svoji čilost potřebami životními i velkou elastičností duše.

Hraběnka neprojevovala přílišné pozornosti peněžním záležitostem Balzacovým. Veliká ona dáma, jsouc již svým vychováním příliš indifferentní k podobným cizím věcem, neměla duše dosti měkké, aby jeho finanční historie jí otřásly. Balzac jí píše nejednou: »Vaše dopisy mi drásají srdce . . .« Vlažnost, kterou projevuje vůči jeho steskům, plané a bezmocné útěchy, drobné mrzutosti, jichž ho neušetřila v nižádném případě, píšíc mu ku příkladu, že slyšela vypravovati u svojí tety, že je hráč a karbaník: vše to Balzaca zbavovalo pozvolna radosti i nadějí. Tím se stalo, že Balzac počal hledati v této lásce prvky, dávno již známé z jeho předešlých neblahých lásek. Balzac nikdy nepoddával se povahám osob, s nimiž se stýkal. Uzavíral se sám sobě, poddávaje se pouze vlastním svým citům, nikdy se netáže, bude-li se líbiti. Vždy ukazoval i dával na jevo svoji naivní sobeckost; vypočítával tedy hraběnce navzájem radosti, jimž se mohl oddávati bez ní. Konečně zmiňoval se jí každým okamžikem o paní de Castries, přirovnávaje ji k ní, aby se jí vysmíval nebo jí zlořečil — však ona tvrdošíjnost vzpomínky zcela dobře jej usvědčovala, že příliš hluboko se mu zaryla paní de Castries v duši.

A při tom oplakával neštěstí osudu, jenž mu odňal opojnost pravé lásky. Jeho dopisy z té doby byly plny smutku a žalosti. Nebyly jinak příliš pestré: Balzac, jenž chodil málo do společnosti, znal málo anekdot a novinek. Nějaké dobrodružství ze života uměleckého, několik pocitů, nějaká zmínka o nových pracích a záležitostech — hle, toť vše, co psal. Proto také cizinka, lačná pařížských aventur, cítila se zanedbávána. Na štěstí pro ni měla tato korespondence maličkou dramatickou či spíše komickou nehodu. Hrabě de Hanski přišel náhodou na dva dopisy Balzacovy, plné ohně a vášnivosti, které nemohly zůstaviti nižádnou pochybnost. Balzac, rychle zpraven paní

Hanskou, vymyslil si chytrý kousek. Napsal hraběti Hanskimu dopis, v němž snažně jej prosil, aby mu pomohl udobřiti paní hraběnku, velice naň rozhněvanou proto, že si jí dovolil zaslati dva zamilované dopisy, aniž ji uvědomil o tom, domýšleje se, že se rozpomene ještě na svoji žádost kdysi, aby jí podobné dopisy z důvodů čistě literárních napsal i zaslal. Hanski nemeškal vyhověti prosbě Balzacově a navázati znovu přátelství, jehož domnělé přerušení bylo pouze strategickou lstí.

Balzac, buď z politiky, buď z přátelských citů, málo se zajímal o tohoto nepříjemného manžela, jenž ostatně žil jen sám sobě. Hověl jeho manii sběratelské, posílaje mu autografy Rossiniho, Silvia Pellica a sebe nepatrnější drobnůstky, které jen trošku mohly souviseti s uměleckým světem pařížským.

Konečně hrabě Hanski zemřel. Jeho vdova byla nyní svobodna. Mohla tudíž splniti slib, daný Balzacovi hned v prvních dnech návštěvy Neuchâtelské. Třináct roků uběhlo od oné doby! Láska Balzacova, která po většině pouze představami byla živena, ztratila mnoho na svém plameni vedle oné ledové ženy. Dopisy z té doby nemají již dřívější citovosti ani důvěrnosti. Paní Hanská, dříve tak netrpělivá, byla první, která se unavila i ochabla; na svoje odpovědi dala vždy dlouho čekati. Snad byla stále víc a více zraňována tím, co se jí v životě romanopiscově zdálo být nespořádaným a zlým. Úspěchy některých jeho děl Balzaca neobohatily. Utíkal před věřiteli z bytu do bytu, opustil ulici Cassini a odstěhoval se do ulice des Batailles, byl nucen opustiti drobný domek, jejž si byl koupil v Jardiesách a skrývati se v ulici Raynouardově pod cizím jménem. Neštěstí zdálo se pronásledovati jej, neboť i jeho kusy zapadaly po prvním představení; žurnály zaplaveny politikou, nepřijímaly románů. A k tomu všemu hraběnka Hanská nezdála se rozuměti jeho bídě. Těšila jej zcela pitoreskními a planými slovy. Konečně se Balzac vzbouřil:

»Ah, zřím Vás pojednou strašlivě malou«, napsal jí, »a to mně uvádí na mysl, že Jste z tohoto světa. Ah, proto Jste mi tedy nepsala, poněvadž mé listy byly řídky! Nuže, vězte, že byly proto řídky, že jsem velice často neměl peněz, abych je frankoval a že jsem Vás o tom nechtěl uvědomiti! Ano, až potud, ba ještě dále sahala moje tíseň! Ano měl jsem chvilky, kdy zcela hrdě kousal jsem svůj bochánek, koupený na boulevardech. Affaira Peytelova *) stála mne deset tisíc franků. Oh, jak proklínám Váš nedostatek důvtipu!«

Balzac si nikdy nečinil přílišných illusí v otázce hraběnčiny lásky, však přísahal si, že jí dobude. Jeho sňatek měl mu být jakousi sázkou pouze. Spatřoval v něm ostatně i dosti výhod pro sebe; tak ku příkladu jeho šlechtickému původu a jeho erbu vysmívali se někteří. Jeho otec totiž, vládní advokát za Ludvíka XVI., nosil přívěsek de před svým jménem; pocházel však z rodiny languedockých rolníků,

*) Peytel byl notář z Belley, jejž seznal kdys Balzac v Paříži a jenž byl obžalován z vraždy své ženy. Balzac hájil jeho nevinnu ve výmluvných článcích časopisu »Siècle«. Peytel byl nicméně odsouzen k smrti a popraven.

les Balsa. Začátkem století usadil se v Toursu, kde se mu Balzac narodil. Erb jeho nebyl tedy příliš ceněn Sňatek se ženou tak vysokého aristokratického původu měl oživiti jeho jméno a vyzvednout jeho šlechtictví. A takto prospěch pomáhal pracovati tam, kde začala láska a mysticism.

Hraběnka vyhýbala se stále důtklivým Balzacovým upomínáním. Buďto bylo to nutné svolení panovníka ruského, jehož nebylo lze dosíci, buďto děti, jež nebylo možno opustit. Doufala, že mu takto unikne. První cesta do Ruska, kterou Balzac do zámku Vierzschovnijského podnikl, minula se naprosto s cílem.

Asi za rok jel do Ruska podruhé. Poněvadž trpěl srdeční chorobou a jelikož byl zlomen těžkou dvacítiletou prací, nemaje teď již ani síly další ani odvahy k životu, doufal, že přítomnost jeho a bídný stav pohne přítelkyni. Nicméně ukazovala hraběnka stejnou zdvořilou nerozhodnost. Však, jsouc povolnější jeho zvykům a slovům, než jeho péru, skrývala přec jen více svůj chlad v jeho přítomnosti, než v dopisech.

Nicméně bylo mu klima Ukrajiny nepříliš zdrávo: jeho útrapy se zvětšovaly den ode dne. Jednoho dne přidružil se zánět mozku, tak že nastala obava mozkové horečky. Nicméně zdálo se po několika dnech, že nemoc se zlepšila.

V této době rekonvalescence bylo to, kdy náhle a neočekávaně svolila hraběnka k sňatku. Snad to byl okamžik útrpnosti, jež ji přepadala někdy; snad při pohledu na zuboženou, osláblou postať romancierovu viděla, že závazek ji nebude tížiti dlouho; nebo dokonce, jak Balzac se domníval, bylo to vítězství vůle, která nedovedla změniti srdce —: buď jak buď, sňatku bylo skutečně požehnáno dne 14. března r. 1850. ve chrámě svaté Barbory v Berdičevě. Radost, že konečně po šestnácti létech veškery touhy jeho byly vyslyšeny, navrátila Balzacovi trošku zdraví. Jeho představy počaly jej unášeti znovu. Mohl se domnívati, že mladá láska, která vypučela v Neuchâtelu, vrátí se znovu a uštědří jim nových slastí.

Ihned po sňatku psal svojí sestře: »Již tedy čtyřiadvacet hodin existuje na světě Mme. Eva Balzacová, rozena Rzewuská, čili Mme. Honoré de Balzacová čili Mme. Balzacová prostě . . . Je to diamant Polsky a klenot staré i proslavené rodiny Rzewuskich.«

Koncem května 1850 vrátil se Balzac se ženou do Paříže. Měl ve zvyku bydleti v maličkém pavilonku v ulici Fortuné, jejž koupil kdys ve šťastné chvilce, jenž však nebyl dosud vyplacen. Ode tří let hromadil tam knihy, obrazy a vůbec umělecká díla, z nichž některá byla velmi vzácná, jak se praví.

Při jejich příchodu do zmíněného pavilonku stala se divná náhoda: klíčník pojednou se zbláznil a odepřel otevříti domovní dvéře. Balzac i jeho paní byli živě dojati. Tato nehoda mocně zachvěla jejich mysticky pověrečnými dušemi.

A skutečně od onoho dne nemoc Balzacova nabyl netušeného obratu. Balzac nemohl se chopiti ani péra, ba ani knihu otevřít; každý okamžik uchvácen byl divným záduchem, jenž zbavoval jej téměř

všech smyslů. Srdce, játra i plíce byly chyceny. Onen silný muž vůči-hledě se tratil. Zbývalo již pouze málo okamžiků . . .

Théophile Gautier a Victor Hugo přišli jej navštívit, však nepoznali ho. Nikdo nebděl u jeho lože. »Paní odešla«, ohlásil sluha Victoru Hugovi, jenž divil se jeho osamělosti v podobném okamžiku. Veliký milovník, veliký malíř ženských duší, veliký oblíbenec víl umíral zcela opuštěn . . .

Útrpnost a péče, kterou mu skytaly poslední z bytostí, kterou mu neodepřela ani markýzka de Castries, tato studená žena bez pohlaví i bez srdce — byla mu odepřena hraběnkou Hanskou. Dnes můžeme blahořečiti za něco této ženě: nebot stránky Victora Huga, tohoto bodu se týkající, jsou nesmrtelny a rovněž nesmrtelny jsou dopisy »Cizince«.

Honoré de Balzac zemřel 20. srpna 1850.

Několik dnů po tom prodávány byly veřejně na váhu papíry a tu i tam rozestrkané úryvky jeho děl, mezi nimiž i některá celá dosud nevydaná díla. Některá z nich zachována byla téměř jen zázrakem. Vikomt de Spoelberch de Lovenjoul, jenž je vyhledável s posvátnou péčí, odkryl jich několik u kupce.

Paní Balzacová žila pak se svojí dcerou, komteskou Mniszechovou, v Paříži, kdež obývaly vlastní villu Villeneuve-Saint-Georges. Obracela na sebe pozornost neslýchaným mrháním jmění, jež stále se scvrkalo a potom nekonečným opovrhováním památkou svého muže.

Nicméně nebylo jí přáno ani v nejmenším poskvrniti velikou postavu Balzacovu. Balzac stává se tím větší vedle ní, poněvadž čerpal síly své z její nedostatků a poněvadž jeho jedinou podporou v těžkých okamžicích byla jedině a pouze živá, nekonečná illuse.

Fr. Sekanina.

*

K dnešní německé literatuře. II. K nejznamenitějším romanopiscům nejmladšího Německa náleží bez odporu nadaný, mohutně založený epik Vilém z Polenzů.

Jest to snad jediný, jenž naturalistickým principům zůstal věren do důsledků. Co však jej zvláště charakterisuje, jest, že neuvízl v niveau velkého města a nejnižších společenských vrstev. Jeho osoby jsou stavu t. zv. středního nebo velkostatkáři, téměř všichni venkované, rolníci. Venkov — to je jeho charakteristikou, venkov bez fabrik. Naproti uměleckému dílu zachovává Polenz takovou objektivitu, jako málo který epik. To však ještě nemá znamenat, že by autor nebyl prohřál své práce energii, silou, touhou vlastní. Nikoli. To znamená jenom, že nelpí na přehnané tendenčnosti a typičnosti. Co jest mu na jeho charakterech nejcennějším, to jest jen právě to všeobecné lidské, které básníka zajímá, aniž on by to jakýmkoli způsobem násilně stavěl do popředí.

Jest v tom kus Maupassantova realismu, s jakou pečlivostí Polenz objekt znázorňuje. I sloh jeho přiléhá úplně k duševnímu, vnitřnímu rozpoložení, jest tak realistickým, že mu není ani možno, aby zabředl do romantičnosti. Bylo by to proti jeho básnické podstatě. Komposice

jeho jest mohutná stavba, neztrácející nikdy svého těžiska, vnitřní spojitosti.

Jest epikem většího slohu, nedosahuje však výše umění Dostojevského nebo Zoly. Gustav Freytag byl jeho učitelem a dnes stojí úplně sám.

Správně o něm praví Jindř. Hart: »Ve svém nejvnitřnějším způsobu pojímání látky a tvoření stojí blíže Freytagovi než Spielhagenovi: jest prostší, ne tak pathetický jako tento, a jako básník spisu »Má dáti — Dal« disponuje i on dostatečnou dávkou humoru. Ještě pozoruhodnější jest však hluboko ethický, humanní duch, jenž se rozlívá po všech jeho pracích«.

Ačkoli Polenz pokusil se i na poli dramatické poesie (»Jindřich z Kleistů« a »Ondřej Bockholdt«) přece jen polem jeho vyhraněné individuality jest román a novella, povídka. Zde směle se může postavit i větším romanopiscům francouzským nebo norským. V menších povídkách a v novelle jest hotovým mistrem.

Romány jeho jsou stavby rozlehlé, jednotné a kompaktní. Sloh jeho vytříbený a toku volného. »Rolník Büttner« (Büttnerbauer) jest prací, kterou si Polenz rázem zjednal čestného místa v literatuře. Büttner, malý rolník, srostlý konservativně s půdou, která jest jeho chlebem, nikterak se nemůže odhodlat, aby se spřátelil s moderními zařízeními, kterých nenávidí s konservativností, která jest jen tomuto stavu vlastní.

A když konečně, jen nouzí k tomu dohnán, uzná a vidí, že déle vzdorovat »duchu času« nemůže, že i on chtě nechtě musí se podrobiti novým životním podmínkám a osudům, tu jest již pozdě. To jest obsahem díla, které jest zrovna tak dokonalé v charakterisaci doby a lidí jako mohutností slohovou.

»Farář z Breitendorfu« (1893) jest románem, kde můžete ještě najít stopy hledání výrazu; jest to však jeho začáteční prací.

R. 1899. vydal třetí, větší román, jenž jest antipodem k »Rolníku Büttnerovi«. Polenz vytvořuje tu ve své fantasii junkera s ideálnějšími názory, junkera, jenž nebude více vypínat se nad »lidem«, ale který k tomu lidu sestoupí, jemu pomůže, bude mu rádcem a ukazovatelem v jeho životních potřebách a bojích. Uskuteční-li se junkerovský idealista Polenzův (připomínám mimochodem, že Polenz sám jest velkostatkářem a žije na venkově), nevím. Román však oplývá humanním smýšlením autorovým a věrnou kresbou prostředí.

Z jeho menších povídek uvádím sbírky novell »Čistota«, »Les« a »Pokušení«, které jsou důkazem jeho mistrovství.

Svůj názor na ženu nám ukazuje autor ve znamenitém románu »Thekla Lüdekindová« (1900). Sem vložil básník celý svůj fond intimity, vroucnosti, něhy a poesie, nakresliv nám mistrnými tahy ženu, jejíž jedinou podstatou jest láska, která žádá vše nebo nic. I sloh v tomto díle přiléhá těsně k subjektu. Výraz jest měkký a lahodný a svědčí o silné dávce feminismu básnické bytosti spisovatelovy.

Třebas Polenz nesnaží se nikdy býti přímo tendenčním, přece jen ten mravní, ethický podklad jeho prací činí z něj ukazatele v době socialně tak neurovnané.

Řekl jsem již dříve, že Polenz stojí sám v důsledném naturalismu. Silná touha po jakési renaisanci romantiky, po nějaké novoromantice ozývá se dnes z prací větších básníků ostatních. O těch však než se zmíním, osvětlím ještě několika tahy postavu genialního lyrika Detleva z Liliencronu.

Liliencron jest básníkem tak silné emoce a tvůrčí síly, tak svérázné dikce, že jest jedním z úhelných kamenů dnešní německé lyriky.

Kleist, Hebbel, Fontane a Storm: to jsou vzory, na nichž se Liliencron vzdělal. Od nich naučil se zvláště vyjadřovat mnoho několika ostře vedenými liniemi. Obdařen mohutným talentem pozorovacím, spojeným se silným fondem citovým, jest s to, vytvořit obrazy nejvzácnější plastiky. Jeho rythmus jde jistým, pevným chodem a prosycen živým, robustním, řekl bych stuckovským temperamentem.

Stavba verše i rythmu kryje se úplně s líčeným objektem. Tím jest básníkovi většinou honba, láska, bitva, příroda. Forma je co možná shuštěná, dává v ní autor více tušit, domyslit, než praví. Liliencron se neztrácí ve fantastičnosti, o některých jeho pracích možno říci, že mají v sobě silnou dosi realismu. Jest genialním lyrickým básníkem par excellence a slabým prosaistou. Také humor a satyra nejsou v plné jeho moci.

Z jeho básnických sbírek jmenuji jako nejznamenitější: «Adjutantenritte«, »Neue Gedichte« a z poslední periody »Nebel und Sonne«. Z jeho novell sluší uvésti »Válečné novelly«.

Na konci století blaseovaných mladíků a nemocných starců zpívá Liliencron své zdravou smyslností prodchnuté písně, miluje vášnivě život, jsa stále mladým a svěžím a nesa si robustní sílu v prsou.

Stejně silným jest i O. Julius Bierbaum, v jehož verších najdete i kus romantiky. Novou neznámou modrou květinu hledá mladý nadaný lyrik R. A. Schroeder (»Lieder an eine Geliebte«). V pointě zdravé, jásající smyslnosti stojí snad Liliencronovi nejblíže vídeňský prosaista-básník Peter Altenberg.

Jeho práce, které on sám nazývá studiemi a skizzami, jsou téměř básněmi v próse. V jeho výrazu jest tolik gracie, ušlechtilosti a intimní harmonie, že při vší té slohové raffinovanosti naprosto nečiní dojmu umělkovanosti nebo přepjaté strojenosti.

»Jak já to vidím« (»Wie ich es sehe«) jest jeho první knihou, o kterýchžto skizzách sám připomíná, že nejsou než extraktem. »Extraktem života!« Na některých místech mnoho upomíná na Heine-a, postrádá však jeho cynismu brutálního. Jeho dikce je naprosto svérázná, věty, odstavce pevně řezané.

»Chtěl bych vylíčit člověka v jediné větě, život duše jedinou stránkou, krajinu jedním slovem« — praví o sobě. — »Umělče, přilož k líci, miř, střel do černého! Basta!« — Často působí pohád-

kovitě a balladicky, líče nejjemnější duševní stavy a měkká, zahořklou romantikou zatížená prostředí.

Mimo uvedenou knihu vydal ještě »Ašanti« (»Aschantee«) a 1901 »Co mi den přináší« (»Was der Tag mir zuträgt«). — —

Antonín Ondráček.

*

Sienkiewiczovy slavnosti. Referuje Dr. Josef Karásek. Svaté, svaté nadšení . . . Láska, uznání, jakou národ polský zahrnul miláčka svého, romanopisce Sienkiewicze, nutily čtenáře k slzám. Celý intelligentní svět se obracel k Varšavě a novému majiteli Oblęgorky, a co zvláště pozoruhodno, mezi nadšenými ctiteli velikého Poláka jsou také Rusové, kteří jsou zde officielně zastoupeni »Spolkem vzájemné podpory ruských spisovatelů« v Petrohradě; také četné ruské časopisy a listy přinesly příležitostné články o jubileu Sienkiewiczově; na předním místě uvésti však dlužno »Pravitělstvennyj Věstnik« (vládní), který přinesl životopis polského spisovatele, což je věcí neobyčejně význačnou.

Poláci tonuli v nadšení . . . O jubileu Sienkiewiczovském psalo se již dávno a dávno; všichni se na ně připravovali. Nejskvělejší triumfy slavil Sienkiewicz v literatuře italské; také u nás bylo silně patrno, kterak na všech stranách vzrostla láska, pochopení a záliba pro polského velikána. Firmě p. Beaufortově a p. J. J. Langnerovi patří nemalý dík za to, že se stal Sienkiewicz tak populárním spisovatelem mezi námi.

Poláci mají právo a zrovna mravní povinnost, aby byli hrdi na svého Sienkiewicze.

Genius Slavie nikdy ještě neobdařil národy své takovými velikány, jako právě nyní na prahu dvacátého století. Kdo srovnati může s námi spisovatele jako je Vrchlický, hrabě Lev Tolstoj a Sienkiewicz?

Jak dnes by vyhlíželo slovanské »Nebe« nadšence Kollára, jak by zaplesali oni duchové z dob slovanské renaissance, kdyby dnes viděli pokroky slovanského písemnictví a umění!

Krakovská Nowa Reforma vzpomíná na úvodním místě, kterak národ polský ve všech svých zemích uctil podle sil a možnosti čtvrtvěkovou práci velkého mistra, a holdu tohoto se zúčastnili také cizinci, kteří dovedli oceniti a vyhledati tvůrčí sílu lidského ducha v dílech velikého talentu.

Je to velkou potěchou pro národ polský, že v dobách nerovné války s fysickou přemocí rodí se uprostřed něho velikáni jako Sienkiewicz, kteří ukazují celému světu, že Poláci žijí a co dovedou stvořiti. Poláci potřebují více než jiné šťastné národy vydatné práce na poli duchovním, aby nezoufali nad sebou — aspoň v jedné části své — a nad svou budoucností. Když však povstávají mezi nimi mužové důležitosti a ceny Sienkiewiczovy, tu národ znova s láskou a nadšením miluje svou minulost, znova počíná milovati hrudu rodné země, znova si váží všech starých tradicí národových, zvláště pak starého dědictví po otcích svých, totiž jazyka mateřského, otcovského.

Sienkiewicz dovede vládnouti jazykem tímto jako čarodějným proutkem a mistrovské péro jeho probouzí ducha národa, volajíc jej k životu a k práci. V nejkrásnějších, nejvelebnějších dílech svých učí Poláky milovati rodnou zemi, a po případě z dob neštěstí a z katastrof dovede vykřesati jiskru naděje na lepší budoucnost. Mistrovská díla jeho se stala tak zároveň čistě národovými idoly.

Jubileum Sienkiewiczovo ukázalo znova veškerému světu, jakou noblessou a starou aristokracií se honosí polský národ. Centrem slavností byla Varšava, kde jubilant bydlí. Žádnému z mluvčích nebylo dovoleno užívati slova »národ« nebo »Polska«; mluvilo se tedy pouze o »společnosti«, »kraji« a »zemi«.

Ale i tak zůstane pro Poláka 22. prosinec nejslavnějším dnem posledního roku devatenáctého století.

Slavnosti počaly dne 22. prosince, a to jak u Poláků zvykem, v chrámu Páně sv. Kříže. O 11. hodině přišel do kostela Sienkiewicz, jehož doprovázela tchýně jeho, pí. Szetkiewiczova, kterou uvedl člen komitétu hr. Czacki. Pí. Szetkiewiczová je matka první choti Sienkiewiczovy, která mu zemřela po šťastném krátkém manželství, z něhož pocházejí panna Jadviga Sienkiewiczovna a jediný syn jubilanta Henryk. Sienkiewicz byl sice po druhé ženat, ale nešťastně; za to je poměr jeho ku tchyni přímo idealní. Do kostela se dostavila také sestra první choti jeho, pí. Janczewská. Když jubilant vstoupil do chrámu Páně, rozžehnuta byla všechna světla, třikráte zazvoněno, načež u velikého oltáře sloužil mši svatou suffragan varšavský, biskup Kazimír Ruszkiewicz za assistence 14 alumnův.

Hlavní akt slavnostní se konal na radnici, jež v slavnostním hávu vítala prvního syna Polsky. Dostavili se arcibiskup Popiel, Ludvík Górski, prelát Siemiec, spisovatelé a zástupci polské vynikající společnosti. Po jedné hodině vyšly z vedlejší dvorany seřaděné deputace. Samotného Sienkiewicze vedou předseda výboru Ruszkiewicz a hrabě Czacki; za nimi kráčí děti Sienkiewiczovy.

Veliký spisovatel usedá na estradě za bouře potlesku, nadšeného volání a deště květinového. Sienkiewicz se klaní a znova klaní na všechny strany, potlesk neustává.

Na to zavzněla píseň:

Wierzcie rycerze,
Na nic pancerze,
Na nic się tarcze zdały!*)

po níž odevzdal biskup Ruszkiewicz Sienkiewiczovi zápis na statek Oblęgorku, který mu věnovalo vděčné »społeczeństwo«.

Biskup Ruszkiewicz pronesl při tom několik překrásných myšlének. Ti, kteří milují jazyk svůj a zvyky své, cítí se zavázáni vděčností k jubilantovi, a skládají mu tedy dar, jenž se nikterak nevyrovná zásluhám jeho; neboť jsme všichni ne boháči. Ale daru tohoto nelze měřiti jen cenou jeho; proto doufají, že mu bude milým, poněvadž mu jej věnuje společenstvo, sestávající z tisíců duší a vážící

*) Četl mně ji známý lékař polský v Arco! Bože, to je nadšení, polské nadšení!

si prací jeho. »Tichý zákoutek země, po níž budeš stoupati, a šelest listí stromů, v jichž stínu budeš hledati odpočinku uprostřed svého tvoření, budou Ti připomínati tolik vděčných lidí, jejichž duše spisy Tvé povznášely a kojily srdce.«

Na to vystoupili schválně k tomu určení členové »Kasy literacké«, doprovázejíce bíle oděná děvčátka, nesoucí podpisy všech těch, kteří vzdali hold Sienkiewiczovi vlastnoručními podpisy. Sienkiewicz děkoval.

Po té následovalo slavnostní skládání adres; Sienkiewiczovi byly aspoň hlavní doručeny. Polskou Akademii umění v Krakově zastupovali slovutný učenec hr. St. Tarnowski, universitu Jagiellonskou professoři Kostanecki, Morawski a Sokolowski, lvovskou prof. Pilat a Boloz-Antoniewicz.

Na konec promluvil Sienkiewicz — mluvil ze srdce a řeč jeho vyvolala nekonečný enthusiasmus.

Jiných adres a telegramů, také několik z Čech, došlo na tisíce.*) Jediná redakce »Slowa« obdržela 360 telegramů.

O slavnostech Sienkiewiczowských vyjde zajisté samostatná kniha. Nyní již přece uvésti slušno aspoň výtahy z některých adres.

Hr. Tarnowski přivezl Sienkiewiczovi vlastní list Juliana Klaczki. Charakteristická je adressa prostých dělníků polských z Oděssy.

Vzdáleni daleko od vlasti — Ojczyzny — myslí a duchem přítomni slavnostem konajícím se ve Varšavě ve dni 25. ročnice Tvé věkopamátné činnosti podepsaní lidé práce vzdávají dík za nesčetné chvíle rozkoše duchovní, které doznali, čtouce díla Tvá. Podepsáni jsou: lidé práce v Oděsse.

Mezi jiným přišla deputace nových sousedův jeho ze statku Oblęgorku, který mu věnoval národ.

Universita Jagiellonská v Krakově slavíc pětistoletou památku svého trvání jmenovala Sienkiewicze svým »honorowym doktorem«. Učinila tak proto, aby v něm uctila nejpřednějšího představitele duše národové, a spolu výkvět oné staré a věkovité kultury, jejíž strážcem a ohniskem universita ona po staletí byla, »Dsisiaj obchodzisz Ty, Jaśnie Wielmożny Panie, osobiste święto, które wskutek Twych zasług jest zarazem świętem narodu«. Nech přijmeš také tento hlas pocházející od lidí, kteří ač jsou oddáni nauce, přece jsou Ti vděčni za nadšení, povzbuzení. Budiž přesvědčen, že jméno Tvé je ve zdech university naší drahé a milé, neboť Ty jsi také vychovavatelem národa a velikým šiřitelem šlechetných myšlének a citův. Na to je v adresse překrásný passus, v němž se přikládá Sienkiewiczovi za obzvláštní zásluhu, že ani jedné duše nezkazil ani neponížil, nýbrž vše povznášel k vyšším krajům. »Niech ci za to Pan Bóg blagoslawi, jak imię Twoje blagoslawią w pelnej czci i miłości pospolem z tysiącami nauczyciele Jagiellońskiej Wszechnicy« (university).

Towarzystwo Mickiewiczowskie telegrafovalo: »Arcimistrovi dnešní literatury polské, který učí pevně, že bez ducha

*) Jaroslav Vrchlický věnoval Sienkiewiczovi krásný sonet.

Božího a archy není potopy, skrze něhož je národ vážen a uznáván i v cizině, ať je vděčnost věkovitá a sláva nesmrtelná«.

Toruňské »Towarzystwo przyjaciol nauk« jmenovalo ho čestným členem uznávajíc Bohem mu svěřené dary, jež směřovaly vždy k jednomu cíli: pravdě a dobru národů.

Zvláště pozoruhodná je adressa ruských spisovatelů z Petrohradu, a to jak sama sebou — již samým faktem — tak také obsahem.

»Czas« přináší úplné znění její a v žurnalistice polské byla adressa tato všude uváděna.

»Vysoce ctěný kollego! Svaz spisovatelův ruských pozdravuje známého bratrského romanopisce za příčinou 25 letého jubilea jeho známé činnosti. Veliký a všestranný talent Váš nalezl horoucích a velice četných ctitelů mezi ruským čtoucím publikem již od prvních Vašich pokusů na poli literarním«. Již v letech osmdesátých, kdy počínaly se objevovati překlady Sienkiewiczovy v »Otěčestvennych Zapiskách«, stal se oblíbeným spisovatelem, jako by jméno jeho patřilo do plejady spisovatelův obzvláště drahých ruskému čtenáři. S neutuchajícím interessem sledovali v Rusku vývin všestranného talentu polského spisovatele. Na to následuje ostrá, šťastná charakteristika celé činnosti Sienkiewiczovy a pak adressa končí: »Pohroužejíce se do uměleckých děl Vašich, vroucně Vám přejeme na dlouhá léta jak plodné, tak vzácné činnosti«.

Podepsáni jsou Weinberg, prof. Karějev, Anněnskij, Barancevič, Vengerova, Kotlarevskij, Potapenko, Semevskij a jiní členové petrohradského ruského spolku.

Srdečně zní adressa lvovské university.

»Lvovská universita ve dni jubilejním skládá Ti, důstojný pane, hold upřímných a vroucích přání. Zdaleka i zblízka hrnou se k Tobě srdce rodákův, plná nadšení, velkého obdivu pro Tvá díla předivné moci čarodějného péra, bohatství Tvých myšlének a mluvy. Ty jsi získal jménu polskému uznání i v cizině. Naše nauka je Ti povinnována srdečnou vděčností za nevyčerpatelnou tvořivost jazykovou, za objevení nových světů ducha. Jsi a budeš zřídlem krásy a pravdy, předmětem učeného bádání jako velicí, milovaní mistrové naší literatury«.

Na »jméno Sienkiewicz« založilo několik rozumných lidí také stipendia.

Dalším skvělým bodem slavností Sienkiewiczovských bylo představení v divadle. V první loži I. patra, krásně ozdobené květinami, a palmami, usedl Henryk Sienkiewicz s dětmi a redaktorem Gazety Lwowské, p. Adamem Krechowieckým.

Srdce se člověku radostí chvěje, péro třese, když má vypočítávati vznešenou rodovou i duchovní šlechtu polskou, která dodávala slavnosti takového lesku a významu. Byli tam nejvyšší, jakými se národ polský honosí. Nám je jméno mnohého polského patrioty, mecaena literatury a umění snad neznámo; ale Polákům jsou drahá ta jména, zvláště jejich šlechty, jména, jež jsou zapsána na každé stránce tragické historie Polsky. Jsou to jména světoznámá: kníže Radziwill, mark-

hraběnka Wilopolská, hr. Potulická, knížata Lubomirští, hr. Potočtí, Krasińští, Zamoyští, kn. Woroniecki, hr. Lubieńska, Czacki, Tarnowski, Rzyzsczewski, kn. Czartoryski, Czetwertyński, baron Kronenberg, Lesser, Bloch, věda, umění, vše, čím se Polska pochlubiti může. Také cizina byla zastoupena; Helewicz za francouzskou žurnalistiku, Lednickij za Ruskou Mysl, p. Ledav za petrohradské básníky.

(Příště dále.)

*

Z ruského pokroku za rok 1900. »Novoje Vremja« přineslo v novoročním čísle svém obsažný přehled všeho toho, co se na Rusku během posledního roku důležitého a zajímavého přihodilo. Dočítáme se zde o úspěchu ruské politiky, o zákonodárství, otázce oekonomické a finanční, o ruské justici, železnictví, vojenství, o vědě, literatuře, o hudbě, tak že máme celkový obraz pokroku ruského kolossa. Sem tam jsou připojeny výklady o hlavních směrech celého 19. století. Přehled »Nového Vremene« upadá někdy do tonu slovníčkářského, jak při podobných pracích ani jinak není možno. Podáme z něho stručný výtah snažíce se pouze, bychom jednotlivosti českému čtenáři objasnili.

*

Literatura a knihy roku 1900. V posledních letech opakují se neustále žaloby na to, že literatura ruská vykazuje nyní málo děl prvního řádu, jež by se dala srovnati s děly spisovatelů z let šedesátých a sedmdesátých. Předloním bylo aspoň stěžejním dílem Tolstého »Vzkříšení«, loni bývaly by to byly spisy jeho »Trup« (Mrtvola) a »Otec Sěrgij«, které se však nalézají v tisku a teprve v našem roce tiskem vyjdou*). Podobně bude s kusem Antonína Čechova »Tři sestry«, o nichž však je společnost ruská již dobře zpravena. Vypravovalť obsah těchto tří děl Něfeuilletonist v »Novém Vremeni« v moskevském dopise, odkud byl obsah »Trupu« poslán do francouzského »Figara«, z něhož si pak výtah učinily německé listy.

Mladý úředník ožení se z lásky, ale následkem pití přijde na mizinu, načež je žena nucena ohlížeti se po výživě, při čemž se do ní zamiluje ředitel závodu. Láska jeho jest opětována, ale oba prohlásí, že nebudou žíti jinak pospolu než v řádném manželství. Muž její jest s tím srozuměn a slíbí, že se bude vydávati za mrtvého, dostane-li doživotně malou pensi. Když z Moskvy kdysi vynášejí mrtvolu, prohlásí žena, že jest to mrtvola jejího muže. Nyní tomu není nic na závadu, zamilovaní se mohou vzíti; avšak první muž v opilém stavu prozradí celé tajemství. Všichni tři přijdou před soud, který je odsoudí na Sibiř. Věc skončí podobně jako při »Vzkříšení«.

Žaloby na »oskuděnie«**) ruské literatury jsou sice v mnohém oprávněny, ač s druhé stránky doznati dlužno, že za minulý rok

*) O »Rabstvu našego vremeni« — v Rusku zapověděném — se pisatel »N. Vr.« ani slůvkem nezmiňuje.

**) Chudnutí.

možno uvésti dlouhou řadu děl nosících na sobě pečeť talentu, svěžesti i nadání.

Především je nutno vytknouti jméno Al. N. Budiščeva, který skoro současně vydal dvě knihy povídek »Probuzené svědomí« a »Různá ponětí«, mimo to vydal román »Lepší druh«, který již dříve vyšel v »Novém Vremeni«. Mluví se tu tedy pro domo sua.

Spisovatel, o kterém se nyní v Rusku nejvíce mluví, a také za hranicemi jaksi do mody přišel, i u nás je to viděti, je M. Gorkij. Každý Rus se Vás ptá, zdali jste již četli »Povídky Gorkého,« které loni již vyšly v třetím vydání, nebo »Tomáše Gordějeva«, veliký román jeho.

Mimo to vyšel sborník »Pověstí a povídek« Čechova, u nás také již dosti známého, povídky Baranceviče »Líce života«, román Golicyna »Babyloňané«, tendence slovanské, více o něm viz v »Slovjanském Věku« Vergunova, román Gnědiče »Kupalné ohně«, povídky Mamina-Sibirjaka »Okolo pánův«; »Setkání«, »Bouřlivý potok«, »Zlatá horečka«, »Padající hvězdy« atd. . ; Němiroviče-Dančenka »Zpověď ženy«, Nevěžina »Šalby osudu«, Potapenka »Doktor Končev«, nebožtíka Šellera (Michajlova) »Škola života«, Fedorova »Step promluvila«, Ščepkiné-Kupernikové »Nicotní tohoto světa«, osmý svazek sebraných spisů Stanjukoviče »Petrohradské negativy« S. N. Sigmy »Akkordy života«, G. T. Séverceva (Polilova), hr. L. L. Tolstého »Předehra Chopina«, A. P. Faresova »Moji mužíci«, Verbické »Sny života«, »Vavočka«, Zirkeviče »Povídky«, román Mordovceva »Znamení doby«, humoristické povídky Leikina »Lipečka« a »Na venkovské nečinnosti«, román Melnické »Ženské zloby«, povídky A. A. Izmajlova »Černá vrána«, Giljarovského »Negativy«, Kosorotova »Zabitá vrátka«, Anučina »Sibiřské povídky« atd.

Z prací dramatických možno na prvním místě uvésti právě vydaný sborník Antonína Čechova, který vyšel u Markse.

Zajímavý je podivný dekadentský kus Minského »Alma«, pozornosti zasluhuje třetí svazek Spažinského »Dramatických spisův«, tři svazky Navrockého »Dramatických spisův«, také mnohopsavý Boborykin, jenž kdysi zostouzel národ český, se dostavil jednou komedií, kníže Barjatinskij napsal historický kus »Ve dnech Petra«, dále psali dramatická díla Borisov, pí. Vladimírová a j.

Také básníci byli v minulém roce čilí.

Žemčužnikov vydal své »Básně« (Stichotvorenija) ve zvláštní knize, od R. R. vyšel třetí svazek básní, druhý svazek básní Lochvické, »Illuse« od Fofanova, verše knížete P. D. Gorčakova, Golovačevského, Chvostova, »Dojmy života« L. N. Šach Paroniance, verše Tana, dekadentské básně Valeria Brjusova »Tertia vigilia«, Balmonte »Hořící budovy«, atd., Salnikov vydal chrestomatii »Ruských básníků za sto let«, v níž jsou obsaženy také podobizny a životopisy básníkův.

Z nových vydání starých spisovatelů zasluhuje pozornosti »Plné sebrání spisů V. G. Bělinského«, vycházející redakcí Vengerova. Nové vydání toto obsahuje množství statí Bělinského, které nebyly umístěny ve vydání Soldatěnkova, jež se stalo již dávno pravou literární raritou. Na svých dvanáct svazků sebraných spisů Bělinského jsem vždy hrd! Nejnovějšímu vydání se vytýká zbytečná polemika vydavatele s autorem. Ruská literatura měla jednou jedinkráte svého Bělinského! K tomu lze dodávati pouze literárné-historické vysvětlivky pro nynějšího čtenáře. O novém akademickém vydání Puškina od nebožtíka L. N. Majkova jsem již dvakráte psal. Mimo to vyšly spisy Saltykova-Ščedrina, Apuchtina, Nikitina, A. S. Chomjakova (VI. sv.), Gradovského, Kavelina, Vs. Vl. Krestovského, některé jako přídavek při celoročním předplacení na různé časopisy. Tak ku př. letos vyjdou při »Nivě« spisy Danilevského u nás velice oblíbené. Nemohlo by se něco podobného u nás zavésti? Aspoň Poláci si na to již zvykli; takovým způsobem byly hlavně rozšířeny spisy Sienkiewiczovy všude tam, kde jsou Poláci tisku znalí.

Hilferdingových »Oněžských bylin« vyšel tóm třetí, na »Sibíř a do vyhnanství« uvádí S. V. Maksimov.

V malé »Laciné knihovně« (Děševaja bibliotheka) Suvorina (majitel a redaktor »Nového Vremene«) vyšly roman Grebenky »Čajkovskij« a »Zápisky studentovy«, komická opera Ablesimova, páté vydání básní Krylova a Kozlova (Kn. Natalie Borisovna Dolgoruká, Nerozumná, Mnich).

Také v literatuře překladové, lze zaznamenati několik slavných děl cizích literatur. Ku př. překládáno horlivě z modního filosofa Nitsche. Mimo to překládáno z Maupassanta, Paul de Kocka, Jeroma, z polského od Boleslava Prusa. Za redakce Vejnberga (sic) vyšlo několik svazků spisů Heineových, Fedorov překládal básně Ady Negri, Balmont spisy Shellyho. Zde třeba vzpomenouti dvou již vyšlých sešitů »Spisů Schillerových« sestavených z nejlepších ruských překladův, k nimž jsou připojeny poznámky na slovo vzatých odborníkův. Vydání toto krášlí množství pěkných illustrací. Novič sebral v malé knížce překlady francouzských poetův. Po této stránce dodati musíme, že nám italskou a francouzskou poesii kontroluje náš Vrchlický tak, že se s námi v tom žádný jiný národ měřiti nemůže. Vůbec o naší překladatelské literatuře lze říci mnoho pěkného; snad bychom více systemu přece potřebovali.

Mimo to vydány rusky »Hrabě Monte Cristo«, »Osvobozený Jerusalém«, »Corinna« od de Staël, posmrtné povídky Maupassantovy.

Také literarní historie vykazuje mnohé krásné dílo, ač se referent »Nového Vremene« nedovede rozehřáti pro dvanáctisvazkové »Dějiny ruské slovesnosti«, za to arci chválí studii Suvorina o Puškinově »Rusalce«. Pojednání jeho vyšla v »Novém Vremeni« a vydána byla separatně zároveň s celou dotyčnou literaturou. Četl jsem nesouvisle pouze několik článkův a lituji, že nemohu podati čtenáři obsahu tohoto pojednání, které by naše krajany jistě zajímalo, poněvadž se tvrdí,

že Puškin přejal látku k této básni z češtiny, jak jsem na to také již v této revui první upozornil.

Zvláště pozoruhodno jest Vengerovo akademické vydání »Pramenů slovníka ruských spisovatelů«, svazek první obsahující Aarona až Gogola, Levšina »T. N. Granovskij«, studie Krasnosilského o »Základech učení N. K. Michajlovského« a čtrnáctý již svazek »Života a práce Pogodina« od Barsukova. Příteli našeho národa, zvláště pak Šafaříka, dostalo se dílem Barsukova nesmrtelného pomníku, a jest opravdu jen litovati, že se znova vědecky neprostudovala korrespondence Pogodinova se Šafaříkem, kterou vydal Nil Popov v »Čtenijach« a také dílo Barsukovo. Feuilleton neosvítí idealní, bratrské činnosti tohoto dobrosrdečného, taktuplného Rusa; už tisíckrát jsem tu měl trhání, kdybych se mohl této vděčné práce podjati. Zde a za nynějších okolností to arci není možno.

Jmenujeme další mnohé vzácné práce jako prof. Pětuchova (jenž zná Prahu) »J. V. Fedorov-Omulevskij«, Smirnova »Život a poesie Jazykova«, Mirského »Labutí píseň hr. L. N. Tolstého«, »Obrození neb úpadek« (»po povodu L. N. Tolstého«) M. Moskalja, »D. N. Sadovníkov a jeho poesie« Ap. Korinfského, téhož »Poesie K. K. Slučevského«, »Poetické tvoření Majkova« M. Borodkina, »Památce Tercija Filippova« od Af. Vasiljeva, knížka Korableva o básních Vl. J. Solovjëva, brožura Alexandrovského »Maksim Gorkij a jeho díla«, »Kniha o Gorském a Čechově« od Andrejeviča, kriticko-biografická studie Bocjanovského »Maksim Gorkij«, obsahující nové životopisné zprávy o tomto spisovateli, Čečulina »Ruský socialní román XVIII. stol.« atd.

Co se týká materialů literárně historických, nutno uvésti čtyři ohromné svazky, »Ostafjevského archivu knížat Vjazemských« vyšlé za redakce V. J. Saitova, »Archiv Brülových«, »Nevydané dopisy J. S. Turgeněva s Viardovou a jeho francouzskými přátely.« Zrovna v nejnovějším lednovém »Jstoričeském Věstniku« vyšly znova vzpomínky na Turgeněva, ctitele francouzské herečky Viardové.

R. 1900. se objevila ještě celá řada opozděných Puškinian. Jak známo, o Puškinianech v české literatuře psal p. Francev (a dodatky). Česky p. Toužimský, já, o způsobu překládání Puškina »Hlídka« etc. V ruské literatuře trvaly ozvuky puškinských slavností ještě r. 1900. Tady uvádíme: »Kritické stati o Puškině« N. Černjajeva, »Charkovský universitní sborník na památku Puškina, »Puškinský sborník« studentův moskevské university, »Paměti Puškina«, sborník Kijevské university, podobný sborník petrohradské university, sborník o Puškinovi od Sumcova, Sozonoviče (Puškin a jeho vztahy k evropským literaturám, což jsem si s chutí přečetl).

K staré ruské literatuře a národní slovesnosti se vztahuje V. Kallaše, Několik dohadků k »Slovu o Pluku Igorově« »Historicko-literární studie a materialy« Peretce (o ruské písni a maloruské poesii XVI—XVIII stol.), »Poznámky o spisech Feodosija, spisovatele z XII. století« od Ljaščenka, druhý svazek »Velkoruských písní« od Šejna, specialisty bělo ruského života a šestý svazek »Velikoruských

národních písní« vydávaných za redakce důkladného znatele ruských dialektův a staré literatury, prof. Sobolevského.

Rustí cestovatelé vydali celou řadu velice cenných pojednání z oboru geografie a ethnografie. Zvláště zaznamenati třeba Vereščaginovy »Duchoborce a molokany v Zákavkazí«, Slezskinského, »Vyjížďka na Murman«, Selivanova »Mnišská republika«, B. L. Tatějeva »Rusové nad Indií, Sljunina »Ochotsko-Kamčatský kraj« Maksimova, »Na dalekém východě«, Zelenina »Cesty Převalského«, Dědlova »Panorama Sibiře«, Kejzerlinga »Sibiř«, Němiroviče-Dančenka »Cizí Palestiny«, hr. L. L. Tolstého »Současné Švédsko v dopisech a illustracích«. Šmurla »Ruské osady za Altajským pohořím na čínských hranicích«, Uterberga »Přímořská oblast«, Byčkova »Črty z Irkutské oblasti«, Badmajeva, »Rusko a Čína«, Ovsjaného »Bulharsko a Bulhaři«.

Mezi knihami obírajícími se otázkami všeobecného rázu uvésti dlužno: E. Markova »Hříchy a potřeby našeho středoškolství«, hr. L. L. Tolstého »Proti obščině«, bystře a populárně je napsán spisek Skalkovského »Semo tamo«, obsahující mimo pojednání týkající se rozličných ekonomických a politických otázek také zajímavé pozorování autora o zahraničním životě. Sem se odnáší nové, značně rozšířené vydání knížky téhož Skalkovského »Vnější politika Ruska«, sebrané spisy Nepljujeva, zvláště pozoruhodné je vydání: »Rusko na konci XIX. století«, které redigoval »tovarišč« ministra financí Kovalevskij. Bohužel zesnulý filosof Vl S. Solovjěv, o jehož spise »L. N. Tolstoj« jsem v minulém ročníku »České revui« referoval, dostavil se spisem »Tři rozhovory o vojně«.

Literatura zápisek a memoirů se za minulý rok opět rozhojnila. Vyšel druhý svazek »Vzpomínek« Michajlovského o tom, jaký dojem na něho učinily knihy různého druhu. Mnohem většímu zájmu se těší »Zápisky hraběnky V. N. Goloviné 1766—1819«, »Vzpomínky kníž. G. G. Gagarina o K. Brülovi«, knížka Zacharina (Jakunina) »Život a příhody smírčího soudce« obsahující mnoho zajímavého materialu pro charakteristiku venkovské společnosti.

Mezi uměleckými vydáními na prvním místě vyniká »Ant. von Dyk ve vybraných dílech svých«, obsahující vedle 50 fotogravur tohoto umělce také případný text. Dále tam patří »Obrazy londýnské národní galerie«, album obrazů Ajvazovského s obšírnou biografií umělce od Bulgakova, album Rovinského »Ruské národní obrázky« »Z ukrajinské stařiny« Evarnického s illustracemi Vasilkovského a Samokiše, umělecké album »S. Peterburg Transvaal«, illustrované životopisy slavných umělkyň Saviné a Kšesinské, studie Volynského, »Lionardo da Vinci«, první svazek dějin »kavalergardského« pluku S. Pančuliázeva.

Literární jubilea slavili v uplynulém roce spisovatelé Žemčužnikov (50 letí), N. D. Boborykin a Michajlovskij (40 letí). Posmrtné vzpomínky se dostalo Kostomarovu (15 let co zemřel), Kuročkin (25 let), hr. A. K. Tolstoj (25. let), A. S.

Chomajkov (40 let,) Granovskij (45 let), K. S. Aksakov (40 let), M. P. Pogodin (100. narozeniny), Ušinskij (30 leté úmrtí).

Minulý rok přinesl ruské literatuře a umění několik bolestných ztrát.

Zemřeli Vl. S. Solovjêv, umělec Ajvazovskij, Šeller, (Michajlov, o němž psal p. dr. Prusík), spisovatelka Nazareva, akademik Leonid M. Majkov, jehož životopis jsem já v naší revui podal. Redakce »Nového Vremeni« ztratila čtyři důležité spolupracovníky, z nichž Fedorov, který zemřel zrovna koncem roku, napsal také řadu divadelních kusův.

Podobně jako u nás vstoupil v Rusku do života »Ruský bibliologický spolek« (Russkoje bibliologičeskoje obščestvo), jež sbírá dáta pro bibliografické bureau. Počátek, a to dosti slibný byl již učiněn. Členové spolku tohoto sestavili »ukazatel« k předním ruským žurnalům za minulý rok. Ani u nás by nebylo zbytečno.

Co se specielně týká ruského dramatu, tak minulý rok nelze ani chváliti, ani haněti; nevynikal však ničím. Objevilo se několik nových kusů jako »Svatba« Jarceva, »Burelomi« Fedorova, »Předěl« Špažinského, »Bez práva« od Vladimírové a kus Trachtenbreguv. Jinak se hrály na divadlech, zvláště v Petrohradě, staré a nové kusy domácích i cizích autorův.

Umělecká jubilea slavili zvláště pí. Savina a Varlamov. Pohostinské hry byly arci slavné.

V dramatu je literatura ruská nepoměrně slabá a malá, zrovna neplodná. — *ará* —

*

Ⓣ — **Nová konkurence pro pomník M. Jana Husi.** Po dvě neděle bylo vystaveno čtyřiadvacet návrhu, mnoho práce a námahy, mnoho marných a zklamaných nadějí a celkový výsledek všeho jest asi tento: tři ceny byly, poněvadž musely býti, přisouzeny, na tisíce lidí si je prohlédlo, ostatní jen tak mimochodem; spolek pro postavení pomníku získal ku třem návrhům z roku třiadevadesátého tři další nové, a při tom je tam, kde byl tehdá. Nemá ani pravý návrh, ani pravého umělce. Ještě je tu jeden následek soutěže, vedle obligatních hněvů každou konkurenci v zápětí provázejících, hezká snuška tak zvaných kritik, jež ve všech listech hádají, co asi na kterém projektu je nového a určitě demonstrují, co všechno na nich je špatné a směšné. V celku je toho pro všední zvědavost dost a dost, pro umění bolestně málo. A přece úloha sama, ať tak či onak rozlušťená, stojí za víc, a celý konkurs náležitě uvážen, jeho pružiny, původ, provedení, konec, jeho budoucnost, obraz dnešního umění v něm a mnohé jiné, by stálo za víc, nežli za plané rozčilování se při kavárenském stole.

Až na dva projekty všechny ostatní bez výjimky přicházejí s pomníkovými myšlenkami bezpočtukráte již jinými uformovanými. Stále totéž schema od dúli na horu: schody, podstavec s historickými reliefy, sochami reků husitských a několika ženami, jež mají představovat zde Historii, onde Víru, nebo Nadšení, na podstavci nejvýš M. Jan

Hus, sám nebo geniem doprovázen. A to se mění, překládá, kombinuje, permutuje, jednou jde do výšky, podruhé se drží nízko, s malými variacemi tak, že dojem, který si z první návštěvy výstavy odnášíte, je naprosto konfusní. Uvážíme-li potom vše kolem a kolem, dostaví se něco ještě nepříjemnějšího, totiž poznání, že za všemi těmito projekty, ať s pěšími nebo nárožními jezdci, vyčuhuje celá velkoněmecká pomníková plastika. Německé siegesdenkmaly našim sochařům byly tu vzorem. Nepravím, že by který byl přímou kopií, ale celé schema vybudování, směs symetricky rozestavených postav historických a alegorických, schodová a výklenková architektura, všechna povídavá mnohomluvnost, které naleznete na pomnících od Drážďan po Bremy, od Vratislavi po Niederwald, všechno to se opakuje v Praze. Jenom jména jsou změněna, místo Vilémových paladinů Žižka, Jeroným, Mikuláš a Jiřík, místo Germanie-Čechie.

Také obeliskové návrhy se vyskytly. Poprvé se objevily při jedné z konkurencí o fontánu před Rudolfinem a jejich předchůdci jsou fontana v Brémách a Berniniho na Piazze Navi v Římě. Teď je aplikují pro Husa v domění, že jenom touto výškou lze účinně přebíti šestnáct metrů marianského sloupu na staroměstském náměstí. Konvence na všech stranách. Všude vidíte nejohmatanější berly, o něž se soutěžníci opírají. Konvence myšlenková, tvarová, posová, všude. Mnoho myšlénkového, ale marného potu lpí na všem, než jenom do únavy v začarovaném kruhu a znechucení, jinde již opakovaných a vyždímaných typů. A my jsme čekali, že plastické stělesnění nejrekovnější, nejčistší a nejzvletnější české epochy, v Husovi a jeho poslání vyjádřená, umělecká inkorporace mocné české oposice husitismu proti všem, proti celé mimo-české Evropě, že toto ideové jádro vyvolá na svět v prudkém varu díla svérázná, od ostatních se vědomě odlišující, umělecky oposiční, a třeba ne ještě ve všem dokonalá a rovnoměrně uzrálá, přece aspoň již kvasící a všeliké pohodlnosti a konvenci výhost dávající.

Pouze dva projekty se postavily mimo půdu německými slavnostními monumenty zoranou, ale nepochodily dobře. Ne proto, že se jim nedostalo ceny, ale proto, že se jich mnozí zrovna s ošklivostí hrozí. »To není pomník!« volají. Zatím to není jen pomník obyčejný a zvyklostní, není to pomník schematický a doktrinový, nýbrž z vnitřního uměleckého, čistě plastického nazírání prudce vytrysklý. Oba projekty jsou jako z jedné ruky — podle faktury — jistě však ze dvou, třeba více příbuzných, myslí. Nejspíše že jim křivdím, řeknu-li si, že jim Rodinův mocný a jímavý pomník Měšťanů v Calaisu vlil odvahu vysloviti a veřejnosti předložiti jejich nevšední, od běžného typu pomníkového s odhodlanou úmyslností se odchylující návrhy. Jiní před nimi vyslovují jméno Bílkovo, nepochybně jejich trpkostí a bolestností připamatované. Přes to mám oba návrhy za nejoriginalnější a nejduraznější. Cítím v nich těžké zrno zlata myšlénky. Snad jsem sám jediný ze všech hlasů veřejných a nemnoha soukromých, ale budiž: třeba proti všem.

Oba pojímají Husa zjevově. Historií vykreslené a obrysnuté lidské individuum přesmykují směle a poeticky na pole věkovitých zjevů, jež sice určitá chvíle a omezený čas lidského žití na svět přivádí, avšak úroda jejich zásad a činů přes všechen počítaný čas se rozprostírá. Jednou vyniká Hus bez přechodu jako vrchol skály z hory, ze země; podruhé jde světem jako ohromný fantom, na jehož dráze se rodí, co se zroditi musilo, zápasy, bolesti, vzdory i vítězství. Oba návrhy, poněvadž z citu vyšly, nejvíce ze všech mluví k citu. Neobrací se k vědění daty a jmény opřenému, ne k vědeckému rozumu, nýbrž jako pravá díla umění výtvarného přímo a jedině k citu a fantasii.

Projekt první cenou vyznamenaný, od Lad. Šalouna, aspoň na jednom místě prorazil hranici konvence, v úpravě spodních skupin. Šaloun, jehož umění rok od roku roste asvěže pučí, muž živé obrazivosti a hbité dovedné ruky, jehož nitro se jistě při tvoření zachvívá, dal také výhost vší studené a ledové alegorii, všemu neuměleckému historismu a ve dvou volných, vřelým životem prodechnutých skupinách podal plastický obraz dvou velkých momentů národního života v minulosti, dvou následků Husova objevení, poslání a mučenictví: rekovské a vítězné statečnosti, a velikého utrpení, které nás shýblo, ale nezdeptalo. Dva momenty zároveň, jež i mučeníka kostnického karakterisují. Mimo to měl odvahu vzdáti se linéarně architektonické symetrie a její starousedlé místo zabrati plastickou rovnováhou.

Šalounův návrh, ani oba předchozí (»Vypučelo nad bahno« a »Čist zašels, rýhu zanechav«.) mne přes to vše plně neuspokojují, a to právě ve své hlavní části a postavě: v Husovi. První dva proto, poněvadž jsou obemknuty jen a jen atmosférou tesklivosti a melancholického žalostnění, Šalounův, poněvadž staví Husa přímo na oheň hranice, tedy jediný okamžik událostní z celého magistrova života vyzvedaje. Jiným konkurentům jest M. Jan Hus buď kazatel, nebo mučeník, a v obojím případě reformátor církevní, nevyšel-li z jejich ruky vůbec jen jako dutá figura patetické posy. Je to ale jediný význam Husův? a je to pravý význam Husův pro nás, jeho vzdálené potomky? Spatřujeme v něm arci nadšeného a neohroženého idealistu, muže bezúhonného a nevšední víry přesvědčení, který smrt za přesvědčení ochotně a pokorně podstoupil a jehož svaté mučenictví v plamenech roznítilo požár nové víry i mocného fysického vzplanutí válek husitských. Avšak pro nás nynější, kteří Husovi chceme postaviti památník pro věky po něm a zároveň tentokráte i po nás následující, má dojista objevení se a vystoupení Husovo význam ještě jiný a dnes daleko životnější. Vizme jen jasně a upřímě! Náboženská a theologická stránka jeho, zhušťující se v propagaci náprav v církvi, i z toho odvozené kališnictví — jak je to nás vzdáleno! Kterak se jen mýlí, za hranicemi, kdo nás, aspoň v tajné hloubi srdce, mají ještě za husity! Dnes věříme v jinou víru: v národnost. Věříme v její moc, život dávající a zachovávající. A M. Jan Hus nám tuto víru znova zachránil, takořka z pod popele nám ji vyhrabal. Byl knězem čistým a svatým, ale o nic méně byl vřelým synem svého národa. Jako kněz chtěl

očistit církev a stavěl se proti hierarchii — jeho ideje u nás jen dočasně zvítězily. Jako Čech pozvedl svůj lid a vznítil vědomí jeho síly národní, vymohl mu příslušné místo, a proto stál, a všichni, kdo šli za ním v jeho světlých šlépějích, proti druhým, proti Němcům. Kdo zná dějiny jeho vystoupení do podrobností, poměry tehdejší a hned potom nastalé, ví, že se z pozadí, kam byl postupně zatlačen, jako divem vynořil lid české krve s uvědomělou a proto mocnou potencí národnostní. Všude rozprostranění cizinci jako zázrakem zmizeli a celé hnutí husitské až do jeho přerodu v protestantismus, objevilo se nejen náboženským, nýbrž i nerozlučně národním. A tento zázrak počal Husem. Národnost trvá. Národ se vzepnul, zabral co mu patřilo, a byť byly i zlé doby nadešly, přece se zase znovu na době husitské nejvíce rozžhavil a zmohl ku dnešní síle.

A to nepraví žádný z návrhů, právě toto největší, nejtrvanlivější a nejvýznamější spojení mezi Husem a minulostí patnáctého věku a českým národem v přítomnosti neuvědomil si žádný ze soutěžících umělců. Aspoň v jejich pracích nikde po tom viditelné stopy.

Zda bude jinak při třetí soutěži? Neboť že k ní asi dojde, je nejurčitějším a nejjistějším resultátem dnešní konkurence. Již k vůli místu. Nejpalčivější otázka k pomníku Husově se připínající se znovu nabízí k diskusi.

Bylo li již jednou Staroměstské náměstí pro pomník vyhlednuto, pak bez odporu vytýčené proň místo při severozápadním koutě je tam proň nejmožnější. Nejlepší zabírá tam dnes sloup marianský. Ale nejlepší v Praze není. Hádám, že došlo na Staroměstské náměstí asi po této logice: Husův pomník pro osobu, jíž značí, i pro jeho zamýšlenou representativnost patří na velkou prostoru v samém středu města, takměř v samém srdci země. A to jest nade vší pochybu Staroměstské náměstí. Jenom že ani rozloha ani topografická poloha nejsou vždy, a tentokráte jistě, ve shodě s uměleckými požadavky. Ukázalo se, že svah náměstí od jihu k severu jest jim na úkor, že pozadí není výhodné, že místo leží vzdáleno hlavní frekvence a tak mimo dohled všech pasantů podél jižní strany náměstí se hrnoucích, že snad ani není možno dáti mu absolutně dobrý směr čelový, a řada jiných námitek vynořila se při konkurenci znovu. A přece, ne-li více, jsou aspoň dvě místa v Praze pro pomník Husův nepoměrně a to právě z uměleckého stanoviska daleko výhodnější: Josefské a Betlemské náměstí. Obě svojí přiměřenou rozlohou a konfignací, první nad to může a mělo by se státi v budoucí úpravě monumentalně representativní a vždy se zde budou křižovati nejhlavnější proudy pražského pohybu, druhé, chcete-li již, má mimo to svoje historické spojení s Husem. Na jednom ni druhém nemůže umělec přijíti do rozpaků ani při rozměrech, ani formě celkové, ani při volbě směrů, os a čela. Že by cizinci pomník zde nenašli? Neznám námitky malichernější, planější a směšnější. Přednč nestavíme pomník jinému nežli Husovi a sobě. Jenom prázdný zbohatlec a parvenu chce, aby každý cizí závistivě a s obdivem viděl jeho osobu a zařízení. Potom, vlastně zároveň a jedním dechem, jedná se přece při tomto pomníku o mocné

a jímající dílo umělecké a zdatné umění má již samo dosti síly, aby každého vnímavého, a i jen zvědavého k sobě přivábilo. Všechny sympatie naše k Husovi, všechno naše zbožňování této světlé postavy musí přece dojíti k výrazu nejčistšímu a nejmocnějšímu na cestě ode všech chvilkových a všednostních přimísenin očištěného idealismu a tohoto výrazu je v míře největší schopno velké a ryzí umění.

Vracím se zase na chvilku k vystaveným projektům a znovu vidím, co všednosti a vyšlapanosti, co zastaralé konvencionalnosti se tam dere o naši pozornost. Nemá na to práva. Bylo by přímo zahanbující dnes u nás zasazovati, co jinde již je právem přežilé, co jinde jako prázdné, bezosobní a beze vzletu rozpoznali a odmítají. Husův pomník v Praze musí přece býti výtvorem na ten čas nejpokročilejšího a z české národně vzepnuté individuality umělecké zrozeného umění. Ne šablona, ne odložené livreje. Je třeba míti nezkalené oko, mysl všelikých předsudků prostou, českých umělců ze sebe vážících, vzletných a smělých a pozorovatelů a posuzovatelů nepředpojatých, má-li vzniknouti pomník Husův jako velký a ušlechtilý dokument vyspělosti a pokročilosti národa a jeho dneška.

Mluvilo se, a sice jaksi na úředním místě, také o podobizně Husově. Historikové dávno vědí, že všechny hlavy Husovy, co jich u nás bylo kdy kresleno, malováno a modelováno, neodpovídají dějinné pravdě a skutečnosti. Máme typ, ne Husův portret v našem umění. Tento typ vznikl mnoho desetiletí po smrti Husově přirozeně ze dvou momentu. Onen neznámý, který jej první načrtl, viděl, kterak se nosí kněží a kazatelé jeho doby. Vousatá brada a dlouhý vlas byl u nich v modě. Potom on i všichni po něm ušlechtilost povahy a čistotu mysle Husovy projektovali si viditelně v krásně mužnou tvář v přesvědčení, že fysický zjev odpovídá, aneb má odpovídati vnitřní hodnotě svého nositele. Tak vznikla podoba Husova, která jest idealný typ šestnáctého věku. My potomci jsme ji rádi přijali za svoji; srostla, nejspíše nerozlučně, s naší představou o kazateli betlemském.

Zdali je možno, aby kdo ji nahradil podobiznou historickou, bezvousou, oholenou tváří, jakou Ulrich Richenthal nám v soudobém vylíčení Husova utrpení v Kostnici zanechal? I v umění snad není předvídaných a předpovídaných nemožností. Síla genia lidského, mohutnost lidské tvořivosti není dosud zbádána až do nejhlubšího dna. Co se věkům zdálo holou nemožností, jediný čin mohutného tvořivého ducha zvrhne a ukáže možným a dostižitelným. Proto v říši umění doktriny a proroctví pro budoucnost nemají místa. Dnes ukázalo dvacet českých sochařů, že si pomník Husův nedovedou jinak představit, mají-li pověděti vše, co jim na srdci leží, nebo o čem se domnívají, že se od nich žádá, nežli celými falangami bronzových soch, jež mají co dělat, aby se s náležitou důstojností udržely ve výklencích a na výstupcích jim vykázaných. Avšak pojednou může se zde objeviti pomník o jediné soše, před níž každý si v duši řekne: Ano, Hus byl muž, který celý svět k obdivu a celý národ k vděčnosti svým životem a činem zavázal! Ano, to jest dílo, náš obdiv a naši vděčnost do dalekých věků jako velebný zvuk kovového zvonu hlásající!

Má to být Hus vousatý nebo bezvousý? Hus historické nebo idealní podoby? Dá se o tom theoretisovat, ale rozhodnutí přivodí jen velký čin umělecký. A tím má být Husův pomník. Potom bude vším.

25. ledna.

*

☺ — **Opět česká galerie.** Zprvu jsem se dosti divil, potom ale, uváživ stav a proudy našeho veřejného života, přestal jsem se diviti, že návrh Dra. K. Kramáře ve sněmu, o němž jsem zde (str. 1123 m. r.) referoval, tak docela zůstal nepovšímnut a bez jakéhokoli ohlasu. Mimo sněmovnu bylo o něm ticho a navrhovatel snad do dnes ani nezaslechl, bojoval-li o věc veřejného zájmu. Je však, trvám, sám o tom přesvědčen, třeba že mu nikdo nevěnoval pozornosti, které si zaslouží, a třeba se zdálo, že je naši veřejnosti dočista jedno, bude-li v Praze o jeden vysoce významný ústav umělecký více či ne. Návrh Dra. K. Kramáře odkázán byl rozpočtové komisi, tam se jej ujali vřele a horlivě ostatní a 22. prosince m. r. schválila plná sněmovna následující její návrh iniciativný:

»Zemskému výboru se ukládá, aby do rozpočtu na rok 1901. zařadil položku 20.000 K na zakoupení děl uměleckých od umělců — výtvarníků českých, aneb v Čechách zrozených, — dále, aby vypracoval a slav. sněmu předložil řád ohledně utvoření zemské komise, za účelem tím, se zřetelem k otázkám zakupování takových děl, výběru jejich a jejich umístění se zprávou ohledně dalšího postupu a zařaďování položky do budoucích rozpočtů, konečně, aby vstoupil v jednání s c. k. vládou, by táž k témuž účelu každoročně věnovala aspoň stejný obnos jako země.«

To jest v celku pěkná výslednice Kramářova návrhu. Nic se nad tím nepozastavuji, že se neshoduje na vlas s mým zde vyloženým náhledem. Nebyl politický, vím to, šel nad stávající poměry v zemském hospodářství. Jeho meta jest asi na ten čas nedostižitelná a bude jí na dál, dokud první podnět a první provedení České galerie vychází ze středu zástupců země. Vlastně o České nebo zemské galerii ve sněmovní resoluci není ještě přímo řeč, ano zemský výbor, dříve nežli se rozhodne vypracovati program a řád ku spotřebě oněch dvaceti tisíc, má uvažovati »nebylo-li by účelnějším, aby spolkům výtvarných umělců obou národností země byly z tohoto fondu poskytovány ku povznesení domácího umění a k podpoře mladých nadaných umělců přiměřeně rozdělené příspěvky.« Ten dodatek je patrně dozvuk řeči Št. Richtera; Dr. Schücker v rozpočtovém výboru jej ohlásil a dokonce i kvoty rozdělil: 12 a 8.

Pochybuji, že by zemský výbor přijal tuto eventualitu; kdyby se tak stalo, nezbylo by z návrhu Kramářova ničeho. Rozumíme-li mu dobře, má pravidelnými koupěmi nabýti země zvláštního, cenného a representativního majetku, pečlivě vybírané dokumenty nejlepší umělecky výtvarné potence v zemi. Nejedná se tentokráte o vyhledávání a okopávání nadaných lidí, z nichž snad jednou se státi mohou platní umělci, nejedná se o podporování spolků uměleckých — to patří do jiné kapitoly a pod jiný titul zemského rozpočtu. I to bude

jednou nutno prováděti v míře větší nežli dosud za zemských prostředků. Při návrhu Kramářovu, jde však o zralé vyspělé umění; ne o »podporování umělců«, nýbrž o pozorné schránění toho, co umění v Čechách nejlepšího produkuje.

Zcela dobře bylo ve sněmu snešeno, že má zemský výbor míti péči o to, aby stát, representovaný c. k. vládou, přispěl k tomuto novému podnikání aspoň stejnou kvotou. Všechny okolnosti pro to mluví, všechny poměry finanční, všechny uznávané kulturní povinnosti státu, nejvíce však to, že stát dosud takměř vůbec se se svými objednávkami a koupěmi obracel jen ku skupině vídeňských umělců. Je pravda, posledních patnácte let se trošinku věc zlepšila, sem tam odpadne i na české umělce nějaká kapka, ale nepoměr zůstává. Škoda, že si nevšímáme lépe statistiky sem spadající. Podivili bychom se, jak nepatrný zlomeček v uměleckém rozpočtu státním připadá na naše umění. Jestliže také cifry mluví, pak zemský výbor v nich najde nejhlasitějsího přímluvčího. Bude pouze třeba, sestaviti s matematickou přesností ony výdaje z dob ústavní vlády, rozdělit je na kvoty dle zemí a národností, postavit vedle nich dobrou statistiku všech kvalifikovaných umělců, a každý s hrůzou pozná, jak veliký, přese všechno, je dluh státní vůči zemi české.

V našem případu se jedná o přímé koupě nebo snad i objednávky děl pro veřejné sbírky určené, ne pro pevnou, monumentální výzdobu prostranství nebo veřejných staveb. Naše cislajtanske ministerstvo, jemuž tato péče připadá, má jenom jednu galerii státní, dávno již v místnostech stísněnou, galerii, o níž snad ani nikdo u nás neví, že má tuto kvalifikaci. Je to galerie c. k. Akademie výtvarných umění ve Vídni. Ministerstvo novější dobou zcela taktně a správně umělecké práce české, které zakoupilo, neodkazuje tam, nýbrž, jsou-li poněkud rozměrnější a tu zvláště hodnotné, posílá je do Prahy, do Rudolfina, zapůjčuje je Obrazárně vlasteneckých přátel umění. Při tom nejspíše i na dále zůstane, neboť nedá se mysliti, že by stát, či c. k. vláda, přispěje-li žádaným obnosem k novému účeli zemi, považovala svoje povinnosti vuči ní, vůči umění českému a v Čechách za dokonale splněné, a od svých dosavadních nákupů naprosto upustila. Ano spíše bude lze čekati, že mimo svůj roční pevný příspěvek i budoucí Českou galerii svým majetkem, do rámce jejího spadajícím, obmyslí.

A tento rámec a program nemůže býti jiný, nežli že galerie království českého má svým obsahem podávati obraz současné umělecké vyspělosti a nejlepší produkce obou kmenů zem obývajích. Kterak se to as prakticky bude prováděti? Prirozeně musí býti starost a péče o to svěřena zvláštní skupině odborníků, zvláštní nové zemské komisi umělecké, a ta se bude říditi svým napřed ustanoveným řádem. Obyčejně se sestavení takové komise ponechává jen spolkům. Ty a ty volí a pošlou do komise své delegaty. Stane se to také asi i tentokráte: Jednota výtvarných umělců, Česká Akademie, Manes, výtvarný odbor Umělecké Besedy a Spolek německých umělcu výtvarných budou o ně požádáni v předpokladu, že to všechno jsou

vskutku sdružení kvalifikovaných umělců, v nichž tito mají vrch a vedení a vyšlou do komise muže bezpečně stojící na výši doby, dokonale pojímající vážnost svého poslání a svojí vynikající jakostí odbornou jsou s to náležitě opříti svoje jednání. Předpokládáme pro chvíli, že vskutku všechny spolky a sdružení právě jmenované mají ony vlastnosti a takové muže, nesmí však při tom býti přehlednuto, že jistě všichni naši znalci a znalečtí milovníci umění nejsou členy oněch spolků, anebo jsou-li, že nezasedají dost často ve spolkových schůzích. Snad také bude se pomýšleti na zastoupení c. k. Akademie výtvarného umění v Praze. Celý její profesorský sbor je skupina vynikajících umělců. Pak ale by právem musela přijít na řadu c. k. škola umělecko-průmyslová, kde velké percento učitelů spadá do téže kategorie. Mně osobně se zdá být takový postup při výběru a volbě členů komise příliš pohodlný, leckde vratký, a kdo ví, jak to ve spolcích chodívá, pochopí, kam mířím touto vratkostí. Neměla by zde rozhodovati spolková příslušnost, nýbrž jedině jakostnost, ať se najde kdekoli, u umělce či laika: čistý, ničím nepředpojatý cit umělecký, velká láska k umění, zevrubná zralost domácí živé produkce a náležité pochopení cíle zemského výboru a instituce moderní galerie. Zcela obdobně musí jen umělecká hodnota vybraného nebo vyhlédnutého díla rozhodovati o tom, má-li být do galerie zařaděno čili nic. Zda jeho původce mluví česky nebo německy, jednostejno, jako zase nesmí být v budoucnosti počítáno, že za německé obrazy se vydala již suma taková a taková a proto nutno koupit od Čechů za obnos tolik a tolikráte větší. Příští galerie zemská nemá za účel demonstrovati číselný poměr obou národností v zemi, nýbrž jedině uměleckou potenci obou kmenů. Při tom patřičný díl na každého vypadne sám sebou.

Komise umělecká bude muset míti ve stálé evidenci celou tuto produkci, má-li z ní rok co rok činiti žádoucí správný, dobrý a krásný výběr. Bylo by přece zbytečným — ovšem ale pohodlným — omezovati výběr na to, co snad zdejší pražské výstavy přinesou. Předně je známo, že tam všechno právě uzralé ovoce naší výtvarné práce se neobjevuje. Ne všichni umělci a ne vždy nejlepší díla. Řekne se, že i ti v Paříži, Mnichově a Římě a vůbec po světě roztroušení, obešlou pražské výstavy, bude-li známo, že je navštěvuje zemská komise České galerie. Je to možno a jistě tato okolnost může přispěti ku zlepšení pražských výstav. Přes to však nebude lze se paragrafovou stipulací jedině na výstavy omeziti. Lze si přece představiti případ za případem, v němž se dobré, pro galerii jako stvořené dílo na žádnou pražskou výstavu nedostane, a proto už nemá být vzato v úvahu a nesmělo býti zakoupeno? Mimo to budoucí Česká galerie, má-li obsahovati vynikající díla česká a zároveň jimi též presentovati a karakterisovati nevšední naše umělecké individuality, nebude se moci omeziti jedině na barevný obraz, mramor, bronz, nebo sádru: budeme v ní hledati sbírku kreseb, náčrtů, studií našich umělců a také jejich díla grafická. To znamená pro komisi: býti vždy na stráži a míti vždy všady pátravé a soudné oko.

To všechno zdá se mi tak jasné, tak přirozeně vyplývat z ducha a intencí návrhů Dra. K. Kramáře, že jenom něco, co dnes nikdo nezná, nikým nepředvídaného, by mohlo tyto detaily zvrátit. V jedné však věci, má li býti zrovna zákonitě stylisována, dlužno postupovati se zvláštní obezřetností.

Položka je do rozpočtu zařaděna na zakupování děl od umělců »českých nebo v Čechách zrozených.« Bývalo do nedávna ještě zvykem v případech obdobných připojovati ještě jedno »anebo«, totiž v Čechách usedlých nebo žijících. Dobře, že toto anebo padlo a zůstanou v kalkulu pouze umělci v Cechách zrození. Všichni? Také Francouzi nebo Vlaši? Třeba že to nebylo zřejmě vysloveno, měl asi sněm dojista na mysli při tom jenom dvojí v Čechách usedlou národnost. Či bude nutno míti zřetel k domovskému právu vůbec? Jeden oříšek zbyde přece, ale musí býti rozlousknut. M. Švabinský pochází z Moravy, J. Uprka, A. Mucha rovněž a jiní Češi mohou přijít ze Slezska, z Rakous, neboť V. Hynais se narodil ve Vídni, z Rusi a odkudkoli. Přidržíme-li se jen prvých dvou: kdo by jejich děl v nové galerii chtěl postrádati? Zda nepatří, více než co jiné, ukázky jejich umění sem? Ale země, království, nesmí se starati o markrabství, česká galerie snad nesmí býti moravskou. A kdyby, pak podle národnostní rovnoprávnosti by všichni Němci z Moravy a odjinud pozvedli stejné nároky.

Tak trochu se mi zdá, když se nad tímto konfliktem zamýšlím, že přece má květnová idea národně české galerie nepostrádá všech výhod a není prosta všelikých předností.

22. ledna.

*

— **Arnold Böcklin** zemřel včera a zítra bude ve Florencii pochován. Záhy dojdou i do Prahy velké žalozpěvy z Německa, ale bude v nich vedle tonu nářku nad mrtvým nejspíš dosti zvučný ton klidného účtování. Třiasedmdesátiletý mistr umřel teprve, když poslání své byl docela naplnil. Zemřel, dočkav se plného vítězství svého genia a uviděv již vzrustati a mohutněti nové pokolení ze základů, které byl kdysi kladl. Všechen moderní idealismus v německém umění kořání v mohutně krásném zjevu Böcklinově. »Česká Revue« přinesla k jeho sedmdesáttým narozeninám v prvním svém ročníku (str. 164) charakteristiku tohoto mistra od Karla B. Mádla, a za poslední uplynulá tři leta neobjevil se u Böcklina ani nový rys, aniž názor náš se o něm za ten čas změnil. Ono pojednání může býti bráno za ohlas názorů a oceňujících soudů o Böcklinově umění, k němuž se tehdá byla nová kritika umělecká a po ní velký díl uměnímilovné veřejnosti, ne bez námahy, dopracovaly. Dnes na tomto kronikářském místě nezbývá mi víc nežli doplniti onu stať biografickými daty.

A. Böcklin se narodil 16. října 1827 v Basileji. Devatenáctiletý, odbyv gymnasium, směl odejeti do Düsseldorfu na akademii, kde Joh. W. Schirmer jej uvedl v krajinářství, sám italisující romantik. Potom v Brusselu došlo na studium figurální; roku osmačtyřicátého

byl Böcklin krátce v Paříži a padesátého usadil se a záhy oženil v Římě. Osm let zde pobyl, dlouho v tísnivé nouzi, vždy však, jak zápisky F. Schicka nyní vydané den za dnem dosvědčují, nezdolný idealista a — experimentator, jemnocitný a vášnivý obdivovatel přírody a poetický spracovavatel vsátých a zažitých dojmů. Dva jiní idealisté ušlechtilých profilů, A. Feuerbach a F. Dreber zanechali stopy v jeho umění, podobně jako Correggio a Tizian. V Mnichově, kam přesídlil, měl již 1857 svůj první velký úspěch. »Pan v rákosí« označuje první jeho zralost a způsob, který až do prostřed let sedmdesátých trvá. Schackova galerie v Mnichově obsahuje nejvíce dokladů k této fasi. Úspěch byl však jen moralný. Proto odchází Böcklin do Hannoveru, kde bez nároku na honorář maluje ve ville Wedekindově, pak následují stále změny bydliště. Ani ve Výmaru, kde byl profesorem na nové akademii, nestrpělo ho to déle dvou let (1860—62). Zase se vrací do Říma, odtud do Basileje, pak do Mnichova, od roku 1874 jedenáct let sídlí ve Florencii a zde nalezl všechnu svoji mocnou originalitu, vtělenou v Ostrov smrti, Promethea, Svatý háj, Luhy blažených, Hru mořských vln, Ticho v lese a jiná díla ve stati zmíněné vylíčená. Od roku 1885 do 92 žije v Curichu a poslední leta ve své vile ve Fiesole nad Florencií. Tam jej stihly zlé bolesti rodinné a poslední konec.

Jeho prvními a dosud neunavnými hlasateli a vykladači byli A Lichtwark, C. Gurlitt, F. Meissner, F. Servaez; pěkný výběr jeho prací vydala fotografická Unie v Mnichově ve třech foliových dílech výborné reprodukce. Všechny obrazárny v Německu a Švýcarech mají jeho obrazy jako drahocenné perly, ale počet nepoměrně větší, a to děl velikých a karakteristických, je roztroušen v soukromém majetku. Bylo třeba pro Böcklina bojovati proti snižování a nepochopování, ale jeho sedmdesáté narozeniny, oslavené dvěmi velkými souhornými výstavami v Basileji a v Berlíně, byly již dobou úplného triumfu.

17. ledna.

*

Hudba. (Koncerty. Werther. Carmen. Mignon. ┼ Verdi).

Když přezírám tu neobyčejně četnou řadu koncertních produkcí, jež vyrojily se hned po prvním lednu, nejsilněji v duši se mi dosud ozývá dojem dvou večerů. Filharmonický koncert řízený Nedbalem, byl zase velikým uměleckým činem. Zcela přirozenému programu této naší tak pěkně vykvétající instituce, dosavadnímu principu, podávat vždy vedle význačného díla českého jedno veliké, těžké a obsažné a jedno lehčí, přístupnější cizí-toto na smíření míň hudebně cítící části posluchačstva,-vyhověno provedením Smetanovy symfonické básně z Českých luhů a hájů«, Brahmsovy symfonie z e moll a Griegových norvežských tanců. Ale Nedbal tenkráte program ten rozšířil uvedením otázky orchestrové tvorby předklassické, tvorby v Praze zejména tak zanedbávané a přec pro hudební výchovu i obecenstva i orchestru tak významné a při tom pustíme-li z mysli paedagogické zřetele — tvorby tak bohaté a tak krásné. Händlův koncert pro smyčcový orchestr

s koncertujícím smyčcovým triem byl právě vhodně volen i tak zdařile proveden, by obecenstvu na význačném příkladě ukázal, jak se za doby velikých mistrů oratoria orchestralně skládalo i jak při trochu dobré vůli je nám zcela přístupná a srozumitelná ta prostá krása jednoduchých linií i kudrlinkových ornamentů hudebního tohoto baroku. Ve překrásné reprodukci Brahmsova melancholicky, podzimně naladěného díla s jeho elegicky vzdychající větou první, s Andantem plným vřelého i prostého zpěvu a se závěrečí podivuhodně z několika notového thematu vystavěnou Ciacconou či passacagliou ukázal se Nedbal dirigentem zmahajícím dnes problémy nejtěžší. Neb zahrát Brahmse, aby tak zněl, srovnat do té plastiky a srozumitelné přehlednosti jako pletivo jeho kontrapunktiky rhytmicky tak záhadné nebylo snadno. To napsal náš Smetana svoji partituru daleko vděčněji. Tak, že pod taktovkou takého temperamentního, robustního českého muzikanta reprodukce strhla nezbytně obecenstvo v nadšení! —

Jiným triumfem české muzikantské krve byl právě druhý z vytčených večerů. Byl to druhý koncert Ondříčkův. Druhý — zcela subjektivně právě druhý. Neb při prvním jsem úsilně hleděl analysí přijít na kloub Ondříčkovu umění. A nepochodil jsem. Celkový dojem jsem ztratil a uvědomil sobě jen podivné věci. Že se našemu mistru v technice dokonce nejedná o nějakou minuciésní dokonalost, naprostou, tvrdou zřetelnost nejmenší notičky v passáži, že se ani nějakého dost drsného tónu neleká, že proň Riemann zcela nadarmo psal svoji hudební logiku, agogiku a všechny ty krásné a vlastně tak pravdivé své theorie. Krátce: že očividně jeho hru obyčejným měřítkem vůbec nelze měřit. Že jest to umění, v němž ne logika, ale temperament a nervy hrají první a jedinou úlohu. A když jsem druhý večer se bezvládně oddal těm nervosním vibracím jeho houslí, měl jsem dojem otevírajících se přede mnou hlubokých propastí s kmitajícími se v nich kouzelně krásnými, neznámými zjevy. Ondříčkovo umění, jakým dnes je, je uměním tkvícím v podvědomí, uměním naprosté subjektivity. Slohovost podání, spravedlivost vůči reprodukované skladbě je tím vyloučena. Ale dojem těch improvisací, v jaké se mění skladby programu pod divými smyky jeho smyčce, je právě svojí nereflektovanou bezprostředností nesmírné síly. Také síly, že reptající solidnost akademického hudebníka ve vás za chvíli je umlčena, že žasne v obdivu nad tou cizí krásou, která přec není z jejího světa.

Z večerů ostatních koncert českých žurnalistů vyčastoval své obecenstvo obvyklou všehochutí. Celek té strakaté směsi se sic nezamlouval, ale jednotlivosti o sobě byly velmi poutavé. Především Kubelík, pravý opak Ondříčkův, samá přesná logika klidná a neomylná. I ten podivuhodný, závratně těžký ohňostroj Paganiniovských variací hraje náš mladičký Paganini tak klidně a bezpečně a skvěle, že mimoděk vzpomenete Lizsta, který s podivnou rozhořčeností prý se pozastavil kdysi nade hrou mladého Taussiga: »Tak mladý a hraje tak čistě!« . . . U Kubelíka ovšem bylo by třeba dodat: s tak skvělou čistotou!« . . . . Promyslit Bachovu Ciacconu do těch subtilních, třeba ne veskrze slohových, ale velmi účinných nuancí, jak jsme ji od Ku-

belíka slyšeli, bylo jistě neméně těžko, než ji v tom raffinovaném propracování skutečně podat. — Že virtuosové na harfu a na kontrabass, pí. Nebeská a p. Kuchynka postavení své vedle Kubelíkových houslí plně uhájili, že zcela svými výkony pronikli, bylo nejlepším důkazem jich opravdového umění, u paní Nebeské ni vniterné stránky nepostrádajícího. — Paní Jelisaveta Děkanova z Kišeněva zahrnuta i téhož večera i při svém vlastním koncertu projevy sympatie. Sympatický a dobře školený svůj organ postavila zcela ve služby domácího svého umění; zajímaly ukázky krásných písní Čajkovského, Rachmaninova, Kjuje Rebikova; volba samých volných, melancholických vět ovšem byla dojmu závadou. —

Populární koncert i večer komorního spolku přinesly po poutavé komposiční novince. Trnečkův klavírní kvartet loni cenou komorního spolku poctěný je dílo, jakým všude a rády se otevírají koncertní pořady. Není v něm bohatého citového či poetického obsahu. Ale je to krásná, ušlechtilá hra s tóny, s barvami a hudebními tvary, skládajícími se v co nejpůvabnější, routinovanou, pevnou, jistou rukou vzletně kreslené a skvěle kolorované čtyři obrazy. — Není tu naprosté neodvislosti myšlénkové, právě jako tu není úmyslných imitací ni reminiscencí. Ale všude zříte tu rozeného absolutního hudebníka, který ví co chce, a patrně velmi lehko i dovede, co chce. Dílo z Trnečkových četných skladeb jistě jedno z nejlepších! — Druhou novinkou neméně působivou byly čtyři houslové skladby Sukovy. Suk je zde týmže silným zdravým hudebníkem, bohaté melodické a zejména pestré harmonické invence a vystříbené obratnosti formalní, týmže poetou nalezajícím zdroj své poesie ve zdravé pozemskosti, jakým jeví se ve svojí symfonii. Nic tu není z onoho světa, ani ty k mezím tragiky sahající erupce úvodní »ballaty«, ani vášně, ni smutky a radosti čísel dalších. Dokonce ovšem ne už parodistický humor závěreční burlesky. Naopak: zhusta intensivně nanesenou lokální barvou označen náš domácí, český kraj jako onen, jenž náladám oněm byl scenerií a snad i podnětem při Sukově vnímavosti pro přírodu. —

Z divadelních představení premiera Werthera po stránce díla a Carmen a Mignon po stránce reprodukce zvláštní budily pozornost. — Massenetova opera, zahrajete-li si ji v klavírním výtahu, nebude vám právě pramenem zvláštních hudebních požitků. Postřehnete vedle partií pěkné, výrazné ale silně sentimentální lyriky partie střízlivé a suché, v té jich tenkosti zvukové a v té kontrapunticky chudičké hře s ne zvlášť poutavými motivy a zhusta ne příliš významnými frasemi. Poznáte hned, že tato hudba je onoho druhu, jež bez barvy orchestrální a především bez doplňující ji scény nežije. Ale vidíce dílo na jevišti, opravdu žasnete, v jak určitě náladový celek pojí se složky podané librettistou, skladatelem i hercem a regisseurem; v celek vystihující tak přilehavě především onen překypující, rozplývavý a zas hluboce rozbolestněný sentimentalismus doby wertherovské, vystihující však i tónem trochu ironisujícím sentimentalismu onomu současně čelící — či z jeho vystřízlivění u lidí starších vyplývající — spokojené sosáctví bodrých občanů wetzlarských. Parfum doby za-

chycen ve fióle tohoto díla opravdu podivuhodně svěží. Třeba jste cítili upřílišněnost té citovosti: dílo vám náladu i přes vaši vůli vnutí. Tak silně je suggestivní. Že o síle suggesce té provedení vzorně vybroušené a v každém ohledu velmi pečlivé též ve značné míře rozhodovalo, je přirozeno. — V Carmen a v Mignon slečna Emma Destinova poprve se Praze na scéně představila. Její Carmen myšlena i založena silně naturalisticky, množství bystře přírodě odpozorovaných podrobností kreslilo postavu divé sevillské krásky rysy zhusta drsnými v jich pravdivosti. Pokud se podrobnosti ty a rysy skládaly v jednolitý celek — nedělo se to tak zcela všude! — byl výkon herecký svojí novostí poutavý. Po stránce pěvecké slečna disponuje, jak dávno uznáno, krásným hlasem výborně školeným, je hudebně dokonale vzdělána a deklamace její v každém slově výrazná a všechny jemnosti básně vystihující seznámila vás s ledakterým obratem hudebního dialogu, který vám jindy ucházel. Jen úmyslně plochá vokalisace, kterou slečna případně sic a pravdivě, ale ne krásně vystihovala drzý, gaminský ton Carmencity, mně požitek výkonu kalila. Zcela nezkalena podobnými, jistě duchaplnou jinak reflexí dosaženými zvláštnostmi, byla slečnina Mignon. Zde výtečné pěvecké a hudební její kvality pojily se se smyslem pro pravdu hry přesvědčivé, poetické a zas vysoce temperamentní ve krásný celek neodolatelné působivosti.

— I nejširší hudební kruhy rozčeřila zpráva o úmrtí Nestora vlašské opery: Giuseppa Verdiho. Dne 27. ledna o 2. h. 50 m. ráno ukončil v hotelu Milan v Miláně svoji pozemskou dráhu — dráhu uměleckou, skladatelskou prohlásil za ukončenu již loni. Byl to veliký, bohatý talent dramatický, který dovedl, jak se zdá, k jejímu konci školu před ním Bellinim a Donizzettim representovanou, tedy školu bell canta, sesíliv ovšem, často až k brutálnosti, a rozšířiv až k hranicím nebývalé banálnosti prostředky a apparát hudebně dramatického výrazu. Starší dílo jeho, těsně, jako vůbec celý život jeho, — do posledního okamžiku nadšeného vlastence souvisí s politickými dějinami, s rozvojem nové Italie. Všechno to svobodomyslnictví, ty snahy revoluční, zhusta dost romanticky nadechnuté obrážejí se v rhetorickém, silné zevnějším pathosu tohoto hudebního tribuna lidu. Cirý instinkt, nálada doby, která duší jeho tak mocně zachvívala, vedly ruku jeho, že, jinak umělec beze všech literárních zřetelu, komponoval díla v Italii, tehdy tak řekl bych, časová, národu z duše jdoucí jako »I Lombardi«, »I Masnadieri« (Loupežníci), »Louisa Miller«, »Ernani«, zejména pak »Un ballo in maschera« a »Rigoletto« — přímé bouřliváčky revoluce!

— Další, klidnější vývoj scelené vlasti dal uklidniti se i Verdiho umění. Kráčeť mistr vždy statně s dobou v před; veliké převraty Wagnerem zpusobené nezustaly ni na něho a vývoj jeho bez účinku. Vymanil se z úzkých, ostatnímu světu nepochopitelných a nepřijatelných názorů vlašských o skladbě dramatické a přiklonil se již svojí r. 1871. poprve provedenou Aïdou, zejména pak Otellem a Falstaffem ryzejšímu a konečně zcela ryze uměleckému směru. Zustal zde tímže velikým

hudebníkem, jímž byl dosud, od Wagnera leda pramálo odvislým; nezapřel při tom své vlašské krve. Však byl i zde ohlasem volání intelligence vlašské po umění cizích prvků prostém, nesmíšeném.

Že dovedl po ta dlouhá léta svého žití nacházeti pro kteroukoli fasi doby přiléhavý hudební výraz, že prožíval hudebně všechno cítění a smýšlení své dlouhé současnosti v tak plodné intensitě, že nesestárnul do svých kmetských let, v tom, tuším, je jeho velikost a sláva!

K. Hoffmeister.

*

Politický přehled za měsíc prosinec. (Zahraniční. Dokonč.) Leč Anglii ve skutečnosti nic neprospělo toto uplácení. Ani odmítnutí návštěvy Krügerovy Vilémem II. a jeho státníky, následkem čehož se stařičký president republiky jihoafrické z Kolína ihned do Holandska obrátil, kde byl uvítán s velikým nadšením Jako diplomaté Burové tedy nepochodili za to však znova jako troufalí zápasníci. Bijíce se úspěšně na půdě staré vlasti své, zapudili i britského generála Clementse, nad to však vpadli i do samé britské osady kapské a pronikli v ní hlouběji než před rokem. Sta Holanďanů kapských spěchají pod jich prápory, a již sám anglický »Daily Mail« mluví o tom, že bude potřebí celého armádního sboru, by tento vpád a a tento odboj byly zdolány. Anglické brutality, spalování domů a vyhánění žen a dětí burgherův ze statkův jich požár v Kapsku ještě více rozdmychávají. Zatčení Dewetera, člena býv. ministerstva kapského, jeho neutlumí. V anglické sněmovně Salisbury, když byl se Chamberlain umyl před svou většinou, že při válce s Bury sleduje osobní zisk, — ještě naposledy prohlásil, že Burům neodvislost vrácena nebude a vymohl dosti snadno na obou sněmovnách, jež hned na to se odročily, povolení nového úvěru na válku 16 mil. liber sterlingů. Dnes jistě nestalo by se to již tak hladce. Snad za to ale v příští sněmovně předloha o reorganisaci vojska narazí na menší odpor. To bude nejtrpčejší pro Anglii plod této dobyvačné války: militarism. On i z kapes Johna Bulla vytřese opět všechno zlato, jež tento v jižní Africe bodáky vyhrabe. I možno ostatně, že Anglie zakope je i v Indii, kdež se bouří proti ní domorodé kmeny na hranici afganské. Jistě ale nenahradí si ho, aspoň pro tu chvíli, v Číně. Tam Čína vyvedla »spojencům« šibalský kousek. Přijala takřka obratem ruky podmínky míru, jež vyslanci jí v společné notě koncem prosince předložili. Hlavní z nich jsou: přiznání přiměřené náhrady v zásadě (výše její má býti později zjištěna) »nejpřísnější« potrestání původcův boxerských výtržností, zboření tvrzí v Taku, mořském to přístavu pro Pekin, ponechání ochranných sborů na trati Taku-Pekin a na vyslanectvech v Pekinu samotném, konečně změna smluv obchodních, obchod usnadňujících.

Ochotou svou hledí Čína učiniti okupaci Pečilska vojsky evropskými zbytečnou. Anglii, Německu, jež pokálelo své jméno vražděním bezbranných v čínských obcích, Japonsku i Unii, nezbude než doznati barvu, a na konec snad — pro kořist unikající — porvati se mezi sebou.

Rusko bude moci přihlížeti škodolibě na zápas ten: mát Mandžursko už v hrsti.

Car pozdravil se již z tyfu a ujímá se opět řízení politiky. Proto bude tato nepochybně opět méně pevnou a důslednou, než jakou byla v týdnech choroby jeho, kdy ji řídil Lamsdorf.

Neblahé osekávání svézákonnosti Finska, jež bylo Petrohradu z Londýna za jistými cíly našeptáváno, a rostoucí tam nespokojenost posílily opět staré choutky Švédska na kraje ty pro případ velkého světového zápasu. Nezapomnělo někdejších porážek Ruskem a zbrojí. 22 milionů korun má povoliti sněm na zbrojení to. Švédsko ale při tom zapomíná, že samo má své Finy. V Norech. Tito čekají jen první příležitosti.

V Srbsku pečují o vězeňství stejně za režimu radikálního jako za zpátečnického. Tento vsazuje vždy do vězení bezpočet radikálův, onen posílá v kobky zpátečníky. Bývalý ministr Genčič odsouzen pro urážku Alexandra, jenž zajisté nemá přední vlastnost Tolstého: odpouštěti — na 7 let do těžkého žaláře. Řadu jiných čeká osud ten.

Francouzská sněmovna odhlasovala amnestii. Také pro zemězrádce. Když již nedalo se na faktu tom nic změniti, Picquart a Zola, jimž hrozilo jinak odsouzení, a Dreyfus, jenž i jinak rehabilitován by nebyl, protestovali proti tomu v otevřených listech.

V hospodářských věcech vedla si sněmovna dost statně. Schválila nejen rozpočet a opravu daně z dědictví, ale také opravu daně z piva, vína a moštu. Daň z těchto vlastně zrušena a za to zvýšena daň z kořalky. Čekáť pak pro leden sněmovnu velký zápas pro vládní předlohu proti řeholím a proti hromadění obrovského jmění jimi. Lev XIII. protož u Loubeta přípisem zakročil. Marně. Stát francouzský získá tak snad ze jmění »mrtvé ruky« ovšem několik set milionův; zbývá jen otázka, nahradí-li tím s důstatek oslabení posice diplomatické a mezinárodní.

Josef Pachmayer.

*

Politický přehled za měsíc prosinec. (Vnitřní).

Prosinec stál všecek ve znamení voleb. Také Luegerův projekt sjezdu rakouských měst měl volebně-agitační pozadí. Stejně odmítnutí, jež pána Vídně došla z tak četných německých měst, že sjezd musil býti odřeknut. Vrácení pozvánek z měst českých mělo ovšem samozřejmý důvod národnostně-politický.

U nás do volební akce pro mandáty říšské vsunuta episoda dvou doplňovacích voleb: v telečské a kroměřížsko-zdounecké skupině venkovských obcí na české Moravě. V oné nezámožné, méně uvědomělé a méně pokročilé po úporné, bezmezné a ničeho se neštítící agitaci zvolen nepatrnou většinou a pomocí německých hlasů předbojník moravského klerikalismu farář P. Ant. Cyrill Stojan. Už za kampaně říšské rady připravoval si půdu pro tuto volbu, svou poslaneckou činnost vyčerpával drobnými službami a službičkami pro ty, kteří mu byli přáteli jeho doporučeni. Ve venkovské skupině kroměřížsko-zdounecké, zámožné a pokročilé lidová strana moravská uhájila své državy: po zesnulém věrném jejím přívrženci Lízalovi zvolen zase její příslušník rolník Přikryl.

Mezitím co vláda dopracovávala státní rozpočet pro příští rok a konala přípravy pro svolané již sněmy zemské, rozvíjela se rapidně volební kampaň po všech zemích soustátí. O haličské rozšířila tamní opposice zprávy ne

nápadné pouze, nýbrž překvapující a hrůzyplné. Dle nich děly se při volbách volitelů skutečné šmejdy, při nepřímých volbách poslanců odporné přehmaty. Tak znějí sdělení, rozšířená tiskem do světa. Co na nich pravdy, v Praze tou dobou kontrollovati nemožno. Pochybnosti ve správnost haličských voleb však vyvarovati se nelze. Výsledek voleb je pro vládnoucí stranu polskou, pro kolo polské na říšské co nejpříznivější. Poslanecké kluby polské, říšský a zemský mají pro volby doma mohutnou representaci: hlavní volební výbor polský. Letos narazil, konstituuje se, na celou řadu obtíží a překážek, i vzdálenému pozorovateli velmi nápadných. Polská opposice vydala je za nepřekonatelné. Výsledek usvědčil ji z klamu. Hlavní volební výbor polský vydal volební heslo koncentrace v jednotném budoucím klubu. Kampaň pod tímto praporem vedenou vyhrál při dosud vykonaných volbách skvěle. Počet budoucích členů polského kola se rozmnožil, zástup jeho odpůrců se zmenšil. Hlavní strůjcové opposice a rozkolu v Haliči padli: povrchní svárlivec, těkavý dilettant P. Stojalowski (křesťanský sociál), nepolepšitelný intrikán, nadháněč německé levice a její donášeč, finanční i morální ruina, z Vídně — a dokonce prý vládou podporovaný dr. Rutowski (odštěpený demokrat), který o sobě myslíval, že je nejchytřejší hlavou polské delegace, protikandidát ministra krajana dra Pietaka, který ve volebním listě vyslovil se pro autonomii a společný postup autonomistů, konečně jiný odpůrce nás Čechů, vůdce polské strany lidové Stapiński. Sociální demokracie utrpěla při haličských volbách V. kurie, volící 15 poslanců, dne 13. prosince velikou ztrátu: ze 3 dosavadních svých mandátů zachránila 1; obou ostatních pozbyla. Dělník vůbec v Haliči nezvolen žádný. Na některých místech hlavní volební výbor polský utrpěl ztráty, jinde dobyl zisku, jímž ztráty — povahy celkem osobní — vyvážil. Hlavní zisk skládil polský klub v kurii venkovských obcí disponující 27 mandáty, dne 17. prosince dobyv 4 nových. Při volbě v kurii městské, čítající mandátů 13, dne 20. prosince zvítězil hlavní volební výbor polský ještě silněji. Zbavil se nejhoršího svého nepřítele, dra Rutowského. Ovšem nabylo mandátů několik odpůrců konservatismu a stančíků, ale takových, jimiž klubovní solidarita porušena nebude. Pád Rutowského je ztrátou pro Němce i pro vládu. Bylo-li řečeno, že onino výsledkem haličských voleb potěšeni nejsou, každý tomu uvěří. Hledě k poměrům stran v Haliči znamenají poslední tamní volby posilu konservatismu, a totéž také pro novou říšskou radu.

Den před haličskými volbami ve všeobecné kurii zvolilo Kráňsko jediného svého zástupce V. kurie, klerikála dra Šusterčiče. Mladý tento politik už minule byl na čas členem vídeňského parlamentu. Ač svárlivý a autokratický, a proto hlavně mezi svými nejbližšími ne valně oblíben, dovedl dr. Šusteršič dostati se ku předu; zasedl i ve výkonném výboru bývalé pravice, jsa nejmladším co do věku jeho členem. Říšského mandátu vzdal se dobrovolně, jednak prý k vůli své advokátní kanceláři, jednak proto, že prý za jeho nepřítomnosti doma klerikální država začala pozbývati pevnosti. Nyní půjde do Vídně znova. Výsledek volby za V. kurii kráňskou měl patrný vliv i na volby ve venkovské kurii v této zemi, dne 18. prosince vykonané: zvoleni vesměs kandidáti slovinské strany klerikální, počtem 5. V týž den zvoleni 5 zástupcové venkovských obcí bukovinských, mezi nimi znova týž bar. Vasilko, který se nedávno vyslovil pro politiku dra Körbera a tedy proti poslancům českým. Tam, v Bukovině, pustne ještě jho německé nadřaděnosti snášejí. Jinak i v dne 3. prosince při oslavě 25letého jubilea černovecké university — německé — sotva ministr vyučování dr. Hartel byl mohl tak okázale a veřejně konstatovati germanisační význam tohoto vysokého učení jako učinil výrokem, že jim bukovinští studenti měli nabýti výhod německé vědy.

Současně s městy haličskými volily venkovské obce dalmatské 6 zástupců, kompromisně, stejně, jako při volbách minulých stanovených stranou srbskou a chorvatskou stranou práva. Prosinec dal tedy nové poslanecké sněmovně 64 poslanců. Těmi dosavadní tvářnost nového parlamentu změněna bude málo.

Té doby v zemích koruny české odehrával se volební boj. Po zmařených kompromisech se stranou agrární a národně-sociální obě tyto frakce

podnikly proti národní straně svobodomyslné zjevný boj na nůž. Spojily se s nimi ostatní dissidentní frakce české: radikální a radikálně pokroková. Mimo ně napjala veškeré síly strana sociálně demokratická, podporovaná českými realisty. Poněvadž také česká strana klerikální, v království se nazývající křesťansko-sociální, vmísila se do volebního reje, šlo proti národní straně svobodomyslné 6 stran a frakcí. Pokrok české řeči, pokrok vůbec tato abundance neznamená. Naopak zákrok. Nejvíce tam, kde vystupují agrárnici a radikálové. Oběma, hlavně však prvními, sraženo bylo intellektuelní niveau volebního mejdanu pod nejnižší bod, přípustný bez újmy pro mravní, kulturní a politickou integritu českého voličstva. Část národního dělnictva — a sice ta, která tou dobou má ve své straně vedení — nevedla si lépe. Co jednotliví mluvčí jmenovaných stran vyváděli na některých volebních schůzích, je politický debacle. Tím horší, poněvadž vědomé lži, nízké osočování, hamižné podezřívání, všecka ta infekce, s nevyrovnatelnou drzostí a cynismem, otrlým proti každému morálnímu otřesu a zachvění, vnášená do lidu veřejně, neděla se mechanicky, nýbrž uměle a úmyslně byla mu očkována: k vůli separátně a osobně politickému zisku, a v ojedinělých případech snad i k vůli osobnímu zaopatření. Bohudíky, že tato morální insanita zůstala obmezena na jednotlivce a jednotlivé rayony.

Nikoli bez agitačních zámyslů a rovněž nikoli beze zřetele na nastávající volby svolán byl do Prahy na dny 8. a 9. prosince sjezd, který pořadateli nazván byl sjezdem českého rolnictva, fakticky však byl organisačním činem polo známé a polo neznámé české strany agrární. Sjezd měl dvě části: hospodářskou a politickou. V oné vůdcové strany agrární zůstali v pozadí. Referentem o prvním programovém oddílu, o družstevní organisaci, byl p. Fr. Zika z Opavy, tajemník ústřední hospodářské společnosti pro české kraje slezské, který dojista nenáleží ke straně, jakou representují pp. Kubr, Prášek, Rataj, Hrubý atd., faiseuři české strany agrární. Pak Zika měl dokonce mandát, od politického separatismu nynějších agrárnických kandidátů diametrálně rozdílný, což se ostatně u slezského Čecha rozumí samo sebou. A z těch, kdo v debatě o referátu p. Zikově pronesli vážné slovo, ředitel JUC. Sedlák a dr. Pöschl vůbec nejsou a prof. dr. Stoklasa sotva je stranníkem p. Kubrovy politicko-kandidátní společnosti. Druhý sjezdový referent, professor české techniky dr. Fiedler, který probral na sjezdě otázku celních a obchodních smluv, rovněž nenáleží společnosti, jež tou dobou osobuje si vedení v českém rolnictvu. Zamítl také říšskou kandidaturu z jejích rukou, když se přesvědčil, že jí má býti použito, vlastně zneužito za berana proti národní straně svobodomyslné. Oběma sdělenými thematy byl odborný program sjezdu vyčerpán. Ze samovolných pohlavárů nynějšího agrárního hnutí neměl referátu nikdo. Tento nápadný, ba křiklavý fakt dostal však na sjezdě samém markatní, všechny pochyby vylučující illustraci: po skončené rozpravě věcné, která jejich duševním dílem nebyla, a po dojmu, který bez jich intellektuelní součinnosti zůstavila, překvapili účastníky, získané pro hospodářskou věc rolnictva českého vůbec, kastovnickým stanoviskem politickým, separatismem a rozlukou. Manévr se jim zdařil, ale neúplně, a část těch — jak zjištěno na sjezdě důvěrníků národní strany svobodomyslné členem »Sdružení českých zemědělců, ale věrným příslušníkem národní strany svobodomyslné, starostou Vavřincem z Hrdlořez — kteří nesouhlasili, ostentativně odešla, vidouc a odrazujíc brutalitu pořadatelstva, část druhá zvedla se k odporu, tak že sjezd na konec vyzněl hlučnou dissonancí. Dvoje poučení poskytl nám tento sjezd: že není všecko zlato, co se třpytí, a že je nutností, aby národní strana svobodomyslná, dosud přece zástupkyně národa celého, nikoli jen jedné jeho části, provedla důslednou, situaci českého rolnictva plně vyhovující a svému organisačnímu statutu odpovídající novou organisaci resp. reorganisaci jeho sama. My to považujeme za jeden z aktuálních jejich úkolů.

Kdežto v království proti národní straně svobodomyslné stojí všecky strany ostatní, v markrabství moravském strany svobodomyslná a národní spojily se opětným kompromisem. Proti nim podněcují t. zv. mladé strany — jež dosud stále marně chtí se sloučiti v tábor »nespokojených« a mluví, ale jen mluví o práci — bez účinku dosud. Jinak moravští klerikál-

lové. Na popud vysoké hierarchie bouří celou Moravu křížem krážem. Každá fara je jejich organisačním střediskem a agitačním zřídlem. Takové akční výhody žádná jiná strana česká nemá ani míti nemůže. Dvojí následek je pozorovati již dnes: Morava je rozbouřena a rozeštvána. To je facit první. Druhý: do klerikálního tábora začínají přebíhati laikové, lační karriery. Jdou tam nedávní ještě příslušníci strany lidové, a jsou tam jednotlivci, kteří před několika lety chtěli reformovati stranu národní neboli staročeskou směrem demokratickým, lidovým. Nad to strana moravských klerikálů, strana méně česká nežli ostatní a nelidová, protože v nynější své fázi nevyrostla z lidu, nýbrž z jiných sfér a do lidu chce vrůsti teprv ex post, živí se na těle strany národní a tyje z neurčitosti její, z jejích rozpaků, z její obojakosti i z její neresistentnosti. Zajisté pravdu mají ti, kdož tvrdí, že takové poměry, vlastně nepoměry se neudrží na dlouho, a že t. zv. strana národní utone ve vlnách klerikalismu, stejně rvavého jako sociální demokracie, a válečnými zbraněmi nelišícího se od ní praničím. Klerikální agitace na Moravě nabyla forem k povážlivosti vášnivých. Je nápadno, že o české téměř neslyšeli. Několik křesťansko-sociálních kandidatur v království postavených patrně jen pro forma, nikde prachu nezvedlo. Ve Slezsku zcela správně kněz-volitel dovede oceniti svou národní povinnost tím, že veřejně nevystoupí ani proti kandidatuře jinověrce, evangelíka. Dříve dovedl i dáti mu svůj hlas. Tempora mutantur: kdysi byli kněží spolunositeli češství, dnes jsou na Moravě živlem, dekomponujícím český celek, s neuvěřitelnými potížemi bojující o svoje češství!

Za ryku předvolebního, do něhož i vláda se vmísila pátráním po politickém přesvědčení volitelů, sešel se sněm království českého dne 12. prosince. O něco později také sněmy jiné, dalmatský o 2 dni dříve. Středem politického zájmu byl sněm království českého. Všeobecně se čekalo, že zde staré protivy znova se utkají, že oruží zápasníků kovem zařinčí. Neušlo pozornosti, že místodržitel hr. Coudenhove odejel i krátce před znovuzahájením sněmovních porad do Vídně a že měl u panovníka zvláštní slyšení. Cestou žurnalistickou bylo o něm napověděno, že mělo zvláštní význam. Tato málomluvná pravda je ve skutečnosti obsahem bohata. Snad někdy vyjde na jevo aspoň z většiny. Více z toho, co se dělo přede dnem 12 prosince ve kruzích vládních, vyzrazeno za čerstva v »Perster Lloydu«, kde tak často mívají informace direktně z ministrpresidia. Dopisovatel jmenovaného listu uvažoval o nastávajícím českém sněmování, chopil se veřejně projektované akce národní strany svobodomyslné stran předložení deklarace arcivévody Františka Ferdinanda sněmu, akce to eminentně státoprávní, i dodal, že při jednání o deklaraci může nastati taková situace, »že vláda bude nucena vystoupiti proti skutečnému vykonávání »neexistujícího« »českého státního práva« nikoli jen vysvětlením, nýbrž skutkem, jenž celému sněmování připraví předčasný konec.« Nepřestal na této výhrůžce, jež může míti jen smysl protistátoprávní. Věštil vládní zakročení i vůči otázce státoprávní vůbec i vzhledem k jazykové otázce; z kontextu vyplývá, že pisatel protičeské zakročení vládní proponoval, ne-li trojí, tož zajisté dvojí. Nic se neudálo, čím by vládní maďarský časopis byl býval v čas dementován; každému je tedy volno, jeho zprávu považovati za správnou. Za neúplnou může býti pokládána po kombinaci, při níž berou se za základ dřívější difference, objevivší se v Körbrově ministerstvu, difference dané rozdíly v přesvědčení jednotlivých členů nynějšího kabinetu a z toho vzniklé rozpory, jež častěji objevily se v lůně vlády samé, ať už šlo o majoritu denního pořádku nebo o uzavření poslanecké sněmovny nebo o její rozpuštění, difference, jež jednohlasné votum vlády ve směru zásadně protičeském bez kritických následků pro ní samu a priori vylučují — v nynějším, dosavadním jejím složení. Na konec pouhá náhoda dne 12. prosince mohla vésti k domněnce, že se cosi dosud tajemného děje: sněmovní telefon byl drahnou dobu obsazen interurbanně t. zv. státními hovory.

Nezmýleni šli poslanci čeští cestou, již v poradě si vytkli. Také prosincový oddíl V. zasedání sněmovního zahájen byl státoprávním projevem: striktně odůvodněným návrhem posl. Dra. Lad. Dvořáka a soudr., aby vláda byla vyzvána předložiti sněmu království českého prohlášení arcivévody Františka Ferdinanda stran jeho sňatku s hra-

běnkou Žofií Chotkovou. Podavatel návrhu Dr. Lad. Dvořák opřel návrh svůj o hlavní státoprávní dokumenty české. Velkostatkáři návrh nepodepsali, patrně z důvodů taktických. V téže schůzi opětovali poslanci čeští svoje stanovisko v otázce jazykové dotazem dra. Pacáka a soudruhů na místodržitele hr. Coudenhovea. V interpelaci bylo znova přísně odsouzeno zrušení jazykových výnosů a nad tajnými jazykovými fermany ministrů bar. Spense-Boodena a Böhma-Bawerka vynesen zdrcující ortel. Ve druhé schůzi dne 13. prosince projednána v prvním čtení vládní osnova zákona o vybírání zemské přirážky ke státní dani z lihu, a to přirážky 20 h z 1 litru čistého alkoholu. Touto dávkou mělo se dostati financím království českého příspěvku 3,800 000 K ročně. Proti osnově ozval se jménem Němců dr. Pergelt důvody politickými, popíral jako centralista kompetenci sněmu zemského k takové akci, byl však posl. drem Fořtem usvědčen z neznalosti zemského zřízení. Předloha odkázána komisi.

Návrh školské komise o úpravě platův učitelských, o němž referoval posl. Schwarz, ukládá zemskému výboru, aby dle zásad v návrhu obsažených, vypracoval podrobnou osnovu zákona, postaral se o krytí jejího finančního effektu a nejbližšímu zasedání sněmu ji předložil.

Nežli došlo k další schůzi sněmu království českého, projednal dalmatský sněm osnovu přirážky k dani lihové, která by nejjižnějšímu království vynesla pouze 60.000 K nového příjmu, a rovností hlasů ji zamítl. Proto na rozkaz vlády místodržitel ve 4. prosincové schůzi sněmu českého onu předlohu odvolal k radosti Němců, ale nevoli poslanců českých. Zahájeno pak rokování o rozpočtu zemském na rok 1900. Rokování vlastně illusorní o rozpočtu, už spotřebovaném bez předchozího ústavního projednání.

Právě proto uvedl je zpravodaj dr. Fořt v debatu politickou stížností proti vládě, a týž moment dal posl. Adámkovi podnět k mohutné politické řeči, jež nezadala řečnickým výrokům rozpjatých rozpočtových debat. V příští schůzi zhostil se sněm rokování podrobného a vyřídil kladně kus otázky velké Prahy: schválil návrh na připojení Libně ku Praze. Poslední sněmovní schůze V. zasedání nynější sněmovní periody minula úplně bez debaty. Sněm byl na to uzavřen. Vyslechl jestě jen sledy nejvyššího maršálka na vládní nepřízeň, která sněmu nedodává dostatek času k práci. Kníže Lobkowicz tlumočil zajisté přesvědčení všech poslanců. Vždyť i německý radikál posl. Iro ohražoval se proti povolování zemských rozpočtů ex post. Stížnost ta bude marna, pokud potrvá dosavadní systém, centralističtější než-li sama nynější ústava. A přece šestidenní prosincové zasedání neminulo bezúspěšně a bezvýznamně! Staly se na něm české projevy: návrhem dra Lad. Dvořáka státoprávní, interpellací dra Pacáka jazykový a řečí posl. Adámka situačně politický, i vyřízena řada záležitostí finančních, hospodářských i kulturních. To vše v čase nejkratším a v době politicky totožné s onou, za které říšská rada pro nedělnost musila býti rozpuštěna, to vše na foru, kde vedle sebe zasedají obě ty strany, k nimž pojí se obstrukce, provozovaná v parlamentě centrálním. Může a smí někdo říci, že už v tom nezáleží úspěch sněmu království českého? V jednom momentu sněm království českého úspěchu se nedopracoval: v tom, při němž spolupůsobila nynější vláda. Při osnově zemské přirážky ke státní dani z lihu. Vláda ji odvolala na všech sněmech zemských po zamítavém votu dalmatského sněmu. Dokud se věřilo, že tento sněm učinil tak v odvetu za nepříznivé Dalmacii rozřešení otázky bosenských drah, jevil se ústup vlády jako její porážka. Dokud se mohlo poukazovati na italskou obstrukci v zemském sněmu tyrolském, vypadala revokace vládní osnovy, provedené na sněmích všech, jako neúspěch. Když však sněm tyrolský našel pro osnovu majoritu, která ji odkázala výboru, a zvláště když dalmatský poslanec chorvatské strany národní, právě znova zvolený dr. Vukovič na poměrech v zemském zastupitelstvu dalmatském demonstroval, že zamítavé votum pro lihovou osnovu — kterou v úvodním proslovu sněmovním dalmatský zemský hejtman Ivčevič výslovně doporučil ku přijetí — opatřila si vláda sama, stalo se nepopíratelným faktem, že s lihovou předlohou provedena byla nelýchaná v konstitučním státě hra. Zosnována jedním z důvěrníků německo-liberální levice v nynějším kabinetě.

drem Böhmem-Bawerkem, provedena byla jím a drem Körberem. V osudu lihové předlohy ve sněmech zemských vidí Němci inpotenci autonomistické úpravy říše. Umyslně a nesprávně. Předloha sama byla centralistická, a tím, že byla dána ke projednávání sborům, jež představují zkomolenou zemskou autonomii, autonomistickou se nestala.

Bylo sní také centralisticko-absolustisticky naloženo: byla revokována, ačkoli tu byla již sněmem přijata, tam její přijetí bylo jistým, nikde však vyloučeným a nemožným. Po zmaru lihové předlohy ozvali se vedle Čechů prudce také Poláci. Jim na omluvu postaral se dr. Böhm-Bawerk o výklad zmaru míněné osnovy: kdyby prý byla přijata všemi sněmy mimo dalmatský, mohl by se z Dalmacie dopravovati lacinější líh do zemí, kde by zemská dávka lihová se platila, kdežto jmenovaná země podrobena je témuž celnímu a bernímu systému jako země ostatní. Nezbývalo by tedy než zavésti formální mezicelní čáru mezi Dalmacií a zeměmi ostatními. To prý je nemožno vzhledem na hospodářský poměr mezi Rakouskem a Uherskem. Tento výklad je vyvrácen již tím historickým faktem, že v některých korunních zemích se zemská lihová přirážka vybírala už dávno před nynější přirážkovou osnovou, aniž kdo znamenal porušení jednostejného celního a berního systému. Mezicelní linii specialní znamená každý uzavřený rayon potravní daně. Na těch Uhry jsou interessovány daleko více než na dalmatském líhu, ale obapolný poměr tím porušen nebyl. Dosti vysoká zemská obilní přirážka tyrolská, spotřební to daň už čtyřstaletá, mimo Tyroly nikde jinde neexistující, není kamenem úrazu mezi Cislajtanií a Translajtanií, a lihová přirážka jím vůbec býti nemůže, poněvadž smlouva o celním a obchodním svazku rakousko-uherském stanoví, že v obou polovinách říše mají dle smluvených stejných právních norem řízeny býti spotřební daně. Nikoli však také přirážky k nim. O přirážkách řeči není, odvolávání na Uhry tedy místa nemá. U nás vedení národní strany svobodomyslné postaralo se, by české veřejnosti situace objasněna byla světelnými paprsky, ve kterých každý dovede rozeznávati a určiti věc politické potřeby. Stalo se tak na nesčetných veřejných schůzích, representativně pak na sjezdu zemských důvěrníků národní strany svobodomyslné v Praze dne 16 prosince a téhož dne na valné schůzi důvěrníků sesterské strany lidové na Moravě, v Brně. Na sjezdu pražském situační referát měl poslanec dr. Herold. Úkol svůj provedl řečí, která elektrisovala mladé i staré a podmaňovala silou argumentů. Že měla kromobyčejný vliv, je konstatováno. Na téže schůzi dostalo se sankce volebnímu provolání strany. Vyšlo dne 19. prosince s kandidátní listinou všech tří korunních zemí.

V Praze 2. ledna 1901. *G. Moudrý.*

*

Politický přehled za měsíc leden. (Vniterní.)

Inter arma silent Musae. Na stezce mezi dvěma věky nikdo v Čechách nezadíval se z perspektivy prahu nového století na věk právě zašlý, aby shlédl divy, jež vykonal národ český v posledních 100 letech, aby shrnul jich historii, aby provedl její analysu, svedl z ní synthsu ideí národa a připravil ji do vínku nových vznětů a nové činnosti. Inter arma silent Musae. V českém národě — a národy v Rakousku vůbec — pozdraveno bylo nové století třeskotem zbraní volebních, řinčících před trojí volební bitvou. První svedena dne 3. ledna o všeobecnou kurii v zemích koruny české. V české části království, disponující 11 mandáty, národní strana svobodomyslná postavila kandidáty v 9 volebních okresích, jež dosud příslušníci její zastupovali ve 2, zastoupených dotud sociálními demokraty, nikoli. Strana národně sociální a sociálně demokratická kandidovaly ve všech, strana radikálně-pokroková ve 2, strana křesťansko-sociální v 6 okresích. Boj byl v některých volebních obvodech tuhý,

ba vášnivý. Národní strana svobodomyslná uhájila 7 svých mandátů. Dvou pozbyla proti straně národně-sociální: jičínského horrentním dissidentstvím tamních předáku, formálně trvavších v organisaci národní strany svobodomyslné, ale pracovavších pro její odpůrce, litomyšlského náhlou ovšem nezbytnou změnou kandidáta 3 dni před volbou. Strana sociálně-demokratická pozbyla obou mandátů, jež měla v české části země: smíchovského i plzeňského. Strana národně sociální nabyla 4 okresů; získala dosud 3 poslance, an red. Klofáč zvolen na 2 místech (na Smíchovsku a Litomyšlsku). Užší volby vykonány 4. Strana křesťansko-sociální a radikálně-pokroková dosáhly nepatrných menšin. Zjevem markantním je úplná porážka sociální demokracie, nápadnými úspěchy strany národně sociální. Tyto mají vysvětlení bezpečně správné: strana národně sociální nikde nezvítězila vlastní silou, nýbrž podporou stran jiných, hlavně národní strany svobodomyslné.

Průběh voleb volitelů je toho svědectvím neklamným, dokumentem na př. prohlášení volitelů lounských, kteří z národní disciplíny odevzdali hlasy své kandidátu strany národně sociální red. Klofáčovi s protestem proti jeho politickému směru, dokladem volba pražská. V Praze justamentní kandidát národního dělnictva, rovněž red. Klofáč, obdržel jednu třetinu toho počtu hlasů, jež dostal sociální demokrat K. Krunert, a jen asi šestinu hlasů, jimiž zvolen kandidát národní strany svobodomyslné V. Březnovský. Na tomto příkladě nejlépe je patrno, jak slabé jsou vlastní síly národního dělnictva, a kolik potřebovalo a dostalo pomoci odjinud, pomoci, za kterou odpovědělo a odpovídá krajním nepřátelstvím. Je vážná otázka, může-li se i příště opakovati, co se stalo při letošních volbách ve všeobecné kurii. Smíšená a německá část Čech disponuje 7 mandáty, počítaje v to českobudějovický, pro Němce sestavený. Zde vítězství bylo na vážkách; ozvaly se hlasy, že český kandidát jiný než národně-sociální byl by měl lepší naději na úspěch, moha při užší volbě počítati na část hlasu sociálně-demokratických, což při kandidátu strany národně sociální bylo vyloučeno. — Z míněných 7 mandátu sociální demokraté dosud měli jich 5, nyní ztratili 4, jedině liberecký uchránivše. Největší morální ztrátu zaznamenávají tím, že padli dr. Verkauf, nejlepší mluvčí bývalé sociálně-demokratické skupiny na říšské radě. Vítězi nad sociálními demokraty v německé části Čech jsou výlučně němečtí radikálové z cechu Wolfova. Dobyli také mandátu stříbrského, vypudivše odtud německého pokrokovce dra. Röhlinga. Generálním výsledkem těchto voleb všech je vzrůst nacionalismu ve vídeňském parlamentě.

Poněkud jiný obraz jevil se na Moravě, jíž dáno 7 mandátů v V. kurii; z těch 3 jsou eminentně české, 4 smíšené. V zápase utkali se Čechové protiklerikální, klerikální, Němci a sociální demokraté. Dosud Čechové drželi 4, sociální demokraté 3 mandáty, Němci žádný. Nyní sociální demokraté ztratili 1 (olomoucký Bernerův), Čechové 1 (znojemský Leblochův) nabyvše olomouckého (připadl národnímu dělníkovi Sehnalovi), Němci získali 1 (znojemský). Strana

klerikální, jež kandidovala v 5 okresích, udržela pouze dosavadní svoji posici — Stojanovu; jinde nepochodila, zavinila však ztrátu okresu znojemského a pravděpodobně zmařila úspěch české kandidatury na Brněnsku. Ve Slezsku z 2 mandátů 1 měl sociální demokrat, 1 německý radikál (Türk); tento propadl proti sociálnímu demokratu Elderschovi, zvolenému pomocí hlasů českých; P. Cinger posice své uhájil v užší volbě proti společnému kandidátu Čechů a Poláků Sztwiertniovi. Jediné vítězství sociální demokracie na Opavsku nikterak není s to, aby zmírnilo, natož zakrylo děsné její porážky v Čechách. Třeba dají se z části applikovati na fakt, že minule sociální demokraté českého mateřského jazyka nevyslali do parlamentu žádného samostatně politicky myslícího muže svého, nýbrž lidi osobně nezpůsobilé a neschopné k vykonávání poslaneckého mandátu, občany bez rozhledu, kritiky a iniciativy, odkázané na rolli Sancha Pansy svých vyškolených a vzdělanějších soudruhů mateřského jazyka německého, jimiž vedeni byli ke stejně demonstrativnímu jako zbytečnému a nelogickému protivenství vůči palladiu českých snah politických, oproti české ideji státoprávní, třeba letošními volbami v V. kurii české odsouzena byla také součinnost sociálních demokratů českých při protičeské obstrukci v poslanecké sněmovně: přes to přese všecko volby tyto dokázaly, že sociální demokracie nemá v našich zemích té síly, intensity a rozpětí, jež jí přisuzována po říšských volbách minulých. Letos potvrdilo se, co tehdy mohlo býti pouze na základě úvahy pravděpodobnosti tvrzeno: že první vítězství sociální demokracie bylo následkem passivity, lhostejnosti nebo netečnosti voličstva stran ostatních.

Letošní volby v V. kurii demonstrovaly ad oculos vší veřejnosti o politiku se interessující menší rozsah a menší početnost živlu sociálně-demokratického. Uvážíme-li nyní, že při jiných volbách, menšího rozsahu, dosahu a významu, ale při takových, kde dělnictvo kat exochen bylo mezi sebou, při volbách do nemocenských pokladen, živnostenských soudů atd., po většině sociální demokracie vítězila nad stranou národně sociální přes přízeň, prokazovanou jí jinými vrstvami občanstva, že tedy tato dosud mnohem je slabší oné, nabyli jsme dalšího dokladu pro empiricky zjištěný fakt, že *vítězství strany národně sociální při letošních říšských volbách není plodem vlastní její síly*. Pro přívržence všeobecného hlasovacího práva, kteří po volbách minulých se odmlčeli, ale nepřestali z této politické ideje i ze změny volebního řádu, zároveň pak nutné očekávati pronikavou nápravu nespravedlivého volebního řádu nynějšího, výsledek letošních voleb v V. kurii jest vítaným korrektivem voleb minulých, korrektivem, který je spůsobilý, aby dal podnět k nové akci pro všeobecné a tajné hlasovací právo, ať již v jakékoli formě.

Těžkým ztrátám sociální demokracie v království českém jako dříve v Haliči dostalo se částečně rekompensace: výsledkem voleb v V. kurii ve Vídni. Nedávno před volbami »pán Vídně«, dr. Lueger poslal do agitační vřavy perutné slovo: zaručoval sociální demokracii, že by nedostala při všeobecném hlasovacím právu ni jediného man-

dátu. V zápětí antisemité ztratili 2 mandáty vídeňské proti sociálním demokratům. Třetí uchránili s napjetím všech sil teprve v užší volbě. Nesmí se ovšem zapomínati, že ani ve Vídni sociální demokrati vlastní silou nezvítězili; k úspěchu jim dopomohli odpůrci strany Luegerovy. Že mezi nimi byli také Čechové, netřeba se diviti po všech projevech nepřátelství dra. Luegera proti českému živlu ve Vídni, jemuž tento diktator residenčního města v odporu se státními základními zákony několikráte zakázal i české nárožní plakáty. Vůbec ve všeobecné kurii dolnorakouské sociální demokrati získali 3 mandáty, němečtí radikálové 1, antisemité z 9 ztratili 4. Ve Štýrském Hradci, kde sociální demokraté odkázáni byli pouze na hlasy své, jejich kandidát podlehl. Zároveň s V. kurií v zemích českých volila všeobecná kurie v Horních Rakousích stejně jako minule: všecky 3 kandidáty katolické strany lidové, dále V. kurie stýrská 4 poslance, z nichž po jednom náleží stranám: německo-nacionální, křesťansko-sociální, katolicko-lidové a slovinské. Salcpursko má poslance jediného; dosavadní katolický lidovec propadl proti německému nacionálu. Taktéž Gorice vládne 1 mandátem, slovinským, jejž opětně dostal Slovinec dr. Gregorčič; istrijský podržel liberální Ital; taktéž terstský. V týž den zadala kraňská města všecky 3 své mandáty slovinským liberálům. Oba mandáty bukovinských měst drží nejmenší menšina v zemi, německá. Rozdělili se o ně německý pokrokovec a německý demokrat.

Den po těchto volbách vyšli z městských voleb dalmatských oba dosavadní jich zástupcové.

S napjetím kromobyčejným čekán byl den voleb v kurii venkovských obcí království českého. Zde agrární disstidenti zvedli prapor třídních voleb a chystali se kliditi ovoce čyřleté agitace a rozbitého kompromisu, o nějž jednali neupřímně a falešně, s apriorní tendencí, nespečetiti jej smluvným dohodnutím. Česká většina venkovských obcí království vysílá do poslanecké sněmovny 17 zvolenců; ve 13 kandidovali agrárníci jako odpurci národní strany svobodomyslné, která postavila své kandidáty ve všech okresích, mimo písecký, kde posl. Kovařík, jenž mohl zvítěziti, kandidaturu pro churavost odmítal a teprve 2 dny před volbou ve schůzi ve Strakonicích odhodlal se nabízenou kandidaturu přijati, avšak v žádném jiném okresu voličům se ani nepředstavil. Z toho důvodu písecký okres bylo dlužno pokládati předem za ztracený. Kandidatury strany sociálně-demokartické nepadaly nikde na váhu, a nikdo nepojímal jich vážně.

Výsledek dal agrárníkum 5 mandátů, z nichž 4 znamenají ztrátu národní strany svobodomyslné. Zvláště trpké je nezvolení dosavadních poslanců H. Jandy, MUDra Jana Dvořáka a Vil. Tekléhо, kteří náleželi k nejlepším pracovníkům ve věcech zemědělských, a za něž strana agrární neposkytla intellektuální náhrady žádné. Ciferní výsledek voleb není konečně věcí hlavní: kompromisem byli by agrárníci nabyli téhož počtu mandátů, jejž vzali bojem. Důležitější nežli číselný efekt je moment ideový, morální. A tu je skvrnou hnutí agrárního, že úspěch jeho ve všech případech jde ruku v ruce s úbytkem občanské mravnosti vůbec, politické zvláště. V Jičíně na

př., kandidátním okresu H. Jandy, opakoval se týž opovržlivý zjev, který již v V. kurii rozhodl volbu v neprospěch kandidáta národní strany svobodomyslné: boj proti vlastní straně a pro stranu odpůrčí. Naprostý nedostatek politické mravnosti ukázal se také na Boleslavsku. Spočívá v tom, že řada volitelů, prohlásivších se písemně pro kandidáta národní strany svobodomyslné V. Teklého volila pak jeho protikandidáta.

Stejný znak nese volba na Smíchovsku, kde většina voličstva IV. kurie dovedla ignorovati tak veliký mravní rozpor, jaký dokázán agrárnímu kandidátu faktem, že jsa propagatorem hnutí protikartelového sám kartel uzavřel.

Konečně není dokumentem vyspělosti, když pod heslem »Rolníci volte rolníka«, rolník tak svědomitý a intelligentní, jakým je posl. Barták, podlehl nerolníku a pouhému agitátoru agrární strany. To vše jsou zjevy, které vážnosti celé řady volebních skupin IV. kurie v souboru celku nikterak prospěti nemohly. Tím méně, ježto ona šeština poslanců za IV. kurii českou, která náleží straně agrární, dosavadní jednotné zastoupení rolnictva českého oslabila, pro parlament není vyzbrojena ani dostatečnými politickými zkušenostmi ani dostatečnou intelligencí, a poněvadž vzhledem k povšechné situaci je projevem reakce v řadách českého voličstva IV. kurie. Rolnictvo německé v Čechách této reakci propuknouti nedalo.

Německé a smíšené okresy kurie venkovské, vládnoucí 13 mandáty, nevzdaly se materialismu tak jako české. V krajích německých agrárnící propadali. Volilo se politicky: 6 zvolených německých radikálů, v čele se Schönererem, jejž bez jediné voličské schůze voliti chebští rolníci prohlásili za svou čest, a 6 propadlých německých agrárníků je toho positivním důkazem. Agrárník ve smyslu agrární strany české, t. j. zemědělec jako representant stavovského hnutí nezvolen na německém území Čech ani jediný. Zde tedy voleno nacionálně-politicky. Úspěch odnesli Schönererovci, němečtí pokrokovci porážky.

Na Moravě z 11 mandátů IV. kurie bylo jich 8 v rukou českých, 3 v německých. Tento stav zůstal nezměněn. Morava nevolila agrárnicky nikde. Volila však proti klerikální invasi, jejž do 5 volebních okresů zasáhla, v jediném s úspěchem. Německá IV. kurie moravská volila vesměs nacionálně. V Čechách a na Moravě měli křesťanští socialové němečtí po jednom poslanci; oba ztratili.

V týž den v Horních Rakousích zvoleno za IV. kurii 7 konservativců; proti všem stáli agrárníci, z nichž neprošel žádný.

Rovněž venkovské obce štýrské zvolily současně svých 9 poslanců, 6 Němců, 5 konservativních nebo katolicko-lidových a 1 agrárníka (kandidovali agrárníci 4) a 3 klerikální Slovince (ze 2 kandidujících slovinských kandidátů strany selské žádný nebyl zvolen).

Den před tím volby v V. kurii tyrolské způsobily překvapení veliké: porážku bar. Dipauliho, nejlepší hlavy rakouských klerikálů. Podlehl neznámému a nic neznamenajícímu kandidátovi odbojné strany křesťansko-sociální. Antisemité a liberálové se spojili, aby za tajné pomoci vlády odstranili z parlamentu muže tak vlivu-

plného na jedné a obávaného na straně druhé, jakým byl bar. Dipauli. Katolickou stranu lidovou, jež volbami utrpěla mnoho, stihla porážkou »kalternského barona,« ztráta dosud neodčinitelná. Němci ze souručenství zbavili se ovšem nejvýznamnějšího korektivu, ba nejvýznamnějšho soka. Jen 2 dni trvala porážka jeho; za 48 hodin zvolen byl v kurii IV. beze svého přičinění a proti své vůli. Byla to satisfakce stkvělá, ale bar. Dipauli jí nepřijal.

Dne 10. ledna promluvila volebním lístkem česká města, rozčleněná v 17 volebních okresů.

Ve všech zvoleni skvěle kandidáti národní strany svobodomyslné, největším přes 1400 hlasů čítajícím příbytkem hlasů dr. Kaizl, proti němuž od několika let byla soustředěna domácí opposice. Nejcharakterističtější známkou je derouta kandidatur radikálních; kandidáti této strany odešli z volebního bojiště s naprostou blamáží. V kurii měst českých sveden houževnatý zápas jediný: ve volebním okrese kolínském mezi drem. Fořtem a drem. Baxou. V těžem je dr. Fořt a to převahou daleko větší, než i optimisté dovolili si doufati. Německé městské skupiny v království, 14 mandátů obsazující, dodaly kohortě německých radikálů další přírůstek 7 mužů a 4 německé pokrokovce nechaly padnouti. Města moravská zvolila opětně všecky své dosavadní zástupce. Současně s českými městy volily venkovské obce korutanské 4 poslance. Vlastní, nelibosti a pokárání hodnou nedbalostí ztratili zde Slovinci obvod celovecký. Zvoleni vesměs příslušníci německé strany lidové. Z četných voleb ještě zbývajících věnován širší zájem už jenom porážce dra. Ebenhocha proti německému lidovci a pak volbám v dolnorakouských městech. Poměr mandátu ve Vídni zůstal nezměněn; ve městech mimo Vídeň antisemité ztratili 3 posice. Momentem pozoru nejhodnějším je, že ve městské kurii Korneuburské prošel — v užší volbě — sociální demokrat, persekvovaný učitel Seitz. Je to první sociální demokrat, zvolený v Rakousku mimo všeobecnou kurii.

Volby v obchodních komorách a velkostatcích provedeny hladce. V království Českém a markrabství moravském volilo se v I. kurii kompromisně; programu svuj každá strana zachovala nedotčen. Konservativní velkostatkáři vyjádřili jej tentokráte reservovaným volebním provoláním, ústavověrní nacionalistickým.

Povšechným znakem obrozeného parlamentu cislajtánského je rozmnožená rozdrobenost a zvětšená divergence jeho částí. Všechny jeho strany ocitly se nyní vůči sobě v poměru zhoršeném, vyjímaje jedině koincidenci německých nacionálu s německými radikály. Vládě z toho kyne výhoda, dosud zatímní: znesnadnění obstrukce, jak německé, tak české. Netajme si, že úbytkem několika hlasů i klubu svobodomyslných lidových poslanců českých znesnadnila se obstrukční parátnost, podmíněná striktní jednotou cílu a prostředku a naprostou kázní. Ale znesnadněním obstrukce není ještě dána skutečná dělnost parlamentu. Je jí na překážku fakt, že rakouská poslanecká sněmovna není ani nejvyšším ani rozhodujícím tribunálem ústavním, rostoucí nespokojenost s nynějšími ústavními řády vůbec jakož i protichůdné, navzájem se vylučující snahy o jich reformu, konečně vzrůst

živlů rozkladných .pro celou říši, německých radikálů. Úžasný vzmach německého radikalismu je plodem vyrostlým v půdě německého vládního regimu v Rakousku, regimu, který německému živlu dával a dosud dává více, než rakouské Němectvo může normálním životem veřejným obsáhnouti. Tak vznikla hypertrofie, jež nyní na těle Rakouska roste rychlostí maligního nádoru. Operovati jej nedovolí ostatní Němci, — v ministerstvu sedí až na dvě výjimky vesměs okázalí Němci — poněvadž si zaň mohou dáti vypláceti politickou rentu pro sebe.

Rakouský parlament trpí konstitucionelní chorobou. Ale přece táhla se jako sotva znatelná pavučina zeměmi státu přání, aby se sešel. Na nové zasedání připravovaly se hned po volbách strany, a hotovila se také vláda. Musila se ovšem hotoviti, nehledě k tomu, že vzdálenější termin byl by jí milejším nežli časově bližší.

Krátká doba povolební a předparlamentní stačila, aby opětně a znova veškeré myslící veřejnosti ad oculos bylo demonstrováno, že nynější ministerstvo, jež prohlásilo se neutrálním a objektivním, takovým není. Za faktické neutrality, za skutečné objektivity vlády nebyl by v lůně jejím možným spor, který tam povstal: o znění dalšího vládního programu formou trůnní řeči. Přes polooficiósní dementi je jisto, že spor takový byl. »Národní Listy« jej signalisovaly v čas, a »Neue Freie Presse« jej potvrdila. Paličskou statí proti českému ministru dru. Rezkovi, článkem, jemuž co do zlolajnosti a perfidie sotva by se nalezl pendant. Co první orgán rakouské plutokratie provedl, nebylo osamělým výstřelem, nýbrž součástí akce, která se za kulisami vedla, a jíž se jmenovaný list súčastnil. Již dne 20. t. m. uveřejnila »Neue Freue Presse« zprávu o neobyčejně dlouhém sezení ministerské rady a naznačila již také, že příčinu větší délky porady hledati sluší v neshodách v kabinetě o trůnní řeč. Bylo na snadě, že neshody ty vznikly ne tak pro hospodářskou část trůnní řeči, jako o politickou, a bez velké fantasie mohl a musil každý odhadnouti, že asi jazyková otázka zavdala při nynějším složení ministerstva podnět k differencím. Odkud »N. F. Presse« zprávu svou měla, nelze dokázati, ale že z pramene velmi dobrého a snad velmi blízko u vlády stojícího, to následující události dokázaly. Věci chopila se ovšem žurnalistika, a když za sebou střídaly se zprávy, že ministrpresident několikráte byl volán k císaři, že všichni skoro ministři, zejména senior kabinetu hr. Welsersheimb celé hodiny prodleli u ministra dra Rezka, když vedle toho dr. Rezek přijat byl také císařem ve zvláštní audienci — což sám polovládní »Vaterland« prozradil a pak to dal jedním pražským listem dementovati — když mimo to byl dr. Rezek přijat také v audiencích jiných, zejména u některých arcivévodů a arcivévodkyň, vidělo se, že jde o záležitosti větší. Otázka krise octla se na denním pořádku.

K tomu se pojilo, že dne 21. ledna byla opět dlouhá, několikahodinná ministerská rada; nešťastný způsob, jakým se ve »Wiener Abendpost« všecko dementovalo, dával všem věřiti, že v lůně ministerstva krise je. Strana německo-liberální, která úlohu svou v tomto

státě již úplně dokonává, ale pořád ještě myslí, že ona bude povolána k moci, poněvadž vládne vídeňským žurnálem »Neue Freie Presse«, ocitla se v rozčilení. Pánové patrně měli za to, že neněmecký ministr, poněvadž je »úředníkem«, musí poslouchati a spokojiti se s jakoukoli předlohou, vůbec se vším. Ukázalo se však, že tomu tak není, a že rozpoután byl odpor proti takové stylisaci trůnní řeči, která by v Čechách potkala se s naprostou nelibostí. Od nynějšího kabinetu úřednického, »neutrálního« ovšem nikdo nemůže očekávati adresu jasně a plně politicky zbarvenou; avšak úřednický kabinet má a musí míti povinnost podati adresu bezbarvou, která asi nikoho neuspokojí, ale také nikde nenarazí. Dále jíti nesmí, poněvadž je povolán k tomu, pokusiti se o délnost parlamentu a odtud vyplývající ministerstvo parlamentní. Tato linie je sama sebou dána a nesmí býti překročena. Pánové z »Neue Freie Presse« ovšem chtěli a žádali, aby se kabinet postavil na stanovisko levice a také jejich. Když viděli, že v kabinetě zasedá ministr, který tomu brání, uveřejnili známý neslýchaný článek proti dru. Rezkovi a žádali za jeho odstranění. Tak krise tutlaná a dementovaná stala se zjevnou a známou, a perfidie »Neue Freie Presse« ještě se zvětšila, když druhý a třetí den na to snažila se vinu, že věc vyšla na světlo, svaliti na jiné. To je zevní stránka věci.

Vnitřní stránka je ta, že bylo docela dobře myslitelno, že císař před svoláním parlamentu ministra dra. Rezka nepropustí. Bylo také myslitelno, že k demissi vůbec nemusí dojíti. Neboť v politice začasté není možno žádati to, co by se chtělo a co by plné uspokojilo, nýbrž to, co v samých poměrech je dosažitelno. A tak jest si přáti, by ministr dr. Rezek zůstal na svém místě, neboť daleko větší důležitost, než momentanní effekt odchodu jeho leží v tom, aby české poselstvo v nastávající parlamentní kampani nezustalo bez vědomosti a bez jasného názoru do situace, což jedině mu umožní, voliti správnou taktiku. Přes to však tato úvaha musila by ustoupiti do pozadí, kdyby úřednické ministerstvo chtělo jíti dále nežli zněl jeho původní program. Pak ovšem, jak ministra dra. Rezka známe, ni hodinu se nebude rozpakovati, by z toho učinil důsledky.

Krise je srovnána. Déle asi bude trvati, než její podrobnosti vyjdou na jevo. Prozatím na jeden velmi nápadný zjev poukazujeme. Zmíněná politická stať proti dru. Rezkovi dostala dukladnou odvetu v celé řadě českých listů. Ale ani jedinému slovu obrany člena kabinetu nedostalo se zmínky v účelně redigovaném přehledu časopiseckých statí v poloúředním »Wiener Abendpostu«. Až když krise byla urovnána, týž »Abendpost« otiskl dne 25. ledna úryvek úvodního článku vídeňského pondělníku »Sonn- und Montagszeitung«, kde dovozována byla nutnost součinnosti ministra dra. Rezka v nynějším kabinetě. Tento nápadný fakt vede k úsudku, který neostýcháme se vysloviti veřejně: že za výpravou »Neue Freie Prese« stáli titíž pánové, kteří stojí za »Wiener Abendpostem«.

Nejen vláda, také strany připravovaly se na nastávající zasedání říšské rady. Kluby se šikovaly. Také rytíř Schönerer si popíšil

se svými úkazy pro svou radikální kohortu. Byly striktní a tak massivní, že vůdcům ústavověrného velkostatku zavdaly podnět k demonstraci. Na pokyn dvorských kruhů ji provedli prohlášením, vyšperkovaným falešnými skvosty. Ale blamovali se tak, že za tři dni couvli. Ne s plným výsledkem. Německé souručenství v dosavadní formě se rozbilo. Etabluje se však jiné, užší pro radikálnější strany německé, širší pro všecky. Tedy přece koncentrace němectví, třeba ne primérní.

Zvláště pilným byl tentokráte klub svobodomyslných lidových poslanců. Konal záhy řadu schůzí, některé společně s delegáty výkonného výboru. Ostatní dvě strany české učinily u klubu dotazy o modu společného zástupcům českým útvaru parlamentního. Věc není dosud rozřešena. Ale po všem, co se stalo, je na snadě domněnka, že společný, jednotný klub na ten čas nemožným není. Předpokládal by řadu důležitých podmínek, jež sotva jsou splnitelny. Pessimistovi nikdo nemůže zazlívati ani odmítnouti mínění, že společný klub byl by institucí nejistou, a že noví poslanci, zvolení jako odpůrci nynějšího klubu svobodomyslných lidových poslanců českých, použili by první příležitosti, skýtající agitační materiál, k secessi. Ale je ovšem myslitelno zřízení a ustavení nějakého společného orgánu, jímž by národní společenství všech českých poslanců bylo dokumentováno, a který by umožnil společný, předem stanovený postup všech českých poslanců ve věcech celému národu společných. Možná také, že by takovýmto orgánem zabráněno bylo některým zjevům, které se dájí čekati, a které byly minule, objevivše se v řadách německého souručenství, předmětem škodolibosti odpůrců. Jinak ovšem je myslitelno, že malé samostatné radikální křídlo, je-li si dobře vědomo svého postavení, a zůstane-li reelním, nemusí býti na škodu věci, kterou sleduje silný hlavní voj.

Dne 31. ledna sešla se poprve nová poslanecká sněmovna. Dříve, než si přál ministrpresident, jenž ovšem musil se podvoliti pokynu vyšších kruhů. Sešla se za podmínek přímo bědných. Rozpočet je § 14. stanoven na celého půl roku — svědectví vládního předpokladu, že nelze věřiti v dělnost nového domu. Ani zahajovací jeho schůze neminula klidně. Němečtí radikálové spůsobili kravallistickou scénu proti mrtvé anglické královně, jíž předseda dle stáří, Polák dr. Weigel věnoval vzpomínku. Čeští národní sociálové a část agrárníků demonstrovali proti německým slovům dra. Weigela. Při nejmenším zbytečně. Zastáváme-li zásadu, že každý člen parlamentu má právo mluviti svým jazykem, musíme také zatímnému předsedovi ponechati volnost. Věc je ostatně nechutná, poněvadž má nepochybně agitační podnět a ráz. Pokud vystoupení zmíněné směřovalo proti dru. Körberovi, jest mu dokladem, že poslanci národní strany svobodomyslné mluvili pravdu, když líčili rozhořčení, jež trvá v národě českém.

Nyní předmětem napjetí je trůnní řeč.

V Praze 2. února. *G. Moudrý.*

Z cizích revuí.

Ze slovanských revuí a listů. Ljublanski Zvon počíná v novém XXI. ročníku gallerii soudobých jinoslovanských spisovatelů a sice tak, jak to bývá v České Revui, napřed stručná charakteristika toho onoho spisovatele a potom ukázka jeho tvorby v překladě. Řada zahájena Maksimem Gorkim, jehož biografickou črtu napsal Ivan Prijatelj. V rubrice »Z cizích revuí« referuje anonym o účasti Slovan. Přehledu při jubileu Přešernovu.

Ateneum. Pilný pracovník na poli filosofie a vzdělávání lidu Wladyslav M. Kozłowski, všímající si ve svém listě »Pogląd na świat« též horlivě věcí českých, napsal výborný, informativní článek: »Současná polská literatura filosofická.« Přes článek ten nelze přejíti tomu, kdo se chce informovati o soudobém stavu filosofie polské. Prosincovým sešitem zakončila tato důležitá revue polská XXV. ročník a vstupuje do druhé pětadvacítky počátkem ledna 1901.

Przegląd polski přináší hojnost vysoce důležitých studií, z nichž jmenuji jen rozsáhlý článek Tadeusze Grabowského. »Michał Grabowski, jego pisma krytyczne i pojęcia polityczne« a studii Wlad. Studnického: »Studya ekonomiczne o Rosyi,« jež jest vlastně referátem a kritikou zajímavého díla prof. Schultze-Gävernitze o Rusku ze stránky oekonomické.

Niwa Polska. Upozorňuji na kulturně-historicky zajímavou studii Stanisława Jabłońského »Krakov, jeho život a obyvatelé.« Jest to jedna z nejpoutavějších a nejrázovitějších studií, jež za poslední dobu o prazvláštním životě v Krakově napsány byly.

Biblioteka Warszawska ve svém bohatém oddíle bibliografickém oznamuje mimo jiné, že v »Bibliotece dzieł wyborowych« (Bibliotece vybraných děl) vyšel co č. 154—156 překlad K. Raisova románu »Zapadlí vlastenci.« Překlad obstarala J. Kietlińska-Rudzka. Táž revue přináší stežejní článek professora A. Brücknera: »Powieści ludowe.« Interessenti uvítají tuto studii s opravdovým nadšením. Autor má v ní zření hlavně k pověstem o polském Enšpiglovi (Sowizdrzalowi) a Marchołtowi.

Głos seznamuje nás s haličskou »University Extension«, t. zv. »uniwersytetem ludowym imienia Adama Mickiewicza.« První slova referenta jsou — nářek, že v Haliči tak důležitá instituce nenalezla podpory náležité. Články o úspěchu lidových universit jinde čítány sice se zápalem, ale když přikročeno k zřízení podobné university i doma, širší veřejnosť odřekla svou součinnosť a zbyla tu jen hrstka nadšenců. Ministerstvo vnitra 26. října 1898 potvrdilo ustavení se spolku »lidová universita jména Mickiewiczova« a od toho dne počíná činnosť blahodárná a neomezující se pouze na Halič, nýbrž rozprostírající se do polského Slezska a do Bukoviny.

Kraj. V době, kdy počíná u nás pronikati obliba jezditi na léto do slovanských zemí, buď do Alp slovinských neb do Karpat polských, bude dojista vítanou serie poutavých článků o Zakopaném, provázena lákavými fotografickými pohledy. Zakopané, letní sídlo

polské intelligence s Sienkiewiczem a Chmielowskim v čele, bylo zamilovaným místem i našemu Edvardu Jelínkovi, na jehož čest Poláci odhalili na skále pamětní desku.

Irisa po smrti redaktora St. Schnüra-Peplowského vyšel už jen jeden sešit — sešit poslední. Kollegové zvěčnělého redaktora netroufají si posvětiti sympatickému listu tomu, co posvětil mu on, své síly veškeré, svůj čas a nezřídka i peněžitou výpomoc a tak uzavírají po dvou ročnících nadějnou revue haličskou. Ba z revuí čistě haličských byla »Iris« listem nejlepším. Se Schürem-Peplowskim právě před dvěma léty vzešla »Iris«, se smrtí jeho opět zanikla. Krátká doba jejího trvání zůstaví však po sobě jasnou památku, jako ji zůstavil po sobě nešťastný její redaktor . . .

Prawda, varšavský týdenník politický, společenský a literární končí tímto ročníkem dvacetiletí svého trvání. Co za těch dvacet let vykonala, o tom stručně a dle možnosti objektivně píše Wl. Bukowiński v posledním čísle ročníku 1900. Redaktorem «Prawdy« byl a jest Aleksander Świętochowski, jenž za 20 let vydal 1.044 čísel »Prawdy«. Článků hlavních bylo 9.480, z nichž 1932 jest literárních, 1845 připadá otázkám společenským, 1452 připadá otázkám politickým, 1198 článkům vědeckým, 800 poesii, dramatům, povídkám, 633 článkům hospodářským, 624 feuilletonům a 243 polemice. Jak viděti byly otázky literární, společenské a politické nejhojněji pěstovány. Řada spisovatelů, kteří do »Prawdy« přispívali, jest opravdu skoro nepřehledná. Heslo tohoto listu vysloveno jest pod titulem: Pravda!

Kurjer Warszawski rozeslal polským učencům a literátům prosbu o udání díla, jež ve svém oboru považují za nejlepší dílo XIX. století. V novoročním čísle otiskl pak Kurjer Warszawski výsledek této ankety. V dějinách dobyl palmy historik dosud žijící Tadeusz Korzon knihou »Děje Polsky za Stanisława Augusta«; na 2. místě jest Joachima Lelewela »Polska i rzeczy jej«, na 3. místě Kalinki »Sejm czteroletni« a na 4. Szajnochy »Jadwiga i Jagiello.« V oboru dějin literatury polské nejvíce hlasů dostala kniha žijícího dosud Piotra Chmielowského »Historja literatury polskej.« V jazykozpytu za nejlepší uznán »Słownik języka polskiego« S. B. Linde. Po tomto učenci dostalo se mnoho hlasů Janu Baudouinovi de Courtenaye, Janu Karłowiczi a j. V národopise zůstal Oskar Kolberg se svým dílem »Lud, jego zwyczaje . . .« úplně bez konkurence. Z děl filosofických největším počtem hlasů vyznamenáno Augusta Cieszkowského »Ojcze nasz«; v socialních vědách dobylo prvenství dílo Józefa Supińského »Szkoła polska gospodarstwa Społecznego«, v mathematice kniha »Rachunek różniczkowy i całkowy« Władysława Folkierského, v astronomii »Geografja, czyli opisanie matematyczne i fizyczne ziemi« od Śniadeckého, ve vědách přírodních téhož autora »Teorja jestestw organicznych« a v lékařství »Metoda wynajdywania wskazań lekarskich« Tita Ćhalubińského; v poesii dobyl vítězství Mickiewicz svým Tadeuszem, ale měl silné soupeře v Słowackém a Krasińském, jíž po Mickiewiczovi

dosáhli nejvíce hlasů; v dramatě za nejlepší uznán »Mazepa« Jul. Slowackého, ve veselohře Fredro (otec) za kus »Zemsta za mur graniczny«, po něm nejvíce hlasů měl Bliziński; v krásné prose zvítězil Sienkiewicz a sice svou trilogií nad Bol. Prusem; v hudbě o prvenství dělí se Chopin s Moniuszkem; v malířství za největší výtvor XIX. století uznáno »Kázání Skargy« od Matejka; v sochařství »Gladiator« Welońského a v architektuře kostel sv. Floriana na Pradze (ve Varšavě), dílo to architekta Jozefa Dziekońského. Úsudky tyto jsou tím zajímavější a závažnější, uvážíme-li, že pronášeli je na slovo vzatí učenci, umělci a spisovatelé.

*Russkaja Mysl přináší nejnovější povídku Potapenkovu »Drug dlja druga.« Předmětem jejím jest oblíbené teď u ruských spisovatelů thema: úpadek staré šlechty a rozkvět nové šlechty, peněžníků a bohatých kupců. Zchudlý potomek staroslavného rodu protlouká se životem jako advokát, až chytrými intrikami své tetičky povznese slávu rodu svého sňatkem s bohatou dcerou německého a zrusifikovaného kolonisty. A přece není ten sňatek jen sňatkem ze spekulace, nýbrž opravdovým sňatkem z lásky. Byliť jeden druhému — drug dlja druga — souzeni. — Časové teď otázky o ruských universitách dotýká se »Staryj professor« v obsáhlé studii »K voprosu (otázce) o našich universitetách«, ve které ostré kritice podrobuje hlavně nový zkušební řád. — V. V. Lesevič dokončuje svou velikou a nad míru zajímavou studii »Vsemirnyj jazyk i narodnyje jazyky.« Autor snažil se ve své studii ukázati na škodlivosť kráčení společnosti starou cestou tradice, na neužitečnosť boje, jejž by vyzvaly staré principy. Světový jazyk zdá se autoru býti »metafysickým přízrakem«, za nímž zbytečně se lidé honí. Za to ale jazyk národní zdá se mu býti jedině drahým a cenným. »Jestli násilné rozšíření hranic jazyka nic, kromě zla nepřináší, a jestli umělé usazení ho tam, kde nepříznivy tomu jsou všeobecné podmínky, vždy zůstává bezplodným, třeba uznati za pravé stanovisko ono prosté a jasné, jež mělo by býti základním všude, kde osvěta lidu stává se první a nejsvětější úlohou společenskou: oblasť toho kteréhojazyka má úplně odpovídati oblasti země, v níž jazyk tento jest obecně přijat, kde jest obcovacím jazykem a kde těší se největšímu pochopení a největším společenským sympatiím. Takový jazyk v hranicích své historické oblasti jest hotovou již zbraní osvěty, zbraní, jakou nedovede zaměniti nijaká jiná řeč!«

Živaja Starina B. J. Lamanského v bohatém bibliografickém oddělení věnuje obsáhlou a vesměs příznivou kritiku těmto novým českým publikacím: V. Kotyškově Nové mapě král. českého, Sborníku Smíchovsko a Zbraslavsko, I. dílu Píčových Starožitností země české, ale hlavně spisu Dra K. Kadlce »Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském«. Referentem o českých knihách jest G. Iljinskij. Věcná a příznivá kritika jeho dojista nás všecky potěší.

Dr. B. Prusík.

Literatura.

F. Šimáček:

J. S. Machar: Confiteor, díl II. (Bez názvu 1885—1888). Druhé vydání knihy »Bez názvu« genialního lyrika, spojené v celek s první jeho publikací básnickou »Confiteor«.

Gabriela Preissová: Jerla, povídka z Korutan. Milá idylka vzácného péra výborné vypravovatelky.

M. A. Šimáček: Světla minulosti. Román o dvou dílech. Práce známá z posledního ročníku »Světozora«, kde již poutala všeobecnou pozornost. Ve vydání knihovém, velmi sličném, najde jistě ještě více čtenářů.

Ed. Albert: Na nebi a na zemi. Básně. Zvláštní a vysoce zajímavá kniha světového učence a známého přítele a překladatele české poesie do němčiny. Byla již při příležitosti autorovy předčasné smrti v našich listech signalisována. A nesklamalo, co tam bylo napověděno.

Bož. Viková-Kunětická: Vzpoura. Velký román socialního problemu: otázka ženy. Smělé rozmachy s celou silou realistického líčení. O lecčems v obsahu i formě lze diskutovati, ale velké koncepce a osobitého podání nelze pí. Kunětické, která v posledních dnech svou veselohrou »Přítěž« měla na divadle úspěch, upírati.

Louis Arleth: Kniha osamělého. Snůška aforistických statí o všemožném a všeličemž, ani román, ani báseň v prose, ani filosofie, ještě nejspíš něco jako formální odvar a ohlas Nietzscheovy knihy »Tak pravil Zarathustra«, ovšem jen formálně nic více.

J. Otto:

Ant. Klášterský: Nové básně. Dojmy všedního života a osobního štěstí básníkova ve formě dokonalé. Zjev milý a sympatický, zvlášť větší idylická báseň »Běloušková« pozoruhodná.

Hejda a Tuček:

Guyde Maupassant: Silný jako smrt. Román, přel. B. W. Zdráhal. Maupassant těší se u nás oblibě a tak je pochopitelno, že i tento jeho román nesměl scházeti v řadě našich překladů. Škoda, že překlad není na stejné výši; hned v titulu nechápeme »Silný«, když láska je přece rodu ženského aneb milování rodu středního.

Nákladem vlastním:

Krew a kraj Ballady Jakuba Čičinského. Budyšin 1900 Nová, tenkrát epická kniha prvního poety Lužických Srbů. Řada ballad z látek národních v duchu národním řadící se důstojně k sbírkám předcházejícím.

Literární soutěž.

Literární odbor Umělecké Besedy v Praze rozpisuje soutěž na aktovku, nevyžadující přílišné výpravy a kostýmů, způsobilé pro malé jeviště.

Cena I. . . . . K 100·—
» II. . . . . » 50·—

Práce ucházející se o cenu nesmí býti dosud tištěny a vyhražuje si Umělecká Beseda právo, práce cenami poctěné sehráti pro členy své ve svých večírcích.

Po provedení autor vstupuje ve všechna práva.

Porota se skládá z členů výboru literárního odboru Umělecké Besedy.

Doba podání prací končí dne 30. března t. r. o 6. hod. večer. Práce budtež odevzdány, při zachování anonymity, v kanceláři Umělecké Besedy v Praze (Nekázanka, palác Zemské banky).

Alexander Glückselig,
jednatel.

František Heritesz,
předseda.

Redaktor Dr. Vladimír Škarda. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.
Nákladem vlastním.

Makedonská otázka.

Napsal L. Niederle.

I.

Jihoslovanským světem na Balkáně hýbe od posledních 20 let t. zv. otázka makedonská; mluví se o ní stále ve veřejných shromážděních, zní celou literární produkcí balkánskou, a ozývá se velmi hojně v rozhovorech diplomatů. Literární práce týkající se této otázky, práce rázu historického, národopisného, politického i jazykovědného, množí se každý rok o řady brožurek i o silné svazky tak, že makedonská otázka má už ohromnou literaturu, z části v řečech slovanských, z části v ostatních hlavních řečech evropských.*) Jen česká literatura nemá dosud knihy nebo článku, jež by podávala přehled celé podstaty makedonské otázky, její politické i ethnologické stránky a celého vývoje. Proto se pokouším o následující vylíčení a pro toho, kdo by se chtěl blíže seznámit s detaily otázky, uvádím přístupnou mi novější literaturu v poznámkách.

Makedonská otázka jest vlastně termin pro soubor různých otázek vztahujících se k centrální části polouostrova balkánského, z nichž některé jsou velmi staré. Ještě dnes pojímá makedonskou otázku jinak klassický filolog nebo badatel v starověké historii, jinak filolog slovanský, jinak srbský nebo bulharský politik, a jiný pojem má o ni zase diplomat některé velmoci evropské, jemuž makedonská otázka tvoří jen část velkého problemu t. zv. otázky východní, na níž všechny evropské velmoci mají svůj zájem. Ale všechna tato různá hlediska a různé odstíny pojmů shrnované pod jedno jméno makedonské otázky jdou přece redukovati na dva hlavní a zá-

*) Do roku 1896 sebral celou bibliografii makedonskou D. Matov (Бълг. Прѣгледъ 1897. 5. 178).

kladní problemy: 1. problem čistě politický a 2. problem ethnologický, jež ovšem oba na vzájem silně v sebe zasahují.

Makedonie, centrální území balkánské, ohraničované různě, ale nejlépe linií táhnoucí se z hruba od soluňského zálivu podél severní politické hranice Řecka až k pohoří pindskému a odtud na sever k břehům jezera ochridského, k hřbetům Šardaghu, Karadaghu až k Vranji a odtud dále podél politických hranic Bulharska přes Osogovskou planinu, kol Rilské planiny přes Rhodopu k dolnímu toku Mesty *), byla až do počátku XIX. století zemí Evropě téměř neznámou.

Teprve Pouqueville na počátku století, po něm pak cestovatelé Ami Boué, E. Cousinéry v letech třicátých, Griesbach, Cyprien Robert a Grigorovič v letech čtyřicátých sblížili ji do větší míry s Evropou a předvedli v hrubých sice rysech, ale celkem již správný obraz Makedonie.**) Většina z nich neuměla slovansky a následkem toho v zprávách jejich vyskytují se chyby křiklavé, — ale přes to konstatováno bylo už těmito prvními cestovately, že v Makedonii sedí sice obyvatelstvo národnostně silně pomíšené, ale že v něm Slované převládají nad ostatními, nad Řeky, Turky, Albanci a Rumuny, a že tito Slované jsou příslušnosti bulharské. Jazykově přidružil je skoro všechny k Bulharům nejen Grigorovič, ale už i Pouqueville, Griesbach, Cousinéry a j. — slovem všichni jmenovaní, a na jich základě Pavel J. Šafařík ve svém Slovanském Národopise z r. 1842, a Sreznevskij v rozboru téhož díla. Že pak tito Slované i bulharsky cítili, zřejmo bylo z toho, že sami sebe zvali Bulhary. Sám Gopčevič to přiznává. (Makedonien und Altserbien. Wien 1889 str. 17, 155, 325.)

*) S tímto ohraničením nespadá ovšem v jedno turecké politické dělení na vilajety, neboť skopalský vilajet zabírá ještě Starou Srbiji, bitoljský opět část Albanie, tak že jen vilajet soluňský všemi svými sandžaky (soluňský, sjarský a dramský) leží v Makedonii. Turecká officielní správa terminu Makedonie nezná. Jméno to bylo znovu uvedeno do vědecké literatury v XIX. století.

**) Ami Boué. La Turquie d'Europe. Paris 1840. (Znovu otištěno v něm. překladě nákladem vídeňské akademie r. 1889 pod titulem: Die europ. Türkei. Srv. obšírný výtah v Bulletin de la soc. de géogr. Paris III. sér. T. II. 1844. 65—96.) Cousinéry E. M. Voyage dans la Macédonie. I—II. Paris 1831. Griesbach. Reise durch Rumelien. (Göttingen 1841.) V. Grigorovič. Очеркъ путешествія по Европ. Турціи. (Москва 1848, II. изд. 1877). Cyprien Robert. Die Slaven der Türkei, Stuttgart I—II. 1844.

Od let padesátých poznávání Makedonie již rychle postupovalo. Vzpomínám na př. dalších cest H. Bartha, G. J. Hahna, Fr. Kanitze, G. Lejeana, Angličanek G. M. Mackenzie-ové a A. Irbyové, F. Zacha, V. Makuševa, A. Gilferdinga, výborné rozpravy ethnologické Fr. Bradašky*), vzpomínám publikací sběratelů písní makedonských Jovanoviče (1851), Bezsonova (1855), Slavejkova (1855), Verkoviče (1860), bratrů Miladinovců (1861) atd. atd.

Sousední Srbové nevšímali si Makedonie a tamějších »Bulharů«. Ba v Srbsku převládalo dlouho jakési pohrdání makedonskými Slovany, jak svědčí už chilandarský mnich Paysij r. 1762, a k tomu úplná lhostejnost. Ještě v srbském překladu knihy Mackenziové a Irbyové (Мјур Макензи и А. П.Ирби, Путованье по слов. земльама Турске у Европи, превео И. Мијатовић. Београд 1868) neuznal překladatel za vhodno odpírati tomu, že autorky Makedonii čítají mezi země bulharské.

O makedonské otázce nebylo vůbec v této literatuře ještě slechu.

Teprve když se dovršila v letech sedmdesátých snaha po osamostatnění církve bulharské a přišlo opět k novým revolucím a velké válce turecké, tu se pojednou z proudu ještě teplé krve vynořila otázka makedonská v plné síle a téměř na ráz. A vynořila se na poli politickém i na poli vědeckém. Probouzely se ovšem už před tím v různých dobách a při různých příležitostech otázky, které ji pak daly základ: ukrutnosti turecké a tuhá poroba dávala na př. už dříve podnět k touze po svobodě, na druhé straně pronášely se už před tím pochyby o bulharskosti makedonských Slovanů (srv. falešné vydání písní od Milojeviće 1869 a proti tomu falsatorské fabrikace Verkovićovy), na třetí straně školská a církevní bulharská propaganda (od r. 1857) neomezovala se jen na Bulharsko, ale přecházela i do biskupství makedonských, — ale to v celku

*) Barth H. Reise durch das Innere der europ. Türkei. Berlin 1864. Hahn J. G. Albanes. Studien. Jena 1854. Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar. Sitzb. Akad. I. Cl. XV. Von Belgrad nach Saloniki 1861. (Denkschr. XI.). Lejean. Ethnographie de la Turquie de l'Europe. Petterm. Mitth. Ergänzungsheft. 1861. G. M. Mackenzie and A. P. Irby. The Turks, the Greecks and the Slavons etc. London 1867. (Srbsky vydal Č. Mijatovič v Bělehradě 1868); Zach, jenž cestoval s Hahnem, doplnil mapy této knihy. V. Makušev. Задунайскіе и адріатическіе славяне. Спб. 1867. A. Gilferding. Босния, Херцеговина и Старая Сербія (Собр. соч. III. Спб. 1873.) Frant. Bradaška. Die Slaven in der Türkei. (Petterm. Mitth. XII. 1869. 411.)

neznamenalo ještě mnoho, to nezavířilo ani hladinou samotného Balkánu, tím méně pak bylo nebezpečím pro mír celé Evropy, nebo pro mír mezi národy balkánskými, Srby, Řeky, Rumuny, Bulhary a Turky. Na tento stupeň dostala se makedonská otázka rázem teprve během let sedmdesátých. V tu dobu také počala se vyvíjet, dále a sice hlavně dvojím směrem: směrem čistě politickým, v němž šlo o to, má-li býti Makedonie zbavena jha tureckého, a co se s ní osvobozenou má státi, komu má dále náležet, — a směrem ethnologickým, v němž běželo o to, vědecky rozhodnout, jaké národnosti je většina a jádro makedonského obyvatelsva, převažujíli tam Bulhaři, Srbové anebo Řekové.

Tuto dvojí stránku makedonské otázky máme nyní před sebou a probereme ji ve dvou statích následujících.

II.

Po prvé byl politický zřetel obrácen k Makedonii v letech šedesátých snahou po osamostatnění církve bulharské, dovršenou r. 1870 zřízením samostatného bulharského exarchatu neodvislého od oekumenického patriarchy cařihradského. Řecké církvi jednalo se tu nejen o ztrátu vlastního Bulharska ale i o biskupství makedonská. Neboť Bulhaři, chtějíce oblast nové své vlastní církve co možná rozšířiti na všechny Bulhary, snažili se ovšem úsilovnou agitací k tomu získati i makedonské krajany. Tu se poprve objevila intensivní bulharská agitace pro připojení Makedonie k Bulharsku aspoň na poli církevním, a agitace tato po mnohých převratech na konec korunována byla úspěchem. O bojích za samostatný bulharský exarchat v tomto přehledu se šířit nemohu*). Stačí jen říci, že Bulhaři pocítili ovšem dobře, že by ve svých snahách po vymanění ze jha tureckého nabyli velké opory, kdyby měli svoji národní církev a kdyby bulharští kněží prosti byli okovů a tlaku řeckých, Slovanům nepřátelských a nehodných kněží, biskupů a patriarchů. A jelikož měli po ruce i práva historická, vzpomínky na bulharský patriarchat přěslavský, na patriarchat a arcibiskupství ochridské, jež bylo teprve r. 1767 podřízeno oekumenickému pa-

*) Vedle hlavních prací Golubinského (1871), pak Teplova, Šopova (z r. 1889), uvádím aspoň následující novější statě: Michel R. P. La question religieuse en Orient et l'union des églises. Paris 1893. Costadine. Le patriarchat de Constantinople et l'orthodoxie dans la Turquie d'Europe. Paris 1895. Anonym. Како је постала бугарска егзархија. (Beograd 1897). A. d'Avril. En Macédoine. Paris 1897. O jiných viz ještě dále.

triarchovi, — počli Bulhaři v polovině XIX. století domáhati se svých biskupů cestami různými a bouřlivými. Mezi nimi zajímavé intermezzo poskytl počátek let šedesátých, kdy vlivem Francie i Řím chtěl vykořistit bulharské snahy a národ připoutati k sobě. A vskutku také dosáhlo se svolení vlády ku zřízení bulharsko-uniatské církve, r. 1861 Sekolský posvěcen na nového biskupa — ale biskup tento už po několika dnech zmizel . . Po tomto intermezzu začla pod vedením dvou bulharských biskupů úsilovná snaha po zřízení samostatné bulharské církve orthodoxní, vydán manifest, jenž žádal důrazně autokefalní církev, a když patriarchát zamítl, ba docela bulharské biskupy exkomunikoval, rozvlnila se po celém Bulharsku a i Makedonii nejúsilovnější agitace ve prospěch nové národní církve. Agitaci této, podporované i zahraničnými vlivy, zejména Ruskem, podařilo se konečně vymoci 27. března 1870 na sultánovi Abdul-Azizovi ferman, kterým se povoluje zřízení samostatného bulharského exarchatu, závislého od patriarchy jen v tom, že exarch měl být patriarchem posvěcen a nucen svaté oleje bráti z Cařihradu.*)

Nejdůležitější byl ve fermanu § 10. Oblast, pro níž dle přesného výčtu měst a krajů nový exarchat měl býti zřízen, nebyla sice veliká, ale zmíněný § 10. poskytoval možnost, pod novou od Cařihradu neodvislou organisaci dostati území mnohem větší, zejména celou Makedonii. Dávalť paragraf tento povolení, na základě jehož mohou se i jiná města, v nichž se dvě třetiny obyvatelstva přihlásí, připojiti dodatečně k exarchatu bulharskému. A v tom bylo největší nebezpečí pro řeckou církev. Proto oekumenický patriarcha vší mocí se opřel zřízení exarchatu, a dosáhl také na krátký čas, že se zřízení jeho zastavilo, ale už r. 1872 nový, Bulharům více nakloněný velkovezír Mahmud Neddim dal povolení k provedení volby a k posvěcení exarcha. Za bouřlivých protiřeckých demonstrací v samém Cařihradě zvolen byl 16 dubna 1872 Anthimos. Řecký patriarcha ho sice neuznal, ba nejen to, — exkomunikoval jej a prohlásil celou novou bulharskou církev za schismatickou (anathema to trvá posud), ale její existenci už tím nepodvrátil. Naopak! Dalším výsledkem bylo ještě, že při hlasování povoleném na základě § 10. fermanu, prohlásily se i makedonské diecése ve Skopli, Velesu a Ochridě pro exarchat. Podařilo sice se opět oekumenickému patriarchatu podporovanému stížnostmi se strany srbské,

*) Text fermanu viz na př. u Nicolaida Macedonien (Berlin 1899) str. 112.

docíliti u nového velkovezíra Midhata toho, že připojení těchto makedonských diecésí bylo zastaveno, ale to mělo zase na druhé straně za následek, že se bulharská agitace nyní obrátila zúplna do Makedonie, zde houževnatě udržovala, a když pak vypukla a šťastně skončila válka ruskoturecká, když r. 1885 připojena byla k Bulharsku Rumelie, dosáhli konečně r. 1890 Bulhaři podruhé svého cíle, totiž nového fermanu (4. srpna 1890) který uděloval jim i biskupství v Ochridě a v Skopli.

Od doby svého nastoupení stal se exarchát v Cařihradě centrem propagandy bulharské v Makedonii. Do jeho rukou soustředily se hmotné příspěvky, on jimi disponoval hlavně na zakládání škol a organisaci církevní. Školy bulharské se v Makedonii rychle množily. R. 1886 bylo jich 359, r. 1898 udává Кънчов 584.*) Že tato propaganda nešla prováděti bez peněz, je zřejmo a přirozeno, ale praví-li Choublier, že slovanští obyvatelé Makedonie dali se Bulhary zakoupit, pak dlužno toto tvrzení odmítnout právě tak, jako jiný jeho výrok o nich, že prý »tout sont prêts à se dire, selon les moments et les influences auxquelles ils sont soumis. Boulgares, Serbes, Roumains. Hellènes et même Macédoniens.«**) V tom rozsahu to více neplatí.

Ale bulharské snahy a ovšem i řecké začaly se zatím komplikovat a křížit se strany jiné. Povstalo mezi tím se svými nároky na Makedonii i Srbsko, dotknuto už tím, že pod bulharský exarchat vřaděna byla nejen biskupství v kraji bulharském, nýbrž i některé okršky v kraji domněle srbském, jež také dříve náležívala pod srbský patriarchat v Peći (Ipeku). Srbsko proto soustředilo nyní své nároky na to, aby vláda ottomanská povolila v Skopli zřízení arcibiskupství srbského, Srbem obsazeného, zejména když 16. listopadu 1896 zemřel metropolit skopalský Methodios a zřízen tam srbský konsulát. Skople se měla stát basí srbské propagandy. Ale i proti tomu počal se vzpírati cařihradský patriarchát, podporovaný Turky, Řeky a Bulhary. V samé Skopli povstaly pak z toho mezi Řeky a Srby velmi bouřlivé spory o kostely, o čtení slovanských mší, o slovanský zpěv. Řekové rušili násilím srbské bohoslužby, Srbové opláceli stejným. U Porty a u patriarchy byly stálé třenice o to, má-li tam býti dosažen za

*) Totiž ve vilajetu bitoljském, skopalském, soluňském. S vilajetem odrinským a cařihradským bylo všech bulharských škol r. 1898 — 739 se 43.807 žáky Бълг. Пр. V. 1.152; srv. II. 12, 69 (o r. 1886).

**) Choublier M. La question d'Orient depuis le traité de Berlin (Paris 1899) str. 290, 283.

metropolitu Řek Ambrosios nebo Srb (už r. 1894 sám král Alexandr intervenoval v Cařihradě), a když přece dosazen byl Řek Ambrosios, metropolita ochridskoprespanský, musil sloužit mše pod ochranou nizamů a na konec zase ze Skople utéci; na místo jeho povolán pak jako zástupce srbsky smýšlející archimandrita Firmilijan (4 října 1897). Ale už hrozil docela archimandrita Dušić*) odtržením se srbské církve od Cařihradu po příkladu bulharském, ba docela připojením se k Římu . . . . .

Teprve v poslední době, zejména když výsledek řeckoturecké války r. 1897 ohromil řeckou podporu, projevující se před tím i revoluční propagandou dobrovolných sborů povstaleckých, ustoupil konečně patriarcha definitivně a dal svolení k posvěcení Firmilijana za biskupa srbského (zpráva Nár. Listů 6. ledna 1901). Také o prizrenské biskupství byl za nejnovější doby opětný boj mezi patriarchou, jenž tam usiloval dosaditi kněze řecky smýšlejícího, a mezi vládou srbskou. V posledních dnech prosadila tato konečně intronisaci dobrého Srba archimandrita Nikifora Protiće na místě zesnulého Dionysia (Srv. Nár. Listy z 13. února 1901). Na druhé straně sluší připomenout, že také Bulharsko získalo poslední dobou. Za neutralitu, kterou zachovalo r. 1897 ve válce řeckoturecké, vymohlo si od Porty tři bulharské biskupy v Melniku, Strumici a Kukuši.

Zde už jsme plně v jedné části politických sporů, jejichž předmětem je Makedonie. Počly v Bulharsku snahami po samostatné církvi národní, ale přenesly se brzy sem, a zde, na církevním poli srazily se ostře především staré possesse Řeků s historickými právy a s přirozeným právem Bulharů, k čemuž podníceno zatím okolnostmi jinými, jež hned poznáme, přistoupilo s nároky svými

*) Doutchitch N. Le patriarchat oecuménique et la question de l'Eglise serbe. Paris 1898 (srbsky v Bělehradě 1898) str. 17. O celé akci srv. i P. Balkanski. Српски народ у скопској епархији (Delo. 1898. III. 395, IV. 276, 406; 1899. I. 114, 232, 382, II. 76). Archimandrit Dušić napsal srbsky více článků otázky této se týkajících (Васељенска Патријаршија. Београд 1897. Рашкопризренска Митрополија Б. 1896).

Se strany bulharské objevily se proti srbským snahám roku 1897 spisy: Athanase »Сръбскитѣ претенции и скопската епархия«, (vyšlo i francouzsky: Les prétentions serbes et l'éparchie d'Uskub. Paris 1898), Drimkolova »Сърбскитѣ претенции въ Западна България«, »Отпадъкътъ на ср. пропаганда«, D. Insarova »Сърбскитѣ претенции на Македония«, věnované vesměs této otázce církevní a srbské propagandě školské. Srv. i článek Iv. Georgova Послѣднитѣ опитъ на сръбската пропаганда въ Скопье. (Бълг. Прѣглед III. 1897. 12. str. 77).

i Srbsko s tendencí protiřeckou i protibulharskou. Nyní církevně ovládli Makedonii Bulhaři — mát Srbsko jen biskupa v Skopli; Řekům jest zde církevní moc úplně vyrvána z rukou, a z toho prýští nejsilnější pramen nepřátelství, jež dnes rozdvojuje v otázce makedonské Řeky a Bulhary. Tak se dostala otázka makedonská paragrafem 10. fermanu z r. 1870 poprvé na scenu sporné politiky, s níž už nesešla. —

Po druhé a to ještě u větší míře vystoupila před Evropu otázka makedonská ve válce ruskoturecké, a sice tentokráte jako důležitá část celé velké otázky východní.

V starších projektech, jež měly sloužiti k řešení otázky východní, jinými slovy otázky, co se má státi s říší tureckou v úpadku se nalézající, nebylo o Makedonii zvláštních zmínek. Ani v prvních projektech Kateřiny II. a Josefa II., ani v projektu Napoleona I. a Alexandra I.,*) ani v projektu kníž. Polignaca r. 1830, a pozdějším návrhu Mikoláše I., předloženém angl. vyslanci Hamiltonu Seymourovi r. 1853, ba ještě v ustanoveních míru pařížského z r. 1856 (po válce krimské), kde se velmoci poprve počly starati o křesťany říše turecké, není ještě řeč o Makedonii, jako o celku samostatném. V diplomacii vystupuje pojem Makedonie samostatněji a určitěji teprve r. 1876 a v letech následujících.

Když se stávala poroba turecká Slovanům balkánským nesnesitelnou, a když následkem toho množily se příznaky revoluční — ruská diplomacie knížete Gorčakova nebyla jich daleko, — a když konečně r. 1875 vybuchly prudce prvé odboje v Bulharsku, v Bosně, Hercegovině a Černé Hoře, tu evropské velmoci obávajíce se nějakého předčasného rozřešení východní otázky, přiměly Vysokou Portu ku svolání a uznání mezinárodní komisse, jež měla na se vzít vypracování definitivních oprav a snesitelného upravení poměru mezi vládou ottomanskou a poddanými křesťanskými národy na Balkáně i mimo Balkán. Nevedlyť všechny dosavadní pokusy oprav, které občas podnikali sultáni XIX. století k cíli, hlavně pro odpor tureckých kruhů konservativních.

Komisse sešla se v Cařihradě v prosinci 1876, ovšem už za poměrů a nálady značně rozčilené.

Válečné štěstí mezi povstalci a Turky během r. 1876 se sice střídalo, ale při tom v Bulharsku a jinde prováděny byly Turky, Bašibozuky a Čerkesy pravé massakry, kterými v krátké době na tisíce křesťanů podlehlo v nejhorších mukách; v Soluni Turky zabit

*) Choublier M. La question d'Orient str. 4. sl.

německý a francouzský konsul, v Cařihradě samém bouřilo povstání softů, dosazen nový sultán Murad, jenž však po 3 měsících musil opět ustoupiti Abdul Hamidu II. (Abul Aziz zatím zabit). To způsobilo, že na konec i v Anglii, té brutální, Turecku stranící Anglii, povstal proti tureckému řádění Gladstone a váhou svou přiměl Beaconsfielda k reservě proti Portě, — a že na druhé straně car Alexandr silně rozechvěn a ke všemu odhodlán, podporován sympatií a voláním celého ruského národa, poslal Ignatěva k Portě s ultimatem (15. října).

Teprve potom Turecko ustoupilo, ohlásilo velmocem ochotu k novým radikálním opravám a svolilo i k nové velmocenské konferenci v Cařihradě, jež se tam sešla v prosinci r. 1876. V konferenci této byli hlavními zástupci velmocí: Anglie lord Salisbury a Elliot, Německa baron Werther, Rakouska hr. Zichy a bar. Calice, Francie bar. de Bourgoing a hr. de Chaudordy, Italie hr. Corti a Ruska gen. Ignatěv.

Výsledek prvních porad vyslanců byl ten, že za basis podrobného jednání s Tureckem mělo býti přijato »que le Porte s'engagerait d'accorder à la Bosnie et à la Herzégovine un systéme d'autonomie locale et administrative . . . On donnera de pareilles garanties contre le mal administrative en Bulgarie . .« A při tom instrukce a návrhy Ignatěva nesly se k tomu, aby s autonomním Bulharskem spojena byla nutně i Makedonie. Ignatěv navrhoval za základ národnostní mapu Balkánu, vydanou právě r. 1876 Kiepertem, návrhy amerického delegata a kníž. Certeleva nesly se zase k jinému určení hranic, ale vždy s připojením největší části Makedonie k Bulharsku*). Projekty tyto narazily sice na odpor, zejména když Ignatěv navrhoval, aby Rusko za účelem garancie při provádění oprav na čas Bulharsko okupovalo, ale v celku přece byly přijaty a Belgie pověřena garanční okupací, když byla před tím turecká záruka nabízená od ministra Savfeta jménem sultánovým souhlasně zamítnuta.

*) Srv. zejména výborný rozbor jednání této konference v článku P. Miljukova »Изъ поѣздки въ Македонію« (Вѣстникъ Европы 1899. III. 57. nsl. Srv. překlad: »Европейската дипломация и македонския въпросъ. Sofia 1899 (překlad Višina), pak E. Driault: La question d' Orient depuis ses origines jusqu'à nos jours. Paris 1898 str. 209 sl. Lord Salisbury předložil návrh na vertikalné rozdělení Bulharska 1. na oblast západní se sandžaky vidinským, nišským, sofijským a Makedonií a 2. na východní oblast, kde turecký vliv měl zůstati ve větší platnosti.

Porta však na tyto návrhy nepřistoupila. Stavíc se na venek, jakoby ještě radikálnější a spravedlivější opravy měla v záměru, — připomínám jen na př., jak velkovezír Midhat paša 24. prosince za hřmění všech cařihradských děl ohlašoval konstituci říši ottomanské, na níž měli míti stejný podíl s Turky křesťanští národové, — zamítala konstantně všechno, co »porušovalo suverenitu sultána«, zamítla i ultimatum, na něž členové konference v osmém zasedání stlačili své požadavky, předloživši je na oko prvnímu ad hoc svolanému parlamentu tureckému, skládajícímu se jen ze samých vládních poslanců, samých skoro úředníků tureckých, který na ně ovšem nepřistoupil, — a tak po mnohých sporech odmítavým výkladem Savfeta paši konference v deváté schůzi 20. ledna 1877 skončena, a nezbylo, než otázku oprav řešit válkou. Vyslanci ihned odjeli.

Pro Rusko byla válka neodvratná. Po posledních pokusech Anglie, zabrániti jí a po zajištění neutrality Rakouska, jemuž byla nabídnuta Bosna*), Rusko 16. dubna uzavřelo s Rumunskem válečnou smlouvu a dne 24. car překročil s vojskem hranice. Bojováno bylo pak za pomoci Srbska a Černé Hory se střídavým štěstím, jak známo, ale na konec 30. ledna 1878 podepsáno v Adrianopoli příměří a 3. března uzavřen v San Stefanu před samým Cařihradem mír. V podmínkách míru byla vedle náhrady především uznána se strany Turecka neodvislost Rumunska, Srbska a Černé Hory, při čemž Srbsko mělo ještě dostat dosti značné rozšíření na jihu a východu, Černá Hora část Hercegoviny a Bar s Ulčínem, uznána dále autonomie Bosny a Hercegoviny pod kontrollou Ruska a Rakouska a co hlavní: z Bulharska mělo býti utvořeno nové knížectví, obsahující nejen vlastní Bulharsko ale i Rumelii a Makedonii**), a spravováno mělo býti vlastním zvoleným knížetem za vlády konstituční. Nové velké Bulharsko prostíralo se po oblasti 164.000 km² od moře k moři.

Tento bod míru způsobil však poplach v Rakousku a v Anglii, kde pojednou povstal strach nad tím, že ruský vliv na Balkáně vzroste pomocí Velkobulharska nesmírně na úkor jiných a že zejména Turecko odevzdáno bude úplně na milost Ruska. Car se sice chtěl

*) Choublier na str. 54, §6.

**) Kraj tento připojen opět hlavně na základě mapy Kiepertovy tak, že západní hranicí Bulharska měla býti čára běžící od Vranjské kazy k Šardaghu, přes Šardagh k ústí Veleštice do Drinu, pak po Drinu a Ochridském jezeře ke Gorči, přes jezero Kosturské, kol Vodeny k ústí Vardaru a dále skrze Bešik-göl podél moře až k Burugölu.

zprvu opříti Anglii i Rakousku, domnívaje se, že má v Německu oporu za staré své služby, ale Bismarck staré přátelství zradil a Rusko osamoceno musilo ustoupiti. Došlo ku konferenci v Berlíně pod předsednictvím Bismarckovým ve dnech od 13. června do 13. července, v nichž se účastnili za Německo vedle Bismarcka, bar. Werther a kn. Hohenlohe, za Rakousko hr. Andrássy, hr. Karolyi a bar. Haymerle, za Francii Waddington, St. Vallier, Desprez, za Anglii lord Beaconsfield, Salisbury a Russell, za Italii hr. Corti a de Launay, za Rusko kn. Gorčakov, hr. Šuvalov a bar. Ubril, za Turecko Karatheodory paša, Mehemet Ali paša a Sadulah bey.

Konferencí berlínskou bylo ustanovení štěpánského míru tak zredukováno v neprospěch Ruska, že v Rusku cítil se vseobecně dojem porážky a ztráty úspěchů válečných, na proti čemuž triumfovala Anglie. Území Černé Hory bylo zmenšeno, Bosna a Hercegovina postavena pod správu Rakouska na neurčitou dobu a Rakousku i dovoleno vydržovat posádky v sandžaku novipazarském, Srbsku*) dáno byly teprve na vlastní reklamace a teprve na základě úmluvy s Rakouskem rekompensací Nišsko a Pirot. Nejvíce však utrpělo Ruskem zřízené velké Bulharsko. Rozděleno bylo nyní na části tři: podunajský vilajet, jenž zůstal jedině svoboden (ovšem jako vasalský stát sultánův), z Rumelie zřízena autonomní provincie pod křesťanským guvernérem, a Makedonie zůstavena opět Turecku; jen jí byly slíbeny jakési opravy, které však do dnes nebyly uskutečněny.

Je přirozeno a zřejmo, že toto nové rozřešení neuspokojilo nejen Rusko ale i slovanské státy balkánské, především mladé, osvobozené Bulharsko.

Bulharsko cítilo nejtíže ztrátu, kterou utrpělo odloučením Rumelie a Makedonie před tím s ním v jedno spojené. Je také zcela přirozeno, že vznikla v něm velká touha a snaha po napravení škody, po dosažení opětného sjednocení Rumelie i Makedonie s Bulharskem. Na všech stranách podňata ihned agitace, kterou zprvu také ruští důstojníci zanechaní v Bulharsku úsilovně podněcovali a podporovali. Následek toho sice byl, že se od komisse, jež měla zpracovávati zřízení rumelské docílilo některých příznivějších ústupků administračních, ale nic více! Tato rumelskou komissí vypracovaná ústava pro Rumelii vzata byla sice dále Portou za základ pro zákon, týka-

*) Vlad. Đorđević: Србија на Берлинском конгресу (Отаџбина 1890; francouzsky v Revue d' histoire diplomat. 1891). Srv. i Choublier 55.

jící se i ostatních provincií evropského Turecka, — ale když byl r. 1890 v Cařihradu znovu se sešlé komissi nový zákon pro vilajety předložen, seznáno, že leží hluboko pod úrovní rumelského statutu, a na nové zlepšení Porta prostě nepřistoupila.*)

To ovšem snahy bulharské uspokojiti nemohlo, a jen dále zvyšovalo a rozněcovalo agitaci za obnovení velkého Bulharska míru svatoštěpánského. Zatím staly se v Bulharsku samém velké změny politické, zejména nastala následkem politiky ruské úplná rozluka s Ruskem, stupňovalo se napjetí se Srbskem, Rumunskem a Bulharsko odkázáno na sebe, počlo pracovati i tajnou revoluční agitací. R. 1885 dosáhli z části výsledků svých snah. Pomocí náhlé připravené nekrvavé revolty v Plovdivě dne 18. září Rumelie prohlásila se sjednocenou s knížectvím, a Turecko překvapené nepostavilo se k důraznému odporu. Marně se rozčilovalo Řecko a protestovalo proti tomuto porušení konference berlínské vysláním vojska do Thessalie, marně protestovalo i Srbsko. Velmoci ač nerady, nechtíce vyvolati větší obtíže, přijaly fait accompli, donutily Řecko blokádou řeckých přístavů k ustoupení (8. června 1886) a Srbsko, davši se Milanem strhnouti k nerozvážné válce, odpykalo ji bitvou u Slivnice (17—19. října 1885) a zachráněno bylo jen zakročením Rakouska před následky ještě horšími. Bulharsko dosáhlo Rumelie a zbývala už jenom Makedonie!

Ale dosíci této nebylo již tak snadné. V zápase o Rumelii srážely se především jen interessy Turecka a Bulharska; zde kol Makedonie stálo však pojednou soupeřů více, střežících žárlivě interessy své, a byli to soupeři velmi mocní.

Předně zde bylo ještě Turecko, v úpadku sice, ale ne takovém, o jakém snili protivníci po dokonané válce rusko-turecké. Že síla Turecka byla podceňována, ukázala nejen sama válka s Ruskem na bojišti evropském i asijském, ale ještě více poslední válka řecká z r. 1897, jež tak smutně dopadla, pro Řeky s pravou ostudou.**) Za druhé přihlásilo se a s neobyčejným důrazem a se silnými důvody i Srbsko.

Srbsko od míru svatoštěpánského zhostilo se nevšímavostí, kterou dříve projevovalo vůči Makedonii, a najednou shledalo, že

*) Miljukov Поѣздка str. 452.

**) Turci ovšem bojí se především vlivu bulharského. Srv. spisek anonymní: Политиката ка турското правителство спроти българитѣ въ Македония. Leipzig 1896. Ref. Бълг. Пр. III. 7. 262. Srv. i V. Bérard La politique de sultan. Paris 1897.

má tam řadu velkých vlastních interessů. Ale tím také Srbové rázem se dostali do silného antagonismu proti Bulharům, neboť shledali, že zatím v letech minulých Bulhaři školskou, politickou a nejvíce svrchu vylíčenou církevní propagandou nabyli velice v Makedonii půdy na úkor jich samých. A dvě věci roznitily dále tento neblahý antagonism. Předně se Srbové cítili skráceni v kořisti, kterou vynesla válka let 1876—78. Dostalit jen kraje niššský a pirotský, a doufali ve větší. Sniloť před tím Srbsko velký sen toužíc, aby se stalo vedoucím slovanským státem na Balkáně, ba toužíc i po rekonstrukci bývalého srbského carství s pojmutým v to Bulharskem a Makedonií. *)

A při tom ještě chauvinisti srbští neopomenuli zvláštních národopisných poměrů v Sofijsku, Küstendilsku, a Trnsku využitkovati pro tvrzení, že k Bulharsku byly připojeny kraje vlastně srbské. Na druhé straně pocítilo Srbsko strašnou ránu tím, že okupací Bosny a Hercegoviny od sousedního velmocenského Rakouska, vzata mu byla snad navždy naděje dostati se k adriatickému moři. Spojení s mořem jedině mohlo Srbsku zajistiti velkou budoucnost a rozkvět. Odtržením Bosny a Herzegoviny se však naděje ty hroutily v niveč.

Tu není divu, že se rozlehlo pojednou nové národní heslo po Srbsku vyslovené J. Pavlovičem: «Ми неможемо без мора« — jinými slovy: nemá-li Srbsko více přístupu k adriatickému moři, musí si zjednat spojení s mořem aegejským a Soluň se musí státi přístavem Bělehradu!**) Nic necharakterisuje lépe situaci, do níž se Srbsko dostalo, než zoufalý výrok srbského ministra Milovanoviče, autora velmi pozoruhodné a sympatické stati o poměrech srbobulharských: »Nedosáhne-li Srbsko moře aegejského, bude nuceno odevzdati se úplně do moci dynastie rakouské«..... Výrok adressován je Bulharům, od nichž žádá Milovanović pochopení situace a mírnou dohodu se Srbskem.***) Obrat v srbské politice, jenž se od r. 1878 jeví postupem na Soluň, byl tedy nutně dán sám sebou, — ale obrat ten neznamená dnes nic jiného, než dobytí Makedonie na Bulharsku, boj s Bulharskem.

*) Srv. hlavně P. N Miljukova výbornou stať »Сръбско-българ. отношения по македонския въпросъ«, v bulh. Přěgledu V. 1899. IX-X. str. 53. Upozorňuji, že práce Miljukova, týkající se politické stránky otázky makedonské jsou po mém vědění vůbec nejlepší ze všech pramenů, jež jsem měl v rukou. — K věci svrchu zmíněné srv. i Choublier str. 50 sl. a Bošković. La mission du peuple serbe. Bruxelles 1886.

**) N. Marenin (Бълг. Пр. 1900. 8 str. 51.), Miljukov l. c. 98.

***) Dr. M. G. Milovanović. Срби и Бугари. (Delo. 1898. I. 301).

Proto počlo Srbsko, aby dosavadní silný bulharský vliv paralysovalo, od r. 1878 úsilovnou agitaci se strany své, proto pustil se král Milan r. 1885 do války s Bulharskem, proto úsilovně král Alexandr domáhal se a dnes už domohl zařízení srbského biskupství v Skopli, jež má býti pevnou basí pro ostatní postup k jihu, proto zakládají se s povolením turecké vlády od r. 1897 srbské školy v Makedonii, kdekoliv se přihlásí dostatečný počet rodin srbských*) a proto od let osmdesátých pustila se velká řada žurnalistů i učenců do práce, aby dokázala, že slovanské obyvatelstvo Makedonie je ve svém jádru, nebo docela jak Gopčević mínil, vlastně všechno srbské. Ba jest strana v Srbsku, která by Řekům dala jižní Makedonii za to, kdyby patriarchat pomohl v boji Srbům**).

Ale v tomto politickém boji o Makedonii nestojí proti sobě jen Turecko, Bulharsko a Srbsko. Se stejným úsilím a s větší ještě zuřivostí hájí svých domnělých práv na Makedonii učenci, žurnalisté a politikové řečtí, obracejíce se i proti Srbsku i proti Bulharům. Stojí na tom, že Makedonie jest zemí, v níž od starověku až po poslední dobu vládla řecká kultura a ovládal řecký jazyk, »ein Land mit griechischer Volks- und Staatssprache«, kde Řekové vždy byli »der leitende Kulturelement«***), prohlašují Slovany makedonské za staré Makedonce — Řeky jen na povrchu poslovanštělé, vytýkají nevděk Bulharům, kteří z Makedonie církevní svojí propagandou vyhnali vyšší řecký klerus a tím vzali i oporu jejich záměrům politickým, nevděk proto, že prý vlastně řecký klerus zachoval pevnou svojí organisací víru a národnost Slovanům bulharským v záplavě turecké****) a podobně.

Dnes ovšem poučeni silným rozvojem národnostního vědomí u Slovanů, Řekové nevztahují více rukou po celé Makedonii, jak

---

*) Srbských škol v Turecku bylo r. 1891-2 112 se 4551 žáky, r. 1893-4 už 125 s 5384 žáky (V. Veselinović. Стат. српских школа. Београд 1896; Statistique des écoles serbes en Turquie pour l'année scolaire 1895-6 Belgrade 1897). Ale Matov udává čísla valně rozdílná (Бълг. Пр. 12 II. str. 72).

**) Kostadin (pseud). Цариградска патријаршија и православље у Евр. Турској. Београд. 1895.

***) Nicolaides Cl. Macedonien. Berlin 1899. Str. 59 sl. 129 sl. Srv. A. Stéphanopoli Le facteur grec dans le problème oriental. Athènes 1896.

****) Nicolaides str. 93.

činili na př. ještě r. 1878 v známém memorandu syllogů řeckých v Cařihradě*), nýbrž jen po jižní polovině, která prý je stále řecká až po čáru od Ochridy ku Melniku, a nanejvýše i po středním území. Ale o tyto kraje bojují houževnatě, získávajíce si tu a tam i podpory mezi filohelleny západní Evropy.**) Řecké školy se zde nákladem řeckých vlastenců zdvojnásobnily v letech posledních, — Nicolaides str. 141. udává r. 1895 pro vilajet soluňský a bitoljský 907 škol s 53.633 žáky, — ale stěhování intelligence řecké do Řecka na jedné a propaganda srbskobulharská na druhé straně oslabuje jejich vliv, a podlomila jej na dobro nešťastná válka r. 1897. Zůstala jen tím větší nenávist proti Slovanům. Ostatně Bulhaři sami přiznávají, že v Makedonii nejvážnějším jejich nepřítelem jsou po dnes Řekové a školy řecké.***).

Vedle Řecka hlásí se jako pátý balkánský stát s nároky na Makedonii i Rumunsko. Mezi ním a Bulharskem je také napjetí už od kongressu berlínského, v němž Rumunsko za veliké své služby musilo přes protesty Bratianovy postoupiti Rusku úrodnou Bessarabii a samo za vděk vzíti pustou Dobrudžou, krajem nechráněným a geograficky patřícím k Bulharsku, následkem čehož podezřívá stále Bulhary z choutky po nabytí Dobrudže. Na druhé straně našlo si Rumunsko přímý interess v jižní Makedonii v tom, že prohlásilo za svou národní povinnost ujati se zbytků sourodého kmene t. zv. Kucovlachů, Cincarů, vědecky dnes zvaných Aromunů makedonských, jejichž sídla roztroušena jsou po Pindu, Thessalii a západní Makedonii mezi jezerem ochridským a dolním Vardarem. Rumunský agent Apostolo Margaritis stal se tu v posledních letech skutečným apoštolem aromunského hnutí národního. Zakládal školy rumunské (hlavně v Bitolji), řídil agitaci za národní správu církevní v Bitolji, intrikoval u vlád, u papeže, a vskutku zde utvořil v málo letech basi pro politické aspirace Rumunska****). Dařilo se mu i proto, že

*) Mémorandum des Syllogues grecs de Constantinople. Livre bleu. Turquie Nr. 31. 1878. pièce 14. Srv. Choublier 285.

**) Bérard V. La Turquie et l'hellénisme contemporain Paris 1893 (3. vyd. 1897). Bérard V. La Macédoine. Le pays et les races. Paris 1897 (2. éd.).

***) Srv. řeč V. Кънчова v Slovanské besedě v Sofii r. 1899 (Бълг. Пр. V. 3. str. 62).

****) Weigand G. Die nationale Bewegung unter den Aromunen. Globus 1897. I. 53. (bulh. překlad vyšel v Бълг. Пр. IV. 1. 71). Srv. i Choublier 312, Nicolaides 175 sl. Nenigescu De la Românii din Turcia. Bukurešt 1896. Srv. Gauvin A. Les Roumains de la Turquie d'Europe (Ann. de l'École libre de sc. pol. 1897. 102).

cíl jeho snah nebyl revoluční, ale naopak vždy příznivý a vhod turecké vládě. Osnoval spolek s hnutím albánským na ochranu vlády, podporoval činně Turky v posledním boji s Řeky, a dovedl si tím získati přízeň i protekci Porty pro své snahy. Také prý Rakousko jej v aspiracích podporovalo, chtějíc získat v Makedonii jednu stranu sobě příznivou.

A konečně vedle těchto pěti nejblíže interessovaných států a národů (o snahách některých albánských patriotů nemusím se zmiňovat), — stojí zde se svými nároky a zájmy ještě jiné, vzdálenější sice, ale tím silnější moci, Rusko, Anglie a Rakousko.

Rusko má zajisté po velké historii, kterou prodělala jeho vojska na Balkáně, příliš mnoho upomínek a interessů, než aby nečinně přihlíželo k tomu, co se děje na Balkáně, má i přímé styky na Athosu, i když není pravda známé on dit, že ruští mniši athosští nosí pod kutnou uniformu carských vojáků. Rusko je především proti každému porušení rovnováhy na Balkáně, jímž by se sesílilo Bulharsko. Ruská politika staví se od let osmdesátých proti sesílení »nevděčného« Bulharska, ba spíše nadržuje Srbsku v jeho nárocích a v jeho propagandě v Makedonii. Proto také došlo r. 1897 ku známé konvenci na status quo mezi ním a Rakouskem, a proto vidíme, jak v posledních dnech p. Zinověv ostře vystupuje v Cařihradě i v Sofii proti agitacím makedonského komitétu. Stará slavofilská politika knížete Gorčakova je už ta tam.

Vedle Ruska i Anglie střeží příliš svoji nadvládu na středozemním moři, než aby dopustila zadarmo jinému státu přístup k důležitým přístavům moře aegejského — a Rakousko? Rakousko od té doby co náhradou za ztracené provincie italské domohlo se okupace Bosny a Hercegoviny, a co tam investovalo ohromné miliony, nemůže se více vzdáti tamních svých zájmů. Ba naopak Rakousko, byť o tom i veřejně nemluvilo, chce-li vůbec zachrániti to, co dosud má, a k dalšímu přivést rozkvětu, přirozeně směřuje na Soluň, přirozeně usiluje v prvé řadě o železniční spojení na Mitrovici, Skopli a dále k moři. V poslední době vidíme ve světové politice velký směr expansivní. Velmoci evropské obracejí úsilí své k nabytí kolonií. Rakousko nemohlo je v tom následovat, a také do jisté míry nepotřebuje. Pro Rakousko je dnes těmito koloniemi Balkán. Tam může ještě s úspěchem rozvíti novou hospodářskou politiku, udat svůj obchod a průmysl. Ale k tomu všemu je nevyhnutelna volná cesta a spojení na Soluň. V tom leží

celý velký zájem Rakouska na Makedonii, a v tom i všechny jeho dosavadní dobré i méně dobré cesty, které dosud nastoupilo.

Bulharsko, jemuž všechny tyto cizí zájmy nejsou tajny, dráždělo jest tím vším k většímu odporu, a agitace bulharská stupňuje se v poslední době do té míry, že zavdává podnět k vážným obavám i u přátel Bulharů. Pokud bulharská propaganda směřovala proti Turkům a k probuzení a udržení národního vědomí Bulharů makedonských pomocí škol a církve, a pokud jsme ji viděli provázenou zvýšenou prací vědeckou na poli historickém, linguistickém, národopisném atd., byly všechny naše sympatie u ní. Propaganda ta byla přirozená a chvály i podpory hodná. Ale bulharská agitace makedonská vytvořila dnes jeden prostředek, jehož postup k dosažení cíle, podle toho co slyšíme a čteme, schvalovati nelze. Jest to polotajné, poloveřejné sdružení t. zv. makedonského komitétu. Původ, organisace a stav nynější mi bezpečněji známy nejsou.*) Ale z vnějších příznaků a projevů souditi musíme, že makedonský komitét navrchu rozvinuje činnost reformní, vespod činnost revoluční. Na veřejných kongressech makedonských stanoví se požadavky umírněné**), žádající reformu ve smyslu autonomním, potají se pra-

*) Officialních statutů a organisace jsem se nijak nemohl v Sofii dodělati. Nejvíce o vnitřní organisaci makedonského komitétu vypracované r. 1895 přinesl nedávno cařihradský dopis (patrně nějakého člena), uveřejněný ve »Frankfurter Zeitung« 17. února t. r. Ale ovšem nelze věděti, zda-li je tu všechno pravda. Centrální komitét je v Sofii, vedle něho dva hlavní komitéty v Soluni a Adrianopoli, pod něž se řadí velká řada spolků lokálních. Příspěvky peněžní, jež soustřeďují se vesměs do Sofie, a vymáhají se občas i násilně, odhaduje zmíněný dopisovatel na 400.000—500.000 franků ročně. Zrada tresce se smrtí.

**) Na př. ve valném shromáždění III. makedonského kongressu r. 1896 v Sofii žádá se jako minimum, aby skopalský, bitoljský a soluňský vilajet spojeny byly v jednu provincii, v čele s bulharským gubernatorem (na 5 let ustanoveným) se sídlem v Soluni, a ovšem, aby zavedena byla řada reform i ve správě vnitřní. — Také dlužno dosvědčiti, že bulharské brožurky a statě posledních let, pokud jsem měl příležitost je čísti, vyslovují se více méně nadšeně, ale při tom klidně, umírněně. Srv. na př. brožurku žurnalisty D. Rizova. Ромъномългарския конфликтъ (Sofia 1900), učitele D. Dimova „Македонското освободително дѣло. (Lom. 1900). V. Кънчова. Положението въ Македония (Бълг. Пр. V. 3. 62). Nízkým, hrubým tonem píšou jen Řekové a p. Durnovo v Moskvě (Имѣютъли Болгари истор. права на Македонію etc. 1895., proti Bulharům). Vedle maked. komitétu zřízeno bylo r. 1895 ještě jiné družstvo pro legální podporu Makedonie zvané Братски Съюзъ. Nákladem téhož vyšla dobrá a zajímavá brožurka I. Iva-

cuje ku krvavé a bouřlivé revoluci. Vybírají se nucené desátky ve prospěch revolučního fondu, opatřují se zbraně, — bulharská vláda Petrova vzchopila se právě ku konfiskaci pušek střeleckých sborů — a v mladých členech komitétu podněcují se vášně do té míry, že dávají se strhovati k politickým vraždám. Noviny poslední doby jsou plny podobných útoků se zbraní v ruce, a třebas že nesmíme vždy příčiny politické míti za hlavní pohnutky, bez politického zabarvení leckteré z nich nejsou. Zejména nedávná vražda na prof. Mihaileanovi v Bukurešti, provedená osmnáctiletým Bulharem Stojanem Dimitrovem, nebo zavraždění Kačeva od učitele Šumanova atd. Že za takových okolností nejen nepřátelé Bulharska, nejen listy německé, maďarské, rumunské a srbské, ale i přátelé přirozeně všem podobným vraždám dávají podklad politický, a přičítají ji vesměs na vrub makedonského komitétu, zejména jeho předsedy p. Sarafova — jest zcela pochopitelné a přirozené, tím spíše, že makedonský komitét k tomu před Evropou mlčí. Aspoň neznám žádného officialního projevu komitétu vůči paušálním obviněním z dob posledních. Sám mám dojem, že nebylo prokázáno přímé nastrojení vražd*), — nutno jen odstraniti německomaďarská skla, z kterých noviny zprávy ony otiskují, — ale nepopíratelně hesla komitétem hlásaná jsou ve spojení s těmito výbuchy politických vášní, jež každý musí zatracovat. Že snahám bulharským po sjednocení národa, snahám, jež samy sebou vzbuzují u všech Slovanů jen sympatie, tento druh prostředků velice škodí a sympatie ony ničí, o tom nemůže býti pochyby. Makedonský komitét ve svém vlastním zájmu měl by pevněji přitáhnout uzdu svým snahám, a držet se v mezích programů realních a slušných. Více nám pověděti těžko, poněvadž záležitosti jsou

---

nova »Положението на българитѣ въ Македония.« (Sofia 1895). Méně klidná a správná je anonymní stať: »Митингитѣ въ княжеството за Македония.« (Sofia 1895). Бълг. Пр. II. 4.195.199. Zde uvádím i brožurku Chorvata Jiřího Kapčeva „Macedonija ili glas roba. (Zagreb 1898). horující pro osvobození Makedonije se stanoviska protisrbského a žádající autonomii Makedonie (Бълг. Пр. V. 4. 147).

*) Positivní doklad přímého spojení maked. komitétu a Sarafova s vraždami poslední doby podán dosud nebyl. Ani bukureštský process s Dimitrovem a Trifanovem nepřinesl ho, poněvadž výroky obžalovaného a svědků působí dojmem výroků vynucených nebo zaprodaných. Sarafov sám v interwievu s dopisovatelem vídeňského listu »Neues Wiener Journal« popřel všechno účastenství na vraždách přiznávaje jen, že byl v Bukurešti a tam ve schůzi pro věc makedonskou mluvil a působil.

příliš vzdálené a temné, než abychom se mohli pouštět do podrobných analys a rekriminací celé činnosti. Jiným nerozvážným prostředkem bulharských agitací je ničení starých památek srbských a hellenských v Makedonii, pocházejících z doby vlivu a panství srbského a řeckého. Bulhaři je ničí, jak zřejmě nedávno dosvědčila expedice ruského archeologického ústavu v Cařihradě (srv. Византъ. Временникъ 1900 str. 587), vedeni jsouce doměnkou, že tím seslabí historické nároky srbskohellenské. Jednání takové nezjedná si ovšem nikde sympatií a na dnešním stavu věcí pranic nezmění. Případy podobné udály se hlavně v monastýru Treskavci u Prilepu a v Markově monastýru u Skople, kde srbské nápisy a fresky byly seškrábány a zničeny. Ovšem jsou tím vinny živly vzdálené bulharské intelligenci.

Z vylíčeného patrno, že dnes následkem poměrů vzešlých především z redukce podmínek míru štěpánského, stala se vskutku Makedonie Eridiným jablkem mezi všemi sousedními národy a mezi některými evropskými velmocemi. Konvence ruskorakouská z r. 1897 drží sice ještě dnes umělý poklop nad makedonskou výhní — ale na jak dlouho? Vždyť snad právě proto pod ním dnes stále více a více doutná a bouří. Turecká administrace živí ji na jedné straně svojí slabostí, na druhé stále páchanými ukrutnostmi a stálým nadržováním Albancům, přehlížením jejich loupeží atd. Jestli nedávný rozhodný rozklad p. Zinověva u Porty a spojená s ním mobilisace armádního sboru tureckého v Makedonii přinese nějakou nápravu, pochybuju. Ke spontanní spravedlivé revisi smlouvy berlínské velmoci očividně nemají chuti, a smírná dohoda Bulharska se Srbskem, která by jedině dovedla zadržet další krveprolití, je podle všeho dnes už opozděná a nemožná. Krásná slova Milovanovičova po sjednocení zájmů slovanských na Balkáně proti společným nepřátelům bude lze dnes sotva uskutečnit. Než o tom ještě jednou na konci článku.

Takový byl posud politický vývoj makedonské otázky.

Julius Zeyer.

Napsal F. X. Šalda.

I.

První charakter, který se vám vnucuje po četbě díla Zeyerova a chce být nejdříve konstatován, je veliká šíře jeho obraznosti, obraznosti v první řadě popisné a rekonstruující. Básník

roste z pravidla v jisté výlučnosti a jednostrannosti již látkové, bývá obmezen a opsán určitým, více méně úzkým kruhem svých sujetů, a tato úzkost a výlučnost bývá z pravidla pro něho charakteristická. U Zeyera je tomu opáčně: jeho obraznost a citovost básnická připodobuje se vášnivě ráda nejvzdálenějším a nejrůznějším zemím a dobám. Traduje antiku jako středověk a středověk jako renaisanci, gotiku jako barok; kulturu hellénskou a všecky románské, starolatinskou i keltskou, nordické i slovanské; a vedle nich celou řadu kulturních a raçových typů nejodlehlejších: starý Egypt, Babylon, Foenicii, Arabii, Indii až po Čínu a Japan.

Je patrno, že takováto obraznost předpokládá mnoho poznání přesného, historického, kulturního, stylového. A je patrno, že musí být v první řadě popisná a rekonstruující. Ale na druhé straně, nemá-li dojíti jen ke korrektní a studené rekonstrukci zapadlých kultur a společností, jak ji známe z různých professorských románů historických, třeba Ebersových nebo Dahnových, má-li být skutečnou básnickou evokací z podsvětí a vod minulosti, je třeba mohutného žhavého básnického ducha, který by provanul hroby a vznítil k horečnému životu bledé stíny, je třeba opravdové básnické vášně pro minulost. A té není, kde útěk k minulosti není nutný, kde je pouhou umělou fikcí a ne potřebou podmíněnou vší psychickou nutností básníka. Básník musí se utíkat k minulosti z nejvnitřnější své úzkosti, s láskou a vášní, musí se k ní utíkat ze svojí doby, zrazený jí, rozčarovaný jí, opovrhující jí.

Obojí tato podmínka vyplnila se podivuhodně a vzácně mnohdy při některých historických a exotických pracích Zeyerových. Tento člověk nebyl sebou a světem spokojený archaeolog a ethnograf, kterému napadne snad z kuriosní marotty výsledky svého studia uložit nebo spracovat v belletristickou formu. Tento člověk byl duše vášnivě rozhořčená proti svojí době, svojí zemi, svému věku. Tomuto člověku bylo opojení velikou, slavnou a melancholickou dálkou časovou nebo prostorovou lékem proti malosti, střízlivosti a pitvornosti přítomnosti, v níž žil. Tento člověk byl v první řadě raněná duše básnická a v druhé řadě teprve vzácný sběratel a znatel umělecký, stylový, kulturně historický. Jen proto podařil se mu mnohdy zázrak magického oživení minulosti tlící pod rumy tisíciletí.

Tento smysl historický právě jako smysl exotický, které byly Zeyerovy vlastní a které vypracoval ve vzácnou ryzost a plnost, jsou dědictvím romantismu. Historické chápání a cítění vystupuje s ním ruku v ruce, a romantismus znamená všude rozpuk

moderního studia historického. Romantismus staral se ovšem při studiu vzdálených dob nebo zemí v první řadě o barevnost kolo-ritu, o pittoreskní detail, o »couleur locale«. Ale záhy šlo se hlouběji, a dědic romantismu, parnassismus, končí skoro vědecky exaktním vystihováním charakteru historického a místního, charakterisováním psychicky vystihujícím, psychologií historickou a kulturní. Zeyer prodělal týž process prohloubení, týž postup s povrchu k nitru, týž process psychisace, zvroucnění a zvnitřnění. Vezměte ku př. starší práci »Dobrodružství Madrány« a srovnejte ji s pozdější »Doňou Sančou«. Obě práce malují španělské prostředí, španělský svět kulturní a názorový. Jak povrchová a jen malebná ve smyslu Gautierově je práce prvá! Zde je Španělsko jen dekorací, pouhým dost vnějším rámcem dějové hry, která se v něm rozmarně a fantasknĕ splétá a rozvíjí. Naproti tomu oč hlouběji vystihuje španělský svět mravní a kulturní práce druhá! Čtete-li ji, cítíte, jak je španělská svým duchem, jak kolorit je tu v první řadě psychický. Ta železná důslednost povahy, to sloučení vnějšího korrektního chladu s nejvyšším žárem nitra, ta jasnovidnost vášně, ta zuřivost msty — ty všecky psychické prvky tohoto dramatu jsou španělské v hlubším duševědném smyslu. To je psychický a kulturní svět španělský, jak jej známe z nejlepších národních děl španělských básníků, to je svět hrdin Calderonových. Zde podařilo se básníku chytit psychické ovzduší, mravní atmosféru, charakter kultury; figury jeho dýchají tu svůj vzduch a jím žijí. Nebo srovnejte některé starší práce ruské s novějšími. Třeba veliký historický román jeho »Ondřeje Černyševa« nebo novellu »Dariju« s »Alexejem, člověkem božím« (Světozor, 1899) nebo »Písní o hoři dobrého juna Romana Vasiliče« (Volné Směry, 1899). V prvních pracích je většinou jen Rusko malebné a vnější, v posledních je za to ruská duše, psychický ráz její, živly, které ji ustavují: hoře a tíha života, zapálená vášeň všesvětové lásky, dychtivost mučednictví a utrpení, touha světové spásy a očisty. Srovnejte malou povídku Zeyerovu »Alexeje« s velikým, psychologicky do posledních nervových spletí propracovaným románem Dostojevského »Idiotem« — a uvidíte totéž základní zření na život a smrt, totéž pojetí člověka a jeho určení.

Touto cestou došel Zeyer v některých, hlavně pozdějších pracích k vzácnému cítění kultury a historické nebo národové psychologie. Od dekorace a stafáže přešel k psychologické intimnosti, k duchu a srdci. V těchto svých pracích chytá Zeyer obyčejně základní psychický akkord, key-note, mohutný a krajní, prostý

a silný, a staví na něm a harmonisuje jím celou práci, která stává se tak neobyčejně jednotnou a výraznou v náladě a barvě. Tímto uměním typickým a symbolicky sjednodušeným vystihnul v celé řadě prací znamenitě to, co by se mohlo nazvat psychickým koloritem doby nebo národa. Zeyer rozestře jednotnou atmosféru, do níž ponoří svoji práci, srytmuje ji celou určitým psychickým tempem, podbarví jednou základní barvou: temnou nebo světlou, dusnou nebo jasnou, purpurem nebo tmou. V tomto smyslu jsou ku př. typicky slováckými »Radúz a Mahulena« nebo »Samko Ptáč« (ze »Tří legend o krucifixu«) — jsou slovácké tou vegetativnou dřímotou, tím roztouženým a nyvým cítěním hmoty a jejího života, tím přírodním symbolismem tak citově zvlněným a měkkým, tím ethickým mysticismem trpné, pokorné a prosté mysli. Jako zase typicky nordickým je tvrdý, temný, krutě vášnivý kolorit některých partií »Amise a Amila« nebo islandské kroniky »V soumraku bohů«. A tak podařilo se Zeyerovi uzavřít do svých děl vždy a všude skoro určitý charakter náladový a barevný, který není nijak odstíněný a odlišený psychologií realistickou a empirickou, nýbrž shuštěn v několika málo abstraktních, poeticky mohutných a jednolitých gest. Bývá v tom dost psychologické konvence a abstrakce, dost monotonnosti, ale pro poesii grandiosní typičnosti a symbolismu, pro koloristické a legendární pojímání světa, o jaké šlo Zeyerovi v první řadě, je tento postup nutný.

Šířka a assimilační pružnost této obraznosti jsou mimo všecku pochybnost. Uvažte jen na př. kolik keltského ducha, hrdinného a snivého, vášnivě a optimisticky ideového a hloubavého, spiritualističtějšího, dumavějšího a melancholičtějšího než je duch latinský nebo germánský, podařilo se Zeyerovi uzavřít do »Legendy z Erinu« nebo »Kroniky o sv. Brandanu« nebo konečně do některých partií »Příchodu Čechova«. Kolik středověkého náboženského visionářství a legendární fantastiky do »Sestry Paskaliny« nebo »Mariánské zahrady«! A vedle toho položte zase jasnou lahodu a průhledné řecké fabulační kouzlo v »Gdouli« nebo »Stratonice« nebo vášnivý lyrický pathos židovský ze »Sulamity« a tragiku arabské osudně slepé vášně ve »Vůni« (z »Obnovených obrazů«). A vedle toho zase jakým velikým klidem, filosofickým nihilismem nirvány a vysokého prázdného buddhistického nebe dýchají indické legendy »Oči Kunalovy« (z »Amparo a jiných povídek«) nebo »Záletnice« (z »Letopisů lásky«); jak jejich odříkavá nepohnutá moudrost a nejvášnivější soucit jsou authenticky místní a dobové. K vůli

kontrastu obrafte se pak k protivnému pólu, k některé veršované novelle z časné italské renaissance, ať je to dantovský příběh »Pia de' Tolomei« nebo boccacciovská novella vášně »Gismonda« — jaká vzdálenost látek a dob a jak jiný kolorit!

Nicméně i tato imposantní šíře má svoje meze: Zeyerovi unikla tu ku př. dosti patrně kultura renaissanční tak svrchovaně bohatá právě se stanoviska uměleckého, výtvarného, doba kat'exochen estetická, doba síly a krásy, doba hodu a kvasu při stolech opuštěných zapuzenými bohy. Zeyer dotýká se jí sice v několika menších pracích, ale je mu cizí její vlastní ráz: kult individua, síly a intellektu, odvážnost experimentů, její faustovsky hloubavý a prometheovsky vzdorný duch, který se vtělil v genia Leonarda da Vinci, jenž zůstává jejim prototypem. Příčina je v tom, že tu narážíme na hranice samé tvůrčí mohutnosti Zeyerovy: Zeyer je v první řadě básník smyslů a citu, básník temperamentu a srdce, kterého vlastní problémy intellektu, problémy ducha myslivého a odbojného nechávaly vždy chladným. Zeyer je dále básník hromadný, básník typů a ne básník-badatel a básník-objevitel duší jedinečných, velikých, výjimečných, mimo typ a průměr postavených, které jsou si samy světem pro sebe a nesou ve vlastní hrudi celé lidství.

II.

Veliká smyslovost prací Zeyerových bije zcela zřetelně do očí každému čtenáři. Zeyer je básník emoce smyslů a nervů, básník veliké vášně, silné jako smrt. Největší většina prací Zeyerových jsou historie lásky a to lásky vášnivé, krajní, nepřemožitelné. Zvláštním vzrušujícím nervovým fluidem nasyceny jsou Zeyerovy práce tohoto genru. Zeyer je vyslovený sensualista, ne ovšem filosofickou theorií, ale nervovým emočním podkladem a materiálem svých prací. Pochybuju, že napsána byla v české literatuře vášnivější a plnější erotická čísla než některé práce Zeyerovy ku př. arabská povídka »Vůně«, španělská »Amparo« nebo italská »Gismonda«.

Zeyerovo pojetí lásky není však ničím méně než materialistickým nebo smyslným v běžném významu. Láska u Zeyra je vesmírový zákon a mysterium kosmu i života, něco tak základního, nevyzpytného, temného, hrozného a velikého jako smrt. Nic není vzdálenější Zeyerovi než frivolnost, pikantnost nebo materialistická triviálnost: láska je něco absolutního, vlastní tragický živel a problém světa. Ale stejně daleka je mu i všecka sentimentalita a pouhá

spiritualistická rétorika. Láska není mu salonní nebo literární hračka, žádný společenský nebo salonní duchaplnický šerm a flirt — naopak něco mimo všechen rozumový postřeh a dohad, mimo všechnu kulturu a civilisaci. Láska přepadá u Zeyera lidi obyčejně náhle, nevypočítatelně a osudově, stravuje je celé, porobuje si je a zotročuje pro vždy, vhání v zločiny a šílenství. Není to zde nic polovičatého, je to tragické božstvo, osud, který se bere s pokorou na sebe, před nímž se smí jen klečet. Zeyerovo pojetí lásky je od základu mystické, náboženské skoro a (alespoň ve starších pracích) tragicky osudové. Lidé Zeyerovi obětují lásce všecko, nejen celé tělo a celou duši, ale i čest, povinnosti, spásu časnou i věčnou. Jakmile jsou zasaženi tímto daemonem, shazují se sebe lidé Zeyerovi obyčejně všechno kulturní a sociální roucho a stojí tváří v tvář svému osudu nazí, pokorní a oddaní na život a na smrt. Někdy nejde to bez odporů a revolt, ale konečně osud vítězí vždycky. Absolutnost pojetí Zeyerova má něco ukrutného a děsivého; některé nejlepší jeho erotické sceny mají mučivou tvrdost a křečovitý pathos obětních úkonů.

Ruku v ruce s láskou jde u Zeyera n e n á v i s t, tato komplementérní hodnota života, rub k líci. Láska nevyslyšená a odmítnutá nebo zrazená zvrhuje se v ni obyčejně obratem ruky a bývá pak stejně strašně důsledna ve zlu, jako chtěla být prve krajně šťastna.

Zeyer chápe tyto dva základní a krajní affekty lásky a nenávisti v takové ryzosti a krajní důslednosti, jak dovede jen č l o v ě k p r i m i t i v n í, jehož citovost je neotřená a neumenšená kulturními vlivy, rozumovými problémy a reflektivným zatížením. A Zeyer chápe je také ne jako isolované zjevy společenské, nýbrž jako veliké vesmírové zákony, mysteria života a bytí. Chápe je tak důvěrně a absolutně, jak dovede jen pojímat mystický názor odloučený od vší rozumové relativity a podmíněnosti.

Člověk nadaný tak vroucí a bolestnou citovostí jako Zeyer musil být přirozeně předurčen k nejnaivnějším a dnes nejvzácnějším, vymírajícím již útvarům literárním: k b á s n i e p i c k é nebo m y t h i c k é. Člověk cítící tak jednotně a absolutně, zírající na processy života tím náboženským a osudově velikým zorným úhlem musil být přiveden k rekonstrukci mythů a starých velikých epických kruhů.

První pojmovou podmínkou epika jest, aby viděl svět naivně, jednotně, cele, bez reflektivných obtíží a nesnází, bez rozdělení rozumu a citu; epik musí vidět svět c e l ý, kde vůle se kryje s touhou, v němž se nerozpadly ještě jednotlivé duševní živly v boj, svět pro-

jevující své nitro plně na vnějšek, tedy svět málo ještě odlišený, svět starých kultur jednotných a harmonických. Svět epika jsou základní a primitivní prvky lidské duše, nejnaivnější, nejsilnější, nejkrajnější: v á š e ň a č i n. Epika žádá naivní, věřící duši, zírání na svět celé a zjednodušené, mysl obrácenou jen k největšímu, nejpodstatnějšímu, nejzákladnějšímu v lidské duši. Odtud marné úsilí racionalistických a skeptických dob, ku př. století XVIII., marné pokusy jeho o stvoření epické poesie. Devatenáctý věk byl v tom daleko šťastnější; vrátil se nazpět k náboženskému cítění a velikému, neosobnímu, netendenčnímu zírání.

Zeyer je neobyčejně ryzí a celý epik. Bez skeptického rozumářství, naivně oddaný všemu velikému, silnému a mystickému vmyslil a vesnil se s velikou láskou v zapadlé světy hrdinské, v kultury primitivní a jednotné. Cítí jejich kouzlo naivní a silné, důvěrné i tajemné, cítí teplo primitivní družnosti a konflikty primitivní společnosti. Nazírá v život s náboženskou úctou k veliké organické jednotě člověka, přírody a osudu; vidí všecko v toku, bez pevných a stuhlých forem ještě, s tajemstvím významu, který se nestal posud ani pojmem ani tradicí; nejdůvěrnější a nejběžnější úkony života mají ještě svůj veliký symbolický pathos; člověk není uzavřeným a isolovaným individuem, nýbrž je zcela ještě utonulý v přírodě a kosmu, které jsou mu mysteriem cítěným slavně a těžce jako bytí. Tak vzniknul cyklus české bohatýrské epiky »Vyšehrad«, který rekonstruoval Zeyer z několika málo fragmentů, docelil velikou intuicí z několika pohozených střepin, touž intuicí, která vede učence při rekonstrukci zvířete z některé kosti. Při druhém svém velikém kruhu francouzské epiky »Epopeji Karolinské« opíral se ovšem o hotové již authentické eposy národní.

Nicméně ani tyto Zeyerovy epické skladby nejsou authentickou národní a bohatýrskou nebo mythickou poesií epickou. Je to holou nemožností, aby moderní básník dovedl se tak vymknouti svojí době a svému vypracovanému j á a připodobiti se tak dokonale a úplně daleké formě nazírání a cítění, aby mohl viděti očima a cítiti srdcem lidí zemřelých před tisíciletími. Zeyerovy bohatýrské básně epické zůstávají stále plody svojí doby a svého autora. Jsou zejména i personelnější i romanesknější i náladově a psychologicky differencovanější než authentické plody staré lidové epiky; tato je věcnější, koncisnější, naivnější, méně literární a méně umělecká, víc názorná a lokální než koloristická a náladová. Rekonstrukce Zeyerova je přece jen práce umělecké a básnické reflexe, čehož není u authen-

tických eposů národních, na nichž pracovaly celé generace a do nichž sepředly se zkušenosti a výtěžky věků a věků, postup kultury národní, tradice obecnosti. Celý rozdíl vynikne, srovnáme-li některý ze čtyř eposů »Karolinské epopeje« s jeho starofrancouzskou předlohou; ačkoliv tento cyklus náleží již poměrně vysoké kultuře rytířské a feudální a ačkoliv Zeyer snažil se tyto rysy zvláště akcentovati, přece je patrný rozdíl v celém nazírání a traktování uměleckém. Staré eposy francouzké jsou daleko hrubší, věcnější, střízlivější; jak daleko menší místo má tam ku př. láska než u Zeyera a jak jiný, hrubší a primitivnější je tam tento cit!

I tam, kde Zeyer tvoří nebo doceluje myth, vede si, jak přirozeno, reflektivněji než si vedl původně lid.

Ačkoliv Zeyer nevkládá do své bohatýrské epiky a mythologie ani z daleka tolik filosofické tendence a tolik psychologického subjektivismu jako Richard Wagner, jsou si přece v lečems jejich pokusy přebásnění a dobásnění starých mythů a legend blízky. Nejen ta grandiosnost gesta, šířka linie a žhavost koloritu, ale i ta, tuším, v jádře vždy erotická interpretace.

Veliká epická a kulturně-psychologická mohutnost Zeyerova byla povolána, aby se odvážila na nejnesnadnější problém historické poesie, totiž na boj dvou kultur, dvou světových názorů, dvou mravních mocností: boj pohanstva a křesťanstva. V »Amisu a Amilu« dotknul se poprvé tohoto úkolu, ale zbavuje se ho lehce: zápas tam je docela vnější a není sledován v psychologickém charakteru osob. Blíže dotýká se ho v »Soumraku bohů« a v »Neklanu«, ačkoliv ani tu není přímo řešen.

(Příště dokončení.)

O úvěru pozemkovém.

Napsal dr. Zachystal.

Důvody, jež nutí hospodáře ohlížeti se po úvěru aneb lépe řečeno, které způsobují zatížení realit, (neboť ne každý dluh vzniká kontrahováním zápůjčky) mohou býti rozmanitého druhu:

1. mohou vznikati z osobních neb rodinných poměrů hospodářových (onemocnění jeho, úmrtí člena rodiny, výchova a zaopatření dítek, zabezpečení vdovského podílu a p.) aneb

2. z pohrom živelních neb hospodářských (neúroda, požár, povodeň, krupobití, pád dobytka a p.); sem zařaditi sluší i klesání

cen obilních, jež přičísti lze nadprodukci ciziny a zdokonalení dopravních prostředků.

3. Dalším důvodem jest postup k intensivnějšímu hospodaření, Ku produkci hospodářské zapotřebí jest kapitálu ve formě pevné i oběžné. Všeobecný rozvoj národohospodářský donucuje výrobce k hospodaření vždy intensivnějšímu t. j. k tomu, aby množství výrobků zvýšil a jakost jejich zlepšil. K tomu třeba nejen, aby hospodář napjal veškery fysické i duševní síly své, nýbrž on jest nucen využiti pro výrobu svých tovarů všech výzkumů novodobého bádání, on snažiti se musí, aby i půdu i plodiny účinněji zpracoval a výrobní náklady snížil. Vše to vyžaduje však nákladných investic nejrůznějšího druhu: meliorací půdy (odvodněním neb zavodněním) opatřením strojů pro rychlejší a důkladnější zpracování půdy a výnosnější zužitkování plodin, rozmnožením nářadí a živého inventáře, zřízením vhodných budov ano i zvýšením oběžného či provozovacího kapitálu nucen jest k půdě i práci pojiti vždy více kapitálu.

4. Nejčastěji konečně vzniká zatížení reality t. zv. »mobilisací půdy« t. j. uvolněním práva dědického pro kruhy rolnické a povolením neobmezeného a volného prodeje půdy. V prvějším případě vznikají dluhy závazkem k vyplacení podílů spoludědicům, v druhém závazkem k zaplacení nedoplatků trhových cen. Břemena tato vyskytují se nejen početně nejčastěji,*) nýbrž jsou i nejobtížnější, neboť zavazují hospodáře, aniž bylo kapitálu ve prospěch půdy užito. Ano i fluktuace běžné míry úrokové neobyčejně zhoubně působí — okolnost s výrobou hospodářskou přímo nesouvisící, na ní nezávislá.

Nebezpečí, jež takové dluhy pro rolníka v sobě chovají, objasniti lze jednoduchým početním příkladem. Poskytuje-li ku př. realita čistého výnosu 4000 zl. ročně, tož cení se usedlost při pětiprocetní míře úrokové na 80.000 zl. Nastane-li zde případ posloupnosti s příkladmo 4 dědici, obdrží jeden realitu a zaváže se třem svým spoludědicům vyplatiti úhrnem 60,000 zl. Částku tuto v době

*) Dle úředního výkazu c. k. centrální statistické komise připadá v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených ze všech v r. 1897 přibylých dluhů 14·68 proc. na nedoplatky kupních cen a pouze 3·86 proc. vzniklo řízením pozůstalostním. Cifry tyto neposkytují však správný obraz o zadlužení realit kreditováním kupních nedoplatků a podílů dědických: často rolník zadluží nemovitost svou, aby další pozemek přikoupiti neb spoludědice vyplatiti mohl a připadá zajisté i valná část případů (67·95 proc.), jež úřední výkaz samostatným zápůjčkám připisuje, důvodům oněm.

delší neb kratší vyplatiti, od nemovitosti odloučiti musí. Pokud míra úroková na stejné výši se udrží, není konečně ještě tak zle. Hospodáři po splacení úroků z dědických podílů zbude renta ročních 1000 zl. Jinak však utváří se poměry, stoupne-li míra úroková ku př. na 6 proc. Spoludědicové pak zajisté se vynasnaží podílů svých lépe využitkovati, neponechají jich na dřívější úrok, nýbrž požadovati budou taktéž vyššího 6 procentního úroku, a hospodář nucen bude vypláceti místo dřívějších 3000 zl. ročně 3600 zl., čímž roční jeho renta na 400 zl. klesne — aneb on nucen bude dokonce podíly vyplatiti. Neboť může-li věřitel z kapitálu svého dosíci vyššího zisku, nespokojí se úrokováním nižším a bude hleděti, aby jistina jeho stala se mobilní a fruktifikována byla výhodněji. Rolník žádostí touto stížen bude zvlášť citelně, poněvadž nutnost výplaty nastane v době, kdy peníze jsou drahé, hledané. On sotva najde ochotného cessionáře a jest nucen realitu prodati za poměrů nadmíru nepříznivých, budeť i tu stanovena cena reality kapitalisováním důchodu na 6 proc., tedy obnosem 66.666 zl. a hospodáři po výplatě podílů zbude nepatrný jen obnos. Klesne-li naopak běžná míra úroková ku př. na 4 proc., získává sice rolník ciferně, neboť cena reality stoupne z 80 000 zl. na 100.000 zl., avšak výhoda jest pouze zdánlivou, neboť při nejbližším případě posloupnosti dědické vyměří se z této zvýšené ceny podíly a realita, ač roční těžba se nezměnila, jest zatížena ještě více, nehledě ani k tomu, že takovéto zdánlivé stoupání cen bývá dle zkušenosti příčinou četnějších prodejů z volné ruky, ježto hospodář nahodilý zisk takový hledí ve svůj prospěch v kov proměniti. I tím roste pak břemeno dluhů zajišťováním nedoplatků kupních cen.

Seznavše takto jednotlivé důvody zadlužení, přihlédněme blíže k některým jejich rozdílům.

Veškery případy dělí se především na dvě skupiny:

Co hospodář na melioraci půdy, na zakoupení hnojiva neb osetí a p. věnuje, vrátí se mu z půdy průběhem doby kratší neb delší — je to úvěr produktivní, čeho však potřeboval následkem nehod, nemocí, k výchově rodiny k vyplacení podílů dědických, atd. nepřivodilo přímo zvýšení výroby, odnímá naopak půdě — je to úvěr neproduktivní.

Jiný ještě rozdíl břemen pro naši otázku je důležitější:

Mnohý dluh zapraviti lze již z nejbližší periody těžební na př. náklad na rozmnožení dobytka neb na zakoupení stroje neb dluh nemocí a p. vzniklý, kdežto jiných břemen zbaviti se lze jen

znenáhla, z výtěžků celé řady (mnohdy velice dlouhé) výrobních období; nákladné meliorace, třeba se i nejlépe osvědčily, nelze ku příkladu hraditi již z první žně. Také podíly dědické nesplatí hospodář v brzku, ač nemá-li na snadě kapitálů. K tomu třeba mnohdy strádání celého věku lidského.

Z uvedeného vidno, že úvěr rozpadá se na úvěr krátkodobý a úvěr dlouhodobý. Prvější opatří si hospodář poměrně lehce, věřitel bez zvláštních záruk, důvěřuje jen v osobní vlastnosti hospodářovy, aneb zabezpečiv si nanejvýše nároky své říznější formou vykonatelnosti (směnkou), potřebnou hotovost poskytne. Jinak při úvěru dlouhodobém; zde nestačí mu již sebe lepší vlastnosti hospodářovy, on hledá pro kapitál svůj bezpečnost trvalejší, on poskytne úvěr nikoliv z ohledu na osobu držitelovu (úvěr osobní), nýbrž z ohledu na statek, jejž drží (úvěr pozemkový). Nejčastěji a v zemích, kde právní poměry vlastnictví nemovitého jsou řádně upraveny a ustáleny, vyžadovati bude, aby mu realita dána byla do zástavy (hypotéky), čímž vzniká úvěr hypotekární. Tento je tedy úvěr poskytnutý držiteli pozemku co takovému, jenž z výtěžků pozemku v kratší neb delší době splacen býti má a jenž zabezpečen jest zřízením zástavy na pozemku tomto, na něm lpěti zůstává bez ohledu na osobu dlužníkovu.

Naskytuje se otázka, jakých vlastností má úvěr hypotekární míti, má-li břemeno jím vzniklé pro rolníka býti snesitelným. Bylo již vytknuto, že rolník nemůže dluh hypotekární kdykoliv splatiti. V ohledu tom líší se úvěr hypotekární naprosto od úvěru průmyslového: kapitál k rozmnožení výroby průmyslové věnovaný přechází v plné své hodnosti ve výrobky a vrací se zase prodejem těchto v původní svou formu, a to v době poměrně krátké. Sezná-li průmyslník, že očekávání jeho se nesplnilo, může část kapitálu z výroby zase odloučiti aneb dokonce s celým svým provozovacím fondem k jinému odvětví průmyslovému přejíti; kapitál, který ve výrobě jeho činným jest, je tedy více méně likvidním. Jinak při hospodářství polním: i zde je sice část upotřebeného kapitálu dosti pohybliva (živý a mrtvý fundus), avšak i tuto nelze v dobách polnímu hospodářství nepříznivých lehce a bez poškození celé další výroby zpeněžiti.

Takové mobilisování kapitálu je ale vůbec nemožno, jde-li o kapitál věnovaný na melioraci půdy, stavbu stájů a jiných hospodářských budov a p. Kapitál takto investovaný pevně spojen je s půdou, ztrácí vůbec povahu kapitálu a nabývá povahy půdy.

Kapitál takový způsobiv zvýšení výroby aneb zlepšení kvality výrobků vrací se jen znenáhla a v obdobích dlouhých (těžebních) zpět. Podobně má se věc i s dluhem, vzniklým dědickou posloupností neb tížícím realitu ve formě kupního nedoplatku. I zde není rolníku možno kdykoliv dědické podíly neb nedoplatek hotově vyplatiti, on nemůže, kdykoliv se věřiteli zlíbí, tak značnou hotovost od půdy odděliti, neboť půda není kapitálem, nýbrž pramenem důchodku (renty), kterou držiteli v ročních obdobích těžebních vydává. Pouze z renty této, jejíž obnos náhle zvýšiti na vůli dlužníkově nezávisí, jejíž výši určuje celkový všeobecný vývin národohospodářský, pouze z tohoto pravidelného a celkem stojnoměrného důchodu může dlužník dluh svůj splatiti.

Požadavek náhlého splacení dluhu přivodil by nutně hospodářský bankrot dlužníkův aneb alespoň prodej reality. Nemá-li tedy dluh jako Damoklův meč ohrožovati hospodářskou existenci rolníka, musí úvěr hypotekární nutně býti především dlouhodobý a nevypověditelný, dlužník musí míti jistotu, že dluh v brzku v plné sumě požadován nebude. Uvěr hypotekární musí býti znenáhla splatitelný t. j. dlužníku musí býti dána možnost, dluh z ročních výtěžků, z renty, kterou mu půda poskytuje, znenáhla a v malých poměrně částkách spláceti (umořiti). Amortisace je tedy prostředek donucovací, má přiměti dlužníka k tomu, aby nejsa způsobilým následkem nepoddajnosti půdy splatiti dluh plně a kdykoliv, dluh svůj splácel znenáhla právě tak, jako investovaný do půdy kapitál jen ponenáhlu a v malých částkách se vrací.

Amortisace je ovšem zároveň i prostředek paedagogický, má dlužníka k úspornosti přidržeti. Sluší však prostředku tohoto opatrně užiti, neboť mohl by místo blahodárného vlivu státi se nebezpečným a zhoubným. Nemá-li účinek takový nastati, je zapotřebí, aby nucená amortisace nebyla vysoká a aby dlužník, i když sám vyšší amortisaci si zvolil, později, nemůže-li nepřízní poměrů ku př. následkem dalšího zadlužení neb klesnutí důchodu pozemkového anuitu tuto dodržeti, mohl amortisaci snížiti na míru menší. Jinak lehce nastati by mohl případ, že dlužník nemaje dostatečné hotovosti po ruce, nucen by byl k dodržení amortisace kontrahovati další, třeba velice obtížný dluh; místo zamýšlené úspory nastalo by tedy další zadlužení.

Amortisace má význam svůj i pro věřitele, neboť zabezpečuje mu, že pohledávka, byť i v delší době, přece jen celou nominální hodnotou splacena bude.

Další vlastností dobrého úvěru hypotekárního jest, aby byl levný. Je-li vlastnost tato důležita v každém odvětví výroby, je obzvláště významna při kreditu hypotekárním, neboť k povinnosti úrokové přistupuje nucená amortisace a tím již se roční dávka dlužníkova zvyšuje. Čím vyšší úrok, tím lehčeji by mohl nastati případ, že dlužník ku př. při méně vydatné sklizni nebyl by sto povinnosti své dostáti aneb mohl by učiniti tak jen na úkor svůj neb své rodiny, stlačuje existenční svou potřebu pod míru obvyklou.

Důležito je konečně, aby věřitel neměl možnost úrok zvýšiti. K takovému zvýšení míry úrokové došlo by přirozeně v době, kdy úrok stoupá, tedy právě v době, kdy cena statku kapitalisováním vypočtěná klesá a kdy dlužník těžko nalezne jiného kapitalistu, který by byl ochoten, pohledávku na statku v ceně tak kleslém vyplatiti a převzíti.

Z uvedeného plyne, že úvěr hypotekární, má-li účelu svému vyhověti, má býti levný, dlouhodobý, nevypověditelný, umořovatelný a pokud se týče míry úrokové, má býti tato nezvýšitelná.

Jsou to vlastnosti, které má úvěr hypotekární míti, aby byl pro dlužníka výhodným a snesitelným.

Pokud se týče věřitele, musí ovšem úvěr, jím poskytnutý, býti také náležitě chráněn, musí býti především zajištěn na realitě. Vyžaduje tedy úvěr pozemkový se strany věřitelovy náležitě vyvinuté poměry právní, zejména zřízení knih pozemkových, z nichž nejen podstata, rozsah statku a právo vlastnické vidno jest, nýbrž z nichž také veškerá břemena statek tížící seznati lze (princip publicity). Při tom platiti musí zásada, že právo věcné k statku nemovitému pouze zvláštním zápisem, povoleným jen v základě listin k tomu zřízených vzniknouti může (princip speciality) a že i jednotlivé zápisy přesného, každému jasného pořadí požívají (princip priority). Také případy, kdy ku př. pro fiskální požadavky (daně, poplatky) právo zástavní bez formálního zápisu vzniká, obmezeny býti mají na míru nejnutnější.

Jest otázka, z kterých pramenů rolník úvěr čerpati může a v jaké míře úvěr mu přístupný náležitostem právě vytknutým odpovídá.

Nejpřirozenější způsob, kterým hospodář úvěr opatřiti si může, je ten, že se přímo obrátí ke kapitalistovi, k osobě, o níž ví, že potřebnou hotovost k disposici má. Je jasno, že kapitalista sotva

se odhodlá poskytnouti zápůjčku vyhovující všem shora uvedeným požadavkům, vzdávaje se při tom na dlouhou řadu let veškeré možnosti kapitál požadovati zpět. Hospodáři žijícímu na venkově bude také těžko v úzkém kruhu svých známých ochotného kapitalistu vyhledati. Také tomuto bude navzájem obtížno, nalézti důvěry hodného dlužníka, i kdyby se odhodlal, kapitál na dlouhou dobu klidně uložiti. Tak vyvinuly se na vyšším stupni hospodářského rozvoje podniky k tomu založené, aby po živnostensku sprostředkovaly úvěr, aby totiž u sebe soustřeďovaly kapitály volné (latentní) a umístění jejich opatřily. Jsou to banky v nejširším slova smyslu a spadají sem i spořitelny, i záložny a různé jiné soukromé neb i veřejné bankovní závody.*)

Zde stačí prozkoumati z nich ony, jež jsou rolníku přístupny a vyšetřiti, zdali úvěr jimi povolený odpovídá požadavkům, které shora ohledně úvěru hypotekárního vytčeny byly.

(Příště dále.)

Prognosa povětrnosti, její dějiny a význam praktický.

Napsal univ. prof. F. Augustin. (Pokrač.)

U Řeků byl Zeus jakožto nejvyšší pán vesmíru ředitelem a správcem všech výjevů povětrnostních. Nástrojem jeho všemohoucnosti byl blesk, jímž působil strach a hrůzu mezi smrtelníky. Po boku jeho byl celý sbor bohů a bohyň, jež po vůli jeho řídili opět jednotlivé výjevy přírodní. Poslem byl mu Hermes, s holí hady ovinutou, jenž předcházel jako vichřice před bleskem.

Římané zobrazovali Jupitera jako vladaře říše povětrnostní s žezlem a bleskem, jenž dělal oblaky a deště. Dle této své činnosti nazýván byl: tonans, fulgurator, pluvius, serenator a j.

O tom, kterak řídili bohové běh výjevů na nebi i pod nebem, vypravují mythologie všech národův. Zajímavou okolností při tom jest, že bývá v mythech velice věrně vylíčeno podnebí, pod kterým vznikly. Můžeme i na př. z mythologie řecké a skandinávské učiniti jasný obraz o podnebí obou zemí.

Klimatické poměry určují také ráz jednotlivých náboženství. Není pouhou náhodou, že důležitější soustavy náboženské, jako

*) Dr. Albín Bráf »Der landwirtschaftliche Hypotekarkredit in Oesterreich während der letzten fünfzig Jahre« Wien, Perles 1899.

křesťanství, islam, vypěstovány byly v subtropické Asii, kde podnebí samo jaksi vybízí k náboženskému hloubání a rozjímání.

Klimatické rozdíly mezi pouští Iránskou a rajskými zahradami v oasách těchto pouští zavdaly podnět k náboženství Zoroastrovu, založenému na boji mezi světlem a tmou, mezi dobrem a zlem. Dualismus mezi dobrými a zlými bohy, jejž při velké rozmanitosti užitečných a škodlivých výjevů přírodních shledáváme ve všech náboženstvích starého věku, byl nejpatrněji vyjádřen v Zendavestě, náboženské nauce Zoroastrově. Ormuzd, stvořitel světa, vede ve spolku se svými dobrými duchy ustavičný boj s Ahrimanem, principem zhouby a zkázy, k němuž přidali se zlí duchové, zpouzející se pravidelnému pořádku výjevů přírodních. Ormuzd působí, že slunce svítí na zemi, a poskytuje rolím zavlažující déšť, kdežto Ahriman působí vichřice, mráz, žár sluneční, neúrodu a hlad.

Učení Zoroastrovo přešlo s některými změnami ku všem národům starého věku. Okolnost, že vedle víry v působení bohů na výjevy povětrnostní ujala se záhy u národů pohanských též víra v tajuplnou a hroznou moc Démonů a jich důvěrníků, dá se vysvětliti slabostí lidskou a bázní, jakou člověk měl před výjevy nebezpečnými a škodlivými. Divoch, jemuž jest neznámý pořad výjevů přírodních, pokládal všechny neobyčejné, hrozné a zhoubné výjevy za něco nadpřirozeného, za dílo zlého ducha.

Člověk učinil vyšší části nebe, které poskytují pohled úplné harmonie, sídlem bohů a heroů, kdežto dolní části atmosferického nebe, vyznamenávající se velikou nepravidelností výjevů, pokládal za říši a za rejdiště duchů, dobrých a zlých, vedoucích mezi sebou tuhé boje. Vítězství prvních bylo pro člověka zdrojem radosti a požehnání, naproti tomu vítězství druhých bylo provázeno bídou a zhoubou.

Člověk dal se v dětském věku svém úplně pod panství bohů aneb pod panství duchů, kteří pak vládli jak nad silami přírodními tak nad osudy lidskými zcela neobmezeně a libovolně. Bohové přivedli člověka na svět a udržovali jej při životě, poskytovali mu různé milosti a dary, řídili jeho osudy. Následkem tohoto poměru byl člověk nucen utíkati se ve všech svých záležitostech k bohům o pomoc a o radu. Také o věcech budoucích mohli mu pouze tito dáti spolehlivou zprávu.

Kněží, vykonávající obřady bohoslužebné a nalézající se proto ve velké přízni u bohů, sloužili lidem za tlumočníky a prostředníky. Věděli co jest bohům milé a dovedli jedině vysvětliti znamení, kterými

zvěstovali tito svou vůli. Věštění budoucnosti bylo hlavní funkcí kněžskou.

Věštění a hádání věcí budoucích jakož i zaklínání duchů shledáváme u všech národů pohanských v životě veřejném i soukromém, zejména v Egyptě, v Persii (magie), v Babylonii atd. Řekové měli orakula, Římané věštce a hádače. Čím menší byly vědomosti přírodovědecké, čím nižší stupeň vzdělanosti, tím větší víra byla přikládána výpovědím různých věštců a hádačů.

U Řeků bylo věštění podstatnou částí náboženství a provozovalo se soustavně. Za boha věštby pokládán byl Apollo a Řekové řídili se ve všech důležitějších záležitostech výpovědmi kněží. Některá orakula řecká požívala zvláštní pověsti v prorokování budoucnosti. Příští povětrnost na jisto určiti mohl jedině Zeus, jakožto správce všehomíra.

Kdežto věštění je zvěstování věcí tajných a budoucích způsobem nadpřirozeného nadšení, slove umění zvěstovati tyto věci z jistých patrných znamení hádáním.

V Římě náleželo hádání, jež dělo se zcela soustavně, k zařízením státním. Kněži augurové, obírající se zpytováním vůle bohů, byli státními úředníky konajícími veřejně své práce za jistých obřadů. Dle nauky augurální byly mezi jinými pozorovány z povětrnostních úkazů hlavně hrom, blesk a blýskání. Při výkladu knih Sibylliných sloužily meteory dle jistých okolností za předzvěsti dobré či zlé. Vedle státního zařízení prorokovacího byla v Římě ještě různá zařízení soukromá, která dle určitých znamení sdílela radu v choulostivých záležitostech.

Velkou důležitost pro určování předzvěstí měl blesk, jenž se dělil na několik druhů. Dle Plinia pokročila nauka o výkladech blesku tak daleko, že prý dovedla objevení se a význam některých z nich předpověděti na určitý den.

Názory náboženské, dle kterých byla atmosfera osazena samými duchy, musily přivésti člověka záhy na myšlénku, jak přijíti s nimi do bližšího styku a použíti jich k různým službám. U všech národů pohanských ujala se víra, že jest možno pomocí duchů dělati divy v přírodě. To dělo se čarováním, nebo použitím jistých prostředků majících moc čarovnou.

Někteří osaměle žijící lidé duševně vynikající nad své spoluobčany mohli se snadno proslynouti čaroději, konajícími věci nadpřirozené, jiným smrtelníkům nemožné. Všichni kněží pohanští

pokládáni byli za čarodějníky, jimž ze stálého styku s bohy a s duchy příslušela již sama sebou jakási vyšší moc.

Čarodějové mohli jistými prostředky, jež byly téměř u všech národů stejné, zasáhnouti do běhu výjevů povětrnostních, jako zameziti krupobití nebo zažehnati bouře. Slovům čarovným přikládána byla moc vyvolati dešť, slunečno, blesk, hrom, krupobití, úrodu a neúrodu.

V Řecku potulovali se kočující divotvorci, kteří tvrdili, že mohou mimo uvedené věci způsobiti zvláště vichřici, jasno a sucho, rozbouřené moře a úrodu. V Římě bylo zakázáno zákonem dělati bouři a krupobití.

Víra v čaromoc přešla též do křesťanství, kde byla uvedena jaksi v soustavu a měla za následek krutá pronásledování čarodějů a čarodějnic, služebníkův a služebnic ďáblových.

Víru u démony upravilo křesťanství tím způsobem, že pokládalo je za představitele pokořeného pohanství. Kristus zvítěziv nad Ahrimanem-Satanem vysvobodil lidstvo z moci démonů, pod kterou úpělo v době pohanské Křesťané mohou zmařiti nástrahy ďáblovy a ubrániti se jeho útokům. S tím větším záštím vrhá se ďábel na církev, působí pronásledování příslušníků jejích, kacířství, rozbroje a jest původem všeho zla, jež ji potkává.

Ďábel jest též zapřísáhlým nepřítelem a škůdcem lidstva, jest účasten při všech protivenstvích, jimiž bývá lidstvo pronásledováno jako při živelních pohromách, neúrodě, hladu, moru, nemocech a j. V lidu pokládán byl ďábel za panovníka vzduchu, jenž vládne všemi jeho proměnami a bývá původcem všech zhoubných výjevů povětrnostních. Kdežto dešť povstává působením božím, jsou zvláště vítr a krupobití dílem ďáblovým.

Ďábel vyhledává si rád za důvěrníky lidi bezbožné, jimž svěřuje své tajné umění, takže mohou pak pomocí různých čar činiti vše, což jest v jeho moci, zvláště hádati do budoucnosti a svým spoluobčanům všelijak škoditi. Zvláště vnuknutím ďábelským přístupné jest krásné pohlaví, jež se rádo zaměstnává hádáním, připravováním léků, děláním povětrnosti a rozličným jiným čarováním. Ve všech dobách vyskytovalo se více čarodějnic nežli čarodějů, jsoucích ve spolku s ďáblem.

Jelikož čarodějnictví pokládáno bylo za dílo zlého ducha, vystoupila proti němu církev, jež je stotožňovala s kacířstvím, se vší rozhodností a začala krutě pronásledovati čaroděje, zvláště pak čarodějnice. Nejvyššího stupně dosáhlo pronásledování v 15. a 16. století,

Soudy nad čarodějnicemi, mučení, a pálení jich náleželo ku zjevům obyčejným. Některé krajiny ve Francii a Německu byly proměněny v jediné popraviště. V zemích protestatských bylo pronásledování čarodějnic právě tak kruté jako v zemích katolických. Země slovanské liší se od zemí romanských a německých výhodně malým počtem spálených čarodějnic; v Čechách zmohlo se odsuzování jich teprve po bitvě bělohorské.

Příčinou toho, že si pověra pohanská vyžadovala tolik obětí, byla ovšem nevědomost lidu, jenž pokládal vždy čaroděje za původce škod, jichž utrpěl živelními pohromami a jinými nehodami. Kdykoliv byla některá krajina postižena krupobitím aneb některou jinou pohromou, tu z pomstychtivosti žádalo obyvatelstvo za upálení čarodějnic, které prý všechno to zavinily. Církvi při tom všem záleželo hlavně na vyhubení kacířů, kteří byli působením ďáblovým úhlavními jejími nepřáteli.

Soudy nad čarodějnicemi, jimž kladeny za vinu hlavně pohromy živelní, konaly se ještě v 18. století. V Rakousku byly soudy tyto úplně zrušeny za císaře Josefa II.

Vzhledem k výjevům povětrnostním ujala církev stanovisko velmi určité, projevujíc od nejstarších dob až na naše časy náhled, že jsou výjevy přírodní řízeny božskou prozřetelností a že může býti přirozený jejich běh libovolně změněn. Můžeme tedy dosíci modlitbami, odříkáváním litanií, konáním processí, vzýváním svatých za přímluvu od Boha jakožto milosti Boží příznivého počasí a požehnané úrody.

Stvořitel podrobil hvězdy, obrovská tělesa nebeská, jistým nezměnitelným zákonům, vzduch pozemský však jenom takovým zákonům, které mohou býti jistými okolnostmi změněny aneb které může sám dle své vůle měniti. Proč tak učinil, o tom shledáváme hojných dokladů v písmě svatém; chce, aby se ho lidé báli a jej zbožňovali.*)

(Příště dále.)

O reformě chudinství veřejného.

Píše Dr. Ant. Tůma.

IV.

Jako každý zákon, podobně i zákon chudinský, byť byl sebe lepší, cíle svého by nedošel, kdyby nebylo náležitě postaráno o jeho

*) Pilgram: Untersuchungen über das Wahrscheinliche in der Witterungskunde. Vídeň 1788.

řádné provádění, jež zabezpečiti lze především vhodnou úpravou chudinské správy.

Základem organisace chudinské jsou až dosud ve smyslu nyní platného zákona domovského i chudinského obce domovské, jež obstarávají valnou část úkolů chudinských, vyjímaje ty, jež zvláštními zákony přeneseny byly na okresy a zemi.

Z toho, co již dříve uvedeno, vysvítá však, že některé z těchto úkolů obcím dosud ponechaných, zejména zaopatřování chorých, idiotů, slepců, hluchoněmých, jakož i ošetřování chudých sirotků a dětí opuštěných přesahuje z pravidla skromné síly i skutečný zájem obcí domovských a že zdárné a účelné provádění těchto důležitých odvětví správy chudinské vyžaduje nezbytně součinnosti a spolupůsobení finančně silnějších vyšších svazků samosprávných, jež mnohem spíše na se vzíti mohou potřebný náklad jakož i soustavné odborné vedení a různá technická zařízení, jež k účelu tomu jsou nezbytna. —

I bude tudíž úkolem budoucí reformy, aby částečným přesunutím řečených oborů na okresy a zemi ulehčila obcím břímě chudinské a zlepšila opatřování chudých v těchto odvětvích tou měrou, aby odpovídalo požadavkům lidskosti a zájmu veřejného, pokračujíc tak na dráze, která zahájena byla ve směru tom již dřívějším zákonodárstvím, zejména říšským zákonem z roku 1864, týkajícím se ošetřovacích výloh ve veřejných porodnicích a ústavech pro choromyslné — a zákonem zemským z r. 1888, kterým upravují se veřejnoprávní poměry všeobecných veřejných nemocnic v království Českém.

Jinak dlužno však doznati, že jest nejvýš záhodno, aby obce domovské v souhlase s dosavadním historickým vývojem zůstaly i budoucně základem správy chudinské a staraly se samostatně o chudé, kteří nevyžadujíce zvláštního ošetřování s prospěchem péči jich samých zůstaveny býti mohou a měly zároveň finanční a dle potřeby i administrativní účastenství také i v ostatních oborech chudinství veřejného.

Neboť obec, jako orgán chudému nejbližší, může bezprostředně a nejlépe vyšetřiti a seznati ony poměry jeho, jež o potřebě chudinského opatření rozhodují a posouditi správně a bezpečně míru skutečné potřeby. Proto jsou obce důležitým sprostředkujícím činitelem mezi chudobou a pomocí veřejnou a na

jejich spolupůsobení jsou z pravidla odkázány i vyšší svazky autonomní, kdykoli mají samy poskytnouti chudému potřebnou pomoc.

Ne menší význam a důležitosť má i finanční účastenství obcí v oněch oborech chudinských, jež z důvodů prospěšnosti a účelnosti přesunouti dlužno na okresy a zemi. Tato účasť, která jeviti se má v povinnosti obcí přispívati určitou částkou na zaopatřování chudých příslušníků v ústavech okresních i zemských a na ošetřování chudých dětí u pěstounů na venkově, bude totiž spolehlivým prostředkem proti nespravedlivému přepínání nároků na chudinství veřejné a bezpečnou zárukou šetrné správy chudinské, zejména však toho, že obce svědomitě plniti budou povinnosti své, jako orgánové vyšetřující podmínky nároku na opatření z prostředků veřejných.

Tomu nasvědčují zkušenosti získané u nás v příčině ošetřování chudých v nemocnicích veřejných nákladem zemským, jakož i pokusy provedené ve směru opáčném v Dolních Rakousích, kde veškeré chudinské povinnosti obcí přenešeny byly na obvody soudních okresů, organisované za tím účelem ve zvláštní okresy chudinské, čímž odstraněn byl přímý zájem obcí domovských na šetrné správě výdajů chudinských.

Obce nemajíce podílu v těchto nákladech a snažíce se naopak získati co nejvíce pro své příslušníky z pokladny okresní, navrhovaly často opatření z prostředků veřejných i takovým osobám, jež za chudé ve smyslu zákona chudinského považovati nelze — a poněvadž okresní rady chudinské v jednotlivých okresích zřízené neměly dostatečné možnosti kontrolovati nezbytnost a oprávněnost každého takového výdaje, nastalo následkem toho značné zvýšení nákladů chudinských a z toho plynoucí přetížení fondů okresních i fondu zemského, který přispíval určitou kvotou na uhražení potřeb chudých každého okresu.

Tyto vady odstraniti má v Dol. Rakousích zákon nový, který je částečným návratem ke stavu dřívějšímu, přenášeje péči o chudinství volné zpět na obce domovské a ponechávaje toliko chudinství uzavřené okresům a zemi. —

Organem obcí vykonávajícím povinnosti uložené jim zákonem chudinským jsou u nás skoro vesměs výbory obecní, ačkoli by se doporučovalo v zájmu zlepšení a zdokonalení správy chudinské, aby aspoň část této agendy přenesena byla na zvláštní za tím účelem zřízené komise chudých.

Nynější zákon připouští sice v §u 31. zřizování takových komisí, jež obstarávaly by chudinské úkoly obcím přináležející, ve skutečnosti došlo však k ustavení jich pouze v několika větších městech.

I bude tedy nezbytno změniti toto fakultativní ustanovení zákona na předpis obligatorní a vytknouti přesně poměr i kompetenci takových komisí oproti výboru obecnímu.

Tímto zařízením umožnilo by se rychlejší a dbalejší vyřizování záležitostí chudinských.

Za dnešního stavu věci rozhoduje totiž o žádostech za podporu a opatření chudinské výbor obecní, který nesejde se však k vůli každé jednotlivé žádosti, nýbrž svolává se z pravidla teprve tehdy, když sebralo se více látky pro schůzi výborovou. Následkem toho protahuje se značně vyřízení podobných žádostí, tak že chudý čekati musí mnohdy celé měsíce i léta, nežli domůže se žádané podpory, ačkoli poměry jeho vyžadují obyčejně, aby potřebná pomoc poskytnuta byla co nejdříve.

Tuto nepřístojnost zhoršuje ještě ta okolnost, že obecní úřady nevěnují chudinství žádoucí péče a pozornosti, jednak že přetíženy jsou různými záležitostmi působnosti vlastní i přenesené, jednak též z toho důvodu, že spatřují v chudém svého škůdce, který příčinou je obtížení poplatnictva.

Nedostatky ty zmírniti lze zavedením řečených komisí, jež sňaly by s výborů obecních část povinností jim příslušících a jež mohly by se za svým účelem častěji a pravidelně scházeti.

Složení jejich mělo by býti takové, aby v něm došlo patřičného výrazu a zřetele nejen finanční stanovisko poplatníků nýbrž i moment humanitní.

Požadavku tomu vyhověti lze tím, že by členy chudinských komisí volených výbory obecními byly jednak někteří členové zastupitelstva obce, kteří by dostatečně hájili zájmy poplatnictva, jednak též osoby nemající účastenství ve správě obecní, jako farář, učitel, lékař a jiní osadníci i ženy k této funkci způsobilé, u nichž předpokládati lze potřebný zájem a smysl pro etickou stránku tohoto odvětví správního a řádné obstarávání jeho a kteří by zastávali zároveň úkol ošetřovatelů neboli otců chudých.

Touto modifikací byla by i na venkově správa chudinská přispůsobena aspoň poněkud základní myšlénce t. zv. systému Eberfeldského, jehož úplné provedení doporučiti lze hlavně jen pro města s větším počtem obyvatelstva.

Tento systém, který také u nás v několika málo městech je zaveden, a který týče se jen zaopatřování volného, spočívá totiž na zásadě, že jen stálý, osobní styk s chudým poskytuje možnost seznati v plném rozsahu jeho bídu a nouzi i jejich původ a najít pravý způsob potřebné pomoci.

Ve smyslu tom přenesena je správa chudinská na nejširší kruhy občanské sloučené za tím účelem ve zvláštní organismus, ve kterém každý jednotlivý člen — ošetřovatel — osobně pečuje o chudé v obvodu jemu přiděleném tím způsobem, že sám vyšetřuje a kontroluje jejich poměry, navrhuje přiměřenou pomoc ve schůzi ošetřovatelů příslušného okresu a odvádí chudému podporu povolenou, jsa mu vůbec ve všem nápomocen radou i skutkem.

Úspěch a zdar této organisace podmíněn je ovšem tím, že je pohotově dostatečný počet osob k této funkci ochotných a způsobilých, jež mají náležité porozumění pro sociálně-politické úkoly doby nynější a že jsou skutečně také s to, aby tomuto ideálnímu a šlechetnému povolání plnou měrou dostáli.

Za tou příčinou bývají jednotlivé obvody chudinské, na které je celá obec rozdělena, co možná nejmenší, jsouce voleny tak, aby na každého ošetřovatele připadly asi dvě nejvýše čtyry osoby, mající nárok na podporu veřejnou, čímž umožní se jim bedlivé a svědomité plnění převzatých povinností.

Určitý počet, obyčejně asi patnáct chudinských obvodů tvoří okres chudinský, kterému stojí v čele představený, za jehož předsednictví zasedá každých čtrnácte dnů schůze ošetřovatelů dotyčného okresu, a usnáší se o podporách navržených jednotlivými ošetřovateli, jsouc výkonným orgánem, který ve svém okrsku vede samostatně správu chudinskou, řídě se zásadami a předpisy všeobecně platnými.

Aby totiž při této decentralisaci zabezpečeno bylo jednotné a stejnoměrné působení všech okresů, postaven je v čelo celého organismu zvláštní sbor chudinské správy obecní jako orgán řídící a kontrolující, jemuž přísluší vedle správy chudinských ústavů, předem péče o to, aby peněz povolených k účelům chudinským účelně a řádně bylo užito a který stanoví správní zásady platné pro celou obec, přihlížeje k tomu, aby náležitě šetřeno bylo řádu chudinského a instrukcí schválených zastupitelstvem obce, jako nejvyšším orgánem správy chudinské, jemuž vyhraženo kromě toho také vyřizování rozpočtu a schvalování výročních účtů o příjmech a vydáních chudinských.

Veškeré úřední styky mezi ústřední správou chudinskou a okresy chudinskými sprostředkují představení okresů, kteří účastní se zejména čtrnáctidenních schůzí sboru, kde referují o povolených podporách, načež vyplatí se jim příslušný obnos k uhražení těchto podpor. Mimo to koná se každoročně za účelem společné porady a informace valná hromada všech funkcionářů obecní správy chudinské.

Tento způsob organisace chudinské, který podobá se opatřování chudých pomocí diakonů v nejstarších dobách křesťanských, zaveden je s případnými modifikacemi v četných městech německých a všude potkal se s výsledky příznivými.

Neboť individualisování péče o chudé umožňuje bezprostřední a důkladné seznání poměrů a potřeb osob domáhajících se podpory veřejné, což vede k tomu, že osobám skutečně chudým, práce neschopným, dostane se pomoci, odpovídající jejich potřebám a že zamezí se udělování podpor osobám zahálčivým, k výdělku a vlastní výživě způsobilým a tím prospěje se zájmům chudých i poplatnictva.

Nezbytnou jeví se taková decentralisace správy chudinské hlavně ve větších městech, jejichž rozloha je taková, že znemožňuje orgánům správy obecní bezprostřední znalost a kontrolu poměrů a potřeb místních příslušníků.

Jest tudíž záhodno a spravedlivo, aby zákonem poskytnuta byla obcím takovým možnost, by utvořili si na základě těchto zásad zvláštní samostatnou organisaci, odpovídající jejich místním poměrům, aniž by tím porušily zásadné jednotné předpisy zákonné. Za tou příčinou měly by takové samostatné statuty chudinské podléhati schálení výboru zemského.

Pro menší města a obce venkovské stačí jen částečné provedení vylíčeného systemu ve formě svrchu zmíněných komisí a ošetřovatelů chudých, jichž zřizování ponechává zákon nynější na vůli obcím, jež však nemívají z pravidla potřebného porozumění pro výhody plynoucí z takového zařízení a jest proto důvodno, by netečnost a libovůle ve směru tom panující odstraněna byla imperativním předpisem zákona. —

Přihlížeti k obcím, aby náležitě plnily povinnosti zákonem chudinským jim uložené přísluší vyšším úřadům autonomním.

Pokud se týče oné části chudinství veřejného, kterou obce dosud samy obstarávají, obmezuje se toto právo dohledací

většinou jen na instanční vyřizování stížností podaných proti usnesením a nařízením obcí u věcech chudých. Než i to děje se často způsobem ne právě vzorným a svědomitým.

Mimo to trpí účinné provádění řečeného práva dozorčího nedostatkem toho, že vyšší stolice mohou ve smyslu nyní platných předpisů zákonných učiniti v konkrétním případě usnesení a opatření ve prospěch chudého jedině tehdy, když předcházelo příslušné v odpor vzaté usnesení obce domovské, která z důvodů na snadě jsoucích protahuje často zúmyslně vynesení takového usnesení, třeba že poměry chudého vyžadují pomoci rychlé a neodkladné.

Disciplinární moc ukládati peněžité pokuty členům představenstva obecního, jež povinností svých neplní a možnost žádati po případě za rozpuštění dotyčného výboru obecního, jsou jen nedostatečnými a zdlouhavými prostředky proti případné netečnosti v tomto oboru správy veřejné, jehož hlavním a kardinalním požadavkem je rychlé projednání věci.

Potřebnou nápravu zjednati možno jedině tím, že budou vyšší úřady samosprávné v případech zvláště naléhavých oprávněny opatřiti nezbytnou okamžitou pomoc na útraty nedbalé povinné obce.

Z oněch oborů chudinství veřejného, které již nyní přeneseny jsou na širší svazky samosprávné, přísluší výborům okresním hlavně zřizování a správa všeobecných veřejných nemocnic a v novější době také stravoven, vydržovaných okresy za podpory zemské, jejichž úkolem je poskytovati přístřeší chudým cestujícím práci hledajícím a které mají působiti zároveň jako ústavy pro všeobecné, bezplatné sprostředkování práce a služeb.

Tato působnost okresů rozšířila by se dále tím, že by jim zákonem uložena byla povinnost zřizovati a spravovati okresní chorobince, na jichž vydržování přispívaly by obce placením mírných poplatků za své příslušníky, kdežto zbývající, těmito poplatky nekrytou část hradily by okres i země stejným dílem.

Než ani tím nebyly by ještě náležitě zužitkovány síly a schopnosti výborů okresních, jež měly by se, když ne finančně, tedy aspoň administrativně jako organové dozorčí účastniti měrou větší než dosud výchovy a ošetřování chudých sirotků a dětí opuštěných, ponechaných péči obcí samých za přispění země.

Spůsobilost k úkolu tomu dodává jim jednak to, že opatřeny jsou potřebným personálem úředním i zdravotním, pomocí jehož

v nevelkém territoriu svém snadno prováděti mohou spolehlivou kontrolu, zdali obce i pěstouni, jimž děti ty v ošetřování byly odevzdány, řádně plní své povinnosti, jednak okolnost, že složení jejich samo je takové, že u nich spíše předpokládati lze hlubší vědomí vzájemné souvislosti a pospolitosti národní i sociální a z toho plynoucí smysl a zájem, pro toto nejdůležitější odvětví chudinství veřejného, jehož předním úkolem jest zabrániti řádnou výchovou bídě a chudobě příštího dorostu národa.

Důležitou pomůckou k usnadnění tohoto dozoru byl by zajisté spolehlivý katastr, vedený okresním výborem o poměrech všech dětí požívajících podpory z prostředků veřejných i o jejich pěstounech, jehož správnost mohla by se zabezpečiti tím způsobem, že by eventuální podpora zemská na zlepšení výchovy a ošetřování těchto dětí byla poskytována jedině těm obcím, jichž děti řádným způsobem v katastru jsou vedeny a o kterých podávaly by se periodické zprávy výboru zemskému.

K obstarávání tohoto úkolu mohli by užívati okresy po případě zvláštních komisí, v nichž by zasedaly osoby k této funkci obzvláště způsobilé.

Podobným způsobem měly by okresní výbory rozšířiti a zostřiti dozorčí činnost svou též v ostatních směrech chudinství obecného a státi se tak bezpečnými pilíři veškeré organisace chudinské.

(Příště dále.)

O dědičnosti.

Napsal Dr. B. Němec.

(Dokončení.)

Zásluhou medicinských věd seznáno bylo dosti případů, ve kterých zdánlivě se jedná o dědičnost získaných vlastností. Případy ty však týkají se ssavců a také člověka a tu třeba podotknouti, že pro tyto organismy stěží někdy bude možno podati přesného důkazu v naší otázce. Neboť většinou zárodek vyvíjí se v těle mateřském až do značného stupně vývoje a vliv mateřského těla může přímo na vývoj zárodku působiti jako vnější okolnost a vyvolati objevení se vlastností na něm, jež v zárodku nikterak nebyly praeformovány. Objeví-li se tedy na potomku nějaká matkou získaná vlastnost, nesvědčí to nikterak pro zděditelnost získaných vlastností. Zárodečná buňka mohla vůbec býti prosta základů vlastností těch, jež na zárodku vytvořily se teprve přímým vlivem těla mateřského.

A vskutku ukázaly podrobné pokusy, že se samčími buňkami získané vlastnosti otcovy pravidlem na potomky nepřenášejí.

Podobným výtkám neujdou ani nálezy týkající se jevnosnubných rostlin. Také zde na vývoj semena může působiti přímo mateřská rostlina, na vlastnosti pylu tolikéž. V tomto případu jednalo by se tedy o nepřímou dědičnost získaných vlastností a je velmi možno, že v přírodě při tvoření se druhů vlivem vnějších okolností hraje zjev ten velikou úlohu. Velmi zajímavé jsou v tom ohledu Schübelerovy zprávy o norských obilninách. Ječmen k. př. v Norsku potřebuje čím dále k severu, tím méně dní k úplnému vývoji svému až k dozrání zrna. Tak k. př. na 59° 47′ severní šířky potřebuje 117 dní, na 67° 17′ s. š. 107 dní, na 70° s. š. 76 dní. Toto urychlení vývoje způsobeno je bezpochyby vlivem dlouhých světlých dnů v krajinách circumpolárních. Přesejeme-li takový ze severu pocházející ječmen do jižnějších končin, po několik pokolení velice brzo zraje, t. j. zdědil po svých severských rodičích vlivem dlouhých světlých dnů získanou jejich vlastnost brzo zráti. Ječmen přesetý k. př. ze 70° sev. šířky do okolí Kristianie uzrál za 55 dní od vysetí počínaje, kdežto normální, domácí ječmen zde potřebuje 85—90 dní k uzrání. Ve své domovině na 70° sev. šířky vystaven byl průměrné teplotě 11°C a zrál v 76 dnech. U Kristianie však průměrná teplota v době jeho vývoje obnášela 14°C a ona způsobila, že se jeho vývoj zkrátil ze 76 na 55 dní. Pšenice zrající ve Švédsku na 64° sev. š. za 90 dní přesetá do Poznaně uzraje zde as za 91 dní, kdežto tatáž odruda zde po delší dobu pěstovaná potřebuje 101 den k uzrání. Není pochyby, že se v těchto případech jedná o zděditelnost vlastností získaných a že zde vlivem vnějších okolností vytvořeny byly odrůdy ve svých znacích do jistého stupně stálé. Ale znova třeba podotknouti, že se tu bezpochyby jedná o nepřímou dědičnost získaných vlastností, podobně jako u ssavců.

Ale fakt sám, že získané vlastnosti mohou se děditi, má pro náš názor o dědičnosti veliký význam. Jím je dokázáno, že hmota a mechanismus dědičné vlastnosti přenášející nemusí býti oproti vnějšímu světu bezpodmínečně uzavřeny, a že je možná změna ústrojného světa souběžně se změnami vnějšího, neústrojného jdoucí. Jak veliký je vliv ten, to je dnes těžko říci. Dosavadní zkušenosti nesvědčí pro velký vliv vnějšího světa na vývoj ústrojné říše, ale k tomu třeba podotknouti, že my lidé se svojí omezenou dobou pozorovací a na práhu pokusných prací stojíce, nemáme dnes vůbec ještě možnosti v otázce té definitivně rozhodnouti. Vývoj z vnitřních

příčin vede k úplnému mysticismu, vývoj následkem vnějších příčin vedl by aspoň k možnosti příčinného výkladu vývoje.

Již bylo vyloženo, že některé praeformační theorie mají za to, že v zárodečné buňce vlastnosti druhu vázány jsou na určité, pevně konstruované hmotné částice. Každá vlastnost může býti na samostatné tělisko vázána, tělíska ta mohou býti sestavena ve vyšší jedničku, chovající základy vlastností celého druhu atd. Tak de Vriesova theorie o pangenách v jádru uložených tvrdí: »Celý charakter rostliny je stavěn z určitých jedniček. Tyto tak zvané elementy druhu či elementární charaktery jsou podle našeho názoru vázány na hmotné nositele. Každému jednotlivému charakteru odpovídá zvláštní forma hmotného nositele. Přechodů mezi těmito elementy není, zrovna jako jich není mezi chemickými molekulami.«

Je možno dokázati, že tomu tak je? Je zřejmo, že možno-li to, praeformační theorie s podobnými nositeli určitých vlastností organických druhů nabyly by positivní půdy. Theorie staly by se pak východiskem, z něhož otázka dědičnosti by se dala řešiti konkretně a ne pouze theoreticky.

Methodu k řešení otázky svrchu vytčené podává nám křížení rostlin k různým druhům anebo odrůdám náležejících při pohlavním plození. Při tomto, jak známo, jedná se o splývání dvou buněk samostatných, čímž vznikne oplozená buňka zárodečná, schopná vývoje v dospělé individuum. Pocházejí-li buňky ty od různých druhů nebo odrůd, a spojí se v oplozenou buňku zárodečnou, dá tato původ míšenci, čili bastardu. Dejme tomu, že druhy, jež křižíme, liší se od sebe v jediném bodu v jediné okolnosti. Spojí-li se pohlavní buňky obou druhů, povstane míšenec; jaké budou jeho vlastnosti? Jsou-li vlastnosti, jimiž druhy od sebe se liší, vázány na hmotné samostatné nositele, mezi nimiž není přechodů (jak de Vries tvrdí), může míti míšenec pouze vlastnosti buď své matky anebo svého otce. Smíšení obou význačných vlastností není možné. Buď stane se aktivním nositel jedné vlastnosti anebo druhé. Kdyby bylo možné smísení obou vlastností, bylo by vidět, že v zárodečné buňce nejsou základy vlastností těch vázány na samostatnou částici. Základy obou vlastností, jsou-li samostatné, v zárodečné buňce jsou antagonistickými, ale k platnosti může přijíti jenom jedna.

De Vries dělal v posledních létech rozsáhlé pokusy v tomto ohledu. Jeho výsledky potvrdily úplně jeho theorii o pangenách, samostatných nositelích druhových vlastností. Z buňky vzniklé křížovým oplozením dvou rostlin, jež se od sebe lišily pouze v jednom bodu,

vznikli jenom bastardi, kteří buď se podobali matce anebo otci, ale úplně. Nebylo přechodů ani středních tvarů. Tu tedy vždy jen jedna pangena se stala aktivní, druhá zůstala utajena, latentní. První zove Vries dominující, druhou recessivní, neboť tato ustoupila při vlastnostech bastarda úplně do pozadí. Je však vskutku v buňkách bastarda ona latentní pangena přítomna? Je tomu tak, neboť při tvoření pohlavních buněk na těle bastardově obojí pangeny se oddělí a buňky pohlavní mají pak pouze po jedné pangeně. Vytvoří-li bastard 100 samčích a 100 samičích buněk, má 50 samčích a 50 samičích buněk pouze pangeny jednoho z rodičů, jež dali původ bastardu, 50 samčích a 50 samičích pouze pangeny druhého z rodičů. Polovice má tedy vlastnosti recessivní, polovice dominující. Oplodí-li nyní těch 100 buněk samčích oněch 100 samičích, dostaneme pravděpodobně 75 individuí se znakem dominujícím, 25 se znakem recessivním. Nazveme-li totiž *d* buňky s dominujícím znakem, *r* s recessivním, vznikne vzájemným oplozením pravděpodobně

$$(d + r)\ (d + r) = d^2 + 2\,dr + r^2 \quad \text{čili}$$

$$25\%\ d^2 + 50\%\ dr + 25\%\ r^2.$$

Ježto není přechodů mezi vlastnostmi obou původních druhů, totiž mezi vlastností recessivní a dominující a tato při vývoji se stává aktivní, zatlačujíc vlastnost recessivní do pozadí, bude oněch 50% *dr* obdařeno pouze vlastností dominující, což s 25% d^2 činí 75% celého potomstva. Vedle toho objeví se 25% s čistou vlastností recessivní. De Vriesovy pokusy daly poměr pro rostliny s dominující vlastností 75.07%, pro rostliny se znakem recessivním 24·93%. Zajisté není možno přáti si lepšího potvrzení pro nějakou theorii, než-li jakou podaly de Vriesovy pokusy pro jeho theorii o pangenách. Současně o tomže předmětu pracovali Correns a Tschermak a jejich výsledky skoro úplně shodují se s de Vriesovými. Ba objevilo se, že v létech šedesátých brněnský opat Gregor Mendel na základě rozsáhlých pokusů téhož výsledku dosáhl. Mendelova práce byla zatím úplně zapomenuta, nyní dostalo se jí skvělého potvrzení. Z Mendelova pravidla dá se pro různé případy bastardace předem stanoviti vzájemný poměr individuí určité vlastnosti jevících.

Poněkud složitější jsou poměry u druhů a odrůd, jež se liší ve více než jednom bodu. Ale také zde, jsou-li zvoleny dobře páry antagonistických vlastností a jsou-li stanoveny vlastnosti dominující a recessivní, lze napřed určiti výsledek bastardace. Mysleme si dva druhy ve dvou bodech antagonisticky se různící. Bastardi křížením

druhů těch vzniklí, budou mezi sebou stejnými a budou jeviti po svých rodičích jen dvě vlastnosti dominující, dvě zbývající pro rodiče význačné vlastnosti budou utajenými, recessivními. Při tvoření pohlavních buněk se však vlastnosti ty po dvou seskupí a oddělí, i vznikne tolik co do pangen různých buněk, kolik je možných kombinací pangen různých vlastností, vyjímaje kombinace pangen pro vlastnosti téhož páru. Liší-li se k. př. rodiče bastarda tak, že jeden pro první bod má vlastnost A, druhý antagonstickou vlastnost *a*, pro druhý bod jeden druh B, druhý *b*, vzniknou na bastardu pohlavní buňky čtvera způsobu, lišící se svými pangenami, jež budou tvořiti kombinace A B, A b, a B, ab. Vzájemným oplozením těchto buněk vzniknou bastardi určitých kombinací vlastností ve zcela přesném poměru. Je-li *a* a *b* recessivním, bude bastardů majících vlastnosti

A b . . . . . 18·75%
a B . . . . . 18·75%
A B . . . . . 56·25%
a b . . . . . 6·25%

Uvedu z de Vriesových pokusů příklad, abych věc znázornil. Je bělokvětá odrůda lučního jetele s listy trojčetnými a červenokvětá s listy pětičetnými. Bílé-červené, trojčetné-pětičetné tvoří páry vlastností, v nichž se obě odrůdy liší. Bastardací (křížením) obou odrůd vzniknou pouze individua červenokvětá s listy pětičetnými. Červenost a pětičetnost jsou tedy vlastnosti dominující. Potomstvo těchto bastardů tvořilo čtyři skupiny. V první byly rostliny s květy červenými a listy trojčetnými, ve druhé s květy bílými a listy pětičetnými, ve třetí s květy červenými a listy pětičetnými, ve čtvrté rostliny s květy bílými a listy trojčetnými. Z 220 rostlin patřilo do první skupiny 13%, do druhé 21%, do třetí 61% a čtvrté 5%. Theoreticky mělo býti v první 19%, ve druhé 19%, ve třetí 56%, ve čtvrté 6%. Čísla nesouhlasí přesně, ale přece velmi přibližně. Třeba tu počítati s okolností, že není možno zameziti, aby některé buňky vaječné nebo samčí nepřišly na zmar, aby se ve svém vývoji nezastavily atd. Jiné pokusy daly podobné výsledky.

Zde však třeba poznamenati, že ne všecky vlastnosti jako celky při bastardaci se udržují. Lze nalézti totiž v některých případech bastardní individua jevící v některých vlastnostech plynulé přechody. Tu pro vlastnost zdánlivě jednu buď je v buňce větší počet samostatných pangen, t. j. vlastnost ta není jednoduchá, anebo vlastnost ta není vůbec praeformována, nýbrž během vývoje, epigeneticky se dostavuje a ve své čistotě podléhá proměnlivosti podle

vnějších okolností. Ostatně složitou kombinací pangen pro nepatrně rozdílné vlastnosti lze dosíci snad i bastardů zdánlivě nových vlastností ve skutečnosti však jenom nových kombinací.

Výsledkům těchto pokusných prací přísluší pro theorií o dědičnosti veliký význam. Jimi je aspoň pro některé znaky organismů dokázána samostatná jejich praeformace v zárodečné buňce. Jestli dříve pangeny a Weismannovy determinanty znamenaly naprosto libovolný předpoklad, nabývají nyní positivního podkladu. Ale ovšem ještě jsme velice vzdáleni definitivního rozřešení anebo aspoň theorie, která by vše vysvětlovala. Botanické zahrady mají nyní pole, na kterém by skvěle opět mohla býti dokázána oprávněnost jejich existence.

Nesmíme ovšem zapomínati, že se pořád jedná o pouhé přípravné práce. Dokážeme k. př., že vlastnosti druhu v zárodečné buňce vázány jsou na samostatné hmotné nositele. Ale jaké jsou vlastnosti těchto nositelů, jak a proč mohou na vytváření individua tím určitým způsobem působiti, zda jsou proměnliví a jak závislí na vnějších vlivech, to vše ani pak, až zákony dědičnosti ve smyslu prací Mendelových a de Vriesových vyšetříme, nebude rozluštěno. Přes to budou míti práce ty svou cenu, třeba ukázaly jenom zevně jak se dědičné vlastnosti přenášejí a třeba neodpovídají na otázku, proč a jakými pochody in concreto. Neboť budeme-li moci vůbec kdy na tyto otázky odpovídati, bude to možno jenom na podkladu oněch prací přípravných.

De Vries přivádí svůj důkaz o existenci pangen také ve spojení s theoriemi o původu druhů. A vskutku souvisí s otázkou dědičnosti otázky o původu druhů velice těsně. Kdyby při vývoji ústrojných jedinců pangeny pracovaly (obrazně řečeno) úplně přesně, nebyla by k. př. možna proměnlivost, jak ji právě de Vries pozoroval. Výklad její však možno podati ze spolupůsobení pangen s náhodnými nebo proměnlivými vnějšími okolnostmi, jimž při vývoji jedinec podléhá. Pangeny tvoří neproměnlivé, stálé příčiny kombinující se s náhodnými a proměnlivými vnějšími okolnostmi. A vskutku varírují rostliny i živočichové způsobem, který poukazuje ke kombinaci stálých a proměnlivých nebo náhodných příčin.

Obtížnější je výklad forem heterogenetických, t. j. takových, které náhle, bez přechodu se objeví a úplně se liší od formy svých rodičů. Že se vskutku takové formy objevují, a že pro vývoj ústrojného světa veliký mají význam, o tom po velké práci Koršinského v memoirech petrohradské akademie právě vydané,

jakož i po přímých pozorováních H. de Vriese nelze pochybovati. Chceme-li takové formy vysvětliti, musíme jít zajisté až ku theoreticky předpokládaným pangenám, ježto heterogeneticky vzniklé vlastnosti jsou zděditelné. Kde však jsou příčiny změny oněch pangen? Vnější příčiny jsou to sotva, objevující se náhle nové heterogeneticky vzniklé formy nebo vlastnosti zdánlivě také za nezměněných vnějších okolností. A vnitřní příčiny, jež tu snad působily, musely míti také svůj původ, své další příčiny. Podle de Vriesovy theorie objevily se u heterogenetických forem pangeny nových vlastností. Z jakých příčin? O tom nevíme ničeho. Bylo by však předčasno zde navazovati nějakou mystickou hypothésu. Snad se také zde naleznou skutečné příčiny heterogenetického vývoje, snad v součtu vlivů vnějších okolností, jež se po několik pokolení hromadily až dosáhly síly, kde se projevily v celkové změně pangen.

Několik dní po sepsání předcházejících úvah vyšla první část velkého díla de Vriesova (Die Mutationstheorie) o původu druhů rostlinných. De Vries, jako jsme učinili v prvním svém článku, rozeznává dvojí proměnlivost ústrojenců. První zákonitou a kolem určitého typu se pohybující (fluktuační), jak ji variační statistika stanovila. V ní se jedná o kvantitavní rozdíly nějakého znaku, nějaké vlastnosti druhu. Podle de Vriese tato variabilita, proměnlivost, nemůže dáti původ druhu novému, který by se nějakou svojí specifickou vlastností kvalitativně od ostatních lišil. Jednáť se při ní pouze o proměnlivost kvantitavní. Něco nového, zvláštního, co by druh mohlo odlišiti od ostatních druhů, může dáti pouze mutace, t. j. náhlá a bez přechodů se objevující změna typické formy druhu, náhlá odchylka od rodičů a příbuzenstva, tedy to, co jsme shrnuli pod název heterogenie. Výběrem umělým anebo přirozeným může na základě proměnlivosti fluktuační vzniknouti pouze odrůda, rassa, která sama sobě přenechána velmi snadno vrací se k typu. Neboť, jak de Vries ve své nové práci za to má, fluktuační proměnlivost podmíněna je vnějšími vlivy na vývoj individuí, jakož také my jsme ji vyložili jako následek kombinace stálých příčin vnitřních s náhodnými vnějšími okolnostmi. Těmito vnitřními příčinami jsou však nositelé dědičných vlastností (obrazně řečeno), čili pangeny. Ty se při fluktuačních proměnách ve své podstatě nemění i mohou vždy kombinací těchže vnějších příčin s těmiže příčinami vnitřními tytéž formy ústrojné vzniknouti. Zvláště důležitou úlohu hraje prý výživa a různosti její při tvoření se odrůd, ovšem

také při fluktuační proměnlivosti. Umělý výběr na základě proměnlivosti této je podle názoru de Vriesova výběrem nejlépe vyživených jedinců.

Heterogenetická proměnlivost dává původ novým druhům, kvalitativně od ostatních se lišícím. Z jakých příčin vystupuje, nevíme. Spočívá v náhlé změně nositelů dědičnosti, pangen. Z jaké příčiny pangeny se mění, nelze udati. De Vries praví, že se mění »periodicky, bezpochyby vlivem určitých příčin«. Vlivem příčin vnějších, asi tak jak jsme na konci své úvahy o dědičnosti naznačili? Či vlivem vnitřních příčin? Ale co jsou vnitřní příčiny? Očividně jenom něco, co v živé hmotě samé bez závislosti na vnějších okolnostech tkví, něco, co z podstaty její vyplývá, jí je vlastní a od pravěků v ní praeformováno. Je to snad ona její základní vlastnost »proměnlivost«, která vede k vývoji určitým směrem se beroucím, a snad řízena silami, příčinami, jen v živé přírodě působícími? O tom je předčasno disputovati. Spokojme se faktem, příčiny jeho, af v tom či onom směru, snad se dají uvésti později. — Heterogenesa vytvořuje tedy něco nového, kvalitativně od starých vlastností odlišného. Ty nové vlastnosti jsou dědičné a jeví svoji samostatnou proměnlivost fluktuační. Bojem o bytí či přirozeným výběrem nerozmnožují se druhy, nýbrž větší část nově heterogeneticky povstávajících druhů hyne a udržují se jen ty nejsilnější anebo, které jsou nejvýhodněji svým vnějším podmínkám, tedy také boji o bytí přizpůsobeny.

František Deák.

Píše František Brábek. (Pokrač.)

Tento, ve svých následcích dalekosáhlý čin Széchenyiův kladen bývá vedle oné chvíle, ve které tento obroditel Uherska velikomyslným svým darem položil před lety základ k uherské akademii věd.

Deák, usadiv se v Pešti cítil plnou tíhu zodpovědnosti, která na něm spočinula. Formálně se politikou nezabýval ani nepsal ani neinspiroval brošurek, jak to činili někteří jeho přátelé, nekoketoval s emigranty a se zahraničními agitátory, z nichž žádný k němu se neodvažoval, přijímal jen návštěvy z města i z kraje, dával se jimi poučovati o potřebách a tužbách lidu, uměl nevyrovnatelným svým taktem vzbuzovati v nich důvěru, vštěpovati jim své náhledy, uvá-

děti sanguinické naděje na pravou míru. Na otázky politické i sociální pohlížel vždy jen ze stanoviska naprosto prosaického, byl nepřítelem každé dobrodružné i fantastické politiky, nedopouštěje, aby jí byl národ na scestí sváděn.

Po výpravě italské r. 1859. pronikl konečně z Vídně náhled, že to se starým systémem dále nepůjde, a že jsou pronikavé reformy pro celé mocnářství nezbytnými. Byla svolána tak zvaná sesílená říšská rada do Vídně, do které po dlouhém zdráhání i zástupcové Uher se dostavili. Následoval říjnový diplom, jímž Uhrám slibována částečná restituce jejich staré ústavy. Všech zraky obrátily se na Deáka, jaké zaujme stanovisko. Vytrvalé jeho mlčení, které ani tehdy nepřerušil, když znovu zřízena uherská dvorní kancelář, v jejíž čelo postaven Vay, nepřekvapilo ony, kteří znali železnou vytrvalost muže, stojícího neodvratně na základě státního práva a kontinuitě zákonů domácích. Z Vídně vystrkována i po říjnovém diplomu stále tykadla, zdali by nebyl ochoten účastniti se prací směřujících k znovuzorganisování země v rámci celé monarchie (Gesammtmonarchie). On takové nabídky prostě zamítal a neuznával jiného základu k nové organisaci, jedině zákon a nejbližším mu byl zákon z r. 1848.

On věděl, že ač po válce italské starý rakouský absolutismus přestal, rozhodujícím kruhům vídeňským a i novému vídeňskému konstitutionalismu nepřestala býti přece vůdčí ideou scentralisování celé monarchie. On věděl, že Schmerling právě tak nepřestal býti nepřítelem Maďarů, jako jím byl Bach.

Těžkým úkolem jeho bylo vyhledávati a zřizovati rovnováhu mezi oným, z Vídně živeným proudem, který zákony z roku 1848 ignoroval a onou náladou doma, která ze zahraničních zápletek doufala spásu. Deák působil konejšivě na obě strany, na jedné přesvědčoval, na druhé ochlazoval horkokrevné naděje politiků nerozvážnějších.

Proti vyčkávací politice Schmerlingově postavil se také na stanovisko vyčkávací, ale opíral se při tom o důvěru celého národa, zvláště od toho okamžiku, kdy ve své proslulé adrese nastoupil zlatou střední cestu, nedbaje popichování oposice, která chtěla adresu takovou, jež by byla dolů nadšení budila, ale nahoru dráždila. Deák chtěl právě dosíci jen cíle, ale nikoliv demonstrovati.

Svou adresou, celou řadou státnických řečí a zejmena též svým spisem Észrevételek (Poznámky) vydaným proti profesoru vídeňského Tereziána, Lutkandlovi, který z návodu Schmerlingova proti ústavnosti a státnímu právu Uher ze stanoviska »vědeckého

a historického« nájezdy podnikal — podařilo se mu na jedné straně přivésti znenáhla vídeňské politiky k přesvědčení, že by nenašli v Uhrách jediného Maďara, který by podal své ruky k takovému utváření se scentralisované monarchie, v níž by Uhersko jako samostatný státní útvar se rozplynulo, a na druhé straně přiměti horkokrevnější politiky svého vlastního národa k tomu, aby nevyhledávali a nedoufali spásu země v zápletkách zahraničních a plánech fantastických, nýbrž jedině ve svém dobrém právu a houževnatém ale střízlivém ho hájení krok za krokem.

Maje takto připravenou půdu na obě strany, učinil rozhodný sprostředkující krok svým, v dějinách Uher proslulým článkem velkonočním (»a husvéti cikk«), jejž uveřejnil proti článku Botschaftera (ze dne 9. dubna 1865.) dne 16. dubna 1865. v Pesti Napló. Tímto článkem jak všeobecně uznáno, položen byl základ k vyrovnání z roku 1867.

Neváháme uvésti zde z článku onoho statě nejdůležitější. Praví v něm Deák:

Botschafter ze dne 9. dubna praví mezi jiným, že uherskými dějinami jde jakási touha tíhnoucí směrem odpudivým (Sonderzug), která přechází s pokolení na pokolení a dnes právě tak živou jest jako před sto lety. Jestliže tomuto pojmu tíhnutí jinam Botschafter tak rozumí, že národ maďarský vždy věrně lnul ku své vlastní ústavní samostatnosti a vždy rozhodnou antipatii choval proti oněm snahám moci či, lépe řečeno, některých vykonavatelů moci, které směřovaly k ignorování konstituce Uherska a k zničení této země a jejímu splynutí (t. j. se zeměmi rakouskými), nemáme příčiny těmto řádkům Botschaftera odporovati, poněvadž ono věrné lnutí a ona rozhodná antipatie proti splynutí u Maďara skutečně s pokolení na pokolení přecházely a dnes právě tak žijou jako před sto lety, a neodvrátí-li se od nás milost všemohoucího, žíti budou ještě po staletích.

Pakliže ale oněmi řádky chtěl rozuměti takovou touhu po rozluce, která obsahuje úplné odloučení se, jsme nuceni na toto tvrzení několika slovy odpověděti.

Jevila-li se časem v dějinách uherských takováto touha, ano taková opravdová snaha, co ji zrodilo, a co ji stupňovalo? Sám odpovídá na tuto otázku, když praví, že zákony a ústava Uherska byly často porušovány mocí, či spíše vykonavateli této moci.

Touhu a snahu po přerušení nějakého svazku po zralém uvážení uzavřeného může u celého národa jen všeobecná, k nej-

vyššímu stupni dospěvší nespokojenost a i ta jen tehdáž zroditi, když již všechna naděje zmizela, že věc k lepšímu by se obrátiti mohla. V minulých dobách nejeden rakouský státník radou a vlivem svým, kterým na panovníka působil, učinil vše, aby v národě takováto touha vznikla, mohli bychom v tomto ohledu více takovýchto trudných period v dějinách uherských uvésti na důkaz toho, že příčinu k nespokojenosti a k otřesení důvěry nezavdal národ maďarský. A když útoky proti ústavě uherské po dlouhou řadu let jeden druhý stíhaly a když jejich přirozený následek, od stupně k stupni rostoucí rozhořčenost již již vrcholku dosahovala, co vyléčilo zlo, co utišilo rozbouřené mysle, co vrátilo opět otřesenou důvěru? Změnili snad rakouští státníci své náhledy a zmoudřevše zkušenostmi panovníku lepší udělili radu? Nikoliv. To se nestalo aneb se to stalo, jak dějiny učí, velice zřídka. Vždy to byli panovníci sami, kteří rozumněji věc nahlédnuvše s přísnějším svědomím nařízení proti uherské ústavě vydaná odvolali, porušené zákony obnovili a důvěru i naději národa opět oživili. Uvedeme z dějin jen několik příkladů.

Sotva bylo v Uhrách smutnější doby, než oněch jedenáct let, která předcházela před sněmem z roku 1681. Nedotýkajíce se ani prolití krve, politického i náboženského pronásledování jednotlivých osob, uvádíme jen, že v oné době ústava země zbavena platnosti a že správa země svěřena cizímu náměstku. Jest pravda, že před tím předcházelo spiknutí větších rozměrů, jehož účastníci odpykali vinu svou svými životy a svým veskerým jměním. Ale našli se státníci, kteří činy oněch jednotlivců použili jako příležitosti a záminky k přísným a protiústavním krokům namířeným proti celému národu. Když ale z toho vzniklá trpkost čím dále tím více rostla, byl Leopold I. sám tím, který ordonance proti ústavě vydané odvolal a na sněmu z r. 1681. uherskou ústavu opět úplnou a neporušenou obnovil.

Blahodárný účinek tohoto spravedlivého kroku brzy se dostavil; bylať to opět se vrátivší důvěra a oddanost, jejímž následkem po šesti letech bylo, že národ na sněmu roku 1687. s plnou ochotou přijal zákon, který dle přání panovníkova, co se týče následnictví mužské větve rodu habsburského ustanovil právo prvorozenství. Národ to učinil také sám sobě k vůli, ale není pochybnosti, že kdyby se roku 1681. důvěra nebyla vrátila, země by dobrovolně takovýto zákon nebyla utvořila.

Na počátku 18. století zuřila v Uhrách krvavá občanská válka, kteráž byla zaviněna aneb alespoň větším dílem živena novými snahami rakouských státníků namířenými proti uherské ústavě. Této válce občanské učinil konec mír szatmárský, který mír ústavní svobody země znovu utvrdil. Dvanáct let po tomto míru maďarský národ sám ze svobodné vůle přenesl právo následnictví na rod habsburský po přeslici, což bylo skutečným znamením, že znovu nastala důvěra a příchylnosť mezi národem a rodem panovnickým. Neboť kdyby nebyl mír szatmárský býval tak uzavřen, že ústava země byla zcela obnovena, byl by neupokojený a důvěru svou ztrativší národ sotva přistoupil k uzavření sankce pragmatické. A co by se bylo pak stalo roku 1741.? — o tom nechceme zde jednati.

Po roce 1780. Josef II. opět odstranil ústavu země a vytkl si dle rady některých rakouských státníků sloučení Uherska aneb alespoň úplné zničení jeho ústavní samostatnosti. Ale on sám odvolal v posledních dnech života svého svá nařízení a jeho nástupce, Lepold II. srozuměv se se stavy země, ústavu uherskou nejen obnovil, nýbrž ji i některými novými účelnými zákony posilnil.

Brzy následovaly krvavé války francouzské, které měly po delší dobu pro rakousko nepříznivé výsledky. Tyto války ukázaly, že maďarský národ věrný ku své obnovené neporušené ústavě, byl věren také svému králi. S celou ochotou ano s nadšením konal svou povinnost v hájení říše a když mocný císař triumfujícího nepřítele roku 1809. se svou vítěznou armádou zde v zemi stál a ve svých proklamacích maďarský národ k odtržení se vyzýval, dávaje mu naděje, jichž splnění se velice pravděpodobným zdálo, nezviklaly tyto proklamace legitimní příchylnosť a důvěru národa. Všechno svůdné slibování a lákání zůstalo bez úspěchu.

R. 1823 byl jeden ze základních zákonů ústavy uherské napaden slovem i zbraní. Ale již několik let později prohlásil spravedlivý panovník na sněmu z r. 1825 slavnostně, že ony udaje, které také jeho otcovského srdce nemile se dotkly, v budoucnosti opakovati se nebudou a vyslovil v III. článku zákona v souhlasu se stavy zemskými utvořeném, »že jest úplně přesvědčen, že blaho panovníka jen na přesném dodržování a nedotknutelnosti zákonů spočívá, a že kdyby se buď z práv krále nebo stavů něčeho odňalo, byl by podkopán veškerý po staletí vytvořovaný zákonitý pořádek«, Dále vyslovil, »že bude ústavu země, kterou také svou korunovační přísahou stvrdil, v každé době hájiti a zachovávati. Proto za-

chová též články zákonů X. XII. a XIX. z r. 1790—91 a bude nad tím bdíti, aby také jinými zachovávány byly«.

Učiniloť pak Jeho Veličenstvo prohlášení toto na radu onoho výtečného státníka, který záležitosti říše za nejtěžších okolností takmoudře spravoval a který ohledně Uherska panovníku svému pravil: »Chceli Vaše Veličenstvo Uhrám snadno a dobře vládnouti, račiž jim vládnouti dle jejich vlastní ústavy«.

Ale nechceme tyto úvahy dále rozváděti. Jen to opakujeme po stopách dějin, že kdykoliv se objevila v Uhrách nějaká závažnější nespokojenost a tato nespokojenost nedůvěru a snad i tužby po odtržení se budila, vždy ji způsobovaly jen rady a snahy rakouských státníků namířených proti uherské ústavě a že toto zlo vždy jen svědomitá spravedlnost a rozumější náhledy panovníků vyléčily, zjednavše znovu důvěru a oddanost.

Dějiny tedy ukazují dočasné příčiny těchto čas od času se vynořivších »Sonderzugů«, jimiž nás Botschafter obviňuje a ukazuje zároveň onu jedinou, ale jistou cestu, kterou takováto touha vždy odstraňována byla. Je-li tudíž pravdivým výrok Ciceronův: »historia est testis temporum, magistra vitae«, dlužno nám z dějin se učiti.

My z udalostí časů minulých jsme se naučili, že za okolností nejtěžších spravedlnost a moudrost našich panovníků našim zlům odpomáhala, že oni zachraňovali naši ústavu před útoky jiných. Jest nutno, aby tato víra v nás žila. Proč chcete víru tuto vyrvati z prsou našich dokazováním, že byť jsme i sebe více zabezpečili ústavu svou novějšími, rozhodnějšími zákony, byť ji i sebe více byli zabezpečili korunovačními přísahami naši panovníci, zákony naše přece vždy zase jen porušovány a ústava naše ignorována byla?

Proč chcete v nás všechnu důvěru a všechny lepší naděje zabiti hrozbou, že jako ona moc, která dříve v rakouských državách absolutně panovala, naší ústavy nezachovávala, právě tak ani konstituční národové rakouští se k nám šetrněji chovati nebudou?

Rakouská vláda, zalitavské listy a jednotliví státníci často promlouvají o potřebě smírného vyrovnání, takového vyrovnání, které by obě strany uspokojilo. Základem takového vyrovnání může býti jen vzájemná důvěra a domnívá se snad Botschafter, že tuto vzájemnou důvěru budí stálé připomínání toho, že naši ústavu moc dosud nerespektovala a že jí nebudou ani konstituční národové Rakouska šetřiti? Aneb, nevěří-li tomu ani Botschafter sám, že by to vše důvěru budilo, zdaž jest to pak v jeho zájmu stěžovati možnost vyrovnání a roztrušovati símě nedůvěry mezi národy a zeměmi

jak na této tak i na oné straně Litavy, stavěti je proti sobě tak jako nepřátely a sice jako takové nepřátely, kteří nejsou ochotni práv svých navzájem šetřiti? Považuje to Botschafter za střízlivou poctivou a moudrou politiku, bráti nám i onu naději, kterou vkládáme v osobu panovníkovu a mezi tím, co takto sám se vynasnažuje buditi v Maďaru touhy po odtržení se, vyčítavě národ z téže touhy obviňovati?

Často slýchali jsme již hlásati nauku, že když mezi dvěma smlouvajícími se stranami, jedna smlouvy nedodrží, ani druhá není povinna smlouvu dodržeti. Jest to »Verwirkungstheorie«, kterou považujeme v oboru státního práva jak theoreticky tak i prakticky za nesprávnou. Ale ona nauka, kterou Botschafter hlásá, aby, když uzavřenou smlouvu jedna strana stále porušovala a přes všechna novější a rozhodná ujišťování a sliby znova, neustále proti smlouvě jednala, ani druhá strana neměla více práva zachovávání smlouvy žádati, nýbrž aby byla nucena ji jednostranně přeměniti, ano částečně i zrušiti — jest věru novou, zvláštní, překvapující naukou.

Kdyby se byli dle této nauky předkové naši chovali za Rudolfa před r. 1608., za Leopolda r. 1681., za Josefa II. r. 1781. a za Františka r. 1825., kde by byla dnes uherská ústava? Ale — na štěstí měli přece jen více důvěry do svých panovníků a důvěra tato zachovala svobodu Uherska.

Botschafter praví, že uherská ústava proto byla neustále porušována, poněvadž zájmy »veškeré monarchie« zachování její nemožným činily, i bude porušována také na dále, pakliže ji nepřispůsobíme ústavě celého mocnářství.

Neuvádíme v pochybnost důležitost pevného trvání monarchie. Vždyť i adresa říšského sněmu z roku 1861. prohlásila, že ji uherský národ nikterak v nebezpečí uváděti nechce. Ale dle našeho mínění nemá býti pevné trvání mocnářství takovým způsobem zabezpečováno, aby po odstrčení všech slavnostních smluv, zákonů a práv, jimi zabezpečená uherská ústava zcela do oné formy byla vlita, do které vlili ústavu ze dne 26. února, nýbrž, aby při stálém zřeteli přede vším na bezpečnost monarchie, kterou i pragmatická sankce na zřeteli měla, o to vynasnažováno bylo, aby i bezpečnost mocnářství úplně dosažena i základní zákony ústavy uherské do nejkrajnější možnosti zachovány i konstituční svoboda zemí zalitavských vyvinuta a úplně zabezpečena byla.

Jedním cílem jest tudíž pevné trvání monarchie, které nechceme žádným jiným ohledům podříditi. Druhým cílem jest zachování trvání konstitučního Uherska, jeho práv, která také pragmatická sankce slavnostně garantuje a z kterých více ubrati, než co zabezpečení pevného trvání monarchie nezbytně vyžaduje, by nebylo ani spravedlivým ani účelným.

Souběžně vedle uherské ústavy nalezne místa pod společným panovníkem, pod společnou obranou také úplná ústavní svoboda zemí zalitavských. Neodporujeť jedna druhé; doufáme, že vedle sebe obstáti můžeme, aniž bychom chtěli jedni druhých absorbovati.

Popatřivše ještě jednou zpět na své dějiny, chceme dáti Botschafterovi jen jednu ještě otázku.

Kdyby byl národ maďarský roku 1527. nezvolil Ferdinanda I. svým králem, bylo by se utvářilo rakousko tak a v takovém rozsahu, jako se utvořilo po této volbě? Byla by říše ona po roce 1740 tak obstála, jak se stalo? Byla by byla s to za válek francouzských odolati onomu mohutnému nepříteli, který smetl větší část Německa? Bylo-li tudíž k onomu utváření se nutným Uhersko, které svobodně zvolilo Ferdinanda svým králem, není-li přirozeno, že dodržení podmínek této volby bylo zároveň podstatnou podmínkou politického utvoření se této říše? A Ferdinand I. byl vskutku svobodnou volbou zvolen králem uherským, jak to sám praví v článku zákona II. z roku 1527. a v onom listě, který napsal 29. června 1527. stavům uherským. Ještě před svou korunovací ujistil listem r. 1526. ve Vídni vydaným stavy zemské, že obyvatelstvo země zachová neporušeně při jeho právech a svobodách. Při své korunovaci slavnostní přísahou toto ujištění spečetil a v článku zákona XXIX. z r. 1537. odvolával se znova na toto své ujištění.

Vše toto stalo se s části před prvním utvořením se říše, s části při jejím utváření se. Jak tudíž možno to ignorovati?

Za druhé, pevnější se utváření říše lze považovati sankci pragmatickou, bez které by se byla říše po smrti Karla III. pokud se týče VI. rozešla. I při tomto novějším, pevnějším utváření se bylo neporušené zachování ústavy a zákonů uherských jako určitá podmínka vyhraženo. Stalo-li se tedy utváření se říše jen za této podmínky a bylo-li jen za ní možné, nebylo by spravedlivo, ji odstrkovati.

Tak jako sněm z r. 1861. tak i my můžeme jen z pragmatické sankce vycházeti. V ní ustanovena jest společnost panovnického rodu, neodlučitelné a nerozdílné držení a z toho přirozeně následující

společná obrana. Vykonávalo-li Uhersko tyto podmínky, konalo věrně a rádo společnou svou obrannou povinnost i v dobách nejtěžších a projevilo ochotu svou tuto povinnost konati i tehdáž, když v zemi rozčílení vysokého dosahovalo stupně a když válka, proti které společné obrany potřebí bylo, mnohým nebyla populární.

Neuvádíme to proto, jako bychom se chtěli vychloubati, neboť národ konal jen svou povinnost a co konal, činil také ve svůj vlastní prospěch, a právě tak chránily Uhersko po dlouhou řadu let také pluky zemí zalitavských. Mluvíme o tom jen proto, abychom také z dějin dokázali, že ani při naší ústavní samostatnosti ničeho netratila pro nás a námi bezpečnost říše. My nechceme tuto ústavní samostatnost obětovati jen proto, poněvadž jednotlivé odstavce nové ústavy národů zalitavských jinak zní, ale my budeme vždy ochotni cestou legální své vlastní zákony s pevným trváním a bezpečností říše v soulad uváděti a svobodám a konstitučnímu rozvoji zemí zalitavských nikdy v cestu se nepostavíme«.

(Příště dále.)

Rozhledy.

Na prospěch zapomenutých, nešťastných. Píše Doc. Heveroch. (Pokračování.)

Jest to hanbou lékařů ústavů pro choromyslné v Čechách, že přes to, že řádné ošetřování nemocných v Čechách již před 100 lety se zavedlo, tedy dříve než v jiných zemích, na tuto důležitou organisaci se zapomělo. Právníci čeští vůči svým klientům jsou starostlivější a mají již mnoho spolků pro blaho propuštěných káranců. Aby toto opozdění na prospěch našich nešťastných nemocných i ku smytí hanby českého lékařstva se dohonilo, poukáži na význam organisací takových jinde, i na spůsob, jak u nás obdobná věc by organisovati se dala. Doufám, že veřejnosti nebude vaditi, že jeden z nejmladších lékařů ústavních českých volám po této organisaci. Kdo dobré srdce má pro nešťastného, bystrou hlavu k rozvaze a čilou ruku k práci, vycítí ethický důvod, prospěch společenský i vnitřní uspokojení, jaké účast v podobné činnosti dává, a pomůže jistě v zakládání i vedení její.

Bylo by nemoudré nedbati zkušeností jinde získaných a neužiti jich, protož poohledněme se po podobných společnostech jinde i po zkušenostech nabytých.

Ve Francii do roku 1889 existovaly čtyři ochranné společnosti: »sociétés de patronage pour les aliénés convalescents« a to v těchto departementech: Finistère, Meurthe-et-Moselle, du

Nord, de la Seine.*) Nejstarší z nich je poslední: »oeuvre de patronage et asile pour les aliénés indigents, qui sortent convalescents des asiles de traitement du departement de la Seine«; založen byl v listopadu 1841 od slavného psychiatra a lékaře Salpêtrièry Falreta za pomoci abbé Christopha. Spolek pracoval z počátku jen pro nemocné propuštěné ze Salpêtrièry a Baillarger založil po 21ti letech obdobný spolek pro své nemocné, propuštěné z Bicêtre. Tyto dva spolky splynuly kol roku 1848 v jeden. Spolek ten obmezil se z počátku jen na tyto dva ústavy, ale později se rozšířil pro nemocné celého departementu a přijal nynější jméno. Činnost spolku obmezovala se z počátku na podporu v rodině, později však postaven byl útulek (asile) v Grenelle nesoucí jméno »l'ouvroir Sainte Marie« (pracovna Panny Marie). Nyní nese se činnost spolku ve trojím směru: 1. útulna (l'asile-ouvroire), 2. nedělní schůzky (réunions du dimanche.) 3. záštita v bydlišti (patronage à domicile).

Útulna, postavena jak uvedeno v Grenellu, má zařízenou prádelnu, žehlírnu, lázně, i místnost pro ochuravělé a může pojati 40 žen. Jest určena jen pro ženy, konvalescentky po chorobách duševních. Vstup i odchod z útulny jest ponechán na jich vůli. Poskytuje se jen dočasný útulek, ne delší než tři, čtyři měsíce, kolik asi třeba jest, než stálé zaměstnání se chráněnkám obstará. Nemocné jsou nuceny v útulně té podle sil svých pracovati. Za práci odvedenou ukládalo se ošetřovankám z počátku určité procento jako mzda, než po dalších zkušenostech upustilo se od toho, a dává se jim za to nutná podpora při odchodu z útulku.

Pohyb ošetřovaných v r. 1888 byl tento:

Počátkem roku	46
Během roku přibyly	68
Zaopatření našly v Paříži	54
Do ústavu sv. Anny vrátily se	3
Zemřely	6
Poslány do domoviny	5
Zbyly koncem roku 1888	46

Ošetřováno bylo tudíž za rok ten 114 nemocných. Vedení v útulně svěřeno jeptiškám. Za práci jich se utržilo 2.405 fr.

2. Nedělní schůzky: Každou neděli scházejí se chráněnky, jež jsou zaměstnány ve hlavním městě, samy či s dětmi ku společnému obědu, který se jim podá ve zmíněné útulně. Tam mohou si postěžovati, jeptišky vyptávají se po jich stavu, po případě dá se jim nutná podpora a t. d. J. Falret vychvaluje význam těchto schůzek: »Udržují se tím mezi sestrami a chráněnkami, jež jsou po různých čtvrtích města rozptýleny, stálé důvěrné styky, jen na prospěch podporovaných. Tím dovídáme se o jich postavení, potřebách i nehodách a můžeme vždy v čas pomoci. V roce 1888 účastnilo se na těchto schůzkách 1441 osob mužů, žen i dětí a náklad celkový byl 2.157 fr.

*) Bourneville: Rapport sur la création en France de sociétés de patronage Paris, 1889.

3. Podpory doma byly hlavně prvotní činností spolku. Účelem původním bylo umožniti přechod do svobodného života, podporovati je v první době po propuštění, uvésti je do rodiny vlastní, jež »velmi ráda by se jich zbavila», zaopatřiti jim práci i společenské postavení. Ošetřovanky, jež nedělních schůzí účastniti se nemohou, navštěvují sestry v jich práci či příbytku, povzbuzují je i podpory jim udílejí.

V roce 1888. bylo podporováno . . . . . 196 mužů,
649 žen a dětí,
celkem 845 osob.

Na podporách vydáno bylo 7.043 fr.

Zpráva pokladní za rok 1888. udává: příjem 38.129 fr., vydání 38.129 fr. Ze statutu této patronage uvádím některé odstavce, pokud účel i činnosť osvětlují.

§ 1. . . . . účelem patronage je podporovati nemajetné duševně choré, kteří propuštěni byli z některého ústavu v départementu de la Seine. Dobročinnost spolku rozšiřuje se i na jich dítky. Záštita uskutečňuje se v útulně, podporami doma, podporou mravní i lékařskou pomocí.

§ 2. Spolek skládá se ze členů stálých (m. perpétuels), členů řádných (m. titulaires) a čl. přispívajících. Členem stálým jest, kdo věnuje stálou roční rentu 15 fr., či jednou pro vždy nejméně 300 fr.; členem řádným jest, kdo zaplatí nejméně 30 fr., a přispívajícím, kdo dává menší roční příspěvek.

§ 3. Spolek spravuje ústřední výbor o 40 čl. Arcibiskup pařížský má právo na členství v ústředním výboru.

§ 4. Příjmy spolku skládají se 1) z požitků i výnosů majetku spolkového, 2) z výnosu subskripce, 3) ze sbírek v dobročinných shromážděních, 4) z výtěžku koncertů a zábav a t. d. ve prospěch spolku pořádaných, 5) z výtěžku za práci osob v útulnách, 6) ze subvencí ministerstva vnitra, departementu de la Seine i výboru pro veřejnou dobročinnosť, 7) z darů i odkazů, jichž přijetí vládou bylo dovoleno. Vedle statutu má spolek ještě reglement detailní předpisy. Než tyto odstavce týkají se vnitřní organisace, a můžeme je vynechati, pokud se mi jedná o celkovou informaci.

Uvedl jsem šíře zprávu o tomto prvním spolku francouzském, čerpaje hlavně ze zprávy Bourneville-ovy z r. 1888. Pozdější ročníky nebyly mi poslány.

Ostatní spolky tvořily se hlavně podle vzoru Falretova, a uvedu jen co u nich je zajímavějšího. —

V roce 1896 pro departement seinský utvořil se druhý takový spolek société de patronage des aliénés guéris.*) Stanovy neliší se od předešlého, jen přidáno v účelu spolku bojovati proti předsudkům o choromyslných i ústavnictví. Spolek má podporovati chráněnce dary peněžitými zaopatřováním míst či zaopatřením ve spolkovém ústavě. Zřízení tohoto druhého spolku stalo se ze sporu

*) Archives de Neurologie 1898.

politických stran, když městská rada původnímu spolku odepřela podporu, a spolek ten má barvu čistě republikánskou.

»Société de patronage pour les aliénés, les sourds-muets, les aveugles et les orphelins de Meurthe-et-Moselle. Založena byla v Nancy r 1848. Dr. Morel poznamenává o její činnosti v r. 1871: »Společností značný počet vyléčených nemocných zachráněn byl před recidivou ..... Často zaopatřila chráněncům i nástroje potřebné ku provozování řemesla, hlavně tam, kde z nouze byly prodány. Chráněnci získali v patronech přátele, kteří chránili je před nárazy a překážkami i zoufalstvím«.

Učelem spolku vedle ochrany jest i poučovati okolí, jak se k nemocným takovým chovati má. Roční příspěvek členský obnáší 5 fr.

Třetí spolek založen jest pro nemocné propuštěné z ústavu v Baillent r. 1881. Týž vytkl si za účel vyhladiti nešťastný předsudek o neléčitelnosti choroby duševní a podporovati všemi směry vyléčené či polepšené propuštěné nemocné.

Čtvrtý založen byl Dr. Baume-m v Quimperu pro depart. Finistère. Zde pozornosti zasluhuje nápad zakladatelův, jak získati jmění spolku bez spoléhání se na veřejnou dobročinnosť. Využitkoval okolnosti, že v Quimperu nebylo cihlářství i založil cihelnu, a výnosu její používalo se ku podpoře nemocných. Proti myšlénce i provedení bojovalo se pod různým odůvodňováním se strany konkurenční, až přece výborný nápad byl proveden a cihelna vynesla již v prvém roku as 2.600 fr.! Myšlénka ta byla dvakrát šťastnou: získají se peníze, a nemocným zaopatřeno zaměstnání, jež při moderním léčení chorob duševních jest vlastně naším nejúčinnějším prostředkem hlavně při hojení se choroby.

V Belgii nemají žádného spolku, ale slavný Guislain věnoval 50.000 fr. na prospěch nemocných propuštěných z ústavu v Gand.

V Německu*) existují tyto spolky: (Vereine für entlassene Geisteskranke): ve Wiesbadenu (1829), Elsass (1842), Dolní Bavory (1871), Westphalsko (1872), Badensko (1872), Berlin (1872), Brandeburg (1873), Mnichov (1873 ?), Hessensko (1874), Slezsko (1875), Klingenmünster (1880), Düsseldorf (1884), Eichberg (1884).

Dopsal jsem všem spolkům těm o výroční zprávy a statuty, ale ochota neukázala se velikou.

V Elsassích založen spolek takový v Stephansfeldu r. 1842. V účelu spolku zase označen boj proti stávajícím předsudkům o neléčitelnosti psychos, a podpora propuštěných.

Pokud Mnichova se týče, odpověděl mi ředitel tamního ústavu Dr. Bum, že není tam spolku na prospěch propuštěných nemocných; mají však ku podpoře nemajetných nemocných fond 200.000 Mk. a pro fond ten sbírkami v kostelích získává ročně 7000—8000 Mk. Z fondu tohoto platí se poplatek za nemajetné nemocné a chudým propuštěným vyplácí se podpora 5—30 Mk. Ve zprávě z r. 1890**) uvedeno jest, že dáno propuštěným nemocným na podpoře

*) Laehr: Heil-u. Pflege-Anstalten für psychisch Kranke 1899.
**) Jahres-Bericht d. Kreis-Irren-Anstalt München 1900.

258 Mk., naproti tomu zaplatilo se z fondu toho ústavu 16.054 Mk. ošetřovného. Vidno, že fond ten jen nepatrnou částkou přispívá na účel zde sledovaný.

St. Johannes-Verein v Marsbergu (Westfálsko) založen r. 1872. a má vytčen tento účel:

1. Nemajetné nemocné, hlavně z ústavů propuštěné podporovati.
2. Rozšiřovati správné názory o duševně chorých i ústavech pro ně a vyvraceti stávající předsudky.
3. Zakládati ústavy pro idioty a epileptiky.

Než jest na bíledni podle výročních zpráv z r. 1897, 1898, 1899 že činnosť spolková koncentrovala se na založený spolkem ústav idiotů, v němž ošetřováno 388 dětí, a na prvé dva vytčené účely spolek že zapomněl Příjem spolku v r. 1898 vykazuje 244.986 Mk., vydání 244.061 Mk. Mezi vydáním o propuštěných choromyslných nečteme.

Ve Friedrichsbergu (Hamburg) mají fond 305.358 Mk. na podporu nemajetných a vyplaceno za rok 13.107 Mk. Vedle toho mají i spolek na ochranu propuštěných z r. 1867, jenž vládne jměním as 70.000 Mk. Při spolku zřízeno dámské komité, jež ženy vyléčené zaměstnává šitím a ušité věci se veřejně prodávají. Spolek zaopatřuje šicí stroje, platí za chráněnky nájemné a t. d.

(Příště dokonč.)

*

Dráhy v Bosně a v Hercegovině. Referuje J. V. Daneš. (Pokrač.)

Vedle těchto malých drah výhradně soukromé dopravě nákladů sloužících, zřízeno bylo několik značných tratí, jež sice hlavně potřebám jednotlivých závodů neb společností hověti mají, jež ale přes to připouštějí veřejnou dopravu osob a zboží. Nejstarší z nich jest montanní dráha ze stanice Vogošća c. a k. bosenské dráhy k horním podnikům společnosti Bosnia do Čevljanoviće vedoucí, vystavěná a spravovaná na účet zemský; má délku 22·2 km a slouží hlavně dopravě rudy manganové a lesních produktů. R. 1890 otevřela firma Morpurgo-Parente 41·3 km dlouhou soukromou dráhu v údolí Usory, jež odbočuje nad Dobojem od hlavní trati a v Pribiničích končí, na základě koncesse sobě udělené provozuje vozbu vlastním materialem dopravním a používá dráhy hlavně k účelům vykořistění lesního bohatství, jmenovitě k vývozu dužin; povoluje též dopravu veřejnou. R. 1895 5. listopadu dopravě odevzdána horní dráha ze stanice Podlugovi údolím Stavnje k dolům a hutím v okolí Vareše, jehož bohatství rudní podnikem zemským se vykořisťuje. Dráha tato 24·5 km dlouhá vystavěna v době 138 dní.*) Lokální dopravu osob v obvodu hlavního města Sarajeva obstarávala již od počátku r. 1885 koňská tramvay v délce 3·068 km. Po vystavění a zařízení velikých městských elektráren proměněna dráha koňská v elektrickou, která projíždí městem dvěma tratěmi.**) Pro koleje podržena vzdálenost

*) Reiserouten in Bosnien u. d. Herzegovina. 2. vyd. str. 29.

**) Bosnien u. d. Herzegovina a d. Milleniums-Ausstellung im J. 1896. 152. Zeitung d. Vereins deutscher Eisenbahn-Verwaltungen. 1896 str. 180.

0·76 m za tím účelem, aby po nich transport nákladů z nádraží do města díti se mohl na vagonech železničních elektrickou lokomotivou tažených. Elektrická dráha má 5·7 km délky, jedna trať vede od nádraží bosenské dráhy k tabákové továrně a katolické kathedrále, druhá odbočuje u tabákové továrny na Applovo nábřeží, po němž pokračuje až k radnici. K trati městské dráhy pojí se dráha lokální, která v letní době se vzkvétajícím lázeňským místem Ilidží, oblíbeným výletním místem Sarajevských, čilé spojení udržuje.

Hospodářský zájem severozápadní Bosny vyžadoval, aby dostalo se velikému území tomu spojení železničního jak s hlavním městem, tak i s některým z dalmatských přístavů. Zároveň pomýšleno na to, aby zřízeno bylo pokračování vojenské dráhy z Banjaluky na jih, aby tak zjednáno bylo přes Záhřeb a Steinbrück příhodné spojení s Vídní. Co se týče spojení země s některým z velkých dalmatských přístavů, vyskytovala se mínění dvě, dle jednoho měla se stavěti odbočka vojenské dráhy z Prijedoru údolím Sany vzhůru a na Knin, dle druhého získáno spojení přes Travnik do údolí Vrbasu a na Split. Vláda rozhodla se pro druhý plán. Dráha projektována údolím Lašvy na Travnik, odtud na Dolní Vakuf, kde spojiti se měla tratí přes Zajce s Banjalukou a sama pokračovati proti proudu Vrbasu na Bugojno, vzestoupiti na planiny západobosenské a spojiti se s tratí rakouských státních drah Aržano-Split na hranicích země. Trať údolím Lašvy do Travniku v délce 30·1 km otevřena 26. října 1893, odtud pokračuje údolím téže řeky a pak potoka Komarnice vzhůru k 1172 m vysokému sedlu Komarskému, rozvodí to Bosny a Vrbasu, s použitím smíšeného systému ozubených kol vystupuje prudce (45‰) k tunelu, jímž v šířce 1362 hřbet horský provrtán, a sjíždí pak po příkrých svazích údolí Jablanského do údolí Vrbasu k stanici Dolní Vakuf, odkudž údolím řeky postupuje vzhůru do Bugojna. Odtud projektován výstup na vysokou planinu Kuprešskou, jenž umožněn bude provrtáním 720 m dlouhého tunelu ve výši 1202 m pod Vršakem. Odtud směrem jihozápadním projektován z počátku mírný, pak prudší spád do úvalu krasové říčky Šuice, jímž dráha pokračovati bude až k Županjci v Duvanjském poli, potom tunelem 1280 m prorazí horskou hradbu u Prevaly oddělující Duvanjsko polje od Buška Vlata, po jehož jižním okraji povede k dalmatské hranici, již třikráte překročí, nežli s tratí rakouskou u Aržana se spojí. Trať z Travniku do Bugojna (40·7 km) otevřena byla 15. října 1894. Od ní odděluje se ve stanici Dolní Vakuf odbočka do Jajců vedená úzkým, divokým údolím Vrbasu dlouhá 33·7 km, otevřená dopravě od 1. května 1895, pokračování její projektováno údolím Plivy k západu a po překročení rozvodí údolím Sany k stanici vojenské dráhy Prijedoru.*) Rovněž obmýšleno spojení Jajců buď železnicí, neb silniční drahou elektrickou, vedenou velkolepým těsnem Vrbasu, s Banjalukou.

Ačkoliv již podrobný projekt pro spojení Bugojna s Aržanem po léta jest hotov, nedospělo se dosud ke stavbě dráhy té, ani ke

*) Bosnien u. d. Herzegovina a. d. Milleniumsausstellung 1896 str. 147.

stavbě spojky mezi Jajci a Banjalukou pro odpor Uher. Uhři by neradi viděli, aby v zemi, kde až dosud, vyjma jen Hercegovinu a sféru vlivu vojenské dráhy, vliv jejich měl postavení skoro výhradné, měla nastati uherským zájmům hospodářským a snad i politickým vážná konkurrence se strany rakouské. Rovněž spojení s přístavem Splitským poškodilo by aspoň částečně obchodní zájmy uherského přístavu Rjeckého, který, ač značně vzdálen, byl dosud pro zemi tu přístavem nejpřístupnějším. Obavy, že by dráha Bugojno-Split zájmy uherské vážně poškoditi mohla, jsou bezdůvodné, vždyť úzkokolejná trať tato, při níž použito bude též systému ozubených kol, nemůže nabýti nikdy velkého obchodního významu pro veliké území, ovšem však může platně prospěti národohospodářskému povznesení dvou dosud příliš zanedbaných zemí, totiž Dalmacie a západní Bosny a přispěti rovněž k zaslouženému obchodnímu významu krásnému a všem podmínkám vyhovujícímu přístavu města Splitu.

Před třemi léty pojat byl z uherské strany záměr, smělým, skutečně velkolepým podnikem pojistiti si naprostý a výhradný vliv nejen v celé Bosně, nýbrž značnou měrou též v Hercegovině a Dalmacii. Zaměr ten, k jehož aspoň částečnému provedení již mnoho nescházelo, zmařen byl vlivem lokálních činitelů uherských, jichž prospěchům byl plán ten nepříznivým.

Výnosem totiž z 5. února 1898*) dostalo se úvěrní bance uherské koncesse pro zřízení přímého normálního spojení Budapešti přes Moháč, Osek a Vrpolje do Šamce, jež pokračovalo by pak po nové trati Šamac-Doboj a po přestavěné linii další do Sarajeva. Následky provedení tohoto spojení byly by ovšem rozsahu ohromného. Celý obchod Bosny a Hercegoviny převeden byl by na tuto dráhu, to znamenalo by pro Rakousko velikou ztrátu a neobyčejný prospěch jak uherských drah, tak i uherské paroplavby po Dunaji a Sávě. Ostatní trati dosavadní v území okkupovaném staly by se po zrušení jednoty systému úzkokolejných drah v území tom pro Rakousko též naprosto bezvýznamnými a tak ztratila by tato polovice říše úplně kapitál na Bosnu a na Hercegovinu věnovaný, jehož výnos již nyní jest dosti illusorním. Přímé spojení Budapešti se Sarajevem bylo by podporováno vojenskou správou z nepopíratelných strategických důvodů. Důsledkem spojení toho by bylo, že jak Metković, tak snad i Kotor a Dubrovník i Split po vystavění přípojných drah, jednak z Gabely do Kotoru s odbočkou do Gruže, jednak z Bugojna do Splitu, staly by se přístavy sloužícími výhradně zájmům uherským. Provedení plánu toho ovšem nestalo se dosud skutkem a zajisté též ve svém rozsahu v Bosně provedeno nebude, neboť to znamenalo by pro Rakousko úplnou ztrátu všeho vlivu jak v území okkupovaném tak i v Dalmacii. Zatím, jak již praveno, zdrženo provedení projektu i v Uhrách samých odporem vážných lokálních činitelů.

Tímto exkursem týkajícím se dalekosáhlých záměrů uherských

*) Oester. Eisenbahnzeitung. 1898. 148. Verordnungsblatt f. Eisenbahnen u. Schiffahrt. Nro. 23., 32., 35., 38.

došli jsme k novému projektu železničnímu, jenž co nejdříve stane se skutkem.

Nepříhodnost Metkovičského přístavu k rozvinutí velkého obchodu způsobila nutnost získati dráze od Sarajeva k Adrii jiné spojení s přístavy důležitými, které nedostatek ten nahraditi by mohly, spojení, jež zároveň bude důležitým činitelem při hospodářském povznesení krajin v ohledu tom dosud úplně zanedbaných, totiž jihozápadní Hercegoviny a jižní Dalmacie.*) Dráha má vésti od Gabely v údolí dolní Neretvy, územím expositury Dolní Hrasno okresu Stolackého do údolí dolní Trebinjčice, tak zvaného Popova polje, jedné z nejúrodnějších to krajin hornaté a pusté Hercegoviny, odbočiti pak územím Šumy ke hranici Dalmatské a odtud po krasové pahorkatině sestoupiti do Konavlji a podle silnice sledovati pak břeh boky Kotorské. Obchodně velmi vyznamné odbočky povedou jedna do Trebinje, hospodářsky důležitého středu »ráje Hercegoviny«, druhá z Uskoplje do Gruže, přístavu to dubrovnického. Délka celé dráhy ustanovena předběžně na 115 km. Stavbu v Hercegovině provádí zemská vláda bosenskohercegovská na účet vlastní; císařským nařízením ze 7. července 1898 povolena jí půjčka 11 mil. zl. splatná v 60 létech, splátky prvního desítiletí, po případě deficity dopravní v obnosu do 800.000 zl. ročně garantují se ze společných aktiv říšských. Trať Dolní Glavska-Kotor i odbočku Uskoplje-Gruž v délce celkem 66·5 km provádí rakouská vláda a to část vedenou ještě Hercegovinou na účet zemských financí Bosny a Hercegoviny, trať na půdě dalmatské nákladem rakouského eráru. Stavba celé trati pokračuje zdárně v před a jest oprávněná naděje, že dnem 1. června 1901 bude otevřena.

Dříve než dospějeme k pojednání o poslední otázce drah bosenských, nutno zmíniti se ještě o návrzích na provedení spojení severní Bosny s pobřežím Adrie.

Na sjezdu uherských obchodních komor konaném 23. srpna 1899**) ve Vel. Varadíně podán Rjeckou obchodní a průmyslovou komorou návrh, aby předešlo se opanování bosenského trhu pomořskou cestou z Terstu do Splitu vystavěním dráhy Ogulin-Bihač, aby tak přímý dovoz uherský do západní Bosny byl zajištěn. Stavbě trati této nestály by v cestě velké přírodní překážky, leč význam její byl by příliš obmezen, neboť neměla by naprosto jiného účelu, než zachrániti obchodu Rjeckému dosti odlehlé a odjinud přístupnější turecké Chorvatsko.

Jest tu dále starý plán spojiti dalmatskou dráhu Split-Šibenik-Knin s některou stanicí vojenské dráhy v Bosně, ať již s Novi, ať s Prijedorem, vyvolaný nově usnesením průmyslové a obchodní komory v Zadru podati pamětní spis v té záležitosti ministerstvu.***) Trať z Kninu do Novi přestoupila by u Prujavoru údolí Unce, směrem

*) Oest. Ung. Eisenbahnblatt 1898 str. 63. a 90.
**) Oest. Ung. Eisenbahnblatt 1899 str. 318.
***) Zeitschrift d. Deutschen Eisenbahn-Verwaltungen. 1900, str. 1400.

k Petrovci vystoupila na Caljevici planinu nad 1000 m se zdvihající a klesala pak po terasách Grmeč planiny k Novi.*) Dráha tato vyžadovala by pro veliké obtíže, jež terrain staví jí v cestu, velmi značného nákladu a význam její pro poměrnou neproduktivnost území, jímž by procházela, byl by příliš slabý. Rozhodně výnosnější a co se týče stavby i snažší jest přestoupiti od Prujavoru obloukem k jihu předěl vod mezi Unou a Sanou a vésti trať dále úrodným údolím Sany a připojiti ji v obchodně významném Prijedoru na trať vojenské dráhy. Třetí plán spojení toho, rozhodně významnější než první, byl by vésti trať udolím Butišnice přes nevysoký předěl vod moře Adriatického a Černého do údolí Uny, jímž směrem přes Bihać a Krupu pokračujíc spojila by se u Novi s dráhou vojenskou. Trati této nebylo by překonávati velké překážky přírodní, rozhodně ne tak značné, jaké stavěly by se v cestu trati do údolí Sany, pro které stačila by již trať od Jajců k Prijedoru; měla by dále rozhodně velký význam obchodní nejen pro Bosnu, procházejíc hojně obydleným a hospodářsky pokročilým tureckým Chorvatskem, nýbrž i pro přilehlé krajiny Chorvatska vlastního, na jichž hospodářské poměry měla by jistě vliv blahodárný. Že by uskutečnění některého z těchto projektů mělo ten důsledek, jakého přeje si dotčená již obchodní komora, aby totiž Zadar stal se prvním přístavem dalmatským, nepodobá se pravdě, neboť bez provedení trati spojující Knin se Zadrem zůstal by hlavní užitek ze spojení toho přístavu Šibenickému, nebo i Splitskému.

Nejbližší železniční trať z tureckého Chorvatska k pomoří spojovala by Biháć se Senjí; provedení se stanoviska technického bylo by zajisté dosti obtížné, neboť dráha musila by přestoupiti terasy Malé Kapely, leč obchodní význam její byl by zajisté znamenitý, neboť tak spojeno by bylo zanedbané pobřeží chorvatské s přirozeným svým zázemím.

Roku letošního obrátila se k otázce bosenských drah pozornost obyvatelstva nejen celé monarchie rakousko-uherské, nýbrž vůbec všech lidí, kteří zajímají se o rozhodnutí konečné poměrů na Balkáně. S napjetím očekáván výsledek ministerských porad věnovaných té otázce, výsledek, který Uhrům přinesl plné uspokojení, Rakušanům pak trpký pocit zklamání. Otázka týkala se konečného provedení rakouského požadavku, vystavění totiž dráhy z Bugojna do Aržana, proti němuž postavili Uhři požadavek drah dvou, první s velkým prý významem strategickým, jež podporována též přízní armády, jež spojiti má Sarajevo se sandžakem Novipazarským, tímto pokračovati k Mitrovici a připojiti se tu k trati vedoucí do Soluně, a vyslati odbočku ke hranici srbské; druhá specielně zájmům jen uherským hovící, totiž spojka z bosenského Šamce do Doboje.

O významu trati Aržano-Bugojno bylo již promluveno; trať Šamac-Doboj má býti částečným provedením plánu uherské úvěrní banky, částečným potud, že šetřeno bude zájmů bosenských a zachována jednotnost úzkokolejných drah v zemi.

*) R. Petermann: Führer durch Dalmatien. Mapa.

Dráha ze Sarajeva k hranicím sandžaku má býti provedena sice úzkokolejně, ale má vše se zaříditi tak, aby možno bylo rychlé proměnění trati úzkokolejné v normální. Trať tato povede od Sarajeva patrně údolím Paljanské Miljačky vzhůru k sedlu Metaljce (1043 m) pod Vitez planinou, od něhož sestupovati bude rokli podobným údolím Prače do údolí Driny (319 m), vyšle odtud odbočku k Višegradu, sama pak pokračovati bude směrem opačným, údolím vzhůru, až za Goraždu, vystoupí k Čajnici (816 m) a dostihne hranice v sedle Metalka zvaném ve výši 1245 m. V území sandžaku bude jí překonávati další ohromné překážky terrainu. Snad vyhne se Plevlji (769 m), aby uspořila sobě sestup a opětný vzestup na planinu 1100—1400 m vysokou, s níž sestoupí do údolí Limu, jež u Prjepolje leží ve výši 450 m, odtud pak bude brátí se opět vzhůru na planinu Sjenickou nad 1000 m vysokou, klesne pak do údolí Rašky, v němž leží Novi Pazar ve výši 544 m. Stavba konečné části trati nepotká se již s přílišnými obtížemi. O trati, jež v tomtéž směru projektována byla o třicet let dříve dopravní společností evropsko-tureckých drah, vyslovuje se Sterneck, výborný znatel poměrů na poloostrově Balkánském, takto:

»Poslední část projektu jest pro neúrodnost Rascie a pro nedostatek obchodu ve směru tom se stanoviska obchodního nesmyslem; s vojenského hlediska, z něhož právě nejvíce bývá odporučována, není valné ceny pro blízkost srbské hranice, jež pro případ politických zápletek podmiňuje nepřetržité hájení trati a nespolehlivé též pro snadné poškození, — konečně jest skoro nemožností z ohledu technických pro nesmírné překážky, jež terrain činí stavbě a udržování trati.«

Pádný úsudek Sterneckův zachoval zajisté v plné míře svůj význam podnes přes to, že místo Turecka dráhu tu staveti chce Rakousko-Uhersko. Mínění strategu nynějších patrně liší se naprosto od Sterneckova, neboť jich přičiněním shodla se ministerstva na tom, že dráha Sarajevo-sandžak má přednost před druhými dvěma tratěmi, jež teprve po její dokončení současně k stavbě dospěti mají.

(Příště dále.)

*

Astronomická zpráva na březen. Krásná souhvězdí oblohy zimní, seskupená kolem Oriona, již se s večerní oblohou loučí a před půlnocí zapadají. Z večera můžeme je však ještě všecka pozorovati. Nad jižním obzorem ve výši letního Slunce vrcholí Kastor a Polux, hlavní hvězdy souhvězdí Blíženců. Pod nimi Prokyon a Sirius, hlavní hvězdy souhvězdí Malého a Velkého Psa. Od jihu mezi Prokyonem a Siriem klene se Mléčná Dráha vysoko přes obzor západní k bodu severnímu. Prochází mezi souhvězdím Oriona a Blíženců, Býka a Vozky souhvězdím Persea a Kasiopeje k severovýchodnímu bodu obzoru. Nad jihovýchodním obzorem září nejjasněji červenavý Mars v souhvězdí Lva a nad severovýchodem zvedá se souhvězdí Velkého Vozu, obráceno vojí k obzoru.

Mimo Marta lze z oběžnic pozorovati ještě Jupitera a Saturna. Oba tito velikáni jsou v souhvězdí Střelce a vycházejí po třetí hodině ranní.

Nová hvězda v souhvězdí Persea objevena dne 22. března, jakožto hvězda třetí až druhé velikosti. Jasnosti jí velice rychle přibývalo, tak že dne 23. března zářila jako Kapela a dle některých zpráv téhož dne po půlnoci i jasněji než Kapela! V následujících dnech 24. a 25. podržela téměř jasnost Kapely a od 26. značně slábne. Tvoří s hlavními hvězdami Persea Algolem a Algenibem rovnoramenný trojúhelník, v jehož tupoúhlém vrcholu se nalézá. Poloha její je určena souřadnicemi rovníkovými, rektascensí 51° 8′ a deklinací 42° 34′.

Od té doby, co jsme si zvykli dívati se na oblohu a na vše, co na ní vidíme, jako na zjev časový a na hvězdy jako na útvary stálým změnám podrobené, není nám zjev »nových« hvězd ničím zvlášť překvapujícím. Dokud ovšem člověk jen pouhým okem oblohu pozoroval, neznamenal na ní žádných změn. Tvar souhvězdí byl stále týž a hvězdám jakožto symbolu stálosti dáno jméno stálice. Jen několik jich mezi ostatními bloudilo, ale ty byly nenapravitelny a bloudily stále. Objevila-li se náhle hvězda nová, bylo pátráno, co asi znamená a zájem o její význam byl všeobecný. Hvězdářští rádcové vládců celého světa závodili v předpovídání věcí budoucích a hvězda tak nepřímo, ale skutečně roznítila mysl lidskou a byla příčinou převratů a bouří.

Z dob před nalezením dalekohledu je zaznamenáno hlavně v důkladných análech čínských aspoň 16 hvězd nových a od r. 1610 přibylo k těmto dalších šest a nynější je sedmá. Nejproslulejší z nich jsou hvězda Tychona de Brahe z r. 1572 a hvězda Keplerova z r. 1604. Hvězda Tychonova objevila se v souhvězdí Kasiopeje a zářila z počátku jasněji než Sirius. Pak jí však na jasnosti tolik přibylo, že přezářila i Venuši a byla i za dne na jasné obloze viditelna. Po dvou létech zmizela pouhému oku úplně. Hvězda Keplerova zazářila v Hadonoši. V největším svém lesku byla jasnější než Sirius, avšak toho lesku jako hvězda Tychonova nenabyla. Po dvou létech také zmizela.

Pro náš nynější názor o nových hvězdách byly nejdůležitější nové z r. 1866 (v souhvězdí Koruny), 1876 (v souhvězdí Labutě) a 1878 (v souhvězdí Andromedy), neboť k jejich prozkoumání mohlo býti užito mohutného stroje moderní astronomie, totiž spektroskopu. A tu se ukázalo, že hvězdy »nové« nejsou nikterak nové, nýbrž naopak staré a to hodně staré! Spektroskop poučil nás, že všecky hvězdy, jež teď na obloze spatřujeme žijí, vyvinují se a stárnou. Nejmladší jsou hvězdy bílé nebo modravé, na př.: Sirius, Vega, Prokyon, Regulus, Rigel. Starší jsou hvězdy žluté, na př.: naše Slunce, Arktur, Aldebaran, Polárka. A ještě starší jsou červené: Beteigeuze, Antares. Žáru, tepla ubývá, hvězdy chladnou, až rozžhavené jádro obalí se temnou kůrou — hvězda shasne a s ní i všechen život, jejž kolem sebe na planetách udržovala! Tak jako v naší soustavě sluneční. Až Slunce shasne, i život lidstva dokoná a astronomové ostatních světů škrtnou v inventáři jedno číslo s určitou rektascensí, deklinací a minulostí. Avšak ne na vždy. Temná kůra,

která Slunce obalí, nebude hned na počátku dosti pevná, aby z plna udusila vnitřní život rozbouřeného ještě, rozžhaveného jádra a buď vnitřními silami, nebo vnějšími, na př. pádem většího tělesa, protrhne se kůra a žhavá láva rozlije se po povrchu — Slunce znova zasvítí — ale ovšem ne na dlouho. Vyvřelá láva brzy schladne a nová hvězda — staré Slunce — bude chladnout dále.

Něco podobného znamená »nová hvězda v Perseovi«. Před padesáti a snad i více léty vyvřela na mrtvý její povrch žhavá láva, spálila vše a v jednom nebo ve dvou dalších létech zase schladla. Paprsky světelné však letí světem a po dlouhých a dlouhých létech vyprávějí ostatním sborům a soustavám hvězdným poslední pozdravy z dálky. Letos došly právě k nám a vyprávějí! *N.*

*

Hry olympické v Paříži 1900. Referuje Gaston Humbert. Před nedávnem podávali jsme na tomto místě (viz České Revue sešit červencový min. ročník) zprávu o přípravách ku velkým »Mezinárodním závodům cvičení tělesných a sportů« jak v Paříži tak zejména i u nás, — dnes, kdy už zavřely se vlny nad velikým tím dílem osvěty a míru, jakým byla výstava pařížská r. 1900 a všecko, co s ní souviselo, můžeme referovati o nich a jich výsledku, který je tím zajímavějším, poněvadž účastnili se závodů těch i Čechové, měrou dojista pozoruhodnou, jak vysvitne z naší zprávy. Titul její »Hry olympické« není bezduvodný, třeba že, jak minule jsme oznámili, není ani officielním, aniž uspořádání Mezinár. závodu odpovídalo myšlénce obnovení her antických tak, jak reorganisatoři jejich věc si představovali. Ale závody nejen že co do podstaty byly přece jen pokračováním athenských »agónes«, ale obecný byl v Paříži hlas po kontinuaci her a účastníci rozcházeli se s přáním sejíti se po čtyřech létech při hrách olympických, snad ve Stokholmě, snad někde v Americe nehledě k tomu, že mnohé místní výbory tak jako náš český nijak neupustily od myšlénky původní, zkomolené jenom neobratnými pořadateli, možná i horlivostí přespřílišnou a různými ohledy politickými.

Poněvadž všecky ty závody byly ať tak díme roztaženy na dobu bezmála šesti měsíců, asi sotva kterému cizinci bylo možno súčastniti se jich všech a jednotlivci nezbylo než vybrati si ono odvětví z oněch desíti (hry athletické, tělocvik, šerm, střelba, sporty hippické, velocipedie, automobilism, sporty nautické, práce zachraňovací a vzduchoplavectví se střelbou holubů), jež nejvíce jej mohlo zajímati. Ze širokého tohoto rámce volil jsem odvětví první, které nejvíce odpovídalo starým hrám řeckým a navazovalo také na obnovené hry athenské r. 1896. Český výbor pro hry olympické po závodech k tomu cíli pořádaných rozhodl se vyslati do Paříže k těmže hrám athletickým závodníky tři, diskobola p. F. Jandu a závodníky v běhu pp. K. Nedvěda a O. Pukla, k závodům tělocvičným p. Jos. Erbena, k závodům cyklistickým p. J. Hirsche.

Podle úředního oznámení měly hry býti konány v neděli dne 15., v úterý 17., ve čtvrtek 19. a v neděli po té 22. července, tak

že borci čeští zařídili si věc tak, aby se sekretářem českého výboru p. V. Rudlem byli v Paříži v pátek večer. Nenadáli se ovšem podivných změn, jež staly se s programem dávno ohlášeným a nenadál jsem se jich ani já, spoléhající úplně na officielní oznámení do Prahy došlá. Sám jsa úředně zaměstnán mohl jsem si odjezd zaříditi tak, že byl jsem v Paříži v pondělí 16. v poledne. Ale jaké bylo moje překvapení, když už cestou z francouzských novin jsem zvěděl, že závody konány již v sobotu 14., po té v neděli 15. a v pondělí 16., v úterý že nebude nic, až teprvé ve čtvrtek a v neděli následující!

Američané, kteří přišli ku hrám imposantním počtem 46, někteří už na několik neděl před tím, aby se náležitě mohli ztrainovati, zdráhali se z části závoditi v neděli a naléhali na to, aby závody počaly už v sobotu, a francouzský výbor nechtěje si znepřáteliti činitele tak závažného, povolil a to nejen v tom, i ve mnohém jiném řídil se přáním bezohledných Američanů, na úkor i odpor a nevoli ostatních, kteří nemohli imponovati měrou stejnou, ač práva naprosto táž jim příslušela . . .

Čeští borci jen ve spěchu a dík námaze sekretáře p. V. Rudla jakož i krajana v Paříži usedlého pana Jonáše mohli se súčastniti závodů a já musil za vděk vzíti tím, co ještě zbývalo. Bylo toho ovšem dost, abych mohl nabýti náležitého obrazu o této druhé olympiadě, která co do počtu a práce súčastněných athletů byla mnohem skvělejší olympiady athenské. Ovšem že ihned jsem interpelloval příslušné kruhy, proč ta změna a proč nebyla v čas oznámena a bylo mi dáno v odpověď, že naopak, aby co nejrychleji kruhy interessované o tom se dověděly, byly požádány komisariaty cizích států, aby podaly sportovníkům svých zemí zprávy v čas. Rakouský komisariat, který musil věděti o českém výboru, poněvadž byl mu ohlášen zvláštním dopisem i osobou svého místopředsedy, odpověděl na můj písemný dotaz, »že v podacím protokole žádná toho druhu zpráva od ředitelství výstavy úředně podaná se nenašla« . . .

Na tom nebylo dosti. Původně měly se hry konati v Parc athlétique zámku de Courbevoie — teprve však v Paříži jsme zvěděli, že závody konají se v lese Bouloňském na závodišti prvního pařížského klubu athletického, Racing Club de France. Závodníci, kteří v udanou hodinu do Courbevoie se ubírali, musili na kvap zpět a do Bouloňského lesa!

Už z toho, jakož i z okolnosti, že den závodů položen na 14. července, kdy »celá Paříž« chystá se ku velké vojenské revui konané na Longchampsu při příčině národního svátku republiky, souditi možno, kterak pařížský výbor byl — nešikovný.

. . . Mimoděk vzpomínáme tu velkolepých dnů athenských z jara 1896 a vzpomínali jsme nádherného stadia i vší té nádhery, která se tam tehda rozvíjela pod záštitou celého královského dvora, vzpomínali jsme pak tím více, když vstupovali jsme na závodní dráhu Racing Clubu, sic v roztomilém zákoutí toho krásného parku, dráhu zastíněnou velikými stromy, travnatou, výtečně se hodící za dráhu sou-

kromého klubu, ale nikterak ku manifestaci tak velkolepé, jakou měly býti Mezinárodní závody. Ačkoli — celkem — dostačila: Paříž byla příliš absorbována výstavou a tisíci jinými věcmi, než aby v té rušné době byla se mohla starati o tělesnou výchovu mládeže. Proti všemu nadání poznávalo se, že hry olympické nehodí se ani do velkého města, ani do takové přeplněné doby, jakou byla právě tato doba výstavní.

Nevím, proč nedali aranžéři přednost krásnému a rozsáhlému vélodromu ve Vincennes, kde později konány závody tělocvičné a cyklistické. I tam je dráha drnová (vedle asfaltové pro jízdu kolem) a místo je pro publikum daleko vhodnější a přehlednější. Zdá se, že jak už to tak bývá v podobných příčinách, odkládáno všecko na chvíli nejposlednější. Vždyť definitivní programy her dostali jsme do Prahy až v březnu, ba až v dubnu!

Pořadatelům záleželo asi na tom, aby angažovali pro svůj podnik co možná nejvíce osob soudě z toho, že každé oddělení Mezinárodních závodů mělo nejen svého předsedu, dva nebo tři místopředsedy a tajemníka, ale i velký, 50—70 členů čítající výbor poradný a vedle toho ještě větší nebo menší výbor organisační! Potom zvolili mezinárodní jury, v níž místo také nám Čechům bylo vyhraženo v osobě předsedy Českého výboru pro hry olympické a posléze ještě jury zvláštní, skládající se z odborníků francouzských a komisařů cizích.

Čestným předsedou závodů zvaných teď Championnats internationaux, courses à pied et concours athlétiques amateurs, organisés par l'Union des Sociétés françaises de Sports athlétiques byl ministr obchodu, průmyslu, pošt a telegrafů p. Millerand, čestným místopředsedou p. Rabier, ředitel středního školství v ministerstvu vyučování, předsedou skutečným p. Paul Escudier, člen městské rady a z místopředsedů jmenujeme p. Pierra de Coubertina, předsedu Mezinárodního výboru pro hry olympické. Jmen ostatních neuvádíme, nemělo by to účele.

O hrách samých nemůžeme tuto podati referát podrobný omezujíce se pouze na údaje sumární, ale tak, aby i z toho vznikl jasný obraz závodů, který mohl by zajímati i nesportovníka. Pak několik slov zvlášť o účastenství borců českých při těchto závodech athletických.

Závody rozděleny byly tak, že v prvních třech dnech konány velkou většinou championnáty, v posledních dvou pak handicapy, běh marathonský 40 km a běh národů. Championnatů bylo celkem 23 a sice: závody v běhu: 1. 60 m (II)*, 2. 100 m (I), 3. 200 m (V), 4. 400 m (II), 5. 860 m (III), 6. 1500 m (II); Steeple-chase: 7. 2500 m (II), 8. 4000 m (III); běh s překážkami: 9. 110 m (II), 10. 200 m (III), 11. 400 m (II); 12. vrh koulí (II), 13. vrh diskem 14. (II), vrh kladivem (III), 15. skok do výšky s rozběhem (II), 16. týž bez rozběhu (III), 17. skok do dálky s rozběhem (II), 18. týž bez rozběhu (III), 19 trojskok s rozběhem (III), 20. týž bez rozběhu (III), 21. skok o tyči

*) Římská číslice v závorce značí první, druhý atd. den závodů, kdy dotyčný championnat byl rozhodnut.

(II), 22. běh marathonský (IV), 23. běh národů na 5000 m (V); posléze ještě tahání lana (III).

Súčastnilo se celkem 14 různých národností, počtem ovšem různým a sice Američané (počtem 46 čili 39·31%), Angličané, zároveň s anglickými Indy (8, 6.83%), Australané (1, 0·85%), Čechové (3, 2·56%), Danové (4, 3·41%), Francouzi (19, 16·23%), Irčané (2, 1·70%) ,Italové (4, 3·41%), Maďaři (8, 6·83%), Němci (9, 7·69%), Němci-Rakušané (3, 2·56%), Norové (2, 1·70%), Řekové (2, 1·70%), Švédové (6, 5·12%). Z toho patrno, že Čechů nebylo nejméně.

Vítězství bylo skoro po všechen čas věrno raçe anglo-saské, předem Američanům, pak Angličanům, proti nimž všichni ostatní národové stojí bohužel tuze nízko.

Celkový obraz pak všech cen jest

	Cena				Cena		
	I.	II.	III.		I.	II.	III.
Američané	17	13	11	Švédové	—	—	2
Angličané	4	4	1	Dánové	—	—	1
Francouzi	1	3	2	Norové	—	—	1
Maďaři	1	—	—	Italové	—	—	—
Irčané	—	1	1	Němci	—	—	—
Australané	—	—	3	Němci-Rakušané	—	—	—
Češi	—	1	—	Řekové	—	—	—

Než všimněme si blíže jednotlivých výkonů, rozhodně velmi pozoruhodných. — Nejnápadnější byla převaha Američanů v běhu na krátké vzdálenosti. Běžci letěli jako šipky a předhonili Evropany hned o několik metrů. Při delších tratích běží ostře asi 70 m., načež počne silný spurt tak, že rozhodnutí nastane vždy v poslední třetině běhu. Při běhu delším zas vynikají Angličané. Ale přes tu divokou honbu byl stav zdravotní běžců stále dobrý. Hotovým »idealem běžce s překážkami« jest Američan Kraenzlein. Ten učiní mezi dvěma překážkami tři obyčejné kroky běžmo, pak se lehce vyhoupne přes barieru 0·9 m. vysokou, že ani skoku neznamenáš. Parádními čísly Američanů jsou závody ve skoku. Přesně si odměří, odkud třeba se rozběhnouti neb skočiti, ale technika u jednotlivců je různa. Baxter, vítěz při skoku do výšky, rozběhne se několika velikými kroky a mrští sebou pak do výšky tak, že zaujme nad tyčí polohu skoro vodorovnou. Pak padne na druhé straně na ruce a nohy do písku, skoro jak široký tak dlouhý. — Za to skok do dálky prováděl se s velikým rozběhem, skákající pak přitáhl nohy k tělu a ve vzduchu jimi silně mrštil v před. Velmi instruktivní jsou v té příčině četné okamžikové podobizny. — Výborným byl také skok bez rozběhu. Američané se při tom postavili stranou, t. j. profilem, ku překážce a z této posice skočili s úsilím co možná největším. R. Ewry docílil tu neuvěřitelné výše 1·65 m. Při trojskoku týž Ewry teprv při skoku třetím dosáhl vždy větší dálky nad svými konkurenty. — Ve vrhání diskem rozhodně nad jiné vynikl Cech Janda, který půvabem svého vrhu tak připomínal antické diskoboly, že francouzské listy illustrované přinášely jeho

pósy. Myslím, že jen asi nějakou náhodou Madar Bauer docílil větší dálky. Ale obecnou pozornost i při druhé ceně p. Janda vzbudil.

Při tom hned o jedné věci se zmíním, která sice v našich kruzích vzbudila nelibost arci oprávněnou, vzhledem ku poměrům francouzským je však asi druhu obyčejného, bohužel. Nejen p. Janda, i ostatní borci čeští byli uváděni hned jako Maďaři, jindy jako Američané, pak zase jako Rakušané vídeňští a teprv na naše úsilí byla podána ochotně oprava v tom smyslu, že jsou to Rakušané Češi. Kdo zná přec už příslovečnou francouzskou neznalost našich poměrů, jež přes všecky t. zv. česko-francouzské styky pořád je stejná a u žurnalistů sportovních větší než kde jinde, nepodiví se nijak, že když řeknu tam někomu: »Pane, já jsem Čech«, odpoví Vám: »To jste tedy Maďar!« Neznám Čecha, jemuž by se ve Francii podobného něco nepřihodilo. A pak v tom rumrejchu, kde druh svádí vinu na druha, všichni ztratí se ti pod rukama jako kapky v moři. Američanům nemohlo se státi něco podobného prostě proto, že přišli v počtu tak velikém a pak s okázalostí, se kterou nemůžeme se měřiti. Jsou to lidé milionáři, kteří tam měli svoje sluhy, svoje černochy, masseury a kteří žili v Paříži, jak jsme pověděli, už několik neděl. Bude ještě státi mnoho práce, námahy a úsilí, než uplatníme svoje jméno v cizině, kde přese všecky lichotivé články a zprávy novinářské buď o nás nevědí, nebo vědí jenom věci nepěkné! — Sokolům v té příčině vede se lépe: bývalo jich ve Francii víc, mnohem víc a upoutali na sebe pozornost také švarným svým krojem, o výtečných výkonech nemluvě. K čemuž připomínám, že i výkony v běhu druhých našich borců v Paříži byly velmi dobré — s Američany a s Angličany však, jak patrno, nemohl se měřiti nikdo. Aspoň toho vědomí jsme tam nabyli, že nemusíme úzkostlivě zůstávati doma a že můžeme odvážiti se na kterékoli bitevní pole mezinárodní.

(Příště dále.)

*

Belgie na konci XIX. století. V řadě států, jež u příležitosti loňské výstavy Světové v Paříži vydaly instruktivní spisy o soudobém stavu všech odvětví, ne neposledním jest též království belgické. A sice bylo to ministerstvo vnitra, jež vzalo si tu záležitost na starost a jež vydalo dvě úhledné knížečky: rozkošné fotografické album s textem: »La Belgique pittoresque et monumentale«; překrásný to průvodce po celé Belgii, nejlepší vnadidlo pro cestovately. Kdož by při pohledu na tiché kanály v Brugge odolal spatřiti tu Rodenbachem opěvanou krásu vlastníma očima?

Druhá kniha jest jakýsi pruvodce po belgické Sekci na výstavě pařížské, hemžící se poučnými statistickými daty. Poněvadž jest to publikace officielní, tedy věrohodná a mimo to publikace zpracovaná na základě nejnovějších dat, myslím, že alespoň některé nejzajímavější údaje ze spisu toho budou českému čtenářstvu vítány.

Obyvatelstva bylo v Belgii r. 1831 3,785.814 lidí, dnes jest ho počet dvojnásobný: 6,064.321 (a sice 3,026.954 mužů, 3,042.367 žen). Hustota obyvatelů dosahuje v kraji brabantském

384 obyv. na 1 km² (v Rakousku 69). Dle zaměstnání jest 1,205.000 rolníků, 1,100.000 průmyslníků (též dělníků továrních), 328.000 obchodníků, 123.000 důstojníků a úředníků.

Národnosti jest z 1000 lidí 972 Belgičanů, 9 Hollanďanů, 8 Němců, 7 Francouzů, 2 Lucemburané, 1 Angličan a 1 občan některé z jiných říší. Vystěhovalců bylo v r. 1898 kol 23.000, přistěhovalců kolem 27.000.

V době, kdy officielní publikace byla vydána, byl znám pouze výsledek sčítání lidu z r. 1890 a tu vyšlo na jevo, že

2,485.072 lidí mluví pouze francouzsky,
2,744.271 » » » flámsky,
32.206 » » » německy,
700.997 » » i francouzsky i flámsky.

Novější data uvádí Jean Finot v článku »Francie před jazykovou válkou«, jejž svého času přinesla Česká Révue v překladě českém. Tam uvádí, že r. 1898 bylo 3,060.500 Belgičanů mluvících pouze francouzsky a 3,609.200 Belgičanů mluvících pouze flámsky, takže živel flámský doznal podivuhodného vzrůstu v Belgii. Věc ta měla by právě nás Čechy velice zajímati: majíť Flámové velice podobný osud našemu.

Zákonodárnou moc vykonává sněmovna; právo volební má každý občan 25letý, jenž aspoň rok bydlí v jedné obci. Otec rodiny nejméně 35letý dostává mimo svůj hlas ještě t. zv. hlas dodatečný. Majitelé diplomů vědeckých a úředníci dostávají dva hlasy dodatečně. Více než tři hlasy nesmí nikdo míti. Dle výsledku voleb z roků 1899/1900 bylo 901.944 voličů s jedním hlasem volebním,

313.187 » s dvěma hlasy volebními,
237.101 » s třemi » »

Počet členů sněmovny řídí se počtem obyvatelů a sice tak, že na 40.000 obyvatel volí se jeden poslanec. R. 1892 jich bylo 152.

Mimo sněmovnu jest ještě senát, do něhož volí každý občan belgický alespoň 30letý. Na 80.000 obyvatel připadá 1 senátor. Do sněmu volen může býti belgický občan 25letý, do senátu občan 40letý a platící aspoň 1200 fr. daně.

Ozbrojenou mocí Belgie jest 1. policie, 2. občanská garda (40.443 mužů), 3. četnictvo (2700 mužů) a 4. armáda (166.100 mužů). Roku 1850 obnášel náklad na armádu 26 millionů, r. 1900 60 millionů.

Státní rozvaha jeví se tímto způsobem:

Příjmy roku 1897 . . . . . 499,612.888 fr.
Výdaje » 1897 . . . . . 511,398.214 fr.,

tedy schodek skoro 12 millionů ročně!

Náboženství státem uznaná jsou v Belgii náboženství katolické, protestantské, anglikanské a israelitské. První s nich jest nejrozšířenější v zemi.

Vyučování v Belgii těší se naprosté svobodě, t. j. každý může otevříti školu, aniž k tomu potřebuje zvláštního svolení, může učiti všemu, jen když to není proti státu. A této svobody používá se také v Belgii hojnou měrou a sice hlavně se strany duchovních. Kněží

mají v Belgii valnou většinu škol ve svých rukou. Řídíť oni dvě university, na 80 kollejí, 65 středních škol, 150 pensionatů pro dívky a opravdu nespočetné školy elementární. Školství v Belgii má trojí stupeň: 1. elementární, 2. střední, 3. vysoké a to buď university nebo školy technické.

Školství elementární jest dáno na starost obcím, v každé musí býti aspoň jedna obecná škola. Chudé děti obdrží vyučování zdarma.

Školství střední jest druhu dvojího: athenaea (naše vyšší gymnasia) a kolleje (nižší gymnasia). Střední školy belgické mají trojí sekci: řecko-latinskou, latinskou, moderní.

Školství vysoké jest zastoupeno dvěma státními universitami (v Liège a Gandu) a dvěma universitami, jež vydržují kněží (v Louvainu a Burellu). University belgické mají čtyři fakulty: filosofie a literatura, práva, vědy, lékařství. V r. 1893 bylo v Belgii 5092 posluchačů universitních.

K školám technickým počítají v Belgii nejen pravé školy technické, leč i školy vojenské, prumyslové, obchodní, hospodářské a umělecké.

O rozkvět věd a umění v Belgii stará se 11 státních vědeckých a literárních společností s královskou Akademií věd a umění v čele. Knihovnictví lidové rovněž jest v Belgii utěšeně rozkvetlé: asi 600 lidových knihoven šíří osvětu.

K podnícení belgických literátů a vědců vypisují se četné státní ceny, o celé řadě soukromých ani nemluvě.

Cena tříletá vypisovaná jednou za tři léta na nejlepší drama v jazyce francouzském nebo flamském jest medaile zlatá a obnos 500—1500 franků.

Cena pětiletá vypisuje se na nejlepší dílo vědecké a obnáší 5000 franků.

Cena desetiletá uděluje se nejlepší práci filologické a filosofické a obnáší rovněž 5000 fr.

Od roku 1874 vypisuje pak král belgický každoročně novou cenu 25.000 franků na nejlepší práci, jež by byla zodpověděním otázky, kterou král sám každoročně vysloví. Cena tato má i pro cizinu — tedy i pro naše učence — ten význam, že každý čtvrtý rok k soutěži vedle Belgičanů jsou připuštěni i cizinci bez rozdílu národa.

A tak literární ruch v Belgii utěšeně vzkvétá. Že Belgie, tato země prumyslu, hlavně v tomto oboru za posledních let se povznesla, jest zcela samozřejmým. Kdo by se zajímal o detaily některých odborných větví, ten hojně materialu najde v knize, o níž tuto referuji a kterou vřele doporučuji. *Dr. B. Prusík.*

*

Roczniki towarzystwa przyjaciół nauk poznańskiego přinášejí v Sv. XXVII. (1900.) m. j. rozpravu Romowe od Ant. Mierzyńského (z ostatního obsahu budiž uvedena stať dra. Stef. Waszyńského »Adam Mickiewicz, jeho historiosofické a sociální náhledy«). Není druhé mythologie, o které bychom tak málo věděli, a o které by bylo bývalo tolik nabájeno, jako je mythologie litevská a baltská vůbec: a jakýmsi souhrnem všeho, co o ní nevíme a co o ní

bylo nabájeno, je Romowe, sídlo prý hierarchické vlády bývalých Prusů. Spisovatelé starší rádi bájili o pohanství pruském a litevském, — vždyť pohanství nedaleko středu Evropy se zde drželo tak houževnatě až i do 15—16. st. a musilo buditi fantasii, kde se nedostávalo přímých vědomostí, — jejich bájky s oblibou opakovány do našich dob, a ještě Veckenstedt dal se jimi za našich dnů obalamutiti a ohřál je na novo v svém spise »Die Mythen, Sagen und Legenden der Žamaiten« (1883). Mierzyński, bývalý professor klassické filologie na polské universitě varšavské, zavřené r. 1869, vydal již řadu prací, snášejících látku ke kritickému studiu skutečné mythologie baltské a ovšem porážejících rozličné výmysly a bludy o ní. V poslední práci nemilosrdně otřásl povídáním o Romowe, které má na svědomí zejména mnich Šimon Grunau svou kronikou pruskou z r. 1526 (jak výtečným znalcem pruských věcí byl Grunau, dokazuje okolnost, že nerozeznal lotyštinu od pruštiny). Mierzyński ukazuje na první zprávu o Romowe v kronice Dusburgově ze st. 14., který dovedl říci o místě Romow v pruské Nadrowii jen tolik, že tam byl vážený kněz, opatrující věčný oheň, že se ho chodili Prusové ptáti, neviděl-li nebožtíka, když šel na onen svět, a že tam bývala pálena za oběť třetina válečné kořisti. Grunau již ví o dubě 6 loket tlustém, v zimě v letě zeleném, rozděleném na 3 části, v každé, jako v okně, že stála modla, jedna Perkunova, jedna »Patrympova«, jedna »Patollova«. Tam se pálily i ohně a na dubě visely opony, za které mimo nejvyššího kněze »Kirwaito« a jiné vysoké kněží nikdo neměl přístupu; kolem dubu byly chaty ostatních kněží. Mierzyński podrobně vyhledává, kde Grunau vzal svoje báchory a líčí, jak od něho byly přejímány. Čteme o svatosti stromů v litevských krajích, zvláště takových, na kterých srostnutím větve s kmenem n. p. vznikaly jakési otvory (skrz ně mrzáci a neduživí prolézali); čteme, jak jiné vzal Grunau z vypravování Adama Bremského o svatyni upsalské (z 11. st.), ba i z biblického popisu Mojžíšovy svatyně, jak i jiné věci vymýšlel a překrucoval. Vedle tohoto rozboru čteme celou řadu poučení jiných, o litevských božstvech smrti, o tom, kterak staří Litvané ani Prusové soch a obrazů vůbec neměli, o kultu ohně u Litvanů, o chatách (nikoli chrámech!) na ochranu ohně proti živelným vlivům atd. Stať Mierzyńského vším tím řadí se k nejdůležitějším pramenům litevské a pruské mythologie vůbec. *Z.*

*

Sienkiewiczovy slavnosti. Ref. Dr. Josef Karásek. (Dokonč.)

Pro studenty bylo místo zvláště vyměřeno; pěkně se vyjímali sedláci z okolí Miechowa a Lowicze v bílých kabátcích, jež se ostře odrážely od frakův. Vláda vyslala náčelníka štábu, gen. Puzyrevského, gen. Ivanova, předsedu divadel, předsedu censury, st. r. Emauského, plukovníka Lichačeva, »oberpolicmajstěra«.

Představení slavnostní složeno ze zpěvu, komedie Sienkiewiczovy »Zagloba swatem«,*) ze živých obrazů, připomínajících hlavní díla jubilantova.

*) »Pan Zagloba swatem«.

Všude vládla slavnostní nálada.

Po představení shromáždili se přednější zástupcové rodů varšavských v kupecké ressourci, kam byl Sienkiewicz doprovozen. Zde měl předseda »Kasy literacké« p. Stanislav Krzemiński řeč k oslavenci. Zvláště pak velebil malbu historickou, jaké do Sienkiewicze v literatuře polské nebylo. On dovedl přetvořiti minulost z kronik na život, který byl všude v celém světě s láskou čten. Mimo to odvážil se na látku všelidskou, když stanul před velebnou postavou Krista. »Velikou předností talentu Tvého jest plastičnost. V plné síle jsi se dočkal poledne; užij ještě své energie na nová, mnohá themata«.

Po cerklu mluvil ve jméně literatů Julian Adolf Święcicki, jemuž odpověděl Sienkiewicz, že v počátku jeho literarní činnosti panovaly v literatuře různé proudy; pověsti historické se upírala práva životní; k němu samotnému se chovali přátelé jeho laskavě. »Díky Vám za to, kollegové. Za laskavost jsem platil a opláceti budu laskavostí. Za srdce srdcem«. Na to specielně poděkoval presesovi kasy literácké a »tobě, druhu i kolego z lavice universitní. Díky Vám kollegové literati!«

Zahřměl potlesk, nadšené volání Sienkiewicze nemělo konce.

Vybraná společnost loučila se s oslavencem teprve po půl noci.

Slavnost však měla ještě dohru následujícího dne v redakci denníku »Słowa«, jehož bývalým redaktorem byl Sienkiewicz. Vydáno pamětní »zlaté« číslo věnované oslavenci. Darovali mu je sazeči; slavnost tato byla neobyčejně tklivá; Sienkiewicz se zúčastnil prosté snídaně, přičemž st. Piotrowski vznesl při sklínce piva toast na spisovatele a redaktora Słowa.

Do redakce »Słowa« dostavili se opět nejslovutnější mužové polského národa, kteří se včera většinou zúčastnili slavnostního představení v divadle. Sienkiewicz projevil několikráte radost nad oslňujícími slavnostmi a připojil, že se těší, až se bude moci probírati došlými dopisy a telegramy.

Jak z listů polských vidím, objevilo se již několik knih, které se stanoviska literárně-historického se obírají činností slovutného romanopisce; tak také na poli vědeckém bude míti jubileum Sienkiewiczovo krásný ohlas a rovněž literatura momoirova bude při této příležitosti obohacena mnohým lístkem zvláště o počátcích činnosti velikého romanopisce, který vlastně začínal literarní karrieru jako realista a přední bojovník mladých v »Przeglądu tygodniowem« spolu s Prusem (Alexandrem Głowackim), Petrem Chmielowským, Julianem Ochorowiczem a Alexandrem Świętochowským. Ze sloupcu »Týdenního Přehledu« sršely střely proti zastaralému romantismu a zároveň činěna propaganda positivní filosofii, realismu a utilitarismu v literatuře. Za r. 1872. vyšly »Humoresky, Theki Worszylly« (Nikdo není prorokem mezi svými.) Kdo by byl tehdy tušil, že slávu svou si založí Sienkiewicz — romanem historickým, kde se péro jeho stalo riválem štětce Matejkova a Siemiradzkého?

Také jiná města polská slavila jubileum Sienkiewiczovské.

V Krakově se konala slavnost Sienkiewiczova již s počátku minulého roku. Slavnostním řečníkem byl známý literarní historik, universitní professor, Stanislav hr. Tarnowski. Ale také na den 22. prosince posvěceno divadelní představení a celý večer v městském divadle prvnímu geniovi polskému. Z mrtvých vstal p. Zagloba, jenž byl také na lvovském divadle obecenstvu předveden. Mimo to čteny úryvky z děl Sienkiewicze.

Lvov uctil již před týdnem autora trilogie večerem. Skrzyński ukazoval hlavně na to, že Sienkiewicz patří celému národu; on není stranníkem. Před sochou spisovatele-oslavence deklamována nadšená báseň Rossowského, načež hráli »Zagloba swatem«.

Tak uctil Lvov »stříbrné hody literarní Sienkiewicze«.

Také v Poznani se veselili panem Zaglobou a v divadle zpívali vlastenecké písně. Ředitelství vydalo k tomuto představení ozdobnou divadelní ceduli s portraitem Sienkiewicze.

Podobně bylo v Lodzi, Sosnowci, Plocku, Siedlcích, v Zakopaném a jiných polských městech. Zvláště Petrohrad se vyznamenal. Obrovský sál dobročinného spolku polského byl do posledního místa naplněn; ba nával byl tak ohromný, že se večírek s týmž programem musí opakovati. Vedle Chopina hráli také andante ze symfonie Dvořákovy. Na to měl polský spolek »Lutnia« společnou večeři, při níž zredigován a odeslán holdovný telegram Sienkiewiczovi.

Časopisy a listy polské závodí rovněž při ušlechtilé oslavě Sienkiewicze. Jmenujeme pouze »Wiek«, »Kraj«, v »Kuryeru Codziennim« rozepsal se Petr Chmielowski o svém příteli, v »Kuryeru Warzewském« píše Čechofilka, Marie Konopnická o tvořivosti Sienkiewiczově, »Slovo« ohlašuje feuilleton »Pan dziedzic w Oblęgorku«. Ba našel se docela nadšenec a ctitel Sienkiewicze, který vypočítal, kolik řádek tiskových napsal jeho miláček. Články psané v »Przeglądě Tygodniowém«, v »Gazetě polské«, v Tygodniku Ilustrowanem«, »Niwě«, »Slowě«, »Kraji« vydají 21.811 řádků, »Ohněm a mečem« 34.572, »Potopa« 55.677, »Pan Wolodyjowski« 35.370 — dohromady 295.232 řádků čili 13,187.852 liter. Kdyby se literky tyto kladly vedle sebe, vystačily, by na — 4 míle.

Při světových slavnostech Sienkiewiczových oznamuje »svým způsobem« šlechetný, dobrácký, vše slovanské tak milující »Berliner Tageblatt«, že obdivuplná apologie křesťanství. »Quo vadis« se dostane na index. Totéž opakovalo jen málo německých listů, že Sienkiewicz bude na novém »indexu«. Ale týž »Berliner Tageblatt« sám tvrdí a doznává, že Lev XIII., obdržev exemplář »Quo vadis« v italském překladu od svého domácího praelata, Rinalda Angeliho, přečetl jej a projevil zvláštní uspokojení, chvále při tom nadšení polského romanopisce.

V literatuře italské není dnes oblíbenějšího spisovatele vůbec nad Sienkiewicze, který do pozadí zatlačil d'Annunzia, de Amicis, Fogazzara, Rovetta, Neeru, Giaccosu, Mat. Serao, Carducciho.

Nikde nejsou spisy Sienkiewiczovy tak laciné jako v Italii. Některé z velkých děl jeho stojí pouze liru, »La famiglia Polaniecki« v dražším

vydání 1 liru 50 cm. — tedy s knihkupeckou přirážkou a cestou přes hranice 75 kr. Je nad všechno pomyšlení, jak je polský spisovatel v Italii oblíben. Italové se rozhodli podati mu také zvláštní národní dar. Jméno »Sienkiewicz« tu krásně vyslovují, a jak mne jistý knihkupec v Arco ujišťuje, je poptávka po spisech Sienkiewiczových nesmírná. Tak ku př. prodal jediné »Rodiny Polanieckých« v krátké době asi 25 exemplářův. Objednává vždy šest exemplářů každého spisu Sienkiewiczova a ku př. »Quo vadis« objednal již třikráte. Odbyt věcí Sienkiewiczových ve vlastní Italii je nepoměrně větší. O rozšíření spisů Sienkiewiczových v italském rouše mají zásluhu dvě veliké firmy nakladatelské Fratelli Treves (editori) a Baldini, Castaldi & Co v Miláně. Tak ku př. »Quo vadis« vyšlo v Biblioteca amena č. 579 u bratří Trevesů a stojí pouze jednu liru. V témže knihkupectví vyšli »I crociati« (6 lir), Oltre il Mistero, Invano a Orso, Alla sorgente, Pane.

V knihkupectví Baldini, Castaldi (jediné italské knihkupectví, jemuž lze psáti také německy) vyšla v úhledné úpravě »La famiglia Polaniecki« (1 lira 50 cm), Lotte vane, Vita rusticana, Lillinana. Zrovna dostávám do ruky »Il diluvio« (Potopu) — 775 str. hustého tisku za 3 liry! Překlad obstarala Irena Rios (snad pseudonym?). Dále vyšli již: I cavalieri della Croce, Pan Michele Volodyovski, In cerca di felicità, a rozumí se také »Ferro e fuoco«. Všude na každém spisu stojí u jména autorova ještě tento charakteristický přídavek: autore del »Quo vadis«.

Italie zbožňuje Sienkiewicze jako by byl nejprvnější její spisovatel.

Listy polské přinesly popis národního daru, statku Oblegorek a zajímavé líčení způsobu života Sienkiewiczova, jak má den rozdělený, a kdy píše.

Podáme čtenářům časopisu tohoto výtah z článku »Przeglądu«, z něhož poznáme Sienkiewicze jako člověka. Co pracuje, jak vyhlíží v županu, jaký je k rodině, zkrátka lidi nejvíce baví spisovatel jako — nespisovatel. Je to vlastně pravšední zvědavost, ale — jakáž pomoc — homines sumus!

Nejprve je třeba znáti, kde p. Sienkiewicz bydlí? Ve Varšavě v ulici Wspolné č. 24; k většímu ještě údivu si povězme, že zůstává spolu se svou tchyní, pí. Szetkiewiczovou, s níž se výborně snáší. Dům, v němž bydlí, je nárožní, třípatrový, tmavožlutý, v celku se ničím nerůzní od jiných varšavských domů. V průjezdě na místě, kde jsou uvedeni obyvatelé domu, čteme mezi jinými: »Henryk Sienkiewicz — literat«.

Sienkiewicz bydlí v druhém patře; byt je zařízen zcela skromně. Trochu starosvětský nábytek v saloně připomíná šlechtický dvůr.

Na stěnách visí několik obrazů polských malířův. Mezi jinými je tam horal zakopanský, Pieniny, venkovská dívka atd. Na postranní stěně v saloně je portrait mladého hošíka v ruské uniformě gymnasisty — je to obraz jediného syna spisovatelova. Na stolku je známá skupina »Býk farnesský«, kterou mu věnovali Italové; na jiném stolku je mramorové poprsí Sienkiewiczovo.

Vedle salonu je pracovna jubilantova — je to jasný nárožní pokoj o dvou oknech, za ním neveliká ložnice, na levo od salonu je prostranná jídelna.

Pracovní pokoj je zařízen zcela jednoduše, prostě; na psacím stolku leží vždy množství knížek a novin; fauteuil a několik křesel. Dokola jsou příhrádky s knihami, mezi nimiž jsou zvláště nápadny krásně vázané spisy Sienkiewiczovy v cizích překladech.

Na jedné stěně je velký obraz zesnulé choti jubilantovy. Postranní stěnu zdobí myslivecké trofeje z honby po Africe a z domácího kraje. V kabinetě stojí různé památné dary, jež Sienkiewicz obdržel, mezi jiným švédská koule ze zdí Częstochovy, stříbrná puška na způsob sarkofagu s památkami z Wavelu.

Sienkiewicz počíná den mezi hodinou 9. a 10. ráno. Pozdraviv se s domácími lidmi zasedá k společné snídaní. Obyčejně pije slabý čaj se smetanou, při čemž pojídá pár kousků syrové šunky nebo rostbeafu. Po krátkém rozhovoru odchází do svého kabinetu a dává se do práce.

Okolo 12. hodiny mu přinese sloužící černou kávu a dvě vajíčka, načež pracuje bez přestání do 2. hodiny, kdy začíná oběd. Tím také se končí jeho denní tvůrčí činnost.

Oběd je pro něho dobou odpočinku a intimní zábavy.

Referentu Przeglądu se patrně nepovedlo vyzvědět, které krmě Sienkiewicz zvláště miluje, neboť jinak by je byl jistě vyjmenoval. Sienkiewicz má prý dobrý žaludek a bývá vždy při dobré chuti — což je veliký dar boží; není také vyběračný, ba naopak nejraději na stole vídává obyčejná jídla. Nejvíce ještě má rád »wędliny litewske.« Při obědě pívá někdy trochu slabého vína s vodou; jinak není přítelem líhových nápojů.

Mezi hodinou třetí až pátou přijímá hosty a přátely. Ale v dobách posledních zvláště před jubileem byl u něho v pravém smyslu takový nával, že se musil zavírati již před 5. hodinou a vždy unaven musil odpočívati. Vůbec společenské poměry a povinnosti ve Varšavě — podobně bývá v Rusku a v Polsku vůbec — ač si v nich ukládá Sienkiewicz meze, nabývají často takových rozměrů, že mu přímo překážejí v práci.

Proto také se často uchyluje na venek nebo do ciziny, kde může žíti více sobě. V cizině má více času a více může žíti svým myšlénkám nežli ve Varšavě uprostřed četných přátel a ctitelů svých.

Kolem 6. hodiny večer vycházívá na procházku nebo na návštěvu některého blízkého přítele svého. Na formální návštěvy nikdy nechodí ani jich oplácí, a nečiní od tohoto pravidla svého nikdy vyjimky.

V osm hodin jí opět v kruhu rodinném. Po teplé večeři skládající se z masitého pokrmu, sýra, ovoce a čaje, odchází kolem 9. znova k práci. Odbývá soukromou korrespondenci, později čte, činí si poznámky a přípravná studia k pracím svým.

Teprve během doby nabyl Sienkiewicz přesvědčení, že je nejlépe pracovati v době ranní. Dříve psával nejvíce večer. Ale když poznal, že rozčílená rozbouřená fantasie pracuje i dále v noci a nedopřává autorovi pokojného spánku, naučil se psáti za dne. Nyní tvoří večer

zřídka kdy a výminečně. Na př. »Na Olimpie« napsal ve Varšavě za jednu noc!

Hodinou dvanáctou končí se den Sienkiewicze. Rozloučiv se s lidmi svými odchází do ložnice, kde ještě nějakou dobu čítá noviny.

Zde je nutno dodati, že je málo tak útlocitných a něžných otců jako on. Patří to právě k jeho charakteristice, že v době tvoření, kdy dvéře jeho jsou zavřeny všem lidem, jsou přece vždy, každé minuty otevřeny dětem jeho. Jak krásná to vlastnost! Ony mu nikdy nepřekážejí a vždy je rád vidí kolem sebe. Jak jsme již dříve připomněli, tchýni svou miluje jako vlastní syn.

Veliký spisovatel Sienkiewicz má také své záliby, passion zrovna panský, je totiž náruživým ctitelem Nimroda. Honba patří k nejzamilovanějším jeho zábavám. Nejčastěji bývá na honbách v Losni nebo bývá zván u Krasinských v Radziejovicích. Nyní mu soused jeho Oblęgorski p. Dutkiewicz z Krasného, zvláštním aktem zajistil, že může honiti na statcích jeho (4000 jiter) doživotně. Je prý tam dosti zvěře i srna tam není vzácností.

Hrává v vint, ale v karty skoro nikdy nehrává. Hrá zřídka kdy, nízko a hra má býti pro něho jen zábavou a oddechnutím od práce v úzkém kruhu přátelském.

Na to vypravuje reporteur »Przeglądu« tuto zajímavou, ale přece velice charakteristickou anekdotu.

Nedávno měl jsem příležitost mluviti o Sienkiewiczovi s rodinou jeho, když ho nebylo doma.

Když jsem odcházel, dal se se mnou do řeči sloužící Pavel, který byl patrně svědkem předcházejí rozmluvy v pokoji.

»Vašnost bude psáti o našem pánovi?«

»Snad.«

»Tak prosím, račte napsati, že náš pán je moc hodný ke služícím a že my ho všichni máme moc rádi, i já, i druhá služebná, i kuchařka!«

Počal jsem blahopřáti Pavlovi, že má tak dobrého pána, ale on mně vskočil do řeči:

»Tak« — řekl — »ale proč pak se velmožný pán mne neptá, co náš pán dělá; já to přeci vím nejlépe . . . .«

Poctivý Pavel byl totiž patrně uražen, že ho redaktor Przeglądu neinterviewoval, ale ten se dověděl přece, který krejčí Sienkiewieczovi šije, kdy se koupe, kdy na se béře župan atd. — když mu totiž Pavel pomáhal do kabátu a podával mu galoše.

Inu, je to vždycky krásným znamením dobrého srdce, když sloužící duch chválí svého pána. —

Také ve Francii si všimli jubilea Sienkiewiczova.

Již koncem listopadu připravovalo »Figaro« čtenáře své na budoucí varšavské slavnosti.

Jistý polský cestovatel navštívil minulého roku Řím. Průvodce jeho, ukazuje mu hrob sv. Petra, pravil mu: »Zde odpočívá onen, jehož oslavoval veliký básník Sienkiewicz v románu Quo vadis.«

Ale popularita tohoto básníka se nezastavila v Italii. Překročila moře a dobyla mu nového světa. Ve Francii, v Německu, v Anglii, v Rusku, všude, ve všech zemích, je jméno Sienkiewiczovo dnes slavné: v Polsku samotném zbožňují již jméno Sienkiewiczovo.

Referent »Figara,« p. Kozakiewicz, píše pak následovně: »Přicházím z Varšavy, panuje tam nepopsatelný enthusiasmus. Jubileum dvacetileté slavnosti literarní činnosti mistrovy bude národní slavností.«

Na to se líčí krátce, jaký bude pořad slavností, v divadle se bude hráti zrovna dokončený pan »Zágloba« hrdina z díla »Ohněm i mečem« (Par le fer et par le feu), které je předním dílem Sienkiewiczovým. Co do úspěchů srovnati je možno s Notre-Dame de Paris, Bídníky nebo Dumasovými Mušketýry. Všechny země slovanské jsou zachváceny zrovna enthusiasmem, a Sienkiewicz se stal takřka symbolem polské vlasti. Také v Rusku je velice ctěn a sám car čítá jeho překlady.

Sienkiewicz mluví a píše výborně francouzsky; každoročně bývá v Nizze a v Bretagni. Při některých věcech činili si Francouzi překlady z němčiny, jindy zkracovali jeho romány nebo k mrzutosti slavného spisovatele vybrali si — gymnasijní povídku jeho — ovšem nejslabší (En vain). Sienkiewicz byl zvolen také za člena nejpřednější slovanské akademie, totiž petrohradské Akademie nauk. K tomu podotýká B. Kozakiewicz: »Henryk Sienkiewicz ne pouvait faire moins que remercier la docte Compagnie de l'honneur, qu'elle lui décernait. Mais, écrivain et patriote polonais, il remercia . . . en latin.« Chápeme . .

Za pár dní na to nemluvilo se v pařížských literarních kruzích a salonech o nikom jiném než o Sienkiewiczovi a jeho hlavním hrdinovi z románu »Ohněm a mečem.«

»On ne parle que de Zagloba«, pochvaluje si »Figaro« dne 15. prosince.

Také v některých listech německých si vzpomněli na Poláka protestovavšího proti brutalnímu hakatismu. Tak k př. »Neues Wiener Tagblatt« přinesl feuilleton o tvůrci slavné románové trilogie. Němci mají dva překlady Quo vadis (Boliński a v 6. ročníku Hartlebenových románů), Das Urtheil des Zeus und andere Novellen od Majdańské, Sturmfluth (Potopa) a »Die Familie Polaniecki«.

Zdá se mi, že »Křižáci« nejsou do němčiny přeloženi; Němcům by arci málo lichotilo líčení bitvy Grünwaldské, kde byli poraženi na hlavu němečtí »Křižáci« a zvláště řád. Podle tradice zúčastnil se bitvy této také náš Žižka.

Na slávu velikého syna svého Henryka Sienkiewicze, může býti Polska vším právem pyšna. My se z toho jen těšíme.

Je to sláva bratrského národa!

Kéž by mohl slaviti zlaté jubileum literarní činnosti Sienkiewiczovy.

Arco, 9. ledna 1901.

*

Sěvernyj kurjer. Lístek k poznání osudu ruského žurnálu. Div jsem nenapsal: pohrobní vzpomínka, nekrolog

ale nemám chuti, aby informační referát můj měl příchuť sarkasmu.

Počátkem roku — dne 22. prosince podle ruského kalendáře — oznamoval stručný telegram, že vláda ruská zakázala, »Severnyj kurjer,« orgán knížete Barjatinského.

K stručnému telegramu »Cor. Bur.,« které nedovedlo nic více říci, připojíme několik slov na objasnění tohoto zákazu.

»Severnyj kurjer« vycházel celkem třináct měsíců; třináctka je číslo nešťastné. V kruzích šlechtických vládne pověra, že třináctá osoba při stole sedící během roku zemře. Rus by nešel v lázních do kabiny, jež má ono nešťastné číslo, a proto také v hotelích lázeňských míst není číslo ono umístěno na dvéřích. Třináct měsíců trval život »Severního kurýra,« až mu třetí vládní výstraha, nos, nebo-li perestěreženie zkrátilo na vždy život.

Severní kurýr byl orgánem ruských Marxistův — račte vysloviti i měkce a přizvukovati na druhé slabice, ne na první — ale neračte mysliti, že se Marxista shoduje úplně s pojmem našich sociálních, mezinárodních socialistů. U jednotlivých národů se vytvoří tytéž otázky různě; v Rusku, kde bydlí přes 100 milonů lidí, jež mají zajištěnou existenci národní, odpadá otázka internacionály, a již první a základní zásada programmu jeho zněla, že stojí na základě evropské civilisace, která nevylučuje zásad národní »samobytnosti,« a právě proto že za svůj cíl si vytýká poznání ruského života a objasnění jeho v duchu spravedlnosti. Zvláště pozoruhodno bylo, že denník tento byl psán v tóně velice slušném a umírněném, čímž se velice výhodně lišil od socialistických listů malých národů, jež bývají často příliš osobní a málo vybíravé ve výrazech. V Rusku však musí býti listy slušné.

Majitelem a redaktorem »Severního kurýra« byl kníže V. V. Barjatinskij, jenž vydal na př. »Lolo i Lala« (obrázky dobrých mravů) a »Potomci« (sborník satirických povídek). Vedle něho byl redaktorem Arabažin, jenž byl znám jako dobrý znatel polské literatury a polských poměrů.

Severní kurýr počal vycházeti v listopadu r. 1899. Krátce na to dostal výstrahu, asi za měsíc na to druhou, načež byl na tři neděle »zakryt.« Nyní byl osud jeho na věky spečetěn.

Předchůdci Severního Kurýra bylo »Novoje Slovo,« jež vycházelo r. 1897 a pak »Načalo,« jehož vyšly pouze čtyry knížky. Oboje psaly dosti ostře, a proto byly v krátké době »zakryty.« Časopisy tyto zvláště rády polemisovaly o theoretické otázky s listy sobě blízkými. Po zákazu »Načala« založil kroužek redakce jeho denník »Severnyj kurjer,« jenž v mnohém zmoudřel a jako list čistě progessivní měl v programmu spojení — a ne rozbíjení elementů pokrokových. Také formu zachovával vždy slušnou, ba tak slušnou, že by z ní jinde mohly i listy občanské vzíti si vzor.

Soustřediv kolem sebe ruskou progessivní intelligenci vytkl si na prvním místě za programm sociální spravedlnost, čímž se postavil do služeb širokých mass, zvláště pracujícího dělníka. Hned vedle sociální otázky šla otázka národní a náboženská, při čemž se vyznamenával náležitou tolerancí. Tak ku př. byl proto, aby se Polákum

dostalo patřičné svobody, všímal si našeho česko-německého sporu, věděl o procesu v »Pizeně.« Severní kurýr měl pěkně zorganisovanou korrespondenci ze všech slovanských zemí, ale o nás dostával většinou zprávy, jež prošly židovskýma rukama, jež zřídka kdy namáčejí péro bezstranně, nebo v náš prospěch. K židům se choval s příkladnou tolerancí a zastával se práv jejich v Rusku.

Rozumí se, že byl pro svobodu tisku a rozšíření vývinu autonomie městské a zemské (v zemstvách). Obdobě našich okresních výborů přál největší samostatné působnosti. Rozumí se, že v programu jeho bylo zahrnuto nejširší vzdělání širokých vrstev ruského národa.

»Severní kurýr« měl také zvláštní své stanovisko ve finanční otázce, ale tu jsou ruští politikové velice citliví, a zde vězí hlavně onen bod, který přináší listům výstrahy, nosy, jako zrovna bylo u tohoto listu a podobně při »Rusském Bogactvu« Michajlovského (radikální, subjektivně »narodničeský« časopis), které je s »Novým Vremenem,« zvláště Bureninem, na štíru a také nějakou dobu bylo zakázáno.

Konečně nutno uznati, že v »Severním kurýru« byla slušně zastoupena rubrika týkající se literatury, vědy a umění.

Nyní zrovna nemají »Marxisté« — žádného deníku. Zásady jejich representují pouze časopisy »Žizň« (učený, vědecký orgán) a pak »Naučnoje obozrěnije« měsíčník, který rediguje dr. Filippov [doktorátu dobyl za hranicemi]; zde se setkáváme hlavně s pojednáními směru přírodovědeckého a lékařského.

Našeho čtenáře bude několik těchto řádek zajímati jako informace ruských poměrů, jichž často nelze srovnávati s našimi.

Dopsav řádky tyto dostávám do ruky český list, který přináší statistiku ruského školství podle »Siew. kur.« Německý způsob psaní »Sěv. kur.« svědčí o tom, že český list čerpal své zprávy o ruském školství — z druhé, ale již neslovanské ruky.

Karásek.

*

Hudba na Rusku r. 1900. Hudební život na Rusi v posledním roce byl velice šťastný, živý a plodný. V Petrohradě, v Moskvě a v některých provincielních městech Ruska bylo uvedeno na scenu tolik nových oper, že se s »úrodným« rokem tímto nemůže měřiti žádný rok posledního desítiletí. Zde nelze mluviti o »oskuděnii«. První opera, která byla dávána v Mariinské opeře v Petrohradě byl Smetanův Dalibor. Jím počíná se řada oper vůbec. Páni Rusové, aspoň někteří kritikové, chápali Dalibora jako hluší tetřevi. Za to ke konci roku vše napravili; všichni žijeme ještě pod živým dojmem, jakého vítězství a vavřínů získalo na Rusi české umění. O českém jménu bylo na Rusi s nadšením a s láskou znova psáno. O »českém koncertu« bylo již dávno annoncováno, Moskva i Petrohrad sympaticky vítaly české hosty, pí Doliné patří všechna čest a opravdové díky naše!

Ruské opery razí si pomalu již cestu po Evropě, »Oněgin« byl v minulém roce dáván také ve »Scale« v Miláně; z počátku měla

opera tato jen prostřední úspěch, ale po třetím představení se počala již líbiti. Za to veliký úspěch měla ruská operní představení v Praze, kde vystoupili umělci Mariinského divadla: pí Budkevičova, Dolina, pp. Čuprynnikov, Smirnov, Serebrjakov. »Český tisk — referuje ruský žurnal »Novoje Vremja« — »pronesl velikou chválu jak o umělcích, tak i o operách Glinky, Čajkovského a jiných«. Jak vidět, lichotí Rusům pochvalný hlas české žurnalistiky.

Spolu s operami kráčí v před také ruská symfonická hudba, když ruští dirigenti se odvážili za hranice. Tak r. 1900 dirigoval v Římě Safonov, ve Vídni, Lipsku a v Paříži Vinogradskij, v Pešti Auer. Všichni si všude odnesli zaslouženou pochvalu. Také jednotliví umělci se potkali na Západě s takovým přijetím a příznivou kritikou.

Italská společnost přednesla oratorium Perosiho »Vzkříšení Lazara«. Abbé Perosi byl clientem »Figara«, které mu udělalo světovou reklamu. Táž italská společnost byla v postě v Moskvě, a mimo to bylo několik italských společností na jihu Ruska a na Kavkaze. Ve Varšavě se hraje polsky a italsky, v Rize — německy.

V lednu se konal v Petrohradě sjezd ředitelů hudebních škol na venkově, kde se jednalo o reorganisaci těchto institutů v provincii.

V ruských symfonických koncertech, jež pořádal Běljajev, vystoupili jako dirigenti Rimskij-Korsakov, Glazunov a Ljadov. Koncerty moskevského filharmonického spolku řídil Kess.

Z cizích dirigentů při dvou symfonických koncertech, jež pořádala pí. Dolina, vynikl Řebíček a German Cumpe . . . Přijel také Mascagni, ale — neměl úspěchu.

Mezi nejznamenitějšími umělci, kteří se těšili všeobecné pozornosti, uvádí referent »Nového Vremeni« Hofmana, který koncertoval »po celé Rusi«, Grünfelda a znamenitý český kvartet (pp. Hofman, Suk, Nedbal a Vihan), českého pianistu Jraneka (Jiránka), českého houslistu Em. Ondržička (Ondříčka), bratra znamenitého Fr. Ondříčka.

V minulém roce slavili na Rusi také několik uměleckých jubileí. Bezeskizskij star. — 50 let činnosti jako virtuos a pedagog, Rimskij-Korsakov, nedávno, 30 let, Solovjev 40 let. Před sto lety se narodil Titov a baron Rozen, autor slavného libreta »Život za cara« (Žizň za carja).

Ať je jak chce, česká hudba a čeští umělci měli loni na Rusi velice čestný úspěch. To nutno konstatovati.

— *ará* —

*

Kapitolina Valerianovna Nazarjeva. 14. prosince (dle ruského data) sklátila chřipka (v Petrohradě zuřící) v hrob zasloužilou spisovatelku a žurnalistku ruskou K. V. Nazarjevu. Zesnulá narodila se r. 1847 a vystudovavši gymnasium, nastoupila trnitou dráhu ženy, jež jest odkázána sama na sebe. Do Petrohradu přišla beze všech prostředku k výživě a musila přijati každou práci, jakou jí dali. Psala adressy v administracích časopisův, opisovala redaktorům rukopisy, obstarávala korrekturu novin, slovem chápala se všeho beze strachu. Tak nuzně protloukala se životem. Jednou, zcela náhodně, připadla na myšlénku

napsati něco samostatného. A tak začala její literární karriéra povídkou »Specialist,« otištěnou ve »Věstníku Jevropy.« Ale i tu ještě nebyly skončeny útrapy statečné ženy. Nakladatelé kořistíce z toho, že dosud není známa, že nemá jméno — její pseudonym K. Levin málo kdo znal — platili jí hanebně málo. Leč K. V. Nazarjeva ani tu se nezalekla. »Soudila jsem tak: bude-li jen byt zaplacen a budu-li syta, víc mi zatím netřeba,« praví sama dle M. Gorodeckého. Ale ponenáhlu i její jméno stávalo se zvučnějším a v poměru se vzrůstem slávy vzrůstaly i honoráře. Její plodnosť co spisovatelky románů byla úžasná, a snad leckdy právě tato plodnost byla příčinou jisté povrchnosti. A není divu: během dvaceti let napsati na 80 románů, k tomu jest třeba železné chuti k práci a silných nervů. A považíme-li, že vedle románů psala K. V. Nazarjeva i dramata a veselohry (z nichž některé dávaly se i na jevištích carských) a že největší část času zaujaly jí práce novinářské (bylať členem redakcí různých denníků ruských, naposledy »Birževých Vědomostí«) tu opravdu musíme býti naplněni obdivem nad energií pracovité této ruské ženy. Její činnosť novinářská zasluhuje obzvláštní zmínky, bylať to záslužná činnosť k obraně všech, jimž se činí křivda. »Provincialnaja nuždа« byla její speciálností, venkovu trpícímu, ženám a dětem bez pomoci stojícím ona věnovala svou veškeru pozornosť. Vytýkali jí, že stále naříká. »Až nebudou slabým činiti násilí, a děti nebudou trpěti křivdy, pak i já zanotuji veselejší píseň,« bylo její odpovědí. Ale nejen vřelá slova i skutky dobročinné byly její význačnou vlastností, proto smrti její želí nejen ruské novinářstvo a ruská literatura, nýbrž i slabí a chudí na Rusi . . .

Dr. B. Prusík.

Pěknou ukázku nového překladu moderní české poesie do němčiny, přinesla ve svém feuilletoně »Politik.« Dovedný překlad jest z péra úředníka zdejší universitní knihovny Dra. Spiridiona Wukadinoviće, v němž přibyl nám výborný překladatel. Bylo by záhodno, by veškeren Drem. Wukadinovićem přeložený material co nejdříve v souborném vydání byl vydán a aby tak na dráze nastoupené zvěčnělým Edv. Albertem bylo pokračováno.

*

Noví akademikové ruští. Nejmladší sekce carské akademie věd v Petrohradě — sekce krásné literatury — vybrala si další kollegy z řad spisovatelských. V loni jmenovaní první členové této větve: K. R. (velkokníže Konstantin), Čechov, Tolstoj a j. zvolili za další členy své třídy muže vesměs vynikající: P. D. Boborykina, V. V. Stasova, K. K. Arsenjeva a S. V. Maksimova.

S P. D. Boborykinem seznámili jsme své čtenáře již u příležitosti jeho 40.letého literárního jubilea v č. 3. České Revue

Vladimír Vasiljevič Stasov zaujímá na Rusi první místo v oboru hudební kritiky. Jest to již stařec 77letý, ale do té míry činný, že budí svou duševní čilostí všeobecný úžas. Charakteristická vlastnost jeho jest jemnosť a nadobyčejná skromnosť. Když r. 1894. oslaviti chtěli ruští literáti jeho 70leté narozeniny a 50letí jeho literární práce, byl nucen ředitel »Publičné biblioteky« Byčkov, Stasova přímo vylákati

— poprosiv ho o návštěvu v příčině jistého hudebního rukopisu. Nic netuše, dostavil se Stasov do »Publičné knihovny« a tam k svému úžasu setkal se s celým literárním i vědeckým světem petrohradským a se zástupci úřadů od ministra vyučování počínaje. Zásluhy jeho o ruské umění nejlépe tehdy vylíčil A. F. Byčkov, jenž s důrazem vytkl jeho zásluhy co ředitele oddělení krásných umění při »Publičné bibliotece.« Stasovu děkuje tento ústav za vzornou sbírku rukopisů hudebních, a za mnohé i mnohé dary. Jako kritik umělecký platí dnes na Rusi za opravdovou autoritu.

Konstantin Konstantinovič Arsenjev narodil se r. 1837. v Petrohradě a žije dosud tamtéž jako advokát a známý kritik a publicista. Jeho zásady kritické vysloveny jsou v úvodě k dílu »Kritičeskije etjudy po ruskoj litěraturě.« Dle něho všechny druhy umění jsou oprávněny, kromě nudného. Není pravidel stejně a bezvýminečně závazných pro každého spisovatele: svoboda a volnosť, toť jsou podmínky, za kterých tvoří se díla skutečně umělecká. Patří tedy Arsenjev k liberálně-eklektické škole kritiků, ale liší se od zástupců školy té tím, že klade velký důraz i na formu díla. Kdežto ostatním šlo jen o obsah, Arsenjev vyžaduje šetření i krásné formy.

Sergěj Vasiljevič Maksimov narodil se r. 1831. v újezdním městě Parfentěvě, co syn poštmistra. Vystudovav lékařskou fakultu v Moskvě, přišel v bližší styk se sedláky i maloměšťáky a pokusil se o národopisné náčrtky ze života jejich. Rozsáhlé cesty, konané buď z vlastního popudu, nebo za pomoci vlády (k Bílému a Ledovému moři; k Amuru a na Sibíř; na Urál a j.) jenom rozšířily studijní pole jeho hlubokého a vnímavého ducha a cestám těm děkuje Rusko za mnohé polobelletristické a polovědecké dílo národopisné, sociálně-politické a psychologické povahy. Znamenitou fysiologii zločinu zobrazil Maksimov ve spise »Sibíř a nucená práce v trestnicích,« jiné duležité jeho spisy jsou »Stará i nová Rus,« »Broďačaja Rus« (Tulácká Rus), »Krylatyja slova« (okřídlená slova) a m. j.

Dr. B. Prusík.

*

Stefan Żeromski.*) Skizza literární. Napsal Dr. Boř. Prusík. Jedním z nejsilnějších talentů soudobé literatury polské jest Stefan Żeromski (pseud. Maurycy Zych). Je to muž ještě dosti mladý, při nejmenším tak mladý, že ještě se nedostal do slovníků, takže biografická data o něm jsou velmi těžko k vypátrání. Díky jednomu z jeho osobních přátel pražských dozvěděl jsem se, že studoval gymnasium v Kielcích, byl na to sekretářem polského musea v Rappersvilu ve Švýcařích a teď že jest bibliotekářem knihovny hrabat Zamoyskich ve Varšavě.

Jako spisovatel zaujímá Żeromski místo význačné, odlišné od tlumu jiných spisovatelů. On stal se výrazem své sfery v literatuře.

*) Viz Antoni Potocki, Najmlodsi powieściopisarze polscy. Tygodnik illustrowany 1899. — Marya Lopuszańska, Ludzie bezdomni Stefana Żeromskiego. Pogląd na świat 1900. — Piotr Chmielowski, Belletrystyka nasza w roku 1900. Pogląd na świat 1901. — Referát o Żeromském v časop. Książka 1901., 1.

Je to sfera »intelligence a sice oné části intelligence, u níž zásady jsou nejmocnější, ne-li jedinou vášní. Lidé té sfery trpí ne nedostatkem, leč spíše nadbytkem dogmat v životě, oni dogmaty žijí, dogmaty umírají. Żeromski stvořil psychologii této sféry. Dvě síly tvoří umělecku duši jeho: je to ničím nezkalená čistota, jasnosť vzrušení, jež působí, že sami poddáváme se vzrušení jeho. Druhá moc pak jest láska. Ta láska trpí uprostřed tesknot, tu lásku cítíme pod každým záchvěvem jeho pera. A v atmosfeře smutku, zklamání, tesknot a doktrin, spalujících veškery naše naděje, vzrušení a idee, srdce Żeromského zůstává netknutým. Jeť proto Żeromski jakés cor cordium soudobých novellistů polských.« Tak velmi trefně charakterisoval Żeromského Ant. Potocki.

A přední literární historik polský prof. Piotr Chmielowski, autorita ve svém oboru, vyslovuje se o talentu Żeromského s plným uznáním: »Duše jeho nezná spokojenosti a radosti, leč zklamání a trpký smutek, beznadějnou válku a zoufalství . . . usměje-li se kdy Żeromski, to skoro jakoby z trestu. Jeho výtvory působí mocným dojmem, ano jeho »Ludzie bezdomni« působí dojmem z nejsilnějších, jakými se naše písemnictvo vykázati může.«

A referent »Książky« dává svému nadšení výrazu slovy: V kreslení mračných hlubin duše lidské, jak tůň mořská, plné tajů ponurých, možná čarovných lesů, korálů a perel, ale též plné oblud ohyzdných se zimnými a lepkavými tlapami, v tom jest Żeromski mistrem nedostižným.«

Úsudek odborníků dojista střízlivých a nestranných jest jak zřejmo pro Żeromského velice přízniv. Ne tak obecenstvo. To nepříliš pouští se v ony tůně lidské duše, zůstávajíc raději na povrchu. Proto má Żeromski jen úzký kruh čtenářů, za to ale jest to kruh pevný, kruh srdečných přátel, kteří rozumějí každému tonu mladého mistra.

Żeromski vydal již několik knih. Jsou to jednak sbírky povídek — Opowiadania, Utwory powieściowe, a nejnověji Promień — jednak práce velkého slohu, z nichž alespoň několika slovy musím se zmíniti o jeho dvoudílném románě »Ludzie bezdomni.«

Lidmi bez útulku nemínil Żeromski ty, již opravdu nemají útulku — netřeba tedy hledati v románě jeho líčení »bosáků«, jaké nalézáme u Gorkého — než ty, již majíce zabezpečenou existenci, nemohou, nebo nechtí založiti si krbu rodinného, ježto nedovedou užívati štěstí sobecky, když na tisíce chuďasů jest kolem nich. Jsou to srdce myslící především o jiných . . .

A takovým »člověkem bezdomným« jest i doktor Judym, vychovaný v bídě a nouzi nejstrašnější. Hned při vstupu na dráhu lékařskou má plány dalekosáhlé, týkající se zlepšení zoufalého stavu tříd pracovních. Jen jednou však v shromáždění lékařů se s nimi prozradí a už pozná, že kollegové považují ho za utopistu . . . Jde — našed ve Varšavě neporozumění — na venek: do léčebného místa Cisy. I tam je bída, i tam chce doktor Judym zlepšovat: odstraňovati nezdravá zařízení, zaváděti moderní, zdravější úpravu. Narazí na odpor zastaralé správy a je přinucen odejíti. A přece v Cisach

nalezl ženu duševně velice mu blízkou Joasi, vychovatelku, do jejíž duše mistrovským způsobem dává nám autor nahlédnouti, předkládaje nám její denník. Doktor Judym jde do Zaglebia, mezi horníky. Tu doufá nalézti nejvhodnější pole své horečné činnosti ve prospěch trpícího lidstva. A aby k tomu cíli, jejž si položil, plnou silou mohl spěti, odříká se dobrovolně štěstí míti vlastní rodinný krb, vzdává se ruky Joasi a spěje jen za svou prací ve prospěch trpících křivdu, strádajících nouzí. A Joasia? Ta ač zlomena, půjde dále svou cestou . . . Bolestné to zakončení!

»A přece, vzdor bolestnému tomu zakončení, vzdor smutku, jimž zrovna prosákl román ten, není to práce pessimistická: Żeromski věří v kulturu, v pokrok ethiky obecné, v rozvoj duševní. Smutek, jaký v nás zůstavují »Ludzie Bezdomni«, toť smutek, jenž ušlechťuje, obohacuje ducha . . .«

*

Hodina.*) Napsal Stefan Żeromski. Přel. Dr. Bořivoj Prusík.

Rozlehlá zahrada, v terasách sestupující k řece, jež plyne za její zdí, plna jest světla, vlhkých stínů a vůně jarní, zkopané země. Ještě bohatá rosa stojí na trávě. Lehký vánek pohybuje mladistvým, v stříbrnou barvu oblečeným listím.

Lístky klenu tak průhledné, že bylo jimi možno viděti slunce, lístky útlé, bělavé, svévolné, třepetají se mazlivě v blankytném větříku. Hudba ptáků dýšící nadšením a vášní vyniká nad hromadný chorál včel, jenž jako hluboký a chvějný ton varhan nese se mezi stromy. Blýskavé mouchy s bzukotem co chvíli poletují sem i tam jako prášek přetínajíce široké, napjaté zlaté struny slunce. Neklidné stíny listí povalují se po mokré zemi.

Z místa, kde na kamenné lávce při kmenu velké břízy sedí mladík, jest slyšeti zpěv sirotku, jdoucích v párech za dozoru milosrdné sestry Marty. Zpěv se vzdaluje a zmírá za hustým křovím. Tam odtud viděti zdi několikopatrové nemocnice. Některá okna jsou otevřena a černé útroby sálu bolesti hledí jimi do zahrady, jiná jsou do poloviny zakryta záslonkami.

Sestra blíží se k lavičce: Nebyl jste včera v kostele . . .

Mladík, pozvedá hlavu, již měl opřenu o pravou ruku; levá ruka jest v silném obvazu: Opravdu, nebyl jsem včera.

Sestra, jdouc mimo dále: Není to dobře. Dnes je operace a vy jste tak lehkovážný . . .

Mladík, s úsměvem: Vždyť jsme i tu v kostele . . .

Sestra patří na něho s výčitkou a odchází. Hnedle na to mizí za kupou bezu. V tu chvíli z jednoho z oken vylétá křečovitý výkřik a potom v zmateném chaosu mužské hlasy. Rázem všechno utichá. . Slyšeti jenom šustění větru, přesypujícího se mezi stříbrnatým listím plačící vrby. Z odlehlých stínů zahrady k zátišným trávníkům fialové kupy rozkvetlého bezu, stříbřité vrcholky křovin, splývají nevyčerpanou vlnou, jako píseň čarovného hlasu. Narcissy mokré od rosy vydechují

*) Ukázka tato vyňata z delší povídky, otištěné v časopise »Prawda« 1900.

svou vůni táhlou a jedovatou. Tráva protkaná polním zlatým kvítím mění na slunci svou barvu a odpařuje se.

Sestra, jdouc mimo: Žena starého hlídače nádražního z třetího sálu vzbudila se při operaci . . . Před vámi budou ještě tři osoby na stole.

Mladík: To máme tedy ještě čas.

Sestra: Třeba ho dobře užít.

Mladík: O to se starám dle možnosti.

Sestra, usedá na kraji lavičky: O čem stále myslíte?

Mladík: Myslím sestro . . . Myslím na jednoho psa; nebyl na první pohled k ničemu a přece zasloužil si dobře své jméno Orestes.

Sestra: Vždy o tom psu! A proč jste ho zůstavil, když jste jel k nám?

Mladík: Nemohl jsem . . . Ale slíbili mi, že se o něho nejlépe postarají. Když přišel den mého odjezdu, byl pevně přivázán k boudě a přece přehryzl provaz a dohonil vůz, kterým jsem odjížděl Nadarmo jsem ho odháněl. Plazil se po zemi a snášel bez hlesu rány i kopnutí nohou. Dojeli jsme k celnici. Po vyřízení formálností vstoupil jsem do lodky, abych se dal přepraviti přes Vislu Psa jsem zůstavil. Zdálo se, že se vrátí s povozem, jenž mě dovezl na hranici. Zdálo se, že . . . Ne, nemohl jsem ho vzíti s sebou Ano, nemohl jsem, Byl jsem v takovém postavení, že jsem nemohl, jakkoliv ten pes, krom duše, byl mým jediným majetkem. Loďku sestrčenou z písku uchvátil proud řeky. Orestes nějaký čas seděl na jednom místě oněmělý, jak se zdálo, až k zběsilosti touto zradou; potom začal vztekle hrabat zemi pazoury a házel hlínu za sebe a vyl a vyl . . . Pak skočil v pravo a co měl sil, co sil a co dechu, letěl po břehu, mysle as, že doběhne na konci ke mně. Ztratil jsem ho z očí. Byl jsem už v prostřed řeky, kdy jsem ho spatřil po druhé. Zdálo by se, že jen rozlicený jestřáb dovedl by tak střemhlav letěti nad zemí za křepelkou, že jen hladová liška dovedla by tak stíhati časného králíka. A zatím on se hnal za svou láskou . . . Byli jsme u protějšího břehu, když se vrátil zas na to místo, odkud lodka vyplula. Stál tam chvíli, jakby zkamenělý. Později jedním skokem vletěl s vysokého břehu do vody. Viděl jsem a slyšel jak plave, bolestně štěkaje. Proud zanášel ho daleko, daleko . . . Černá hlava potopila se jednou, podruhé, po třetí. Na konec zmizel na vždy pod pádícími vlnami . . .

Sestra: Nesmíte na to vzpomínat. Nebylo-li by líp mysliti na příbuzné, přátely, blízké srdci vašemu?

Mladík: Nemám ani jedné bytosti, blízké srdci mému. S příbuznými nesloučily mě nikdy svazky srdečné . . .

Sestra, snaží se přivést hovor na jinou kolej,: Ani nevím, jak jste si zranil ruku . . .

Mladík: Když jsem byl na vsi, jel jsem se společností koňmo. Kůň vyhodil mě ze sedla. Poštěstilo se mi vytáhnouti nohy ze střemenů, ale neměl jsem už času vymotati pravou ruku z uzdy, kolní několikrát otočené. Dostal jsem se pod koně. Ten mě zdeptal.

Železnými bodci nové podkovy stanul na mé levé dlani a zhmoždil její drobné kosti. Venkovský doktor vyjal některé z nich, jiné zastaké polámané — sestavil, ale nedobře. Začly práchnivěti. Ruka opuchla, otevřely se vředy, věčné rány. (S úsměvem) A tak již dva roky žije se mnou ta moje nepřítelkyně. V noci spí vedle mne, ve dne jde se mnou stejným krokem. Jest se mnou, když se v šťastné chvíli usměji . . . bdí nad mými sny, čeká až se probudím, aby mi dala svou olověnou tíží cítiti, že jest stále se mnou. Čeká, čeká, jako onen orel skalní, až bude moci ztopiti ve mně své drápy . . .

Sestra: Teď se již to všechno skončí.

Mladík: Ano, skončí se to, jen že neví nikdo jak. Kolikrát již chtěli mě chloroformovati a vždy se zas báli, neboť mám prý jakous vadu srdeční. Za hodinu již mohu být zbaven mé nepřítelkyně . . . a za hodinu mohu však také umříti . . . A kdybych umřel, kdybych umřel . . . přál bych si být pochován na odlehlém místě pod vrbou. Nechci spáti vedle nikoho, nechci spáti ve vyzděném hrobě, nechci až budu hníti, dotýkati se hlavou zeschlého vápna, které nahazovala zednická lžíce.

Sestra: Toť přece jedno kde spočine znavené tělo . . .

Mladík: Oh ne, nikdy, nikdy. Po smrti jest jak za života . . . stromy milují víc člověka než on je. Ne nadarmo starý Slovan ctil stromy jako posvátné, ne nadarmo přiřkl jim za obyvately bohy své. Miloval jsem vždy stromy vášnivě. Zbožňoval jsem duby v zimě, kdy v lesích vánice hučela, miloval jsem je na podzim, kdy krvavě červená barva hněvu zbarvovala listí bukové, celé jarní noci trávil jsem v lesích s Orestem, bloudě nad jezery až do nádherného slunce východu . . . A Orest! Není ho víc . . .

Sestra: Ovšem, kdo nechce milovati lidí, musí milovati psy a stromy.

Mladík: Však také jen psi a stromy nás milují. Pes pro mě skočil do vln a v nich zahynul a stromy oslazují nám život a truchlí po zesnulých. Vlastní otec i matka za tři dny po smrti vynesou za práh svého bytu nejmilejší a nejdražší jich děťátko . . . Smíří se s tím, že dítě jejich zůstane samo v noci, prostřed větru a deště na odlehlém hřbitůvku mezi mrtvolami, zakopané v zemi . . . přivyknou myšlénce o shnilé vodě, která mu zhnojí šatečky, jež bude stékati po bezvládných, vystydlých prsíčkách, o hlíně, která zalepí ústečka vonnější než poupě růže . . . To jeho vlastní rodiče . . . A vrba plačicí začíná děcko hledati . . . Kořeny citlivějšími snad než prsty vlastní matky nahmatá v temnotě bezvládnou hlavu, obejme ji, opásá nahá žebérka a malou šiji, na niž vlastní otec zapomněl . . . Nitkami svých kořenů tenkými jak vlasy a dobrotivými jako sen dotýkati se bude míst hnijících a nejvíce rozbolavěných . . . O, sestro, sestro . . . Chvíti se ve vrcholku lip . . . být uvolněným od veškerého toho pozemského štěstí a utrpení, od pohledu na nadvládu, do cítění v sobě divokých žádostí a ničemného přesycení . . .

Sestra (zvedá se a odchází): Srdce vaše žádá si modlitby . . . a myšlenky bloudí nízko . . . (zachází za křoviny).

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Sestra (ukazuje se na konci aleje a rychle spěchá k mladíkovi). Již je čas. Čekají . . .

Mladík (vstane z lavičky): Konečně! . . .

Sestra: Jen buďte, pane, dobré mysli . . . Pán Bůh jest s Vámi.

Mladík: Jsem dobré mysli . . .

Sestra: A zítra budeme se společně smáti této dnešní hodině . . .

Mladík: O, ano, ano . . . Ale kdybych přece . . . kdybych měl umříti . . . pak ať mě dají pod vrbu . . . daleko od ostatních hrobů . . . Je to mé poslední přání.

Sestra kývne hlavou a jdouc za mladíkem, polohlasně se modlí. A mladík vystupuje po točitých schodech nemocnice. Usměv veselý pohrává jeho rty, a oči slzami zalité nevidí nic, než otevřené dvéře na konci dlouhé chodby, a v nich assistenta v bílé zástěře.

Mladík vchází do sálu, klaní se professoru i lékařům, kteří stojí v hromadě okolo operačního stolu . . .

*

Lidová universita v Haliči. *) Referuje Dr. Boř. Prusík. Jakkoliv společnosť polská uznává ode dávna obrovský význam osvěty, a jakkoliv studie o úspěchu lidových universit za hranicemi potkává se ve společnosti polské s pravým nadšením, přece jen musí býti se steskem přiznáno, že jakmile došlo k realisování ideje lidových universit i v Haliči, tu polská veřejnosť jakoby se byla propadla i zůstala jen hrstka nadšenců, kteří vrhli se do práce dle sil svých. Nejprve bylo jen zkoušeno přednáškami ve Lvovském »domě dělnickém«,**) a když přednášky ty měly úspěch, přikročeno k zařízení opravdové instituce vzdělávací, jež nazvána »uniwersytet ludowy imienia Mickiewicza« a jež potvrzena ministrem vnitra r. 1898. Od té doby počala lidová universita haličská svou činnosť; než neomezovala se při tom pouze na Halič v užším smyslu: pojímalať i polské Slezsko a Bukovinu v obor své činnosti. 19. února 1900 bylo tomu rok, kdy přednášky na lidové universitě v Haliči započaly. Sídlo university jest Lvov, ale vedle toho má lidová universita své filialky v Krakově, Stanislawově, Jaroslavi, Przemyšlu, Nowym Sączu, Tarnowě, Boryslawi a v Zakopaném. Hlavní činnosť university lidové vztahuje se ovšem především na Lvov a na Krakov; a tu jest zvláštním, že v Krakově nenašla nová instituce tolik odporu jako ve Lvově. V Krakově uchopil se jí populární universitní professor Bujwid a jeho je zásluhou, že lidová universita těší se četné návštěvě i mnohým výhodám (propůjčení gymnasijních a universitních místností, kabinetů atd.). Ve Lvově ujali se lidových universit činní lidé náležející po

*) Viz Glos 1900.

**) Podobně u nás „Přednáškový spolek« předcházel lidovou universitu.

většině k straně radikalní a jakkoliv celá instituce stojí nad stranami, už to jediné faktum stačilo konservativním kruhům, aby celé zřízení lidových universit vyhlásili za orgán radikalní strany. Proto netěší se lidová universita ve Lvově žádným výhodám, přednášky musí býti konány v místnostech spolků dělnických a professoři university státní odřekli svou pomoc université lidové. I obecní rady různě se k lidové universitě chovají: někde podporují ji peněžitě (v Jaroslawi), jinde ne. Nepřátelsky však proti ní vystupuje vláda: orgány místodržitelské i zemského výboru. V Nowém Sączu okresní hejtman — dle Głosu — zakázal přednášeti o theorii Kopernikově, v Zalošce zakázal přednášky z důvodu, že zuří cholera, kdežto v celé Haliči tehdy prý vůbec cholery nebylo, atd. Ale proto přece »lidová universita Mickiewiczova« probírá se pomalu všemi překážkami a začíná i vzkvétati.

To nejlépe dokazují cifry. V druhém pololetí roku 1899 bylo ve Lvově pořádáno 70 přednášek (šest přednášek obyčejně tvoří celek) a posluchačů bylo 3.758, tedy průměrně 55 posluchačů na 1 přednášku. V Krakově za tutéž dobu bylo 125 přednášek, posluchačů 17.457, tedy průměrem 140 posluchačů na jednu přednášku. Už tato čísla podávají nám jasný obraz rozdílu mezi Krakovem a Lvovem.

Co se týče tříd společenských bylo mezi posluchači:
ve Lvově dělníků 1.100, dělnic 125; intellig. mužů 668, žen 1076; škol. mládeže 789; ve Krakově dělníků 5.470, dělnic 909; intellig. mužů 3.026, žen 5.462; škol. mládeže: 1953 hochů, 637 děvčat.

Co při této statistice nejvíc bije do očí, jest předně menší horlivosť dělnic v navštěvování přednášek (ve Lvově nepoměrně míň dělnic než dělníků) a za druhé větší počet posluchaček z intelligentní třídy, než posluchačů téže společenské vrstvy.

Zajímavo jest pozorovati, jaké předměty jsou nejhojněji a jaké nejméně navštěvovány: ve Lvově největší návštěvě těšily se přednášky: Dra. Moraczevského: Novodobá literatura (436 posl.), a Feldmanna: Mistři vlašské renaissance (395 posluchaču), nejmenší návštěvě pak přednáška Dra. Zetterbauma: Význam umění a vědy pro lid (50 posluchačů). V Krakově nejhojněji navštíveny byly přednášky: Dra. Zakrzewského, Epocha velké revoluce francouzské (4510 posluchačů) a Dr. Daszyńské: Nauka o lidnosti (1180 posluchačů); nejmenší pozornosť věnoval lid přednášce Dra. Kozlowského: »O ruchach społecznych w Polsce« (138 posluchaču) a Bartoszewicze: »Zlatý věk literatury polské« (120 posluchačů).

I peněžně stojí tato mladá, ale činná instituce dosti dobře: ve Lvově skončil prvý rok přebytkem as 200 zlatých, v Krakově docela přebytkem 1020·60 zl. A to ještě nemá lidová universita pomoci širší společnosti, jak by jí zasloužila a jest odkázána jen na dary a příjem ze vstupného.

Mimo pořádání přednášek zakládá pomalu lidová universita i knihovny a bezplatné čítárny pro lid, jež rovněž dosud časopisectvem

nejsou dosti podporovány. A tak vlastní silou, zvolna, ale jistě mladá vzdělávací instituce postupuje výš a výše.

*

Polabský slovník Františka Ladislava Čelakovského. R. 1768. polský šlechtic a spisovatel Josef Alois kníže Jabłonowski založil v Lipsku »Vědeckou společnost Jablonovských« a opatřil ji značným jměním, aby udílela zlaté medaille za nejlepší vědecké práce, na něž sama vypisuje soutěž. Nyní místo medaillí udílí cenu 1000 marek. V nynější době probíhá a r. 1903. se skončí konkurs o uvedenou cenu zmíněné společnosti na vydání slovesných památek polabských Slovanů zároveň s mluvnicí a slovníkem jejich jazyka. Není proto bez časové zajímavosti článek »O polabskom slovarě F. L. Celakovskago«, který přinesl v prvním dvojsešitě nového ročníku ve Varšavě vydávaný »Russkij Filologičeskij Věstnik« z péra Vladimíra Franceva. Z nedávného studijního pobytu v Praze a z mnohých statí o našem životě literárním i kulturním v ruských listech a v »Časopisu Musea království Českého« uveřejněných dobře známý slavista shledává v uvedeném článku z básníkovy korrespondence sporé stopy po ztraceném jeho díle, které z části probralo předmět vypsané zmíněné ceny.

Čelakovský 12. června 1827. píše Kamarýtovi, že dokončil polabský slovník a požádal Alexandra Šiškova, aby jej vydala tiskem akademie v Petrohradě, jejímž byl presidentem. (F. L. Čelakovského Sebrané listy 1865). Šiškov dopisem z 22. června 1827. žádá o rukopis a slibuje, že se přičiní, aby byl vydán nákladem akademie. Tento dosud nikde neuveřejněný list, který jest majetkem professora Dra. Ladislava Čelakovského, otiskuje Francev v plném znění. Čelakovský o odpovědi z Ruska píše 11. září t. r. Kamarýtovi a 8. ledna 1828. mu sděluje, že rukopis už poslal vyslanectví do Vídně. Doufá, že se šťastně dostane presidentovi. V předmluvě prý promluvil o vlastnostech jazyka Slovanů při Labi sídlivších a o příkořích, která národové slovanští od nejstarších dob až na naše časy od Němců vytrpěli. Myslí, že Šiškov, »zjevný nepřítel Němcův ode dávna«, s jeho slovníkem bude spokojen. Z neznámých příčin slovník v Petrohradě nikdy nebyl vydán. Dožaduje se marně jeho vydání, rozhodl se Čelakovský, že vydá svůj slovník v Praze. Dne 21. listop. 1829. píše Kamarýtovi o překážkách v censuře, které posléze »náš drahý a svobodomyslný purkrabí« odstranil. Tyto tři listy uveřejnil »Slavjanskij Ježegodnik« 1878. Ani v Praze nevyšel slovník z tiskařského lisu. Také oba rukopisy (do Petrohradu poslaný a censuře v Praze zaslaný) nebyly dosud vypátrány. Kromě uvedených zmínek z dopisů jedinou stopou po ztraceném díle jest v Museu království Českého uložená knížka »Vocabularia linguae polabicae quae extant omnia collegit Čelakovskij Pragae 1827.«, do které si opsal básník několik polabských slovníkův.

Tolik o slovníku Čelakovského uvádí Francew ve zmíněném článku. Vyslovuje tu mínění, že rukopis slovníka snad leží zapomenut v archivě akademie v Petrohradě. Vrátiv se do Ruska, dle nedávné zprávy denních listů skutečně jej Francev v uvedeném archivu nalezl a vydá jej v publikacích akademie v Petrohradě.

Jaroslav Adámek.

A. Sova: Ještě jednou se vrátíme . . . Kniha veršů z r. 1892 až 1899. V Praze 1900. Nákl. Grosman a Svoboda.

Pan Sova podává v přítomné sbírce výbor veršů, které tvoří přechod od počátečního stadia jeho rozvoje, jak je charakterisováno prvními sbírkami jeho: Realistickými slokami, Květy intimních nálad a Soucitem a vzdorem, k vrcholnímu, symbolicky pathetickému a visionářsky revoltnímu, jak se vztyčilo v knize Vybouřených smutků.

Sova začal realistickými genry, impressionistickými krajinami a sensitivní intimní lyrikou, kterou s počátku trochu programově a úmyslně držel v jisté střízlivé denní šedi. Byl to nepřímý vliv literárního realismu, který se tehdy u nás s různých stran propagoval a v mělkém nepochopení a zneuznání samého jádra a základu umění a poesie, žádal všude především tu jistou negativnou ctnost, která je výborná v občanském životě, ale zhoubná v umění: střízlivost. První knihy Sovovy byly trochu tísněny tím šedým popelavým vzduchem, který tehdy ležel na našem uměleckém životě, a vypíjel každou fanfaru barev, kolorit stylu, odvážný, experimentově lačný a dychtivý puls umělecké touhy, var temperamentu a vítěznou dálku perspektiv.

Tak se stalo, že ze sensitivního, v nejjemnějších vibracích rozechvěného, přemetného, horečného a exaltovaného temperamentu páně Sovova dostalo se do prvních knih jeho dost málo, sotva více než nápověděla první intonace. Ta byla patrná zvlášť v delikátním verši, který chytal nejjemnější náladové přechody a odstíny, polostíny dojmů. Byl to verš neobyčejně lehce a opojně dechnutý, pružný a teskně, melodicky zamlžený: zvláštní suggestivní atmosfera důvěrného psychického kouzla vyzařovala již tehdy z nejlepších jeho veršů.

Ve »Vybouřených smutcích« nalezl teprve Sova svůj plný hrudní ton: to je plný bouřný zpěv varhan. Passivní dráždivá sensitivnost — jak často bývá — stupňovala se tu v útočnou, bojovnou disposici, v zapálený, hněvivý »pathos distance«, abych užil terminu Nietzschova. Verš stal se širší, rozpjatější, svalnatější — chytá v skratkách veliké obzory, kupí na sebe dojmy, rozlývá se vášnivými výbuchy. Starý, křehký, melodický a ciselovaný, pevně sevřený verš dřívějšího období nedovedl patrně do sebe pojmout bouřný vzkypělý obsah nových idejí zřejmě ethicky anarchistických, nových snů o obrození lidské společnosti a skonu shnilých, přezrálých dnešních forem, ani zoufalých protestů proti bídě změlčeného života. Odtud je volný verš ve většině případů jen logickým důsledkem. Je právě psychicky a vnitrně podmíněn tekutým, rozžhaveným, nestuhlým ještě obsahem, novými, vášnivými, pevných tvarů postrádajícími, amorfními city a názory, jež vyslovuje a pod nimiž puká starý, pevný kadlub matematicky přesné a vymezené veršové techniky.

V poslední knize, alespoň v první její části nadepsané »Ještě jednou se vrátíme«, je ještě řada čísel staré faktury veršové, ale uvolněnější již přece a ne tak pevně skuté. Básník je tu již na přechodu k novým útvarům, všude lze cítit, jak prodlouženým, vášnivým vibracím nálady a dojmu brání tuhý, přesný a plný rým, jak básník

leckde podává jen smyté stínové echo zvukové, které odpovídá jeho měkkému, snivému impressionismu, jenž snese co nejméně abstraktní logické rhetoriky.

Tento první cyklus nové knihy Sovovy je velmi rozmanitý: krajiny, lyrika nesmírně spontanní, až písni se blížící, visionářské meditace i pohádkové fantastické improvisace, sociální genre i nejčistší essence snu a touhy. Ale všem číslům je vlastní ryze básnický a jen básnický názor, kterému jde o rythmický, hudební postřeh věcí a života, o ten metafysický úžas a hrůzu bytí, o to vidět a cítit nově temnou, silnou a krásnou podstatu života . . . cítit absolutně, pouze silně, bez každé tendence vnější a sociální. Jsou to hody dojmů a nálad, všecko vyvoláno jen pro kouzlo chvíle a krásu malby. Bohatý, nově a silně viděný detail je interpretován všude s psychologickou finessou, nevtíravě, diskretně, stlumeně a tiše. Jsou tu některá čísla vyhraná na stříbrných strunách, jakoby dechnutá do mlhy, všecko roztaveno v hudbu a stesk, kde za slovy plazí se jako stíny jich duchové resonance. Platí to ku př. o tom kouzelném Naivním rozhovoru, kde nejprostšími prostředky napovězeny jsou celé škály intensivních citů, o Náladě (str. 28.), tak průhledné, tiché a sevřené jako lítost, o Osamocení, kolem něhož strnulo opravdu až dráždivé ticho bolesti a zhnusení životem, o pohádkově snivé Princezně Lyoleji (v níž je však zřejmý vliv Ed. Poea) a j.

Jedno je zejména ve většině těchto čísel patrné: to opravdové, vášnivé hledání a cítění ticha a samoty. Krajiny Sovovy nejsou docela nic parádní touristická čísla . . . jste tu vysoko na horách nebo daleko v opuštěných horských lesích a močálech, v zamlklé, zasmušilé, potměšilé a nedotknuté přírodě. Cítíte z těch všech čísel, že na dráhu je opravdu několik hodin nebo mil cesty. Zvláštní žárlivý chlad samoty, jak ji jen dovede vzývat moderním, otráveným velkoměstem sprahlé srdce, leží na všech a podmalovává je takovým teskným, zjitřeným psychickým pozadím. Duchové ticho je někde takové, že domníváte se slyšet tep vlastní krve. V tom je katexochen moderní rys neznámý člověku minulých prostších věků. Jen horečné, společností a životem zhnusené a rozjitřené duše dovedou tak vášnivě hledat samotu jako zraněné zvíře chystající se k umírání. —

Zasněný flirt je psychologická drobotina jemně skombinovaná.

Druhý díl knihy tvoří nová serie Vybouřených smutků a Skizzy k nim. Tomuto dílu vadí nejprve, že značné množství jeho čísel jsou opravdu jen skizzy, fragmenty, nejasná torsa. Cítíte, že lecos je improvisováno pod dojmem podráždění a hněvu a že utkvěl na tom zakalený jich dým: dojem nevykvasil se a neposvětil umělecky, zůstala grimassa, zadrhlý výkřik, přestřižený epigramm. Inspirace většiny básní tohoto oddílu je sociální, revoluční a reformní, a vyslovena je často vášnivě a mohutně. Nejsou to ve většině případů abstraktní programy a pojmy, které jsou dány do veršů, je to mohutný temný var krve, bolesti a úzkosti duše, silný vichr rozhorlení a přesvědčení. Přes to nepodařilo se však všude přemoci ani tako-

vému talentu, jako je Sova, překážky a vady, které jsou již dány samým pojmem poesie programové a tendenční. Třeba programovost a tendence ta byla sebe hodnotnější a ideově cenná, třeba myšlénkový pathos byl živý a upřímný — přece vězí již v samých sujetech jistá abstraktní allegorisace a jistá deklamační tradice, kterou neroztaví a nepřekoná ani prudký vniterní žár. A tak setkáváme se tu s básněmi, které mají místa trochu filosoficky nebo politicky programová a v nichž několik abstrakcí s velkými začátečními písmenami se dialekticky splétá a potírá. Je skoro nemožno v takovýchto thematech vyhnout se rhetorice, třeba byla nová a temperamentní. Kde se však vzdal autor filosofujícího polemisatorství a podal pouhopouhou, silně cítěnou emoci nitra, paroxysmus bolesti, kde vyrazil ston zraněného srdce, dusícího se v marnosti hoře a touhy, tak v Resignaci, Písni úzkosti, Ještě jsou orli..., Černé písni podal silná, sevřená, umělecky sporá čísla. Zde není žádné abstraktnosti, žádných theorií a proto také žádné rhetoriky: všecko pravda bolesti a utrpení.

Dialogisovaná scéna Mecenáš je hořká satira silně cítěná a silně vyslovená.

Těžiště knihy je však po mém názoru v posledním oddílu: Údolí nového království. Zase poesie ideová, ale bez abstraktních tvrdostí a schemat, roztavená v ryze vniterné a náladové, citové a jímavé vyzáření. Zda je idea jen prodlouženou emocí, není rozporu mezi nimi, podpírají se a sílí vzájemně. Všecko, co bylo abruptní a křečovité, zcelilo se a zharmonisovalo v tomto oddílu a právě tím úžasně zesílilo. Ukazuje se znovu, že síla a jemnost se nevylučují, naopak: kryjí. Zvláště dvě delší básně Údolí nového království a Když vládla Duše jsou pevný, jako duha krásně klenutý oblouk mostů do nových éthických a kulturních světu. Zvláštní slunný, slavný a plný dech nese tato silná, pravdou a krásou pokojná čísla; hybné, plesné, daktyly nesené verše nalévají se plně a bezpečně jako zelené pahorky radosti: z každého z nich obzírá se sladká linie lákavých obzorů.

V několika číslech nalezl básník tu lehkou pokojnou notu radosti, vnitřní plnosti a zralé rozkoše duševní, která je tak vzácnou v poesii dneška. Čísla, jako Studny Nadějí, Ballada o Radosti, Skonejšení, Píseň jsou taneční verše plápolající jako bílé bezdýmné ohně v řídkém, čistém, průhledném, horském vzduchu. Všecko je tu očištěno od trýzně tíhy a bolesti, je prosto hmoty a zákonů jejich, tančí a zpívá na nejlehčích špičkách dotýkajíc se sotva země. Jen jediný doklad:

Já k studnám v hájích Nadějí šel pít,
hvězd blednoucích tam hasnul z rána třpyt,
po stromech řídkých sklouzal, po větvích,
hrdličky lkaly v echo kroků mých.

Na stezkách klikatých v nesmírnou dál
tisíce bytostí jsem potkával,
jež vracely se z hájů Nadějí,
v jich dlaních ještě plno krůpějí.

A králové a bídní, zástup žen,
dívenky drobné s ňadry princezen. —
Všem oči novým kouzlem hořely,
rty všech se ještě třásly pocely . . .

Významné je, že právě v těchto umělecky a básnicky nejhodnotnějších číslech vrací se básník k staré, pevné, zavřené technice veršové. Zde, kde je všecko vykvašeno v nejčistší a nejryzejší linie, kde hudba srdce bije jasně a pevně a rhytmuje fluktuaci představ a obrazů — zde dostavil se sám sebou, nutně a logicky, pevný, sevřený, vyhráněný tvar, průhledný a zákonný. Jakmile se překonává chaos ideový a racionalistická tendenčnost, jakmile se poesie vrací od abstraktních a složitých myšlenkových processů nebo křečovitého rozdráždění citového k svému základu a svojí podstatě, k tanci instinktů a plnosti vnitřního bezvědomého života, nalézá se hned pevný rytmický, zákonný tok sám sebou. Čím více bude p. Sova překonávat svého racionalistického démona, svého démona hloubavé logiky a programové tendence, tím bližší bude rytmické pevnosti, lehkosti a zpěvnosti, jíž plují oblaka, lámou se vlny, rostou i vadnou květiny . . .

Neříkám tím, že volný verš p Sovův je umělecky nezajímavý nebo pochybený. Ve většině případů má naopak svůj dobrý vnitřní důvod: ideové výpady, myšlénkový var přítomnosti, nejisté a vášnivé touhy budoucích hromadných citů, ten celý zvířený svět rodícího se, přechodného ovzduší, ty soumračné, nepevně rýsované sociální vise budoucnosti nelze sevřít do pevných úzkých tvarů, jako nelze do tuhých linií semknout jízdu mračen a tok stínů. Jen tam, kde je docela amorfní, kde na sebe nakupené abstraktní představy a polemisátorská, místy až novinářská výmluvnost nedají vzniknouti jednotným, pravidelně se vracejícím rytmickým členům (daktylům), dovolil bych si pochybovat, že je tu jiná mez mezi poesií a prosou než — typografická úprava. (Při přečtení zprávy filanthropických dam ku př.). Na štěstí je takových passaží ve sbírce p. Sovově jen několik málo.

Za umělecký faux pas pokládám také několik nerýmovaných sonetů v této knize. Sonet je umělecké bijou, vybroušené a vypracované do poslední facetty: tato propracovanost, členitost, stavba je právě jeho raison d'être, v nich je jeho půvab pro oko, ucho i ducha. Je to plod staré vysoké poetické kultury a nemá-li ztratit úplně svůj smysl, musí být přísně stilově ovládán. Tato jemně broušená křišťálová sklenice pojme sotva rozvášněný, pathetický, invektivní překypělý obsah, který do ní někde nalévá p. Sova. Proto nezachoval nejčastěji autor v sonetu nic než ryze vnější schéma známých dvou čtyřverší a dvou trojverší. Ale vnitřní, logická stavba, dialektické členění ideje, ornamentální kresba a rozvětvení náladové, všechen komposiční ráz schází úplně. Básník namítne snad, že tato ciselovanost je mu malicherná a neodpovídá jeho ideovému nazírání na poesii. Ale jaký umělecký smysl má pak justament — čtrnácti řádků?

Za to poslední meditativní rhapsodie Příchod proroků je umělecky celý Sova. To je sociálně-ethická poesie vášnivě oživující

davy a stavící proti nim věčnou samotu a cizotu duše, nitra a ideje. Všecko ryto silnou, uchvátanou, drásavou jehlou na zjitřené tmě — kus Klingera a kus Sattlera ve verši. *F. X. Šalda.*

*

Jan Červenka: »Babí léto«. Verše. — Salonní bibliotheky č. 71. V Praze r. 1901., nákladem J. Otty. Stran 110. Cena neudána.

Chápeme zcela dobře něžnou starostlivost básníka, která nutká jej, zachytit na konec alespoň nejmilejší ze zbylých snů a duševních paprsků a takto zachránit je před zapomenutím. Vlny nelítostného času roznesou je na svých kopytech a než se nadáš, vytratí se do dálek i jejich poslední ohlasy. Je v tom něco otecké ješitnosti a ještě více otecké lásky, odhodlá-li se spisovatel sebrati takové svoje opuštěné, porůznu vytrysknuvší bubliny nálad, myšlének i snů a předložiti toto poetické klasobraní soudu veřejnosti. Ale bývá v tom zároveň i jistý úmysl zaokrouhliti takto tu či onu periodu básnického tvoření, ne-li dokonce učiniti za ní konečný puntík. Nevíme, která z těchto příčin diktovala Červenkovi »zachytiti přítomné pavučiny«, neboť v kratičké předmluvě položen pouze důraz na obavu, »aby je větry nerozvály.« Jisto však je, že »Babí léto« upředeno je z čísel nejrůznějšího data, jimž asi pouze osobní zájem básníkův překážel zařadit je příležitostně ve kteroukoli ze sbírek předešlých.

V tomto ohledu připomíná »Babí léto« poslední knihu Jaroslava Kvapila, »Trosky chrámu.« Je to rovněž nejpestřejší směsice dojmů, která zcela dobře dala by se nejen ideově, však i chronologicky připnouti ku třem básnickým sbírkám autorovým, ku veršům »Amorosa« (r. 1883.), »Ztišeným vlnám« (r. 1886) a »Písním Závišovým« (r. 1890). Jen že vznáší se tu již nad některými čísly jistá slabodechost, prostřednost a příliš nevyhraněný relief. Mnoho stírá tu ovšem již sama odlehlost časová — vždyt jsou zde některé ukázky, které vznikly již před dvacítí lety — však ještě více snad hřeší tu snaha zachytit co možná všecko, čím znamenán byl tok básnické tvorby Červenkovy. Praví se sice v úvodním slově, že přítomné básně sebrány jsou »bez nároku« — však nevím, neškodí-li tato poznámka možné opravdovosti básníkově víc, než prostřednost oněch několika pouze čísel, které knize celkového významu přece jen neubírají.

A tak nalézáme v »Babím létě« nejrozmanitější náměty, zpracované nejrozmanitější formou a odechnuté nejrozmanitějšími náladami. Trpké pohledy do života, vyvolané sklamáním či neporozuměním, revolta duše, tiché uklidnění, dech roztoužení milostného, přátelský dík i vzpomínka — hle, čím bylo plno srdce básníka, ba čím i mnohdy v míře přetékalo. Sem tam šleh poněkud leženého vlastenčení z idylličtějších dob našeho politického života zcela organicky se připlétá k rokokové poesii srdce. Snad právě bude poukazováno na tuto okolnost jakožto na stanovisko přežilé, však nám právě je milý tento rys, jenž odkrývá kus individuality a je současně dokumentem jistého segmentu našeho společenského cítění. Jinak jádrem knihy je asi realistický cyklus »Pole krve«, vzniklý v letech osm-

desátých, který je zvláště zajímavý svojí tvrdou, příšernou realitou, prohřátou soucitem básníka. Básně Kůň a Krajina jsou dva pendanty mohutné dramatičnosti, veliké síly a horoucí vášně. Zcela svorně a sousedský přiléhají k jemným, blouznivě čistým drobnůstkám cyklu »Růžová jitra«, sladoučkému to sporu typických »Písní Závišových.« Lehounce rozvlněné srdce, ne vzňaté do plamenů, však jaksi plaše jen a choulivě vzrušené, zpívá tu svoje tiché verše. Škoda, že jsou to již pouze jen opary podivných oněch písní, které ukolébávaly duši v lehounké, více méně trpce ironické blouznění. Báseň Po letech je velmi pěkná, bravurní téměř a měkce výstižná. V náladě jí podobných zapomínáme i my, nejméně galantní, na to, jak tiše nám srdce jihne, jak měkne hrdost a tiše se sklání naše koleno před »Krásnou Paní«. Je v tom kratičkém cyklu hodně touhy i pláče i sentimentality, podložené křehkou, poddajnou a odevzdanou náladou, ale i hodně citu a individuality básnické duše.

To platilo by ideově i o »Trilcích«, posledním oddíle knihy, jen že zde zvyšuje dojem i pěkná, originelní forma, která vyžaduje naprosté equivalence myšlénkové, správného rozhození a pevné jistoty i ucelení. Možno říci, že Červenka je velmi dovedným básníkem trilku, k němuž jej poutají vřelé sympathie. Jeho trilek charakterisován jest jistotou i koncisností, k níž druží se i vhodná volba idee. Překrásné číslo In memoriam, zpívané Jaroslavu Vrchlickému k čtyřicátým narozeninám, je zrovna typickým toho dokladem.

Nejslabší, ač formou nejdovednější a nejširší, je cyklus »Úsměvy«. Jsou to věci skutečně usměvavé, milé a místy i hřející, však platí zejména o nich to, co bylo podotčeno s vrchu. Jsou to nejšedivější vlákénka »Babího léta«, do nichž se neopřelo slunko osobního prožití a které proto nepaprskují jemnými jeho zásvity. Sem tam i blízká osobní vzpomínka —: však básník jí neoživil pro zájem všeobecný, nerozžal v ní plamen širšího interessu, neprohřál jí a nezbavil tvrdé kůry přílišné subjektivnosti. V prvém cyklu »Hrst popele« je krásná, vroucí báseň Za Luďkem Maroldem, žhavá slza, vyplakaná pro dobrého člověka a velikého umělce . . . .

»V slunném dni svého podzimu zachycuji tyto pavučiny . .« píše básník v úvodě, a na tento obraz navázán je asi název této pestré knihy, neboť jinak těžko vymezovati by se dala jeho souvislost s obsahem . . . .

Nové Město, 17. ledna 1901. *Fr. Sekanina.*

*

Činohra. (J. Šmaha: »Zlato.« — B. Viková-Kunětická: »Přítěž.«)

Obě poslední novinky naší činohry*) provázeny byly rozhodnou přízní divadelní správy. Šmahova tříaktová komedie »Zlato« udržována na repertoiru vytrvaleji, než jiné domácí i cizé novinky, jež co

*) Provozování nové komedie Jaroslava Vrchlického nemohl býti referent přítomen a poněvadž další reprise, několikrát ohlašovaná, dosud nebyla, nezbývá, než zatím obrátiti se k dalším novinkám.

do vnitřní hodnoty se nové práci oblíbeného herce a režiséra při nejmenším vyrovnají, rovněž tříaktová veselohra »Přítěž« paní Vikové-Kunětické signalisována jako práce cenná a působivá, po prvém provedení pak upozorněna na ni i cizí jeviště a učiněno vše, aby tato původní novinka učiněna byla přístupnou i cizojazyčnému obecenstvu. V prvém případě obecenstvo neohlížejíc se na zřejmou protekci se strany divadelní správy se pro hru nerozehřálo, v druhém zahrnulo autorku potleskem.

Komedie Šmahova přes všechnu šetrnost, s jakou o ní se psalo, kritikou odmítnuta. Dojista právem. Jest to práce prostá všech uměleckých aspirací, z několika chvatně načrtaných scén ledabylo sešitá a na starém vymrskaném thematě zbudovaná. Potácí se tam po jevišti několik ploše, jako z papíru vystříhaných figur, jež mezi sebou hovoří nejbanálnější věci, po kterých vám konec konců nic není, poněvadž tyto postavy se svou nemožnou psychologií nedovedou vás nijak zaujmouti. Sem tam uhodíte na nějaký sytější postřeh, místy touto unavující šedí šlehne plápol živější barvy. Že Šmaha jest bystrým, vnímavým pozorovatelem, o tom nikdo nebyl v pochybnostech. Ale osud »Zlata« poučí jej snad, že sebe lepší pozorovací talent sám o sobě nestačí a že vážné tvůrčí práce umělecké nelze nahraditi povrchní routinou. Znalost scény, reminiscence na tolik a tolik úspěšných výjevů v celé řadě dramat nezamaskují smrtelných vnitřních nedostatků hry. Jest-li že kritika po premiéře »Zlata« autoru řekla, že proti »Premiéře na vsi« tato komedie znamená pokrok, jest v tom trochu pravdy, ale v celku takový kompliment po čertech málo znamená. Povinností kritiky jest, mluviti upřímně a otevřeně říci autoru, že prázdná macha nepostačí tam, kde žádáme plnost života, sílu citu a že chceme viděti na jevišti skutečné lidi a ne ověšené loutky.

Novou veselohru paní Vikové-Kunětické přijalo i obecenstvo i kritika celkem velmi vlídně. Při provozování »Přítěže« mužete naše dobré divadelní obecenstvo viděti vždy v náladě nejrůžovější. Bouře smíchu co chvíli otřásají domem a mezi jevištěm a hledištěm panuje o těchto večerech tak živý a čilý raport, jak byste ho jindy při pracích těžšího zrna marně hledali. »Přítěž« jest skutečnou událostí saisony, tím významnější, že jí asi nikdo nečekal a že čtenáři bojovných románů autorčiných šli do divadla asi s malými illusemi. Neklamou-li všechna »znamení na nebi a na zemi,« udrží se asi »Přítěž« na scéně déle, než bývá z pravidla údělem domácích novinek a dokonce již veseloher. Při tomto stavu věcí jest vlastně počínáním velmi zbytečným a málo lákavým, konstatovati, že se mi tato velebená a s takovým jásotem přijatá veselohra ani za mák nelíbila a že v příčině její literární hodnoty mám mínění snad ojedinělé, ale dojista na poctivém přesvědčení založené. Mohu si konečně tento pokus dovoliti, poněvadž paní autorka, když po »Neznámé pevnině« soudila neúprosně nad svými kritiky, mne tehdy neodsoudila k věčným mukám, takže snad i tentokráte připustí, že k práci její přistoupil jsem beze všech předsudků a že, jest-li se vyslovuji proti její nové hře, neděje se to snad jen z chorobné touhy, abych za každou cenu vyslovil mínění odlišné od souhlasu, kterým obecenstvo »Přítěž« provázelo.

Nemohu si pomoci, ale mám stále dojem, jakoby paní autorka od dob »Neznámé pevniny« byla se svých uměleckých aspirací mnoho slevila. Její nová práce alespoň na mne působila velice neumělecky. Hned sám děj přes jistou nepopíratelnou dosi originálnosti mne rozladil. Nedovedu si mysliti, že by kdekoliv na světě mohla býti domácnosť, v níž by byly možnými výjevy, jaké jsme viděli v »Přítěži.« Nedovedu si mysliti. že by Prozřetelnost dala na prostoře několika málo čtverečných metrů vystupovati tolika pitvorným, křečkovitým figurkám najednou, leč že by dotýčný kraj pro přílišné nepravosti chtěla zvláště nějak trestati. Nevěřím, že by na celé zeměkouli byla matka, která by dítě, jímž po osmiletém bezdětném manželství byla požehnána, považovala za přítěž jen proto, že se jí nijak nehodí k sentimentální komedii, kterou chce sehráti s nějakým ctitelem svým z dávno uplynulých dob. Nechápu, jak by mohla na takové myšlénky připadnouti žena, která má řádného, pozorného a (soudíme-li dle úžasného nepořádku v domácnosti panujícího a dle chatrných kuchařských vědomostí jejích) nejvýš shovívavého manžela, nechápu, jak by mohla opustiti domácnost a dítě a přenechati vše Pánu Bohu jen proto, aby šla natrhat do polí obilí jako na znamení, že na dávnou lásku svoji dosud nezapomněla. Tato paní Jana, kterou krok za krokem vidím prováděti nejhroznější nesmysly, která jest povrchní a nedbalá, sobecká a lehkomyslná, která se ani pořádně neobleče a lhostejně přihlíží k tomu, co se v její domácnosti děje, jest mi stejně odporná jako ta nemožná drzá služka, kterou paní autorka pro větší gaudium svého obecenstva líčí jako děvče nasáklé »podvratnými« novými ideami.

Stejné šosáctví, které mluví z momentu právě uvedeného, dojísta ne bezvýznamného, zračí se i jinak v celém duchu hry. Odporný hejsek Snětina líčí se nám jako vyznavač krajního individualismu a jeho publicistický průkopník. To není již polemika nýbrž přímo karikatura nenáviděného a jak se zdá i ne dosti dobře pochopeného názoru filosofického. Autorce jde o to, aby ukázala, k jakým nemožnostem vedou názory individualistů, přeneseny v praxi. Tušíte, jak o s o b n ě cítí se tím vším dotčena, jak jest jí to osobně všecko nesympatické, jak ty modernistické allury, jimiž jindy klamala povrchní pozorovatele, byly právě jen allurami. V této hře odhodila masku.

Ani ji nenapadá, polemisovati s názory individualistů, vyvraceti je osudnými závažnými fakty. Spokojuje se lacinou karikaturou, dráždící bránice nemyslících divaků. Při tom hází se kolem velikými jmény a hesly, aby tím bezpečněji vzbudil se klam, že jako tento nemožný panák, jsou všichni individualisté a že co chce a vyznává Snětina, jest opravdu individualism. A tato eskamotáž, kterou paní autorka před obecenstvem předpojatým proti novým, jemu tak záhadným a nesympatickým směrům provádí, jest nejen nepěkná ale i neumělecká.

V »Přítěži« marně hledám stopu vyšších aspirací. Úspěch, kterého docílila touto hrou u obecenstva, jež ji před tím příkře odmítalo, jest

příliš draze vykoupen. Karikatura, nic než karikatura je to všecko, co na jevišti vidíte. Karikaturami jsou všechny postavy hry, zkarikovaná je ta komická dvojice starých manželů, karikaturou je Snětina, Bíza, Jana, kde kdo v celé hře. To je právě základní klam, jemuž paní autorka podlehla, že bědnou, přehnanou komiku, jež si nejvýš dovede vynutiti útrpný úsměv, považuje za slunný humor, že zaměňuje humor, rozkvetlý v jasných výších nebetyčně vysoko nad lidskými slzami a bolestmi, komikou, jež se zrodila v nížinách. Jest vám konec konců líto toho talentu, jenž provázen bouřemi potlesku, na tržištích davu metá směšné kozelce.

Nedostatek vkusu je z nejpodstatnějších příznaků této novinky. Jedině jím vysvětluje se ledaco, co jinak zdá se vám nepochopitelným. Nejednou zalétne k Vám s jeviště dobrý nápad, nejednou povšimnete si setřelých stop jakési šumné svěžesti, jakéhosi švihu. Ale hned zase potopy banálnosti hučíce a bouříce valí se vám vstříc, odnášejíce ssebou vše, co na hře by snad jinak bylo dobrého a originálního.

Nová práce paní Vikové-Kunětické poctěna byla loni cenou Náprstkovou. Neklame-li mne paměť, dostalo se komedii Šmahově v onom konkursu jakéhosi uznání nebo čestné zmínky. To jsou fakta, která by měla nabádati k přemyšlení. U »Přítěže« arci může paní autorka ukázati na nepopíratelnou skutečnost, že hra její se líbí a že udržuje se na repertoiru, což pro ni konečně osobně znamená daleko víc, než všechny kritiky dohromady. Ale právě ten potlesk obecenstva, jež jí příkře odmítalo, dokud opravdu něco chtěla (třeba že ve skutečnosti pokusy její selhávaly) měl by ji poučiti, že ocitla se na scestí. Okamžité úspěchy neznamenají pranic. Vyčkejme jen pět let a povíme si pak víc! V Praze, 28. ledna 1901 *K.*

*

Hudba. Měsíc plesů a tanečních zábav, pořádaných ku nejnemožnějším účelům, přirozeně vykazovati by měl obvyklý úbytek koncertních produkcí. Ale s druhé strany měl by vykazovat střed saisony přiměřenou billanci života divadelního. Neblahé události sběhší se v Národním divadle převrátily tentokrát zcela obvyklý běh věcí. Několik pohostinských vystoupení — p. Bučar, Slovinec, známý mi ještě ze svých skromných začátků při divadle lublaňském jako sympatický lyrický tenor lepého zjevu, získal hojné pochvaly, vzdor hlasu, dnes již trochu otřelému, temperamentním a hudebně i pěvecky a herecky pěkným provedením partií čistě dramatických, Joséa v Carmen a Cania v Komediantech; sl. Pivodova ve velmi nešťastném představení Troubadoura, jaké z piety ku právě zesnulému mistru nikdy nemělo býti vypraveno, pokusila se, ovšem bezvýsledně, působit pouhou technikou pěveckou bez hlasu a bez temperamentu, bez citu a vášně. Tak nadešel osudný večer, představení Tannhäusera, kde orchestr vypověděl své služby Kovařovicové taktovce. Dle známých, tak zvláštních zákonů psychologie massy odpor, podněcovaný s některých stran, rostl, rozšířil se na sbor i technický personal — a rozloučili jsme se se všemi krásnými nadějemi, se všemi luznými sny o blízké krásné budoucnosti a o skvělém rozkvětu naší opery. Myslím,

že nebylo ve prospěchu českého umění, ujala-li se veřejnost věci tím způsobem, jak se skutečně stalo: ujala-li se stran. Že mezi orchestrem z valné části, ač ne veskrze, výborným, ale zvyklým ne právě nejpřesnější práci a ne právě nejvyššímu napjetí všech sil, a mezi dirigentem právě tyto požadavky kladoucím, mezi dirigentem, který mimo to snad, jako homo novus, nenašel dosud pravého způsobu v lehkém ovládání těch různých živlů veliké těleso divadelní skládajících, který hned svým prvním vystoupením veliký a hotový dirigent, nestal se stejně rychle opatrným a shovívavým paedagogem, že mezi těmi byly tu a tam konflikty z počátku nezbytny, je samozřejmo. Ale že by apparát divadelní, třeba opravdu sebe více utlačovaný, měl a směl vůbec jíti drahou, jak u nás se stalo? Že by směl bez ohledu na to, že zničí snad na dlouhou dobu vývoj našeho operního umění, že poškodí těžce první a jediný náš velký umělecký ústav, že ublíží nám v očích ciziny, přerušit rázem, beze všeho předchozího jednání všechny svazky se svým působištěm, s oblastí, kde přece jedině mu byl možný ten krásný jeho rozvoj — ne, to přece nelze připustit.

A že by se nebylo nalezlo jiných, obvyklejších a účelnějších prostředků ku vyrovnání vnitřních sporů než byla stávka, že byla jediná možná alternativa, bud orchestr a sbor či jeho chef — toť přece neuvěřitelno! Je zde ostatně okamžitě dirigent, který by byl schopen ujat se po Kovařovičovi se stejným úspěchem uměleckým kapelnického žezla? A který by ujat se ho chtěl, bez bázně, že sími odporu proti tvrdému divadelnímu řádu nevzklíčí v krátce znovu ještě bujněji. Ostatně — věc přetřásána již tolikráte a tolikráte. A přec řešením otázky: »kde je pravda, čí je právo« tak málo se prospělo vlastní věci — naší opeře. Ve prospěchu našeho umění bylo by odložiti všechny tvrdé principy, vzdáti se všech bezohledně přísných stanovisek. S trochou měkké povolnosti obou stran a klidné úvahy o pochybné hmotné existenci soukromého orchestru i o obtížích velkého divadla, s orchestrem na rychlo z nezkušených sil sestaveným narovnání aspoň částečné jistě nebylo by nemožné! Smír za přijatelných podmínek byl by jediným prospěchem obou stran. — Boj zde nepřinese zisku. —

Naznačil jsem, že stávce děkujeme v měsíci, co koncertních produkcí se týče, ne právě nejživějším, řadu večerů. Neměl jsem při nich, pokud jsem jim byl přítomen, onoho milého dojmu nezkaleného umění, umění pro umění, jak při nejlepších našich obvyklých produkcích. V koncertech »bývalého orchestru a sboru Nár. divadla« demonstrativní, zcela neodvážené a s vlastním účinkem výkonu nesouvisící applausy zkazily mi veškeren dojem, třeba hráno s vervou a vzletem. Obecenstvo nerozlišovalo ani dost málo mezi n. př. opravdu velmi pěkným, živým a zejména v dechové harmonii ladným provedením Dvořákovy první symfonie a mezi velmi slabým, v pojetí churavě mdlým a ve smyčcích bezzvukým provedením »Z českých luhův a hájův«. A bylo stejně uznalé vůči krásnému, jemnému provedení Křížkovského »Utonulé« jako vůči násilnému přepnutí hlasů ve Veitově sboru na Prahu. Jinak děkujeme koncertům těmto, že seznámily nás s p. kapelníkem Čelanským jako koncertním dirigentem. Vede

si v koncertní síni s touže jistotou, s týmže pevným, obezřetným klidem, jimiž imponoval při prvním svém pokuse v divadle. Ovládá svůj nástroj dokonale. Co pojetí skladeb se týče, rozdíly v tempech jednotlivých částí skladby sic zvyšují plastický dojem celku; než upřílišněny, snadno celek lámou, tříští, rušíce jednolitý jeho proud!

Žáka prof. Jiránka, p. Frimla, který solisticky při koncertech těch vystoupil, jmenuji zatím jako veliký technický, výborně školený talent. Setkáme se s ním zcela bezpečně na dalších vyšších stupních jeho vývoje. — Koncerty, které divadlo ve své krisi repertoirní pořádalo, také jen částečně dovedly rozehřát. Byly tu výborné pěvecké výkony. Pan Burian, p. Mařák a Kliment podali výbor krásných písní; p. Burianem v plné své dramatické síle podaný Schubert a Schumann ovšem stáli nade všemi ostatními. A pí. Maturová a pí. Burianová rovněž podaly své nejlepší; pí. Maturová zejména výborně vpravila se tenkráte v písňový sloh. A byly tu stejně pěkné či zajímavé výkony instrumentální. Prof. Jiránek hrál ukázky z novějších klavírních našich skladeb s obvyklou svojí poesií, vřelosti i technickou bravurou. Sl. Chudobova, žačka prof. z Kàanů, pak ve skvělé Kàanově fantasii na Smetanovy motivy představila se jako pianistka technicky značně vyspělá a slušným tónem vládnoucí. Ale s houslovými soly, jaká hrála pí. Schuster-Seydlová jsem se za to nedovedl smířit. Nikde není jméno skladatelovo v té míře nomen — omen jako ve Vieuxtempsově fantasii na Fausta. Tu dnes nemůže zcela zastaralé, fádní potpourri, hrát ani sebe větší virtuos. A Bazziniho »Rej skřítků« může hrát právě zas jen největší virtuos, Beethovenovu romanci může pak provést dokonalý hudebník, s vřelým, hlubokým citem. Paní Schusterová hraje dosti slušně, obratně a správně housle, ale dokonce není ani virtuoskou ani nemá hluboce hudebního, vřelého citového fondu. Aspoň skladby měla s trochu ohledem na umělecký význam naší scény volit! Proti mužskému sboru koncertů »stávkujících« vystoupil zde semperfidelis sbor dámský. Půvabné, melodické a zvukově rozkošné ženské sbory Wendlerovy se nejlépe zamlouvaly ze všech p. kapelníkem Pickou pečlivě a vkusně nastudovaných čísel sborových.

Jeden, vedlejšími temnými myšlénkami o budoucnosti divadla nezkalený večer byl padesátý jubilejní koncert komorního spolku. »České kvartetto« skvělým a hluboce jímavým provedením Smetanova »Z mého života« poukázalo na úhelný kámen české komorní hudby a svého umění reproduktivního. A provedením svěžího, radostného, genialního ve své ryzí hudebnosti, ve své nehledanosti a při tom nesmírné zvukové bohatosti amerického kvintetta Dvořákova se dvěma violami (z nichž druhé se prof. Suchý ujal) vytčen správně nejzazší bod, k němuž vývoj komorní komposice naší dospěl. Mladí skladatelé zastoupeni byli Nedbalovou houslovou sonatou. Sladké její a vášnivé melodie i široce se vlnící a mocně bouřící a zas hravě laškující věta klavírní nalezly v Karlu Hoffmannovi a prof. Jiránkovi jistě nejpovolanější, vzorné interprety.

K. Hoffmeister.

⊛ — **Alfred Seifert.** Jak dlouho asi tomu, co se jméno Seifertovo počínalo tratiti z naší mysle a pozornosti? Ještě před třemi lety obeslal naposledy výroční výstavu v Rudolfinu, druhdy častý a vítaný host, teď jenom zaznamenávaný katalogem a konservativnou kritikou. Od nějakých deseti roků cítilo i širší obecenstvo jakousi únavu před jeho obrazy, aniž by si zprvu bylo vědomo víc, nežli že jsou pořád stejné. Naše ilustrované listy kdysi závodily o přítrž s jeho jmenem, zpopularisovaly sice jeho umění, ale také je zevšedněly. A. Seifert, kdysi potěcha všech, kdo sladkou úhlednost a čisté provedení zaměňovali s uměleckou krásou, dokonce se nezměnil, zůstával vždy týž a do poslední chvíle pracoval a maloval s touže svědomitostí a pečlivostí, neměniv ničeho ve svém názoru světa a předmětu svého obrazu, ale kolem něho se svět změnil, staly se velké převraty umělecké a tak dnes, při zvěsti o Seifertově smrti, vynořuje se z paměti jenom zjev odbyté a překonané faze umělecké. Či pouze faze obecného vkusu? Obojí patří dohromady.

A. Seifert stal se typickým representantem malíře hezkých, ale prázdných dívčích hlaviček, mladých poupátek s nevinnýma očima, růžovýma tvářičkama, s plavými vlásky v staroněmeckém úboru, sladce toužné sentimentality, tak něco jako J. B. Greuze přenesený z Paříže do Mnichova a o sto let mladší. Fotografická vydavatelstva a redaktoři ilustrací vyplenili pro ně celé kalendáře nejněžnějších jmen. v nichž Flora vévodí. Nevycházel sám na toto pole, kde byla žeň hojná i pohodlná. V sedmdesátých letech tam bylo půl Mnichova. Nelze říci, že by byl tento typ zploštil a jeho malířskou realisaci zpovrchnil. Prvé nebylo dobře možno, a druhé nedopustila jeho svědomitost. Spíše své obrazy a obrázky zjemnil a, pokud síly stačily, hleděl je zjasněním toniny zmodernisovati. Arci že i to zůstávalo jenom na povrchu. Mnoho zavinila poptávka. Byla hojná, snadně ji bylo lze vyhověti a přinášela bezpečný výtěžek. Za to nežádala, aniž dopřávala času k prohloubení psychologickému ani k malířskému zdelikatnění.

Avšak počátky Seifertovy ukazovaly jinam a poslední decenium jeho života vykazuje určité úsilí přesunouti těžiště z všední hezkosti a úhlednosti na pole vážné soucitnosti. Umělcovo mládí byla doba tělesných nemocí, jež zanechaly na jeho fysickém zjevu své stopy a rozbolestnění v jeho duši. Narodil se 6. září 1850 v Praskolesích, ale již za měsíc přesídlil otec jeho jako notář do Hořovic. Vyváznuv jakž takž z dlouholeté nemoci, vstoupil v Praze na gymnasium malostranské a zároveň starý Karel Würbs a po něm A. Kirnig uváděli sedmnáctiletého mladíka do tajů svého krajinářského umění. Po dvou letech odebral se do Mnichova, kde jej zprvu F. Echtler učil, potom navštěvuje od roku 1872. do 1876. akademii. Tam nalezl dva dobré učitely, ne sice velké hloubky a originality, za to však statečné techniky, kteří, když nic jiného, aspoň jej naučili dobře a jistě štětcem malovat. První Seifertův obraz a několik jiných, v brzku za ním následujících, vznikly, jak to tehdejší náklonnost umělecké mládeže sebou nesla, ze styku s literaturou, totiž s lekturou. »Titania a Oberon«, potom »Mefisto a žák« a »Procházka« o velkonoční neděli, jak ji

Goethe ve Faustu neskonalým kouzlem opřádá, byly prvními jeho thematy. V nich staví se pod patronat ještě jiného umělce, jehož vlivu se nevymknul snad žádný z tehdejších mnichovských Čechů: Gabriela Maxe. Jeho sensibilní kouzlo, jeho zasmušilé toužení, jímž občas zableskla světélka ironie, jeho velkooké roztoužené dívčí zjevy i půvab jeho vážné koloristiky přitahovaly mládež k sobě. Víc nežli barevnost Sandora Wagnera, víc nežli pilotyovský odlesk W. Lindenschmidta působily barevné harmonie Maxovy, z jejichž přitemnělých zášeří měkce a s vlídnou působivostí vynořovaly se noty jasné, svítivé i zářící. V barevné jemnocitnosti arci zůstával G. Max svým nápodobitelům nedostupným. Realistický historismus Pilotyho a jeho družiny a nohsledů zanechal, vedle toho všeho, v umění Seifertově nesmazatelné stopy. Jsou uloženy v starodávném kroji, v těsných nohavicích a krátkých kabátcích, v biretech, podkasaných sukních a zdouvaných a prostřihovaných rukávech, v almuženkách a loutnách, v balkonech a altdeutsch komnatách. A. Seifert proto maloval své »Potulné pěvce«, velmi šťastnou scenu, pěkný odlesk svěžesti a mládí, obestřenou přívětivým ovzduším pitoreskní minulosti. Její plavovlasý štíhlý zpěvák, ne přes míru emfatický při svém přednesu, její pozorně naslouchající slíčná šlechtična, kontrast vysoké červeně pěvcova šatu s přitmělým okolím se vtiskly mi v trvalou paměť. A. Seifert maloval potom svoji »Filipinu Welserovou návštěvou u Jana Augusty,« jež visí v obrazárně v Rudolfinu, ale zde nebyl s to překročiti Rubikon rozumu a střízlivě zaranžované sceny, jako se čísi zlobou zde ztratila výmluvnost hlav a měkost tonů v tvrdých a černě osvětlených tvarech. Místo »Filipiny Welserovy« přál bych si viděti Seiferta v Rudolfinu representovaného jeho »Pivním sklepem«. Nemá sice vzduchu, schází mu oživující měkost atmosfery, ale ta natřískaná zahrada za nízkým plotem má dosti řízných a trefných figur, a jest trefným obrazem hlučivé a při tom požívavé rušnosti mnichovských pivopitných žíznivců. A má také slušnou dosi humoru, který se vícekráte v umění Seifertově neozval. To jest Seifertův jediný obraz viděný, skutečností oplozený. S jeho cesty však umělec sešel. Maluje sice děvčata při obžinkách nebo vesnické párky na večerních záletech, chudé ženy, roští v lese sbírající, ale ty se jenom krojem liší od jeho Olivií, Růženek, Iren, Květoslav a ostatních děvčat v sametu a brokátu, s řetízky a chatelainami, modlících se nebo vzdychajících, dumajících nebo nemyslících, stále a stále tytéž hezké masky s koralovými rtíky a okrouhlýma modrýma očima, a tak dlouho přicházející a se vracející, až každý prohledl prázdnotu jejich nitra. Jindy je Seifert odíval do vlajících řasnatých rouch, idealního střihu, dával jim jména »Ozvěn«, »Jara«, »Eolových tonů« a pod., prováděl je se stejnou zevrubnou pečlivostí a hladkostí v celé postavě jako jiné v poprsích, ale věc zůstávala táž. Někde však přece máte dojem, že jejich slzavé cítění jde jim z duše, že plačivá emoce vskutku zachvívá jejich křehounkými tílky až do základu, to proto, že i jejich zobrazitel byl ve svém jádru měký sentimentalista, rozcitlivělý melancholik, který jen zevnějšími okolnostmi byl přiveden v okruh povrchní líbivosti. Několik praco-

vitých žen a strádajících dětí v jeho díle ukazuje tuto stránku jeho, promítnutou na pole lidského soucitu.

8. února.

*

O měšťanských školách. Měšťanské školy netěšily se z počátku u nás valně přízni. Počaly se zakládati od r. 1870 dle nových zákonů školních. V některých městech bývalé nižší reálky byly proměněny v měšťanské školy, jako na př. v Ml. Boleslavi, kde nyní zřizují vedle měšťanské školy novou reálku, na Starém Městě pražském u sv. Jakuba a j. Přes to však po 15letém trvání této instituce r. 1885. nebyla úplná měšťanská škola v každém okrese školním, ano bylo mnoho, zvláště českých okresů, kde nebylo ještě žádné takové školy. Teprve od r. 1885. nastala v té příčině změna: školy měšťanské četněji se zřizovaly, ano v některém školním okrese německém i více měšťanských škol. Tento ruch stoupal a pronikl i do českých okresův a dnes téměř v každém soudním okrese jsou již školy měšťanské. Tímto značnějším rozšířením dosahuje se teprve školami těmi pravého účelu: poskytnouti vyššího vzdělání nejširším vrstvám obyvatelstva. Je v tom také velká úspora pro rodiče venkovské, když mohou dítě své posílati do měšťanské školy a nemusí je dáti z domu. Mohou tím, zejména jde-li pak syn jejich do škol odborných, do ústavu učitelského, nebo na reálku, ušetřiti tříletý náklad studijní, který u mnohého maloživnostníka a rolníka, representuje již kapitál.

Přes to, že instituce měšťanských škol trvá tedy již 30 let, nemůže se o ní říci, že byla by na vrcholu dokonalosti. Počtem se sice měšťanské školy u nás velmi zdokonalily, k vnitřnímu jich zdokonalení však ještě mnoho schází. Předně mnoho měšťanských škol jest žactvem přeplněno. Již při zakládání měšťanských škol stala se chyba, že se i pro ně na třídu vyměřil maximální počet žáků 80. Je v tom křiklavá nesrovnalost, když nesmí v nižších třídách středních škol býti ve třídě více než 40 žáků, kdežto ve třídách škol měšťanských, které mají žactvo téhož věku a slabší přípravy, může se tísniti až 80 žáků. Jak je to požadavek nemístný a přepjatý, pozná každý, představí-li si jen na př., že má v kreslírně současně zaměstnávati se 80 žáků. Na střední škole při 40 žácích má profesor kreslení ku pomoci ještě assistenta, ale na měšťanské škole má jeden učitel sám zaměstnati při kreslení 80 žáků. Takovéto přeplňování tříd je rozhodně na úkor žactva, které nemůže nikdy prospívati, jak bylo by žádoucno. Má-li se právě ku prospěchu středních a nejnižších vrstev obyvatelstva školství měšťanské povznésti, musí se přede vším snížiti počet žactva na třídu předepsaný, bez takového snížení není tu pokrok ani možným.

Jiná vada našich měšťanských škol jest, že není náležitě postaráno o odborné vzdělání učitelstva měšťanských škol. Pro školu měšťanskou jest jedinou přípravou, již stát učitelstvu poskytuje, ústav učitelský, společný učitelstvu škol obecných a měšťanských. Považí-li se, že obsahem učiva nikterak nerovná se učitelský ústav ani vyšší střední škole, jak může tu býti řeč o odborném

předmětovém vzdělání. Kursy pro učitelstvo škol měšťanských toho spraviti nemohou, protože jsou přístupny jen učitelstvu z nejbližšího okolí místa, kde se konají, a těm, kdož dostanou dovolenou a po případě mají peníze, aby si mohli platiti zástupce. Mimo to nepořádají se kursy ty soustavně, aby s nimi mohlo učitelstvo pravidelně počítati. Také nezřídka pořádají se při ústavech, kde není postaráno o vyučování odborné ani pomůckami, ani silami. Jsou tedy tyto kursy pro nastávající učitele měšťanské školy jen opatřením z nouze, které by dojista po 15letém trvání mělo se již nahraditi řádným opatřením nějakým. Klade-li se na středních školách tak velký důraz při zkouškách na odborné vzdělání učitelstva, musí klásti se požadavek ten i vzhledem k učitelstvu škol měšťanských. Bez učitelstva odborně vzdělaného nemůžeme se nadíti většího rozvoje škol měšťanských.

Pěkný příklad svépomoci poskytují v té příčině universitní kursy, jež pro učitelstvo, ovšem Praze blízké, pořádá za vzácné ochoty professorstva vysokých škol, pražský spolek učitelský »Komenský« a německý zemský spolek učitelský. Těmito kursy může se skutečně vychovati zdatný dorost učitelský školám měšťanským. Jeť zařízení jich i účastenství takové, že nemůže přece ujíti pozornosti těch kruhů, které povinny jsou starati se o vzdělání učitelstva. Jak blahodárně působí universitní kursy učitelské, uvedeme na příkladě českém. V poslední výroční zprávě pražského spolku učitelského »Komenský« se konstatuje, že v minulém roce súčastnilo se kursů na vysokých školách; z botaniky v zimním semestru 54, v letním 42 učitelův a učitelek, z mineralogie v zimním semestru 45, v letním 27 účastníků, z paedagogiky a didaktiky v zimním semestru 126, z psychologie v letním semestru 40 účastníků, botanického mikroskopování 36 účastníků t. j. dohromady 370 posluchačův učitelských, kteří zaplatili úhrnem 1670 K kollejného. Kdežto českých kursův učitelských na vysokém učení mohou súčastniti se jen učitelé z Prahy a nejbližšího okolí, súčastnili se německých kursův učitelských v Praze učitelé z celých Čech a výlohy s tím spojené hradil zemský spolek německého učitelstva v Liberci.

Mluvíme-li již o odborném vzdělání učitelstva škol měšťanských, nemůžeme mlčením pominouti úkaz, zhusta se vyskytující, že totiž učitelé měšťanských škol nespokojují se pouze jedním odborem naukovým pro svou kvalifikaci, ale dělají zkoušky ze dvou i ze tří odborů. Blýskají se pak rozsáhlým vysvědčením, ale odborného studia v jednotlivém předmětě nemají, což vede jen k povrchním vědomostem a k nedostatečné přípravě odborné pro úřad učitele měšťanské školy. Ano úřadové tuto povrchnost podporují, dávajíce při obsazování učitelských míst na měšťanských školách ‚přednost kandidátům z několika odborů zkoušeným. To musí přestati, mají-li se měšťanské školy povznésti, a musí být i snahou úřadu školních, aby vychovalo se pro školy ty učitelstvo skutečně odborně vzdělané. Nepůjde to asi jinak, než že se musí žádati i pro školy měšťanské akademického vzdělání.

Jiná vada měšťanských škol je, že je osnova jejich všude stejná, nebo liší se jen nepatrnými úchylkami. Bylo jedinou snad dobrou stránkou pověstné novelly školní z r. 1883, že dán byl měšťanským školám ráz lokální, že měly hověti »obzvláštním potřebám osady školní a okresu«. Toto ustanovení zůstalo však jen na papíře. Měšťanské školy se učivem od sebe neliší, ač jsou často v krajinných poměrech naprosto od sebe rozdílných. Nechápeme, proč by měšťanská škola v okrese převážně rolnickém nemohla více přihlížeti v učivu svém ku potřebám stavu rolnického, a proč by zase v krajině převážně průmyslové neměla hleděti si více učiva z průmyslu toho? Zvláště v obcích, kde je více měšťanských škol, dalo by se úspěšně takové rozdělení a přizpůsobení měšťanských škol provésti. Proč na př. měšťanské školy v Holešovicích, továrním městě, neliší se vůbec osnovami od měšťanských škol na Hradčanech nebo na Karlově v Praze, kde není vyvinutého průmyslu? Přizpůsobením učebných osnov měšťanských škol potřebám místa a okresu, nabyly by teprve školy ty pravé důležitosti pro vrstvy obyvatelstva, pro něž jsou určeny.

*

Nedostatek měšťanských škol v okolí pražském. Jest až s podivením, jak pozadu je nejbližší okolí kr. hlav. města Prahy, pokud se týče škol měšťanských proti jiným okresům, zejména německým. V českých školních okresích jest na př.: na Boleslavsku, Kr. Dvorsku, Chrudimsku, Pelhřimovsku, Plzeňsku, Poděbradsku a Slánsku po 5 měšťanských školách, na Něm. Brodsku, Novoměstsku po 6, v okrese Benešovském, Jičínském, Karlínském, Táborském po 7, v Pardubickém po 9 měšťanských školách. Podobně jest i v německých okresích školních. Naproti tomu křiklavě vyjímá se, může-li se konstatovati, že okres s Prahou přímo souvislý, Smíchovský, který má 22.185 školou povinných dětí, má jenom **jedinou** úplnou měšťanskou školu. Velké obce jako jsou Břevnov, Košíře a Zbraslav odkázány jsou také na tuto jedinou měšťanskou školu na Smíchově. Pak ovšem není divu, že malostranské a bubenské měšťanské školy pražské bývají oblehány dětmi ze sousedního okresu smíchovského. I v horských okresích Tannwaldském, Jilemnickém a jiných jsou měšťanské školy žactvu daleko přístupnější, než v okrese Smíchovském. Sám Smíchov má 8 škol obecných třídami přeplněných, pro jejichž žactvo dospělejší nemůže stačiti tamní jediná škola, jak má potom stačiti pro celý okres. Že ani ve Zbraslavském soudním okrese není měšťanské školy, těžko se dá vysvětliti. Pokud se tedy týká vyššího vzdělání, jehož poskytují širším vrstvám obyvatelstva školy měšťanské, může se říci, že bohatý a lidnatý okres Smíchovský je v Čechách snad nejzanedbanější. A to je na Smíchově, který za doby tak zvaných školních výborů před rokem 1870. měl pokud se školství týkalo nejlepší pověst v Čechách! Podobné poměry jsou na Žižkově. V městě tom, přes 60.000 obyvatel čítajícím, které má 6 žactvem přeplněných obecných škol, jest také jen jediná úplná škola měšťanská a sice tak třídami přeplněná, že se podobné školy nenalezne nejen nikde v Čechách, ale snad ani nikde v Ra-

kousku. Žižkovská chlapecká škola měšťanská má při I. třídě ne méně než šest poboček, tak že má škola ta **prvních tříd sedm**. To je zajisté unikum, které volá hlasitě o pomoc. Divíme se, jak školní úřady samy mohou něco takového trpěti a povolovati nekonečný počet poboček beze všeho pozastavení. V takovýchto místech ovšem je úkol měšťanských škol dosti problematický a zase se tu osvědčuje staré přísloví, že je pod svícnem tma. Vždyť ze všech předměstí pražských jedině Vinohrady mají více než jednu úplnou školu měšťanskou,

*

Z cizích revuí.

Ze slovanských revuí a listů.

Věstník Jevropy otiskuje list z Krakova podepsaný písmeny A. G. a nadepsaný »Jazykový spor v Rakousku«. Bylo by si věru přáti, aby tento list, znamenitě informující kruhy ruské s nynějším stavem jazykové otázky v Rakousku, byl kruhy ruskými také hodně a pozorně čten. Je v něm obsažena celá historie našeho boje a práva českého jazyka, jest v něm vylíčen hlavně politický zápas za let posledních a jasně vyloženo v něm nepřijatelné a zvrácené stanovisko, jaké v jazykové otázce od věkův zaujímali Němci. Autor stati nepřeje si žádných nových zákonů jazykových, ale žádá důrazné proslovení a přesné dodržování 19. článku rakouské ústavy, článku, jenž sice jest napsán a schválen, ale jenž není dodržován. Tímto postulátem autor končí svou poučnou rozpravu. Kéž by na Rusi došla hojné pozornosti!

Kijevskaja Starina. Tento přísně historický a nad to ještě dosti lokalní časopis ne vždy obsahuje články zajímavé i pro širší obecenstvo. Poslední sešit však obsahuje takový článek, jejž vřele doporoučím pozornosti našeho čtenářstva: »Probouzející se kraj« od J. Š. Krajem probouzejícím se míněna tu část Haliče, obydlená Rusíny. Dle nové knihy: »Soudobá Rus« od L. Vasilevského líčí J. Š. poměr Rusínů k Polákům a právě tento poměr mohl by vzbuditi jistý zájem v našem čtenáři. Jest v něm mnoho obdobného k poměrům našim. S opravdovým potěšením konstatuje J. Š., že uspaný kraj Rusínů začíná se probouzeti.

Istoričeskij Věstnik oplývá opět bohatostí obsahu. Jsou to však po většině historické práce, mající zajímavost pouze pro ruského čtenáře. Velmi poutavou je stálá rubrika »Cizinci o Rusku«, v níž přinášeny bývají referaty o spisech cizích týkajících se Ruska. Podobná rubrika byla by záhodnou i pro nás. Sbíral by se tím cenný material o všem, co o nás bylo napsáno.

Ježeměsjačnyja Sočinčnija. Nová révue ruská, končivší právě svůj první rok existence. A řeknu hned, dle mého soudu je to nejlepší ze současných literárních časopisů ruských. Celý první ročník leží přede mnou, mohu tedy souditi o celoroční jeho ceně. A ta jest opravdu veliká. Redaktor této revue J. Jasinskij (Maksim

Bělinskij) známý ruský romanopisec, věnuje listu svému plnou péči. Belletristický oddíl »Sočiněnij« jest přímo znamenitý. Patrno ze všeho, že redakce si velice vybírá. Jasinskij otiskl v celém ročníku velice poutavý psychologický román »1. března 1881«, líčící pocity různých vrstev na Rusi při zavraždění cara Alexandra II., zasvěcující nás obratně v duševní život společnosti ruské, seznamujíc nás s nihilisty, jich činem a trestem. Literární a kritický oddíl »Sočiněnij« je bezúhonný. Vše, co na Rusi se objeví jen trochu pozoruhodného, je v revui hned stručně, leč trefně charakterisováno a oceněno. Z této informativní stránky jsou »Sočiněnija« neocenitelna. A konečně mají pro čtenáře ještě tu cenu, že ke každému číslu přidána jest v pravdě skvostná fototypická podobizna některého ze soudobých ruských spisovatelů, tak že během jediného roku má čtenář »Sočiněnij« malou gallerii 12 ruských autorů. Nemohu dosti vřele doporučiti »Sočiněnija« pozornosti našich čtenářů.

Slavjanskij Věk vybízí ústy M. Ivanka k zřízení velké »Unie Slovanských Studentů«. Pisatel dotýká se událostí na pařížském sjezdu, při němž Maďaři a Němci chtěli zcela potlačiti slovanské a rumunské studenty z Rakouska. Jen energii těchto jest děkovati, že se tento úmysl nepovedl. Účelem této »Unie Slovanských Studentů« bylo by »propagovati ideu slavjanofilskou a vychovávati své členy pro kulturně-politický boj proti germanisaci a maďarisaci, jakož i pomáhati si vzájemně v každém ohledu«. Bylo by věru záhodno, by tento ohnivý apell došel u slovanských studentů ohlasu. Z ostatních článků zasluhuje zvláštní pozornosti břitká studie V. J. Lamanského: Možno-li Rusko srovnávati s Rakouskem v národnostní otázce? V Rakousku — praví autor — vládnou dva elementy: německý a maďarský. A přece přihlédneme-li k procentnímu poměru, v Cislajtanii německý živel velice se tratí oproti živlu slovanskému a vlašskému a v Translajtanii maďarský živel oproti živlu rovněž slovanskému a rumunskému. Uvážíme li pak, jakým kolossem jest Rusko a mimo to okolnosť, že obchodní a literární styky s ním nutí miliony lidí neruského původu učiti se ruštině, dojista uznáme, že Němcům i Maďarům bylo by s výhodou použiti ruštiny, tedy jediného slovanského jazyka,k dorozumění se se všemi slovanskými kmeny v Rakousku. Kdežto dnes jsou nuceni osvojovati si aspoň poněkud tři až čtyři jazyky slovanské, stačil by jim později jediný. Myšlenku tuto, jak známo, proslovil ve své brožuře i hrabě Coudenhove. Dále rozvíjí Lamanskij srovnání s Ruskem a dokazuje, že k tomu, k čemu v Rusku mají Rusové právo — aby jejich řeč byla řečí státní — Němci a Maďaři v Rakousku práva nemají, ježto jich jest Němců 11,730.000 a Maďarů 8,610.000, tedy celkem 20,340 000 proti 26,760.000 národů slovanských, rumunského a vlašského v Rakousku!

Izvěstija po litěratuře zahájila ročník 1901. článkem »Historie ruské knihy (s ukázkami)« od P. J. Pokrovského. Autor dává nám příležitosť nahlédnouti v zajímavou historii ruského knihkupectví. Toto dle jeho slov mělo svůj počátek již v konci XV., kdy v moskevských obchodech vedle jiného zboží vykládány byly i knihy.

Kupujícími byli tehdy jen duchovní, šlechtici a vyšší úředníci. Pro nás Čechy jest zajímavým to, že první ruská kniha tištěna byla v Praze r. 1517, a sice byl to »Psaltir« vydaný astrologem a medikem Františkem Skorinou, rodem z Plocka. Dvě léta na to r. 1519 vydal Skorina rovněž v Praze ruskou bibli. A tak historie ruské tištěné knihy počíná se r. 1517 a sice z naší Prahy! Doporučuji vřele poučnou tuto studii všem bibliofilům, najdou v ní sebraný cenný material.

Vienac přináší příznivý referát o posmrtné sbírce veršů zvěčnělého Edv. Alberta »Na nebi a na zemi«. *Dr. B. Prusík.*

*

»**Na zemi a na nebi.**« Básně Eduarda Alberta. Nákladem F. Šimáčka v Praze 1900. Cena 1 K 60 h. Strany 104. — Když v květnovém čísle »České Revue« otištěny byly prvé ukázky poesie E. Pohorského, nebyl by nikdo, v tajemství pseudonymu nezasvěcený, hledal v těch silných, originelně zatížených verších duši velikého Alberta. Tak daleko stojí dnes v praktickém chápání přísná věda od měkkých a citově rozvlněných proudů uměleckých. A přece vzácné toto faktum je neméně vzácným dokumentem staré theorie Baconovy o universalnosti, genia, dle níž často pouze zcela náhodná okolnost svádí zájem, prohlubujíc jej tím či oním směrem. Snaha tajemného filosofa, vyvoditi veškeru duševní mohutnost ze společného embrya, dochází v Albertově případě podpory velmi interessantní. Muž přísné vědy, který se vysoko pnul nad běžnou úroveň profesora-vědce, člověk neobyčejného rozhledu praktického, pronikavý paedagog a učenec významu světového, nosil v své slovansky měkké duši zakletu píseň! Píseň silnou a pronikavou, plnou upřímné bezprostřednosti, tak že ji potlačiti nedovedlo ani blízké šedesátiletí starce, ani majestátní povolání, tolik zodpovědnosti vyžadující. A proto nevíme, má-li nás dnes hlouběji dojímati tento radostný, vzácný úkaz vnitřního rozpjetí, anebo dílo samo, prožehnuté několika prvky podivuhodné originality i veliké upřímnosti.

Úvodním sonetem věnuje Albert sbírku svou intimnímu a drahému příteli Jaroslavu Vrchlickému. A již tento dedikační sonet je charakteristický po stránce ideové i formální. Veliká prostota, nehledanost, však v tomto případě tím pronikavější výraznost slova spřádá tu intimní sen o poesii Mistrově, zpodobené k pyšnému korábu, který stříbrnou brázdu reje do vln oceánu.

— — Tvá lana sviští, plachty duní
a třepe vlajka —

Není možno snad mysliti si jednoduššeji vyslovenu slovní dynamiku obrazu, než nám ji kouzlí tento verš. A zase se tážeme: Je to zde síla bezprostřednosti, která vytrysknula ze zamilovaného srdce, anebo moc originelní prostoty, jež nás tu jímá? Následující trojverší částečně nám tu otázku zodpovídá:

Já samotním, jsem na ostrově,
ohýnek topím, rybky lově
zasedám na břeh za večera . . .

Hle, kouzlo lidové mluvy! Odvrhneme-li symbolické roucho, které se ostatně u Alberta jen velmi zřídka vyskytuje, zasvítí nám z veršů prosté, upřímné a ničím nezabarvené srdce našeho lidu, odlesk modré pomněnky u lesního potůčka, ztajený oheň vltavínu v říčním písku. V tomto ohledu napsal tu Albert několik čísel velmi blízkých poesii Macharově, kde žár pocitu přesně se kryje s výrazem, ničím nenadsazeným, ale vystihujícím přesně a jadrně. Zvláště jeho genre nabývá tímto prvkem docela originelního zabarvení, velmi odlišného od denní produkce parnassistické i vypjatě moderní a tato jediná okolnost zabezpečuje knize již předem určité místo v historii české poesie.

Ovoce básnické inspirace nedochází však všude plného vyslovení a sytosti. To zejména tam, kde setřen je relief idey vysilujícím bojem o formální vyvrcholení. Jistou universálností myšlénkovou vyžadována je zajisté i určitá bohatost formální, kterou přináší básníkovi praxe i studium. Je to mohutnost, přímo a vítězně uhoditi na rytmus verše, vyvolati jej z duše jediným ťuknutím a vznést se s ním do výše tam, kam káže idea. Tato parátnost schází Albertovi. Ne ovšem tam, kde zastupuje ji prostota a bezprostřednost lidového prvku, ale zejména ve třetím cyklu sbírky (»Na nebi«), kde tento lidový element nestačí ku řešení a projednávání básníkovy metafysiky. V tomto oddíle pne se idea vůbec nejvýše. Učenec, jenž zabýval se v poslední době i astronomií, promítnul svoje sny do světů kosmických a tím jim podložil i vyšší stanovisko básnické traktace. Zřejmá snaha básníkova nasvědčuje tomu, že si byl vědom potřeby rozprouděného, životnějšího stylu. Takového, který strhuje a nadnáší, který je vlastně živlem a propagátorem myšlénky, proudu vítězného, jenž tokem svým uchvacuje jako rozpoutaný běs řeky. Zde Albert očividně narazil. Geniální překladatel, jenž zmohl veškeré formy moderní a který hravě dovedl přenésti se i nejobtížněji stavěným passem originálu, ztroskotal při ztělesňování ideí vlastních. Nikdy tu celek není slit a spjat organickým proudem jednotné nálady a jednotného timbru. (Příště dokonč.)

*

Finanční obzor. Jarní hospodářské naděje. Cítíme jitřní vzduch! A právě ve vlasti Shakespearově by mohli citovati onen Shakespeareův verš: I scent the morning air, — neboť tam právě se oddávají nejvíce naději, že svítá před obratem velké epochy ve světě hospodářském. Ve vlasti nového krále klasická otázka zůstala moderní. Zvěst: co nového v Africe, se potkává se zájmem všech Angličanův. Matka najatých vojínův, kteří pro slib výhod obětují životy, lord, jehož syn ve válce africké si má zasloužiti diplom důstojnický, celá Anglie, která jest poplatníkem, i kruhy finanční, kteří doufají ve znovuzrození činů, vše se obrací k vrchům transvalským, které mají ztratiti volnost ale uděliti mír. Jak veliké to slovo pro svět finanční.

Snad stojíme před tím koncem jihoafrického dramatu, který však může býti pouhou jeho peripetií. Boerové pro svoji čest obětovali již tak mnoho, že nepřekvapí, jestliže obětují všecko. Guerilla za-

chová zbraně v rukou přemožených. Ale ta možnost jest s větším zájmem pro vojevůdce a diplomata nežli finančníka a majitele cenných papírů, který odvolávaje se ku bilanci války transválské, za praemisy svého početního závěru béře výmluvnou číslici, že boj o zlaté doly stál Anglii již 100 millionů liber sterlinků a že značil úbytek 30 millionů liber sterlinků, kterých Transvaal nevyvezl do Evropy. Effekt míru na dvou stranách bude tudíž planouti jasem. Nebude ohromných nákladů válečných, které vyssávaly i zemi obchodního bohatství, a naopak poklady zlata se opět otevrou. Jaká naděje! Jižní Afrika, která jest půldílem světa, bude otevřena evropské nadvýrobě a anglické podnikavosti; po rovinách budou vytyčovány tracy železnic, boky řek budou spínány mosty, opuštěná země bude obydlena novými farmami.

Nahromaděné síly produktivní i spekulační se uvolní oným odtokem.

Naděje jara se vrací také z otevřené Číny. Z neurčitých zpráv o jednání spojenců přece již téměř s určitostí se můžeme dočítati, že říše středu evropské rozpínavosti již dlouho nezůstane uzavřena. Zvolna a konservativně se ustupuje. Čínský dvůr se konečně rozhodl vyhověti žádosti spojenců za potrestání původců řeží boxerských.

Tajou veliké kry ledů, které tvořivou činnost světa chovaly dosud v zajetí. Ve vzduchu chví se naděje, že po ujednání míru se podnikavost vzpruží jako vymrštěné pero. Evropa omládne otevrouc si mladé obzory.

Sledujeme-li pak hospodářské rozběhy ve vlasti všemohoucího dollaru, jasně pochopujeme nedočkavost evropské soutěže po činu. Jest vědoma si toho, že jde zpět, kdo nejde ku předu, a úspěchy i konsolidace amerického průmyslu ji naplňují obavou. Zpráva o gigantickém útvaru ocelářského trustu imponuje celému světu. Nejde o nic jiného nežli o sloučení — trust — největších a nejsilnějších oceláren Spojených států severoamerických v jedinou akciovou společnost, v niž se také rozplývá proslulá ocelářská společnost Carnegiova. Tato nová akciová společnost ocelářského trustu byla založena kapitálem o jednom tisíci jednom stu millionu dollarů. Ocelárny, doly na rudu a uhlí, železnice, parolodi, přístavy ocelářské společnosti Carnegiovy budou od Mr. Carnegia odkoupeny za 40.000.000 liber sterlinků. Zda nepůsobí závrať ony číslice, které jsou tak ohromny, že zahrnují rozpočet několika velmocí. A přece jest to jen základní jmění soukromé akciové společnosti. Obraz pro hospodářské poměry americké s jeho trustovým molochem nanejvýše zajímavý. Ale zajímavější pro nás ještě více jest heslo vzniku onoho obrovského podniku, neboť jeho účelem jest nejen monopolisovati veškerý ocelářský prumysl Ameriky, nýbrž překonati také soutěž na trhu mezinárodním.

Obchodní zásady nových správcuv Carnegiovy společnosti, totiž nového ocelářského trustu, se dosaváde halí v nejhlubší tajemství, avšak příznačnou pro ně jest ta okolnost, že Mr. Rockefeller při vzniku společnosti byl hlavním účastníkem. Methody »Standard Oil« trustu stanou se asi také základními větami společnosti nové. Myšlénka

organisace výroby a omezení soutěže se bude precisovati k ideálním hranicím.

To jsou pro Evropu vzory, při nichž se jí zatajuje dech, a všeobecný zájem vyslovuje otázku: Jaké důsledky z toho vzniknou pro výrobu domácí? Z Ameriky dosud nedochází jasná odpověď. V lednu ale ještě anglický železářský trh trpěl soutěží ze Spojených Států severoamerických. Prozatím ale se udržuje naděje, že nevýhodné ceny evropské budou hrázi proti rozmachu amerického železářského průmyslu.

A když výrobní síly podněcovány takovými vzory, a kdy tušíme již slovo mír, které má býti heslem ku jich rozpoutání, nastává úleva na trhu peněžním. I banka anglická i německá i rakousko-uherská snižují sazby. Cena peněz klesá a to jest základní podmínkou hospodářské činnosti. Událost ta své důsledky tříští ve dva proudy. Majitelé menších kapitálů, které většinou byly uloženy jako vklady běžné (volné), při klesnutí úrokové míry pro ně se snaží dosavádní výnos svého jmění zachovati, ohlížejíce se po výhodné investici jiné. A že ku vypátrání cesty té nebylo třeba zvláštní sofistiky, dokazuje zájem pro naše domácí papíry k uložení kapitálu, které za nynější kursové úrovně poskytují plného občanského zúročení. Snížení úrokové sazby má tudíž za následek výměnu volných vkladů v investici v cenných papírech k uložení kapitálu.

Druhý důsledek levnější ceny peněz svým rázem teprve vynikne. Nižší úroková míra bude výše kapitalisovati akcie. Ten přirozený důsledek se dostaví, jakmile technika stroje vídeňské bursy bude opět správně konati svou službu. K tomu však třeba bursovnímu tělu ducha. A toho neroznítí kuriosita našich poměrů parlamentárních, ani sliby investičních předloh, ani průzračné triky súčastněných veličin o Wittgensteinově kvalifikaci. Lepší situace na říšské radě by mohla připraviti disposici — avšak oživujícím dechem jara budou působiti události zevnější; velká evoluce hospodářská, jejíž alfou bude přemožený Transval a omegou otevřená Čína.

Tvořivý kapitál, odsouzený ku nečinnosti, přestane ležeti ladem. Hospodářská budoucnost se svojí perspektivou činů se stává předmětem kalkulační spekulace a co ji vystihuje, není pouze fantasie básníka. Eskont budoucnosti jako znovuzrození ducha oživí nejen trh peněžní, trh na cenné papíry, nýbrž i průmysl a obchod. Kreditky kupujeme, doufáme-li v příznivou světovou konjunkturu, závody rozšiřujeme, nadějeme-li se odbytu. Kdo nejlépe budoucnost vystihne, nejvíce z ní vyzíská. Tak milliardy, uložené v továrnách a milliony, uvězněné v kalkulaci zásob obchodníkových, žijí nadějí. Naděje se chví v oscillaci záznamů bursovních. Cítíme jarní vzduch a hospodářská fantasie, snažíc se eskontovati budoucnost, obrací plášť po něm. Nad třemi díly světa se vznáší peruť hospodářské naděje.

Stanislav Netuha.

*

Politický přehled za měsíc únor. (Vnitřní.) Trůnní řeč s napjetím očekávaná, preventivní neduvěru neduvěřivých neodčinila; chlad nevystřídala teplem. Ani hospodářskou, ani osvětovou, nanejméně

politickou svou částí. Oddíl hospodářský je pravým skladištěm slibů neobmezené takřka štědrosti. Žádný stav, žádná zájmová skupina neostaly nepovšimnuty. Všem se připovídají příjemná jich desideria. Autoři hospodářského oddílu trůnní řeči využitkovali skvělých theoremat vědy národohospodářské bezohledně — ke skvělým theoretickým titulům, jež zdobí jednotlivé její odstavce. Beze všech skrupulí o jich obsahovou souvislost, o jich vzájemný poměr a o jich finanční effekt, také bez ohledu na poplatní sílu této poloviny říše. O té vláda nynější má, dle svého elaborátu, přesvědčení lichotivé: že snese zatížení mnohem větší než jakým okkupována je dosud. Neboť žádá peníze, a zase peníze. Slibuje podporu zemským financím, dokončení úpravy valuty, sesílení konkurenční schopnosti rakouské na světových trzích, revisi celního tarifu, podporu průmyslu, reformu práva akcionářského svolení ke zřizování společností s obmezeným ručením, povznesení obchodního lodstva, stavby v přístavech, péči o zajištění plavby na Dunaji, ochranu práv živnostenských vynálezců, nový zákon na ochranu vzorků, zákon proti nekalé soutěži, zákonodárnou akci v otázce ochrany dělnictva a pracovní doby, pracovní doby obchodního pomocnictva, jakož i závazného pojišťování soukromých zřízenců. Zemědělstvu slibuje úpravu bystřin, zvýšení melioračního fondu, urychlené provádění regulace řek, reformu bursovního obchodu terminového při zachování legitimních zájmů obchodu, předlohu o organisaci zemědělských společenstev, dále doplnění železniční sítě, zvláště druhé spojení s Terstem, investiční předlohu pro státní dráhy, výstavbu usnesených, ale neprovedených železnic nižšího řádu, uspokojení investičních potřeb velkých soukromých drah, výstavbu bosenských drah, zákonnou úpravou vystěhovalectví spolu s usnadněním příležitosti ke práci v tuzemsku, akci pro laciné dělnické byty a zákon proti opilství. Tento výpis slibů z trunní řeči byl nutným, aby zřejmým se stalo, že trůnní řeč opravdu nevynechává žádnou společenskou vrstvu, žádnou zájmovou skupinu, žádný stav, ba že nenechává bez povšimnutí ani takové finanční koterie, jaké vládnou na př. soukromými drahami v Rakousku; výpočet hospodářských slibů vládních byl nutným, aby bylo jasno, že z nich nejsou vyloučena hesla kontrérné tendence a z části také obsahu, o jehož faktické prospěšnosti v jednotlivostech může býti tuhý, houževnatý spor. Konečně bylo třeba vypočísti všecky ty vládní sliby, aby mohlo býti připomenuto směšování hospodářství říšského se zemským, jedna z příčin kalamity zemských financí a konečně aby vysvitla správnost úsudku, že hospodářský program trůnní řeči, je-li míněn vážně, involvuje ohromné zvýšení rozpočtové potřeby, aniž byl i jen jediným slovem naznačoval jakýkoli nový pramen a zdroj státních příjmu, tak že dusledně všecko daňové plus, spojené s připovědenými projekty, nemůže znamenati nic jiného, než zvětšení daňového břemene při dosavadním rozvrhu. Trůnní řeč dále oznamuje novinku, jejíž opravdovosti bohužel nelze nevěřiti: zvýšení nákladu vojenských. Pendantem této ohlášky je ujištění, že naše poměry ke všem cizím státům jsou nejpřátelštější a přispívají podstatně k zárukám všeobecného míru. Vojna se vede pouze v Číně; trůnní řeč sděluje,

že Rakousko účastní se jí potud, pokud toho vyžaduje naše postavení jakožto velmoci a naše zájmy, třeba ne veliké. Trůnní řeč vzpomíná s nápadnou vřelostí návštěvy císařovy v Berlíně a vroucího přijetí, jehož se mu tam dostalo. Stylisace tohoto místa dovedla shladiti stopy korrektury, jíž změněn původní náčrt. Znění definitivní je mírnější, než-li byl text, předložený ministerské radě k dalšímu jednání.

Pro přátely pravého pokroku byl by oddíl trůnní řeči o školství sympatičtějším, kdyby zněl jasněji a určitěji, ostatně jeho aktualitě nijak nebyl dán výraz.

Aktualitu má politická část trůnní řeči. Byl jí věnován její úvod, kde ohlášen požadavek dodatečného schválení zákonů, zavedených § 14., nová zákonná úprava precisnějšího znění téhož článku ústavy, částečná změna dosavadního jednacího řádu poslanecké sněmovny a konservativnější manipulace s kasovními přebytky a běžnými příjmy státními. Ale krém politické části trůnní řeči dán byl na její konec do zvláštního oddílu také formou odčleněného od partie předchozí. Staří stylistikové předepsali pro chrii úvod: dictum cum laude auctoris. Stejně začíná politická chrie letošní trůnní řeči. Předmětem chvály je nynější ústava a její ovoce, na prvním místě vzorný pořádek financí, pak úspěchy školství. V září nynější ústavy — dle trůnní řeči — vše se daří, a nynější státní základní zákony jsou »zobrazením jednoty a síly státu«. Kdo tato tvrzení vtělil do trůnní řeči, ignoroval historii starší i nedávnou. Dějiny Rakouska učí přece, že nynější ústava nezachránila tuto polovinu říše od finanční kalamity, státního deficitu, který odstranil teprv autonomista Dunajewski. Za nynější ústavy, a to za ústaváckého regimu Auerspergova, byl možným na př. také takový čin finanční politiky vládní, jaký se stal r. 1872, založením nejsmutněji povéstného peněžního ústavu »Crédit Foncier für das Königreich Böhmen«, jenž od vlády nabyl privilegia, vydávati hypotekární obligace, kterým přiznána pupillární jistota, neboť ústav sám měl právo svůj nemovitý majetek zadlužiti až do plné ceny odhadní. Také větě trůnní řeči: »občanské svobody spočívají na pevném podkladě«, dodává historie z doby, kdy tato ústava byla v rukou ústavověrných a kdy pracováno o překot k tomu, aby se — — vžila, cyklus illustrací strašlivých, jimž náleží společný titul: chabrusové volby v království českém r. 1872, jejich účel a cíl. A je-li třeba příkladu z doby nejnovější, je rovněž po ruce: nynější ústava neuchránila stát od dvou a půlleté německé obstrukce a její následků. Ovšem, odstavec věnovaný panegyrice na nynější ústavu má účel taktický: postaviti Němcům jeden z mostů do projektované vládní většiny. A poněvadž účel posvěcuje prostředky, připsáno bylo k dobru prosincovky, co náleží ústavnosti vůbec. Most druhý byl německým stranám sklenut na místě, věnovaném otázce národnostního sporu: vláda tam upouští od řešení jazykového sporu cestou nařizovací. Teprve nyní, po vydání protičeských fermanů nynějších ministrů bar. Spensa-Boodena a Böhma-Bawerka.

Předmětem největšího zájmu při trůnní řeči byl passus, týkající se otázky jazykové, jejíž rozpory stigmatisuje jako »největší

zlo« v říši. Všeobecně uspokojující rozřešení daných jazykových otázek má — dle trůnní řeči — býti aktem spravedlnosti jako státní raisony. A tu je vláda »povinna zachovati nedotčenu jednotnost jazyka v určitých sférách správy, staré to, osvědčené zařízení«. Tak zní doslovně kulminační věta letošní trůnní řeči, onen »akt státní raisony«, vlastní credo nynější vlády, předmět tuhých sporů v jejím vlastním lůně, naposledy dílo kompromisu a také třetí a nejširší most pro přechod Němců do toužené majority a ke primátu v ní. Text původní, proti kterému ministr dr. Rezek svedl a provedl boj za pomoci jediného kollegy — autonomista, Slovan dr. Piętak jím nebyl — jest odsouzen, zůstati na vždy úředním tajemstvím. Pouze jeho odvar tvoří součást trůnní řeči, trpký, ba hořký. Poněvadž za jistých okolností mohl by přece vésti k obstrukci, připomíná trůnní řeč, že nikdy více nelze dosíci úspěchů ochromením zastupitelstva lidu. Původcům této prognosy patrně úplně stačí úspěch obstrukce německé: zrušení jazykových nařízení nejprve Badenových, potom i Gautschových. Nyní tedy trůnní řeč volá: ku práci, pánové!

Ale všichni pánové, jichž se týkala výzva p. Körberova, do práce se nedali. Nejasnost, neurčitost, ba místy tajemnost trůnní řeči, bez authentického výkladu právě v nejdůležitějších místech nesrozumitelná, konečně ke práci nenabádaly. Ovšem, authentický výklad temnot trůnní řeči, zvláště odiosního passu jazykového, politicky dobře situovaným jednotlivcům všech stran dán byl. I před jejím uveřejněním, i po něm. Nescházelo prý ani seslabujícího výkladu onoho místa o určitých sférách jednotného jazyka, které tolik zavání sprostředkovací němčinou. Ale že by byl pouze výstřelem na slepo a do vody, nám věřiti je přetěžko, třeba vykladači takového tenoru stojí vysoko. Ostatně výklad takový nemá vlastně veřejné závaznosti, stejně jako sdělení, jak onomu oddílu rozumějí kruhy nejvyšší. Byl dán privatissime a jen zasvěcencům. Nemůže býti vyložena ve zlé domněnka, že mezi ně náležel také velitel Všeněmců, Schönerer. Už několik dní přede dnem 4. března sdělil všeněmeckému svazu maršrutu ve formě listu panoši Irovi, a v něm oznámil: možná, že se vyskytnou návrhy na změnu jednacího řádu; proti těm se postavíme. V zápětí četl mocnář ohlášku změny jednacího řádu hned v úvodu trůnní řeči.

Že trůnní řeč opravdu osvěžujícího účinku neměla, že neodstranila onu stagnaci, v níž nynější vláda vázla od svého počátku až do své první trůnní řeči, je fakt dokumentárně už zjištěný: dosavadním průběhem zasedání poslanecké sněmovny. Vlastní její jednání bylo zahájeno šesterým státoprávním ohražením, směřujícím vesměs proti ústavní základně tohoto cislajtánského parlamentu. Prohlášení českých bylo podáno — deklarace konservativního velkostatku nečítaje — tré. Bezvadné je pouze to, jež učinili svobodomyslní lidoví poslanci čeští. Je striktní, jasné, nepřipouští žádného omylu a není v něm zbytečného slova. Frakce české domácí opposice přišly každá s prohlášením svým. Ani prvé, ani druhé z nich není prosto chyb. Stylistický bombast, nevhodný v aktě významu zásadního, lze vysvětliti patrnou snahou, prohlášení svobodomyslných lidových po-

slanců českých »přetrumfnouti«; jest však chybou, že agrárníci theoreticky zúžili objem svých budoucích akcí, že zašli do sfér, jež sami jako občané desavoují, a že čeští sociálové dali se do výkladů ne nesporných. Vyspělosti svého státoprávního a vůbec politického nazírání neprospěli ani jedni, ani druzí.

Celý další dosavadní průběh vídeňského říšského sněmování je úkazem stagnace další. Dlouho trvalo, než nalezen možný kandidát pro křeslo předsednické. Němci z bývalého souručenství, nyní vnitřními rozpory mezi sebou a také vlivem všeněmeckého svazu neexistentního co do dřívější formy, stavěli kandidáta za kandidátem ze svého středu. Žádný z nich nebyl možným, jakmile Poláci, z prvu chytře zůstavší v pozadí, tali do uzlu prohlášením, že nepřipustí za předsedu žádného příslušníka bývalého německého souručenství. Aby pak nemohlo býti dokumentováno, že při volbě presidia našla se bývalá pravice, znemožněna kandidatura předsedy dosavadního dra. Fuchsa jednak nátlakem s hůry, jednak pletkami nejbližších politických stranníků Fuchsových. Tak dosazen na důležité křeslo presidentské poslanec hr. Vetter ze střední strany moravské, muž cele vládní, resp. Körberův. Zvolen téměř jednohlasně, ač pro jeho zdatnost nebylo záruky žádné. Naopak zkažená jeho karriéra v politické službě v emporiu protežovaných korunkářů na Moravě dávala tušiti, že p. hr. Vetter bude na křesle předsednickém zrovna takovým, jakým byl na př. jako okresní hejtman v Boskovicích, ryze českém městě výlučně českého, horáckého kraje moravského: neschopným. Kdyby obyvatel a příslušník téhož města, říšský poslanec kons. velkostatku za král. české, hr. Mensdorf byl mužem kritickým, mohl by o správách okresního hejtmanství boskovského vyprávěti historie přímo turecké. Že na př. starosta městyse Blanska dostal v červenci rozkaz, aby do tří dnů dal »pod uvarováním pokuty« ukliditi sníh, který o novém roce zavál — dle četnické relace — kterousi obecní pěšinu, není anekdota. Pan hr. Vetter takové poměry ve správě úřadu sobě svěřeného napraviti nedovedl. Jaká sněmovna, takový president. Za to oba vicepresidenti, Prade a dr. Žáček jsou mužové přesně vyhranění při tom representanti heterogenních soustav. Jsou programově političtí protichůdci. Pan Prade má v hr. Vetterovi zbrojnoše, kterému lze nasufflovati cokoli. A tak hrabě z Lilie převzal na slabá svá bedra boj o neněmecké interpelace. Fakticky připravil neněmecké národnosti o kus práva v poslanecké sněmovně. Cin však sloužiti měl k distinkci sněmovny ve většinu a menšinu. Je však dalším příznakem dosavadní stagnace, že otázka majority parlamentu pořád ještě visí ve vzduchu. Pan dr. Körber a jeho úřední kollegové z tábora německé levice dosáhli plánu, který už dávno existoval, a jejž ukryli v rozpuštění říšské rady: znemožnění bývalé většiny pravice. Tato snaha byla zcela určitě jedním z motivů — ovšem nevysloveným — pro rozpuštění staré sněmovny. Setkala se se zdarem, ale novou, trvalou a formálně zavázanou majoritu složiti se dosud nezdařilo nikomu. Tak v poslanecké sněmovně stala se nemožnou adresa a odpověď na trůnní řeč. Tento pro sněmovnu sám sebou

zahanbující fakt je sice formálně vítězstvím levice, jež adresy nechtěla a vydala heslo proti ní, je formálně porážkou stran bývalé pravice, které hlasovaly pro pilný návrh ryt. Jaworského na dosazení adresního výboru, ale nepochodily přes problematickou, číselně slabou absolutní většinu hlasů, odevzdaných pro tento návrh, fakticky však je úspěchem vlády, jež potřebuje na vyřízení t. zv. státních nezbytností každičké chvilky. Přes to kus debaty, rovnající se debatě adresní, odbyl se přece. A s ní kritika trůnní řeči. Prováděli ji poslanci čeští bez rozdílu stran. Dru Stránskému a Dru Kramářovi náleží palma této debaty za skvělé výkony, kterými rozmetali panegyriku. na nynější ústavu i passus trůnní řeči o jazykové otázce. V rozpravě o trůnní řeči debutovali také poslanci strany národně-sociální a agrární. Řečmi přímo bezcennými. Politicky nestojí na výši doby žádný z oratorů české domácí opposice. Výkony některých jsou více než ubohé. Pro jich politickou vyspělost byly by považlivými v každé Zlámané Lhotě, ve vídeňském parlamentě jsou absolutní nullou a stlačují pod nejníže myslitelný normál politickou zdatnost českého národa. Myslí-li reelně to české voličstvo, jež do vídeňského parlamentu vyslalo protikandidáty národní strany svobodomyslné, a všímá-li si průběhu jednání poslanecké sněmovny, má již dosti dokladů, aby mohlo usouditi, že se svými zvolenci nemá zrovna veliké štěstí. Osobní chování těchto pánů je pak takové, že slušného člověka přímo disgustuje. Ano, v české společnosti stupňuje se — dosud soukromě — nelibost až ke projevům rozhořčeného studu.

Na štěstí přechází se dosud přes míněné zástupce jednotlivých českých volebních okresu konstantně k dennímu pořádku. Je zcela správno, že klub svobodomyslných poslanců českých jde za svými cíly cestou svou, nedada se rušiti, dokonce nikoli mýliti svými odpůrci z volební kampaně. Programově složil konstrukci svých snah ve projevu účinné formy: návrhem na text adresy. Toto dílo, duchem české, programové správné a státnicky umělé, elaborát dra. Kaizla, postavil na forum posl. dr. Plaček. Pokud čas stačil a příležitost se naskytla, velký klub český nevynechal ni jediného momentu k obhájení práv a snah českého lidu. Jeho potřebám a tužbám věnoval celou řadu návrhů, obsahujících stejně naléhavé jako odůvodněné postuláty výrobních tříd. Jednání o nich vyplnilo valnou část doby, kterou poslanecká sněmovna dosud měla k disposici.

Veliká a důležitá role připadla taktice klubu svobodomyslných lidových poslancu českých. Když vyskytla se potřeba, promluviti o ní v plenární schůzi, svěřen úkol tento posl. dru. Rybovi. Nebylo snadno voliti pravé slovo a případný obrat. Obé dr. Ryba provedl co nejskvěleji, se svěžestí a routinou souverenního stylisty, vládnoucího bohatým myšlénkovým fondem.

Taktika svobodomyslných lidových poslancu českých měla účinky, teprve v nejposlednějších dnech zjevné. Úmysl, snaha a rozpočet odpurců, isolovati českou delegaci a etablovati se v hodnosti velitele v appartementech moci, dostávaly znenáhla trhliny, do kterých tekla voda, nashromážděná v tuni stagnace vládního reginu i poslanecké

sněmovny. Poznalo se, že česká delegace má váhu, a jakou. Poznalo se to, když sestavena bilance nové sněmovny, bilance, jejíž konečnou, v rozvaze rozhodující číslicí byla nulla. Sněmovna nevykonala positivního nic. Čím se obírá, v tom viděti prsty české delegace, ale žádnou její vinu. Následky se blíží: ti, jimž záleží na kroku v před a na úspěchu, musili přistoupiti k české delegaci a jednati s ní. Věc pokračuje ve smyslu positivním. Aby však nikde, hlavně mezi námi nepovstalo nedorozumění, dlužno říci hned, že poslanci čeští žádným způsobem nevzdají se ani jediného kusu zbraně, chovaného ve zbrojnici jich taktiky.

V Praze 2. března. *G. Moudrý.*

*

Politický přehled za leden. (Zahraniční). O zesnulé královně anglické Viktorii I. jest nejprve nutno konstatovati, že tvrzení, jakoby Viktorie I. byla panovnicí nejústavnější, odmítající všelikou politiku osobní, bylo pouhou legendou. Přímo postaviti se na odpor parlamentu nelze tam, kde parlament netrpí žertův s právomocí svou a kde právo koruny na veto obráceno jest v nivec korrektivem: právem parlamentu, aby jen z jeho většiny bráno bylo ministerstvo. Ale tam, kde bylo možno vůbec působiti takořka nepozorovaně na směr politiky povoláním osobních oblíbencův z většiny parlamentní, již pak stejně nepozorovaně — »jemným tlakem« — dovedli většinu tu přizpůsobovati vůli koruny, tam dovedla Viktorie I. formou nenápadnou, ale někdy velmi vydatné určovati politice směr dle své vůle a dle vůle svých nejdůvěrnějších rádcův. Ovšem, jakmile většina nabyla před korunou mluvčího tak paličatého a demokratického, jakým byl Gladstone, jenž měl za povinnost především ji, většinu lidových zástupcův, zastupovati, tam i Viktorie I. neměla odvahy postaviti se zjevně a zpříma na odpor. Na nejméně stavěla se však na odpor výbojné politice svých Palmerstonův a Beaconsfieldův.

Také když politika ta znamenala souhlas k vraždění křesťanů v Turecku, když — politika ta! — rušila sliby Burům dané, když plnila žaláře Iry, když Indy poutala před jícny děl, když pochovala Jana, hrdého vládce etiópského, v sutinách hořících a když vedla na popraviště velkého ,šlechetného Riela, pro nějž o milost volala dokonce i ušlechtilejší část sama anglického národa. »Díky« této sobecké a energické politice ministrův anglických od roku 1837, kdy stařenka dotrpěvší 22. ledna 1901 po 63 leté vládě ve věku 81 let, zasedla jakožto mladoučká princezna — sbližující se tehdy s whigy pro záchranu koruny — na trůn, za dobu tu říše britská doznala vzrůstu a rozmachu obrovského. Celé říše obrovské osvojila si ať v té či oné formě v Africe od Nilu až po jezera vnitroafrická a po Zanzibar, od Oranže až po Zambezi; zabrala v Asii větší teprv část Přední Indie a říši birmskou, nehledě k bezpočtu důležitých ostrovův a stanic mořských vůbec. Ovšem 55 miliard stály války, jež vedeny byly za tím účelem. Co teprv ale krve lidské! Čítáme-li i boje proti kmenům odbojným, bylo výprav takých 110! — Právem lze říci, že žeň žádná nevzešla jestě z mrvy tak cenné a dokonalé, jako žeň velkokapitalistů anglic-

kých, z krve a kostí milionů obětí lidských! Vrušujícím dojmem působí zvěst, potvrzená zatím i přísně vědeckým časopisem lékařským »Lancet«, že prudké zhoršení ve zlém jinak už stavu královny Viktorie I. nastalo v okamžiku, kdy lord Roberts zvěstoval a doznal jí nezdar výprav proti Burům! Od té chvíle byla katastrofa věcí hotovou.

Nový král Velké Britanie a císař indický, Edward VII., jest, do jisté míry záhadou. Jako korunní princ, kdy nedbal ale valně politiky, přál liberálům a nepřál Němcům! Žel, ale, panovníci bývají z pravidla opakem následníkův. Od úmrtí matky své nový 59letý vládce jest samá pozornost vůči Vilému II a rodině jeho, jež v hlavních representantech přispěchala před nový trůn a dosud nehnula se od stupňů jeho. Jsou angličtí i neměčtí kronikáři, kteří přičítají ohledy ty finančním zavazkům býv. prince Waleského oproti Hohenzollerům, my ale věříme, že v míře daleko větší rozhoduje tu okolnost tato: Německo i Anglie, osamotivše samy sebe separátní ale sobeckou politikou svou oproti všem téměř neodvislým státům ostatním, jsou dnes odkázány na sebe, aby odvrátily případný útok a pohromu společnou. Obapolná osamělost nutí je pro okamžik zapomínati na někdejší i budoucí obapolné záští a soupeřství.

Za nepříznivých vyhlídek vstupuje nový král na trůn. V Kanadě ohlašuje zvláštní jednota zpříma snahu po odtržení Kanady od Anglie, v Australii utvořila se — ovšem za vynuceného souhlasu centrální vlády — federace všech osad australských, Irové protestují proti všelikému loyálnímu projevu, požár v Jižní Africe pak plápolá dosud plným žárem a není ani za mák lokalisován. Vrchní velitel jihoafrický Kitchener sám stěží unikl zajetí Buruv, a přední voje, jež do Kapska směle vpadly a za nimiž spěje mrštný a neohrožený Dewett, rychle spěchají k moři, ba dostihly už i Calvinie, sotva několik pochodů od města Kapského. Jaký div, že Krüger, přestáv těžkou nemoc, odmítá dnes dokonce dáti podnět k jednání o mír?

Čínská otázka nehnula se ani o píď ku předu. Čína, jak již minule bylo námi zaznamenáno, provedla spojencum kousek, že přistoupila na jejich podmínky míru, ale činí provedení jejich praktické obtíže. Svou pouhou passivností. Spojenci zoufalí jsou tak i prostou strašící nehybností — bez všeliké jeho agressivnosti — obra, že hr. Waldersee sám již nabízí vyklizení Pečilska bez provedení všech podmínek mírových. Německo i Anglie — jež sblížily již i v otázce jihoafrické vzájemné úmluvy o příštím dělení — i v otázce čínské postupují stále těsněji pospolu. V diplomacii i v operacích. Oproti tomu Rusko, zachovávajíc formálně shodu se spojenci, ve věci samé jde vlastní cestou. Tak učinilo spojencům svým milým a upřímným formální ústupek, že vrací Mandžursko čínské správě, ale vyhrazuje si její kontrolu a především potrvání vojenské okupace. Tedy anexi skutečnou bez formálního a administrativního vyhlášení jejího.

Ne tak šťastno jest Rusko ve vnitřní své politice. Řekli jsme minule, že svojí finskou politikou Rusko pracuje v této situaci kritické do rukou odpůrcům svým západním. Rychle potvrzují se slova naše. Již nabízí se skutečně z Německa vzhledem na finskou onu

politiku Švédsku vstup ve spolek německý proti Rusku — témuž Švédsku, v němž ovšem mají Finové silné sympatie a kteréž porážky Karla XII. nepokládá za definitivní rozřešení této otázky. Opět jednoho hrdinu z velikého zápasu s Tureckem Rusko ztratilo, generála Gurka. Po Skobelevu z hrdin, jež popularita lidová a důvěra národa obestřela přímo legendami, zbývá ještě Dragomirov. Ovšem výprava mandžurská dokázala, že také dorost vojevůdcovský činí se, seč jest, aby vyrovnal se hrdinům těm, již jen legendárním, co do smělosti, co do bystrosti v taktice i co do strategického umění.

Bulharsko vystřídalo ministerstvo. Tentokráte, jak se zdá, skutečně jen následkem vnitřních potíží. V zahraniční politice kníže Ferdinand, jak se zdá, též smířil se s tím, že dlužno osobní nechuť a vídeňské sympatie podřizovati interesům země. V Německu Vilém II. a jeho dvořané a dvořané jeho dvořanův ze států spojeneckých slavili 18. ledna dvousté výročí prohlášení Pruska královstvím. Měl při okázalé oslavě té, při níž lid zůstal chladný a upjatý, řeč i k vojsku v berlínské zbrojnici. První to řeč, s níž se však u veřejnosti nepochlubil. Musila obsahovati zajisté velezajímavé — a zvláště i pro spojence zajímavé! — vzpomínky na dějiny Pruska od doby Leopolda I. v Prusku až po — Mikulov a Prahu. Nové překvapení uchystalo ostatně Prusko rakouskému spojenci jak předlohou o vybudování středoněmeckého průplavu, kterýž podváže českou vývozní tepnu labskou, tak i projevem Bülowa, jenž ohlášeným zvýšením cel hrozí ztížiti co nejvíce vývoz českého ječmene i uherské pšenice do Německa a tím také tuto ještě silněji vrhnouti na trhy české. Persekuce Poláků v Prusku pokračuje stále důrazněji. Již také polské adresy zapovídají hrozíce, že pošty budou házeti dopisy takové do koše. Rádi bychom věděli, zda také polské adresy z ciziny. Neboť pak by to bylo přímým porušením smlouvy o světové unii poštovní. Také v Jižním Německu jeví se zcela v souhlase s naším minulým posudkem o bezpáteřnosti jihoněmeckého »partikularismu« před hegemonií Pruska ústup na celé čáře. Ve Virtembersku obětovali Prusku mnoholetého a zasloužilého ministrpresidenta Mittnachta a dosadili zcela dle pruského přání Schotta ze Schotten. V Bavorsku obětovali armádní velitelitelství prince Alfonse dokonce jen Wittichovi, parádnímu generálu pruskému.

Ve Francii vyvolila si sněmovna poznovu za předsedu pana Deschanela, jejž nacionalisté čítají za svého, kterýž však dovede se zalíbiti všem. Zvolen byl většinou velikou, tedy i částí vládní většiny. Tato dále vede proti obstrukci pravice a velké části monarchistů boj za předlohu proti řeholím.

Vstup Viktora Emanuela III. na trůn uvítala Italie úplným vítězstvím oposice při volbách doplňovacích. Nový král milieu vojenského a kruhů trojspolkových již skorem ani neopouští.

Dne 2. února 1901. *Jos. Pachmayer.*

*

Zahraniční. — Za únor. — Skorem jako soustrast pocítili jsme, když jsme zvěděli, jak umírá Milan. Nemůže býti strašnější útrapy i pro muže jinak kleslého, odvrátí-li se od něho dítě jeho.

Věc karakteristická nejen pro otce, také pro syna. — Psycholog odmítne tudíž všeobecná a skorem cynická tvrzení dnův posledních, že jednou opět zaspala Spravedlnost, a že Milan zemřel neztrestán za zlé činy svoje. Byla jich řada ovšem hezounká. Od chlapeckého oboření se na skupštinu v letech sedmdesátých s cigarettou v ústech až po zatčení pařížské pro pokus smilstva násilného. Od vyloučení z kasina pešťského pro aféru karetní až k potupení vlastního lidu v »sebevražedném« dopise k Natalii. Hospodářské vyssávání země, rušení smluv, výjimečné stavy, roztrhání ústavy, zapuzení ženy, špatné vychování dítěte, žalářování nevinných, nastrojení atentátův, zavraždění Markovičové a zaprodání vlastní země cizákum — už více takých »obchodů« Länderbanka obstarala! — dost věru toho, zvláště když Milanovi nebylo dopřáno nic víc než 46 let, by dovršil celou tu řadu. Staví-li mnozí proti tomu aspoň jednu »zásluhu«, rozšíření území srbského a prohlášení neodvislosti Srbska, zapomněli jistě čísti v dějinách. Kdo je zná, ví, že Milan k těmto činům záslužným byl proti své vůli donucen národem a že shrábl jen plod, kterýž jiný byl setřásl a jenž byl uzrál zásluhou jiných. Ne tu, jinou polehčující okolnost přiznají mu snad dějiny: lásku k synu, vypěstěnou ovšem v očekávání, že syn bude pokračovati ve zlu, jež zahájil on. A pak: zanedbané vychování. Sirotek útlých let, rostl Milan mezi »muži«, kteří mu ukazovali jen shrbený hřbet a kteří mu nedovedli nikdy říci pravdu, již by byl vyslechl snad rád a ochotně aspoň v těch letech, kdy byl jen ještě chlapcem na trůně. »Jest neštěstím národův, že nedovedou mluviti ke králům svým pravdu«, mohli bychom zpáčiti výrok Jacobyův. Uklidní-li se tímto skonem poměry v Srbsku? Pochybno dost. Vlivy cizí jistě budou míti v konaku bělehradském i na příště více účinku než přání národa.

Makedonská otázka vystupuje hrozivě do popředí. Dříve než bylo o ní dosaženo shody mezi Srbskem a Bulharskem, jež nedovedly podnes vytknouti tu sféry zájmuv svých, ač nebylo by to tak nesnadné, kdyby chtěly dbáti prosté čáry národnostní. Jich spor umožní třetímu kořistiti. Přes Makedonii vedeť cesta k Soluni, ke klíči Levanty. Nikdo nepopírá makedonským Bulharům právo na spojení jich s knížectvím. Bouří-li se však dnes, nevidí ovšem, že poskytnou tak záminku jen třetímu, aby mohl kraje ty »pacifikovati«. A to v době, kdy jiné státy interesované, zvláště Rusko, jež by se tomu jindy opříti mohly, budou angažovány jinde, na dalném východě asijském.

Bulharsko jde vstříc vážným těm dobám zcela nepřipraveno. Nové volby do sobraníje vynesly tolik stran na povrch, že žádná nemá absolutní většiny. Petrov protož sotva ministerstvo své ustaviv zadal opět již za propuštěnou. Kníže Ferdinand, chvěje se té chvíle o život těžce chorého jedináčka následníka, rozhodnutí o nástupci ministrpresidentově dosud neučinil.

Sousední Rumunsko nejeví menší rozháranosti. Konservativec ministrpresident Carp, když již již mohl zvolati o své berní reformě »Dokonáno!«, poražen byl většinou jednoho hlasu. Nástupce jeho,

liberál Sturdza, nemá ani této jednohlasové většiny a protož obě sněmovny rozpouští.

Únor, měsíc tak nebezpečný neduživcům, ukázal se vůbec nebezpečným i marastickým ministerstvům. I v Italii i ve Španělsku padly mu v oběť vlády takové. V Italii ministerstvo Saraccovo, jež Viktor Emanuel III. přejal po otci svém na ten čas z nouze jako starý inventář. Poraženo bylo jen pod zámínkou, že vmísilo se do nevelké ostatně stávky v Janově, v pravdě však proto, poněvadž by sněmovna byla měla ráda konečně u vesla muže, kteří vůbec něco chtějí a někam směřují. Saracca vystřídala ministerská kombinace Zanardelli-Giolliti. Zabarvení liberálního, ale trojspolku až do těch kapes oddaná. Udrží se aspoň několik měsíců podporou i krajní levice, podaří-li se mu provésti zrušením neb snížením obilních cel i potravních daní obecních berní reformu, která jest také v Italii důležitější otázek politických.

Také ve Španělsku padlo konservativní ministerstvo Azcarragovo, protože samo i jeho většina sněmovní nevědělo v otázce financí státních kudy kam. Předcházely pádu jeho veliké krvavé bouře proti jezovitům, předcházely i prudké projevy proti sňatku sestry královy s Karlem, synem karlistického důvěrníka hraběte Caserty, poněvadž sňatkem tím sesílen reakcionářský vliv na dvoře. Královna-vladařka povolává k vládě pseudoliberála Sagastu jehož berní šroub byl se již opětně »osvědčil«.

Také ve Francii pokračuje Waldeck-Rousseau v boji svém s klerikalismem. Ovšem z pohnutek méně ideálních. Houževnatě brání, aniž ji dosud pod střechu přivedl, svou předlohu proti hromadění jmění řeholemi. Odmítá ale na druhé straně nacionalisticko-socialistické usnesení sněmovny poslanecké, aby silně progressivní daní z dědictví zamezilo se hromadění jmění také v rukou jednotlivcův millionářův. Doma v kleštích poslal pan Waldeck-Rousseau na Rus náčelníka gen. štábu, Pendezeca, by tento odvrátil nedůvěru Ruska vzniklou opatřeními ve vojenské organisaci.

Ještě větší jest dnes nedůvěra Ruska k bezprostřednímu sousedu, k Německu. Dlouhý pobyt Viléma II. v Anglii, tajná nepochybně jeho ujednání s novým králem Britův Edvardem VII. a zjevný společný postup v otázce čínské nedůvěru tu sesílily. Edvard VII. utvrdil ji tím, že sotva že odbyl vstup svůj na trůn prázdnou trůnní řečí k sněmovnám, už zase sám do Německa za Vilémem II. si pospíšil. Parlament německý i pruský mlčí k tomu; pro domnělý zisk, ze spolku anglo-německého kynoucí, svých sympatií k Burům zcela zapomněl, ano snaží se dostihnouti brutálnosti anglické tleskaje soku nadšeně k tomu, co podnikají ministři proti Burům pruským, Polákům, vyhánějíce nyní jazyk jejich i z adres poštovních a zákazníky z krámův polských obchodníkův. John Bull i Michl jsou si rovni. Liberální ke svým, brutální k ostatním.

V Číně to oba dokázali. Na naléhání Německa a Anglie a, žel, také Francie, jejíž nejlepší mužové bývali proti trestu smrti, jež ale tuto jde ruku v ruce s Vilémem II. a Edvardem VII., vynucena byla

na Číně řada poprav, poprav předních a nejlepších mužův její a státníkův, již čeliti chtěli přívalu cizincův a chrániti vlast svou před vyssáváním. Padly i šedé hlavy dvou ministrův a vynuceny sebevraždy jiných. Sebevraždy, jež křesťanství odsuzuje, jež jsou v odporu s mravností a civilisací. Aleardo Aleardi, jenž tak krásný protest byl vznesl proti šibenici, kynoucí politickým mučeníkům, musil by dnes z hrobu vstav plamenným hněvem sežehnouti takové plody kultury evropské a zardél by se snad tímto krvavým úvodem k XX. věku!

Za nesčetný, ale dřímající ještě kmen čínský, malý národ burský, za ně i za sebe, svou guerillou odplácí. Neprovázel sice valný zdar vpád Burův do Kapska, ale guerilla burská trvá dosud. Dewetta a Bothu dosud nezajali.

Plno kvasu a krve v politických dějích starého i nového světa. Ale již již vše to v pozadí zatlačuje příští velký celní boj a hospodářská soutěž. Leč o těch příště. Parlamentní, ano i politické na pohled boje jsou bez toho dnes namnoze již jen výslednicí hospodářských snah, jejich projevem a jejich zbraní.

V Praze, 28. února. *Jos. Pachmayer.*

Literatura

Náklad Fr. Topiče.

Ignat Herrmann: U sněděného krámu, druhé vydání díl I.–II. díl III.—IV. S radostí konstatujeme druhé vydání tohoto posud nejlepšího díla Herrmannova, svědčící o jeho oblíbenosti v čtenářstvu. Úprava knihy jest vkusná.

Sebrané spisy Václava Beneše Třebízského (spořádal Josef Braun) vycházejí již ve vydání čtvrtém. Díl první obsahuje venkovské povídky »Pod doškovými střechami«, díl druhý povídky historické »V červáncích kalicha«, díl třetí »V září kalicha« pořadí první, pořadí druhého »V září kalicha« vyšlo vydání třetí.

Náklad Fr. Šimáčka.

Sebraných spisů Václava Vlčka vyšlo první dílo obsahující velký pětidílný román autorův »Zlato v ohni«. Od prvního vydání v Osvětě r. 1876 tedy vydání třetí.

Sebraných spisů Julia Zeyera vydán díl II., v němž v dvou svazcích otištěn jest román »Jan Maria Plojhar«, (dílem I. byl druh epických básní »Vyšehrad«). Vydání je pěkné s vysoce zajímavou a originalní kresbou obálkovou mistra Švabinského. Bylo by žádoucno, aby ve vydávání obou kollekcí jak Vlčkovy tak Zeyerovy bylo rychlým tempem pokračováno.

Český lid, sborník věnovaný studiu lidu českého ročník X. číslo 3. redakcí Dr. Č. Zíbrta, s celou řadou vysoce zajímavých článků a studií.

Dr. Zdeněk Tobolka: Slovanský sjezd v Praze roku 1848 tvoří I. číslo nově zařazené Slovanské knihovny, kterou rediguje Adolf Černý, vydavatel »Slovanského přehledu«. Ku knize p. Tobolky se vrátíme zvláštní úvahou.

Nákladem J. Otty.

J. X. Svoboda: Příběhy a obrazy povídky z let 1887—1899. (V laciné knihovně 186). Třináct drobnějších povídek oblíbeného vypravovatele. Některé jsou lehké náčrty psychologické neb situační, jiné hlouběji propraco-

vané fragmenty, několik čísel však ve všem dokonalé kousky umělecké. Za nejlepší kusy pokládáme: »Povídky revírníka v R. o příteli Vítovi« — »O černé skále« — »Tušení hříchu a utrpení« — Větrné hrady a zvláště mistrovský obrázek z lesnického života »Vášně«. Svoboda má místy zvláštní až trochu podivínskou dikci, ale nezapře nikdy samostatné myslící a poetickou duši.

Adolfa Heyduka Sebraných spisů vyšly svazky XIX. XX. a XXI. obsahující lyrické cykly »V polích« a »Černé růže« pak kresbu ze Šumavy »Pod Vítkovým kamenem«, tuto v druhém nově upraveném vydání.

Františka Kvapila: Životem k idealu nazývá se silná kniha literarních vzpomínek a skizz, která vyšla jako 102. číslo Salonní bibliotéky. Spůsobem příjemným a zábavným podává známý básník řadu upomínek a fragmenty větších studií literarních, z nichž prostřední o Mickiewiczovi jednající cyklus (7 čísel) považujeme za těžisko knihy. Předcházejí mu 3 vzpomínky na Asnyka a končí knihu silhouetty Apollona Majkova a Ivana Mažuraniče. Litujeme, že pan Kvapil nevěnoval se sepsání celé monografie o Mickiewiczovi a přestal jen na těchto stěžejních kapitolách; byl by k tomu nad jiné povolán.

Selmy Lagerlöfové Antikristovy zázraky, román ze Švédštiny přeložil O. S. Vetti, vyšel v laciné knihovně číslo 185.

Spisů Fedora M. Dostojevského vyšel svazek 8. obsahující II. část proslaveného románu »Zločin a trest«. (Ruská knihovna redakcí Jaromíra Hrubého sv. XXXIV.) překladem Karla Štěpánka.

Emerich Čech: »Polsko-český slovník« vyšel sešit 3. (partacz-sumicuny).

Českou Akademií vydány byly tyto spisy:

Václav Schulz: Korrespondence Jesuitů provincie české z let 1584—1770.

Dr. J. L. Píč: Čechy předhistorické na základě praehistorické sbírky musea král. Českého. Díl I. sv. 2. Pokolení kamenných mohyl.

Ignác Hošek: Nářečí českomoravské. Díl I. Podřečí Polanské.

Alfons Žák: Listy Oldřicha probošta Steinfeldského do Čech a na Moravu zvláště Paběrky z klášterních kodexů XII. století.

Zigmund Winter: Život a umění na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století, kulturně historický obraz.

Frant. Mareš: Prokopa písaře Novoměstského česká Ars dictandi. Z rukopisu Třeboňského.

Ferdinand Tadra: Soudní akta konsistoře Pražské. Z rukopisů archivu kapitolního v Praze. Část VI. (1407—1408).

Almanach české Akademie císaře Františka Josefa pro vědu, slovesnost a umění. Ročník XI. za r. 1900. Mimo část úřední obsahuje věcně a vřele psané vzpomínky na mrtvé členy roku minulého: Alberta (Maydl), Fibicha (Hostinský), Kosiny (Kvíčala), Lepaře (Truhlář), Pokorného (Pánek), Küppera (Weyr), Majkova Leonida (Patera), a přednášku slavnostní ze dne 2. prosince 1900 prof. Dr. R. Nováka: »Nové objevy řeckých papyrů v Egyptě a jejich vědecký význam«. Do textu jsou položeny velmi krásné portrety zesnulých akademiků.

Nákladem vlastním.

Josef Štolba: Mořská panna, žert o 3 jednáních (poprvé sehráno 2. února 1901 na Národním divadle v Praze).

Redaktor Dr. Vladimír Škarda. Vydavatel Edvard Beaufort. — Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.
Nákladem vlastním.

BINDING SECT. OCT 10 1968

AP
52
C38
roč.4
pt.1

Česká revue

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY